जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालजी-महाराज-
विरचितया समयार्थबोधिन्याख्यया व्याख्यया समलङ्कृतं
हिन्दी-गुर्जर-भाषाऽनुवादसहितम्

॥ श्री-सूत्रकृताङ्गसूत्रम् ॥

(तृतीयो भागः)

नियोजकः

संस्कृत-प्राकृतज्ञ-जैनागमनिष्णात-प्रियव्याख्यानि
पण्डितमुनि-श्रीकन्हैयालालजी-महाराजः

प्रकाशकः
श्रेष्ठिश्री जयन्तीलालात्मज सुधीरभ्रातोः स्मरणार्थं
मुम्बापुर्यांनिवसतस्तत्पिता जयन्तीलाल हरिलाल झवेरी,
तत्प्रदत्त-द्रव्यसाहाय्येन
अ० भा० श्वे० स्था० जैनशास्त्रोद्धारसमितिप्रमुखः
श्रेष्ठि-श्रीशान्तिलाल-मङ्गलदासभाई-महोदयः
मु० राजकोट

प्रथमा-आवृत्ति	वीर-संवत्	विक्रम-संवत्	ईसवीसन्
प्रति १२००	२४९६	२०२६	१९७०

मूल्यम्-रू० २५-०-०

મળવાનુ ઠેકાણુ :
શ્રી અ. ભા. શ્વે. સ્થાનકવાસી
જૈનશાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ,
ઠે. ગરેડિયા કૂવા રોડ,
રાજકોટ, (સૌરાષ્ટ્ર).

Published by :
Shri Akhil Bharat S. S.
Jain Shastroddhara Samiti,
Garedia Kuva Road, RAJKOT,
(Saurashtra), W. Ry, India

ये नाम केचिदिह नः प्रथयन्त्यवज्ञा,
जानन्ति ते किमपि तान् प्रति नैष यत्नः ।
उत्पत्स्यतेऽस्ति मम कोऽपि समानधर्मा,
कालो ह्ययं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी ॥ १ ॥

हरिगीतच्छन्दः

करते अवज्ञा जो हमारी यत्न ना उनके लिये ।
जो जानते हैं तत्त्व कुछ फिर यत्न ना उनके लिये ॥
जनमेगा मुझसा व्यक्ति कोई तत्त्व इससे पायगा ।
है काल निरवधि विपुलपृथ्वी ध्यान में यह लायगा ॥ १ ॥

મૂલ્યઃ રૂ. ૨૫=૦૦

પ્રથમ આવૃત્તિ પ્રત ૧૨૦૦
વીર સંવત્ ૨૪૯૬
વિક્રમ સંવત્ ૨૦૨૬
ઇસવીસન ૧૯૭૦

: મુદ્રક :
મણિલાલ છગનલાલ શાહ
નવપ્રભાત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ,
ઘીકાંટા રોડ, અમદાવાદ.

श्री सूत्रकृताङ्गसूत्र भाग तीसरे की विषयानुक्रमणिका

॥ सम

સ્વર્ગસ્થ શ્રી સુધીરભાઈની જીવનઝરમર

સ્વર્ગસ્થ શ્રી સુધીરભાઈનો જન્મ સંવત્ ૨૦૦૭ ના માગશર સુદી ૭ તા. ૧૫ મી ડીસેમ્બર સને ૧૯૫૦ને શુક્રવારે થયેલ હતો. તેઓશ્રીના પિતાશ્રીનું નામ શ્રી. જયંતીલાલ હરીલાલભાઇ ઝવેરી છે, તેઓશ્રી પાલનપુરના વતની છે ને હાલમાં મુંબાઈમાં ઝવેરાતનો ધંધો કરે છે જયન્તીલાલભાઈને બે પુત્ર રત્નો હતા, એક સ્વ સુધીરભાઇ ને બીજા શ્રી મનોજભાઈ તે પૈકી સુધીરભાઈ સ્વ. થવાથી હવે તેઓશ્રીને એક જ પુત્ર રત્ન છે.

સ્વ. સુધીરભાઇએ મેટ્રિક પાસ કરી કોલેજમાં સારો ટાઈમ અભ્યાસ કર્યો હતો. કોલેજનો અભ્યાસ જરૂર પુરતો કરી, તેમણે પિતાશ્રીના ઝવેરાતનાં ધંધામાં પ્રવેશ કર્યો હતો. તેઓશ્રી ધંધાર્થે ખાસ કરીને નવસારી રહેતા હતા. ફક્ત બેજ વર્ષમાં તેઓશ્રીએ ધંધામાં ખૂબ સારી પ્રગતિ કરી હતી;

સ્વ. શ્રી સુધીરભાઈ સ્વભાવે ખૂબ હસમુખાને શાન્ત સ્વભાવે હતા. તેઓ તેમની મીલનસાર પ્રકૃતિને લીધે જેના તેના સંબંધમાં આવતા તેઓનાં દીલ સહેલાઇથી જીતી લેતા

એક દીવસ નવસારીથી થોડેક દૂર મોટરમાં ફરવા ગયેલા ને ઉસરાટ ગામે રસ્તામાં મોટર એકસીડેન્ટ થતાં તેઓ બેભાન થઈ ગયા હતા. તેઓ સહેજ ભાનમાં આવતાં માંદગીમાં પણ નવકાર મંત્રનુંજ સ્મરણ કરતા હતા. પંચ પરમેશ્વરનું નામ લેતા હતાં, તેઓશ્રીનુ ભાન ગયું તે ફરીથી આવ્યું જ નહિ, ને ધાર્મિક ભાવનાથી દેહ છોડ્યો.

મોટર એકસીડન્ટ થયો ત્યારે તેમનાં માતા પિતા પાલનપુર હતાં ને પાલનપુરથી તેઓ બન્ને આવ્યા ત્યારે પણ ભાઈ સુધીરભાઈ બેભાન અવસ્થામાં જ હતા.

સ્વ. સુધીરભાઇને તેમના અંતીમ કાળે તેઓશ્રીના માતા પિતા સાથે વાત ચીતનો લાભ નજ મળ્યો, તેનું દુ:ખ હજી પણ તેઓને ખૂંચે છે, પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા, સ્વ. સુધીરભાઇના પવિત્ર આત્માને પરમ શાન્તિ આપે એજ અભ્યર્થના.

ૐ શાન્તિ: શાન્તિ:

સ્વર્ગસ્થ સુધીરભાઇ જયંતીલાલ ઝવેરી
મુંબાઈ

જન્મ :
૧૫-૧૨-૧૯૫૦

સ્વર્ગવાસ
૨૭-૫-૧૯૬૮

આદ્યમુરબ્બીશ્રીઓ

શ્રી શાંતિલાલ મંગળદાસભાઈ
અમદાવાદ.

(સ્વ) શેઠશ્રી શામજીભાઈ વેલજીભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ

(સ્વ) શેઠશ્રી છગનલાલ શામળદાસ ભાવસાર
અમદાવાદ.

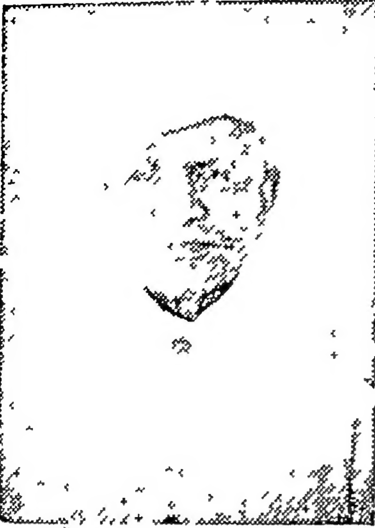

શેઠશ્રી રામજીભાઈ શામજીભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ.

વચ્ચે બેઠેલા
લાલાજી કિશનચંદજી સા ઝવેરી
ઉભેલા સુપુત્ર ચિ મહેતાબચન્દજી સા.
નાના - અનિલકુમાર જૈન (દાયત્તા)

આદ્યમુરબ્બીશ્રીઓ

શ્રી વૃજલાલ દુર્લભજી પારેખ
રાજકોટ.

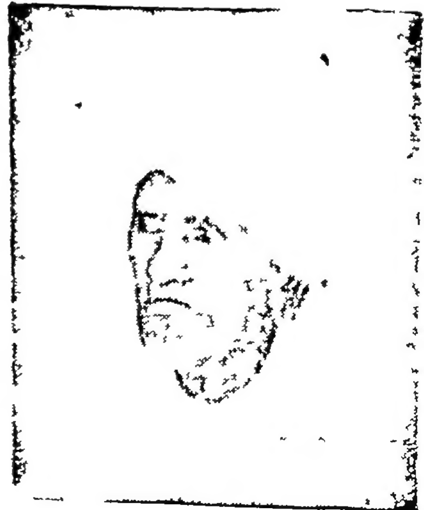
કોઠારી હરગોવિંદ જેચંદભાઈ
રાજકોટ.

શેઠશ્રી મિશ્રીલાલજી લાલચંદજી સા. લુણિયા
તથા શેઠશ્રી જેવંતરાજજી લાલચંદજી સા.

(સ્વ) શેઠશ્રી ધારશીભાઇ જીવણલાલ
બારસી

સ્વ. શ્રીમાન્ શેઠશ્રી સુકનચંદજી સા.
બાલિયા પાલી મારવાડ

આદ્યમુરબ્બીશ્રીઓ

(સ્વ.) શેઠશ્રી હરખચંદ કાલીદાસ વારિઆ
ભાણવડ.

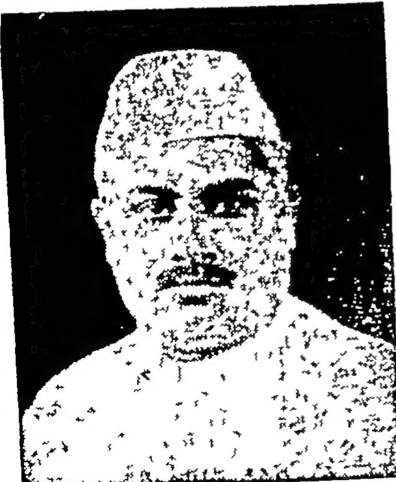
(સ્વ.) શેઠ રંગજીભાઈ મોહનલાલ શાહ
અમદાવાદ

(સ્વ) શેઠશ્રી દિનેશભાઇ કાંતિલાલ શાહ
અમદાવાદ.

શ્રી વિનોદકુમાર વીરાણી

શેઠશ્રી જેસિંગભાઈ પોચાલાલભાઇ
અમદાવાદ

સ્વ. શેઠશ્રી આત્મારામ માણેકલાલ
અમદાવાદ

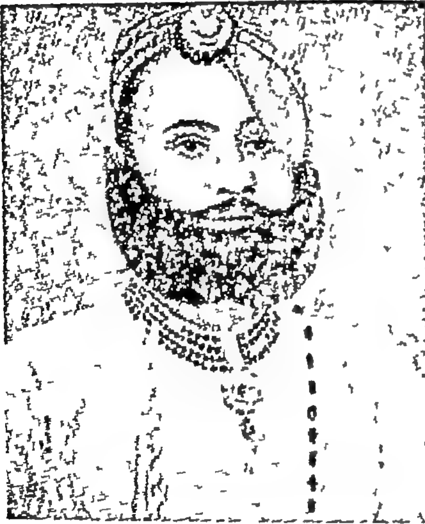
આદ્યમુરબ્બીશ્રીઓ

પટેલ ડાસાભાઈ ગોપાલદાસ
મુ સાણંદ (જી અમદાવાદ)

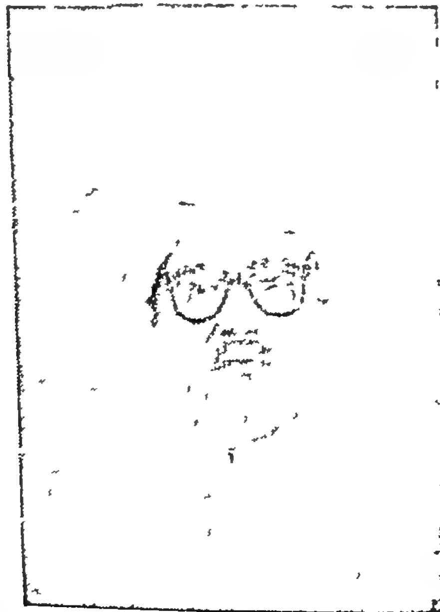
૧ અમીચંદભાઈ તથા
૨ ગીરધરભાઈ બાંટવિયા

शहाजी श्री मोडीलालजी गलुन्डिया

સ્વર્ગસ્થ ન્યાયમૂર્તિ
રતીલાલભાઈ ભાયચંદભાઈ મહેતા

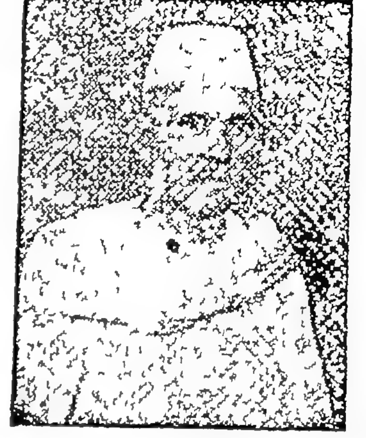

श्रीमान शेठ सा. श्री कानुगा धिगडमलजी साव

આદ્યમુરબ્બીશ્રીઓ

સ્વ. શેઠશ્રી હરિલાલ અનોપચંદ શાહ
ખંભાત.

स्व. शेठ ताराचंदजी साहेब गेलडा
मद्रास.

श्रीमान् शेठ सा. चीमनलालजी सा.
ऋषभचंदजी सा अजीतवाले (सपरिवार)

વચ્ચે બેઠેલા મોટાભાઇ શ્રીમાન્ મૂલચંદજી
જવાહીરલાલજી બરડિયા
૨ બાજુમા બેઠેલા ભાઈ મિશ્રીલાલજી બરડિયા
૩ ઉભેલા સૌથી નનાભાઈ પૂનમચંદ બરડિયા

श्रीमान् सेठश्री
खीमराजजी सा. चारडिया

॥ श्री वीतरागाय नमः ॥

श्री जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितया
समयार्थबोधिन्याख्यया व्याख्यया समलङ्कृतम्

॥ श्रीसूत्रकृताङ्गसूत्रम् ॥

(तृतीयो भागः)

॥ अथ नवमं धर्माऽध्ययनं प्रारभ्यते ॥

गतमष्टममध्ययनम्। साम्प्रतं नवममारभ्यते। तत्राऽष्टमे बालपण्डितभेदाद् द्विविधं वीर्यं प्रज्ञप्तम्। तत्र सावद्यकर्मणोऽनुष्ठानविषयकः प्रयत्नविशेषो बालवीर्यम्, धर्म प्रति क्रियमाणः प्रयत्नः पण्डितवीर्यम्। इति नवमं धर्माध्ययनमाह—'कयरे धम्मे' इत्यादि।

मूलम्—कयरे धम्मे अक्खाए माहणेणं मईमया।
अंजु धम्मं जहा तच्चं जिणाणं तं सुणेह मे ॥१॥

छाया—कतरो धर्म आख्यातो माहनेन मतिमता।
ऋजुं धर्मं याथातथ्यं जिनानां तं शृणुत मे ॥१॥

॥ नौवां धर्माध्ययन ॥

आठवां अध्ययन पूर्ण हुआ, अब नवम अध्ययन आरम्भ किया जाता है। आठवें अध्ययन में बालवीर्य और पण्डितवीर्य के भेद से दो प्रकार का वीर्य कहा गया है। सावद्य कर्म के लिए किया जाने वाला प्रयत्न बालवीर्य और धर्मके लिए किया जानेवाला प्रयत्न पण्डितवीर्य कहा गया है। अत एव अब नौवां धर्म विषयक अध्ययन कहते हैं—'कयरे धम्मे' इत्यादि।

નવમા અધ્યયનનો પ્રારંભ—

આઠમું અધ્યયન પુરૂં થયું હવે નવમા અધ્યયનનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. આઠમા અધ્યયનમાં બાલવીર્ય અને પંડિત વીર્યના ભેદથી બે પ્રકારનું વીર્ય કહેવામાં આવેલ છે, સાવદ્ય ક્રિયા માટે કરવામાં આવેલ પ્રયત્ન બાલવીર્ય, અને ધર્મ માટે કરવામાં આવનાર પ્રયત્ન પંડિતવીર્ય કહેવાય છે તેથી હવે નવમું ધર્મ સંબંધી અધ્યયન કહેવામાં આવે છે. 'कयरे धम्मे' ઈત્યાદિ

अन्वयार्थः--(मईमया) मतिमता-उत्पन्नकेवलज्ञानेन (माहणेण) माहनेन-माहनमाहन इत्युपदेशदायिना भगवता महावीरेण (कयरे धम्मे अक्खाए) कतरः-किंभूतो धर्मः-दुर्गतिगमनोद्धरणलक्षणः, आख्यातः-प्रतिपादितः (जिणाणं) जिनानाम्-रागद्वेषजयिनाम् (तं अंजु धम्मं) तम् ऋजुं-मायाप्रपञ्चरहितत्वात्सरलं धर्मम् (जहातच्चं) याथातथ्यं-यथावस्थितम् (मे सुणेह) मे-मम कथयतः शृणुत यूयमिति ॥१॥

टीका—जम्बूस्वामी सुधर्मस्वामिनं पृच्छति-'मईमया' मतिमता-मनुते अवगच्छति कालत्रयोपेतं जगत्त्रयं यया सा मतिः केवलज्ञानाख्या, सा विद्यते

शब्दार्थ—'मईमया-मतिमता' केवलज्ञान वाले 'माहणेण-माहनेन' जीवों को न मारनेका उपदेश देने वाले भगवान् महावीर स्वामीने 'कयरे धम्मे अक्खाए-कतरः धर्म आख्यातः' कौनसा धर्म बताया है 'जिणाणं-जिनानां' रागद्वेष को जीतने वाले जिनवरों के 'तं अंजु धम्मं-तम् ऋजुं धर्मम्' उस सरल धर्मको 'जहातच्चं-यथातथ्यम्' यथार्थ रूपसे 'मे सुणेह-मे शृणुत' मेरेसे सुनो ॥१॥

अन्वयार्थ—मतिमान् अर्थात् केवलज्ञानी माहन-किसी भी प्राणीको मत मार ऐसा उपदेशक भगवान् महावीरने किस प्रकार का धर्म कहा है? वीतरागों के उस माया प्रपंच से रहित धर्मको यथावस्थित रूपसे मैं कहता हूं तुम लोग सुनो ॥१॥

टीकार्थ—जम्बू स्वामी सुधर्मास्वामी से पूछते हैं-तीनों कालों से युक्त तीनों लोकोंके स्वरूपको जिसके द्वारा जाने जाते हैं उस केवलज्ञान

શબ્દાર્થ—'मईमया-मतिमता' કેવળ જ્ઞાનવાળા 'माहणेण-माहनेन' જીવોને ન મારવાનો ઉપદેશ આપવા વાળા ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ 'कयरे धम्मे अक्खाए-कतरः धर्म, आख्यातः' કયો ધર્મ બતાવેલ છે. 'जिणाणं-जिनानां' રાગદ્વેષને જીતવાવાળા જીનવરોદ્વારા ઉપદિષ્ટ 'तं अंजु धम्मं-ततं ऋजु धर्मम्' એ સરલ ધર્મને 'जहातच्चं-याथातथ्यं' યથાર્થ રૂપથી 'मे सुणेह-मे शृणुत' મારી પાસેથી સાંભળો ॥૧॥

અન્વયાર્થ—બુદ્ધિમાન્ અર્થાત્ કેવળ જ્ઞાની માહન-કોઇ પણ પ્રાણીને ન મારો એ રીતના ઉપદેશક ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ કેવા પ્રકારના ધર્મનો ઉપદેશ આપેલ છે? વીતરાગોના તે માયા પ્રપંચથી રહિત ધર્મના સ્વરૂપને યથાવસ્થિત રૂપથી કહુ છું તે તમો સાંભળો ॥૧॥

ટીકાર્થ—જમ્બૂ સ્વામી સુધર્મા સ્વામીને પૂછે છે, કે-ત્રણે કાળ વાળા ત્રણે લોકનું સ્વરૂપ જેનાથી જાણવામાં આવે, તે કેવળજ્ઞાનને મતિ કહેવાય છે,

यस्य स मतिमान् तेन, उत्पन्नकेवलज्ञानेन 'माहणेण' माहनेन–मा प्राणिनो व्यापादय, इत्थं वाक्प्रवृत्तिः शिष्येषु यस्याऽसौ माहनः। माहन माहन एतादृश वाक्प्रयोक्ता भगवान् तीर्थकरो महावीरस्वामी तेन माहनेन उत्पन्नकेवलज्ञानवता 'कयरे' कतरः 'धम्मे' धर्मः–दुर्गतिप्रसृतान् जन्तून् धारयति–शुभस्थाने धत्ते इति धर्मः 'अक्खाए' आख्यातः–प्रतिपादितः १, सुधर्मस्वामी प्राह–'जिणाणं' जिनानाम्–जयन्ति मोहनीयान्तरायाख्यान् घनघातिकर्मचतुष्टयरूपशत्रून् ये ते जिनास्तेषां जिनानां सम्बन्धि धर्मम् 'तं–धम्मं' तं धर्मम्, कथं भूतं धर्मं तत्राह–'अंजु' ऋजुं–मायाशल्यरहिततया सरलम्, 'जहातच्चं' याथातथ्यं–यथावस्थितम्, एतादृशं धर्मं मया केवलिमुखाच्छ्रुतं तथैव वदतो मे–मम–मत्सकाशात् यूयम् 'सुणेह' शृणुत, यथाऽन्यदीयशास्त्रकारैर्मायाप्रधानो धर्मः प्रतिपादितः न तथा

को मति कहते हैं। वह मति जिसे प्राप्त हो वह मतिमान् अर्थात् केवल ज्ञानी। किसी प्राणीका हनन मत करो' इस प्रकार का जो उपदेश करता है, वह माहन कहलाता है। भगवान् महावीर 'माहन' मा हन' अर्थात् मत मारो, किसी जीवको मत मारो, इस प्रकारका वचन प्रयोग करते थे, अतएव वे माहन कहे गये हैं। ऐसे मतिमान् माहनने किस प्रकार का धर्म कहा है? यह जम्बू स्वामी का प्रश्न है।

उत्तर में सुधर्मा स्वामी कहते हैं–चार घनघाति कर्मों रूप शत्रुओं को जीतने वाले जिनेन्द्रों के उस धर्मको, जो मायाशल्य से रहित होने के कारण सरल है, मैं यथार्थ रूप से कहूंगा–जैसा मैंने केवलज्ञानी भगवान महावीर से सुना है, वैसा ही मैं कहूंगा। वह मुझसे सुनो। अभि-

તે મતિ જેને પ્રાપ્ત થાય તે મતિમાન અર્થાત્ કેવળ જ્ઞાની કહેવાય છે. કોઈ પણ પ્રાણીનું હનન (હિંસા) ન કરો' આ પ્રકારનો જેઓ ઉપદેશ આપે છે, તેઓ માહન કહેવાય છે, ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી 'માહન' 'માહન' અર્થાત કોઈ પણ પ્રાણિયોને ન મારો ન મારો આવા પ્રકારનો વચન પ્રયોગ કરતા હતા તેથી તેઓને 'માહન કહેવામા આવે છે એવા મતિ શાળી 'માહને' કેવા પ્રકારનો ઉપદેશ–ધર્મ કહ્યો છે? આ પ્રમાણે જમ્બૂ સ્વામીનો પ્રશ્ન છે.

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂ સ્વામીને કહે છે કે–ચાર પ્રકારના ઘનઘાતિ કર્મો રૂપ શત્રુઓને જીતવાવાળા જીનેન્દ્ર દેવોના તે ધર્મને કે જે માયારૂપી શલ્ય વિનાનો, હોવાના કારણથી સરળ છે તે હું યથાર્થ રૂપે કહીશ. તે તમો મારી પાસે સાંભળો મેં જે પ્રમાણે કેવલી ભગવન્ મહાવીર સ્વામી પાંસેથી સાંભળેલ છે, એજ પ્રમાણે હું તમોને કહીશ. કહેવાનો હેતુ

भगवताऽकृत्रिममित्रेण धर्मः प्रतिपादितः, सर्वेष्वयं जिनोदितो धर्मः श्रेष्ठः। तदुक्तम्-'प्रधानं सर्वधर्माणां जैनं जयति शासनम्' इति।

जम्बूस्वामिना-गुरो! भगवता तीर्थंकरेण कीदृशो धर्मः कथितो यद्विषयकप्रयत्नः पण्डितवीर्य इति भगवता प्रतिपादित इति परिपृष्टः प्राह--सुधर्मास्वामी भोः भोः! अतिसरलं मायाविरहितं तीर्थकरो धर्मं प्रोवाच, तमहं प्रोज्झितकैतवं भवद्भ्यः प्रतिपादयामि श्रुत्वाऽवधारयत तदनुकूलेनाऽऽचरणं चरत इति भावार्थः॥१॥

प्राय यह है कि दूसरें शास्त्रकारों ने जिस प्रकारका माया प्रधान धर्म कहा है, सहज हितकर तीर्थंकर भगवान् ने वैसा नहीं कहा। जिन प्रणीत धर्म सभी धर्मों में श्रेष्ठ है। कहा है-'प्रधानं सर्व धर्माणां जैनं जयति शासनम्' इति।'

'समस्त धर्मों में प्रधान जिन धर्म जय शाली है।' क्योंकि वह धर्म सब जीवों की दया करो ऐसा उपदेश देने वाला है।

भाव यह है-जम्बू स्वामीने पूछा कि गुरुदेव भगवान् तीर्थंकर ने किस प्रकार का धर्म कहा है, जिसके निमित्त किया जाने वाला प्रयत्न पण्डितवीर्य कहलाता है? इस प्रकार प्रश्न करने पर सुधर्मा स्वामीने उत्तर दिया हे शिष्य! तीर्थंकरने अत्यन्त सरल निष्कपट सर्व जीव रक्षक धर्म कहा हैं। मैं वह धर्म तुम्हें कहता हूं। उसे सुनो, समझो और उसी के अनुकूल आचरण करो ॥१॥

એ છે કે-અન્ય શાસ્ત્રકારોએ જે રીતનો માયા પ્રધાન ધર્મ કહેલ છે. તે પ્રમાણે સહજ હિતકર તીર્થંકર ભગવાને કહેલ નથી. જીન પ્રણીત ધર્મ દરેક ધર્મો કરતાં ઉત્તમ છે. કહ્યું પણ છે કે-'પ્રધાન સર્વધર્માણાં જૈન જયતિ શાસનમ્' ઈતિ સઘળા ધર્મોમા શ્રેષ્ઠ જીન ધર્મ જયશાલી છે કેમકે તે ધર્મમાં સઘળા જીવોની દયા કરો એ પ્રમાણે ઉપદેશ આપેલ છે.

ભાવ એ છે કે—જમ્બૂ સ્વામીએ પૂછ્યું કે હે ગુરૂદેવ ભગવાન તીર્થંકરે કેવા પ્રકારના ધર્મનો ઉપદેશ આપેલ છે? જે માટે કરવામાં આવેલ પ્રયત્ન પંડિતવીર્ય કહેવાય છે, આ રીતે પ્રશ્ન કરવામાં આવતાં સુધર્મા-સ્વામીએ ઉત્તર આપ્યો કે હે શિષ્ય! ભગવાન તીર્થંકરે અત્યંત સરળ નિષ્કપટ, સર્વ જીવોની રક્ષા કરવા વાળા ધર્મનો ઉપદેશ આપેલ છે, તે ધર્મ હું તમોને કહું છું તે તમો સાંભળો, સમજો, અને તેમાં કહ્યા પ્રમાણે આચરણ કરો. ॥૧॥

मूलम्—माहणा खत्तिया वेस्सा चंडाला अदु वोक्सा।
एसिया वेसिया सुद्दा जे य आरंभणिस्सिया ॥२॥

छाया—ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्या श्चाण्डाला अथ वोक्सः।
एषिका वैशिकाः शूद्रा ये चारम्भ निःश्रिताः ॥२॥

अन्वयार्थः—(माहणा खत्तिया वेस्सा) ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः (चंडाला अदु वोक्सा) चाण्डाला अथ वोक्साः–भवान्तरजातीयाः (एसिया वेसिया सुद्दा) एषिकाः, एषितुं शीलं येषां ते मृगलुब्धकाः हस्तितापसाश्च वैशिकाः–अन्यवेषधारिणः तथा शूद्राः तन्तुवायादयः (जे य आरंभनिस्सिया) ये चारम्भनिःश्रिताः यन्त्रपीडनादिभिराजीविकाकारिणः ॥२॥

'माहणा खत्तिया वेस्सा' इत्यादि।

शब्दार्थ—'माहणा खत्तिया वेस्सा-ब्राह्मणाः क्षत्रियाः वैश्याः' ब्राह्मण क्षत्रिय और वैश्य 'चडाला अदु वोक्सा-चाण्डालाः अथ वोक्साः' चाण्डाल और वोक्स 'एसिया वेसिया सुद्दा-एषिकाः वैशिकाः शूद्राः' एषिक वैशिक और शूद्र 'जे य आरंभ निस्सिया-ये चारंभनिःश्रिताः' और जो आरम्भ में आसक्त रहने वाले प्राणी है वे दुःखरूप आठ प्रकार के कर्मों को छोडने वाले नहीं है ॥२।

अन्वयार्थ—ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य, चाण्डाल अथवा वुक्स (अवान्तर जातीय) एषिक (शिकारी और हस्तितापस) वैशिक (वेश धारण करने वाला) और शूद्र तथा अन्य जो भी आरंभ करने वाले हैं (वे सब वैर बढाने वाले हैं) ॥२॥

'माहणा खत्तिया वेस्सा' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'माहणा खत्तिया वेस्सा–ब्राह्मणाः क्षत्रियाः वैश्याः' બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય 'चंडाला-अदु वोक्साः' ચાંડાલ અને બોક્કસ 'एसिया वेसिया सुद्दाः–एषिकाः वेशिका शूद्रा' એષિક વૈશિક અને શૂદ્ર 'जे य आरंभनिस्सिया–येचारम्भनिश्रिता' અને જે આરંભમાં આસક્ત રહેવાવાળા પ્રાણિયો છે, તેઓ દુઃખ રૂપ આઠ પ્રકારના કર્મોને છોડવાવાળા નથી. ॥૨॥

અન્વયાર્થ—બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, ચાંડાલ અથવા બુક્કસ (અવાંતરજાતીવાળા) એષિક (શિકારી અને હસ્તિતાપસ) વૈશિક (વેશ ધારણ કરવાવાળા) અને શૂદ્ર તથા અન્ય જે કોઈ આરંભ કરવા વાળા હોય (તેઓ બધા જ વેર વધારનારાઓ છે. ॥૨॥

टीका—अन्वयव्यतिरेकाभ्यां प्रतिपाद्यमानः पदार्थः सुगमतया ज्ञायते, अतो धर्मप्रतिपक्षीभूतोऽधर्मः, तदाश्रितान तावत् प्रतिपादयति–'माहणा' ब्राह्मणाः वेदपाठिनः, 'खत्तिया' क्षत्रियाः–राजानः, 'वेस्सा' वैश्याः–व्यापारिणः, तथा–'चंडाला' चाण्डालाः–प्रसिद्धाः 'अदु' अथ 'वोकसा' बोक्कषाः–निषादेन अंबष्ठ्यां जाताः जातिविशेषाः। 'एसिया' एषिका –एषितुं शीलं येषां ते एषिकाः–वनाद्वनं भ्रमन्तो मृगयाभिरताः, कन्दमूलादिभक्षकाः तापसाश्च 'वेसिया' वैशिकाः, वेषं निर्माय अन्यदीयं स्वात्मनि जीविकायाः कारकाः। कलाभिजीविन इति यावत्। तथा–'सुद्दा' शूद्राः–तन्तुवायादयः, किं बहुनाऽमुना परिगणितेन 'जे य' ये च 'आरंभणिस्सिया' आरम्भनिःसृताः–यन्त्रपीडननिर्लाञ्छनकर्माङ्गारदाहा-

---

टीकार्थ—वस्तुका प्रतिपादन यदि अन्वय व्यतिरेक रूप से अर्थात् विधि और निषेध रूप से किया जाय तो उसको समझना सरल हो जाता है। अत एव धर्म का प्रतिपादन करते हैं। ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य, चाण्डाल, वोक्कस (निषाद पुरुष और अंबष्टा स्त्री से उत्पन्न सन्तान) एषिक अर्थात् एक वन से दूसरे वन में भटककर शिकार करनेवाले या कन्दमूल आदि भक्षण करने वाले तापस वैशिक दूसरेका वेष धारण करके जीविका करने वाले अर्थात् कलाजीवी शूद्र बनकर आदि, तथा इनके अतिरिक्त जो भी पुरुष यंत्रपीडन कोल्हू वगैरह चलाने घोडे बैल आदि को खस्सी करने, अंगार दाह आदि घोर आरंभ की क्रियाओंमें लगे हैं और जीवोंकी उपमर्दन (विराधना) करते हैं, इन सभी

ટીકાર્થ—વસ્તુનું પ્રતિપાદન જો કે અન્વય અને વ્યતિરેકરૂપે અર્થાત્ વિધિ અને નિષેધ રૂપે કરવામાં આવે તો તે સમજવું સરલ થઈ જાય છે. તેથી જ ધર્મનું પ્રતિપાદન કરવાના ઉદ્દેશથી પહેલાં અધર્મનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવે છે.

બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, ચાંડાલ બોક્કસ (નિષાદ પુરૂષ અને અવષ્ટા સ્ત્રીથી પેદા થયેલ સતતિ) એશિક એક વનથી બીજા વનમા ભટકીને શિકાર કરવા વાળા અથવા કંદ, મૂળ વિગેરેનો આહાર કરવાવાળા તાપસો, વૈશિક–બીજાઓનો વેષ ધારણ કરીને આજીવિકા મેળવનારાઓ અર્થાત્ કળથી આજીવિકા મેળવનારાઓ. શૂદ્ર અર્થાત્ કપડાવણીને ગુજરાન કરનારાઓ આશિવાય પણ જે કોઇ પણ પુરૂષ યંત્ર પીડન એટલે કે કોલૂ વિગેરે ચલાવવા, ઘોડા, બળદ વિગેરેને ખસ્સી કરવા, અંગાર દાહ વિગેરે ઘોર આરંભની ક્રિયાઓમાં પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યા હોય છે, તથા જીવોનું ઉપમર્દન (વિરાધના–હિંસા) કરે

दिभिः क्रियाविशेषै र्जीवोपमर्दकारिणः एतेषां सर्वेषामेव जीवविराधकानां वैरमेव प्रवर्धते इति उत्तरसूत्र क्रिया ॥२॥

मूलम्—परिग्गहनिविट्ठाणं वेरं तेसिं पवड्ढई ।
आरंभसंभिया कामा न ते दुक्खविमोयगा ॥३॥

छाया—परिग्रहनिविष्टानां वैरं तेषां प्रवर्द्धते ।
आरम्भसंभृताः कामा न ते दुःखविमोचकाः ॥३॥

अन्वयार्थः—(परिग्गहनिविट्ठाणं तेसिं वेरं पवड्ढइ) परिग्रहनिविष्टानां तेषां वैरं प्रवर्द्धते, परिग्रहो धनधान्यादिषु ममत्वम्, तत्र निविष्टानामध्युपपन्नानां वैरं शत्रुभावः पाप वा प्रवर्द्धते-वृद्धिमुपयाति । (आरंभसंभिया कामा) आरम्भसंभृताः कामाः-कामिनः-विषयलोलुपास्ते आरम्भैः सम्यग्भृताः-आरम्भपुष्टाः इत्थं-

---

हिंसकों के वैरकी वृद्धि होती है। वैरकी वृद्धि होती है, इसका संबंध अगले सूत्र के साथ है ॥२॥

'परिग्गहनिविट्ठाणं' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'परिग्गहनिविट्ठाणं तेसिं वेरं पवड्ढइ-परिग्रहनिविष्टानां तेषां वैरं प्रवर्द्धते' परिग्रहमें आसक्त रहनेवाले इन प्राणियोंका दूसरे प्राणियों के साथ वैर बढता है 'आरंभसंभिया कामा-आरंभ संभृताः कामाः' वे विषयलोलुप जीव आरंभसे भरे हुए है 'ते न दुक्ख विमोयगा-ते न दुक्खविमोचकाः' अतः वे दुःखरूप आठ प्रकार के कर्मों को छोडने वाले नहीं है ॥३॥

अन्वयार्थ—जो परिग्रह में आसक्त हैं, उनके वैर की वृद्धि ही

છે. આ બધા હિંસા કરનારાઓના વેરની વૃદ્ધિ થતી રહે છે. વેરની વૃદ્ધિ થાય છે, આ કથનનો સંબંધ આગલા સૂત્ર સાથે છે. ॥૨॥

'परिग्गहनिविट्ठाणं' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'परिग्गहनिविट्ठाण तेसिं वेर पवड्ढइ-परिग्रहनिविष्टानां तेषां वैर प्रवर्द्धते' પરિગ્રહમાં આસક્ત રહેવાવાળા આ પ્રાણિયોનું અન્ય પ્રાણિયો સાથે વેર વધે છે. 'आरमसंभिया कामा-आरंभसंभृताः कामाः' તે વિષય લોલુપ જીવો આરંભથી ભરેલા છે. 'ते न दुक्खविमोयगा'-ते न दुक्खविमोचकाः' તેથી તેઓ દુઃખરૂપ આઠ પ્રકારના કર્મોથી છોડાવવાવાળા નથી. ॥૩॥

અન્વયાર્થ—જેઓ પરિગ્રહમાં આસક્ત હોય છે, તેઓના વેરનો વધારોજ

भूताः (ते न दुःक्खविमोयगा) ते न दुःखविमोचकाः दुःखमष्टप्रकारकं कर्म तस्य विमोचका न भवन्ति इति ॥३॥

टीका—किञ्च-'परिग्गहनिविट्ठाणं' परिग्रहनिविष्टानाम्-परि-समन्तात् गृह्यन्ते इति परिग्रहाः-द्विपदचतुष्पदधनधान्यहिरण्यसुवर्णादयस्तेषु निविष्टानामासक्तानाम् 'तेसिं' तेषां-परिग्रहप्रसक्तानाम्-गृद्धिभावमुपगतानाम् 'वेरं' वैरम्-पारस्परिकवर्द्धिष्णु शत्रुता, वैरपरम्परा वर्द्धते इति, 'आरंभसंभिया कामा' आरम्भसंभृताः कामाः, यतो जनैरारम्भा उत्पादिताः पूर्वं क्रियया पश्चात्तत्कृतैः प्रतिपाल्य विवृद्धिं नीताः ये कामा स्ते-आरम्भसंभृताः कामाः, आरम्भकारिणः कामिनस्ते 'न दुक्खविमोयगा' न दुःखविमोचकाः, दुःखमष्टविधं कर्म तद्विमोचकाः-बन्धनादात्मानं मोचयितुं समर्था नो भवन्ति ॥३॥

होती है। विषयलोलुप जन जो आरंभ करके पुष्ट हुए हैं, वे दुःखके अर्थात् आठ प्रकार के कर्मके विमोचक नहीं हो सकते ॥३॥

टीकार्थ—द्विपद चतुष्पद धन धान्य हिरण्य स्वर्ण आदि परिग्रह में जो आसक्त हैं, उनके वैर की वृद्धि होती है। जैसे घी डालने से अग्नि की ज्वालाएँ बढती हैं, उसी प्रकार परिग्रही जनों का अन्य प्राणियों के साथ वैर बढता है।

पहले लोगो ने आरंभ उत्पन्न किये, बाद में प्रतिपालन करके उनकी वृद्धि की। ऐसे आरंभ सभृत कामभोग उन जीवों को दुःखके बन्धन से कर्मों से छुड़ा नहीं सकते ।३॥

થાય છે. વિષયમાં લોલુપજન જે આરંભ કરીને પુષ્ટ થાય છે, તેઓ દુઃખના અર્થાત્ આઠ પ્રકારના કર્મને છોડનારા થઈ શકતા નથી. ॥૩॥

ટીકાર્થ—દ્વિપદ કહેતાં બે પગવાળા પ્રાણિયો ચતુષ્પદ એટલે ચાર પગ વાળા પ્રાણિયો ધન, ધાન્ય (અનાજ) હિરણ્ય (સોનું) સ્વર્ણ ચાંદી વિગેરેના પરિગ્રહમાં જેઓ આસક્ત હોય છે. તેઓના વેરનો વધારો થતો રહે છે. જેમ ઘી નાખવાથી અગ્નિની જવાલા વધે છે, એજ પ્રમાણે પરિગ્રહવાળા જનોને બીજા પ્રાણિયો સાથે વેર વધે છે.

પહેલાં લોકોએ આરંભ ઉત્પન્ન કર્યો, તે પછી પ્રતિપાલન કરીને તેનો વધારો કર્યો, આવા આરંભથી વધેલ કામભોગ તે જીવોના દુઃખના બન્ધનથી કર્મોથી છોડાવી શકતા નથી. ॥૩॥

मूलम्—आघायकिच्च माहेउं नाईओ विसएसिणो।
अन्ने हरंति तं वित्तं कम्मी कम्मेहिं किच्चती ॥४॥

छाया—आघातकृत्यमाधातुं ज्ञातयो विषयैषिणः।
अन्ये हरन्ति तद्वित्तं कर्मी कर्मभिः कृत्यते ॥४॥

अन्वयार्थः—(विसएसिणो नाईओ) विषयैषिणः—सांसारिकसुखमिच्छन्तो ज्ञातयः पुत्रकलत्रादयः (आघायकिच्चमाहेउं) आघातकृत्यमाधातुम्—मरणकृत्यमाधाय—कृत्वा (तं वित्तं हरंति) तद्वित्तम्—तदीयमर्जितं धनं हरन्ति—अपहरन्ति—स्वीकुर्वन्ति (कम्मी कम्मेहिं किच्चती) कर्मी—कर्मवान् सावद्यानुष्ठानवान् प्राणी, कर्मभिः स्वकृतैः कृत्यते—पीडयते इति ॥४॥

'आघाय किच्चमाहेउ' इत्यादि।

शब्दार्थ—'विसएसिणो नाईओ—विषयैषिणः ज्ञातयः' सांसारिक सुखकी इच्छा करने वाले ज्ञातिवर्ग 'आघायकिच्चमाहेउं—आघातकृत्यमाधातुं' दाहसंस्कार आदि करके 'तं वित्तं हरंति—तद्वित्तं हरंति' मरे हुए प्राणी के द्रव्यको ले लेते हैं 'कम्मी कम्मेहिं किच्चती—कर्मी कर्मभिः कृत्यते' परंतु उस द्रव्य को प्राप्त करने के लिये पाप कर्म किया हुआ वह पुरुष अकेला अपने किये कर्मका फल जो दुःखरूप है उसे भोगता है ॥४।

अन्वयार्थ—विषयों के अभिलाषी अर्थात् सांसारिक सुख के इच्छुक ज्ञातिजन—पुत्र कलत्र आदि मरणकृत्य करके उसके (आरंभ

'आघाय किच्चमाहेच' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'विसएसिणो नाईओ—विषयैषिणः ज्ञातयः' સાંસારિક સુખની ઇચ્છા કરવાવાળા જ્ઞાતિવર્ગ 'आघायकिच्चमाहेउ—आघातकृत्यमाधातु' દાહસંસ્કાર વિગેરે કરીને 'त वित्तं हरंति—तद्वित्तं हरन्ति' મરેલા પ્રાણીના ધનને લઈ લે છે 'कम्मी कम्मेहिं किच्चती—कर्मी कर्मभिः कृत्यते' પરંતુ તે ધનને પ્રાપ્ત કરવા માટે પાપકર્મ કરેલ તે પુરૂષ પોતે કરેલ કર્મનું ફલ કે જે દુઃખરૂપ છે તેને એકલો જ ભોગવે છે. ॥૪॥

અન્વયાર્થ—વિષયોના અભિલાષી અર્થાત્ સંસારી સુખની ઇચ્છા રાખનારાઓ જ્ઞાતિજન પુત્ર, કલત્ર, (સ્ત્રી) વિગેરેનુ મરણોત્તર ક્રિયા કરીને (આરંભ

टीका—'नाईओ' ज्ञातयः-मातृपितृ पुत्रकलत्रादयः 'विसएसिणो' विषयैषिणः-शब्दादिविषयान्वेषकाः-वैषयिकसुखमिच्छन्त इत्यर्थः, 'आघाय किच्चमाहेउं' आघातकृत्यमाधातुम्, आघातम्-मरणं तस्य कृत्यं मृतकमुद्दिश्य श्राद्धपिण्डदानादिकमेव कर्तुम् 'तं वित्तं' तस्य मृतपुरुषस्य वित्तं-द्विपदचतुष्पदधनधान्यहिरण्यादि, यच्चाऽतीवदुःखेन जीवद्भिः सद्भिरर्जितं तत् 'अन्ने' अन्ये जीवन्तः संसारिणो हरन्ति-स्वाधीनं कुर्वन्ति, तथाऽऽगतेनाऽनायासलब्धेन तेन धनसमुदायेन सुखयन्त्याऽऽत्मानम्। तदुक्तं युक्तिवादिना—

'ततस्तेनाऽर्जितै र्द्रव्यै र्दारैश्च परिरक्षितैः।
क्रीडन्त्यन्ये नरा राजन्! हृष्टा स्तुष्टा ह्यलङ्कृताः' ॥१॥इति॥

पाप कर्त्ताके) अर्जित धनका अपहरण कर लेते हैं और आरंभ करने वाला पापी अपने किये कर्मों से पीडित होता है।४॥

टीकार्थ—शब्द आदि विषयों के अन्वेषक माता, पिता, पुत्र, कलत्र आदि आघात कृत्य अर्थात् मृतक के निमित्त किये जाने वाले अनेक प्रकार के लोकाचार करके, उस मृतक के द्विपद, चतुष्पद, धन, धान्य, हिरण्य आदि वित्त को, जिसे उसने जीवित अवस्था में, अत्यन्त दुःख उठा कर उपार्जित किया था वह द्रव्य अन्य ग्रहण कर लेते हैं। वे अनायास प्राप्त हुए उस धन से सुखका उपभोग करते हैं। नीतिकार ने कहा है-'ततस्तेनार्जितैर्द्रव्यै' इत्यादि।

मनुष्य जब मर जाता है तो उसके द्वारा उपार्जित द्रव्य से, तथा दाराओं से दूसरे पुरुष क्रीड़ा करते हैं। हे राजन्! वे हृष्ट, पुष्ट और अलंकृत होते हैं॥१॥

પાપ કરનારના) મેળવેલ ધનનું અપહરણ કરીલે છે, અને આરંભ કરવાવાળો પાપી પોતે કરેલા કર્મોથી દુઃખી બને છે ॥૪॥

ટીકાર્થ—શબ્દ વિગેરે વિષયોનું અન્વેષણ કરનારા માતા, પિતા, પુત્ર, કલત્ર વિગેરેના આઘાત કૃત્ય અર્થાત્ મરનારને નિમિત્તે કરવામાં આવનારા અનેક પ્રકારના લોકાચાર કરીને, તે મરનારના દ્વિપદ, બે પગવાળા પ્રાણીયોને; ચતુષ્પદ ચાર પગવાળા જીવોને, ધન, ધાન્ય, હિરણ્ય, વિગેરેને દ્રવ્યને કે જે મેળવવા મરનારે જીવિત અવસ્થામાં અત્યંત દુઃખ ઉઠાવીને મેળવ્યું હોય છે, તે દ્રવ્ય ગ્રહણ કરી લે છે, તથા અનાયાસ એટલે કે વિના પ્રયાસે મળેલા તે ધનથી તેઓ સુખનો ઉપભોગ કરે છે નીતિકારે કહ્યું છે કે-'તતસ્તેનાઽર્જિતૈર્દ્રવ્યૈઃ' ઈત્યાદિ

મનુષ્ય જ્યારે મરી જાય છે, ત્યારે તેણે મેળવેલ દ્રવ્યથી તથા સ્ત્રી વિગેરેથી બીજા પુરૂષો ક્રીડા કરે છે હે રાજા તેઓ હૃષ્ટ પુષ્ટ અને અલંકૃત થાય છે. ॥૧॥

'कम्मी' कर्मी-स तु द्रव्योपार्जनकर्त्ता विविध सावद्यकर्मवान् पापी 'कम्मेहिं' कर्मभिः स्वकृतदुष्कृतैः संसारमहोदधौ 'किच्चती' कृत्यते-पीडयते इति। धन लोभलुब्धा ज्ञातिगणाः मृतस्य दाहादचौदुर्ध्वदेहिककर्मकलापं सम्पाद्य संपादयन्त्यात्मवाञ्छितम्, अपहरन्ति च सर्वं तदीयं धनधान्यादि, परन्तु मृतकः पापकर्मणा सञ्चितस्वकृतदुष्कृतस्य फलभूतं नरकनिगोदादिदुःखं स्वयमनुभवति, न ते तद्धनग्राहिण इति भावः ॥४॥

मूलम्–माया पिया ण्हुसा भाया भज्जा पुत्ता य ओरसा।
नालं ते तव ताणाय लुप्पंतस्स सकम्मुणा ॥५॥

छाया—माता पिता स्नुषा भ्राता भार्या पुत्रा औरसाः।
नालं ते तव त्राणाय लुप्यमानस्य स्वकर्मणा ॥५॥

और द्रव्यका उपार्जन करने वाला और उसके लिए विविध प्रकार के सावद्य कर्म करने वाला वह पापी अपने किये पापों के फल स्वरूप संसार सागर में पीडा पाता है।

तात्पर्य यह है कि धन के लोभी ज्ञातिजन मृतकका दाहकर्म आदि करके उसके सारे धनको ग्रहण कर लेते हैं, परन्तु पापकृत्य करके धनोपार्जन करने वाला वह मृतक जन अपने कृत्यों का फल भोगनेके लिए नरक निगोद आदि में जाता है और वहां दुःख भोगता है ॥४॥

'माया पिया' इत्यादि।

शब्दार्थ—'सकम्मुणा स्वकर्मणा' अपने पाप कर्मसे 'लुप्पंतस्स-लुप्यमानस्य' संसारमें पीडित होते हुए 'तव-तव' तुम्हारे 'ताणाय-

---

અને દ્રવ્યને પ્રાપ્ત કરવાવાળા અને તે માટે અનેક પ્રકારના સાવદ્ય કર્મ કરનારા તે પાપી પોતે કરેલા પાપોના ફલ રૂપ સંસાર સાગરમાં દુઃખી થાય છે.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-ધનના લોભી જ્ઞાતિ જન મરેલાના દાહ કર્મ વિગેરે કરીને તેનું બધુંજ ધન પોતે ગ્રહણ કરી લે છે, પરંતુ પાપ કર્મ કરીને ધન કમાવાવાળો તે મરનાર પુરૂષ પોતે કરેલા કર્મનું ફળ ભોગવવા માટે નરક નિગોદ વિગેરેમાં જાય છે. અને ત્યાં દુઃખ ભોગવે છે. ॥૪॥

'माया पिया' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'सकम्मुणा-स्व कर्मणा' પોતાના પાપ કર્મથી 'लुप्पंतस्स–लुप्यमानस्य' સંસારમાં પીડા પામતા થકા 'तव–तव' તમારા 'ताणाय-त्राणाय' રક્ષા કરવા

अन्वयार्थः—(सकम्मुणा) स्वकर्मणा-स्वकृतेन प्राणातिपातादिपापकर्मणा (लुप्पंतस्स) लुप्यमानस्य नरकादिकगतौ गच्छतः (तव) तव (ताणाय) त्राणाय-रक्षणाय (माया पिया ण्हुसा भाया भज्जा पुत्ता य ओरसा) माता पिता स्नुषा-पुत्रवधूः भ्राता भार्या औरसाः-स्वनिष्पादिताः पुत्राश्च ते नालं-न समर्था भवन्ति, इति ॥५॥

टीका—'सकम्मुणा' स्वकर्मणा-स्वेनैव समुपार्जितप्राणातिपातादिकर्मणा संसारसागरे 'लुप्पंतस्स' लुप्यमानस्य विविधयोनिषु पीडामनुभवतः 'तव' तव तादृशदुःखेभ्यः 'ताणाय' त्राणाय-रक्षणार्थम् 'माया' माता-जननी 'पिया' पिता-जनकः 'ण्हुसा' स्नुषा-पुत्रस्य पत्नी 'भाया' भ्राता-समानोदरसञ्जातः 'भज्जा' भार्या 'पुत्ता' पुत्राः-औरसातिरिक्ताः एकादशसंख्यया संख्यातानां

त्राणाय' रक्षा करने के लिये 'माया पिया ण्हुया भाया'-माता पिता स्नुषा भार्या' माता पिता स्नुषा पुत्रवधू भ्राता एवं 'भज्जा पुत्ता य ओरसा'-भार्या :पुत्राश्च औरसाः' भाई और अपने पुत्र कोई भी समर्थ नही होते हैं ॥५॥

अन्वयार्थ—प्राणातिपात आदि द्वारा जनित अपने पापकर्मों से नरकगति आदि में जाते हुए तुझे बचाने के लिए माता, पिता, पुत्रवधू, पत्नी औरस पुत्र आदि कोई भी समर्थ नहीं हो सकते ॥५॥

टीकार्थ—स्वयं के द्वारा उपार्जित प्राणातिपात आदि कर्मों से संसार सागर में, विविध योनियों में पीड़ा पाने वाले तुझको उस पीड़ा से बचाने के लिए माता, पिता, पुत्रवधू, भ्राता भार्या और औरस (आत्मज) पुत्र तथा अन्य भी श्वसुर मित्र आदि कोई भी समर्थ नहीं

માટે. 'माया पिया ण्हुया भाया-माता पिता स्नुषा भार्या' માતા, પિતા સ્નુષા -પુત્રવધૂ અને ભાઈ તથા 'भज्जा पुताय ओरसा'-भार्या पुत्राश्च औरसाः' ભાઈ અને પોતાના પુત્ર વિગેરે કોઈ પણ સમર્થ થતા નથી ॥૫॥

અન્વયાર્થ—પ્રાણાતિપાત વિગેરે દ્વારા થનારા પોતાના કર્મોથી નરકગતિ વિગેરેમાં જનારાઓને બચાવવા માટે માતા, પિતા, પુત્રવધૂ પત્ની, કે પુત્ર વિગેરે કોઈ પણ તેઓને બચાવી શકવા સમર્થ થતા નથી. ॥૫॥

ટીકાર્થ—પોતે કરેલા પ્રાણાતિપાત વિગેરે કર્મોથી સંસાર સાગરમાં અનેક યોનિયોમાં પીડા પામવા વાળાઓને પીડાથી બચાવવા માટે માતા, પિતા, પુત્રવધૂ, ભાઈ સ્ત્રી અને પુત્ર તથા તે શિવાય પણ સસરા, મિત્ર વિગેરે કોઈ

मध्ये एकादशविधाः 'य' च 'ओरसा' औरसाः-स्वात्मजाः पुत्राः 'ते' एते पूर्वं परिगणिताः, तथाऽन्येऽपि श्वशुरमित्रादयः 'नालं' नालं-न पर्याप्ताः-नैव त्रातुं समर्थाः। यदिह भवेऽपि रागाद्यवस्थायाम् एते नालं त्राणाय भवन्ति तदा परलोके तु कदाऽपि ते न स्युः।

कालसौकरिकस्य पुत्रः अभयकुमारस्य मित्रमासीत्, स च अभयकुमारस्य सदुपदेशात् प्राणातिपातादिभ्यो निवृत्तो जातः, ततस्तस्य तादृशं चेष्टितं दृष्ट्वा बन्धुबान्धवाः हिंसाकर्मकरणाय प्रेरितवन्तः। परन्तु प्राणातिपातादिकं घोरमनर्थहेतुकं ज्ञात्वा बन्धुबान्धवादिवचनं न स्वीकृतवान् किन्तु स्वकीयपादयो कुठारेण क्षतं कृत्वा बान्धवान् बोधयितुं तान् प्रति उक्तवान्-भोः भोः! मम पीडामपहरत, तदा ते एवं कथितवन्तः, अहो मूढ! स्वकृतं कर्म स्वयमेव भुंक्ष्व न वयं तव दुःखमपहर्त्तुं समर्थाः।

होते। जब इसी लोक में रोग आदि उत्पन्न होनेकी अवस्था में वे तेरी रक्षा नहीं कर सके तो परलोक में किस प्रकार त्राण कर सकते हैं?

काल शौकरिक का पुत्र अभयकुमार का मित्र था। अभय कुमार के सदुपदेश से वह हिंसा आदि से निवृत्त हो गया। उसकी इस प्रकार की चेष्टा देखकर बन्धु बान्धवों ने उसे हिंसा करने की प्रेरणा की। परन्तु हिंसा आदि पापों को घोर अनर्थ का कारण जान कर उसने अपने पांवों में कुल्हाडे से घाव करके उनसे कहा-अरे, मुझे पीड़ा हो रही है! मेरी पीड़ा दूर कर दो। तब उसके बन्धुजन बोले-अरे मूढ! तेरी पीड़ा हम कैसे दूर कर सकते हैं। अपने किये कर्म का फल तू

પણ સમર્થ થતા નથી. જ્યારે આ લોકમાંજ રોગ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે તેઓ તારી રક્ષા કરી શકતા નથી. તો પછી પરલોકમાં કેવી રીતે તે રક્ષણ કરી શકે?

કાલશૌકરિકનો પુત્ર અભયકુમારનો એક મિત્ર હતો અભયકુમારના સદુપદેશથી તેણે હિંસા કરવાનું બંધ કર્યું. આવા પ્રકારની તેની ચેષ્ટા જોઈને તેના બંધુ વર્ગ વિગેરેએ તેને હિંસા કરવા પ્રેરણા કરી, પરંતુ હિંસા વિગેરે પાપોને ઘોર અનર્થનું કારણ સમજીને તેણે પોતાના પગમાં કુહાડીથી ઘા કરીને તેઓને કહ્યું કે-અરે મને તો પીડા થાય છે, મારી પીડા મટાડો, આ પ્રમાણે સાંભળીને તેના બંધુ સમૂહે કહ્યું કે-અરે મૂર્ખ તારી પીડા અમો શી રીતે મટાડી શકીએ? તેં કરેલા કર્મોનું ફળ તૂં પોતે જ

तदा स कथयति यदि भवन्तः ऐहिकशारीरपीडामपहर्तुं न समर्थाः तदा नरकनिगोदादिजनकं घोरप्राणातिपातादि कृत्वा यत्पापमुपार्जयिष्यामि तत्समुद्भूतं दुःखं भुञ्जानस्य मे कां भवन्तः साहाय्यं करिष्यन्तीत्यतोऽहं न प्राणातिपातादिकं करिष्यामीति कथयित्वा जीवहिंसादितः उपरतो जातः ॥५॥

मूलम्--एयमट्ठं स पेहाय परमट्ठाणुगामियं ।
निम्ममो निरहंकारो चरे भिक्खू जिणाहियं ॥६॥

छाया—एतमर्थं स प्रेक्ष्य परमार्थाऽनुगामुकम् ।
निर्ममो निरहङ्कारश्चरेद्भिक्षु र्जिनाहितम् ॥६॥

आप ही भोग। तब उसने कहा-जब आप लोग इसी भव में मेरी शारीरिक व्यथा दूर नहीं कर सकते तो प्राणातिपात आदि घोर दुष्कृत करके जब मैं नरक निगोद आदि में वचनागोचर (मुख से कह भी न सकते ऐसी) व्यथा का भाजन होऊँगा, तब आप लोग कैसे मेरी सहायता करेंगे?

तात्पर्य यह है कि मनुष्य पाप का आचरण करके धन उपार्जन करता है और उसे त्याग कर मरण शरण हो जाता है। वह परलोक में उस पापके फल स्वरूप विविध प्रकार की विषय वेदनाएँ भोगता है और इधर उसके कुटुम्बी जन उसके अर्जित धनको भोगते हैं। वे उस दुःख भोगने वाले का त्राण करने में समर्थ नहीं होते ॥५॥

'एयमट्ठं स पेहाए' इत्यादि।

शब्दार्थ—'स भिक्खूः-सः साधुः' वह साधु 'एयमट्ठं' पेहाय-एत-

ભોગવ ત્યારે તેણે કહ્યું, જ્યારે તમો આ ભવમાં મારી શારીરિક પીડા મટાડી શકતા નથી, તો પછી પ્રાણાતિપાત વિગેરે ઘોર દુષ્કૃત્ય કરીને જ્યારે હું નરક નિગોદ વિગેરેમાં વચનથી પણ અગોચર (મુખથી કહી પણ ન શકાય તેવી) વ્યથાનો પાત્ર બનીશ, ત્યારે તમો મને કેવી રીતે સહાયતા કરશો?

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-મનુષ્ય પાપનું આચરણ કરીને ધનની પ્રાપ્તિ કરે છે, અને તેનો ત્યાગ કરીને મરણને શરણે પહોંચી જાય છે તે પરલોકમાં તે પાપના ફલ સ્વરૂપ અનેક પ્રકારની વિષમ વેદનાઓ ભોગવે છે. અને આ લોકમાં તેના કુટુંબીજનો તેણે મેળવેલ ધનનો ઉપભોગ કરે છે. તેઓ તે દુઃખ ભોગવનારની રક્ષા કરવામાં સમર્થ થતા નથી. ॥૫॥

अन्वयार्थः—(स भिक्खू) स भिक्षुः-स साधुः (एयमट्ठं पेहाय) एतमर्थं-संसारे विलुप्यमानस्य कोऽपि न त्रातेत्याकारकं प्रेक्ष्य-विचार्याऽवगत्य (परमट्ठाणुगामियं) परमार्थानुगामुकं-मोक्षप्रापकं संयमं सम्यग्दर्शनादिकं प्रत्युत्प्रेक्ष्य च (निम्ममो) निर्ममः-ममतारहितः (निरहंकारो) निरहङ्कारः-जातिकुलादिमदरहितः (जिणाहियं चरे) जिनाऽऽहितम्-अर्हद्भाषितं मार्गं चरेत्-अनुतिष्ठेदिति ॥६॥

टीका—धर्मरहितानां स्वकर्मणा परिपीड्यमानानां कोऽपि रक्षको न भवतीति पूर्वोक्तम् 'एयमट्ठं' एतमर्थम्-अमुं विषयम् 'पेहाय' प्रेक्ष्य-विचार्य 'स

मर्थं प्रेक्ष्य' अपने किये हुए पापों से दुःख भोगते हुए प्राणीको कोई रक्षा नहीं कर सकता है इस बातको विचार कर तथा 'परमट्ठाणुगामियं-परमार्थानुगामुकम्' संयम या मोक्षका कारण सम्यक् दर्शन, ज्ञान और चारित्रको सोचकर 'निम्ममो-निर्ममः' ममता से रहित 'निरहङ्कारो-निरहङ्कारः' अहङ्कार से रहित होकर 'जिणाहियं चरे-जिनाहितम् चरेत्। जिनभाषित धर्मका आचरण करे ॥६॥

अन्वयार्थ—साधु इस बात का विचार करके और सम्यग दर्शन आदि को या संयम को मुक्ति प्रापक समझ कर निर्मम (ममता रहित होकर) निरहंकार होकर जिन भाषित मार्गका अनुसरण करे ॥३॥

टीकार्थ—धर्म से रहित और अपने किये कर्मों से पीडित होनेवालों का कोई रक्षक नहीं होता। साधु इस तथ्य को विचार करके तथा

'एयमट्ठ स पेहाए' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'स भिक्खू-सः साधुः' તે સાધુ 'एयमट्ठं पेहाय-एतमर्थं प्रेक्ष्य' પોતે કરેલા પાપોથી દુઃખ ભોગવવાળા પ્રાણીની કોઇ પણ રક્ષા કરી શકતું નથી. આ વાતનો વિચાર કરીને તથા 'परमट्ठाणुगामियं-परमार्थानुगामुकम्' સંયમ અથવા મોક્ષના કારણ રૂપ સમ્યક્ દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રને સમજીને 'निम्ममो निर्ममः' મમતા વિનાનો 'निरहंकारो-निरहङ्कारः' અહંકાર વિનાનો થઇને 'जिणाहियं चरे-जिनाहितम् चरेत्' જીન ભાષિત ધર્મનું આચરણ કરે ॥૬॥

અન્વયાર્થ—સાધુ આ બાબતનો વિચાર કરીને અને સમ્યક્ દર્શન વિગેરેને અથવા સંયમને મુક્તિ પ્રાપ્ત કરાવવાળું સમજીને નિર્મમ (મમતા રહિત થઇને) તથા નિરહંકાર-અહંકારનો ત્યાગ કરીને જીન ભગવાને ઉપદેશેલ માર્ગનું અવલમ્બન કરે. ॥૬॥

ટીકાર્થ—ધર્મથી રહિત તથા પોતે કરેલા કર્મોથી પીડા પામવાવાળાઓનું કોઈ રક્ષણ કરી શકતું નથી. સાધુએ આ તથ્યનો સાર વિચાર કરીને તથા

भिक्खू' स भिक्षुः स साधुः 'परमट्ठाणुगामियं' परमार्थानुगामुकम् परमः-प्रधानभूतः सर्वापेक्षया योऽर्थो मोक्षः संयमो वा तमनुगच्छतीति-तच्छीलश्च वा इति परमार्थाऽनुगामुकः-सम्यग्दर्शनादिः तमपि विचार्य-असारे संसारसागरेऽस्माकं पतितानां कोऽपि त्राता नास्ति एतमर्थं परितो विलोक्य तथा-सर्वतः प्रधानभूतस्य सर्वैः प्रार्थनीयस्य मोक्षस्य कारणं सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रमेव निरतिशयसुखस्वरूपं प्रापयति, इति सम्यग्विचार्य 'निम्ममो' निर्ममः-निर्गतं ममं-वाह्याभ्यन्तरपरिग्रहादौ ममत्वं यस्यासौ निर्ममः-ममत्वबुद्धिरहितः। तथा-'निरहंकारो' निरहङ्कारः-कुलादिमदरहितः, 'मम तपः स्वाध्यायादिकमीदृशमुत्कृष्टं विद्यते' एतादृशमभिमानमपहाय परित्यक्तसर्वाभिमानः, रागद्वेषरहित इत्थं भूतः स भिक्षुः 'जिणाहियं' जिनाऽऽहितम्-जिनैः रागद्वेषरहितैः स्तीर्थंकरादिभिराहितः-प्रतिपादितोऽनुष्ठितो वा यो मार्गः, अथवा-जिनानां सम्बन्धी यो मार्गस्तं चरेत्-अनुतिष्ठेत् ॥६॥

मूलम्-चिच्चा वित्तं च पुत्ते य णाइओ य परिग्गहं।
चिच्चा णणंतगं सोयं निरवेक्खो परिव्वए ॥७॥

छाया—त्यक्त्वा वित्तं च पुत्रांश्च ज्ञातींश्च परिग्रहम्।
त्यक्त्वा खलु अनन्तगं शोकं निरपेक्षः परिव्रजेत् ॥७॥

संयम अथवा मोक्ष रूप परमार्थ को समझ कर और यह सोच कर कि संसार सागर में गिरे हुए हमारे लिए कोई रक्षक नहीं है, सब से उत्तम एवं सभीके द्वारा प्रार्थनीय मोक्ष का कारण सम्यग्दर्शन, ज्ञान, चारित्र और तप ही है-इन्हींके द्वारा सर्वोत्तम सुख प्राप्त किया जा सकता है, इस प्रकार सोच विचार करके, बाह्य एवं आभ्यन्तर परिग्रह से ममता भाव हटा कर कुल आदि के मद से रहित होकर तथा तप एवं स्वाध्याय आदि का भी अहंकार न करता हुआ, राग द्वेष से रहित होकर तीर्थंकरों द्वारा प्रतिपादित मार्ग पर चले ॥६॥

સંયમ અને મોક્ષરૂપ પરમાર્થને સમજીને અને સંસારમાં પડેલા એવા અમારૂં રક્ષણ કરનાર કોઇજ નથી એમ સમજી વિચારીને સૌથી શ્રેષ્ઠ તથા સઘળાઓ દ્વારા વાચ્છનીય એવા મોક્ષનું કારણ સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર અને તપજ છે,-તેના દ્વારાજ સર્વોત્તમ સુખ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે, આવા પ્રકારનો વિચાર કરીને બાહ્ય અને આભ્યંતર પરિગ્રહથી મમતાભાવ હટાવીને કુલ વિગેરેના મદથી રહિત થઈને તીર્થંકરો એ પ્રતિપાદન કરેલ માર્ગનું અવલમ્બન કરવું ॥૬॥

अन्वयार्थः— (चिच्चा वित्तं च पुत्ते य) वित्तं-द्रव्यजातं पुत्रांश्च त्यक्त्वा 'य णाइओ परिग्गहं) च-पुनः ज्ञातीन् परिग्रहम् एवं (णणंतगं) अनन्तगम् (सोयं) शोकं (चिच्चा) त्यक्त्वा-परित्यज्य (निरवेक्खो परिव्वए) निरपेक्ष -पुत्रदारादिकमनपेक्षमाणः परिव्रजेत् आमोक्षाय संयमानुष्ठाने व्रजेदिति ॥७॥

टीका—'वित्तं' वित्तम्-धनधान्यहिरण्यसुवर्णादिकम्, तथा-'पुत्ते य' पुत्रांश्च पुत्रेषु सर्वापेक्षयाऽधिकः स्नेहो दृश्यते-'न चापत्यसमः स्नेहः' इति नियमात्

'चिच्चा वित्तं च पुत्ते य' इत्यादि।

शब्दार्थ—'वित्तं च पुत्ते य-वित्तं च पुत्रांश्च' धन और पुत्रोंको 'य णाइओ परिग्गहं-च ज्ञातीन् परिग्रहम्' तथा ज्ञातिवर्ग और परिग्रहको 'चिच्चा-त्यक्त्वा' त्यागकर 'णणन्तगं सोयं-अनन्तगं शोकम्' तथा भीतरके तापको 'चिच्चा-त्यक्त्वा' छोडकर 'निरवेक्खो परिव्वए-निरपेक्षः परिव्रजेत्' मनुष्य निरपेक्ष होकर संयमका अनुष्ठान करे ॥७॥

अन्वयार्थ--साधु वित्तको, पुत्रों को, ज्ञातिजनों को और परिग्रह को त्याग कर तथा दुस्त्यज शोकको त्याग कर किसी भी सांसारिक पदार्थ की अपेक्षा न रखता हुआ-आत्मा में ही लीन होकर संयम के अनुष्ठान में लगा रहे ॥७।

टीकार्थ--साधु वित्त अर्थात् धन, धान्य, हिरण्य, स्वर्ण आदि को त्याग दे। पुत्रों को भी त्याग दे। मनुष्यका अपने पुत्रों पर सब से अधिक

'चिच्चा वित्तं पुत्ते य' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'वित्तं च पुत्ते य-वित्तं च पुत्रांश्च' ધન અને પુત્રોને 'य णाइओ परिग्गहं-च ज्ञातीन् परिग्रहम्' તથા જ્ઞાતિવર્ગ અને પરિગ્રહને 'चिच्चा-त्यक्त्वा' 'णणंतगं सोयं-अनन्तगं शोकम्' તથા અંદરના તાપને 'चिच्चा-त्यक्त्वा' છોડીને 'निरवेक्खो परिव्वए-निरपेक्षः परिव्रजेत्' મનુષ્ય નિરપેક્ષ અપેક્ષા વિનાનો થઈને સંયમનું અનુષ્ઠાન-પાલન કરે ॥૭॥

અન્વયાર્થ—સાધુએ વિત્તનો, પુત્રનો, જ્ઞાતિ જનોનો અને પરિગ્રહનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. તથા ન ત્યજાય એવા શોકનો ત્યાગ કરીને, સંસારિક કોઈ પણ પદાર્થની ઈચ્છા રાખ્યા શિવાય આત્મામાંજ લીન થઈને સંયમના અનુષ્ઠાનમાં લાગી રહેવું. ॥૭॥

ટીકાર્થ—સાધુએ વિત્ત-અથવા ધન, ધાન્ય, હિરણ્ય, સ્વર્ણ-ચાંદી વિગેરેનો ત્યાગ કરી, દેવો મનુષ્યને પોતાના પુત્ર ઉપર સૌથી વધારે પ્રેમ જોવામાં

यतोऽन्याऽपेक्षया एतस्यैवोपादानम्, 'पुत्रत्यागो हि दुस्त्यजः' इति मत्वा, तथा- 'णाइओ' ज्ञातीन् 'य' च 'परिग्गहं' परिगृह्यते इति परिग्रहः स बाह्यान्तरः, तमपि यद्यपि वित्तपदेन परिग्रहोऽपि संगृहीतस्तथापि साधुभिः सर्वपरिग्रहस्त्याज्य इत्यतः पुनः परिग्रहोपादानम् 'चिच्चा' त्यक्त्वा-संपरित्यज्य 'णणंतगं' ण शब्दः खल्वर्थे, 'णंतगं' अनन्तगम्-अन्तं गच्छतीति-अन्तगम् न अन्तगम् अनन्तगम्-अपारम् 'सोयं' शोकं-सन्तापं च कुटुम्बादि वियोगजनितम् 'चिच्चा' त्यक्त्वा-परित्यज्य अथवा-अनन्तगं मिथ्यात्वाविरतिप्रमादकषायात्मकं कर्माश्रवद्वारं परित्यज्य 'निरवेक्खो' निरपेक्षः, नास्ति अपेक्षा ममत्वादिकं धनधान्यादिषु यस्य स निरपेक्षः-पुत्रदारहिरण्यादि अनपेक्षमाणः 'परिव्वए' परिव्रजेत्, परि-समन्नात् संयमानुष्ठाने व्रजेत्-संयमानुष्ठाननिरतो भवेत्।

स्नेह देखा जाता है। 'अपत्य (पुत्र) के समान अन्य कोई स्नेह नहीं होता' ऐसा नियम है। अत एव यहां पुत्रका ही ग्रहण किया गया है, क्योंकि पुत्र को त्याग देना अत्यन्त कठिन होता है। इसी प्रकार ज्ञातिजनों और बाह्याभ्यन्तर परिग्रह को भी त्याग दे। यद्यपि पूर्वोक्त वित्त शब्द से परिग्रह का भी ग्रहण हो जाता है तथापि साधुओं को सम्पूर्ण परिग्रह त्यागना चाहिए, इस कारण पुनः परिग्रह का ग्रहण किया है। इन सबको त्यागने के साथ ही अनन्तक अर्थात् विनाशकारी अथवा आत्मा में विद्यमान शोक संताप को भी त्याग दे। अथवा अन्तक अर्थात् मिथ्यात्व, अविरति, प्रमाद, कषाय और योगरूप आश्रव द्वारोंका त्याग करे। एवं धन धान्य आदि, पुत्र कलत्र आदि तथा यश कीर्त्ति आदि किसी भी वस्तुकी अपेक्षा न रखता हुआ पूर्णरूपेण संयम के अनुष्ठान

આવે છે. અપત્ય (પુત્ર) સમાન બીજો કોઇના પર સ્નેહ નથી, એવો નિયમ છે. તેથીજ અહિયા પુત્રનું જ ગ્રહણ કરેલ છે કેમકે પુત્રનો ત્યાગ કરવો તે ઘણું જ કઠણ છે એજ પ્રમાણે જ્ઞાતિજનો અને બાહ્ય તથા આભ્યન્તર પરિગ્રહનો પણ ત્યાગ કરવો જો કે પહેલાં કહેલ વિત્ત શબ્દથી પરિગ્રહનું પણ ગ્રહણ થઇ જાય છે. તો પણ સાધુએ સંપૂર્ણ પરિગ્રહનો ત્યાગ કરવો જોઇએ. તેથી ફરીથી પરિગ્રહ એ પદનું ગ્રહણ કરેલ છે. આ બધાના ત્યાગની સાથે જે અન્તક અર્થાત્ વિનાશ કારી અથવા આત્મામાં વિદ્યમાન (રહેલા) શોક અને સંતાપનો પણ ત્યાગ કરવો. અથવા અનન્તક અર્થાત્ મિથ્યાત્વ અવિરતિ, પ્રમાદ, કષાય, અને યોગરૂપ આસ્રવ દ્વારોનો ત્યાગ કરવો. અને ધન, ધાન્ય, પુત્ર, કલત્ર (સ્ત્રી) વિગેરે તથા યશ કીર્તિ વિગેરે કોઈ પણ વસ્તુની અપેક્ષા ન રાખતાં પૂર્ણ રૂપથી સંયમના અનુષ્ઠાનમાં તત્પર રહેવું

उक्तञ्च—'छलिया अवयक्खंता निरावयक्खा गया अविग्घेणं।
तम्हा पवयणसारे निरावयक्खेण होयव्वं' ॥१॥
'भोगे अवयक्खंता पडंति संसारसागरे घोरे।
भोगे हि निरवयक्खा तरंति संसारकंतारं' ॥२॥

छाया—छलिता अपेक्षमाणा निरपेक्षमाणा गता अविघ्नेन।
तस्मात् प्रवचनसारे निरपेक्षेण भवितव्यम् ॥१॥
भोगानपेक्षमाणाः पतन्ति संसारसागरे घोरे।
भोगेहि निरपेक्षा स्तरन्ति संसारकान्तारम् ॥२॥इति॥७॥

मूलम्—पुढवी ऊ अगणी वाऊ तणरुक्खसबीयगा।
अंडया पोयजराऊ रसंसंसेयउब्भिया ॥८॥

छाया—पृथिव्यापोऽग्निर्वायु स्तृणवृक्षाः सबीजकाः।
अण्डजाः पोतजरायुजाः रसंस्वेदोद्भिज्जाः ॥८॥

में तत्पर रहे। कहा भी है–'छलिया अवयक्खंत्ता' 'भोगे अवयक्खंत्ता' इत्यादि।

जो परपदार्थ की अपेक्षा रखते हैं, वे छले जाते हैं। इसके विपरीत, जो सर्वथा निरपेक्ष होते हैं, वे सब विघ्नों से रहित हो जाते हैं। अत एव संयमके पालन में साधु को निरपेक्ष होना चाहिए ॥१।

जो भोगों की अपेक्षा रखते हैं, वे घोर संसार सागर में डूबते हैं और भोगों के प्रति निरपेक्ष रहनेवाले संसार रूपी अटवी को पार कर जाते हैं ॥२॥ ॥७॥

'पुढवि ऊ' इत्यादि।

शब्दार्थ—'पुढवी उ अगणी वाउ तणरुक्ख सबीयगा–पृथ्वी आपो

જોઈએ. કહ્યું પણ છે કે–'छलिया अवयक्खंता' भोगे अवयक्खंता' ઈત્યાદિ

જેઓ પરપદાર્થની અપેક્ષા રાખે છે. તેઓ છેતરાય છે અને જેઓ સર્વથા અપેક્ષા રહિત હોય છે, તેઓ બધાજ વિઘ્નોથી રહિત થઈ જાય છે. તેથી જ સંયમના પાલનમાં સાધુએ નિરપેક્ષ થવું જોઈએ ॥૧॥

જેઓ ભોગોની અપેક્ષા રાખે છે, તેઓ સંસાર સાગરમાં ડૂબે છે. તેમજ ભોગો પ્રત્યે નિરપેક્ષ રહેનારા સંસાર રૂપી અટવીથી પાર ઉતરી જાય છે. ॥૨॥ ॥૭॥

'पुढवी उ' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'पुढवी उ अगणी वाऊ तण रुक्ख सबीयगा-पृथ्वी आपोग्निर्वायुस्तृण·

अन्वयार्थः—(पुढवी ऊ अगणी वाऊतणरुक्खसबीयगा) पृथिव्यप्ग्निवायु तृणवृक्षाः सबीजकाः (अंडया पोयजराऊ) अण्डजाः पोतजाः जरायुजाः (रससंसेयउब्भिया) रससंस्वेदोद्भिज्जाः, ये जीवाः सन्ति ॥८॥

टीका—स एवं संसारात्प्रव्रजितोऽवहितात्माहिंसादिव्रतेषु प्रमादं न करोति, तत्र केयं हिंसा? केषां वा हिंसनं भवतीत्यत आह–'पुढवी ऊ' पृथिव्यापः, पृथिवीकायिकाः सूक्ष्मबादरपर्याप्तकाऽपर्याप्तकादिभेदभिन्नाः, अप्कायिकाः, 'अगणी' अग्निकायिकाः 'वाऊ' वायुकायिकाः, एवं भूता विविधा जीवाः। तथा–वन-

---

ग्निवायुस्तृणवृक्षसबीजकाः' पृथिवी, अग्नी, वायु, तृण, वृक्ष, और बीज अंडया पोयजराउ–अंडजाः पोतजाः जरायुजाः' अण्डज, पोतज तथा जरायुज 'रससंसेयउब्भिया–रस संस्वेदोद्भिजाः' रसज, स्वेदज, और उद्भिज्ज (ये सब जीव हैं) ॥८॥

अन्वयार्थ––पृथ्वीकायिक अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक, तृण, वृक्ष, बीज, अंडज, पोतज जरायुज, रसज, संस्वेदज और उद्भिज्ज ये सब जीव हैं। यतना के साथ इनकी रक्षा करनी चाहिए ॥८॥

टीकार्थ––संसारसे प्रव्रजित और यतनावान् मुनि अहिंसा आदि व्रतों में प्रमाद नहीं करता है। तो हिंसा क्या है? और किनकी हिंसा होती है? इन प्रश्नोंका उत्तर देनेके लिए कहते हैं–सूक्ष्म, बादर, पर्याप्तक, अपर्याप्तक आदि भेद प्रभेद वाले पृथ्वीकायिक जीव हैं। इसी प्रकार भेदोंवाले अप्कायिक तेजस्कायिक और वायुकायिक भी हैं। वन-

---

वृक्षसबीजकाः' પૃથ્વી, અગ્નિ, વાયુ, તૃણ, વૃક્ષ અને બી 'अंडया पोय जरायु–अंडजाः पोतजाः, जरायुजाः' અંડજ, પોતજ અને જરાયુજ 'रस संसेयउब्भिया–रससंस्वेदोद्भिज्जा.' રસજ, સ્વેદજ, અને ઉદ્ભિજ (આ તમામ જીવ છે.) ॥૮॥

અન્વયાર્થ—પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક તૃણ, વૃક્ષ, બીજ, અંડજ, પોતજ જરાયુજ, રસજ, સંસ્વેદન અને ઉદ્ભિજ્જ આ બધા જીવો છે, યતનાપૂર્વક તેઓનું રક્ષણ કરવું જોઈએ. ॥૮॥

ટીકાર્થ—સંસારથી પ્રવ્રજીત અને યતનાવાન્ મુનિ અહિંસા વિગેરે વ્રતોમાં પ્રમાદ કરતા નથી. હિંસા એ શું છે? અને કોની હિંસા થાય છે? આ પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપતા કહે છે કે–સૂક્ષ્મ, બાદર, પર્યાપ્તક વિગેરે ભેદ પ્રભેદવાળા પૃથ્વીકાયિક જીવો છે, આજ પ્રકારના ભેદોવાળા અપ્કાયિક તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિકો પણ હોય છે. વનસ્પતિ કાયિકોને સંક્ષેપથી

स्पतिकायिकान् संक्षेपतो दर्शयति–'तण' इत्यादि। 'तण' तृणानि–कुशदर्भादीनि 'रुक्ख' वृक्षाः–आम्राशोकादिकाः 'सबीयगा' सबीजकाः–बीजेन सह विद्यमानाः, बीजानि शालिगोधूमचणकादीनि–एते पृथिव्यादिका वनस्पत्यन्ता जीवा एकेन्द्रिया एते पञ्चैव। अतः परं षष्ठं त्रसकायं चलनस्वभावकजीवरूपं दर्शयति–'अंडगा' आण्डजाः–अण्डाज्जाताः कोकिलसरीसृपमत्स्यकच्छपादयः। तथा–'पोय' पोता एव जाताः पोतजा गजादयः। 'जराऊ' जरायुजाः–जम्बालवेष्टिता जायन्ते गोमनुष्यवानरादयः। तथा–'रसमंसेयउब्भिया' रससंस्वेदोद्भिज्जाः, रसाद् विकृत मधुरादिरसेषु जायमानाः, संस्वेदात्–घर्मजलाज्जायमाना यूका मत्कुणादयः, उद्भिज्जाः–पृथिवीमुद्भिद्य जाताः शलभादयः, एते षट्कायजीवाः समाख्याताः ॥८॥

मूलम्–एएहिं छहिं कायेहिं तं विज्जं परिजाणिया।
मणसा कायवक्केणं णारंभी ण परिग्गही ॥९॥

छाया–एभिः षड्भिः कायै स्तद्विद्वान् परिज्ञाय।
मनसा कायवाक्येन नारम्भी न परिग्रही ॥९॥

स्पतिकायिकों को संक्षेप से दिखलाते हैं–कुशदर्भ आदि तृण, आम अशोक आदि वृक्ष, शालि, गेहूं, चना आदि बीज हैं। यह पृथिवीकायिक से लेकर वनस्पतिकायिक तक पांचों प्रकार के जीव एकेन्द्रिय हैं। इनके पश्चात् चलन स्वभाव वाले त्रसकाय की गणना की गई है। वह इस प्रकार है–अंडज–अंडे से उत्पन्न होने वाले, संस्वेदज पसीने से उत्पन्न होनेवाले जूं खटमल आदि, उद्भिज्ज–पृथ्वीको भेद कर उत्पन्न होनेवाले शलभ (पतंग) आदि। यह षट्काय के जीव कहे गये हैं ॥८॥

બતાવે છે–કુશ–દર્ભ વિગેરે તૃણ આંબા, અશોક વિગેરે વૃક્ષો, શાલી, ઘઉં, ચણા વિગેરે બી કહેવાય છે. આ પૃથ્વીકાયિકથી લઈને વનસ્પતિકાય સુધી પાંચે પ્રકારના જીવો એકેન્દ્રિય કહેવાય છે. તે પછી ચલન સ્વભાવ વાળા ત્રસકાયની ગણત્રી કરવામાં આવી છે, તે આ પ્રમાણે છે.–અંડજ–ઇંડામાંથી થવાવાળા કોયલ, સરીસૃપ (સાપ) મત્સ્ય–માછલા કાચબા વિગેરે પોતજ–હાથી વિગેરે જરાયુજ મ ણુષ્ય, વાનર વિગેરે જેઓ ઓરથી લપેટાયેલા ઉત્પન્ન થાય છે. રસજ–વિકૃત થયેલા રસમાંથી ઉત્પન્ન થવાવાળા, સંસ્વેદજ–પરસેવામાંથી ઉત્પન્ન થવાવાળા જૂ, માકડ, વિગેરે ઉદ્ભિજ્જ–પૃથ્વીને ભેદીને ઉત્પન્ન થનારા શલભ–(પતંગ) વિગેરે આ ત્રસકાય જીવો કહેવાય છે. ॥૮॥

अन्वयार्थः—(विज्जं) विद्वान् साधुः (एएहिं छहिं कायेहिं) एतैः-उपरि दर्शितैः षड्भिः जीवनिकायैरारम्भं न कुर्यात् किन्तु-'तं परिजाणिया' तत्-जीवजातं परिज्ञाय-ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा (मणसा कायवक्केणं) मनसा कायेन वाक्येन (णारंभी ण परिग्गही) नारम्भी-आरम्भवान् न भवेत् न परिग्रही-परिग्रहवान् न भवेत् प्रत्याख्यानपरिज्ञया तद्विषयमारम्भं परिग्रहं च परित्यजेदिति ।।९।।

टीका—'विज्जं' विद्वान्-हेयोपादेयविवेकवान् 'एएहिं' एतैः-पूर्वकथितैः 'छहिं' षड्भिः 'कायेहिं' कायैः-स्थावरत्रसरूपैः सूक्ष्मबादरपर्याप्तकाऽपर्याप्त-

'एएहिं छहिं कायेहिं' इत्यादि ।

शब्दार्थ--विज्जं-विद्वान्' विद्वान् पुरुष 'एएहिं छहिं कायेहिं-एभिः षड्भिः कायैः' इन छही कायों का आरम्भ न करे 'किंतु 'तं परिजाणिया-तान् परिजानीयात्' इन्हे जीव जाने तथा 'मणसा कायवक्केणं-मनसा कायेन वाक्येन' मन वचन, तथा कायसे 'नारम्भी न परिग्गही-नारम्भी न परिग्रही' आरम्भ और परिग्रह न करे ।।९।।

अन्वयार्थ--विद्वान् पुरुष मन वचन काय से इन छह जीवनिकायों का आरंभ न करे, परिग्रह न करे, इन्हें ज्ञपरिज्ञा से जाने और प्रत्याख्यान परिज्ञा से आरंभ और परिग्रह का त्याग करे ।।९।।

टीकार्थ--विद्वान् अर्थात् हेय और उपादेय के विवेक से युक्त पुरुष पूर्वोक्त छहों निकायों में से किसी का भी आरम्भ और परिग्रह न करे। अर्थात् त्रस स्थावर रूप सूक्ष्म बादर पर्याप्तक अपर्याप्तक भेद से

'एएहिं छहिं कायेहिं' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'विज्जं-विद्वान्' બુદ્ધિશાળી પુરૂષ 'एएहिं छहिं कायेहिं-एभिः षड्भिः कायैः' આ છએ કાયોનો આરંભ ન કરે પરંતુ 'तं परिजाणिया-तान् परिजानीयात्' તેને જીવ સમજે તથા 'मणसा कायवक्केणं-मानसा, कायेन, वाक्येन' મન, વચન તથા કાયાથી 'नारंभी न परिग्गही-नारम्भी न परिग्रही' આરંભ અને પરિગ્રહન ન કરે ।૯।।

અન્વયાર્થ—વિદ્વાન્ પુરૂષ મન, વચન, અને કાયથી આ છ જીવનીકાયોનો આરંભ ન કરે. પરિગ્રહ ન કરે. તેઓને જ્ઞપરિજ્ઞાથી જાણે અને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી આરંભ અને પરિગ્રહનો ત્યાગ કરે ।।૯।।

ટીકાર્થ—વિદ્વાન અર્થાત્ હેય અને ઉપાદેયના વિવેકવાળો પુરૂષ પહેલાં કહેલ છએ નિકાયોમાંથી કોઈનો પણ આરંભ, અને પરિગ્રહ ન કરે. અર્થાત્ ત્રસ સ્થાવરરૂપ સૂક્ષ્મ બાદર, પર્યાપ્તક અપર્યાપ્તકના ભેદથી ભિન્ન આ જીવ

कभेदभिन्ने जीवसमुदाये नारम्भी न परिग्रही भवेदिति अग्रेतनेन सम्बन्धः। 'तं' तदेतत्सर्वं जीवजातम् 'परिजाणिया' परिज्ञाय-ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यान-परिज्ञया 'मणसा कायवक्केणं' मनसा कायेन वाक्येन मनोवाक्कायैः 'णारंभी' नारम्भी भवेत् 'ण परिग्गही' न वा परिग्रही भवेत्, मनोवाक्कायैरेतेषां जीवनिकायानामारम्भं परिग्रहं च परित्यजेत्। जीवोपमर्दविषयकमारम्भं परिग्रहं च न कुर्यात्। विद्वान् पुरुषः एतान् षड्जीवनिकायान् ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा, प्रत्याख्यान-परिज्ञया एतेषां विनाशप्रयोजकमारम्भं परिग्रहं च परित्यजेत्, आरम्भपरिग्रह-योरात्माऽहितजनकत्वादिति भावः ॥९॥

मूलम्-मुसावादं बहिद्धं च उग्गहं च अजाइया।
सत्थादाणाइं लोगंसि तं विज्जं परिजाणिया ॥१०॥

छाया—मृषावादं बहिर्द्धं च अवग्रहं चाऽयाचितम्।
शस्त्रादानानि लोके तद्विद्वान् परिजानीयात् ॥१०॥

भिन्न इन जीव समूहों का आरंभ और परिग्रह न करे। इन सब जीवों को ज्ञपरिज्ञा से जान कर प्रत्याख्यान परिज्ञा से इनके आरंभ का त्याग कर दे अर्थात् इनकी विराधनाका त्याग कर दे। मन वचन, काय से इनके आरंभ और परिग्रह रूप में ग्रहण करनेका त्याग करे।

तात्पर्य यह है-विद्वान् पुरुष इन षट्जीवनिकायों को ज्ञपरिज्ञासे जान कर प्रत्याख्यान परिज्ञा से इनका विनाशक आरम्भ और परिग्रह न करे, क्योंकि आरंभ और परिग्रह आत्मा के लिए हितकर नहीं होता।९।

'मुसावायं बहिद्धं च' इत्यादि।

शब्दार्थ-'मुसावायं-मृषावादम्' असत्य बोलना 'बहिद्धं-बहिद्धम्'

સમૂહોનો આરંભ અને પરિગ્રહ ન કરે. આ બધા જીવોને જ્ઞપરિજ્ઞાથી જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેઓના આરંભનો ત્યાગ કરે અર્થાત્ તેમની વિરાધના ન કરે મન, વચન, અને કાયાથી તેઓનો આરંભ અને પરિગ્રહ રૂપથી ગ્રહણ કરવાનો ત્યાગ કરે.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-વિદ્વાન્ પુરૂષ આ ષટ્ જીવનિકાયોને જાણીને તેનો વિનાશ કરવાવાળા આરંભ અને પરિગ્રહ ન કરે, કેમકે આરંભ અને પરિગ્રહ આત્માને માટે હિતકર હોતા નથી ॥૯॥

'મુસાવાયં બહિદ્ધં ચ' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ--'મુસાવાયં-મૃષાવાદમ્' અસત્ય બોલવું 'બહિદ્ધં-બહિદ્ધમ્' મૈથુનનું

अन्वयार्थः—(मुसावायं) मृषावादम्-असत्यभाषणम् 'बहिद्धं' मैथुनम् (उग्गहं) अवग्रहम् (अजाइया) अयाचितम्, एतानि (लोगंसि सत्थादाणाइ) लोके शस्त्रादानानि-शस्त्रतुल्यानि कर्मबन्धकारणानि न (तं विज्जं परिजाणिया) तत्-एतत्सर्वं विद्वान् परिजानीयात्-ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया परित्यजेदिति ।१०।

टीका—अहिंसा प्रतिपाद्य मृषावादादिकं प्राह- मुसावायं' इत्यादि । 'मुसावायं' मृषावादम्-असत्यभाषणम्, तथा-'बहिद्धं' इति देशीयशब्दो मैथुनार्थः तेन मैथुनम् 'उग्गहं' अवग्रहं परिग्रहं च, तथा-'अजाइया' अयाचितम् अदत्तादानमित्यर्थः, एतानि-असत्यभाषणादीनि प्राणिनां विराधकानि साक्षात् परम्परया

मैथुन सेवन करना 'उग्गहं-अवग्रहम्' परिग्रह करना 'अजाइया-अयाचितम्' तथा अदत्तादानलेना 'लोगंसि सत्थादाणाइं-लोके शस्त्रादानानि' ये सब लोक में शस्त्रके समान और कर्म बन्धके कारण हैं' 'तं विज्जं परिजाणिया-एतत् सर्वं विद्वान् परिजानीयात्' विद्वान् पुरुष ज्ञ परिज्ञासे इसे जानकर प्रत्याख्यान परिज्ञासे इसे त्याग करे ॥१०॥

अन्वयार्थ—मृषावाद, मैथुन, अदत्तादान को भी लोक में शस्त्र के समान समझे। विद्वान् इन्हें ज्ञपरिज्ञा से जानकर प्रत्याख्यान परिज्ञा से त्याग दे ॥१०॥

टीकार्थ—अहिंसा का प्रतिपादन करके मृषावाद आदि का कथन करते हैं-असत्यभाषण, मैथुन, परिग्रह और अदत्तादान, यह सब साक्षात् या परम्परा से प्राणियों की विराधना करने वाले हैं। अतएव ये

સેવન કરવુ 'उग्गहं-अवग्रहम्' પરિગ્રહ કરવો 'अजाइया-अयाचितम्' તથા અદત્તાદાન લેવુ' 'लोगंसि सत्थादाणाइं-लोके शस्त्रादानानि' આ બધા લોકમાં શસ્ત્ર સરખા અને કર્મબન્ધના કારણ રૂપ છે. 'तं विज्जं परिजाणिया-एतत् सर्वं विद्वान्. परिजानीयात्' વિદ્વાન્ પુરૂષ જ્ઞપરિજ્ઞાથીઆને જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરે ॥૧૦॥

અન્વયાર્થ—મૃષાવાદ, મૈથુન, પરિગ્રહ, અદત્તાદાનને પણ લોકમાં શસ્ત્રની બરોબર સમજવું. વિદ્વાન પુરૂષ આ બધાને જ્ઞપરિજ્ઞાથી જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી ત્યાગ કરે ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—અહિંસાનું પ્રતિપાદન કરીને મૃષાવાદ વિ. નું કથન કરે છે.-અસત્ય ભાષણ, મૈથુન પરિગ્રહ, અને અદત્તાદાન આ બધા સાક્ષાત્ અથવા પરંપરાથી પ્રાણિયોની વિરાધના કરવાવાળા છે. તેથી તે શસ્ત્ર સમાન છે.

वा, ततः 'सत्थादाणाइ' शस्त्रादानानि, शस्त्राणीव शस्त्राणि, यथा-शरादि जीवोपतापकं तथाऽसत्यभाषणादिकमपि, अतएव आदानानि-आदीयन्ते अष्टप्रकारकाणि कर्माणि एभिरित्यादानानि कर्मोपादानकारणानि 'लोगंसि' लोके-इहलोके संसारे 'तं' तदेतत्सर्वमसत्यप्रमुखम्, 'विज्जं' विद्वान् 'परिजाणिया' परिजानीयात्, ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा-प्रत्याख्यानपरिज्ञया सर्वमपि त्यजेत्, एतेषां स्वरूपं कारणं कार्यं च जानन् विद्वान् परिहरेत्, इति। मृषावादादिकं सर्वमेव दुःखजनकतया शस्त्रमिव भयानकम्-तथा-कर्मबन्धकारकं चेति ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया विद्वान् तत् परित्यजेदिति ॥१०॥

मूलम्--पलिउंचणं भयणं च थंडिल्लुस्सयणाणि य।
धूणादाणाइं लोगंसि, तं विज्जं परिजाणिया ॥११॥

छाया—पलिकुञ्चनं भजनञ्च स्थण्डिलोच्छ्रयणानि च।
धूनयाऽऽदानानि लोके तद्विद्वान् परिजानीयात् ॥११॥

शस्त्र के समान हैं, क्योंकि जैसे-बाण (तीर) आदि जीवों को संताप देते हैं उसी प्रकार असत्यभाषण आदि भी संतापजनक होते हैं अतएव इनका परिहार करना उचित ही है।

असत्यभाषण आदि आदान हैं अर्थात् इनसे आठ प्रकार के कर्मों का बन्ध होता है। मेधावी पुरुष इन असत्य आदि के स्वरूप, कारण एवं कार्य को लोक में ज्ञपरिज्ञासे जान कर प्रत्याख्यान परिज्ञा से त्याग दे।

अभिप्राय यह है कि यह सब मृषावाद आदि लोक में दुःखजनक होने से शस्त्र के समान भयानक हैं और कर्मबन्ध के कारण हैं। मेधावी पुरुष ज्ञपरिज्ञा से उसे जानकर प्रत्याख्यान परिज्ञा से इनका त्याग करदे ॥१०॥

'पलिउंचणं' इत्यादि।

शब्दार्थ--'पलिउंचणं-पलिकुञ्चनम्' माया 'भयणं च-भजनं'

કેમકે જેમ બાણુ (તીર) વિગેરે જીવોને સંતાપ દે છે. એજ પ્રમાણે અસત્ય ભાષણુ આદિપણુ દુઃખ પહોંચાડે છે. તેથી તેનો ત્યાગ કરવો તેજ ઉચિત છે,

કહેવાનો ભાવ એ છે કે-આ મૃષાવાદ વિગેરે લોકમાં દુઃખ કારક હોવાથી શસ્ત્રની જેમ ભયંકર છે. અને કર્મબંધના કારણુ રૂપ છે મેધાવી પુરૂષ જ્ઞ પરિજ્ઞાથી તેને જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરે. ॥૧૦॥

'પલિઉંચણં' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'પલિઉંચણં-પલિકુઞ્ચનમ્' માયા 'ભયણં ચ-ભજનચ' અને લોભ

अन्वयार्थः—(पलिउंचणं) पलिकुञ्चनम्—मायाम् (च भयणं) च–तथा भजनं–लोभम् (थंडिल्लुस्सयणाणि य) स्थण्डिलोच्छ्रयणानि च–क्रोधमानौ (धूण) धूनय–अपनय परित्यजेत्यर्थ, (तं विज्जं) तद्विद्वान (लोगंसि) लोके (आदाणाइं) आदानानि–कर्मबन्धकारणानि (परिजाणिया) परिजानीयात्–ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यान परिज्ञया कषायान् परित्यजेदिति ॥११॥

टीका—ये कषायवन्तः सन्ति तेषां पञ्चमहाव्रतधारिणामपि न फलवत्, अपि तु निष्फलमेव भवति। अतः कषायनिरोध आवश्यक इति तन्निरोधमेव दर्शयति–'पलिउंचणं' पलिकुञ्चनम्, परितः–समन्तात् कुञ्च्यते–वक्रीभावमापद्यते

और लोभ 'थंडिल्लुस्सयणाणि य–स्थण्डिलोच्छ्रयणानि च' क्रोध और मानका 'धुण–धूनय' त्याग करो 'तं विज्जं–तत् विद्वान्' विद्वान् मुनि 'लोगंसि–लोके' लोकमें 'आदाणाइं–आदानानि' कर्मबन्धनके कारण हैं' ऐसा 'परिजाणिया–परिजानीयात्' ज्ञपरिज्ञासे जानकर प्रत्याख्यान परिज्ञासे उसका त्याग करे ॥११॥

अन्वयार्थ—माया, लोभ, क्रोध और मान का परित्याग करे। मेधावी इन्हें कर्मबन्धनका कारण जाने। ज्ञपरिज्ञा से इन्हें जान कर प्रत्याख्यानपरिज्ञा से उनकात्याग दे ॥११॥

टीकार्थ—जो कषाय से युक्त हैं, उनका पांच महाव्रतों को धारण करना भी सफल नहीं, परन्तु निष्फल ही होता है। अतएव कषायोंको निरोध करना आवश्यक है। वही निरोध यहाँ दिखलाते हैं–जिसके कारण सब कार्यों में परिकुंचन अर्थात् वक्रता उत्पन्न हो जाती है, उसे

'थंडिल्लुस्सयणाणि य–स्थण्डिलोच्छ्रयणानि च' क्रोध અને માનને 'धुण–धुनय' ત્યાગ કરે। 'तं विज्ज–तत् विद्वन्' વિદ્વાન મુનિ 'लोगसि–लोके' લોકમાં 'आदाणाइं–आदानानि' કર્મ બંધના કારણ છે. એ પ્રમાણે 'परिजाणिया–परिजानीयात्' જ્ઞપરિજ્ઞાથી જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરે ॥૧૧॥

અન્વયાર્થ—માયા, લોભ, ક્રોધ અને માનનો ત્યાગ કરે. મેધાવી તેને કર્મ બંધનું કારણ સમજે. જ્ઞ પરિજ્ઞાથી તેને જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરે ॥૧૧॥

ટીકાર્થ—જેઓ કષાયથી યુક્ત હોય છે, તેઓનું પાંચ મહાવ્રતોનું ધારણ કરવું પણ સફળ થતું નથી. પરંતુ નિષ્ફળજ જાય છે. તેથીજ કષાયોનો નિરોધ કરવો, જરૂરી છે. એ નિરોધજ અહિયા બતાવવામાં આવે છે.–જેના કારણથી સઘળા કાર્યોમાં પરિકુંચન અર્થાત્ વક્રપણું ઉત્પન્ન થાય છે, તેને

कार्याणि येन तत् परिकुञ्चनम्–माया–परिकुञ्चनं हि सर्वव्रतखण्डकम्। तथा–'भयणं च' भजनं च–भज्यते सर्वत्र आत्मा प्रह्वीक्रियते प्रसाद्य संमर्द्य वा येन स भजनो–लोभः, तमपि। तथा–'थंडिल्लुस्सयणाणि' स्थण्डिलोच्छ्रयणानि, तत्र–'थंडिल्ल' स्थण्डिलः यस्मिन् कार्योन्मुखे सति सदसद्विवेकराहित्यात्–आत्मा स्थण्डिलवद्भवति स स्थण्डिलः–क्रोधः। तथा–'उस्सयणाणि' यस्योदयेन ऊर्ध्वं श्रयति जात्यादिना दर्पाध्मातो भवति पुरुषः सः–उच्छ्रयो–मानः। सूत्रे मानस्य बहुत्वाद् बहुवचनम्, अत्र माया लोभतोऽनन्तरं क्रोधमानयोर्ग्रहणे सौत्रत्वाद् व्यत्ययः, तेन क्रोधमानमायालोभरूपान् कषायान् 'धूण' धूनय–अपनय धूनय इति क्रियापदस्य प्रत्येकं सम्बन्धः, तेन क्रोधं धूनय, मानं धूनय, मायां धूनय, लोभं–धूनयेत्यर्थो बोध्यः। कषायादीनां परित्यागेऽपरमपि कारणं दर्शयति–एतानि परिकुञ्चनादीनि। 'लोगंसि' अस्मिन् लोके 'आदाणाइं' आदानानि, एतानि हि कर्मबन्धकारणानि वर्त्तन्ते, तस्मादेतत्स्वरूपं स कारणकार्यं ज्ञात्वा 'विज्जं' विद्वान् 'परिजाणिया' परिजानीयात् ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यान–परिज्ञया परित्यजेदिति ॥११॥

परिकुंचन अर्थात् माया कहते हैं। यह परिकुंचन सभी व्रतों की विराधना करनेवाला है। भजन का अर्थ लोभ है क्योंकि यह आत्मा को भग्न करने वाला है। स्थण्डिल क्रोध को कहते हैं, क्योंकि क्रोध आने पर आत्मा सत् असत् के विवेक से रहित स्थंडिलके समान हो जाता है। उच्छ्रय का अर्थ है मान, क्योंकि इसके उदय से आत्मा जाति आदि के अभिमान से ऊंचा चढ जाता है इन सभी कषायों का त्याग कर देना चाहिए। कषाय त्याग का दूसरा कारण दिखलाते हुए शास्त्रकार कहते हैं–यह कर्मबन्ध को उत्पन्न करने वाले हैं। अत एव मेधावी पुरुष इनके स्वरूप, कारण और कर्मको ज्ञपरिज्ञा से जान कर प्रत्याख्यान परिज्ञा से त्याग देवे ॥११॥

પરિકુંચન અર્થાત્ માયા કહેવામાં આવે છે, આ પરિકુંચન સઘળા વ્રતોની વિરાધના કરવાવાળી છે. ભજનનો અર્થ લોભ છે. કેમકે તે આત્માને ભગ્ન કરવાવાળો છે સ્થંડિલ ક્રોધને કહે છે, કેમકે-ક્રોધ આવવાથી આત્મા સત્ અસત્ના વિવેક વિનાનો સ્થંડિલ જેવો થઈ જાય છે

ઉચ્છ્રય એટલે માન-કેમકે-તેના ઉદયથી આત્મા જાત વગેરેના અભિમાનથી ઉંચો ચઢિ જાય છે. કષાયના ત્યાગનું બીજું કારણ બતાવતાં શાસ્ત્રકાર કહે છે-આ કર્મ બંધને ઉત્પન્ન કરવા વાળું છે, તેથીજ બુદ્ધિશાળી પુરૂષ તેના સ્વરૂપ, કારણ અને કર્મને જ્ઞ પરિજ્ઞાથી જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરી દે ॥૧૧॥

मूलम्—धोयणं रयणं चेव वत्थी कम्मंविरेयणं ।
वमणंजणपलीमंथं तं विज्जं परिजाणिया॥१२॥

छाया—धावनं रञ्जनं चैव वस्तिकर्मविरेचनम् ।
वमनाञ्जनं पलिमन्थं तद्विद्वान् परिजानीयात् ॥१२॥

अन्वयार्थः—(धोयणं) धावनं-हस्तपादादीनां वस्त्राणां प्रक्षालनम् (रयणं) रञ्जनं हस्तादीनाम् 'वत्थीकम्मं विरेयणं' वस्तिकर्मविरेचनम्-तत्र वस्तिकर्म-अधोमार्गेण जलाकर्षणम् (एनिमा) इति लोकप्रसिद्धम्, विरेचनम्-(जुलाब) इति प्रसिद्धम्, (वमणंजण) वमनाञ्जनम्, वमनम्-प्रसिद्धम्, अञ्जनम्-नेत्रे कज्जलादिकरणम्, तदेतत्सर्वम्, (पलीमंथं) पलिमन्थम्-संयमोपघातकरम् (विज्जं) विद्वान्-पण्डितः (परिजाणिया) परिजानीयात्-ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया परित्यजेत् ॥१२॥

'धोयणं रयणं चेव' इत्यादि।

शब्दार्थ—'धोयणं-धावनम्' हाथ पैर तथा वस्त्र आदि धोना 'रयणं-रञ्जनम्' तथा हस्तादिको रंगना 'वत्थीकम्मं विरेयणं-वस्तिकर्मविरेचनम्' वस्तिकर्म करना और विरेचन 'वमणंजण-वमनाञ्जनम्' दवा लेकर वमन करना तथा आंखों में अञ्जन लगाना इत्यादि 'पलिमंथं पलिमन्थं' संयमको नष्ट करनेवाले कार्यों को 'विज्जं परिजाणिया-विद्वान् परिजानीयात्' विद्वान् पुरुष समझके त्याग करे ॥१२॥

अन्वयार्थ—हाथ पग एवं वस्त्र आदि का धोना, रंगना, एनीमा लेकर विरेचन करना, वमन करना, अंजन लगाना, इन सबको संयम का घातक समझ कर ज्ञानी पुरुष इनको त्याग दे ॥१२॥

'धोयण रयण चेव' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'धोयण-धावनम्' હાથ પગ તથા કપડાં વિગેરે ધોવા. रयणं-रञ्जनम्' તથા હાથ વિગેરે રંગવા 'बत्थीकम्म विरेयण-बस्तिकर्म विरेचनम्' બસ્તિ કર્મ કરવું અને વિરેચન 'वमणंजन-वमनाञ्जनम्' દવા લઈને વમન —ઉલ્ટી કરવી તથા આંખોમાં આંજણુ લગાવવું વિગેરે 'पलिमथ-पलिमन्थं' સંયમને નાશ કરવાવાળા કાર્યોને 'विज्जं परिजाणिया-विद्वान् परिजानीयात्' વિદ્વાન્ પુરૂષ સમજીને તેનો ત્યાગ કરે ॥૧૨॥

અન્વયાર્થ—હાથ પગ અને વસ્ત્ર વિગેરેને ધોવા, રંગવા, ઇનિમા લઇને રેચ લેવો, ઉલ્ટી કરવી, કાજળ લગાવવવું. આ બધાને સંયમના ઘાતક સમજીને જ્ઞાનિ પુરૂષે તેનો ત્યાગ કરવો ॥૧૨॥

टीका—'धोयणं' धावनम्-प्रक्षालनं शोभार्थं वस्त्रादीनाम्, 'रयणं' रञ्जनम् हस्तवस्त्रादीनाम्, 'वत्थीकम्मं' बस्तिकर्म-गुदामार्गेत उदरे जलमानीय तज्जलेन साकं निश्शेषमलानां बहिर्निःसारणं बस्तिकर्म। 'विरेयणं' विरेचनम्-वैद्यकोक्ता-ऽभयादि चूर्णप्रयोगेणाधोमार्गतो मलनिःसारणम्। 'वमणं' वमनम्-अङ्गुल्यादि प्रवेशेन भुक्ताऽऽहारस्य मुखमार्गेण बहि निःसारणम्। 'अंजणं' अञ्जनम्-शलाकया नेत्रशोभार्थं मषी द्रव्याणां नेत्रयो र्निक्षेपणम् 'तं' तदेतद् धावनादिकं सर्वमपि 'पलीमंथं' पलिमन्थम्-संयमविघातकारकम्, इति ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यान-परिज्ञया परित्यजेत्। वस्त्रादीनां प्रक्षालनं रञ्जनं वस्तिकर्म विरेचनं वमनं नेत्रा-ञ्जनं च संयमविनाशकारि ज्ञात्वा मुनिरेतान्न सेवेत ॥१२॥

मूलम्-गंधं मल्लसिणाणं च दंतपक्खालणं तहा।
परिग्गहित्थिकम्मं च तं विज्जं परिजाणिया॥१३॥

टीकार्थ—सुन्दरता के लिए वस्त्र आदि का प्रक्षालन करना, वस्त्र आदि को रंगना, गुदा के मार्ग से उदर में जल पहुंचा कर उस जल के साथ मल का बाहर निकालना अर्थात् वस्तिकर्म करना, वैद्यक के अनुसार हरड़ आदि का चूर्ण खाकर जुलाब लेना, वमन करना अर्थात् अंगुली आदि मुखमे रखकर भुक्त आहार को मुखसे बाहर निकालना आखों में अंजन आंजना, इन सब कार्यों को संयम का विघातक समझ कर त्याग देना चाहिए।

अभिप्राय यह है कि वस्त्र आदि को धोना, रंगना, वस्तीकर्म करना, विरेचन, वमन और अंजन लगाना इन सब को संयम का विनाशक जानकर मुनि उनका सेवन न करे उनका त्याग करे ॥१२॥

ટીકાર્થ—સુંદર પણા માટે વસ્ત્ર વગેરેનુ પ્રક્ષાલન કરવું (ધોવુ') રંગવુ, ગુદાના માર્ગથી પેટમાં જળ પહોંચાડીને તે જળની સાથે મળ બહાર કઢાડવો અર્થાત્ બસ્તિકર્મ કરવું. વૈદ્યક પ્રમાણે હરડે વિગેરેનુ ચૂર્ણ ખાઇને જુલાબ લેવો, ઉલ્ટી કરવી અર્થાત્ આંગળી વગેરે મોંમાં રાખીને ભુક્ત આહાર મૂખથી બહાર કઢાડવો આંખોમાં અંજન આંજવું. આ સઘળા કાર્યોને સયમના વિઘાતક સમજીને તેનો ત્યાગ કરવો જોઇએ.

કહેવાનો હેતુ એ છે કે-વસ્ત્ર વગેરેને ધોવા, રંગવા બસ્તી કર્મ કરવું વિરેચન, વમન, અને અંજન લગાડવું આ બધાને સંયમના વિઘાતક સમજીને મુનિએ તેનું સેવન કરવું નહીં અર્થાત્ તેનો ત્યાગ કરી દેવો. ॥૧૨॥

छाया — गन्धमाल्यस्नानानि दन्तप्रक्षालनं तथा।
परिग्रहस्त्रीकर्म च तद्विद्वान् परिजानीयात् ॥१३॥

अन्वयार्थः—(गंधमल्लसिणाणं च) गन्धमाल्यस्नानानि (तहा दंतपक्खालणं) तथा दन्तप्रक्षालनम् अकारणम् ओषध्यादिना (च परिग्गहित्थिकम्मं) परिग्रहः-धनधान्यादिकस्वीकरणम्, स्त्रियाः स्वीकरणम् कर्म-हस्तमैथुनादिकर्म (तं) तत् (विज्जं) विद्वान् हेयोपादेयज्ञानवान् (परिजाणिया) परिजानीयात्-तदेतत्सर्वं कर्मबन्धकारकं ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया परित्यजेत् इति ॥१३॥

टीका—'गंधमल्लसिणाणं च' गन्धमाल्यस्नानानि, गन्धाः-कोष्ठपुटादयः, माल्यं-मल्लिकादि विशिष्टपुष्पग्रथितम्, स्नानम्-देशसर्वस्नानम् तत्र देशस्नानम् अकारणमक्षिभ्रुवादिप्रक्षालनं, सर्वस्नानम्-सर्वाङ्गप्रक्षालनम् इति गन्धमाल्य-

---

'गंधमल्लसिणाणं च' इत्यादि।

शब्दार्थ—'गंधमल्लसिणाणं च-गन्धमाल्यस्नानानि' शरीर में गन्ध लगाना तथा पुष्पमाला पहिनना एवं स्नान करना 'तहा दंतपक्खालणं-तथा दंतप्रक्षालनम्' तथा दांतोंको धोना 'परिग्गहित्थिकम्मं-परिग्रहस्त्रीकर्माणि' परिग्रह रखना, स्त्रीका उपभोग करना तथा हस्तकर्म करना 'तं विज्जं-तत् विद्वान्' विद्वान मुनि इनको पापका कारण जानकर त्याग करे ॥१३॥

अन्वयार्थ--शरीर में सुगंध लगाना, माला धारण करना, स्नान करना, दांतोंका बिना कारण प्रक्षालन करना, धन धान्य आदि परिग्रह को स्वीकार करना, हस्तकर्म करना, इन सब को मेधावी पुरुष कर्मबन्ध का कारण जान कर प्रत्याख्यान परिज्ञा से त्याग दे ॥१३॥

टीकार्थ--कोष्ट पुट आदि गंध को, मल्लिका आदि के पुष्पोंसे गूंथी

'गंधमल्लसिणाणं च' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'गंधमल्लसिणाणं च-गंधमाल्यस्नानानि च' શરીરમાં ગંધ લગાડવો. તથા પુષ્પમાળા પહેરવી તથા સ્નાન કરવુ 'तहा दंतपक्खालणं-तथा दंतप्रक्षालनम्' તથા દાંતોને ધોવા. 'परिग्गहित्थिकम्म-परिग्रहस्त्रीकर्माणि' પરિગ્રહ કરવો, તથા સ્ત્રી સેવન કરવુ તથા હસ્તકર્મ કરવુ 'त विज्ज'-तत् विद्वान्' વિદ્વાન્ મુનિ આને પાપના કારણ રૂપ સમજીને તેનો ત્યાગ કરે ॥૧૩॥

અન્વયાર્થ—શરીરમાં સુંગધ લગાવવી માળા પહેરવી સ્નાન કરવું, વિના કારણ દાંતો ધોવા, હસ્તકર્મ કરવું. આ બધાને બુદ્ધિમાન પુરૂષે કર્મબંધના કારણ રૂપ સમજીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરે ॥૧૩॥

ટીકાર્થ—કોષ્ઠ, પુટ, વગેરે ગંધને, મલ્લિકા વિગેરે ફૂલોથી ગૂંથેલી માળાને,

स्नानानि 'तहा' तथा-'दंतपक्खालणं' दन्तप्रक्षालनम्-अकारणमौषध्यादिना 'परिग्गहित्थिकम्मं च' परिग्रहः, स्त्री, कर्म च, तत्र परिग्रहः-सचित्ताऽचित्तपदार्थानां स्वीकारः, स्त्रियो देवमनुष्यादीनाम्, तत्स्वीकारः, कर्म-हस्तमैथुनादिकरणम्। 'तं' तदेतत्सर्वं बन्धजनकं संसारपर्यटने कारणम्। इति ज्ञात्वा 'विज्जं' विद्वान्-आत्महितार्थी 'परिजाणिया' परिजानीयात्-ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यान-परिज्ञया परित्यजेत् ॥१३॥

मूलम्-उद्देसियं कीयगडं च पामिच्चं चेव आहडं।
पूयं अणेसणिज्जं च तं विज्जं परिजाणिया ॥१४॥

छाया--औद्देशिकं क्रीतकृतं च प्रामित्यं चैवाहृतम्।
पूयमनेषणीयं च तद्विद्वान् परिजानीयात् ॥१४॥

हुई माला को, बिना कारण नेत्र या भौंह आदि के प्रक्षालन रूप देश-स्नान को तथा सर्वांग प्रक्षालन रूप सर्वस्नान को निष्कारण औषधि आदि-से दांतोंके मांजने को तथा परिग्रह और हस्तकर्म कों कर्मबन्ध का कारण जान कर उनको त्याग दे। ये सब कर्म संसारभ्रमण के कारण हैं।

ऐसा समझ कर आत्महित का इच्छुक पुरुष इन्हें ज्ञपरिज्ञा से जान कर प्रत्याख्यान परिज्ञा से त्याग दे ॥१३॥

'उद्देसियं कीयगडं च' इत्यादि।

शब्दार्थ—'उद्देसियं-औद्देशिकम्' साधुको एक नाम लेकर उनको देनेके लिये जो आहार आदि तैयार किया गया है 'कीयगडं-क्रीतकृतम्' तथा साधुके लिये जो खरीद किया, गया है तथा 'पामिच्चं-प्रामित्यम्'

કારણ વિના આંખ અને ભમરો ને ધોવારૂપ દેશ સ્નાનને તથા સર્વાંગ પ્રક્ષા-લન રૂપ સર્વસ્નાનને, કારણ વિના ઓસડ વિગેરેથી દાંતોને માંજવાનો તથા પરિગ્રહ અને હસ્તકર્મને કર્મબન્ધના કારણ સમજીને તેનો ત્યાગ કરે. આ બધા જ કર્મો સંસાર ભ્રમણના કારણ રૂપ છે.

આ પ્રમાણે સમજીને આત્મહિતને ઇચ્છનારા પુરૂષે જ્ઞપરિજ્ઞાથી તેને સમજીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેઓ ત્યાગ કરવો ॥૧૩॥

'उद्देसीयं कीयगडं च' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'उद्देसियं-उद्देशिकम्' સાધુને આપવા માટે જે આહાર વિગેરે તૈયાર કરવામાં આવ્યો હોય તે તથા 'कीयगडं-क्रीतकृतम्' સાધુને માટે જે ખરીદ કરવામાં આવેલ હોય તે તથા 'पामिच्चं-प्रामित्यम्' સાધુને આપવા

अन्वयार्थः-(उद्देसियं) औद्देशिकं-यस्य कस्यचिदेकस्य साधो नामग्राहेण कृतं तदौद्देशिकम् (कीयगडं) क्रीतकृतम्-साध्वर्थं मूल्येन गृहीतम् (पामिच्चं) प्रामित्यम्-साध्वर्थमन्यत उच्छिन्नरूपेणाऽऽनीतम् (चेव आहडं) चैवाहृतम्-साध्वर्थं यत् गृहस्थेन सम्मुखमानीतम् (पूयं) पूयम्-आधाकर्मावयवसंपृक्तं शुद्धमप्याहारं पूयम् (अणेसणिज्जं) अनेषणीयम्-अशुद्धम् (तं) तत्सर्वम् (विज्जं) विद्वान् (परिजाणिया) परिजानीयात्-ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया परित्यजेदिति ॥१४॥

. टीका—'उद्देसियं' औद्देशिकम्-यं कमप्येकं साधुमुद्दिश्य यदाहारपान वस्त्र पात्रवसत्यादि निर्मितं तदौद्देशिकम् 'कीयगडं' क्रीतकृतम्-साध्वर्थं यद्वस्तु मूल्ये-

---

साधु को देने के लिये जो दूसरे से उधार लिया गया है 'चेव आहडं-चैव आहृतम्' तथा साधुको देने के लिये जो गृहस्थो के द्वारा लाया हुवा है 'पूयं-पूयम्' जो आधाकर्मी आहारसे मिला हुवा है 'अणेसणिज्जं-अनेषणीयम्' तथा जो आहार, कोई भी दोषसे युक्त अशुद्ध है 'तं-तत्' उसको 'विज्जं-विद्वान्' विद्वान मुनि 'परिजाणिया-परिजानीयात्' ज्ञपरिज्ञासे जानकर प्रत्याख्यान परिज्ञासे त्याग करे ॥१४॥

अन्वयार्थ--औद्देशिक, क्रीतकृत, प्रामित्य, आहृत, पूय और अनेषणीय आहार को मेधावी ज्ञपरिज्ञा से जाने और प्रत्याख्यान परिज्ञा से उनको त्याग दे ॥१४॥

टीकार्थ--जो आहार पानी वस्त्र पात्र एवं उपाश्रय आदि किसी एक साधु के उद्देश्य से निर्मित किया गया हो, वह औद्देशिक कहलाता

માટે જે બીજાની પાસેથી ઉધાર લેવામાં આવેલ હોય તે 'चेव आहडं-चैव आहृतम्' તથા સાધુને આપવા માટે ગૃહસ્થો દ્વારા લાવવામાં આવેલ હોય તથા 'पूयं-पूयम्' જે આધાકર્મી આહારથી મળેલ હોય 'अणेसणिज्ज'-अनेषणीयम्' તથા જે આહાર કોઈ પણ દોષ વાળો હોય અને અશુદ્ધ હોય 'तं-तत्' તેને 'विज्ज-विद्वान्' વિદ્વાન્ મુનિ 'परिजाणिया-परिजानीयात्' જ્ઞ પરિજ્ઞાથી જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરે. ॥૧૪॥

અન્વયાર્થ—ઔદ્દેશિક, ક્રીતકૃત, પ્રામિત્ય, આહૃત પૂય અને અનેષણીય, આહારને મેધાવી પુરૂષ જ્ઞપરિજ્ઞાથી તેને જાણે અને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરે, ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—જે આહાર, પાણી, વસ્ત્ર, પાત્ર અને ઉપાશ્રય વિગેરે કોઈ એક સાધુને ઉદ્દેશીને બનાવવામાં આવેલ હોય, તેને ઔદ્દેશિક કહેવામાં આવે છે,

नाऽऽनीतम्, तथा-'पामिच्चं' प्रामित्यम्-साधवे दातुमुच्छिन्नकं गृहीतम्। तथा-'आहडं' आहृतम्-साधवे दातुं साधुसमुखमानीतं तथा-'पूयं' पूयम्-आधाकर्मावयवसंयुक्तम्-शुद्धेऽपि आहारे आधाकर्माद्यारस्य मिलनं पूतिकम् 'अणेसणिज्जं' अनेषणीयम्-शङ्कितादिदोषेण युक्तम् 'विज्जं' विद्वान् 'तं' तत्सर्वमपि संयमस्याऽनुपकारितया संसारकारणतया च-ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया 'परिजाणिया' परिजानीयात्-परित्यजेत् इति ॥१४॥

मूलम्-आसूणि मक्खिरागं च गिद्धुवघायकम्मगं।
उच्छोलणं च कक्कं च तं विज्जं परिजाणिया ॥१५॥

छाया—आशूनि मक्षिरागं च गृद्ध्युपघातकर्मकम्।
उच्छोलन च कल्कं च तद्विद्वान् परिजानीयात् ॥१५॥

है। साधु के लिए मूल्य चुका कर खरीदी हुई वस्तु क्रीतकृत कहलाती है। साधु को देने के लिए उधार ली हुई वस्तु प्रामित्य कहलाती है। साधु को देनेके लिए उसके सामने लाई हुई आहारादि वस्तु आहृत कही जाती है। जिसमें आधाकर्मी का कुछ भाग मिला हो उसे पूतिक या पूय कहते हैं। जो शंकित आदि किसी भी दोष से युक्त हो, वह अनेषणीय कहलाती है। मेधावी पुरुष इन सब को संयम में अनुपकारी (संयम का घातक) और संसार का कारण जान कर परित्याग कर दे ॥१४॥

'आसूणि मक्खिरागं च' इत्यादि।

शब्दार्थ—'आसूणि-आशूनम्' रसायन आदि खाकर शरीरको स्थूल बनाना 'अक्खिरागं च-अक्षिरागं च' तथा शोभाके लिये नेत्रमें

સાધુને માટે મૂલ્ય ચૂકવીને ખરીદેલી વસ્તુ ક્રયક્રીત કહેવાય છે. સાધુને આપવા માટે ઉધાર લીધેલ વસ્તુ પ્રામિત્ય કહેવાય છે, સાધુને આપવા માટે તેની સામે લાવવામાં આવેલ આહાર વિગેરે વસ્તુ આહૃત કહેવામાં આવે છે. જેમાં આધાકર્મિનો કંઈક ભાગ મળ્યો હોય તેને પૂતિક અથવા પૂય કહે છે, જે શંકિત આદિ કોઈ પણ દોષથી યુક્ત હોય તે અનેષણીય કહેવાય છે, મેધાવી પુરૂષે આ બધાનો સંયમમાં અનુપકારી અર્થાત્ સંયમના ઘાતક અને સંસારના કારણ રૂપ માનીને તેનો ત્યાગ કરવો. ॥૧૪॥

'आसूणि मक्खिरागं च' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'आसूणि-आशूनम्' રસાયણ વિગેરે ખાઈને શરીરને સ્થૂળ-જાડું બનાવવું 'अक्खिरागं च-अक्षिरागं च' તથા શોભા માટે આંખમાં આંજણ

अन्वयार्थः—(आसूणि) आशुनि-घृतपानादिना शरीरस्थौलीकरणम्, तथा-(अक्खिरागं) अक्षिरञ्जम्-नेत्ररञ्जनम् (गिद्धुवघायकम्मगं) गृद्ध्युपघातकर्मकम् गृद्धि गार्द्ध्यं-गृद्धिभावकरणम् उपघातकर्म-उपकारक्रिया (उच्छोलणं च) उच्छोलनं च-अयत्नतः उदकेन पुनः पुनः हस्तपादप्रक्षालनम् (कक्कं) कल्कं च लोध्रादि द्रव्येण शरीरस्योद्वर्तनकरणम् (तं) तदेतत्सर्वम् (विज्जं) विद्वान् (परिजाणिया) परिजानीयात्-ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया परित्यजेदिति ॥१५॥

टीका—'आसूणि' आशूनि-घृतपानादिना मकरध्वजादिरसायनिकौषधि-विशेषेण च शारीरिकबलसंवर्द्धनम्, 'अक्खिरागं' अक्षिरागम्-अक्ष्णोः रागम्-

---

अञ्जन लगाना 'गिद्धुवघायकम्मगं-गृद्ध्युपघातकर्मकम्' तथा शब्दादि विषयों में आसक्त होना, एवं जिस कर्म से जीवोंका घात होता है उसे करना 'उच्छोलणं च-उच्छोलनंच' अयत्न पूर्वक ठंडा पानीसे हस्त-पाद आदि का बार बार धोना तथा 'कक्कं-कल्कम्' हल्दी आदिसे शरीर में पीठी लगाना 'तं विज्जं परिजाणिया-तत् विद्वान् परिजानीयात्' इन सभीको विद्वान् मुनि ज्ञपरिज्ञासे संसार भ्रमणका कारणरूप समझ कर प्रत्याख्यान परिज्ञासे उस का त्याग करें ॥१५॥

अन्वयार्थ—घृतपान आदि करके शरीर को स्थूल बनाना, नेत्रोंको रंगना, गृद्धिभाव करना, अपकार करना, बारबार हाथ पांव धोना, शरीर का उबटन करना इन सब को मेधावी पुरुष ज्ञपरिज्ञा से जान कर प्रत्याख्यान परिज्ञा से त्याग दे ॥१५॥

टीकार्थ--घृतपान आदि करके तथा कस्तूरी मकरध्वज आदि रासा-

આંજવું 'गिद्धुवघायकम्मगं-गृद्ध्युपघातकर्मकम्' તથા શબ્દાદિ વિષયોમાં આસક્ત થવું તથા જે કર્મથી જીવોનો ઘાત થાય તેવું કર્મ કરવું. 'उच्छोलणं च-उच्छोलन च' યત્ન વિના ઠંડા પાણીથી હાથ, પગ, વિગેરે ધોવા તથા 'कक्कं-कल्कम्' હલદર વિગેરેથી શરીરમાં પીઠી ચોળવી-લગાવવી 'तं विज्जं परिजाणिया-तत् विद्वान् परिजानीयात्' આ બધાને વિદ્વાન મુનિ જ્ઞ પરિજ્ઞાથી સંસારભ્રમણના કારણરૂપ સમજીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરે ॥૧૫॥

અન્વયાર્થ—ઘૃતપાન વિગેરે કરીને શરીરને સ્થૂળ બનાવવું. આંખોને રંગવી. ગૃદ્ધિ ભાવ (આસક્તિ) રાખવો. વારંવાર હાથ પગ ધોવા, શરીરને શણગારવું. આ બધાને ડાહ્યો પુરૂષ જ્ઞ પરિજ્ઞાથી જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરે ॥૧૫॥

ટીકાર્થ—ઘૃતપાન વિગેરે કરીને તથા કસ્તુરી, મકરધ્વજ વિગેરે રસાયનિક

अञ्जनादिकम्-नेत्रयोः कज्जलादिप्रक्षेपणम्, तथा-'गिद्धुवघायकम्मगं' गृद्ध्युपघातकर्मकम्-अपकारिणां मन्त्रादिप्रयोगेण हननम्। 'उच्छोलणं च' उच्छोलनम्-उदकेन अकारणं हस्तपादादीनां पुनः पुनः प्रक्षालनम्। तथा-'कक्कं' कल्कम्-येन लोध्रादि द्रव्यविशेषेण शरीरस्योद्वर्त्तनं क्रियते तत् कल्कम्। 'विज्जं' विद्वान्-हेयोपादेयज्ञानवान् 'तं' तदेतत्सर्वं पूर्वोक्तं कर्मबन्धनाय भवतीति, 'परिजाणिया' परिजानीयात्-ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया परित्यजेदात्महितार्थी इति।१५।

मूलम्-संपसारी कयकिरिए पसिणायतणाणि य।
सागारियं च पिंडं च तं विज्जं परिजाणिया ॥१६॥

छाया—संप्रसारी कृतक्रियः प्रश्नस्यायतनानि च।
सागारिकं च पिण्डं च तद्विद्वान् परिजानीयात् ॥१६॥

यनिक औषधों का सेवन करके शारीरिक बल की वृद्धि करना अर्थात् जिससे बहुत बलवान् बन जाय ऐसा उपाय करना, या अहंकार में चूर होना, नेत्रों में काजल या सुरमा डालना, अपकारी का मंत्र आदि का प्रयोग करके घात करना, निष्कारण जल से बार बार हाथ पग आदि धोना और उबटन करना, इन सब को मेधावी ज्ञपरिज्ञा से कर्मबन्धन का कारण जान कर प्रत्याख्यान परिज्ञा से त्याग दे ॥१५॥

'संपसारी कयकिरिए' इत्यादि।

शब्दार्थ—'संपसारी-संप्रसारी' असंयतों के साथ साधुको संसार की बातें करना 'कयकिरिए-कृतक्रियः' असंयमके अनुष्ठानकी प्रशंसा करना 'पसिणायतणाणि य-प्रश्नस्यायतनानि च' तथा ज्योतिष संबंधी

ઔષધોનું સેવન કરીને શારીરિક બળને વધારવું અર્થાત્ જેનાથી ઘણા બળવાન્ બની જવાય તેવો ઉપાય કરવો, અથવા અહંકારમાં ચકચૂર રહેવુ. આંખમાં કાજળ અથવા સુરમો આંજવો. મંત્ર વિગેરે પ્રયોગ કરીને અપકારીનો ઘાત કરવો. કારણ વગર વારંવાર પાણીથી હાથ પગ ધોવા. અને શરીરને શણગારવું. આ બધાને મેધાવી પુરૂષ જ્ઞ પરિજ્ઞાથી કર્મ બન્ધનું કારણ સમજીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરે ॥૧૫॥

'संपसारी कायकिरिए' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'सपसारी-संप्रसारी' અસંયતોની સાથે સાધુએ સંસારની વાતો કરવી 'कयकिरिए-कृतक्रियः' અસંયમના અનુષ્ઠાનના વખાણ કરવા 'पसिणायतणाणि य-प्रश्नस्यायतनानि च' તથા જ્યોતિષ સંબંધી પ્રશ્નોના ઉત્તર આપવા

अन्वयार्थः—(संपसारी) संप्रसारी-संप्रसारः-असंयतेन गृहस्थेन सार्धं सांसारिकविचारकरणम् तद्वान् एवम्-(कयकिरिए) कृतक्रियः-कृता क्रिया असंयमानुष्ठानप्रशंसारूपा येन स तथाभूतः तथा-(पसिणायतणाणि य) प्रश्नस्यायतनानि च-प्रश्नस्य-सांसारिकप्रश्नादेरायतनम्-आविष्करणं कथनमित्यर्थः (सागारियं च पिंडं च) सागारिकं च पिण्डं च-सागारिकस्य शय्यातरस्य पिण्डमाहारम् (तं) तदेतत्सर्वम् (विज्जं) विद्वान् (परिजाणिया) परिजानीयात्-ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया परित्यजेत् ॥१६॥

टीका—'संपसारी' संप्रसारी-असंयतपुरुषैः सार्धम् संप्रसारः-परिचयः-पर्यालोचनं सावद्यकर्मविचारः, एवमसंयमानुष्ठानं प्रति सांसारिकविषयस्य उपदेशादिदानम् तद्वान् संप्रसारीति कथ्यते। तथा-'कयकिरिए' कृतक्रियः-

प्रश्नों के उत्तर देना 'सागारियं च पिंडं च-सागारिकं च पिंडं च' शय्यातर पिंड 'तं-तत्' ये सब 'विज्जं-विद्वान्' विद्वान् मुनि 'परिजाणिया-परिजानीयात्' ज्ञपरिज्ञासे जानकर के प्रत्याख्यान परिज्ञासे उसका त्याग करे ॥१६॥

अन्वयार्थ—गृहस्थ के साथ सांसारिक विचार करना, असंयमानुष्ठान की प्रशंसा करना, संसार व्यवहार संबंधी प्रश्नों का कथन करना शय्यातर का आहार ग्रहण करना, इन सब को मेधावी ज्ञपरिज्ञा से जान कर प्रत्याख्यान परिज्ञा से त्याग करे ॥१६॥

टीकार्थ—असंयमी पुरुषों के साथ गाढ परिचय करना विचारविमर्श करना, सावद्य कार्यों का विचार करना एवं असंयम संबंधी उपदेश देना संप्रसारण कहलाता है। 'बहुत सुन्दर मकान बनाया' इत्यादि

'सागारियं च पिंडं च-सागारिकं च पिंडं च' शय्यातर पिंड 'तं-तत्' આ બધાને 'विज्जं-विद्वान्' વિદ્વાન્ મુનિ 'परिजाणिया-परिजानीयात्' જ્ઞ પરિજ્ઞાથી જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરે. ॥૧૬॥

અન્વયાર્થ—ગૃહસ્થની સાથે સાંસારિક વિચાર કરવો. અસંયમાનુષ્ઠાનની પ્રશંસા કરવી, સંસાર વ્યવહાર સંબંધી પ્રશ્નોનું કથન કરવું. શય્યાતરનો આહાર ગ્રહણ કરવો, આ બધાને બુદ્ધિમાન્ પુરૂષ જ્ઞ પરિજ્ઞાથી જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરે ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—અસંયમી પુરૂષોની સાથે ગાઢ પરિચય કરવો, વિચાર વિમર્શ કરવો, સાવદ્ય કાર્યનો વિચાર કરવો અને અસંયમ સંબંધી ઉપદેશ આપવો તે સંપ્રસારણ કહેવાય છે. 'ઘણું જ સુંદર મકાન બનાવ્યું' વિગેરે પ્રકારથી

कृता-संपादिता शोभना गृहकरणादिका क्रिया येन सः-कृतक्रियः। तथा-'पसिणायतणाणि च' प्रश्नस्यायतनानि च-आयतनानाविष्करणं कथनम्-यथाविवक्षितप्रश्ननिर्णयकरणानि अथवा लौकिकानां परस्परव्यवहारे मिथ्याशास्त्रसंशये वा प्रश्ने सति यथावस्थितार्थकथनद्वारेण निर्णयकरणानि। तथा-'सागारियं च पिंड च' सागारिकं च पिण्डं च, सागारिकः-शय्यातर स्तस्य पिण्डमाहारादिकम्। अथवा सागारिकपिण्डम्-जुगुप्सितकुलपिण्डं वा 'तं' तत्-तदेतत्सर्वं बन्धकारणत्वेन 'विज्जं' विद्वान् 'परिजाणिया' परिजानीयात्-ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया परित्यजेत् इति॥ असद्भिः सह सांसारिकवार्त्तालापकः, तथाऽसंयताऽनुष्ठानस्य प्रशंसाकारकश्च न भवेत् तथा-प्रश्नशास्त्रसम्बन्धि प्रश्नोत्तरादिकं, शय्यातरस्य पिण्डादिकं वा विद्वान् परित्यजेदिति भावः॥१६॥

प्रकार से असंयमी के कार्य की प्रशंसा करना, संसार संबंधी प्रश्नों का उत्तर देना, अथवा लौकिक जनोंके पारस्परिक व्यवहार में या मिथ्या शास्त्र के विषय में संशय होने पर उसे दूर करने के लिए निर्णय देना, शय्यातर का आहार आदि लेना या घृणित कुल का आहार लेना, इन सब को मेधावी बन्ध का कारण जान कर प्रत्याख्यानपरिज्ञा से त्याग दे।

आशय यह है-असत्पुरुषों के साथ सांसारिक वार्त्तालाप करना, असंयममय अनुष्ठान की प्रशंसा करना, गणित आदि लौकिक शास्त्र संबंधी प्रश्नों का उत्तर देना और शय्यातर का अर्थात् जिसके घर में ठहरा हो उसका आहार लेना, इन सबको कर्मबन्ध का कारण जान कर ज्ञानी पुरुष उनका परित्याग कर देवें॥१६॥

અસંયમીના કાર્યની પ્રશંસા કરવી, સંસાર સંબંધી પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપવો અથવા લૌકિક જનોના પરસ્પરનો વ્યવહારમાં અથવા મિથ્યા શાસ્ત્રના સંબંધમાં સંશય થાય ત્યારે તેને દૂર કરવા માટે નિર્ણય આપવો, શય્યાતરનો આહાર વિગેરે ગ્રહણ કરવો, અથવા નિન્દિત કુળનો આહાર લેવો આ બધાને બન્ધનું કારણ સમજીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરે.

કહેવાનો આશય એ છે કે-અસત્પુરૂષોની સાથે સંસાર સંબંધી વાર્તાલાપ કરવો, અસંયમવાળા અનુષ્ઠાનની પ્રશંસા કરવી ગણિત વિગેરે લૌકિક શાસ્ત્ર સંબંધી પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપવો અને શય્યાતરનો અર્થાત્ જેના ઘરમાં રહ્યા હોય તેનો આહાર લેવો, આ બધાને કર્મબંધનું કારણ સમજીને જ્ઞાની પુરૂષે તેનો ત્યાગ કરવો. ॥૧૬॥

मूलम्—अट्ठावयं न सिक्खिज्जा वेहाईयं च णो वए।
हत्थकम्मं विवायं च तं विज्जं परिजाणिया ॥१७॥

छाया—अष्टापदं न शिक्षेत वेधातीतञ्च नो वदेत्।
हस्तकर्म विवादं च तद्विद्वान् परिजानीयात् ॥१७॥

अन्वयार्थः—(अट्ठावयं न सिक्खिज्जा) अष्टापदं-द्यूतक्रीडारूपं न शिक्षेत-नाऽभ्यसेत्, (वेहाईयं च णो वए) वेधातीतम् अधर्मप्रधानं वचो नो वदेत्। (हत्थकम्मं) हस्तकर्म-कलहादिकम् (विवायं च) विवादं च-शुष्कवादं न कुर्यात् (तं) तदेतद् अष्टापदादिकं संसारकारणमिति (विज्जं) विद्वान् (परिजाणिया) परिजानीयात्-ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया परित्यजेदिति ॥१७॥

'अट्ठावयं न' इत्यादि।

शब्दार्थ—'अट्ठावयं न सिक्खिज्जा-अष्टापदं न शिक्षेत' साधु जुआ खेलने का अभ्यास न करे 'वेहाईयं च णो वए-वेधातीतञ्च न वदेत्' जो बात अधर्म प्रधान हो अर्थात् धर्म विरुद्ध हो ऐसी बात न बोले 'हत्थकम्मं-हस्तकर्म' हस्तकर्म अर्थात् कलह विगैरह तथा 'विवायं-विवादं' विवाद न करे 'तं-तत्' साधु इन बातों को संसार भ्रमण का कारण ज्ञपरिज्ञा से जानकर प्रत्याख्यान परिज्ञासे उसका त्याग करें ॥१७॥

अन्वयार्थ—साधु अष्टापद अर्थात् द्यूत आदि का या चाणक्य शास्त्र आदि का अभ्यास न करे। अधर्म प्रधान वचनों का प्रयोग न करे। हस्तकर्म तथा विवाद अर्थात् शुष्कवाद आदि न करे। यह सब संसार के कारण हैं, इस प्रकार जान कर मेधावी प्रत्याख्यानपरिज्ञा से उनका त्याग देवे ॥१७॥

'अट्ठावयं न' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'अट्ठावयं न सिक्खिज्जा-अष्टापदं न शिक्षेत' સાધુ જુગાર રમવાનો અભ્યાસ ન કરે. 'वेहाइयं च णो वए-वेधातीतञ्च न वदेत' જે વાત અધર્મ પ્રધાન હોય એટલે કે ધર્મ વિરૂદ્ધ હોય એવી વાત ન બોલે 'हत्थ-कम्मं-हस्तकर्म' હસ્તકર્મ અર્થાત્ કલહ કજીયો વિગેરે તથા 'विवायं-विवादं' વાદ વિવાદ ન કરે 'तं-तत्' સાધુ આ સઘળી વાતોને જ્ઞપરિજ્ઞાથી સંસાર ભ્રમણના કારણ રૂપ માનીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરે ॥૧૭॥

અન્વયાર્થ—સાધુએ, અષ્ટાપદ અર્થાત્ દ્યૂત વિગેરેનો અથવા ચાણુકય શાસ્ત્ર વિગેરેનો અભ્યાસ ન કરવો. અધર્મ પ્રધાન વચનોનો પ્રયોગ ન કરવો. હસ્ત કર્મ તથા વિવાદ અર્થાત્ શુષ્કવાદ વિગેરે ન કરે. આ બધું સંસારના કારણુ રૂપ છે. આ રીતે સમજીને મેધાવી પુરૂષે જ્ઞપરિજ્ઞાથી તેને અનર્થનું કારણુ જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરવો. ॥૧૭॥

टीका—'अट्ठावयं' अष्टापदम्-द्यूतक्रीडाविशेषस्तम् 'न सिक्खिज्जा' न शिक्षेत-द्यूतक्रीडां न कुर्यात् नापि पूर्वशिक्षितमनुशीलयेत् 'वेहाईयं च' वेधातीतं च, वेधो धर्माऽनुवेधस्तस्मादतीतं सद्धर्माऽनुवेधातीतम्, यद्वा-अधर्मप्रधानकं वचनजातम् 'णो वए' नो वदेत्-अधर्मप्रधानकं वचनं नैवोच्चारणीयम्। 'हत्थकम्मं' हस्तकर्म-हस्तव्यापारप्रधानकं कर्म-कलहं न कुर्यात् कुचेष्टितं वा। तथा-'विवायं च' विवादं च-विरुद्धं वादं शुष्कचर्चाम्, वितण्डाप्रधानकवचनजातं नैव संपादयेत् 'तं' तत्सर्वम् 'विज्जं' विद्वान् 'परिजाणिया' परिजानीयात्। द्यूतक्रीडनकादि सर्वमेवाऽधर्मजनकतया संसारकारणमिति ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया परित्यजेदिति। उक्तञ्च—

'द्यूताऽभ्यास स्तथाऽधर्मप्रधानवचनं बहु।
कलहः शुष्कवादश्च सर्वो हि भवकारणम्॥१॥ ॥१७॥

टीकार्थ--जिसमें आठ पद होते हैं वह एक प्रकार का द्यूत है। उसका अभ्यास करना अर्थात् द्यूतक्रीडा करना या पूर्वशिक्षित द्यूतक्रीड़ा का अनुशीलन करना योग्य नहीं है। जो धर्म से अनुगत न हो या जिसमें अधर्मकी प्रधानता हो, ऐसा वचन नहीं बोलना चाहिए। हस्त प्रधान कर्म या कुचेष्टा न करे। शुष्क चर्चा या वितण्डावाद भी नहीं करना चाहिए। यह सब द्यूतक्रीड़ा आदि अधर्मजनक होने से संसार के कारण हैं ऐसा ज्ञपरिज्ञा से जान कर प्रत्याख्यान परिज्ञा से उनको त्याग दे। कहा भी है-'द्यूताऽभ्यासस्तथाऽधर्म' इत्यादि।

द्यूत का अभ्यास, अधर्मप्रधान वचन, कलह और शुष्कवाद ये सब संसार के कारण हैं ॥१॥' ॥१७॥

ટીકાર્થ—જેમાં આઠ પદ હોય આ એક પ્રકારનું દ્યુત–જુગાર છે, તેનો અભ્યાસ કરવો અર્થાત્ દ્યુત-ક્રીડા કરવી અથવા પહેલાં શિખવાડેલ દ્યૂતક્રીડાનું અનુ-શીલન કરવું યોગ્ય નથી. જે ધર્મને અનુકૂળ ન હોય, અથવા જેમાં અધર્મનું પ્રધાનપણું હોય, એવા વચનો ન બોલવા જોઇએ. હસ્ત પ્રધાન કર્મ અથવા કુ ચેષ્ટા કરવી નહીં આ બધું દ્યૂત ક્રીડા વિગેરે અધર્મના કારણ રૂપ હોવાથી સંસારના કારણુ રૂપ છે, એ પ્રમાણે જ્ઞપરિજ્ઞાથી જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિ-જ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરે કહ્યું પણ છે કે-દ્યૂતાऽभ्यासस्तथाऽधर्म ઇત્યાદિ

દ્યૂતનો અભ્યાસ કરવો, અધર્મ પ્રધાન વચન, કલહ અને શુષ્કવાદ આ સઘળું સંસારના કારણ રૂપ છે. ॥૧૭॥

मूलम्—पाणहाओ य छत्तं च, णालियं बालवीयणं।
परकिरियं अन्नमन्नं च, तं विज्जं परिजाणिया ॥१८॥

छाया—उपानहौ च छत्रं च, नालिकं बालव्यजनम्।
परक्रियामन्योऽन्यं च, तद् विद्वान् परिजानीयात् ॥१८॥

अन्वयार्थः—(पाणहाओ य) उपानहौ च (छत्तं च) छत्रं च (नालियं) नालिकम्—द्यूतक्रीडाविशेषम् (बालवीयणं) बालव्यजनम्, बालैर्मयूरपिच्छैर्निर्मितं व्यजनम् (अन्नमन्नं) अन्योऽन्यं परस्परम् (परकिरियं च) परक्रियाम्—परस्परतोऽन्यसंबाधामन्यः करोति तथा—परनिष्पाद्यां परक्रियामिति (तं) तत्—एतत्सर्वम् (विज्जं) विद्वान् (परिजाणिया) परिजानीयात्—ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया त्यजेदिति ॥१८॥

'पाणहाओ य छत्तं च' इत्यादि।

शब्दार्थ—'पाणहाओ य-उपानहौ च' जूता पहनना 'छत्तं-छत्रम्' छाता लगाना 'नालियं-नालिकं' जूआ खेलना 'वालवीयणं-वालव्यजनम्' मयूरपिच्छ निर्मित पंखा आदिसे पवन करना तथा 'अन्नमन्नं-अन्योऽन्यम्' परस्पर की 'परकिरियं-परक्रियां' एक दूसरे की क्रिया 'तं-तत्' उसको 'विज्जं-विद्वान्' विद्वान् साधु 'परिजाणिया-परिजानीयात्' ज्ञपरिज्ञासे जानकर प्रत्याख्यान परिज्ञा से उसका त्याग करे ॥१८॥

अन्वयार्थ—पगरखी पहनना, छतरी लगाना, नालिक जुआ खेलना, मयूर पिच्छ आदि के बने पंखे का उपयोग करना और अन्योन्यक्रिया करना अर्थात् एक के द्वारा करणीय क्रिया दूसरा करे और दूसरे के करने की पहला करे-इन सब को मेधावी संसारबन्ध के कारणरूप जान कर उनको त्याग दे ॥१८॥

'पाणहाओ य छत्तं च' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'पाणहाओ य-उपानहौ च' જોડા પહેરવા 'छत्तं-छत्रम्' છત્રી ધારણ કરવી 'नालियं-नालिकम्' જુગાર રમવો 'वालवीयणं-वालव्यजनम्' મોરના પીછાથી બનાવવામાં આવેલ પંખા વિગેરેથી પવન નાખવો તથા 'अन्नमन्नं-अन्योऽन्यम्' એક બીજાની 'परकिरियं-परक्रियां' એક બીજાની ક્રિયા 'तं-तत्' તેને 'विज्जं-विद्वान्' વિદ્વાન્ સાધુ 'परिजाणिया-परिजानीयात्' જ્ઞપરિજ્ઞાથી જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરે ॥૧૮॥

અન્વયાર્થ—પગરખા પહેરવા, છત્રી લગાવવી, જુગાર ખેલવો, મોરના પીંછા વિગેરેથી બનાવેલા પંખાનો ઉપયોગ કરવો તથા અન્યોન્ય ક્રિયા કરવી અર્થાત્ એકને કરવાની ક્રિયા બીજો કરે અને બીજાને કરવાની ક્રિયા પહેલો કરે આ બધાને સમજીને ડાહ્યો પુરૂષ તેનો ત્યાગ કરે. ॥૧૮॥

टीका—'पाणहाओ य' उपानहौ च उपलक्षणत्वात् काष्ठपादुकादीनामपि ग्रहणम्, 'छत्तं' छत्रम्-प्रसिद्धम्, 'णालियं' नालिकम्-द्यूतक्रीडाविशेषम्, 'वालवीयणं' वालव्यजनम्-वालै मेयूरपिच्छिकादिभिः संपादितं वालव्यजनम् 'पंखा' इतिलोकप्रसिद्धम् 'परकीरियं' परक्रियाम्-परस्य सम्बन्धिनी क्रिया कुचेष्टारूपा ताम् 'अन्नमन्नं' अन्योऽन्यं-परस्परम्-परस्परक्रियमाणां क्रियाम् 'तं' तत् सर्वम् 'विज्जं' विद्वान् 'परिजाणिया' परिजानीयात्, एतत्सर्वमशेषं ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया परिहरेत्। उक्तञ्च—

'उपानद्धारणं द्यूतक्रीडनं छत्रधारणम्।
वालव्यजनतोऽद्धि व्यतिहृत्य व्रजेत् मुनीः ॥१॥ इति ॥१८॥

मूलम्—उच्चारं पासवणं हरिएसु ण करे मुणी।
वियडेण वावि साहट्टु णायमेज्जा कयाइ वि ॥१९॥

छाया—उच्चारं प्रस्रवणं हरितेषु न कुर्यान्मुनिः।
विकटेन वापि संहृत्य नाचमेत कदाचिदपि ॥१९॥

टीकार्थ—'पाणहाओ' का अर्थ है चमड़े से बने पादत्राण किन्तु उपलक्षण से काष्ठपादुका (खडाऊ) आदि भी इनमें समाविष्ट होती हैं। इसी प्रकार छत्र, नालिक (द्यूतक्रीड़ा), बालों आदि का बना पंखा, परक्रिया (पर संबंधी क्रिया) तथा अन्योन्य क्रिया अर्थात् क्रियाओं का व्यत्यय, इन सब को मेधावी ज्ञपरिज्ञा से अनर्थ का मूल जाने और प्रत्याख्यान परिज्ञा से उनको त्याग दे। कहा भी है-'उपानद्धारणं द्यूत' इत्यादि।

'पगरखी पहनना, द्यूत क्रीडा करना, छाता धारण करना, पंखा चलाना, इत्यादि को त्याग कर ज्ञानी पुरुष संयम का अनुष्ठान करे ॥१॥ ॥१८॥

ટીકાર્થ—'પાણહાઓ' નો અર્થ ચામડાથી બનાવેલ પગરખા અર્થાત્ જોડા એ પ્રમાણે છે, પરંતુ ઉપલક્ષણથી લાકડાની પાદુકા-ચાખડી વિગેરે પણ તેનાથી ગ્રહણ થાય છે. એજ પ્રમાણે છત્ર, નાલિક (દ્યૂતક્રીડા) વાળા વિગેરેના બનાવેલ પંખા, પરક્રિયા (પરસંબંધી ક્રિયા) તથા અન્યોન્ય ક્રિયા અર્થાત્ ક્રિયાઓનો વ્યત્યય-ફેરફાર આ સઘળાને મેધાવી-ડાહ્યો પુરૂષ જ્ઞપરિજ્ઞાથી અનર્થકારક જાણીને અને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરે. કહ્યું પણ છે-ઉપાનદ્ધારણ દ્યૂત' ઈત્યાદિ પગરખા પહેરવા, દ્યૂતક્રિયા કરવી, છત્રી ધારણ કરવી. પંખા ચલાવવા, વિગેરેનો ત્યાગ કરીને જ્ઞાની પુરૂષ સંયમનું અનુષ્ઠાન કરે. ॥૧॥ ॥૧૮॥

अन्वयार्थः-(मुणी) मुनिः-साधुः (उच्चारं) उच्चारम्-पुरीपोत्सर्गम् (पासवणं) प्रस्रवणम्-(हरिएसु ण करे) हरितेषु-बीजादिषु उपरि न कुर्यात् (साहट्टु) संहृत्य-बीजादिकमपनीय (वियडेण वावि) विकटेन-विगतजीवेनाप्युदकेन (कयावि) कदाचिदपि (णायमेज्जा) आचमेन-न निर्लेपनं कुर्यादिति ॥१९॥

टीका—'मुणी' मुनिः-जिनवचनमननकर्त्ता 'हरिएसु' हरितेषु उपरि बीजेषु वा यानि स्थानानि हरितबीजादिसंयुक्तानि तादृशस्थले 'उच्चारं' पुरीषपरित्यागम् 'पासवणं' प्रस्रवणम् 'ण करे' न कुर्यात् 'साहट्टु' संहृत्य हरितबीजादिकं चापनीयाऽपि तत्र स्थाने 'वियडेण' विकटेन-अचित्तजलेन 'वावि' वाऽपि 'कयाइ वि' कदाचिदपि कथमपि 'णायमेज्जा' नाचमेत शौचमपि न कुर्यात् ॥१९॥

'उच्चारं पासवणं' इत्यादि।

शब्दार्थ--'मुणी-मुनिः' साधु 'उच्चारं-उच्चारम्' पुरीषोत्सर्ग-उच्चार 'पासवणं-प्रस्रवणं' पेशाब 'हरिएसु ण करे-हरितेषु न कुर्यात्' हरित वनस्पति में न करे 'साहट्टु-संहृत्य' बीज आदिको हटाकर 'वियडेण वावि-विकटेन वापि' अचित्त जलसेभी 'कयाइ वि-कदाचिदपि' किसी समयभी 'णायमेज्जा-नाचामेत' आचमन न करे ॥१९॥

अन्वयार्थ—मुनि बीजादि वनस्पतिकाय पर उच्चार पासवण का त्याग न करे और बीज आदि को हटा कर अचित्त जल से कदापि आचमन न करे ॥१९॥

टीकार्थ—जिन वचनों का मनन करने वाला मुनि बीज आदि वनस्पति पर या उससे युक्त स्थान पर उच्चार और 'पासवण' प्रस्रवण का

'उच्चारं पासवणं' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'मुणी-मुनिः' સાધુ 'उच्चारं-उच्चारम्' પુરીષોત્સર્ગ—શરીરમલત્યાગ 'पासवणं-प्रस्रवणं' પેશાબ 'हरिएसु ण करे-हरितेषु न कुर्यात्' લીલોતરી વનસ્પતિમાં ન કરે. 'साहट्टु-संहृत्य' બી વિગેરેને ખસેડીને 'वियडेण वावि-विकटेन वापि' અચિત્ત પાણીથી પણ 'कयाइ वि-कदाचिदपि' કોઈ પણ સમયે 'णायमेज्जा-नाचामेत' આચમન ન કરે. ॥૧૯॥

અન્વયાર્થ—બીજ વિગેરે અસ્તિકાય પર મુનિ ઉચ્ચાર પ્રસ્રવણ (મળ-મૂત્ર) નો ત્યાગ ન કરે અને બી વિગેરેને હટાવીને અચિત્ત જલનું કદાપિ આચમન ન કરે. ॥૧૯॥

ટીકાર્થ—જીનવચનોનું મનન કરવાવાળા મુનિએ બીજ વિગેરે વનસ્પતિ પર અથવા તેનાથી યુક્ત સ્થાન પર ઉચ્ચાર (મલત્યાગ) અને પ્રસ્રવણ

अन्वयार्थः-(मुणी) मुनिः-साधुः (उच्चारं) उच्चारम्-पुरीपोत्सर्गम् (पासवणं) प्रस्रवणम्-(हरिएसु ण करे) हरितेषु-बीजादिषु उपरि न कुर्यात् (साहट्टु) संहृत्य-बीजादिकमपनीय (वियडेण वावि) विकटेन-विगतजीवेनाप्युदकेन (कयावि) कदाचिदपि (णायमेज्जा) नाचमेत-न निर्लेपनं कुर्यादिति ॥१९॥

टीका—'मुणी' मुनिः-जिनवचनमननकर्त्ता 'हरिएसु' हरितेषु उपरि बीजेषु वा यानि स्थानानि हरितबीजादिसंकुलानि तादृशस्थले 'उच्चारं' पुरीषपरित्यागम् 'पासवणं' प्रस्रवणम् 'ण करे' न कुर्यात् 'साहट्टु' संहृत्य हरितबीजादिकं चापनीयाऽपि तत्र स्थाने 'वियडेण' विकटेन-अचित्तजलेन 'वावि' वाऽपि 'कयाइ वि' कदाचिदपि कथमपि 'णायमेज्जा' नाचमेत शौचमपि न कुर्यात् ॥१९॥

'उच्चारं पासवणं' इत्यादि।

शब्दार्थ—'मुणी-मुनिः' साधु 'उच्चारं-उच्चारम्' पुरीषोत्सर्ग-उच्चार 'पासवणं-प्रस्रवणं' पेशाब 'हरिएसु ण करे-हरितेषु न कुर्यात्' हरित वनस्पति में न करें 'साहट्टु-संहृत्य' बीज आदिको हटाकर 'वियडेण वावि-विकटेन वापि' अचित्त जलसेभी 'कयाइ वि-कदाचिदपि' किसी समयभी 'णायमेज्जा-नाचामेत' आचमन न करे ॥१९॥

अन्वयार्थ—मुनि बीजादि वनस्पतिकाय पर उच्चार पासवण का त्याग न करे और बीज आदि को हटा कर अचित्त जल से कदापि आचमन न करे ॥१९॥

टीकार्थ—जिन वचनों का मनन करने वाला मुनि बीज आदि वनस्पति पर या उससे युक्त स्थान पर उच्चार और 'पासवण' प्रस्रवण का

'उच्चारं पासवणं' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'मुणी-मुनिः' સાધુ 'उच्चारं-उच्चारम्' પુરીષોત્સર્ગ-શરીરમલત્યાગ 'पासवणं-प्रस्रवणं' પેશાબ 'हरिएसु ण करे-हरितेषु न कुर्यात्' લીલોતરી વનસ્પતિમાં ન કરે. 'साहट्टु-संहृत्य' બી વિગેરેને ખસેડીને 'वियडेण वावि-विकटेन वापि' અચિત્ત પાણીથી પણ 'कयाइ वि-कदाचिदपि' કોઈ પણ સમયે 'णायमेज्जा-नाचामेत' આચમન ન કરે. ॥૧૯॥

અન્વયાર્થ—બીજ વિગેરે અસ્તિકાય પર મુનિ ઉચ્ચાર પ્રસ્રવણ (મળ-મૂત્ર) નો ત્યાગ ન કરે અને બી વિગેરેને હટાવીને અચિત્ત જલનું કદાપિ આચમન ન કરે. ॥૧૯॥

ટીકાર્થ—જીનવચનોનું મનન કરવાવાળા મુનિએ બીજ વિગેરે વનસ્પતિ પર અથવા તેનાથી યુક્ત સ્થાન પર ઉચ્ચાર (મલત્યાગ) અને પ્રસ્રવણ

विद्वान् (परिजाणिया) परिजानीयात् तदेतत्सर्वम् परामत्रवस्त्रादिकमकल्प्यं ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया परित्यजेदिति ॥२०॥

टीका—'परऽमत्ते' परामत्रे-परस्य-गृहस्थस्य अमत्रे-भोजनपात्रे स्थाल्यादौ 'अन्नपाणं' अन्नं पानं च 'कयाइ वि' कदाचिदपि-कस्मिंश्चिदपि काले कुत्रचिदप्येकस्यामप्यवस्थायाम् 'ण भुंजेज्ज' न भुञ्जीत-गृहस्थपात्रादौ अन्नं पानं च व्यवस्थाप्य नैव भोजनं कुर्यात्। यतो हि गृहस्थस्य भोजनभाजनं सचित्तजलप्रक्षालितं हिंसादिदोषोत्पादकम् उपलक्षणत्वात् गृहस्थपात्रे जलशीतलकरणं वस्त्रादिधावनं ज्वराद्यवस्थायां तत्पात्रे औषधादिसेवनमपि न कुर्यादिति। तथा-'अचेलो वि' अचेलोऽपि-वस्त्ररहितोऽपि अल्पवस्त्रोऽपि मुनिः 'परवत्थं' परकीयस्य-गृहस्थादेः वस्त्रं नैव गृह्णीयात्। 'तं' तत्-एतत्सर्वमेवाऽन्यदीयगृहस्थादिपात्रवस्त्रादिसेवनं

वस्त्रों को धारण न करे। मेधावी इस तथ्य को ज्ञपरिज्ञा से जान कर प्रत्याख्यान परिज्ञा से उनको त्याग दे ॥२०॥

टीकार्थ--साधु, गृहस्थ के थाली आदि पात्र में अन्न और जल को किसी भी काल में और किसी भी अवस्था में न भोगे। अर्थात् अन्न या पानी गृहस्थ के पात्र में रख कर न खावे पीवे। क्योंकि गृहस्थ का भोजनपात्र सचित्त जल से धोया होता है, अतएव हिंसादि दोषों का जनक है। उपलक्षण से गृहस्थ के पात्र में जल शीतल न करे और न गृहस्थ के पात्र में वस्त्र धोवे और न ज्वर आदि की अवस्था में औषध आदि का सेवन करे। इसके अतिरिक्त मुनि चाहे वस्त्ररहित हो तो भी गृहस्थ के वस्त्रों को धारण न करे। यह सब गृहस्थ के वस्त्र पात्र आदि

ધારણ ન કરવા, મેધાવી પુરૂષે આ તથ્યને જ્ઞપરિજ્ઞાથી જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરવો ॥૨૦॥

ટીકાર્થ—સાધુ ગૃહસ્થની થાળી વગેરે પાત્રમાં અન્ન અને જળને કોઈ પણ કાળે અને કોઈ પણ અવસ્થામાં ભોગવે નહીં, અર્થાત્ અન્ન અથવા પાણી ગૃહસ્થના પાત્રમાં રાખીને ખાય પીવે નહીં કેમકે-ગૃહસ્થના ભોજનપાત્ર સચિત્ત જળથી ધોયેલ હોય છે, તેથી તે હિંસા વગેરે દોષો વાળું કહેવાય છે, ઉપલક્ષણથી ગૃહસ્થના પાત્રમાં પાણી ઠંડુ કરવું નહીં. તેમજ ગૃહસ્થના પાત્રમાં વસ્ત્ર પણ ધોવા નહીં. તથા તાવ આદિ અવસ્થામાં ગૃહસ્થના પાત્રમાં ઔષધનું સેવન કરવું નહીં. આ શિવાય ચાહે તો મુનિ નિર્વસ્ત્ર-વસ્ત્રવિનાના હોય તો પણ ગૃહસ્થના વસ્ત્રોને ધારણ ન કરે. આ ગૃહસ્થના વસ્ત્ર, પાત્ર

संसारकारणमिति 'विज्जं' विद्वान 'परिजाणिया' परिजानीयात्–ज्ञपरिज्ञया परिज्ञाय प्रत्याख्यानपरिज्ञया परित्यजेदिति ॥२०॥

मूलम्–आसंदीं पलियंके य, णिसिज्जं च गिहंतरे।
संपुच्छणं सरणं वा, तं विज्जं परिजाणिया ॥२१॥

छाया—आसन्दीं पर्यङ्कं च, निषद्यां च गृहान्तरे।
संप्रच्छनं स्मरणं वा, तद्विद्वान् परिजानीयात् ॥२१॥

अन्वयार्थः—(आसंदीं) आसन्दीम् (कुर्सी) इतिप्रसिद्धाम् (पलियंके य) पर्यङ्कं च (पलङ्ग) इति प्रसिद्धम् (गिहंतरे णिसिज्जं च) गृहान्तरे–गृहिगृहमध्ये

का उपयोग संसार का कारण है। मेधावी इस तथ्य को ज्ञपरिज्ञा से जान कर प्रत्याख्यान परिज्ञा से उनको त्याग दे ॥२०॥

'आसंदीं पलियंके य' इत्यादि।

शब्दार्थ––'आसंदीं–आसंदीं' मंचिका, आदि आसन विशेष को तथा 'पलियंके य–पर्यंकं च' शयन योग्य आसन उसको 'गिहंतरे णिसिज्जं च–गृहान्तरे निषद्यांश्च' गृहस्थ के घर में बैठना 'संपुच्छणं–संप्रश्नम्' गृहस्थके घर में जाकर उसका कुशल पूछना 'सरणं वा–स्मरणं वा' तथा अपनी पूर्वक्रिया का स्मरण 'तं–तत्' ये सब 'विज्जं–विद्वान्' विद्वान साधु 'परिजाणिया–परिजानीयात' ज्ञपरिज्ञा से जानकर प्रत्याख्यानपरिज्ञा से उसका त्याग करे ॥२१॥

अन्वयार्थ––आसंदी (एक प्रकार का कुर्सी सरीखा आसन) और पर्यंक (पलंग) का सेवन करना तथा गृहस्थ के घर में बैठने से संयम

વિગેરેનો ઉપયોગ સંસારનું કારણ છે. મેધાવી પુરૂષ આ તથ્યને સમજે તથા જ્ઞપરિજ્ઞાથી સમજીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરે ॥૨૦॥

'आसंदी पलियंके य' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ––'आसंदीं–आसंदीं' માંચો વગેરે આસન વિશેષ તથા 'पलियंके य –पर्यंकं च' શયનને યોગ્ય આસનને 'गिहतरे णिसिज्ज च–गृहान्तरे निषद्यां च' ગૃહસ્થના ઘરમાં બેસવું 'संपुच्छणं–संप्रश्नम्' ગૃહસ્થના ઘેર જઈને તેના કુશળ સમાચાર પૂછવા 'सरणं वा–स्मरणं वा' તથા પોતાની પૂર્વ ક્રિયાનું સ્મરણ 'तं–तत्' આ બધાને 'विज–विद्वान्' વિદ્વાન્ સાધુ 'परिजाणिया–परिजानीयात्' જ્ઞપરિજ્ઞાથી જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરે ॥૨૧॥

અન્વયાર્થ—આસંદી (એક પ્રકારનું ખુરસિ જેવું આસન) અને પર્યંક–પલંગનું સેવન કરવું તથા ગૃહસ્થના ઘરમાં બેસવાથી સંયમની વિરાધના

निषद्यां च-गृहस्थगृहे उपवेशनम् तथा-(संपुच्छणं) संप्रच्छनम् गृहस्थगृहे कुशलादिप्रश्नम् (सरणं वा) स्मरणं वा-पूर्वक्रीडितस्मरणम् 'तं' तत् (विज्जं) विद्वान् (परिजाणिया) परिजानीयात्-ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया परित्यजेदिति।२१।

टीका--'आसंदीं' आसन्दीम्-'कुरसी' ति प्रसिद्धाम्, इदं च उपलक्षणम् तेन गृहस्थस्य उपवेशने व्यवहृतानि सर्वाण्यपि आसनानि परिग्रहीतव्यानि, तथा-'पलियंके य' पर्यङ्कं च-विशिष्टखट्वाम्-'पलंग' इति लोकप्रसिद्धम्, तथा-'गिहंतरे' गृहस्थगृहाभ्यन्तरे 'णिसिज्जं च' उपवेशनम्, एतत्सर्वं संयमपरिपन्थीति भिया परिहरेत्। तथाचोक्तम्--

'गंभीरझुसिरा एते, पाणा दुप्पडिलेहगा।
अगुत्ती बंभचेरस्स, इत्थीओ वावि संकणा ॥१॥इति।

छाया—गम्भीरशुषिराण्येतानि, प्राणा दुष्प्रतिलेख्यकाः।
अगुप्ति ब्रह्मचर्यस्य, स्त्रियो वापि शङ्कना ॥१॥इति॥

की विराधना होती है। गृहस्थ की कुशल आदि पूछना, गृहस्थ की शरण लेना या पूर्वभुक्त विषयभोगों का स्मरण करना इन सब को मेधावी ज्ञपरिज्ञा से जानकर प्रत्याख्यानपरिज्ञा से उनको त्याग दे ॥२१॥

टीकार्थ—आसंदी एक विशेष प्रकार का आसन है जो आजकल कुर्सी के नाम से प्रसिद्ध है। यह कथन उपलक्षण है। इससे उन सभी आसनों का ग्रहण कर लेना चाहिए जिन्हें गृहस्थ अपने बैठने के काम में लेते हैं। पलियंक अर्थात् पलंग या खाट। 'णिसिज्जं' अर्थात् गृहस्थ के घर में बैठना। इन सब का उपयोग करना संयम से प्रतिकूल है अतएव इनको त्याग देना चाहिए। कहा भी है-'गंभीरझुसिरा एते' इत्यादि।

થાય છે. ગૃહસ્થની કુશળતા પૂછવી ગૃહસ્થનું શરણુ લેવું અથવા પહેલા ભોગવેલ વિષયભોગોનું સ્મરણુ કરવું. આ બધાને બુદ્ધિમાને જ્ઞપરિજ્ઞાથી જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરવો ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—આસંદી એ એક વિશેષ પ્રકારનું આસન છે. જેને હાલમાં ખુર્શિ કહેવામાં આવે છે. આ કથન ઉપલક્ષણુથી કહેલ છે. આ કથનથી ગૃહસ્થો જે આસનો પોતાના ઉપયોગમાં લેતા હાય તે સઘળા આસનોનો નિષેધ સમજવો. 'પલિયંક' અર્થાત્ પલંગ કે ખાટલો 'णिसिज्जं' અર્થાત્ ગૃહસ્થના ઘરમાં બેસવું આ બધાનો ઉપયોગ કરવો તે સંયમની પ્રતિકૂળ છે, તેથી તેનો ત્યાગ કરવો. કહ્યું પણુ છે કે-'गंभीरझुसिरा एते' ઈત્યાદિ ખુર્શિ, પલંગ વિગેરેના છિદ્રો ઉંડા હાય છે, તેમાં રહેલા જીવો જોઈ શકાતા નથી. તેથી

आसन्द्यासनस्य छिद्रं गम्भीरं भवति अतस्तत्र प्रतिलेखनं न संभवति, तथा गृहस्य मध्ये गृहस्य अन्त र्वा उपवेशनेन ब्रह्मचर्यस्य रक्षा न भवति तथा स्त्रीशङ्काऽपि विद्यते अतस्तत्रावस्थानं न समीचीनमिति भावः। 'संपुच्छणं' संप्रच्छनम् तत्र गृहादौ गृहस्थस्य कुशलादिप्रश्नः पृच्छा तम्। 'सरणं वा वि' स्मरणं वापि, यत् पूर्वं क्रीडितं तस्येदानीं तेन सह परिचिन्तनम्। 'तं' इत्यादिकं सर्वमेव 'विज्जं' विद्वान् 'परिजाणिया' परिजानीयात्–ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया परिहरेत्। एतानि पूर्वोक्तानि सर्वाण्यपि संसारकारणानीति ज्ञात्वा परित्यजेदिति। उक्तंच—'साधुर्नोपविशेन्मञ्चे, पर्यङ्के न शयीत वा।

गृहस्थानां गृहेऽथ वा, गृहयोरन्तरे पथि ॥१॥

'कुर्सी, पलंग आदिके छिद्र गहरे होते हैं। उनमें प्राणी दिखाई नहीं दे सकते, इस कारण उन पर बैठने से हिंसा हो सकती है। गृहस्थ के घर में बैठने से ब्रह्मचर्य अरक्षित होता है और स्त्रियों से आशंका उत्पन्न होती है ॥१॥

इसी प्रकार गृहस्थ से कुशल प्रश्न पूछना, गृहस्थ का शरण लेना या रोगादि की अवस्था में अपने अतीतकालीन गृहजीवन को स्मरण करना या पूर्वभुक्त भोगों को स्मरण करना, इन सब को मेधावी ज्ञपरिज्ञा से जान कर प्रत्याख्यान परिज्ञा से इनका परित्याग कर दे, क्योंकि यह संसार के कारण हैं।

'साधु मंच 'खाट' पर आसीन न हो, पर्यंक पर शयन न करे, गृहस्थोंके गृह में अथवा दो गृहों के मध्य मार्ग में या गलीमें न बैठे। गृहस्थ

તેના પર બેસવાથી હિંસા થવ નો સંભવ રહે છે. તેમજ ગૃહસ્થના ઘરમાં બેસવાથી બ્રહ્મચર્યનું રક્ષણુ થતું નથી. તેમજ સ્રિયોના સંબંધમાં શંકા ઉપસ્થિત થાય છે. ॥૧॥

એજ રીતે ગૃહસ્થને કુશળ પ્રશ્ન પૂછવો ગૃહસ્થનું શરણુ લેવું અથવા રોગાદિ અવસ્થામાં પોતાના ભૂતકાળના ગૃહસ્થ જીવનનો વિચાર કરવો અથવા પહેલાં ભોગવેલા ભોગોને સ્મરણુ કરવા, આ બધાને મેધાવી પુરૂષ જ્ઞપરિજ્ઞાથી જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરે. કેમકે આ બધા સંસારને વધારવાના કારણુ રૂપ કહેવાય છે.

સાધુએ ખાટલા પર બેસવું નહીં પલંગ પર સુવું નહીં ગૃહસ્થોના ઘરમાં અથવા બે ઘરની વચ્ચેના માર્ગમાં અથવા ગલીમાં બેસવું નહીં ગૃહ-

वीथ्यां नोपविशेन्नो वा, कुशलप्रश्नमाहरेत् ।
कृतां पूर्वां न वा क्रीडां, संस्मरेत् परिपन्थिनः ॥२॥
संयमस्येति संजानन्, एष शास्त्रे विनिर्णयः ॥इति॥२१॥

मूलम्—जसं कित्तिं सिलोयं च, जा य वंदणपूयणा ।
सव्वलोयंसि जे कामा, तं विज्जं परिजाणिया ॥२२॥

छाया—यशः कीर्तिश्च श्लोकश्च, या च वन्दनपूजना ।
सर्वलोके ये कामा, स्तद्विद्वान् परिजानीयात् ॥२२॥

अन्वयार्थ—(जसं) यशः-ख्यातिः (कित्तिं) कीर्तिः-'अहो अयं पुण्यभागी-त्यादि सर्वदिग्व्यापि साधुवादः (च सिलोयं) च पुनः श्लोकः-गुणोत्कीर्तनम्

से कुशल प्रश्न न पूछे। पूर्वजीवन में की हुई क्रीड़ा का स्मरण न करे, क्योंकि ऐसा करना संयम से विरुद्ध है। यह शास्त्रका निर्णय है ॥२॥ ॥२१॥

'जसं कित्तिं सिलोयं च' इत्यादि।

शब्दार्थ—'जसं-यशः' ख्याति 'कित्तिं-कीर्तिः' कीर्ति-अर्थात् साधु वाद 'च सिलोयं-च श्लोकः' श्लोक अर्थात् गुणवर्णन 'जा य वंदणपूयणा-या च वंदनपूजना' और जो वंदन एवं वस्त्रादिप्रदानरूप सत्कार तथा 'सव्वलोयंसि जे कामा-सर्वलोके च ये कामाः' समस्तलोक में जो काम-भोग है 'तं-तत्' उन सब को 'विज्जं-विद्वान्' विद्वान् मुनि 'परिजा-णिया-परिजानीयात्' ज्ञपरिज्ञासे जानकर प्रत्याख्यान परिज्ञासे उसका त्याग करे ॥२२॥

अन्वयार्थ—यश, कीर्ति, श्लोक, वन्दन, पूजन आदि समस्त लोक

સ્થને કુશલ પ્રશ્ન પૂછવા નહીં પહેલાં કરેલ ક્રીડાનું સ્મરણ ન કરવું. કેમકે-તેમ કરવું એ સંયમથી વિરૂદ્ધ છે. આ પ્રમાણે શાસ્ત્રનો નિર્ણય છે. ॥૧.૨॥૨૧॥

'जसं कित्ति सिलोय च' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'जसं-यशः' ખ્યાતિ 'कित्ति-कीर्ति.' કીર્તિ અર્થાત્ સાધુવાદ 'च-सिलोयं-च श्लोकः' શ્લોક અર્થાત્ ગુણવર્ણન 'जा य वंदणपूयणा-या च वंदन-पूजना' તથા વંદન અને વસ્ત્રાદિ પ્રદાન રૂપ સત્કાર તથા 'सव्वलोयंसि जे कामा-सर्वलोके च ये कामाः' સઘળા લોકમાં જે કામભોગ છે, 'तं-तत्' એ બધાને 'विज्जं- विद्वान्' વિદ્વાન્ મુનિ 'परिजाणिया-परिजानीयात्' જ્ઞપરિજ્ઞાથી જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરે ॥૨૨॥

અન્વયાર્થ—યશ, કીર્તિ શ્લોક, વન્દન, પૂજન વિગેરે સઘળા લોકમાં જે

(जा य वंदणपूयणा) या च वन्दनपूजना—चक्रवर्त्यादिभि र्वन्दना, तैरेव वस्त्रादिना सत्कारः पूजना (सव्वलोयंसि जे कामा) सर्वस्मिन् लोके येऽन्येऽपि कामाः—इच्छारूपाः (तं) तत्सर्वम् (विज्जं) विद्वान् (परिजाणिया) परिजानीयात्—ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया परित्यजेदिति ॥२२॥

टीका—'जसं' यशः—ख्यातिः 'कित्ति' कीर्तिः—'अहो अयं पुण्यभागी' इत्यादि सर्वदिग्व्यापि साधुवादः सिलोयं 'च' श्लोकश्च—गुणवर्णनम्, 'जा य वंदणपूयणा' या च वन्दनपूजना, बलदेवचक्रवर्त्यादिभि र्नमस्कारो वन्दना, तैरेव सत्कारं सस्नेहं वस्त्रादीनां प्रदानं पूजना। किं बहुना—'सव्वलोयंसि जे कामा' सर्वलोके ये कामाः, कमनीया मनोज्ञाश्च ये कामाः शब्दादिरूपाः यद्वा यशः कीर्त्यादिरूपाः सर्वलोके विद्यमानाः ते सर्वे कर्मबन्धकारणानीति। 'विज्जं' विद्वान् ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया सर्वानेवैतान् परिहरेत्। यशः

में जो भी इच्छा मदनरूप काम हैं, उन सब को मेधावी ज्ञपरिज्ञासे दुर्गति का कारण जाने और प्रत्याख्यानपरिज्ञा से उनका परित्याग कर दे ॥२२॥

टीकार्थ—यश का अर्थ ख्याति है। 'अहा, यह बड़ा पुण्यभागी है' इत्यादि सर्वकालिक साधुवाद यश को कीर्ति कहते हैं। गुणों की स्तुति श्लोक कहलाता है। बलदेव, चक्रवर्त्ती आदि के द्वारा की जानेवाली नमन क्रिया वन्दना है। और उनके द्वारा सत्कार पूर्वक स्नेह के साथ वस्त्र आदि का दिया जाना पूजा है। अधिक क्या, इस सम्पूर्ण लोक में जो भी कमनीय (सुन्दर) एवं मनोज्ञ शब्दादि काम हैं, वे सभी कर्मबन्धन के कारण हैं। मेधावी पुरुष ज्ञपरिज्ञा से उन्हें अनर्थ का कारण जाने और प्रत्याख्यान परिज्ञा से त्याग दे।

કાંઈ ઈચ્છા અર્થાત્ મદનરૂપ કામ છે, તે બધાને મેધાવી પુરૂષ જ્ઞપરિજ્ઞાથી દુર્ગતિના કારણ રૂપ સમજે અને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરે. ॥૨૨॥

ટીકાર્થ—યશનો અર્થ ખ્યાતિ છે. 'ઓહો, આ ઘણો જ પુણ્યશાળી છે' વિગેરે સર્વ કાલ સંબંધી સાધુવાદ યશને કીર્તિ કહે છે. ગુણોની સ્તુતિને શ્લોક કહે છે, બળદેવ ચક્રવર્તી વિગેરે દ્વારા કરવામાં આવનારી નમન ક્રિયાને વંદના કહે છે. અને તેઓ દ્વારા સત્કાર પૂર્વક સ્નેહની સાથે વસ્ત્ર વિગેરે આપવામાં આવે તે પૂજા છે, વિશેષ શું કહેવું ? આ સમગ્ર લોકમાં જે કાંઈ કમનીય અર્થાત્ સુંદર અને મનોજ્ઞ શબ્દાદિ કામ છે, તે બધા કર્મ બન્ધના કારણ રૂપ છે. મેધાવી પુરૂષ જ્ઞપરિજ્ઞાથી તેને અનર્થનું કારણ સમજે અને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરે.

कीर्तिश्लाघा वन्दनपूजनाऽऽद्याः लोकस्थितसर्वकामनाः संसारभ्रमणकारिण्य इति ज्ञात्वाऽवधार्याऽऽत्महितार्थी विद्वान् परित्यजेदिति सङ्कलितो भावः ॥२२॥

मूलम्—जेणेहं णिव्वहे भिक्खू, अन्नपाणं तहाविहं।
अणुप्पयाणमन्नेसिं तं विज्जं परिजाणिया ॥२३॥

छाया—येनेह निर्वहेद् भिक्षु रन्नं पानं तथाविधम्।
अनुप्रदानमन्येषां, तद्विद्वान् परिजानीयात् ॥२३॥

अन्वयार्थः—(भिक्खू) भिक्षुः-साधुः (जेण) येनाऽन्नेन पानेन 'इहं' इह-लोके (निव्वहे) निर्वहेत् संयमयात्रा निर्वहेः भवेत् (तहाविहं) तथाविधं-

आशय यह है कि यश, कीर्ति, श्लाघा, वन्दन, पूजन आदि जो भी लोक में काम हैं, वे सब संसार भ्रमण के कारण हैं। ऐसा जान कर आत्महितैषी मेधावी उनका त्याग करे ॥२२॥

'जेणेहं णिव्वहे भिक्खु' इत्यादि।

शब्दार्थ—'भिक्खू-भिक्षुः' साधु 'जेण-येन' जो अन्न और जलसे 'इहं-इह' इसलोकमें 'णिव्वहे-निर्वहेत्' संयम यात्रादिका विनाश न हो जाय 'तहाविहं-तथाविधम्' द्रव्य-क्षेत्र काल आदिकी अपेक्षासे अशुद्ध 'अन्नं पाणं-अन्नं पानं' आहार पानी को 'अन्नेसिं-अन्येषां' दूसरे साधुको 'अणुप्पयाणं-अनुप्रदानम्' देना 'तं विज्जं परिजाणिया-तत् विद्वान् परिजानीयात्' विद्वान् मुनि ये सभी को ज्ञपरिज्ञासे जानकर प्रत्याख्यान परिज्ञासे उसका त्याग करे ॥२३॥

अन्वयार्थ—जिस एषणीय शुद्ध आहार पानी से इस लोक में

કહેવાનો આશય એ છે કે-યશ, કીર્તિ, શ્લાઘા, વન્દન પૂજન વિગેરે જે કોઇ લોકમાં કામ છે, તે બધું સંસારભ્રમણનું કારણ છે એમ સમજીને આત્મહિતૈષી બુદ્ધિમાન્ પુરૂષે તેનો ત્યાગ કરવો. ॥૨૨॥

'जेणेहं णिव्वहे भिक्खू' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'भिक्खू-भिक्षुः' સાધુ 'जेण-येन' જે અન્ન અને પાણીથી 'इहं-इह' આ લોકમાં 'णिव्वहे-निर्वहेत्' સંયમયાત્રા નો વિનાશ ન થાય 'तहाविहं-तथाविधम्' તેવા પ્રકારના અર્થાત્ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ વિગેરેની અપેક્ષાથી અશુદ્ધ 'अन्नं पान' આહાર પાણીને 'अन्नेसिं-अन्येषां' બીજા સાધુને 'अणुप्पयाणं-अनुप्रदानम्' આપવું 'तं विज्जं परिजाणिया-तत् विद्वान् परिजानीयात्' વિદ્વાન્ મુની આ બધાને જ્ઞપરિજ્ઞાથી જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરે ॥૨૩॥

અન્વયાર્થ—જે એષણીય શુદ્ધ આહારપાણીથી આ લોકમાં સંયમ યાત્રાનો

द्रव्यक्षेत्रकालाद्यपेक्षया शुद्धम् (अन्नपाणं) अन्नमाहारं पानं जलम् 'अन्नेसिं' अन्येषां परसाधुभ्यः (अणुप्पयाणं) अनुप्रदानम् कुर्यात्–गृहस्थादीनां संयमोपघातकं नानुशीलयेत् (तं विज्जं परिजाणिया) तदेतत्सर्वम् विद्वान् परिजानीयात् ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया परित्यजेदिति ॥२३॥

टीका--'भिक्खू' भिक्षुः–साधुः 'इह' इह–अस्मिन् जिनशासने 'जेण' येन–अन्नपानादिना 'णिव्वहे' निर्वहेत्–संयमयात्रादिकं दुर्भिक्षरोगातङ्कादिकं वा निर्वाहयेत् 'तहाविहं' तथाविधमेव 'अन्नपाणं' अन्नं पानं–द्रव्यक्षेत्रकालभावापेक्षया शुद्धं कल्प्यं गृह्णीयात् तेनैव स्वस्य निर्वाहं कुर्यात् । तथाविधान्नपानानाम् 'अन्नेसिं' अन्येषाम् अन्येभ्यः साम्भोगिकान्यसाधुभ्यः 'अणुप्पयाणं' अनुपदानं कुर्यात् । अन्यस्मै साधवे तथविधानान्येव अन्नपानानि दद्यात् ।

किन्तु इह–अस्मिन् लोके 'जेण' येनाशुद्धेन अन्नपानादिना 'निव्वहे' निर्वा-

---

संयमयात्रा का निर्वाह हो जाय, उसी प्रकार का द्रव्य क्षेत्र काल आदि से शुद्ध आहार पानी को ग्रहण करे और अन्य साधु को भी वैसा ही प्रदान करे। किन्तु जो संयम का उपघातक सदोष आहार पानी हो उसे अन्य को देने की इच्छा न करे। मेधावी मुनि ज्ञपरिज्ञा से अनर्थ का मूल जान कर प्रत्याख्यानपरिज्ञा से उसका त्याग कर दे ॥२३॥

टीकार्थ—इस लोक में जिस निर्दोष आहार पानी से संयमयात्रा का अथवा दुर्भिक्ष एवं रोगातंक का निर्वाह हो सके, वैसाही द्रव्यक्षेत्र काल भाव से शुद्ध कल्पनीय आहार पानी को साधु ग्रहण करे। उसी से अपनी संयम यात्रा का निर्वाह करले अन्य साधुओंको भी उसी प्रकार का शुद्ध निर्दोष आहार पानी प्रदान करे। जिसके सेवन से संयम निस्सार बन जाय वैसा आहार पानी तथा पात्र आदि अन्य कोई

નિર્વાહ થઈ જાય એજ પ્રમાણેના દ્રવ્ય ક્ષેત્રકાલ વિગેરેથી શુદ્ધ આહારપાણીને ગ્રહણ કરે અને અન્ય સાધુને પણ તે પ્રમાણેનુ આહાર પાણી આપે જે સંયમના ઉપઘાતક સદોષ આહાર પાણી હોય તે આહારપાણી બીજાને આપવાનો વિચાર ન કરે.

ટીકાર્થ—આ લોકમાં જે કાંઈ નિર્દોષ આહાર પાણીથી સંયમ યાત્રાનો અથવા દુર્ભિક્ષ અને રોગાતંકનો નિર્વાહ થઈ શકે એજ પ્રમાણે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર-કાળ ભાવથી શુદ્ધ કલ્પનીય આહાર પાણીને સાધુ ગ્રહણ કરે. તેનાથી જ પોતાની સંયમયાત્રાનો નિર્વાહ કરીલે. અન્ય સાધુઓને પણ એજ પ્રમાણેનો શુદ્ધ નિર્દોષ આહારપાણી પ્રદાન કરે. જેના સેવનથી. સંયમ નિસ્સાર બની જાય એવા આહારપાણી તથા પાત્ર વિગેરે અન્ય કોઈ પણ વસ્તુ પોતે

हयेत् संयमासारतामापादयेत्तादृशमन्नं पानं च न स्वयं भुञ्जीत न वा 'अन्नेसिं' अन्येभ्यः साधुभ्यः 'अणुप्पयाणं' अनुप्रदानं-वितरणं कुर्यात्, अशुद्धाहारस्य परिभोगोऽन्यस्मै प्रदानं च संसारकारणमिति 'विज्जं' विद्वान 'तं' तत्सर्वम् 'परिजाणिया' परिजानीयात्-ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया परित्यजेत् ॥२३॥

यस्योपदेशेनैतत्सर्वं कुर्यात्तद्दर्शयितुमाह-'एवं उदाहु' इत्यादि ।

मूलम्-एवं उदाहु निग्गंथे, महावीरे महामुणी ।
अणंतनाणदंसी से, धम्मं देसितवं सुतं ॥२४॥

छाया—एवमुदाहृतवान् निर्ग्रन्थो, महावीरो महामुनिः ।
अनन्तज्ञानदर्शी स, धर्मं देशितवान् श्रुतम् ॥२४॥

भी वस्तु न स्वयं ग्रहण करे और न दूसरे को देवे। स्वरूप एवं कारण की अपेक्षा अशुद्ध आहारके विपाक को संसारका कारणरूप ज्ञपरिज्ञासे जान कर मेधावी प्रत्याख्यान परिज्ञासे उसका परित्याग कर दे ॥२३॥

जिसके उपदेश से यह सब करें, उसे दिखाने के लिए कहते हैं- 'एवं उदाहु' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'निग्गंथे महामुणी-निर्ग्रन्थो महा मुनिः' निर्ग्रन्थ महामुनि 'अणंतनाणदंसणी-अनंतज्ञानदर्शनी' अनन्तज्ञानी 'से महावीरे-सः महावीरः' उस भगवान् महावीर स्वामीने 'एवं उदाहु-एवमुदाहृतवान्' ऐसा कहा है 'धम्मं सुतं देसितवं-धर्मं श्रुतं देशितवान्' धर्म (चारित्र) और श्रुतका उन्होंने उपदेश किया है ॥२४॥

ग्रहणु न करे तथा બીજાઓને આપે પણ નહીં સ્વરૂપ અને કારણુની અપેક્ષાએ અશુદ્ધ આહારના વિપાકને જ્ઞપરિજ્ઞાથી જાણીને મેધાવીએ પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરવો ॥૨૩॥

જેના ઉપદેશથી આ સઘળું કરવામાં આવે તે બતાવવા માટે કહે છે કે- 'एवं उदाहु' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'निग्गंथे महामुणी निर्ग्रन्थो महामुनि' નિર્ગ્રન્થ મહા મુનિ 'अणंतणाणदंसणी-अनंतज्ञानदर्शनी' અનન્ત જ્ઞાનવાળા 'से महावीरे-सः महावीरः' એ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીએ 'एवं उदाहु-एवमुदाहृतवान्' એ પ્રમાણે કહેલ છે. 'धम्मं सुतं देसितवं-धर्मं श्रुतं देशितवान्' ધર્મ (ચારિત્ર) અને શ્રુતને। તેઓએ ઉપદેશ કર્યો છે. ॥૨૪॥

अन्वयार्थः---(णिग्गंथे महामुणी) निर्ग्रन्थो महामुनिः (अणंतनाणदंसी) अनन्तज्ञानदर्शनी, अनन्तंज्ञानं-केवलज्ञानं दर्शनम् केवलदर्शनं च विद्यते यस्यासौ तथा, (से महावीरे) स महावीरस्वामी (एवं उदाहु) एवम्-उक्तप्रकारेण उदाहृतवान् उक्तवान् (धम्मं सुतं देसितव) धर्मं श्रुतं-चारित्रं देशितवान्-प्रकाशितवानिति ॥२४॥

टीका---नाहमेतस्य धर्मस्य वक्ता, किन्तु 'णिग्गंथे' निर्ग्रन्थः-निर्गता-बाह्याभ्यन्तरा ग्रन्थिर्यस्मात् स निर्ग्रन्थः। 'महामुणी' महामुनिः-मननशीलो मुनिः महांश्चासौ मुनिश्चेति महामुनिः। मुनौ महत्त्वविशेषणदानात् अद्यतनीयादारभ्य गणधरान्तं मुनीनामयमेव स्वसंबुद्धो गुरुरिति व्यज्यते। 'अणंतनाणदंसी' अनन्तज्ञानदर्शनी-अनन्त केवलज्ञानवान् तथा केवलदर्शवान् चारित्रवांश्च। 'से' सः 'महावीरे' महावीरो वर्द्धमानस्वामी 'एवं उदाहु' एवमुदाहृतवान्, एवम्-'बुज्झिज्जा' इत्यारभ्य एतत्पर्यन्तम् उदाहृतवान्-कथितवान्। स एव भगवान् अनन्तज्ञानादि-

अन्वयार्थ---अनन्तज्ञानी, अनन्तदर्शी निर्ग्रन्थ महामुनि श्रीमहावीर स्वामीने इस प्रकार कहा है। उन्होंने धर्म अर्थात् चारित्र एवं श्रुत को प्रकाशित किया है ॥२४॥

टीकार्थ-सूत्रकार कहते हैं-मैं इस धर्मका मूल वक्ता नहीं हूँ, किन्तु श्रीमहावीर ने ऐसा कहा है और उन्होंने ही श्रुतधर्म तथा चारित्र धर्म का प्रकाशन किया है। भगवान् महावीर निर्ग्रन्थ थे अर्थात् बाह्य आभ्यन्तर ग्रंथियों से रहित हो चुके थे। वे महामुनि थे। 'महा' विशेषण लगाने से प्रगट होता है कि आज से लेकर गणधरों पर्यन्त तक के मुनियों के वही स्वयंसम्बुद्ध गुरु हैं। भगवान् अनन्तदर्शी थे और अनन्तज्ञानी थे अर्थात् वे केवलज्ञानदर्शन के धारक थे। उन्हीं भगवान् वर्द्धमान स्वामीने 'बुज्झिज्जा' पहिला अध्ययन के प्रारंभकी पहिली गाथा

અન્વયાર્થ—અનંત જ્ઞાની, અનંત દર્શન વાળા નિર્ગ્રન્થ મહામુનિ શ્રી મહાવીર સ્વામીએ આ પ્રમાણે કહેલ છે, તેઓએ ધર્મ અર્થાત્ ચારિત્ર અને શ્રુત ને પ્રકાશિત કરેલ છે. ॥૨૪॥

ટીકાર્થ—સૂત્રકાર વારંવાર કહે છે કે હું આ ધર્મનો મૂળ ઉપદેશક નથી. પરંતુ મહાવીર સ્વામીએ આ પ્રમાણે કહેલ છે. અને તેઓએજ શ્રુત ધર્મ અને ચારિત્ર ધર્મનું પ્રકાશન કરેલ છે ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી નિર્ગ્રન્થ હતા. અર્થાત્ બાહ્ય અને અંદરની ગ્રંથિયો રહિત થઈ ચૂકયા હતા. તેઓ મહામુનિ હતા. 'મહા' વિશેષણ લગાવવાથી એ પ્રગટ થાય છે કે—આજથી લઈને ગણધરો પર્યન્ત મુનિયોના તેઓજ સ્વયં સંબુદ્ધ ગુરૂ છે. ભગવાન્ અનંત દર્શન વાળા હતા, અનંત જ્ઞાની હતા, અર્થાત્ કેવળ જ્ઞાન દર્શન ધારણ કરવાવાળા હતા. એજ ભગવાન્ વર્ધમાન સ્વામીએ 'બુજ્ઝિજ્જા'

सम्पन्नः 'धम्मं' धर्मं चारित्राख्यं संसारसागरात् उद्धारकम्। 'सुतं' श्रुतं च-जीवाऽजीवादिपदार्थस्वरूपकम् 'देसितवं' देशितवान्-कथितवान्, धर्मस्य चारित्रलक्षणस्य जीवाऽजीवादिपदार्थानां च उपदेशं दत्तवान् इति ॥२४॥

मूलम्—भासमाणो न भासेज्जा, णेवं वंफेज्ज मम्मयं।
माइट्ठाणं विवज्जेज्जा, अणुचिंतिय वियागरे ॥२५॥

छाया—भाषमाणो न भाषेत, नैवाभिलपेन्मर्मगम्।
मातृस्थानं विवर्जयेद, दनुचिन्त्य व्यागृणीयात् ॥२५॥

अन्वयार्थः--(भासमाणो न भासेज्जा) यो भाषासमितिगुप्तः स भाष-

से यहां तक सब कहा है। उन्हीं भगवान् ने संसार सागर से उद्धार करने वाला चारित्रधर्म और जीव अजीव आदि पदार्थों के स्वरूप का निरूपक श्रुतधर्म कहा है ॥२४॥

'भासमाणो' इत्यादि।

शब्दार्थ—'भासमाणो न भासेज्जा-भाषमाणो न भाषेत' भाषा समिति से संपन्न साधु भाषण करता हुआ भी भाषण नहीं करता है 'मम्मयं णेव वंफेज्ज-मर्मकम् नैवाभिलपेत्' साधु किसीके हृदय को चोट पहुंचाने वाली बात न बोले 'माइट्ठाणं विवेज्जेज्जा-मातृस्थानं विवर्जयेत्' साधु कपट युक्त भाषा न बोले 'अणुचिंतिय वियागरे-अनुचिन्त्य व्यागृणीयात्' परंतु सोच समझ कर ही बोले ॥२५॥

अन्वयार्थ—जो भाषा समिति से समित है, वह करता हुआ भी

પહેલા અધ્યયનના, પ્રારંભની પહેલી ગાથાથી આ કથન સુધી સઘળું કથન કરેલ છે. એજ ભગવાને સંસાર સાગરથી ઉદ્ધાર કરવાવાળા ચારિત્ર ધર્મ અને જીવ, અજીવ વિગેરે પદાર્થના સ્વરૂપને બતાવનાર શ્રુત ધર્મ કહેલ છે. ॥૨૪॥

'भासमाणो' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'भासमाणो न भासेज्जा-भाषमानो न भाषेत' ભાષા સમિતિ સંપન્ન સાધુ બોલતો હોવા છતાં પણ તે બોલતો નથી 'मम्मयं णेव वंफेज्ज-मर्मकम् नैवाभिलपेत्' સાધુએ કોઈના હૃદયમાં ઘા વાગે તેવી વાત ન બોલવી. 'माइट्ठाणं विवज्जेज्जा-मातृस्थानं विवर्जयेत्' તથા કપટ યુક્ત વાણી સાધુએ બોલવી નહીં 'अणुचिंतिय वियागरे-अनुचिन्त्य व्यागृणीयात्' પરન્તુ સમજી વિચારીને જ બોલે. ॥૨૫॥

અન્વયાર્થ—જે ભાષાસમિતિથી સમિત છે, તે ભાષણ કરવાવાળા હોવા

माणोऽपि-धर्मकथामुपदिशन्नपि न भाषेत, इति कथ्यते (मम्मयं णेव वंफेज्ज) मर्मगं-परपीडोत्पादकं वचो नैवाभिलषेत्-नैव तद्वक्तुं वांछेत्, तथा-(माति-ट्ठाणं विवज्जेज्जा) मातृस्थानं मायाप्रधानं वचो विवर्जयेत्-परित्यजेत् (अणुचिंतिय वियागरे) अनुचिन्त्य स्वपरयोरनुपघातकं वचनं विचार्य व्यागृणीयात्-वदेदिति।२५।

टीका--'भासमाणो न भासेज्जा' भाषमाणो न भाषेत-यः साधुः भाषा समितिगुप्तः स धर्मसम्बन्धिनीं-धर्मसम्बद्धां कथां समुच्चारयन्नपि 'न भासेज्जा' न भाषेत-अभाषक एव कथ्यते। तदुक्तम्--

वयणविहत्तीकुसलो वओगयं बहुविहं वियाणंतो।
दिवसंपि भासमाणो साहुवयगुत्तयं पत्तो ॥१॥

छाया---वचनविभक्तिकुशलो, वचोगतं बहुविधं विजानन्।
दिवसमपि भाषमाणः साधुर्वचनगुप्तिं संप्राप्तः ॥१॥

यः साधु र्वचनस्य विभागज्ञाने निपुणः तथा वाणिविषयस्यानेकप्रकारक ज्ञानवान् सोऽधिककालभाषमाणोऽपि वचनगुप्तियुक्त एव-अभाषक एव स कथ्यते इति भावः ॥

न भाषण करनेवाले (मौनी)के समान है। साधु मर्मभेदी वचनों का उच्चारण न करे, माया प्रधान वचन का त्याग करे। वह विचार करके वचनप्रयोग करे ॥२५॥

टीकार्थ--जो साधु भाषासमिति से सम्पन्न है, वह धर्म संबंधी वचनों (कथा) का उच्चारण करता हुआ भी अभाषक (मौनधारी) के ही समान है। कहा भी है-'वयणविहत्ती-कुसलो' इत्यादि।

जो साधु वचन के विभागज्ञान में कुशल है, जो वाणी के विविध प्रकारों का ज्ञाता है, वह दिन भर बोलता रहे तो भी वचन गुप्ति से युक्त है ॥१॥

છતાં પણ ભાષણ ન કરવા વાળા (મૌની)ની બરાબર છે. સાધુએ મર્મ ભેદક વચનો બોલવા નહીં, માયા પ્રધાન વચનનો ત્યાગ કરવો, તે વિચારીને વચન બોલે ॥૨૫॥

ટીકાર્થ—જે સાધુ ભાષા સમિતિથી યુક્ત હોય છે, તે ધર્મ સંબંધી વચનો (કથાઓ)નું ઉચ્ચારણ કરવા છતાં પણ અભાષક મૌન ધારીની સમાન જ છે. કહ્યું પણ છે કે-'वयणविहत्ती कुसलो' ઈત્યાદિ.

જે સાધુ વચનના વિભાગ રૂપ જ્ઞાનમાં કુશળ હોય છે, જેઓ વાણીનાં જૂદા જૂદા પ્રકારોને જાણવા વાળા છે, તે આખો દિવસ બોલે તો પણ વચન ગુપ્તિ વાળાજ કહેવાય છે. ॥૧॥

अथवा-यत्र निपुणो जनो भाषते, तन्मध्येऽहमेव महापण्डितः, इत्येवमभिमानवान् सन् न भाषेत। 'मम्मयं' मर्मगम्-मर्म गच्छतीति मर्मगम्-परमर्मोद्घाटकं वचनम् 'णेव' नैव आक्षिप्तोऽपि परकीयवचनबाणैः 'वंफेज्ज' अभिलपेत् तादृशं वचनं वक्तुं न काङ्क्षेत 'प्रहरन्तं प्रहरेत्' इति जानन्नपि पीडाजनकं वाक्यं न ब्रूयात्। 'मातिट्ठाणं' मातृस्थानम्-मायाप्रधानं वचनं परवञ्चनात्मकमित्यर्थः 'विवज्जेज्जा' विवर्जयेत्-मायाप्रधानकं वचनं नोच्चारणीयमिति। यदा किमपि वक्तुमिच्छेत् तदा-'अणुचिंतिय' अनुचिन्त्य, ममायमुच्चार्यमाणं वचनं स्वेषां परेषां वा पीडाजनकं स्यान्नवेति विचार्य मुहुर्मुहुर्विचिन्त्य 'वियागरे' व्यागृणीयात् वदेत् वचनं प्रोच्चारणीयमिति। तदुक्तम् 'पुव्विं बुद्धीए पेहित्ता पच्छा वक्कमुदाहरे' पूर्वं बुद्ध्या प्रेक्ष्य पश्चाद्वाक्यमुदाहरेदिति। यः साधुः भाषासमितियुक्तः स धर्मोपदेशं कुर्व-

---

अथवा-जहां निपुण जन भाषण कर रहे हों, वहां उनके मध्य में अपने को महापण्डित मान कर अभिमान से भाषण न करे। तथा दूसरे के वचनबाणों से व्याकुल होकर भी दूसरे के मर्म को उघाड़ने वाले वचन का प्रयोग न करे। 'प्रहार करने वाले पर प्रहार करना चाहिए' ऐसा जानता हुआ भी पीड़ाजनक वाक्य न बोले। मायाप्रधान अर्थात् दूसरे को ठगने वाले वचनों से बचता रहे। जब कुछ भी बोलने की अभिलाषा हो तो मेरा उच्चारित वचन दूसरों को या अपने को पीडा कारक तो नहीं होगा, इस प्रकार बारबार विचार करके ही बोलना चाहिये कहा भी है-'पहले बुद्धि से सोच विचार कर बादमें बोले'

અથવા—જ્યાં કુશળ જનો ભાષણ કરતા હોય, ત્યાં તેઓની મધ્યમાં પોતાને મહા પંડિત માનીને અભિમાનથી ભાષણ કરવું નહીં તથા બીજાઓના વચનબાણોથી વ્યાકુલ થઈને પણ બીજાઓના મર્મને ભેદવાવાળા વચનોનો પ્રયોગ ન કરવો. 'પ્રહાર કરનારા પર પ્રહાર કરવો જોઈએ' એ પ્રમાણે જાણવા છતાં પણ પીડા પહોંચાડનાર વાક્યનો પ્રયોગ ન કરે. માયાપ્રધાન અર્થાત્ બીજાઓને ઠગવાવાળા વચનોથી બચતા રહે. જ્યારે કાંઈ પણ બોલવાની ઇચ્છા હોય તો તે વખતે 'મારૂં બોલાયેલું વચન બીજાઓને અથવા પોતાને પીડા ઉપજાવનાર તો નહીં બને?' આ પ્રમાણે વારંવાર વિચાર કરીને જ બોલવું જોઈએ. કહ્યું પણ છે કે 'પહેલાં બુદ્ધિથી સમજી વિચારીને પછી જ બોલવું,'

न्नपि अभाषमाण सम एव प्रोच्यते, येन समुच्चार्यमाणेन वचनेन यथा न भवेद् यस्य कस्याऽपि आत्मनः पीडा, तथा मनसि विचार्य वदेत् ॥२५॥

मूलम्—तत्थिमा तइया भासा, जं वदित्ताऽणुतप्पती ।
जं छन्नं तं न वत्तव्वं, एसा आणा णियंठिया ॥२६॥

छाया—तत्रेयं तृतीया भाषा, यां वदित्वा अनुतप्यते ।
यच्छन्नं तन्न वक्तव्यम् एषाऽऽज्ञा नैर्ग्रन्थिकी ॥२६॥

तात्पर्य यह है कि जो साधु भाषासमिति से युक्त है, वह धर्मोपदेश करता हुआ भी अभाषक के समान ही है। जिस वचन का उच्चारण करने से किसी भी प्राणी को पीड़ा न उपजे, ऐसा ही वचन सोच विचार कर बोलना चाहिए। ॥२५॥

'तत्थिमा तइया भासा' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'तत्थिमा तइया भासा-तत्रेयन्तृतीया भाषा' चार प्रकारकी भाषाओं में जो तृतीय भाषा है अर्थात् जो झूठसे मिला हुआ सत्य है वह साधु न बोले तथा 'जं-यां' जो सत्यामृषा भाषांको 'वदित्ताणुतप्पती-उक्त्वा अनुतप्यते' बोलकर पश्चात्ताप करना पडता है वह ऐसा वचन भी न बोले 'जं छन्नं तं न वत्तव्वं-यत् छन्नं तत् न वक्तव्यम्' जिस बातको सबलोग छिपाते हैं वह भी साधु न कहे 'एसा णियंठिया आणा-एषा नैग्रंन्थिकी आज्ञा' यही निर्ग्रन्थकी आज्ञा है ॥२६॥

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—જે સાધુ ભાષા સમિતિથી યુક્ત હોય, તે ધર્મોપદેશ કરવા છતાં પણ અભાષક જેવોજ ગણાય છે. જે વચનનું ઉચ્ચારણ કરવાથી કોઈ પણ પ્રાણીને પીડા ન પહોંચે એવું જ વચન સમજી વિચારીને બોલવું જોઇએ. ॥૨૫॥

'तत्थिमा तइया भासा' ઇત્યાદિ'

શબ્દાર્થ—'तत्थिमा तइया भासा-तत्रेयं तृतीया भाषा' ચાર પ્રકારની ભાષાઓમાં જે ત્રીજી ભાષા છે અર્થાત્ જે જુઠાણાથી સત્ય હોય તેવું સાધુએ બોલવું નહીં તથા 'जं-यां' જે સત્યામૃષા ભાષાને 'वदित्ता णुतप्पती-उक्त्वा अनुतप्यते' બોલીને પાછળથી પશ્ચાત્તાપ કરવો પડે છે, તેવા વચનો પણ સાધુએ બોલવા નહીં 'जं छन्नं त न वत्तव्वं-यत् छन्नं तत् न वक्तव्यम्' જે વાતને બધા લોકો છૂપાવે છે, તે વાત પણ સાધુએ કહેવી નહીં 'एसा णियंठिया आणा-एषा नैग्रन्थिकी आज्ञा' આજ નિર્ગ્રન્થની આજ્ઞા છે. ॥૨૬॥

अन्वयार्थ—(तत्थिमा तइया भासा) तत्रेयं तासु चतसृषु भाषासु मध्ये इयं तृतीया सत्या मृषा तां न वदेत् (जं) यां सत्यामृषाम् (वदित्ताऽणुतप्पती) वदित्वा उक्त्वा पश्चादनुतप्यते–पश्चात्तापं करोति (जं छन्नं तं न वत्तव्वं) यत् छन्नं–हिंसाप्रधानं वचनं तदपि न वक्तव्यम् (एसा णियंठिया आणा) एषा नैर्ग्रन्थिकी भगवत स्तीर्थंकरस्याऽऽज्ञेति ॥२६॥

टीका—भाषा हि चतुर्विधा भवति, सत्या१ प्रथमा, असत्या२ द्वितीया, सत्यामृषा३ तृतीया, असत्यामृषा४ चतुर्थी। एतासु 'तत्थिमा' तासु चतुर्विधासु मध्ये इयम् 'तइया' तृतीया भाषा–सत्यामृषा, अंशेन सत्या अंशेन च मृषा। यथा- 'अस्मिन् ग्रामे दश बालका जाताः' एतद्वचनम् उत्पत्त्यंशेन सत्या, संख्यायां मृषा न्यूनाधिकसंख्यायाः संभवात्। एवं भूतां तृतीयां भाषां यो वदति सः 'जं'

अन्वयार्थ--चार प्रकार की भाषाओं में यह जो तीसरी–सत्यामृषा भाषा है, जिसे बोलने पर बाद में पश्चात्ताप करना पड़ता है। इसी प्रकार जो हिंसाप्रधान वचन हैं, वह भी बोलने योग्य नहीं है। यह भगवान् तीर्थंकर की आज्ञा है ॥२३॥

टीकार्थ--भाषा चार प्रकार की है–(१) सत्या (२) असत्या (३) सत्यामृषा और (४) असत्या मृषा। इन चार भाषाओं में तीसरी सत्यामृषा भाषा है जो आंशिक रूप में सत्य और आंशिक रूप में असत्य अर्थात् सत्यासत्य का सम्मिश्रण युक्त होती है। जैसे 'आज इस ग्राम में दश बालक जन्मे' यह वचन जन्मने की अपेक्षा सत्य है मगर संख्याकी अपेक्षा से असत्य है, क्योंकि जन्मने वाले बालकों की संख्या न्यूनाधिक भी हो सकती है। जो इस प्रकार की भाषा का प्रयोग करता

અન્વયાર્થ—ચાર પ્રકારની ભાષાઓમાં જે આ ત્રીજી સત્યા મૃષા ભાષા છે, કે જેને બોલવાથી બોલાયા પછી પશ્ચાત્તાપ કરવો પડે છે, એજ પ્રમાણે જે હિંસા પ્રધાન વચનો છે, તે પણ બોલવા યોગ્ય હોતા નથી. આ પ્રમાણે ભગવાન તીર્થંકરની આજ્ઞા છે. ॥૨૬॥

ટીકાર્થ--સત્ય (૧) અસત્ય (૨) સત્યામૃષા (૩) અને અસત્યા મૃષા (૪) આ પ્રમાણે ચાર પ્રકારની ભાષા કહેલ છે. આ ચાર ભાષાઓમાં સત્યામૃષા જે ત્રીજી ભાષા છે, જે આંશિક રૂપથી અસત્ય અર્થાત્ સત્યાસત્યના મિશ્રણવાળી હોય છે. જેમકે–'આજ આ ગામમાં દસ બાળકોનો જન્મ થયો. આ વચન જન્મની અપેક્ષાએ સત્ય છે, પરંતુ સંખ્યાની અપેક્ષાથી અસત્ય છે, કેમકે જનમવા વાળા બાળકોની સંખ્યા ન્યૂનાધિક–ઓછી વત્તી પણ હોઈ શકે છે. જેઓ આવા પ્રકારની ભાષાનો

याम् इमां तृतीयाम् 'वदित्ता' वदित्वा-उक्त्वा 'अणुतप्पती' अनुतप्यते भाषणानन्तरमिहैव जन्मान्तरे वा तादृश सत्यमृषावचनजनितपापेन तप्यते, पीडामनुभवति। अथवा-वचनप्रयोगानन्तरं पश्चात्तापं करोति। अयमाशयः-मिश्राऽपि तृतीया भाषा कदापि न वक्तव्या, किं पुनः-असत्या द्वितीया, सर्वांशे एव विसंवादकत्वात्। तत्र प्रथमापि या सत्या साऽपि यदि प्राणिवधकारिणी भवेत् न वक्तव्या। चतुर्थी तु असत्यामृषा, सा वक्तव्या, सत्याऽपि यदि दोषानुषङ्गिणी भवेत् तदा तस्या अपि अवक्तव्यतामेव दर्शयति-'जं छन्नं' इत्यादि। 'जं छन्नं तं न वत्तव्वं' यत् छन्नं तत् न वक्तव्यम्-यद्वचनं छन्नं-हिंसाकारकं यथा चौरोऽयं वध्यतामित्यादि तन्न वक्तव्यम्। अथवा-छन्नं यल्लोकैरपि प्रयत्नतः प्रच्छाद्यते,

---

है उसे इस जन्म में अथवा जन्मान्तर में अनुताप (पश्चात्ताप) करना पड़ता है। वह सत्यामृषा भाषा से उत्पन्न पापके ताप का अनुभव करता है, पीड़ाका अनुभव करता है या उसे वचन प्रयोग के बाद ही पश्चात्ताप करना पडता है।

आशय यह है कि तीसरी मिश्रित भाषा भी जब बोलने योग्य नहीं है तो फिर दूसरी असत्य भाषा का तो कहना ही क्या है। वह तो सर्वांश में ही विसंवादिनी (त्याज्य) होती है। प्रथमा जो सत्यभाषा है वह भी यदि प्राणिवधकारिणी हो तो नहीं बोलनी चाहिए। चौथी जो असत्यामृषा भाषा है, वह सोच विचार कर ही बोलनी चाहिए।

सत्यभाषा भी यदि दोषयुक्त हो तो बोलने योग्य नहीं है, यह दिखलाते हैं-जो वचन छन्न हिंसाकारक है, जैसे-'यह चोर है, इसका

પ્રયોગ કરે છે, તેને આ જન્મમાં અથવા જન્માંન્તરમાં પશ્ચાત્તાપ કરવો પડે છે. આ સત્યામૃષા ભાષાથી થવાવાળા પાપના તાપનો અનુભવ કરવો પડે છે, અર્થાત્ પાપના ફલસ્વરૂપ દુ:ખ ભોગવવું પડે છે. પીડા ભોગવે છે, અથવા તેને વચનપ્રયોગ કર્યા પછી જ પશ્ચાત્તાપ કરવો પડે છે.

કહેવાનો આશય એવો છે કે—ત્રીજી મિશ્રિત ભાષા પણ જ્યારે બોલવા યોગ્ય નથી તો પછી બીજી અસત્ય ભાષાના સંબંધમાં તો કહેવાનું જ શું હોય ? તે તો સર્વ પ્રકારથીજ ત્યજવા યોગ્ય છે. પહેલી જે સત્ય ભાષા છે, તે પણ જો પ્રાણિવધ કરનારી હોય, તો તે બોલવી ન જોઈએ, ચોથી જે 'અસત્યામૃષા' ભાષા છે, તે સમજી વિચારીનેજ બોલવી જોઇએ.

સત્યા ભાષા પણ જો દોષવાળી હોય, તો બોલવી ન જોઇએ. તેજ કહે છે કે–'જે વચન છન્ન અર્થાત્ હિંસાકારક હોય છે, જેમકે 'આ ચોર છે,

तत्सत्यमपि न वक्तव्यम्। 'एसा' एषा 'णियंठिया' निर्ग्रन्थस्य भगवतो महावीरस्य 'आणा' आज्ञा, न अस्माकमाज्ञा। चतस्रो हि भाषा भवन्ति तत्र तृतीया सत्यमिश्रिता मृषा, सा नैव वक्तव्या साधुना। येन येन च समुच्चारितेन वचनेन जनसमुदाये यस्य कस्याऽपि एकस्यापि पश्चात्तापो जायेत, तत्तदपि मनसा निश्चित्य न वक्तव्यम्। तथा यद् यत्सर्वैरेव गोप्यम्, तत्तदपि वचनमवक्तव्यमवकल्पते' एषा जिनेश्वरस्याऽऽज्ञेति ॥२६॥

मूलम्—होलावायं सहीवायं, गोयावायं च नो वदे।
तुमं तुमंति अमणुन्नं, सव्वसो तं ण वत्तए ॥२७॥

छाया—होलावादं सखिवादं, गोत्रवादं च नो वदेत्।
त्वं त्वमित्यमनोज्ञं, सर्वशस्तन्न वर्त्तते ॥२७॥

वध करो' इत्यादि बोलने योग्य नहीं है। अथवा जो छन्न है अर्थात् लोग जिसे प्रयत्न करके छिपाते हैं, वह सत्य भी वक्तव्य नहीं है।

यह निर्ग्रन्थ की अर्थात् भगवान् महावीर की आज्ञा है, सुधर्मा स्वामी जम्बूस्वामी से कहते हैं यह कथन हमारा नहीं।

तात्पर्य यह है कि–चार प्रकार की भाषाएं हैं। उनमें तीसरी जो मिश्र भाषा है, उसका प्रयोग साधु को नहीं करना चाहिए। जिस वचन के उच्चारण से जनसमुदाय में से किसी एकको भी सन्ताप उत्पन्न होता हो, वह बोलने योग्य नहीं है। जो बात गोपनीय है, उसे प्रकाशित करने वाला वचन भी बोलने योग्य नहीं है। जिनेश्वर देवकी यह आज्ञा है ॥२६॥

તેનો વધ કરો' વિગેરે વચનો બોલવા યોગ્ય કહ્યા નથી. અથવા જે છન્ન છે, અર્થાત્ લોકો જેને પ્રયત્ન પૂર્વક સંતાડે છે, તે સત્ય હોય તો પણ બોલવા યોગ્ય હોતું નથી.

આ પ્રમાણે નિર્ગ્રન્થની અર્થાત્ મહાવીર ભગવાનની આજ્ઞા છે. સુધર્મા સ્વામી જંબૂસ્વામીને કહે છે કે–આ મેં કહેલ નથી. પરંતુ ભગવાને કહેલ છે.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે--ચાર પ્રકારની ભાષાઓ છે, તેમાં ત્રીજી જે મિશ્ર ભાષા છે, તેનો સાધુએ પ્રયોગ કરવો ન જોઇએ. જે વચનના ઉચ્ચારણથી જન સમુદાયમાં કોઈ એકને પણ સંતાપ પેદા થતો હોય તો તેવા વચનો બોલવા યોગ્ય નથી. જે વાત છુપાવવાની હોય છે, તેને પ્રકાશિત કરવા વાળા વચન પણ બોલવા યોગ્ય હોતા નથી. આ પ્રમાણે જીનેશ્વર દેવની આજ્ઞા છે. ॥૨૬॥

अन्वयार्थः—(होलावायं) होलावादं-निष्ठुरवचनम् (सहीवायं) सखिवादं-हे मित्रेत्यादि-सम्बोधनवचनम् (च गोयावायं) च पुनः गोत्रवादम्-हे काश्यप-गोत्रिन्! इत्यादिवचनम् (नो वदे) नो वदेत् साधुः (तुमं तुमं ति अमणुन्नं) त्वं त्वमित्याकारकम् अमनोज्ञमप्रियं वचः (तं सव्वसो णो वत्तए) तत्-एतद्वचनजातं सर्वशः-सर्वथैव नो वर्त्तते-न वदेदिति ॥२७॥

टीका—'होलावायं' होलावादं-श्रुतिकटुनी च सम्बोधनपूर्वकमाह्वानम्-होलावादस्तं न वदेत् इत्यग्रेतनेन सम्बन्धः। 'सहीवायं' सखिवादम्-हे सखे हे मित्र!

होलावायं सहीवायं' इत्यादि

शब्दार्थ—'होलावायं-होलावादं' निष्ठुर तथा नीच संबोधन 'सहीवायं-सखिवादं' हे मित्र इस प्रकार का संबोधन 'च गोयावायं-गोत्रवादश्च' हे काश्यप गोत्रिन् वसिष्ठ गोत्रिन् इत्यादि प्रकार से गोत्र का नाम लेकर 'नो वदे-नो वदेत्' साधुको कहना न चाहिये. 'तुमं तुमंति अमणुन्नं-त्वंत्वमित्याकारकम् अमनोज्ञम्' तथा अपने से बडे को 'तू' कहना तथा जो वचन दूसरे को अप्रिय लगे 'तं सव्वओ णो वत्तए-तत् सर्वशो न वर्त्तते' ऐसा वचन कभीभी साधुको कहना न चाहिये ॥२७॥

अन्वयार्थ—निष्ठुर वचन, हे मित्र इत्यादि वचन, 'हे काश्यप गोत्री!' इस प्रकारका गोत्रवाद युक्त वचन साधु न बोले। तुम-तू इस प्रकार का अमनोज्ञ वचन भी सर्वथा न बोले ॥२७॥

टीकार्थ—होलावाद अर्थात् कर्णकटुक एवं नीच संबोधन करके

'होलावायं सहीवायं' ઇત્યાદિ.

શબ્દાર્થ—'होलावायं-होलावादं' નિષ્ઠુર તથા નીચ સંબોધન 'सहीवायं-सखिवादं' હે મિત્ર! એ પ્રમાણે 'च गोयावायं-गोत्रवादश्च' તથા હે કાશ્યપ ગોત્રવાળા હે વસિષ્ઠ ગોત્રવાળા વિગેરે પ્રકારથી ગોત્રનુ નામ લઈને 'नो वदे--नो वदेत्' સાધુએ કહેવું ન જોઈએ 'तुमं तुमंति अमणुन्नं-त्वंत्वमित्याकारकम् अमनोज्ञम्' તથા પોતાનાથી મોટાઓને 'તુ' એ પ્રમાણેના તુંકારથી કહેવું તથા જે વચન બીજાને અપ્રિય લાગે 'तं सव्वओ णो वत्तए-तत् सर्वशो न वर्तते' એવા વચન કોઈ પણ સમયે સાધુએ કહેવા ન જોઈએ ॥૨૭॥

અન્વયાર્થ—નિષ્ઠુર વચન હે મિત્ર ઈત્યાદિ વચન કે કાશ્યપ ગોત્રવાળા આવા પ્રકારના ગોત્રના ઉચ્ચાર વાળું વચન સાધુએ બોલવું નહીં તૂં આ પ્રમાણેનું અમનોજ્ઞ વચન પણ સર્વથા ન બોલવું ॥૨૭॥

ટીકાર્થ—હોલાવાદ, અર્થાત્ કર્ણ કઠોર અને નીચ સંબોધન કરીને બોલવું,

इत्यादिसस्नेहं सम्बोधयो वादः प्रवर्त्तेत तं वादम्। 'गोयावायं' गोत्रवादम्-भो भोः काश्यपगोत्रिन्। इत्यादिरूपेण गोत्रपुरःसरं प्रयुज्यमानं वचः बहुभ्यः पृथक्-कृत्य कंचनविशालकुलसंभवं व्यनक्ति अतो नैकजनबोधकं वचनमालपेत्, किन्तु भो भोः समागतवन्तः श्रद्धावन्तः। इत्थं वदेत्। पूर्वोपदर्शितरूपेण साधुः कथमपि वचनजातं न व्यवहरेत्। तथा-'तुमं तुमं ति अमणुन्नं' त्वं त्वमित्यमनोज्ञम् 'तं सव्वसो ण वत्तए' तत् सर्वशो न वर्त्तते, एतादृशमप्रियं वचनं न वदेत् कथमपि॥२७॥

मूलम्-अकुसीले सया भिक्खू णेवं संसग्गियं भए।
सुहरूवा तत्थुवस्सग्गा, पडिबुज्झेज्ज ते विऊ॥२८॥

छाया---अकुशीलः सदा भिक्षुः, नैव संसर्गितां भजेत्।
सुखरूपा स्तत्रोपसर्गाः प्रतिबुद्धयेत तद्विद्वान्॥२८॥

बोलना सखिवाद अर्थात् 'अरे मित्र, हे सखा, अरे यार,' इस प्रकार संबोधन करके बोलना, गोत्रवाद अर्थात् 'भो काश्यप! इस प्रकार से गोत्रोच्चारण करके बोलना (यह वचन बहुतों से पृथक् करके किसी विशाल कुल में उत्पन्न एक को प्रगट करता है। अतः एक जन का बोधक वचन न बोले, किन्तु 'हे देवानुप्रिय! ऐसा बोले)'

साधु पूर्व प्रदर्शित रूप से वचन का प्रयोग न करे। साथ ही मान्य पुरुष को 'तू तुम' इत्यादि अमनोज्ञ या अशिष्ट वचन न बोले॥२७॥

'अकुसीले सया भिक्खू' इत्यादि।

शब्दार्थ—'भिक्खू-भिक्षुः' साधु 'सया-सदा' सर्वकाल 'अकु-सीले-अकुशीलः' अकुशील बनकर ही रहे 'णेव संसग्गियं भए-नैव

સખિવાદ અર્થાત્ 'અરે મિત્ર, હે સખા, અરે યાર,' આવા પ્રકારના સંબોધનો કરીને બોલવું, ગોત્રવાદ અર્થાત્ 'भो काश्यप' આ પ્રમાણેના ગોત્રનું ઉચ્ચારણ કરીને બોલવું. (આ વચન ઘણાઓથી જુદા કરીને કોઈ વિશાળ કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલ, એકને બતાવનારા છે. તેથી એક જણનો બોધ કરાવનાર વચનો બોલવા ન જોઈએ. પરંતુ હે દેવાનુપ્રિય આ પ્રમાણના વચનો કહેવા)

સાધુએ ઉપર બતાવેલ રૂપથી વચનોનો પ્રયોગ કરવો ન જોઈએ, તેમ જ સન્માનવા યોગ્ય પુરૂષોને તુંકારથી 'તૂ' ઇત્યાદિ પ્રકારના તોછડા વચન એટલે કે અમનોજ્ઞ અથવા શિષ્ટાચાર વિરૂદ્ધના વચનો બોલવા નહીં ॥૨૭॥

'अकुसीले सया भिक्खू' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'भिक्खू-भिक्षुः' સાધુ 'सया-सदा' સર્વ કાળ 'अकुसीले-अकुशीलः' અકુશીલ બનીને જ રહે 'णेव संसग्गियं भए-नैव संसर्गितां भजेत्' તથા

अन्वयार्थः—(भिक्खू) भिक्षुः-साधुः (सया) सदा-सर्वकाले (अकुसीले) अकुशीलः-श्रेष्ठो भवेत् (णेव संसग्गियं भए) नैव-कथमपि कुशीलैः संसर्गिताम्-संसर्ग-साङ्गत्यं भजेत्-सेवेत, यतः (सुहरूवा) सुखरूपाः-सातगौरवस्वभावाः (तत्थुवस्सग्गा) तत्र-तस्मिन् कुशीलसंसर्गे उपसर्गाः-संयमोपघातकारिणः प्रादुः-ष्यन्ति (विऊ) विद्वान् (ते) तत् (पडिबुज्झेज्ज) प्रतिबुद्ध्येत जानीयात् तथा ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया परित्यजेदिति ॥२८॥

टीका—'भिक्खू' भिक्षुः-निरवद्यभिक्षणशीलः साधुः, 'सया' सदा-सर्वस्मिन्नेव काले 'अकुसीले' अकुशीलः कुत्सितं शीलं यस्य स कुशीलः पार्श्वस्थादीनामन्यतमः न कुशीलोऽकुशीलः सदा श्रेष्ठो भवेत्। साधुः कदापि कुशीलो न

संसर्गितां भजेत्' तथा वह कुशील यानी दुराचारियों की संगति भी न करे 'सुहरूवा-सुखरूपाः' सुखरूप-अर्थात् सात गौरवरूप 'तत्थुवसग्गा-तत्रोपसर्गाः' कुशीलों के संसर्ग में उपसर्ग रहते हैं 'विउ-विद्वान्' विद्वान् मुनि 'ते-तत्' उसको 'पडिबुज्झेज्ज-प्रतिबुध्येत' समझे ॥२८॥

अन्वयार्थ—साधु कभी कुशील न बने और न कुशीलों का संसर्ग करे, क्योंकि कुशील के साथ संसर्ग करने में शातागौरव रूप उपसर्ग उत्पन्न हो जाते हैं। मेधावी पुरुष इसे समझे ॥२८॥

टीकार्थ—जिसका शील अर्थात् आचार कुत्सित है वह पार्श्वस्थ आदि कुशील कहलाता है। जो कुशील न हो अर्थात् उत्कृष्ट आचारवान् हो वह अकुशील होता है। साधु सदैव अकुशील रहे और

તેણે કુશીલ અર્થાત્ દુરાચારીયોનો સમાગમ-સંસર્ગ પણ કરવો નહીં 'सुह-रूवा-सुखरूपा.' સુખરૂપ અર્થાત્ સાત ગૌરવ રૂપ 'तत्थुवसग्गा-तत्रोपसर्गाः' કુશીલોના સંસર્ગમાં ઉપસર્ગ રહે છે. 'विऊ-विद्वान्' વિદ્વાન્-બુદ્ધિશાળી મુની 'ते-तत्' તેને 'पडिबुज्झे-प्रतिबुध्येत' સમજે ॥૨૮॥

અન્વયાર્થ—સાધુએ કોઈ પણ વખતે કુશીલ બનવું નહીં. તથા કુશીલોનો સંસર્ગ પણ કરવો નહીં કેમકે કુશીલની સાથે સંસર્ગ કરવામાં શાતા ગૌરવ રૂપ ઉપસર્ગ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. મેધાવી પુરૂષ તે સમજે. ॥૨૮॥

ટીકાર્થ—જેનો શીલ અર્થાત્ આચાર-સ્વભાવ નીંદનીય હોય છે, તે પાર્શ્વસ્થ વિગેરે કુશીલ કહેવાય છે. જે કુશીલ ન હોય અથવા ઉત્તમ આચારવાળા હોય, તે અકુશીલ કહેવાય છે. સાધુએ હમેશાં અકુશીલ રહેવું જોઈએ.

भवेत्, तथा-कुशीलैः-पार्श्वस्थैः सह 'संसग्गियं' संसर्गितां-सम्बन्धम् 'णेव भए' नैव भजेत्, न कुशीलः स्वयं भवेत् न वा कुशीलपार्श्वस्थावसन्नयथाछन्द संसक्तैः सह संसर्गं कदापि न कुर्यात्। ननु किमिति कुशीलादिभिः संसर्गं न कुर्यात्-तत्राह-'सुहरूवा तत्थुवसग्गा' सुखरूपावसन्नावसन्नादिसंसर्गो सुखस्वरूपा उपसर्गाः संयमविघातका दोषा उत्पद्यन्ते। तथाहि अवसन्नादयस्तं मुद्धं कथयन्ति-कोनाम दोषोऽचित्तजलेन हस्तपादादीनां प्रक्षालने? सुव्यवस्थितं शरीरं न भवेच्चेत्कथमिव आराधितो धर्मो भविष्यति, अतो या कापि क्रिया कुर्वाणः शरीरं परिरक्षेत्, आधाकर्मिकभोजनच्छत्रोपानद्धारणाद्वा। तदुक्तम्—

'अप्पेण बहुमेसेज्जा एयं पंडियलक्खणं।

छाया--अल्पेन बहु एषयेत् एतत् पण्डितलक्षणम्।

अल्पदोषेणापि बहुसंयममाराधयेत् तत्र को दोषः।

कुशीलों के साथ संसर्ग न रक्खे। सार यह है कि साधु न स्वयं कुशील हो और न कुशील, पार्श्वस्थ, यथाछन्द, संसक्त आदि की संगति करे। कुशील आदि के साथ संसर्ग क्यों न करे? इसका कारण कहते हैं- ऐसा करने से सुखरूप संयम घातक उपसर्ग उत्पन्न होते हैं। जैसे- अवसन्न साधु ऐसा तर्क करता है कि अचित्त जल से यदि हाथ पग धो लिये जाएँ तो क्या दोष है? यदि शरीर सुव्यवस्थित न हुआ तो धर्म की आराधना कैसे होगी? अतएव कोई भी क्रिया करके शरीर की रक्षा करनी चाहिए भले आधाकर्मी भोजन करना पड़े या छत्र धारण करना पडे या जूते पहनने पड़े कहा भी है-'अप्पेण बहुमेसेज्जा' इत्यादि।

'अल्प दोष का सेवन करके भी महान् संयम की रक्षा करनी

અને કુશીલ વાળાઓની સાથે સંસર્ગ રાખવો નહીં કહેવાનો સાર એ છે કે- સાધુએ પોતે કુશીલ થવું નહીં તેમજ કુશીલ, પાર્શ્વસ્થ, યથાચ્છંદ સંસક્ત, વિગેરેનો સંસર્ગ કરવો નહીં. કુશીલ વિગેરેની સાથે કેમ સંસર્ગ કરવો ન જોઇએ? તેનું કારણ બતાવતાં કહે છે કે-તેમ કરવાથી સુખરૂપ સંયમનો ઘાતક ઉપસર્ગ ઉત્પન્ન થાય છે. જેમ કે-અવસન્ન સાધુ એવો તર્ક કરે છે કે-યોગ્ય જળથી જો હાથપગ ધોઈ લેવામાં આવે, તો શું દોષ છે? જો શરીર સુવ્યવસ્થિત ન થયું હોય તો ધર્મની આરાધના કેવી રીતે કરવામાં આવે? તેથી કોઈ પણ ક્રિયા કરીને શરીરની રક્ષા કરવી જોઇએ. પછી ભલે આધાકર્મી આહાર લેવો પડે. કે છત્ર ધારણ કરવું પડે, અથવા જોડા પહેરવાં પડે કહ્યું પણ છે કે-'અપ્પેણ બહુ મેસેજ્જા' ઇત્યાદિ અલ્પદોષનું સેવન

तथा-'शरीरं धर्मसंयुक्तं रक्षणीयं प्रयत्नतः ।
शरीरात् स्रवते धर्मः पर्वतात्सलिलं यथा ॥१॥'

इत्यादि कुशीलोक्तं श्रुत्वाऽल्पपराक्रमी जीवस्तत्राऽनुषज्जति इति । 'विऊ' विद्वान् विवेकमनुधावन् पुरुषः 'पडिबुज्झेज्ज' प्रतिबुद्ध्येत-जानीयात् कुशीलसंपर्के दोषान् 'संसर्गजा दोषगुणा भवन्ति' इति । तत्र कुशीलसंसर्गे दोषान् विभाव्य तादृशं संसर्गं परिहरेदिति ।

'स्वयं कुशीलो न भवेत् कुशीलैः,
संपर्कमाधि विदधीत धीरः ।
कुशीलसङ्गे बहवो हि दोषा,
हेयाः सुधीभिः सुतरां हिताय ॥१॥इति गाथासारः॥२९॥

चाहिए । थोड़ा गवां कर बहुत की रक्षा करना ही पण्डित का लक्षण है। और भी कहा है-'शरीरधर्मसंयुक्तं' इत्यादि ।

'धर्म से युक्त शरीर की प्रयत्न पूर्वक रक्षा करनी चाहिए । जैसे-पर्वत से जल प्रवाहित होता है, उसी प्रकार शरीर से धर्म उत्पन्न होता है ॥१॥ इत्यादि ।

कुशील साधु का ऐसा कथन सुन कर अल्प पराक्रमी साधु उसकी बातों में आ जाता है । अत एव विवेक का अनुसरण करने वाला पुरुष कुशील के संसर्ग से होने वाले दोषों को समझे, क्योंकि गुण और दोष प्रायः संसर्ग से उत्पन्न होते हैं । अतएव कुशील के संसर्ग से उत्पन्न होने वाले दोषों को जान कर बुद्धिमान् साधु उसका परिहार करे।

'स्वयं कुशीलो न भवेत्' इत्यादि ।

करीने पण महान संयमनी रक्षा करवी ज जोईए. थोडु गुमावीने पण घणानी रक्षा थती होय तो ते करवी एज बुद्धिमाननुं लक्षण छे. बीजुं पण कह्युं छे के-'शरीरधर्मसंयुक्तं' ईत्यादि

धर्मथी युक्त शरीरनी प्रयत्न पूर्वक रक्षा करवी जोईए, जेम के-पर्वत परथी जळनो प्रवाह वहे छे, एज प्रमाणे शरीरथी धर्म उत्पन्न थाय छे, ॥१॥

कुशील साधुनुं आ प्रमाणेनुं कथन सांभळीने अल्प पराक्रमी साधु तेओनी वातमां फसाई जाय छे, तेथी ज विवेकनुं अनुसरण करवावाळा पुरुष कुशीलना संसर्गथी थवावाळा दोषोने समजे केमके गुण अने दोष प्रायः संसर्गथी उत्पन्न थाय छे तेथी कुशीलना संसर्गथी उत्पन्न थवावाळा दोषोने जाणीने बुद्धिमान साधुए तेनो परिहार-त्याग करवो जोईए.

'स्वयं कुशीलो न भवेत्' ईत्यादि

मूलम्—नन्नत्थ अंतराएणं, परगेहे ण णिसीयए।
गामकुमारियं किड्डुं, नातिवेलं हसे मुणी ॥२९॥

छाया—नान्यत्रान्तरायेण, परगेहे न निषीदेत्।
ग्रामकुमारिकां क्रीडां, नातिवेलं हसेन्मुनिः ॥२९॥

अन्वयार्थः—(मुणी) मुनिः (नन्नत्थ अंतराएणं) नान्यत्रान्तरायेण अन्तरायः शक्तेरभावः स च जरया रोगातङ्काभ्यां वा तथा च विनाऽन्तरायम् (परगेहे) परगृहे-गृहस्थगृहादौ (ण णिसीयए) न निषीदेत्-नोपविशेत् तथा-(गामकुमारियं

गाथा का सार यह है-साधु न स्वयं कुशील बने और न कुशीलों के साथ संसर्ग करे। कुशीलों के संसर्ग से बहुत दोष उत्पन्न होते हैं, अतएव बुद्धिमान् पुरुष को उसका परित्याग स्वतः करना चाहिए'॥२८॥

'नन्नत्थ अंतराएणं इत्यादि।

शब्दार्थ—'मुणी-मुनिः' साधु 'नन्नत्थ अंतराएणं-नान्यत्रान्तरायेण' अन्तराय के (कारणके) विना 'परगेहे-परगृहे' गृहस्थ के घर आदिमें 'ण णिसीयए-न निषीदेत्' न बैठे तथा 'गामकुमारियं किड्डुं-ग्रामकुमारिकां क्रीडां' गांव के बालकों की क्रीडा-हास्य विनोदादिक को न करे तथा 'नातिवेलं हसे-नातिवेलं हसेत्' मर्यादा रहित हास्य साधु न करे ॥२९॥

अन्वयार्थ--साधु अन्तराय के बिना अर्थात् यदि वृद्धावस्था अथवा व्याधि के कारण शक्ति का अभाव न हो गया तो गृहस्थ के घर में न

આ ગાથાનો સારાંશ એ છે કે-સાધુએ સ્વયં કુશીલ બનવું નહીં તથા કુશીલ વાળાઓની સાથે તેનો સંસર્ગ કરવો નહીં કુશીલના સંસર્ગથી ઘણા દોષો ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી જ બુદ્ધિમાન પુરૂષે સ્વતઃ તેનો પરિત્યાગ કરવો જોઈએ. ॥૨૮॥

'नन्नत्थ अंतराएणं' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ--'मुणी-मुनिः' સાધુએ 'नन्नत्थ अंतराएणं-नान्यत्रान्तरायेण' અંતરાય વિના 'परगेहे-परगृहे' ગૃહસ્થના ઘર વિગેરેમાં 'ण णिसीयए-न निषीदेत्' બેસવું નહીં તથા 'गामकुमारियं किड्डुं-ग्रामकुमारिकां क्रीडां' ગામના બાળકોની, ક્રીડા એટલે કે હાસ્ય વિનોદ વિગેરે ન કરે 'नातिवेलं हसे-नातिवेलं हसेत्' સાધુએ મર્યાદા વિનાનું હાસ્ય કરવું નહીં ॥૨૯॥

અન્વયાર્થ--સાધુએ અંતરાય શિવાય અર્થાત્-જો વૃદ્ધાવસ્થા અથવા વ્યાધિના કારણે શક્તિનો અભાવ ન થયો હોય તો ગૃહસ્થના ઘરમાં બેસવું

किड्डं) ग्रामकुमारिकां क्रीडाम्-ग्रामकुमाराणां या क्रीडा-हास्यविनोदादिका तां न कुर्यात्, तथा-(नातिवेलं हसे) नातिवेलं-मर्यादारहितं यथा स्यात्तथा न हसेत्-हास्यादिकं न कुर्यात् ॥२९॥

टीका—'मुणी' मननशीलः साधुः-भिक्षादिप्रयोजनमासाद्य ग्रामादौ प्रविष्टः 'परगेहे' परस्य-गृहस्थादे गृहे 'ण णिसीयए' न निषीदेत्-गृहस्थगृहे नोपविशेत्-उत्सर्गोऽयं विधिः, एतद्विषयेऽपवादं दर्शयति-'नन्नत्थ अंतराएणं' नान्यत्र अन्तरायेण, शक्तेरभावोऽन्तरायः, स चाऽन्तरायो जरया व्याध्यादिना वा भवति, ग्रामं गतस्य साधो यदि कदाचित्कश्चिदन्तराय आपतेत्, तदा सान्तरायस्य गृहस्थगृहोपवेशनं न दोषाधायकम् 'गामकुमारियं किड्डं' ग्रामकुमारिकां क्रीडाम्, ग्रामे सञ्जाता ये कुमारास्तेषामियमिति ग्रामकुमारिका तां-तादृशीं क्रीडाम्-

बैठे। ग्राम कुमारों की हास्य विनोद रूप क्रीड़ा न करे तथा मर्यादा से परे हंसी मजाक न करे ॥२९॥

टीकार्थ--साधु भिक्षा आदि किसी प्रयोजन से जब ग्राम या नगर आदि में प्रवेश करे तो गृहस्थ के घरमें न बैठे। यह उत्सर्गविधि है। इसका अपवाद दिखलाते हैं-अन्तराय के विना अर्थात् शक्तिका न होना अन्तराय है। शक्ति का अभाव वृद्धावस्था के कारण होता है या व्याधि आदि के कारण ग्राममें गया साधु कदाचित् अन्तराय से ग्रस्त हो जाय अर्थात् चलने या खड़ा रहने में असमर्थ हो तो गृहस्थ के घर में बैठ जाने में दोष नहीं है।

ग्राम के कुमारों बालकों की क्रीड़ा का जैसे-हास्यवार्त्तालाप करना या कंदुक खेलना आदि का परिहार करे तथा मर्यादा का उल्लंघन करके

નહીં. ગામના બાળકોની સાથે હાસ્ય વિનોદરૂપ ક્રીડા કરવી નહીં. તથા મર્યાદાથી વિશેષ હાંસી કે મજા કરવી નહીં. ॥૨૯॥

ટીકાર્થ-સાધુ ભિક્ષા વિગેરે કોઈ પણ પ્રયોજનથી જ્યારે ગામ અથવા નગર વિગેરેમાં પ્રવેશ કરે તો ગૃહસ્થના ઘરમાં બેસવું નહીં આ ઉત્સર્ગ વિધિ છે, તેનો અપવાદ બતાવતાં કહે છે કે-શક્તિનું નહોવું તે અંતરાય કહેવાય છે. શક્તિનો અભાવ વૃદ્ધાવસ્થાના કારણથી થાય છે, અથવા તો વ્યાધિ અથવા તપસ્યા વિગેરેના કારણથી ગામમાં ગયેલ સાધુ કદાચ અંતરાય વાળા બની જાય, અથવા ચાલવામાં કે ઉભા રહેવામાં અશક્ત થઈ જાય તો ગૃહસ્થના ઘરમાં બેસી જવામાં દોષ નથી.

ગામના કુમારો અર્થાત્ બાલકોની ક્રીડાનો એટલે કે-હાસ્ય જનક વાર્તાલાપ કરવો અથવા દડાથી રમત કરવી, વિગેરેનો ત્યાગ કરવો, તથા મર્યા-

हास्यालापः कन्दुकादिभिः खेलनं वा एतत्प्रकारिकां बालसम्बन्धिनीं क्रीडां मुनिः परिहरेत् । तथा–'नातिवेलं हसे' वेला–मर्यादा, तां वेलामतिक्रम्य न हसेत्–हासपरिहासादिकममर्यादितं न कुर्यात्, तादृशहासादिकरणेऽष्टविधकर्मबन्धनं भवति । तदुक्तम्—

'जीवे णं भंते ! हसमाणे उस्सूयमाणे वा कइकम्मपगडीयो बंधइ ? गोयमा ! सत्तविहबंधए वा अट्ठविहबंधए वा' इति। अन्तरायमन्तरेण साधुः परगृहे नोपविशेत्, न वा–बालक्रीडां कुर्यात् तथा–मर्यादामतिक्रम्य नैव हसेत् । एभिः कर्मबन्धसमुद्भवात् इति संक्षिप्तो गद्यार्थः ॥२९॥

मूलम्–अणुस्सुओ उरालेसु, जयमाणो परिव्वए ।
चरियाए अप्पमत्तो, पुट्ठो तत्थऽहियासए ॥३०॥

छाया—अनुत्सुक उदारेषु, यतमानः परिव्रजेत् ।
चर्यायामप्रमत्तः, स्पृष्टस्तत्राधिसहेत ॥३०॥

हंसे नहीं। मर्यादाहीन हास परिहास करने से आठों प्रकार के कर्मों का बन्ध होता है । कहा भी है–'जीवे णं भंते' इत्यादि

'हे भगवन् ! हंसता हुआ या उत्सुक होता हुआ जीव कितनी कर्मप्रकृतियों का बन्ध करता है ?'

'हे गौतम ! सात या आठ प्रकृतियों का बन्ध करता है। (आयु का बन्ध न हो तो सात और हो तो आठ का बंध होता है।)

तात्पर्य यह है कि अन्तराय के विना साधु गृहस्थ के घर में न बैठे, बाल क्रीड़ा न करे और मर्यादा का उल्लंघन करके न हंसे, क्योंकि इससे कर्मबंध होता है ॥२९॥

દાનું ઉલ્લંઘન કરીને હસે નહીં મર્યાદા વિનાનું હાસ્ય કે પરિહાસ કરવાથી આઠે પ્રકારના કર્મોનો બંધ થાય છે, કહ્યું પણ છે કે–'जीवे णं भंते !' ઇત્યાદિ

હે ભગવાન હસતો એવો અથવા ઉત્સુક થતો એવો જીવ, કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ બાંધે છે ? હે ગૌતમ ! સાત અથવા આઠ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે. (આયુનો બંધ ન હોય તો સાત અને આયુનો બંધ હોય તો આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે.) કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે–અંતરાય વિના સાધુએ ગૃહસ્થના ઘરમાં બેસવું નહીં, બાલ ક્રીડા કરવી નહીં, અને મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરીને હસવું નહીં કેમકે તેનાથી કર્મનો બંધ થાય છે. ॥૨૯॥

अन्वयार्थः—(उरालेसु) उदारेषु—मनोज्ञेषु शब्दादिविषयेषु (अणुस्सुओ) अनुत्सुकः—अभिलाषवान न भवेत् (जयमाणो परिव्वए) यतमानः—यत्नपूर्वकं परिव्रजेत् संयमपालनं कुर्यात् (चरियाए अप्पमत्तो' चर्यायां—विहारभिक्षादिरूपायाम्—अप्रमत्तः—प्रमादरहितो भवेत् (पुट्ठो तत्थ अहियासए) तत्र—चर्यायां स्पृष्टः—उत्सर्गैरभिद्रुतः सन् अदीनमनस्कः कर्मनिर्जरां मन्यमानः अधिसहेत—सहनं कुर्यादिति॥३०॥

टीका—'उरालेसु' उदारेषु—उदारा मनोज्ञा ये शब्दादयो विषयाः, तथा—वस्त्राभरणगीतगन्धर्वगानयानवाहनादयः चक्रवर्त्यादीनामैश्वर्यादयश्च तत्र साधुः

'अणुस्सओ उरालेसु' इत्यादि।

शब्दार्थ—'उरालेसु—उदारेषु' मनोज्ञ ऐसे शब्दादि विषयों में 'अणुस्सुओ—अनुत्सुकः' उत्सुक न हो 'जयमाणो परिव्वए—यतमानः परिव्रजेत्' तथा यत्नपूर्वक संयमका पालन करे 'चरियाए अप्पमत्तो—चर्यायां अप्रमत्तः' तथा भिक्षाचर्या आदि में प्रमाद न करे तथा 'पुट्ठो तत्थ अहियासए—पृष्टः तत्राधिसहेत' परीषह और उपसर्गो से पीडित होता हुआ सहन करे॥३०॥

अन्वयार्थ—मनोज्ञ शब्द आदि विषयों में अभिलाषावान् न हो, यत्नपूर्वक संयम का पालन करे। भिक्षाचर्या आदि में प्रमाद न करे और उपसर्गसे पीड़ित होने पर अदीनभाव से उसे सहन करे॥३०॥

टीकार्थ—उदार अर्थात् मनोज्ञ शब्द आदि विषयों में तथा वस्त्र, आभरण, गीत, गंधर्व, गान, यान, वाहन एवं चक्रवर्त्तीके ऐश्वर्य

'अणुस्समो उरालेसु' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'उरालेसु—उदारेषु' મનોજ્ઞ એવા શબ્દાદિ વિષયોમાં 'अणुस्सुओ—अनुत्सुकः' ઉત્સુક થવું નહિ. 'जयमाणो परिव्वए—यतमानः परिव्रजेत्' તથા યત્ન પૂર્વક સંયમનું પાલન કરે 'चारियाए अप्पमत्तो—चर्यायां अप्रमत्तः' તથા ભિક્ષા ચર્યા વિગેરેમાં પ્રમાદ ન કરે 'તથા 'पुट्ठो तत्थ अहियासए—पृष्ठः तत्राधिसहेत' પરીષહ અને ઉપસર્ગોની પીડાને સહન કરે ॥૩૦॥

અન્વયાર્થ—મનોજ્ઞ શબ્દ વિગેરે વિષયોમા અભિલાષાવાળા થવું નહીં પ્રયત્ન પૂર્વક સંયમનું પાલન કરવું. ભિક્ષાચર્યા વિગેરેમા પ્રમાદ કરવો નહીં તથા ઉપસર્ગથી પીડા થાય ત્યારે દીન ભાવ વિના અર્થાત્ દીનતાપણુ બતાવ્યા શિવાય તેને સહન કરે ॥૩૦॥

ટીકાર્થ—ઉદાર અથવા મનોજ્ઞ શબ્દ વિગેરે વિષયોમાં તથા વસ્ત્ર, આભૂષણ, ગીત, ગાધર્વ, ગાન, યાન, વાહન, તથા ચક્રવર્તિના ઐશ્વર્ય વિગેરેમાં

'अणुस्सुओ' अनुत्सुकः औत्सुक्यमभिलाषा, तद्रहितोऽनुत्सुकः—उत्कण्ठारहितः सन् विचरेत्। तथा—'जयमाणो' यतमानः—संयमाऽनुष्ठाने प्रयत्नं कुर्वाणः 'परिव्वए' परिव्रजेत्—मूलोत्तरगुणेषु उद्यमं कुर्यात्। तथा—'चरियाए' चर्यायां—विहारभिक्षादि रूपायां तथा—दशविधवैयावृत्त्येषु 'अप्पमत्तो' अप्रमत्तः—प्रमादरहितो भवेत्, 'तत्थ' तत्र तथा—'पुट्ठो' स्पृष्टः—परिषहोपसर्गैः स्पृष्टः सन् 'अहियासए' अधिसहेत—सम्यक्सहनं कुर्यात्। साधुः कमनीय शब्दादिविषयजातं नैव समीहेत, किन्तु सयत्नः संयमाऽनुष्ठानं पालयेत्। तथा—उपसर्गादिभि र्बाध्यमानोऽपि तादृशबाधां कर्मनिर्जरां मन्यमानः सहेत इति ॥३०॥

मूलम्—हम्ममाणो ण कुप्पेज्ज, वुच्चमाणो न संजले।
सुमणे अहियासिज्जा, ण य कोलाहलं करे॥३१॥

छाया—हन्यमानो न कुप्येत्, उच्यमानो न संज्वलेत्।
सुमना अधिसहेत, न च कोलाहलं कुर्यात् ॥३१॥

आदिमें साधु उत्सुक अर्थात् अभिलाषावान् न हो। संयम के अनुष्ठान में यतनावान् हो और मूल तथा उत्तर गुणों में उद्यम करे। चर्या अर्थात् भिक्षा में तथा दस प्रकार के वैयावृत्य में अप्रमत्त रहे। परीषह या उपसर्ग से स्पृष्ट होने पर उसे कर्मनिर्जरा का कारण मान कर सम्यक् प्रकार से सहन करे।

सारांश यह है कि साधु शब्दादि मनोज्ञ विषयों की कामना न करे वरन् यत्नपूर्वक संयमका ही अनुष्ठान करे। उपसर्ग आदि से पीडित होने पर उसे निर्जरा का कारण मान कर समभाव पूर्वक सहन कर ले ॥३०॥

સાધુએ ઉત્સુક અર્થાત્ અભિલાષાવાળા થવું નહીં' સંયમના અનુષ્ઠાનમાં યતનાવાન્ થવું. તથા મૂલ અને ઉત્તર ગુણોમાં ઉદ્યમ કરવો. ચર્યા અર્થાત્ ગોચરીમાં તથા દસ પ્રકારના વૈયાવૃત્યમાં અપ્રમત્ત રહેવું. પરીષહ અથવા ઉપસર્ગ આવે ત્યારે તેને કર્મ નિર્જરાનું કારણ સમજીને સારી રીતે સહન કરવા.

કહેવાનો સારાંશ એ છે કે—સાધુએ મનોજ્ઞ એવા શબ્દ વિગેરે વિષયોની ઈચ્છા કરવી નહીં'. તેમજ યત્ન પૂર્વક સંયમનું જ અનુષ્ઠાન કરવું. ઉપસર્ગ વિગેરેથી દુઃખિત થાય ત્યારે તેને નિર્જરાનું કારણ માનીને સમભાવથી સહન કરવા. ॥૩૦॥

अन्वयार्थः—(हम्ममाणो ण कुप्पेज्ज) मुनिर्दण्डादिभि र्हन्यमानोऽपि न कुप्येत्-न कोपवशगो भवेत् (वुच्चमाणो न संजले) उच्यमानोऽपि परैर्दुर्वचनानि न संज्वलेत् प्रतीपं न वदेत् (सुमणे अहियासिज्जा) सुमनाः-प्रसन्नमनस्कोऽधिसहेत सहनं कुर्यात् (ण य कोलाहलं करे) न च कोलाहलं कुर्यादिति ॥३१॥

टीका—'हम्ममाणो' हन्यमानः-दण्डमुष्टिचपेटादिभिराहतोऽपि साधुः 'ण कुप्पेज्ज' नैव कुप्येत्-कोप नैव कुर्यात्। ताडयमानोऽपि साधु र्हन्तारं प्रति कोपं न कुर्यात्। तथा-'वुच्चमाणो' उच्यमानः-निन्दावचनैरपिक्षिप्यमाणोऽपि स्वकीय

'हम्ममाणो न कुप्पेज्जा' इत्यादि।

शब्दार्थ--'हम्ममाणो ण कुप्पेज्ज-हन्यमानो न कुप्येत' लकडी आदि से मारने पर भी साधु क्रोध न करे 'वुच्चमाणो न संजले-उच्यमानो न संज्वलेत्' तथा किसीके द्वारा गाली आदि देने पर साधु मनमें संताप न करे 'सुमणे अहियासिज्जा-सुमना अधिसहेत' परंतु प्रसन्नता के साथ इनको सहन करे 'ण य कोलाहलं करे-न च कोलाहलं कुर्यात्' कोलाहल न करे ॥३१॥

अन्वयार्थ—मुनि दंड आदि से हनन किये जाने पर भी कुपित न हो, दुर्वचन बोले जाने पर भी क्रोध न करे-विरुद्ध भाषण न करे। परन्तु प्रसन्न मन से सहन कर ले। कोलाहल न करे ॥३१॥

टीकार्थ—साधु को कोई दंड, घूसे या थप्पड़ से आघात करे तो वह कोप न करे। यदि कोई निन्दाकारी वचनों से आक्षेप करे तो भी

'हम्ममाणो न कुप्पेज्जा' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ--'हम्ममाणो ण कुप्पेज्ज-हन्यमानो न कुप्येत्' લાકડી વિગેરેથી મારવા છતાં પણ સાધુએ ક્રોધ કરવો નહીં 'वुच्चमाणो न संजले-उच्यमानो न संज्वलेत्' તથા કોઈએ ગાળ વિગેરે કઠોર શબ્દો કહ્યા હોય તો પણ સાધુએ ક્રોધ કરવો ન જોઈએ. તેમજ મનમાં સંતાપ પણ ન કરવો. 'सुमणे अहियासिज्जा-सुमना अधिसहेत' પણ પ્રસન્નતા પૂર્વક તેને સહન કરવાં 'ण य कोलाहल करे-न च कोलाहल कुर्यात्' તથા કોલાહલ પણ કરવો નહીં ॥૩૧॥

અન્વયાર્થ--મુનિને દંડા વિગેરેથી તાડન કરવામાં આવેલ હોય તો પણ તેમણે ક્રોધ કરવો નહીં દુર્વચન બોલવામાં આવે તો પણ ક્રોધ કરવો નહીં, વિરૂદ્ધ ભાષણ કરવું નહિં પરંતુ પ્રસન્ન મનથી તેને સહન કરી લેવું. કોલાહલ પણ કરવો નહીં. ॥૩૧॥

ટીકાર્થ--સાધુને કોઈ દંડા, ઠોંસા અથવા થપ્પડ મારીને આઘાત પહોંચાડે, તો તેણે ક્રોધ કરવો નહીં જો કોઈ નિંદાકારક વચનો બોલીને આક્ષેપ

निन्दादि श्रुत्वा 'न संजले' न संज्वलेत्-नान्तस्तपेत्-तादृशाक्रोशादिवचनं श्रुत्वा तादृशाऽसह्यवचनप्रयोक्तारं प्रति क्रोधादिकं न कुर्यात् कोपाग्रातो न भवेत्, किन्तु 'सुमणे अहियासिज्जा' सुमना अधिसहेत, सौमनस्यपूर्वकं सर्वोपद्रवस्य सहन कुर्वन्, दण्डपातपीडया निन्दया वा 'णय' न च 'कोलाहलं करे' कोलाहलं कुर्यात्। यदि कश्चित्कश्चित्साधुं दण्डादिना प्रहरेदपि, यद्वा निन्दां कुर्यात् तत्र साधुः प्रसन्नमनाः सर्वं सहेत, तदर्थं कोलाहलं न कुर्यादिति सारांशः ॥३१॥

मूलम्--लद्धे कामे ण पत्थेज्जा, विवेगे एव माहिए।
आयरियाइं सिक्खेज्जा, बुद्धाणं अंतिए सया ॥३२॥

छाया--लब्धान् कामान्न प्रार्थयेत्, विवेक एव माख्यातः।
आर्याणि शिक्षेत, बुद्धानामन्तिके सदा ॥३२॥

कुपित न हो। अर्थात् आक्रोशवचन श्रवण करके भी दुस्सह वचन बोलने वाले पर क्रोध न करे। प्रसन्न भाव से यह सब सहन कर ले। डंडा पड़ने से या निन्दावचन सुनने से कोलाहल न करे। सारांश यह है कि-कदाचित् कोई साधु पर दण्ड आदि से प्रहार करे अथवा उसकी निन्दा करे तो साधु समभाव से उसे सहन करे। उसके लिए कोलाहल न करे ॥३१॥

'लद्धे कामे न पत्थेज्जा' इत्यादि।

शब्दार्थ--'लद्धे-लब्धान्' प्राप्त हुए 'कामे-कामान्' शब्दादि कामभोगों की 'न पत्थेज्जा-न प्रार्थयेत्' साधु इच्छा न करे 'एवं विवेगे आहिए-एवं विवेकआख्यातः' ऐसा करने पर विवेक कहा जाता है

કરે, તો પણ તેના પર ક્રોધ કરવો ન જોઈએ. અર્થાત્ નિંદાજનક વચનો સાંભળીને પણ તે વચનો બોલનારાઓ ઉપર ક્રોધ કરવો નહીં. પ્રસન્નભાવથી તે સઘળું સહન કરીલે. ડંડા પડવાથી અથવા નિંદાવાળા વચનો સાંભળવાથી કોલાહલ કરવો નહીં, સારાંશ એ છે કે-કદાચ કોઈ સાધુ પર દંડા વિગેરેનો પ્રહાર કરે અર્થાત્ મારે અથવા તેની નિંદા કરે તો સાધુએ સમભાવથી તેને સહન કરવી. તે માટે કોલાહલ-બૂમાબૂમ ન કરવો. ॥૩૧॥

'લદ્ધે કામે ન પત્થેજ્જા' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ--'લદ્ધે-લબ્ધાન્' પ્રાપ્ત થયેલા 'કામે-કામાન્' શબ્દાદિ કામભોગોને 'ન પત્થેજ્જા-ન પ્રાર્થયેત્' સાધુએ ઈચ્છા કરવી નહીં 'एव विवेगे अहिए-एवं विवेकआख्यातः' એમ કરવાથી વિવેક કહેવાય છે. 'सया-सदा' સર્વકાળ 'बुद्धाणं-

अन्वयार्थः—(लद्धे) लब्धान्-प्राप्तान् (कामे) कामान्-शब्दादिविषयान् (न पत्थेज्जा) न प्रार्थयेत्-न गृह्णीयात् (एवं विवेगे आहिए) एवमुक्तप्रकारेण विवेक आख्यातः-कथितः (सया) सदा-सर्वकालम् (बुद्धाणं) बुद्धानाम्-आचार्याणाम् (अंतिए) अन्तिके-समीपे (आयरियाइं) आर्याणि-आर्याणां कर्त्तव्यानि (सिक्खेज्जा) शिक्षेत-अभ्यसेदिति ॥३२॥

टीका—'लद्धे' लब्धानपि 'कामे' कामान्-शब्दादिकामभोगान् साधुः 'ण पत्थेज्जा' न प्रार्थयेत्-संप्राप्तमपि मनोज्ञवस्तु नोपभोगे आनयेत्-तदुपभोगं न कुर्यात्। कामान्, तत्र कामाः तपोविशेषलब्धा आकाशगमनपरकायप्रवेशादिकाः, तान्, नाऽपि अनागतान् वाऽभिलषेत् प्रत्युत तत्र 'विवेगे' विवेकः-सदसद्विचाररूपः 'आहिए' आख्यातः करणीय इति भावः। तथा-'सया' सदा-सर्वकालम्

'सया-सदा' सर्वकाल 'बुद्धाण-बुद्धानाम्' आचार्य के 'अंतिए अंतिके' समीप 'आयरियाइं-अर्याणि' आर्य के कर्त्तव्यों को 'सिक्खेज्जा-शिक्षेत' सीखे ॥३२॥

अन्वयार्थ—साधु प्राप्त कामभोगों की भी अभिलाषा न करे, इस प्रकार का विवेक कहा गया हैं। वह सदा आचार्यों के समीप आर्योचित कर्त्तव्यों को सीखे ॥३२॥

टीकार्थ—साधु प्राप्त हुए शब्द आदि कामभोगों की इच्छा न करे, उनका उपभोग न करे' उसे आकाशगमन या दूसरे के शरीर में प्रवेश करने की सिद्धि प्राप्त हो जाय तो भी उसका प्रयोग न करे। ऐसा करने पर प्राप्त सिद्धि भी यदि नष्ट हो जाय तो भी कोई हानि नहीं।

बुद्धानाम्' આચાર્યની 'अंतिए-अंतिके' સમીપે 'आयरियाइं-आर्याणि' આર્યોના કર્તવ્યોને 'सिक्खेज्जा-शिक्षेत' સીખે ॥૩૨॥

અન્વયાર્થ—સાધુએ પ્રાપ્ત થનારા એવા કામભોગોની ઇચ્છા કરવી નહીં આ પ્રકારનો વિવેક કહેવામાં આવેલ છે. અને સદા આચાર્યોની સમીપ આર્યને યોગ્ય એવા કર્મોનું શિક્ષણ લેવું. ॥૩૨॥

ટીકાર્થ—સાધુએ પ્રાપ્ત થયેલા શબ્દ વિગેરે કામભોગની પણ નમિરાજાની માફક ઇચ્છા કરવી નહીં. તેનો ઉપભોગ કરવો નહીં. તેને આકાશમાં ગમન કરવાની અથવા તો બીજાના શરીરમાં પ્રવેશ કરવાની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ જાય તો પણ તેનો પ્રયોગ કરવો નહીં, તેમ કરવાથી પ્રાપ્ત થયેલ સિદ્ધિનો નાશ થાય તો પણ દુઃખ થતું નથી.

सू० १०

'बुद्धाणं' बुद्धानां–ज्ञातपरमार्थानामाचार्याणाम् 'अंतिए' अन्तिके–समीपे वसन् 'आयरियाइं' आर्याणि–आर्याणां कर्त्तव्यानि-सम्यग्दर्शनचारित्ररूपाणि, 'सिक्खेज्जा' शिक्षेत–अभ्यसेत्–गुरूपदिष्टान्। अनेन सदैव गुरुकुले वासो ध्वनितः ॥३२॥

बुद्धानामन्तिके वसन् शिक्षेत–तदेव कथयति–'सुस्सूसमाणो' इत्यादि।

मूलम्–सुँस्सूसमाणो उँवासेज्जा, सुपन्नं सुतवस्सियं।
वीरा जे अत्तपन्नेसी, धिइमंता जिइंदिया ॥२३॥

छाया—शुश्रूमाण उपासीत, सुप्रज्ञं सुतपस्विनम्।
वीरा ये आप्तप्रज्ञैषिणो, धृतिमन्तो जितेन्द्रियाः ॥२३॥

साधुको सदैव परमार्थ के ज्ञाता आचार्योंके समीप में निवास करते हुए आर्यकर्त्तव्यों की अर्थात् सम्यग्दर्शन ज्ञान चारित्र की शिक्षा लेनी चाहिए। इस कथन के द्वारा यह सूचित किया गया है कि साधु को सदा गुरुकुलवास करना चाहिए। ऐसा विवेक कहा गया है। ॥३२॥

ज्ञानियों के समीप बसता हुआ सीखे, यही कहते हैं–'सुस्सू०' इत्यादि।

शब्दार्थ—'सुपन्नं सुतवस्सियं–सुप्रज्ञं सुतपस्विनम्' अपने और दूसरे के सिद्धांतों को जाननेवाले उत्तम तपस्वी गुरु की 'सुस्सूसमाणो उवासेज्जा–सुश्रूषमाणः उपासीत' शुश्रूषा करता हुआ साधु उपासना करे 'जे वीरा–ये वीराः' जो पुरुष कर्मको विदारण करने में समर्थ है 'अत्तपन्नेसी–आप्तप्रज्ञैषिणः' तथा रागद्वेष रहित पुरुष की जो केवल-

---

સાધુએ સદા સર્વદા પરમાર્થને જાણનારા એવા આચાર્યોની પાસે નિવાસ કરતા-થકા આર્યના કર્તવ્યોની અર્થાત્ સમ્યક્ દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રની શિક્ષા લેવી જોઈએ, આ કથનથી એ સૂચવવામાં આવેલ છે કે–સાધુએ સદા ગુરૂકુળમાં વાસ કરવો જોઇએ. આ પ્રમાણેનો વિવેક બતાવેલ છે. ॥૩૨॥

જ્ઞાનીયોની પાંસે રહીને જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવો એ બતાવવા કહે છે કે–'सुस्सूसमाणो' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'सुपन्नं सुतवस्सियं-सुप्रज्ञं सुतपस्विनम्' પોતાના તથા અન્ય મતાવલમ્બિયોના સિદ્ધાંતોને જાણવાવાળા ઉત્તમ તપસ્વી એવા ગુરૂની 'सुस्सूसमाणो-सुश्रूषमाणः' ઉપાસના અર્થાત્ સેવા કરતા થકા તેમની ઉપાસના કરે. 'जे वीरा-ये वीराः' જે પુરૂષ કર્મને વિદારણ કરવામાં સમર્થ છે તથા 'अत्तपन्नेसी–आप्तप्रज्ञैषिणः' રાગદ્વેષ રહિત પુરૂષની જે કેવળજ્ઞાનરૂપ પ્રજ્ઞા છે,

अन्वयार्थः—(सुपन्नं सुतवस्सियं) सुप्रज्ञं शोभना प्रज्ञा यस्य तं सुप्रज्ञम्, सुतपस्विनं शोभनं सबाह्याभ्यन्तरं तपो यस्य तम् सुतपस्विनम्, (सुस्सूसमाणो उवासेज्जा) शुश्रूषमाणः-शुश्रूषा-वैयावृत्यं तां कुर्वाणः गुरुम् उपासीत-सेवेत (जे वीरा) ये वीराः-कर्मविदारणसमर्थाः (अत्तपन्नेसी) आप्तप्रज्ञैषिणः-आप्ताः रागादिरहितास्तेषां प्रज्ञा-केवलज्ञानाख्या तामन्वेष्टुं शीलं येषां ते तथा, (धिइमंता' धृतिमन्तः-धृतिः-संयमे रतिः सा विद्यते येषां ते तथा (जिइंदिया) जितेन्द्रियाः-जितानि-वशीकृतानि इन्द्रियाणि ये स्ते तथा ॥३३॥

टीका--'सुस्सूसमाणो' शुश्रूषमाणः-गुरोरादेशं प्रति श्रोतुमिच्छुः गुरुप्रभृति श्रेष्ठसाधूना मनुगमादिशुश्रूषां कुर्वन् 'उवासेज्जा' उपासीत-गुरोः सेवां कुर्यात्। यस्य गुरोः शुश्रूषोपासनं च कथितं कर्तव्यतया शिष्यं प्रति, तस्य गुरोर्विशेषण

ज्ञानरूप प्रज्ञा है उसका अन्वेषण करने वाले है 'धिइमंता-धृतिमन्तः' एवं जो धृतिसे युक्त है 'जिइंदिया-जितेन्द्रियाः' और जितेन्द्रिय है। वेही पूर्वोक्त' कार्यको कर सकते हैं ॥३३॥

अन्वयार्थ--वीर कर्मों का विदारण करने में समर्थ, वीतरागों की प्रज्ञा का अन्वेषण करने वाले, धैर्यवान् तथा जितेन्द्रिय मुनि सुप्रज्ञ और सुतपस्वी गुरु की शुश्रूषा करते हुए उपासना (सेवा) करें ॥३३॥

टीकार्थ--साधु गुरु के आदेश को श्रवण करने का इच्छुक हो गुरु आदि ज्येष्ठ एवं श्रेष्ठ साधुओं की अनुष्ठान आदि शुश्रूषा (सेवा) करे।

जिस गुरु की शुश्रूषा करना शिष्यका कर्त्तव्य कहा गया है, उस गुरु के दो विशेषण दिखलाते हैं-गुरु शोभन प्रज्ञावाला अर्थात् स्वस-

---

તેનું અન્વેષણ કરવાવાળા છે. 'धिइमंता' જે પુરૂષ ધૈર્ય યુક્ત અને 'जिइंदिया-जितेन्द्रिया' જીતેન્દ્રિય છે એજ પુરૂષ પૂર્વોક્તકાર્ય કરી શકે છે. ॥૩૩॥

અન્વયાર્થ--વીર-કર્મોનું વિદારણ કરવામાં સમર્થ વીતરાગવાળાઓની પ્રજ્ઞા-બુદ્ધિનું અન્વેષણ કરવાવાળા, ધૈર્યવાન્ તથા જીતેન્દ્રિય મુનિએ સુપ્રજ્ઞ, અને સુતપસ્વી ગુરૂની સેવા કરતા થકા તેઓની ઉપાસના (આરાધના) કરવી. ॥૩૩॥

ટીકાર્થ--સાધુએ ગુરૂના આદેશ સાંભળવામાં તત્પર રહેવું. ગુરૂ વિગેરે જ્યેષ્ઠ અને શ્રેષ્ઠ સાધુઓના અનુષ્ઠાન સેવા કરતા થકા તેઓની આરાધના કરવી.

જે ગુરૂની સેવા કરવાનું શિષ્યનું કર્તવ્ય કહેલ છે, તે ગુરૂના બે વિશેષણો બતાવવામાં આવે છે.- ગુરૂ શોભન પ્રજ્ઞાવાળા અર્થાત્ સ્વસમય અને પર-

इयं वृत्ति-'सुप्पन्नं' सुप्रज्ञम्-शोभना प्रज्ञा यस्य स सुप्रज्ञः तम् स्वसमयपरसमयज्ञम् तथा-'सुतवस्सियं' सुतपस्विनम्, शोभनं तपो बाह्याभ्यन्तररूपेण विद्यते यस्य स सुतपस्वी तम् एतादृशं गुरुं सेवेत। तदुक्तम्—

'नाणस्स होइ भागी, थिरयरओ दंसणे चरित्ते य।
धन्नो आवकहाए, गुरुकुलवासं न मुंचइ ॥१॥

छाया—ज्ञानस्य भवति भागी, स्थिरतरो दर्शने च चारित्रे।
धन्यो यावत्कथं, गुरुकुलवासं न मुञ्चति ॥१॥

के एवं रूपेण गुरुसेवां कुर्वन्ति तत्राह-'वीरा' वीराः-कर्मणां विदारणे समर्थाः। अथवा-परीषहोपसर्गादि सहिष्णवः, आसन्नसिद्धिकाः। तथा-'अत्तपन्नेसी' आप्तप्रज्ञेषिणः-आप्तो रागद्वेषादिरहितस्तस्य प्रज्ञा-केवलज्ञानरूपा, तादृशीं तज्जातीयां प्रज्ञामन्वेष्टुं शीलं विद्यते येषां ते आप्तप्रज्ञेषिणः। यद्वा-आत्मनः प्रज्ञा ज्ञानम्, तदन्वेषिणः-आत्मविषयकज्ञानमभिलषन्तः। तथा-'धिइमंता' धृतिमन्तः-धृतिः-

---

मय और परसमय का विज्ञाता हो तथा बाह्य एवं आभ्यन्तर तप से युक्त हो। ऐसे गुरु की सेवा करे। कहा है-'नाणस्स होइ भागी' इत्यादि।

'वह पुरुष धन्य है जो जीवनपर्यन्त गुरुकुलवास का परित्याग नहीं करता। ऐसा पुरुष ज्ञान का भाजन बनता है और दर्शन तथा चारित्र मे अधिक स्थिर होता है।'

इस प्रकार से कौन गुरु की सेवा करते हैं? इसका उत्तर देते हुए कहते हैं-जो वीर अर्थात् कर्म विदारण में समर्थ होते हैं अथवा परीषहों और उपसर्गों को सहन करने वाले शीघ्र मोक्षगामी होते हैं। तथा आप्त अर्थात् रागद्वेष से रहित महापुरुष की प्रज्ञा केवल ज्ञानकी प्राप्त

સમયને જાણુવાવાળા થવું તથા બાહ્ય-બહારના અભ્યંતર-આંતરિક તપથી યુક્ત હોય તેવા ગુરૂની સેવા કરવી. કહ્યું પણ છે કે-નાણસ્સ હોઈ ભાગી' ઈત્યાદિ

તેવા પુરૂષને ધન્ય છે, કે જે આજીવન-અર્થાત્ જીવન પર્યન્ત ગુરૂકુલ વાસનો ત્યાગ કરતા નથી. એવા પુરૂષો જ્ઞાનના પાત્ર બને છે. તથા દર્શન અને ચારિત્રમાં અધિક સ્થિર થાય છે.

આવા પ્રકારથી ગુરૂની સેવા કોણ કરે છે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં કહે છે—જેઓ વીર અથવા કર્મના વિદારણમાં સમર્થ હોય છે, અથવા પરીષહો અને ઉપસર્ગને સહન કરવા વાળા હોય છે. તેઓ શીઘ્ર મોક્ષગામી થાય છે. અર્થાત્ મોક્ષમાં જાય છે. તથા આપ્ત એટલે કે રાગદ્વેષ વિનાના મહાપુરૂષની પ્રજ્ઞા કહેતાં બુદ્ધી કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરવામાં અભિલાષી થાય છે. અથવા

संयमे रतिः सा विद्यते येषां ते धृतिमन्तः। संयमधैर्येण पञ्चमहाव्रतभारोद्वहनं सुकरं भवति। तदुक्तम्—

'जस्स धिई तस्स तवो, जस्स तवो तस्स सुगई सुलहा।
जे अधिइमंत पुरिसा, तवोऽवि खलु दुल्लहो तेसिं ॥१॥'

छाया--यस्य धृति स्तस्य तपो, यस्य तपस्तस्य सुगतिः सुलभा।
येऽधृतिमन्तः पुरुषा स्तपोऽपि खलु दुर्लभं तेषाम् ॥१॥

करने के अभिलाषी होते हैं अथवा जो आत्मविषयक ज्ञान के इच्छुक होते हैं। तथा जो संयम में धैर्यवान् होते हैं। क्योंकि संयममें धैर्य होने से पांच महाव्रतों का भार वहन करना सरल हो जाता है। कहा है-'जस्स धिई तस्स तवो' इत्यादि।

'जो धैर्यवान् होता है उसे तप की प्राप्ति होती है और जिसको तप की प्राप्ति होती है उसके लिए सुगति सुलभ हो जाती है। इसके विपरीत जो पुरुष धैर्यहीन होते हैं, उनके लिये तप भी दुर्लभ होता है।'

तथा जो इन्द्रियों के विजेता होते हैं अर्थात् अपनी श्रोत्रेन्द्रिय आदिको अपने वश में कर चुके हैं। इन विशेषणों से युक्त साधु स्वसमय और परसमय के ज्ञाता तथा सुतपस्वी गुरु की उपासना करते हैं। वही कर्म विदारण में समर्थ, केवल ज्ञानके अन्वेषण में तत्पर, धैर्यवान् और जितेन्द्रिय होते हैं ॥३३॥

જેઓ આત્મજ્ઞાનની ઇચ્છાવાળા હોય છે, તથા સંયમમાં ધીરજ વાળા હોય છે, કેમકે-સંયમમાં ધૈર્ય હોવાથી પાંચ મહાવ્રતોનો ભાર વહેવામાં સરલતા થઈ જાય છે. કહ્યું પણ છે કે-'જસ્સ ધિઈ તસ્સ તવો' ઈત્યાદિ

જે ધૈર્યવાન્ હોય છે, તેને તપની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને જેને તપની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેને સુગતિ સુલભ થઈ જાય છે. તેથી ઉલ્ટા જે પુરૂષો ધૈર્ય વિનાના હોય છે, તેઓને તપ પણ દુર્લભ જ બને છે.

તથા જેઓ ઈન્દ્રિયોને જીતવાવાળા હોય છે, અર્થાત્ પોતાની શ્રોત્રેન્દ્રિય વિગેરે ઇંદ્રિયોને પોતાના વશમાં રાખી ચૂકયા હોય, આ વિશેષણોથી યુક્ત સાધુ સ્વ સમય અને પર સમયના જાણવાવાળા તથા સારા તપસ્વી એવા ગુરૂની ઉપાસના કરે છે. તેજ કર્મના વિદારણમાં સમર્થ, કેવળજ્ઞાનને શોધવામાં તત્પર ધીરજવાળા અને જીતેન્દ્રિય અર્થાત્ ઇન્દ્રિયોને જીતવાવાળા હોય છે. ॥૩૩॥

मूलम्–गिंहे दीवमपासंता, पुरिसादाणिया नरा।
ते वीरा बंधणुम्मुक्का, नावकंखंति जीवियं ॥३४॥

छाया--गृहे दीपमपश्यन्तः पुरुषादानीया नराः ।
ते वीरा बन्धनोन्मुक्ता नाऽवकांक्षन्ति जीवितम् ॥३४॥

अन्वयार्थः--(गिहे दीवमपासंता) गृहे–गृहवासे दीपं–भावदीपं श्रुतज्ञान-लाभात्मकम् अपश्यन्तः–अप्राप्नुवन्तः (नरा) नराः (पुरिसादाणिया) पुरुषादानीयाः–पुरुषाणां–मुमुक्षूणाम् आदानीयाः–आश्रयणीया भवन्ति (बंधणम्मुक्का ते वीरा) बन्धनोन्मुक्ताः बन्धनेन सबाह्याभ्यन्तरेण पुत्रकलत्रादिस्नेहेन प्रावल्येन मुक्ताः बन्धनोन्मुक्ताः सन्तः (जीवियं) जीवितं–जीवनम् (नावकंखंति) नावकांक्षन्ति नाभिलषन्तीति ॥३४॥

'गिहे दीवमपासंता' इत्यादि।

शब्दार्थ--'गिहे दीवमपासंता–गृहे दीपमपश्यन्तः' गृहवासमें ज्ञान प्राप्ति का लाभ न देखते हुए 'पुरिसा दाणियानरा–पुराषादानीयाः नराः' मुमुक्षु पुरुषों के आश्रय लेने योग्य होते हैं 'बंधणुम्मुक्का ते वीरा–बंधनोन्मुक्ताः ते वीराः' बन्धन से मुक्त वे वीरपुरुष 'जीवियं–जीवितं' असंयमी जीवनकी 'नावकंखंति–नावकांक्षन्ति' इच्छा भी नहीं करते हैं ॥३४॥

अन्वयार्थ—गृह में दीपक न देखने वाले अर्थात् गृहस्थावस्था में श्रुतज्ञान का लाभ नहीं हो सकता, ऐसा सोचने वाले जो दीक्षा अंगीकार करके उत्कृष्ट गुणों को प्राप्त करते हैं, वे पुरुषों के आश्रयणीय बन जाते हैं बाह्य और आन्तरिक बन्धकों से अथवा पुत्र कलत्र आदि

'गिहे दीवमपासंता' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ--ગિહે દીવમપાસંતા–ગૃહે દીપમપશ્યન્તઃ' ગૃહાવાસમાં જ્ઞાન પ્રાપ્તિનો લાભ ન જણાયાથી 'પુરિસાદાણિયા નરા–પુરુષાદાનીયાઃ નરા.' મુમુક્ષુપુરૂષોને આશ્રય લેવો યોગ્ય ગણાય છે. 'બંધણુમ્મુક્કા તે વીરા–બંધનોન્મુક્તાઃ તે વીરાઃ' બંધનથી મુક્ત એવા તે વીર પુરૂષ 'જીવિયં'–જીવિત' અસંયમ જીવનને 'નાવકંખંતિ–નાવકાંક્ષન્તિ' ઈચ્છા પણ કરતાં નથી ॥૩૪॥

અન્વયાર્થ—ઘરમાં દીવાનો પ્રકાશ ન જોનારાઓ અર્થાત્ ગૃહસ્થ અવસ્થામાં શ્રુત જ્ઞાનનો લાભ પ્રાપ્ત કરી શકાતો નથી એવા પ્રકારનો વિચાર કરવાવાળાઓ દીક્ષાનો સ્વીકાર કરીને જે શ્રેષ્ઠ ગુણોને પ્રાપ્ત કરે છે, તેઓ પુરૂષોના આશ્રય સ્થાન બની જાય છે. બાહ્ય અને આંતરિક એટલે કે–બહારના અને અંદરના

टीका--'गिहे' गृहे-पुत्रकलत्रादिभिः सहवासे 'दीवं' दीपम्-दीपयति-प्रकाशयतीति दीपः, स च द्विविधः-द्रव्यदीपः, भावदीपश्च। तत्र-गृहावासे अपासंता' अपश्यन्तः, द्रव्यदीप पश्यन्तोऽपि भावदीप- श्रुतचारित्रलाभात्मकम पश्यन्तः, सम्यक् प्रव्रज्योत्थानेनोत्थिता उत्तरोत्तरगुणलाभेन तथाभूता भवन्ति। तदेतद्दर्शयति-'पुरिसादाणिया नरा' पुरुषादानीया नराः-पुरुषश्रेष्ठा नराः पुरुषाणां मुमुक्षूणाम् आदानीया आश्रया भवन्ति महान्तो भवन्तीत्यर्थः। ते

के राग बन्धन से मुक्त हो जाते हैं और असंयम जीवन की आकांक्षा नहीं करते हैं ॥३४॥

टीकार्थ—जो पदार्थों को प्रकाशित करता है, वह दीपक कहलाता है। दीपक दो प्रकार का है। द्रव्यदीपक और भावदीपक। द्रव्यदीपक स्थूल जड़ पदार्थों को ही प्रकाशित करता है, जब की जीव का ज्ञानरूप भावदीपक समस्त पदार्थों को प्रकाशित करने में समर्थ होता है। यहां श्रुतज्ञान को दीपक कहा गया है। श्रुतज्ञान का यह भावदीपक पुत्र कलत्र आदि के सहवास में प्राप्त होना कठिन है। इस तथ्य को समझ कर जो सम्यक् प्रव्रज्या अंगीकार करते और उत्तरोत्तर गुणों की वृद्धि करते हैं, वे कैसे बन जाते हैं, यह यहां दिखलाया गया है-वे पुरुषादानीय अर्थात् पुरुष में श्रेष्ठ नर मुमुक्षुजनों के लिए आश्रयणीय होते हैं-महान् से महान् बन जाते हैं, अपनी आत्मा से कर्मों को दूर करने

બંધનોથી અથવા પુત્ર કલત્ર વિગેરેના રાગાદિ બન્ધનથી મુક્ત થઈ જાય છે. અને અસંયમ જીવનની આકાંક્ષા-ઇચ્છા પણ કરતો નથી. ॥૩૪॥

ટીકાર્થ—જે પદાર્થોને પ્રકાશ યુક્ત કરે છે, તે દીવો કહેવાય છે. એ દીવો બે પ્રકારનો હોય છે. તે બે પ્રકારો દ્રવ્ય દીવો અને ભાવ દીવો એ પ્રમાણે છે. દ્રવ્ય દીવો સ્થૂળ જડ પદાર્થોને જ પ્રકાશ વાળા બનાવે છે, અને ભાવ દીવો સઘળા પદાર્થોને પ્રકાશ વાળા કરવામાં સમર્થ થાય છે અહિયાં શ્રુત જ્ઞાનને દીવો કહેલ છે. શ્રુત જ્ઞાનનો ભાવ દીવો પુત્ર, કલત્ર (સ્ત્રી) વિગેરેના સહવાસમાં પ્રાપ્ત થવો મુશ્કેલ છે, આ પ્રમાણેના તથ્ય કહેતાં સત્યને સમજીને જેઓ સમ્યક્ પ્રવ્રજ્યાનો સ્વીકાર કરે છે. અને ઉત્તરોત્તર ગુણોને વધારે છે, તેઓ કેવા બની જાય છે? તે અહિયાં બતાવવામાં આવે છે. તેઓ પુરૂષાદાનીય અર્થાત્ પુરૂષમાં ઉત્તમ નર મુમુક્ષુ એટલે કે મોક્ષની ઇચ્છા વાળા પુરૂષોના આશ્રય રૂપ થાય છે. અર્થાત્ મહાનથી પણ મહાન્ બની જાય છે, પોતાના આત્માથી કર્મોને દૂર કરવાવાળા વીર પુરૂષો

वीराः विशेषेण ईरयन्ति-गमयन्ति स्वस्मादष्टविधं कर्म ये ते वीराः। तथा- 'बंधणुम्मुक्का' बन्धनोन्मुक्ताः बन्धनेन-पुत्रकलत्रादीनां स्नेहपाशेन मुक्ताः-त्यक्ताः सन्तः, 'जीवियं' जीवितम्-असंयमजीवनम् 'नावकंखंति' नावकांक्षन्ति तादृश जीवनाभिलाषमपि न कुर्वन्तीति। गृहवासे वसन्तो ज्ञानदीपमपश्यन्तः सम्यग् विविच्य प्रव्रज्यामादाय उत्तरोत्तरान् गुणान् वर्द्धयन्त एव पुमांसो मोक्ष्यमाणानां पुंसामाश्रयभूता बन्धनोन्मुक्ता स्वादरमसंयमजीवनमपि नाभिलपन्ति, इति संक्षिप्तसारः ॥३४॥

जम्बूस्वामिनं प्रति सुधर्मास्वामी प्राह-'अगिद्धे' इत्यादि।

मूलम्-अगिद्धे सद्दफासेसु, आरंभेसु अणिस्सिए।
सव्वं तं समयातीतं, जमेतं लवियं बहु ॥३५॥

छाया--अगृद्धः शब्दस्पर्शेषु, आरंभेषु-अनिश्रितः।
सर्वं तत् समयातीतं, यदेतल्लपितं बहु ॥३५॥

वाले वीर, पुत्र कलत्र आदिके स्नेहपाश से विमुक्त होते हैं। ऐसे पुरुष रत्न असंयममय जीवन की अभिलाषा तक नहीं करते।

गृहवास में बसने वाले ज्ञान प्रदीप को न देखते हुए, सम्यक् प्रकार से विचार करके, दीक्षा अंगीकार करके और उत्तरोत्तर अपने गुणों की वृद्धि करते हुए अन्य मुमुक्षुओं के आश्रय भूत एवं बन्धन हीन हो जाते हैं। वे जीवन की अभिलाषा नहीं करते हैं ॥३४॥

सुधर्मा स्वामी जम्बूस्वामी से कहते हैं-'अगिद्धे' इत्यादि।

शब्दार्थ—'सद्दफासेसु-शब्दस्पर्शेषु' साधु मनोहर शब्द, रूप, रस, गन्ध और स्पर्शमें 'अगिद्धे-अगृद्धः' आसक्त न हो 'आरंभेसु अणि-

---

પુત્ર, કલત્ર વિગેરેના સ્નેહ બંધનથી છૂટી જાય છે. એવા પુરૂષ રત્નો અસંયમવાળા જીવનની ઈચ્છા પણ કરતા નથી,

ગૃહવાસમાં રહેવાવાળા જ્ઞાન રૂપી દીવાને જોઈ શકતા નથી. તેથી સારી રીતે વિચાર કરીને દીક્ષાનો સ્વીકાર કરીને તથા ઉત્તરોત્તર પોતાના ગુણોને વધારીને બીજા મુમુક્ષુઓના આશ્રય સ્થાન રૂપ અને બંધનથી મુક્ત થઈ જાય છે. તેઓ જીવનની ઈચ્છા કરતા નથી. ॥૩૪॥

સુધર્મા સ્વામી જંબૂસ્વામીને કહે છે. 'अगिद्धे' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'सद्दफासेसु-शब्दस्पर्शेषु' સાધુએ મનોજ્ઞ એવા શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ, અને સ્પર્શમાં 'अगिद्धे-अगृद्धः' આસક્ત થવું નહીં. 'आरंभेसु अणि-

अन्वयार्थः--(सद्दफासेसु) शब्दस्पर्शादिषु विषयेषु (अगिद्धे) अगृद्धः-गृद्धिभावरहितः (आरंभेसु अणिस्सिए) आरंभेषु-सावद्यानुष्ठानेषु अनिश्रितः असंबद्धः (जमेतं वहुलवियं) यदेतद् वहुलपितम् निषिद्धत्वेन प्रोक्तं मया (सव्वं तं समयातीतं) सर्वं तत् समयातीतम्-तदेतत्सर्वं समयात् आर्हतागमात् अतीतं बाह्यमिति कृत्वा तन्नानुष्ठेयमिति ॥३५॥

टीका--'सद्दफासेसु' अनुकूलशब्दस्पर्शादिषु 'अगिद्धे' अगृद्धः-शब्दरूपगन्धरसस्पर्शयुक्तेषु मनोज्ञविषयेषु-आसक्तिरहितः । तथा-'आरंभेसु' आरम्भेषु-सावद्यकर्मानुष्ठानेषु 'अणिस्सिए' अनिश्रितः-सम्बन्धरहितोऽप्रमत्त इति यावत् । 'जमेतं बहुलविय' यदेतद्बहुलपितम्-एतदध्ययनादारभ्य प्रतिषेध्यत्वेन यल्लपि

स्सिए-आरंभेषु अनिसृतः' तथा सावद्य अनुष्ठान न करे 'जमेतं बहुलवियं-यदेतद्बहुलपितं' इस अध्ययन के आदिसे लेकर जो अनेक बातें कही गई है 'सव्वं तं समयातीतं-सर्वं तं समयातीतम्' वे सब जिनागमसे विरुद्ध होने के कारण निषिद्ध है ॥३५॥

अन्वयार्थ—मुनि शब्द आदि विषयों में गृद्धिसे रहित हो और सावद्यानुष्ठानों से असम्बद्ध रहे।

यहां मैंने जो निषेध रूपमें कहा है, वह सब आर्हत आगम से विरुद्ध हैं, ऐसा समझ कर उसका अनुष्ठान नहीं करना चाहिए ॥३५॥

टीकार्थ—अनुकूल शब्द स्पर्श आदि इन्द्रियों के विषय में अर्थात् मनोज्ञ शब्द, रूप, गंध, रस और स्पर्श में साधु को आसक्ति रहित होना चाहिए तथा आरंभों में असम्बद्ध होना चाहिए।

स्सिए-आरंभेषु अनिसृतः' तथा सावद्य अनुष्ठान करवुं नहीं 'जमेतं बहुलवियं'-यदेतद्बहुलपितम्' આ અધ્યયનના આરંભથી લઈને જે અનેક વાતો કહેવામાં આવી છે 'सव्वं तं समयातीतं-सर्वं त समयातीतम्' તે બધું કથન જીનાગમથી વિરૂદ્ધ હોવાના કારણે તેનો નિષેધ કરેલ છે ॥૩૫॥

અન્વયાર્થ--મુનીએ શબ્દ, સ્પર્શ વિગેરે વિષયોમાં ગૃદ્ધિ એટલે કે આસક્તિ વિનાનો થવું અને સાવદ્ય અનુષ્ઠાનોથી અસંબદ્ધ રહેવું. અહિયાં મેં જે નિષેધરૂપથી કહેલ છે, તે સઘળું અર્હત ભગવાનના આગમથી વિરૂદ્ધ છે તેમ સમજીને તેનુ અનુષ્ઠાન કરવું ન જોઈએ. ॥૩૫॥

ટીકાર્થ--અનુકૂળ શબ્દ, રૂપ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શમાં સાધુએ આસક્તિ રાખવી ન જોઇએ તથા આરંભોમાં અસંબદ્ધ થવું જોઈએ. આ અધ્યયનના પ્રારંભથી નિષેધ રૂપથી જે કથન કરવામાં આવેલ છે, તે સઘળું કથન આર્હત

तम्-उक्तम् 'सव्वं तं समयातीतं' सर्वं तत् समयातीतम् समयात्-आर्हतशास्त्रात् अतीतम्-अतिक्रान्तमिति कृत्वा प्रतिषिद्धम्। यदपि विधेयरूपेण कथितम्, तदेतत्सर्वमेव कुशास्त्रातीतम् लोकोत्तरं प्रधानं वर्त्तते। यदपि कुतीर्थिकैर्बहुलपितम्, तदपि समयातीतं शास्त्रविरुद्धमिति कृत्वा नैवाऽनुष्ठेयमिति।

साधुर्मनोज्ञशब्दस्पर्शादिषु नैवासक्तो भवेत् तथा-सावद्याऽनुष्ठानेषु नैव प्रवृत्तो भवेत् ॥३५॥

मूलम्--अइमाणं च मायं च, तं परिण्णाय पंडिए।
गारवाणि य सव्वाणि, निव्वाणं संधए मुणी॥त्तिबेमि॥३६॥

छाया—अतिमानं च मायां च, तत्परिज्ञाय पण्डितः।
गौरवाणि च सर्वाणि, निर्वाणं सन्धयेन्मुनिः॥३६॥ इति ब्रवीमि।

इस अध्ययन के प्रारंभ से जो निषिद्ध रूपमें कहा है, वह सब आर्हत् शास्त्र से विरुद्ध है, इस कारण उसका निषेध किया है। और जो विधि रूप से कहा है वह सब कुशास्त्र से अतीत लोकोत्तर और प्रधान है। और कुतीर्थिकोंने बहुत कहा है, वह सब जैनसिद्धान्त से विरुद्ध है, अत एव उसका आचरण नहीं करना चाहिए।

तात्पर्य यह है कि साधु को मनोज्ञ इन्द्रिय विषयों में आसक्त नहीं होना चाहिए और सावद्य अनुष्ठानों से संबद्ध नहीं रहना चाहिए। ॥३५॥

'अइमाणं च मायं च'

शब्दार्थ—'पंडिए मुणी-पंडितो मुनिः पण्डितमुनि 'अइमाणं-अतिमानं' अतिमान 'मायं च-मायां च' माया एवं क्रोध, लोभ तथा 'सव्वाणि गारवाणि-सर्वाणि गौरवानि' और सब प्रकारके

શાસ્ત્રથી વિરૂદ્ધ છે, તે કારણે તેના નિષેધ કરવામાં આવેલ છે અને વિધિ-રૂપથી જે કથન કરેલ છે. તે સઘળુ કથન કુશાસ્ત્રોથી અતીત એટલે કે જુદા પ્રકારનું લોકોત્તર અને પ્રધાન છે. અને કુતીર્થિકોએ જેનું કથન કરેલ છે, તે સઘળું કથન જૈનસિદ્ધાંતથી વિરૂદ્ધ છે. તેથી જ તેનું આચરણ કરવું ન જોઈએ.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે--સાધુએ મનોજ્ઞ એવા ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં આસક્ત થવું ન જોઈએ. અને સાવદ્ય અનુષ્ઠાનોમાં બંધાઇ રહેવું ન જોઈએ ॥૩૫॥

'अइमाणं च मायं च' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ--'पंडिए मुणी-पण्डितो मुनि' પંડિત મુનિ 'अइमाणं-अतिमानं' અતિમાન 'मायं च-मायां च' માયા અને ક્રોધ લોભ, તથા 'सव्वाणि गार-

अन्वयार्थः—(पंडिए मुणी) पण्डितो मुनिः (अइमाणं) अतिमानम् (मायं च) मायांच चकरात् लोभक्रोधौ (सव्वाणि च गारवाणि) सर्वाणि च गौरवाणि-ऋद्धिरससातरूपाणि 'परिण्णाय' परिज्ञाय-सम्यग् ज्ञात्वा ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया परित्यज्य 'निव्वाणं'-मोक्षम् (संधए) सन्धयेत्-प्रार्थयेदिति ।३६।

टीका—'पंडिए' पण्डितः- हेयोपादेयज्ञानवान 'मुणी' मुनिः-साधुः 'अइमाणं अतिमानम्-अहङ्कारमित्यर्थः च शब्दात् तत्पूर्वस्थितं क्रोधम् 'मायं च' मायां च शब्देन लोभम् 'सव्वाणि' सर्वाणि 'गारवाणि' गौरवाणि-ऋद्धिरससातरूपाणि, 'तं परिण्णाय' तं-मायादिकं परिज्ञाय-ज्ञपरिज्ञया चतुर्गतिभ्रमणहेतुरूपं ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया परित्यजेत्। एतानि सर्वाणि परिहृत्य 'निव्वाणं' निर्वाणं-मोक्षम् अशेषकर्मक्षयरूपम् 'संधए' सन्धयेत्-मोक्षानुसन्धानयुक्तां क्रियां

विषयभोगों को 'परिण्णाय-परिज्ञाय' सम्यक् प्रकार से ज्ञपरिज्ञाद्वारा जानकर प्रत्याख्यान परिज्ञासे त्यागकर 'निव्वाणं-निर्वाणम्' मोक्षकी 'संधए-संधयेत्' इच्छा करे ॥३६॥

अन्वयार्थ—विवेकवान् मुनि अतिमान, माया लोभ और क्रोधको तथा सब गौरवों को ज्ञपरिज्ञा से सम्यक् रूप से जान कर प्रत्याख्यान परिज्ञा से त्याग करके निर्वाण की इच्छा करे ॥३६॥

टीकार्थ—हेय और उपादेय का ज्ञाता मुनि मान को 'च' शब्द से क्रोध को माया को और दूसरे 'च' शब्द से लोभ को तथा ऋद्धि, रस और सातारूप सब (तीनों) गौरवों को ज्ञपरिज्ञा से चार गतियों में भ्रमण का कारण जान कर प्रत्याख्यान परिज्ञा से उनको त्याग दे। इन सब को त्याग कर मोक्ष की कामना करे।

वाणि-सर्वाणि गौरवाणि' અને બધાજ પ્રકારના વિષયભોગોને 'परिण्णाय-परिज्ञाय' સમ્યક્ પ્રકારથી જ્ઞપરિજ્ઞાથી જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરીને 'निव्वाणं-निर्वाणम्' મોક્ષની 'संधए-सधयेत्' ઈચ્છા કરે ॥૩૬॥

અન્વયાર્થ—વિવેકવાન્ મુનિએ અત્યંત માન, માયા, લોભ, તથા ક્રોધને તથા સઘળા ગૌરવોને જ્ઞપરિજ્ઞાથી સારી રીતે જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરીને નિર્વાણની ઈચ્છા કરવી ॥૨૬॥

ટીકાર્થ—હેય અને ઉપાદેય જાણવાવાળા મુનિએ માનને 'च' શબ્દથી ક્રોધને, માયાને તથા બીજા 'च' શબ્દથી લોભને તથા ઋદ્ધિ, રસ, અને શાતારૂપ ત્રણે ગૌરવોને જ્ઞપરિજ્ઞાથી ચાર ગતિયોમાં ભ્રમણનું કારણ જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરવો. આ બધાનો ત્યાગ કરીને મોક્ષની ઈચ્છા કરવી એજ કલ્યાણ કારક છે.

कुर्यादिति। विवेकवान् मुनिः-अतिमानमायादीन्, तथा-सर्वप्रकारकऋद्धिरस-सातगौरवान् च परित्यज्य मोक्षं साधयेत्। 'त्ति बेमि' इत्येवं तीर्थकरोदितं सर्वं ते कथयामि। इति।३६।

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूछत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य - जैनधर्मदिवाकर
-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री
"सूत्रकृताङ्गसूत्रस्य" समयार्थबोधिन्या-
ख्यायां व्याख्यायां धर्मनामकं
नवमाऽध्ययन समाप्तम् ॥९॥

अभिप्राय यह है कि विवेकी मुनि समस्त कषायों और समस्त गौरवों को त्याग कर मुक्ति की साधना करे। इस प्रकार तीर्थंकर द्वारा कहा हुआ ही सुधर्मा स्वामी कहते हैं हे जम्बू। मैं तुमसे कहता हूं ॥३६॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत 'सूत्रकृताङ्गसूत्र' की समयार्थबोधिनी व्याख्या का धर्मनामक
नववां अध्ययन समाप्त ॥९॥

કહેવાનો અભિપ્રાય એ છે કે વિવેકી મુનીએ સઘળા કષાયો અને સઘળા ગૌરવોનો ત્યાગ કરીને મુક્તિની સાધના કરવી. આ પ્રમાણે તીર્થંકરે ઉપદેશ રૂપે કહેલ કથન જ સુધર્મા સ્વામી કહે છે કે હે જંબૂ ભગવાન પાસેથી મેં જે પ્રમાણે સાંભળ્યુ છે તે પ્રમાણે તમોને કહ્યુ છે. ॥૩૬॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત 'સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર'ની સમયાર્થબોધિની વ્યાખ્યાનું ધર્મ નામનું નવમું અધ્યયન સમાપ્ત ॥૯॥

॥ अथ दशमं श्री समाध्ययनं प्रारभ्यते ॥

गतं नवमं धर्माध्ययनम्, सम्प्रति-दशमं समाधिनामकमध्ययनं प्रारभ्यते, तत्र दशमाध्ययनस्य नवमाध्ययनेन सह अयमभिसम्बन्धः-नवमेऽध्ययने धर्मोऽभिहितः, स च अविकलसमाधौ सत्येव भवतीति सम्प्रति-समाधिः प्रतिपाद्यते, इत्यनेन सम्बन्धेनाऽऽयातस्य दशमाध्ययनस्येदमादिमं सूत्रम् 'आघ' इत्यादि।

मूलम्-आघं मईमं अणुवीय धम्मं अंजू समाहिं तमिणं सुणेह।
अपडिन्नभिक्खू उ समाहिपत्ते,
अणियाणभूएसु परिव्वएज्जा ॥१॥

छाया-आख्यातवान् मतिमान् अनुविचिन्त्य, धर्ममृजुं समाधिं तमिमं शृणुत।
अप्रतिज्ञभिक्षुस्तु समाधिं प्राप्तोऽनिदानो भूतेषु परिव्रजेत् ॥१॥

॥ दशवें अध्ययन का प्रारंभ ॥

नौवां अध्ययन समाप्त हुआ। अब दसवां समाधि नामक अध्ययन आरंभ किया जा रहा है। नौवें अध्ययन के साथ दसवें अध्ययन का यह संबंध है-नौवें अध्ययन में धर्म का प्रतिपादन किया गया है। धर्म परिपूर्ण समाधि होने पर ही होता है अतएव अब समाधि की प्ररूपणा की जाती है। इस सम्बन्ध से प्राप्त दसवें अध्ययन का यह प्रथम सूत्र है-'आघं मईमं' इत्यादि।

शब्दार्थ—'मईमं-मतिमान्' केवलज्ञानी भगवान् महावीरस्वामीने 'अणुवीय-अनुविचिन्त्य' केवलज्ञान द्वारा जानकर 'अंजुं-ऋजु' सरल और 'समाहिं-समाधिं' मोक्ष प्राप्त कराने वाला 'धम्म-धर्मम्'

દશમા અધ્યયનનો પ્રારભ

હવે દસમા સમાધિ નામના અધ્યયનનો પ્રારભ કરવામાં આવે છે નવમા અધ્યયનની સાથે દસમા અધ્યયનનો આ પ્રમાણે સબધ છે.-નવમા અધ્યયનમાં ધર્મનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલ છે ધર્મ પરિપૂર્ણ સમાધિ થય ત્યારે જ અર્થાત્ શાંતિ થાય ત્યારે જ આચરી શકાય છે. આ સંબંધથી પ્રાપ્ત થયેલા દસમા અધ્યયનનું આ પહેલું સૂત્ર છે. 'આઘં મઈમં' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'मईमं-मतिमान' કેવળજ્ઞાનવાળા ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી એ 'अणुवीय-अनुविचिन्त्य' કેવળજ્ઞાન દ્વારા જાણીને 'अंजुं'-ऋजुं સરલ અને 'समाहिं-समाधिं' મોક્ષની પ્રાપ્તિકરાવવાવાળા 'धम्म-धर्मम् શ્રુત ચરિત્ર રૂપ ધર્મનું

अन्वयार्थः—'मईमं' मतिमान्-केवलज्ञानीतदर्थः 'अणुवीय' अनुविचिन्त्य केवलज्ञानेन ज्ञात्वा (अंजू) ऋजुं-सरलम् (समाहिं) समाधिं-मोक्षमापकम् (धम्मं) धर्मं-श्रुतचारित्राख्यम् (आघं) आख्यातवान्-कथितवान (तमिणं) तमिमं धर्मम् (सुणेह) मत्तः शृणुत हे शिष्याः !, (अपडिन्न) अप्रतिज्ञः-इहलोकपरलोकाशंसारहितः (समाहिपत्ते) ज्ञानादिसमाधिप्राप्तः (अणियाणभूएसु) भूतेषु अनिदानः, निदानम्-आरम्भरूपं तद्रहितः 'भिक्खू' भिक्षुः (परिव्वएज्जा) परिव्रजेत्-संयमे पराक्रमेत् इति ॥१॥

टीका—'मईमं मतिमान् मननं मतिः-समस्तपदार्थविषयकं ज्ञानम् तादृश

श्रुत चारित्र रूप धर्म का 'आघं-आख्यातवान्' कथन किया है 'तमिणं तमिमं' उस धर्म को 'सुणेह-शृणुत' हे शिष्यो तुम लोग सुनो 'अपडिन्न-अप्रतिज्ञः' अपने तपका फल न चाहता हुआ 'समाहिपत्ते-समाधिप्राप्तः' समाधिको प्राप्त 'अणियाण भूएसु-अनिदानो भूतेषु' प्राणियोंका आरंभ न करता हुआ 'भिक्खू-भिक्षुः' साधु 'परिव्वएज्जा-परिव्रजेत्' शुद्ध संयमका पालनकरे ॥१॥

अन्वयार्थ—मतिमान् अर्थात् केवलज्ञानी ने, चिंतन करके अर्थात् केवलज्ञान से जान कर सरल समाधि धर्म का कथन किया है। इस धर्म को श्रवण करो। ऐहिक एवं पारलौकिक आकांक्षा से रहित, समाधि को प्राप्त भूतों (जीवों) के विषय में आरंभ न करने वाला भिक्षु सं-म में पराक्रम करे ॥१॥

टीकार्थ—मनन करना मति है। यहाँ मति का अर्थ है-समस्त

'आघं-आख्यातवान्' કથન કર્યું છે 'तमिणं-तमिमं' એ ધર્મ ને 'सुणेह-शृणुत' હે શિષ્યો તમે લોકો સાંભળો 'अपडिन्ने-अप्रतिज्ञः' પોતાના તપનું ફળ ન ઈચ્છતા થકા 'समाहिपत्ते-समाधिप्राप्तः' સમાધિને પ્રાપ્ત 'अणियाण भूएसु-अनिदानो भूतेषु' પ્રાણિયોનો આરંભ ન કરતા થકા 'भिक्खु-भिक्षु' સાધુ परिव्वएज्जा-परिव्रजेत्' શુદ્ધ એવા સંયમનું પાલન કરે ॥૧॥

અન્વયાર્થ—મતિમાન્ અર્થાત્ કેવળજ્ઞાનથી ચિંતવન કરીને એટલે કે કેવળજ્ઞાનથી જાણીને સરળ સમાધિ ધર્મનું કથન કરેલ છે એ ધર્મનું શ્રવણ કરો, ઐહિક-આલોક સંબંધી તથા પારલૌકિક-પરલોક સંબંધી આકાંક્ષાથી રહિત થઈ સમાધિને પ્રાપ્ત કરી જીવો સંબંધી આરંભ ન કરવાવાળા ભિક્ષુ સંયમમાં પરાક્રમ કરે ॥૧॥

ટીકાર્થ—મનન કરવું તે મતિ છે, અહિયાં મતિનો અર્થ સઘળા પદા-

समस्तपदार्थविषयकं ज्ञानं विद्यते यस्याऽसौ मतिमान्–केवलज्ञानीत्यर्थः । यद्यपि सन्ति बहवः केवलज्ञानिनः, तथापि प्रकृते मतिमानित्यसाधारणं विशेषणं तीर्थंकरस्यैव वक्ति, तत्राऽदूरवर्तित्वान्महावीरस्वामीनो ग्रहणमेव भवतीति मतिमान् महावीरः 'अणुवीय' अनुविचिन्त्य–केवलालोकेनाऽवलोक्य उपदेशयोग्यान् पदार्थानधिकृत्य 'अंजू' ऋजुम्–सरलम् अकुटिलम् 'समाहिं' समाधिम्–समाधिप्रापकं–मोक्षप्रापकमित्यर्थः 'धम्मं' धर्मम्–श्रुतचारित्राख्यम् 'आघं' आख्यातवान्, एतादृशकुटिलं समाधिप्रापकं धर्मं मतिमान् श्रीमहावीरस्वामी कथितवान् । किं कृत्वा 'अणुवीय' अनुविचिन्त्य कश्चास्य धर्मस्य अधिकारी ? के च–उपदेश योग्याः पदार्थाः ? कया भाषया श्रोतॄणां बोधः ? इत्यादि सर्वं स्वबुद्ध्या विचार्य प्रोक्तवान् । 'तमिणं' तदिमं धर्मम्–तीर्थंकरोच्चारितम् 'सुणेह' शृणुत यूयं सावधानतया. श्रोतव्य किमस्ति- तत्राह–'अपडिन्न' अप्रतिज्ञः–तपोऽनुष्ठानं

पदार्थों का ज्ञान ऐसे ज्ञानवान् को मतिमान् अर्थात् केवलज्ञानी कहते हैं। यद्यपि केवलज्ञानी बहुत होते हैं, परन्तु प्रकृत में 'मतिमान्' यह असाधारण विशेषण तीर्थंकर को ही प्रकट करता है। उनमें से भी समीप होने के कारण श्रीमहावीरस्वामी को ही ग्रहण करना चाहिए। तात्पर्य यह हुआ कि श्रीमहावीर स्वामी ने केवलज्ञान से जानकर सरल अर्थात् माया आदि शल्यों से रहित धर्म का कथन किया है।

जिनेन्द्र भगवान् ने समाधि रूप धर्म का प्ररूपण किया है। इस धर्म का अधिकारी कौन है ? उपदेश करने योग्य पदार्थ कौन से हैं ? किस भाषा का प्रयोग करने से अधिक से अधिक श्रोताओं को सरलता से बोध होगा ? इत्यादि बातों का अपनी बुद्धि से विचार कर

र्थोनुं ज्ञान એ પ્રમાણે થાય છે. એવા જ્ઞાન વાનને કેવળ જ્ઞાની કહેવામાં આવે છે. જો કે કેવળ જ્ઞાની ઘણા હોય છે, પરંતુ આ પ્રકરણમાં મતિમાન્ એ અસાધારણ વિશેષણ તીર્થંકરનો જ નિર્દેશ કરે છે. તેમાં પણ સમીપ હોવાથી શ્રી મહાવીર સ્વામીનેજ ગ્રહણ કરવા જોઈએ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે–શ્રી મહાવીરસ્વામીએ કેવળ જ્ઞાનથી જાણીને સરલ અર્થાત્ માયા વિગેરે શલ્યો રહિત એવા ધર્મનો ઉપદેશ આપેલ છે.

જીનેન્દ્ર દેવે સમાધિ રૂપ ધર્મની પ્રરૂપણા કરેલ છે. આ ધર્મનો અધિકારી કોણ છે ? તથા ઉપદેશ કરવા યોગ્ય કયા પદાર્થો છે ? કઈ ભાષાનો પ્રયોગ કરવાથી વધારેમાં વધારે શ્રોતાઓને સરલતાથી બોધ થઈ શકે ? વિગેરે બાબતોનો પોતાની બુદ્ધિથી વિચાર કરીને તેઓએ ધર્મનો ઉપદેશ

कुर्वतो यस्य ऐहिकाऽऽमुष्मिकरूपा प्रतिज्ञा आकांक्षा न विद्यते सोऽप्रतिज्ञः। 'समाहिपत्ते' मसाधिप्राप्तः-मोक्षप्रापकधर्मध्यानयुक्तः। 'भूएसु आणियाण' भूतेषु-षड्जीवनिकायेषु अनिदानः-आरम्भरहितः स एवं भूतः 'भिक्खू' भिक्षुः सावद्याऽनुष्ठानविरहितः सन 'परिव्वएज्जा' परिव्रजेत्- संयमानुष्ठाने विहरेत्-तिष्ठेत् संयमं परिपूर्णं पालयेदिति भावः ॥१॥

उन्होंने धर्मका उपदेश दिया है। इस तीर्थंकर कथित धर्म को तुम सावधान होकर सुनो।

सुनने योग्य क्या है ? इस प्रश्न का उत्तर देते हैं-तप का अनुष्ठान करते हुए जिस साधक में इह-परलोक संबंधी आकांक्षा नहीं होती, वह अप्रतिज्ञ कहलाता है। समाधि को जिसने प्राप्त कर लिया हो, वह समाधि प्राप्त कहा जाता है। ऐसा साधक ही समाधि प्राप्त कर सकता है। जो षट् जीवनिकायों के विषय में निदान अर्थात् आरंभ नहीं करता वह 'अनिदान' कहलाता है। इन सब विशेषणों से युक्त होकर साधु संयम का अनुष्ठान करे। अथवा साधु 'अनिदानभूत' हो अर्थात् कर्मों के ग्रहण से रहित होकर संयम का अनुष्ठान करे।

तात्पर्य यह है कि केवलज्ञानवान् भगवान् तीर्थ करने अत्यन्त सरल और मोक्षप्रद धर्म का निरूपण किया है। हे शिष्यों मेरे मुख से उस

આપેલ છે, માટે આ તીર્થંકર ભગવાને કહેલ ધર્મ તમો સાવધાન થઇને સાંભળો.

સાંભળવાને યોગ્ય શું છે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવામાં આવે છે, તપનું અનુષ્ઠાન કરનારા જે સાધકમાં ઇહલોક (આલોક) તથા પરલોક (પરભવમાં પ્રાપ્ત થનાર લોક) સબંધી આકાંક્ષા-ઇચ્છા હોતી નથી, તેને અપ્રતિજ્ઞ કહેવામાં આવે છે જેણે સમાધિ પ્રાપ્ત કરી લીધી હોય, તે સમાધિપ્રાપ્ત કહેવાય છે. અને એવો સાધકજ સમાધિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે જેઓ ષટ્ જીવનિકાયોના સંબધમાં નિદાન-અર્થાત્ આરભ કરતા નથી તે 'અનિદાન' કહેવાય છે. આ બધા વિશેષણોથી યુક્ત થઇને સાધુએ સંયમનું અનુષ્ઠાન કરવું અથવા સાધુએ અનિદાન ભૂત થવું. અર્થાત્ કર્મોના ગ્રહણથી રહિત થઇને સંયમનું અનુષ્ઠાન કરવું.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—કેવળ જ્ઞાની ભગવાન્ તીર્થંકરે અત્યંત સરળ અને મોક્ષ આપનાર ધર્મનું નિરૂપણ કરેલ છે હે શિષ્યો! મારા મુખથી એ ધર્મને તમો સાંભળો પોતાનાં તપના ફળની ઇચ્છા કોઈ પણ વખતે

मूलम्–उड्ढं अहेयं तिरियं दिसासु,
तसा य जे थावर जे य पाणा।
हत्थेहिं पाएहिं य संजमित्ता,
अदिन्नमन्नेसु य णो गहेज्जा ॥२॥

छाया—ऊर्ध्वमधस्तिर्यग् दिशासु–त्रसाश्च ये स्थावरा ये च प्राणाः।
हस्ताभ्यां च पादाभ्यां संयम्य, अदत्तमन्यैश्च नो गृह्णीयात् ॥२॥

अन्वयार्थः—(उड्ढं अहेयं तिरियं दिसासु) ऊर्ध्वमधस्तिर्यग्दिशासु-प्राच्या-

धर्म को सुनो अपने तप के फल की कदापि कामना न करो। समाधि से युक्त होकर, सावद्य अनुष्ठान नहीं करते हुए विशुद्ध धर्म का पालन करो।१।

'उड्ढं अहेयं तिरियं' इत्यादि।

शब्दार्थ—'उड्ढं अहेयं तिरियं दिसासु–ऊर्ध्वमधस्तिर्यग् दिशासु' ऊपर नीचे और तिरछी दिशाओं में 'तसाय जे थावरा जे य पाणा–त्रसाश्च ये स्थावराः ये च प्राणाः' त्रस और स्थावर जो प्राणी रहते हैं उन प्राणियों को 'हत्थेहिं पाएहिं य संजमित्ता–हस्ताभ्यां च पादाभ्यां संयम्य' हाथ और पैर अपने वशमें रखकर अर्थात् बांध कर पीडा न करनी चाहिये 'अन्नेसु य अदिन्नं नो गहेज्जा–अन्यैश्चादत्तं न गृह्णीयात्' तथा अन्य के द्वारा विना दी हुइ चीज न लेनी चाहिये ॥२॥

अन्वयार्थ—ऊर्ध्व दिशा, अधो दिशा और तिर्छी दिशाओं–पूर्व

કરવી નહીં. સમાધીથી યુક્ત થઈને, સાવદ્ય અનુષ્ઠાન કર્યા વિના વિશુદ્ધ ધર્મનું પાલન કરો. તેમાંજ કલ્યાણ સમાયેલ છે. ॥૧॥

'उड्ढं अहेयं तिरियं' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'उड्ढं अहेय तिरिय दिसासु–ऊर्ध्वमधस्तिर्यग् दिशासु' ઉપર નીચે અને તિરછી દિશાઓમાં 'तसा य जे थावरा जे य पाणा–त्रसाश्च ये स्थावराः ये च प्राणाः' ત્રસ અને સ્થાવર જે પ્રાણિયો રહે છે. એ પ્રાણિયોને 'हत्थेहिं पाएहिं य संजमित्ता–हस्ताभ्यां चः पादाभ्यां च संयम्य' હાથ અને પગ પોતાના વશમાં રાખીને અર્થાત્ હાથ પગ બાંધીને પીડા કરવી ન જોઇએ 'अन्नेसु य अदिन्नं नो गहे–अन्यैश्चादत्त न गृह्णीयात्' તથા બીજાઓ દ્વારા આપ્યા વિનાની વસ્તુ લેવી ન જોઈએ ॥૨॥

અન્વયાર્થ—ઉર્ધ્વદિશા, અધોદિશા અને તિરછીદિશાઓ–પૂર્વ દિશા વિગેરેમાં

दिदिक्षु आग्नेयादिविदिक्षु च 'तसा य जे थावर जे य पाणा' त्रसाः-द्वीन्द्रियादयः ये च स्थावराः-पृथिव्यादयः प्राणा जीवाः एतान् प्राणान् 'हत्थेहिं पाएहिं य संजमित्ता' हस्ताभ्यां पादाभ्यां च संयम्य-बद्ध्वा न विराधयेत् 'अन्नेसु य अदिन्नं नो गहेज्जा' अन्यैश्चादत्त-परैरदत्तं न गृह्णीयादिति ।।२।।

टीका—प्राणातिपातादीनि कर्मणां निदानानि, प्राणातिपातश्च द्रव्यक्षेत्रकालभावभेदाच्चतुर्धा विभक्तो भवति । तत्र क्षेत्रप्राणातिपातं प्रथमं दर्शयति सूत्रकारः-'उड्ढं' ऊर्ध्वम्, योऽपि प्राणातिपातः क्रियते, स प्रज्ञापकापेक्षया ऊर्ध्वम्-उपरिदेशे क्रियते, यदि वा कर्त्तुरपेक्षया 'अहेयं' अधः-अधोदेशे भवति । यदि वा 'तिरियं दिसासु' तिर्यग्दिक्षु क्रियते, कुत्रचित्-हिंसापेक्षया उपरिदेशे हिंसा भवति, कुत्रचिदधोदेशे कुत्रचित्तिर्यग्देशे, प्राच्यादिदिक्षु विदिक्षु जायते । सोऽयं क्षेत्रातिपातः । अथ-द्रव्यप्राणातिपातमधिकृत्य ब्रूते-'तसा य' त्रसाश्च, ये सञ्चरण-

दिशा आदि में और विदिशाओं में विद्यमान त्रस और स्थावर प्राणियों के हाथों और पगों को बाँध कर या अन्य प्रकार से, विराधना न करे तथा दूसरों के द्वारा अदत्त वस्तु को ग्रहण न करे ।।२।।

टीकार्थ—प्राणातिपात आदि पाप कर्मबंध के कारण हैं। उनमें से प्राणातिपात द्रव्य, क्षेत्र, काल और भाव के भेद से चार प्रकार का है। उनमें से सूत्रकार क्षेत्र प्राणातिपात को पहले से दिखलाते हैं-प्रज्ञापक की अपेक्षा से अथवा प्राणातिपात कर्त्ता की अपेक्षा से ऊपर की ओर जो प्राणातिपात किया जाता है वह ऊर्ध्व कहलाता है। इसी प्रकार अधोदिशा और तिर्छी दिशा का प्राणातिपात समझना चाहिए। हिंसा कहीं ऊपरी देश में की जाती है, कहीं अधोदेश में की जाती

તથા વિદિશાઓમાં રહેલા ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણિયોના હાથો અને પગોને બાંધીને અથવા બીજી કોઈ રીતે તેમની વિરાધના ન કરે તથા બીજાઓ દ્વારા અદત્ત-આપ્યા વિનાની વસ્તુને ગ્રહણ ન કરે ।।૨।।

ટીકાર્થ--પ્રાણાતિપાત વિગેરે પાપો, કર્મ બન્ધના કારણ રૂપ છે, તેમાંથી પ્રાણાતિપાત દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર કાળ અને ભાવના ભેદથી ચાર પ્રકારનો કહેલ છે. તેમાંથી સૌથી પહેલાં સૂત્રકાર ક્ષેત્ર પ્રાણાતિપાતને બતાવે છે,-પ્રજ્ઞાપકની અપેક્ષાથી અથવા પ્રાણાતિપાત કરવા વાળાની અપેક્ષાથી ઉપરની તરફ જે પ્રાણાતિપાત કરવામાં આવે છે, તે ઉર્ધ્વ કહેવાય છે એજ પ્રમાણે અધોદિશા અને તિર્છી દિશાનો પ્રાણાતિપાત સમજવો જોઈએ હિંસા કોઈ સ્થળે ઉપરના દેશમા કરવામાં આવે છે, કોઈ સ્થળે અધો દેશમાં કરવામાં આવે

शीलाः प्राणिनः। तथा-'जे य थावर पाणा' ये च स्थावरजन्तवः, त्रसा द्वीन्द्रियादयः, स्थावराः-पृथिव्यादयः। एतेषां विराधनं द्रव्यप्राणातिपातः। 'जे य पाणा' इत्यत्र चकारः कालप्राणातिपातं सूचयति, अतःपरं भावप्राणातिपातं दर्शयति-पूर्वोक्ताः प्राणिनः 'हत्थेहिं' हस्ताभ्याम् 'पाएहिं' पादाभ्याम् 'संजमित्ता' संयम्य-बद्ध्वा बन्धयित्वा च अथवा-प्रकारान्तरेणापि कदर्थयित्वा, यदेतेषां हिंसनं तत् कदापि न कुर्यात्। यद्वा-स्वकीयौ हस्तौ पादौ संयम्य संयतकायःसन् प्राणिविराधनं न कुर्यात्' च शब्दात्-प्राणापानयोर्निःसरणसमये सर्वत्र मनोवाक्कायैः संयतः सन् सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्ररूपभावसमाधिं पालयेत्।

है, कहीं पूर्व आदि दिशाओं में या विदिशाओं में की जाती है। यह क्षेत्र प्राणातिपात है।

अब द्रव्य प्राणातिपात के विषय में कहते हैं-जो त्रस अर्थात् संचरणशील और स्थावर प्राणी हैं उनकी विराधना करना द्रव्यप्राणातिपात है। द्वीन्द्रिय आदि जीव त्रस और पृथ्वीकायिक आदि स्थावर कहलाते हैं।

'जे य पाणा' यहाँ 'य' (च) शब्द काल प्राणातिपात का सूचक है। इसके पश्चात् भावप्राणातिपात दर्शाया गया है। पूर्वोक्त प्राणियों के हाथों और पगों से बाँध कर अथवा ऐसा अर्थ करना चाहिए कि साधु अपने हाथों और पगो को संयम में रखकर अर्थात् संयतकाय होकर प्राणियों की विराधना न करे। 'च' शब्द से यह भी समझना

છે. કોઈ વખત પૂર્વ વિગેરે દિશાઓમાં કરવામાં આવે છે, અથવા વિદિશાઓમાં કરવામાં આવે છે. આ ક્ષેત્રપ્રાણાતિપાત કહેવાય છે.

હવે દ્રવ્ય પ્રાણાતિપાતના સંબંધમાં સૂત્રકાર કહે છે, જે ત્રસ અથવા સંચરણ સ્વભાવ વાળા અને સ્થાવર પ્રાણીયો છે, તેઓની વિરાધના કરવી તે દ્રવ્ય પ્રાણાતિપાત છે. દ્વીન્દ્રિય વિગેરે જીવો ત્રસ, અને પૃથ્વીકાયિક વિગેરે સ્થાવર કહેવાય છે.

'જે ય પાણા' અહિયાં 'ય' 'ચ' શબ્દ કાળપ્રાણાતિપાતને બતાવવાવાળો છે. તે પછી ભાવપ્રાણાતિપાત બતાવવામાં આવેલ છે. પહેલાં ઉપર કહેલ પ્રાણિયોના હાથો અને પગોને બાંધીને અને બીજા કોઈ પણ ઉપાયથી તેને સતાવીને કોઈ વાર પણ તેનો વધ (નાશ) ન કરવો. અથવા એવો પણ અર્થ થાય છે કે સાધુએ પોતાના હાથો અને પગોને સંયમમાં રાખીને અર્થાત્ સંયતકાય થઈને પ્રાણિયોની વિરાધના કરવી નહિં અહિંયા 'ચ' શબ્દથી

तथा-'अन्नेसु य' अन्येश्च 'अदिन्नं' अदत्तं किमपि वस्तु 'णो गहेज्जा' नो परिगृह्णीयात्, एतेन परिग्रहनिषेधोऽपि कृतः, परिगृहीतमासेव्यते इति नियमात् मैथुनस्यापि निषेधोऽवगन्तव्यः। समस्तव्रतानां सम्यक् परिपालनोपदेशाद् मृषावादोऽप्यर्थत एव निषिध्यते। ऊर्ध्वादिदिशासु वसतां प्राणानां त्रसस्थावरादीनां हस्तौ पादौ बद्ध्वा ते न हिंसनीयाः। तथा-अदत्तं वस्तु न स्वीकुर्यादिति भावः।२।

मूलम्-सुयक्खायधम्मे वितिगिच्छतिण्णे,
लाढे चरे आयतुल्ले पयासु।

चाहिए कि प्राण और अपान वायु को बाहर निकालते समय सर्वत्र मन, वचन और काय से संयमयुक्त रहकर सम्यग्दर्शन ज्ञान और चारित्र तप रूप समाधिका पालन करे।

इसके अतिरिक्त साधु दूसरे के द्वारा अदत्त किसी भी वस्तु को ग्रहण न करे। इस कथन से परिग्रह का भी निषेध कर दिया गया है और परिगृहीत का ही सेवन किया जाता है, इस नियम के अनुसार मैथुन का भी निषेध समझ लेना चाहिए। समस्त महाव्रतों के सम्यक् पालन के उपदेश से मृषावाद का भी निषेध हो जाता है।

तात्पर्य यह है कि उर्ध्व आदि दिशाओं में रहे हुए त्रस और स्थावर प्राणियों के हाथ पग बांध कर हिंसा नहीं करनी चाहिए, अन्य प्रकार से भी हिंसा नहीं करनी चाहिए और अदत्तवस्तु को ग्रहण नहीं करना चाहिए॥२॥

એ પણ સમજવું કે પ્રાણ અને અપાન વાયુના બહાર નીકળતી વખતે બધા પ્રકારથી મન, વચન, અને કાયાથી સંયમ યુક્ત રહીને સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન અને ચારિત્ર, તપ, રૂપ, સમાધિનું પાલન કરવું.

આ શિવાય સાધુએ બીજાથી અપાયા વિના કોઈ પણ વસ્તુ ગ્રહણ કરવી નહીં આ કથનથી પરિગ્રહનો પણ નિષેધ કરવામાં આવેલ છે. અને પરિગૃહીતનું જ સેવન કરવામાં આવે છે. આ નિયમ પ્રમાણે મૈથુનનો નિષેધ પણ સમજી લેવો. સઘળા મહાવ્રતોના પાલનના ઉપદેશથી મૃષાવાદનો અર્થાત્ અસત્ય ભાષણનો પણ નિષેધ થઇ જાય છે.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે--ઉર્ધ્વ વિગેરે દિશાઓમાં રહેલા ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણિયોના હાથો અને પગો બાંધીને હિંસા કરવી ન જોઇએ, તેમજ બીજા પ્રકારથી પણ હિંસા કરવી ન જોઈએ. ॥૨॥

आयं न कुज्जा इह जीवियट्ठी,

चयं न कुज्जा सुतवस्सि भिक्खू ॥३॥

छाया—स्वाख्यातधर्मा विचिकित्सा तीर्णः, लाढश्चरेदात्मतुल्यः प्रजासु।
आयं न कुर्यादिह जीवितार्थी, चयं न कुर्यात् सुतपस्वी भिक्षुः ॥३॥

अन्वयार्थः—(सुयक्खायधम्मे) स्वाख्यातधर्मा-सु-सुष्ठु आख्यातः श्रुतचारित्ररूपो धर्मो येन तथाविधः (वितिगिच्छतिन्ने) त्रिविकित्सातीर्णः-विचिकि-

---

'सुयक्खायधम्मे' इत्यादि

शब्दार्थ—'सुयक्खायधम्मे-स्वाख्यातधर्मा' श्रुत और चारित्र धर्मको अच्छीतरह प्रतिपादन करने वाला 'वितिगिच्छतिन्ने-विचि, कित्सा तीर्णः' तथा तीर्थंकर प्रतिपादित धर्म में शंका न करने वाला 'लाढे-लाढः' तथा प्रासुक आहार से अपना निर्वाह करनेवाला 'सुतवस्सि भिक्खू-सुतपस्विभिक्षुः' उत्तम तपस्वी साधु 'पयासु आयतुल्ले -प्रजासु आत्मतुल्यः' पृथिवीकायिक आदि छकाय के जीवों को आत्मतुल्य समझता हुवा 'चरे-चरेत्' संयम का पालन करे 'इह जीवियट्ठी-इह जीवितार्थी' तथा इसलोक में जीनेकी इच्छा से 'आयं न कुज्जा-आयम् न कुर्यात्' आश्रवों का सेवन न करे 'चयं न कुज्जा-चयम् न कुर्यात्' एवं भविष्य कालके लिये संचय न करे ॥३॥

अन्वयार्थ—श्रुत और चारित्र रूप धर्म का सुन्दर व्याख्यान करने वाला, विचिकित्सा अर्थात् चित्त की अस्थिरता या जुगुप्सा से अति-

---

'सुयक्खाय धम्मे' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'सुयक्खायधम्मे-स्वाख्यातधर्मा' શ્રુત અને ચરિત્ર ધર્મને સારી રીતે પ્રતિપાદન કરવાવાળા 'वितिगिच्छतिन्ने-विचिकित्सातीर्ण.' તથા તીર્થંકર પ્રતિપાદિત ધર્મમાં શંકા ન કરવાવાળા 'लाढे-लाढ.' પ્રાસુક આહારથી પોતાનો નિર્વાહ કરવાવાળા 'सुतवस्सिभिक्खू-सुतपस्विभिक्षु' ઉત્તમ તપસ્વી એવા સાધુ 'पयासु आयतुल्ले-प्रजासु आत्मतुल्यः' પૃથ્વીકાયિક જીવોને પોતાના સમાન સમજીને 'चरे-चरेत्' સંયમનું પાલન કરે 'इह जीवियट्ठी-इह जीवितार्थी' તથા આલોકમાં જીવવાની ઇચ્છાથી 'आयं न कुज्जा-आयम् न कुर्यात्' આશ્રવોનું સેવન ન કરે 'चयं न कुज्जा-चय न कुर्यात्' ભવિષ્યને માટે ધન ધાન્ય વિગેરેનો સગ્રહ ન કરે ॥૩॥

અન્વયાર્થ—શ્રુત અને ચારિત્ર રૂપ ધર્મનું સુંદર વ્યાખ્યાન કરવાવાળા વિચિકિત્સા અર્થાત્ ચિત્તની અસ્થિરતા અથવા જુગુપ્સા-નિંદાથી રહિત,

त्सा-चित्तविप्लुतिः धर्मसंशयरूपा वा तां तीर्णोऽतिक्रान्तः, (लाढे) लाढः-प्रासुकाहारेण संयमरक्षकः (सुतवस्सि भिक्खू) सुतपस्वी-उत्तमतपस्यावान् भिक्षुः (पयासु आयतुल्ले) प्रजासु-पृथिवीकायिकादिजीवेषु आत्मतुल्यः-आत्मवत् सर्वप्राणिप्रेक्षकः (चरे) चरेत्-संयमं पालयेत् (इह जीवियट्ठी) इहलोके जीवितार्थी -संयमजीवितार्थी (आयं) आयमाश्रवलक्षणं न कुर्यात् (चयं) सञ्चयम्-घृतगुडादिसंग्रहलक्षणं सन्निधिं न कुर्यात् इति ॥३॥

टीका—सम्प्रति-ज्ञानदर्शने समधिकृत्य ब्रूते-'सुयक्खायधम्मे' स्वाख्यातधर्मा-सुष्ठु आख्यातः श्रुतचारित्राख्यो धर्मो येन साधुना स स्वाख्यातधर्मा सकलजीवरक्षकधर्मप्रतिपादकः। एतावता ज्ञानसमाधिरुक्तः। नहिविशिष्टज्ञानमन्तरेण सम्यग्धर्मप्रतिपादनं सम्भवति। तथा-'वितिगिच्छतिण्णे' विचिकित्सातीर्णः, धर्मस्य फलं प्रति संशयो विचिकित्सा। तादृशीं विचि-

---

क्रान्त, लाढ अर्थात् प्रासुक आहार से संयम का रक्षक तथा सम्यक् तपश्चरण (तपस्या), करने वाला भिक्षु समस्त प्राणियों को आत्मतुल्य जानता हुआ संयम का पालन करे इस लोक में जो संयमजीवन का अभिलाषी है, आश्रव न करे और घृत गुड आदि पदार्थों की सन्निधि (संचय) न करे ॥३॥

टीकार्थ—अब ज्ञान और दर्शन के विषय में कहते हैं। साधु समस्त जीवों की रक्षा करने वाले धर्म का उपदेशक हो इस कथन के द्वारा ज्ञान समाधि का ग्रहण किया गया है, क्योंकि विशिष्ट ज्ञान के विना सम्यक् धर्म का प्रतिपादन होना संभव नहीं है।

साधु विचिकित्सा को लांघ चुका हो। धर्म के फल में सदेह करना विचिकित्सा है। इस विचिकित्सा से रहित हो अर्थात् धर्म के

'લાઢ' અર્થાત્ પ્રાસુક આહારથી સંયમનું રક્ષણ કરનાર તથા સમ્યક્ તપશ્ચરણ (તપસ્યા) કરવાવાળા ભિક્ષુ સઘળા પ્રાણિયોને, આત્મ તુલ્ય માનીને સંયમનું પાલન કરે આ લોકમાં જેઓ સંયમ જીવનના અભિલાષી છે, તેઓ આસ્રવ ન કરે તથા ઘી, ગોળ, વિગેરે પદાર્થોનો સંચય ન કરે ॥૩॥

ટીકાર્થ—હવે જ્ઞાન અને દર્શનના વિષયમાં કહેવામાં આવે છે. સાધુએ સઘળા જીવોની રક્ષા કરનારા ધર્મના ઉપદેશક થવું આ કથન દ્વારા જ્ઞાન સમાધિનું ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે, કેમકે-વિશેષ પ્રકારના જ્ઞાનના વિના સમ્યક્ ધર્મનું પ્રતિપાદન થવાનો સંભવ નથી.

સાધુ વિચિકિત્સાને ઓળંગી ગયા હોય અર્થાત્ ધર્મના ફલપ્રત્યે સંશય વિનાના રહે એટલે કે ધર્મના ફલમાં સદેહ કરવો તે વિચિકિત્સા કહેવાય

रसां तीर्णः-अतिक्रान्तो यः स तथा, तथा च धर्मफलं प्रति संशयरहितः। तदुक्तम्-'तमेव सच्चं नीसंकं जं जिणेहिं पवेइय' तदेव सत्यं निःशङ्कं यज्जिनैः प्रवेदितम् इति। एवं प्रकारेण शङ्काराहित्येन क्वचिदपि मनसो विलुप्तिं न कुर्यात्। एतावता दर्शनसमाधिः प्रतिपादिता भवति। नहि-दर्श-विरहितस्य निश्शङ्का प्रवृत्ति सम्भवति क्वापि। 'लाढे' लाढः-विशुद्धाहारेण यथाप्राप्तोपकरणादिना च विधिपूर्वकं संयमयात्रापालकः स लाढः, एवंभूतः साधु संयमानुष्ठानम् 'चरे' चरेत्, संयमानुष्ठानं कुर्यादिति भावः। तथा 'पयासु' प्रजासु-प्रजायन्ते इति प्रजाः-पृथिव्यादिकायिकाः जीवा स्तेषु 'आयतुल्ले' आत्मतुल्यो भवेत्, सर्व जन्तून् सुखदुःखादिषु व्यापृतान् स्वात्मतुल्यान् पश्येत्। उक्तञ्च –

फल में संशय न करे। कहा भी है-'तदेव च सत्यं निःशंकं' इत्यादि।

वही सत्य और असंदिग्ध है जो तीर्थंकरों ने कहा है।' इस प्रकार शंका से रहित होकर कहीं भी मन को चंचल न करे। इस कथन के द्वारा दर्शन समाधि का प्रतिपादन किया गया है, क्योंकि जो दर्शन (धर्म) से रहित है उसकी कहीं भी (तत्त्व के विषय में) निःशंक प्रवृत्ति नहीं हो सकती।

निर्दोष आहार से तथा प्राप्त उपकरण आदि से विधिपूर्वक संयम यात्रा का निर्वाह करने वाला लाढ कहलाता है। साधु इस प्रकार का होकर संयम का अनुष्ठान करे।

इसके अतिरिक्त साधु पृथ्वीकायिक आदि जीवों को आत्मतुल्य समझे। अपने सुख के लिए प्रवृत्ति में लगे हुए समस्त प्राणियों को

છે આવા પ્રકારની વિચિકિત્સાથી રહિત થવું અર્થાત્ ધર્મના ફળમાં સંશય કરવો નહિં કહ્યું પણ છે કે—'तदेव सत्य निःशक' ઇત્યાદિ

એજ સત્ય અને અસંદિગ્ધ સદેહ વિનાનું છે, કે જે તીર્થંકર ભગવાને કહેલ છે, આવા પ્રકારની શંકા વિનાના થઈને મનને ચંચલ થતા રોકવું. આ કથન દ્વારા દર્શન સમાધિનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલ છે, કેમકે-જે દર્શન (ધર્મ)થી રહિત છે, તેની તત્વના સબંધમાં ક્યાંઇ પણ નિઃશંક પ્રવૃત્તિ થઇ શકતી નથી

નિર્દોષ આહારથી તથા નિર્દોષ પ્રાપ્ત ઉપકરણ વિગેરેથી વિધિપૂર્વક સંયમ યાત્રાનો નિર્વાહ કરવા વાળા 'લાઢ' કહેવાય છે સાધુએ આવા પ્રકારના થઈને સંયમનું અનુષ્ઠાન કરવું.

આ શિવાય સાધુએ પૃથ્વીકાયિક વિગેરે જીવોને આત્મતુલ્ય સમજવા. પોતાના સુખ માટે પ્રવૃત્તિમાં લાગેલા સઘળા પ્રાણિયોને પોતાની સરખા

'जह मम ण पियं दुःखं, जाणिय एयमेव सव्वजीवाणं।
ण हणइ ण हणावेइ य, समं मण्णइ तेण सो समणो ॥१॥

छाया—यथा मम न प्रियं दुःखं, ज्ञात्वा एवमेव सर्वसत्त्वानाम्।
न हन्ति न घातयति च, समं मन्यते तेन स श्रमणः ॥१॥

यथा मम दुःखं न प्रियं तथा सर्वेषामपि न प्रियं दुःखमितिज्ञात्वा सर्वे-जीवं स्वात्मतुल्यं मन्यते तेन स न कमपि हन्यात् न वा घातयेत् स इति भावः। तथा-'आयं' अयते-गम्यते दुर्गतौ अनेनेति आयो मिथ्यात्वादि कर्माश्रव-लक्षणस्तम् 'न कुज्जा' न कुर्यात्' तथा-'चयं' चयमुपचयं चयनम्, धनधान्य द्विपदचतुष्पदादे र्वा परिग्रहलक्षणं संचयम् 'न कुज्जा' न कुर्यात्। क एवं न कुर्यात्-तत्राह-'जीवियट्ठी' जीवितार्थी-संयमजीवितार्थी, 'सुतवस्सी' सुतपस्वी -सुष्ठु तपस्वी-कर्मनिर्जरार्थं बाह्याभ्यन्तरतपःकारकः 'भिक्खू' भिक्षुः-निर्दोषभिक्षयैव प्राणधारकः साधुः न हिंसां कुर्यान्नापि कारयेदिति। श्रुतचारि·

अपने ही समान समझे। कहा भी है-'जह मम ण पियं दुक्खं' इत्यादि।

जैसे मुझे दुःख प्रिय नहीं है, उसी प्रकार समस्त जीवों को दुःख प्रिय नहीं है। इस प्रकार जानकर जो न स्वयं जीवों का घात करता है और न दूसरों से घात करवाता है और सब पर समभाव रखता है, वही श्रमण कहलाता है।

तथा जिसके कारण दुर्गति में जाना पड़ता है उन मिथ्यात्व आदि कर्मों के आश्रव को 'आय' कहते हैं। मुनि आय न करे और धन धान्य द्विपद चतुष्पद आदि का संग्रह भी न करे। कौन ऐसा न करे! जो संयम जीवन का अभिलाषी हो, सुतपस्वी हो अर्थात् कर्मनिर्जरा

સમજે, કહ્યું પણ છે કે-'जह मम ण पिय दुक्खं' ઇત્યાદિ

જેમ મને દુઃખ પ્રિય લાગતું નથી, એજ પ્રમાણે સઘળા જીવોને દુઃખ પ્રિય લાગતું નથી, આ પ્રમાણે જાણીને જેઓ સ્વયં જીવોનો ઘાત કરતા નથી. અને બીજાઓ પાસે ઘાત કરાવતા નથી, અને બધા પર સમભાવ રાખે છે, એજ શ્રમણ કહેવાય છે,

તથા જેના કારણે દુર્ગતિમાં જવું પડે છે. તે મિથ્યાત્વ વિગેરે કર્મોના આસવને 'આય' કહે છે. મુનિએ આય કરવી નહીં તથા ધન, ધાન્ય, દ્વિપદ, બે પગવાળા, ચતુષ્પદ-ચાર પગ વાળા વિગેરેનો પણ સંગ્રહ કરવો નહીં.

એ પ્રમાણે કોણે ન કરવું? જેણે સંયમ જીવનના અભિલાષી થવું હોય,

त्रादेर्धर्मस्य वक्ता जिनोक्तधर्मेषु शङ्कारहितः प्रासुकाऽऽहारेण जीवनयापकः तपस्वी साधुः सर्वभूतानि-आत्मनस्तुल्यानि संपश्यन् संयमं पालयेत्। तथेह लोके स सुखं चिरं जीवनेच्छावान्, आश्रवद्वारं न सेवेत। तथा-धनधान्यादीनां संचयं न कुर्यादिति भावः ॥३॥

मूलम्-सव्विंदियाऽभिनिव्वुडे पयासु,
चरे मुणी सव्वओ विप्पमुक्के।
पासाहि पाणे य पुढो वि सत्ते,
दुक्खेण अट्टे परितप्पमाणे ॥४॥

छाया—सर्वेन्द्रियाऽभिनिर्वृतः प्रजासु, चरेन्मुनिः सर्वतो विप्रमुक्तः।
पश्य प्राणांश्च पृथगपि सत्त्वान्, दुःखेनाऽऽर्त्तान् परितप्यमानान् ।४।

के लिए बाह्य और आभ्यन्तर तपश्चर्या करने वाला हो तथा भिक्षावृत्ति से प्राणनिर्वाह करने वाला हो।

आशय यह है-श्रुतचारित्र धर्म का उपदेशक, जिनप्ररूपित धर्म में निश्शंक, प्रासुक आहार से जीवननिर्वाह करने वाला और तपस्वी साधु प्राणीमात्र को अपने समान देखता हुआ संयम का पालन करे। इस लोक में जो सुखपूर्वक जीवित रहना चाहता है, वह आश्रवद्वारों का सेवन न करे तथा धन धान्य आदि का संचय न करे ॥३॥

'सव्विंदिया' इत्यादि।

शब्दार्थ—'पयासु-प्रजासु' साधु स्त्रियों के विषय में 'सव्विंदियाभिनिव्वुडे-सर्वेन्द्रियैरभिनिर्वृत्तः' अपनी समस्त इन्द्रियों को रोक-

સુતપસ્વી હોય, અર્થાત્ કર્મનિર્જરા માટે બાહ્ય અને આભ્યન્તર તપશ્ચર્યા કરવાવાળા હોય, તથા, ભિક્ષા વૃત્તિથી પ્રાણનિર્વાહ કરવાવાળા હોય

કહેવાનો આશય એ છે કે—શ્રુતચારિત્ર ધર્મના ઉપદેશક, જીન પ્રરૂપિત ધર્મમાં નિશ્શંક, પ્રાસુક આહારથી જીવન નિર્વાહ કરવાવાળા અને તપસ્વી સાધુ પ્રાણી માત્રને પોતાની સરખા દેખતા થકા સંયમનું પાલન કરવું. આ લોકમાં જેઓ સુખ પૂર્વક જીવવાની ઈચ્છા રાખે છે. તેણે આસ્રવ દ્વારોનું સેવન કરવું નહીં. તથા ધન ધાન્ય વિગેરેનો સંચય કરવાનો નહીં ॥૩॥

'સવ્વિંદિયા' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'पयासु-प्रजासु' સાધુ સ્ત્રિઓના સંબંધમાં 'सव्विंदियाभिनिव्वुडे-सर्वेन्द्रियाभिनिर्वृत्तः' પોતાની સઘળી ઈંદ્રિયોને રોકીને જીતેન્દ્રિય બને

अन्वयार्थः—(पयासु) प्रजासु-स्त्रीषु 'सव्विंदियाभिनिव्वुडे' सर्वेन्द्रियैरभिनिवृतः-संवृतेन्द्रियः (सव्वओ विप्पमुक्के) सर्वतः-बाह्याभ्यन्तरात् संसारात् विप्रमुक्तो निःसङ्गः (मुणी चरे) मुनिर्मननशील श्चरेत्-संयमानुष्ठानं कुर्यात् 'पाणे य पुढो वि सत्ते' प्राणान्-पृथिव्यादिकान् पृथक् पृथक् सत्त्वान् (अट्टे) आर्त्तान् (दुक्खेण) दुःखेनाष्टप्रकारककर्मणा (परितप्पमाणे) परितप्यमानान्-संसारे परिपच्यमानान् (पासाहि) पश्य-अवलोकयेत्यर्थः॥४॥

टीका—'पयासु' प्रजासु-स्त्रीषु 'सव्विंदियाऽभिनिव्वुडे' सर्वेन्द्रियाभिनिवृतः सर्वाणि च तानि-इन्द्रियाणि श्रोत्रादीनि, तैः सर्वैरपि इन्द्रियैरभिनिर्वृत्तः संवृते-

कर जितेन्द्रिय बने 'सव्वओ विप्पमुक्के-सर्वतो विप्रमुक्तः' बाहर और भीतर सभी बन्धनों से मुक्त होकर 'मुणी चरे-मुनिः चरेत्' साधु संयम का पालन करे 'पाणे य पुढो वि सत्ते-प्राणान् पृथगपि सत्वान्' अलग, अलग प्राणिवर्ग 'अट्टे-आर्त्तान्' आर्त्त 'दुक्खेण-दुःखेन' दुःख से 'परितप्पमाणे-परितप्यमानान्' संसार में कर्म से पकाये जाते जीवों को देखो ॥४॥

अन्वयार्थः—स्त्रियों के विषय में सब इन्द्रियों को संवरयुक्त रखने वाला, समस्त बाह्य और आभ्यन्तर संग से सर्वथा मुक्त, मुनि संयम का अनुष्ठान करे। पृथ्वीकायिक आदि पृथक् पृथक् प्राणियों को आर्त्त एवं दुःख से संतप्त देखे ॥४॥

टीकार्थ—मुनि स्त्रियों में चक्षु श्रोत्र आदि सभी इन्द्रियों से पूर्ण रीति से संवरयुक्त हो अर्थात् जितेन्द्रिय हो। यद्यपि साधु को सभी

'सव्वओ विप्पमुक्के-सर्वतो विप्रमुक्त' બહારના તથા અંદરના બધાજ બંધનોથી મુક્ત થઈ ને मुणी चरे-मुनिः चरेत्' સાધુ સયમનું પાલન કરે 'पाणे य पुढो वि सत्ते-प्राणान् पृथगपि सत्वान्' અલગ અલગ પ્રાણિવર્ગ 'अट्टे-आर्तान्' પીડિત થઈને दुक्खेण दुःखेन' દુઃખથી 'परितप्पमाणे-परितप्यमानान्' સંસારમાં પકવવામાં આવતાં એવા જીવો ને જુઓ ॥૪॥

અન્વયાર્થ—સ્ત્રિયોના સંબંધમાં, બધીજ ઈંદ્રિયોને સંવર યુક્ત રાખવાવાળા, સઘળા બાહ્ય અને આભ્યંત સંગથી મુક્ત મુનિ સયમનું અનુષ્ઠાન કરે પૃથ્વીકાયિક વિગેરે જુદા જુદા પ્રાણિયોને આર્ત અર્થાત્ દુઃખથી પીડા પામતા જુએ ॥૪॥

ટીકાર્થ—મુનિએ સ્ત્રિયોમાં ચક્ષુ-નેત્ર, કાન વિગેરે તમામ ઈન્દ્રિયોથી પૂરેપૂરા સંવર વાળા થવું, અર્થાત્ જીતેન્દ્રિય થવું. જો કે સાધુએ સઘળા

न्द्रिय इत्यर्थः। यद्यपि साधूनां जितेन्द्रियत्वं सर्वेभ्य एव विषयेभ्यो नितान्तमावश्यकम्, न तु केवलं स्त्रियाः सकाशादेव। तथापि 'एकस्यामेव स्त्रियां पञ्चापि शब्दादयो विषयाः सङ्गीभूता भवन्ति' इति हेतोः

तत्र यस्य जयो जेता, सेन्द्रियाणां मतो बुधैः।
पराजितः स मन्तव्यः, स्त्रिया यस्तु पराजितः ॥१॥

तत्र जितेन्द्रियत्वकथनमेव सर्वत्रापि जितेन्द्रियत्वं व्यनक्ति, इति मत्वा प्रजासु-इत्युक्तिः।

विषयों में जितेन्द्रिय होना नितान्त आवश्यक है, केवल स्त्रियों के विषय में ही नहीं, तथापि एक स्त्री में ही शब्द आदि पांचों विषय होते हैं। अतएव-'तत्र यस्य जयो जेता' इत्यादि।

'जो स्त्री-विषय का विजेता है उसी को विद्वान् पुरुष इन्द्रियों का विजेता मानते हैं। जो स्त्री से पराजित हो जाता है, वह वास्तव में पराजित है।

इस प्रकार स्त्री के विषय में जितेन्द्रिय कहने से सभी विषयों में जितेन्द्रियता प्रकट की गई है। यही मानकर यहाँ 'पयासु' (प्रजासु) अर्थात् 'स्त्रियों में' ऐसा कहा गया है। कहा है-'कलानि वाक्यानि विलासिनीनां' इत्यादि।

स्त्रियों के मनोहर वाक्य, उनकी चाल, रमणीय नजरें अद्भुत रमत-क्रीड़ा, हास्य, रीति, रस और गंध सब अनोखे एवं आकर्षक होते हैं'।

વિષયોમાં જીતેન્દ્રિય થવું ખાસ આવશ્યક છે, કેવળ સ્ત્રિયોના સંબંધમાં જ નહીં, તો પણ એક સ્રીમાંજ શબ્દ, સ્પર્શ વિગેરે પાંચે પ્રકારના વિષયો હોય છે, તેથી 'तत्र यस्य जयो जेता' ઇત્યાદિ

જે સ્રીના વિષયને જીતનારા છે, વિદ્વાન્ પુરૂષો તેને જ ઇન્દ્રિયોને જીતવાવાળા માને છે. જેઓ સ્રીયોથી પરાજીત પામે છે, ખરી રીતે તેજ પરાજીત ગણાય છે.

આવા પ્રકારની સ્રીના સંબંધમાં જીતેન્દ્રિય થવાથી સઘળા વિષયોમાં જીતેન્દ્રિયપણુ પ્રકટ થઈ જાય છે. એમ માનીને અહિયાં 'पयासु' (प्रजासु) અર્થાત્ સ્ત્રિયોમાં આ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. કહ્યું પણ છે કે-'कलानि वाक्यानि विलासिनीना' ઇત્યાદિ સ્ત્રિયોના મનોહર-સુંદર વાક્યો, હાસ્ય, રતિ, રસ, અને ગંધ બધા અનોખાં અને આકર્ષક હોય છે.

तस्मादेकस्यामेव स्त्रियां पञ्चानामपि रूपरसगन्धस्पर्शशब्दानां समावेशसत्वात् स्त्रीषु सर्वथा सर्वदा साधुभि र्जितेन्द्रियै र्भाव्यम्। यदा-एकैकस्यापि विषयस्य बन्धनकारित्वम्, का कथा पुनः पञ्चभिरपि कुत्सितेन्द्रियपटलैः पञ्चापि विषयान् सस्नेहं परिसेवमानानाम् उक्तञ्च-

'कुरङ्गमातङ्गपतङ्गभृङ्ग, मीना हताः पञ्चभिरेव पञ्च।
एकः प्रमादी स कथं न हन्यते, यः सेवते पञ्चभिरेव पञ्च।

तथा-'सव्वओ विप्पमुक्के' सर्वतः सबाह्याऽभ्यन्तररूपेण विप्रमुक्तः-विशेषेण सर्वसंगरहितः सर्वतो विपमुक्तः-निष्किञ्चनः सन्ः 'मुणी चरे' मुनिर्मनन-

---

इस प्रकार एक स्त्री में ही रूप रस गंध स्पर्श एवं शब्दों-पाचों विषयों का समावेश होने से साधुओं को उसके विषय में सर्वथा और सर्वदा जितेन्द्रिय होना चाहिए। जब एक एक विषय भी बन्धनकारक होता है तो पांचों इन्द्रियों से पांचों विषयो को रागपूर्वक सेवन करने वालों की क्या गति होगी? कहाभी है-'कुरङ्गमातङ्गपतङ्गभृङ्ग' इत्यादि।

'हिरन, हाथी, पतंग, भौंरा एवं मीन (मच्छी) यह पांच प्रकार के जीव पांच इन्द्रियों के अर्थात् एक एक इन्द्रिय के वश में होकर मारा जाता है तो पाँचों इन्द्रियों से पांचों विषयों का सेवन करने वाला एक ही प्रमादी पुरुष कैसे न मारा जाएगा?'

अर्थात् हिरन सिर्फ श्रोत्रेन्द्रिय के, वशीभूत होकर हाथी सिर्फ

આ રીતે એક સ્રીમાંજ રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ અને શબ્દ આ પાંચે વિષયોનો સમાવેશ થઇ જવાથી સાધુઓએ તેના સંબંધમાં સર્વ પ્રકારથી હમેશાં જીતેન્દ્રિય બનવું જોઈએ.

જ્યારે એક એક વિષય પણ બન્ધન કરાવવાવાળો હોય છે, તો પછી પાંચે ઇન્દ્રિયોથી પાંચે પ્રકારના વિષયોને રાગપૂર્વક સેવન કરવાવાળાની શું ગતિ થશે? કહ્યું પણ છે કે-'कुरङ्गमातङ्गपतङ्गभृंग' ઈત્યાદિ હરણુ હાથી, પતંગ, ભમરા અને માછલાં આ બધા એક એક ઈંદ્રિયના ધર્મને વશ થઇને મરાઈ જાય છે. તો પછી પાંચે ઇન્દ્રિયોથી પાંચે વિષયોનું સેવન કરવાવાળો એવો પ્રમાદી પુરૂષ કેમ માર્યો નહિ જાય?

અર્થાત્ હરણુ કેવળ શ્રોત્ર ઈન્દ્રિય (કાન)ને વશ થઈને, હાથી કેવળ સ્પર્શ ઇન્દ્રિયને વશ થઇને, પતંગ કેવળ ચક્ષુ-આંખને વશ થઇને, ભમરો ઘ્રાણ

शीलः साधुः—चरेत्—संयमानुष्ठाने विचरेत्—संयमानुष्ठानं कुर्यादिति भावः, तथा—'पाणे पुढोवि सत्ते' प्राणान् पृथक् पृथक् पृथिव्यादिकायेषु सत्वान् सूक्ष्मवादरादिभेदभिन्नान्, कथं भूतान् तान् जीवान् तत्राह—'दुक्खेण' दुःखेनासातावेदनीयोदयरूपेण दुःखयति—पीडयतीति दुःखम्—अष्टप्रकारकं कर्म, तेन कर्मणा 'अट्टे' आर्त्तान्—परिपीडितान्। परितप्पमाणे' परितप्यमानान्—संसाराग्नौ स्वकृतकर्मणा परिपच्यमानान् जीवान् 'पासाहि' पश्य—अवलोकय। यतोऽतेके जीवाः स्वकृतकर्मणा प्रतिबद्धाः सन्तो दुःखेन पीडिता भवन्तो दृश्यन्ते। स्त्रीषु सर्वथा जितेन्द्रियो भवन् साधुः कर्मबन्धनेभ्यो मुक्तः शुद्धः शुद्धसंयमं परिपालयेत्। सर्वे जीवाः स्वकृतदुष्कृतपापपाशबद्धा दुःखमनुभवन्तीति भावः ॥४॥

स्पर्शेन्द्रिय के पतंग चक्षुरिन्द्रिय के वशीभूत होकर भ्रमर घ्राणेन्द्रिय के और मीन (मच्छी) सिर्फ जिह्वेन्द्रिय के वशीभूत होकर अपने प्राण गँवाते हैं तो जो मनुष्य पाँचों इन्द्रियों के वशीभूत होगा वह सर्वनाश से कैसे बच सकता है? अतः बाह्य और आभ्यंतर समस्त संग से परिवर्जित मुनि संयम का ही अनुष्ठान करे।

इस संसार में पृथ्वीकाय आदि सभी प्राणी, चाहे वे सूक्ष्म हों या बादर, असातावेदनीय कर्म के उदय से जनित दुःखों से पीड़ित हो रहे हैं और अपने किये कर्मों से संसार रूपी अग्नि में पच रहे हैं, यह देखो।

सार यह है कि साधु स्त्रियों के विषय में सर्वथा जितेन्द्रिय होता हुआ वध बंधन आदि से मुक्त होकर शुद्ध संयम का परिपालन करे। सभी जीव अपने किये पापों के पाश में बद्ध हो कर दुःख का अनुभव कर रहे हैं ॥४॥

(નાક) ઇન્દ્રિયના ધર્મને વશ થઈને અને માછલુ કેવળ જીહ્વા ઇંદ્રિયના ધર્મને વશ થઈને પોત પોતાના પ્રાણો ગુમાવે છે, તો જે મનુષ્ય પાંચે ઇન્દ્રિયોને વશ થાય તે સર્વનાશથી કેવી રીતે બચી શકે?

બાહ્ય અને આભ્યન્તર દરેક પ્રકારના સંગથી અલગરહીને મુનીએ સંયમનુ જ અનુષ્ઠાન કરવું.

આ સંસારમાં પૃથ્વીકાય વિગેરે સઘળા પ્રાણિયો ચાહે તેઓ સૂક્ષ્મ હોય અથવા બાદર હોય અસાતાવેદનીય કર્મના ઉદયથી થવાવાળા દુખોથી પીડાપામી રહ્યા છે. અને પોતે જ કરેલા કર્મોથી સંસારરૂપી અગ્નિમાં રંધાતા રહે છે આ જુઓ.

કહેવાનો સારાંશ એ છે કે—સાધુએ સ્ત્રી સંબંધી વિષયમાં સર્વ પ્રકારે જીતેન્દ્રિય થઈને વધ બંધન વિગેરેથી મુક્ત થઈને શુદ્ધ એવા સંયમનું પાલન કરવુ સઘળા જીવો પોતે કરેલા પાપોના વશમાં બદ્ધ થઈને દુઃખનો અનુભવ કરી રહ્યા છે. ॥૪॥

मूलम्—एएसु बाले य पकुव्वमाणे, आवट्टई कम्मसु पावएसु।
अइवायओ कीरइ पावकम्मं, निउंजमाणे उ करेइ कम्मं॥५॥

छाया—एतेषु बालश्च प्रकुर्वाणः, आवर्त्यते कर्मसु पापकेषु।
अतिपाततः कुरुते पापकर्म, नियोजयंस्तु करोति कर्म॥५॥

अन्वयार्थः—(बाले य) बालश्च—सदसद्विवेकविकलः (एएसु) एतेषु—षड्जीवनिकायेषु (पकुव्वमाणे) प्रकुर्वाणः एतान् जीवान विराधयन् 'पावएसु कम्मसु-आवट्टई' पापकेषु कर्मसु सत्सु आवर्त्यते-पीड्यते दुःखभाग् भवति (अइवायओ पावकम्मं) अतिपाततः—प्राणातिपाततः पापं कर्म—ज्ञानावरणीयादिकं कर्म कुरुते—उपार्जयति (निउंजमाणे उ कम्मं करेइ) नियोजयंस्तु भृत्यादीन् प्राणातिपाते व्यापारयन् पाप कर्म करोति—संपादयत्येवेति॥५॥

'एएसु बाले य' इत्यादि।

शब्दार्थ—'बाले य—बालश्च' अज्ञानी जीव 'एएसु—एतेषु' पूर्वोक्त पृथिवीकाय आदि प्राणियों को 'पकुव्वमाणे—प्रकुर्वाणः' कष्ट देता हुआ 'पावएसु कम्मसु आवट्टइ—पापकेषु कर्मसु आवर्त्यते' पापकर्म में अथवा इन पृथिवीकाय आदि योनियों में भ्रमण करता है 'अइवायओ पावकम्मं कीरइ—अतिपाततः पापं कर्म क्रियते' जीवहिंसा करके प्राणी पापकर्म करता है 'निउंजमाणे उ कम्मं करेइ—नियोजयन् तु कर्म करोति' तथा दूसरे के द्वारा हिंसा कराकर भी जीव पाप करता है॥५॥

अन्वयार्थ—अज्ञानी पुरुष षट्जीवनिकाय की विराधना करता हुआ पापकर्म उपार्जन करके दुःख का भागी होता है। वह प्राणातिपात

'एएसु बाले य' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'बाले य—बालश्च' અજ્ઞાની જીવ 'एएसु—एतेषु' પહેલાં કહેલા પ્રથ્વીકાય વિગેરે પ્રાણિયોને 'पकुव्वमाणे—प्रकुर्वाणः' દુઃખદેતાથકા 'पावएसु कम्मसु—आवट्टइ—पापकेषु कर्मसु आवर्त्यते' પાપકર્મમાં અથવા આ પૃથ્વીકાય વિગેરે યોનિયોમાં ભ્રમણ કરે છે. 'अइवायओ पावकम्मं कीरई—अतिपाततः पापं कर्म क्रियते' જીવહિંસા કરીને પ્રાણી પાપકર્મ જ કરે છે. 'निउजमाणे उ कम्मं करेइ—नियोजयन् तु कर्म करोति' તથા બીજાઓ દ્વારા હિંસા કરાવીને પણ જીવ પાપકર્મ જ કરે છે ॥૫॥

અન્વયાર્થ—અજ્ઞાની પુરૂષ ષટ્ જીવનિકાયની વિરાધના કરતો થકો પાપ કર્મનું ઉપાર્જન કરીને દુઃખ ભોગવવા વાળો બને છે તે પ્રાણાતિપાત કરીને

टीका—'बाले य' बालश्च-जीवादि सूक्ष्मपदार्थविबोधराहित्याद् बाल इव बालो जीव, 'एएसु' एतेषु पूर्वप्रदर्शितपृथिव्यादिषड्जीवनिकायेषु पापानि -छेदनभेदनगालनतापनादीनि नानाविधानि तेषां जीवानां दुःखोत्पादकानि कर्माणि 'पकुव्वमाणे' प्रकर्षेण-अतिशयेन कुर्वाणः, 'पावएसु' पापकेषु 'कम्मसु' कर्मसु सत्सु 'आवट्टई' आवर्त्यते-पीड्यते दुःखेन, यो यादृशं जीवं हिनस्ति तादृशीमेव योनिं तेन पूर्वकृतकर्मणा समवाप्य मुहुर्मुहुर्दुःखितो भवति। 'अइवायओ' अतिपाततः जीवानां प्राणातिपाततः तादृशमशुभं ज्ञानवरणीयादिकम् 'पावकम्मं' पपकर्म 'कीरइ' कुरुते-स्वयं तादृशं-ज्ञानावरणीयादिकं पापं कर्म संपादयति, तथा-परान्-भृत्यादीन् प्राणातिपातादौ पापकर्मणि 'निउंजमाणेउ' नियोजयंस्तु

करके पापकर्म उपार्जन करता है और अपने भृत्य (नौकर) आदि को पपकर्म में नियुक्त करता हुआ भी पापकर्म का सम्पादन करता है ॥५॥

टीकार्थ—जीव आदि सूक्ष्म पदार्थों के ज्ञान से रहित होने के कारण बाल के समान अज्ञानी पुरुष पूर्वोक्त पृथ्वीकाय आदि षट्जीवनिकायों का छेदन, भेदन, गालन, तापन आदि करके और उन्हें दुःख उत्पन्न करनेवाले कृत्य करके पापकर्म उपार्जन करता है और उनके फलस्वरूप स्वयं दुःख से पीडित होता है। जो जीव जिस प्रकार के जीव की हिंसा करता है, वह उसी प्रकार की योनि को प्राप्त करके पूर्वकृत कर्म से दुःखी होता है। इस प्रकार के ज्ञानावरण आदि अशुभ कर्म प्राणातिपात के द्वारा उपार्जित किये जाते हैं। जैसे स्वयं पाप करके कर्म उपार्जन करता है, उसी प्रकार अपने भृत्य आदि को प्राणा-

---

પાપકર્મનું ઉપાર્જન કરે છે તેમજ પોતાના નોકર વિગેરેને પાપકર્મમાં યોજીને પણ પાપકર્મનો જ સંચય કરે છે. ।।૫।।

ટીકાર્થ—જીવ વિગેરે સૂક્ષ્મ પદાર્થોના જ્ઞાનથી રહિત થવાના કારણે બાલની સરખા અજ્ઞાની પુરૂષ પૂર્વોક્ત પૃથ્વીકાય વિગેરે ષટ્જીવનિકાયોનું છેદન ભેદન, ગાલન, તાપન, વિગેરે કરીને અને તેઓને દુખ ઉત્પન્ન કરવાવાળા કૃત્યો કરીને પાપકર્મનું ઉપાર્જન કરે છે અને તેના ફલસ્વરૂપ પોતે દુઃખોથી પીડાતો રહે છે જે જીવ જેવા પ્રકારના જીવોની હિંસા કરે છે, તે એવાજ પ્રકારની યોનિને પ્રાપ્ત કરીને પહેલાં કરેલ કર્મોથી દુખી થતો રહે છે. આવા પ્રકારના જ્ઞાનાવરણ વિગેરે અશુભ કર્મ પ્રાણાતિપાત દ્વારા ઉપાર્જીત કરવામાં આવે છે જેમકે સ્વય પાપ કરીને કર્મનું ઉપાર્જન કરે છે, એજ પ્રમાણે પોતાના નોકર ચાકર વિગેરેને પ્રાણાતિપાત વિગેરે પાપકર્મોમાં પ્રેરિત

परानपि तत्र नियोजन् पापं कर्म करोति, कुर्वन् कारयन् अनुमोदयंश्च पापकर्म चिनोतीति। अज्ञानी जीवः पृथिव्यादिकायिकादीन् जीवान् पीडयन् पापकर्म करोति तथा-स्वकृतपापकर्मणः फलोपभोगाय तामेव पृथिव्यादियोनिं बहुशः प्राप्नोति। जीवविराधनां स्वयं कुर्वाणोऽन्यैः कारयन् वा पापमुत्पादयतीति भावः।५।

मूलम्–आदीण वित्ती व करेइ पावं, मंता उ एगंत समाहिमाहु।
बुद्धे समाही य रए विवेगे, पाणाइवाया विरए ठियप्पा।६।

छाया—आदीनवृत्ति रपि करोति पापं, मत्वा त्वेकान्तसमाधिमाहुः।
बुद्धः समाधौ च रतो विवेके, प्राणातिपाताद्विरतः स्थितात्मा।६॥

तिपात आदि पाप कार्यों में नियोजित करके भी पापकर्म उपार्जन करता है और अनुमोदना करके भी पापों का उपार्जन करता है।

अभिप्राय यह है कि अज्ञानी जीव पृथ्वीकाय आदि जीवों को पीडा पहुंचा कर पापकर्म करता है और उस पापकर्म का फल भोगने के लिए उसी पृथ्वीकाय आदि योनि में वार-वार जन्म मरण करता है। स्वयं पाप करनेवाला, दूसरों से करानेवाला और पाप की अनुमोदना करनेवाला भी पाप का उपार्जन करता है ॥५॥

'आदिण वित्ती व' इत्यादि।

शब्दार्थ—'आदीण वित्तीव पावं करेइ–आदीन वृत्तिरपि पापं करोति' जो पुरुष दीन वृत्ति करता है अर्थात् कगाल–भीखारी का धधा करता

કરીને (નિયુક્ત કરીને) પણ પાપકર્મનું જ ઉપાર્જન કરે છે અને અનુમોદન કરીને પણ પાપોનું જ ઉપાર્જન કરે છે

કહેવાનો અભિપ્રાય એ છે કે—અજ્ઞાની જીવો પૃથ્વીકાય વિગેરે જીવોને પીડા પહોંચાડીને પાપકર્મ કરે છે. અને તે પાપકર્મનું ફળ ભોગવવા માટે એજ પૃથ્વીકાય વિગેરે યોનિયોમાં વારંવાર જન્મ મરણ રૂપ દુઃખ ભોગવે છે સ્વયં પાપ કરવાવાળા, અને બીજાઓ પાસે પાપકર્મ કરાવવા વાળા તથા પાપ કર્મની અનુમોદના કરવાવાળા પણ પાપકર્મનુ ઉપાર્જન કરે છે ॥૫॥

'आदीणवित्तीव' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'आदीणवित्तीव पावं करेइ–आदीनवृत्तिरपि पापं करोति' જે પુરૂષ દીનવૃત્તિ કરે છે, અર્થાત્ કંગાળ બની ભિખારી નો ધાધો કરે એ

अन्वयार्थः—(आदीणवित्तीव पावं करेइ) आदीनवृत्तिरपि पूर्वकृतकर्मणा दरिद्रोऽपि पापं कर्म-सावद्यानुष्ठानं करोति (मंता उ एगंतसमाहिमाहु) मत्वा तु उक्तस्वरूपं ज्ञात्वा पुनः एकान्तेनात्यन्तेन यो भावरूपो ज्ञानादि समाधिस्तम् आहुः-संसारोत्तरणाय तीर्थकरादयः, अतः (बुद्धे ठियप्पा) बुद्धः-अवगततत्वः स्थितात्मा संयमी मुनिः (समाही य विवेगे रए) समाधौ च विवेके रतः-समाधौ चतुर्विधविनयश्रुताचारतपोरूपे आहारोपकरणकषायपरित्यागरूपे रतः-परायणः (पाणाइवाया विरए) प्राणातिपातात् कृतकारितानुमोदनरूपात् षड्जीवनिकाय-विराधनातो विरतः-निवृत्तो भवतीति ॥६॥

है वह भी पाप करता है। (मंत्ता उ एगंतसमाहिमाहु-मत्वा तु एकान्त-समाधि माहुः' यह जानकर तीर्थंकरोंने एकान्त समाधि का उपदेश किया है 'बुद्धे ठियप्पा-बुद्धः-स्थितात्मा' इसलिये विचारवान् शुद्धचित्त पुरुष 'समाही य विवेगे रते-समाधौ च विवेके रतः' समाधि और विवेक में रत रहें 'पाणाइवाया विरए-प्राणातिपातात् विरत.' एवं प्राणातिपात से निवृत्त रहे ॥६॥

अन्वयार्थ—पूर्वकृत कर्मों के कारण दरिद्र हुआ जीव भी पाप-कर्म करता है। इस तथ्य को जान कर तीर्थंकर भगवान्ने एकान्त रूप से समाधिका कथन किया है। अतएव तत्व को ज्ञाता और संयमधारी मुनि समाधि और विवेक में निरत (तत्पर) होकर प्राणातिपात से निवृत्त हो जाता हैं ॥६॥

પણ પાપ કર્મ જ કરે છે. 'मंता उ एगंतसमाहिमाहु-मत्वा तु एकान्तसमाधिमाहुः' આ જાણીને તીર્થંકરે એ એકાન્ત (કેવળ) સમાધિનો જ ઉપદેશ કર્યો છે. 'बुद्धे ठियप्पा-बुद्धः स्थितात्मा' આ કારણે વિચારવાન્ શુદ્ધચિત્તપુરૂષ 'समाहियविवेगे रते-समाधौ च विवेके रतः' સમાધિ અને વિવેકમાં રત રહે 'पाणाइवाया विरए-प्राणातिपातात् विरत.' તથા પ્રાણાતિપાતથી નિવૃત્ત રહે ॥૬॥

અન્વયાર્થ—પહેલાં કરેલા કર્મોને કારણે દરિદ્ર બનેલ જીવ પણ પાપકર્મ કરે છે. આ તથ્યને સમજીને તીર્થંકર ભગવાને એકાન્તપણાથી સમાધિનું કથન કરેલ છે. અતએવ તત્વને જાણવાવાળા અને સંયમી મુની સમાધિ અને વિવેકમાં તત્પર થઈને પ્રાણાતિપાતથી નિવૃત્ત થઈ જાય છે. ॥૬॥

टीका—'आदीणवित्तीव पाव करेइ' आदीनवृत्तिरपि पापं करोति आसमन्तात् दीना-करुणाजनिका वृत्तिर्यस्य स तथा, योऽपि सर्वथा, धनधान्यादिरहितः पापं-प्राणातिपातादिकमाचरति, न तु विचारयति-यन्मया पुराकृतमशुभं कर्म तत्फलमधुनाऽनुभवामि दुःखपरम्परारूपम्; पुनरधुना तदेव कर्म कुर्वन् अनुतिष्ठामि, न जानेऽग्रेऽस्य किं भविष्यतीति। 'मंताउ' मत्वा-तदेव मेतेषामादीनवृत्तित्वं ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधकर्मजनितमतस्तादृशकर्मणां विनाशाय ज्ञानादिकमेव मोक्षमार्गरूपमुपदेष्टव्यं येनैतेषां नरकनिगोदादिपरिभ्रमणात्मकं दुःखं न स्यादिति विचार्य तीर्थकरादयः 'एगंत' एकान्तम् 'समाहिं' समाधिम्-सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रं मोक्षमार्गरूपम् 'आहु' आहुः-कथयन्ति, कृतकर्मणां पापफलं भुञ्जानानामपि पापकर्मणि प्रवृत्तिमालक्ष्य संसारसागरा-

टीकार्थ—जिसकी वृत्ति अत्यन्त करुणाजनक है, जो धनधान्य आदि से सर्वथा रहित है, वह भी प्राणातिपात आदि पाप करता है। वह यह नहीं सोचता कि मैंने पहले जो अशुभ कर्म किये थे, उनका फल इस समय भुगत रहा हूं-दुःखों की इस परम्परा का अनुभव कर रहा हूं, किन्तु फिर भी वही कर्म करता हूं। न जाने आगे इसका क्या फल होगा! ऐसे जीवोंकी यह अत्यन्त दीनवृत्ति ज्ञानावरणीय आदि कर्मों का फल है, अतएव उन कर्मों का विनाश करने के लिए ज्ञानादि-मोक्ष मार्गका ही उपदेश करना उचित है, जिससे इन जीवों को नरक निगोद आदि गतियों में भ्रमण करके दुःख न भोगना पड़े, ऐसा विचार करके तीर्थंकर आदि महापुरुषोंने सम्यग्दर्शन ज्ञानचारित्र तप रूप समाधि की प्ररूपणा की है। अर्थात् पूर्वकृत कर्मों का अशुभ फल

ટીકાર્થ—જેની વૃત્તી અત્યંત દયાજનક છે, જે ધન ધાન્ય વિગેરેથી સર્વથા રહિત હોય છે, તે પણ પ્રાણાતિપાત વિગેરે પાપકર્મ કરે છે. તે એવું વિચારતા નથી કે મેં પહેલાં જે અશુભ કર્મ કરેલ હતું. તેનું ફળ આ વખતે ભોગવી રહ્યો છું-અર્થાત્ દુઃખોની આ પરંપરાનો અનુભવ કરી રહ્યો છું, તો પણ એજ પાપકર્મનું આચરણ કરી રહ્યો છું. તો આગળ તેનું શું ફળ પ્રાપ્ત થશે? તે હું જાણતો નથી આવા જીવોની આ દીન વૃત્તિ જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે કર્મોનું ફળ છે, તેથી એ કર્મોનો વિનાશ કરવા માટે જ્ઞાનાદિ મોક્ષ માર્ગનો ઉપદેશ કરવો એજ યોગ્ય છે કે જેનાથી આ જીવોને નરક નિગોદ વિગેરે ગતિયોમાં ભ્રમણ કરીને દુઃખ ભોગવવું ન પડે. એવો વિચાર કરીને તીર્થંકર વિગેરે મહાપુરૂષોએ સમ્યક્ દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર અને તપ રૂપ સમાધિની પ્રરૂપણા કરી છે. અર્થાત્ પહેલાં કરેલા

दुद्धाराय एकान्तरूपं ज्ञानादिरूपं भावसमाधिं तीर्थङ्करादय आहुः—भावसमाधे-रुपदेशं कथयन्ति। द्रव्यसमाधिस्तु नैकान्ततो दुःखमपनयति तदेवम्—'बुद्धे' बुद्धो—विदितपरमार्थः 'समाही य' समाधौ—ज्ञानदर्शनादिरूपे भावसमाधौ, च—तथा—'विवेगे' विवेके—आहारोपकरणकषायपरित्यागात्मके द्रव्यभावात्मके विवेके 'विरए' विरतः—विशेषेण रतः—तत्परायणो भवति। तथा—'ठियप्पा' स्थितात्मा—प्राणातिपातादिभ्यो निवर्त्य सम्यग्मार्गेषु स्थितः आत्मा यस्य स स्थितात्मा, 'पाणाइवाया' प्राणातिपातात् दशविधप्राणानामतिपातो विनाशः स्तस्मात्—प्राणिविराधनातः 'विरए' विरतः— निवृत्तो भवति। अनेकविधजीवानां दुःखितानामपि पुनरपि दुःखकारणे एव प्रवृत्तिं दृष्ट्वा संसारोद्धाराय ज्ञानादि

भोगते हुए जीवों की भी पुनः अशुभ कर्मों में होती हुई प्रवृत्ति को देख कर, संसारसागर से उनका उद्धार करने के लिए एकान्त ज्ञानादि मोक्षमार्ग रूप भावसमाधि का तीर्थ करों आदि ने कथन किया है। द्रव्य समाधि एकान्तरूप से दुःखों को दूर नहीं करती।

इस प्रकार परमार्थ को जानने वाला मुनि ज्ञानदर्शन चारित्र तप रूप भावसमाधि में तथा आहार, उपकरण एवं कषाय के त्याग रूप द्रव्य भाव विवेक में विशेष रूप से तत्पर हो। जिसकी आत्मा प्राणातिपात आदि से निवृत्त होकर सम्यक् मार्ग में (संयम में) स्थिर है, वह प्राणियों के दस प्रकार के प्राणों के अतिपात से विरत हो जाता है।

आशय यह है कि अनेक प्रकार के पापी जीवों की पुनः पाप में प्रवृत्ति देख कर तीर्थंकर आदि महापुरुषों ने उनका संसार से उद्धार

અશુભ કર્મોના ફળને ભોગવતા જીવોની ફરીથી પણ અશુભ કર્મોમાં થનારી પ્રવૃત્તિને જોઈને સંસાર સાગરથી તેઓનો ઉદ્ધાર કરવા માટે એકાન્ત જ્ઞાન વિગેરે મોક્ષ માર્ગ રૂપ ભાવસમાધિનું તીર્થંકરો વિગેરેએ કથન કરેલ છે, દ્રવ્ય સમાધિ એકાન્ત રૂપથી દુખોને દૂર કરતી નથી.

આ રીતે પરમાર્થને જાણવાવાળા મુનિએ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, રૂપ ભાવ સમાધિમાં તથા આહાર ઉપકરણ અને કષાયના ત્યાગ રૂપ દ્રવ્ય ભાવ વિવેકમાં વિશેષ પ્રકારથી તત્પર રહેવું. જેનો આત્મા, પ્રાણાતિપાત વિગેરેથી નિવૃત્ત થઈને સમ્યગ્ માર્ગમાં (સંયમમાં) સ્થિર છે, તે પ્રાણીયોના દસ પ્રકારના પ્રાણોના અતિપાતથી (હિંસા)થી વિરત (નિવૃત્ત) થઇ જાય છે.

કહેવાનો આશય એ છે કે—અનેક પ્રકારના પાપી જીવોની ફરીથી પાપમાં પ્રવૃત્તિ જોઇને તીર્થંકર વિગેરે મહાપુરૂષોએ સંસારથી તેઓનો ઉદ્ધાર કરવા માટે

स्वरूपं समाधिमुपदिष्टवन्त स्तीर्थकरादयः। अतो विचारवता यतमानेन पुरुषेण जीवानां विराधनाकारि कर्म परित्यज्य प्रव्रज्यामादाय ज्ञानादिरूपे मोक्षमार्गे यत्नवता भाव्यमिति ॥६॥

मूलम्–सव्वं जगंतू समयाणुपेही,
पियमप्पियं कस्सइ णो करेज्जा।
उट्ठाय दीणो य पुणो विसन्नो,
संपूयणं चेव सिलोयकामी ॥७॥

छाया—सर्वं जगत्तु समतानुप्रेक्षी, प्रियमप्रियं कस्यचिन्न कुर्यात्।
उत्थाय दीनश्च पुनर्विषण्णः, संपूजनं चैव श्लोककामी ॥७॥

करने के लिए ज्ञानादिमय समाधि का निरूपण किया है। अतएव विचारवान् और यतना परायण पुरुष को जीव विराधना करने वाले कर्म का परित्याग करके, दीक्षा अंगीकार करके, ज्ञानादि रूप मोक्षमार्ग में प्रयत्न शील होना चाहिए ॥६॥

'सव्वं जगंतु समयाणुपेही' इत्यादि।

शब्दार्थ–'सव्वं जगंतू–सर्वं जगत्' साधु समस्त जगत्को 'समयाणुपेही–समतानुप्रेक्षी' समभाव से देखे 'कस्सइ–कस्यचित्' किसी का भी 'पियमप्पियं प्रियम प्रियम्' प्रिय और अप्रिय 'णो करेज्जा–नो कुर्यात्' न करे 'उट्ठाय–उत्थाय' कोई पुरुष प्रव्रज्याका स्वीकार करके 'य–च' और 'दीणो य पुणो विसण्णो–दीनश्च पुनर्विषण्णः' कोई पुरुष प्रव्रज्या लेकर परीषह और उपसर्गों की बाधा होने पर दीन हो जाते हैं और

જ્ઞાનાદિ મય સમાધિનું નિરૂપણ કરેલ છે તેથી જ વિચારવાન્ અને યતના પરાયણ પુરૂષે જીવ વિરાધના (હિંસા) કરવાવાળા કર્મનો ત્યાગ કરીને દીક્ષાનો સ્વીકાર કરીને જ્ઞાનાદિ રૂપ મોક્ષ માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ યુક્ત થવું જોઈએ. ॥૬॥

'सव्वं जग तु समयाणुपेही' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'सव्वं जगंतू–सर्वं जगत्' સાધુ સંપૂર્ણ જગત્ ને 'समयाणुपेही–समतानुप्रेक्षी' સમભાવ થી જુએ 'कस्सइ–कस्यचित्' કોઈનું પણ 'पियमप्पियं–प्रियमप्रियम्' પ્રિય અથવા અપ્રિય 'णो करेज्जा–नो कुर्यात्' ન કરે 'उट्ठाय–उत्थाय' કોઇ પુરૂષ પ્રવ્રજ્યાનો સ્વીકારકરીને 'च–च' અને 'दीणो य पुणो विसण्णो–दीनश्च पुनर्विषण्णः' પરીષહ અને ઉપસર્ગથી પીડા થાય ત્યારે દીન

अन्वयार्थः—(सव्वं जगं तू) सर्वं त्रसस्थावररूपं जगत्-संसारम्, तत्र (समयाणुपेही) समतानुप्रेक्षी-समताभावप्रेक्षकः सम्पूर्णभावसमाधियुक्तो मुनिः (कस्सइ) कस्यचिदपि (पियमप्पियं) प्रियमप्रियं वा (णो करेज्जा) नो कुर्यात् किन्तु निःसङ्गतया विहरेत् (उट्ठाय) उत्थाय-सिंहवृत्त्या संसारान्निर्गत्य, च-पुनः (दीणो य पुणो विसण्णो) परीषहोपसर्गैर्जितो दीनः-दीनभावमुपगतः सन् पुनर्विषण्णो भवति-विषयार्थी भवति (संपूयणं चेव सिलोयकामी) संपूजनं पूजासत्काराभिलाषी वा भवति श्लोककामी श्लाघाकामी वा भवतीति ॥७॥

टीका—तु-पुनः 'सव्वं' सर्वम्-सकलम् 'जगं तू' जगत्-त्रसस्थावरभेदभिन्नम्, तत्र-'समयाणुपेही' समयानुप्रेक्षी, सर्वत्र त्रसस्थावरभेदभिन्नजगत्सु समभावदर्शन-

---

वे फिर पतित हो जाते हैं 'संपूयणं चेव सिलोयकामी-संपूजनं चैव श्लोक कामी' और कोई पूजा और प्रशंसा के अभिलाषी बन जाते हैं ॥७॥

अन्वयार्थ—सम्पूर्ण त्रस स्थावर रूप जगत् को समभाव से देखे किसी का प्रिय या अप्रिय न करे-निःसंग होकर विचरे। कोई कोई सिंहवृत्ति से संयम धारण करके बाद में परीषहों और उपसर्गों से पराजित होकर दीन बन जाते हैं-विषयाभिलाषी हो जाते हैं। आदर या सत्कार प्रशंसा के इच्छुक हो जाते हैं ॥७॥

टीकार्थ—मुनि सम्पूर्ण जगत् को अर्थात् त्रस और स्थावर जीवों को समभाव से देखे। अर्थात् यह न समझे कि स्थावर जीव अपने सुख दुःख को व्यक्त नहीं करते, अतएव उन्हें सुख दुःख का अनुभव

બની જાય છે અને તેઓ પછીથી પતિત થઈ જાય છે. 'सपूयणं चेव सिलोयकामी-संपूजनं चैव श्लोककामी' અને કોઇ પૂજા અને પ્રશંસાના અભિલાષી બની જાય છે ।૭।

અન્વયાર્થ—સમસ્ત ત્રસ અને સ્થાવર રૂપ જગતને સમભાવથી દેખો. કોઈનું પણ પ્રિય અથવા અપ્રિય કરવું નહી, અને નિઃસંગ થઈને વિચરણ કરવું કોઇ કોઇ સિંહવૃત્તિથી સંયમ ધારણ કરીને તે પછી પરીષહો અને ઉપસર્ગોથી પરાજીત થઇને દીન બની જાય છે. અર્થાત્ વિષયાભિલાષી બની જાય છે. કોઈ કોઇ આદર અથવા સત્કાર પ્રશંસાની ઈચ્છાવાળા બની જાય છે. ।।૭।।

ટીકાર્થ—મુનીએ સંપૂર્ણ જગતને અર્થાત્ ત્રસ અને સ્થાવર જીવોને સમભાવથી જોવા. અર્થાત્ એવું ન વિચારવું કે-સ્થાવર જીવો પોતાના સુખ દુઃખને પ્રગટ કરતા નથી, તેથી તેઓને સુખ દુઃખનો અનુભવ જ થતો નથી.

शीलो मुनिः, 'कस्सइ' कस्यचिदपि जीवस्य 'पियमप्पियं' प्रियमप्रियं वा 'णो करेज्जा' नो कुर्यात् समदर्शी साधुः कस्यचिदपि प्रियं कस्यचिदप्रियं वा न कुर्यात्।

तदुक्तम्—'नत्थि य कोइ दिस्सो पिओ व सव्वेसु चेव जीवेसु'।

नास्ति च कोऽपि द्वेष्यः प्रियो वा सर्वेषु चैव जीवेषु, इति। तथा—

'न प्रियं नाप्रियं तस्य, विद्यते कोऽपि कुत्रचित्।

समत्वदृष्टि माधाय, विहरेत् समभावतः ॥१॥ इति।

तस्मात्-निस्सङ्गतया सर्वत्र विहरेत्, प्रियाऽप्रियाभ्यां विरहितः सन् एवं हि सम्पूर्णभावसमाधियुक्तो भवेदिति। कश्चित्तु भावसमाधिमाश्रित्य 'उट्टाय' उत्थाय-मोक्षमार्गे समुत्थाय परीषहोपसर्गादिभिर्बाध्यमानः 'दीनो' दीनः-दैन्यमुपागतः सन् 'पुणो' पुनरपि 'विसन्नो' विषण्णो विषयार्थी भवति। यदि वा

ही नहीं होता। जैसे त्रस जीव सुख दुःख का अनुभव करते हैं, उसी प्रकार स्थावर जीवों को भी अनुभव होता है। इस प्रकार त्रस और स्थावर जीवों को समभाव से देखता हुआ मुनि किसी भी जीव का प्रिय या अप्रिय न करे। कहा भी है-'मुनि को कोई भी जीव न प्रिय होता है और न अप्रिय होता है।'

'मुनि को कहीं कोई जीव न प्रिय होता है, न अप्रिय होता है। वह समदृष्टि धारण करके समभाव से विचरे।'

ऐसा करने वाला मुनि ही सम्पूर्ण भावसमाधि से युक्त होता है। कोई कोई ऐसा भी होता है जो भावसमाधि का आश्रय लेता है, मोक्ष मार्ग में प्रवृत्त होता है, दीक्षा धारण करता है, परन्तु जब परीषह और

જેમ ત્રસ જીવો સુખ દુઃખનો અનુભવ કરે છે, એજ પ્રમાણે સ્થાવર જીવોને પણ અનુભવ થાય છે. આ પ્રમાણે ત્રસ અને સ્થાવર જીવોને સમભાવથી જોનારા મુનિએ કોઇ પણ જીવનું પ્રિય અપ્રિય-હિત-અહિત કરવું નહીં કહ્યું પણ છે કે-મુનિને કોઇ પણ જીવ પ્રિય હોતા નથી તેમજ કોઇ અપ્રિય હોતા નથી.

'મુનિને ક્યાંઇ કોઇ જીવ પ્રિય હોતા નથી અને કોઇ જીવ અપ્રિય હોતા નથી. તેઓ સમદૃષ્ટિ ધારણ કરીને સમભાવથી વિચરણ કરે. આ પ્રમાણે કરવા વાળા મુનીજ સંપૂર્ણ ભાવસમાધિથી યુક્ત હોય છે કોઈ કોઇ એવા પણ હોય છે, જે ભાવસમાધિનો આશ્રય લે છે. મોક્ષ માર્ગમાં પ્રવૃત્ત થાય છે. દીક્ષા ધારણ કરે છે, પરંતુ જ્યારે પરીષહ અને ઉપસર્ગથી પીડિત થાય છે, ત્યારે દીન બની જાય છે, અર્થાત્ વિષાદ પ્રાપ્ત કરે છે, કોઇ કોઇ વિય-

कश्चिद्विषयार्थी पुनर्गार्हस्थ्यमेवाऽऽलम्बते । कश्चित्सातागौरवासक्तो वा 'संपूयणं'-संपूजनं चाभिलषति, तादृशपूजाद्यभावे दीनः सन् पार्श्वस्थभावेन विषण्णो भवति । कश्चित्-'सिलोयकामी' श्लोककामी यशसः कामी भूत्वा निमित्तादि लौकिक-शास्त्रमधीते । साधुः समस्तमपि जगत् समभावेन पश्येत्, तथा–कस्यापि प्रिय-मप्रियं वा ना चरेत् । कश्चित् प्रव्रज्यामादाय परीषहादिभिर्बाध्यमानः प्रव्रज्यां परित्यज्य पतितो भवति । कश्चित् पूजाप्रशंसाभिलाषया निमित्तशास्त्रादिपरि-शीलनं करोतीति ॥७॥

उपसर्ग से पीड़ित होता है तो दीन बन जाता है, विषाद को प्राप्त होता है। कोई कोई विषयाभिलाषी तो गृहस्थवास को भी अंगीकार कर लेता है। कोई सातागौरव में आसक्त हो जाता है। कोई पूजा प्रतिष्ठा आदर सत्कार का इच्छुक हो जाता है और जब उसकी प्राप्ति नहीं होती तो पार्श्वस्थ बन कर विषादग्रस्त बन जाता है । कोई यश का लोलुप हो कर व्याकरण आदि लौकिक शास्त्रोंका अध्ययन करता है।

आशय यह है कि साधु सम्पूर्ण जगत् को अर्थात् समस्त प्राणियों को समदृष्टि से देखे। किसी का भला बुरा न करे। कोई कोई दीक्षित होकर कष्ट आने पर पतित हो जाते हैं, कोई पूजा प्रशंसा की अभि-लाषा से व्याकरण आदि का परिशीलन करता है, किन्तु समभावी साधु को दीन विषण्ण (शोकग्रस्त) या पूजादि का अभीलाषी न होकर संयम का ही एकाग्र एवं दृढ चित्त से पालन करना चाहिए ॥७॥

याभिलाषी-विषयोनी ઇચ્છા વાળા તો ગૃહસ્થવાસને પણ સ્વીકારી લે છે. કોઈ સાતા ગૌરવમાં આસક્ત થઈ જાય છે કોઈ પૂજા, પ્રતિષ્ઠા અને આદર સત્કારની ઇચ્છા વાળા બની જાય છે, અને જ્યારે તેની પ્રાપ્તિ થતી નથી. ત્યારે 'પાસત્થા' પાર્શ્વસ્થ બનીને ખેદ યુક્ત બની જાય છે. કોઈ યશના લોભી બનીને વ્યાકરણ વિગેરે લૌકિકશાસ્ત્રોનું અધ્યયન કરે છે,

કહેવાનો આશય એ છે કે—સાધુ સંપૂર્ણ જગત્‌ને અર્થાત્ સઘળા પ્રાણિ-ચોને સમાન દૃષ્ટિથી જુએ. કોઇનું પણ ભલું કે બુરૂં ન કરે. કોઇ કોઈ દીક્ષા લીધા પછી કષ્ટ આવે ત્યારે પતિત થઈ જાય છે, કોઈ કોઈ પૂજા-પ્રશં-સાની ઇચ્છાથી વ્યાકરણ વિગેરેનો અભ્યાસ કરે છે, પરંતુ સમભાવી સાધુએ દીન, ખેદ યુક્ત અથવા પૂજા વિગેરેના અભિલાષી ન બનીને એકાગ્ર અને દૃઢ ચિત્તથી સંયમનું જ પાલન કરવું જોઈએ. ॥૭॥

मूलम्—आहाकडं चेवं निकाममीणे,
निंयामचारी यं विसण्णमेसी।
इत्थीसु सत्ते य पुढो य बाले,
परिग्गहं चेवं पकुव्वमाणे ॥८॥

छाया—आधाकृतं चैव निकाममीणो, निकामचारी च विषण्णेषी।
स्त्रीषु सक्तश्च पृथक् च बालः, परिग्रहं चैव प्रकुर्वाणः ॥८॥

अन्वयार्थः—(आहाकडं चेव) आधाकृतं साधून् उद्दिश्य कृतमाहारादिकम् (निकाममीणे) निकाममीणः—निकामम् अत्यर्थं यःप्रार्थयते स तथा 'नियामचारी

'आहाकडं चेव' इत्यादि।

शब्दार्थ—'अहाकडं चेव–आधाकृतं चैव' जो दीक्षा लेकर आधाकर्मी आहारकी 'निकाममीणे–निकाममीणो' अत्यन्त इच्छा करता है 'नियामचारी य विसण्णमेसी–निकामचारी च विषण्णेषी' तथा जो आधाकर्मी आहार के लिये विचरता है, वह कुशील कहा जाता है 'इत्थीसु सत्ते य–स्त्रीषु सक्तश्च' तथा जो स्त्री में आसक्त है 'पुढो य बाले–पृथक् च बालः' तथा' स्त्रीके विलासों में अज्ञानी के जैसा मुग्ध रहता है तथा 'परिग्गह' चेव पकुव्वमाणे–परिग्रहं च प्रकुर्वाणा' स्त्री की प्राप्ति के लिये परिग्रह रखता है वह पापकर्म करता है ।८॥

अन्वयार्थ—जो आधाकर्मी आहार आदि की अत्यन्त अभिलाषा करता है, आधाकर्मी आहार के लिए भ्रमण करता है, वह पार्श्वस्थ

'अहाकडं चेव' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'अहाकडं चेव–आधाकृतं चैव' જે દીક્ષાલઇને આધાકર્મથી દૂષિત આહાર ની 'निकाममीणे–निकाममीणो' અત્યંત ઇચ્છા કરે છે તેમજ नियामचारी य विसण्णमेसी–निकामचारी च विषण्णेषी' જે આધાકર્મી આહાર માટે વિચરણ કરે છે, તેઓ કુશીલ કહેવાય છે, 'इत्थीसु सत्ते य–स्त्रीषु सक्तश्च' તથા જે સ્ત્રી માં આસક્ત હોય છે 'पुढोय बाले–प्रथक् च बालः' તથા સ્ત્રીના વિલાસોમાં અજ્ઞાનીયોની માફક મુગ્ધ બની જાય છે, તથા 'परिग्गहं चेव पकुव्वमाणे–परिग्रहं च प्रकुर्वाणः' સ્ત્રીની પ્રાપ્તિમાટે પરિગ્રહ રાખે છે. તે પાપકર્મ કરે છે. ॥૮॥

અન્વયાર્થ—જેઓ આધાકર્મી વિગેરે આહારની અત્યંત ઇચ્છા કરે છે. અને આધાકર્મિ આહાર માટે ફર્યા કરે છે, તેઓ પાર્શ્વસ્થ વિગેરેના લોક

य विण्णमेसी) निकामचारी–निकामम्–अत्यर्थम् आधाकर्मिकाहारादिनिमित्तं चरति–भ्रमति यः स तथा एवंभूतः अवसन्नपार्श्वस्थानां संयमोद्योगे विषण्णानां विषण्णेषी विषण्णभावमेषते सदनुष्ठानराहित्येन संसारपङ्कावसन्नो भवतीति (इत्थीसु सत्ते य) स्त्रीषु सक्तो गृद्धः (पुढो य बाले) पृथक् पृथक् ि भाषित हसितादिषु बालवद् बालः–सदसद्विवेकविकलः (परिग्गहं चेव पकुव्वमाणे) परिग्रहं सुवर्णादि धनमन्तरेण स्त्रीमाप्तिर्न भवतीति, यथा कथञ्चित् परिग्रहमकर्षेण कुर्वाणः पापकर्म करोतीति ॥८॥

टीका—'आहाकडं' आधाकृतम् 'चेव' च एव साधुनिमित्तं कृत माहारादिकम् आधाकर्म इत्युच्यते तथाचैवंभूतमाहारादिकम् 'निकाममीणे' निकाममीणः निकामम्–अत्यर्थं यः प्रार्थयते स निकाममीण इति कथ्यते, आधाकर्मिकभोजनाभिलाषी। तथा–'निकामचारी–निकाममत्यर्थम् तादृशभोजनार्थं निमन्त्रण मिच्छति स एवं भूतः। 'विसण्णमेसी' विषण्णैषी विषण्णं–विषण्णभावम् एषते–इच्छति यः स विषण्णेषी–संयमपरिपालने शिथिलः, पार्श्वस्थकुशीलधर्मसेवीत्यर्थः। सदनुष्ठानविषण्णतया संसारसागरपयःपङ्काश्रितो दुःखी भवतीति यावत्।

आदि के विषण्ण (शोकग्रस्त) भाव को प्राप्त होता है, सदनुष्ठान से रहित होनेके के कारण संसार पंक (किचड़) में फंसता है। जो स्त्रियों में और उनकी बोलीया–हंसी में आसक्त होता है। तथा परिग्रह का संचय करता है, वह पापकर्म उपार्जन करता है ॥८॥

टीकार्थ––साधुओं के निमित्त बनाया हुआ आहार आदि आधाकर्मी कहलाता है। जो साधु आधाकर्मी आहार आदि की अभिलाषा करता है और ऐसे आहार आदि के लिए खूब भटकता है, निमंत्रण की इच्छा करता है, ऐसा साधु संयम पालन में शिथिल होता है। वह

કારક ભાવને પ્રાપ્ત થાય છે. સદનુષ્ઠાનથી રહિત હોવાના કારણે સંસાર રૂપી કાદવમાં ફસાય છે. જેઓ સ્ત્રિયોમાં તથા તેમની બોલીમાં આસક્ત થાય છે, તથા પરિગ્રહનો સંચય કરે છે, તેઓ પાપકર્મનું ઉપાર્જન કરે છે. ॥૮॥

ટીકાર્થ—સાધુઓને નિમિત્તે બનાવેલ આહાર વિગેરે આધાકર્મી કહેવાય છે. જે સાધુ આધાકર્મી આહાર વિગેરેની ઇચ્છા કરે છે, અને એવા આહારની બીજા પાંસે માગણી કરે છે, તથા તેવો આહાર મેળવવા ખૂબ ભટકતો રહે છે. નિમંત્રણાની ઈચ્છા કરે છે, એવો સાધુ સંયમ પાલનમાં શિથિલ હોય

किञ्च-'इत्थीसु' स्त्रीषु 'सत्तेय' सक्तश्च 'पुढो' पृथक् पृथक् तदीयहासावलोकनादौ 'बाले' बालः-सदसद्विवेकरहितो भवतीति, वनितामुखविलोकनं न द्रव्यमन्तरेण संभवतीति एतदर्थम् 'परिग्गहं' परिग्रहं परिग्रहं चापि पकुव्वमाणे' प्रकुर्वाणः-पापं कर्मसंचिनोति ॥८॥

मूलम्-वेराणुगिद्धे णिचयं करेइ, इओ चुए स इदमट्ठदुग्गं ।
तम्हा उ मेहावी समीक्ख धम्मं, चरे मुणी सव्व उ विप्पमुक्के॥९॥
छाया—वैरानुगृद्धो निचयं करोति, इतश्च्युतः स इदमर्थदुर्गम् ।
तस्मात्तु मेधावी समीक्ष्य धर्मं, चरेन्मुनिः सर्वतो विप्रमुक्तः ॥९॥

पार्श्वस्थ एवं कुशीलों के धर्मका सेवन करता है। सम्यक् अनुष्ठान से हीन होने से संसार सागर के कीचड़ में फंस कर दुःखी होता है।

इसके अतिरिक्त जो स्त्रीके हास्य, अवलोकन आदि में आसक्त होता है, वह सत् असत् के विवेक से विकल अज्ञानी होता है स्त्रिका सेवन या मुखावलोकन अर्थ के विना नहीं होता, इस कारण जो परिग्रह का संचय करता है, वह वस्तुतः पापकर्म का संचय करता है।

'वेराणु गिद्धे' इत्यादि।

शब्दार्थ—'वेराणुगिद्धे- वैरानुगृद्धः' जो पुरुष प्राणियों के साथ वैर करता है 'णिचयं करेइ-निचयं करोति' वह पापकर्म की वृद्धि करता है 'इओ चुए स इहमट्ठदुग्गं-इतश्च्युतः स इहमर्थदुर्गम्' वह मरकर नरक आदि दुःखदायी स्थानों में जन्म लेता है 'तम्हा उ मेहावी मुणी-

---

છે. તે પાર્શ્વસ્થ અને કુશીલોના ધર્મનું સેવન કરે છે, સમ્યક્ અનુષ્ઠાનથી રહિત હોવાથી સંસાર રૂપી સાગરના કાદવમાં ફસાઇ જઇને દુ:ખી બને છે.

આ શિવાય જે સ્ત્રીના હાસ્ય, અવલોકન વિગેરે ચેષ્ટાઓમાં આસક્ત થાય છે, તે સત્ અસત્ વિગેરેના વિવેકથી રહિત અજ્ઞાની હોય છે સ્ત્રીનું સેવન અથવા મુખનું અવલોકન અર્થ-ધન વિના થઇ શકતું નથી. તે કારણે જે પરિગ્રહનો સંચય કરે છે, તે ખરી રીતે પાપકર્મનો જ સંચય કરી રહેલ છે. ॥૮॥

'वेराणुगिद्धे' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'वेराणुगिद्धे-वैरानुगृद्ध' જે પુરૂષ પ્રાણિયોની સાથે વેર કરે છે, णिचय करेइ-निचयं करोति' તે પાપ કર્મનો વધારો જ કરે છે. 'इओ चुए स इहमट्ठदुग्गम्-इतश्च्युतः स 'इहमर्थदुर्गम्' તે મરીને નરક વિગેરે દુ:ખ આપ

अन्वयार्थः—(वेराणुगिद्धे) वैरानुगृद्धः–प्राणिभिः सह वैरभावं कुर्वाणः (णिचयं करेइ) निचय द्रव्योपचयं कर्मोपचयं वा करोति (इओ चुए स इदमट्ठ-दुग्गं) इतोऽस्मात् स्थानात् च्युतो जन्मान्तरं गतः, इदम्–अर्थतः परमार्थतः दुर्गं विषमं यातनास्थानमुपैति–प्राप्नोति (तम्हा उ मेहावी मुणी) तस्मात् कारणात् मेधावी–विवेकी मुनिः–साधुः (धम्मं समिक्ख) धर्म–श्रुत चारित्ररूपं समीक्ष्य–अलोच्य (सव्व उ विप्पमुक्के) सर्वतः–बाह्याभ्यन्तरात् सङ्गाद् विप्रमुक्तः–रहितः सन् संयमानुष्ठानम् (चरे) चरेत्–विचरेदिति ॥९॥

टीका—'वेराणुगिद्धे' वैरानुगृद्धः–येन येन परहिंसनादिकर्मणा जन्मान्तरशताऽनुबन्धिवैरमुपजायते, तादृशवैरभावे–अनुगृद्धः–संसक्तः, 'णिचयं' निचयम्–द्रव्यनिचयम्, द्रव्यनिमित्तापादितकर्मनिचयं वा 'करेइ' करोति उपादत्ते

तस्मात्तु मेधावी मुनि.' इस कारण से बुद्धिमान् मुनि 'धम्मं समिक्ख–धर्मं समीक्ष्य' धर्म का विचार करके 'सव्व उ विप्पमुक्के-सर्वतः विप्रमुक्तः' सब बन्धनों से मुक्त होकर 'चरे–चरेत्' संयमका अनुष्ठान करे।९।

अन्वयार्थ—प्राणियों के साथ वैरभाव करनेवाला कर्मों का उपचय करता है। वह इस स्थान से च्युत होकर–जन्मान्तर को प्राप्त होकर वास्तव में विषम यातना के स्थान को प्राप्त करता है। इस कारण मेधावी मुनि धर्म का विचार करके बाह्य–आभ्यन्तर संग से सर्वथा मुक्त होकर संयम का अनुष्ठान करे ॥९॥

टीकार्थ--हिंसा आदि जिस जिस कार्य से सैकड़ो जन्मों तक लगातार वैर की परम्परा चलती रहती है, ऐसे वैरभाव में

વાવાળા સ્થાનોમાં જન્મ ધારણ કરે છે. 'तम्हा उ मेधावी मुणी–तस्मात्तु मेधावी मुनि.' આ કારણથી બુદ્ધિમાન્ મુનિ 'धम्मं समिक्ख–धर्मं समीक्ष्य' ધર્મનો વિચાર કરીને 'सव्व उ विप्पमुक्के–सर्वतः विप्रमुक्तः' બધા જ બંધનોથી મુક્ત થઈને 'चरे–चरेत् સંયના અનુષ્ઠાનમાં તત્પર રહે ॥૯॥

અન્વયાર્થ—પ્રાણિયોની સાથે વેરભાવ કરવાવાળા કર્મોનો સંગ્રહ કરે છે, તે આ સ્થાનથી ચ્યવીને અર્થાત્ જન્માન્તરને પ્રાપ્ત કરીને વાસ્તવિક રીતે વિષમ યાતનાના સ્થાનને પ્રાપ્ત કરે છે. આથી બુદ્ધિમાન્ મુનિ ધર્મનો વિચાર કરીને બાહ્ય અને અભ્યન્તર સંગથી સર્વ પ્રકારે મુક્ત થઈને સંયમનું અનુષ્ઠાન કરે. ॥૯॥

ટીકાર્થ—હિંસા વિગેરે જે જે કાર્યોથી સેંકડો જન્મો પર્યન્ત લાગલાગટ વેરભાવની પરંપરા ચાલતી રહે છે. એવા વેરભાવમાં આસક્ત પુરૂષ અનુ-

इति यावत्। स एवंभूतः पुरुषः कृतवैरतया उपात्तकर्मोपचयः। 'इओ' इतः—अस्माल्लोकात् 'चुए' च्युतः—जन्मान्तरं प्राप्तः सन् 'इदमट्ठदुग्गं' इदम्—अर्थदुर्गम्—अर्थतः परमार्थतः दुर्गं—दुःखस्थानम्, नरकादिकं विषयमुपेति। यस्मादेवमुपात्तवैरभावानां सञ्चितकर्मणां जन्मान्तरे महद्दुःखमुपजायते। 'तम्हा' तस्मात्कारणात् 'मेहावी' मेधावी—मर्यादावान सम्पूर्णसमाधिगुणं जानानः। 'धम्मं' धर्मम् श्रुतचारित्रलक्षणम् 'समिक्ख' समीक्ष्य—पर्यालोच्य च—अङ्गीकृत्य। 'मुणी' मुनिः 'सव्वउ' सर्वतः—बाह्याभ्यन्तरात् सङ्गात् 'विप्पमुक्के' विप्रमुक्तः—सर्वसङ्गपरिवर्जितः सन मोक्षगमनैक कारणं संयमानुष्ठानम् 'चरे' चरेत् स्त्र्याद्यारम्भादिसङ्गाद् विरहितोऽनिश्रितभावेन विहरेदिति भावः। यः कश्चित् प्राणिनां हिंसन् तेन सह वैरभावमनुबध्नाति, स पापवृद्धिमेव करोति, तथा—

असक्त पुरुष अनुकम्पा रहित होकर द्रव्य का संचय करता है और द्रव्यसंचय के निमित्त से पापों का संचय करता है। इस प्रकार द्रव्य-संचय के लिए पापो का संचय करने वाला जब इस लोक से मरता है और परलोक में पहुंचता है तो वास्तव में वह दुःख के स्थान नरक आदि को प्राप्त करता है। इस प्रकार जो वैरभाव को धारण करके कर्मों का संचय करते हैं, उन्हें जन्मान्तर में घोर दुःख उठाना पड़ता है। इस कारण मेधावी अर्थात् समाधि के गुण को जानने वाला मर्यादावान् मुनि श्रुत चारित्ररूप धर्म का विचार करके, बाह्य एवं आन्तरिक संग से सर्वथा मुक्त होकर, मोक्ष के अद्वितीय कारण संयम का आराधन करे। स्त्री आदि तथा आरंभ आदि रूप संग से रहित होकर निरपेक्ष भाव से विचरे।

કમ્પા—દયા વિનાના થઈને દ્રવ્યનો સંગ્રહ કરે છે. અને દ્રવ્ય સચય કરવાને નિમિત્તથી પાપોનો સંગ્રહ કરે છે. આ રીતે દ્રવ્ય સંચય માટે પાપોને એકઠા કરવાવાળો જ્યારે આલોકથી મરીને પરલોકમાં જાય છે. તો વાસ્તવિક રીતે દુ:ખના સ્થાન રૂપ નરક વિગેરેને પ્રાપ્ત કરે છે. આ કારણથી જે વેરભાવને ધારણ કરીને કર્મોનો સંગ્રહ કરે છે, તેને જન્માન્તરમાં ઘોર એવું દુઃખ ભોગવવું પડે છે. આ માટે મેધાવી અર્થાત્ સમાધિના ગુણોને જાણવાવાળા મર્યાદા વાળા મુનિએ શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મનો વિચાર કરીને બાહ્ય અને આતરિક સંગથી સર્વદા મુક્ત થઈને મોક્ષના અદ્વિતીય કારણ એવા સયમની આરાધના કરવી સ્ત્રી વિગેરે તથા આરંભ વિગેરે પ્રકારના સંગથી રહિત થઈને નિરપેક્ષ ભાવથી વિચરે.

मृत्वा नरकादिदुःखमवाप्नोति। अतो विद्वान् धर्मं श्रुतचारित्राख्यं विचार्य अङ्गीकृत्य च सर्वानर्थविमुक्तः सन् संयममनुपालयेदिति भावः ॥९॥

मूलम्—आयं ण कुज्जा इह जीवियट्ठी,
असज्जमाणो य परिव्वएज्जा।
णिसम्म भासी य विणी य गिद्धिं,
हिंसन्नियं वा ण कहं करेज्जा ॥१०॥

छाया—आयं न कुर्यादिह जीवितार्थी, असज्जमानश्च परिव्रजेत्।
निशम्य भाषी च विनीय गृद्धिं, हिंसान्वितां वा न कथां कुर्यात् ।१०।

अभिप्राय यह है कि जो प्राणीहिंसा करता हुआ उनके साथ वैरभाव बांधता है, वह अपने पाप की वृद्धि ही करता है। मरकर वह नरक आदि के दुःख प्राप्त करता है। अतएव मेधावी पुरुष श्रुतचारित्र धर्म का विचार करके तथा उसे अंगीकार करके समस्त संगों से रहित होकर संयम का पालन करे ॥९॥

'आय ण कुज्जा' इत्यादि।

शब्दार्थ--'इह जीवियट्ठी आयं ण कुज्जा-इह जीवितार्थी आयं न कुर्यात्' साधु इसलोकमें चिरकालतक जीनेकी इच्छा से द्रव्य उपार्जन न करे 'असज्जमाणो य परिव्वएज्ज-असज्जमानश्च परिव्रजेत्' तथा स्त्री पुत्र आदि में आसक्त न रहता हुआ संयम में प्रवृत्ति करे तथा 'गिद्धिं विणीय-गृद्धिं विनीय' शब्दादि विषयों में आसक्तिको हटाकर

કહેવાનો અભિપ્રાય એ છે જે પ્રાણિની હિંસા કરતો થકો તેઓની સાથે વેરભાવ બાંધે છે, તે પોતાના પાપોને જ વધારે છે તે મરીને નરક વિગેરેના દુઃખો ભોગવે છે તેથી મેધાવી પુરૂષ શ્રુત ચારિત્ર રૂપ ધર્મનો વિચાર કરીને તથા તે ધર્મનો સ્વીકાર કરીને સઘળા સંગોથી મુક્ત થઈને સંયમનું પાલન કરે. ॥૯॥

આયં ण कुज्जा' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ--'इह जीवियट्ठी आयं न कुज्जा-इह जीवितार्थी आयं न कुर्यात्' સાધુ આ લોકમાં લાંબાં સમય પર્યન્ત જીવનને ધારણ કરવાની ઈચ્છાથી દ્રવ્યોપાર્જન ન કરે 'असज्जमाणो य परिव्वएज्जा-असज्जमानश्च परिव्रजेत्' તથા સ્ત્રી, પુત્ર, વિગેરેમા આસક્ત બન્યા શિવાય સંયમમાં પ્રવૃત્તિ કરે તથા 'गिद्धिं

अन्वयार्थ—(इह जीवियट्ठी आयं ण कुज्जा) इहास्मिन् संसारे जीवितार्थी-संयमजीवितार्थी आयम्-अष्टप्रकारकं कर्म न कुर्यात् (असज्जमाणो य परिव्वएज्जा) असज्जमानः-सङ्गम् अकुर्वन्-गृहकलत्रपुत्रादिषु आसक्तिमकुर्वन परिव्रजेत्-उद्युक्तविहारी भवेत् (गिद्धिं विणीय) गृद्धिं गार्द्ध्यभावं विषयेषु विनीय-अपनीय (णिसम्म भासी) निशम्य-अवगम्य पूर्वापरैः पर्यालोच्य भाषी-भाषको भवेत् (हिंसन्नियं कहं) हिंसान्वितां हिंसाप्रतिपादिकां पापोपादानभूतां कथाम् (न करेज्जा) न कुर्यादिति ॥१०॥

टीका—'इह' अस्मिन् संसारे 'जीवियट्ठी' 'संयमजीवितार्थी', 'आय' आयम्-आगच्छतीति-आयः-द्विपदचतुष्पदधनादेर्लाभः, अथवा-तादृशद्रव्यलाभापादिताष्टप्रकारककर्मलाभो वा तं तथाविधमायम् 'ण कुज्जा' न कुर्यात् तथा-'अस-

---

'णिसम्मभासी-निशम्य भाषी' पूर्वापर का विचारकर कथन करे 'हिंसन्नियं कहं-हिंसान्वितां कथां' हिंसा संबंधी कथन 'न करेज्जा-न कुर्यात्' न करे ॥१०॥

अन्वयार्थ—इस लोक में जो संयममय जीवन यापन करना चाहता है, वह आय अर्थात् कर्म का आश्रव न करे, गृह कलत्र पुत्र आदि किसी भी वस्तु में आसक्त न होता हुआ विचरे। समस्त विषयों में गृद्धिभाव त्याग कर एवं पूर्वापर का विचार करके भाषण करे और हिंसायुक्त कथा न करे ॥१०॥

टीकार्थ—इस संसार में संयम-जीवन का इच्छुक पुरुष आय अर्थात् द्विपद-चतुष्पद धन आदि का अथवा इस प्रकार के लाभ से उत्पन्न होने वाले कर्मों का लाभ न करे, अर्थात् आजीविका के भय से

विणीय-गृद्धिं विनीय' શબ્દાદિ વિષયોમાં આસક્તિ રહિત બનીને 'णिसम्मभासी-निशम्य भाषी' પૂર્વાપરનો વિચાર કરીને કથન કરે 'हिंसन्नियं कहं-हिंसान्वितां कथां' હિંસા સંબંધી કથન 'न करेज्जा-न कुर्यात्' ન કરે ॥૧૦॥

અન્વયાર્થ—આ લોકમાં જેઓ સંયમમય જીવન વીતાવવા ઇચ્છે છે, તેઓ આય, અર્થાત્ કર્મનો આસ્રવ ન કરે ઘર, પુત્ર, કલત્ર, વિગેરે કોઇ પણ વસ્તુમાં આસક્ત થયા વિના વિચરણ કરે, સઘળા વિષયોમાં ગૃદ્ધિ ભાવનો ત્યાગ કરીને તથા પૂર્વાપરનો વિચાર કરીને ભાષણ કરે તથા હિંસાયુક્ત કથન ન કરે ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—આ સંસારમાં સંયમ જીવનની ઇચ્છા વાળો પુરૂષ આય અર્થાત્ દ્વિપદ-બે પગવાળા ચતુષ્પદ-ચાર પગ વાળા જીવો ધન આદિનો અથવા તે પ્રકારના લાભથી ઉત્પન્ન થવાવાળા કર્મોનો લાભ ન કરે. અર્થાત્ આજીવિ-

ज्जमाणे' असज्जमानः-पुत्रकलत्रधनधान्यादिषु आसक्तिमकुर्वाण एव 'परिव्वएज्जा' परिव्रजेत्-संयममार्गे विहरेत्। सर्वत्र वैराग्ययुक्तो मोक्षानुष्ठाने दत्तचित्तो भवेत्। तथा-विषयेषु-शब्दादिषु-'गिद्धिं' गृद्धि मभिलाषाम् 'विणीय' विनीय-दूरीकृत्य 'णिसम्मभासी' निशम्यभाषी, पूर्वापरेण पर्यालोच्य भाषी-भाषको वचनप्रयोक्ता भवेत्। तथा-'हिंसन्नियं' हिंसान्विताम्-हिंसा-प्राणातिपातः तयाऽन्विता युक्ताम् 'कहं' कथाम् 'ण करेज्जा' नैव कुर्यात् न तादृशं वचनं ब्रूयात्, येन स्वस्य परस्य उभयोर्वा प्राणातिपातः सम्भवेत्, अश्नीत, पिबत, खादत, मोदत, हत, छिन्त, प्रहरत, पचत, इत्यादिकां पापोपादानकथां कथमपि न कुर्यात्। संसारे चिरकालं जीवनेच्छया द्रव्योपार्जनं न विधेयम्। तथा-कलत्रादौ अनासक्त एव संयमे प्रवृत्तिं कुर्यात्। यद्वक्तव्यं तद्विचार्यैव वक्तव्यम्। शब्दादिष्वासक्तिं परित्यज्य हिंसायुक्तां कथामपि न कुर्यात् इति भावः॥१०॥

द्रव्य का संचय न करे। तथा पुत्र कलत्र धन धान्य आदि पदार्थों में अनासक्त होकर रहे, अर्थात् सब वस्तुओं में विरक्ति धारण करता हुआ मोक्ष के अनुष्ठान में दत्तचित्त हो। शब्द आदि विषयों में आसक्ति को त्याग कर एवं पूर्वापर का विचार करके भाषा बोले। हिंसा से युक्त कथा न करे, अर्थात् ऐसे वचन का प्रयोग न करे जिससे स्वकी परकी या दोनों की हिंसा हो। जैसे-खाओ, मोज करो, घात करो, छेदो, प्रहार करो पकाओ इत्यादि इस प्रकार की पाप का कारण रूप भाषा किसी भी प्रकार न बोले।

भाव यह है कि चिरकालतक जीवित रहने की इच्छा से द्रव्य का उपार्जन न करे। कलत्र आदि में अनासक्त रहकर संयम में प्रवृत्ति

કાના ભયથી દ્રવ્યનો સંગ્રહ ન કરે તથ. પુત્ર, સ્ત્રી, ધન, ધાન્ય, (અનાજ) વિગેરે પદાર્થોમાં અનાસક્ત-આસક્તિ વિનાના થઈને રહે અર્થાત્ સઘળી વસ્તુઓમાં વિરક્તિને ધારણ કરતા થકા મોક્ષના અનુષ્ઠાનમાં ચિત્તને જોડવું.

શબ્દ, સ્પર્શ, વિગેરે વિષયોમાં આસક્તિને છોડીને તથા પૂર્વાપર-આગળ પાછળનો વિચાર કરીને ભાષા બોલવી. હિંસા યુક્ત કથન કરવું નહીં. અર્થાત્ જેનાથી પોતાની અથવા પરની અગર બન્નેની હિંસા થાય એવા પ્રકારની ભાષા બોલવી નહીં જેમકે-ખાવ, પીવો, મોજ કરો, ઘાત કરો, છેદો, પ્રહાર કરો, રાધો, વિગેરે આવા પ્રકારની પાપના કારણ રૂપ ભાષા ક્યારેય પણ બોલવી નહી.

કહેવાનો હેતુ એ છે કે- લાંબા કાળ સુધી જીવતા રહેવાની ઇચ્છાથી દ્રવ્યનું ઉપાર્જન-પ્રાપ્તિ કરવું નહીં. સ્ત્રી વિગેરેમાં આસક્તિ વિનાના રહીને

मूलम्—आहाकडं वा ण णिकामएज्जा,
णिकामयंते य णं संथवेज्जा।
धुणे उरालं अणुवेहमाणे,
चिच्चाण सोयं अणवेक्खमाणो ॥११॥

छाया—आधाकृतं वा न निकामयेत् निकामयतश्च न संस्तुयात्।
धुनीयादुदारमनुप्रेक्षमाणः, त्यक्त्वा च शोकमनपेक्षमाणः ॥११॥

अन्वयार्थः—(आहाकडं वा ण णिकामएज्जा) आधाकृतं—साधुनिमित्तं कृतमाहारादिकं न निकामयेत्—नाभिलषेत् तथा—(णिकामयंते य ण संथवेज्जा) तथाविध-

---

करे। जो बोले सो विचार कर ही बोले। शब्द आदि विषय में आसक्ति न रक्खे और हिंसाकारी भाषा का प्रयोग न करे ॥१०॥

'अहाकडं वा ण णिकामएज्जा' इत्यादि।

शब्दार्थ—'आहाकडं वा ण णिकामएज्जा—आधाकृतं वा न निकामयेत' साधु आधकर्मी आहारकी इच्छा न करे तथा 'णिकामयंते ण संथवेज्जा—निकामयतश्च न संस्तुयात्' जो आधाकर्मी आहारकी इच्छा करता है उसके साथ परिचय न करे 'अणुवेहमाणे उरालं धुणे—अनुप्रेक्षमाणः उदारं धुनीयात्' निर्जराके लिये शरीरको कृश करे 'अणवेक्खमाणे सोयं चिच्चा—अनपेक्षमाणः शोकं त्यक्त्वा' शरीरकी दरकार न करताहुआ शोक का त्याग करके संयमका पालन करे ॥११॥

સંયમમાં પ્રવૃત્તિ કરવી. અને જે બોલવું તે વિચારીને જ બોલવું. શબ્દ વિગેરે વિષયોમાં આસક્તિ રાખવી નહીં અને હિંસા કરવાવાળી ભાષાનો પ્રયોગ ન કરવો. ॥૧૦॥

'अहाकडं वा ण णिकामएज्जा' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'अहाकडंवा ण णिकामएज्जा—आधाकृतं वा न निकामयेत' સાધુ આધાકર્મી આહારની ઇચ્છા ન કરે, તથા 'णिकामयंते ण संथवेज्जा—निकामयतश्च न संस्तुयात्' જે આધાકર્મી આહારની ઇચ્છા કરે છે, તેની સાથે પરિચય ન કરે 'अणुवेहमाणे उरालं धुणे—अनुप्रेक्षमाण उदारं धुनीयात्' નિર્જરા માટે શરીરને કૃશ કરે 'अणवेक्खमाणे सोयं चिच्चा—अनपेक्षमाण शोकं त्यक्त्वा' શરીરની દરકાર કર્યા વિના શોકનો ત્યાગ કરીને સંયમનું પાલન કરે ॥૧૧॥

माहारादिकं निकामयतोऽभिलषतः पार्श्वस्थादींश्च न संस्तुयात्-नानुमोदयेत् तैः सह संस्तवं-परिचयमपि न कुर्यात् (अणुवेहमाणे उरालं धुणे) अनुप्रेक्षमाणः कर्मनिर्जराम् औदारिकदेहं तपसा धुनीयात्- कृशं कुर्यात् (अणवेक्खमाणे सोयं चिच्चा) अनपेक्षमाणः शरीरं तज्जनितं शोकं त्यक्त्वा-परित्यज्य संयमं पालयेत् ॥११॥

टीका--'आहाकडं' आधाकृतम्-साधुनिमित्तं कृतमाहारपानीयादिक माधाकृतम्, एवमौद्देशिकाधाकर्मकृतमाहारपानीयादिकम्। 'ण णिकामएज्जा' न निकामयेत्-नैव कथमपि अभिलषेत्। तथा-'णिकामयंते' निकामयतश्च 'ण संथवेज्जा' न संस्तूयात्-नानुमोदयेत्। य आधाकर्मिकमाहारादिकं सेवते, तेन सह आदानप्रदानं वार्त्तालापं सहवासादिकं च न कुर्यात्। किञ्च-'उरालं' औदारिक शरीरम्, तपस्यादिभिः 'धुणे' धुनीयात्-कृशतरं कुर्यात्। अथवा-

---

अन्वयार्थ--साधु के निमित्त बनाये गये आहार आदि ग्रहण करने की वांछा भी न करे। जो ऐसे आहारादि की वांछा करता हो उसके साथ संस्तव-परिचय न रक्खे। कर्मनिर्जरा का विचार करता हुआ औदारिक शरीर को तप से कृश करे। शरीर की परवाह न करता हुआ शोक को त्याग कर संयम का पालन करे ॥ ११ ॥

टीकार्थ--आधाकृत अर्थात् साधु के लिए बनाये गये आहार पानी आदि की किसी भी प्रकार अभिलाषा न करे और जो आधाकृत की अभिलाषा करता है, या उसे ग्रहण करता है। उसके साथ आदान प्रदान, वार्तालाप या सहवास आदि संबंध न रक्खे। औदारिक शरीर को तपस्या से अत्यन्त कृश कर दे। अथवा उराल अर्थात् अनेक पूर्वभवों में संचित कर्म, उन्हें मोक्ष प्राप्त करने के लिए उन कर्मों को दूर करे।

અન્વયાર્થ—સાધુના નિમિત્તે બનાવવામાં આવેલ આહાર વિગેરે ગ્રહણ કરવાની ઈચ્છા પણ ન કરે. જેઓ એવા આહાર વિગેરેની ઈચ્છા કરતા હોય તેમની સાથે સંસ્તવ-અર્થાત્ પરિચય પણ રાખવો નહીં કર્મ નિર્જરાનો વિચાર કરતા થકા ઔદારિક શરીરને તપથી કૃશ કરે શરીરની પરવા કર્યા વિના શોકનો ત્યાગ કરીને સંયમનું પાલન કરે ॥૧૧॥

ટીકાર્થ--આધાકર્મ-સાધુના નિમિત્તે બનાવવમાં આવેલ આહાર પાણી વિગેરેની કોઈ પણ પ્રકારની ઈચ્છા ન કરવી. અને જે આધાકર્મ આહારની ઈચ્છા રાખે છે, અથવા તેને ગ્રહણ કરે છે તેની સાથે આદાન, પ્રદાન વાર્તાલાપ અથવા સહવાસનો સંબધ ન રાખવો ઔદારિક શરીરને તપસ્યાથી અત્યંત કૃશ-દુર્બલ કરી દેવું. અર્થાત્ ઉરાલ એટલે કે અનેક પૂર્વભવોમાં સંચિત કરેલ કર્મ, મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવા માટે તે કર્મોને દૂર કરવા તપ-

'उरालं' अनेकभवातीतपूर्वभवोपार्जितं कर्म, तदुदारम्, मोक्षमनुप्रेक्षमाणो धुनीयात्-अपनयेत्। तपसा दोधूयमाने कृशीभवति शरीरे संभवेदपि कदाचिच्छोक इति 'सोयं' शोकम् 'चिच्चा' त्यक्त्वा 'अणवेक्खमाणे' अनपेक्षमाणः-शरीरे चापेक्षामकुर्वन् तपसा शरीरं कृशीकृत्य शोकं त्यक्त्वा संयमं परिपालयेत्। साधुराधाकर्मिकं नेच्छेत्, तथा यः तादृशमाहारादिकं करोति, तेन सह परिचयं न कुर्यात्। तथा-कर्मनिर्जरार्थं शरीरं कृशतरं कुर्यात्तपोभिः शरीरस्यापेक्षामकुर्वन् संयमपालन कुर्यादिति भावः ॥११॥

मूलम्—एगत्तमेयं अभिपत्थएज्जा,
एवं पमोक्खो न मुसंति पासं।
एसप्पमोक्खो अमुसे वरेवि,
अकोहणे सच्चरते तवस्सी ॥१२॥

छाया—एकत्वमेतदभिप्रार्थयेदेवं प्रमोक्षो न मृषेति पश्य।
एष प्रमोक्षोऽमृषावरोऽपि, अक्रोधनः सत्यरतस्तपस्वी ॥१२॥

तपश्चरण के द्वारा शरीर के कृश (दुबला) होने पर कदाचित् शोक हो तो उसे त्याग कर और शरीर की अपेक्षा न करता हुआ अर्थात् शरीर को कृश करके और शोक का त्याग करके संयम का पालन करे।

अभिप्राय यह है कि साधु आधाकर्मिक औद्देशिक आहार की इच्छा तक न करे और जो ऐसा आहारादिक ग्रहण करता है उसके साथ परिचय न करे। कर्मनिर्जरा की प्राप्ति के लिए स्थूल शरीर को कृश (दुबला) करें। शरीर की परवाह न करता हुआ तपश्चरण करे और संयम की आराधना करे। ११।

શ્ચરણ દ્વારા શરીર કૃશ-દુર્બલ થાય ત્યારે કદાચ શોક ઉત્પન્ન થાય તો તેનો ત્યાગ કરીને અને શરીરની અપેક્ષા કર્યા વિના અર્થાત્ શરીરને કૃશ કરીને અને શોકનો ત્યાગ કરીને સંયમનું પાલન કરવું.

કહેવાનો અભિપ્રાય એ છે કે—સાધુ આધાકર્મિક ઔદ્દેશિક આહારની ઈચ્છા ન કરે. અને જે એવા પ્રકારના આહાર વિગેરેની ઇચ્છા કરે છે, તેની સાથે પરિચય ન રાખે. કર્મ નિર્જરાની પ્રાપ્તિ માટે સ્થૂલ શરીરને દુર્બલ કરવું. અને શરીરની પરવાહ કર્યા વિના તપશ્ચરણ કરતા રહે, તથા સંયમની આરાધના કરે. ॥૧૧॥

अन्वयार्थः—(एगत्तमेयं अभिपत्थएज्जा) एकत्वमसहायत्वमेतद् अभिप्रार्थयेत् एकत्वाध्यवसायीस्यात् (एवं पमोक्खो न मुसंति पासं) एवम्-अनया एकत्वभावनया प्रमोक्षो विप्रमुक्तसंगता न मृषा-नैतद् अलीकं भवतीत्येवं पश्य (एस पमोक्खो अमुसे वरेवि) एषः-एकत्वभावनाभिप्रायः अमृषारूपः सत्यश्चायमेव तथा वरोऽपि-प्रधानोऽपि अयमेव भावसमाधिः (अकोहणे सच्चरते तवस्सी)

'एगंतमेयं' इत्यादि।

शब्दार्थ--'एगंतमेयं अभिपत्थएज्जा-एकत्वमेतदभिप्रार्थयेत्' साधु एकत्वकी भावना करे 'एवं पमोक्खो न मुसंति पासं-एवं प्रमोक्षो न मृषेति पश्य' एकत्वकी भावना करने से साधु निःसङ्गताको प्राप्त होता है यह सत्य समझो 'एस पमोक्खो अमुसे वरेवि-एष प्रमोक्षोऽमृषा वरोऽपि' यह एकत्वकी भावना ही उत्कृष्टमोक्ष है तथा यही सत्य भावसमाधि और प्रधान है 'अकोहणे सच्चरते तवस्सी-अक्रोधनः सत्यरतस्तपस्वी' जो क्रोध रहित तथा सत्यमे रत एवं तपस्वी है वही सब से श्रेष्ठ कहा गया है ॥१२॥

अन्वयार्थ--साधु एकत्व (असहायत्व) की भावना करे अर्थात् अपने आपको एकाकी अनुभव करे। इस एकत्व भावना से ही निःसंगता (निर्ममत्व भावना) उत्पन्न होती है देखो, यह मिथ्या नहीं, सत्य है। यही मोक्ष है, यही प्रधान एवं सच्ची भावसमाधि है। जो

'एगंत मेयं' ईत्यादि

શબ્દાર્થ—'एगंतमेय अभिपत्थएज्जा-एकत्वमेतदभिप्रार्थयेत् સાધુ સદા એકત્વની ભાવના કરે 'एव पमोक्खो न मुसंति पासं-एवं प्रमोक्षो न मृषेति पश्य' એકત્વની ભાવના કરવાથી જ સાધુ નિઃસંગતાને પ્રાપ્ત કરે છે. આ વાત સત્ય સમજો 'एसप्पमोक्खो अमुसेवरेवि-एषप्रमोक्षोऽमृषा वरोऽवि' આ એકત્વની ભાવનાજ ઉત્કૃષ્ટ મોક્ષ છે તથા એજ સત્ય ભાવસમાધિ અને પ્રધાન છે. 'अकोहणे सच्चरते तवस्सी-अक्रोधनः सत्यरतस्तपस्वी' જે ક્રોધ રહિત તથા સત્યમાં તત્પર રહે છે અને તપસ્વી છે એજ બધાથી ઉત્તમ કહેવાય છે ॥૧૨॥

અન્વયાર્થ—સાધુ એકત્વ (અસહાયત્વ)ની ભાવના રાખે અર્થાત્ પોતાને એકાકી પણાનો અનુભવ કરે આ પ્રકારની એકત્વની ભાવનાથી જ નિઃસંગતા (નિર્મમત્વ ભાવના) ઉત્પન્ન થાય છે. જુઓ આ મિથ્યા નહીં પણ સત્ય છે. આજ મોક્ષ છે. આજ પ્રધાન અને સાચી ભાવસમાધિ છે. જે

योऽक्रोधनः–क्रोधमानमायालोभरहितः सत्यरतः तपस्वी तपोनिष्ठ एव एव प्रमोक्षोऽमृषा सत्यो वर' प्रधानश्चेति ॥१२॥

टीका—किं च–मोक्षमपेक्षमाणः साधुः 'एगत्तमेयं' एकत्वमेतद् असहायत्वम् 'अभिपत्थएज्जा' अभिप्रार्थयेत्। अयं भावः–अहमेक एव नास्ति कश्चिदन्यः सहायकोऽस्मिन् संसारे जन्मजरामरणसङ्कुले भयत्राता, इत्येवं रूपेणाऽध्यवसायी भवेत्। उक्तञ्च—

'एगो मे सासओ अप्पा, णाणदंसणसंजुओ।
सेसा मे बाहिरा भावा, सव्वे संजोगलक्खणा' ॥१॥

छाया—एको मे शाश्वत आत्मा, ज्ञानदर्शनसंयुतः।
शेषा मे बाह्यभावाः, सर्वे संयोगलक्षणा इति ॥१॥

ज्ञानदर्शनसंयुक्त एक एव ममात्मा शाश्वतोऽव्ययो नित्यः तदन्ये सर्वेऽपि कलत्रपुत्रादिधनधान्यहिरण्यसुवर्णादिका भावाः कर्मद्वारा प्राप्ता अनित्या

क्रोध मान माया लोभ से रहित, सत्य में तत्पर और तप में निष्ठ है, वही सब से प्रधान है ॥२२॥

टीकार्थ––मोक्षाभिलाषी साधु एकत्व भावना भावे अर्थात् ऐसा चिन्तन करे कि मैं एकाकी (अकेला) हूँ। दूसरा कोई भी मेरा सहायक नहीं है। जन्म जरा और मरण से व्याप्त इस संसार में कोई भी भय से त्राण (रक्षक) करने वाला नहीं है। कहा भी है 'एगो मे सासओ अप्पा' इत्यादि।

'ज्ञान और दर्शन से सम्पन्न एक मेरा आत्मा ही शाश्वत है। आत्मा के अतिरिक्त सभी पदार्थ कलत्र, पुत्र, धन, धान्य, हिरण्य,

ક્રોધ, માન માયા, અને લોભથી રહિત થઈને સત્યમાં તત્પર અને તપમાં નિષ્ઠા યુક્ત હોય છે તેજ સૌથી પ્રધાન કહેવાય છે. ॥૧૨॥

ટીકાર્થ—મોક્ષની ઈચ્છા વાળા સાધુએ એકલાપણાની ભાવનાનો સ્વીકાર કરવો અર્થાત્ એવો જ વિચાર કરે કે–હું એકાકી અર્થાત્ એકલો છું. બીજો કોઈ પણ મારો સહાયક નથી જન્મ, જરા (વૃદ્ધાવસ્થા) અને મરણથી વ્યાપ્ત એવા આ સંસારમાં કોઈ પણ ભયથી રક્ષણ કરવાવાળું નથી. કહ્યું પણ છે કે––'एगो मे सासओ अप्पा' ઈત્યાદિ

જ્ઞાન અને દર્શનથી યુક્ત એક મારો આત્મા જ શાશ્વત છે. આત્મા શિવાય સઘળા પદાર્થો એટલે કે સ્ત્રી, પુત્ર, ધન, ધાન્ય (અનાજ) હિરણ્ય, સ્વર્ણ (ચાંદી) છેવટે પોતાનું શરીર પણ કર્મથી જ પ્રાપ્ત થયેલ છે. આ

एवेति भावः। इत्यादिकमेकत्वभावनां भावयेत्। 'न मुसंति' न मृषा इति 'पासं' पश्य, एकत्वभावनया भावितस्यासङ्गताऽवश्यं भाविनी, नात्राऽलीकत्वमिति पश्य-अवलोकय। 'एस' एषः-एकत्वभावनाऽभिप्रायः प्रमोक्षः 'अमुसे' अमृषा सत्यः। तथा-'वरेवि' वरोऽपि-श्रेष्ठोऽपि अयमेव भावसमाधिः 'तवस्सी' तपस्वी-तपोनिष्ठप्रदेहः 'अकोहणे' अक्रोधनः-उपलक्षण चैतत्-मानमायालोभानाम्, तेन निर्मानो निर्मायो निर्लोभश्च। तथा-'सच्चरते' सत्यरतश्च एष, एव-अमृषा सत्यः सर्वप्रधानश्च वर्त्तते इति। साधु-सदा-एकत्वभावनां भावयेत अत एकत्वभावनया तस्याऽसङ्गता भवति। एकत्वभावनयैव सर्वोत्कृष्टो मोक्षः। अतो योऽनया भावनया युक्तः क्रोधादिकं न करोति, तथा सत्यं भाषते, तप श्चाऽऽचरति, स एव सर्वश्रेष्ठ इति भावः ॥१२॥

ईश्वर्ण, यहां तक कि यह शरीर भी कर्म से प्राप्त हुआ है। यह सब बाह्य हैं। मेरे स्वरूप नहीं हैं। मैं इन सब से भिन्न (अलग) अकेला ही हूं।'

इस प्रकार की एकत्व भावना करे। जो एकत्व भावना से युक्त होता है, उसमें अवश्य ही असंगता (निर्ममत्व भावना) उत्पन्न हो जाती है, यह कथन असत्य नहीं है, इसे देखो। यह एकत्वभावना ही मोक्ष है, यही सत्य है और यही श्रेष्ठ भावसमाधि है। और जो अक्रोध और उपलक्षण से निरभिमान, निष्कपट एवं निर्लोभ होता है तथा सत्य में रत रहता है, वही सर्वप्रधान पुरुष होता है।

एकत्वभावना से ही सर्वोत्कृष्ट मोक्ष प्राप्त होता है जो इस भावना से भावित होकर क्रोधादि नहीं करता और सत्य में तत्पर होता है तथा तपस्या करता है, वही पुरुष सर्वश्रेष्ठ है ॥१२॥

બધા બાહ્ય-બહારના છે મારા નિજ સ્વરૂપ નથી હું આ બધાથી જુદો અને એકલો જ છુ.

આવા પ્રકારની એકલા પણાની ભાવના કરવી. જે એકલા પણાની ભાવના વાળા હોય છે, તેમાં અસંગ પણું-(નિર્મમત્વ ભાવના) અવશ્ય જ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, આ કથન અસત્ય નથી જ તેને જુઓ. આ એકત્વ ભાવના જ મેક્ષ છે. એજ સત્ય છે. અને એજ ઉત્તમ ભાવસમાધિ છે.

અને જે અક્રોધ અને ઉપલક્ષણથી નિરભિમાની, નિષ્કપટી અને નિર્લોભી હોય છે. તથા સત્યમા રત રહે છે. એજ સર્વ પ્રધાન પુરૂષ છે.

એકત્વની ભાવનાથી જ સર્વોત્કૃષ્ટ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. આ ભાવનાથી ભાવિત થઈને જે ક્રોધ વિગેરે કરતા નથી, અને સત્યમાં તત્પર રહે છે. તથા તપસ્યા કરે છે, એ પુરૂષ જ સર્વશ્રેષ્ઠ છે. ॥૧૨॥

मूलम्–इत्थीसु य आरयमेहुणाओ,
परिग्गहं चेव अकुव्वमाणे।
उच्चावएसु विसएसु ताई,
निस्संसयं भिक्खू समाहिपत्ते ॥१३॥

छाया—स्त्रीषु चारतो मैथुनात् परिग्रहं चैवाऽकुर्वाणः।
उच्चावचेषु विषयेषु त्रायी, निःसंशय भिक्षुः समाधिप्राप्तः ॥१३॥

अन्वयार्थः—(इत्थीसु) त्रिविधास्वपि स्त्रीषु विषयभूतासु यद् मैथुनमब्रह्म तस्मात् आरय' अरतो निवृत्तः (च परिग्गहं अकुव्वमाणे) च-पुनः परिग्रहं धनादि-द्विपदादि संग्रहरूपम् अकुर्वाणः (उच्चावएसु विसएसु ताई) उच्चावचेषु-नाना-प्रकारेषु विषयेषु शब्दादिषु अरक्तद्विष्टः-रागद्वेषरहितस्तथा त्रायी स्वस्य परस्य च

'इत्थिसु या' इत्यादि।

शब्दार्थ—'इत्थीसु-स्त्रीषु' जो पुरुष स्त्रियों के साथ 'आरयमेहुणाओ-अरतो मैथुनात्' मैथुन से निवृत्त होता है 'च परिग्गहं अकुव्वमाणे-च परिग्रहं अकुर्वाणः' तथा परिग्र नहीं करता है 'उच्चावएसु विसएसु ताई-उच्चावचेषु विषयेषु त्रायी' एवं अनेक प्रकारके विषयोंमें रागद्वेषसे रहित होकर जीवों की रक्षा करता है ऐसा 'निस्संसयं भिक्खू समाहिपत्ते-निःसंशयं भिक्षुः समाधिप्राप्त' वह साधु निःसंदेह समाधि को प्राप्त होता है ॥१३॥

अन्वयार्थ—जो तीनों प्रकार के मैथुन से विरत होता है जो परिग्रह नहीं करता, जो मनोज्ञ एवं अमनोज्ञ विषयों में राग-द्वेष से युक्त नहीं

'इत्थिसु या' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'इत्थिसु-स्त्रीषु' જે પુરૂષ સ્ત્રિયોની સાથે 'आरयमेहुणाओ-आरतो-मैथुनात्' મૈથુ થી નિવૃત્ત બને છે 'च परिग्गहं अकुव्वमाणे-च परिग्रहं अकुर्वाणः' તથા પરિગ્રહ કરતો નથી 'उच्चावएसु विसएसु ताई उच्चावचेषु विषयेषु त्रायी' તથા અનેક પ્રકારના વિષયોમાં રાગદ્વેષથી રહિત થઇને જીવોની રક્ષા કરે છે. એવો 'निस्संसय भिक्खू समाहिपत्ते-नि.संशय भिक्षु समाधिप्राप्तः' તે સાધુ સંદેહ વિનાજ સમાધિને પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૧૩॥

અન્વયાર્થ—જેઓ ત્રણે પ્રકારના મૈથુનથી વિરત હોય છે, જેઓ પરિગ્રહ કરતા નથી, જેઓ મનોજ્ઞ અને અમનોજ્ઞ વિષયોમાં રાગદ્વેષ વાળા હોતા

रक्षणकर्त्ता (निस्संसयं भिक्खू समाहिपत्ते) निःसशयं निश्चयेन भिक्षुरेवंभूतः साधुः मूलोत्तरगुणसमन्वितः समाधि-भावसमाधि प्राप्तो भवतीति ॥१३॥

टीका—'इत्थीसु' देवमानुषतिर्यग्रूपासु त्रिविधासु स्त्रीषु 'मेहुणाओ' मैथुनम्-अब्रह्म तस्माद् मैथुनात् 'आरय' अरतः-न रतोऽरतः-निवृत्तः। तथा-'परिग्गहं' परिग्रहम्, परि-सर्वतो गृह्यते इति परिग्रहः-द्विपदादिसंग्रहः-तम् 'अकुव्वमाणे' अकुर्वाणः 'उच्चावएसु' उच्चावचेसु-नानाप्रकारकेषु 'विसएसु' विषयेषु-शब्दादिलक्षणेषु, अथवा-उच्चाः-उत्कृष्टाः, अथवा-नीचाश्च ये विषयास्तेषु रागद्वेषरहितः। तथा-'ताई' त्रायी त्राता सर्वेषां जीवाना मभयदाता-रक्षक इति यावत्। विशिष्टोपदेशदानद्वारा परेभ्योऽपि परेषां रक्षकः। निस्ससय' निःसशयम्-निश्चयेन परमार्थत एतादृशः 'भिक्खू' भिक्षु र्मुनिः 'समाहिपत्ते' समाधिप्राप्तः, एवंभूतो मूलोत्तरगुणसमन्वितो मुनि

होता और जो स्वपर का त्राता (रक्षक) होता है, निस्सन्देह ऐसा भिक्षु समाधि प्राप्त करता है॥१३॥

टीकार्थ—देव मनुष्य और तिर्यंच संबंधी मैथुन से जो पूर्ण रूप से निवृत्त हो चुका है, जो द्विपद चतुष्पद आदि का परिग्रह नहीं करता, जो विविध प्रकार के उंच और नीच अर्थात् मनोज्ञ और अमनोज्ञ शब्द आदि इन्द्रिय विषयों में रागी द्वेषी नहीं होता जो त्राता अर्थात् सब प्राणियों को अभयदाता होता है या विशिष्ट उपदेश देकर दूसरों से दूसरे जीवों की रक्षा करवाता है, निश्चय ही ऐसा भिक्षु समाधि

નથી અને જેઓ સ્વ-પરના ત્રાતા (રક્ષણ કરવાવાળા) હોય છે. એવા ભિક્ષુ-કોજ નિઃશંક રીતે સમાધિને પ્રાપ્ત કરવાવાળા બને છે ॥૧૩॥

ટીકાર્થ—દેવ, મનુષ્ય અને તિર્યંચ સંબંધી મૈથુનથી જે પૂર્ણ રૂપે નિવૃત્ત થઈ ચૂકેલ છે, જે દ્વિપદ કહેતા બે પગવાળા, ચતુષ્પદ કહેતા ચાર પગવાળા, વિગેરેનો પરિગ્રહ કરતા નથી. જે જુદા જુદા પ્રકારના ઉંચ અને નીચ અર્થાત્ મનોજ્ઞ અને અમનોજ્ઞ શબ્દ વિગેરે ઇન્દ્રિયોના વિષયમાં રાગવાળા કે દ્વેષવાળા હોતા નથી જે ત્રાતા અર્થાત્ સઘળા પ્રાણિયોને અભય આપનારા હોય છે, અથવા વિશેષ પ્રકારનો ઉપદેશ આપીને બીજાઓ પાસે અન્ય જીવોની રક્ષા કરાવે છે, એવો ભિક્ષુ નિયમથી સમાધિ પ્રાપ્ત કરે છે. કહેવાનો અભિપ્રાય એ છે કે-મૂળ અને ઉત્તર ગુણોથી સંપન્ન આવા મુનિ

भावसमाधिं प्राप्तो भवति नापरः कश्चित् समाधिप्राप्तो भवति। य एकत्वभावनायुक्तः साधुर्जहाति मैथुनं परिग्रहं च रक्षति च विविधान् जीवान् विविधविषयेषु रागद्वेषरहितो निस्संशयं भावसमाधिं प्राप्तो भवतीति भावः ॥१३

मूलम्—अरइं रइं च अभिभूय भिक्खू,
तणाइफासं तह सीयफासं।
उण्हं च दंसं च ऽहियासएज्जा,
सुब्भिं च दुब्भिं च तितिक्खएज्जा ॥१४॥

छाया—अरतिं रतिं चाभिभूय भिक्षुः तृणादिस्पर्शं तथा शीतस्पर्शम्।
उष्णं च दंशं चाधिसहेत, सुरभिं च दुरभिं च तितिक्षेत् ॥१४॥

प्राप्त होना है। अभिप्राय यह है कि मूल और उत्तर गुणों से सम्पन्न ऐसा मुनि भावसमाधि प्राप्त करता है। जिसमें यह गुण नहीं होते वह भावसमाधि को प्राप्त नहीं कर सकता।

भाव यह है कि जो साधु मैथुन और परिग्रह का त्यागी होता है, जीवों को अभयदाता होता है और विविध विषयों में रागद्वेष से रहित होता है, वह निश्चय ही भावसमाधि को प्राप्त करता है ॥१३॥

'अरइं रइं च' इत्यादि।

शब्दार्थ—'भिक्खू-भिक्षु' साधु 'अरइं रइं च अभिभूय-अरतिं रतिंचाभिभूय' संयममें अरति अर्थात् खेद तथा असंयममें रति अर्थात् राग का त्याग कर 'तणाइफासं-तृणादिस्पर्शं' तृण आदिका स्पर्श को 'तह-तथा' और सीयफासं-शीतस्पर्शं' शीतस्पर्शको 'उण्हं च-उष्णं च'

ભાવ સમાધિ પ્રાપ્ત કરે છે જેમા આ ગુણો હોતા નથી. તે ભાવસમાધિ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી

કહેવાનો ભાવ એ છે કે—જે સાધુ, મૈથુન અને પરિગ્રહનો ત્યાગ કરવાવાળા હોય છે, જીવોને અભય આપવાવાળા હોય છે, અને જુદા જુદા વિષયોમાં રાગદ્વેષ વિનાના હોય છે, તે નિશ્ચય ભાવસમાધિને પ્રાપ્ત કરનારા હોય છે. ॥૧૩॥

'अरइं, रइं च' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'भिक्खू-भिक्षु' સાધુ 'अरइं रइं च अभिभूय-अरतिं रतिं चाभिभूय' સંયમમાં અરતિ અર્થાત્ ખેદ તથા અસંયમમાં રતિ અર્થાત્ રાગનો ત્યાગ કરીને 'तणाइफासं-तृणादिस्पर्शं' તૃણ વિગેરેના સ્પર્શને 'तह-तथा' અને 'सीयफासं-शीतस्पर्शं' શીતસ્પર્શને 'उण्हंच-उष्णं च' ઉષ્ણસ્પર્શને 'च दंसं-च

अन्वयार्थः—(भिक्खू) भिक्षुः—भावभिक्षुः परमार्थदर्शी (अरइं रइं च अभिभूय) संयमेऽरतिम् असंयमेरतिम्—अनुरागम् अभिभूय—परित्यज्य (तणाइफास) तृणादिस्पर्शम् (तह) तथा (सीयफासं) शीतस्पर्शम् (उण्हं च) उष्णस्पर्शम् (च दंसं) च दंशमशकादिजनितस्पर्शम् (अहियासएज्जा) अध्यासहेत—अधिसहेत तथा—गन्धम् (सुब्भिं च दुब्भिं च) सुरभिं दुरभिं च (तितिक्खएज्जा) तितिक्षेत—सर्वं सहेतेति ॥१४॥

टीका—अपि च—विषयविरक्तस्य कथं भावसमाधिर्भवति तत्राह—'अरइं' इत्यादि । 'भिक्खू' भिक्षुः—शरीरगृहादौ स्पृहारहितो मोक्षगमनप्रवणः 'अरइं' अरतिम्—संयमेऽरुचिम् असंयमे च 'रइं' रतिम् 'अभिभूय' अभिभूय—निवार्य्य

उष्णस्पर्शको 'च दंसं—च दंशम्' तथा दंशमशकके स्पर्शको 'अहियासएज्जा—अधिसहेत' सहन करे तथा 'सुब्भिंच दुब्भिंच—सुरभिं चासुरभिं च' सुगंध एवं दुर्गन्धको 'तितिक्खएज्जा—तितिक्षयेत्' सहन करे ॥१४॥

अन्वयार्थ—परमार्थदर्शी भिक्षु संयम में अरति और असंयम में रति (आनन्द) का त्याग करके तृण आदि के स्पर्श को, शीतस्पर्श को उष्णस्पर्श को और दंशमशक आदि के स्पर्श को सहन करे तथा सुगंध और दुर्गंध को भी सह ले ॥१४॥

टीकार्थ—जो विषयों से विरक्त है, उसे भाव समाधि किस प्रकार प्राप्त होती है, सो कहते हैं—शरीर और गृह आदि में निस्पृह (वांछा रहित) मोक्ष गमन में कुशल भाव साधु संयम संबधी अरति (अरुचि) को और असंयम संबंधी रति (आनंद) को हटा कर आगे कहे जाने

दंशम्' तथा દંશમશકના સ્પર્શને 'अहियासएज्जा—अधिसहेत' સહન કરે તથા 'सुब्भिंच दुब्भिंच -सुरभिं चासुरभिंच' સુગંધ અને દુર્ગંધને 'तितिक्खएज्जा—तितिक्षयेत्' સહન કરે ॥૧૪॥

અન્વયાર્થ—પરમાર્થને જાણવાવાળા ભિક્ષુએ સંયમમાં અરતિ—અપ્રીતિ અને અસંયમમાં રતિ—પ્રીતિને ત્યાગ કરીને તૃણ વિગેરેના સ્પર્શને શીત સ્પર્શને ઉષ્ણ સ્પર્શને અને દંશમશક વિગેરેના સ્પર્શને સહન કરવો તથા સુગંધ અને દુર્ગંધને પણ સહન કરી લેવી ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—જે વિષયોથી વિરક્ત છે, તેને ભાવસમાધિ કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય છે, તે બતાવવામાં આવે છે—શરીર અને ઘર વિગેરેમાં સ્પૃહા વિનાનો અર્થાત્ ઇચ્છા રહિત મોક્ષ ગમનમાં કુશળ ભાવ સાધુ સંયમ સબંધી અરતિ અરૂચિ અર્થાત્ અનાદર અને અસંયમ સબંધી રતિ—પ્રીતિ અર્થાત્ આદરને

वक्ष्यमाणं सर्वमधिसहेत। तद्यथा-'तणाइफासं' तृणादीनां स्पर्शम्-तृणादिस्पर्शजनितं दुःखमित्यर्थः, आदि शब्दात् पृथिव्यादि कठिनपदार्थस्य च स्पर्शमधिसहेत। तथा-'सीयफासं' शीतस्पर्शम्, शीतस्पर्शपरीषहमधिसहेत। 'उण्हं च' उष्णं च-उष्णपरीषहम् 'दंसं च-दंशमशकपरीषहं कर्मनिर्जरार्थमधिसहेत। 'सुब्भिं च' सुरभिंच गन्धम् 'दुब्भिं च' दुरभिगन्धं च-शोभनमशोभनं गंधं चापि 'तितिक्खएज्जा' तितिक्षेत्, एतेषां सर्वेषां परीषहाणां सहनं मोक्षाभिलाषिणा कार्यमिति। साधुः संयमेऽरतिं रतिश्चाऽसंयमे परित्यज्य तृणादि शीतस्पर्शादिदंशमशकसुरभ्यसुरभिगन्धादिकं सर्वमपि सहेतेति भावः ॥१४॥

मूलम्-गुत्तो वईए य समाहिपत्तो,
लेसं समाहट्टु परिव्वएज्जा।
गिहं न छाए णवि छायएज्जा,
संमिस्सभावं पयहे पयासु ॥१५॥

वाले स्पर्शों को सहन करे। वह स्पर्श यह हैं-तृण आदि के स्पर्शको, तथा 'आदि' शब्द से कंटक, कंकर और कठोर पृथ्वी आदि के स्पर्श को शीत स्पर्श को अर्थात् ठंडीको, उष्णस्पर्श को अर्थात् गर्मी को तथा दंशमशक आदि के स्पर्श को कर्म निर्जरा के अर्थ सहन करे। इसके अतिरिक्त सुगंध और दुर्गंध को भी सहन करे। मोक्ष के अभिलापी को इन सब परीषहों को सहन करना चाहिए।

आशय यह है कि साधु संयम में अरति और असंयम में रतिको त्याग कर तृणादि के और शीत, उष्ण तथा दंशमशक आदि स्पर्शों को सहन करे। सुगंधि और दुर्गंधि को सहन करे ॥१४॥

હટાવીને આગળ કહેવામા આવનારા સ્પર્શોને સહન કરે. તે સ્પર્શ આ પ્રમાણે છે-તૃણ વિગેરેના સ્પર્શને તથા આદિ શબ્દથી કાંકરા, કાંટા, અને કઠોર પૃથ્વી વિગેરેના સ્પર્શને, ઠંડા સ્પર્શને ગરમ સ્પર્શને અર્થાત્ તાઢ તડકાને તથા દંશ મશક-ડાંસ મચ્છર વિગેરેના સ્પર્શને કર્મ નિર્જરા કરવા માટે સહન કરવા આ શિવાય સુગંધને પણ સહન કરવી. મોક્ષની ઈચ્છા વાળાઓએ આ બધા પરીષહોને સહન કરવા જોઈએ.

કહેવાનો આશય એ છે--સાધુએ સંયમમા અરતિ અને અસંયમમાં રતિનો ત્યાગ કરીને તૃણ વિગેરેના અને ઠંડા, ઉના તથા ડાંસ, મચ્છર વિગેરેના સ્પર્શોને સહન કરવા સુગંધ અને દુર્ગંધને પણ સહન કરવી. ॥૧૪॥

छाया—गुप्तो वाचा च समाधिं प्राप्तो, लेश्यां समाहृत्य परिव्रजेत् ।
गृहं न छदेन्नापि छादयेत्, संमिश्रभावं प्रजह्यात्प्रजासु ॥१५॥

अन्वयार्थः—(वईए य गुत्तो समाहिपत्तो) वाचा च गुप्तो-मौन व्रती समाधिं प्राप्तो भवति (लेसं समाहट्टु परिव्वएज्जा) लेश्यां-तैजस्यादिकां समाहृत्य-उपादाय अशुद्धां-कृष्णादिकां लेश्यां परिहृत्य च परिव्रजेत्-संयममार्गे विचरेत् गिहं न छाए) गृहं छदेत् (ण वि छायएज्जा) नापि छादयेत् अन्यद्वाराऽपि तदीय संस्कारादिकं न कारयेत् (पयासु) प्रजासु-स्त्रीषु (संमिस्सभावं पयहे) संमिश्र भावं प्रजह्यात्-परित्यजेदिति ॥१५॥

'गुत्तो वईए' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'वइएय गुत्तो समाहिपत्तो-वाचागुप्तो समाधिं प्राप्तः' जो साधु वचनसे गुप्त रहता है, वह भाव समाधि को प्राप्त करता है 'लेसं समाहट्टु परिव्वएज्जा-लेश्यां समाहृत्य परिव्रजेत्' साधु शुद्ध-लेश्याको ग्रहण करके संयमका पालन करे 'गिहं न छाए-गृहं न छदेत्' घर स्वयं न छावे और 'णवि छावएज्ज-नापि छादयेत्' दूसरे से भी न छवावे 'पयासु-प्रजासु' स्त्रियो में 'संमिस्सभावं पयहे-संमिश्रभावं प्रजह्यात्' मिश्र भाव का त्याग करे अर्थात् स्त्रियों के साथ संसर्ग न करे ॥१५॥

अन्वयार्थ—वचन से गुप्त अर्थात् मौनव्रती तथा भाव समाधिको प्राप्त साधु शुक्ल आदि प्रशस्त लेश्या को ग्रहण करके कृष्ण आदि अप्रशस्त लेश्याओं का परित्याग करे और संयम मार्गमें विचरे। गृहको

'गुत्तो वईए' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—વइए य गुत्तो समाहिपत्तो-वाचागुप्तो समाधिं प्राप्तः' જે સાધુ વચનથી ગુપ્ત રહે છે. તે ભાવ સમાધિને પ્રાપ્ત કરે છે. 'लेसं समाहट्टु परिव्वएज्जा-लेश्यां समाहृत्य परिव्रजेत्' સાધુ શુદ્ધ લેશ્યાને ગ્રહણ કરીને સંયમનું પાલન કરે 'गिहं न छाए-गृहं न छदेत्' ઘરને પોતે ઢાંકવું નહીં અને 'णवि छवएज्ज-नापि छादयेत्' બીજાની પાસે પણ ઢંકાવવું નહીં 'पयासु-प्रजासु' સ્ત્રિયોમાં 'संमिस्सभावं पयहे-संमिश्रभावं प्रजह्यात्' મિશ્રભાવનો ત્યાગ કરે અર્થાત્ સ્ત્રિયોની સાથે સંસર્ગ ન રાખે ॥૧૫॥

અન્વયાર્થ—વચનથી ગુપ્ત અર્થાત્ મૌન વ્રત તથા ભાવ સમાધિને પ્રાપ્ત થયેલ સાધુ શુક્લ વિગેરે પ્રશસ્ત લેશ્યાને ગ્રહણ કરીને કૃષ્ણ વિગેરે અપ્રશસ્ત લેશ્યાઓનો પરિત્યાગ કરે તથા સંયમ માર્ગમાં વિચરે. ઘરનુ પોતે છાદન

टीका—'वईए' वाचा 'गुत्तो' गुप्तः-वचनगुप्तिसम्पन्नः 'समाहिं' समाधिम् दर्शनज्ञानचारित्ररूपं भावसमाधिम् 'पत्तो' एतादृशभावसमाधिं प्राप्तो भवति। 'लेसं' लेश्याम्-शुद्धां तैजसादिकाम् 'समाहट्टु' समाहृत्य-उपादाय, अशुद्धां च-कृष्णादिलेश्यां परिहृत्य 'परिव्वएज्जा' परि-सर्वतः-संयममार्गे व्रजेत्-विचरेत्। तथा-'गिहं' गृहम् 'न छाएज्जा' न छदेत् स्वयम्, यथा-सर्पः स्वाऽऽवासं न निर्माति अपितु-अन्यदीये-मूषिकविले कथं कथमपि वाहयति कालम्। एवमेव साधुरपि गृहसंस्तरणसत्काराय स्वयं न यतेत। 'ण वि छाएज्जा' नाऽपि परैराच्छादनादि गृहादेः कारयेत्। तथा-'पयासु' प्रजासु-प्र-प्रकर्षेण वारं वारं जायन्ते इति प्रजाः तासु-तद्विषयेषु जन्ममरणकारणभूताः क्रियाः पचनपाचनादिरूपाः,

---

न स्वयं छादन करे और न दूसरों से छादन करवावे। स्त्रियों के विषय में संमिश्रभाव को त्यागे ॥१५॥

टीकार्थ--वचन गुप्ति से सम्पन्न तथा दर्शन ज्ञान एवं चारित्र रूप भाव समाधि को प्राप्त मुनि शुद्ध लेश्या को ग्रहण करके कृष्ण आदि अशुद्ध लेश्याओं को पूर्ण रूप से त्याग दे और संयम का परिपालन करे।

साधु मकान न छाए। जैसे सर्प अपने लिए आवास नहीं बनाता, किन्तु चूहा आदि किसी अन्य के बनाये विल में किसी प्रकार अपना काल यापन कर लेता है, उसी प्रकार साधु भी गृह का संस्कार आदि न करे, दूसरों से भी न करवाए।

जो उत्पन्न होते हैं उन्हें प्रजा कहते हैं। उनके विषय में संमिश्र भाव अर्थात् गृहस्थ और संयतका एकीकरण न करे। तात्पर्य यह है कि-दीक्षित होकर भी स्वयं पचन पाचन आदि करना दूसरे से करवाना

ન કરે તથા બીજાઓ પાંસે પણ તેનું છાદન ન કરાવે અને સ્ત્રિયોના વિષયમા સંમિશ્રભાવનો ત્યાગ કરે ॥૧૫॥

ટીકાર્થ--વચન ગુપ્તિથી યુક્ત તથા દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર રૂપ ભાવ સમાધિને પ્રાપ્ત થયેલ મુનિ શુદ્ધ લેશ્યાને ગ્રહણ કરીને કૃષ્ણ વિગેરે અશુદ્ધ લેશ્યાઓનો પૂર્ણ રૂપથી ત્યાગ કરે. અને સંયમનું પરિ પાલન કરે.

સાધુ મકાનનું છાદન ન કરે. જેમ સર્પ પોતાને માટે નિવાસ બનાવતા નથી. પરંતુ ઉદર વિગેરે કોઈ બીજાએ બનાવેલ દરમાં રહીને પોતાનો સમય વીતાવે છે એજ પ્રમાણે સાધુએ પણ ઘરના સંસ્કાર વિગેરે સ્વયં ન કરવા અને બીજાઓ પાંસે કરાવવા પણ નહીં.

જે ઉત્પન્ન થાય છે; તેને પ્રજા કહે છે. તેના વિષયમાં સંમિશ્ર ભાવ અર્થાત્ એકીકરણ ન કરવું

'समिस्सभाव' येन कृतेन संमिश्रभावः-गृहस्थसंयतयोरेकीभावो भवेत् तम् 'पयए' परिजह्यात्-परित्यजेत्-तादृशकार्यं न कुर्यात् येन गृहस्थसंयतयोः सादृश्यं स्यात्। अयमर्थः-प्रव्रजितोऽपि पचनपाचनक्रियां स्वयं संपादयन् कारयन् वा संमिश्रभावो भवेत् तत्परित्याज्यम्। अथवा-प्रजाः-स्त्रियः तासु ताभिर्वा यः संमिश्रीभावः तं परित्यजेदिति। यः साधु र्वचसा गुप्तः सः भाव-समाधिं प्राप्तो भवति। साधुस्तैजसादि शुद्धलेश्या परिगृह्य, परित्यज्य च कृष्णादि-लेश्यां संयमानुष्ठानरतो भवेत्। तथा- न स्वयं गृहसंस्कारादिकं क्रियाकलापं कुर्यात् न कारयेद्वा। तथा-प्रजाभिः सह संवासं न कुर्यादिति भावः ॥१५॥

मूलम्-जे केई लोगंमि उ अकिरियआया,

अन्नेन पुट्ठा धुयमादिसंति।

आरंभसत्ता गढिया य लोए,

धम्मं ण जाणंति विमुक्खहेउं ॥१६॥

संमिश्रभाव है, उसका त्याग करे। अथवा प्रजा का अर्थ है स्त्रियों के साथ संमिश्रभाव अर्थात् मेलमिलाप नहीं करना चाहिए।

भावार्थ यह है कि जो साधु वचन से गुप्त होता है, वह भावसमाधि को प्राप्त होता है। साधु शुद्ध लेश्या को धारण करके और कृष्ण आदि अशुद्ध लेश्याओं को त्याग करके संयम के अनुष्ठान में निरत रहे। तथा गृह का संस्कार आदि क्रियाकलाप स्वयं न करे और दूसरे से न करावे। वह प्रजा अर्थात् स्त्रियों के साथ संवास मेल जोल भी न करे ॥१५॥

તાત્પર્ય એ છે કે--દીક્ષા લીધા પછી (વિષયાભિલાષી) પોતે રાંધે અને અન્ય પાસે રંધાવે તેને સંમિશ્રભાવ કહેવાય છે. તેનો ત્યાગ કરવો. અથવા પ્રજા એટલે સ્ત્રિયો સ્ત્રિયોની સાથે સાથે સંમિશ્ર ભાવ અર્થાત્ મેળ રાખવો ન જોઈએ.

કહેવાનો ભાવ એ છે કે—જે સાધુ વચન ગુપ્તિથી ગુપ્ત હોય છે, તે ભાવ સમાધિને પ્રાપ્ત કરે છે સાધુએ શુદ્ધ લેશ્યાને ધારણ કરીને અને કૃષ્ણ વિગેરે અશુદ્ધ લેશ્યાઓને ત્યાગ કરીને સંયમના અનુષ્ઠાનમાં તત્પર રહેવું. તથા ઘર વસતિ-સણગારવું વિગેરે ક્રિયાઓ સ્વયં કરવી નહીં અને બીજા પાંસે કરાવવી નહીં તેણે પ્રજા અર્થાત્ સ્ત્રિયોની સાથે સંવાસ અર્થાત્ મેળાપ પણ રાખવો નહીં. ॥૧૫॥

छाया—ये केऽपि लोके तु अक्रियात्मानोऽन्येन पृष्ठाः धुतमादिशन्ति।
आरम्भसक्ता गृद्धाश्च लोके, धर्मं न जानन्ति विमोक्षहेतुम् ॥१६॥

अन्वयार्थः—(लोगंमि) अस्मिन् लोके-संसारे (जे केइ अकिरियआया) ये अक्रियात्मानः-क्रियारहित आत्मा येषां मते ते तथा (अन्नेन पुट्ठा धुयमादिसंति) अन्येन आत्मनोऽक्रियत्वे बन्धमोक्षौ न स्याताम् इत्यभिप्रायवता पृष्टा सन्तः धुत म क्षमादिशन्ति मोक्षं प्रतिपादयन्ति, ते सांख्याः (आरंभसत्ता) आरम्भसक्ताः

'जे केइ लोगंमि' इत्यादि ।

शब्दार्थ--'लोगंमि-लोके' इस लोक में 'जे केइ अकिरियआया-ये केपि अक्रियात्मानः' जो लोग आत्मा को क्रियारहित मानते हैं वे लोग 'अन्नेन पुट्ठा धुयमादिसंति-अन्येन पृष्टाः धुतं आदिशन्ति' दूसरे के पूछने पर मोक्षका प्रतिपादन करते हैं ऐसे वे सांख्यमतवाले 'आरंभसत्ता-आरंभसक्ताः' आरम्भ में आसक्तिवाले और 'लोए गढिया-लोके गृद्धाः' विषय भोगों में मूर्च्छित-आसक्तिवाले होते हैं वे 'विमोक्खहेउं-विमोक्षहेतुम्' मोक्ष के कारणरूप 'धम्मं-धर्मं' श्रुतचरित्ररूप धर्म को 'ण जाणंति-न जानन्ति' नहीं जानते हैं ॥१६॥

अन्वयार्थ--इस संसार में जो कोई आत्मा को निष्क्रिय स्वीकार करते हैं और दूसरे के प्रश्न करने पर मोक्ष का प्रतिपादन करते हैं,

---

जे केइ लोगंमि' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ--લોગ મિ-લોકે' આ લોકમાં 'जे केइ अकिरियआया-ये केपि अक्रियात्मान.' જે લોકો આત્માને ક્રિયા રહિત માને છે, એ લોકો 'अन्नेय पुट्ठा धुयमादिस ति'-अन्येन पृष्ठाः धुतम् आदिशन्ति' બીજાના પૂછવાથી મોક્ષનુ પ્રતિપાદન કરે છે. એવા તે સાખ્યમતાવલંબિઓ 'आरंभसत्ता-आरंभसक्ताः' આરંભમાં આસક્તિ વાળા અને 'लोए गढिया-लोके गृद्धाः' વિષયભોગોમાં મૂર્છિત અર્થાત્ આસક્તિવાળા હોય છે. તેઓ 'विमोक्खहेउ-विमोक्षहेतुम्' મોક્ષના કારણ-રૂપ 'धम्मं-धर्मं' શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મને 'ण जाणंति-न जानन्ति' જાણતા નથી. ૧૬।

અન્વયાર્થ—આ સંસારમાં જે કોઈ આત્માને નિષ્ક્રિયપણાથી સ્વીકારે છે, અને બીજા કોઇ પૂછે ત્યારે મોક્ષનું પ્રતિપાદન કરે છે. તેવા સાખ્ય-

आरम्भे-सावद्यपचनपाचनादिके सक्ता गृद्धाः (गढिया) गृद्धाश्चाध्युपपन्नाः (विमोक्खहेउं) विमोक्षहेतु-मोक्षैकहेतुभूतम् (धम्मं) धर्मम्-श्रुतचारित्राख्यम् (ण जाणंति) न जानन्ति-नावबुध्यन्ते इति ॥१६॥

'लोगंमि' इहलोके 'जे केइ' ये केऽपि सांख्यशास्त्राऽध्येतारः 'अकिरियआया' आक्रिय आत्मा, इति मन्यन्ते। सांख्यमते सर्वव्यापित्वात्-आत्मा निष्क्रियः स्वीक्रियते तदुक्तम्-

'अकर्त्ता निर्गुणो भोक्ता आत्मा कपिल दर्शने'।

कपिलमते-आत्मनोऽकर्तृत्वमक्रियत्वं भोक्तृत्वं च मन्यते इत्यर्थः। तत्र यदि आत्मा निष्क्रियः स्यात् तदा बन्धमोक्षौ तस्य कथं स्याताम् इत्येवम् 'अन्नेण' अन्येन 'पुट्ठा' पृष्टाः सन्तः 'धुयं' धुतं-मोक्षम् 'आदिसंति' आदिशन्ति-प्रतिपादयन्ति। यथा-कथंचित् कुटिलमार्गमाश्रित्य बन्धमोक्षव्यवस्थामपि सङ्घटयन्ति

अर्थात् आत्मा का मोक्ष होना कहते हैं, वे (सांख्य) आरम्भ समारम्भ में आसक्त हैं, गृद्ध हैं और मोक्ष के कारणभूत धर्म को नहीं जानते हैं॥१६॥

टीकार्थ--जगत् में कोई अर्थात् सांख्यशास्त्र के अध्येता आत्माको अक्रिय मानते हैं। उनका कहना है कि आत्मा क्रियारहित है, क्योंकि वह सर्वव्यापी है। कहा भी है-'अकर्त्ता निर्गुणो भोक्ता' इत्यादि।

'सांख्यदर्शन में आत्मा शुभाशुभ कर्मों का कर्त्ता नहीं है, निर्गुण है, कर्मफल का भोक्ता है।'

इस कथन के अनुसार वे आत्मा को अकर्त्ता, अक्रिय किन्तु भोक्ता स्वीकार करते हैं। जब उनसे कोई प्रश्न करता है कि आत्मा यदि क्रिया रहित है तो उसे बन्ध और मोक्ष किस प्रकार हो सकता है? तब वे

મનાવલમ્બીયો આરંભસમારંભમા આસક્ત હોય છે તેમાંજ લાગેલા રહે છે અને મોક્ષના કારણભૂત ધર્મના સ્વરૂપને સમજતા નથી. ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—જગતમાં કોઇ અર્થાત સાંખ્ય શાસ્ત્રના અભ્યાસ કરવાવાળા આત્મને અક્રિય-ક્રિયા વગરને માને છે તેઓનું કહેવું છે કે-આત્મા ક્રિયા વગરનો છે કેમ કે તે સર્વવ્યાપી છે કહ્યુ છે કે-'अकर्ता निर्गुणो भोक्ता' ઇત્યાદિ

સાંખ્ય દર્શનમાં આત્મા શુભ અને અશુભ કર્મનો કર્તા નથી, નિર્ગુણ અર્થાત્ ગુણાતીત છે અને કર્મના ફળને ભોગવવાળો છે.

આ કથન પ્રમાણે તેઓ આત્માને અકર્તા, અક્રિય પરંતુ ભોક્તા હોવાનું સ્વીકારે છે જ્યારે તેઓને કોઇ એવો પ્રશ્ન કરે છે, કે-આત્મા જો ક્રિયા વિનાનો છે, તો તેને બંધ અને મોક્ષ કઈ રીતે થાય છે? ત્યારે તેઓ મોક્ષ

किन्तु वस्तुत स्तेऽज्ञा एव। ते 'आरंभसत्ता' आरम्भे षड्जीवनिकायविराधके पचनपाचनरूपे सावद्ये कर्मणि 'सत्ता' आसक्तास्तु 'गढिया' गृद्धाः-गृद्धिभावं-गताः 'लोए' लोके 'विमोक्खहेउं' विमोक्षैककारणभूतम् 'धम्मं' धर्म-श्रुतचारित्रलक्षणम् 'ण जाणंति' न जानन्ति-कुमार्गाश्रिततया सम्यङ्नावगच्छन्तीति। इह लोके सांख्यकारा ये आत्मानम् अक्रियं मन्यन्ते, तथा-मोक्षविषयेऽन्येन पृष्टा मोक्षसद्भावमपि कथयन्ति वस्तुतः सावद्यकर्मानुष्ठानरता मोक्षकारणं श्रुतचारित्रलक्षणं धर्मं न जानन्तीति भाव ॥१६॥

मूलम्-पुढो य छंदां इह माणवा उ,
किरियाकिरियं च पुढोयवायं।

मोक्ष का होना कहते हैं। किसी प्रकार कुटिल मार्ग का आश्रय लेकर वे बन्ध और मोक्ष की व्यवस्था को घटाते भी हैं। फिर भी वे बाल हैं। वे षड्जीवनिकाय की विराधना करने वाले पचन पाचन आदि सावद्य कार्यों मे आसक्त हैं, गृद्धिभाव को प्राप्त हैं। मोक्ष के कारणभूत श्रुत चारित्र रूप धर्म को नहीं जानते हैं। कुमार्ग का अवलम्बन लेने के कारण वे धर्म को समीचीन रूप में नहीं समझते।

भाव यह है कि सांख्यवादी आत्मा को अक्रिय मानते हैं और मोक्ष के विषय में दूसरे के पूछने पर उसका सद्भाव भी कहते हैं। किन्तु वास्तव में सावद्य कर्मों के अनुष्ठान में तत्पर वे मोक्ष के कारण भूत धर्म को नहीं जानते हैं ॥१६॥

થવાનું કહે છે, કોઇ પણ પ્રકારથી કુટિલ માર્ગનો આશ્રય લઇને તેઓ બંધ અને મોક્ષની વ્યવસ્થા ઘટાવે પણ છે, તો પણ તેઓ બાલ અર્થાત્ અજ્ઞાની છે તેઓ ષટ્ જીવનિકાયની વિરાધના કરવાવાળા પચન પાચન વિગેરે સાવદ્ય કાર્યોમાં આસક્ત છે, ગૃદ્ધિભાવને પ્રાપ્ત છે, મોક્ષના કારણ ભૂત શ્રુત ચારિત્ર રૂપ ધર્મને જાણતા નથી. કુમાર્ગનું અવલમ્બન લેવાને કારણે તેઓ ધર્મને સારી રીતે સમજતા નથી.

કહેવાનો ભાવ એ છે કે—સાંખ્યવાદીઓ આત્માને અક્રિય માને છે. અને મોક્ષના વિષયમાં બીજાઓ પૂછે ત્યારે તેનો સદ્ભાવ બતાવે પણ છે પરંતુ વાસ્તવિક રીતે સાવદ્ય કર્મોના અનુષ્ઠાનમાં તત્પર એવા તેઓ મોક્ષના કારણ ભૂત ધર્મને જાણતા નથી. ॥૧૬॥

जायस्स बालस्स पकुव्वदेहं
पवड्ढई वेरमसंजयस्स ॥१७॥

छाया--पृथक्छन्दा इह मानवास्तु, क्रियाक्रियं च पृथग्वादम् ।
जातस्य बालस्य प्रकर्त्य देहं, प्रवर्द्धते वैरमसंयतस्य ॥१७॥

अन्वयार्थः—(इह माणवा उ पुढो य छंदा) इह—अस्मिन् लोके मानवाः—मनुष्याः पृथक् छन्दा—भिन्नाभिप्रायवन्तः (किरियाकिरियं पुढो य वायं) क्रियाऽक्रियं क्रियावादमक्रियावादम् पृथक् पृथक् समाश्रिताः (जायस्स बालस्स देहं पकुव्व) जातस्य—उत्पन्न मात्रस्य बालस्य—सदसद्विवेकविकलस्य देहं प्रकर्त्य—खण्डशः कृत्वा स्वसुखमुत्पादयन्ति तदेवं परापघातक्रियां कुर्वतोऽस्य (असंजयस्स) असं-

---

'पुढो य छंदा' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'इह माणवा उ पुढो य छंदा-इह मानवास्तु पृथक् छन्दाः' इस लोक में मनुष्यों की रुचि भिन्न भिन्न प्रकार की होती है 'किरियाकिरियं च पुढोयवाय-क्रियाक्रियं च पृथक्वादम्' अतः कोई क्रियावादको एवं कोई अक्रियावाद को ऐसे पृथक् पृथक् रूप से मानते हैं। 'जातस्स बालस्स देहं पकुव्व-जातस्य बालस्य देहं प्रकर्त्य' वे जन्मे हुए बालकके शरीरको काटकर अपना सुख बनाते हैं 'असंजयस्स-असंयतस्य' ऐसे असंयत पुरुष का 'वेरं पवड्ढइ-वैरं प्रवर्द्धते' वैर अत्यंत बढना रहता है।१७।

अन्वयार्थ—इस लोक में मनुष्य भिन्न भिन्न अभिप्राय वाले हैं। किसीने क्रियावाद को और किसीने अक्रियावाद को स्वीकार किया है।

'पुढोय छंदा' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ--'इह माणवा च पुढोय छंदा-इइमानवास्तु पृथक् छन्दाः' આ લાકમાં મનુષ્યોની રૂચિ ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની હોય છે 'किरियाकिरियं च पुढोयवाय' -क्रियाक्रियं च पृथक्वादं' તેથી કોઇ ક્રિયાવાદને અને કોઈ અક્રિયા વાદને એવી રીતે જૂદા જૂદા રૂપે માને છે. 'जातस्स वालस्स देहं पकुव्व-जातस्य बालस्य देहं प्रकर्त्य' તેઓ જન્મેલા બાળકના શરીરને કાપીને પોતાનું સુખ ઇચ્છે છે. 'असंजयस्स-असंयतस्य' એવા અસંયત પુરૂષનું 'वेरं पवड्ढइ-वैरं प्रवर्द्धते' વેર વધતું રહે છે. ॥૧૭॥

અન્વયાર્થ--આ લોકમાં મનુષ્ય જુદા જુદા અભિપ્રાયવાળા હોય છે. કોઇએ ક્રિયાવાદને અને કોઈએ અક્રિયાવાદને સ્વીકાર કરેલ છે. તરતના જન્મેલા

यतस्य कुतोऽप्यनिवृत्तस्य जन्मशताऽनुबन्धि वैरम्-वैरभावः (पवड्ढई) प्रवर्द्धते-प्रकर्षेण वर्द्धते एवेति ॥१७॥

टीका 'इह-अस्मिल्लोके 'माणवा' मानवाः 'उ'तु 'पुढो य छंदा' पृथक्-छन्दाः-भिन्नाभिप्रायाः, तथा च-पृथक् पृथग् अभिप्रायो येषां ते-पृथक्-छन्दाः, तादृशम्-अभिप्रायविशेषं प्राप्य, 'किरियाकिरियं' क्रियाक्रियम् 'पुढो य वायं' पृथग् वादम्-क्रियाऽक्रियावादं च समाश्रिताः केचन क्रिययैव मोक्षं स्वीकुर्वन्ति, प्रतिक्षिपन्ति च ज्ञानवादम् । तदुक्तम्-

'क्रियैव फलदा पुंसां, न ज्ञानं फलदं मतम् ।
यतो मिष्टान्नभोगज्ञो, न ज्ञानात् सुखितो भवेत् ॥२॥

क्रिया मोक्षजनिका न तु ज्ञानं मोक्षकारणं यतो नहि मधुरज्ञानेन कस्यचिदुदरपूर्तिर्भवतीति भावः । अक्रियवादिनस्त्वेतद्विपरीतं मन्यन्ते, ते इन्द्रियव-

---

तत्काल जन्मे बालक के देह के खण्ड खण्ड करके जो अपना सुख उत्पन्न करता है, उस असंयत का वैर बढता जाता है ॥१७॥

टीकार्थ—इस लोक में मनुष्य भिन्न भिन्न अभिप्रायों के कारण कोई क्रियावाद को और कोई अक्रियावाद को अंगीकार करते हैं। क्रियावादी क्रिया से ही मोक्ष मानते हैं और ज्ञान का निषेध करते हैं। कहा भी है-'क्रियैव फलदा पुंसां' इत्यादि ।

'क्रिया ही पुरुषों को फलदायिनी होती है, ज्ञान फलदायक नहीं होता क्योंकि मिष्टान्न के भोग अथवा मिष्टान्न और भोग के ज्ञान मात्र से कोई सुखी नहीं होते ।'

तात्पर्य यह है कि क्रिया ही मोक्ष देने वाली है, ज्ञान नहीं। अगर ज्ञान मात्र से फल की प्राप्ति होती तो मिष्टान्न का ज्ञान होते ही मुख में मिठास का अनुभव होता और उदर की पूर्त्ति हो जाती।

બાળકના શરીરના ટુકડા ટુકડા કરીને જેઓ પોતાના સુખની ઈચ્છા રાખે છે. એવા તે અસંયતનું વેર વધતું જાય છે ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—આ લોકમાં મનુષ્યો જુદા જુદા અભિપ્રાયવાળા હોય છે, આ ભિન્ન ભિન્ન અભિપ્રાયોને કારણે કોઈ ક્રિયાવાદનો અને કોઈ અક્રિયા વાદનો સ્વીકાર કરે છે ક્રિયાવાદી ક્રિયાથી જ મોક્ષ માને છે. અને જ્ઞાનનો નિષેધ કરે છે. કહ્યું છે કે-'क्रियैव फलदा पुंसां' ઈત્યાદિ

મનુષ્યને ક્રિયા જ ફલ આપવા વાળી હોય છે. જ્ઞાન ફળને આપનાર હોતું નથી. કેમ કે-મિષ્ટાન્નના ભોગ અથવા મિષ્ટાન્ન અને ભોગના જ્ઞાનમાત્રથી એટલે કે જાણવા માત્રથી કોઈ સુખી થતું નથી.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-ક્રિયા જ મોક્ષ આપવા વાળી છે, જ્ઞાન નહીં.

शगाः किं कुर्वन्ति तत्राह–'जायस्य' जातस्य जातमात्रस्य 'वालस्स' बालस्य 'देहं' देहं–शरीरम् 'पकुव्व' प्रकर्त्य–खण्डशः कृत्वा, आत्मसुखमुत्पादयन्ति, इत्थं पापक्रियां कुर्वतोऽसंयतस्य जन्मान्तरशताऽनुबन्धि 'वेरं' वैरम् 'पवड्ढई' प्रवर्द्धते –प्रकर्षेण वर्द्धते। उक्तञ्च–

'विभिन्नरुचयो लोका, भवन्ति जगतीतले।
क्रियावादाऽक्रियावादौ' मन्यन्ते केचना इताः ॥१॥
जातमात्रस्य बालस्य, कर्त्तयित्वा वपुर्जनाः।
आत्मनः सुखमिच्छन्ति, ये केचन दया कुतः ॥२॥
वस्तुतोऽसंयमिनां जीवैः सह शत्रुभावोऽभिवर्द्धत एवेति भावः ॥१७॥

अक्रियावादियों की मान्यता इससे विपरीत है। इन्द्रियों के दास वे अक्रियावादी क्या करते हैं, सो यहां कहा गया है–तत्काल उत्पन्न बालक के शरीर को नरमेध यज्ञ में खण्ड खण्ड करके अपने लिए सुख उत्पन्न करते हैं। इस प्रकार पाप क्रिया करने वाले असंयमी का सैकडों जन्मों तक चालू रहने वाला वैर बढता है। कहा भी है—'विभिन्न रुचयो लोका' इत्यादि।

'इस लोक में भिन्न भिन्न रुचिवाले मनुष्य होते हैं। अत एव कोई क्रियावाद को मानते हैं, कोई अक्रियावाद को स्वीकार करते हैं। ॥१॥

'जातमात्रस्य बालस्य' इत्यादि।

'जो लोग तत्काल जन्मे हुए बालक के शरीर को काट कर अपने सुख की अभिलाषा करते हैं, उनमें दया कहां!' ॥१७॥

જો જ્ઞાન માત્રથી જ ફલની પ્રાપ્તિ થતી હોત તો મિષ્ટાન્નનું જ્ઞાન થતાં જ મુખમાં મિષ્ટાન્નના સ્વાદનો અનુભવ થાત. અને ઉદરની પૂર્તિ થઇ જાત.

અક્રિયા વાદિયોની માન્યતા આનાથી જૂદી છે. ઇન્દ્રિયોના દાસ તે અક્રિયાવાદીયો શું કહે છે? તે અહિયા બતાવવામાં આવે છે તે આ રીતે છે.–તેઓ તત્કાળ ઉત્પન્ન થયેલા બાળકના શરીરને નરમેધ યજ્ઞમાં કકડા–કકડા કરીને પોતાને માટે સુખ ઉત્પન્ન કરે છે. આવા પ્રકારની પાપક્રિયાનું આચરણ કરવાવાળા અસંયમીનું વેર સેંકડો જન્મ સુધી ચાલુ રહીને વધતું રહે છે. કહ્યુ પણ છે.–વિભિન્નરુચયો લોકા' ઈત્યાદિ

આ લોકમાં જૂદી જૂદી રૂચી વાળા લોકો હોય છે. તેથી જ કોઈ ક્રિયા વાદને માને છે, અને કોઇ અક્રિયા વાદનો સ્વીકાર કરે છે ॥૧॥

'જાતમાત્રસ્ય વાલાસ્ય' ઈત્યાદિ

જે લોક તત્કાળ જન્મેલા બાળકના શરીરને કાપીને પોતાના સુખની ઈચ્છા રાખે છે, તેઓમાં દયાનો અંશ ક્યાં છે? ॥૨॥ ॥૧૭।

मूलम्—आउक्खयं चेव अबुज्झमाणे, ममाति से साहसकारि मंदे।
अहो य राओ परितप्पमाणे, अट्टेसु मूढे अजरामरेव्व॥१८॥

छाया—आयुःक्षयं चैवाऽबुध्यमानो, ममेति स साहसकारी मन्दः।
अहनि च रात्रौ च परितप्यमानः, अर्थेषु मूढोऽजरामर इव ॥१८॥

अन्वयार्थः—(आउक्खयं चेव अबुज्झमाणे) आरम्भासक्तः पुरुषः आयुः क्षयं आयुषो जीवनलक्षणस्य क्षयं-विनाशमबुद्धयमानोऽजानन् (ममाति से) ममेति इदं मे अहमस्य इत्येवं वक्ता ममत्ववानित्यर्थः सः (साहसकारिमंदे) साहसकारी–

'आउक्खयं' इत्यादि।

शब्दार्थ—'आउक्खयं चेव अबुज्झमाणे–आयुः क्षयं चैवाऽबुध्यमानः' आरम्भमें आसक्त पुरुष आयुका क्षय को नहीं जानता है 'ममातिसे-ममत्ववान्' परंतु वह पुरुष वस्तुओं पर अपनी ममता रखता हुआ वह 'साहसकारि मंदे-साहसकारिमन्दः' पाप कर्म करता ही रहता है और 'अहो य राओ य परितप्पमाणे–अहनि च रात्रौ च परितप्यमानः' दिन रात चिंतामग्न होकर दुःख का अनुभव करता है एवं 'अट्टेसु-अर्थेषु' धन धान्य आदिमें 'अजरामरेव्व–अजरामरवत्' अपने को अजर एवं अमर समझता हुआ 'मूढे-मूढः' धन आदि में आसक्ति वाले बने रहते हैं ॥१८॥

अन्वयार्थ—अपनी आयु के क्षय को नहीं जानता हुआ ममतावान् पुरुष साहसकारी होता है। वह दिन रात संताप का अनुभव करता

'आउक्खयं' ईत्यादि

શબ્દાર્થ—'आउक्खयं चेव अबुज्झमाणे–आयुःक्षयं चैवाऽवबुध्यमानः' આરંભમાં આસક્ત એવો પુરૂષ આયુષ્યના ક્ષયને જાણતો નથી. 'ममातिसे–ममत्ववान्' પરંતુ તે પુરૂષ વસ્તુઓ ઉપર પોતાની મમતા રાખીને 'साहसकारिमंदे–साहसकारिमन्दः' પાપકર્મ જ કરતો રહે છે. અને 'अहोय राओय–परितप्पमाणे अहनि च रात्रौ च परितप्यमानः' રાતદિવસ ચિંતા યુક્ત બનીને દુઃખનો અનુભવ કરે છે. તેમજ 'अट्टेसु–अर्थेषु' ધન ધાન્ય વિગેરેમાં 'अजरामरेव्व अजरामरवत्' પોતાને અજર અને અમર માનીને 'मूढे–मूढ' ધન વિગેરેમાં આસક્તિ વાળો બની રહે છે ॥૧૮॥

અન્વયાર્થ—પોતાની આયુષ્યના ક્ષયને ન જાણતો મમતાવાળો પુરૂષ સાહસિક થાય છે. તે રાત દિવસ સંતાપ યુક્ત બનીને ધન, ધાન્ય વિગેરે

साहसं कर्त्तुं शीलमस्य स तथा तादृशो मन्दः (अहो य राओ य परितप्पमाणो) अहनि-दिवसे रात्रौ च परितप्यमानः-चिन्तया दुःखमनुभवन् (अट्टेसु) अर्थेषु-धनधान्यादिषु (अजरामरेव्व) अजरामरवत् (मूढे) मूढः-मोहयुक्तः-धनादौ आसक्त एव भवति न तु कदापि शुभाऽध्यवसायं करोतीति ॥१८॥

टीका—'आउक्खयं' आयुःक्षयम्-आयुषो जीवनलक्षणस्य क्षयो नाशस्त-मायुःक्षयम्। 'चेव' चैव 'अबुज्झमाणे' अबुध्यमानः-अजानन्, आरम्भे आसक्त त्वात्। 'ममाति से' ममेति वक्ता-ममत्ववान्, अहमेतेषां स्वामी ममैते इत्याका-रकमोहावृत्तः सः, 'साहसकारि' साहसकारी-साहसं कर्त्तुं शीलं यस्य स साहस-कारी-अपर्यालोच्य कार्यकारी 'मंदे' मन्दः-अज्ञानी 'अहो-य राओ य' अहनि च रात्रौ च-अहो रात्रं यथा तथा 'परितप्पमाणे' परितप्यमानः, धनार्जने-आसक्त-तया नक्तं दिवं व्याकुलितमानसः कायेनापि क्लेशमनुभवति। तथा चोक्तम्-

---

हुआ धनधान्य आदि अर्थों में अजर अमर की भांति मूढ ही रहता है। उसे कभी शुभ अध्यवसाय की प्राप्ति नहीं होती ॥१८॥

टीकार्थ--अज्ञानी जीव नहीं जानता कि उसके आयुष्क कर्म के दलिक क्षण क्षण में क्षीण होते जा रहे हैं और किसी भी समय समस्त दलिकों का क्षय हो जाने पर जीवन का अन्त आ सकता है। इसी कारण वह ममत्व से घिरा रहता है। मैं इनका स्वामी हूं, ये मेरे हैं' इस प्रकार के मोह से युक्त रहता है। वह साहसकारी अर्थात् बिना विचारे आरंभ क्रियाएं करता है अत एव मंदमति अज्ञानी है। वह दिन-रात सन्ताप का अनुभव करता रहता है और चित्त में व्याकुल होने से शारीरिक कष्टों का भी अनुभव करता है।

અર્થોપાર્જનમાં પોતાને અજર અમર માનીને મૂઢજ રહે છે. તેને ક્યારેય શુભ અધ્યવસાયની પ્રાપ્તિ થતી નથી. ॥૧૮॥

ટીકાર્થ--અજ્ઞાની જીવો જાણતા નથી કે તેઓના આયુષ્ય કર્મના દલિકો ક્ષણ ક્ષણમાં ક્ષીણ થતા જાય છે. અને કોઈ પણ સમયે સઘળા દલિકોનો ક્ષય થઈ જાય ત્યારે જીવનનો અન્ત થઇ જાય છે. તેજ કારણથી તે મમત્વથી ઘેરાયેલો રહે છે. 'હૂં' આનો સ્વામી છું' આ મારા છે આવા પ્રકારના મોહથી યુક્ત રહે છે. તે સાહસ કરવા વાળો બને છે. અર્થાત્ વગર વિચારે આરભ ક્રિયાઓ કરે છે, તેથી તે મંદમતિ અજ્ઞાની જ છે. તે રાત-દિવસ સંતાપનો અનુભવ કરતા રહે છે. અને ચિત્તમાં વ્યાકુળ હોવાથી શારીરિક કષ્ટોનો પણ અનુભવ કરે છે.

'अजरामरवद्बालः, क्लिश्यते धनकाम्यया।
शाश्वतं जीवितं चैव, मन्यमानो धनानि च ॥१॥इति।

तदेवमार्त्तध्यानोपहतः 'कइया वच्चइ सत्थो किं भंडं कत्थ कित्तिया भूमी' इत्यादि, तथा–'उक्खणइ खणइ णिहणइ, रत्तिं न सुयइ दिया वि य ससंको' इत्यादि, चित्तसंक्लेशात्, 'मूढे' किं कर्त्तव्यविमूढः 'अट्ठेसु' अर्थेषु धनविषये। 'अजरामरेव्व' अजरामरइवाऽऽत्मानं मन्यमानोऽपगतशुभाऽध्यवसायोऽहर्निशमारम्भे प्रवर्त्तते। आरम्भे समासक्तोऽज्ञानी जीवः स्वायुषः क्षयं नावगच्छति।

कहा भी है–'अजरामरवद्बालः' इत्यादि।

'अज्ञानी मनुष्य अपने जीवन और धन को शाश्वत समझता हुआ, धन की कामना से क्लेश का पात्र बना रहता है। वह समझता है मानो मैं अजर अमर हूं!'

इस प्रकार वह आर्त्तध्यान से ग्रस्त होकर यही सोचता रहता है कि सार्थ कब रवाना होता है? बेचने के लिए क्या माल ले जाना चाहिए? कितनी दूर जाना है? इत्यादि। तथा वह कभी पहाड़ और कभी भूमि खोदता है, जीवों का घात करता है, रात्रि में नींद नहीं लेता और दिन में भी सशंक रहता है। वह धन के विषय में अपने को अजर–अमर सरीखा मानता हुआ, शुभ अध्यवसायों से रहित होकर दिन–रात आरंभ में प्रवृत्त रहता है।

अभिप्राय यह है कि आरंभ में आसक्त अज्ञानी जीव अपनी आयु के क्षय को नहीं जानता। धन धान्य आदि में आसक्त होकर पापकर्म

કહ્યુ પણ છે, 'अजरामरवद्बालः' ઈત્યાદિ

અજ્ઞાની મનુષ્ય પોતાના જીવન અને ધનને શાશ્વત સમજીને ધનની કામનાથી કલેશના પાત્ર બની રહે છે. તે સમજે છે કે હું અજર અમર છુ

આ રીતે તે આર્તધ્યાનથી ગ્રસ્ત થઈને એમજ વિચારતો રહે છે કે–સાર્થ ક્યારે રવાના થાય છે? વેચવા માટે કયો માલ લઈ જવો જોઈએ? કેટલે દૂર જવાનું છે? વિગેરે તથા તે કોઈ વાર પહાડ અને કોઈ વાર પૃથ્વી પણ ખોદી નાખે છે, જીવોનો ઘાત (હિંસા) કરે છે, રાત્રે ઉંઘતો પણ નથી. અને દિવસે પણ શંકા યુક્ત રહે છે, તે ધન સંબંધમાં પોતાને અજર અને અમર સરખો માનીને શુભ અધ્યવસાયોથી રહિત બનીને રાતદિવસ આરંભમાં પ્રવૃત્ત રહે છે

કહેવાનો અભિપ્રાય એ છે કે---આરંભમાં આસક્ત અજ્ઞાની જીવ પોતાની આયુષ્યના ક્ષયને જાણતો નથી. ધન ધાન્ય વિગેરેમાં આસક્ત થઈને પાપ-

स धनधान्यादौ ममत्ववान् पापकर्मणो न बिभेति। रात्रिन्दिवम्-धनचिन्तायां मग्नः, स्वात्मानमजरामरवद् मन्यमानो धनासक्तो दुःखमनुभवतीति भावः ॥१८॥

मूलम्-जहाहि वित्तं पसवो य सव्वं,
जे बंधवा जे य पिया य मित्ता।
लालप्पई सेऽवि य एइ मोहं,
अन्ने जणा तंस्स हरंति वित्तं ॥१९॥

छाया—जहाहि वित्तं च पशूंश्च सर्वान्, ये बान्धवा ये च प्रियाश्च मित्राणि।
लालप्यते सोऽपि च एति मोहम्, अन्ये जनास्तस्य हरन्ति वित्तम् ॥१९॥

से नहीं डरता है। रात दिन की चिन्ता में मग्न, अपने को अजर अमर समझ कर धन में आसक्त हो कर दुःख का अनुभव करता है ॥१८॥

'जहाहि वित्तं' इत्यादि।

शब्दार्थ—'वित्तं सव्वं पसवो य जहाहि-वित्तं सर्वं पशवश्च जहाहि' धन तथा पशु आदि सब का त्याग करो तथा 'जे बंधवा जे य पिया य मित्ता-ये बांधवाः ये च प्रियाश्च मित्राणि' जो बांधव और प्रिय मित्र हैं 'से वि य लालप्पई मोहं एई-सोऽपि च लालप्यते मोहमेति' वे भी पुनः पुनः अत्यंत मोह उत्पन्न कराता है और जो अत्यंत क्लेशसे संपादन किया है ऐसे 'तेसिं-तस्य' उनका 'वित्तं-वित्तम्' धनको 'अन्ने जणा हरंति-अन्ये जनाः हरन्ति' उसके मरने पर दूसरे लोग हर लेते हैं ॥१९॥

कर्मथी डरतो नथी. रात दिवस धननी चिंतामां मग्न, अने पोताने अजर अमर मानीने धनमां ज आसक्त रहीने दुःखनो अनुभव करे छे. ॥१८॥

'जहाहि वित्तं' इत्यादि

शब्दार्थ—'वित्त सव्वं पसवो य जहाहि-वित्तं सर्वं पशूंश्च जहाहि' धन तथा पशु विगेरे बधानो ज त्याग करो. तथा 'जं वंधवा जे य पिया य मित्ता-ये बान्धवा ये च प्रियाश्च मित्राणि' जे बांधवो अने प्रिय मित्रो छे, 'से वि लालप्पई मोह एई-सोऽपि च लालप्यते मोहमेति' तेओ पण वारंवार अत्यंत मोह उत्पन्न करे छे. अने जे अत्यंत दुःख पूर्वक मेळवेल छे. एवा 'तेसिं-तस्य' तेना 'वित्तं-वित्तम्' धनने 'अन्ने जणा हरंति-अन्ये जनाः हरन्ति' तेना मरण पछी बीजा लोको हरण करी ले छे. ॥१९॥

अन्वयार्थः—किञ्चान्यत् 'वित्तं सव्वं पसवो य जहाहि' वित्तं सर्वं द्रव्यजातम् तथा—पशवो गोमहिष्यादयस्तान् (जहाहि) जहाहि—जहीहि—परित्यज, तथा—(जे बंधवा जे य पिया य मित्ता) ये बान्धवाः ये च प्रियाः—मातापित्रादयः श्वशुरादयश्च मित्राणि सहपांसुक्रीडितादयः (जेऽवि य लालप्पई मोहं एइ) योऽपि च वित्तबन्धवमित्रार्थी अत्यर्थं लपति लाळप्यते पुनः पुनर्वा लपति लाळप्यते धनार्जनपरश्च मोहमुपैति यच्च महता क्लेशेनोपार्जितम् (वित्तं) वित्तम्—धनधान्यादिकं तत् (तस्स) तस्य (अन्ने जणा हरंति) अन्ये जना हरन्तीति ॥१९॥

टीका—यस्माद् धनादीनामशुभध्यानकारित्वं तस्मात् 'वित्तं' वित्तम्—धनधान्यादिकम् 'पसवो' पशूंश्च 'सव्वं' सर्वानेव 'जहाहि' जहाहि—जहिहि—त्यज—एतेषु समत्वं मा कृथाः, 'जे बंधवा' ये च बान्धवाः, 'जे य पिया' ये च प्रियाः—मातापित्रादयः श्वशुरादयश्च 'य मित्ता' च मित्राणि समुदितानि—संमिलितानि: एतानि सर्वाणि त्यज, यतो नैते ते रक्षकाः, प्रत्युताऽनर्थे पतनकारका भवन्ति।

अन्वयार्थ--समस्त धन को पशुओं को त्यागो। जो बन्धु पिता और माता आदि परिवारिक जन और मित्र हैं, उनको भी त्याग दो। मनुष्य उनके लिए पुनः पुनः प्रलाप करता है और मोह को प्राप्त होता है। जब वह मर जाता है तो घोर कष्ट से उपार्जित उसके धन धान्य को दूसरे लोग हर लेते हैं ॥१९॥

टीकार्थ--धन आदि बाह्य पदार्थ अशुभ ध्यान को उत्पन्न करते हैं, इस कारण सब धन धान्य को तथा पशुओं को त्याग दो। जो बान्धव—माता पिता आदि हैं, पत्नी है और मित्र हैं, इन सब का भी परित्याग कर दो। क्योंकि ये तुम्हारे रक्षक नहीं है परन्तु अनर्थ में गिराने वाले हैं। मनुष्य इनके लिए प्रलाप करता है और मोह को प्राप्त होता है

અન્વયાર્થ--સઘળા ધનનો અને સઘળા પશુઓનો ત્યાગ કરો જેઓ બંધુ, પિતા અને માતા આદિ પરિવારિક જન છે તેમજ જે મિત્ર છે તે સઘળાનો ત્યાગ કરો મનુષ્ય-તે બધા માટે વારંવાર પ્રલાપ કરે છે અને મોહને પ્રાપ્ત થાય છે તથા જ્યારે તે મરી જાય છે ત્યારે ઘણાજ દુઃખથી મેળવેલ તેના ધન ધાન્યનો બીજા લોકો હરણુ કરી-લે છે ॥૧૯॥

ટીકાર્થ--ધન વિગેરે બાહ્ય પદાર્થ અશુભ ધ્યાન ઉત્પન્ન કરે છે તેથી સઘળા ધન તથા પશુઓનો ત્યાગ કરો જે બાન્ધવ વર્ગ-તથા માતા પિતા વિગેરે છે, પત્ની છે, અને મિત્ર છે, એ બધાનો પણ ત્યાગ કરો-કેમકે એ તમારૂં રક્ષણ કરનાર નથી પરંતુ અનર્થમાં નાખવાવાળા છે, મનુષ્ય-તેને

'सेऽवि' सोऽपि धनार्थी, 'लालप्पई' लालप्यते-प्राणातिपातादि जनित कर्मोदयात् रोगादिग्रस्ते सति शोकाकुलः सन् अत्यर्थं पुनः पुनर्वा लपति, तथा-'मोहं एइ' मोहमेति-प्राप्नोति-रूपवानपि कण्डरीकवत्, धनवानपि मम्मणश्रेष्ठिवत्, धान्यवानपि तिलकश्रेष्ठिवत्, महता क्लेशेनार्जितं वित्तं-धनम् 'तस्स' तस्य 'अन्ने' तदन्ये 'हरंति' हरन्ति, तस्य च पुनर्धनोपार्जकस्य केवलं पापबन्ध एव भवतीति विचार्य प्राणातिपातादिपापकर्माणि परित्यजेत्, संयमाऽनुष्ठानमेव कर्त्तव्यमिति। धनपश्वादिकं त्यज, बन्धुबान्धवा नैवोपकरिष्यन्ति, तथापि मनुजा एतदर्थं रुदन्ति धारयन्ति च मोक्षमिव मोहम्। तस्य मोहमुपगतस्य संसारं जहतो धनमन्ये हरन्ति, इति भावः ॥१९॥

अथवा धन अभिलाषी प्राणातिपात आदि से उपार्जित कर्मों के उदय से रोगादि से ग्रस्त होने पर बार बार अतीव शोकाकुल होकर प्रलाप करता है और मोह को प्राप्त होता है। रूपवान् होने पर भी कन्दलीक के समान, धनवान् होने पर भी मम्मण सेठ के समान, धान्यवान् होने पर भी निगूढ़मायी किसान के समान। किन्तु महान् कष्ट से उपार्जित उसके धनको दूसरे हर लेते हैं। धन उपार्जनकर्त्ता केवल पाप का ही भागी होता है। इस प्रकार विचार कर प्राणातिपात आदि पापकर्मों का त्याग करे और संयम का ही अनुष्ठान करे।

भाव यह है कि धन एवं पशुओं आदि का त्याग करो। बन्धु बान्धव कोई उपकार नहीं कर सकते, तथापि मनुष्य उनके लिए रोते हैं और मोह को प्राप्त होकर संसार का त्याग करता है तो उसके धन को अन्य जन हर लेते हैं ॥१९॥

માટે પ્રલાપ કરે છે. અને મોહને પ્રાપ્ત કરે છે. અથવા ધનની ઈચ્છાવાળા પ્રાણાતિપાત વિગેરેથી ઉપાર્જન કરેલા કર્મોના ઉદયથી રોગ વિગેરેથી ગ્રસિત થાય ત્યારે વાંરવાર અત્યંત શોકથી વ્યાકુલ થઈને બકવાદ કરે છે, અને મોહને પ્રાપ્ત થાય છે. રૂપ વાન હોવા છતાં પણ કન્દલીક સરખા ધનવાન હોવા છતાં પણ મમ્મણ શેઠની માફક, ધાન્યવાન્ હોવા છતાં નિગૂઢ માયાવાળા ખેડુતની જેમ, પરંતુ મહાન્ કષ્ટથી મેળવેલા તેના ધનને બીજાઓ હરણ કરી લે છે. આવા પ્રકારના વિચાર કરીને પ્રાણાતિપાત વિગેરે પાપકર્મોના ત્યાગ કરવો. અને સંયમનુ જ અનુષ્ઠાન કરતા રહે.

કહેવાના ભાવ એ છે કે--ધન અને પશુ વિગેરેના ત્યાગ કરો, બન્ધુ બાંધવ વિગેરે કોઇ ઉપકાર કરી શકતા નથી. તો પણ મનુષ્ય તેઓને માટે રડે છે. અને મોહને પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યારે તે મોહના ત્યાગ કરીને સંસારના ત્યાગ કરે છે, ત્યારે તેના ધનને બીજાઓ હરી લે છે. ॥૧૯॥

मूलम्—सीहं जहा खुड्डमिगा चरंता, दूरे चरंती परिसंकमाणा।
एवं तु मेहावि समिक्ख धम्मं, दूरेण पावं परिवज्जएज्जा॥२०॥

छाया—सिंहं यथा क्षुद्रमृगाश्चरन्तो, दूरं चरन्ति परिशङ्कमानाः।
एवं तु मेधावी समीक्ष्य धर्मं, दूरेण पाप परिवर्जयेत् ॥२०॥

अन्वयार्थः—(चरंता खुड्डमिगा सीहं जहा परिसंकमाणा) वने चरन्तः-विचरन्तः क्षुद्रमृगाः-वन्यपशवः सिंहं परिशङ्कमानाः (दूरे चरंती) दूरेएव देशे चरन्ति-विचरन्ति 'एवं तु मेहावि' एवं तु क्रमेण मेधावी-मर्यादावान् मुनिः (धम्मं समिक्ख) धर्मम्-श्रुतचारित्राख्यं समीक्ष्य पर्यालोच्य (पावं दूरेण परिवज्जएज्जा) पापं कर्म-प्राणातिपातादिकं दूरेण-दूरत एव परिवर्जयेत्-परित्यजेदिति ॥२०॥

'सीहं जहा खुड्डमिगा चरंता' इत्यादि।

शब्दार्थ—'चरंता खुड्डमिगा सीहं जहा परिसंकमाणा-चरन्तः क्षुद्रमृगाः सिंह यथा परिशंकमानाः' वनमें विचरते हुए छोटे मृग जैसे सिंह की आशंकासे 'दूरे चरंति दूरं चरन्ति' दूर ही विचरते हैं 'एवंतु मेहावी-एवं तु मेधावी' इसी प्रकार बुद्धिमान् पुरुष 'धम्मं समिक्ख-धर्मं समीक्ष्य' श्रुत चारित्र रूप धर्मको विचार करके 'पावं दूरेण परिव्वएज्जा-पापं दूरेण परिवर्जयेत्' पापकर्म का दूरसे ही त्याग करे ॥२०॥

अन्वयार्थ—जैसे वन में विचरण करने वाले क्षुद्र मृग सिंह की आशंका करते हुए दूर देश में ही विचरण करते हैं, इसी प्रकार मेधावी पुरुष धर्म का विचार करके दूर से ही पापकर्म का त्याग कर दे ॥२०॥

'सीह जहा खुडहमिगा चरंता' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'चरंता खुड्डमिगा सिहं जहा- परिसंकमाणा-चरन्तः क्षुद्रमृगाः सिंहं यथा परिशंकमानाः' વનમાં ફરતા એવા નાના મૃગો જેમ સિંહ વિગેરેની શંકાથી 'दूरे चरंति-दूर चरन्ति' દૂર જ ચર્યા કરે છે. અર્થાત્ દૂર જ ફર્યા કરે છે. 'एवंतु मेहावी-एव तु मेधावी' એજ પ્રમાણે બુદ્ધિમાન્ પુરૂષ 'धम्मं समिक्ख-धर्मं समीक्ष्य' શ્રુત ચારિત્ર રૂપ ધર્મનો વિચાર કરીને 'पावं दूरेण परिव्वएज्जा-पापं दूरेण परिवर्जयेत्' પાપકર્મનો દૂરથી જ ત્યાગ કરે. ॥૨૦॥

અન્વયાર્થ—જેમ વનમાં ચરવા વાળા ક્ષુદ્રમૃગ, સિંહની શંકા કરીને તેનાથી દૂરના પ્રદેશમાં જ ફરે છે. એજ પ્રમાણે બુદ્ધિમાન્ પુરૂષ ધર્મનો વિચાર કરીને દૂરથી જ પાપકર્મનો ત્યાગ કરી દે ॥૨૦॥

टीका—'जहा' यथा 'चरता' चरन्तः 'खुड्डमिगा' क्षुद्रमृगाः—वन्यपशवः हरिणादयः, 'सीहं' सिंहम् 'परिसंकमाणाः—सिंहशङ्कया भयभीताः सन्तः 'दूरे' दूरे 'चरंती' चरन्ति—विचरन्ति, 'एवं तु' एवमेव 'मेहावि' मेधावी—सदसद्विवेकवान् 'धम्मं' धर्मम्—श्रुतचारित्रलक्षणमेव रक्षकमिति 'समिक्ख' समीक्ष्य—पर्यालोच्य 'पावं' पापम्—कर्म—सावद्यानुष्ठानम् 'दूरेण' दूरेण—मनोवाक्कायैः 'परिवज्जएज्जा' परिवर्जयेत्—संयमाऽनुष्ठायी तपश्चारी च भवेदिति। यथा वने चरन्तो मृगाः सिंहाऽऽशङ्कया 'दूरे' दूरे चरन्ति, एवं विद्वान् अनर्थजनकं सावद्यानुष्ठानं दूरत एव परित्यज्य, धर्मं च—मोक्षहेतुमाकलय्य संयमानुष्ठानरतो भवेदिति भावः ॥२०॥

मूलम्—संबुज्झमाणे उ णरे मतीमं, पावा उ अप्पाण निवट्टएज्जा।
हिंसप्पसूयाइं दुहाइं मत्ता, वेराणुबंधीणि महब्भयाणि॥२१॥

टीकार्थ—जैसे वन में विचरण करने वाले छोटे छोटे मृग आदि पशु सिंहकी आशंका से भयभीत रह कर अपने पर उपद्रव करने वाले को दूर से ही त्याग कर विचरते हैं, इसी प्रकार मेधावी अर्थात् सत् असत् के विवेक से युक्त पुरुष श्रुत चारित्र धर्म का विचार करके पाप—सावद्य कर्म को मन वचन कायसे त्याग दे और संयम तथा तप का अनुष्ठान करे।

भावार्थ यह है—वन्य पशु हिरण आदि वन में विचरण करते हैं तो सिंह आदि हिंसक पशुओं से होने वाले भय की आशंका से, उनसे दूर ही रहते हैं। इसी प्रकार मेधावी पुरुष अनर्थकारी सावद्य अनुष्ठान को दूर से ही त्याग कर और धर्म को मोक्ष का कारण जान कर संयम के अनुष्ठान में तत्पर रहे ॥२०॥

ટીકાર્થ—જેમ વનમાં ફરવાવાળા નાના મૃગો વિગેરે પશુઓ સિંહની શંકાથી ભયભીત રહીને પોતાના પર ઉપદ્રવ કરવા વાળા સિંહને દૂરથી જ ત્યજીને વિચરણ કરે છે, એજ પ્રમાણે ડાહ્યા માણસો અર્થાત્ સત્ અસત્ના વિવેક વાળા પુરૂષ શ્રુત ચારિત્ર ધર્મના વિચાર કરીને પાપકર્મને મન વચન અને કાયાથી ત્યાગ કરે અને સંયમ તથા તપનુ અનુષ્ઠાન કરે.

ભાવાર્થ એ છે કે—વનના હરણ વિગેરે પશુઓ વનમાં વિચરણ કરે છે ત્યારે સિંહ વિગેરે હિંસક પશુઓના થવાવાળા ભયની શંકાથી તેનાથી દૂરજ રહે છે. એજ પ્રમાણે બુદ્ધિમાન્ પુરૂષ અનર્થ કારક સાવદ્ય અનુષ્ઠાનને દૂરથી જ છોડીને અર્થાત્ ત્યાગીને તથા ધર્મને જ મોક્ષનું કારણ સમજીને સંયમના અનુષ્ઠાનમાં તત્પર રહે. ॥૨૦॥

छाया—संबुध्यमानस्तु नरो मतिमान्, पापात्त्वात्मानं निवर्त्तयेत्।
हिंसाप्रसूतानि दुःखानि मत्वा, वैरानुबन्धीनि महाभयानि ॥२१॥

अन्वयार्थः—(संवुज्झमाणे मतीमं णरे) संबुध्यमानः-धर्म-भावसमाधिं जानानः मतिमान्-शोभनप्रज्ञावान् नरः-पुरुषः 'पावा उ अप्पाणनिवट्टएज्जा' पापात् प्राणातिपातादिलक्षणात् कर्मण आत्मानं निवर्तयेत् (हिंसप्पसूयाइं) हिंसाप्रसूतानि-प्राणिविराधनादितो जायमानानि कर्माणि (वेराणुबंधीणि) वैरानुबन्धीनि-भवपरम्परावर्द्धकानि (महब्भयाणि) महाभयानि-महाभयजनकानि (दुहाइं) दुःखानि-नरकनिगोदादिपरिभ्रमणलक्षणदुःखजनकानि, इति (मत्ता) मत्वा-ज्ञात्वा आत्मानं पापात् निवर्तयेदिति ॥२१॥

'संवुज्झमाणे उ' इत्यादि।

शब्दार्थ—'संवुज्झमाणे मतीमं णरे-संबुध्यमानः मतिमान्नरः, धर्म को समझनेवाला बुद्धिमान् पुरुष 'पावा उ अप्पाण निवट्टएज्जा-पापात्त्वात्मानं निवर्त्तयेत्' पापकर्म से अपने की निवृत्तिकरे 'हिंसप्पसूयाइं-हिंसाप्रसुतानि' हिंसासे उत्पन्न होनेवाले कर्म 'वेराणुबंधीणि-वैरानुबंधीनि' वैरउत्पन्न कराते हैं 'महब्भयाइं-महाभयानि' वे महाभयकारक होते हैं 'दुहाइं-दुःखानि' नरक निगोदादि परिभ्रमण लक्षणवाले दुःख दायक होते हैं ॥२१॥

अन्वयार्थ—भाव समाधि रूप धर्म को जानता हुआ मेधावी पुरुष अपनी आत्मा को पाप से निवृत्त कर ले हिंसा से उत्पन्न होनेवाले कर्म वैर की परम्परा को बढाने वाले महान् भय को उत्पन्न करने वाले और दुःख जनक होते हैं। ऐसा जान कर अपने को पाप से हटा ले ॥२१॥

'संवुज्झमाणे उ' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—संवुज्झमाणे मतिमं णरे-संबुध्यमानः मतिमान्नरः' ધર્મને સમજવાવાળો બુદ્ધિમાન પુરૂષ 'पावा उ अप्पाण निवट्टएज्जा-पापत्वात्मानं निवर्त्तयेत्' પાપ કર્મથી પોતાને નિવૃત્ત કરે 'हिंसप्पसूयाइं-हिंसा प्रसूतानि' હિંસાથી ઉત્પન્ન થવાવાળા કર્મ 'वेराणुबधीणि-वैरानुबधीनि' વેર ઉત્પન્ન કરાવે છે. 'महब्भयाइं-महाभयानि' એ ઘણાજ ભય કારક હોય છે. 'दुहाइं-दुःखानि' નરક નિગોદ વિગેરે પરિભ્રમણુ લક્ષણુવાળા દુઃખકારક હોય છે. ॥૨૧॥

અન્વયાર્થ—ભાવ સમાધિરૂપ ધર્મને જાણુનારો મેધાવી પુરૂષ પોતાના આત્માને પાપથી નિવૃત્ત કરે. હિંસાથી થવાવાળા કર્મ વેરની પરંપરાને વધારનારા મહાન્ ભયને ઉત્પન્ન કરવાવાળા અને દુઃખ જનક હોય છે. ॥૨૧॥

टीका—'संबुज्झमाणे' संबुद्धयमानः, भावधर्मं श्रुतचारित्राख्यं भाव समाधिं वा संबुद्धयमानः विहिताऽनुष्ठाने प्रवृत्तिं कुर्वन् 'मतीमं' मतिमान् मननं मतिःसदसद्विवेकलक्षणा बुद्धि र्विद्यते यस्याऽसौ मतिमान् 'पावा उ' पापात्तु-हिंसादिकर्मणः सकाशात् 'निवट्टएज्जा' निवर्त्तयेत्, अनर्थकारणतां पापस्य ज्ञात्वा -समीक्ष्य च धर्मं संसारनिवर्त्तकं तदनु स्वात्मानं पापान्निवर्त्तयेत् । किञ्चाऽन्यत्-'हिंसप्पसूयाइं' हिंसाप्रसूतानि, हिंसा-प्राणिनां प्राणव्यपरोपणं तादृश-हिंसाजनितानि यान्यशुभकर्माणि-ज्ञानावरणीयादीनि तानि नरकनिगोदादियातना स्थानेषु । 'दुहाइं' दुःखानि-दुःखजनकानि भवन्ति । तथा-'वेराणुबंधीणि' वैरानुबन्धीनि, अनेकजन्मान्तरितैरपि मोचयितुमशक्यानि । एवम् 'महब्भयाणि' महाभयानि-महद्भयं येभ्यस्तानीति, 'मत्ता' मत्वा-विचार्य-मतिमान् पापान्निवर्त्तयेदिति । धर्मतत्त्वपरायणाः पापान्निवृत्तिं कुर्युः । हिंसासमुद्भव-

---

टीकार्थ--श्रुत-चारित्र रूप भाव धर्म को अथवा भाव समाधि को जानता हुआ मोक्षाभिलाषी विहित अनुष्ठान में प्रवृत्ति करे। मेधावी अर्थात् सत् असत् का विवेक करने की विशिष्ट प्रज्ञा से सम्पन्न मुनि अपने आपको हिंसा आदि पाप से निवृत्त कर ले। पाप को अनर्थकारी जान कर और धर्म को संसार से छुड़ाने वाला समझ कर पाप से हट जावे। हिंसा अर्थात् प्राणियों के प्राणव्यपरोपण (घात) से उत्पन्न होने वाले ज्ञानावरणीय आदि कर्म नरक निगोद आदि यातनाओं के स्थानों में दुःख जनक होते हैं। वे जन्म जन्मान्तर में वैर की परम्परा बढाने वाले और महान् भय उत्पन्न कर ने वाले होते हैं। ऐसा मान कर मेधावी पाप से निवृत्त हो।

ટીકાર્થ—શ્રુત ચારિત્ર રૂપ ધર્મને અથવા ભાવસમાધિને જાણતા એવા મોક્ષની ઈચ્છા વાળા પુરૂષે શાસ્ત્રમાં વિહિત-કહેલા અનુષ્ઠાનમાં પ્રવૃત્તિ કરવી. અર્થાત્ સત્ અને અસત્‌ના વિવેક કરવાવાળી વિશેષ પ્રકારની પ્રજ્ઞાથી યુક્ત મુનિ પોતાને હિંસા વિગેરે પાપથી નિવૃત્ત કરે. પાપને અનર્થનું મૂળ સમજીને અને ધર્મને સંસારથી છોડાવવા વાળો સમજીને પાપથી દૂર રહે. હિંસા અર્થાત્ પ્રાણિયોના પ્રાણવ્યપરોપણ (ઘાત) થી ઉત્પન્ન થવાવાળા જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે કર્મ નરક નિગોદ વિગેરે યાતનાઓના સ્થાનોમાં દુઃખ જનક હોય છે તેઓ જન્મ જન્માન્તરમાં વેરની પરંપરા વધારવા વાળા અને મહાન્ ભય ઉત્પન્ન કરવાવાળા હોય છે, તેમ સમજીને મેધાવી-ડાહ્યા માણસે પાપથી નિવૃત્ત થવું.

वैरं जन्मशतमप्यनुगच्छति, महाभयजनकमिति ज्ञात्वा हिंसात आत्मानं निवर्त्तयेदिति भावः ॥२१॥

मूलम्—मुसं न बूया मुणि अत्तगामी, निव्वाणमेयं कसिणं समाहिं ।
सयं न कुज्जा न य कारवेज्जा, करंत मन्नंपि य णाणुजाणे ॥२२॥

छाया—मृषा न ब्रूयान्मुनिराप्तगामी, निर्वाणमेतत्कृत्स्नं समाधिम् ।
स्वयं न कुर्यान्न च कारयेत् कुर्वन्तमन्यमपि च नानुजानीयात् ॥२२॥

आशय यह है कि धर्मपरायण पुरुष पाप से निवृत्त हों । हिंसाजनित वैर सैकड़ो जन्मो तक चलता रहता है । वह महाभयजनक है । ऐसा जान कर अपनी आत्मा को हिंसा से निवृत्त करे ॥२१।

'मुसं न बूया' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'अत्तगामी मुणी मुसं न बूया-आप्तगामी मुनिः मृषा न ब्रूयात्' सर्वज्ञोक्तमार्गसे चलनेवाला मुनि, झूठ न बोले । 'एयं निव्वाणं कसिणं समाहिं-एतत् निर्वाणं कृत्स्नं समाधिम्' यह असत्य बोलने का त्याग, संपूर्ण भावसमाधि और मोक्ष कहा गया है 'सयं न कुज्जा न य कारवेज्जा-स्वयं कुर्यान्न च कारयेत्' साधु असत्य वचन तथा दूसरे व्रतों के अतिचारको स्वयं सेवन न करे और दूसरे से सेवन न करावे 'करतमन्नंपि य णाणुजाणे-कुर्वन्तमन्यमपि च नानुजानीयात्' तथा दोष सेवन करते हुए दूसरे को अच्छा न जाने ॥२२॥

કહેવાનો હેતુ એ છે કે—ધર્મ પરાયણ પુરૂષે પાપથી નિવૃત્ત થવું હિંસાથી થવાવાળું વેર સેંકડો જન્મો સુધી ચાલુ રહે છે, તે ઘણુંજ ભયંકર છે, તેમ સમજીને પોતાના આત્માને હિંસાથી નિવૃત્ત કરે ॥૨૧॥

'मुस न बूया' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'अत्तगामी मुणी मुसं न बूया-आप्तगामी मुनिःमृषां न ब्रूयात्' સર્વજ્ઞોક્ત માર્ગથી ચાલવાવાળા મુનિએ જુઠું બોલવું નહીં 'एयं निव्वाणं कसिणं समाहिं-एतन्निर्वाणं कृत्स्नं समाधिम्' આ અસત્ય બોલવાનો ત્યાગ સંપૂર્ણ ભાવસમાધિ અને મોક્ષ કહેલ છે 'सयं न कुज्जा न य कारवेज्जा-स्वयं न कुर्यान्न च कारयेत्' સાધુ અસત્ય વચન તથા બીજા વ્રતોના અતિચારનું સ્વયં સેવન ન કરે અને બીજાઓ પાસે તેનું સેવન ન કરાવે. 'करंतमन्नंपि य णाणुजाणे-कुर्वन्तमन्यमपि च नानुजानीयात्' તથા દોષોનું સેવન કરતા એવા બીજાને સારો ન માને ॥૨૨॥

अन्वयार्थः—'अत्तगामी मुणी मुसं न बूया' आप्तगामी–मोक्षमार्गगमनशीलो मुनिः–साधुः मृषा–मृषां भाषां न ब्रूयात्–न वदेत् 'एयं निव्वाणं कसिणं समाहिं' एतदेव–मृषावादवर्जनमेव कृत्स्नम्–सम्पूर्णं भावसमाधिं निर्वाणं मोक्षं चाहुः 'सयं न कुज्जा न य कारवेज्जा' तदेवं मृषावादं स्वयं न कुर्यात् न च–न वा अन्यान् कारयेत् 'करंतमन्नं पि य णाणुजाणे' तथा कुर्वन्तमन्यं पुरुषं नानु जानीयात् न च तस्य मृषावादस्याऽनुमोदनमपि कुर्यादिति ॥२२॥

टीका—'अत्तगामी' आप्तगामी–आप्यते–प्राप्यते–इति आप्तो मोक्षः, तद्गमनशील आप्तगामी। अथवा–आप्तो विनष्टसर्वदोषस्तीर्थङ्करः, तदुपदिष्टमार्गगामी। 'मुणी' मुनिः– जिनप्रवचनमननशीलः, 'मुसं' मृषावादम्–असत्यभाषणम्, 'न बूया न यात्' 'असत्यं न वक्तव्यम्' सत्यमपि यदि प्राण्युपघातकारि भवेत्, तदा–तदपि सत्यं न वक्तव्यमिति सर्वथैव मृषावादस्य निषेधो विहितः।

अन्वयार्थ—आप्त अर्थात् सर्वज्ञ वीतराग के मार्ग पर अथवा मोक्ष के मार्ग में चलने वाला मुनि मृषाभाषा न बोले। मृषावाद का त्याग ही भावसमाधि अथवा निर्वाण का कारण है। इसी प्रकार अन्य पापों को भी न स्वयं करे, न दूसरों से करावे और न करने वालों का अनुमोदन करे ॥२२॥

टीकार्थ—जो प्राप्त किया जाय वह आप्त कहलाता है। यहां आप्त का अर्थ मोक्ष है। अथवा समस्त दोषों से रहित तीर्थंकर भगवान् आप्त कहलाते हैं। तात्पर्य यह निकला कि मोक्ष के या वीतराग के मार्ग पर चलने वाला मुनि असत्य भाषण न करे। सत्य भी यदि प्राणियों का घातक हो तो उस सत्य का भी भाषण न करे। इस प्रकार

અન્વયાર્થ—આપ્ત અર્થાત્ સર્વજ્ઞના વીતરાગ માર્ગ પર અથવા મોક્ષના માર્ગમાં ચાલવાવાળા મુનિ મૃષાભાષા ન બોલે મૃષાવાદનો ત્યાગજ ભાવ સમાધિ અથવા નિર્વાણનું કારણ છે. એજ રીતે બીજા પાપોને પણ સ્વયં ન કરે. તેમજ બીજાની પાંસે કરાવે નહીં તથા કરવાવાળાનુ અનુમોદન પણ ન કરે ॥૨૨॥

ટીકાર્થ—જે પ્રાપ્ત કરિ શકાય તે આપ્ત કહેવાય છે. અહિયાં આપ્તનો અર્થ 'મોક્ષ' છે. અથવા સઘળા દોષોથી રહિત તીર્થંકર ભગવાન્ આપ્ત કહેવાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે–મોક્ષના અથવા વીતરાગના માર્ગ પર ચાલવાવાળા મુનિએ અસત્ય ભાષણ કરવું નહીં સત્ય પણ જો પ્રાણિયોની હિંસા કરનાર હોય તો તેવું સત્ય પણ ન કહેવું. આ રીતે અહિયાં મૃષાવાદનો

एवमेतदेव मृषावादवर्जनम् 'कसिणं' कृत्स्नं-संपूर्णम् 'णिव्वाणं' भावसमाधिरूपं निर्वाणमाहुः। सांसारिकः समाधिर्दुःखप्रतीकारमात्रकरणादसंपूर्णः, भावसमाधिस्तु सम्पूर्णः। एतस्य-मोक्षलक्षणस्य भावसमाधे र्मृषावादलक्षणमतिचारम् 'सयं' स्वयम् 'न कुज्जा' न कुर्यात् 'न य कारवेज्जा' न चाऽन्येन कारयेत् 'करंतमन्नं पि कुर्वन्तमन्यमपि च 'णाणुजाणे' नानुजानीयात्। कुर्वन्तमन्यं नानुमोदेत इति ॥२२॥

मूलम्-सुद्धे सिया जाए न दूसएज्जा,
अमुच्छिए ण य अज्झोववन्ने।
धिइमं विमुक्के ण यं पूयणट्टी,
न सिलोयगामी य परिव्वएज्जा॥२३॥

छाया—शुद्धे स्याज्जाते न दूषयेत्, अमूर्च्छितो न चाऽध्युपपन्नः।
धृतिमान् विमुक्तो न च पूजनार्थी, न श्लोकगामी च परिव्रजेत्।२३।

यहां मृषावाद का सर्वथा निषेध किया गया है। यह मृषावाद का त्याग ही सम्पूर्ण भावसमाधि एवं निर्वाण है।

सांसारिक समाधि दुःख प्रतीकार का कारण मात्र ही होने से अपूर्ण है, भावसमाधि पूर्ण है। मृषावाद मोक्ष रूप भावसमाधि का अतिचार है। इसे मुनि स्वयं न करे, दूसरें से भी न करावे और करने वाले की अनुमोदना भी न करे। इसी प्रकार अन्य पापों का भी तीन करण और तीन योग से परित्याग करें ॥२२॥

'सुद्धे सिया' इत्यादि।

शब्दार्थ—'सिया सुद्धे जाए न दूसएज्जा-स्यात् शुद्धे जाते न

सर्वथा निषेध करेल छे. आ मृषावादनो त्याग એજ संपूर्ण भाव समाधि अथवा निर्वाण-मोक्ष छे.

सांसारिक समाधि दुःख प्रतीकारनुं कारण मात्र ज होवाथी अपूर्ण छे, भावसमाधि पूर्ण छे. मृषावाद मोक्षरूप भाव समाधिनो अतिचार छे. तेने मुनिએ स्वयं करवो नहिं, बीजाओ पांसे पण न करावे अने करवावाळाने अनुमोदन पण करवुं नहीं એજ प्रमाणे अन्य पापोनो पण त्रण करण अने त्रण योगथी परित्याग करवो ॥२२॥

'सुद्धे सिया' ઈत्यादि

शब्दार्थ—'सिया सुद्ध जाए न दूसएज्जा-स्यात् शुद्धे जाते न दूषयेत्' ઉग्गम

अन्वयार्थः--(सिया सुद्धे जाए न दूसएज्ज) उद्गमादिभिः शुद्धे निर्दोषे कदाचिज्जाते-प्राप्ते पिण्डे सति साधुः रागद्वेषेण न दूषयेत् (अमुच्छिए ण य अज्झोववन्ने) अमूर्च्छितः तत्र मूर्छामकुर्वन् तथा न च अध्युपपन्नः-गृद्धिभावं न कुर्यात् 'धितिमं विमुक्के' धृतिमान्-संयमे धृतिमान् तथा-बाह्याभ्यन्तरेण ग्रन्थेन विमुक्तः 'ण य पूयणट्ठी न य सिलोयगामी' न च पूजनार्थी-वस्त्रादि पूजनवान् न च श्लोकगामी-श्लोकः-श्लाघा कीर्त्तिर्वा न तदभिलाषुको भवेत् अपितु (परिव्वएज्जा) परिव्रजेत् संयमानुष्ठाने विचरेदिति ॥२३॥

दूषयेत्'' उद्गमादि दोषों से रहित शुद्ध आहार मिलनेपर साधु राग द्वेषकरके चरित्रको दूषित न करे 'अमुच्छिए ण य अज्झोववन्ने -अमूर्च्छितो वा नचाऽध्युपपन्नः' तथा उस आहार में मूर्च्छित होकर बार बार उसका अभिलाषी न बने 'धितिमं विमुक्के-धृतिमान् विमुक्तः' साधु धीरतावान् एवं परिग्रहसे मुक्त बने 'न य पूयणट्ठी' न य सिलोयगामी-न च पूजनार्थी न च श्लोकगामी' साधु अपनी पूजा, प्रतिष्ठा और कीर्त्ति की कामना न करे परंतु 'परिव्वएज्जा-परिव्रजेत्' सम्यक् प्रकार से शुद्ध संयमका पालन करे ॥२३॥

अन्वयार्थ--उद्गम आदि दोषों से रहित शुद्ध आहार के प्राप्त होने पर साधु रागद्वेष करके उसे दूषित न करे। उस आहार में मूर्छित न होता हुआ आसक्ति धारण न करें। संयम में धैर्यवान् तथा बाह्य और आभ्यन्तर परिग्रह से विमुक्त हो और पूजा सत्कार या कीर्त्ति का, अभिलाषी न होकर संयम का अनुष्ठान करे ॥२३॥

વિગેરે દોષો વિનાનો શુદ્ધ આહાર મળવાથી સાધુ રાગદ્વેષ કરીને ચારિત્રને દૂષિત ન કરે 'अमुच्छिए ण य अज्झोववन्ने-अमूर्च्छितो वा नचाध्युपपन्न' તથા-એ આહારમાં આસક્ત થઈને એકદમ તેના અભિલાષી ન બને 'धितिमं विमुक्के-धृतिमान् विमुक्त.' સાધુએ ધીરતાવાળા અને પરિગ્રહથી મુક્ત બનવું 'न य पूयणट्ठी न सिलोयगामी-न च पूजनार्थी न च श्लोकगामी' સાધુએ પોતાની પૂજા, પ્રતિષ્ઠા અને કીર્તિની ઈચ્છા ન કરવી જોઈએ. પરંતુ 'परिव्वएज्जा-परिव्रजेत्' સમ્યક્ પ્રકારથી શુદ્ધ સંયમનું પાલન કરવું જોઈએ. ॥૨૩॥

અન્વયાર્થ--ઉદ્ગમ વિગેરે દોષો વિનાનો શુદ્ધ આહાર પ્રાપ્ત થાય ત્યારે સાધુ રાગદ્વેષ કરીને તેને દોષિત ન કરે તે અહારમાં મૂર્છિત ન થતા થકા આસક્તિ ધારણ ન કરે. સંયમમાં ધૈર્યયુક્ત તથા બાહ્ય અને આભ્યન્તર પરિગ્રહથી વિમુક્ત થવું. તેમજ પૂજા સત્કાર અથવા કીર્તિની ઈચ્છા વાળા ન થતાં સંયમનુંજ અનુષ્ઠાન કરવું. ॥૨૩॥

टीका—उत्तरगुणमधिकृत्य शास्त्रकारो ब्रूते–उद्गमोत्पादनैषणादिदोषैः 'सुद्धे' शुद्ध–निर्दोषे इति यावत् आहारजाते 'सिया' स्यात्–कदाचित् 'जाए' जाते–प्राप्ते पिण्डे सति रागद्वेषाभ्यां तमाहारम् 'न दूसएज्जा' नैव दूषयेत् ।

तदुक्तम्—'बायालीसेसणसंकडंमि, गहणंमि जीवा ! न हु छलिओ ।
इण्हि जइ न छलिज्जसि भुंजंतो रागदोसेहिं' ॥१॥

छाया—द्विचत्वारिंशदेषणादोषसङ्कटे, गहने जीव ! नैव छलितः ।
इदानीं यदि न छल्यसे भुञ्जन् रागद्वेषाभ्यां तदा सफलं तत् ॥१॥

हे जीव ! द्विचत्वारिंशद् दोषाख्यगहने सङ्कटे त्वं न छलितः परन्तु इदानीं–भोजनसमये यदि रागद्वेषाभ्यां न छल्यसे तदा तत्र सर्वं सफलमिति भावः । अतः

टीकार्थ—शास्त्रकार अब उत्तरगुणों के विषय में कहते है। उद्गम, उत्पादना और एषणा आदि के दोषों से रहित निर्दोष आहार कदाचित् प्राप्त होने पर उस आहार को राग द्वेष से दूषित न करे। कहा भी है–'बायालीस' इत्यादि ।

'हे जीव ! बयालीस (१६ उद्गम संबंधी १६ उत्पादना संबंधी और १० एषणा संबंधी) दोषों से तू नहीं छला गया, किन्तु अब भोजन के समय यदि राग द्वेष के द्वारा न छला गया तो सब सफल है । तात्पर्य यह है कि समस्त दोषों से रहित आहार मंडल के पांच दोष नहीं निवारण करने से राग या द्वेष की भावना के साथ उस आहार का उपभोग किया तो निर्दोष आहार का लाभ भी वृथा होगया, क्यों कि अन्ततः रागद्वेष के द्वारा आत्मा मलिन हो गया, और चरित्र में मली-

ટીકાર્થ—હવે શાસ્ત્રકાર ઉત્તર ગુણોના સંબંધમાં કહે છે. ઉદ્ગમ ઉત્પાદના, અને એષણા વિગેરેના દોષોથી રહિત નિર્દોષ આહાર કદાચ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે તે આહારને રાગદ્વેષથી દોષ વાળો ન કરે કહ્યું પણ છે કે–'બાયાલીસ' ઇત્યાદિ

હે જીવ ૪૨ બેંતાલીસ (૧૬ ઉદ્ગમ સંબંધી ૧૬ ઉત્પાદના સંબંધી અને ૧૦ દસ એષણા સંબંધી) આવા દોષોથી તું ન છેતરાયો પણ હવે આહારના સમયે અત્યંત રાગદ્વેષથી તુ ન છેતરાય તો સઘળું સફળ થાય. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે–સઘળા દોષોથી રહિત આહારમંડલના પાંચ દોષોનું નિવારણ ન કરવાથી. રાગ અથવા દ્વેષની ભાવના સાથે જો એ આહાર ગ્રહણ કર્યો હોય તો નિર્દોષ આહારનો લાભ પણ ફોગટ થઈ જાય. કેમકે–છેવટ સુધી રાગ દ્વેષ દ્વારા આત્મા મલિન થઈ ગયો અને ચારિત્રમાં મલિનપણું આવી જ ગયું તેથી નિર્દોષ આહારનું

'अमुच्छिए' अमूर्छितः-सरसादिषु मूर्छारहितः 'ण य अज्झोववन्ने' न चाऽध्युपपन्नः-तथा तमेवाऽऽहारं पुनः पुनर्नाभिलषेत्, तथा-'धितिमं' धृतिमान्-संयमे धैर्यवान् 'विमुक्के' विमुक्तः-बाह्याऽभ्यन्तरग्रन्थिभ्यां विमुक्तो रहितः 'ण य पूणयट्ठी' न च पूजनार्थी-तत्र पूजनम्-वस्त्रादिना सत्करणम्-तेनाऽर्थः-प्रयोजनम्, तद्विद्यते यस्य असौ पूजनार्थी न भवेत्। तथा-'न सिलोयगामी' न श्लोकगामी-श्लोकः-श्लाघा कीर्ति र्वा तद्गामी-तदभिलाषवान् न भवेत्, एतादृशः सन् 'परिवएज्जा' परिव्रजेत्-विशुद्धसंयममार्गे विहरेत् ॥२३॥

मूलम्-निक्खम गेहा उ निरावकंखी,
काय विउसेज्ज नियाणछिन्ने।
णो जीवियं णो मरणाभिकंखी,
चरेज्ज भिक्खू वलयाविमुक्के ॥२४॥त्तिबेमि॥

छाया—निष्क्रम्य देहात्तु निरवकांक्षी, कायं व्युत्सृजेन्निदानछिन्नः।
नो जीवितं नो मारणाभिकांक्षी, चरेद्भिक्षुर्वलयाद्विमुक्तः ॥२४॥
॥इति ब्रवीमि॥

नता आ ही गई। अतएव निर्दोष भिक्षा की गवेषणा करना और उसकी प्राप्ति होना तभी सार्थक होता है जब अंगार धूमादि दोष टाले।

इसी कारण सूत्रकार आगे कहते हैं-मनोज्ञ रस आदि में मूर्छित न हो और उसी प्रकार के आहार की बार बार अभिलाषा न करे। तथा संयम में धैर्यवान् हो और बाह्य तथा आन्तरिक परिग्रह की ग्रंथियों से रहित हो। साधु कभी वस्त्रादि के द्वारा पूजा की कामना न करे और न कीर्ति की कामना करे। विशुद्ध संयममार्ग में विचरें ॥२३॥

અન્વેષણ કરવું અને તે પ્રાપ્ત થવું ત્યારે સફળ થાય કે જ્યારે અંગાર દોષ અને ધૂમાદિ દોષને દૂર કરે

આજ કારણને સૂત્રકાર આગળ કહે છે-મનોજ્ઞ રસ વિગેરેમાં મૂર્છિત ન થવું. અને એજ પ્રકારના આહારથી વારવાર અભિલાષા-ઈચ્છા ન કરવી. તથા સંયમમાં ધૈર્યવાન્ થવું અને બાહ્ય અને આંતરિક પરિગ્રહની ગ્રંથિયોથી રહિત થવું. સાધુએ કોઇ વાર વસ્ત્ર વિગેરે દ્વારા પૂજાની ઈચ્છા ન કરવી. તથા કીર્તિની ઈચ્છા પણ કરવી નહીં કેવળ વિશુદ્ધ એવા સંયમ માર્ગમાં વિચરવું. ॥૨૩॥

अन्वयार्थः—(भिक्खू) भिक्षुः (गेहा उ निक्खम्म) गेहात्-स्वगृहात्तु निष्क्रम्य-प्रव्रज्य (निरावकंखी) निरवकांक्षी-जीवनेऽपि निरपेक्षः सन् (कायं विउसेज्ज) कायं शरीरं व्युत्सृजेत्-शरीरनिष्पतिकर्मतया कायममत्वं त्यजेत् (णियाणछिन्ने) निदानच्छिन्नः-तपसः फलमकामयमानः (वलयाविमुक्के) वलयात्-संसारवलयात् कर्मवलयाद्वा विमुक्तः (नो जीवियं नो मरणाभिकंखी चरेज्ज) नो जीवितं नो मरणाभिकांक्षी-जीवनमरणविषयकाभिलाषरहितः सन् संयमानुष्ठानं चरेत्, इति ॥२४॥

'निक्खम्म गेहा उ' इत्यादि ।

शब्दार्थ--'गेहा उ निक्खम्म-गेहात्तु निष्क्रम्य' साधु घर से निकलकर अर्थात् प्रव्रज्या धारण करके 'निरावकंखी-निरवकांक्षी' अपने जीवन में निरपेक्ष होजाय 'कायं विउसेज्ज-कायं व्युत्सृजेत्' तथा शरीरका व्युत्सर्गकरे 'णियाणछिन्ने-निदानछिन्नः' और वह अपने किये हुए तप के फलकी कामना न करे 'वलयाविमुक्के-वलयाद्विमुक्तः' तथा संसार से मुक्त होकर 'नो जीवियं णो मरणाभिकंखी चरेज्ज--नो जीवितं नो मरणावकांक्षी चरेत्' वह जीवन और मरणकी इच्छा न रखता हुआ संयमानुष्ठान में प्रवृत्त रहें ॥२४॥

अन्वयार्थ--अपने गृह से निष्क्रमण करके अर्थात् दीक्षित होकर जीवनके प्रति भी निष्काम रहे, काय का उत्सर्ग करके अर्थात् शरीर ममता, संस्कार एवं चिकित्सा न करता हुआ, तप संयम के फल की इच्छा न करता हुआ निदानरहित संसार के या कर्म के चक्र से विमु-

'निक्खम्म गेहा उ' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ— गेहा उ निक्खम्म-गेहात्तु निष्क्रम्य' સાધુએ ઘેરથી નીકળીને અર્થાત્ પ્રવ્રજ્યાનો સ્વીકાર કરીને 'निरावकंखी-निरवकांक्षी' પોતાના જીવનની અપેક્ષા રહિત બની જવું જોઈએ 'काय विउसेज्ज-काय व्युत्सृजेत्' તથા શરીરનો વ્યુત્સર્ગ- ત્યાગ કરે. 'णियाणछिन्ने-निदानछिन्नः' તેમજ તેઓ પોતે કરેલા તપના ફળની ઈચ્છા ન કરે 'वलयाविमुक्के-वलयाद्विमुक्त.' તથા સંસારથી મુક્ત બનીને 'नो जीविय णो मरणाभिकंखी चरेज्ज-नो जीवितं नो मरणावकांक्षी चरेत' તેણે જીવન મરણની ઈચ્છા રાખ્યા વિના સંયમના અનુષ્ઠાનમાંજ પ્રવૃત્ત રહેવું ॥૨૪॥

અન્વયાર્થ—પોતાના ઘેરથી નીકળીને અર્થાત્ દીક્ષિત થઈને પોતાના જીવન પ્રત્યે પણ નિષ્કામ રહેવું. શરીરનો ઉત્સર્ગ કરીને અર્થાત્ શરીરની મમતા, શારીરિક સંસ્કાર તથા ચિકિત્સા કર્યા વિના અને તપ કર્યા વિના નિદાન

टीका—'भिक्खू' भिक्षुः 'गेहाउ' गेहात्तु-स्वगृहात् 'निक्खम्म' निष्क्रम्य-वैराग्यभावेन प्रव्रजितो भूत्वा, 'निरावकंखी' निरवकांक्षी-गृहादिकांक्षामकुर्वन् 'कायं' कायं-शरीरम् 'विउसेज्ज' व्युत्सृजेत्-उपात्तशरीरस्य संस्काराद्युपचारादिकमकुर्वन् तन्ममत्वं परित्यजेत् 'णियाणच्छिन्ने' निदानच्छिन्नः, छिन्ननिदानो भवेत्-निदानशल्यरहितो भवेत्। तथा-'जीवियं' जीवितं मरणं च-जीवनमरणयोः 'अभिकंखी' अभिकांक्षी न भवेत्, जीवने मरणे वा रागद्वेषविरहितो भवेत् जीवने न हर्षो मरणे वा न द्वेषः कार्यः। 'वलया' वलयात्-वलयीकृतसंसार-सागरात्-तथाभूतकर्मबन्धना द्वा, 'विमुक्के' विमुक्तः सन् 'चरेज्ज' चरेत्-संयममनुतिष्ठेत्-पालयेदित्यर्थः। 'त्तिबेमि' इति ब्रवीमि, इति शब्दोऽध्यायपरि-

---

क्त हो, जीवन और मरण, दोनों के प्रति निरपेक्ष होकर अर्थात् पूर्ण वैराग्य की स्थिति में तत्पर रहे।

त्ति बेमि-ऐसा मैं कहता हूँ ॥२४॥

टीकार्थ—साधु गृहत्याग करके अर्थात् वैराग्य की प्रबलता से प्रव्रजित होकर, सर्वथा निरपेक्ष निर्जरार्थी होकर काय का भी उत्सर्ग करदे, शरीर के संस्कार एवं उपचार आदि से भी निवृत्त हो जाए। न जीवित रहने की कामना करे, न मरण की। जीवित रहने में हर्ष और मरण में द्वेष न करे। वह संसार या कर्म के वलय चक्र से सर्वथा मुक्त होकर संयम का अनुष्ठान करे अर्थात् संयम का पालन करे।

रहित બનીને સંસારના અથવા કર્મના ચક્રથી વિમુક્ત થવું. જીવન અને મરણ બન્ને પ્રત્યે અપેક્ષા રાખ્યા વિના પૂર્ણ વૈરાગ્યની સ્થિતિમાં તત્પર રહેવું

'त्ति बेमि' આ પ્રમાણે હું કહું છું ॥૨૪॥

ટીકાર્થ—સાધુએ ઘરનો ત્યાગ કરીને અર્થાત્ વૈરાગ્યની પ્રબલતાથી પ્રવ્રજ્યાનો અંગીકાર કરીને સર્વથા નિરપેક્ષ અને નિર્જરાની કામનાવાળા થઈને કાયાનો પણ ઉત્સર્ગ-ત્યાગ કરી દેવો. શરીરના સંસ્કાર અને ઉપચાર વિગેરેથી નિવૃત્ત થઈ જવું જીવવાની પણ ઈચ્છા ન કરવી તેમ મરવાની ઈચ્છા કરવી નહીં. જીવતા રહેવામા હર્ષ અને મરવામાં દ્વેષ ભાવ કરવો નહીં તેણે સંસાર અથવા કર્મના વલય-ચક્રથી સર્વથા મુક્ત થઈને સંયમનું પાલન કરવું.

समाप्ति बोधयति। सुधर्मस्वामी कथयति-अह ब्रवीमि यथा भगवतः सकाशात् श्रुतं तथा-कथयामीति ॥२४॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य – जैनधर्मदिवाकर
-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री
"सूत्रकृताङ्गसूत्रस्य" समयार्थबोधिन्या-
ख्यायां व्याख्यायां समाधिनामकं
दशममऽध्ययनं समाप्तम् ॥१०॥

साधु इच्छा के अनुसार देश देशान्तर में विचरण करे, सब प्रकार के द्वन्द्वों और बन्धनों से रहित हो जाए और संयम की आराधना में इतना तत्पर हो जाए कि जीर्ण होते हुए शरीर का उसे भान ही न हो।'

'इति' शब्द अध्ययन की समाप्ति का सूचक है। सुधर्मा स्वामी जम्बू से कहते हैं-जैसा भगवान् के मुख से सुना वैसा ही मैं कहता हूँ ॥२४॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत 'सूत्रकृताङ्गसूत्र' की समयार्थबोधिनी व्याख्या का समाधिनामक
॥ दशवां अध्ययन समाप्त ॥१०॥

સાધુએ ઈચ્છા પ્રમાણેના દેશ દેશાન્તરમાં વિચરણ કરવું તમામ પ્રકારના દ્વંદ્વો અને બંધનોથી મુક્ત થઈ જવું. અને સંયમની આરાધનામાં એટલા તત્પર થઈ જવું કે-જીર્ણ થતા શરીરનું પણ તેને ભાન ન રહે.

'ઈતિ' શબ્દ અધ્યયનની સમાપ્તિનો સૂચક છે સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂ સ્વામીને કહે છે કે-ભગવાનના મુખથી જે પ્રમાણે મેં સાંભળ્યું છે તે પ્રમાણે જ હું કહું છું ॥૨૪।

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત 'સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર'ની સમયાર્થબોધિની વ્યાખ્યાનું સમાધિ નામનું દસમું અધ્યયન સમાપ્ત ॥૧૦॥

॥ अथैकादशाध्ययनम् ॥

गतं दशममध्ययनम्, साम्प्रतमेकादशमारभ्यते। अस्य पूर्वेणायमभिसम्बन्धः। तत्र दशमाध्ययने सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रलक्षणधर्मरूपः समाधिरुपदिष्टः, समाधिवशादेव मोक्षो भवतीत्यतो मोक्षमार्गनिरूपकमेकादशाध्ययन मारभते। अतो मोक्षमार्गोऽनेन प्रतिपाद्यते। अनेन सम्बन्धेनाऽऽयातस्याऽस्याऽध्ययनस्य इदं प्रथमं सूत्रं गाथारूपेण न्यस्तम्

मूलम्—कयरे मग्गे अक्खाये, माहणेणं मईमया।
जं मग्गं उज्जु पावित्ता, ओहं तरइ दुत्तरं ॥१॥

छाया—कतरो मार्ग आख्यातो, माहनेन मतिमता।
यं मार्गमृजुं प्राप्य, ओघं तरति दुस्तरम् ॥१॥

॥ ग्यारहवां अध्ययन प्रारंभ ॥

दसवां अध्ययन समाप्त हुआ। अब ग्यारहवां अध्ययन प्रारंभ किया जाता है। इस अध्ययन का पूर्ववर्त्ती अध्ययन के साथ यह सम्बन्ध है–दसवें अध्ययन में सम्यग्दर्शन, ज्ञान चारित्र और तपरूप धर्म समाधि का उपदेश दिया गया है। समाधि से मोक्ष की प्राप्ति होती है, अतएव मोक्षमार्ग का निरूपण करनेवाला यह ग्यारहवां अध्ययन प्रारंभ करते हैं। इस संबंध से प्राप्त इस अध्ययन का यह प्रथम सूत्र है–'कयरे मग्गे' इत्यादि।

शब्दार्थ—'मईमया–मतिमता' केवलज्ञानी 'माहणेणं–माहनेन' माहन माहन ऐसा अहिंसा का उपदेश देने वाले भगवान् महावीर

અગિયારમાં અધ્યયનનો પ્રારંભ—

દશમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું હવે અગિયારમું અધ્યયન પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. આ અધ્યયનનો પહેલાના અધ્યયન સાથે આ પ્રમાણેનો સંબંધ છે.–દસમા અધ્યયનમાં સમ્યગ્ દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર અને તપ રૂપ ધર્મ–સમાધિનો ઉપદેશ આપવામાં આવેલ છે. સમાધિથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. તેથી જ મોક્ષમાર્ગનું નિરૂપણ કરવા વાળું આ અગ્યારમું અધ્યયન પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. આ સંબંધથી આવેલ આ અધ્યયનનું આ પહેલુ સૂત્ર છે–'कयरे मग्गे' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'मईमया–मतिमता' કેવળજ્ઞાની એવા 'माहणेणं–माहनेन' માહન, માહન એ પ્રમાણેનો અહિંસાનો ઉપદેશ આપવાવાળા ભગવાન્ મહા-

अन्वयार्थः—'मई मया' मतिमता-केवलज्ञानिना मननं मतिः सा यस्यास्ति स मतिमान् तेन- तीर्थकरेण 'माहणेणं' माहनेन-माहन माहनेत्येवमुपदेश दायिना 'कयरे मग्गे' कतरः किं भूतो मार्गः-मोक्षप्रापको मार्गः 'अक्खाए' आख्यातः कथितः 'जं मग्गं उज्जुं पावित्ता' यं मार्गम् ऋजुमकुटिलं प्राप्य 'दुत्तरं ओघं तरइ' दुस्तरम् ओघं तरति-दुरुत्तरं दुस्तरमोघं भवौघं तरति ॥१॥

टीका—य एकस्मात् स्थानात् स्थानान्तरं प्रापयति स मार्गः-पन्थाः। स च मार्गः द्विविधः-प्रशस्ताऽप्रशस्तभेदात्। तथा-द्रव्यभावरूपो लौकिको लोकोत्तरश्च। तत्र द्रव्यमार्गो लौकिकः भावमार्गस्तु लोकोत्तरो मोक्षप्रापकः, मोक्षस्य

स्वामीने 'कयरे मग्गे-कतरः मार्गः' किस प्रकार का मोक्षप्राप्तिका मार्ग 'अक्खाए-आख्यातः' कहा है 'जं मग्गं उज्जुं पावित्ता-यं मार्गम् ऋजुं प्राप्य' जिस सरल मार्गको पाकर 'दुत्तरं ओघं तरइ-दुस्तरम् ओघं तरति' जीव दुस्तर ऐसे संसार को पार करता है ॥१॥

अन्वयार्थ—मतिमान् माहन (मत हननकरो, किसी को मत हनन करो' ऐसा उपदेश देने वाले) तीर्थंकर महावीर ने कौनसा मोक्ष मार्ग कहा है ? जिस सरल मार्ग को प्राप्त करके दुस्तर भवप्रवाह को भव्य जीव पार करता है ? ॥१॥

टीकार्थ—एक स्थान से दूसरे स्थान को प्राप्त कराने वाला पन्थ मार्ग कहलाता है। मार्ग दो प्रकार का है। प्रशस्त और अप्रशस्त या द्रव्यमार्ग और भावमार्ग अथवा लौकिक मार्ग एवं लोकोत्तरमार्ग इनमें द्रव्यमार्ग लौकिक है और भावमार्ग लोकोत्तर है जो मोक्ष में पहुंचाने

વીર સ્વામીએ 'कयरे मग्गे-कतरः मार्गः' કયા પ્રકારનો મોક્ષ પ્રાપ્તિનો માર્ગ 'अक्खाए-आख्यात' કહ્યો છે. 'ज मग्गं उज्जुं पावित्ता-य मार्गम् ऋजु प्राप्य' સરળ એવા જે માર્ગનો આશ્રય લઈને 'दुत्तरं ओघं तरइ-दुस्तरं ओघं तरति' જીવ દુસ્તર એવા સંસારને તરી જાય છે અર્થાત મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે ॥૧॥

અન્વયાર્થ—મતિમાન્ માહન (કોઈ પણ પ્રાણીને ન મારો) એ પ્રમાણેનો ઉપદેશ આપવાવાળા તીર્થંકર શ્રી મહાવીર સ્વામીએ કયો મોક્ષ માર્ગ કહ્યો છે? કે જે સરલ માર્ગને પ્રાપ્ત કરીને દુસ્તર એવા ભવપ્રવાહને ભવ્ય જીવ પાર કરે ॥૧॥

ટીકાર્થ—એક સ્થાનથી બીજા સ્થાનને પ્રાપ્ત કરાવવાવાળો પન્થ-માર્ગ કહેવાય છે. માર્ગ બે પ્રકારનો છે પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત અથવા દ્રવ્યમાર્ગ અને ભાવમાર્ગ અથવા લૌકિક માર્ગ અને લોકોત્તર માર્ગ તેમાં દ્રવ્ય માર્ગ

लोकोत्तरत्वात्। तत्रापि मिथ्यात्वोपहतदृष्टीनां प्रतिपादितो मार्गः कुटिलः। क्षीणदोषैर्वीतरागैस्तीर्थकरैरुपदिष्टः सरलः। तत्र तीर्थकरप्रतिपादितमार्गमधिकृत्य जम्बूस्वामिना पृष्टः सुधर्मस्वामी प्राह-हे महामुने! 'मईमया' मतिमता-मतिः-सूक्ष्माऽसूक्ष्मपदार्थविषयिणी केवलज्ञानरूपा सा विद्यते यस्य तेन-मतिमता-केवलज्ञानिना, 'माहणेण' माहनेन-सर्वे जीवा जीवितुमिच्छन्ति न तु मर्त्तु मिच्छतो हन्तारं प्रति माहन माहन, इत्युपदेशशीलेन भगवता तीर्थकरेण 'कयरे' कतरः-कीदृशो मार्गः-पन्था मोक्षप्रापकः। 'अक्खाए' आख्यातः प्रतिपादितो लोकहिताय, 'जं' यम्-तीर्थकरप्रतिपादितं मार्गम् 'उज्जुं' ऋजुम्-यथाऽवस्थित पदार्थस्वरूपनिरूपणद्वारेण अवक्रम्-सामान्यविशेषनित्याऽनित्यस्याद्वादसमाश्रयणा

वाला है, क्यों कि मोक्ष लोकोत्तर है। जिनकी दृष्टि मिथ्यात्व से दूषित है, उनके द्वारा प्रतिपादित मार्ग कुटिल होता है और समस्त दोषों का क्षय करदेनेवाले वीतराग तीर्थंकरों का मार्ग सरल है। इनमें से तीर्थंकर प्रतिपादित मार्ग के विषय में जम्बू स्वमीने सुधर्मास्वामी से पूछा-हे महामुने! केवलज्ञानरूप सूक्ष्म पदार्थों को भी विषय करनेवाली मति से युक्त अर्थात् केवलज्ञानी तथा सभी जीव जीवित रहने की अभिलाषा करते हैं, मरने की नहीं अतएव हनन करने वालेको 'माहन, माहन' (मत मारो, मत मारो) इस प्रकार का उपदेशदेनेवाले भगवान् तीर्थंकर ने लोक के कल्याण के लिए मोक्ष का मार्ग किस प्रकार का कहा है? जो मार्ग पदार्थों के यथार्थ स्वरूप का निरूपण करने के कारण तथा सामान्य विशेष और नित्यता अनित्यता आदिरूप अनेका-

---

લૌકિક છે. અને ભાવમાર્ગ લોકોત્તર છે. જે મોક્ષમાં પહોંચાડે છે. તે કેમકે-મોક્ષ એ લોકોત્તર છે. જેમની દૃષ્ટિ મિથ્યાત્વના દોષવાળી છે, તેઓએ પ્રતિપાદન કરેલ માર્ગ કુટિલ હોય છે. અને સઘળા દોષોનો ક્ષય-નાશ કરવાવાળા વીતરાગ તીર્થંકરોનો માર્ગ સરળ છે. તેમાંથી તીર્થંકરે પ્રતિપાદન કરેલ માર્ગના સંબંધમાં જંબૂ સ્વામીએ સુધર્મા સ્વામીને પૂછ્યું, હે મહામુનિ કેવળજ્ઞાન રૂપ સૂક્ષ્મ પદાર્થોને પણ વિષય કરવાવાળી મતિવાળા અર્થાત્ કેવળજ્ઞાની તથા સઘળા જીવો જીવવાની ઈચ્છા કરે છે, મરવાની નહીં તેથી હનન કરવાવાળા ને 'मा हन मा हन' ન મારો, ન મારો આ પ્રમાણેનો ઉપદેશ આપવાવાળા ભગવાન્ તીર્થંકરે લોકોના કલ્યાણને માટે મોક્ષનો માર્ગ કેવી રીતે કહેલ છે? જે માર્ગ પદાર્થોના યથાર્થ સ્વરૂપનું નિરૂપણ કરવાથી તથા સામાન્ય અને વિશેષ તથા નિત્ય અને અનિત્ય વિગેરે રૂપ અનેકાન્ત વાદનું અવલ-

दतिसरलं-सर्वेषां बोधोपकारकम् 'मग्गं' मार्गम्-तमेवंभूतं दर्शनचारित्रतपःस्वरूपं 'पावित्ता' प्राप्य-लब्ध्वा-संसारसागरान्तःपातिनो जीवा मुमुक्षवः संप्राप्तमोक्षसामग्रीकाः 'ओहं' ओघम्-भवसमुद्रम् 'दुत्तर' दुस्तरमपि 'तरइ' तरति-अतिदुस्तर-संसारसागरस्यापि पारं गच्छति, यद्यपि संसारोत्तरणं न दुष्करम् अविकलकारणसद्भावे महतोऽपि कार्यस्य दर्शनात्, तथापि-तादृशसामग्रीप्राप्तिरेव दुष्करा। उक्तञ्च-

'माणुस्सं खेत्तजाई कुलरूवारोग्ग माउयं बुद्धी।
'सवणोग्गहसद्धा संजमो य लोयंमि दुल्लहाइं ॥१॥

छाया—मानुष्यं क्षेत्रं जातिः कुलं रूपमारोग्यमायुर्बुद्धिः।
श्रवणमवग्रहः श्रद्धा संयमश्च लोके दुर्लभानि ॥१॥ इति।

न्तवाद का अवलम्बन करने के कारण अतिसरल है और सभी को बोध देकर उपकार करता है, जिस मार्ग को प्राप्त करके संसार के मोक्षाभिलाषी जीव दुष्प्राप्य ऐसे मोक्ष को प्राप्त करते हैं और अत्यन्त दुस्तर संसार सागर को पार करते हैं।

यद्यपि संसार को पार करना कठिन नहीं है, क्यों कि परिपूर्ण कारणकलाप मिलने पर महान् कार्य भी होता देखा जता है, तथापि वैसी सामग्री की प्राप्ति हो जाना ही कठिन है। कहा भी है— 'माणुस्सं खेत्तजाई' इत्यादि।

'मनुष्यत्व, आर्यक्षेत्र, उत्तम जाति (मातृपक्ष), उत्तम कुल (पितृपक्ष), रूप, आरोग्य, दीर्घायु, सद्बुद्धि, धर्मश्रवण, अवग्रहण (धर्मका ग्रहण करना) श्रद्धा और संयम, यह सब लोक में उत्तरोत्तर दुर्लभ हैं।'

મ્બન કરવાના કારણે અત્યંત સરળ છે. અને સઘળાને બોધ આપીને ઉપકાર કરે છે, જે માર્ગનું અવલમ્બન કરીને સંસારના મોક્ષની ઈચ્છાવાળા જીવો દુષ્પ્રાપ્ય એવા મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે, અને અત્યંત ન તરી શકાય એવા સંસાર સાગરને પાર કહે છે?

જોકે સંસારને પાર કરવું કઠણ નથી. કેમકે—પરિપૂર્ણ કારણ કલાપ (સાધનો) મળવાથી મહાન્ કાર્ય પણ સિદ્ધ થતું જોવામાં આવે છે. પરંતુ તેવી સામગ્રીની પ્રાપ્તિ થવી તેજ કઠણ છે—કહ્યુ પણ છે—'માણુસ્સં ખેત્ત જાઈ' ઈત્યાદિ મનુષ્ય પણું, આર્ય ક્ષેત્ર, ઉત્તમ જાતિ, (માતૃ પક્ષ) ઉત્તમ કુળ (પિતૃપક્ષ) રૂપ, આરોગ્ય, દીર્ઘાયુ, સદ્ બુદ્ધિ, ધર્મ શ્રવણ, અવગ્રહણ (ધર્મને સ્વીકારવો) શ્રદ્ધા, અને સંયમ આ બધા ઉત્તરોત્તર-પછિ પછિના મળવાવાળા દુર્લભ-અપ્રાપ્ય છે.

अहिंसोपदेष्टा केवलज्ञानी तीर्थकरः कं धर्ममाख्यातवान् ।
यमवाप्य जीवः संसारमतिक्रामतीति भावः ॥१॥

मूलम्—तं मग्गं णुत्तरं सुद्धं, सव्वदुक्खविमोक्खणं ।
जाणासि जं जहा भिक्खू, तं णो बूहि महामुणी॥२॥

छाया—तं मार्गमनुत्तरं शुद्धं, सर्वदुःखविमोक्षणम् ।
जानासि यं यथा भिक्षो ! तं नो ब्रूहि महामुने ! ॥२॥

अन्वयार्थः—(भिक्खू महामुणी) जम्बूस्वामी कथयति-हे भिक्षो ! हे महामुने ! (सव्वदुक्खविमोक्खणं) सर्वदुःखविमोक्षकम्-सर्वाणि बहुभिर्भवैरूपचितानि कर्माणि दुःखकारणत्वाद्दुःखानि तेभ्यो विमोचकम् (सुद्धं अणुत्तरं) शुद्धं

आशय यह है कि अहिंसा के उपदेष्टा केवलज्ञानी तीर्थंकर ने कौनसा ऐसा धर्म कहा है, जिसे प्राप्त करके जीव संसार सागर को पार करते हैं ? ॥१॥

'तं मग्गं णुत्तरं' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'भिक्खू महामुणी-हेभिक्षो महामुने' हे साधो' 'सव्व दुक्खविमोक्खणं-सर्वं दुःखविमोक्षकम्' सब प्रकार के दुःखों को छुडाने वाले 'सुद्धं णुत्तरं-शुद्धं अनुत्तरं' उस शुद्ध और सबसे श्रेष्ठ 'जं मग्गं -यं मार्गम्' जिसमार्ग को 'जहा जाणासि-यथा जानासि' जैसे जानते हो 'तं णो बूहि-तं नः ब्रूहि' वैसा हमें कहिये ॥२॥

अन्वयार्थ—जम्बू स्वामी पुनः कहते हैं-हे महामुने ! समस्त दुःखों

કહેવાનો આશય એછે કે-અહિંસાનો ઉપદેશ, આપનારા કેવળ જ્ઞાની તીર્થંકરે એવા કયા ધર્મનું પ્રતિપાદન કરેલ છે ? કે જેને પ્રાપ્ત કરવાથી જીવ સંસાર સાગરને પાર કરે છે. ॥૧॥

'તં મગ્ગં ણુત્તરં' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'भिक्खू महामुणी-भिक्षो महामुने' હે ભિક્ષુ હે સાધો ! 'सव्व दुक्खविमोक्खणं-सर्वदुःखविमोक्षकम्' બધા પ્રકારના દુઃખોથી છોડાવવા વાળા 'सुद्धं णुत्तरं-शुद्धम् अनुत्तरम्' શુદ્ધ અને સૌથી શ્રેષ્ઠ એવા 'जं मग्गं-यं मार्गम्' એ માર્ગને 'जहा जाणासि-यथा जानासि' જે રીતે જાણો છો 'तं णो बूहि-तं नः ब्रूहि' એ રીતે અમને કહો ॥૨॥

અન્વયાર્થ—જંબૂસ્વામી ફરીથી કહે છે હે મહા મુનિ ? સઘળા દુઃખોથી છોડાવવા વાળા નિર્દોષ અને અનુત્તર (પ્રધાન) એ માર્ગને આપ જે રીતે

-निर्दुष्टम् अनुत्तरं सर्वतः प्रधानम् (जं मग्गं) यं मार्गम् (जहा जाणासि) यथा-येन रूपेण जानासि (तं णो बूहि) तं मार्गं नोऽस्माकं ब्रूहि-कथयेति ॥२॥

टीका—स एव प्रष्टा मोक्षमार्गस्यातीवसूक्ष्मत्वात् तमेव प्रश्नं पुनरपि पृच्छति-'भिक्खू' हे भिक्षो! 'महामुणी' हे महामुने! 'सव्वदुक्खविमोक्खणं' सर्व दुःखविमोक्षकम्-सर्वेषां दुःखानां क्षयकारकम्। 'णुत्तरं' अनुत्तरम्-नास्ति उत्तरः-प्रधानो यस्मात् सोऽनुत्तर स्तं सर्वतः प्रधानम्। 'सुद्ध' शुद्धोऽवदातो निर्दोषः पूर्वाऽपरव्याघातादिदोषाऽभावात्, सावद्याऽनुष्ठानोपदेशाऽभावात्, 'जं' यं विमलं भगवतोपदिष्टम् 'मग्गं' मार्गम्-भावमार्गम् 'जहा' यथा-येन प्रकारेण 'जाणासि' जानासि-गुरुपरम्परया, तथा-तं भगवतोपदिष्टं मार्गम् 'णो' नः-अस्माकम् 'ब्रूहि' ब्रूहि-कथयेति। जम्बूस्वामी सुधर्मस्वामिनं पृच्छति-हे साधो! हे महामुने! त्वं सर्वदुःखविनाशकं भगवता तीर्थंकरेण प्रतिपादितं धर्मं जानासि, तं मे ब्रूहि। इति भावः ॥२॥

से छुड़ाने वाले, निर्दोष और अनुत्तर (प्रधान) उस मार्ग को जिसरूप में आप जानते हैं, हे भिक्षो! उसी रूप में हमें कहिए ॥२॥

टीकार्थ—वही प्रश्नकार जम्बू स्वामी मोक्षमार्ग अतीव सूक्ष्म होने से पुनः प्रश्न करते हैं हे महामुने! हे भिक्षो! समस्त दुःखों को क्षय करने वाले, सर्वोत्कृष्ट और शुद्ध अर्थात् पूर्वापरविरोध आदि दोषों से रहित होने के कारण तथा सावद्य कृत्यों के उपदेश का अभाव होने के कारण निर्मल तीर्थंकरोक्त मार्ग को जिस प्रकार से आप जानते हैं, उसी प्रकार से हमें कहिए।

जम्बू स्वामी सुधर्मा स्वामी से निवेदन करते हैं-हे महामुने! आप समस्त दुःखों के विनाशक तीर्थंकर भगवान् के द्वारा उपदिष्ट धर्म को जानते हैं, अतएव हमें कहिये ॥२॥

જાણો છો હે ભિક્ષો! એજ રૂપથી અમને કહેવા કૃપા કરો ॥૨॥

ટીકાર્થ—જમ્બૂ સ્વામી મોક્ષ માર્ગ અત્યંત સૂક્ષ્મ હોવાથી ફરીથી પ્રશ્ન કરતા કહે છે કે-હે મહામુને! હે ભિક્ષો! સઘળા દુખોનો ક્ષય કરવાવાળા સર્વોત્કૃષ્ટ અને શુદ્ધ અથવા પૂર્વાપર વિરોધ વિગેરે દોષો વિનાના હોવાથી તથા સાવદ્ય કૃત્યોના ઉપદેશનો અભાવ હોવાથી તીર્થંકરે ઉપદેશેલા માર્ગને આપ જે રીતે જાણતા હો. એજ પ્રમાણે અમોને કહો.

જમ્બૂ સ્વામી સુધર્મા સ્વામીને નિવેદન કહે છે-કે-હે મહામુને! આપ સઘળા દુઃખોનો નાશ કરવાવાળા અને તીર્થંકર ભગવાને ઉપદેશેલા ધર્મને જાણો છો, તેથીજ તે ધર્મનું અમોને શ્રવણ કરાવો. અર્થાત્ અમોને કહો ॥૨॥

मूलम्—जइ णो केइ पुच्छिज्जा, देवा अदुवा माणुसा।
तेसिं तु कयरं मग्गं, आइक्खेज्जा कहाहि णो॥३॥

छाया—यदि नः केऽपि पृच्छेयु, देवा अथवा मनुष्याः।
तेषां तु कतरं मार्गम्, आख्यास्ये कथय नः॥३॥

अन्वयार्थः—(जइ केइ देवा अदुवा माणुसा पुच्छिज्जा) यदि केचिद्देवा अथवा मनुष्याः मां सम्यग्मार्गं पृच्छेयुः (तेसिं कयरं मग्गं आइक्खेज्जा) तेषां पृच्छतां कतरं मार्गमहम् आख्यास्ये (णो कहाहि) नोऽस्माकं कथयेति॥३॥

टीका—हे मुने! 'जइ' यदि 'केइ' केचित् 'णो' नोऽस्मान् 'पुच्छिज्जा' पृच्छेयुः ये केचन देवाः 'अदुवा' अथवा-'माणुसा' मनुष्याः 'तेसिं' तेषाम्

'जइ णो केइ पुच्छिज्जा' इत्यादि।

शब्दार्थ—'जइ केइ देवा अदुवा माणुसा पुच्छिज्जा-यदि केचित् देवा अथवा मनुष्याः पृच्छेयुः' यदि कोइ देवता अथवा मनुष्य हमसे पूछे तो 'तेसिं कयरं मग्गं आइक्खेज्जा-तेषां कतरं मार्गं आख्यास्ये' उनको हम कौनसा मार्ग का कथन करे 'णो कहाहि- नः कथय' यह आप हमको कहिये॥३॥

अन्वयार्थ—यदि कोई देव अथवा मनुष्य मुझ से मार्ग के विषय में पूछे तो मैं उन्हें कौनसा मार्ग कहूं? अतएव आप मुझे वह मार्ग कहिए॥३॥

टीकार्थ—हे मुनिवर! यदि कोई देव अथवा मनुष्य मेरे समीप आकर मुझसे पूछे कि मोक्ष का मार्ग क्या है, तो मैं उन्हे क्या मार्ग कहूंगा? अतएव अनुग्रह करके आप मुझे वह मार्ग कहिए।

'जइ णो केइ पुच्छिज्जा' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'जइ केइ देवा अदुवा माणुसा पुच्छिज्जा-यदि केचित् देवा अथवा मनुष्याः' पृच्छेयुः' જો કોઇ દેવ અથવા મનુષ્ય અમને પૂછે તો 'तेसिं कयरं मग्गं आइक्खेज्जा-तेषां कतरं मार्गम् आख्यास्ये' તેને અમે કયા માર્ગનું કથન કરીએ 'णो कहाहि-नः कथय' એ આપ અમને કહો ॥૩॥

અન્વયાર્થ—જો કોઇ દેવ અથવા મનુષ્ય મારી પાંસે આવીને મને પૂછે કે મોક્ષનો માર્ગ કયો છે? તો હું તેને કયો માર્ગ બતાવું? તેથી આપ કૃપા કરીને મને તે માર્ગ બતાવો ॥૩॥

ટીકાર્થ—હે મુનિવર! જો કોઇ દેવ અથવા મનુષ્ય મારી પાંસે આવીને મને પૂછે કે-મોક્ષનો માર્ગ કયો છે? તો હું તેઓને કયો માર્ગ બતાવું?

'कयरं' कतरम् 'मग्गं मार्गम् 'आइखेज्जा' अख्यास्ये—कथयिष्यामीति । 'णो' नः 'कहाहि' कथयेति, जम्बूस्वामी सुधर्मस्वामिनं पृच्छति—हे मुने ! यदि मह्यमागत्य देवा मनुष्या वा पृच्छेयुः तदाऽहं तेभ्यः कतरं धर्मं कथमिष्यामीति त्वं कथयेति भावः ॥३॥

मूलम्—जइ वो केई पुच्छिज्जा, देवा अदुवा माणुसा।
तेसिं मं पडिसाहिज्जा, मग्गसारं सुणेह मे ॥४॥

छाया—यदि वः केऽपि पृच्छेयुः, देवा अथवा मनुष्याः ।
तेषामिमं प्रतिसाधयेत्, मार्गसारं शृणुत मे ॥४।

अन्वयार्थः—(जइ केइ देवा अदुवा माणुसा) सुधर्मस्वामी कथयति—यदि केचिद् देवा अथवा मनुष्याः—संसारभ्रमणभीरवः 'वो पुच्छिज्जा' वः—युष्मान

आशय स्पष्ट है। जम्बूस्वामीने मोक्षमार्ग की प्ररूपणा करने के लिए अपने गुरू सुधर्मा स्वामी से इस प्रकार निवेदन करके प्रेरणा की ॥३॥

'जइ वो केइ पुच्छिज्जा' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'जइ केइ देवा अदुवा माणुसा—यदि केपि देवा' अथवा मनुष्याः' यदि कोई देवता अथवा मनुष्य 'वो पुच्छिज्जा—वः पृच्छेयुः। आपसे पूछेतो 'तेसिं मं पडिसाहिज्जा—तेषां इमं प्रतिसाधयेत्' उनसे यह मार्ग का कथन करनाचाहिये 'मग्गसारं—मार्गसारम्' वह साररूप मार्ग का कथन 'मे सुणेह—मे शृणुत' मुझसे आपलोग सुनो ॥४॥

તેથી આપ કૃપા કરીને મને તે માર્ગનું કથન સંભળાવો. અર્થાત્ તેવા માર્ગનો ઉપદેશ આપ અમોને સંભળાવો.

કહેવ નો આશય સ્પષ્ટ છે જંબૂસ્વામીએ મોક્ષની પ્રરૂપણા કરવા માટે પોતાના ગુરૂ સુધર્મા સ્વામીને આ પ્રમાણેનું નિવેદન કરીને મોક્ષ માર્ગનું કથન કરવા પ્રેરણા કરી ॥૩॥

'जइ वो केइ पुच्छिज्जा' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—जइ केइ देवा अदुवा माणुसा—यदि केपि देवा अथवा मनुष्या.' જો કોઈ દેવ અથવા મનુષ્ય 'वो पुच्छिज्जा—वः पृच्छेयुः' આપને પૂછે તો 'तेसिं मं पडिसाहिज्जा—तेषां इमं प्रतिसाधयेत्' તેને આ માર્ગનું કથન કરવું જોઇએ કે જે 'मग्गसारं—मार्गसारम्' સાર રૂપ માર્ગનુ કથન 'मे सुणेह—मे शृणुत' મારી પાસેથી તમો સાંભળો ॥૪॥

सम्यग् मार्ग पृच्छेयु स्तदा 'तेसिं मं पडिसाहिज्जा' तेषां पृच्छतां देवानां मनुजानां वा इमं मार्गं प्रतिसाधयेत्–कथयेत् 'मग्गसारं' तादृशमार्गसारम् 'मे सुणेह' मे–मम कथयतो यूयं श्रणुतेति ॥४॥

टीका––एवं प्रकारेण पृष्टः सुधर्मस्वामी प्राह–भोः ! भोः शिष्याः ! 'जइ' यदि–कदाचित् 'वो' वः–युष्मान् 'देवा' देवाः 'अदुवा' अथवा 'माणुसा' मनुष्याः जन्ममरणभयभीताः मोक्षाभिलाषिणः कस्मिन्नपि काले देशे वा 'पुच्छिज्जा' पृच्छेयुः–संसारसागरतरणसमर्थो मार्गः कः ! इत्यादि रूपं प्रश्नं पृच्छेयुः–तेसिं' तेषाम् यूयम् 'इमं'–वक्ष्यमाणस्वरूपकं षड्जीवनिकायसंरक्षणप्रवणम् 'पडिसाहिज्जा' प्रतिसाधयेत–कथयेत 'मग्गसारं' मार्गसारम्–मार्गस्य–पारमार्थिकस्वरूपम् यं मार्गं भवन्तोऽन्येषां प्रतिपादयिष्यन्ति, तम् 'मे' मे–मम–कथयतः 'सुणेह' शृणुत इति । यदि केचिद्भवन्तं देवा मनुष्या वा मार्गं पृच्छेयु स्तदा वक्ष्यमाणो मार्गो भवद्भि स्तेभ्यः प्रतिपादनीयः, तद्वदतो मे शृणुतेति भावः ॥४॥

अन्वयार्थ—सुधर्मा स्वामी बोले–यदि कोई देव या मनुष्य तुम से सम्यक् मोक्षमार्ग पूछे तो उन्हें यह मार्ग कहना चाहिए। इस उत्तम मार्ग को मैं कहता हूं, तुम सुनो ॥४॥

टीकार्थ—इस प्रकार प्रश्न करने पर सुधर्मा स्वामी बोले–हे शिष्यो ! कदाचित् तुम से कोई देव अथवा जन्म मरण से भयभीत और मोक्ष के अभिलाषी मनुष्य यह पूछे कि संसार सागर से तिरने का मार्ग कौनसा है ? तो तुम उन्हें आगे कहा जाने वाला, षट्काय की रक्षारूप उत्तममार्ग कहना। जिस मार्ग को तुम उन्हें कहोगे, वह मैं कहता हूं। तुम मुझसे सुनो।

तात्पर्य यह है कि यदि कोई देवता अथवा मनुष्य मोक्षमार्ग पूछे तो उन्हे आगे कहा जाने वाला मार्ग कहना। वह मार्ग मैं कहता हूं। तुम उसे सुनो ॥४॥

અન્વયાર્થ—સુધર્મા સ્વામીએ કહ્યું કે—જો કોઈ દેવ અથવા મનુષ્ય તમને સમ્યગ્ મોક્ષ માર્ગના સંબંધમાં પૂછે તો તેને આ માર્ગ બતાવવો જોઈએ તે ઉત્તમ માર્ગનું હું કથન કરૂં છું.

ટીકાર્થ—આ પ્રમાણે જમ્બુ સ્વામીએ પ્રશ્ન કરવાથી સુધર્મા સ્વામીએ કહ્યું કે હે શિષ્યો ! કદાચ તમોને કોઇ દેવ અથવા જન્મ મરણના ભયથી ભયભીત અને મોક્ષની અભિલાષા વાળો મનુષ્ય, એવુ પૂછે કે-સંસાર સાગરથી તરવાનો માર્ગ કયો છે ? તો તમારે આગળ કહેવામાં આવનારા ષટ્ કાયની રક્ષા રૂપ ઉત્તમ માર્ગ તેઓને બતાવવો. તમો તેઓને જે માર્ગ કહેશો તે હું કહું છું તે તમો સાવધાનતાથી મારી પાસેથી સાંભળો.

मूलम्—आणुपुव्वेण महाघोरं, कासवेण पवेइयं।
जमादाय इओ पुव्वं, समुद्दं ववहारिणो ॥५॥

छया—आनुपूर्व्या महाघोरं, काश्यपेन प्रवेदितम्।
यमादाय इतःपूर्वं, समुद्रं व्यवहारिणः ॥५॥

अन्वयार्थः—(कासवेण पवेइयं) काश्यपेन—महावीरस्वामिना प्रवेदितं—कथि-

---

'आणुपुव्वेण महाघोरं' इत्यादि।

शब्दार्थ—'कासवेणपवेइयं-काश्यपेन प्रवेदितम्' काश्यपगोत्री भगवान् महावीर स्वामीका कहाहुवा 'महाघोरं-महाघोरम्' अत्यन्त कठिन मार्गको 'आणुपुव्वेणं आनुपूर्व्या' में क्रमशः कहताहूं 'समुद्दं ववहारिणो समुद्रं व्यवहारिण.' जैसे व्यवहार करनेवाले पुरुष समुद्र को पार करते हैं। तथा 'इओ पुव्वं-इतः पूर्वम्' इसी प्रकार उस सदुप-देश से, पहिले 'जमादाय-यं आदाय' श्रुतचारित्र लक्षण वाले इस मार्गका अवलम्बन करके पहिले अनेक लोग इस संसार को पार कर चुके हैं ॥५॥

अन्वयार्थ—काश्यप अर्थात् महावीर स्वामी द्वारा प्ररूपित अत्य-

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—જો કોઇ દેવ અથવા મનુષ્ય મોક્ષ માર્ગના સંબંધમાં પ્રશ્ન કરે. તો આગળ કહેવામાં આવનાર માર્ગ તેઓને કહેવો. તે માર્ગ હું કહું છુ તે તમો સાંભળો ॥૪॥

'आणुपुव्वेण महाघोरं' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'कासवेण पवेइय-काश्यपेन प्रवेदितम्' કાશ્યપ ગોત્રવાળા ભગ-વાન્ મહાવીર સ્વામીએ કહેલ 'महाघोरं-महाघोरम्' અત્યંત કઠણ એવા માર્ગનું કથન 'आणुपुव्वेण—आनुपूर्व्या' ક્રમ પૂર્વક હું કહું છું. 'समुद्दं ववहा-रिणो-समुद्रं व्यवहारिण' જેમ વ્યવહાર કરવાવાળા પુરૂષો સમુદ્રને પાર કરે છે, તથા 'इओ पुव्वम्-इतः पूर्वम्' આ સદુપદેશથી પહેલાં 'जमादाय-यं आदाय' શ્રુત અને ચારિત્ર લક્ષણવાળા આ માર્ગનું અવલમ્બન કરીને અનેક લોકો આ સંસાર સાગરને પાર કરી ચૂકયા છે. ॥૫॥

અન્વયાર્થ—અર્થાત્ કાશ્યપમહાવીર સ્વામીએ પ્રરૂપિત કરેલ અત્યંત

तम् (महाघोरं) महाघोरम्—अतिकठिनमार्गम् (आणुपुव्वेणं) आनुपूर्व्या—क्रमशः कथयिष्यामि। (समुद्दं ववहारिणो) यथा—व्यवहारिणः—सांयात्रिकाः समुद्रं तरन्ति तथा—(जमादाय) यं—भगवत्प्रवेदितं मार्गं श्रुतचारित्रलक्षणमादाय (इओ पुव्वं) इतः पूर्वं बहवो भवाम्बुधिं तीर्णाः, अत्र दृष्टान्तमाह—(समुद्दं ववहारिणो) यथा—व्यवहारिणः—सांयात्रिकाः समुद्रं तरन्ति तथेति ॥५॥

टीका—'कासवेण' काश्यपेन—कश्यपगोत्रोत्पन्नेन श्रीतीर्थकृता महावीरस्वामिना, 'पवेइयं' प्रवेदितम् 'महाघोरं' महाघोरम्—कातरपुरुषैर्दुस्तरं मार्गम् 'आणुपुव्वेण' आनुपूर्व्या—तीर्थकरपरम्परया, यादृग्रूपेण भगवता प्रतिपादितं तादृशाऽऽनुपूर्व्या, सजातीयाऽऽनुपूर्व्या वाऽहं कथयिष्यामि। 'जं' यं मार्गम् आदाय—स्वीकृत्य 'इओ पुव्वं' इतः पूर्वम्—अनेके विदितपरमार्थाः संसारमतिक्रान्ताः संसारसमुद्रं तीर्णाः। कथमित्याह—यथा 'समुद्दं' समुद्रम् 'ववहारिणोऽव्यवहारिणः—पण्यक्रयविक्रयात्मकव्यापारचतुरचेतसो वणिजः नौकामादाय तस्य

न्त कठिन मार्ग को मैं अनुक्रम से कहता हूँ। जैसे व्यापारी नौका का सहारा लेकर समुद्र को तिरते हैं, उसी प्रकार भगवत्प्रतिपादित इस मार्ग को ग्रहण करके इससे पहले बहुत जीव संसार सागर को तिरचुके हैं ॥५॥

टीकार्थ—काश्यप गोत्र में उत्पन्न तीर्थंकर श्रीमहावीर स्वामी द्वारा प्रतिपादित, कायर पुरुषों के द्वारा दुस्तर, तीर्थंकरों की परम्परा के अनुसार आगत मार्ग को मैं अनुक्रम से कहता हूं। अथवा जिस अनुक्रम से भगवान् ने कहा है, उसी प्रकार मैं कहता हूं। जिस मार्ग को स्वीकार करके इससे पूर्व अनेक परमार्थ के ज्ञाता संसार को पार कर चुके हैं। जैसे क्रय विक्रय करनेरूप व्यापार में चतुर व्यापारी नौका

કઠણ માર્ગનું હું અનુક્રમથી કહું છું. જેમ વેપારી લોકો નૌકાનું અવલંબન કરીને પોતાના વ્યાપાર માટે સમુદ્રને તરીને પાર કરે છે તેજ રીતે ભગવાને પ્રતિપાદન કરેલા આ માર્ગનું અવલમ્બન કરીને પહેલા ઘણા લોકો અપાર એવા આ સંસાર સાગરને તરી ગયા છે ॥૫॥

ટીકાર્થ—કાશ્યપ ગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલા તીર્થંકર મહાવીર સ્વામીએ પ્રરૂપિત અને કાયર પુરૂષો દ્વારા ન તરી શકાય એવા, તીર્થંકરોની પરંપરા પ્રમાણે આવેલા માર્ગને હું અનુક્રમથી કહું છું અથવા જે અનુક્રમથી ભગવાને કહેલ છે, એજ પ્રમાણેના ક્રમથી હું તમોને કહું છું. જે માર્ગનો સ્વીકાર કરીને આથી પહેલાં પરમાર્થના જાણુવાવાળા સંસારને પાર કરી ચૂકયા છે. જેમ ક્રય-વિક્રય-ખરીદ વેચાણ કરવા રૂપ વ્યાપારમાં ચતુર

यथाऽतिभयानकमपि समुद्रं संतरन्ति, तथाऽनेके महान्तो यं मार्गं सम्यग्ज्ञानादिकमवलम्ब्य संसारसागरं तीर्णाः तादृशं मार्गमहं ते कथयिष्यामि ॥५॥

मूलम्—अत्तरिंसु तरंतेगे, तरिस्संति अणागया।
तं सोच्चा पडिवक्खामि, जंतवो तं सुणेह मे ॥६॥

छाया—अतारिषुस्तरन्त्येके, तरिष्यन्ति अनागताः।
तं श्रुत्वा प्रतिवक्ष्यामि, जन्तवस्तं शृणुत मे ॥६॥

को ग्रहण करके अत्यन्त भयानक समुद्रको भी पार कर लेते हैं। उसी प्रकार अनेक महापुरुष जिस मार्ग को सम्यग्दर्शन, आदि को अवलम्बन करके संसारसागर से तिर चुके हैं। इस प्रकार का मार्ग मैं तुम्हें कहता हूं ॥५॥

'अत्तरिंसु' इत्यादि।

शब्दार्थ—'जन्तवो-जन्तवः' बहुतसे प्राणी 'अत्तरिंसु-अतार्षुः' इस मार्ग का आश्रय लेकर भूत काल में अनेक लोगोंने इस संसार सागर को पार किया है 'तरंतेगे-तरन्त्येके' तथा कोई भव्य जीव वर्त्तमान काल में भी पार करते हैं 'अणागया तरिस्संति-अनागताः तरिष्यन्ति' एवं भविष्य कालमें भी बहुतसे संसार को पार करेंगे 'तं सोच्चा पडिवक्खामि-तं श्रुत्वा प्रतिवक्ष्यामि' उस मार्ग को मैं भगवान् महावीर स्वामी के मुखसे सुनकर आपको कहूँगा 'तं सुणेह मे-तं मे शृणुत' उस कथन को मेरेसे आप लोग सुनो ॥६॥

વેપારી નૌકા-વહાણુને લઇને અત્યંત ભયંકર એવા સમુદ્રને પાર કરી જાય છે, એજ પ્રમાણે અનેક મહાપુરૂષો જે માર્ગ એટલે કે-સમ્યક્ દર્શન, જ્ઞાન, વિગેરેનું અવલમ્બન કરીને સંસાર સાગરથી તરી ચૂકયા છે. આવા પ્રકારનો માર્ગ હું તમોને કહું છું. ॥૫॥

'अत्तरिंसु' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'जंतवो-जन्तवः' ઘણા ખરા પ્રાણિયો 'अत्तरिंसु-अतार्षुः' આ માર્ગનો આશ્રય લઈને ભૂતકાળમાં અનેક લોકોએ આ સંસાર સાગરને પાર કર્યો છે, 'तरंतेगे-तरन्त्येके' તથા કોઈ ભવ્ય જીવ વર્તમાનમાં પણ પાર કરે છે. 'अणागया तरिस्संति-अनागताः तरिष्यन्ति' તેમજ ભવિષ્ય કાળમાં પણ ઘણા લોકો સંસારને પાર કરશે 'तं सोच्चा पडिवक्खामि-तं श्रुत्वा प्रतिवक्ष्यामि' એ માર્ગનું કથન ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીના મુખથી સાંભળીને આપને કહીશ 'तं सुणेह मे-तं मे शृणुत' એ કથનને મારી પાસેથી તમો સાંભળો ॥૬॥

अन्वयार्थः—(जंतवो) जन्तवः-प्राणिनः 'अत्तरिंसु' एके संसारसमुद्रं पूर्वम् अतारिषुः-तीर्णवन्तः (तरंतेगे) तरन्त्येके-अधुनाऽपि एके भव्यजीवाः तरन्ति (अणागया तरिस्संति) तथा अनागतकालभाविनोऽनेके तरिष्यन्ति-संसारात्तीर्णा भविष्यन्ति (तं सोच्चा पडिक्खामि) तं-तादृशं मार्गं श्रुत्वा-भगवन्मुखात्कर्णगोचरीकृत्य हे जम्बू मुने! तुभ्यं प्रतिवक्ष्यामि कथयिष्यामि (तं सुणेह मे) तं-तादृशं मार्गं मे-मम कथयतः शृणुत यूयमिति ॥६॥

टीका—'जंतवो' जन्तवः-अनेके प्राणिनो महापुरुषाः पूर्वं महापुरुषैरनुष्ठितं यं भावमार्गम् आश्रित्य पूर्वं संसारोद्विग्नमानसाः सन्तः संसारम् 'अत्तरिंसु' अतारिषुः तीर्णवन्त, तथा-साम्प्रतमपि समस्तसामग्रीयुक्ताः 'तरंतेगे' एके संख्येया जीवाः तरन्ति-सम्प्रत्यपि श्रुतचारित्रलक्षणमार्गमादाय मोक्षं गच्छन्ति।

अन्वयार्थ—जिस मार्ग का अवलम्बन करके बहुत जीव संसार सागर को पार कर चुके हैं, आज भी कोई भव्य जीव पार कर रहे हैं और अनागत काल में भी करेंगे, उस मार्ग को तीर्थंकर के मुख से सुन कर हे जम्बू मैं तुम्हें कहूँगा। तुम मुझसे सुनो ॥६॥

टीकार्थ—महापुरुषों द्वारा आचीर्ण जिस भावमार्ग का आश्रय लेकर संसार से विरक्त मानस वाले अनेक महापुरुष संसार को तिर चुके हैं, वर्त्तमान में भी परिपूर्ण सामग्री प्राप्त करने वाले बहुत जीव तिर रहे हैं अर्थात् श्रुतचारित्र रूप मार्ग को स्वीकार करके मोक्ष प्राप्त कर रहे हैं। तथा अनन्त भविष्यत् काल में भी बहुत से जीव तिरेंगे, ऐसा तीनों कालों में संसार सागर से तारने वाला मोक्ष का कारण अत्यन्त प्रशस्त मार्ग तीर्थंकरोने कहा है।

અન્વયાર્થ—જે માર્ગનુ અવલમ્બન કરીને ઘણા જીવો સંસારને પાર કરી ચુકયા છે, અને હાલમાં પણ કોઈ ભવ્ય જીવ પાર કરી રહેલ છે, અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ પાર કરશે તે માર્ગનુ ભગવાન્ તીર્થંકરને મુખેથી મે' જે પ્રમાણે શ્રવણ કર્યું છે હે જમ્બૂ એ પ્રમાણે હું તમને કહીશ તે તમો મારી પાસેથી સાંભળો ॥૬॥

ટીકાર્થ—મહાપુરૂષોએ આચરેલ જે ભાવમાર્ગનો આશ્રય લઈને સંસારથી વિરક્ત માનસ વાળા અનેક મહા પુરૂષો સંસારને તરી ચૂકેલા છે, વર્તમાનમાં પણ પરિપૂર્ણ સાધન પ્રાપ્ત કરવાવાળા ઘણા જીવો તરી રહ્યા છે. અર્થાત્ શ્રુત ચારિત્ર રૂપ માર્ગને સ્વીકારીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી રહ્યા છે, તથા અનન્ત ભવિષ્ય કાળમાં પણ ઘણા જીવો તરશે. આ રીતે ત્રણે કાળમાં સંસાર સાગરથી તારવાવાળો મોક્ષના કારણ રૂપ શ્રેષ્ઠ માર્ગ તીર્થંકરોએ કહેલ છે.

वर्त्तमानप्रयोगस्तु गणधरकालापेक्षया। गणधराल्लघुकालानन्तरमेव एतत् क्षेत्रे मोक्षमार्गस्याऽवरुद्धत्वात्। अथवा-साम्प्रतमपि महाविदेहादौ जीवा यान्ति मोक्षम् तदपेक्षया वर्त्तमानकालप्रयोगः। 'अणागया' अनागताः अनागतकाले भाविनो बहुशो जीवाः 'तरिस्संति' तरिष्यन्ति, तदेवं कालत्रयात्मकेऽपि संसारे संसारसागरोत्तारको मोक्षगमनैककारणभूतो भावमार्गोऽतिप्रशस्तः केवलज्ञानिभिरुपदिष्टः, तं च भावमार्गम् अहं तीर्थकरात् 'सोच्चा' श्रुत्वा-सम्यगवधार्य, युष्माकम् 'पडिवक्खामि' प्रतिवक्ष्यामि-प्रतिपादयिष्यामि। सुधर्मस्वामी, जम्बूस्वामिप्रभृतिशिष्यान् लक्षीकृत्य तं भावमार्गम् 'मे-मम-कथयतः 'सुणेह' शृणुत यूयमिति ॥६॥

यहाँ वर्त्तमान काल में संसारसागर से तिरने का जो कथन किया है सो गणधरों के समय की अपेक्षा से समझना चाहिए। गणधरों के काल में मोक्षमार्ग अवरुद्ध (बन्ध) नहीं था, उसके पश्चात् ही उसका अवरोध हुआ है। अथवा महाविदेह क्षेत्र से वर्त्तमान काल में भी जीव मोक्ष प्राप्त करते हैं। उनकी अपेक्षा से यहां वर्त्तमान काल का प्रयोग किया गया है।

उस भावमार्ग को मैं तीर्थकर के मुखसे सुना हुआ तुम्हें प्रतिपादित करूंगा।

सुधर्मा स्वामी जम्बू स्वामी को लक्ष्य करके, कहते हैं, उस भाव मार्गको अर्थात् उस मोक्षमार्ग को तुम सुनो ॥६॥

અહિયાં વર્તમાન કાળમાં સંસાર સાગરથી તરવાનું જે કથન કરેલ છે. તે ગણધરોના સમયની અપેક્ષાથી કહેલ છે, તેમ સમજવું. ગણધરોના કાળમાં મોક્ષમાર્ગ અવરૂદ્ધ (બન્ધ) નહતો. તે પછી જ તેનો અવરોધ થયેલ છે. અથવા મહાવિદેહ ક્ષેત્રથી વર્તમાન કાળમાં પણ જીવ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે. તેની અપેક્ષાથી અહિંયાં વર્તમાન કાળનો પ્રયોગ કરવામાં આવેલ છે.

તે ભાવમાર્ગનું કથન મેં તીર્થંકરોના મુખેથી જે રીતે સાંભળેલ છે. તે પ્રમાણે તમોને સંભળાવું છું. સુધર્માસ્વામી જંબૂસ્વામીને ઉદ્દેશીને કહે છે. જે માર્ગનો આશ્રય લઈને ઘણા જીવો સંસાર સાગરને તરી ગયા છે. વર્તમાનમાં પણ તરી રહ્યા છે, અને ભવિષ્યમાં પણ તરશે. એ ભાવમાર્ગને કહેતા એવા મને સાંભળો અર્થાત્ મારા કથનનું શ્રવણ કરો ॥૬॥

मूलम्—पुढवीजीवा पुढो सत्ता, आउ जीवा तहाऽगणी।
वाउजीवा पुढो सत्ता, तणरुक्खा सबीयगा ॥७॥

छाया—पृथिवीजीवाः पृथक्सत्त्वाः, आपो जीवा स्तथाऽग्नयः।
वायुजीवाः पृथक्सत्त्वाः, तृणवृक्षाः सबीजकाः ॥७॥

अन्वयार्थः--(पुढवीजीवा पुढो सत्ता) पृथिवी-पृथिव्येवा पृथिव्याश्रिता जीवाः ते च प्रत्येकशरीरत्वात् पृथक् प्रत्येकं सत्त्वाः जन्तवो ज्ञातव्याः, तथा-(आउजीवा) आपो जीवाः पृथक् प्रत्येकं सत्त्वाः अवगन्तव्याः, (तहाऽगणी)

'पुढवी जीवा पुढो सत्ता' इत्यादि।

शब्दार्थ--'पुढवी जीवा पुढो सत्ता-पृथिवी जीवाः पृथक् सत्वाः' पृथ्वी अथवा पृथ्वीके आश्रित जीव भिन्न भिन्न जीव हैं 'आउ जीवा-आपो जीवाः' तथा जलके जीव भी भिन्न भिन्न हैं 'तहाऽगणी-तथाऽग्नयः' तथा अग्निजीव भी भिन्न भिन्न हैं 'वाउजीवा पुढो सत्ता-वायु जीवाः पृथक् सत्वाः' तथा वायुकायके जीव भी अलग अलग हैं 'तणरुक्खा सबीयगा-तृणवृक्षाः सबीजकाः' इसी प्रकार तृण वृक्ष और बीज भी पृथक् जीव हैं ॥७॥

अन्वयार्थ—पृथ्वी ही जिनका शरीर है अथवा जो पृथ्वी के आश्रित रहते हैं, वे पृथ्वीजीव कहलाते हैं। प्रत्येक शरीर होने के कारण उनका पृथक् पृथक् अस्तित्व है। इसी प्रकार अप्कायिक जीव भी

'पुढवी जावा पुढो सत्ता' इत्यादि

શબ્દાર્થ—'पुढवी जीवा पुढो सत्ता-पृथिवीजीवाः पृथक् सत्वाः' પૃથ્વી અથવા પૃથ્વીના આશ્રયથી રહેલા જીવો જુદા જુદા જીવો છે. 'आउ जीवा-आपो जीवाः' તથા પાણીના જીવો પણ જુદા જુદા પ્રકારના છે. 'तहाऽगणी-तथाऽग्नयः' તથા અગ્નિકાય જીવો પણ જુદા જુદા છે 'वाउजीवा पुढो सत्ता-वायुजीवाः पृथक् सत्वाः' તથા વાયુકાયના જીવો પણ જુદા જુદા છે. 'तणरुक्खा सबीयगा-तृणवृक्षाः सबीजका.' એજ પ્રમાણે તૃણ વૃક્ષો અને બીજ પણ પૃથક્ જીવ છે. ॥૭॥

અન્વયાર્થ—પૃથ્વી જ જેનું શરીર છે. અથવા જેઓ પૃથ્વીના આશ્રયે રહે છે. તેઓ પૃથ્વી કાય જીવો કહેવાય છે. પ્રત્યેક શરીર હોવાને કારણે તેમનું પૃથક્ પૃથક્ અસ્તિત્વ છે. એજ પ્રમાણે અપૂકાયિક જીવો પણ પૃથક્

तथा-अग्नयोऽपि जीवा पृथगेव (वाउजीवा पुढो सत्ता) वायु जीवा अपि पृथगेव सत्त्वाः जन्तवः तथा-(तणरुक्खा सबीयगा) तृणवृक्षाः बीजान्यपीति वनस्पतयः पृथग् जीवा एवेति ॥७॥

टीका—चारित्रमार्गो हि अहिंसालमूलकः, अहिंसा जीवरक्षणरूपा। हिंसा च प्राणिनामेव सम्भवति, प्राणवियोगाऽनुकूलव्यापारस्यैव हिंसात्वात्। सा च चेतने एव सम्भवति, नाचेतने, अतश्चेतनस्वरूपज्ञानमावश्यकम्, अतः षड्जीवनिकायचेतन-स्वरूपपरिज्ञानाय प्रथमतश्चेतनविभागमेव दर्शयति-'पुढवी जीवा इत्यादि।

'पुढवीजीवा' पृथिवीजीवाः-पृथिव्येव जीवाः पृथिव्यामाश्रिता वा। ते ते जीवाः 'पुढो सत्ता' पृथक् पृथक् सत्त्वाः प्राणिनः पृथिवीकायाः सचित्ता इत्यर्थः।

पृथक् पृथक् सत्ता वाले है। अग्निकाय, वायुकाय तथा तृण वृक्ष और बीज भी पृथक् पृथक् सत्ता वाले हैं ॥७।

टीकार्थ—चारित्र मार्ग अहिंसा मूलक है और अहिंसा का अर्थ है जीवों की रक्षा करना। हिंसा प्राणियों की ही हो सकती है, क्योंकि प्राणों का वियोग करने वाला व्यापार ही हिंसा हैं। वह हिंसा भी सचेतन की ही हो सकती है, अचेतन की नहीं। अतएव चारित्र मार्ग को समझने के लिए जीवोंके स्वरूप का ज्ञान होना अनिवार्य है। इस कारण षट् जीवनिकाय के जीवों का ज्ञान कराने के लिए सर्व प्रथम जीवों के भेद दिखलाते हैं।

पृथ्वी ही जिनका शरीर है अथवा जो पृथिव के आश्रित हैं, वे पृथिव जीव हैं। वे पृथक् पृथक् प्राण है। इस प्रकार पृथ्वीकाय सचित्त

પૃથક્ સત્તાવાળા છે. અગ્નિકાય વાયુકાય તથા તૃણવૃક્ષ અને બીજ પૃથક્ પૃથક્ સત્તાવાળા છે. ॥૭॥

ટીકાર્થ—ચારિત્ર માર્ગ અહિંસા પ્રધાન છે. અને અહિંસાનો અર્થ જીવોની રક્ષા કરવી. હિંસા પ્રાણિયોની જ થઈ શકે છે, કેમકે પ્રાણોનો વિયોગ કરવાવાળો વ્યાપાર એટલે કે પ્રવૃત્તિ કરવી તેજ હિંસા છે. તે હિંસા પણ સચેતનની જ થઇ શકે છે અચેતનની નહીં. એથી જ ચારિત્ર માર્ગને સમજવા માટે જીવોના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થવું જરૂરી છે. તેથી ષટ્જીવનિકાયના જીવોનું જ્ઞાન કરાવવા માટે સૌથિ પહેલાં જીવોના ભેદો બતાવવામાં આવે છે.

પૃથ્વીજ જેઓનું શરીર છે, અથવા જે પૃથિવીના આશ્રયે રહેલા છે, તેઓ પૃથ્વીજીવ કહેવાય છે. તેઓ પૃથક્ પૃથક્ પ્રાણી છે. આ રીતે પૃથ્વી

तथा-'आउजीवा' आपो जीवाः-जलान्येव जीवाः जलाश्रिता वा, तेऽपि प्रतिशरीरत्वात्पृथक् पृथगेव। 'तहाऽगणी' तथाऽग्निः, अग्निकायिका अपि पृथग् जीवाः। तथा-'वाउजीवा' वायुजीवाः-वायुकायिकाः, तेऽपि 'पुढोसत्ता' पृथक् सत्त्वाः प्रत्येकशरीरत्वात् तेऽपि भिन्ना एव। वनस्पतिकायास्तु-यः सूक्ष्मः स सर्वोऽपि निगोदरूपः साधारणः। बादरस्तु साधारणोऽसाधारणश्च। तत्र प्रत्येकशरीरिणोऽसाधारणस्याऽनेके भेदाः, तेषु कतिचिद्भेदानिह दर्शयति। 'तणरुक्खा सबीयगा' तृणवृक्षाः सबीजकाः, तृणानि-काशतालादीनि, वृक्षाः अन्तःसाराः-अशोकचन्दनादयः, बीजैः गोधूमचणकप्रभृतिभिः सह वर्त्तन्ते इति सबीजकाः, एते सर्वेऽपि वनस्पतिकायाः प्राणिनोऽपि पृथक्सत्त्वा भिन्नजीवसत्तावन्तः

है। तथा अप् (जल) ही जिनका शरीर है या अप् के आश्रित जो हैं, वे अप्कायिक कहलाते हैं। वे पृथक् पृथक् शरीर वाले होने से प्रत्येक शरीरी कहे गये हैं। इसी प्रकार अनेक अग्निकायिक जीव पृथक् जीव हैं। वायुकायिक भी प्रत्येक शरीरी होने से पृथक् पृथक् अस्तित्व वाले हैं। वनस्पति कायिकों में जो सूक्ष्म हैं, वह सब साधारण अर्थात् निगोद हैं। बादर वनस्पति के दो भेद हैं-साधारण और प्रत्येक। उनमें से प्रत्येक शरीरी असाधारण के अनेक भेद हैं, जिनमें से कतिपय भेद यहां कहे गए हैं, जैसे-तृण, वृक्ष और बीज। काश ताल आदि तृण कहलाते हैं, भीतर में सारवाले अशोक चन्दन आदि वृक्ष कहलाते हैं, और गेहूं चना आदि बीज कहलाते हैं। इन सभी वनस्पतिकायिक

કાય સચિત્ત છે. તથા અપ્ કહેતાં જળ એજ જેમનુ શરીર છે, અથવા અપ્ના આશ્રયથી જે જીવો રહે છે, તેઓ અપ્કાયિક કહેવાય છે. તેઓ પૃથક્ પૃથક્ શરીરવાળા હોવાથી પ્રત્યેક શરીર કહેવાય છે. એજ પ્રમાણે અગ્નિકાય વાળા જીવોના સંબંધમાં પણ સમજવું. વાયુકાયિક પણ પ્રત્યેક શરીર વાળા હોવાથી પૃથક્ પૃથક્ અસ્તિત્વ વાળા છે. વનસ્પતિકાયિકોમાં જે સૂક્ષ્મ છે, તે બધા સાધારણ અથવા નિગોદ છે. બાદર વનસ્પતિના બે ભેદો કહ્યા છે. સાધારણ અને અસાસારણ તેમાંથી પ્રત્યેક શરીર વાળા અસાધારણના અનેક ભેદો છે. જેમાંથી કેટલાક ભેદો અહિયાં કહેવામાં આવે છે. જેમકે-તૃણ, વૃક્ષ, અને બીજ, કાશ, તાલ વિગેરે તૃણ કહેવાય છે. અંદરમાં સારવાળા અશોક, ચંદન વિગેરે વૃક્ષો કહેવાય છે. અને ઘઉં ચણા વિગેરેને બીજ કહેવાય છે. આ બધા વનસ્પતિ કાયિક જીવો પણ પૃથક્ પૃથક્ જીવ રૂપ છે. આ ગાથામાં

सन्ति, एतया गाथया पञ्च जीवकायाः प्रदर्शिताः, षष्ठं त्रसजीवकायम् अग्रिमगाथायां वक्ष्यति ॥७॥

मूलम्—अहावरा तसा पाणा एवं छक्काय आहिया।
एतावए जीवकाए णावरे कोई विज्जई ॥८॥

छाया—अथापरे त्रसाः प्राणाः, एवं षट्काया आख्याताः।
एतावानेव जीवकायो नापरः कश्चिद्विद्यते ॥८॥

अन्वयार्थः--(अहावरा तसा पाणा) अथाऽनन्तरम् अपरे-अन्ये त्रसाः-द्वित्रिचतुःपञ्चेन्द्रियाः (एवं छक्काय आहिया) एवम्-अनन्तरोक्तप्रकारेण षड्विधा

जीव भी पृथक् पृथक् जीव रूप है इस गाथा से पांच प्रकारके जीवनिकायको दिखलाया हैं छठा त्रस जीवनिकाय आगेकी गाथा में कहे हैं।

आशय यह है, कि पृथिवीकाय आदि बहुत से जीव हैं इन जीवों कि विराधना न करने से चारित्र का मार्ग विशुद्ध होता है ॥७॥

'अहावरा तसा' इत्यादि।

शब्दार्थ—'अहावरा तसा पाणा-अथापरे त्रसाः प्राणाः' इससे भिन्न, दे, त्रसकाय वाले जीव होते हैं 'एवं छक्काय आहिया-एवं षट्काया आख्याताः' इस प्रकार तीर्थंकरने जीवों के छ भेद कहे हैं' 'एतावए जीवकाए-एतावानेव जीवकायः' इतना ही जीवों का भेद कहा है 'नावरे कोई विज्जई-नापरः कश्चिद्विद्यते' इनसे भिन्न दूसरा कोई जीव का भेद होता नहीं है ॥८॥

अन्वयार्थ--इनके अतिरिक्त त्रस प्राणी अर्थात् द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय,

---

પાંચ પ્રકારના જીવનિકાયોનું કથન કરેલ છે. છઠ્ઠા ત્રસ જીવનિકાય આગળની ગાથામાં કહેશે.

કહેવાનો આશય એ છે કે—પૃથ્વીકાય વિગેરે ઘણા જીવો છે. આ જીવોની વિરાધના ન કરવાથી ચારિત્રનો માર્ગ વિશુદ્ધ થાય છે. ॥૭॥

'अहावरा तसा' इत्यादि

શબ્દાર્થ—'अहावरा तसा पाणा–अथापरे त्रसाः प्राणाः' આનાથી જુદા ત્રસકાયવાળા જીવો હોય છે. 'एवं छक्काय आहिया–एवं षट्काया आख्याताः' આ રીતે તીર્થંકરોએ જીવોના છ પ્રકારના ભેદો કહ્યા છે. 'एतावए जीवकाए –एतावानेव जीवकायः' આટલા જ જીવોના ભેદો કહ્યા છે 'णावरे कोइ विज्जई नापरः कश्चिद्विद्यते' આનાથી અન્ય કોઈ પણ ભેદ જીવના હોતા નથી ॥૮॥

અન્વયાર્થ—આ શિવાય ત્રસ પ્રાણી અર્થાત્ દ્વીન્દ્રિય–ત્રીન્દ્રિય–ચતુરિ-

जीवनिकाया आख्याताः-कथिताः (एतावए जीवकाए) एतावान् एतद्भेदात्मक एव जीवनिकायो जीवराशिर्भवति, (णावरे कोइ विज्जइ) नापरः कोऽपि एतद्भिन्नो जीवनिकायो विद्यते सर्वेषामत्रैव अन्तर्भावादिति ॥८॥

टीका--षष्ठ जीवनिकायप्रतिपादनायाऽऽह सूत्रकारः-पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतय एकेन्द्रियजीवाः, सूक्ष्मबादरपर्याप्तापर्याप्तकभेदैः प्रत्येकं भिन्ना श्चतुष्प्रकाराः। 'अह' अथानन्तरम् 'अवरा' अपरे-तदन्ये 'तसा' त्रसाः त्रस्यन्तीति एकस्मात्स्थानात्स्थानान्तरं गच्छन्ति-शीतादिना त्रासं प्राप्नुवन्तीति त्रसाः, द्वित्रिचतुष्पञ्चेन्द्रियाः कृमिपिपीलिकाभ्रमरमनुष्यादयः। तत्र-द्वित्रिचतुरिन्द्रियाः प्रत्येकं पर्याप्ताऽपर्याप्तकभेदाभ्यां षट्प्रकाराः। पञ्चेन्द्रियास्तु संज्ञ्यसंज्ञिपर्याप्ताऽपर्याप्तकभेदाच्चतुर्विधाः। 'एवं' एवं

चतुरिन्द्रिय और पंचेन्द्रिय जीव हैं यह सब छह जीवनिकाय कहे गए हैं। इतनी ही जीवराशि है। इसके अतिरिक्त अन्य कोई जीवनिकाय नहीं है ॥८॥

टीकार्थ--षट् जीवनिकाय का प्रतिपादन करने के लिए सूत्रकार कहते हैं-पृथ्वीकाय अप्काय, तेजस्काय, वायुकाय और वनस्पतिकाय के जीव एकेन्द्रिय हैं। सूक्ष्म, बादर, पर्याप्तक आदि भेदों से वे अनेक प्रकार के होते हैं। इनके अतिरिक्त एक त्रसकाय है। जो जीव एक स्थान से दूसरे स्थान पर जाते हैं और शीत आदि से त्रास का अनुभव करके अपना बचाव करते हैं, वे कृमि आदि द्वीन्द्रिय, पिपीलिका (कीडी आदि) आदि त्रीन्द्रिय, भ्रमर मक्खी, मच्छर आदि चतुरिन्द्रिय और मनुष्य आदि पञ्चेन्द्रिय जीव त्रस कहलाते हैं। द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय जीवों के पर्याप्त और अपर्याप्तरूप भेद होने से यह

न्द्रिय અને પંચેન્દ્રિય જીવો છે એ બધાને છ જીવનિકાય કહ્યા છે. આટલી જ જીવરાશી છે. આ શિવાય બીજા કોઇ જીવનિકાય નથી. ॥૮॥

ટીકાર્થ—ષટ્જીવનિકાયનું પ્રતિપાદન કરવા માટે સૂત્રકાર કહે છે.—પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય અને વનસ્પતિકાયના જીવો એકેન્દ્રિય છે. સૂક્ષ્મ, બાદર, પર્યાપ્તક, અપર્યાપ્તક, વિગેરે ભેદોથી તેઓ અનેક પ્રકારના થઇ જાય છે આ શિવાય એક ત્રસકાય છે. જે જીવો એક સ્થાનથી બીજા સ્થાન પર જાય છે, અને તાઢ વિગેરેથી ત્રાસ જનક દુઃખનો અનુભવ કરીને પોતાનો બચાવ કરે છે તે કૃમિ વિગેરે બે ઈન્દ્રિય, કીડી, વિગેરે ત્રીન્દ્રિય-ત્રણ ઇન્દ્રિયો વાળા ભમરા માખ, મચ્છર વિગેરે. ચતુરિંદ્રિય-ચાર ઇન્દ્રિયોવાળા જીવો અને મનુષ્યો વિગેરે પંચેન્દ્રિય જીવો કહેવાય છે. બે દ્વીન્દ્રિય, ત્રીદ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એવા ભેદ હોવાથી આ છ પ્રકારના થાય છે. પંચેન્દ્રિયો ચાર

पूर्वोपदर्शितरीत्या चतुर्दशभूतग्रामात्मकतया 'छक्काय' षड्जीवनिकायाः। 'आहिया' आख्याताः-कथिताः केवलज्ञानिभिः। 'एतावए' एतावानेव इत्यन्व एव संक्षेपतो जीवनिकायो भवति, 'णावरे' नापरः 'कोइ' कश्चिज्जीवनिकायः विज्जई' विद्यते-एतावानेव जीवसमुदायो नापरः एतद्व्यतिरिक्तः कश्चिदिति। पूर्वोक्ताः पृथिव्यादयः पञ्चजीवनिकायाः, षष्ठश्च त्रसरूपः। तीर्थंकरैरेते एव जीवनिकायाः प्रतिपादिताः नाऽन्ये-एतद्व्यतिरिक्ताः सन्तीति भावः ॥८॥

मूलम्-सव्वाहिं अणुजुत्तीहिं, मइमं पडिलेहिया।
सव्वे अकंतदुक्खा य, अओ सव्वे न हिंसया ॥९॥

छाया—सर्वाभिरनुयुक्तिभि, मतिमान् प्रतिलेख्य
सर्वे अकान्तदुःखाश्च, अतः सर्वान् न हिंस्यात् ॥९॥

छह प्रकार के हैं। पंचेन्द्रिय चार प्रकार के हैं- संज्ञी, असंज्ञी, पर्याप्त, अपर्याप्त। इस प्रकार सब को मिलाने से चतुर्दश प्रकार का भूतग्राम है। तीर्थंकर भगवान्ने इन छहों को ही षड्जीवनिकाय कहा है। इसके अतिरिक्त न कोई (संसारी) जीव है, न कोई जीवराशि है।

तात्पर्य यह है कि पृथ्वीकाय आदि पांच और छठा त्रस जीवनिकाय हैं। इतने ही जीव हैं। इनके अतिरिक्त और कोई जीव नहीं है ॥८॥

'सव्वाहिं' इत्यादि।

शब्दार्थ—'मइमं-मतिमान्' बुद्धिमान् पुरुष 'सव्वाहिं अणुजुत्तीहिं-सर्वाभिरनुयुक्तिभिः' सब प्रकार की युक्तियों से 'पडिलेहिया-प्रतिलेख्य' इन जीवों की सिद्धि करके 'सव्वे अकंतदुक्खा-सर्वे अकान्त

પ્રકારના હોય છે. સંજ્ઞી, અસંજ્ઞી, પર્યાપ્ત, અપર્યાપ્ત આ રીતે બધાને મેળવવાથી ચૌદ પ્રકારના ભૂતગ્રામ છે. તીર્થંકર ભગવાને આ છએને ષટ્જીવનિકાય કહેલ છે. આ શિવાય કોઈ (સંસારી) જીવ નથી તેમ કોઈ જીવરાશિપણુ નથી.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—પૃથ્વીકાય વિગેરે પાંચ અને છઠ્ઠા ત્રસ જીવનિકાય છે. તીર્થંકરોએ આજ છ જીવનિકાય કહેલ છે. આટલાજ જીવો છે. આ શિવાય અન્ય કોઈ પણ જીવો નથી. ॥૮॥

'સવ્વાહિં' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'મઇમં-મતિમાન્' બુદ્ધિમાન્ પુરૂષ 'સવ્વાહિં અણુજુત્તીહિં-સર્વાભિરનુયુક્તિભિઃ' બધા પ્રકારની યુક્તિયોથી 'પડિલેહિયા-પ્રતિલેખ્ય' આ જીવોની

अन्वयार्थः—(मइमं) मतिमान्-बुद्धिमान् (सव्वाहिं अणुजुत्तीहिं) सर्वाभिरनुयुक्तिभिर्युक्तिसङ्गतिभिर्युक्तिभिः (पडिलेहिया) पृथिव्यादय इति प्रतिलेख्य-पर्यालोच्य (सव्वे अकंतदुक्खा) सर्वे प्राणिनः अकान्तदुःखाः-अप्रियदुःखाः सुखलिप्सवश्च इति जानीयात् (अओ सव्वे न हिंसया) अतः-अस्मादेव कारणात् सर्वान् प्राणिनो न हिंस्यान्न विराधयेदिति ॥९॥

टीका—सामान्यतः षड्जीवनिकायाः प्रदर्शिताः, एतेषु किं कर्त्तव्यमितीदानीं दर्शयति सूत्रकारः-'सव्वाहिं' इत्यादि । 'सव्वाहिं' सर्वाभिः 'अणुजुत्तीहिं' अनुयुक्तिभि, अनुकूला चासौ युक्तिरित्यनुकूलयुक्तिः स्वसुखप्रियत्वाक्षिप्ताभिः अथवा दोषरहितसपक्षधर्मत्वादियुक्ताभिर्युक्तिभिरनुमानैः-'मइमं' मतिमान्-

दुक्खाः' सभी प्राणियों को दुःख अप्रिय है यह समजे 'अओ सव्वे न हिंसया-अतः सर्वान्नहिंस्यात्' अतएव कोई भी प्राणी की हिंसा न करे ॥९॥

अन्वयार्थ--बुद्धिमान् पुरुष सभी युक्तियों से पृथ्वीकाय आदि का विचार करके यह समझे कि सभी प्राणी को दुःख आक्रान्त हैं अर्थात् किसी भी प्राणी को दुःख प्रिय नहीं हैं, सभी सुख के अभिलाषी हैं इस कारण किसी भी प्राणी की विराधना न करे ॥९॥

टीकार्थ—सामान्य रूप से छह जीवनिकाय दिखलाए गए हैं। अब सूत्रकार यह कहते हैं कि उनके प्रति हमारा क्या कर्त्तव्य है ? सभी अनुकूल युक्तियों से अर्थात् अपनी सुखप्रियता आदि के विचार से या निर्दोष अनुमान आदि रूप युक्तियों से सत् असत् का विवेक रखने

સિદ્ધિ કરીને 'सव्वे अकंतदुक्खा-सर्वे अकान्तदुःखाः' બધા પ્રાણિયોને દુઃખ અપ્રિય છે. એ વાત સમજે 'अओ सव्वे न हिंसया-अतः सर्वान्न-हिंस्यात्' એટલા માટે કોઈ પણ પ્રાણીની હિંસા ન કરવી. ॥૯॥

અન્વયાર્થ—બુદ્ધિમાન્ પુરૂષ બધીજ યુક્તિયોથી પૃથ્વિકાય વિગેરેનો વિચાર કરીને એ સમજે કે-બધા જ પ્રાણિયોને દુઃખ અપ્રિય છે. અને બધા પ્રાણિયો સુખની ઇચ્છા કરવાવાળા છે. તેથી કોઇ પણ પ્રાણીની વિરાધના કરવી નહીં ॥૯॥

ટીકાર્થ—સામાન્ય રીતે છ જીવનિકાય બતાવવામાં આવેલ છે. હવે સૂત્રકાર એ કહે છે કે-તેઓની પ્રત્યે અમારૂં શું કર્તવ્ય છે ? સઘળી અનુકૂળ યુક્તિયોથી અર્થાત્ પોતાની સુખ પ્રિયતા વિગેરેના વિચારથી અથવા નિર્દોષ અનુમાન આદિરૂપ યુક્તિયોથી સત્ અસત્નો વિવેક સમજનારા- બુદ્ધિ-

सदसद्विवेकी विद्वान् 'पडिलेहिया' षड्विधजीवनिकायान् प्रतिलेख्य-पर्यालोच्य 'सव्वे' सर्वेऽपि प्राणिनः 'अकंतदुक्खा' अकान्तदुःखा-अप्रियदुःखा-दुःखद्वेषकाः सुखवांछकाश्च भवन्ति, 'अओ' अस्मादेव कारणात्-मतिमान् 'सव्वे' सर्वान् 'न हिंसया' न हिंस्यात्, कस्याऽपि प्राणिनो विराधनं न कुर्यात्-इति। विद्वान्-एतेषु कायेषु युक्त्या जीवत्वं प्रसाध्य, सर्वेऽपि जीवाः सुखलिप्सवो दुःख-द्वेष्टारो भवन्तीत्याकलय्य कमपि न हिंस्यादिति भावः ॥९॥

मूलम्-एयं खु णाणिणो सारं जं न हिंसइ कंचण।
अहिंसासमयं चेव एयावंतं विजाणिया ॥१०॥

छाया—एवं खलु ज्ञानिनः सारं यन्न हिनस्ति कञ्चन।
अहिंसासमयं चैव-एतावन्तं विज्ञाय ॥१०॥

वाला बुद्धिमान् पुरुष षट् जीवनिकायोंका विचार करे। यह सोचे कि सभी प्राणी दुःख को अप्रिय समझते हैं-सभी दुःख के द्वेषी और सुख के अभिलाषी हैं, इस कारण से मतिमान् किसी भी प्राणी की विराधना न करे।

भावार्थ यह है कि मेधावी पुरुष इन छहों निकायों में जीवत्व सिद्ध करके और यह निश्चय करके कि सभी जीव सुख के अभिलाषी और दुःख के द्वेषी हैं, किसी भी प्राणी की हिंसा न करे ॥९॥

'एयं खु णाणिणो' इत्यादि।

शब्दार्थ--'णाणिणो-ज्ञानिनः' ज्ञानी पुरुषका 'एयं खु सारं-एवं खलु सारं' यही-प्राणातिपात से निवृत्त होना यही सार है 'जं न कंचण हिंसइ-यन्न कञ्चन हिनस्ति' जो वह किसी जीव की हिंसा नहीं

માન્ પુરૂષ ષટ્ જીવનિકાયને વિચાર કરે તે એમ વિચારે કે-બધા જ પ્રાણિયે દુઃખને અપ્રિય સમજે છે. બધા જ દુખના દ્વેષી અને સુખને ઇચ્છનારા છે. તે કારણે બુદ્ધિમાન્ કોઈ પણ પ્રાણીની વિરાધના ન કરે.

કહેવાને ભાવ એ છે કે—બુદ્ધિમાન્ પુરૂષ આ છ એ નિકાયોમાં જીવ પણું સિદ્ધ કરીને અને એવો નિશ્ચય કરીને-સઘળા જીવો સુખને ઇચ્છનારા છે. અને દુઃખને દ્વેષ કરનારા છે. કોઈની હિંસા ન કરે. ॥૯॥

'एवं खु णाणिणो' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ--'णाणिणो-ज्ञानिनः' જ્ઞાની પુરૂષને 'एव खु सारं-एयं खलु सारं' એજ અર્થાત્ પ્રાણાતિપાતથી નિવૃત્ત થવું એજ સાર છે 'जं न कंचण हिंसइ-यन्न कञ्चन हिनस्ति' જે તે કોઈ પણ જીવની હિંસા કરતો નથી. 'अहिंसा

अन्वयार्थः—(णाणिणो) ज्ञानिनः—जीवस्वरूपतद्वधकर्मवेदिनः (एयं खु सारं) एतदेव प्राणातिपातनिवर्त्तनमेव सारं परमार्थतः प्रधानम् (जं न कंचण हिंसइ) यन्न कञ्चन प्राणिनं हिनस्ति—विराधयति, (एयावंतं) एतावन्तम् (अहिंसासमयं चेव) अहिंसासमयम्—अहिंसाप्रतिपादकं शास्त्रमेव (विजाणिया) विज्ञाय न कमपि हिंस्यादिति पूर्वेण सम्बन्धः ॥१०॥

टीका—'णाणिणो' ज्ञानिनः—जीवस्वरूपतद्वधजनितकर्मबन्धवेदिनः। 'खु' खलु-वाक्यालङ्कारे 'एयं' एतदेव-अनन्तरोक्तं प्राणातिपातनिवर्तनम्। एवम्

करता है 'अहिंसासमयं चेव-अहिंसासमयं चेव' अहिंसाके समर्थक शास्त्रका भी 'एयावंतं विजाणिया-एतावन्तं विज्ञाय' यही सिद्धांत जान कर हिंसा नहीं करनी चाहिए ॥१०॥

अन्वयार्थ—जीव के स्वरूप को और उसकी विराधना से होनेवाले पापकर्म के जानने वाले ज्ञानी जन को प्राणातिपात से निवृत्त होना ही सार भूत-प्रधान है, और अहिंसा प्रतिपादक शास्त्र का भी यही सार है कि किसी प्राणी की हिंसा न की जाय ऐसा जान कर किसी भी प्राणी की विराधना न करे ॥१०॥

टीकार्थ—जो ज्ञानवान् हैं अर्थात् जीव के स्वरूप को और उसकी हिंसा से होने वाले पापकर्म बंधको जानते हैं, वे यह जाने कि प्राणातिपात का परित्याग ही सब मे प्रधान है और प्राणी की विराधना से निवृत्त होना ही ज्ञानी का ज्ञानीपन है। ऐसा जानकर वे मन

समयं चेव-अहिंसासमयं चेव' અહિંસાનું સમર્થન કરવાવાળા શાસ્ત્રનું પણ 'एयावंतं विजाणिया-एतावन्तं विज्ञाय' એજ સિદ્ધાંત સમજીને હિંસા કરવી નહીં ॥૧૦॥

અન્વયાર્થ—જીવના સ્વરૂપને તથા તેની વિરાધનાથી થવાવાળા પાપકર્મને જાણવાવાળા જ્ઞાની જને પ્રાણાતિપાતથી નિવૃત્ત થવું એજ સાર અર્થાત્ પ્રધાન છે. અને અહિંસા પ્રતિપાદન કરવાવાળા શાસ્ત્રનો પણ એજ સાર છે. કે કોઈ પણ પ્રાણીની હિંસા ન કરવી. એ સત્ય સમજીને કોઈ પણ પ્રાણિની વિરાધના ન કરવી ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—જેઓ જ્ઞાનીઓ છે, અર્થાત્ જીવના સ્વરૂપને અને તેની હિંસાથી થવાવાળા પાપકર્મના બંધને જાણવવાળા છે. તેઓ એ સમજે કે-પ્રાણાતિપાતનો પરિત્યાગ એજ સૌમાં મુખ્ય છે અને પ્રાણિયોની વિરાધનાથી નિવૃત્ત થવું એજ જ્ઞાનીઓનું જ્ઞાની પણું છે. એમ સમજીને તેઓ

'सारं' सारम्-सर्वतः प्रधानम्, एतदेव हि ज्ञानिनो ज्ञानित्वं यज्जीववधान्निवर्त्तनम्। 'जं' यम् 'कंचण' कमपि जीवम्, 'न हिंसइ' न हिनस्ति-न विघातयति कर्मणा मनसा वाचा कायेन वा। तदुक्तम्-

'किं ताए पढियाए, पयकोडीए पलालभूयाए।
'जत्थित्तियं ण णायं, परस्स पीडा न कायव्वा' ॥१॥

छाया--किं तया पठितया पदकोटया पलालभूतया।
यत्रैतावन्न ज्ञातं परस्य पीडा न कर्त्तव्या इति ॥१॥

तेन पठितेन किम्? तथा-पलालवदसारसमकोटिपदपठितेनापि किं प्रयोजनं येन एतावदपि ज्ञानं न जातं यत् परेषां पीडनम् विराधनम्' न कर्त्तव्यमिति भावः।

'अहिंसा समयं' अहिंसा प्रधानः समयः आगमः, उपदेशरूपः संकेतो वा तम् 'एयावंतं' एवंभूतमहिंसासमयमेतावन्तमेव 'विजाणिया' विज्ञाय येन ज्ञातेन परपीडा न भवेत्, कस्यापि जीवजातस्य हिंसा न भवेदिति ज्ञात्वा ज्ञानी पुरुषः कमपि न हिंस्यात्, एतावानेवाऽहिंसासिद्धान्तः सिद्धो ज्ञातव्य इति भावः ॥१०॥

वचनकाय से किसी की हिंसा नहीं करते हैं। कहा है—'किं ताए पढियाए' इत्यादि।

'अन्य को पीडा नहीं पहुंचानी चाहिए, यदि यह समझ न आई तो पलाल के समान निस्सार करोडो पदों को पढ लेने से भी क्या लाभ है।'

शास्त्र का सार भी अहिंसा ही है। ज्ञानी को इतना ही जानने योग्य है कि किसी प्राणी की हिंसा न हो।
तात्पर्य यह है कि मेधावी पुरुष किसी की हिंसा न करे। इतना ही अहिंसा सिद्धान्त ज्ञातव्य है ॥१०॥

મન, વચન, અને કાયાથી કોઇની પણ હિંસા કરતા નથી. 'किं ताए पढियाए' ઈત્યાદિ

બીજાઓને પીડા પહોંચાડવી ન જોઈએ. જો એ સમજણ ન આવે તો પલાલ (ઘાસ-પરાળ)ની જેમ સાર વિનાના કરોડો પદોને ભણવાથી પણ શું લાભ છે? શાસ્ત્રનો સાર પણ અહિંસા જ છે. જ્ઞાનીને એટલું જ જાણવા યોગ્ય છે, કે કોઈની હિંસા ન થાય.

તાત્પર્ય એ છે કે—મેધાવી પુરૂષે કોઇની હિંસા કરવી નહી એટલો જ અહિંસાનો સિદ્ધાંત જાણવા યોગ્ય છે. ॥૧૦॥

मूलम्–उड्ढं अहे य तिरियं, जे केइ तसथावरा।
सव्वत्थ विरतिं कुज्जा, संति निव्वाणमाहियं ॥११॥

छाया—ऊर्ध्वमधस्तिर्यग् ये केचित् त्रसस्थावराः।
सर्वत्र विरतिं कुर्यात्, शान्तिनिर्वाणमाख्यातम् ॥११॥

अन्वयार्थः—(उड्ढं अहेयतिरियं) ऊर्ध्वमधस्तिर्यक् (जे केइ तसथावरा) ये केचन त्रसा द्वीन्द्रियादयः स्थावराः–पृथिव्यादयो जीवाः सन्ति (सव्वत्थ विरतिं कुज्जा) सर्वत्र–प्राणिसमुदाये विरतिं–प्राणातिपातनिवृत्तिं कुर्यात् (संतिनिव्वाणमाहियं) इत्थं कुर्वत एव शान्तिर्निर्वाणं च–मोक्षो भवतीति आख्यातं–कथितमिति ॥११॥

'उड्ढं अहे य तिरियं' इत्यादि।

शब्दार्थ—'उड्ढं अहे य तिरियं–ऊर्ध्वमधस्तिर्यक्' ऊपर नीचे और तिरछा 'जे केइ तसथावरा–ये केचन त्रसस्थावराः' जो त्रस और स्थावर प्राणी है 'सव्वत्थ विरतिं कुज्जा–सर्वत्र विरतिं कुर्यात्' सर्वत्र उनकी हिंसासे निवृत्त रहना चाहिये 'संति निव्वाणमाहियं–शान्तिनिर्वाणमाख्यातम्' इस प्रकार से जीव को शान्तिमय मोक्ष की प्राप्ति कही गई है कारणकि विरतिमान् से कोई डरता नहीं हैं ॥११॥

अन्वयार्थ—ऊँची नीची और तिर्छी दिशाओं में जो त्रस और स्थावर प्राणी हैं, उन सब में प्राणातिपात की निवृत्ति करनी चाहिए। ऐसा करने वाले को ही मोक्ष की प्राप्ति कही गई है ॥११॥

'उड्ढं अहे य तिरियं' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'उड्ढं अहे य तिरियं–ऊर्ध्वमधस्तिर्यक्' ઉપર નીચે અને તિરછા 'जे केइ तसथावरा–ये केचन त्रस स्थावराः' જે ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણિ છે 'सव्वत्थ विरतिं कुज्जा–सर्वत्र विरतिं कुर्यात्' તેમની હિંસાથી સર્વત્ર–સર્વ પ્રકારથી નિવૃત્ત રહેવું જોઈએ. संति निव्वाणमाहियं शान्तिनिर्वाणमाख्यातम्' આ રીતે જીવને શાન્તિમય મોક્ષ પ્રાપ્તિ કહી છે. કારણ કે વિરતિયુક્ત પુરૂષથી કોઇ ડરતું નથી. ॥૧૧॥

અન્વયાર્થ—ઉંચી, નીચી. અને તિરછી દિશાઓમાં જે ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણિયો છે, તે બધામાં પ્રાણાતિપાતની નિવૃત્તિ કરવી જોઇએ. એમ કરવાવાળાને જ મોક્ષની પ્રાપ્તિ કહી છે. ॥૧૧॥

टीका--'उड्ढं' ऊर्ध्वम्-ऊर्ध्वदिशि वर्त्तमानाः, तथा-'अहे' अधः-अधो दिशि वर्त्तमानाः, तथा-'तिरिय' तिर्यग्यत्र तत्र दिग् विदिक्षु वा वर्त्तमानाः 'जे केइ' ये केचित् 'तसथावरा' त्रसाः स्थावराश्च ये जीवाः सन्ति 'सव्वत्थ' तत्र सर्वत्र जीवविषये मनोवाक्कायैः 'विरतिम्-प्राणातिपातान्निवृत्तिम् 'कुज्जा' कुर्यात् एषा प्राणातिपातनिवृत्तिरेव शान्तिकारणत्वात् 'संति' शान्तिः, निर्वाणकारणत्वात् 'निव्वाणं' निर्वाणम् 'आहियं' आख्यातम्-कथितम् । यतो हि विरतिमतः सकाशान्न कोऽपि बिभेति, नवाऽसौ भवान्तरेऽपि कुतश्चिद् भयमाप्नोतीति ।

'अध ऊर्ध्वं दिग्विदिक्षु, त्रसस्थावरजन्तवः ।
तेषामहिंसनान्मुक्तिः, मुक्तिः शास्त्रस्य जैनिनः ॥१॥ इति ॥११॥

टीका--ऊर्ध्व दिशा में विद्यमान, अधोदिशाओं में विद्यमान तथा तिर्छी दिशाओं और विदिशाओं में विद्यमान जो भी त्रस और स्थावर हैं, उन सब के विषय में मन, वचन, और काय से प्राणातिपात की निवृत्ति करे। यह प्राणातिपात की निवृत्ति ही प्रधान है, क्यों कि वह निर्वाण का कारण होने से निर्वाणरूप कही गई है। यह निवृत्ति स्व पर की शान्ति का कारण होने से शान्ति भी कहलाती है । क्योंकि जो हिंसा से निवृत्त होता है उससे न कोई भय पाता है और न वह स्वयं इस लोक या परलोक में भय को प्राप्त करता है । 'अधो दिशा, ऊर्ध्व-दिशा और तिर्छी दिशाओं एवं विदिशाओं में स्थित त्रस और स्थावर जीवों की हिंसा न करेने से मुक्ति होती है, यही जैनशास्त्र की उक्ति है ॥११॥

ટીકાર્થ—ઉર્ધ્વ (ઉપરની) દિશામાં રહેલ અધો (નીચે)ની દિશામાં રહેલ તથા તિર્છી દિશાઓમાં રહેલ જે કોઇ ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણી છે. તે સઘળાના સંબંધમાં મન, વચન અને કાયાથી પ્રાણાતિપાતની નિવૃત્તિ કરવી. આ પ્રાણાતિપાતની નિવૃત્તી જ પ્રધાન છે કેમકે-એ નિર્વાણમોક્ષનું કારણ હોવાથી તેને નિર્વાણ જ કહેલ છે આ નિવૃત્તિ સ્વપરની શાન્તીનું કારણ હોવાથી શાન્તિ પણ કહેવાય છે. કેમ કે જે હિંસાથી નિવૃત્ત થાય છે, તેનાથી કોઈ ભય પામતા નથી, તેમજ તે પોતે પણ આ લોકમાં કે પરલોકમાં કોઇથી ભય પામતો નથી. 'અધોદિશા, ઉર્ધ્વ દિશા, અને તિર્છી દિશાઓ અને વિદિશાઓમાં રહેલા ત્રસ અને સ્થાવર જીવોની હિંસા ન કરવાથી મુક્તિ થા છે. આજ જૈન શાસ્ત્રની ઉક્તિ (કથન-સિદ્ધાંત) છે. ॥૧૧॥

मूलम्—पंभू दोसे निराकिच्चा, णं विरुज्झेज्ज केणई।
मणसा वयसा चेव, कायसा चेव अंतसो ॥१२॥

छाया—प्रभुर्दोषान् निराकृत्य, न विरुध्येत केनचित्।
मनसा वचसा चैव, कायेन चैव अन्तशः ॥१२॥

अन्वयार्थः—(पभू) इन्द्रियदमने प्रभुः-समर्थः (दोसे निराकिच्चा) दोषान्-मिथ्यात्वाविरत्यादिकान् निराकृत्य-अपनीय (केणइ) केनचिदपि-केनाऽपि प्राणिना सह (मणसा वयसा चेव कायसा अंतसो) मनसा वचसा चैव कायेन अन्तशः-यावज्जीवम् (ण विरुज्झेज्ज) न विरुद्ध्येत-विरोधं न कुर्यादिति ॥१२॥

टीका—'पभू' प्रभुः-इन्द्रियाणां प्रभवतीति प्रभुः-जितेन्द्रियः। अथवा-सर्वसावद्यकर्माणि निराकृत्य मोक्षमार्गस्य पालने समर्थः-प्रभुः 'दोसे' दोषान्

'पभू दोसे निराकिच्चा' इत्यादि।

शब्दार्थ--'पभू-प्रभुः' जितेन्द्रिय पुरुष 'दोसे निराकिच्चा-दोषान् निराकृत्य' मिथ्यात्व अविरति आदि दोषों को हटाकर 'केणइ-केनचिद्' किसी प्राणीसे 'मणसा वयसा चेव कायसा चेव अंतसो-मनसा, वचसा चैव, कायेन चैव अन्तशः' मन वचन और कायके द्वारा जीवन पर्यन्त 'ण विरुज्झेज्ज-न विरुध्येत' विरोध न करे ॥१२॥

अन्वयार्थ--इन्द्रियदमन में समर्थ साधक मिथ्यात्व अविरति आदि दोषों को दूर करके किसी भी प्राणी के साथ मन से वचन से और काय से यावज्जीवन विरोध न करे ॥१२॥

टीकार्थ--प्रभु अर्थात् इन्द्रियों को जीतने में समर्थ-जितेन्द्रिय,

---

'पभू दोसे निराकिच्चा' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ--'पभू-प्रभुः' જીતેન્દ્રિય પુરૂષ 'दोसे निराकिच्चा-दोषान् निराकृत्य' મિથ્યાત્વ અવિરતિ વિગેરે દોષોને હટાવીને 'केणइ-केनचित्' કોઈ પણ પ્રાણીથી 'मणसा वयसा चेव कायसा चेव अतसो-मनसा वचसा चैव कायेन चैव अन्तश.' મન, વચન અને કાયના દ્વારા જીવન પર્યન્ત 'ण विरुज्झेज्ज-न विरुध्येत' વિરોધ ન કરે ॥૧૨॥

અન્વયાર્થ—ઈન્દ્રિય દમનમાં શક્તિવાળા સાધકે મિથ્યાત્વ, અવિરતિ વિગેરે દોષોને દૂર કરીને કોઈ પણ પ્રાણી સાથે મનથી, વચનથી અથવા કાયાથી જીવન પર્યંત વિરોધ ન કરવો ॥૧૨॥

ટીકાર્થ—પ્રભુ અર્થાત્ ઈંદ્રિયોને જીતવામાં સમર્થ-એટલે કે જીતેન્દ્રિય

दूषयन्ति आत्मानमिति दोषा स्तान्-मिथ्यात्वाऽविरतिप्रमादकषाययोगरूपान् यद्वा-प्राणातिपातादिकान् दोषान् 'निराकिच्चा' निराकृत्य-निवार्य 'केणइ' केनाऽपि जीवेन सह 'मणसा' मनसा 'वयसा चेव' वचसा चैव-वचनेन चैव 'कायसा-चेव' कायेन चैव-शरीरक्रियया 'अंतसो' अन्तशः-अन्तपर्यन्तं यावज्जीवम् 'ण' नैव 'विरुज्झेज्ज' विरुद्धयेत-मनोवाक्कायैः केनाऽपि सह विरोधं न कुर्यात् ॥१२॥

मूलम्-संवुडे से महापन्ने, धीरे दत्तेसणं चरे।
एसणासमिए णिच्चं, वज्जयंते अणेसणं ॥१३॥

छाया—संवृतः स महाप्राज्ञो, धीरो दत्तैषणां चरेत्।
एषणासमितो नित्यं, वर्जयन् अनेषणम् ॥१३॥

अथवा समस्त सावद्य कार्यों को त्याग कर मोक्षमार्ग के पालन में समर्थ पुरुष मिथ्यात्व, अविरति, प्रमाद, कषाय और योग आदि आत्मा को दूषित करने वाले दोषों को अथवा प्राणातिपात आदि पापों को त्याग करके किसी भी जीव के साथ मन से वचन से और काय से जीवन के अन्ततक विरोध न करे ॥१२॥

'संवुडे से महापन्ने' इत्यादि।

शब्दार्थ--'से संवुडे महपन्ने धीरे-स संवृतः महाप्रज्ञः धीरः' वह साधु बडा बुद्धिमान् और धीर है 'दत्तेसणं चरे-दत्तैषणां चरेत्' जो दियाहुआ एषणीय आहार आदि लेता है 'णिच्चं एसणासमिए-नित्यं एषणासमितः' तथा सदा एषणा समिति से युक्त रहता हुआ 'अणे-

---

અથવા સઘળા સાવદ્ય કાર્યોનો ત્યાગ કરીને મોક્ષ માર્ગના પાલનમાં સમર્થ પુરૂષ મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કષાય અને યોગ વિગેરે આત્માને દૂષિત કરવાવાળા દોષોને અથવા પ્રાણાતિપાત વિગેરે પાપોનો ત્યાગ કરીને કોઈ પણ જીવની સાથે મનથી, વચનથી અને કાયાથી જીવનના અંત સુધી વિરોધ ન કરે ॥૧૨॥

'संवुडे से महापन्ने' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'से संवुडे महापन्ने धीरे-सः सवृतः' महाप्रज्ञः धीरः' એ સાધુ ઘણા બુદ્ધિશાળી અને ધીર છે કે જે 'दत्तेसणं चरे-दत्तैषणां चरेत्' આપવામાં આવેલ એષણીય આહાર વિગેરે લેય છે 'णिच्च' एसणासमिए-नित्यं' एषणा समितः' તથા જે સદા એષણા સમિતિ યુક્ત રહિને 'अणेसणं वज्जयंते-अने-

अन्वयार्थः—(से संवुडे महापन्ने धीरे) सः संवृत्तः—आस्रवद्वारनिरोधकः, महाप्राज्ञः—विपुलबुद्धिः, धीरः—क्षुत्पिपासादिपरीषहैरक्षोभ्यः. (एसणासमिए) एषणासमितः सन् (अणेसणं वज्जयंते) अनेषणं—सदोषमाहारादिकं वर्जयन् (दत्तेसणं चरे) दत्तैषणां चरेत्—स्वामिना दत्तमेषणीयाहारं गृह्णीयात् ॥१३॥

टीका—'से' स साधुः 'संवुडे' संवृतः—आस्रवद्वाराणां निरोधेन संवृतः। 'महापन्ने' महाप्रज्ञोऽतिशयेन विद्वान्, एतावता जीवाजीवादिविषयकज्ञानवत्ता सूचिता भवति। 'धीरे' धीरः—परीषहोपसर्गादिभिर्बाध्यमानोऽप्यनाकुलः। 'एसणासमिए' एषणासमितः, एषणायां गवेषणग्रहणग्रासरूपायां त्रिविधायां समितः सन् 'निच्चं' नित्यम् 'अणेसणं' अनेषणम्—सदोषमाहारवस्त्रपात्रादिकम् 'वज्जयंते' वर्जयन्—परित्यजन्नेव 'दत्तेसणं चरे' दत्तैषणां चरेत् स्वामिना प्रदत्तमे-

---

सणं वज्जयंते-अनेषणं वर्जयन्तः' अनेषणीय आहारको वर्जित करता है ॥१३॥

अन्वयार्थ--आस्रवद्वारों को निरुद्ध कर देने वाला, महाप्रज्ञ (मेधावी) और धीर मुनि, स्वामी के द्वारा प्रदत्त एषणीय आहार को ही ग्रहण करे, अनेषणीय आहार का त्याग करता हुआ सदैव एष-णासमिति से युक्त हो ॥१३॥

टीकार्थ—कर्मास्रव के द्वारों का निरोध करके संवृत्त, अतिशय ज्ञानी अर्थात् जीव अजीव आदि तत्त्वों का ज्ञाता, परीषहों और उप-सर्गों के उपस्थित होने पर भी क्षुब्ध न होने वाला साधु आहारादि के स्वामी के द्वारा प्रदत्त आहार आदि को ही ग्रहण करे। अनेषणा अर्थात् सदोष आहार वस्त्र पात्र आदि का वर्जन करता हुआ एषणा

षणं वर्जयन्तः' અનેષણીય આહારનો ત્યાગ કરે છે. તે સાધુ બુદ્ધિમાન્ અને વીર છે. ॥૧૩॥

અન્વયાર્થ—આસ્રવ દ્વારોને રોકવાવાળા મહાપ્રાજ્ઞ (મેધાવી) અને ધીર મુનીએ આપેલ એષણીય આહારને જ ગ્રહણ કરે, અનેષણીય આહારનો ત્યાગ કરતા થકા સદૈવ એષણાસમિતિવાળા બને ॥૧૩॥

ટીકાર્થ—કર્માસ્રવના દ્વારોનો નિરોધ કરીને એટલે કે રોકીને સંવૃત, અતિશય જ્ઞાની અર્થાત્ જીવ અજીવ વિગેરે તત્વોને જાણવાવાળા પરીષહો અને ઉપસર્ગો ઉપસ્થિત થાય ત્યારે પણ ક્ષોભ ન પામનારા સાધુ આહાર વિગેરે તેના સ્વામી દ્વારા આપેલ હોય તે જ ગ્રહણ કરે અનેષણા અર્થાત્

मेषणीयमाहारं गृह्णीयादिति। स साधु रविशपितबुद्धिमान् धीरो भवति, यः सर्वदैव परदत्तमेवाऽऽहारादिकमन्वेषयति। तथा—एषणासमितियुक्तः सर्वदैवाऽनेषणीयं परित्यजन् संयमपरिपालने बद्धपरिकरो भवतीति भावः ॥१३॥

मूलम्—भूयाइं च समारब्भ तमुद्दिस्सा य जं कडं।
तारिसं तु ण गिण्हेज्जा, अन्नपाणं सुसंजए ॥१४॥

छाया—भूतानि च समारभ्य, तमुद्दिश्य च यत्कृतम्।
तादृशं तु न गृह्णीयाद्, अन्नं पानं सुसंयतः ॥१४॥

समिति से समित हो अर्थात् गवेषणा, ग्रहणैषणा और ग्रासैषणा में यतनावान् हो।

तात्पर्य यह है कि साधु समस्त आस्रव द्वारों को रोक कर संवर की साधना करता है, अत्यन्त बुद्धिमान् धीर होता है। वह दत्त (दिया हुआ) आहार आदि का ही अन्वेषणा करता है सदा अनेषणा से बचता हुआ एषणासमिति से युक्त होता है। संयमपालन में कटि बद्ध होता है ॥१३॥

'भूयाइं च समारब्भ' इत्यादि।

शब्दार्थ—'भूयाइं च समारब्भ—भूतानि च समारभ्य' जो आहार, भूतों का प्राणियों का आरम्भकरके बनायागया है 'तं—तम्' वह आहार साधुको 'उद्दिस्सा य जं कडं—उद्दिश्य च यत्कृतम् देनेके लिये कियागया है 'तारिसं अन्नपाणं—तादृशमन्नपानम्' ऐसा अन्न एवं पानको 'सुसंजए न गिण्हेज्जा—सुसंयतः न गृह्णीयात्' उत्तम साधु ग्रहण न करे ॥१४॥

દોષવાળા આહાર વસ્ત્ર પાત્ર વિગેરેનો ત્યાગ કરતા થકા એષણા સમિતિથી સમિત થઈને અર્થાત્ ગવેષણા, ગ્રહણૈષણા અને ગ્રાસૈષણામાં યતનાવાન્ થવું.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—સાધુ સઘળા આસ્રવદ્વારોને રોકીને સંવરની સાધના કરે છે. અત્યંત બુદ્ધિશાળી અને ધીર હોય છે. તે દત્ત (બીજાએ આપેલ) આહાર વિગેરેનું જ અન્વેષણ-ગ્રહણ કરે છે. હમેશા અનેષણાથી બચીને એષણા સમિતિથી યુક્ત થાય છે. સંયમ પાલનમાં કટિબદ્ધ થાય છે. ॥૧૩॥

'भूयाइं च समारब्भ' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'भूयाइं च समारब्भ—भूतानि च समारभ्य' જે આહાર ભૂતોનો આરંભ કરીને બનાવવામાં આવ્યો હોય 'तं—तम्' એ સાધુને 'उद्दिस्सा य जं कड—उद्दिश्य च यत्कृतम्' ઉદ્દેશીને આપવા માટે તૈયાર કર્યો હોય 'तारिसं अन्न पाणं—तादृशमन्नपानम्' એવા અન્ન અને પાનને 'सुसंजए न गिण्हेज्जा—सुसंयतः न गृह्णीयात्' ઉત્તમ સાધુ ગ્રહણ ન કરે ॥૧૪॥

अन्वयार्थः—(भूयाइं च समारम्भ) भूतानि—प्राणिनश्च समारभ्य—संरम्भसमारम्भारम्भैः समुपताप्य (तं) तम्—साधुम् (उद्दिस्सा य जं कडं) उद्दिश्य च साध्वर्थं यत् आहारादिकं कृतमुपकल्पितम् (तारिसं अन्नपाणं) तादृशमन्नपानम् (सुसंजए न गिण्हेज्जा) सुसंयतः—संयमयतनावान् न गृह्णीयादिति ॥१४॥

टीका—'भूयाइं' भूतानि—त्रिकालवर्त्तीनि जीवजातानि 'समारम्भ' समारभ्य—संरम्भसमारम्भारम्भैः षड्जीवनिकायं विराध्य, तथा 'तमुद्दिस्सा य' तं—साधुमुद्दिश्य च 'जं कडं' यत्कृतम्—साध्वर्थं यत् परिकल्पितम्—आधाकर्मिकम् 'सुसंजए' सुसंयतः—संयमयतनावान् 'तारिसं' तादृशम्—आधाकर्मिकम् 'अन्नपाणं' अन्नपानम् 'ण गिण्हेज्जा' न गृह्णीयात्। एवं कृते सति—संयममार्गोऽनुपालितो भवतीति। भूतानि परिपीडय साध्वर्थं वा कृतं यदन्नपानादिकम् तन्न गृह्णीयात् इति भावः ॥१४॥

अन्वयार्थ--जो आहार आदि प्राणियों का आरंभ समारंभ करके या उनको परिताप पहुंचा कर तैयार किया गया है अथवा जो साधु को उद्देश्य करके बनाया गया है, उस अन्नपानी आदि को संयमवान् साधु ग्रहण न करे ॥१४॥

टीकार्थ--त्रिकाल में विद्यमान रहने के कारण जीव को भूत कहते हैं। उन भूतों का आरंभ समारंभ करके अर्थात् षट्काय के जीवों की विराधना करके तथा साधु को उद्देश्य करके जो बनाया गया हो, उस आहारादि को संयमवान् साधु अंगीकार न करे। ऐसा करने से ही संयममार्ग का पालन होता है।

आशय यह है कि साधु के लिए छहकाय के जीवों की विराधना

અન્વયાર્થ—જે આહાર વિગેરે પ્રાણિયોના આરંભ સમારંભ કરીને અથવા તેમને પીડા પહોંચાડીને તૈયાર કરવામાં આવ્યો હોય અથવા જે આહાર સાધુને ઉદ્દેશીને બનાવેલ હોય એવા અન્નપાણીને સંયમી સાધુએ ગ્રહણ ન કરવો ॥૧૪॥

ટીકાર્થ--ત્રણે કાળમાં વિદ્યમાન્ રહેવાના કારણે જીવને ભૂત કહેવામાં આવે છે, તે ભૂતોના આરંભ સમારંભ કરીને અર્થાત્ ષટ્કાયના જીવોની વિરાધના કરીને તથા સાધુને ઉદ્દેશીને જે આહાર વિગેરે બનાવેલ હોય તે આહાર વિગેરેને સંયમવાન્ સાધુ સ્વીકાર ન કરે તેમ કરવાથી જ સંયમ માર્ગનું પાલન થાય છે.

કહેવાનો આશય એ છે કે—સાધુના માટે છ કાયના જીવોની વિરા-

मूलम्—पूईकम्मं न सेविज्जा, एस धम्मे वुसीमओ।
जं किंचि अभिकंखेज्जा, सव्वसो तं न कप्पए ॥१५॥

छाया—पूतिकर्म न सेवेत, एप धर्मो वृषिमतः।
यत्किञ्चिदभिकाङ्क्षेत्, सर्वशस्तन्न कल्पते ॥१५॥

अन्वयार्थः—(पूई कम्मं न सेविज्जा) पूतिकर्म-केनाऽपि आधाकर्मिकाद्यशुद्धाहारेण संपृक्तमाहारादिकं न सेवेत-न भुञ्जीत (वुसीमओ एस धम्मे) वृषि-

---

करके जो आहार पानी आदि तैयार किया गया हो उसको साधु ग्रहण न करे ॥१४॥

'पूईकम्मं न सेविज्जा' इत्यादि।

शब्दार्थ—'पूईकम्मं न सेविज्जा-पूतिकर्म न सेवेत' जो आहार आधाकर्मी आहार के एक कणसे भी युक्त हो साधु उसका सेवन न करे. 'वुसीमओ एस धम्मे-संयमवतः एषधर्मः' शुद्ध संयम पालन करने वाले साधुका यही धर्म है 'जं किंचि अभिकंखेज्जा-यत्किंचित् अभिकांक्षेत्' शुद्ध आहार में भी यदि अशुद्धिकी आशंका हो जाय तो 'सव्वसो तं न कप्पए-सर्वशः तन्न कल्पते' वह आहार भी साधुको ग्रहण करने योग्य नहीं है ॥१५॥

अन्वयार्थ—साधु पूतिकर्म आहार का अर्थात् जिस आहार में आधाकर्मी का थोडा सा भी अंश (सिथ मात्र मिला हुआ हो, सेवन

धना करीने जे आहार पाणी विगेरे तैयार करवामां आवेल होय तेने साधु ग्रहण न करे ॥१४॥

'पूईकम्मं न सेविज्जा' ईत्यादि

शब्दार्थ—पूईकम्मं न सेविज्जा-पूतिकर्म न सेवेत' जे आहार आधाकर्मी आहारना एक कणथी पण युक्त होय तेवा आहारनुं सेवन करवुं न जोईए 'वुसीमओ एस धम्मे-संयमवतः एष धर्मः' शुद्ध संयमनुं पालन करवा वाळा साधुनो एज धर्म छे. 'जं किंचि अभिकंखेज्जा-यत् किञ्चित् अभिकांक्षेत्' शुद्ध आहारमां पण जो अशुद्धपणानी आशंका रहेती होय तो 'सव्वसो तं न कप्पए-सर्वशः तन्न कल्पते' ते आहार पण साधुने ग्रहण करवा योग्य नथी. ॥१५॥

अन्वयार्थ—साधुए पूतिकर्म आहारनो अर्थात् जे आहारमां आधाकर्मिनो थोडो अंश पण (सियमात्र) मळेल होय तेनुं सेवन करवुं नहीं आ

मतः-संयमवत एष धर्मः कथितः (जं किंचि अभिकंखेज्जा) यत् किञ्चिदभिकाङ्क्षेत् शुद्धेऽप्याहारे यदि शङ्का भवेत् तदा-(सव्वसो तं न कप्पए) सर्वशः सर्वमपि तदाहारादिकं न कल्पते-ग्रहीतुं नो कल्पते इति ॥१५॥

टीका—'पूईकम्मं' पूतिकर्म-आधाकर्मिकाहारस्यावयवेनाऽपि स्पृष्टं यदाहारादिकम् तत्पूतिकर्म कथ्यते । तत् 'न सेविज्जा' न सेवेत तादृशमाहारं न स्वीकुर्यात् । 'वुसीमओ' वृषिमतः-संयमवतः 'एस धम्मे' एष धर्मः-एष एवाचारः साधूनाम् एषा वा रीतिः संयमवताम्, यत् पूतिकर्म न सेवनीयम् इति। 'जं किंचि अभिकंखेज्जा' यत्किञ्चिदभिकाङ्क्षेत् । यदि शुद्धाहारेऽपि-अशुद्धेश्शङ्काभवेत् तदा-'सव्वसो तं न कप्पए' सर्वशस्तन्न कल्पते शङ्कितमपि आहारादिकं न गृह्णीयादिति। आधाकर्मिकाहारस्यांशेनाऽपि युक्तमाहारादिकं साधुर्न गृह्णीयात् तथा-शङ्कितमपि नैव स्वीकुर्यादित्याचारः साधूनामिति भावः ॥१५॥

न करे। यह संयमवान् साधु का धर्म है। इस-के अतिरिक्त जिस आहार में शंका हो, वह भी सर्वथा ग्रहण करने योग्य नहीं है ॥१५॥

टीकार्थ--अधाकर्मिक आहार का एक सीथ भी जिसमें मिला हो वह पूतिकर्म कहलाता है। साधु ऐसे आहार को स्वीकार न करे। संयमियों का यही धर्म है, यही आचार है और यही रीत है कि वे पूतिकर्म का सेवन न करें। कदाचित् आहार शुद्ध हो परन्तु उसमें अशुद्ध होने की शंका हो तो उसको भी ग्रहण करना सर्वथा नहीं कल्पता। इस प्रकार शंकित आहार को भी ग्रहण न करे।

अभिप्राय यह है कि आधाकर्मिक आहार के एक अंश से भी

સંયમવાળો સાધુનો ધર્મ છે. આ શિવાય જે આહારમાં શંકા હોય તેવો આહાર પણ ગ્રહણ કરવા યોગ્ય નથી. ॥૧૫॥

ટીકાર્થ—આધાકર્મિક આહારનો એક સીથ (અંશ) પણ જેમાં મળેલ હોય તે પૂતિકર્મ કહેવાય છે. સાધુએ એવો આહાર ગ્રહણ કરવો નહીં, સંયમીનો એજ ધર્મ છે. એજ આચાર છે, અને એજ રીત છે, કે, તેઓ પૂતિ કર્મનું સેવન કરે નહીં. કદાચ આહાર શુદ્ધ હોય, પરંતુ તેમાં અશુદ્ધ પણાની શંકા હોય તો તેને ગ્રહણ કરવું પણ સર્વથા કલ્પતું નથી. આ રીતે શંકિત આહારને પણ ગ્રહણ ન કરવો.

કહેવાનો અભિપ્રાય એ છે કે—આધાકર્મી આહારના એક અંશથી

मूलम्–हणंतं णाणुजाणेज्जा, आयगुत्ते जिइंदिए।
ठाणाइं संति सड्ढीणं, गामेसु नगरेसु वा ॥१६॥

छाया––घ्नन्तं नानुजानीयाद्, आत्मगुप्तो जितेन्द्रियः।
स्थानानि सन्ति श्रद्धावतां ग्रामेषु नगरेषु वा ॥१६॥

अन्वयार्थः––(सड्ढीणं) श्रद्धावताम् (गामेसु वा) ग्रामेषु नगरेषु वा (ठाणाइं संति) स्थानानि सन्ति श्रद्धावतां निवासस्थानानि बहूनि सन्ति तत्र–(आयगुत्ते

युक्त आहार को साधु ग्रहण न करे तथा संदिग्ध अर्थात् यह शुद्ध है या अशुद्ध, इस प्रकार की शंका से युक्त आहार को भी ग्रहण न करे। यह साधुओं का आचार है ॥१५॥

'हणंतं णाणुजाणेज्जा' इत्यादि।

शब्दार्थ––'सड्ढीणं श्रद्धावतां' धर्ममें श्रद्धा रखने वाले 'गामेसु नगरेसु वा–ग्रामेषु नगरेषु वा' गामों में अथवा नगरों में 'ठाणाणि संति–स्थानानि सन्ति' साधुओं का निवास होता है 'आयगुत्ते जिइंदिए–आत्मगुप्तः जितेन्द्रियः' अतः आत्मगुप्त जितेन्द्रिय साधु 'हणंतं णाणुजाणेज्जा–घ्नन्तं नानुजानीयात्' जीवहिंसा करनेवाले को भला न जाने ॥१६॥

अन्वयार्थ—धर्म में श्रद्धा रखने वाले गृहस्थों के ग्रामों में और नगरों में ऐसे स्थान होते हैं, जहां साधु ठहरते हैं। (वहां कोई जीव

युक्त આહારને સાધુએ ગ્રહણ ન કરવો. તથા સંદિગ્ધ અર્થાત્ આ શુદ્ધ છે, અથવા અશુદ્ધ છે, આવા પ્રકારની શંકા વાળા આહારને પણ ગ્રહણ કરવો નહીં આ પ્રમાણે સાધુઓનો આચાર છે. ॥૧૫॥

'हणंत' णाणुजाणेज्जा' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ––'सड्ढीणं–श्रद्धावतां' ધર્મમાં શ્રદ્ધા રાખવાવાળા 'गामेसु नगरेसु वा–ग्रामेषु नगरेषु वा' ગામોમાં અથવા નગરોમાં 'ठाणाणि संति–स्थानानि सन्ति' સાધુઓનો નિવાસ થાય છે 'आयगुत्ते जिइंदिए–आत्मगुप्त. जितेन्द्रियः' તેથી આત્મગુપ્ત અને જીતેન્દ્રિય એવો સાધુ 'हणंतं णाणुजाणेज्जा–घ्नन्तं नानुजानीयात्' જીવહિંસા કરવાવાળાને અનુમતિ ન આપે ॥૧૬॥

અન્વયાર્થ—ધર્મમાં શ્રદ્ધા રાખવાવાળા ગૃહસ્થોના ગામોમાં અને નગરોમાં એવા સ્થાનો હોય છે, કે જ્યાં સાધુઓ રહી શકે છે. (ત્યાં કોઈ જીવ-

जिइंदिए) आत्मगुप्तः, आत्मना-मनोवाक्कायरूपेण गुप्तः जितेन्द्रियः-वश्येन्द्रियः (हणंतं णाणुजाणेज्जा) घ्नन्तं-जीवविराधनाकारिणं नानुजानीयात् सावद्यानुष्ठानं नानुमोदयेदिति ॥१६॥

टीका--'सड्ढीणं' श्रद्धावतां धर्मविषयकविचिकित्सारहितानाम्, 'गामेसु नगरेसु वा' ग्रामेषु नगरेषु वा 'ठाणाइं' स्थानानि 'संति' सन्ति, तत्र ग्रामादौ कश्चित् श्रद्धालुः धर्मश्रद्धया यदि जीववधप्रयोजकमारम्भसंपादनीयं कूपखननादि मन्दिर-मूर्तिनिर्माणादिकं कार्यं कुर्यात्, तथा-साधुमुपसृत्य पृच्छेत् भगवन् ! मदीयमिदं कर्म धर्मजनकं न वा ? तदाग्रहात्तद्भयाद्वा 'हणंतं' घ्नन्तं प्राणिजातं स साधुः 'णाणुजाणेज्जा' नानुजानीयाद्-घ्नन्त नानुमोदेत । कथंभूतः साधुर्नानुमोदेत, तत्राह-'आयगुत्ते' आत्मगुप्तः सन् आत्मना-मनोवाक्कायरूपेण गुप्तः, इत्यात्मगुप्तः। तथा-'जिइंदिए' जितेन्द्रियः-वशीकृतेन्द्रियः, सावद्यं कर्मानुष्ठानं नानुमोदेत

जीव हिंसा करे तो) आत्मा को गोपन करने वाला तथा जितेन्द्रिय साधु जीव की विराधना करने वाले का अनुमोदन न करे ॥१६॥

टीकार्थ--अपने धर्म में श्रद्धा रखने वाले गृहस्थ जनों के ग्रामों तथा नगरों में स्थान बने होते हैं । वहाँ कोई कूप, सरोवर आदि का जिसमें जीवहिंसा अवश्यंभाविनी है, निर्माण करना चाहे और साधु के समीप आकर पूछे-भगवन् ! मेरा यह कार्य धर्मजनक है या नहीं ? उस समय उसके आग्रह से अथवा भय से प्राणियों की हिंसा करने वाले उस गृहस्थ की अनुमोदना न करे । किस प्रकार का साधु अनुमोदन न करे, इस विषय में कहते हैं-जो साधु मन वचन और काय से गुप्त है और अपनी इन्द्रियों को जीत चुका है, ऐसा साधु सावद्य कार्य की अनुमोदना न करे ।

હિંસા કરે તો) આત્માનું ગોપન કરવાવાળા તથા જીતેન્દ્રિય સાધુએ જીવની વિરાધના કરવાવાળાની અનુમોદના કરવી નહીં ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—પોતાના ધર્મમાં શ્રદ્ધા રાખવાવાળા ગૃહસ્થ જનોના ગામો અને નગરોમાં સ્થાન બનેલા હોય છે. ત્યાં કોઈ કૂવો, વાવ, સરોવર, વિગેરે કે જેમાં જીવહિંસા અવશ્ય થવાની છે, તેવા વાવકૂવા વિગેરે બનાવવાની ઇચ્છાથી સાધુની પાસે આવીને પૂછે કે-હે ભગવન્ ! મારૂં આ કાર્ય ધર્મ જનક છે કે નહીં ? તે વખતે તેના આગ્રહથી અથવા ભયથી પ્રાણિયોની હિંસા કરવાવાળા તે ગૃહસ્થનું અનુમોદન કરવું નહીં કેવા પ્રકારના સાધુએ અનુમોદન ન કરવુ, આ વિષયમાં સૂત્રકાર કહે છે કે-જે સાધુ, વચન, અને કાયથી ગુપ્ત છે, અને જે પોતાની ઈન્દ્રિયોને જીતી ચૂકેલા છે એવા સાધુએ સાવદ્ય કાર્યની અનુમોદના કરવી નહીં

इति। ग्रामादौ प्रायो बाहुल्येन श्रद्धाशीलानां निवासस्थानं भवति, तत्र यदि धर्मे श्रद्धालु धर्मबुद्धया हिंसामयं कार्यं कुर्यात्-कुर्वन् साधुं पृच्छेद् यन्मदीयमिदं कार्यं शोभनं न वा? तदाऽऽत्मगुप्तो जितेन्द्रियः साधु स्तादृशे सावद्यकार्येऽनुमतिं नैव दद्यादिति भावः ॥१६॥

साधुः सावद्यकार्येऽनुमतिं न दद्यादेतद्विषये सूत्रकार आह-

मूलम्-तहा गिरं समारब्भ, अत्थि पुण्णं ति णो वए।
अहवा णत्थि पुण्णं ति, एवमेयं महब्भयं ॥१७॥

छाया—तथागिरं समारभ्य, अस्तिपुण्यमिति नो वदेत्।
अथवा नास्तिपुण्य मित्येतन्महाभयम् ॥१७॥

ग्राम आदि में प्रायः श्रद्धालु जनों के स्थान होते हैं, जहां साधु ठहर जाते हैं। ऐसे स्थानों में अगर कोई धर्म श्रद्धालु धर्म बुद्धि से हिंसामय कार्य करे और साधु से पूछे कि मेरा यह कार्य अच्छा है या नहीं? तो आत्मगुप्त एवं जितेन्द्रिय साधु उस सावद्य कार्य में अनुमति प्रदान न करे ॥१६॥

साधु सावद्य कार्य में अनुमति न दे, इस विषय में सूत्रकार कहते हैं-'तहा गिरं समारब्भ' इत्यादि।

शब्दार्थ—'तहा गिरं समारब्भ-तथा गिरं समारभ्य' उस प्रकारकी वाणी सुनकर 'अत्थि पुण्णंति णो वए-अस्ति पुण्यमिति नो वदेत्' पुण्य है ऐसा न कहे 'अहवा णत्थि पुण्णंति-अथवा नास्ति पुण्यमिति' अथवा पुण्य नहीं है इस प्रकार का कथन भी 'एवमेयं महब्भयं-एवमेतन्महाभयम्' यह कहना भी महान् भय जनक है ॥१७॥

ગ્રામ વિગેરેમાં પ્રાયઃ શ્રદ્ધાળુ મનુષ્યોનો નિવાસ હોય છે, કે જ્યાં સાધુ રહી જાય છે. એવા સ્થાનોમાં અથવા જો કોઈ ધર્મ શ્રદ્ધાલુ ધર્મબુદ્ધિથી હિંસામય કાર્ય કરે અને સાધુને પૂછે કે-મારૂં આ કાર્ય સારૂં છે કે નહીં? તો આત્મગુપ્ત અને જીતેન્દ્રિય એવા સાધુએ તે સાવદ્ય કાર્યમાં અનુમતિ આપવી નહીં. ॥૧૬॥

સાધુ સાવદ્ય કાર્યમાં અનુમતિ ન દે, આ વિષયમાં સૂત્રકાર કહે છે કે—'तहा गिरं समारब्भ' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'तहा गिरं समारब्भ-तथा गिरं समारभ्य' એવા પ્રકારની વાણી સાંભળીને 'अत्थि पुण्णंति णो वए-अस्ति पुण्यमिति नो वदेत्' પુણ્ય થાય છે. તેમ ન કહેવું. 'अहवा णत्थि पुण्णंति-अथवा नास्ति पुण्यमिति' અથવા પુણ્ય નથી

अन्वयार्थः--(तहा गिरं समारब्भ) तथा गिर समारभ्य-मत्कृतकूपखननादौ पुण्यमस्ति नवेति वाक्यं श्रुत्वा (अत्थि पुण्णं ति णो वए) अस्ति पुण्यमित्येवं वाक्यं नो वदेत् (अहवा) अथवा (नत्थि पुण्णंति) नास्ति पुण्यमित्यपि (एवमेयं महब्भयं) एवमेतदपि महद्भयम्-महदनिष्टकारकम् अतो न वदेदिति ॥१७॥

टीका--केनचित्सावद्यकूपखननादि कर्मणि प्रवृत्तेन किमस्मदनुष्ठीयमान-कर्मणि भविष्यति पुण्यमपुण्य वेति पृष्ठो मुनिः 'तहा' तथाविधां गिरं-वचनम् 'समारब्भ' समारभ्य-श्रुत्वा 'अस्ति भवदनुष्ठितकर्मणि 'पुण्णं ति' पुण्यमिति 'णो वए' नो वदेत् 'अहवा' अथवा 'नत्थि' नास्ति 'पुण्णं ति' पुण्यमिति वा नो वदेत् 'एवमेयं' एवमेतदपि-उभयथाऽपि 'महब्भयं' महद्भयमितिमत्वा दोष-कारणं सावद्यकर्माऽनुष्ठानं परेणाऽपि क्रियमाणं नानुमन्येतेति । यदि कूपादि-

---

अन्वयार्थ—कुंआ खोदने में पुण्य है अथवा नहीं इस प्रकार के वाक्य को सुनकर साधु 'पुण्य है' ऐसा न कहे, और पुण्य नहीं है ऐसा कहना भी महाभयकारी है-अत्यन्त अनिष्टकर है, अतएव ऐसा भी न कहे ॥१७॥

टीकार्थ--कूप खनन आदि सावद्य कर्म में लगा हुआ कोई गृहस्थ, मुनि से पूछे-हमारे द्वारा किये जा रहे इस कार्य से पुण्य होगा या पाप होगा? इस प्रकार के वचन अर्थात् प्रश्न को सुनकर 'आपको इस कार्य से पुण्य होगा' ऐसा न कहे और 'पुण्य नहीं होगा ऐसा भी न कहे, इस प्रकार दोनों प्रकार से महान् भय जान कर दूसरे के द्वारा

થતું એવા પ્રકારનું કથન પણ 'एवमेयं महब्भयं'-एवम् एतन्महाभयम्' મહાભય જનક છે. ॥૧૭॥

અન્વયાર્થ—કૂવો ખોદવામાં પુણ્ય છે, અથવા નથી? આવા પ્રકારના વાકયને સાંભળીને સાધુએ 'પુણ્ય છે' તેમ ન કહેવું. અને 'પુણ્ય નથી' તેમ કહેવું તે પણ ભયકારી છે. અર્થાત્ અત્યંત અનિષ્ટ કર છે તેથી તેમ પણ કહેવું ન જોઈએ ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—કૂવો ખોદવો વિગેરે સાવદ્ય કર્મમાં પ્રવૃત્ત થયેલો કોઈ ગૃહસ્થ મુનિને પૂછે કે-મારા દ્વારા કરવામાં આવતા આ કાર્યથી પુણ્ય થશે? કે પાપ થશે? આવા પ્રકારના વચન અર્થાત્ પ્રશ્ન સાંભળીને 'આપને આ કાર્યથી પુણ્ય થશે' તેમ કહેવું નહીં. તેમજ 'પુણ્ય નહીં થાય' તેમ પણ કહેવું નહીં

खननकार्यप्रवृत्तः कश्चित्साधुं पृच्छेत् अत्र पुण्यमस्ति अपुण्यंवेति । तत्र साधुः पुण्यमस्तीति न वदेत्, नाऽपि नास्ति पुण्य मित्येवं वा वदेत्, यतो हि-उभयथाऽपि विधेर्निषेधस्य वा कथनं महतो भयस्य कारणमिति सारः ॥१७॥

तादृशं कूपखननादिकार्यं किमिति साधुर्नानुमन्येत, तत्राह सूत्रकारः-

मूलम्-दाणट्ठया य जे पाणा, हम्मंति तसथावरा ।
तेसिं सारक्खणट्ठाए तम्हा अत्थीति णो वए ॥१८॥

छाया-दानार्थाय च ये प्राणाः, हन्यन्ते त्रसस्थावराः ।
तेषां संरक्षणार्थाय, तस्मादस्तीति नो वदेत् ॥१८॥

किये जाने वाले दोषों के कारणभूत सावद्य कर्म के अनुष्ठान का अनुमोदन न करे।

सार यह है कि कूप आदि खोदने में प्रवृत्त कोई पुरुष साधु से प्रश्न करे-इस कार्य में पुण्य है या पाप है ? तो साधु 'पुण्य है' ऐसा भी न कहे और 'पाप है' ऐसा भी न कहे। क्योंकि विधान करना और निषेध करना, दोनों ही महान् भय के कारण हैं ॥१७॥

'दाणट्ठया' इत्यादि ।

शब्दार्थ--'दाणट्ठया-दानार्थाय' अन्नदान अथवा जलदान देनेके लिये 'जे तसथावरा पाणा हम्मंति-ये त्रसस्थावराः प्राणाः हन्यन्ते' जो त्रस और स्थावर प्राणी मारे जाते हैं 'तेसिं सारक्खणट्ठाए-तेषां संरक्षणार्थाय' उन जीवों की रक्षा करने के लिये 'अत्थीति नो वए-अस्ति इति नो वदेत्' पुण्य होता है ऐसा न कहे ॥१८॥

આ રીતે બન્ને પ્રકારથી મહાન્ ભય સમજીને બીજાના દ્વારા કરવામાં આવનારા દેષોના કારણભૂત સાવદ્ય કર્મના અનુષ્ઠાનનુ અનુમોદન ન કરે ।

કહેવાને સાર એ છે કે—કૂવો વિગેરે ખોદવામાં પ્રવૃત્ત થયેલ કોઈ પુરૂષ સાધુને પૂછે કે-આ કાર્યમા પૂણ્ય છે કે પાપ છે ? તો સાધુએ 'પુણ્ય છે' તેમ પણ કહેવું નહીં. અને 'પાપ છે,' તેમ પણ કહેવુ નહીં', કેમ કે વિધાન કરવું અને નિષેધ કરવો એ બન્ને મહાન્ ભયના કારણરૂપ છે. ॥૧૭॥

'दाणट्ठया' इत्यादि

શબ્દાર્થ—'दाणट्ठया-दानार्थाय' અન્નદાન અથવા જલદાન આપવા માટે 'जे तसथावरा पाणा हम्मंति-ये त्रसस्थावरा. प्राणाः हन्यन्ते' જે ત્રસ સ્થાવર પ્રાણીયો મારવામાં આવે છે. 'तेसिं सारक्खणट्ठाए-तेषां सरक्षणार्थाय' એ જીવોની રક્ષા કરવા માટે 'अत्थीति नो वए-अस्ति इति नो वदेत्' પુણ્ય થાય છે તેમ ન કહેવું. ॥૧૮॥

अन्वयार्थः—(दाणट्ठया) दानार्थमन्नदानाय जलदानाय वा अन्नजलदानमुद्दिश्येत्यर्थः (जे तसथावरा पाणा हम्मति) ये त्रसस्थावराः प्राणाः-जीवा. हन्यन्ते-व्यापाद्यन्ते (तेसिं सारक्खणट्ठाए) तेषां त्रसस्थावराणां संरक्षणार्थाय-रक्षानिमित्तम् (अत्थीति नो वए) अस्ति पुण्यं भवतः कूपखननादिकार्ये इति नो वदेत् जितेन्द्रियः साधुरिति ॥१८॥

टीका—अन्नदानं पचनपाचनादिकया क्रियया भवति, जलदानं च कूपखननादिकया क्रियया भवतीति 'दाणट्ठया' दानार्थाय-तद्दाननिमित्तम् 'जे' ये 'तसथावरा' त्रसस्थावराः 'पाणाः' प्राणिनः 'हम्मंति' हन्यन्ते 'तेसिं' येषामुपमर्देनेनान्नादिकं निष्पादितं भवति तेषाम् 'सारक्खणट्ठाए' रक्षणनिमित्तम् 'अत्थी ति णो वए' अस्ति-पुण्यमस्तीति नो वदेत् आत्मगुप्तो जितेन्द्रियः साधुः नो वदेदस्ति पुण्यमिति भावः ॥१८॥

मूलम्—जेसिं तं उवकप्पंति, अन्नपाणं तहाविहं ।
तेसिं लाभंतरायंति, तम्हा णत्थि त्ति णो वए ॥१९॥

अन्वयार्थ—अन्नदान या जलदान के लिए त्रस और स्थावर प्राणियों का घात किया जाता है, उनकी रक्षाके लिए 'पुण्य है' ऐसा नहीं कहना चाहिए ॥१८।

टीकार्थ—पचन पाचन आदि क्रिया करके अथवा कूपखनन आदि क्रिया करके दान के लिए जिन त्रस और स्थावर प्राणियों का घात किया जाता है, उनके संरक्षण के लिए 'पुण्य है' ऐसा न कहे।

सारांश यह है कि जितेन्द्रिय साधु 'पुण्य है' ऐसा न कहे। पुण्य का विधान करने से त्रस स्थावर जीवों की विराधना का भागी बनना पड़ता है ॥१८॥

અન્વયાર્થ—અન્નદાન અથવા જળદાન માટે ત્રસ અને સ્થાવર જીવોનો ઘાત કરવામાં આવે છે તેની રક્ષા માટે 'પુણ્ય છે' તેમ કહેવું ન જોઇએ ॥૧૮॥

ટીકાર્થ—પચન પાચન વિગેરે ક્રિયાઓ કરીને અથવા કૂવો ખોદવો વિગેરે ક્રિયા કરીને દાનને માટે જે ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણિયોનો ઘાત કરવામાં આવે છે, તેમના રક્ષણ માટે 'પુણ્ય છે' તેમ ન કહેવું

કહેવાનો ભાવ એ છે કે—જીતેન્દ્રિય સાધુ 'પુણ્ય છે' તેમ ન કહે. કારણ કે પુણ્યનું વિધાન કરવાથી ત્રસ અને સ્થાવર જીવોની વિરાધનાના ભાગીદાર બનવું પડે છે. ॥૧૮॥

छाया—येषां तदुपकल्पयन्ति, अन्नपानं तथाविधम् ।
तेषां लाभान्तराय इति, तस्मान्नास्तीति नो वदेत् ॥१९॥

अन्वयार्थः--(जेसिं तं) येषां प्राणिनां कृते तत् (तहाविहं अन्नपाणं उवकप्पंति) तथाविधमन्नपानादि उपकल्पयन्ति-निष्पादयन्ति (तेसिं लाभंतरायंति) तेषां लाभान्तरायो विघ्नो भवेत् (तम्हा) तस्मात् कारणात् (नत्थित्ति नो वए) नास्ति पुण्यमित्यपि नो वदेदिति । १९॥

टीका—यदि पुण्यमस्तीति कथने पापं भवति, तदा नास्ति पुण्यमित्येव ब्रूयात् इति वक्तव्ये निषेधपक्षमपि प्रतिषेधयति 'जेसिं तं' येषां तत् 'तहाविहं'

'जेसिं तं उवकप्पंति' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'जेसिं तं-येषां तत्' जिन प्राणियों को दान देनेके लिये 'तहाविहं अन्नपाणं उवकप्पंति-तथाविधं अन्नपानं उपकल्पयन्ति' उस प्रकार का अन्नपान तैयार किया जाता है 'तेसिं लाभंतरायंति-तेषां लाभान्तराय इति' उनके लाभ में अन्तराय न हो 'तम्हा-तस्मात्' इसलिये 'नत्थित्ति णो वए-नास्तीति नो वदेत्' पुण्य नहीं है ऐसा भी न कहे ॥१९॥

अन्वयार्थ—जिन प्राणियों के लिए वह प्राणिघात पूर्वक अन्नपानी वे गृहस्थ तैयार करते हैं, उनको लाभान्तराय होगा, इस कारण से पुण्य नहीं है' ऐसा भी न कहे ॥१९।

टीकार्थ—यदि 'पुण्य है' ऐसा कहने में पाप होता है तो 'पुण्य नहीं है' ऐसा कह देना चाहिए। ऐसा वक्तव्य उपस्थित होने पर निषेधपक्ष

'जेसिं तं उवकप्पंति' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ--'जेसिं तं-येषाँ तत्' જે પ્રાણિયોને દાન આપવા માટે 'तहाविहं अन्नपानं उवकप्पंति-तथाविधं अन्नपानं उपकल्पयन्ति' એવા પ્રકારનું અન્ન પાન તૈયાર કરવામાં આવે છે. 'तेसिं लाभान्तरायंति-तेषां लाभान्तराय इति' તેઓના લાભમાં અંતરાય-વિઘ્ન રૂપ ન થાય 'तम्हा-तस्मात' તે માટે 'नत्थित्ति नो वए नास्तीति नो वदेत्' પુણ્ય નથી એવું પણ ન કહેવું ॥૧૯॥

અન્વયાર્થ--જે પ્રાણિયો માટે પ્રાણી ઘાત પૂર્વક અન્નપાણી તે ગૃહસ્થો તૈયાર કરે છે. તેમને લાભાન્તરાય થાય તે કારણે 'પુણ્ય નથી' એ પ્રમાણે પણ કહેવું નહીં ॥૧૯॥

ટીકાર્થ—જો 'પુણ્ય છે' તેમ કહેવાથી પાપ થતું હોય તો 'પુણ્ય નથી' તેમ કહેવું જોઈએ આ પ્રમાણેનું કથન ઉપસ્થિત થતાં નિષેધક પક્ષનો પણ

तथाविधम् 'अन्नपाणं' अन्नपानं धर्मबुद्ध्या 'उपकप्पंति' उपकल्पयन्ति-निष्पादयन्ति। तत्र निषेधकरणम् 'तेसिं' तेषामाहारपानार्थिनां जीवानां तादृशान्नपानाद्यलाभो भवेत् तदभावेन ते दुःखिनो भवन्ति तेन तेषाम् 'लाभंतरायंति' लाभान्तराय इति, लाभे विघ्नः स्यात् 'तम्हा' तस्मात् कूपखननादि कर्माणि 'णत्थि त्ति' नास्तीति 'नो वए' नो वदेत् पुण्यं नास्तीत्यपि नो वदेदिति ॥१९॥

उपसंहरन्नाह-'जे य दाणं पसंसंति' इत्यादि।

मूलम्-जे[1] य[2] दाणं[3] पसंसंति[4], वहमिच्छंति[5] पाणिणं[6]।
जे[7] य[8] णं[9] पडिसेहंति[10], वित्तिच्छेयं[12] करेंति[13] ते[11] ॥२०॥

छाया—ये च दानं प्रशंसन्ति, व धमिच्छन्ति प्राणिनाम्।
ये च तं प्रतिषेधन्ति, वृत्तिच्छेदं कुर्वन्ति ते ॥२०॥

का भी निषेध करते हैं-जिन प्राणियों के लिए वह जीवोपमर्दन आदि दोषों से दूषित अन्नपानी धर्मबुद्धि से बनाया गया है, निषेध करने से उसको उसकी प्राप्ति नहीं होगी, उनके लाभ में विघ्न उपस्थित होगा अतएव 'पुण्य नही है' ऐसा भी नहीं कहना चाहिए।१९॥

उपसंहार करते हुए शास्त्रकार कहते हैं-जे य दाणं पसंसंति' इत्यादि।

शब्दार्थ—'जे य दाणं पसंसंति-ये च दानं प्रशंसन्ति' जो दान की प्रशंसा करते हैं 'वहमिच्छंति पाणिणं-वधमिच्छन्ति प्राणिनाम्' वे प्राणियों के वधकी इच्छा करते हैं 'जे य णं पडिसेहंति-ये च तं प्रतिषेधन्ति' और जो दानका निषेध करता है 'ते वित्तिच्छेयं करेंति-ते वृत्तिच्छेदं कुर्वन्ति' वे अन्यकी जीविका का छेदन करते हैं।२०॥

નિષેધ કરતાં સૂત્રકાર કહે છે કે-જે પ્રાણિયોને માટે તે જીવોના ઉપમર્દન વિગેરે દોષોથી દોષવાળા અન્નપાણી ધર્મ બુદ્ધિથી બનાવવામાં આવેલ છે, તેનો નિષેધ કરવાથી તેઓને તે અન્ન પાણીની પ્રાપ્તિ થશે નહીં તેના લાભમાં વિઘ્ન આવી જશે. તેથીજ 'પુણ્ય નથી' તેમ પણ કહેવું ન જોઈએ. ॥૧૯॥

ઉપસંહાર કરતાં શાસ્ત્રકાર કહે છે કે-'जे य दाणं पसंसंति' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'जे य दाणं पसंसंति-ये च दानं प्रशंसन्ति' જેઓ દાનની પ્રશંસા કરે છે 'वहमिच्छंति पाणिणं-वधमिच्छन्ति प्राणिनाम्' તેઓ પ્રાણિયોના વધની ઇચ્છા કરે છે. 'जे य णं पडिसेहंति-ये च तं प्रतिषेधन्ति' અને જેઓ દાનનો નિષેધ કરે છે 'ते वित्तिच्छेयं करंति-ते वृत्तिच्छेदं कुर्वन्ति' તેઓ બીજાઓની આજીવિકાનું છેદન કરે છે. ॥૨૦॥

अन्वयार्थः—'जे य दाणं पसंसंति' ये च दानम्-अन्नजलदानं बहूनामुपकारीति कृत्वा प्रशंसन्ति- श्लाघन्ते (वहमिच्छंति पाणिणं) ते प्राणिनां—जीवानां वधं- प्राणातिपातमिच्छन्ति (जे य णं पडिसेहंति) ये च तादृशं दानादिकं प्रतिषेधन्ति–निषेधयन्ति (ते वित्तिच्छेयं करेंति) ते प्राणिनां वृत्तिच्छेदं लाभान्तरायं कुर्वन्तीति ॥२०॥

टीका—'जे य' ये च पुरुषाः 'दाणं' दानमन्नपानादीनाम् 'पसंसंति' प्रशंसन्ति–प्रशंसां कुर्वन्ति, ते 'पाणिणं' प्राणिनाम् 'वहमिच्छंति' वधमिच्छन्ति, यतस्तादृशपचनपाचनादिक्रया क्रियया समुत्पद्यमानस्य दानस्य प्राणातिपातमन्तराऽनुपपत्तेः। जे य' ये च 'णं' खलु तादृशं दानम् 'पडिसेहंति' प्रतिषेधन्ति। ते तादृशप्राणिनाम् 'वित्तिच्छेयं' वृत्तिच्छेदनम्-लाभान्तरायम् 'करेंति' कुर्वन्ति ॥

अन्वयार्थ—जो उस दान की प्रशंसा करते हैं, वे प्राणियों के वध की इच्छा या समर्थन करते हैं और जो उस दान का निषेध करते हैं, वे प्राणियों की जीविका का उच्छेद करते हैं अर्थात् उनके आहार पानी में अन्तराय डालते हैं ॥२०॥

टीकार्थ--जो पुरुष अन्न पानी के उस दानकी प्रशंसा करते हैं, वे प्राणियों के वध की इच्छा करते हैं, क्योंकि पचन पाचन आदि क्रिया करके तैयार किया गया वह आहार हिंसा के बिना हो नहीं सकता। इस प्रकार उस दान की प्रशंसा करने से प्राणियों की विराधना की भी प्रकारान्तर से प्रशंसा हो ही जाती है, और जो उस दान का प्रतिषेध करते हैं, वे उन प्राणियों की आजीविका में विघ्न उपस्थित करते हैं, जो उस दान पर जीवित हैं।अतएव जिस कर्म में पुण्य और पाप

અન્વયાર્થ--જેઓ એ દાનની પ્રશંસા કરે છે. તેઓ પ્રાણિયોના વધની ઇચ્છા અથવા સમર્થન કરે છે. અને જેઓ દાનનો નિષેધ કરે છે, તેઓ પ્રાણિયોની આજીવિકામા વિઘ્ન કરે છે. અર્થાત્ તેમના આહાર પાણીમાં અંતરાય કરે છે. ॥૨૦॥

ટીકાર્થ—જેઓ અન્ન પાણીના તે દાનની પ્રશંસા કરે છે, તેઓ પ્રાણિયોના વધની ઇચ્છા કરે છે, કેમકે પચન, પાચન વિગેરે ક્રિયા કરીને તૈયાર કરવામાં આવેલ તે આહાર હિંસા થયા વિના થઈ શકતો નથી તેજ રીતે તે દાનની પ્રશંસા કરવાથી પ્રાણિયોની વિરાધના (હિંસા)ની પણ પ્રકારાન્તરથી પ્રશંસા થઈ જ જાય છે અને જો તે દાનનો નિષેધ કરવામાં આવે તો, તેઓ એવા પ્રાણિયોની આજીવિકામાં વિઘ્ન રૂપ થાય છે, કે જેઓ તે દાન

अयं करुणादानाभयदानविषयको निषेधो न विज्ञेयः, तयोः शास्त्रे विधेयत्वेन प्रतिपादनादिति ॥२०॥

तर्हि किं कर्त्तव्यं तत्राह—

मूलम्—दुहओ वि ते ण भासंति, अत्थि वा नत्थि वा पुणो।
आयं रयस्स हेच्चा णं, निव्वाणं पाउणंति ते ॥२१॥

छाया—द्विधाऽपि ते न भाषन्ते, अस्ति वा नास्ति वा पुनः।
आयं हि रजसो हित्वा, निर्वाणं प्राप्नुवन्ति ते ॥२१॥

अन्वयार्थः—(ते दुहओ वि अत्थि वा नत्थि वा पुणो ण भासंति) ते साधवः द्विधापि अस्ति पुण्यं नास्ति वा पुण्यं पुन र्न भाषन्ते किन्तु (रयस्स) रजसः कर्मणः (आयं हेच्चा) आयं लाभं हित्वा-मौनेन त्यक्त्वा (ते निव्वाणं पाउणंति) ते अनवद्यभाषिणः निर्वाणं-मोक्षं प्राप्नुवन्तीति ॥२१॥

का सम्मिश्रण हो, उसका न विधान करना उचित है और न निषेध ही करना ॥२०॥

तो साधु को क्या करना चाहिए ? सो कहते हैं-'दुहओ वि ते ण भासंति' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'ते दुहओ वि अत्थि वा नत्थि वा पुणो ण भासंति-ते द्विधापि अस्ति वा नास्ति वा पुनः न भाषन्ते' साधु, उक्त दान से पुण्य होता है अथवा नहीं होता है इस प्रकार दोनों बातें नहीं कहते हैं 'रयस्स-रजसः' कर्मका 'आयं हेच्चा-आयं हित्वा' आना को छोड कर 'ते निव्वाणं पाउणंति-ते निर्वाणं प्राप्नुवन्ति' वे मोक्षको प्राप्त करते हैं।॥२१॥

अन्वयार्थ—ऐसी परिस्थिति में साधु पुण्य है अथवा पुण्य नहीं

પર જીવતો હોય, તેથી જે કર્મમાં પુણ્ય અને પાપનું સંમિશ્રણ હોય તેનું વિધાન કરવું તે યોગ્ય નથી. તેમજ નિષેધ કરવો તે પણ યોગ્ય નથીજ ॥૨૦॥

તો સાધુએ શું કરવું જોઈએ ? તે માટે કહે છે કે-'दुहवो वि ते ण भासंति' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'ते दुहओ वि अत्थि वा नत्थि वा पुणो ण भासंति-ते द्विधापि अस्ति वा नास्ति वा पुनः न भाषन्ते' સાધુએ દાન કરવાથી પુણ્ય થાય છે, અથવા નથી થતું આ પ્રમાણેની બન્ને પ્રકારની વાત કહેવી ન જોઈએ. 'रयस्स-रजसः' કર્મના 'आयं हेच्चा-आयं हित्वा' આવવાને છોડીને 'ते निव्वाणं पाउणंति-ते निर्वाणं प्राप्नुवन्ति' તેઓ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૨૧॥

અન્વયાર્થ—એવી પરિસ્થિતિમાં સાધુએ પુણ્ય છે, અથવા પુણ્ય નથી

टीका—'ते दुहओ वि' ते-साधवः द्विधाऽपि-विधिनिषेधवाक्यरूपमुभयमपि 'ण भासंति' न भाषन्ते, 'अत्थि वा' अस्ति वा पुण्यम्, 'नत्थि वा' नास्ति वा पुण्यमिति न भाषन्ते ते साधवः, 'पुणो' पुनश्च तथाविधोभयप्रकारकभाषणे 'रयस्स' रजसः-पापस्य 'आय' आयम्-आगमनकारणम् 'हेच्चा' हित्वा-अपनीय 'ते' ते-अनवद्यभाषणकर्त्तारो महापुरुषाः 'निव्वाणं' मोक्षम्-निरतिशयसुखात्मकमशेषकर्मक्षयरूपम् 'पाउणंति' प्राप्नुवन्तीति ॥२१॥

मूलम्—निव्वाणं परमं बुद्धा, णक्खत्ताणं व चंदिमा।
तम्हा सया जए दंते, निव्वाणं संधए मुणी॥२२॥

छाया—निर्वाणं परमं बुद्धाः, नक्षत्रेष्विव चन्द्रमाः।
तस्मात्सदा यतो दान्तो, निर्वाणं साधयेन्मुनिः॥२२॥

है, यह दोनों बाते नहीं कहते। वे कर्म के आश्रव को त्याग कर मौन धारण करके-मोक्ष प्राप्त करते हैं ॥२१॥

टीकार्थ—दान की विधि रूप या निषेध रूप यह दोनों बाते साधु नहीं कहते हैं। साधु 'पुण्य है' अगर 'पुण्य नहीं है' ऐसा न कहे हिंसा जनित दान का विधान करने में एवं निषेध करने में भी दोष लगता है। अतएव उसे दोनों में से एक बात भी नहीं कहनी चाहिए। दूरदर्शी साधु को ऐसे अवसर पर मौन का ही आश्रय लेना चाहिए।

इस प्रकार दोनों प्रकार से नहीं बोलने पर पाप के कारण का त्याग कर महापुरुष निर्वाण को अर्थात् सर्वोत्तम सुखमय और समस्त कर्मों के क्षयस्वरूप मोक्ष को प्राप्त करते हैं।२१।

એ બન્ને વાત કહેવી ન જોઈએ. તેઓ કર્મના આસ્રવનો ત્યાગ કરીને મૌન ધારણ કરીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—દાનની વિધિ રૂપ અથવા નિષેધ રૂપ એ રીતે બન્ને પ્રકારની વાતો સાધુ કહેતા નથી. તેઓ 'પુણ્ય છે અથવા પુણ્ય થતું નથી' તેમ ન કહે હિંસાથી થનાર દાનનું વિધાન કરવાથી અને નિષેધ કરવાથી પણ દોષ લાગે છે. તેથી જ તેમણે બન્ને પૈકી એક પણ વાત કહેવી ન જોઈએ. દૂરદર્શી સાધુએ એવા અવસરે મૌનનોજ આશ્રય લેવો જોઇએ.

આ રીતે બન્ને તરફ બોલવાથી પાપના કારણનો ત્યાગ કરીને મહા પુરૂષ નિર્વાણને અર્થાત્ સર્વોત્તમ સુખમય અને સઘળા કર્મોના ક્ષય સ્વરૂપ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૨૧॥

अन्वयार्थः—(नक्खत्ताणं चंदिमा व) नक्षत्राणां मध्ये चन्द्रमा इव (निव्वाणं परमं बुद्धा) निर्वाणं–मोक्षं परमं सर्वतः प्रधानम् ! इति मन्तार एव बुद्धाः–अवगततत्त्वास्ते एव प्रधानाः–लोके श्रेष्ठा भवन्ति, (तम्हा) तस्मात् (सया) सदा-सर्वकालम् (जए) यतः–प्रयत्नशीलः (दंते) दान्तो वश्येन्द्रियः (मुणी) मुनिः (निव्वाणं संधए) निर्वाणम्–मोक्षं साधयेत् ॥२२॥

टीका—'णक्खत्ताणं नक्षत्राणां नक्षत्रेषु वा 'चंदिमा व' चन्द्रमा इव, यथा चन्द्रमाः, नक्षत्राणां मध्ये प्रधानः 'निव्वाणं परमं बुद्धा' निर्वाणम्–मोक्षं तदेव

'निव्वाणं परमं बुद्धा' इत्यादि।

शब्दार्थ—'नक्खत्ताणं चंदिमाव–नक्षत्राणां चन्द्रमा इव' जैसे नक्षत्रों में चन्द्रमा प्रधान है इसी प्रकार 'निव्वाणं परमं बुद्धा–निर्वाणं परमं बुद्धाः' निर्वाण को सबसे उत्तम मानने वाले पुरुष सबसे श्रेष्ठ है 'तम्हा –तस्मात्' इस कारण से 'सया–सदा' सर्वकाल 'जए–यतः' यत्नशील दंते–दान्तः' और जितेन्द्रिय 'मुणी–मुनिः' मुनि 'निव्वाणं संधए– निर्वाणं साधयेत्' मोक्षका साधन करे ॥२२॥

अन्वयार्थ—नक्षत्रों में चन्द्रमा के समान निर्वाण को सर्वप्रधान जानने वाले पुरुष ही उत्तम हैं। अतएव मुनि सदा यतनावान्। इन्द्रियों का दमन करता हुआ निर्वाग की साधना करे ॥२२॥

टीकार्थ—जैसे चन्द्रमा समस्त नक्षत्रों में प्रधान है, उसी प्रकार मोक्ष सबसे प्रधान है, ऐसे मानने वाले ज्ञानी पुरुष सबमें प्रधान हैं। जब कि

'निव्वाणं परमं बुद्धा' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'नक्खत्ताणं चंदिमाव–नक्षत्राणां चन्द्रमा इव' જેમ નક્ષત્રોમાં ચંદ્રમા પ્રધાન છે. એજ પ્રમાણે 'निव्वाणं परम बुद्धा–निर्वाणं परमंबुद्धाः' નિર્વાણને સૌથી ઉત્તમ માનવાવાળો પુરૂષ સૌથી શ્રેષ્ઠ છે. 'तम्हा–तस्मात्' આકારણથી 'सया–सदा' સર્વકાળ 'जए–यत.' યત્નશીલ 'दंते–दान्त.' અને જીતેન્દ્રિય 'मुणी –मुनिः' મુનિ 'निव्वाण–संधए–निर्वाणं साधयेत्' મોક્ષનું સાધન કરે ॥૨૨॥

અન્વયાર્થ—નક્ષત્રોમાં ચંદ્રમા સમાન નિર્વાણને સર્વપ્રધાન માનવા-વાળા પુરૂષજ ઉત્તમ છે. તેથી જ મુનિ સદા યાતનાવાન્ થઈ ઈન્દ્રિયોનું દમન કરી નિર્વાણની ઉપાસના કરે ॥૨૨॥

ટીકાર્થ—જેમ ચન્દ્રમા સઘળા નક્ષત્રોમાં મુખ્ય છે, એજ પ્રમાણે મોક્ષ સૌથી શ્રેષ્ઠ છે. એમ માનવાવાળા જ્ઞાનીપુરૂષ સૌથી શ્રેષ્ઠ છે. જ્યારે મોક્ષ

परमं-सर्वतः प्रधानम्, इति मन्तार एव बुद्धाः-ज्ञातपरमार्थतत्त्वाः-सर्वेभ्यः प्रधाना भवन्ति, 'तम्हा' तस्मात् कारणात् 'सया' सदा सर्वकालम् 'दंते' दान्तः-इन्द्रियदमनात्, 'जए' यतः- प्रयत्नवान् 'मुणी' मुनिः-साधुः आरम्भसमारम्भजनितसावद्यकार्यमौनधारकः, 'निव्वाणं' निर्वाणं-मोक्षमेव 'संधए' साधयेत् -निर्वाणार्थमेव सर्वा अपि क्रियाः कुर्यात् इति ॥२२॥

मूलम्-वुज्झमाणाणं पाणाणं, किच्चंताणं सकम्मुणा।
आघाइ साहु तं दीवं, पतिट्ठेसा पवुच्चई ॥२३॥

छाया—उह्यमानानां प्राणानां कृत्यमानानां स्वकर्मणा।
आख्याति साधु तद् द्वीपं प्रतिष्ठैषा हि प्रोच्यते ॥२३॥

मोक्ष प्रधान अर्थात् श्रेष्ठ है, इस कारण सदैव इन्द्रियों का दमन करने के कारण दान्त यतनावान् और सावद्य कार्य में मौन धारण करनेवाला मुनि निर्वाण के लिए ही समस्त क्रियाएं करे। ॥२२॥

'वज्झमाणाणं पाणाणं' इत्यादि।

शब्दार्थ--'वज्झमाणाणं-उह्यमानानां' मिथ्यात्व कषाय आदिरूप धारामें बहे जाते हुए 'सकम्मुणा किच्चंताणं-स्वकर्मणा कृत्यमानानाम्' तथा अपने कर्म से कष्ट पाते हुए 'पाणिणं-प्राणिनां प्राणियों के लिये 'साहु तं दीवं आघाइ-साधु तत् द्वीपं आख्याति' उत्तम यह मार्ग रूप द्वीप तीर्थङ्कर कहते हैं 'एसा पतिट्ठा पवुच्चइ-एषा प्रतिष्ठा प्रोच्यते' यही मोक्षका साधन है ऐसा विद्वान् कहते हैं ॥२३॥

પ્રધાન-શ્રેષ્ઠ છે, તેથી હંમેશાં ઇન્દ્રિયોનું દમન કરવાને કારણે દાન્ત, યતનાવાન્ અને સાવદ્ય કાર્યમાં મૌન ધારણ કરવાવાળા મુનિ નિર્વાણ માટે જ સઘળિ ક્રિયા કરે. ॥૨૨॥

'वज्झमाणाणं पाणाणं' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ--वज्झमाणाणं-उह्यमानानां' મિથ્યાત્વકપાય વિગેરે પ્રકારની ધારામાં વહી જતા એવા 'सकम्मुणा किच्चताणं-स्वकर्मणा कृत्यमानानाम्' તથા પોતાના કર્મથી દુઃખ પામતા 'पाणिणं-प्राणिनां' પ્રાણિયો માટે 'साहु तं दीव' आघाइ-साधु तत् द्वीपं आख्याति' ઉત્તમ એવો આ જૈન માર્ગરૂપ દ્વીપ તીર્થંકરો કહે છે. 'एसा पतिट्ठा पवुच्चइ-एषा प्रतिष्ठा प्रोच्यते' એજ મોક્ષનું સાધન છે. એ પ્રમાણે વિદ્વાન્ પુરૂષો કહે છે. ॥૨૩॥

अन्वयार्थः—(वज्झमाणाणं) मिथ्यात्वकषायादि धारायामुह्यमानानां नीयमानानाम् (सकम्मुणा किच्चंताणं) स्वकर्मणा-स्वकर्मोदयेन कृत्यमानानां पीड्यमानानामशरणानाम् (पाणाणं) प्राणिनाम् (साहु तं दीवं आघाइ) साधु शोभनं तद्द्वीपम् आख्याति-कथयति (एसा पतिट्ठा) एषा सम्यग्ज्ञानदर्शनादिसाध्या मोक्षप्राप्तिरेव प्रतिष्ठाः प्रोच्यते-प्रकर्षेण कथ्यते इति ।२३॥

टीका—'संसारसागरकल्लोलै मिथ्यात्वकषायादिभिरनवरतम् 'वज्झमाणाणं' उह्यमानानां संसारान्तरेव नीयमानानाम्, तथा-'सकम्मुणा' स्वकर्मणा-स्वसम्पादितदुष्कर्मणा 'किच्चंताणं' कृत्यमानानाम्-पीड्यमानानाम् 'पाणाणं' प्राणिनां-जीवसमुदायानाम् 'साहु' साधु-शोभनम्, तद् ज्ञानादिकम् 'दीवं' द्वीपमिव 'आघाई' आख्याति-कथयति तीर्थंकरादिः, यथा सागरे पतितपुरुषाणां तदीयजलेन इतस्ततो भ्रममाणानां द्वीपो-विश्रामस्थानम्, तथा संसारसागरे

अन्वयार्थ—मिथ्यात्व कषाय आदि की धारा में बहा कर ले जाये जाते हुए और अपने ही किये कर्मों के उदय से पीड़ित होते हुए प्राणियों के लिए तीर्थंकर आदि शोभन द्वीप कहलाते हैं। सम्यग्दर्शन आदि से मुक्ति की प्राप्ति होती है, ऐसा ज्ञानी जन कहते हैं ॥२३॥

टीकार्थ—संसार सागर की मिथ्यात्व कषाय आदि लहरों द्वारा बहाये जाने वाले अर्थात् एक भव से दूसरे भवमें ले जाये जाने वाले तथा अपने द्वारा किये हुए दुष्कर्मों के दुर्विपाक से व्यथा पाने वाले संसार के जीवों के लिए तीर्थंकर गणधर आदि महापुरुषों ने सम्यग्ज्ञान आदि को द्वीप के समान कहा है। जैसे समुद्र में गिरे हुए और उसकी-प्रबलतर लहरों द्वारा इधर उधर बहायें जाने वाले पुरुषों के

અન્વયાર્થ—મિથ્યાત્વ કષાય વિગેરેની ધારામાં વહેવરાવીને લઈ જવાતા અને પોતાના જ કરેલા કર્મોના ઉદયથી પીડા પામતા પ્રાણિયો માટે તીર્થંકર વિગેરે શોભન દ્વીપ કહેવાય છે. સમ્યક્ દર્શન વિગેરેથી મુક્તિની પ્રાપ્તિ થાય છે. એમ જ્ઞાનીજનો કહે છે. ॥૨૩॥

ટીકાર્થ—સંસાર સાગરની મિથ્યાત્વ, અવિરતિ કષાય, વિગેરે લહેરો (તરંગો)થી વહેરડાવવામાં આવતા અર્થાત્ એક ભવથી બીજા ભવમાં લઈ જવામાં આવનાર તથા પોતાનાથી કરેલા દુષ્કર્મોના દુર્વિપાકથી પીડા પામનારા સંસારના જીવો માટે તીર્થંકર, ગણધર વિગેરે મહા પુરૂષોએ સમ્યક્ જ્ઞાન વિગેરેને દ્વીપ-રૂપ કહેલ છે જેમ સમુદ્રમાં પડેલા અને તેના પ્રબળ-બળવાન્ તરંગો દ્વારા આમ તેમ વહેવામાં આવતા પુરૂષોને દ્વીપ વિશ્રાંતિનું

क्लिश्यमानानां पुरुषाणां त्राणकारणं सम्यग्दर्शनादिकमोक्षमार्ग एव, नाऽन्यः कश्चिदुपायः। एषा सम्यग्ज्ञानादिसाध्या मोक्षाऽवाप्तिरेव 'पतिट्ठा' प्रतिष्ठा-संसार भ्रमणविरतिलक्षणा। 'पवुच्चई' प्रोच्यते-प्रकर्षेण तत्त्वज्ञै रुच्यते-प्रतिपाद्यते ।२३।

कथंभूतः साधुः आश्वासद्वीपः ? तत्राह-

मूलम्-आयगुत्ते सया दंते, छिन्नसोए अणासवे।
जे धम्मं सुद्ध मक्खाइ, पडिपुन्नमणेलिसं॥२४॥

छाया--आत्मगुप्तः सदा दान्तः, छिन्नस्रोता अनाश्रवः ।
यो धर्मं शुद्धमाख्याति, प्रतिपूर्णमनीदृशम् ॥२४॥

लिए द्वीप विश्रान्ति का स्थान होता है, उसी प्रकार संसार में क्लेश पाने वाले जीवों के लिए सम्यग्दर्शनादि मोक्ष मार्ग ही त्राण (रक्षा)का कारण है। इसके अतिरिक्त त्राण का अन्य कोई साधन नहीं है। सम्यग्दर्शन-ज्ञान आदि से होने वाली मोक्ष की प्राप्ति ही प्रतिष्ठा है, ऐसा तत्वज्ञ पुरुषों ने प्रतिपादन किया है ॥२३॥

कैसा साधु विश्रान्ति के लिए द्वीप के समान हैं, इस विषय में कहते हैं-'आयगुत्ते' इत्यादि।

शब्दार्थ—'आयगुत्ते-आत्मगुप्तः' अपने आत्मा को पापसे गोपन करनेवाला 'सया दंते-सदा दान्तः' तथा सदा जितेन्द्रिय होकर रहनेवाला 'छिन्न सोए-छिन्न स्रोताः' संसारकी मिथ्यात्व आदि धाराको तोडनेवाला तथा 'अणासवे-अनाश्रवः' आश्रव रहित 'जे-यः' जो पुरुष है

સ્થાન થાય છે, એજ પ્રમાણે સંસારમાં દુઃખ પામવાવાળા જીવોને માટે સમ્યક્ દર્શન વિગેરે મોક્ષમાર્ગ જ ત્રાણ-(રક્ષા)નું કારણ છે. આ શિવાય ત્રાણ-રક્ષાનું બીજુ કાંઈ જ સાધન નથી. સમ્યક્ દર્શન-જ્ઞાન, વિગેરેથી થવાવાળી મોક્ષની પ્રાપ્તી જ પ્રતિષ્ઠારૂપ છે તેમ તત્વને જાણવાવાળા પુરૂષોએ પ્રતિપાદન કર્યું છે. ॥૨૩॥

કેવા સાધુ વિશ્રાન્તિ માટે દ્વીપ જેવા છે, આ વિષયમાં કહે છે કે-'આયગુત્તે' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'આયગુત્તે-આત્મગુપ્તઃ' પોતાના આત્માને પાપથી ગોપન-રક્ષણ કરવાવાળા 'સયા દંતે-સદા દાન્તઃ' તથા સદા જીતેન્દ્રિય બનીને રહેવાવાળા 'છિન્નસોએ-છિન્નસ્રોતાઃ' સંસારની મિથ્યાત્વ વિગેરે ધારાને તોડવાવાળા તથા 'અણાસવે-અનાશ્રવઃ' આશ્રવ રહિત 'જે-યઃ' જે પુરૂષ છે એજ

अन्वयार्थः--(आयगुत्ते) आत्मगुप्तो मनोवाक्कायैः (सया दंते) सदा-सर्वकालं दान्तो वश्येन्द्रियः (छिन्नसोए) छिन्नस्रोताः-छिन्नानि कर्माश्रवस्रोतांसि येन स तथा, (अणासवे) अनाश्रव-निर्गतप्राणातिपातादिरूपास्रवद्वारः, इत्थंभूतः (जे) यः (पडिपुन्नं) प्रतिपूर्णम् (अणेलिसं) अनीदृशमुपमारहितम् (सुद्धं धम्मं अक्खाइ) शुद्धम्-दोषरहितं धर्मं-श्रुतचारित्ररूपम् आख्याति कथयति स आश्वासद्वीपो भवतीति ॥२४॥

टीका—'आयगुत्ते' आत्मगुप्तः-मनोवाक्कायैर्गुप्त आत्मा यस्य स आत्मगुप्तः। 'सया दंते' सदा दान्तः-वश्येन्द्रियः 'छिन्नसोए' छिन्नानि-नाशितानि संसारस्य स्रोतांसि-कर्मागमनमार्गरूपाणि येन स छिन्नस्रोताः। तथा-'अणासवे' अनाश्रवः-निर्गतः आश्रवः-प्राणातिपातादिकः कर्मागमनरूपो यस्मात् सोऽनास्रवः, 'जे' यः-एवंभूतः सः 'सुद्धं' शुद्धम्-प्राणातिपतादिसमस्तदोषरहितम्

वही 'पडिपुण्णं-परिपूर्णं' परिपूर्ण 'अणेलिसं-अनीदृशम्' और उपमारहित सुद्धं धम्मं अक्खाइ-शुद्धं धर्म्मम् आख्याति' शुद्ध धर्मका कथन करता है ॥२४॥

अन्वयार्थ--जो आत्मा को गोपन करने वाला, इन्द्रियों को सदा वश में करने वाला, कर्म के स्रोतों-आश्रव द्वारों को निरुद्ध कर देने वाला, आश्रव से रहित जो मुनि परिपूर्ण अनुपम और शुद्ध धर्म का कथन करता है वही आश्वास का द्वीप रूप है ॥२४॥

टीकार्थ--मन वचन और काय से जिसका आत्मा गुप्ति युक्त है जो सदा जितेन्द्रिय है, संसार के कारण आश्रव द्वारों को रोकनेवाला और प्राणातिपात आदि कर्मके आगमन रूप आस्रव से रहित है वह

'पडिपुण्णं-प्रतिपूर्णम्' संपूर्ण 'अणेलिसं-अनीदृशम्' અને ઉપમા વિનાનું 'सुद्धं धम्मं अक्खाइ-शुद्धं धर्मम् आख्याति' શુદ્ધ ધર્મનું કથન કરે છે. ॥૨૪॥

અન્વયાર્થ—જેઓ આત્માને ગોપન કરવાવાળા ઇન્દ્રિયોને સદા વશમાં રાખવાવાળા કર્મના સ્રોતો-આસ્રવ દ્વારોને રોકવાવાળા-આશ્રવથી રહિત જે મુનિ પરિપૂર્ણ અનુપમ અને શુદ્ધ ધર્મનું કથન કરે છે. તેજ આશ્વાસનાં દ્વીપરૂપ છે. ॥૨૪॥

ટીકાર્થ—મન, વચન અને કાયાથી જેઓનો આત્મા ગુપ્તિ વાળો છે, જે હમેશાં જીતેન્દ્રિય છે, સંસારના કારણ એવા આસ્રવ દ્વારોને રોકવાવાળા અને પ્રાણાતિપાત વિગેરે કર્મના આગમન રૂપ આસ્રવથી રહિત છે, તે સાધુ

'पडिपुन्नं' प्रतिपूर्णं सर्वविरत्याख्याम्-मोक्षगमनैककारणम् 'अणेलिसं' अनीदृशम् -अनन्यसदृशम् निरुपममित्यर्थः 'धम्मं' धर्मम्-श्रुतचारित्ररूपम् 'अक्खाइ' आख्याति-प्रतिपादयतीति । मनोवचनकायैरात्मनो रक्षको जितेन्द्रियः कषायनाशकः प्रतिरुद्धकर्मद्वार एवाऽनन्यसदृशं सर्वदोषरहितं सर्वतो विशुद्धं धर्ममाख्याति, स एव च आश्वासद्वीपो भवितु मर्हतीति भावः ॥२४॥

मूलम्—तमेव अविजाणंता, अबुद्धा बुद्धमाणिणो ।
बुद्धा मोत्तिय मन्नंता, अंते एए समाहिए ॥२५॥

छाया—तमेवाऽविजानानाः, अबुद्धा बुद्धमानिनः ।
बुद्धाः स्म इति मन्यमाना अन्ते एते समाधेः ॥२५॥

साधु शुद्ध अर्थात् समस्त दोषों से रहित, प्रतिपूर्ण अर्थात् मोक्षप्राप्ति के असाधारण कारण सर्वविरति रूप, और जिसके समान कोई अन्य धर्म नहीं हैं, ऐसे श्रुतचारित्र धर्म (निरतिचार संयम) का कथन करता है।

जो साधु मन वचन काय से आत्मा का रक्षक है, जितेन्द्रिय है, कषायों का विनाशक है, कर्मों के द्वार को रोकने वाला है, वही अनुपम, सर्व दोषों से रहित एवं सर्वथा विशुद्ध धर्म का प्रतिपादक होता है। वही संसारी जीवों के लिए द्वीप के समान है ॥२४॥

'तमेव अविजाणंता' इत्यादि।

शब्दार्थ—'तमेव अविजाणंता-तमेवमविजानानाः' उस प्रतिपूर्ण धर्मको न जानते हुए 'अबुद्धा बुद्धमाणिणो-अबुद्धा बुद्धमानिनः' अज्ञानी होते हुए भी अपने को ज्ञानी मानने वाले 'बुद्धा मोत्तिय मन्नंता

શુદ્ધ અર્થાત્ સઘળા દોષોથી રહિત પ્રતિપૂર્ણ અર્થાત્ મોક્ષ પ્રાપ્તિના અસાધારણ કારણ સર્વવિરતિ રૂપ અને જેની બરાબર બીજો કોઈ ધર્મ નથી. એવા શ્રુતચારિત્રધર્મ (નિરતિચાર સંયમ) નું કથન કરે છે.

જે સાધુ મન, વચન, અને કાયાથી આત્માના રક્ષક છે, જીતેન્દ્રિય છે. કષાયોનો નાશ કરવાવાળા છે, કર્મોના દ્વારને રોકવાવાળા છે, તેજ અનુપમ, સર્વ દોષોથી રહિત અને સર્વથા વિશુદ્ધ ધર્મનું પ્રતિપાદન કરવાવાળા હોય છે, એજ સંસારી જીવોને માટે દ્વીપ સરખા છે ॥૨૪॥

'तमेव अविजाणंता' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'तमेव अविजाणंता-तमेवमविजानानाः' એ પરિપૂર્ણ ધર્મને ન જાણનારા 'अबुद्धा बुद्धमाणिणो-अबुद्धा बुद्धमानिनः' અજ્ઞાની હોવા છતાં પણ

अन्वयार्थ—(तमेव अविजाणंता) तमेवं भूतं शुद्धमनीदृशं धर्ममविजानानाः (अबुद्धाबुद्धमाणिणो) अबुद्धा अविवेकिनः बुद्धमानिनः स्वं पण्डितं मन्यमानाः (बुद्धामोत्तिय मन्नंता) बुद्धाः स्म इति मन्यमानाः (एए समाहिए अंते) एते समाधेः सम्यग्दर्शनाख्यात् अन्ते-दूरे वर्त्तन्ते इति ॥२५॥

टीका—'तमेव' तमेवं भूतम् अतिविशुद्धम्-अनन्यसदृशं सर्वतः परिपूर्णं पूर्वोक्तं सर्वविरत्यादिकलक्षणं धर्मम् 'अविजाणंता' अविजानाना अविद्वांसः 'अवुद्धा' विवेकविकलाः, 'बुद्धमाणिणो' बुद्धं पण्डितमात्मानं मन्यमानाः। 'बुद्धामोत्तियमन्नंता' वयं बुद्धाः-तत्त्वज्ञाः स्म इति मन्यमाना एतादृशाः परदर्शनिनः 'समाहिए' समाधेः-भावस्वरूपसमाधे सम्यग्दर्शनसकाशात्, 'एते' एते-पूर्वोक्ताः परतीर्थिकाः, वस्तुतः 'अंते' अतिदूरे वर्त्तन्ते, पारमार्थिकस्य

-बुद्धा स्म इति मन्यमाना' 'मैं ज्ञानी हूं' ऐसा मानने वाले 'एए समाहिए अंते-एते समाधेः अन्ते' पुरुष, समाधि अर्थात् भावसमाधि से दूर है ॥२५॥

अन्वयार्थ—जो इस प्रकार के शुद्ध और अनुपम धर्म को नहीं जानते, जो अज्ञानी हैं पर अपने को ज्ञानी मानते हैं, हम ज्ञानी हैं' ऐसा बोलते हैं, ऐसे लोग भावसमाधि से दूर रहते हैं ॥२५॥

टीकार्थ--पूर्वोक्त अत्यन्त विशुद्ध, अनुपम और परिपूर्ण सर्वविरति आदि धर्म को नहीं जानते हुए, विवेक रहित पुरुष अपने को पण्डित समझने वाले 'हम तत्व के वेत्ता (जानकार) हैं' ऐसा समझने वाले अन्यदर्शनी सम्यग्दर्शन रूप भावसमाधि से वस्तुतः दूर ही रहते हैं। इनमें अभिमान तो बहुत होता है परन्तु वे मोक्षके वास्तविक मार्ग

પોતાને જ્ઞાની માનવાવાળા 'बुद्धामोत्तिय मन्नंता-बुद्धा स्म इति मन्यमानाः' હું જ્ઞાની છું એ પ્રમાણે માનવાવાળા 'एए समाहिए अते-एते समाधेः अन्ते' પુરૂષ સમાધિ અર્થાત્ ભાવસમાધિથી દૂર છે. ॥૨૫॥

અન્વયાર્થ—જેઓ આ પ્રકારના શુદ્ધ અને અનુપમ ધર્મને જાણુતા નથી. જેઓ અજ્ઞાની છે પરંતુ પોતાને જ્ઞાની માને છે અને અમે અજ્ઞાની છીએ એમ બોલે છે- તેવા લોકો ભાવ સમાધીથી દૂર રહે છે. ॥૨૫॥

ટીકાર્થ--પૂર્વોક્ત અત્યંત વિશુદ્ધ, અનુપમ અને પરિપૂર્ણ સર્વવિરતિ વિગેરે ધર્મને ન જાણુતાં, વિવેક વિનાના પુરૂષ, પોતાને પંડિત માનવાવાળો અને 'હુ તત્વને જાણુનાર છું' અર્થાત્ 'તત્વવેત્તા' છું. એવું સમજવાવાળો અન્ય દર્શનવાળો પુરૂષ, સમ્યક્ દર્શન રૂપ ભાવસમાધિથી વસ્તુત દૂર જ રહે છે. તેઓમાં અભિમાન તો ઘણું જ હોય છે. પરંતુ તેઓ મોક્ષના

मोक्षकारणस्य स्वरूपं नैव जानन्ति, तस्मादिमे सर्वथैव मोक्षस्य दूरे एव सन्ति ॥२५॥

मूलम्—ते य बीओदगं चेवं, तमुद्दिस्सा य जं कडं।
भोच्चा झाणं झियायंति, अखेयन्ना असमाहिया ॥२६॥

छाया—ते च बीजोदकं चैव, तमुद्दिश्य च यत्कृतम्।
भुक्त्वा ध्यानं च ध्यायन्ति, अखेदज्ञा असमाहिताः । २६॥

अन्वयार्थः—(ते य बीओदगं चेव) ते च शाक्यादयः बीजोदकं बीजानि-गोधूमादीनि तथा-शीतोदकम् (तमुद्दिस्सा य जं कडं) तमुद्दिश्य च यत् कृतं तद्भक्तैराहारादिकं निष्पादितम् (भोच्चा) भुक्त्वा (झाणं झियायंति) ध्यानम्-आर्त्त-

---

के, स्वरूप को, नहीं जानते। इस कारण वे मोक्ष से दूर ही रहते हैं ॥२५॥

'ते य बीओदगं चेव' इत्यादि।

शब्दार्थ—'ते य बीओदगं चेव-ते च बीजोदकं चैव' वे बीज और कच्चा जल 'य तमुद्दिस्स जं कडं-तमुद्दिश्य च यत्कृतम्' तथा उनके लिये जो आहार बनाया गया है 'भोच्चा-भुक्त्वा' उसको भोगते हुए वे 'झाणं झियायंति-ध्यानं ध्यायन्ति' आर्त्तध्यान ध्याते हैं 'अखेयन्ना-अखेदज्ञाः' धर्म के ज्ञान से रहित और 'असमाहिया-असमाहिता' समाधिसे दूर है ॥२६॥

अन्वयार्थ—वे शाक्य तथा दण्डी आदि सचित्त बीजों को, जलको तथा उनके लिए बनाये गये आहार आदि को भोग कर आर्त्तध्यान

વાસ્તવિક માર્ગને અર્થાત્ વાસ્તવિક સ્વરૂપને જાણતા નથી તે કારણથી તેઓ મોક્ષથી દૂરજ રહે છે ॥૨૫॥

'ते य बीओदग चेव' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'तेय बीओदगं चेव-ते च बीजोदक चैव' તેઓ બી અને કાચું પાણી 'य तमुद्दिस्स जं कडं-तमुद्दिश्य च यत्कृतम्' તથા તેમને માટે જે આહાર બનાવવામાં આવેલ છે. 'भोच्चा-भुक्त्वा' તેને ભોગવીને તેઓ 'झाणं झियायंति-ध्यानं ध्यायन्ति' આર્ત્તધ્યાન કરે છે. તેઓ 'अखेयन्ना-अखेदज्ञाः' ધર્મના જ્ઞાનથી રહિત અને 'असमाहिया-असमाहिताः' સમાધિથી દૂર છે ॥૨૬॥

અન્વયાર્થ—તે શાક્ય અથવા દંડી વિગેરે સચિત્ત બીને જલને તથા તેમને માટે બનાવવામાં આવેલ આહાર વિગેરેને ભોગવીને આર્તધ્યાન કરે છે, પારકા દુઃખને ન સમજવાવાળા તેઓ મોક્ષમાર્ગથી દૂરજ રહે છે. ॥૨૬॥

ध्यानं ध्यायन्ति (अखेयन्ना) अखेदज्ञा-परदुःखमजानानाः (असमाहिया) असमाहिताः-मोक्षमार्गाद् दूरे वर्त्तन्ते इति ॥२९॥

टीका--'ते य' ते च-पूर्वोक्ता वादिनो बौद्धादयः-जीवाऽजीवपदार्थस्वरूपान् परमार्थतः-अजानानाः (बीओदगं चेव) बीजोदकमेव-बीजानि-शालिगोमधूमादीनि, उदकानि च-सचित्तजलानि अत्रैव शब्दोऽप्यर्थकः, तथा च 'तमुद्दिस्साय' तानुद्दिश्य तदनुयायिभिर्गृहस्थैः 'जं कडं' यत्कृतम्, आहारपानादिकम्, तत्सर्वमन्नं शीतजलादिकं च, तदपि 'भोच्चा' भुक्त्वा तदनन्तरम्-सातऋद्धयादि गौरवासक्ताः पुनस्तदवाप्त्यर्थम् 'झाणं' ध्यानम्-आर्त्तम् 'झियायंति' ध्यायन्ति, आधाकर्मिकं सावद्यमाहारमभ्यवहृत्य, पुनः सातऋद्धिरसगौरवमाप्त्यर्थं ध्यानम्-आर्त्तरौद्रादिकं ध्यायति, न हि तद्ध्यानमैहिकसुखैषिणां दासीदासधनधान्यादिपरिग्रहवतां तेषां धर्मध्यानं भवति तदुक्तम्-

'ग्रामक्षेत्रगृहादीनां, गवां प्रेष्य जनस्य च।
यस्मिन् परिग्रहो दृष्टो ध्यानं तत्र कुतः शुभम् ॥१॥

ध्याते हैं। परकीय पीड़ा को न जानने वाले वे मोक्षमार्ग से दूर रहते हैं ॥२९॥

टीकार्थ--जीव अजीव आदि तत्वों को पारमार्थिक रूपसे नहीं जानते हुए पूर्वोक्त बौद्ध तथा दण्डी आदि वादी सचित्त बीजों का, सचित्त जल का तथा भक्तों द्वारा उन्हीं के उद्देश्य से बनाये गये आहार आदि का उपभोग करते हैं और उसकी प्राप्ति के लिए आर्त्तध्यान करते हैं अथवा उद्दिष्ट आहार आदि का सेवन करके मान प्रतिष्ठा प्राप्त करने के लिए आर्त्त रौद्र आदि ध्यान ध्याते हैं। वस्तुतः उन धनार्थियों का वह ध्यान धर्मध्यान नहीं होता है। कहा भी है—ग्रामक्षेत्र गृहादीनां' इत्यादि।

जिसमें ग्राम, क्षेत्र, गृह, गौ, भृत्यजन आदि का परिग्रह देखा जाता है, वहां शुभ ध्यान कैसे हो सकता है ॥१॥

'ટીકાર્થ'--જીવ, અજીવ વિગેરે તત્વોને પરમાર્થિક પણાથી ન જાણતા એવા પૂર્વોક્ત બૌદ્ધો તથા દંડીયો વિગેરે વાદવાળા સચિત્ત બીજોનો, સચિત્ત પણીનો, તથા ભક્તોએ તેમને ઉદ્દેશીને બનાવવામાં આવેલ આહાર વિગેરેનો ઉપભોગ કરે છે. અને તેની પ્રાપ્તિ માટે-આર્તધ્યાન અને રૌદ્ર વિગેરે ધ્યાન ધરે છે. ખરીરીતે તે ધનની કામના વાળાઓનું તે ધ્યાન ધર્મધ્યાન હોતું નથી કહ્યું પણ છે કે-'ગ્રામક્ષેત્રગૃહાદીનાં' ઈત્યાદિ જેમાં ગામ, ક્ષેત્ર, ઘર, ગાયો, સેવક વર્ગ, વિગેરેનો પરિગ્રહ જોવામાં આવે છે. ત્યાં શુભધ્યાન કેવી રીતે થઈ શકે ? ॥૧॥

अपिच—'मोहस्यायतनं धृतेरपचयः शान्तेः प्रतीपो विधिः,
व्याक्षेपस्य सुहृन्मदस्य भवनं पापस्य वासो निजः।
दुःखस्य प्रभवः सुखस्य निधनं ध्यानस्य कष्टो रिपुः,
प्राज्ञस्यापि परिग्रहो ग्रह इव क्लेशाय नाशाय च॥१॥ इति।

और भी कहा है—'मोहस्यायतनं धृतेरपचय.' इत्यादि।

यह परिग्रह मोह ममता का घर है, धैर्य को क्षीण करने वाला है, शान्ति का शत्रु है, चित्तविक्षेप का सखा है, मद उन्माद का भवन है, पाप का निजी निवास स्थल है, दुःखों का उत्पत्ति स्थान है और सुख और ध्यान का विनाश करनेवाला हैं। यह कष्टकारी वैरी है। उत्कृष्ट बुद्धि शालीके लिए भी यह क्लेशकारी और नाशकारी ही सिद्ध होता है॥२॥

इस प्रकार जो पचन पाचन आदि क्रियाओं में प्रवृत्त हैं और उन्हीं की ओर जिनकी नजर लगी रहती है, उनमें शुभ ध्यान की संभावना भी कैसे की जा सकती है? वे अखेदज्ञ हैं अर्थात् हिंसा आदि में पर पीड़ा होती हैं। राग के कारण शयन आसन आदि को भी शुभ ध्यान का कारण मानते हैं। 'कलिङ्कक' ऐसा दूसरा नाम देकर मांस को भी भक्षण करते हैं। इसके अतिरिक्त संघ के लिए किये जाने वाले आरंभ को निर्दोष मानते हैं। किन्तु ऐसा मान लेने से ही निर्दोषता सिद्ध

બીજું પણ કહ્યું છે કે—'मोहस्यायतनं धृतेरपचय' ઈત્યાદિ

આ પરિગ્રહ મોહ, મમતાનું, ઘર છે. ધૈર્યનો નાશ કરવાવાળો છે. શાન્તિનો શત્રુ છે, ચિત્ત વિક્ષેપનો મિત્ર છે, મદ અને ઉન્માદનું ભવન છે. પાપનું નિજનિવાસ સ્થાન છે. દુખોનું ઉત્પત્તિ સ્થાન છે, અને સુખ અને ધ્યાનનો નાશ કરવાવાળો છે, આ કષ્ટ કારક વેરી છે, ઉત્તમ બુદ્ધિશાળીને માટે પણ આ ક્લેશકર અને નાશકારી જ સિદ્ધ થાય છે. ॥૨॥

આ રીતે જે પચન પાચન વિગેરે ક્રિયાઓમાં પ્રવૃત્ત થયેલ છે, અને તે તરફ જેની નજર લાગેલી છે, તેમાં શુભ ધ્યાનની સંભાવના પણ કેવી રીતે કરવામાં આવે છે? તેઓ અખેદજ્ઞ છે, અર્થાત્ હિંસા વિગેરેમાં અન્યને પીડા થાય છે, રાગને કારણે શયન આસન વિગેરેને પણ શુભ ધ્યાનનું કારણ માને છે.

'कलिंकक' એવું બીજું નામ આપીને માંસનું પણ ભક્ષણ કરે છે, આ શિવાય સંઘને માટે કરવામાં આવનારા આરંભને નિર્દોષ માને છે. પરંતુ તેમ માનવાથી જ નિર્દોષપણું સિદ્ધ થતું નથી. આવા અશુભ ધ્યાનવાળા

मूलम्—जहा ढंका य कंका य, कुलला मग्गुका सिही।
मच्छेसणं झियायंति, झाणं ते कलुसाधमं॥२७॥

छाया—यथा ढङ्काश्च कङ्काश्च, कुररा मद्गुकाः शिखिनः।
मत्स्यैषणं ध्यायन्ति, ध्यान तत्कलुषाधमम्॥२७॥

अन्वयार्थः—(जहा) यथा-येन प्रकारेण (ढंकाय कंकाय कुलला मग्गुका सिही) ढङ्काश्च कङ्काश्च कुरराः मद्गुकाः शिखिनः-एते पक्षिविशेषा जलाशयाश्रयाः

नहीं हो जाती। ऐसे अशुभ ध्यानी मोक्षमार्ग रूप भावसमाधि से रहित होते हैं अर्थात् मोक्षमार्ग से दूर और दूरतर ही रहते हैं।

आशय यह है कि बीजों को, सचित्त जल को एवं अपने लिए बनाये गये आहार को भोगने वाले आर्त्तध्यान करते हुए भावसमाधि से अत्यन्त दूर ही रहते हैं॥२६॥

'जहा ढका य कंका य' इत्यादि।

शब्दार्थ—'जहा-यथा' जिस प्रकारसे 'ढका य कंका य कुलला मग्गुका सीही-ढंकाश्च कंकाश्च कुररा मद्गुकाः' शिखिनः' ढंक, कंक, कुरर, जलमुर्गी और शिखि नामके जलचर पक्षिविशेष 'मच्छेसणं कलुसाधमं झाणं झियायंति-मत्स्यैषणं कलुषाधमं ध्यानं ध्यायंति' मछली पकडनेके बुरे विचारमें तत्पर रहते हैं॥२७॥

अन्वयार्थ--जिस प्रकार ढक, कंक, कुरर, मद्गुक और शिखी

મોક્ષમાર્ગ રૂપ ભાવ સમાધિથી રહિત થાય છે. અર્થાત્ મોક્ષમાર્ગથી દૂર અને દૂરતર જ રહે છે.

કહેવાનો આશય એ છે કે—બીજોને, તથા સચિત્ત પાણીને, અને પોતાને માટે બનાવવામાં આવેલ-આવારનો ઉપભોગ કરવાવાળા આર્તધ્યાન કરતા થકા ભ વ સમાધિથી અત્યંત દૂર જ રહે છે ।.૨૬॥

'जहा ढंकाय कंकाय' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ--'जहा-यथा' જે પ્રમાણે 'ढकाय कक्काय कुलला मग्गुका सीही-ढकाश्च कंकाश्च कुररा मद्गुकाः शिखिन.' ઢંક, કંક, કુરર, જલમર્ઘા અને શિખિ નામના જલચર પક્ષિ વિશેષ 'मच्छेसणं कलुसाधमं झाणं झियायंति-मत्स्यैणं कलुषाधमं ध्यानं ध्यायन्ति' માછલા પકડવાના ખરાબ વિચારમાં તત્પર રહે છે ॥૨૭॥

અન્વયાર્થ--જે રીતે ઢંક, કંક, કુરર મદ્દગુક અને શિખી નામના

(मच्छेसणं कलुसाधमं झाणं झियायंति) मत्स्यैषणं-मत्स्यप्राप्तिरूपं कलुषमधमं ध्यानं ध्यायन्ति तथा-एतेऽपीति ॥२७।

टीका—'जहा' यथा-येन प्रकारेण 'ढंका' ढङ्काः-ढङ्कनामकाः पक्षिणः, च 'कंका' कङ्काः-तन्नामकाः, तथा-'कुललो' कुरराः, 'मग्गुका' मद्गुकाः 'सिही' शिखिनः जलकुक्कुटाः एतन्नामानो जलाशयनिवासिन आमिषजीविनः पक्षिण- एते 'मच्छेसणं' मत्स्यैषणं-मत्स्यान्वेषणं मत्स्यानां मारणरूपम् 'कलुसाधमं' कलुषाधमं-कुत्सितमेव 'झाणं' ध्यानम् 'झियायंति' ध्यायन्ति, इति दृष्टान्त श्लोकोऽयम्, दृष्टान्तेन निरूप्यमाणोऽर्थः सौकर्येण अवबुद्धो भवतीति मत्वा-दृष्टान्तः प्रदर्शितः। यथा तेषां कङ्कादीनां ध्यानं-मत्स्यवधात्मकसावद्यव्यापारत याऽति कलुषम्, तथा-आर्त्तरौद्रध्यानरूपतया चाधमं ध्यानं भवतीति ॥२७॥

नामक यह जलाशय के आश्रित पक्षी मछलियों की प्राप्ति का अधम ध्यान करते रहते हैं, उसी प्रकार ये भी अशुभ ध्यान में लीन रहते हैं ॥२७॥

टीकार्थ--ढंक, कंक, कुरर, मद्गुक और शिखी-जलकुक्कुर ये पक्षियों के नाम हैं जो जलाशय के सहारे रहते हैं। ये पक्षी निरन्तर मछलियों के अन्वेषण और मारण का ही अत्यन्त कलुषित ध्यान किया करते हैं। यह दृष्टान्त प्रतिपादक श्लोक है, दृष्टान्त के द्वारा प्ररूपित अर्थ सुगमता से समझ में आ जाता है, ऐसा मान कर दृष्टान्त प्रदर्शित किया गया है।

आशय यह है कि जैसे ढंक कंक आदि का ध्यान मत्स्यवध रूप सावद्य व्यापारमय होने से अधम है, उसी प्रकार उनका ध्यान भी आर्त्त रौद्र रूप होने से अधम है ॥२७॥

જલાશ્રયને આશ્રયે રહેવાવાળા પક્ષિઓ માછલીયોની પ્રાપ્તિનું અધમધ્યાન કરે છે, એજ રીતે તેઓ પણ અશુભ ધ્યાનમાં લીન રહે છે ॥૨૭॥

ટીકાર્થ—ઢંક, કંક, કુરર, મદ્ગુક, અને શિખી આ પક્ષિયોના નામો છે. કે જે જલાશયોના આશ્રયથી રહે છે. આ પક્ષિયો કાયમ માછલિયોનું અન્વેષણ-શોધન અને મારણ-મારવાનું જ અત્યંત મલિન ધ્યાન કર્યા કરે છે. આ દૃષ્ટાંત પ્રતિપાદન કરવાવાળો શ્લોક છે. દૃષ્ટાન્ત દ્વારા બતાવેલ અર્થ સુગમ પણાથી સમજવામાં આવી જાય છે. તેમ માનીને દૃષ્ટાંત બતાવવામાં આવેલ છે.

કહેવાનો આશય એ છે કે—જેમ ઢંક, કંક વિગેરેનું ધ્યાન મત્સ્યવધ રૂપ સાવદ્ય વ્યાપારમય હોવાથી અધમ છે, એજ પ્રમાણે તેઓનુ ધ્યાન પણ આર્ત અને રૌદ્રરૂપ હોવાથી અધમજ છે. ॥૨૭॥

मूलम्—एवं तु समणा एगे, मिच्छदिट्ठी अणारिया।
विसएसणं झियायंति, कंका वा कलुसाहमा ॥२८॥

छाया—एवं तु श्रमणा एके, मिथ्यादृष्टयोऽनार्याः ।
विषयैषणं ध्यायन्ति, कङ्का इव कलुषाधमाः ॥२८॥

अन्वयार्थः—(एवं तु) एवम्-अमुना प्रकारेण तु (मिच्छदिट्ठी अणारिया) मिथ्यादृष्टयोऽनार्याः (एगे समणा) एके श्रमणाः शाक्यादयः (विसएसणं झियायंति) विषयैषणं शब्दादीनां प्राप्तिरूपं ध्यायन्ति ते (कंका वा कलुसाहमा) कङ्काः-कङ्कादिपक्षिण इव कलुषाधमाः—कलुषाधमध्यानध्यायिनो भवन्तीति ॥२८॥

टीका—'एवं तु' एवं तु-यथा कङ्कादय आर्त्तरौद्रध्यानं ध्यायन्ति तथा 'मिच्छदिट्ठी' मिथ्यादृष्टयः 'अणारिया' अनार्याः—आरम्भपरिग्रहवत्त्वात् 'एगे' एके

'एवं तु समणा एगे' इत्यादि।

शब्दार्थ—'एवंतु-एवं तु' इसी प्रकार 'मिच्छदिट्ठी अणारिया-मिथ्या दृष्टयोऽनार्याः' मिथ्या दृष्टी और अनार्य 'एगे समणा-एके श्रमणाः' कोई श्रमण 'विसएसणं झियायंति-विषयैषणं ध्यायन्ति' विषय प्राप्ति का ध्यान करते हैं 'कंका वा कलुसाहमा-कङ्का इव कलुषाधमाः' वे कंक पक्षीके जैसे पापी एवं अधम प्रकार का है ॥२८॥

अन्वयार्थ—इसी प्रकार कोई कोई मिथ्यादृष्टि अनार्य श्रमण शाक्यादि विषयैषणा अर्थात् कामभोगों की प्राप्तिका ध्यान करते रहते हैं। वे कंक पक्षी के समान कलुषित और अधम होते हैं ॥२८॥

टीकार्थ—जैसे कंक आदि पक्षी आर्त्त रौद्र ध्यान करते हैं, उसी

'एवतु समणा एगे' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'एवं तु-एवं तु' આજ પ્રમાણે 'मिच्छदिट्ठीअणारिया-मिथ्या दृष्टयो अनार्या' મિથ્યા દૃષ્ટિવાળાઓ અને અનાર્ય એવા 'एगे समणा-एके श्रमणा.' કોઈ શ્રમણ 'विसएसणं झियायति-विषयैषणं ध्यायन्ति' વિષય પ્રાપ્તિનુ ધ્યાન કરે છે. कंकावा कलुसाहमा-कङ्का इव कलुषाधमाः' તેઓ કંક પક્ષિની જેમ પાપી અને અધમ કોટિના છે ॥૨૮॥

અન્વયાર્થ—આજ પ્રમાણે કોઈ કોઇ મિથ્યા દૃષ્ટિ અનાર્ય શ્રમણ શાક્યાદિ વિષયૈષણા અર્થાત્ કામભોગોની પ્રાપ્તિનુ ધ્યાન કરતા રહે છે. તેઓ કંક પક્ષિની જેમ કલુષિત તથા અધમ હોય છે ॥૨૮॥

ટીકાર્થ—જેમ ઢંક કંક વિગેરે પક્ષિયો આર્ત અને રૌદ્ર ધ્યાન કરે છે,

केचित् 'समणा' श्रमणाः—शाक्यादयः 'विसएसणं' विषयैषणम्—विषयाणां शब्दादिकामभोगानाम्—एषणं प्राप्तिमेव 'झियायंति' ध्यायन्ति—विषयानेव ध्यायन्ति, इमे आर्त्तरौद्रध्यायिन एव सन्ति, अत एते 'कंका वा' कङ्का इव—मत्स्यैषिणः—कङ्कपक्षिण इव 'कलुसाहमा' कलुषाधमाः—कलुषाः कलुषचित्तवृत्तिकत्वात्, अत एव अधमाः सन्ति। यथा—कङ्कादयः पक्षिणो जलाश्रये निवसन्तः मत्स्यान्वेषणपरा अधमाः सन्ति, तथा—दण्डिनः शाक्यादयोऽपि विषयान्वेषणपराः कलुषवृत्तिकत्वेन अधमध्यानवन्तः सन्तीति भावः ॥२८॥

मूलम्—सुद्धं मग्गं विराहित्ता, इह मेगे उ दुम्मई।
उम्मग्गगता दुक्खं, घायमेसंति तं तहा ॥२९॥

छाया—शुद्धं मार्गं विराध्य, इह एके तु दुर्मतयः।
उन्मार्गगता दुःखं, घातमेष्यन्ति तत्तथा ॥२९॥

प्रकार मिथ्यादृष्टि और आरंभ परिग्रहवान् होनेके कारण अनार्य कोई कोई श्रमण, जैसे शाक्य आदि, शब्दादि कामभोगों की प्राप्तिका ही ध्यान किया करते हैं। वे आर्त्तध्यान और रौद्रध्यान करने वाले हैं, अत एव कंक पक्षी के समान कलुषित चित्तवृत्ति वाले होने के कारण कलुषित हैं और इसी कारण अधम हैं।

तात्पर्य यह है कि जैसे कंक आदि पक्षी जलाशय पर रहते हुए मछलियों की ही खोज में तत्पर रहते हैं, उसी प्रकार शाक्य आदि भी विषयोंके अन्वेषण में तत्पर तथा कलुषित वृत्ति वाले होने से अधम हैं।२८।

એજ પ્રમાણે મિથ્યા દૃષ્ટિવાળા અને આરંભના પરિગ્રહ વાળા હોવાના કારણે અનાર્ય એવા કોઈ કોઈ શ્રવણ, જેમકે-શાક્ય વિગેરે શબ્દાદિ કામભોગોની પ્રાપ્તિનું જ ધ્યાન કર્યા કરે છે. તેઓ આર્ત ધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન કરવાવાળા છે. તેથી જ કંક પક્ષિની જેમ મલિન ચિત્તવૃત્તિ વાળા હોવાના કારણે કલુષિત છે. અને તેજ કારણથી અધમ છે,

તાત્પર્ય એ છે કે—જેમ કંક વિગેરે પક્ષિયો જલાશય પર, રહેતા થકા માછલિયોની જ શોધમાં તત્પર રહે છે, એજ પ્રમાણે શાક્ય વિગેરે પણ વિષયોના અન્વેષણમાં તત્પર તથા કલુષિત-મલિન વૃત્તિવાળા હોવાથી અધમ છે. ॥૨૮॥

अन्वयार्थः—(इह) इह-अस्मिन् लोके (एगे उ दुम्मई) एके तु दुर्मतयः-शाक्यादयः (सुद्धं मग्गं विराहित्ता) शुद्धं निर्दोष मार्गं सम्यग्दर्शनादिरूपं विराध्य-दूषयित्वा (उम्मग्गगता) उन्मार्गगताः-संसारावतरणरूपेण प्रवृत्ताः (दुक्खं घायं ते तहा एसंति) दुःखमष्टमकारकं कर्म तथा तत् घातं मरणम् एष्यन्ति-प्राप्स्यन्तीति ॥२९॥

टीका—'इह' इह-अस्मिन् लोके मोक्षमार्गप्ररूपणे वा 'एगे' एके शाक्यादयः, 'दुम्मई' दुर्मतयः-दुष्टा-सावद्यव्यापारोपादानतया मतिर्येषां ते दुर्मतयः-

---

'सुद्धं मग्गं विराहित्ता' इत्यादि ।

शब्दार्थ--'इह-इह' इस लोकमें 'एगे उ दुम्मई-एके तु दुर्मतयः' कोई दुर्मति पुरुष 'सुद्धं मग्गं विराहित्ता-शुद्धं मार्गं विराध्य' शुद्ध मार्ग को दूषित करके 'उम्मग्गगता-उन्मार्गगताः' उन्मार्ग में प्रवृत्तिशील बनते हैं 'दुक्खं घायं ते तहा एसंति-दुःखम् घातम् तत्तथा एष्यन्ति' अतः वे दुःख एवं नाशकी प्रार्थना करते हैं ॥२९॥

अन्वयार्थ--इस लोक में कोई कोई दुर्बुद्धि शाक्यदि शुद्ध मार्ग की विराधना करके अर्थात् उसे दूपित करके या छोड़करके उन्मार्ग में संसार के मार्ग में प्रवृत्त होते हैं, वे दुःखको तथा मृत्यु को प्राप्त होंगे ॥२९॥

टीकार्थ--इस लोक में अथवा मोक्षमार्ग की प्ररूपणा में, कोई कोई शाक्य आदि सावद्य व्यापार को स्वीकार करने की बुद्धि वाले होने से

'सुद्धं मग्ग विराहित्ता' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'इह-इह' આ લોકમાં 'एगे उ दुम्मई-एके तु दुर्मतय.' કોઈ દુર્મતિવાળો પુરૂષ 'सुद्ध मग्गं विराहित्ता-शुद्ध मार्ग विराध्य' શુદ્ધ માર્ગને દૂષિત કરીને उम्मग्गगता-उन्मार्गगता.' ઉન્માર્ગમાં પ્રવૃત્તિવાળા બને છે. 'दुक्खं घायं ते तहा एसंति-दु खम् घातम् तत्तथा एष्यन्ति' તેથી તેઓ દુઃખ અને નાશની પ્રાર્થના કરે છે. ॥૨૯॥

અન્વયાર્થ—આ લોકમાં કોઇ કોઇ દુર્બુદ્ધિ શાક્ય વિગેરે શુદ્ધ માર્ગની વિરાધના કરીને અર્થાત્ તેને દોષવાળો બતાવીને અથવા તેને છોડિને ઉન્માર્ગમાં-સંસારના માર્ગમાં પ્રવૃત્ત થાય છે તેઓ દુઃખને તથા મરણને જ પ્રાપ્ત કરશે. ॥૨૯॥

ટીકાર્થ—આ લોકમાં અથવા મોક્ષ માર્ગની પ્રરૂપણામાં કોઈ કોઈ શાક્ય દંડી વિગેરે સાવદ્ય વ્યાપારનો સ્વીકાર કરવાની બુદ્ધિ વાળા હોવાથી દુર્મતિ

महामोहाकुलितान्तरात्मानः 'सुद्धं' शुद्धं-विशुद्धं-संशयादिदोषवर्जितम् 'मग्गं' मार्गम् मोक्षजनकं सम्यग्दर्शनादिकं भावसमाधिपर्यायम् 'विराहित्ता' विराध्य, असन्मार्गप्ररूपणद्वारेण दूषयित्वा तस्मिन् दोषमारोप्य 'उम्मग्गगता' उन्मार्गगताः-उन्मार्गेण विपरीतमार्गेण संसारब्रुडनरूपेण गताः-प्रवृत्ताः 'दुक्खं' दुःखम्-दुःखजनकमष्टविधं कर्म, तथा-'घायं' घातं-विनाशं-स्वात्मविनाशम् 'तहा' तथा-धर्मविराधनया पुनरुन्मार्गगमनं च 'एसंति' एषन्ते-गवेषयन्ति, दुःखं मरणं च सहस्रशः-प्रार्थयन्तीति। इह जगति शुद्धमार्गं विराध्य प्रतिकूलमार्गे प्रवृत्ताः शाक्यादयः-दुःखं मृत्युं च शतशो गच्छन्तीति भावः ॥२९॥

दुर्मति अर्थात् महामोह से व्याकुल अन्तरात्मा वाले, शुद्ध अर्थात् संशय विपरीत और अनध्यवसाय आदि दोषों से रहित सम्यग्दर्शनादि मोक्षमार्ग को, जिसे भावसमाधि भी कहते हैं, विरोधित करते हैं अर्थात् असन्मार्ग की प्ररूपणा करके उसे दूषित सा करते हैं, क्योंकि जो स्वयं निष्कलंक है, उसमें दोष का होना संभव नहीं है। वे उसमें दोष का आरोपण करके विपरीत मार्ग को अर्थात् संसार में डूबने के मार्ग को प्राप्त हैं। ऐसा करके वे आत्मविनाश की तथा धर्मकी विराधना करने के कारण मरण की प्रार्थना करते हैं।

तात्पर्य यह है कि इस जगत् में शुद्ध मार्ग की विराधना करके प्रतिकूल मार्ग में प्रवृत्तिशील शाक्य आदि शतशः दुःख और मरण को प्राप्त होते है ॥२९॥

અર્થાત્ મહા મોહથી વ્યાકુળ અંતરાત્માવાળા, શુદ્ધ અર્થાત્ સંશય, વિપરીત અને અનધ્યવસાય વિગેરે દોષોથી રહિત સમ્યગ્ દર્શન વિગેરે મોક્ષ માર્ગને કે જેને ભાવસમાધિ પણ કહે છે, તેને વિરાધિત કરે છે, અર્થાત્ અસન્માર્ગની પ્રરૂપણા કરીને તેને દોષવાળો હોય તેમ બતાવે છે, કેમકે જે સ્વયં નિષ્કલંક છે, તેમાં દોષના હોવાનો સંભવ રહેતો નથી તેઓ તેમાં દોષનું આરોપણ કરીને વિપરીત માર્ગને અર્થાત્ સંસારમાં ડુબવાના માર્ગને પ્રાપ્ત કરે છે. તેમ કરીને તેઓ આત્મવિનાશની તથા ધર્મની વિરાધના કરવાના કારણે મરણની જ પ્રાર્થના કરે છે.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—આ જગત્માં શુદ્ધ માર્ગની વિરાધના કરીને પ્રતિકૂળ માર્ગમાં પ્રવૃત્ત એવા શાક્ય દંડી વિગેરે સેંકડો દુઃખો અને મરણને જ પ્રાપ્ત કરતા રહે છે. ॥૨૯॥

मूलम्-जहा आसाविणिं नावं, जाइ अंधो दुरुहिया।
इच्छई पारमागंतुं अंतरा य विसीयइ ॥३०॥

छाया--यथा आस्राविणीं नावं, जात्यन्धो दूरुह्य।
इच्छति पारमागन्तुम्, अन्तरा च विषीदति ॥३०॥

अन्वयार्थः--(जहा) यथा (जाइअंधो) जात्यन्धः (आसाविणि नावं) आस्राविणीं प्रविशज्जलां नावं नौकाम् (दुरुहिया) दूरुह्य (पारमागंतुं इच्छई) पारमागन्तुमिच्छति नद्यादेः (अंतरा य विसीयइ) परन्तु सः अन्तरा च नद्याः-मध्ये एव विषीदति-निमज्जतीति ॥३०॥

टीका--शाक्यादीनां विनाशं दर्शयितुं सूत्रकार आह-'जहा' यथा 'जाइअंधो' जात्यन्धः-जन्मनैवाऽन्धः 'आसाविणिं' आस्राविणीं-प्रविशज्जलाम् शत-

---

'जहा आसाविणि नावं' इत्यादि।

शब्दार्थ--'जहा-यथा' जिस प्रकार 'जाइ अंधो-जन्मान्धः' जन्मान्ध पुरुष 'आसाविणि नावं-आस्राविणीं नौकाम्' छिद्रवाली नाव पर 'दुरुहिया-दूरुह्य' चढ कर पारमागंतुं इच्छई-पारमागन्तुम् इच्छति' नदीको पार करना चाहता है 'अंतरा य विसीयई-अन्तरा च विषीदति' परंतु वह बीचमें ही डूब जाता है ॥३०॥

अन्वयार्थ--जैसे कोई जन्मान्ध पुरुष छिद्रोंवाली नौका पर आरूढ होकर किनारे पर आने की इच्छा करता है परन्तु वह बीच में डूब जाता है ।३०।

टीकार्थ--पूर्वोक्त शाक्य आदि को होने वाले अनर्थकी प्राप्ति सूत्रकार पुनः प्रदर्शित करते हैं-जैसे जन्म से ही अंधा पुरुष जल जिसमें

'जहा आसाविणि नाव ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'जहा-यथा' જે પ્રમાણે 'जाइअंधो-जात्यन्धः' જન્માન્ધ પુરૂષ 'आसाविणि नावं-अस्राविणीं नौकां' છિદ્રવાળી નાવ પર 'दुरुहिया-दुरुह्य' ચઢીને 'पारमागंतुं इच्छई-पारमागन्तुम् इच्छति' નદીને પાર કરવા ઈચ્છે છે 'अंतरा य विसीयई-अन्तरा च विषीदति' પરંતુ તે વચમાંજ ડૂબી જાય છે. ॥૩૦।

અન્વયાર્થ—જેવી રીતે કોઈ જન્માંધ પુરૂષ છિદ્રોવાળી નૌકા પર બેસીને કિનારા પર પહોંચવાની ઇચ્છા રાખે છે, પરંતુ તે વચમાજ ડૂબી જાય છે. ॥૩૦॥

ટીકાર્થ—પૂર્વોક્ત શાકય વિગેરેને થવાવાળા અનર્થની પ્રાપ્તિ સૂત્રકાર ફરીથી બતાવે છે. જેમ જન્મથી જ આંધળો પુરૂષ પાણી જેમાં પ્રવેશ કરી

च्छिद्रामित्यर्थः 'नावं' नौकाम् 'दुरुहिया' दुरुह्य अधिरुह्य 'पारं' पारम्-समुद्रस्य परतीरम् 'आगंतुं' आगन्तुं-प्राप्तुम् 'इच्छई' इच्छति, किन्तु पारं गन्तुं न शक्नोति, अपितु 'अंतरा' अन्तरा-मध्ये एव जलमध्य एव 'विसीयइ' विषीदति-दुःखमासादयति निमज्जतीत्यर्थः, साधनस्य सदुष्टतया कार्याक्षमत्वात् ॥३०॥

मूलम्-एवं तु समणा एगे, मिच्छद्दिट्ठी अणारिया।
सोयं कसिणमावन्ना, आगंतारो महब्भयं॥३१॥

छाया—एवं तु श्रमणा एके, मिथ्यादृष्टयोऽनार्याः।
स्रोतश्च कृत्स्नमापन्ना, आगन्तारो महद्भयम् ॥३१॥

प्रवेश कर रहा हो ऐसी सैकडों छेदों वाली नाव पर आरूढ होकर समुद्र के किनारे पहुंचने की इच्छा करता है, किन्तु वह पहुंच नहीं सकता। वह बीच जल में ही विषाद को प्राप्त होता है, दुःखी होता है, डूब जाता है, क्योंकि उसका साधन दूषित होने के कारण कार्य उत्पन्न करने में असमर्थ होता है ॥३०॥

'एवंतु समणा एगे' इत्यादि।

शब्दार्थ—'एवं तु मिच्छद्दिट्ठी अणारिया एगे समणा-एवं तु मिथ्या दृष्टयः अनार्याः एके श्रमणाः' इसी प्रकार मिथ्या दृष्टि कोई अनार्य श्रमण 'कसिणं सोयं आवन्ना-कृत्स्नं स्रोतः आपन्नाः' पूर्णरूपसे आस्रव का सेवन करते हैं 'महब्भयं आगंतारो-महद्भयम् आगन्तारः' अतः वे महाभय को प्राप्त करेंगे ॥३१॥

રહેલ હોય એવી સેકડો છિદ્રોવાળી નાવ પર બેસીને સમુદ્રને કિનારે પહોંચવાની ઈચ્છા જ કરે છે, પણ તે તેમ પાર પહોંચી શકતો નથી, તે વચમાં પાણીમાં જ ખેદને પ્રાપ્ત થાય છે, દુઃખી થાય છે, અને ડૂબી જાય છે. કેમકે તેનુ સાધન દોષવાળું હોવાથી કાર્ય સિદ્ધ કરવામાં અસમર્થ હોય છે ॥૩૦॥

'एवं तु समणा एगे' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ--'एवं तु मिच्छद्दिट्ठी अणारिया एगे समणा-एवं तु मिथ्या दृष्टयः अनार्याः एके श्रमणाः' એજ પ્રમાણે મિથ્યા દૃષ્ટિ વાળા કોઈ અનાર્ય શ્રમણ 'कसिणं सोयं आवन्ना-कृत्स्नं स्रोतः आपन्नाः' પૂર્ણ રૂપથી આસ્રવોનું સેવન કરે છે. 'महब्भयं आगंतारो-महद्भयम् आगन्तारः' તેથી તેઓ મહાભય પ્રાપ્ત કરશે. ॥૩૧॥

अन्वयार्थः--(एवं तु मिच्छदिट्ठी अणारिया एगे समणा) एवं तथैव-सच्छिद्रनौकागतजात्यन्धवत् मिथ्यादृष्टयः-अनार्याः एके श्रमणाः-शाक्यादयः (कसिणं सोयं आवन्ना) कृत्स्नं-सम्पूर्णं स्रोतः कर्मास्रवरूपम् आपन्नाः-प्राप्ताः सन्तः (महब्भयं आगंतारो) महद्भयं-नरकनिगोदादिप्राप्तिलक्षणं दुःखम् आगन्तारः-आगमनशीलाः प्राप्तारो भवन्तीति ।३१॥

टीका--'एवं तु' एवं तु-अनेनैव प्रकारेण सच्छिद्रनावारूढजात्यन्धवदेव 'एगे' एके केचन 'समाणा' श्रमणाः-शाक्यादयः । 'मिच्छदिट्ठी' मिथ्यादृष्टयः 'अणारिया' अनार्या, 'कसिणं' कृत्स्नं-सम्पूर्णम् 'सोयं' स्रोतः-प्राणातिपातादि कर्मास्रवस्रोतः, 'आवन्ना' आपन्नाः-प्राप्ताः सन्तः 'महब्भयं' महद्भयम्, संसारे एव परिभ्रमणेन नरकादिस्वरूप दुःखम् 'आगंतारो' आगन्तारः-प्राप्तारो भवन्ति। यतः सर्वदा संसारकारणकर्मणः सञ्चये एव प्रयत्नवन्तो भवन्ति, तदा तत्कारणसत्त्वे कथं न दुःखात्मकं कार्यं प्राप्स्यन्तीति । यथा-जात्यन्धो जन्मान्धः

अन्वयार्थ—इसी प्रकार कोई कोई मिथ्या दृष्टि अनार्य श्रमण दण्डी आदि सम्पूर्ण कर्माश्रव रूप श्रोत को प्राप्त होकर महान् भय को प्राप्त करने वाले होते हैं ॥३१॥

टीकार्थ—जो श्रमण दण्डी आदि मिथ्यादृष्टि और अनार्य हैं तथा सम्पूर्ण प्राणातिपात आदि कर्मास्रव के स्रोतों को प्राप्त होते हैं, वे सछिद्र नौका पर आरूढ होकर समुद्र को तिरने वाले जन्मान्ध के जैसा नरक निगोद आदि के दुःख रूप महाभय को प्राप्त होने वाले हैं। क्योंकि वे भव भ्रमण के कारणभूत कर्मों का संचय करने में ही प्रयत्नशील रहते हैं। जब दुःखों का कारण विद्यमान हो तो दुःख रूप कार्य की उत्पत्ति क्यों नहीं होगी ?

અન્વયાર્થ--એજ રીતે કોઇ કોઈ મિથ્યાદષ્ટિ અનાર્ય શ્રમણ કર્મા સ્વરૂપ ઝરણાને પ્રાપ્ત કરીને મહાન્ ભયને પ્રાપ્ત કરવાવાળા, થાય છે.॥૩૧॥

ટીકાર્થ--જે શ્રમણ દંડી વિગેરે મિથ્યાદષ્ટિ અને અનાર્ય છે તથા સંપૂર્ણ પ્રાણાતિપાત વિગેરે કર્માસ્રવના સ્રોતોને પ્રાપ્ત થયેલા છે, તેઓ છિદ્રવાળી નૌકા પર બેસીને સમુદ્રને તરવાવાળા જન્માન્ધ પુરૂષની જેમ નરક નિગોદ વિગેરેના દુઃખરૂપ મહા ભયને પ્રાપ્ત થવાવાળા છે. કેમકે-તેઓ ભવ ભ્રમણના કારણભૂત કર્મોનો સંચય કરવામાં જ પ્રયત્નવાળા છે, જ્યારે દુઃખોનું કારણ વિદ્યમાન હોય તો દુઃખ રૂપ કાર્યની ઉત્પત્તિ કેમ ન થાય ? કહેવાનો

आस्राविणीं नावमधिरुह्य पारं गन्तुमिच्छति, न तु पारयति, किन्तु मध्ये एव क्लिश्यति-निमज्जति। तथेमेऽपि शाक्यादयो मोक्षमिच्छन्ति परन्तु नोपार्जयन्ति तत्साधनं सम्यग्ज्ञानादिकम्, उपार्जयन्ति हि संसारकारणमेव कर्माश्रवम्, अतः संसारमेवाऽऽविशन्ति, ते च संसारान्तर्वर्तिनो गर्भाद् गर्भं जन्मतो जन्म मरणान्मरणं दुःखाद् दुःखमित्येवं घटीयन्त्रन्यायेन अनुभवन्तोऽनन्तमपि कालमासते इति भावः ॥३१॥

मूलम्—इमं च धम्ममादाय, कासवेण पवेइयं।
तरे सोयं महाघोरं, अत्तत्ताए परिव्वए ॥३२॥

छाया—इमं च धर्ममादाय, काश्यपेन प्रवेदितम्।
तरेत्स्रोतो महाघोरम्, आत्मत्राणाय परिव्रजेत् ॥३२॥

अभिप्राय यह है कि जन्मान्ध पुरुष आस्राविणी अर्थात् छेदवाली नौका पर आरूढ होकर समुद्र के पार पहुंचना चाहता है किन्तु वह पहुंच नहीं सकता, बीचमें ही डूब जाता है और क्लेश पाता है, उसी प्रकार ये शाक्य दण्डी आदि श्रमण भी मोक्ष प्राप्त करना चाहते हैं। किन्तु उसके कारण सम्यग्ज्ञानादि को प्राप्त नहीं करते, प्रत्युत संसार के कारणभूत कर्मास्रव का ही उपार्जन करते हैं। अतएव संसार को ही प्राप्त होते हैं। वे संसार में एक गर्भ से दूसरे गर्भ को, एक जन्म से दूसरे जन्म को और एक दुःख से दूसरे दुःख को प्राप्त होते हुए घटीयंत्र की भांति अनन्त काल तक संसारमें परिभ्रमण करते हैं ॥३१॥

અભિપ્રાય એ છે કે-જન્માન્ધ પુરૂષ-આસ્રાવિણી અર્થાત્ છિદ્રોવાળી નૌકા પર બેસીને સમુદ્રની પાર પહોંચવાની ઈચ્છા રાખે છે, પરંતુ તે પહોંચી શકતો નથી. વચમાં જ ડૂબી જાય છે અને કલેશ પામે છે એજ પ્રમાણે આ શાક્ય દંડી વિગેરે શ્રમણો પણ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છા રાખે છે, પરંતુ તેના કારણ રૂપ સમ્યક્ જ્ઞાન વિગેરેને પ્રાપ્ત કરતા નથી અને ઉલ્ટા સંસારના કારણભૂત કર્માસ્રવનેજ પ્રાપ્ત કરે છે, તેથી જ સંસારનેજ પ્રાપ્ત થાય છે, તેઓ સંસારમાં એક ગર્ભથી બીજા ગર્ભને, એક જન્મથી બીજા જન્મને, અને એક દુઃખથી બીજા દુઃખને પ્રાપ્ત કરતા થકા ઘટિયંત્રની માફક (રેંટ)ની જેમ અનંત કાળ સુધી સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે અર્થાત્ ભટકતા રહે છે. ॥૩૧॥

अन्वयार्थः—(कासवेण पवेइयं) काश्यपेन-वर्द्धमानस्वामिना प्रवेदितम् (इमं च धम्ममादाय) इम-वक्ष्यमाणलक्षणं धर्म-दुर्गतिनिषेधेन शोभनगतिधारकमादाय-गृहीत्वा (महाघोरं सोयं) महाघोरं दुरुत्तरत्वाद् महाभयानकं स्रोतः-संसारात् (तरे) तरेत्-पारं गच्छेत्, तथा-(अत्तत्ताए परिव्वए) आत्मत्राणाय नरकनिगोदादितः आत्मनो रक्षणाय परिव्रजेत्-संयमाऽनुष्ठानं पालयेदिति ॥३२॥

टीका—यस्माद् बौद्धादयो वादिनः श्रमणा अनार्या मिथ्यादृष्टयः सम्पूर्ण कर्माश्रवं समापन्नाः संसारमासार एव भवन्ति तस्मादिदमुपदिश्यते-'इमं च'

'इमं च धम्ममादाय' इत्यादि।

शब्दार्थ--'कासवेणं पवेइयं-काश्यपेन प्रवेदितं' काश्यप गोत्री भगवान् महावीर स्वामी ने बताया हुआ 'इम च धम्मं आदाय-इमं धर्ममादाय' इन धर्म को प्राप्त करके 'महाघोर सोयं-महाघोरं स्रोतः' महाघोर संसार सागर को 'तरे-तरेत्' पार करे तथा 'अत्तत्ताए परिव्वए-आत्मत्राणाय परिव्रजेत्' आत्म रक्षाके लिये संयमका पालन करे ॥३२॥

अन्वयार्थ—काश्यप श्री वर्द्धमान स्वामी के द्वारा प्रणीत तथा दुर्गति को रोक कर सुगति में धारण करने वाले इस धर्म को ग्रहण करके अत्यन्त घोर संसार को पार करे तथा नरक निगोद आदि के दुःखोंसे आत्मा का त्राण (रक्षा) करने के लिए संयम का अनुष्ठान करे ॥३२॥

टीकार्थ—क्योंकि बौद्ध दण्डी आदि श्रमण अनार्य हैं, मिथ्यादृष्टि हैं एवं सम्पूर्ण कर्मास्त्रव को प्राप्त करनेवाले हैं और उसके फलस्वरूप

'इमं च धम्ममादाय' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'कासवेणं पवेइयं-काश्यपेन प्रवेदितं' કાશ્યપગોત્રવાળા ભગવાન્ મહાવીરસ્વામીએ બતાવેલ 'इम च धम्मं आदाय-इमं च धर्ममादाय' આ જૈન ધર્મને પ્રાપ્ત કરીને 'महाघोरं सोय-महाघोरं स्रोतः' મહાઘોર એવા સંસાર સાગરને 'तरे-तरेत्' પાર કરે તથા 'अत्तत्ताए परिव्वए-आत्मत्राणाय परिव्रजेत्' આત્મ રક્ષા માટે સંયમનું પાલન કરે ॥૩૨॥

અન્વયાર્થ—કાશ્યપ શ્રી વર્ધમાન સ્વામી દ્વારા પ્રણીત તથા દુર્ગતિને રોકીને સુગતિ પ્રાપ્ત કરાવવાવાળા આ ધર્મને ગ્રહણ કરીને અત્યંત ઘોર સંસારને પાર કરે. તથા નરક નિગોદ વિગેરેના દુઃખોથી આત્માનું રક્ષણ કરવા માટે સંયમનું અનુષ્ઠાન કરે ॥૩૨॥

ટીકાર્થ—બૌદ્ધ-દંડી વિગેરે શ્રમણો અનાર્ય છે, મિથ્યા દૃષ્ટિવાળા છે, અને સંપૂર્ણ કર્માસ્રવને પ્રાપ્ત થયેલા છે, અને તેના ફલ રૂપે ભવ ભ્રમણ

इदं च—काश्यपप्रणीतलक्षणम् 'कासवेण' काश्यपगोत्रवता महावीरस्वामिना 'पवेइयं' प्रवेदितं—कथितम् 'धम्मं' धर्मम्—श्रुतचारित्राख्यम्—दुर्गतिविनाशकत्वेन सुगतिप्रयोजकतया शुभे स्थाने स्थापकतया च धारणरूपम् आदाय—स्वीकृत्य 'महाघोरं' महाघोरम्—कातरजनभयावहम् 'सोयं' स्रोतः—भावस्रोतः, संसारपर्यटनकारणभूतं मिथ्यात्वाविरत्यादिकम् 'तरे' तरेत्—काश्यपोक्तधर्मस्वीकरणेन पारयेत्। पुनः किं कुर्यादित्याह—'अत्तत्ताए' आत्मत्राणाय—आत्मनस्त्राणं नरकादिभ्यो रक्षणं तस्मै—आत्मत्राणाय—आत्मरक्षणार्थम् 'परिव्वए' परिव्रजेत्—संयमानुष्ठायी भवेदिति। काश्यपप्रतिपादितधर्ममादाय मेधावी मुनिः घोरं मिथ्यात्वाविरत्यादिभावस्रोत स्तरेत् आत्मत्राणाय संयमानुष्ठानं कुर्याच्चेति भावः ॥३२॥

भवभ्रमण करनेवाले हैं, इस कारण यह उपदेश दिया जाता है कि काश्यपगोत्रीय भगवान् महावीर के द्वारा कथित श्रुतचारित्ररूप, दुर्गति को रोक कर सुगति में धारण करने वाले धर्म को स्वीकार करके अत्यन्त भयानक संसार को पार करे या संसारभ्रमण के कारणभूत मिथ्यात्व अविरति आदि को दूर करे। तथा नरकनिगोद आदि से आत्मा की रक्षा करने के लिए संयम का अनुष्ठान करे।

तात्पर्य यह है कि श्री वर्द्धमान भगवान् के द्वारा प्ररूपित धर्म को अंगीकार करके मेधावी जन घोर मिथ्यात्व तथा अविरति आदि रूप भावस्रोतों को पार करे अर्थात् प्राणातिपात आदि आस्रव को रोके तथा आत्मा का त्राण (रक्षा) करने के लिए संयम का आचरण करे ॥३२॥

કરવાવાળા છે આ કારણુંથી આ ઉપદેશ આપવામા આવે છે કે–કાશ્યપ ગોત્રીય ભગવાન્ મહાવીરે કહેલ દુર્ગતિને રોકીને સુગતિમાં પહોંચાડનાર શ્રુત-ચારિત્ર રૂપ ધર્મનો સ્વીકાર કરીને અત્યંત ભયંકર એવા આ સંસારથી પાર ઉતરે. અથવા સસાર ભ્રમણુના કારણુ રૂપ મિથ્યાત્વ અવિરતિ વિગેરેને દૂર કરે તથા નરક નિગોદ વિગેરેથી આત્માની રક્ષા કરવા માટે સયમનું અનુષ્ઠાન કરે

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—શ્રી વર્ધમાન ભગવાને પ્રરૂપિત–કહેલ ધર્મનો સ્વીકાર કરીને બુદ્ધિશાળી જન ઘોર મિથ્યાત્વ તથા અવિરતિ રૂપ ભાવસ્રોતોને પાર કરે અર્થાત્ પ્રાણુાતિપાત વિગેરે આસ્રવોને રોકે તથા આત્માનું રક્ષણુ કરવા માટે સંયમનું આચરણુ કરે. ॥૩૨॥

मूलम्—विरए गामधम्मेहिं जे केई जगई जगा।
तेसिं अत्तुवमायाए, थामं कुव्वं परिव्वए॥३३॥

छाया—विरतो ग्रामधर्मेभ्यो ये केचिज्जगति जगाः।
तेषामात्मोपमया स्थामं कुर्वन् परिव्रजेत् ॥३३॥

अन्वयार्थः—(गाम धम्मेहिं विरए) ग्रामधर्मेभ्यः शब्दादिविषयेभ्यो विरतः—निवृत्तः (जगई जे केई जगा) जगति—पृथिव्यां ये केचिज्जगाः जीवाः 'तेसिं अत्तुवमायाए) तेषामात्मोपमया दुःखमनुत्पादयन् (थामं कुव्वं परिव्वए) तद्रक्षणे स्थाम-सामर्थ्यं कुर्वन् संयमानुष्ठाने परिव्रजेदिति ॥३३।

टीका—गामधम्मेहिं' ग्रामधर्मेभ्यः-ग्रामधर्माः शब्दादयो विषयाः, तथा-

---

'विरए गामधम्मेहिं' इत्यादि।

शब्दार्थ—'गामधम्मेहिं विरए-ग्रामधर्मेभ्यो विरतः' साधु शब्दादि विषयोंसे निवृत्त होकर 'जगई जे केई जगा-जगति ये केचित् जगन्ति' जगत् में जो कोई प्राणी है 'तेसिं अत्तुवमायाए-तेषां आत्मोपमया' उनको अपने समान समझता हुआ 'थामं कुव्वं परिव्वए-स्थामं कुर्वन् परिव्रजेत्' बल पूर्वक संयम का पालन करे ॥३३॥

अन्वयार्थ—ग्राम धर्मों से अर्थात् शब्द आदि विषयों से विरत पुरुष, इस जगत् में जो भी प्राणी हैं। उन्हें अपनी आत्मा के समान समझ कर दुःख उत्पन्न न करता हुआ एवं उनकी रक्षा के लिए पराक्रम करता हुआ विचरे ॥३३॥

टीकार्थ-शब्द आदि इन्द्रियों के विषय तथा प्राणातिपात आदि पाप

'विरए गामधम्मेहिं' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'गामधम्मेहिं विरए- ग्रामधर्मेभ्यो विरत' સાધુ શબ્દાદિ વિષયોથી નિવૃત્ત બનીને 'जगई जे केई जगा-जगति ये केचित् जगन्ति' જગત્માં જે કોઈ પ્રાણી છે 'तेसिं अत्तुवमायाए-तेषां आत्मोपमया' તેઓને પોતાની બરોબર સમજીને 'थाम कुव्व परिव्वए-स्थाम कुर्वन् परिव्रजेत्' બળ પૂર્વક સંયમનું પાલન કરે ॥૩૩॥

અન્વયાર્થ—ગ્રામ ધર્મોથી અર્થાત્ શબ્દ વિગેરે વિષયોથી વિરત પુરૂષ આ જગત્માં જે કોઇ પ્રાણી છે તેને પોતાના આત્મા સરખા સમજીને તેને દુઃખ ન ઉપજાવતાં અને તેમની રક્ષા માટે પરાક્રમશીલ બનીને વિચરે ॥૩૩॥

ટીકાર્થ—શબ્દ આદિ ઈન્દ્રિયોના વિષય તથા પ્રાણાતિપાત આદિ પાપ

प्राणातिपातादयः तेभ्यः 'विरए' विरतः-निवृत्तः इष्टानिष्टेषु रागद्वेषरहित इत्यर्थः, तथा-'जगई' जगति-लोके 'जे केई' ये केचित् 'जगा' जगाः-जीवितार्थिन त्रसस्थावरप्राणिनः सन्ति तेसिं' तेषाम् 'अत्तुवमायाए' आत्मोपमया-आत्मतुल्यतया 'थामं' स्थाम-स्थितिं रक्षणमित्यर्थः 'कुव्वं' कुर्वन् 'परिव्वए' परिव्रजेत् -संयमानुष्ठानपरायणो भवेदिति। सर्वेषामपि जन्तूनां सुखदुःखादिकं समानमिति विचार्य परस्य रक्षणादौ प्रयत्नं कुर्यादितिभावः ॥३३॥

मूलम्—अइमाणं च मायं च, तं परिन्नाय पंडिए।
सव्वमेयं णिराकिच्चा, णिव्वाणं संधए मुणी ॥३४॥

छाया—अतिमानं च मायां च, तत्परिज्ञाय पण्डितः।
सर्वमेतन्निराकृत्य, निर्वाणं सन्धयेन्मुनिः ॥३४॥

ग्राम धर्म कहलाते हैं। जो पुरुष उनसे निवृत्त हो चुका है अर्थात् इष्ट विषय में राग तथा अनिष्ट विषयमें द्वेष नहीं करता वह इस जगत् में जो भी जीवन के अर्थी त्रस और स्थावर प्राणी हैं, उनका अपनी आत्मा के समान रक्षण करता हुआ संयम के अनुष्ठान में तत्पर हो। सभी प्राणियों को समान रूपसे सुख प्रिय है और दुःख अप्रिय है, इस प्रकार विचार कर परकी रक्षा के लिए प्रयत्न करे ॥३३॥

'अइमाणं च मायं च' इत्यादि।

शब्दार्थ--पंडिए-पण्डितः' विवेकशील ऐसा 'मुणी-मुनिः' साधु 'अइमाणं च-अतिमानं च' अतिमान और 'मायं च-मायां च' माया और लोभ 'तं तत्' उन कषाय चतुष्कको 'परिन्नाय-परिज्ञाय' संसार का

ગ્રામ ધર્મ કહેવાય છે, જે પુરૂષ તેનાથી નિવૃત્ત થયેલ હોય અર્થાત્ ઇષ્ટ વિષયમાં રાગ તથા અનિષ્ટ વિષયમાં દ્વેષ કરતા નથી તથા-તે આ જગતમાં જીવવાની ઇચ્છા વાળા જે કોઈ ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણિયો છે, તેમનું પોતાના આત્મા પ્રમાણે રક્ષણ કરતા થકા સંયમના અનુષ્ઠાનમાં તત્પર રહે, સઘળા પ્રાણિયોને સમાન રૂપથી સુખ પ્રિય છે. અને દુઃખ અપ્રિય છે આ પ્રમાણે વિચાર કરીને અન્યની રક્ષા માટે પ્રયત્ન કરે ॥૩૩॥

'अइमाणं च मायं च' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ— 'पंडिए-पण्डितः' વિવેક શીલ એવા 'मुणी-मुनि' સાધુ 'अइमाणं च-अतिमानं च' અતિમાન એવા 'मायं च-मायां च' માયા અને લોભ 'तं-तत्' એ કષાય ચતુષ્કને 'परिन्नाय-परिज्ञाय' સંસારના કારણ રૂપ સમજીને

अन्वयार्थ —(पंडिए) पण्डितो विवेकी (मुणी) मुनिः-साधुः (अइमाणं च) अतिमानं च-च शब्दात्क्रोधं च तथा-(मायं च) मायां च-च शब्दाल्लोभं च (तं) तत्-कषायचतुष्कम् (परिन्नाय) परिज्ञाय-संसारकारणतया ज्ञात्वा (एयं सव्वं) एतत्सर्वम् अतिमानादिकम् (णिराकिच्चा) निराकृत्य निवार्य (निव्वणं) निर्वाणं-मोक्षम् (संधए) सन्धयेत्-साधयेदिति ॥३४॥

टीका--'पंडिए' पण्डितः-व्यवहारकुशलत्वेन विवेकी 'मुणी' मुनिः-साधुः 'अइमाणं' अतिमानम्-अतीव मानोऽतिमानः, चारित्रमतिक्रम्य यो वर्तते तम्-अतिमानम् 'च' शब्दाद् अस्य पूर्ववर्त्तिनं क्रोधम् तथा 'मायं च' मायाम् 'च' शब्दाल्लोभं च 'तं' तत्-पूर्वोक्तं कषायचतुष्कम् 'परिन्नाय' परिज्ञाय-ज्ञपरिज्ञया-संयमविरोधिनं ज्ञात्वा 'एयं सव्वं' एतत् सर्वम् अतिमानादिकम् 'निराकिच्चा' निराकृत्य-सर्वमपि कषाय संसारकारणं परिहृत्य 'निव्वाणं'-निर्वाणं-मोक्षम् 'संधए'

कारणरूप समझकर 'एयं सव्वं-एतत्सर्वम्' इन सबको 'णिराकिच्चा-निराकृत्य' त्यागकर 'निव्वाणं निर्वाणम्' निर्वाण अर्थात् मोक्ष की 'संधए-संधयेत्' साधना करे ॥३४॥

अन्वयार्थ--पंण्डित मुनि अतिमान और क्रोध को तथा माया और लोभ को चारों कषायों को संसार का कारण जान कर इन सब को त्याग दे और मोक्ष की साधना करे ॥३४॥

टीकार्थ--मेधावी मुनि अतीव मान को अर्थात् चारित्र को विनष्ट करने वाले मान को त्याग दे। 'च' शब्द से मान के पूर्ववर्त्ती क्रोध को त्याग दे और 'च' शब्द से लोभको भी त्याग दे। इन चारों कषायों को संसार परिभ्रमण का कारण ज्ञपरिज्ञा से जान कर प्रत्याख्यान परिज्ञा से त्याग कर मोक्ष की साधना करे। क्योंकि अनन्तानुबंधी, अप्र-

---

'एय सव्व-एतत्सर्वम्' આ બધાનો 'णिराकिच्चा-निराकृत्य' ત્યાગ કરીને निव्वाण-निर्वाणम्' નિર્વાણ અર્થાત્ મોક્ષની 'संधए-सधयेत्' સાધના કરે ॥૩૪॥

અન્વયાર્થ—પંડિત મુનિ અતિમાનને, ક્રોધને તથા માયાઅને લોભને અર્થાત્ ચારે કષાયોને સંસારનું કારણ માનીને તે બધાનો ત્યાગ કરે અને મોક્ષની આરાધના કરે ॥૩૪॥

ટીકાર્થ—મેધાવી મુનિ અત્યંત માનને ચારિત્રનો નાશ કરવા વાળા માનનો ત્યાગ કરે 'च' શબ્દથી માનના પૂર્વમાં રહેલ ક્રોધનો અને માયાનો પણ ત્યાગ કરે 'च' શબ્દથી લોભનો પણ ત્યાગ કરે આ ચારે કષાયોને સંસારમાં ભટકવાના કારણ રૂપ જ્ઞપરિજ્ઞાથી જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરીને મોક્ષની સાધના કરે કેમકે—અનન્તાનુંબંધી અપ્રત્યાખ્યાના-

सन्धयेत्, सति कषायसमूहे संयमः स्वकार्ये कथमपि सफलतां न प्राप्स्यति।

तथाचोक्तम्—'सामण्णमणुचरंतस्स कसाया जस्स उक्कडा होंति।
मण्णामि उच्छु पुप्फंव, निप्फलं तस्स सामण्णं' ॥१॥

छाया—श्रामण्यमनुचरतः कषाया यस्य उत्कटा भवन्ति।
मन्ये इक्षुपुष्पमिव, निष्फलं तस्य श्रामण्यम् ॥१॥

संयमस्य च वैकल्ये कथमपि न मोक्षसम्भावना। अतः कषायादिकं परित्यज्य भावसमाधिद्वारा मुनि रतिमानमायादिकं संसारगमनकारणं व्यतिगमय्य मोक्षमेवानुसन्धयेत् इति भावः ॥३४॥

मूलम्—संधए साहु धम्मं च, पावधम्मं णिराकरे।
उवहाणवीरिए भिक्खू, कोहं माणं ण पत्थए ॥३५॥

छाया—साधयेत्साधु धर्मं च पापधर्मं निराकुर्यात्।
उपधानवीर्यो भिक्षुः, क्रोधं मानं न प्रार्थयेत् ॥३५॥

ख्यानावरण और प्रत्याख्यानावरण कषाय के उदय में सर्वविरति संयम का प्रादुर्भाव प्रकट नहीं होता है। कहा है—'सामण्णमनुचरंतस्स' इत्यादि।

श्रामण्य अर्थात् चारित्र का पालन करने वाले जिस पुरुष के कषाय उत्कृष्ट उदय होते हैं, उसका श्रमणपन इक्षुपुष्प के समान निष्फल होता है।

जब तक संयम में विकलता (अतिचार) है तब तक मोक्ष की संभावना नहीं की जा सकती। अतएव कषाय आदि को त्याग कर भाव समाधि के द्वारा मुनि उत्कट मान माया आदि संसार के कारण कषायों को हटा कर मोक्ष की साधना करे ॥३४॥

वरणु અને પ્રત્યાખ્યાનાવરણુ કષાયના ઉદયમાં સર્વ વિરતિ સંયમનો પ્રાદુર્ભાવ અર્થાત્ ઉત્પત્તિ થતી નથી. કહ્યું પણ છે—'सामण्णमणुचरंतस्स' ઇત્યાદિ

શ્રામણ્ય અર્થાત્ ચારિત્રનું પાલન કરવાવાળા જે પુરૂષને કષાયો ઉત્કૃષ્ટપણાથી ઉદયમાં આવે છે, તેનું શ્રમણપણું સેલડીના ફૂલની જેમ નિષ્ફલ થાય છે.

જ્યાં સુધી સંયમમાં વિકલ પણું (અતિચાર) છે, ત્યાં સુધી મોક્ષની સંભાવના કરવામાં આવતી નથી. તેથી કષાય વિગેરેનો ત્યાગ કરીને ભાવ સમાધિ દ્વારા મુનિ ઉત્કૃષ્ટ માન માયા વિગેરે સંસારના કારણ રૂપ કષાયોને હટાવીને મોક્ષની સાધના કરે ॥૩૪॥

अन्वयार्थः--(उवहाणवीरिए) उपधानवीर्यः-तीव्रतपोविषयकशक्तिमान् (भिक्खू) भिक्षुः-मुनिः (साहुधम्मं) साधुधर्म-श्रुतचारित्रलक्षणं क्षान्त्यादि-दशविधं वा धर्मम् (संधए) सन्धयेत्-साधयेत् (च) तथा-(पावधम्मं) पापधर्मम्--प्राणातिपातादिकम् (णिराकरे) निराकुर्यात् दूरी कुर्यात् परित्यजेदित्यर्थः। तथा (कोहं) क्रोधम् तथा-(माणं) मानम्-गर्वरूपम् (न पत्थए) न प्रार्थयेत्-न वाञ्छेत् ॥३५॥

टीका—अपि च-'उवहाणवीरिए' उपधानवीर्यः-षष्ठ ष्टमाद्युग्रतपो विषयक

'संधए साहुधम्मं च' इत्यादि।

शब्दार्थ--'उवहाणवीरिए-उपधानवीर्यः' तीव्र तप करने में शक्तिमान् 'भिक्खू-भिक्षुः' साधु 'साहुधम्मं-साधुधर्मं' श्रुत चारित्रलक्षण अथवा क्षान्त्यादि दश प्रकार के धर्म को 'संधए-साधयेत्' पालन करे 'च-च' तथा 'पावधम्मं-पापधर्मम्' प्राणातिपातादिक पाप धर्मको 'णिराकरे-निराकुर्यात्' त्याग करे तथा 'कोहं-क्रोधम्' क्रोध तथा 'माणं-मानम्' गर्वकी 'न पत्थए-न प्रार्थयेत्' इच्छा न करे। ३५।

अन्वयार्थ—तप में पराक्रम करनेवाला भिक्षु साधु धर्म का अर्थात् श्रुत चारित्र धर्म का या क्षमा आदि दस प्रकार के धर्म का साधन करे। पाप धर्म अर्थात् प्राणातिपात आदि का त्याग करे तथा क्रोध और मान की इच्छा न करे ॥३५॥

टीकार्थ—षष्ठभक्त, अष्टम भक्त आदि उग्र तप की शक्ति से युक्त

'संधए साहुधम्मं च' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ--'उवहाणवीरिए-उपधानवीर्यः' તીવ્ર તપ કરવામાં શક્તિમાન્ 'भिक्खू-भिक्षु' સાધુ 'साहुधम्मं-साधुधर्मम्' શ્રુત ચારિત્ર લક્ષણવાળા અથવા ક્ષાંત્યાદિ દશ પ્રકારના ધર્મને 'संधये-साधयेत्' પાલન કરે 'च-च' તથા 'पावधम्मं-पापधर्मम्' પ્રાણાતિપાત વિગેરે પાપ ધર્મને 'णिराकरे-निराकुर्यात्' ત્યાગ કરે તથા 'कोहं-क्रोधम्' ક્રોધ તથા 'माण-मानम्' ગર્વની 'न पत्थए-न प्रार्थयेत्' ઇચ્છા ન કરે ॥૩૫॥

અન્વયાર્થ—તપમાં પરાક્રમ શીલ ભિક્ષુએ સાધુ ધર્મની અર્થાત્ શ્રુત ચારિત્ર ધર્મની અથવા ક્ષમા વિગેરે દસ પ્રકારના ધર્મની સાધના કરવી. પાપ ધર્મ અર્થાત્ પ્રાણાતિપાત વિગેરેનો ત્યાગ કરવો. તથા ક્રોધ અને માનની ઇચ્છા પણ કરવી નહીં ॥૩૫॥

ટીકાર્થ—ષષ્ઠ ભક્ત, અષ્ટમ ભક્ત આદિ ઉગ્ર તપની શક્તિથી યુક્ત,

शक्तिशाली 'भिक्खू' भिक्षु –निरवद्यभिक्षणशीलो मुनिः 'साहुधम्मे' साधुधर्मम्–साधूनां धर्मः साधुधर्मः स च क्षान्त्यादिको दशविधः सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्ररूपो वा। एतादृशं धर्मम् 'संधए' सन्धयेत्– साधयेत वृद्धिं नयेदित्यर्थः। यथा यथा –ज्ञानादिकं प्रतिदिनं वृद्धिमुपेयात्, तथा तथाऽनुदिनं प्रयत्नो विधेयः, इति भावः। तथा 'पावधम्मं' पापधर्मम्–हिंसाऽविरत्यादिकम् 'णिराकरे' निराकुर्यात् –दूरीकुर्यात् परित्यजेदित्यर्थः। तथा–'कोहं' क्रोधम् 'माणं' मानम् 'ण पत्थए' न प्रार्थयेत्–न वाञ्छेत् ॥३५॥

मूलम्–जे य बुद्धा अइक्कंता, जे य बुद्धा अणागया।
संती तेसिं पइट्ठाणं, भूयाणं जगती जहा ॥३६॥

छाया—ये च बुद्धा अतिक्रान्ता, येच बुद्धा अनागताः।
शान्तिस्तेषां प्रतिष्ठानं, भूतानां जगती यथा ॥३६॥

साधु धर्म का अर्थात् क्षमा आदि दस प्रकार के श्रमणधर्म का अथवा दर्शन ज्ञान चारित्र तप रूप धर्म का साधन करे, उसकी वृद्धि करे, प्रतिदिन ऐसा प्रयत्न करे कि ज्ञानादिक की दिनोंदिन वृद्धि होती रहे। वह हिंसा आदि पापधर्मों का परित्याग करे। क्रोध और मान करने की इच्छा तक न करे ॥३५॥

'जे य बुद्धा अइक्कंता' इत्यादि।

शब्दार्थ–'जे य–ये च' जो 'अइक्कंता–अतिक्रान्ताः' भूतकालमें 'बुद्धा –बुद्धाः' तीर्थङ्कर हो चुके हैं 'जे य–ये च' और जो 'अणागया–अनागताः' भविष्य कालमें 'बुद्धा–बुद्धाः' पद्मनाभादि तीर्थंकर होंगे 'तेसिं –तेषां' उन मुनियों का 'संती–शान्तिः' अहिंसा रूपी अथवा मोक्षरूपी

સાધુ ધર્મનું અર્થાત્ ક્ષમા વિગેરે દસ પ્રકારના શ્રમણ ધર્મનું પાલન કરે. અથવા દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર તપ રૂપ ધર્મનું પાલન કરે. તેની વૃદ્ધિ કરે હમેશાં એવો પ્રયત્ન કરે કે જ્ઞાનાદિકની પ્રતિદિન વૃદ્ધિ થતી રહે તે હિંસા વિગેરે પાપકર્મોનો ત્યાગ કરે. ક્રોધ, અને માન પામવાની ઈચ્છા પણ ન કરે. ॥૩૫॥

'जे य बुद्धा अइक्कंता' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'जे य–ये च' જેઓ 'अइक्कंता–अतिक्रान्ताः' ભૂતકાળમાં 'बुद्धा–बुद्धा' ઋષભાદિ તીર્થંકરો થઈ ગયા છે. 'जे य–येच' અને જેઓ 'अणागया अनागताः' ભવિષ્યકાળમાં 'बुद्धा–बुद्धाः' પદ્મનાભ વિગેરે તીર્થંકરો થશે 'तेसिं तेषां' એ મુનિયોનો 'संती–शान्तिः' અહિંસારૂપી અથવા મોક્ષ રૂપી શાન્તિ

अन्वयार्थ —(जे य) ये च (अइक्कंता) अतिक्रान्ताः– अतीतकालभवाः (बुद्धा) बुद्धाः ऋषभादितीर्थकराः (जे य) ये च (अणागया) अनागताः–भविष्यत्काल भाविनः (बुद्धा, पद्मनाभादितीर्थकराः (तेसिं) तेषां सर्वेषां तीर्थकराणां मुनीनां च (संती) शान्तिः अहिंसारूपा मोक्षरूपा वा (पइट्ठाणं) प्रतिष्ठानम्–आधारो वर्त्तते । कथमित्याह–(जहा) यथा (भूयाण) भूतानां प्राणिनाम् (जगती) जगती–पृथिवी प्रतिष्ठानम्–आधारः–आधारभूता वर्त्तते तथा ॥३६॥

टीका—ननु–एवं भूतं भावमार्गं महावीरस्वामी एवोपदिष्टवान्, उताहो अन्योऽपि, एतादृशभावमार्गस्योपदेष्टाऽभूत्, भविष्यति वा ? इत्याशङ्क्य सूत्रकारो भावस्रोतसोऽनादितां प्रतिपादयति–'जे य' इत्यादि । 'जे य' ये च 'अइक्कंता'

शान्ति 'पइट्ठाणं–प्रतिष्ठानम्' आधार हैं 'जहा–यथा' जैसे 'भूयाणं–भूतानां' प्राणियोंको 'जगती–जगती' पृथ्वी आधारभूत है ॥३६॥

अन्वयार्थ—जो ज्ञानी पुरुष भूतकाल में हो चुके हैं और जो ज्ञानी भविष्य में होंगे, उन सब का आधार अहिंसा या मोक्ष रूप शान्ति ही है। जैसे प्राणियों के लिए पृथ्वी आधारभूत होती है ॥३६॥

टीकार्थ—इस प्रकार के भावमार्ग का उपदेश महावीर स्वामी ने ही दिया है अथवा किसी अन्यने भी? क्या इस मार्ग के उपदेशक भूतकाल में भी हुए और भविष्यत् में भी होंगे? इस प्रकार की आशंका करके सूत्रकार भावस्रोत की अनादिता प्रतिपादन करते हैं–

जो ज्ञानी ऋषभ आदि तीर्थंकर भूतकाल में हो चुके हैं एवं जो पद्मनाभ आदि तीर्थंकर भविष्यत् काल में होंगे, यहां अतीत और अनागत काल के ग्रहण से यह भी समझ लेना चाहिए

'पइट्ठाणं–प्रतिष्ठानम्' આધાર છે 'जहा यथा' જેમ 'भूयाणं–भूतानां' પ્રાણિ-યોનો આધાર ભૂત 'जगती–ज ती' પૃથ્વી છે ॥૩૬॥

અન્વયાર્થ--જે જ્ઞાની પુરૂષો ભૂતકાળમા થઇ ચૂકયા છે અને જે જ્ઞાની ભવિષ્યમાં થશે તે બધાનો આધાર અહિંસા અર્થાત્ મોક્ષરૂપ શાતિજ છે કે જે પ્રમાણે પ્રાણિયોને માટે પૃથ્વી આધાર રૂપ છે ॥૩૬॥

ટીકાર્થ--આ રીતે ભવમાર્ગનો ઉપદેશ મહાવીર સ્વામીએ જ આપેલ છે, અથવા બીજા કોઇએ પણ કહેલ છે ? શું આ માર્ગના ઉપદેશક ભૂતકા-ળમાં પણ થયા છે ? અને ભવિષ્ય કાળમાં પણ થશે ? આ પ્રમાણેની શંકા કરીને સૂત્રકાર ભાવસ્રોતના અનાદિપણાનુ પ્રતિપાદન કરે છે

ઋષભ તીર્થંકર વિગેરે જે જ્ઞાનીઓ ભૂતકાળમાં ઉત્પન્ન થઇ ચૂકેલા છે, અને જે પદ્મનાભ વિગેરે તીર્થંકરો ભવિષ્યમાં ઉત્પન્ન થશે અહિંયા અતીત

पूर्वस्मिन् काले जाताः 'बुद्धा' बुद्धाः-तीर्थकरा ऋषभादयः। 'जे य' ये च 'अणागया' अनागताः-भविष्यत्कालभाविनः 'बुद्धा' बुद्धाः-तीर्थकराः पद्मनाभादयः, संदंशनन्यायेन पूर्वापरयो ग्रहणे मध्यमस्याऽवश्यं ग्रहणात् वर्त्तमानकालिका महाविदेहे सीमन्धरादयश्च 'तेसिं' तेषां सर्वेषाम् 'सती' शान्तिरेव षट्कायजीवरक्षणरूपा अहिंसैव 'पइट्ठाणं' प्रतिष्ठानम्-आधारो वर्त्तते, अन्यथा बुद्धत्वस्यापि अनुपपत्तेः, अथवा-शान्ति र्मोक्षः स एव तीर्थकराणां प्रतिष्ठानमाधारः। कथमित्याह-'जहा' यथा 'भूयाणं' भूतानाम्-त्रसस्थावराणाम् 'जगती' जगती-पृथिवी प्रतिष्ठानम्-आधारः, तथा-तादृशस्य मोक्षस्य प्राप्तिर्भावमार्गमन्तरेण न सम्भवति। अतः सर्वेऽपि भावमार्गमुक्तवन्तोऽनुष्ठितवन्तश्चेति भावः ॥३६॥

मूलम्-अह णं वयमावन्नं फासा उच्चावया फुसे।
ण तेसु विणिहणेज्जा, वाएणेव महागिरी ॥३७॥

छाया—अथ तं व्रतमापन्नं, स्पर्शा उच्चावचाः स्पृशेयुः।
न तेषु विनिहन्याद्, वातेनेव महागिरिः ॥३७॥

कि वर्त्तमान काल में महाविदेह क्षेत्र में जो सीमन्धर आदि तीर्थंकर विद्यमान हैं, उन सब का आधार शान्ति ही है अर्थात् षट्काय के जीवों की रक्षारूप अहिंसा ही है। अन्यथा ज्ञानीपन हो ही नहीं सकता। अथवा शान्ति का अर्थ है मोक्ष, वही समस्त तीर्थंकरों का आधार है, जैसे त्रस और स्थावर जीवों का आधार पृथ्वी है। मोक्ष की प्राप्ति भावमार्ग के विना संभव नहीं है, अतएव सभी तीर्थंकरोने भावमार्ग का ही कथन और अनुष्ठान किया है ॥३६॥

અને અનાગત કાળના ગ્રહણ કરવાથી એ પણ સમજી લેવું કે-વર્તમાનકાળમાં મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જે સીમન્ધર આદિ તીર્થંકર વિદ્યમાન છે, તે બધાનો આધાર શાન્તી જ છે અર્થાત્ ષટ્કાયના જીવોની રક્ષા રૂપ અહિંસાજ છે. તે શિવાય જ્ઞાની પણું થઈ જ શકતું નથી. અથવા શાંતિનો અર્થ મોક્ષ છે, તેજ સઘળા તીર્થંકરોનો આધાર છે. જેમ ત્રસ અને સ્થાવર જીવોનો આધાર પૃથ્વી છે, મોક્ષની પ્રાપ્તિ ભાવમાર્ગ વિના સંભવતી નથી. તેથીજ સઘળા તીર્થંકરોએ ભાવ માર્ગનુંજ કથન અને અનુષ્ઠાન કરેલ છે. ॥૩૬॥

अन्वयार्थः—(अह) अथ-भावमार्गप्रतिपत्त्यनन्तरम् (वयं) व्रतम्-साधुधर्मम् (आवन्नं) आपन्नं प्राप्तं-प्रतिपन्नव्रतमित्यर्थः (णं) तम् पूर्वोक्तं मुनिं यदि (उच्चावया) उच्चावचाः-तीव्रा अतीव्रा नानाविधाः (फासा) स्पर्शाः परीषहोपसर्गाः (फुसे) स्पृशेयुः- उपद्रवेयुः तदा स मुनिः (तेसु) तैः-परीषहोपसर्गैः (ण विणिहणेज्जा) न विनिहन्यात्-न प्रतिहतो भवेत् न विचलेदिति भावः, केन कइव ? इति दृष्टान्तमाह-(वाएण) वातेन (महावातेन (महागिरी इव) महागिरिरिव-मेरुपर्वत इवेति ॥३७॥

'अह णं वयमावन्न' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'अह-अथ' इसके पश्चात् वयं व्रतम्' साधुव्रत में 'आवन्नं -आपन्नम्' प्राप्त रहे हुए 'णं-तं मुनिम्' उस मुनिको 'उच्चावया-उच्चावचाः' नाना प्रकार के 'फासा-स्पर्शाः' परीषह और उपसर्ग 'फुसे-स्पृशेयुः' स्पर्श करे 'तेसु-तैः' उन परीषह एवं उपसर्गोंसे ण विणिहणेज्जा-न विनिहन्यात्' पराजित न होवें अर्थात् दृढ रहें । कैसे दृढ रहे सो कहते हैं 'वाएण-वातेन' महावात से 'महा गिरि इव-महागिरिरिव' मेरु पर्वतके समान दृढ रहे ॥३७॥

अन्वयार्थ—भावमार्ग को अंगीकार करने के पश्चात् साधुधर्म को प्राप्त करने वाले मुनि को कदाचित् तीव्र या मन्द नाना प्रकार के परीषह और उपसर्ग आवे तो मुनि उनसे प्रतिहत न हो-विचलित न हो, जैसे आंधी से सुमेरु पर्वत विचलित नहीं होता ॥३७॥

अह णं वयमावन्नं' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'अह-अथ' તે પછી 'वयं-व्रतम्' સાધુ વ્રતમાં 'आवन्न-आपन्नम्' રહેલા 'णं-तं मुनिम्' મુનિને 'उच्चावया-उच्चावचाः' અનેક પ્રકારના फासा-स्पर्शाः' પરીષહ અને ઉપસર્ગ फुसे-स्पृशेयुः' સ્પર્શ કરે 'तेसु-तैः' એ પરીષહ અને ઉપસર્ગોથી 'ण विणिहणेज्जा-न विनिहन्यात्' પરાજીત ન થાય અર્થાત્ સંયમ પાલનમાં મજબૂત રહેવું. કેવી રીતે મજબૂત રહેવું જોઇએ? તે બતાવતાં સૂત્રકાર કહે છે કે-'वाएण-वातेन' મહાવાતથી અર્થાત્ વટોળીયાથી 'महागिरि इव-महागिरिरिव' મેરૂ પર્વતની જેમ દૃઢ રહે ॥૩૭॥

અન્વયાર્થ—ભાવ માર્ગનો અંગીકાર કરીને પછીથી સાધુધર્મને પ્રાપ્ત કરવાવાળા મુનિને કદાચ તીવ્ર અથવા મંદ અનેક પ્રકારના પરીષહો અને ઉપસર્ગો આવે તો મુનિએ તેનાથી અપ્રતિહત ન થવું અર્થાત્ ચલિત ન થવું જેમ વાવાઝોડાથી સુમેરૂ ચલિત થતો નથી તેમ જ સ્થિર રહેવું. ॥૩૭॥

सू० ३०

टीका—'अह' अथ-भावमार्गस्वीकारणानन्तरम् 'वयमावन्नं' व्रतम्-सर्वविरतिलक्षणं महाव्रतम् आपन्नं प्राप्तम् (णं) तं मुनिं यदि 'उच्चावया' उच्चावचाः-नानाप्रकाराः 'फासा' स्पर्शाः-शीतोष्णादिपरीषहाः देवादिकृता अनुकूलप्रतिकूला उपसर्गा वा 'फुसे' स्पृशेयुः-उपद्रवेयुः, तथा स साधुः 'तेसु' अत्र तृतीयार्थे सप्तमी तैः पूर्वोक्तैरुच्चावचैः-परीषहोपसर्गैः 'ण विणिहणेज्जा' न विनिहन्यात् संयमानुष्ठानात् कदाऽपि प्रचलितो न भवेदिति। अत्र-दृष्टान्तमाह-'वाएण' वातेन 'महागिरी इव' महागिरिरिव, यथा प्रबलेनाऽपि पवनेन विचाल्यमानोऽपि मेरुर्न कथमपि स्वस्थानात् प्रचलति, तथा-उपसर्गादिभिरुपद्रुतोऽपि साधुः संयममार्गात्र प्रचलितो भवेदिति भावः ॥३७॥

मूलम्—संवुडे से महापन्ने धीरे दत्तेसणं चरे।
निव्वुडे कालमाकंखी, एवं केवलिणो मयं ॥३८॥

छाया—संवृतः स महाप्रज्ञः, धीरो दत्तैषणां चरेत्।
निर्वृतः कालमाकाङ्क्षेदेवं केवलिनो मतम् ॥३८॥

टीकार्थ—भावमार्ग को स्वीकार करने के अनन्तर सर्व विरति रूप महाव्रत को जिसने धारण किया है, उस साधुको कदाचित् विविध प्रकार के स्पर्श अर्थात् शीत उष्ण आदि परीषह और देवादि द्वारा कृत अनुकूल या प्रतिकूल उपसर्ग सतावें तो वह उन उपद्रवों के कारण संयमानुष्ठान से लेश मात्र भी विचलित न हो। इस विषय में दृष्टान्त दिखलाते हैं। जैसे-प्रलयकाल का पवन चलने पर भी मेरु पर्वत नहीं डिगता है उसी प्रकार साधु संयम से चलित न हो ॥३७॥

'संवुडे से महापन्ने' इत्यादि।

शब्दार्थ—'से-सः' वह पूर्वोक्त साधु 'महापन्ने-महाप्राज्ञः' सम्यक्

ટીકાર્થ—ભાવમાર્ગનો સ્વીકાર કર્યા પછી સર્વ વિરતિ રૂપ મહાવ્રતને જેણે ધારણ કરેલ છે એ સાધુને કદાચ અનેક પ્રકારના સ્પર્શ અથવા શીત (ઠંડા) ઉષ્ણ, (ગરમ) વિગેરે પરીષહ અને દેવ વિગેરેએ કરેલા અનુકૂળ અથવા પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગ સતાવે તો તે એ ઉપદ્રવોને કારણે સંયમના અનુષ્ઠાનથી લેશ માત્ર પણ ચલાયમાન ન થાય આ વિષયમાં દૃષ્ટાન્ત બતાવતાં કહે છે કે-જેમ પ્રલય કાળનો પવન ચાલતો હોય તો પણ મેરૂ પર્વત ડગતો નથી. એજ પ્રમાણે સાધુએ સંયમથી ચાલાયમાન થવું નહી. ॥૩૭॥

'संवुडे से महापन्ने' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'से-स.' પહેલા વર્ણવેલ એવો તે સાધુ 'महापन्ने-महाप्रज्ञः'

अन्वयार्थः—(से) स पूर्वोक्तो मुनिः (संवुडे) संवृतः संवरयुक्तआस्रवनिरोधकः तथा (महापन्ने) महाप्रज्ञः—सम्यग्ज्ञानयुक्तः तथा—(धीरे) धीरः—धैर्यसम्पन्नः, यद्वा धीः—बुद्धि स्तया राजते इति धीरः—विशिष्टबुद्धियुक्तः सन् (दत्तेसणं) दत्तैषणाम्—दत्ते गृहस्थै र्दीयमानेऽशनादौ एषणां त्रिविधाम् (चरे) चरेत् तथा—(निव्वुडे) निर्वृतः—कषायोपशमात् शीतीभूतः एतादृशः सन् मुनिः (कालं) मरणम् —पण्डितमरणम् (आकंखी) आकाङ्क्षेत—वाञ्छेत्। एतत् कस्य मतमित्याह—(एयं) एतत्—यत् पूर्वकथितं तत् (केवलिणो) केवलिनः—तीर्थकरादेः (मयं) मतमस्ति न तु स्वमनीषिकया प्रोक्तम् इति जम्बूस्वामिनं प्रति सुधर्मस्वामिनो वचनमिति ॥३८॥

ज्ञान युक्त तथा 'धीरे—धीरः' धैर्य शील होकर 'दत्तेसणं—दत्तेषणाम्' दूसरेके द्वारा दिया हुआ एषणीय आहार ही 'चरे-चरेत्' ग्रहण करे तथा 'निव्वुडे- निर्वृतः' शांतचित्त होकर 'कालं—कालम्' पंडित मरणकी 'आकंखी—आकाङ्क्षेत्' इच्छा करे 'एयं—एतत्' यही 'केवलिणो—केवलिनः' तीर्थंकर आदिका 'मयं मतम्' मत है ॥३८॥

अन्वयार्थ—पूर्वोक्त मुनि संवर से युक्त, सम्यग्ज्ञान से सम्पन्न, धीर—धैर्यवान् अथवा विशिष्ट बुद्धि से सुशोभित होकर गृहस्थ द्वारा प्रदत्त अशन आदि की तीन प्रकार की एषणा का पालन करे। कषायों की उपशान्ति से शीतल बना हुआ मुनि पण्डित मरण की आकांक्षा करे। यह केवली भगवान् का मत है हमारी कल्पना नहीं है ॥३८॥

સમ્યક્ જ્ઞાનયુક્ત તથા 'धीरे—धीरः' ધૈર્યશીલ બનીને 'दत्तेसणं—दत्तेषणाम्' બીજા દ્વારા આપવામાં આવેલ એષણીય આહારજ 'चरे—चरेत्' ગ્રહણ કરે તથા 'निव्वुडे-निर्वृतः' શાંત ચિત્ત બનીને 'कालं—कालम्' પંડિત મરણની 'आकंखी —आकाङ्क्षेत' ઈચ્છા કરે 'एयं—एतत्' એજ 'केवलिणो—केवलिनः' તીર્થંકર વિગેરેનો 'मयं—मतम्' મત છે ॥૩૮॥

અન્વયાર્થ—પૂર્વોક્ત મુનિ સવરથી યુક્ત સમ્યક્ જ્ઞાનથી સંપન્ન, ધીર—ધૈર્યવાન્ અથવા વિશેષ પ્રકારની બુદ્ધિથી સુશોભિત થઈને ગૃહસ્થ દ્વારા આપવામાં આવેલ આહાર વિગેરેની ત્રણ પ્રકારની એષણાનું પાલન કરે. કષાયોની શાંતી થવાથી શીતલ બનેલ મુનિ પંડિતમરણની આકાંક્ષા કરે આ કેવલી ભગવાનનો મત છે. અમારી કલ્પના નથી. ॥૩૮॥

टीका—अध्ययनार्थमुपसंहरति-'से' सः-पूर्वोक्तः-ज्ञानदर्शनचारित्रगुणयुक्तो मुनिः 'संवुडे' संवृतः-आस्रवद्वारावरोधकः 'महापन्ने' महाप्रज्ञः- महती-विशाला प्रज्ञा-बुद्धिर्यस्य स महाप्रज्ञः-हेयोपादेयबुद्धियुक्तः। 'धीरे' धीरः-परीषहोपसर्गादिभिरविचलितः। 'दत्तेसणं' दत्तैषणाम्-दायकेन दत्ते-प्राप्ते सत्याहारादिके एषणाम्-गवेषणाग्रहणैषणा-परिभोगैषणारूपां त्रिविधैषणाम् 'चरे' चरेत्-आचरेत्, एषणामनुपालयेदित्यर्थः। तथा-'निव्वुडे' निर्वृत इव-निवृतः कषायोपशमात् शीतीभूतः सन् 'काल' कालम्-मरणम्-पण्डितमरणम् 'आकंखी' आकाङ्क्षेत्-वाञ्छेत्। 'एयं' एतत्-यत् पूर्वमुक्तं तत् 'केवलिणो' केवलिनस्तीर्थकरगणधरादेः 'मयं' मतम्-तीर्थकरादेः खलु एतादृशं मतम् न मम, अतो यथा वै स्तीर्थकरैः प्रतिपादितं तथैव मया कथितम्। सुधर्मस्वामी जम्बूस्वामिनमुद्दिश्य कथयति-त्वया मार्गविषयकः प्रश्नः कृतः, तस्योत्तरं तीर्थकरमतेन मया

टीकार्थ—अध्ययन के अर्थ का उपसंहार करते हैं-पूर्वोक्त दर्शन ज्ञान और चारित्र से युक्त मुनि आश्रवद्वारों का निरोध कर्त्ता हो, महा प्राज्ञ हो अर्थात् विशाल बुद्धिवाला या हेय-उपादेय की बुद्धि से युक्त हो, परीषहों और उपसर्गों से चलायमान न हो तथा दाता के द्वारा प्रदत्त आहार आदि की ही गवेषणा करे। कषायों को उपशान्त करके शान्त हो तथा पण्डितमरण की अभिलाषा करे।

पहले जो कहा गया है वह केवलियों का मत है, मेरा नहीं। जैसा तीर्थंकरों ने प्रतिपादन किया, वैसा ही मैंने कहा है।

सुधर्मा स्वामी जम्बू स्वामी से कहते हैं-तुमने मार्ग के विषय में

ટીકાર્થ--અધ્યયનના અર્થનો ઉપસંહાર કરતાં કહે છે.-પૂર્વોક્ત દર્શન, જ્ઞાન, અને ચારિત્રથી યુક્ત મુનિ આસ્રવ દ્વારોનો નિરોધ કરતા થાય. મહા પ્રાજ્ઞ થાય અર્થાત્ વિશાળ બુદ્ધિવાળા અથવા હેય-ઉપાદેયની બુદ્ધીથી યુક્ત થાય, પરીષહો અને ઉપસર્ગથી ચલાયમાન ન થાય તથા દાતા દ્વારા અપાયેલા આહાર વિગેરેનીજ ગવેષણા કરે. કષાયોને ઉપશાન્ત કરીને શાન્ત થાય તથા પંડિત મરણની ઇચ્છા કરવી.

પહેલા જે કહેવામાં આવેલ છે, તે કેવલિયોનો મત છે, મારો સ્વતંત્ર મત નથી. તીર્થંકરોએ જે પ્રમાણે પ્રતિપાદન ન કરેલ છે, એજ પ્રમાણે મેં કહેલ છે.

સુધર્માસ્વામી જમ્બૂ સ્વામીને કહે છે કે-તમોએ માર્ગના સંબન્ધમાં

प्रदत्तम्, न तु मनागपि स्वमनीषया कथितम्। 'त्ति' इति बेमि' ब्रवीमि यथा भगवत्समीपे श्रुतं तथा-कथयामीति ॥३८॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूछत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य – जैनधर्मदिवाकर
-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री
"सूत्रकृताङ्गसूत्रस्य" समयार्थबोधिन्या-
ख्यायां व्याख्यायां मोक्षनामकम्
एकादशममध्ययनं समाप्तम् ॥११॥

प्रश्न किया था, उसका उत्तर मैंने तीर्थंकर के मतानुसार दिया है, अपनी बुद्धि से कुछ नहीं कहा।

'त्ति बेमि' जैसा तीर्थंकर के समीप सुना, उसी प्रकार मैं कहता हूं ॥३८॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत 'सूत्रकृताङ्गसूत्र' की समयार्थबोधिनी व्याख्या का मोक्षनामक
॥ ग्यारहवां अध्ययन समाप्त ॥११॥

પ્રશ્ન કરેલ હતો, તેનો ઉત્તર મેં તીર્થંકરોના મત પ્રમાણે આપેલ છે, મારી સ્વતંત્ર બુદ્ધિથી કંઈ પણ કહેલ નથી.

'ત્તિ બેમિ' જે પ્રમાણે તીર્થંકરની પાસેથી સાંભળ્યું હતું એજ પ્રમાણે મેં કહ્યું છે. ॥૩૮॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત 'સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર'ની સમયાર્થબોધિની વ્યાખ્યાનું મોક્ષ નામનું અગ્યારમું અધ્યયન સમાપ્ત ॥૧૧॥

॥ अथ द्वादशं श्री समवसरणाऽध्ययनं प्रारभ्यते ॥

गतमेकादशमध्ययनम्, तदनु द्वादशमध्ययनमारभ्यते। अस्य च पूर्वाध्ययनेन सहाऽयं सम्बन्धः। एकादशेऽध्ययने मोक्षमार्गः प्रतिपादितः, तत्प्रसङ्गात् कुमार्गः स्मारितो भवति, इति कुमार्गप्ररूपणाय द्वादशमध्ययनं प्रारभ्यते। कुमार्गे विज्ञाते सति तस्य निराकरणं संभवति, निराकृते च तस्मिन् मार्गव्यवस्था स्यात्। अतः कुमार्गनिराकरणाय तत्स्वरूपमवश्यं विज्ञातव्यमिति तत्स्वरूपनिरूपणार्थमिदमध्ययनम्। तस्येदमादिमं सूत्रम्–'चत्तारि' इत्यादि।

मूलम्–चत्तारि समोसरणाणिमाणि,
पावादुया जाइं पुढो वयंति।
किरियं अकिरियं विणयंति,
तइयं अन्नाणमाहंसु चउत्थमेव ॥१॥

बारहवाँ अध्ययन का प्रारंभ
(समव सरण)

ग्यारहवां अध्ययन समाप्त हुआ। तत्पश्चात् बारहवां अध्ययन प्रारंभ किया जाता है। इस अध्ययन का पूर्व अध्ययन के साथ यह संबंध है–ग्यारहवें अध्ययन में मोक्षमार्ग का प्रतिपादन किया गया है और प्रसंगवश कुमार्ग का भी स्मरण कराया गया है। अतएव कुमार्ग की प्ररूपणा करने के लिए बारहवां अध्ययन प्रारंभ किया जाता है। कुमार्ग को जानलेने पर ही उसका निराकरण हो सकता है और उसका निराकरण होने पर ही मार्ग का निश्चय हो सकता है। अतएव कुमार्ग का निराकरण करने के लिए उसका स्वरूप अवश्य

બારમા અધ્યયનનો પ્રારંભ—

અગિયારમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું હવે આ બારમા અધ્યયનનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. આ અધ્યયનનો આગલા અધ્યયન સાથે આ પ્રમાણેનો સંબંધ છે અગિયારમા અધ્યયનમાં મોક્ષમાર્ગનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલ છે અને પ્રસંગોપાત કુમાર્ગનું પણ સ્મરણ કરાવવામાં આવેલ છે. તેથી કુમાર્ગની પ્રરૂપણા કરવા માટે આ બારમા અધ્યયનનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. કુમાર્ગને જાણવાથી જ તેનું નિરાકરણ થઇ શકે છે, અને તેનો પ્રતીકાર થાય ત્યારેજ માર્ગનો નિશ્ચય થઈ શકે છે, તેથી જ કુમાર્ગનું નિરાકરણ કરવા માટે તેનું સ્વરૂપ અવશ્ય સમજી લેવું જોઈએ. તેના નિરૂપણ

जान लेना चाहिये। उसी के निरूपण के लिए यह अध्ययन है। इसका प्रथम सूत्र है-'चत्तारि' इत्यादि।

शब्दार्थ—'इमाणि-इमानि' ये लोक में प्रसिद्ध ऐसे 'चत्तारि-चत्वारि' चार 'समोसरणाणि-समवसरणानि' परतीर्थिकों का समूह है 'जाइं-यानि' जो परतीर्थिकों के समूह 'पावादुया-प्रावादुकाः' प्रजल्पक होकरके 'पुढो वयंति-पृथक्वदन्ति' वे चारों पृथक् पृथक् सिद्धांत का प्रतिपादन करते हैं। कोई परतीर्थिक 'किरियं-क्रियां' क्रिया को अर्थात् जीवादि पादार्थ का अस्तित्वरूप 'आहंसु-आहुः' कहते हैं यह पहला समवसरण है १ कोई कोई 'अकिरियं-अक्रियां' जीवादि पदार्थ नहीं है इत्यादि प्रकारसे 'आहंसु-आहुः' कहते हैं। यह दूसरा समवसरण है २ एवं कोई 'विणयत्ति'-विनयमिति' केवल विनयसे ही मोक्ष होता है ऐसा 'तइय-तृतीयं' तीसरा समवसरण है 'चउत्थमेव-चतुर्थमेव' और चौथा परतीर्थिक 'अन्नाणं-अज्ञानम्' अज्ञानसे ही मोक्ष होता है इस प्रकार 'आहुः-कथयन्ति' कहते है, यह चौथा समवसरण है ये पूर्वोक्त चारों परतीर्थिकप्रावादुक-अर्थात् वाग्विलास करने वाले हैं वे लोग वृथावाद करते हैं ॥१॥

માટેજ આ અધ્યયનનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. આ અધ્યયનનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે. 'चत्तारि' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'इमाणि-इमानि' આ લોકમાં પ્રસિદ્ધ એવા 'चत्तारि-चत्वारि' ચાર 'समोसरणाणि-समवसरणानि' પરતીર્થિકોનો સમૂહ છે. 'जाइ-यानि' જે પરતીર્થિકોનો સમુદાય 'पावादुया-प्रावादुकाः' પ્રજલ્પક થઈને 'पुढो वयंति-पृथक् वदन्ति' એ ચારે જૂદા જૂદા પ્રકારના સિદ્ધાંતનું પ્રતિપાદન કરે છે, કોઈ પરતીર્થિક 'किरियं-क्रियां' ક્રિયાને અર્થાત્ જીવાદિ પદાર્થના અસ્તિત્વરૂપ 'आहंसु-आहुः' કહે છે. આ પહેલું સમવસરણ છે. ૧ કોઈ કોઇ 'अकिरियं-अक्रियां' જીવાદિ પદાર્થ નથી વિગેરે પ્રકારથી 'आहंसु-आहु.' કહે છે. આ બીજું સમવસરણ છે. ૨ એજ પ્રમાણે કોઈ 'विणयत्ति-विनयमिति' કેવળ વિનયથી જ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. એ પ્રમાણે 'तइयं-तृतीयं' ત્રીજો જ મત 'आहुः' કહે છે આ ત્રીજું સમવસરણ છે ૩ 'चउत्थमेव-चतुर्थमेव' અને ચોથા પરતીર્થિક 'अन्नाणं-अज्ञानम्' અજ્ઞાનથીજ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે આ પ્રમાણે 'आहुः' કહે છે આ ચોથું સમવસરણ છે ૪ આ ઉપરથી કહેવામાં આવેલ ચારેય પરતીર્થિકો પ્રાવાદુક અર્થાત્ વાણીનો વિલાસજ માત્ર કરવા-વાળા હોય છે. એ લોકો ફોગટજ વાણીનો વિલાસ કરતા રહે છે, એટલે કે કેવળ ખડખડાટ જ કરે છે. ॥૧॥

छाया—चत्वारि समवसरणानीमानि, प्रावादुका यानि पृथग् वदन्ति ।
क्रियामक्रियां विनयमिति, तृतीयमज्ञान माहुश्चतुर्थमेव ॥१॥

अन्वयार्थः—'इमाणि' इमानि–लोकप्रसिद्धानि 'चत्तारि' चत्वारि–चतुः संख्यकानि चतुर्विधानीत्यर्थः, (समोसरणाणि) समवसरणानि परतीर्थिकसमूहाः सन्ति (जाइं) यानि ये परतीर्थिकसमूहाः (पावादुया) प्रावादुकाः–प्रजल्पका वाचालाः सन्तः (पुढो वयंति) पृथग्वदन्ति सर्वे ते चत्वारोऽपि परतीर्थिकाः पृथक् पृथक्तया प्रतिपादयन्ति । किं किं प्रतिपादयन्ति तद्दर्शयति–एके परतीर्थिकाः (किरियं) क्रियाम्–जीवादिपदार्थाऽस्तित्वरूपाम् (आहंसु) आहुः–कथयन्ति इत्येकं समवसरणम्१ । (आहंसु) इत्यग्रेणान्वयः । एके द्वितीयसमवसरणगताः परतीर्थिकाः (अकिरियं) अक्रियाम् आहुः–कथयन्ति इति द्वितीयं समवसरणम्२ । तृतीयसमवसरणगताः परतीर्थिकाः (विणयंति) विनयमिति केवलाद् विनयादेव मोक्षो भवतीति रूपं विनयम् (तइयं) तृतीयं मतमाहुः–कथयन्ति' इति तृतीयं समवसरणम्३ । (चउत्थमेव) चतुर्थमेव न चतुर्थादुपरिमितमतश्चतुर्थमेव (अन्नाणं) अज्ञानम्–अज्ञानादेव मोक्षो भवतीत्येवं रूपमाहुः–कथयन्ति । एते पूर्वोक्ता श्चत्वारोऽपि प्रावादुकाः परतीर्थिकाः पृथक् पृथक्तया स्वमतं प्रतिपादयन्तः अननुविचिन्त्य कथनेन मृषैव वदन्तीत्यग्रेतनगाथया सम्बन्ध इति ॥१॥

अन्वयार्थ—अन्यतीर्थी जिनको पृथक् पृथक् कहते हैं, वे समवसरण अर्थात् उनके चार सिद्धान्त ये हैं (१) कोई कोई परतीर्थिक क्रियावाद अर्थात् जीव आदि पदार्थों का अस्तित्व कहते हैं यह पहला समसरण है। (२) कोई कोई अक्रियावाद को स्वीकार करते हैं यह दूसरा समवसरण है। (३) तीसरे समवसरणवाले वैनयिक हैं, उनकी मान्यता है कि अकेले विनय से ही मोक्ष प्राप्त हो जाता है। (४) चौथा समवसरण अज्ञानवादियों का है, जिनके मतानुसार अज्ञान ही मोक्ष का कारण है,।

અન્વયાર્થ—અન્યતીર્થિકો જેને જુદા જુદા પ્રકારથી કહે છે, તે સમવસરણ અર્થાત્ તેઓના ચાર સિદ્ધાંતો આ પ્રમાણે છે. (૧) કોઈ કોઈ પરતીર્થિકો ક્રિયાવાદ અર્થાત્ જીવ વિગેરે પદાર્થોના અસ્તિત્વને સ્વીકારે છે. આ પહેલું સમવસરણ છે.

(૨) કોઈ કોઈ અક્રિયાવાદનો સ્વીકાર કરે છે. આ બીજું સમવસરણ છે.

(૩) ત્રીજા સમવસરણવાળા વૈનયિકો છે. તેઓની માન્યતા એવી છે કે એકલા વિનયથી જ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે.

(૪) ચોથું સમવસરણ અજ્ઞાનવાદીઓનું છે. તેઓના મત પ્રમાણે અજ્ઞાન જ મોક્ષનું કારણ છે.

टीका—अन्वयार्थगम्या, तत्र विशेषार्थो विव्रियते-क्रियाम्-'जीवादि-पदार्थोऽस्ति' इत्यादिरूपां वदितुं शीलं येषां ते क्रियावादिनः। अशीत्युत्तरशतभेदभिन्ना भवन्ति, तथाहि-'जीवाजीवपुण्यपापास्रवसंवरनिर्जराबन्धमोक्षाख्याः' नवपदार्थाः स्वपरभेदाभ्यां नित्यानित्यविकल्पद्वयेन च कालतः नियतिस्वभावेश्वरात्माश्रयणादशीत्युत्तरं शतं भवति क्रियावादिनाम्, इयमत्र प्रक्रिया-'अस्ति जीवः स्वतो नित्यः कालतः१, अस्ति जीवः स्वतोऽनित्यः

ये चारों ही परतीर्थिकवादी पृथक् पृथक् अपने २ मत का प्रतिपादन करते हुए, विना विचारे कथन करने के कारण मृषावाद करते हैं ॥१॥

टीकार्थ—टीका अन्वयार्थ से ही समझ लेनी चाहिए। यहां गाथा केविशेष अर्थ का विवरण किया जाता है। जीवादि के अस्तित्व रूप क्रिया का कथन स्वीकार करने वाले क्रियावादी कहलाते हैं, इन क्रियावादियों के १८० भेद हैं। वे इस प्रकार हैं-जीव, अजीव, पुण्य, पाप, आश्रव, संवर, निर्जरा, बंध और मोक्ष ये नौ पदार्थ हैं। इनके स्वतः और परतः के भेद से अठारह भेद होते हैं। इन अठारहों को नित्य और अनित्य, इन दो भेदों, से गुणित करने से छत्तीस भेद हो जाते हैं। तत्पश्चात काल, नियति, स्वभाव, ईश्वर और आत्मा इन पाँच भेदों से छत्तीस का गुणाकार करने पर एक सो अस्सी विकल्प हो जाते हैं। उदाहरणार्थ यहां कुछ विकल्प प्रदर्शित किये जाते हैं, यथा-

---

આ ચારે પરતીર્થિકો અલગ અલગ પોતાના મતનું સમર્થન કરતા થકા વગર વિચાર્યે કથન કરવાના કારણે મૃષાવાદજ કરે છે. ॥૧॥

ટીકાર્થ—ટીકા અન્વયથી જ સમજી લેવી. અહિયાં ગાથાના વિશેષ અર્થનું વિવરણ કરવામાં આવે છે, જીવ વિગેરેના અસ્તિત્વરૂપ ક્રિયાનું કથન સ્વીકાર કરવાવાળા 'ક્રિયાવાદી' કહેવાય છે. આ ક્રિયાવાદિયોના ૧૮૦ ભેદો છે. તે આ પ્રમાણે છે. જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ, અને મોક્ષ આ નવ પદાર્થ છે. તેના સ્વતઃ અને પરતઃ એ પ્રકારના બે ભેદથી અઢાર ભેદો થઈ જાય છે આ અઢારે ભેદોને નિત્ય અને અનિત્ય આ બે ભેદોથી ગુણવાથી છત્રીસ ભેદ થઈ જાય છે. તે પછી કાલ, નિયતિ. સ્વભાવ ઇશ્વર અને આત્મા આ પાંચ પ્રકારના ભેદોને છત્રીસથી ગુણવાથી એકસો એંસી ભેદ થઈ જાય છે, ઉદાહરણ નિમિત્તે અહિયાં કેટલાક ભેદો નીચે બતાવવામાં આવે છે જેમકે—

कालतः२, अस्ति जीवः परतो नित्यः कालतः३, अस्ति जीवः परतोऽनित्यः कालतः४, इत्येवं नित्याऽनित्याभ्यां स्वपरभेदाभ्यां, च कालतश्चत्वारो भेदा लभ्यन्ते, एवं नियतिस्वभावेश्वरात्मभिरपि एकैकेन चत्वारश्चत्वारो विकल्पाः, एते च पञ्चचतुष्का विंशति र्भवन्ति, एवं जीवपदार्थेन लब्धाः, एवमजीवादयोऽपि अष्टौ प्रत्येकं विंशतिर्भेदाः, ततश्च नवगुणितविंशतेः शतमशीत्युत्तरं, भवतीति। तथा-'अकिरियं' अक्रियाम्-नास्ति क्रिया मोक्षफलप्रदेति वदितुं येषां शीलं तेऽक्रियावादिनः, ते च चतुरशीतिर्भेदाः, न क्रिया मोक्षे कारणम्, अपितु ज्ञानमेव मोक्षसाधनमिति प्रलपन्तः-अक्रियावादिनो भवन्ति १।

---

(१) जीव स्वतः नित्य है काल से।

(२) जीव स्वतः अनित्य है काल से।

(३) जीव परतः नित्य है काल से।

(४) जीव परतः अनित्य है काल से।

इस प्रकार स्वतः और परतः तथा नित्यता और अनित्यता के साथ काल को गिन कर चार विकल्प बनते हैं। इसी प्रकार नियति, स्वभाव, ईश्वर और आत्मा के साथ भी चार चार विकल्प होते हैं। इस प्रकार ५×४=२० विकल्प सिर्फ जीव पदार्थ को लेकर हुए। इसी प्रकार अजीव आदि आठ के भी बीस-बीस भेद होने से २०×९=१८० भेद हो जाते हैं। सब क्रियावादी १८० प्रकार के हैं।

---

(૧) જીવ સ્વતઃ નિત્ય છે કાળથી.

(૨) જીવ સ્વતઃ અનિત્ય છે, કાળથી.

(૩) જીવ પરતઃ નિત્ય છે, કાળથી.

(૪) જીવ પરતઃ અનિત્ય છે, કાળથી.

આ રીતે સ્વતઃ અને પરતઃ તથા નિત્યપણા અને અનિત્યપણાની સાથે કાળને ગણીને ચાર વિકલ્પો બને છે, એજ પ્રમાણે નિયતિ, સ્વભાવ, ઈશ્વર અને આત્માની સાથે પણ ચાર ચાર વિકલ્પો કેવળ જીવ પદાર્થને લઈને થયા. આ રીતે ૫+૪=૨૦ વિકલ્પો કેવળ જીવ પદાર્થને લઈને થયા એજ રીતે અજીવ આદિ આઠના પણ વીસ વીસ ભેદો થવાથી ૨૦+૯=૧૮૦ એકસો એંસી ભેદો થઈ જાય છે. એ રીતે સઘળા ક્રિયાવાદિઓ ૧૮૦ એકસો એંસી પ્રકારના છે,

अक्रियावादिनः–चतुरशीतिर्भेदा भवन्ति तथाहि–जीवाऽजीवास्रवसंवरनिर्जरावन्धमोक्षाः पुण्यपापवर्जिताः सप्तपदार्थाः, तत्रैकैकस्य स्वपरभेदाभ्यां कालयदृच्छानियतिस्वभावेश्वरात्मरूपषट्पदार्थाश्रयणात् चतुरशीतिर्भवति भेदाः, नास्ति जीवः स्वतः कालतः१, नास्ति जीवः परतः कालतः२, एवं यदृच्छानियतिस्वभावेश्वरात्मभिः संयोजने द्वादशभेदा भवन्ति ततः सप्तानां पुण्यपापवर्जितपदार्थानां द्वादश द्वादश भेदाः चतुरशीतिर्भवन्ति२।

तथा—'तइयं' तृतीयम् 'विणयंति' विनयमिति, विनयादेव मोक्षो जायते, एवं वदनशीला वैनयिकाः। ते द्वात्रिंशद्विधाः सन्ति। उक्तंच–

अक्रियावादियों के चौरासी (८४) भेद हैं। इनकी मान्यता है कि जीव आदि पदार्थों का अस्तित्व नहीं है। इनके भेद इस प्रकार होते हैं–पुण्य और पाप को छोड़ कर जीव, अजीव, आस्रव, संवर, निर्जरा, बन्ध और मोक्ष, इन सात पदार्थों को स्व और पर के भेद से तथा काल, यदृच्छा, नियति, स्वभाव, ईश्वर और आत्मा इन छह के द्वारा गुणित करने से चौरासी भेद हो जाते हैं। उदाहरणार्थ–

(१) जीव नहीं है स्वतः काल से।

(२) जीव नहीं है परतः काल से।

इसी प्रकार यदृच्छा आदि से भी संयोजित करने पर बारह भेद हुए और सात पदार्थों के साथ बारह बारह भेद होने से १२×७=८४ विकल्प हो जाते हैं।

અક્રિયાવાદીયોના ૮૪ ચોર્યાશી ભેદો છે. તેઓની માન્યતા એવી છે કે જીવ વિગેરે પદાર્થોનું અસ્તિત્વ જ નથી. તેના ભેદો આ પ્રમાણે હોય છે. પુણ્ય અને પાપને છોડીને જીવ, અજીવ, આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ આ સાત પદાર્થોને સ્વ અને પરના ભેદથી તથા કાલ, યદૃચ્છા, નિયતિ, સ્વભાવ, ઇશ્વર અને આત્મા આ છ ની સાથે ગુણવાથી ચોર્યાશી ભેદો થઇ જાય છે, જેમકે—

(૧) જીવ નથી સ્વતઃ કાળથી

(૨) જીવ નથી પરતઃ કાળથી

આજ પ્રમાણે યદૃચ્છા વિગેરેની સાથે યોજવાથી બાર ભેદો થાય છે. અને સાતે પદાર્થોના બાર ભેદો થવાથી ૧૨+૭=૮૪ ભેદો થઈ જાય છે.

ત્રીજા વૈનયિકવાદી છે. તેઓ વિનયથી જ મોક્ષને માનવાવાળા છે.

'वैनयिकमतं विनय, श्चेतो वाक्कायदानतः कार्यः ।
सुर-नृपति-यति-ज्ञानि,-स्थविरा-ऽधम-मातृ-पितृषु सदा ॥ १॥'

सुरनृपत्यादिषु अष्टसु मनसा वाचा कायेन दानेन चेति चातुर्विध्येन विनयः कार्यः । एतेऽष्टौ मनसेत्यादि चतुर्भिर्गुणिता द्वात्रिंशद् भवन्तीति३ ।

'अन्नाणं' अज्ञानम् 'आहसु' आहुः-कथयन्ति । 'चउत्थं' चतुर्थं मतम् ४, अज्ञानादेव सुखं भवति' एवं ये वदन्ति तेऽज्ञानवादिन इति । अज्ञानवादिनः-सप्तषष्टिभेदभिन्नाः जीवाऽजीवादीन् नवपदार्थान् क्रमेण व्यवस्थाप्य तत्र सप्त भङ्गकाः संस्थाप्याः सत् असत्, सदसत्, अवक्तव्यम्, सदवक्तव्यम्, असदवक्तव्यम्,

---

तीसरे वादी वैनयिक है इनके बत्तीस प्रकार हैं। कहा है-'वैनयिकमतं विनयः' इत्यादि ।

'वैनयिकों का मन्तव्य है कि मन, वचन, काय और दान इन चार प्रकारों से देवता, राजा, यति, ज्ञानी, स्थविर (वृद्ध) अधम, माता और पिता इन आठ का सदैव विनय करना चाहिए।'

इस प्रकार आठ के साथ चार का गुणाकार करने पर बत्तीस भेद होते हैं।

चौथे वादी अज्ञानवादी हैं। इनके मतानुसार अज्ञान से ही सुख एवं इष्ट पदार्थों की सिद्धि होती है। अज्ञानवादी सड़सठ (६७) प्रकार के हैं। वे इस प्रकार जीव, अजीव आदि नौ पदार्थों को क्रम से लिख लिया जाएं और प्रत्येक के नीचे आगे कहे जाने वाले सात भंग लिखे जाएँ। वे सात भंग यों हैं-सत्, असत्, सदसत्

તેમના બત્રીસ ભેદો છે, કહ્યું છે કે-'वैनयिकमतं विनयः' ઇત્યાદિ

વૈનયિકનું મન્તવ્ય છે કે-મન, વચન, કાય અને દાન આ ચાર પ્રકારોથી દેવતા૧, રાજા૨, યતિ૩, જ્ઞાની૪ (સ્થવિર) વૃદ્ધજન૫, અધમ૬, માતા૭, અને પિતા૮ આ આઠેનો હમેશાં વિનય કરવો જોઈએ.

આ રીતે આઠની સાથે ચારને ગુણવાથી બત્રીસ ભેદો થઈ જાય છે.

ચોથા અજ્ઞાનવાદી છે. તેઓના મત પ્રમાણે અજ્ઞાનથીજ સુખ અને ઈષ્ટ પદાર્થોની સિદ્ધિ થાય છે

અજ્ઞાનવાદી સડસઠ (૬૭) પ્રકારના છે તે આ પ્રમાણે છે-જીવ, અજીવ, વિગેરે નવ પદાર્થોને ક્રમથી લખવામાં આવે અને દરેકની નીચે આગળ કહેવામાં આવનારા સાત ભાંગાઓ લખવામાં આવે તે સાત ભંગાઓ આ પ્રમાણે છે. સત્, અસત્ સદસત્, અવક્તવ્ય, સત્ અવક્તવ્ય, અસત્ અવક્તવ્ય અને સત્ અસત્ અવક્તવ્ય. વિકલ્પોનું ઉચ્ચારણ આ પ્રમાણે કરવું જોઈએ.

सदसदवक्तव्यम्, अभिलापस्त्वेवम्-सन् जीवः को वेत्ति किं वा ज्ञातेन१, असन् जीवः को वेत्ति किंवा ज्ञातेन २, सदसन् जीवः को वेत्ति किंवा ज्ञातेन३, अवक्तव्यो जीवः को वेत्ति किं वा ज्ञातेन४, सदवक्तव्यो जीवः को वेत्ति किं वा तेन ज्ञातेन५, असदवक्तव्यो जीवः को वेत्ति किं वा तेन ज्ञातेन ६ सदसदवक्तव्यो जिवः को वेत्ति किं वा तेन ज्ञातेन ७।४। एवत् अजीवादिभिरपि संयोजनात् त्रिषष्टि भेदाः ६३ ।

अवक्तव्य, सत् अवक्तव्य, असत् अवक्तव्य और सत्-असत्-अवक्तव्य । विकल्पों का उच्चारण इस प्रकार करना चाहिए-

(१) जीव सत् है, यह कौन जानता है ? जानने से लाभ भी क्या है ?

(२) जीव असत् है, यह कौन जानता है ? जानने से लाभ भी क्या है ?

(३) जीव सन् असत् है, यह कौन जानता है ? जानने से लाभ भी क्या है ?

(४) जीव अवक्तव्य है, यह कौन जानता है ? जानने से लाभ भी क्या है ?

(५) जीव सत्-अवक्तव्य है, यह कौन जानता है ? जानने से लाभ भी क्या है ?

(६) जीव असत्-अवक्तव्य है, यह कौन जानता है ? जानने से लाभ भी क्या है ?

(७) जीव सत् असत् अवक्तव्य है, यह कौन जानता है ? जानने से लाभ भी क्या है ?

---

(૧) જીવ સત્ છે, એ કોણ જાણે છે ? અને તે જાણવાથી લાભ પણ શું છે ?

(૨) જીવ અસત્ છે, એ કોણ જાણે છે ? અને તે જાણવાથી લાભ શું છે ?

(૩) જીવ સત્ અસત્ છે, તે કોણ જાણે છે ? અને તે જાણવાથી લાભ પણ શું છે ?

(૪) જીવ અવક્તવ્ય છે, એ કોણ જાણે છે ? અને તે જાણવાથી લાભ પણ શું છે ?

(૫) જીવ સત્ અવક્તવ્ય છે, તે કોણ જાણે છે ? અને તે જાણવાથી લાભ પણ શું છે ?

(૬) જીવ અસત્ અવક્તવ્ય છે. તે કોણ જાણે છે ? અને તે જાણવાથી લાભ પણ શું છે ?

(૭) જીવ સત્ અસત્ અવક્તવ્ય છે, તે કોણ જાણે છે ? અને તે જાણવાથી લાભ પણ શું છે ?

तथा—अपरेऽपि चत्वारो विकल्पाः, तद्यथा–सती भावोत्पत्तिः कोवेत्ति किं वा तया ज्ञातया१, असती भावोत्पत्तिः को वेत्ति किं वा तया ज्ञातया२, सदसती भवोत्पत्तिः कोवेत्ति किं वा तया ज्ञातया३, अवक्तव्या भावोत्पत्तिः को वेत्ति किं वा तया ज्ञातया४। एवं सर्वेऽपि सप्तषष्टि रिति ॥६७॥

इसी प्रकार अजीव आदि के साथ सात सात भंगों का संयोग करने पर ९×७=६३ भेद होते हैं। इन त्रेसठ भेदों में चार विकल्प उत्पत्तिविषयक मिलाये जाते हैं। यथा–(१) पदार्थों की उत्पत्ति सती है अर्थात् विद्यमान पदार्थों की उत्पत्ति होती है, यह कौन जानता है, और उसे जानने से लाभ भी क्या है?

(२) पदार्थों की उत्पत्ति असती है अर्थात् असत् पदार्थों की उत्पत्ति होती है, यह कौन जानता है, उसे जानने से लाभ क्या है?

(३) पदार्थों की उत्पत्ति सदसती है अर्थात् सत्–असत् पदार्थों की उत्पत्ति होती है, यह कौन जानता है और जानने से लाभ भी क्या है?

(४) पदार्थों की उत्पत्ति अवक्तव्य है अर्थात् अवक्तव्य पदार्थ उत्पन्न होते हैं, यह कौन जानता है और जानने से क्या लाभ है?

इस प्रकार त्रेसठ और चार भेद मिलने से अज्ञानवादियों के ६७ भेद हो जाते हैं।

આ પ્રમાણે અજીવ વિગેરેની સાથે સાત સાત ભંગોનો સંયોગ કરવાથી ૯×૭=૬૩ ભેદો થાય છે આ ત્રેસઠ ભેદોમાં ચાર વિકલ્પો ઉત્પત્તિ સંબંધી મેળવવામાં આવે છે. જેમકે–(૧) પદાર્થોની ઉત્પત્તિ સતી છે. અર્થાત્ વિદ્યમાન પદાર્થોની ઉત્પત્તિ થાય છે, એ કોણ જાણે છે? અને તેને જાણવાથી લાભ પણ શું છે?

(૨) પદાર્થોની ઉત્પત્તિ અસતી છે, અર્થાત્ અસત્ પદાર્થોની ઉત્પત્તિ થાય છે, એ કોણ જાણે છે? અને તેને જાણવાથી લાભ શું છે?

(૩) પદાર્થોની ઉત્પત્તિ સદસતી છે, અર્થાત્ સત્ અસત્ પદાર્થોની ઉત્પત્તિ થાય છે, તે કોણ જાણે છે? અને તે જાણવાથી શું લાભ છે?

(૪) પદાર્થોની ઉત્પત્તિ અવક્તવ્ય છે, અર્થાત્ અવક્તવ્ય પદાર્થ ઉત્પન્ન થાય છે, તે કોણ જાણે છે? અને તે જાણવાથી લાભ પણ શું છે?

આ રીતે ત્રેસઠમા આ ચાર ભેદો મેળવવાથી અજ્ઞાનવાદીયોના ૬૭ સડસઠ ભેદો થઇ જાય છે.

परतीर्थिका यानि यानि स्व स्व मतानि परिगृहीतानि तानि तानीमानि-क्रियावादाऽक्रियावादविनयवादाऽज्ञानवादरूपाणि, ज्ञातव्यानीति भावः ॥१॥

मूलम्–अण्णाणिया ता कुसला वि संता,

असंथुया णो वितिगिच्छतिन्ना ।

अकोविया आहु अकोविएहिं,

अणाणुवीइत्तु मुसं वयंति ॥२॥

छाया—अज्ञानिकास्ते कुशला अपि सन्तोऽसंस्तुता नो विचिकित्सा तीर्णाः।
अकोविदा आहुरकोविदेभ्योऽननु विचिन्त्य तु मृषा वदन्ति ॥२॥

अभिप्राय यह है कि परतीर्थिकोने जो जो भी मत अंगीकार किये हैं, वे सब क्रियावाद, अक्रियावाद, विनयवाद और अज्ञानवाद में समाविष्ट हो जाते हैं ॥१॥

'अण्णाणिया' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'ता–ते' वे 'अण्णाणिया–अज्ञानिकाः' अज्ञानवादी 'कुसला वि संता–कुशला अपि सन्तः' अपने को अपने अपने मतके ज्ञान में कुशल मानते हुवे भी 'णो–नो' न 'वितिगिच्छतिन्ना–विचिकित्सातीर्णाः' संशय से रहित है–अर्थात् संशयवाले ही वे हैं, संशयरहित नहीं है, अतः वे 'असंथुया–असंस्तुताः' मिथ्यावादी होने से लोकों के स्तुति पात्र नहीं हैं 'अकोविया–अकोविदाः' वे सद्‌असत विवेकसे रहित होने से स्वयं अज्ञानी हैं और 'अकोविएहिं–अकोवि-

---

કહેવાનો અભિપ્રાય એ છે કે-પરતીર્થિકોએ જે જે મતનો અંગીકાર કરેલ છે, તે બધા ક્રિયાવાદ અક્રિયાવાદ, વિનયવાદ, અને અજ્ઞાનવાદમાં સમાઈ જાય છે ॥૧॥

'अण्णाणिया' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'ता–ते' એ 'अण्णाणिया–अज्ञानिकाः' અજ્ઞાનવાદીયો 'कुसला वि संता–कुशला अपि सन्त' પોતાને પોતપોતાના મતના જ્ઞાનમાં કુશલ માનતા હોવા છતાં પણ 'णो–नो' ન તેઓ 'वितिगिच्छतिन्ना–विचिकित्सा तीर्णा' સંશય રહિત છે. અર્થાત્ તેઓ સંશય રહિત નથી સંશય યુક્તજ છે. તેથી તેઓ 'असथुया–असंस्तुता.' મિથ્યાવાદી હોવાથી લોકોના સ્તુતિપાત્ર નથી 'अकोविया–अकोविदा.' તેઓ સદ્ અસદ્ વિવેક વિનાના હોવાથી અજ્ઞાની છે. અને 'अकोविएहिं–अकोविदेभ्यो' અજ્ઞાની શિષ્યોને 'अणाणुवीइत्तु–

अन्वयार्थः—'ता' ते 'अण्णाणिया' अज्ञानिकाः—अज्ञानवादिनः 'कुसला-वि संता' कुशलाः—स्व स्व मतज्ञाने दक्षा अपि 'संता' सन्तोऽपि 'णो' नो—नैव 'वितिगिच्छतिन्ना' विचिकित्सा तीर्णाः—विचिकित्सापारगामिनः संशयरहिता न सन्तीतिभावः, अत एव ते 'असंथुया' असंस्तुताः लोकानां न स्तुतिपात्राणि सन्ति मिथ्यावादित्वात्, एतादृशा 'अकोविया' अकोविदाः सदसद्विवेकविकलास्ते 'अकोविएहिं' अकोविदेभ्योऽकुशलेभ्यः शिष्येभ्यः स्वमतम् 'अणाणुवीइत्तु' अननु-विचिन्त्य—अविचार्यैव 'आहु' आहुः—कथयन्ति—उपदिशन्ति नत्वेते कोविदेभ्यः स्वमतं प्रकाशयन्तीति भावः। यतस्ते 'मुसं वयंति' मृषावदन्ति—असत्प्ररूपणां कुर्वन्तीत्यतः सदसद्विवेकिभ्यो न स्वमतं प्रकाशयन्तीति भावः ॥२॥

टीका—तत्र प्रथममज्ञानिवादमतं दूषयितुमाह—'अण्णाणिया' इत्यादि। 'ता' ते—पूर्वगाथाप्रतिपादिताः 'अण्णाणिया' अज्ञानिकाः—अज्ञानं विद्यते येषाम्, अथवा—अज्ञानं पुरस्कृत्य वदन्ति ये तेऽज्ञानिकाः 'कुसला वि संता—कुशला अपि सन्त.' स्व स्व मतज्ञाने दक्षाः सन्तोऽपि, ते हि अज्ञानिकाः 'वयं कुशलाः' इति

देभ्यो' अज्ञानी ऐसे शिष्यों को 'अणाणुवीइत्तु—अननुविचिन्त्य' विना विचार कियेही 'आहु—आहुः' अपने मत का कथन करते हैं वे लोग 'मुसं वयंति—मृषा वदन्ति' असत प्ररूपणा करते हैं ॥२॥

अन्वयार्थ—अज्ञानवादी अपने मत के ज्ञान में कुशल होने पर भी संशय रहित नहीं हैं, अतएव वे लोगों के प्रशंसापात्र नहीं हैं। अकुशलजन अकुशलजनों को विनाविचारे उपदेश देते हैं वस्तुतः वे मिथ्याभाषण करते हैं ॥२॥

टीकार्थ—सर्व प्रथम अज्ञानवादियों के मत को दूषित करने के लिए सूत्रकार कहते हैं—'अण्णाणिया' इत्यादि।

पूर्वगाथा में प्रदर्शित अज्ञानिक अपने मत के ज्ञान में कुशल होते हुए भी अथवा अपने आपको कुशल मानते या कहते हुए भी संशय

अननुविचिन्त्य' वगर विचार्येज 'आहु—आहुः' पोताना मतनु कथन करे छे. ए लोको 'मुस वयति—मृषा वदन्ति' असत् प्ररूपणाज करे छे. ॥२॥

અન્વયાર્થ—અજ્ઞાનવાદિયો પોતાના મતના જ્ઞાનમાં નિપુણ હોવા છતાં પણ તેઓ સંશય વિનાના નથી. અકુશલજનો, અકુશલજનોને વગર વિચાર્યે જ ઉપદેશ આપે છે. તેથી ખરી રીતે તેઓ મિથ્યાપ્રલાપજ કરે છે ॥૨॥

ટીકાર્થ—સૌથી પહેલાં અજ્ઞાનવાદિયોના મતને દૂષિત બતાવવા માટે સૂત્રકાર કહે છે. 'अण्णाणिया' ઇત્યાદિ

પહેલી ગાથામાં બતાવવામાં આવેલ અજ્ઞાનિકો પોતાના મતના જ્ઞાનમાં કુશળ હોવા છતાં પણ અથવા પોતાને કુશળ માનતા કે કહેવા છતાં પણ

वादिनः सन्तोऽपि 'णो वितिगिच्छतिन्ना' नो विचिकित्सातीर्णाः, विचिकित्सा-संशयः तादृशीं विचिकित्सां नो तीर्णाः- नातिक्रान्ताः संशयापन्ना एव ते सन्ति। ते इत्थं प्रतिपादयन्ति-ये एते ज्ञानिनः सन्ति ते परस्परविरुद्धप्रति-पादकतया न यथार्थवादिनः। एके हि व्यापकमात्मानं कथयन्ति, तदन्ये चाऽव्यापकम्, इति नास्ति तेषामेकवाक्यता। न चाऽतिशयज्ञानी कश्चिदस्ति, यस्य वाक्यं प्रमाणतया परिगृह्येत। ज्ञानवादिनां च मतपदार्थस्वरूपस्य परस्पर-विरोधेनाऽभ्युपगमात् 'अज्ञानमेव श्रेयः' इति वदन्ति, 'असंथुया' असंस्तुताः-

---

से रहित नहीं है। वे संशय से परे नहीं हो सके है। उनका कथन इस प्रकार है-'ये जो ज्ञानवान् हैं वे परस्पर विरुद्ध प्ररूपणा करने के कारण यथार्थवादी नहीं है। जैसे कोई आत्मा को व्यापक कहते हैं तो कोई उसे आव्यापक कहते हैं। इस प्रकार उनमें एकवाक्यता नहीं है। ऐसा कोई अतिशय ज्ञानी है नहीं की जिसका वचन प्रमाण माना जा सके।

तात्पर्य यह है कि सर्वज्ञ जिन पदार्थों को जानते हैं, उन सब पदार्थों को हम जानलें और यह निश्चय करलें कि उनोंने सभी पदार्थो को यथार्थ रूप में जाना है, तभी सर्वज्ञ का जानना कहा जा सकता है। परन्तु जो स्वयं असर्वज्ञ है, वह इस प्रकार जान नहीं सकता है। अतएव यह स्पष्ट है कि असर्वज्ञ सर्वज्ञ को नहीं जान सकता। भूतकालीन सर्वज्ञ को जानने की तो बात ही दूर रही, सर्वज्ञ के समकालीन जो असर्वज्ञ जन थे, वे भी नहीं जान सकते थे कि ये पुरुष सर्वज्ञ है।

સંશયથી પર થઈ શકયા નથી. તેઓનું કથન આ પ્રમાણે છે.-જે આ જ્ઞાન-વાળા છે, તેઓ પરસ્પર વિરૂદ્ધ પ્રરૂપણા કરવાને કારણે યથાર્થવાદી નથી. જેમકે-કોઈ આત્માને વ્યાપક કહે છે, તો કોઈ તેને અવ્યાપક કહે છે. આ રીતે તેઓમાં એકવાકયપણું નથી. એવો કોઈ અતિશય જ્ઞાની નથી કે જેનું વચન પ્રમાણરૂપ માની શકાય.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-સર્વજ્ઞ જે પદાર્થોને જાણે છે, તે બધા પદાર્થોને અમે જાણી લઈએ અને એ નિશ્ચય કરી લઇએ કે-તેમણે સઘળા પદાર્થોને યથાર્થ રૂપે જાણ્યા છે, ત્યારે જ સર્વજ્ઞનું જાણવું કહી શકાય છે, પરંતુ જે સ્વયં અસર્વજ્ઞ છે, તે આ રીતે જાણી શકતા નથી. તેથી જ એ સ્પષ્ટ છે કે-અસર્વજ્ઞ સર્વજ્ઞને જાણી શકતા નથી ભૂતકાળના સર્વજ્ઞને જાણવાની તો વાત જ દૂર રહી પણ સર્વજ્ઞના સમકાલીન જેઓ અસર્વજ્ઞજનો હતા, તેઓ પણ જાણી શકતા નહોતા કે આ પુરૂષ સર્વજ્ઞ છે.

अज्ञानमेव श्रेयो न तु ज्ञानादिकमित्येवं वादितया असंबद्धभाषित्वेन लोकेऽस्तुत्याः–प्रशंसारहिताः सन्ति एतादृशास्ते 'अकोविया' अकोविदाः–सदसद्विवेकविकला अविद्वांसः 'अकोविएहिं' अकोविदेभ्यः–विवेकविकलेभ्यः स्वशिष्येभ्यः। वस्तुतस्तु–इमे सम्यक्परिज्ञानविकला एव। तथाहि–अज्ञानवादिनः परस्परविरुद्धार्थवादितया न यथार्थवादिनः असर्वज्ञप्रणीताऽऽगमार्थस्वीकर्तृत्वात्। सर्वज्ञप्रणीताऽभ्युपगमवादिनां तु नायं दोषः प्रसरति, परस्परविरोधस्यैवाऽभावात्। किंच

इस प्रकार सर्वज्ञ कोई है नहीं और असर्वज्ञ वास्तविक रूप से पदार्थों को जान नहीं सकता तथा समस्तवादी परस्पर विरुद्ध पदार्थों के स्वरूप को स्वीकार करते हैं, अतः अज्ञान ही श्रेयस्कर है।

अज्ञानवादियों का ऐसा कथन है। वे अज्ञान को ही श्रेयस्कर कह कर असम्बद्धभाषी होने से लोक में प्रशंसारहित हैं। वे सत्-असत् के विवेक से विकल हैं, अविद्वान् हैं और विवेकहीन अपने शिष्यों के सामने ही अपने मत का प्रतिपादन करते हैं दूसरों के सामने नहीं।

वास्तव में अज्ञानवादी सम्यग्ज्ञान से रहित हैं, वह इस प्रकार–अज्ञानवादी परस्पर विरोधी अर्थों के प्रतिपादक होने के कारण यथार्थ वादी नहीं हैं, क्यों कि वे असर्वज्ञ प्रणीत आगम के अर्थ को स्वीकार करते हैं। सर्वज्ञप्रणीत अगम को स्वीकार करने वालों को यह दोष लाग नहीं होता, क्यों कि उस आगम में परस्पर विरोध ही नहीं

આ રીતે સર્વજ્ઞ કોઈ જ નથી અને અસર્વજ્ઞ વાસ્તવિક રૂપથી પદાર્થોને જાણી શકતા નથી. તથા સઘળાવાદીઓ પરસ્પરના વિરૂદ્ધ પદાર્થોના સ્વરૂપને સ્વીકારે છે, તેથી અજ્ઞાનજ શ્રેયસ્કર છે. આ પ્રમાણે અજ્ઞાનવાદિયોનું કહેવું છે.

અજ્ઞાનવાદિયો અજ્ઞાનનેજ શ્રેયસ્કર કહીને અસમ્બદ્ધ બોલનારા હોવાથી લોકમાં પ્રશંસા રહિત છે, તેઓ સત્ અને અસત્‌ના વિવેક વિનાના છે. અવિદ્વાન્ છે, અને વિવેકથી રહિત પોતાના શિષ્યોની સામેજ પોતાના મતનું પ્રતિપાદન કરે છે. બીજાઓની સામે નહીં.

વાસ્તવિક રીતે અજ્ઞાનવાદી સમ્યક્‌જ્ઞાનથી રહિત છે. તે આ રીતે સમજવું–અજ્ઞાનવાદી પરસ્પર વિરોધી અર્થોના પ્રતિપાદક હોવાને કારણે યથાર્થવાદી નથી. કેમકે તેઓ–અસર્વજ્ઞ પ્રણીત આગમના અર્થનો સ્વીકાર કરે છે. સર્વજ્ઞ પ્રણીત આગમનો સ્વીકાર કરવાવાળાઓને આ દોષ લાગુ પડતો નથી કેમકે–તે આગમથી પરસ્પરમાં વિરોધ રહેતો નથી. આ સિવાય અજ્ઞા-

–'अज्ञानमेव श्रेयः' इत्यत्राऽज्ञानम्,–अत्र नञ् समासः, नञर्थौ द्विविधौ, पर्युदासः प्रसज्यश्च। तत्र प्रकृते किं पर्युदासः? उत–प्रसज्यप्रतिषेधः। तत्र यदि ज्ञानादन्यत्–अज्ञानमिति पर्युदासवृत्त्या ज्ञानान्तरमेव समाश्रितं भवति तदा नाऽज्ञानवादोभवति। यदि प्रसज्यप्रतिषधार्थो नञ् मन्यते तदा न ज्ञानमित्यज्ञानम्, तदा तुच्छो रूपरहितो ज्ञानाभावः। स च सर्वसामर्थ्यरहित–इति कथं स श्रेयानिति। तदेवं सर्वथा तेऽज्ञानिनः–अकोविदा अविद्वांसः, अकोविदेभ्य एव स्वशिष्येभ्यः प्रतिपादयन्ति, न तु पण्डितपरिषदि वक्तुं शक्ष्यन्ति, तदेवमज्ञानपक्षसमाश्रयणात्, किन्तु एते 'आणाणुवीइत्तु' अननुविचिन्त्य–अविचार्यैव 'मुसं' मृषा–मृषावादम् 'वयंति' वदन्ति–सर्वे शास्त्रापरिशीलनाभावात्ते मृषावादिन इति ॥२॥

होता। इसके अतिरिक्त 'अज्ञान ही श्रेयस् है' यहां जो 'अज्ञान' पद है, उसमें नञ् समास है नञ् समास दो प्रकार का होता है पर्युदास और प्रसज्य। यहां इन दोनों में से कौन-सा निषेध है? यदि पर्युदास समास कहो तो उसका अर्थ होगा–ज्ञान से जो भिन्न है वह अज्ञान अर्थात् ज्ञानान्तर, ऐसी स्थिति में अज्ञानवाद नहीं रहेगा, क्यों कि पर्युदास एकान्त अभाव का नहीं वरन् सदृश का ग्राहक होता है। अगर प्रसज्य पक्ष अंगीकार करो तो अज्ञान तुच्छ–सर्वथा निः स्वरूप सिद्ध होगा। वह सब प्रकार के सामर्थ्य से रहित होने के कारण कैसे श्रेयस्कर हो सकता है?

इस प्रकार से सर्वथा अज्ञानी अपने अज्ञानी शिष्यों को ही उपदेश करते हैं, वे विद्वानों के समूह में बोलने को समर्थ नहीं हो

નજ શ્રેયસ્કર છે, આ કથનમાં જે 'અજ્ઞાન' પદ છે તેમાં નञ् સમાસ છે. નञ् સમાસ પર્યુદાસ અને પ્રસજ્યના ભેદથી બે પ્રકારનો છે. અહિયાં તે બન્નેમાંથી કયા પ્રકારનો નિષેધ છે? જો પર્યુદાસ સમાસ કહેવામાં આવે, તો તેનો અર્થ એવો થશે કે જ્ઞાનથી જે ભિન્ન છે, તે અજ્ઞાન છે. અર્થાત્ જ્ઞાનાન્તર આ સ્થિતિમાં અજ્ઞાનવાદ રહેશે નહીં, કેમકે પર્યુદાસ એકાન્ત અભાવનો નહીં પરંતુ સદૃશનો ગ્રાહક હોય છે, અગર જો પ્રસજ્ય પક્ષનો સ્વીકાર કરો તો અજ્ઞાન તુચ્છ–સર્વથા નિઃસ્વરૂપ પ્રસિદ્ધ થશે. તે બધા જ પ્રકારના સામર્થ્યથી રહિત હોવાના કારણે કેવી રીતે શ્રેયસ્કર થઈ શકે?

આ રીતે સર્વથા અજ્ઞાની પોતાના અજ્ઞાની શિષ્યોને જ ઉપદેશ આપે છે, તેઓ વિદ્વાનોના સમૂહમાં બોલવા માટે શક્તિવાળા થઈ શકતા નથી.

मूलम्–सच्चं असच्चं इति चिंतयंता,
असाहु साहु त्ति उदाहरंता।
जे मे[१०] जणा[१३] वेणइया[११] अणेगे,
पुट्ठा वि भावं विणइंसु णामं ॥३॥

छाया—सत्यमसत्य मिति चिन्तयन्तोऽसाधुं साधु रित्युदाहरन्तः।
य इमे जना वैनयिका अनेके, पृष्टा अपि भावं व्यनैषुर्नाम ॥३॥

सकते। इस प्रकार अज्ञान पक्ष का अवलम्बन लेने के कारण ये विचार न करके मृषावाद करते हैं ॥२॥

'सच्चं असच्चं' इत्यादि।

शब्दार्थ—'सच्चं-सत्यम्' सम्यग्दर्शन ज्ञान चारित्र रूप मोक्षमार्ग को 'असच्चं-असत्यम्' यह ऐसा नहीं है 'इति-इति' इस प्रकार 'चिंतयंता-चिन्तयन्तः' मनमें मानते हुए तथा 'असाहुं-असाधुम्' साधुके आचारसे रहित हैं उनको 'साहु-साधुः' यह साधु है 'त्ति-इति' इस प्रकार 'उदाहरंता-उदाहरन्तः' कहते हुए 'जे मे-ये इमे' जो ये 'अणेगे-अनेके' अनेक 'वेणइया जणा-वैनयिका जनाः' विनयवादि मतावलम्बी मनुष्य हैं वे लोग 'पुट्ठावि-पृष्टा अपि' कोई जिज्ञासु के द्वारा पूछने पर भी 'भावं नाम-भावं नाम' विनयसे ही मोक्ष होता है इस प्रकार 'विणइंसु-व्यनैषुः' कहते हैं ॥३॥

આ અજ્ઞાનપક્ષનું અવલમ્બન લેવાને કારણે તેઓ વાસ્તવિકનો વિચાર ન કરતાં મૃષાવાદ જ કરે છે. ॥૨॥

'सच्चं असच्चं' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'सच्चं-सत्यम्' સત્ય એવા સમ્યક્ દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર રૂપ મોક્ષ માર્ગને 'असच्चं-असत्यम्' આ માર્ગ એવો નથી. 'इति-इति' એ પ્રમાણે 'चिंतयंता-चिन्तयन्तः' મનમાં માનીને તથા 'असाहुं-असाधुम्' જેઓ સાધ્વાચાર વિનાના હોય તેઓને 'साहु-साधुः' આ સાધુ છે. 'त्ति-इति' આ પ્રમાણે उदाहरंता-उदाहरन्तः' કહેવાવાળા 'जे मे- ये इमे' જે આ 'अणेगे-अनेके' અનેક 'वेणइया जणा-वैनयिका जनाः' વિનય વાદી મતને અનુસરનારાઓ છે તેઓ 'पुट्ठावि-पृष्टा अपि' કોઈ જીજ્ઞાસુએ પૂછવા છતાં પણ 'भाव नाम-भाव नाम' વિનયથી જ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે એ પ્રમાણે 'विणइंसु-व्यनैषु.' કહેતા રહે છે ॥૩॥

अन्वयार्थः—यत् (सच्चं) सत्यम् (सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्ररूपो मोक्षमार्गः) इत्येवं रूपं वस्तुजातं तत् 'असच्चं' असत्यम्—नैतदेवम् 'इति' इति—एवम् (चिंतयंता) चिन्तयन्तः—मनसि मन्यमानाः, तथा (असाहुं) असाधुं—साध्वाचाररहितम् (साहु) साधुः—अयं साधुः (त्ति) इति (उदाहरंता) उदाहरन्तः—कथयन्तः (जे मे) ये इमे (अणेगे) अनेके—बहवः (वेणइया जणा) वैनयिका जनाः—विनयवादिमतानुयायिनो मनुष्याः (पुट्ठावि) पृष्ठा अपि केनचिज्जिज्ञासुना (को मोक्षमार्गः) इत्येवं प्रश्नविषयीकृता अपि (भावं नाम) भावं नामेति संभावनायाम् (संभाव्यते विनयादेव मोक्षो भवति नान्यथा) इत्येवं रूपं परमार्थम् (विणइंसु) व्यनैषुः—विनीतवन्तः सर्वेषां सर्वदा विनयमेव ग्राहितवन्त इति भावः ॥३॥

टीका—सम्प्रति—विनयवादं निराकर्तुमाह—'सच्चं असच्चं' इत्यादि। 'सच्चं' सत्यम्—सद्भ्यो हितमिति सत्यम्, परमार्थो यथाऽवस्थितपदार्थनिरूपणम्, मोक्षः संयमो वा सत्यम् तत् 'असच्चं' असत्यम् 'इति चिंतयंता' इति चिन्तयन्तःमन्य-

---

अन्वयार्थ—सम्यग्दर्शन ज्ञान चारित्र तप मोक्ष का मार्ग है, इत्यादि जो सत्य है उसे असत्य मानने वाले और असाधु को साधु कहते हुए ये जो वैनयिक हैं, वे किसी मोक्षाभिलाषी जन के पूछने पर विनय से ही मोक्ष होना कहते हैं और सब को विनय का ही ग्रहण करवाते हैं ॥३॥

टीकार्थ—अब विनयवाद का निराकरण करने के लिए कहते हैं—'सच्चं असच्चं' इत्यादि।

जो सत्पुरुषों के लिए हितकर है वह या वास्तविक पदार्थ का निरूपण सत्य कहलाता है। मोक्ष को या संयम को भी सत्य कहते हैं।

અન્વયાર્થ—સમ્યક્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર, અને તપ એ મોક્ષના માર્ગો છે. ઈત્યાદિ જે સત્ય છે તેને અસત્ય માનવાવાળા અને અસાધુને સાધુને કહેવાવાળા જે આ વૈનયિક છે તેઓને કોઈ મોક્ષાભિલાષી પુરૂષ પૂછે તો તેમને વિનયથી જ મોક્ષ પ્રાપ્ત થવાનું કહે છે. અને બધાને વિનય ગ્રહણ કરવાનું જ કહે છે ॥૩॥

ટીકાર્થ—હવે વિનયવાદનું નિરાકરણ કરવા માટે કહે છે કે—'સચ્ચં અસચ્ચં' ઈત્યાદિ

જે સત્પુરૂષોને માટે હિતકર હોય છે, તે અથવા વાસ્તવિક પદાર્થનું નિરૂપણ સત્ય કહેવાય છે, મોક્ષને અથવા સંયમને પણ સત્ય કહે છે.

વૈનયિકવાદિયો તે સત્યને અસત્ય કહે છે. જેમકે—સમ્યક્દર્શન, જ્ઞાન

मानाः, एवमसत्यं सत्यमिति मन्यमानाः। तथाहि—सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्राख्यो मोक्षमार्गः सत्यः, तमसत्यत्वेन मन्यन्ते। एवं विनयादेव मोक्ष इति—असत्यम् तं सत्यत्वेन मन्यमानाः। तथा—असाहु साहुत्ति उदाहरंता' असाधुं साधुरिति उदाहरन्तः—असाधुमविशिष्टकर्मकारिणं वन्दनादिकया विनयप्रतिपत्त्या साधुरिति मन्यमानाः 'जे मे' य इमे प्रत्यक्षसन्निहिताः 'अणेगे' अनेके बहवो द्वात्रिंशद्भेदभिन्नाः 'वेणइया जणा' वैनयिका जनाः—केनचिद्धर्मजिज्ञासुना 'पुट्ठा वि' पृष्टा अपि, पृष्टाः सन्तोऽपृष्टा वा 'भावं नाम' भावं—परमार्थम्, यथोपलब्धं स्वकीयाऽभिप्रायविशेषम् 'विनयादेव मोक्षः' इत्यादिरूपम् 'विणइंसु' व्यनैषुः—विनीतवन्तः—सर्वेषां सर्वदा विनयादेव मोक्ष इति ग्राहितवन्तः, 'णाम' नामशब्दः संभावनायाम्, संभाव्यते विनयादेव मोक्षसिद्धिरिति, तदुक्तम्—

'तस्मात् कल्याणानां सर्वेषां भाजनं विनयः' इति। सत्यमसत्यं साधुमसाधुं च मन्यमाना वैनयिकाः पृष्टाः सन्तः 'विनय एव मोक्षमार्गः' इति कथयन्तीति भावः ॥३॥

वैनयिक उस सत्य को असत्य मानते हैं। जैसे सम्यग्दर्शन ज्ञान और चारित्र मोक्ष का मार्ग है, यह सत्य है, उसे असत्य मानते हैं। विनय से ही मोक्ष की प्राप्ति कहना असत्य है परन्तु उसे सत्य मानते हैं। इसी प्रकार जो वास्तव में साधु नहीं है, उसे साधु कहते हैं। जो साधु के आचार से रहित हैं, गृहस्थोचित व्यवहार करता है, उसको भी वन्दना करके, विनय करके साधु मानते हैं। ऐसे जो बहुत से अर्थात् बत्तीस प्रकार के वैनयिक हैं, वे किसी मोक्षाभिलाषी के पूछने पर अथवा विना पूछे भी अपना माना हुआ परमार्थ कहते हैं कि विनय से ही मोक्ष होता है। कहा भी है—'तस्मात्कल्याणानां सर्वेषां भाजनं विनयः' इत्यादि। 'विनय समस्त कल्याणों का भाजन है।'

અને ચારિત્ર તપ એ મોક્ષનો માર્ગ છે. આ સત્ય છે, તેને તેઓ અસત્ય માને છે. તથા વિનયથી જ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થવી તે અસત્ય છે, પરંતુ તેને તેઓ સત્ય માને છે. એજ પ્રમાણે જે વાસ્તવમાં સાધુ નથી હોતા, તેને તેઓ સધુ કહે છે. અને જેઓ સાધુના આચારથી રહિત હોય છે, ગૃહસ્થને યોગ્ય એવો વહેવાર કરે છે, તેને પણ વદના કરીને વિનય બતાવી તેઓને સાધુ માને છે, એવા જેઓ બત્રીસ પ્રકારના વૈનયિકવાદિયો છે, તેઓ કોઈ મોક્ષ અભિલાષી દ્વારા પ્રશ્ન કરવાથી અથવા વિના પૂછે પણ પોતે માનેલાને પરમાર્થ કહીને કહે છે કે-વિનયથીજ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. કહ્યું પણ છે— 'तस्मात्कल्याणानां सर्वेषां भाजनं विनयः' ઇત્યાદિ અર્થાત્ વિનય એજ બધા કલ્યાણોનુ પાત્ર છે કહેવાનો આશય એ છે કે—સત્યને અસત્ય અને

मूलम्-अणोवसंखाइ ति ते उदाहू,
अट्ठे स ओभासइ अम्ह एवं।
लवावसंकी य अणागएहिं,
णो किरियमाहंसु अकिरियवादी ॥४॥

छाया—अनुपसंख्ययेति ते उदाहुः, अर्थः स्वोऽभासतेऽस्माकमेवम्।
लवाऽशङ्किनश्चानागतै, र्नोक्रिया माहुरक्रियावादिनः ॥४॥

आशय यह है कि सत्य को असत्य और असाधु को साधु मानते हुए वैनायिक प्रश्न करने पर विनय को ही मोक्षमार्ग कहते हैं ॥३॥

'अणोवसंखाइ ति ते उदाहु' इत्यादि।

शब्दार्थ—'ते-ते' वे विनयवादिलोग 'अणोवसंखाइ-अनुपसंख्यया' वस्तुतत्त्वका विचार किये विना ही 'त्ति-इति' इस प्रकार 'उदाहू-उदाहुः' कथन करते रहते हैं 'सट्ठे-स्वोऽर्थः' वे कहते हैं कि अपने प्रयोजन की सिद्धि 'अम्ह-अस्माकम्' हमको 'एवं-एवम्' विनयसे ही होती है इस प्रकार 'ओभासइ-अवभासते' हमे दिखता है तथा 'लवावसंकी-लवावशंकिनः' तथा बौद्ध मतानुयायी कि जो कर्मबन्धकी शंकावाले हैं वे लोग और 'अकिरियावादी-अक्रियावादिनः' अक्रियावादी 'अणागएहिं-अनागतैः' भूत और भविष्य के द्वारा वर्त्तमानकी असिद्धि मान कर 'किरियं-क्रियां' क्रिया को 'णो आहंसु-नो आहुः' निषेध करते हैं॥४॥

અસાધુને સાધુ માનનારાઓ વૈનયિકો પ્રશ્ન કરવામાં આવે ત્યારે વિનયને જ મોક્ષ માર્ગ કહે છે. ॥૩॥

'अणोवसंखाइ ति ते उदाहु' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'ते-ते' એ વિનયમતને અનુસરનારા લોકો 'अणोवसंखाइ-अनुपसंख्यया' વસ્તુતત્વનો વિચાર કર્યા વિનાજ 'त्ति-इति' એ પ્રમાણે 'उदाहू-उदाहु.' કથન કરતા રહે છે. 'सट्ठे-स्वोऽर्थः' તેઓ કહે છે કે-અમારા પ્રયોજનની સિદ્ધિ 'अम्ह-अस्माकम् અમને 'एवं-एवम्' વિનયથી જ થાય છે. આ પ્રમાણે 'ओभासइ-अवभासते' અમને દેખાય છે. તથા 'लवावसंकी-लवापशंकिनः' બૌદ્ધ મતને અનુસરનારાઓ કે જેઓ કર્મબંધની શંકાવાળા છે એ લોકો અને 'अकिरियावादी-अक्रियावादिनः' અક્રિયાવાદી લોકો 'अणागएहिं' अनागतै.' ભૂત અને ભવિષ્ય દ્વારા વર્તમાનની અસિદ્ધિ માનીને 'किरियं क्रियां-ક્રિયાનો 'णो आहंसु-नो आहुः' નિષેધ કરે છે. ॥૪॥

अन्वयार्थः—(ते) ते–विनयवादिनः (अणोवसंखाइ) अनुपसंख्यया वस्तुतत्त्वा विचारणे (ति) इति–एवम् 'उदाहु'–(केवलविनयादेव मोक्षप्राप्ति)–रित्युदाहरन्ति (स अट्ठे) स्वोऽर्थः–स्वः–स्वकीयोऽर्थः (अम्ह) अस्माकम् (एवं) एवं विनयादेव मोक्षप्राप्तिरित्येवम् (ओभासइ) अवभासते–प्रतिभासते, अस्माकं मताश्रयणादेव मोक्षः प्राप्यते इति भावः तथा–(लवापसंकी) लवापशङ्किनः–बौद्धाः कर्मबन्धनं शङ्कमानाः (अकिरियावादी) अक्रियावादीनः–सांख्यकारादयः (अणागएहिं) अनागतैः (य) च, च शब्दादतीतैश्च क्षणैः तेषां मते वर्त्तमानकालस्याऽसंभवात् (किरियं) क्रियाम् (णो आहंसु) नो आहुः नो आख्यान्ति नो कथयन्ति क्रियां निषेधन्तीति भावः ॥४॥

टीका—'ते' ते विनयवादिनः 'अणोवसंखाइ' अनुपसंख्यया, संख्यानं संख्या ज्ञानम्, उप सामीप्येन संख्येति उपसंख्या सम्यग्यथावस्थिताऽर्थस्य

अन्वयार्थ—विनयवादी वस्तुतत्त्व का विचार न करके ऐसा कहते हैं कि विनय से ही मोक्ष प्राप्त होता है। हमें अपने प्रयोजन (मोक्ष) की सिद्धि विनय से ही प्रतीत होती है। लव अर्थात् कर्मबन्धन के प्रति शंका करने वाले बौद्ध और अक्रियावादी अर्थात् सांख्य आदि के मत में अतीत और अनागत क्षणों के साथ वर्त्तमान काल का संबंध संभव नहीं है, अत एव वे क्रिया का निषेध करते हैं ॥४॥

टीकार्थ—उपसंख्या का अर्थ है यथार्थ वस्तुस्वरूप का ज्ञान, ऐसा ज्ञान न होना अनुपसंख्या है। अभिप्राय यह है वास्तविक ज्ञान का अभाव होने के कारण मूढमति बाल अज्ञानी वैनयिक केवल विनय से

અન્વયાર્થ—વિનયવાદિયો વસ્તુતત્વનો વિચાર ન કરતાં એવું કહે છે કે–વિનયથી જ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. અમને અમારા પ્રયોજનની (મોક્ષ) સિદ્ધિ વિનયથી જ થવાની ખાત્રી છે. લવ અર્થાત્ કર્મબંધન પ્રત્યે શંકા કરવાવાળા બૌદ્ધ અને અક્રિયાવાદી અર્થાત્ સાંખ્યવાદી વિગેરેના મતમાં અતીત, અને અનાગત ક્ષણોની સાથે વર્તમાન કાળના સંબંધનો સંભવ નથી તેથી જ તેઓ ક્રિયાનો નિષેધ કરે છે. ॥૪॥

ટીકાર્થ—ઉપસંખ્યાનો અર્થ યથાર્થ વસ્તુ સ્વરૂપનું જ્ઞાન એ પ્રમાણે થાય છે. એવું જ્ઞાન ન થવું તે અનુપમ સંખ્યા છે. કહેવાનો અભિપ્રાય એ

परिज्ञानम्, न उपसंख्येति अनुपसंख्या, तया अनुपसंख्यया अर्थज्ञानाऽभावेन 'ति' इतिविनयादेव केवलान्मोक्षो भवति न ज्ञानादिभिरिति। 'उदाहू' उदाहुः-उदाहरन्ति-कथयन्ति। किं कथयन्तीत्याह-'स अट्ठे' स्वः-स्वकीयः-अस्मदीयः अर्थः सर्वस्य विनयप्रतिपत्त्या मोक्षप्राप्तिलक्षणः 'अम्हं' अस्माकम्, 'एवं' एवमेव-पूर्वोक्तरूप एव 'ओभासइ' अवभासते-सत्यतया प्रतिभासते प्रतीयते इत्यर्थः। केवलविनयादेव मोक्षः प्राप्यते, एवमेवाऽस्माकमवभासते। इति कथनं तेषां मोहविजृम्भितमेव। तथाहि-'ज्ञानक्रियाभ्यां मोक्षः' इति स्थितिः, तत्र केवलविनयादेवेति कथन न केवलं युक्तिरहितम् अपितु ज्ञानादिरहितो विनयोपेतोऽपि सर्वतस्तिरस्कृतो भवतीति। पश्चाद्गाथाऽक्रियावादिमतं निराकरोति-'लवावसंकी' लवापशङ्किनः, लवं कर्म तस्मात्-अपशङ्कितुम् अप-

---

ही मोक्ष कहते हैं। वे ज्ञानादि की आवश्यकता नहीं मानते। उनका क्या कहना है, सो कहते हैं-हमें अपना प्रयोजन अर्थात् मोक्षप्राप्ति विनय की प्रतिपत्ति से ही प्रतीत होती है, अर्थात् हमें ऐसा ही ज्ञान पड़ता है कि विनय से ही मुक्ति प्राप्त होती हैं। उनका यह कथन मोहका ही परिणाम है। सत्य यह है कि मोक्ष ज्ञान और क्रियासे ही होता है। ऐसी स्थिति में केवल विनय से ही मोक्ष कहना युक्तिशून्य है, यही नहीं, ज्ञान आदि से रहित पुरुष विनय से युक्त होने पर भी सब के तिरस्कार के योग्य बनता है।

गाथा के उत्तरार्ध में अक्रियावादी के मत का निराकरण किया गया है। लव का अर्थ है कर्म। जिसका स्वभाव लव पर शंका करने

છે કે-યથાર્થ જ્ઞાનનો અભાવ હોવાના કારણે મૂઢ મતિ આ અજ્ઞાની એવા વૈનયિકો કેવળ વિનય માત્રથી જ મોક્ષ કહે છે, તેઓ જ્ઞાન વિગેરેની આવશ્યકતા માનતા નથી. તેઓનું કથન શું છે? તે બતાવતાં સૂત્રકાર કહે છે કે અમને આપણું પ્રયોજન અર્થાત્ મોક્ષપ્રાપ્તિ વિનયની પ્રતિપત્તિથી જ પ્રતીત થાય છે. અર્થાત્ અમને એમજ જણાય છે કે-વિનયથી જ મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. તેઓનું આ કથન મોહનું જ પરિણામ છે. સત્ય તો એ છે કે-મોક્ષ જ્ઞાન અને ક્રિયાથી જ થાય છે. આ સ્થિતિમાં કેવળ વિનયથી જ મોક્ષ થવાનું કહેવું તે યુક્તિ શૂન્ય છે. એટલું જ નહીં જ્ઞાન વિગેરેથી રહિત પુરૂષ વિનયથી યુક્ત હોવા છતાં પણ બધાના તિરસ્કારને પાત્ર બને છે.

ગાથાના ઉત્તરાર્ધમાં અક્રિયાવાદીના મતનું નિરાકરણ કરવામાં આવેલ છે. લવનો અર્થ કર્મ એ પ્રમાણે છે, જેનો સ્વભાવ લવ પર શંકા કરવા

सङ्गु शीलं येषां ते लवापशङ्किनः, चार्वाकाः शाक्यादयश्च । तन्मते–आत्मैव नास्ति, कुतस्तदा क्रिया, 'क्रियाजनितो वन्धो वा । ते 'अकिरियावादी' अक्रियावादिः 'अणागएहिं' अनागतैः 'य' च, शब्दादतीतैश्च क्षणैः वर्त्तमानक्षणस्याऽसंभवात् न क्रिया भवति, न वा तज्जनितः कर्मवन्धः, तदेवम्–अक्रियावादिनः सर्वापलापितया लवापशङ्किनः सन्तः 'नो किरियमाहंसु' न क्रियामाहुः, तथा–येषां मते–आत्मा

था उससे हटने का है अर्थात् कर्म को स्वीकार न करने का है, उसे लवापशंकी कहा है। चार्वाक और शाक्य लवापशंकी हैं। उनके मत में आत्मा ही नहीं है तो क्रिया कैसे होगी और जब क्रिया ही नहीं होगी तोक्रिया जनित वन्ध भी कैसे हो सकता है? अक्रियावादी के मतमें अतीत और अनागत क्षणों के साथ वर्त्तमान क्षण का कुछ भी सम्बन्ध न होने के कारण क्रिया का होना संभव नहीं है तो क्रिया जनित कर्मबंध भी नहीं हो सकता। अभिप्राय यह है कि जैसे जैनदर्शन के अनुसार पर्यायों का क्षण क्षण में विनाश होने पर भी त्रिकाल स्थायी द्रव्य अव-स्थित रहता है, उस प्रकार एकान्त क्षणिकवाद स्वीकार करने वाले बौद्धों के मत में कोई स्थायी द्रव्य नहीं है। क्षण (पदार्थ) उत्पन्न होनेके पश्चात् ही विना ठहरे नष्ट हो जाता है। ऐसी स्थिति में उसका भूत-कालीन या भविष्य कालीन क्षणों के साथ कोई संबंध सिद्ध नहीं होता। उन्हें परस्पर संबद्ध करने वाला तत्त्व द्रव्य है जिसे वह स्वीकार नहीं

વાળો અથવા તેનાથી હટવાનો છે, અર્થાત્ કર્મનો સ્વીકાર ન કરવાનો છે, તેને 'લવાપશંકી' કહેવામાં આવે છે. ચાર્વાક અને શાકય એવા 'લવાપશંકી' છે. તેઓના મતમાં આત્મા જ નથી તો ક્રિયા કેવી રીતે થાય છે? અને જ્યારે ક્રિયાજ નહીં થાય તો ક્રિયાથી થવાવાળો બંધ પણ કેવી રીતે થઈ શકે છે? અક્રિયાવાદીના મતમાં અતીત અને અનાગત ક્ષણોની સાથે વર્ત-માન ક્ષણનો કંઈ જ સભવ ન હોવાથી ક્રિયાનું હોવું સંભવતું નથી. તો ક્રિયાથી થવાવાળો કર્મબંધ પણ થઈ શકતો નથી. કહેવાનો અભિપ્રાય એ છે કે–જૈનદર્શન પ્રમાણે જેમ પર્યાયોનો પ્રત્યેક ક્ષણે વિનાશ થવા છતાં પણ ત્રિકાળસ્થાયી દ્રવ્ય વ્યવસ્થિત રહે છે, એ રીતે એકાન્ત ક્ષણિકવાદનો સ્વીકાર કરવાવાળા બૌદ્ધોના મતમાં કોઈજ સ્થાયી દ્રવ્ય નથી. ક્ષણ (પદાર્થ) ઉત્પન્ન થયા પછી જ તરત જ નાશ પામે છે, એવી સ્થિતિમાં તેનો ભૂત-કાળના કે ભવિષ્ય કાળના ક્ષણોની સાથે કોઈજ સંબન્ધ સિદ્ધ થતો નથી. તેને પરસ્પર સંબન્ધ કરવાવાળું તત્ત્વ દ્રવ્ય છે. જેને તેઓ સ્વીકારતા નથી.

सर्वव्यापकोऽतएव तेऽपि-अक्रियावादिनः सांख्यकाराः। तदेवं चार्वाकबौद्ध-सांख्यकाराः अक्रियावादिनः अनुपसंख्यया-अज्ञानेन एतत्पूर्वोक्तं कथयन्तीति॥४॥

मूलम्-संम्मिस्सभावं च गिरा गहीए,
से मुम्मुई होइ अणाणुवाई।
इमं दुपक्खं इमं मेगपक्खं,
आहंसु छलायतणं च कम्मं ॥५॥

छाया—'संमिश्रभावं च गिरा गृहीते, स मूकमूको भवत्यननुवादी।
इदं द्विपक्षमिदमेकपक्ष, माहुश्छलायतनं च कर्म ॥५॥

करते। जब वर्त्तमान क्षण का अतीत अनागत क्षणों के साथ कोई संबंध ही नहीं है तो क्रिया और क्रिया जनित बंध भी सिद्ध नहीं हो सकता। इसी कारण वे क्रिया का निषेध करते हैं।

इनके अतिरिक्त जिनके मत में आत्मा व्यापक है और इस कारण निष्क्रिय है, वे भी अक्रियावादी हैं। ऐसे अक्रियावादी सांख्य हैं। इस प्रकार चार्वाक, बौद्ध और सांख्य ये सभी अक्रियावादी अज्ञान के कारण पूर्वोक्त कथन करते हैं ॥४॥

'सम्मिस्सभावं च' इत्यादि।

शब्दार्थ—वे पूर्वोक्त लोकायतिकादि 'गिरा-गिरा' अपनी वाणीसे 'गहीए-गृहीते' स्वीकार किये हुए पदार्थ का निषेध करते हुए लोकाय-

જ્યારે વર્તમાન ક્ષણનો અતીત અનાગત ક્ષણોની સાથે કોઈ સંબન્ધજ નથી. તો ક્રિયા અને ક્રિયાથી થવાવાળો બંધ પણ સિદ્ધ થઈ શકતો નથી. એજ કારણથી તેઓ ક્રિયાનો નિષેધ કરે છે.

આ શિવાય જેઓના મતમાં આત્મા વ્યાપક છે, અને તે કારણથી તે નિષ્ક્રિય છે, તેઓ પણ અક્રિયાવાદીજ છે. એવા અક્રિયાવાદી સાંખ્યો છે. આ રીતે ચાર્વાક, બૌદ્ધ, અને સાખ્ય એ બધા અક્રિયાવાદી અજ્ઞાનના કારણે પૂર્વોક્ત કથન કરતા રહે છે. ॥૪॥

'સમ્મિસ્સભાવ' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—ઉપર પહેલાં કહેવામાં આવેલ લોકાયતિકાદિયો 'गिरा-गिरा' પોતાની વાણીથી 'गहीए-गृहीते' સ્વીકાર કરવામાં આવેલ પદાર્થનો નિષેધ

अन्वयार्थः—पूर्वोक्ता लोकायतिकादयः (गिरा) गिरा-स्ववचसा (गहीए) गृहीते स्वीकृतेऽर्थे (संमिस्सभावं च) संमिश्रभावं च-अस्तित्वरूपं द्विधाभावं कथयन्ति (से) सः-तेषां मध्ये यः कश्चित् सः केनाऽपि पृष्टः सन् (मुम्मुई) (मुम्मु) इत्यव्यक्तभाषी, यद्वा मूकमूकः-अत्यन्तमूक एव (होइ) भवति।

तिक आदि 'संमिस्सभावं-संमिश्रभावम्' मिश्र पक्षको अस्तित्व नास्तित्व रूप द्विधा भावसे कहते हैं अर्थात् पदार्थ की सत्ता और असत्ता दोनों से मिश्रित पक्ष को स्वीकार करते हैं 'से-सः' वे कोई जिज्ञासु के द्वारा पूछने पर 'मुम्मुई-मूक मूकः' मौनावलम्बी 'होइ-भवति' हो जाते हैं इतनाही नहीं किन्तु 'अणाणुवाई-अननुवादी' स्याद्वादवादियोंके कथन का अनुवाद करने में भी असमर्थ हो कर मूक हो जाते हैं और इमं-इदम्' इस परमत को 'दुपक्खं-द्विपक्षम्' प्रतिपक्षवाला कहते हैं और 'इमं-इदम्' अपने मतको 'एगपक्ख-एकपक्षम्' प्रतिपक्ष रहित है ऐसा 'आहंसु-आहुः' कहते हैं तथा 'छलायतणं-छलायतनं' कपटयुक्त 'कम्मं-कर्म' कर्म अर्थात् कपट युक्त वाग्जाल रूप कर्म करते हैं ॥५॥

अन्वयार्थ—पूर्वोक्त नास्तिक आदि अपने वचनों से स्वीकृत पदार्थ में भी संमिश्र भाव कहते हैं अर्थात् जब अपने स्वीकार किये अर्थका ही निषेध करते हैं तो विधि और प्रतिषेध दोनों कर देते हैं। जब उनसे कोई प्रश्न करता है तो वे बिलकुल मूक हो जाते हैं। यही नहीं परन्तु

-કરતા લોકાયતિક વિગેરે 'संमिस्सभावं-संमिश्रभावम्' મિશ્ર પક્ષને અસ્તિત્વ નાસ્તિત્વ રૂપ દ્વિધા ભાવથી કહે છે. અર્થાત્ પદાર્થની સત્તા અને અસત્તા બન્ને થકી મિશ્રિત પક્ષનો સ્વીકાર કરે છે. 'से-सः' તે લોકો કોઇ જીજ્ઞાસુ દ્વારા પૂછવામાં આવે ત્યારે 'मुम्मुई-मूकमूकः' મૌનનું અવલમ્બન કરવાવાળા 'होइ-भवति' થાય છે. એટલું જ નહીં પણ 'अणाणुवाई-अननुवादी' સ્યાદ્વાદવાદિયોના કથનનો અનુવાદ કરવામાં પણ અસમર્થ બનીને મૂંગા બની જાય છે. અને 'इमं-इदम्' આ પરમતને 'दुपक्खं-द्विपक्षम्' પ્રતિપક્ષવાળો કહે છે. અને इम-इदम्' પોતાના મતને 'एगपक्खं-एकपक्षम्' પ્રતિપક્ષ વિનાનો છે એ પ્રમાણે 'आहंसु-आहुः' કહે છે. તથા 'छलायतणं-छलायतनम्' કપટ ભરેલા 'कम्मं-कर्म' વાણિવિલાસ રૂપ કર્મ કરતા રહે છે. ॥૫॥

અન્વયાર્થ—પૂર્વોક્ત નાસ્તિક વિગેરે પોતાના વચનોથી સ્વીકારેલા પદાર્થમાં પણ સંમિશ્રભાવ કરે છે. અર્થાત્ જ્યારે પોતે સ્વીકારેલા અર્થનોજ નિષેધ કરે છે. તો વિધિ અને નિષેધ બન્ને એકી સાથે કરી બેસે છે. તેઓને

इत्येव न किन्तु (अणाणुवाई) अननुवादी परकथितस्याऽनुवादकरणेऽप्यशक्तो भवति। पुनश्च ते (इमं) इदम्-अस्मन्मतम् (दुपक्खं) द्विपक्षं-समतिपक्षं वर्त्तते (इमं) इदम् अस्मन्मतम् (एगपक्खं) एकपक्षं-प्रतिपक्षरहितं वर्त्तते एवम् (आहंसु) आहुः-कथयन्ति। पुनश्च ते (छलायतणं) छलायतनम्-छलमूलम् (कम्मं) कर्म-छलयुक्तवाग्जालरूपं कर्म कुर्वन्तीति ॥५॥

टीका—पूर्वोक्ता अक्रियावादिनो लोकायतिकादयः-चार्वाकादयः, (गिरा) गिरा-स्वकीयेनैव वचसा 'गहीए' गृहीते-स्वीकृतेऽर्थे 'संमिस्सभावं' संमिश्रभावम् अस्तित्व नास्तित्वरूपसंमिश्रणभावं कुर्वन्ति-एकस्यैव वस्तुनः कदाचिदस्तित्वं कदाचिन्नास्तित्वं च कथयन्ति, च शब्दात् प्रतिषेधे प्रतिपाद्य एकमस्तित्वमेव प्रतिपादयन्ति। तथा च बौद्धाः गन्तारमस्वीकृत्यापि षड्गतीः प्रतिपादयन्ति, बन्धमोक्ष स्वर्गनरकादि व्यवस्थामपि स्वीकुर्वन्ति चेति। तेषां मध्ये यः कश्चित् केनाऽपि

परकीय कथन का अनुवाद करने में भी असमर्थ हो जाते हैं। परमत को प्रतिपक्ष सहित और स्वमत को प्रतिपक्ष रहित कहते हैं और छल-युक्त वचन प्रयोग करते हैं ॥५॥

टीकार्थ—पूर्वोक्त अक्रियावादी लोकायतिक (नास्तिक) अपने ही वचन से स्वीकार किये हुए अर्थ में संमिश्रभाव करते हैं, अर्थात् कभी उसका अस्तित्व कहते हैं तो कभी नास्तित्व कहने लगते हैं। 'च' शब्द से सूचित किया है कि प्रथम जिस अर्थ का नास्तित्व कहते हैं, उसी का अस्तित्व प्रतिपादन करने लगते हैं 'जैसे बौद्ध परलोकगामी आत्मा को तो स्वीकार नहीं करते परन्तु छह गतियां मानते हैं अर्थात् बन्ध, मोक्ष, स्वर्ग, नरक आदि की व्यवस्था को स्वीकार करते हैं। ऐसे

જ્યારે કોઈ એ વિષયમાં પ્રશ્ન કરે તો તે વખતે તેઓ મૌન ધારણ કરે છે. એટલુ જ નહીં પણ બીજાના કથનનું અનુકરણ કરવામાં પણ અસમર્થ બની જાય છે. તેઓ અન્યના મતને પ્રતિપક્ષ વાળો અને પોતાના મતને પ્રતિપક્ષ વિનાનો હોવાનું કહે છે. કપટ યુક્ત વચન પ્રયોગ કરે છે. ॥૫॥

ટીકાર્થ—પૂર્વોક્ત ક્રિયાવાદી લોકાયતિક (નાસ્તિક) પોતાના જ વચનથી સ્વીકારેલ અર્થમા સમિશ્રભાવ કરે છે. અર્થાત્ કોઈ વાર તેનું અસ્તિત્વ કહે છે, તો કોઈ વાર નાસ્તિત્વ કહે છે. 'ચ' શબ્દથી એ સૂચવ્યું છે કે-પહેલાં જે અર્થને નાસ્તિત્વ બતાવ્યો હોય તેનું જ અસ્તિત્વ કહીને પ્રતિપાદન કરવા લાગી જાય છે જેમ બૌદ્ધો પરલોકમાં જવાવાળા આત્માનો સ્વીકાર કરતા નથી, પરંતુ છ ગતિયો માને છે; અર્થાત્ બંધ, મોક્ષ, સ્વર્ગ, નરક વગેરેની વ્યવસ્થાનો સ્વીકાર કરે છે. એવા વિષયમાં જ્યારે કોઈ સ્યાદ્વાદવાદી

स्याद्वादवादिना पृष्टः सन् 'से' सः 'मुम्मुई' 'मुम्मु' इति गद्गदवाक्त्वेन अव्यक्तभाषी, यद्वा-मूकमूकः-मूकादपि मूकः-अत्यन्तमूकः-अनिर्वचनः 'होइ' भवति। एतावदेव न किन्तु 'अणाणुवाई' अननुवादी-अननुवादी परेण कथितं साधनम् अनुवदितुमपि असमर्थः परेण कथितस्याऽर्थस्य व्याकुलितमनाः सन् अनुवादमपि कर्तुं न शक्नोतीति भावः। पुनश्च-'इमं' इदम्-परमतम् 'दुपक्खं' द्विपक्षं-समतिपक्षं वर्त्तते, तत्र तस्य विरोधी पक्षो विद्यते। 'इमं' इदम्-अस्मदीयं मतम् 'एगपक्खं' एकपक्षम् अप्रतिपक्षम् अविरुद्धार्थाभिधायित्वेन निराबाधं वर्तते अस्मन्मतस्य न कोऽपि विरोधं कर्त्तुं शक्नोतीत्यतोऽस्मन्मतम् एकपक्षं विद्यते, इत्येवम् 'आहंसु' आहुः-कथयन्ति। पुनश्च स्याद्वादवादिप्रतिपादितोक्तौ ते 'छलायतणं' छलायतनम्-छलम्-'नवकम्बलो देवदत्तः' इत्यादिरूपं कर्म। यद्वा-एकपक्षद्विपक्षादिकं कर्म 'आहंसु'

विषय में जब कोई स्याद्वादवादी (जैनमतावलम्बी) उन से प्रश्न करता है तो या तो गुनगुनाने लगते हैं या अत्यन्त मूक हो रहते हैं। इतना ही नहीं, परंतु दूसरे के कहे साधन का अनुवाद करने में भी समर्थ नहीं होते। फिर भी उनका दावा है कि हमारा यह मत अप्रतिपक्ष है, अर्थात् अविरोधी अर्थ का प्रतिपादक होने से बाधारहित है। उसका कोई विरोध नहीं कर सकता और दूसरों का मत समतिपक्ष है, अर्थात् बाधायुक्त है। वे स्याद्वाद साधक साधन का निरास करने में छल का प्रयोग करते हैं।

वक्ता के अभीष्ट अर्थ को जानबूझ कर त्याग कर उसके द्वारा प्रयुक्त शब्द का दूसरा अर्थ लेकर खंडन करना छल कहलाता है। जैसे 'देवदत्त नवकम्बल है'। यहां वक्ता का अभिप्राय यह है कि देव-

---

તેઓને પ્રશ્ન કરે ત્યારે તેઓ ગણુગણુવા મંડે છે, અથવા બિલ્કુલ મૂક બની જાય છે. એટલું જ નહીં પરંતુ બીજાઓએ કહેલા સાધનને અનુવાદ કરવામાં પણ સમર્થ થતા નથી. તો પણ તેઓનો દાવો એવો છે કે-અમારો આ મત અપ્રતિપક્ષ-અર્થાત્ પ્રતિપક્ષ વિનાનો છે, એટલે કે અવિરોધી અર્થનું પ્રતિપાદન કરવાવાળો હોવાથી બાધા વિનાનો છે, તેનો કોઈ જ વિરોધ કરી શકે તેમ નથી. અને બીજાઓનો મત પ્રતિપક્ષ સહિત છે, અર્થાત્ બાધાવાળો છે, તેઓ સ્યાદ્વાદ સાધક સાધનનો નિરાસ (પરાસ્ત) કરવામાં કપટનો પ્રયોગ કરે છે.

વક્તાના અભીષ્ટ-ઇચ્છિત અર્થનો જાણી બૂઝીને ત્યાગ કરીને તેના દ્વારા કહેલ શબ્દનો બીજો અર્થ લઈને ખંડન કરવું તે છલ-કપટ કહેવાય જેમકે-દેવદત્ત નવ કમ્બલ છે.' અહિયાં કહેનારનો અભિપ્રાય એવો છે કે-

आहुः-कथयन्ति । यद्वा-'छलायतणं' छलायतनम्-छलानां-कपटानाम् आयतनं -स्थानं छलायतनम् एतादृशम् 'कम्मं' कर्म कुर्वन्तीति ॥५॥

मूलम्-ते एवमक्खंति अबुज्झमाणा,
विरूवरूवाणि अकिरियवाई ।
जे मायइत्ता बहवे मणूसा,
भमंति संसारमणोवदग्गं ॥६॥

छाया—ते एवमाख्यान्त्यबुद्ध्यमाना, विरूपरूपाण्यक्रियावादिनः ।
यान्यादाय बहवो मनुष्या, भ्रमन्ति संसारमनवदग्रम् ॥६॥

दत्त के पास नयाकम्बल हैं। किन्तु छलवादी इस अर्थ को छोड़कर 'नव' शब्द में संख्या का आरोप कर लेता है और कहता है-देवदत्त के पास नौ कंबल कहां हैं ? ये अक्रियावादी भी इसी प्रकार छल का प्रयोग करते हैं ॥५॥

'ते एवमक्खंति' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'ते-ते' वे पूर्वोक्त 'अकिरियावाई-अक्रियावादिनः' वस्तुस्वरूपको न समझने वाले चार्वाक् बौद्ध आदि अक्रियावादी 'अबुज्झमाणा-अबुध्यमानाः' सदसद्बोध न जानते हुए 'एवं 'एवं-एवम्' इस प्रकार से 'विरूवरूवाणि-विरूपरूपाणि' अनेक प्रकार के शास्त्रों का 'अक्खंति-आख्यान्ति' कथन करते हैं 'जे मायइत्ता-यमादाय' जिन शास्त्रोंका आश्रयलेकर 'बहवे मणूसा-बहवो मनुष्याः' बहुतसे अज्ञानी

દેવદત્તની પાસે નવી કાંબળો છે. પરંતુ છલવાદી આ અર્થને છોડીને 'નવ' શબ્દમાં સંખ્યાના આરોપ કરીલે છે, અને કહે છે કે-દેવદત્તની પાસે નવ કાંબળો કયાં છે? આ અક્રિયાવાદીયો પણ એજ પ્રમાણે છળના પ્રયોગ કરે છે. ॥૫॥

'ते एवमक्खंति' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'ते-ते' એ ઉપર કહેવામાં આવેલ 'अकिरियावाई-अक्रियावादिनः' વસ્તુના યથાર્થ પણાને ન સમજવા વાળા ચાર્વાક બૌદ્ધ વિગેરે અક્રિયાવાદિયો 'अबुज्झमाणा-अबुध्यमानाः' સદસદ્બોધને ન સમજવાવાળા 'एवं-एवम्' આ પ્રકારથી 'विरूवरूवाणि-विरूपरूपाणि' અનેક પ્રકારના શાસ્ત્રોનું 'अक्खंति-आख्यान्ति' કથન કરે છે. 'जे मायइत्ता-यमादाय' જે શાસ્ત્રોના આશ્રય લઈને 'बहवे मणूसा-बहवो मनुष्याः' ઘણા એવા અજ્ઞાની મનુષ્યો

अन्वयार्थः—(ते) ते-पूर्वोक्ताः (अकिरियावादिनः चार्वाकबौद्धादयः (अबुज्झमाणा) अबुध्यमानाः-सद्भावबोधविकलाः (एवं) एवम्-अनेन प्रकारेण (विरूवरूवाणि) विरूपरूपाणि-नानाप्रकाराणि शास्त्राणि (अक्खंति) आख्यान्ति-प्रतिपादयन्ति (जे मायइत्ता) यान्यादाय-यानि तत्प्ररूपितानि शास्त्राणि समाश्रित्य (बहवे मणूसा) बहवो मनुष्याः-अनेकेऽज्ञानिनो जनाः (अणोवदग्गं) अनवदग्रम्-अनन्तम् (संसारं) संसारं चतुर्गतिरूपम् (भमंति) भ्रमन्ति-पर्यटन्तीति ॥६॥

टीका—'ते' ते 'अकिरियवाई' अक्रियावादिनः-चार्वाकबौद्धादयः मिथ्या-मल-पटलावृतात्मानः 'अबुज्झमाणा' अबुध्यमानाः-परमार्थतत्त्वम् अजानानाः 'एवं' एवम्-अनेन प्रकारेण 'विरूवरूवाणि' विरूपरूपाणि-नानाप्रकाराणि मिथ्या शास्त्राणि 'अक्खंति' आख्यान्ति-प्रतिपादयन्ति । तथा-पृथिव्यादीन्येव तत्त्वानि 'न कोऽप्यात्मा परलोकगामी' इत्यादि मिथ्याशास्त्राणि प्ररूपयन्तीति भावः । 'जे मायइत्ता' यान्यादाय तेषां यानि मिथ्याशास्त्राणि आदाय-परिगृह्य 'बहवे'

मनुष्य 'अणोवदग्गं-अनवदग्रम्' अनन्तकाल पर्यन्त 'संसारं-संसारम्' चारगतिवाले इस संसार में 'भमंति-भ्रमन्ति' भ्रमण करते हैं ॥६॥

अन्वयार्थ—अक्रियावादी तत्वको नहीं समझते हुए इस प्रकार नाना प्रकार के शास्त्रों का प्रतिपादन करते हैं। जिनका आश्रय लेकर बहुत से अनन्त संसार में परिभ्रमण करते हैं ॥६॥

टीकार्थ—मिथ्यात्व के पटल से आवृत अन्तःकरण वाले चार्वाक, बौद्ध आदि पारमार्थिक तत्त्व को नहीं जानते हुए अनेक प्रकार के मिथ्याशास्त्रों का प्रणयन करते हैं। जैसे पृथ्वी आदि भूत ही तत्त्व हैं, इनके अतिरिक्त परलोकगामी कोई आत्मा नहीं है, इत्यादि। उन मिथ्याशास्त्रों को ग्रहण करके बहुत से अज्ञानी जन अनन्त चतुर्गतिक

'अणोवदग्गं-अनवदग्रम्' અનંત કાળ પર્યન્ત 'संसारं-संसारम्' ચાર ગતિવાળા આ સંસારમાં 'भमंति-भ्रमन्ति' ભ્રમણ કરે છે ॥૬॥

અન્વયાર્થ—અક્રિયાવાદિયો તત્વને સમજ્યા વિના આવી રીતે અનેક પ્રકારના શાસ્ત્રોનું પ્રતિપાદન કરે છે. જેનો આશ્રય લઈને ઘણા લોકો અનંત સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે. ॥૬॥

ટીકાર્થ—મિથ્યાત્વના પડદાથી ઢંકાયેલા અંતઃકરણવાળા ચાર્વાક, બૌદ્ધ, વિગેરે પારમાર્થિક તત્વને ન જાણતા થકા અનેક પ્રકારના મિથ્યા શાસ્ત્રોનું પ્રણયન (સમર્થન) કરે છે. જેમકે-પૃથ્વી વિગેરે ભૂતો (તત્વો) જ તત્વ છે. આનાથી ભિન્ન પરલોકમાં જવાવાળો કોઈ આત્માજ નથી. વિગેરે આવા પ્રકારના, મિથ્યા શાસ્ત્રોને ગ્રહણ કરીને, ઘણાજ અજ્ઞાનીયો અનંત એવા ચતુર્ગતિ

बहवोऽनेके 'मणूसा' मनुष्याः-बालाः-अज्ञानिनो जनाः 'अणोवदग्गं' अनवदग्रम् अपर्यवसानमनन्तमित्यर्थः 'संसार' संसारम्-चातुर्गतिकम् 'भमंति' भ्रमन्ति= घटीयन्त्रन्यायेन पर्यटन्ति जन्मजरामरणे न कदाचिदपि विमुक्ता भवन्तीति भावः। अस्य निराकरणाय शास्त्रमतमाह-बौद्धस्य सर्वशून्यत्वे किञ्चिदपि प्रमाणं नास्ति, सर्व शून्यत्वे प्रमाणाऽप्रसिद्धेः। न वा चार्वाकस्य प्रत्यक्षमेकमेव प्रमाणम्, पित्रादि-व्यवहारस्यापि विलोपापत्तेः। बौद्धानामपि अत्यन्तक्षणिकत्वेन वस्तुत्वाऽभाव एवाऽऽपतति। तन्मते-यदेवार्थक्रियाकारि तदेव परमार्थतः सत्। न च क्षणः क्रमेणार्थक्रियां करोति, क्षणिकत्वहानेः। नाऽपि यौगपद्येन एकस्मिन्नेव क्षणे सर्व-

---

संसार में घटीयंत्र (अरहट) की भांति घूमते रहते हैं अर्थात् जन्म मरण से मुक्त नहीं होते।

अक्रियावादी के मत का निराकरण करने के लिए शास्त्र का मत प्रकट करते हैं। यदि बौद्ध विशेषों के मतानुसार सर्वशून्यता स्वीकार की जाय तो प्रमाण की भी सिद्धि नहीं होगी और प्रमाण के अभाव में सर्वशून्यता कैसे सिद्ध होगी? यदि चार्वाक मत के अनुसार एक मात्र प्रत्यक्ष प्रमाण ही स्वीकार किया जाय तो पिता पितामह आदि संबंधी व्यवहार का अभाव हो जाएगा। क्षणिकवादी बौद्ध के मत में वस्तु क्षणिक होने से उसमें वस्तुत्व ही सिद्ध नहीं हो सकता। जो अर्थ-क्रियाकारी हो, वही वस्तु कहलाती है। किन्तु एक क्षणमात्र ठहरने वाली वस्तु न क्रम से अर्थ क्रिया कर सकती है और न अक्रम से।

સંસારમાં ઘટિયંત્ર (રેંટ)ની માફક ફર્યા કરે છે. અર્થાત્ જન્મ મરણ ધારણ કર્યા કરે છે, તેનાથી છૂટતા નથી.

અક્રિયાવાદીયોના મતનું નિરાકરણ કરવા માટે શાસ્ત્રનો મત પ્રગટ કરવામાં આવે છે. જો બૌદ્ધના મત પ્રમાણે સર્વશૂન્યપણાનો સ્વીકાર કરવામાં આવે; અર્થાત્ જગતમાં કોઇ પણ પદાર્થની સત્તા માનવામાં ન આવે, તો પ્રમાણની પણ સિદ્ધિ થશે નહીં અને પ્રમાણના અભાવમાં સર્વશૂન્ય પણું કેવી રીતે સિદ્ધ થશે? જો ચાર્વાકના મત પ્રમાણે એક માત્ર પ્રત્યક્ષ પ્રમાણજ સ્વીકારવામાં આવે તો પિતા, પિતામહ આદિ સંબંધના વ્યવહારનો અભાવ થઇ જશે. ક્ષણિક વાદી બૌદ્ધોના મત પ્રમાણે વસ્તુ ક્ષણિક હોવાથી તેમાં વસ્તુત્વ જ સિદ્ધ થતું નથી જે અર્થ ક્રિયાકારી હોય; એજ વસ્તુ કહેવાય છે, પરંતુ એક ક્ષણ માત્ર રહેવાવાળી વસ્તુ ક્રમથી અર્થ ક્રિયા કરી શકતી નથી. તેમજ અક્રમથી પણ ક્રિયા કરી શકતી નથી. ક્રમથી કરવાનું માનવામાં

कार्योत्पत्तेः। न चैतद् दृष्टमिष्टं वा। न च ज्ञानाधारमात्मानं गुणिनं विना गुणरूपस्य सङ्कलनाप्रत्ययस्य कथमपि सद्भावः संभवति, तस्माच्च चार्वाकाऽभिमतं–भूतचैतन्यम्, न वा–बौद्धाभिमतं सर्वशून्यत्वम् अत्यन्तक्षणिकत्वं वा सिद्धयति। एवंविधमतिपादकानि तेषां शास्त्राणि गृहीत्वाऽनेके मनुष्याः संसाराटवीमटन्तीति। एवं वस्तुस्वरूपमजानानाः अक्रियावादिनो नानाप्रकारकाणि मिथ्याशास्त्राणि प्ररूपयन्ति, येषां ग्रहणेन अनेके मनुष्याः संसारसागरेऽनन्तं कालं परिभ्रमन्तीति तात्पर्यार्थः ॥६॥

मूलम्–णाइच्चो उएइ ण अत्थमेइ,
ण चंदिमा वड्ढई हायई वा।
सलिला ण संदंति न वंति वाया,
वंझो नियतो कसिणे हु लोए॥७॥

क्रम से करना माने तो वह क्षणिक नहीं रहेगी। अक्रम से अर्थात् एक साथ अर्थक्रिया करना स्वीकार करें तो समस्त कार्य एक ही साथ उत्पन्न हो जाएँगे। किन्तु न ऐसा देखा जाता है और न माना ही जाता है।

इसके अतिरिक्त ज्ञान के आधारभूत गुणी 'आत्मा' के बिना गुणरूप संकलना प्रत्यय अर्थात् जोड़–रूप ज्ञान किसी भी प्रकार संभव नहीं हो सकता अतएव चार्वाक द्वारा अभिमत भूतचैतन्यवाद तथा बौद्ध द्वारा अभिमत शून्यवाद या क्षणिकवाद सिद्ध नहीं होता।

इस प्रकार की मिथ्या प्ररूपणा करने वाले उनके शास्त्रों का अनुसरण करके अनेक मनुष्य संसार रूपी अटवी में पर्यटन करते हैं ॥६॥

આવે તો તે ક્ષણિક રહેશે નહીં અક્રમથી- અર્થાત્ એકી સાથે અર્થ ક્રિયા કરવામાં આવે તો સઘળા કાર્યો એકી સાથેજ ઉત્પન્ન થઇ જશે. પરંતુ એમ દેખવામાં આવતું નથી. તેમ માનવામાં પણ આવી શકતું નથી.

આ શિવાય અતિરિક્ત જ્ઞાનના આધાર ભૂત ગુણી (આત્મા)ની વિના ગુણ રૂપ સંકલના પ્રત્યય અર્થાત્ (જોટા રૂપ જ્ઞાન કોઈ પણ પ્રકારે સંભવતું નથી. તેથી જ ચાર્વાકદ્વારા અભિમતભૂત ચૈતન્યવાદ તથા બૌદ્ધો દ્વારા અભિમત શૂન્યવાદ અથવા ક્ષણિકવાદ સિદ્ધ થતો નથી.

આ પ્રકારની મિથ્યા પ્રરૂપણા કરવાવાળા તેઓના શાસ્ત્રોનું અનુસરણ કરીને અનેક મનુષ્યો સંસાર રૂપી અરણ્યમાં ભટકતા રહે છે. ॥૬॥

छाया—नादित्य उदेति नास्तमेति, न चन्द्रमा वर्द्धते हीयते वा ।
सलिलानि न स्यन्दते न वान्ति वाताः, वन्ध्यो नियतः कृत्स्नो लोकः ॥७॥

अन्वयार्थः—सर्वशून्यतावादिनः-एवं कथयन्ति (आइच्चो) आदित्यः-सूर्यः (ण उएइ) न उदेति (ण अत्थमेइ) नास्तमेति च आदित्यः-सूर्यस्यापि मायामयत्वेन तदुदयास्तयोः कथं संभवः ! । (चंदिमा) चन्द्रमाः (ण वड्डई) शुक्लपक्षे न वर्द्धते (वा) वा-अथवा (न हायई) कृष्णपक्षे न हीयते पुनश्च (सलिला) सलिलानि-जलानि (न संदंति) न स्यन्दन्ते तथा (वाया) वाताः-वायवः (न वंति) न वान्ति-न चलन्ति अत एव (कसिणे लोए) कृत्स्नो लोकः-कृत्स्नः संपूर्णो लोकः

'णाइच्चो' इत्यादि ।

शब्दार्थ—सर्वशून्य मतवादी कहते हैं 'आइच्चो-आदित्यः' सूर्य 'ण उएइ-न उदेति' उदित नहीं होता है 'ण अत्थमेइ-नास्तमेति' और न अस्त होता है। इसी प्रकार 'चंदिमा-चन्द्रमा' चंद्रमा 'ण वड्ढइ-न वर्द्धते' शुक्लपक्ष में बढतानहीं है 'वा-अथवा' अथवा 'न हायइ-न हीयते' कृष्ण पक्ष में घटता नहीं है तथा 'सलिला-सलिलानि' जल 'न संदंति-न स्यन्दते' बहता नहीं है तथा 'वाया-वाताः' वायु-पवन 'ण वंति-न वांति' चलता नहीं है अतएव 'कसिणे लोए-कृत्स्नो लोकः' यह सम्पूर्ण लोक-माने जगत् 'नियतो-नियतः' सर्वदा अवस्थायी है 'वंझो-वन्ध्यो' मिथ्याभूत वस्तुतः शून्यरूप है ॥७॥

अन्वयार्थ—सर्वशून्यतावादियों का कथन है कि-सूर्य उदित नहीं होता, न अस्त होता है । न चन्द्रमा बढता है, न घटता है । न जल

'णाइच्चो' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—સર્વ શૂન્ય મતને અનુસરનારાઓ કહે છે કે-'आइच्चो-आदित्य.' સૂર્ય 'ण उएइ-न उदेति' ઉગતો નથી. 'ण अत्थमेइ-नास्तमेति' અને તેનો અસ્ત પણ થતો નથી. એજ પ્રમાણે 'चंदिमा-चन्द्रमा' ચંદ્ર 'न वड्ढइ-न वर्धते' શુકલ પક્ષમાં વધતો નથી 'वा-वा' અથવા 'न हायइ-न हीयते' કૃષ્ણ પક્ષમાં ઘટતો નથી. તથા 'सलिला-सलिलानि' પાણી 'न संदंति-न स्यन्दते' વહેતું નથી. તથા 'वाया-वाता' પવન 'ण वंति-न वान्ति' વાતો નથી તેથીજ 'कसिणे लोए-कृत्स्नो लोक.' આ સમગ્ર લોક અર્થાત્ જગત્ 'नियतो-नियतः' સદા રહેવાવાળો છે 'वंझो-वन्ध्यो' મિથ્યાભૂત છે અર્થાત્ શૂન્ય રૂપ છે. ॥૭॥

અન્વયાર્થ—સર્વશૂન્ય વાદિયોનું કથન છે કે-સૂર્યનો ઉદય થતો નથી. તેમ અસ્તપણ થતો નથી. ચંદ્રની વધ ઘટ પણ થતી નથી. જલ વહેતું

(नियतो) नियतः-सर्वदावस्थायीवर्त्तते इति (वंझो) वन्ध्यो मिथ्याभूतोऽर्थाःवस्तुतस्तु शून्योऽभावरूपो लोकोऽस्तीति भावः ॥७॥

टीका—सर्वशून्यतावादिनः सूर्यादिकं तदुदयास्तादिकं वा प्रतिषेधयन्ति तद्दर्शनाय सूत्रकार आह-'आइच्चो' आदित्यः-सूर्यः जगतां प्रदीपकरपः 'ण उएइ' न उदेति। तथा-'न अत्थमेइ' नास्तमेति-आदित्य एव नास्ति, तत्कुतस्तस्योदयास्तमनम्। यदयं दृश्यते स द्विचन्द्रादिवद् भ्रान्तिरूप एव। तथा-'चंदिमा' चन्द्रमाः 'ण वड्ढइ' न वर्द्धते शुक्लपक्षे 'हायईवा' न वा हीयते-क्षीयते कृष्णपक्षे। तथा-'सलिला' सलिलानि-जलानि 'न संदंति' न स्यन्दन्ते-पर्वतनिर्झरेभ्यो नद्यादिप्रदेशेभ्यो वा न स्रवन्ति। तथा-'वाया' वाताः-

---

बहता है, न वायु चलती है। यह सम्पूर्ण लोक मिथ्या और शून्य अर्थात् अस्तित्वहीन है ॥७॥

टीकार्थ—सर्वशून्यतावादी सूर्यादि पदार्थों के अस्तित्व को ही वास्तविक नहीं मानते, अतएव उसके उदय और अस्त का भी निषेध करते हैं। इस प्रत्यक्षविरुद्ध मान्यता को दिखलाते हुए सूत्रकार कहते हैं। जगत् के लिए प्रदीप के समान प्रकाशक यह सूर्य न उदित होता है, न अस्त होता है, अर्थात् जब सूर्य ही नहीं है तो उसका उदय और अस्त होने का प्रश्न ही उपस्थित नहीं होता। जो सूर्य दिखाई देता है वह द्विचन्द्रदर्शन अर्थात् दो चन्द्रमाओं के दर्शन के समान भ्रान्ति ही है। चन्द्रमा न शुक्ल पक्ष में बढता है और न कृष्णपक्ष में घटता है। वह है ही नहीं तो क्या बढेगा और क्या घटेगा? जल न पर्वतके निर्झरों से झरता है, न नदी आदि में बहता है। वायु चलती

નથી. તેમ પવન વાતો નથી. આ સમગ્ર લોક મિથ્યા અને શૂન્ય અર્થાત્ અસ્તિત્વ વિનાનું છે. ॥૭॥

ટીકાર્થ—સર્વશૂન્યવાદી સૂર્ય વિગેરે પદાર્થના અસ્તિત્વનેજ વાસ્તવિક માનતા નથી. તેથી જ તેના ઉદય અને અસ્ત પણાનો પણ નિષેધ કરે છે. આ રીતે પ્રત્યક્ષ વિરૂદ્ધ માન્યતાને બતાવતાં સૂત્રકાર કહે છે-જગતના માટે દીવાની જેમ પ્રકાશ આપનાર આ સૂર્ય ઉગતો નથી. તેમ અસ્ત પણ પામતો નથી. અર્થાત્ જ્યારે સૂર્ય જ નથી તો તેનો ઉદય અને અસ્ત થવાનો પ્રશ્ન જ ઉપસ્થિત થતો નથી, જે આ સૂર્ય દેખવામાં આવે છે, તે બે ચંદ્રમાના દર્શનની જેમ કેવળ ભ્રમજ છે, તેમજ ચંદ્રમા શુકલ પક્ષમાં વધતો નથી તેમજ કૃષ્ણ પક્ષમાં ઘટતો પણ નથી. તે છેજ નહીં તો પછી વધવા ઘટવાની વાત જ ક્યાં રહી? પાણી ડુંગર વિગેરે પર્વતીય પ્રદેશોમાંથી ઝરતું નથી. તેમ

वायवोऽपि 'न वंति' न वान्ति–न वहन्ति। अपितु 'कसिणे' कृत्स्नः परिदृश्यमानः सर्वोऽपि 'लोए' लोकः–आकाशादिघटाद्यन्तः सर्वमपञ्चः। 'णियतो' नियतः–निश्चलः सर्वदा स्थायित्वात् अतएवायं लोकः 'वंझे' वन्ध्यः–अर्थशून्यो वर्त्तते मिथ्यैव–अभावरूप एवास्तीति भावः। यदिदं वस्तु उपलभ्यते, तत्सर्वं मायास्वप्नेन्द्रजालसदृशमेवेति। तथा च–सर्वशून्यतावादिनः कथयन्ति–यत् सूर्यो नोदेति नास्तमेति। तथा–चन्द्रमाः न वर्द्धते नापि क्षीयते। एवं न जलानि वहन्ति, न वा वन्ति वाता इति। किन्तु–सम्पूर्ण मेव जगद् अभावरूपं मिथ्यैव प्रतिभातीति भावः ॥७॥

नहीं है। अर्थात् इन सब का कोई अस्तित्व ही नहीं है। यह दिखाई देने वाला सम्पूर्ण लोक प्रपंच है–मिथ्या है, सत्ता से शून्य है।

आशय यह है कि सर्वशून्यता वादियों का कथन है कि समस्त जगत् शून्य है। इसमें किसी भी पदार्थ की सत्ता नहीं है। सूर्य उदित और अस्त नहीं होता, चन्द्रमा न बढता है, न घटता है, न जल बहता है, न वायुचलती है।

यद्यपि शून्यतावादी किसी भी वस्तु का अस्तित्व स्वीकार नहीं करते तथापि यहां सूर्य आदि के निषेध द्वारा जो उनका मत प्रकट कियागया है, वह उसकी अत्यन्त प्रत्यक्ष बाधिता को सूचित करने के लिए है। इससे उनके मन्तव्यों का उपहास भी ध्वनित होता है ॥७॥

નદી વિગેરેમાં વહેતું પણ નથી. તથા પવન વાતો નથી. અર્થાત્ આ બધાનું અસ્તિત્વ જ નથી. આ દેખાવ આપનાર સંપૂર્ણ જગત્ કેવળ પ્રપંચ માત્ર છે–તે મિથ્યા છે, અને સત્તાથી રહિત છે

કહેવાનો આશય એ છે કે––સર્વ શૂન્યતા બાદિયોનું કથન એવું છે છે કે–આ સઘળું જગત્ શૂન્ય રૂપજ છે. તેમાં કોઈ પણ પદાર્થની સત્તા જ નથી. સૂર્ય ઉગતો કે આથમતો નથી. ચન્દ્રમા વધતો નથી તેમ ઘટતો પણ નથી. જળ વહેતું નથી, વાયુ વાતો નથી.

જોકે શૂન્યતાવાદિયો કોઈ પણ વસ્તુના અસ્તિત્વનો સ્વીકાર કરતા નથી. તો પણ અહિયાં સૂર્ય વિગેરેના નિષેધ દ્વારા તેઓનો મત બતાવવામાં આવ્યો છે, તે તેઓના અત્યંત પ્રત્યક્ષ બાધિત પણાને બતાવવા માટે જ છે. તેથી તેઓના મન્તવ્યનો ઉપહાસ પણ ધ્વનિત થાય છે. ॥૭॥

सर्वशून्यतामतं निराकर्तुं शास्त्रकारः प्रक्रमते-'जहाहि अंधे' इत्यादि।

मूलम्-जहाहि अंधे सह जोतिणा वि,
रूवाइ णो पस्सति हीणणेत्ते।
संतंपि ते एव मकिरियवाई,
किरियं ण पस्संति निरुद्धपन्ना ॥८॥

छाया—यथा ह्यन्धः सह ज्योतिषापि, रूपाणि न पश्यति हीननेत्रः।
सतीमपि ते एवमक्रियावादिनः-क्रियां न पश्यन्ति निरुद्धप्रज्ञाः ।८।

शून्यतावादी के मत का निराकरण करने के लिए शास्त्रकार कहते हैं-'जहा हि अंधे' इत्यादि।

शब्दार्थ—'जहाहि-यथा' जैसे 'अंधे-अन्धः' जन्मान्ध अथवा 'हीणनेत्ते-हीननेत्रः' जन्मके पश्चात् जिनके नेत्र का तेज नष्ट हुवा हो ऐसा कोई पुरुष 'जोइणा वि सह-ज्योतिषापि सह' प्रदीप आदि के प्रकाश के साथ होने पर भी 'रूवाइं-रूपाणि' वस्तु के स्वरूपको 'णो पस्सति-न पश्यति' देखता नहीं है 'एवं-एवम्' इसीप्रकार 'ते-ते' वे पहले कहे हुए बुद्धिहीन 'अकिरियावाई-अक्रियावादिनः' अक्रियावादी 'संतंपि-सतीमपि' विद्यमान 'किरियं-क्रियां' क्रिया को 'ण पस्संति-न पश्यन्ति' देखते नहीं हैं वे लोक क्यों नहीं देखते' सो कहते हैं-निरुद्धपन्ना-निरुद्धप्रज्ञाः' वे लोग ज्ञानावरणीयादिके उदय होने से जिनके सम्यक् ज्ञानादि आच्छादित है ऐसे हैं

શૂન્યતા વાદિયોના મતનું નિરાકરણ કરવા માટે શાસ્ત્રકાર કહે છે કે-'जहाहि अंधे' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'जहाहि-यथा' જેમ 'अंधे-अन्धः' જન્માંધ અથવા 'हीणनेत्ते-हीननेत्रः' જન્મની પછી જેની આંખનું તેજ નશ પામ્યું હોય એવો કોઈ પુરૂષ 'जोइणावि सह-ज्योतिषापि सह' દીવા વિગેરેના પ્રકાશ સાથે હોવા છતાં પણ 'रूवाइं-रूपाणि' વસ્તુના સ્વરૂપને 'णो पस्सति-न पश्यति' દેખતો નથી. 'एवं-एवम्' એજ પ્રમાણે 'ते-ते' તે પહેલા કહેવામાં આવેલ બુદ્ધિ વગરના 'अकिरियावाई-अक्रियावादिनः' અક્રિયાવાદીઓ 'संतंपि-सतीमपि' વિદ્યમાન એવી 'किरियं-क्रियां' ક્રિયાને 'ण पस्संति-न पश्यन्ति' દેખતા નથી. એ લોકો કેમ દેખતા નથી? એ કહે છે કે-'निरुद्धपन्ना-निरुद्धप्रज्ञाः' તેઓ જ્ઞાનાવરણીયાદિના ઉદય થવાથી જેઓના સમ્યક્ જ્ઞાન વિગેરે ઢંકાઈ ગયા છે, એવા

अन्वयार्थः—(जहा हि) यथा हि—निश्चयेन (अंधे) जन्मान्धः, अथवा (हीणनेत्ते) हीननेत्रः—जन्मानन्तरं गतनेत्रो वा कोऽपि पुरुषः (जोइणावि सह) ज्योतिषाऽपि प्रदीपादिनाऽपि सह वर्त्तमानः प्रदीपहस्तोऽपि (रूवाइं) रूपाणि—घटपटात्मकानि (णो पस्सति) नो पश्यति—नैव दृष्टिगोचरीकरोति (एवं) एवम्—अनयैव रीत्या (ते) ते—पूर्ववर्णिताः (अकिरियावाई) अक्रियावादिनः (संतं पि) सतीमपि सद्भूतामपि (किरियं) क्रियाम्—अस्तित्वादिकाम् (ण पस्संति) न पश्यन्ति। किमिति न पश्यन्ति? यतस्ते 'निरुद्धपन्ना' निरुद्धप्रज्ञाः—ज्ञानावरणीयोदयेन आच्छादितसम्यग्ज्ञानाः सन्तीति ॥८॥

टीका—'जहा हि' यथा हि 'अंधे' अन्धः—जन्मान्धः अथवा 'हीणणेत्ते' हीननेत्रः—पश्चाद्व्याधिविशेषेण गतनेत्रः कश्चित् पुरुषः 'जोइणा वि' ज्योतिषाऽपि—प्रदीपादिना सह वर्त्तमानोऽपि 'रूवाइं' रूपाणि—घटपटादीनि नीलपीतादीनि वा 'न पस्सति' न पश्यति। एवम्—अनेनैव प्रकारेण 'ते' ते—अक्रियावादिनः 'संतं पि' सतीमपि—सद्भावेन वर्त्तमानामपि 'किरियं' क्रियाम्—अस्तित्वादिरूपां वा 'न

अर्थात् सम्यक्ज्ञानादि की रुकावट से वे लोग विद्यमान अर्थ को भी नहीं समजते ॥८॥

अन्वयार्थ—जैसे जन्मान्ध या बाद में नेत्रहीन हुआ कोई पुरुष हाथ में दीपक होने पर भी रूपों को नहीं देखता, उसी प्रकार ये अक्रियावादी सद्भूत क्रिया को भी नहीं देखते हैं, क्योंकि उनकी प्रज्ञा ज्ञानावरणीय कर्म के उदय से आच्छादित हो गई है ॥८॥

टीकार्थ—जैसे जन्म से अंधा या बाद में किसी व्याधि के कारण नेत्र हीन हुआ कोई पुरुष प्रदीप आदि से युक्त होने पर भी घट-पट आदि अथवा नीलपीत आदि रूपों को नहीं देखते हैं। सद्भूत क्रिया

છે. અર્થાત્ સમ્યક્ જ્ઞાન વિગેરેના રોકાઈ જવાથી તે લોકો વાસ્તવિક અર્થને પણ સમજતા નથી. ॥૮॥

અન્વયાર્થ—જેમ જન્માંધ અથવા પાછળથી આંધળો બનેલ કોઈ પુરૂષ પોતાના હાથમાં દીવો હોવા છતાં પણ વસ્તુને જોઈ શકતો નથી. એજ રીતે આ અક્રિયાવાદી સદ્ભૂત ક્રિયાને પણ જોઈ શકતા નથી. કેમકે તેઓની પ્રજ્ઞા જ્ઞાનાવરણીયકર્મના ઉદયથી ઢંકાઈ ગઈ છે. ॥૮॥

ટીકાર્થ—જન્મથી આંધળા અથવા જન્મ પછી કોઈ વ્યાધિને કારણે નેત્ર વગરનો થયેલ કોઈ પુરૂષ જેમ દીવાની સાથે રહેવા છતાં પણ ઘટ-પટ વિગેરે અથવા લીલા પીળા વિગેરે રૂપોને જોઈ શકતો નથી. વિદ્યમાન વસ્તુને

पस्संति' न पश्यन्ति। कुतः सद्भूतामपि क्रियां न पश्यन्ति तत्र हेतुमाह–'णिरुद्धपन्ना' निरुद्धप्रज्ञाः–निरुद्धा आच्छादिता–ज्ञानावरणीयादिकर्मणा प्रज्ञा येषां ते तादृशाः सन्ति, अतस्ते सद्भूतामपि क्रियां न पश्यन्तीति भावः। तथा–तमोऽपहारी सूर्यः प्रतिदिनमुदेति, इति सर्वलोकप्रत्यक्षम्। एवं चन्द्रमसः वृद्धिह्रासौ प्रत्यक्षसिद्धौ, एवं पर्वतादि निर्झरेभ्यो नद्यादि जलप्रवहणं, वायोर्वहनं च सर्वलोकप्रत्यक्षं वर्त्तते। न हि सर्वप्रत्यक्षस्याऽपलापः संभवति। यदप्युक्तम्–मायिकं स्वप्नसन्निभं वा सर्वम्–तदपि न सम्यक् सत्यस्य वस्तुनः संभवे एव मायायाः संभवो भवेत् नान्यथा। स्वप्नोऽपि नैकान्ततोऽसत्यः, किन्तु–स्वप्नेऽपि अनुभूत्यादेः सद्भावात्। तथाचोक्तम्–

को भी न देख पाने का कारण क्या है? यह कहते हैं। उनकी प्रज्ञा अर्थात् बुद्धि ज्ञानावरण कर्म के उदय से आच्छादित हो रही है। प्रति दिन सूर्य का उदय होता है, यह तथ्य सारे संसार को प्रत्यक्ष है। चन्द्रमा का बढना और घटना भी सब को प्रत्यक्ष है। पर्वतीय झरनों से जल झरता है, वायु वह रही है, यह भी सब को प्रत्यक्ष अनुभव हो रहा है। जो वस्तु सभी को प्रत्यक्ष दृष्टिगोचर हो रही है, उसका अपलाप (छिपाना) नहीं किया जासकता। ऐसी स्थिति में यह कहना कि यह सब भ्रम है, स्वप्न के समान है, सत्य नहीं है। कहीं न कहीं सत्य वस्तु के होने पर ही भ्रम हो सकता है, जिस वस्तु का कहीं भी अस्तित्व नहीं होता उसके विषय में भ्रम हो ही नहीं सकता। स्वप्न में दिखाई देने वाले पदार्थ भी एकान्ततः असत् नहीं होते, परन्तु

પણ ન જોઈ શકવાનું કારણ શું છે? તે બતાવતાં કહે છે કે-તેઓની પ્રજ્ઞા અર્થાત્ બુદ્ધિ જ્ઞાનાવરણ કર્મના ઉદયથી ઢંકાઇ ગઇ છે, દરરોજ સૂર્યનો ઉદય થાય છે. આ સત્ય સમગ્ર જગત્માં પ્રત્યક્ષ છે, ચંદ્રમાનું વધવું અને ઘટવું એ પણ બધાને પ્રત્યક્ષ જ છે. પર્વતના ઝરણાઓમાંથી પાણી ઝરે છે, પવન વહેતો રહે છે. આ બધાનો દરેકને પ્રત્યક્ષ અનુભવ થઈ જ રહ્યો હોય છે. જે વસ્તુ સઘળાને પ્રત્યક્ષ નજરમાં આવી રહી છે, તેને છૂપાવવું બની શકતું નથી. એવી સ્થિતિમાં એમ કહેવું કે આ બધો ભ્રમ છે, તે સ્વપ્ન બરોબર છે. સત્ય નથી, કોઇ વાર સત્ય વસ્તુ હોવા છતાં ભ્રમ થાય છે. જે વસ્તુનું કયાંઈ અસ્તિત્વ જ હોતું નથી. તેના સંબંધમાં ભ્રમ થઇ જ શકતો નથી. સ્વપ્નમાં દેખાવા વાળા પદાર્થો પણ ખરી રીતે બિલ્કુલ અસત્ય હોતા નથી, પરંતુ જાગ્રત અવસ્થામાં જોયેલા અથવા સાંભળેલા, અથવા અનુભવ

'अणुहूयदिट्ठचिंतिय सुयपयइवियारदेवयाणूया ।
सुमिणस्स णिमित्ताइं, पुण्णं पावंच णाभावो ॥१॥'

छाया—अनुभूतदृष्टचिन्तित श्रुतप्रकृतिविकारदेवतानूपाः ।
स्वप्नस्य निमित्तानि पुण्यं पापं च नाभावः ॥१॥

अपिच—सर्वशून्यत्वे गुरुर्नास्ति, नास्ति च शिष्यः, न वा विद्यते उपदेष्टव्यं वस्तु, इति कथं सर्वशून्योपदेशोऽपि बुद्धस्य घटेत । तदेवं विद्यमानमेव पदार्थं ज्ञानावरणीयादि कर्म प्रतिरुद्धप्रज्ञा अक्रियावादिनो न पश्यन्ति । यथाऽन्धः पुरुषः प्रदीपहस्तः सन्तमपि घटादिपदार्थसार्थं न पश्यति, तथा—प्रज्ञारहिता अक्रिया-

---

जागृत अवस्था में देखे, सुने या अनुभव किये हुए पदार्थ ही स्वप्न में प्रतीत होते हैं । कहा भी है–'अणुहूयदिट्ठचिंतिय' इत्यादि ।

'अनुभूत, दृष्ट, मन से चिन्तित, कानों से सुने हुए पदार्थ, प्रकृति विकार अर्थात् वात, पित्त, कफ की विषमता, देवता, पुण्य और पाप ये स्वप्न के कारण होते हैं । अभाव स्वप्न का कारण नही होता ।'

इसके अतिरिक्त शून्यवाद के अनुसार न गुरु की सत्ता है, न शिष्य की, उपदेश करने योग्य कोई वस्तु भी नहीं है । ऐसी स्थिति में बुद्ध का सर्वशून्यता का उपदेश भी कैसे संगत हो सकता है? इस प्रकार विद्यमान पदार्थों को भी ज्ञानावरणीय कर्म के उदय से आच्छादित प्रज्ञावाले ये अक्रियावादी नहीं देख पाते हैं ।

आशय यह है कि जैसे जन्मान्ध पुरुष विद्यमान भी घट आदि पदार्थों को नहीं देखता, उसी प्रकार ज्ञानहीन ये अक्रियावादी भी

કરવામાં આવેલા પદાર્થોજ સ્વપ્નમાં પ્રત્યક્ષ થાય છે. કહ્યું પણ છે કે–'अणुहूयदिट्ठचिंतिय' ઇત્યાદિ

'અનુભવ કરેલા, જોયેલા, મનથી વિચારેલા, કાનોથી સાંભળેલા પદાર્થો પ્રકૃતિ વિકાર અર્થાત્ વાત, પિત્ત, કફનું વિષમ પણુ દેવતા, પુણ્ય, અને પાપ આ બધા સ્વપ્નના કારણુ રૂપ હોય છે અભાવ સ્વપ્નનું કારણુ હોતું નથી.

આ શિવાય શૂન્ય વાદ પ્રમાણે ગુરૂની સત્તા નથી, તેમ શિષ્યની સત્તા પણુ નથી. તથા ઉપદેશ આપવાને યોગ્ય કોઈ વસ્તુ પણુ નથી. આવી સ્થિતિમાં બુદ્ધનો સર્વ શૂન્યનો ઉપદેશ પણુ કેવી રીતે સંગત થઈ શકે? આ રીતે વિદ્યમાન પદાર્થોને પણુ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી ઢંકાયેલી બુદ્ધિવાળા આ અક્રિયાવાદિયો જોઈ શકતા નથી.

કહેવાનો આશય એ છે કે—જેમ જન્માંધ પુરૂષ વિદ્યમાન ઘટ વિગેરે પદાર્થોને જોઇ શકતા નથી. એજ પ્રમાણે જ્ઞાનથી રહિત આ અક્રિયાવાદિયો

वादिनः सदेव सूर्यादि समस्तं जगत् नैव पश्यति, तत्र को दोषोऽस्माकम्, यथा-सन्तमपि सूर्यमूलूको न पश्यति तत्र को दोषोऽस्माकं सूर्यस्य वेति भावः ॥८॥

पुनरपि तन्मतं खण्डयितुमाह-'संवच्छर' इत्यादि ।

मूलम्-संवच्छरं सुविणं लक्खणं च,
निमित्तं देहं च उप्पाइयं च ।
अट्ठंगमेयं बहवे अहित्ता,
लोगंसि जाणंति अणागताइं ॥९॥

छाया—सांवत्सरं स्वप्नं लक्षणं च,-निमित्तं देहं चौत्पातिकं च ।
अष्टाङ्गमेतद् बहवोऽधीत्य, लोके जानन्त्यनागतानि ॥९॥

विद्यमान सूर्य आदि समस्त जगत् को नहीं देख पाते हैं। अगर उलूक विद्यमान सूर्य को नहीं देखता तो इसमें हमारा या सूर्य का क्या अपराध है? उसी प्रकार अगर अक्रियावादी प्रत्यक्ष जगत् को भी नहीं देखते तो हम या दूसरा कोई क्या करे । ॥८॥

पुनः अक्रियावाद का खण्डन करते हैं-'संवच्छरं' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'संवच्छरं-संवत्सरं' सुभिक्ष अथवा दुर्भिक्षको बतानेवाला ज्योतिः शास्त्र१, 'सुविणं-स्वप्नम्' शुभ अथवा अशुभ स्वप्नके फल को बताने वाला स्वप्नशास्त्र (२) 'लक्खणं च-लक्षणं च' आन्तर और बाह्य लक्षण से फलको बताने वाला शास्त्र (३) 'निमित्तं-निमित्तम्' शुभाशुभ शकुन आदि से फल को बताने वाला निमित्तशास्त्र

પણ વિદ્યમાન સૂર્ય વિગેરે સઘળા જગતને દેખી શકતા નથી. જો ઘુવડ વિદ્યમાન સૂર્યને ન દેખે તો તેમાં અમારો કે સૂર્યનો શું અપરાધ છે? એજ પ્રમાણે જો અક્રિયાવાદિયો પ્રત્યક્ષ એવા આ જગતને ન પણ દેખે તો અમો અથવા અન્ય કોઈ શું કરી શકીએ? તે તેઓની દૃષ્ટિનોજ દોષ છે. ॥૮॥

ફરીથી અક્રિયાવાદનું ખંડન કરતાં કહે છે કે-'संवच्छर' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'संवच्छरं-संवत्सरं' સુકાળ અથવા દુષ્કાળને બતાવવા વાળું જ્યોતિઃશાસ્ત્ર (૧) सुविणं-स्वप्नम्' સારા અથવા ખરાબ સ્વપ્નના ફળને બતાવવાવાળું સ્વપ્નશાસ્ત્ર (૨) 'लक्खणं च-लक्षणं च' અંદરના તથા બહારના લક્ષણોથી ફળ બતાવવાવાળું શાસ્ત્ર (૩) 'निमित्त-निमित्तम्' શુભ અથવા અશુભ

अन्वयार्थः—(संवच्छर) साम्वत्सरम्–सुभिक्षदुर्भिक्षादिप्रतिपादकं ज्योतिःशास्त्रम् १, (सुविणं) स्वप्नं–शुभाशुभस्वप्नप्रतिपादकं शास्त्रम् २, (लक्खणं च) लक्षणं च–आन्तरबाह्यलक्षणफलप्रतिपादकं शास्त्रद्वयम् ४। (निमित्तं) निमित्तं–निमित्तशास्त्रम्–शुभाशुभशकुनादिद्योतकम् ५, (देहं च) देहं च–शरीरम्, तत्र संजातं मषतिलकादिकमङ्गस्फुरणादिकं च, भौमान्तरिक्षरूपोत्पातद्वयप्रतिपादकं शास्त्रद्वयं

---

(४) 'देहं च–देहं च' देह में रहे हुवे मष तिल आदि से फल को बताने वाला शास्त्र (५) 'उप्पाइयं च–औत्पातिकं च' भूकम्पादिरूप उत्पात से फल बतानेवाला शास्त्र (६) 'एयं–एतत्' ये 'अट्ठंगं–अष्टाङ्गम्' आठ प्रकारके शास्त्र को 'अहित्ता–अधीत्य' पढकर 'लोगंसि–लोके' जगत् में 'बहवे–बहवः' अनेक मनुष्य 'अणागताइं–अनागतानि' भविष्यकाल संबंधी बातों को 'जाणंति–जानन्ति' जानते हैं यह सुविदित है ॥९॥

अन्वयार्थ—(१) संवत्सर–सुभिक्ष–दुर्भिक्ष आदि कहने वाला शास्त्र (२) स्वप्न– शुभ या अशुभ स्वप्नों का फल प्रतिपादन करने वाला शास्त्र (३–४) लक्षण–आन्तरिक और बाह्य लक्षणों को दर्शाने वाले शास्त्र (५) निमित्त–निमित्त शास्त्र–शकुन आदि का निरूपण करनेवाला शास्त्र (६) देह–देह में होने वाले मष, तिल आदि का तथा अंग फड़कने का फल प्रदर्शित करने वाला शास्त्र (७–८) औत्पातिक–भूमि संबंधी और आकाश संबंधी उत्पातों का फल दिखलाने वाले

શુકન વિગેરેના ફળ બતાવવાવાળું નિમિત્ત શાસ્ત્ર (૫) 'देहं च–देहं च' શરીરમાં રહેલા મષ–મસા, તલ વિગેરે પરથી ફળ બતાવવા વાળું શાસ્ત્ર (૬) 'उप्पाइय च–औत्पातिकं च' ભૂકંપ વિગેરે ઉત્પાતથી ફળ બતાવવાવાળું શાસ્ત્ર (૮) 'एयं–एतत्' આ 'अट्ठंगं–अष्टाङ्गम्' આઠ પ્રકારના શાસ્ત્રને 'अहित्ता–अधीत्य' ભણીને 'लोगंसि–लोके' જગતમાં 'बहवे–बहवः' ઘણા મનુષ્યો 'अणागताइं–अनागतानि' ભવિષ્ય કાળ સંબંધી વાતો 'जाणंति–जानन्ति' જાણે છે. એ સુવિદિત છે. ॥૯॥

અન્વયાર્થ—(૧) સંવત્સર–સુકાળ દુકાળ વિગેરે બતાવનારૂં જ્યોતિઃશાસ્ત્ર (૨) સ્વપ્ન–શુભ અથવા અશુભ સ્વપ્નાઓનું ફળ બતાવનારૂં શાસ્ત્ર (૩ ૪) લક્ષણ–આંતરિક અને બાહ્ય લક્ષણોને બતાવનારૂં શાસ્ત્ર (૫) નિમિત્ત શાસ્ત્ર (૬) દેહ–શરીરમાં થવાવાળા મષ–તલ, વિગેરેને, તથા અંગ ફરકવાનું બતાવનારૂં શાસ્ત્ર (૭–૮)' ઔત્પાતિક ભૂમિ સંબંધી અને આકાશ સંબંધી ઉત્પાતોના ફલ બતાવનારાં બન્ને શાસ્ત્ર આ અષ્ટાંગ અર્થાત્ આઠ અંગોવાળા

च ८। (एयं) एतत् पूर्वोक्तम् (अट्ठंगं) अष्टाङ्गम्–अष्टाङ्गशास्त्रम् (अहित्ता) अधीत्य (लोगंसि) लोके (बहवे) बहवो जनाः (अणागताइं) अनागतानि–भविष्यत्कालसम्बन्धिवस्तूनि (जाणंति) जानन्ति, इति प्रसिद्धमेव तत् कथमेतद् वस्तुजातं सर्वशून्यतायां लभ्येतेति सर्वशून्यमतमप्रमाणिकमेवेति सिद्धम् ॥९॥

टीका––'संवच्छरं' सांवत्सरम्–संवत्सरसम्बन्धि सुभिक्षदुर्भिक्षादिप्रतिपादकं ज्योतिश्शास्त्रम् १। 'सुविणं' स्वप्नम्–स्वप्नफलप्रतिपादकं शास्त्रम् २, 'लक्खणं च' लक्षणं च–आन्तरबाह्यभेदाद् द्विविधम्, तत्र–आन्तरं जन्मसिद्ध स्वभावादिकम्, बाह्यं श्रीवत्सादिचिन्हरूपम्, ४, 'निमित्तं' प्रशस्ताप्रशस्तशकुनादिद्योतकम् ५। 'देहं च' देहस्थं–मषतिलादिकम् अङ्गस्फुरणादिकं वा, तत्फलप्रतिपादक शास्त्रम् ६। 'उप्पाइयं च' औत्पातिकं भौमान्तरिक्षं च' तत्र–भौमं–भूमि सम्बन्धि भूकम्पादिकम्, आन्तरिक्षम्–अन्तरिक्षसम्बन्धि उल्कापातसूर्यपरिवेषादिकम् ८। 'एय' एतत्पूर्वोक्तम् 'अट्ठंगं' अष्टाङ्गम्–अष्टाङ्गरूपं निमित्तशास्त्रम्, ।

यथा–भौमम्१, उत्पातम्२, स्वप्नम्३, आन्तरिक्षम्४, आङ्गम्५, स्वरम्६, लक्षणम्७, व्यञ्जनं ८ चेत्येवमष्टाङ्गनिमित्तं नवमपूर्वतृतीयाचारवस्तुनिर्गतम् अनागतकालिकसुखदुःखादिसूचकं वर्त्तते तद् 'अहित्ता' अधीत्य–पठित्वा 'लोगंसि' लोके 'बहवे बहवः पुरुषाः 'अणागताइं' अनागतानि–भविष्यत्कालसम्बन्धीनि वस्तूनि, शुभाऽशुभफलसूचकानि 'जाणंति' जानन्ति इति प्रसिद्धमेव। तर्हि एतादृशवस्तुस्थितौ सत्यां कथमेतदनागतवस्तुज्ञानं सर्वशून्यतायां संभवेत्, अतः सर्वशून्यताप्रवादोऽप्रामाणिक एवेतिसिद्धम् ॥९॥

दोनों शास्त्र, इन अष्टांग आठ अंगों वाले शास्त्र का अध्ययन करके बहुत से जन भविष्यत् काल संबंधी वस्तुओं को जानते हैं यह प्रत्यक्ष देखा जाता है। सर्वशून्यता मानने पर ये सब वस्तुएँ कैसे जानी जा सकती हैं या हो सकती हैं ? अतएव यह सिद्ध है कि सर्वशून्यतावाद प्रमाण से बाधित होने के कारण अप्रमाणिक है ॥९॥

टीकार्थ––टीका अन्वयार्थ के अनुसार ही समझ लेना चाहिये ॥९॥

શાસ્ત્રનુ અધ્યયન કરીને લોકમાં ઘણા માણુસો ભવિષ્ય કાળ સબધી વસ્તુઓને જાણે છે. આ પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે છે. સર્વ શૂન્યતા માનવામાં આવે તો આ તમામ વસ્તુઓ કેવી રીતે જાની શકાય ? અથવા થઈ શકે ? તેથીજ એ સિદ્ધ છે કે-સર્વશૂન્યતા વાદ પ્રમાણથી બાધવાળુ હોવાથી અપ્રમાણુ છે. ॥૯॥

ટીકાર્થ—ટીકા અન્વયાર્થ પ્રમાણે જ છે, તેમ સમજી લેવુ ॥૯॥

मूलम्—केई निमित्ता तहिया भवंति,
केसिंचि तं विप्पडिएति णाणं।
ते विज्जभावं अणहिज्जमाणा,
आहंसु विज्जा परिमोक्खमेव ॥१०॥

छाया—कानिचिन्निमित्तानि तथ्यानि, भवन्ति केषांचित्तद् विपर्येति ज्ञानम्।
ते विद्याभावमनधीयानाः, आहुर्विद्या परिमोक्षमेव ॥१०॥

अन्वयार्थः—(केइ निमित्ता) पूर्वोक्तनिमित्तेषु कानिचिन्निमित्तानि (तहिया) तथ्यानि-सत्यानि (भवंति) भवन्ति तथा (केसिंचि) केषांश्चिन्निमित्तवेदिनाम्

'केइ निमित्ता' इत्यादि।

शब्दार्थ—'केइ निमित्ता-कानिचिन्निमित्तानि' कोई कोई निमित्त 'तहिया-तथ्यानि' सत्य 'भवंति-भवन्ति' होते हैं तथा 'केसिंचि-केषांचित्' किसी किसी निमित्तवादीका 'ते णाणं-तत् ज्ञानम्' वह निमित्तज्ञान 'विप्पडिएति-विपर्येति' विपरीत होता है अतः 'ते-ते' वे अक्रियावादी 'विज्जभावं-विद्याभावम्' ज्ञान प्राप्त कराने वाली विद्याको 'अणहिज्जमाणा-अनधीयानाः' अध्ययन न करते हुए निमित्तको कहते हैं वह सत्य न होने से 'विज्जापलिमोक्खमेव-विद्यापरिमोक्षमेव' उस विद्याका ही त्याग करने को 'आहंसु-आहुः' कहते हैं ॥१०॥

अन्वयार्थ—पूर्वोक्त निमित्तों में से कोई निमित्त सत्य होते हैं और किन्हीं निमित्तवेत्ताओं का ज्ञान विपरीत होता है। इस कारण

'केइ निमित्ता' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'केइ निमित्ता-केचिन्निमित्तानि' કોઇ કોઇ નિમિત્ત 'तहिया-तथ्यानि' સાચા 'भवति-भवन्ति' હોય છે તથા 'केसिंचि-केषांचित्' કોઈ કોઈ નિમિત્તવાદિનું 'ते णाणं-तत् ज्ञानम्' એ નિમિત્ત જ્ઞાન 'विप्पडिएत्ति-विपर्येति' ઉલ્ટા પ્રકારનું હોય છે. તેથી 'ते-ते' તે તે અક્રિયાવાદિયો 'विज्जभाव-विद्याभावम्' જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાવાળી વિદ્યાને 'अणहिज्जमाणा-अनधीयानाः' અધ્યયન કર્યા વિના નિમિત્તને કહે છે. તે સાચા ન થવાથી 'विज्जापलिमोक्खमेव-विद्यापरिमोक्षमेव' એ વિદ્યાનોજ ત્યાગ કરવા 'आहंसु-आहुः, કહે છે ॥૧૦॥

અન્વયાર્થ—પૂર્વોક્ત નિમિત્તોમાંથી કોઇ નિમિત્ત સત્ય હોય છે. અને કોઈ નિમિત્તવેત્તાઓનું તે જ્ઞાન વિપરીત હોય છે, એથી અક્રિયાવાદી વિદ્યાનું

(तं णाणं) तज्ज्ञानं-निमित्तज्ञानम् (विप्पडिएति' विपर्येति-विपरीतं भवति, अतः (ते) ते-अक्रियावादिनः (विज्जभावं) विद्याभावं-ज्ञानसद्भावम् (अणहिज्जमाणा) अनधीयानाः-अजानानाः सन्तः (विज्जापरिमोक्खमेव) विद्यापरिमोक्षमेव, विद्यायाः श्रुतस्य परिमोक्षमेव-परित्यागमेव 'आहंसु' आहुः-कथयन्ति विद्याध्ययनस्य निषेधमेव कुर्वन्तीति भावः ॥१०॥

टीका—तदेवमष्टाङ्गनिमित्तवेदिनां निमित्तान्यपि वैपरीत्यं प्राप्नुवन्तीति-दर्शयति-'केइ' कानिचित् 'निमित्ता' निमित्तानि 'तहिया' तथ्यानि-सत्यानि भवन्ति। 'केसिंचि' केषांचित् निमित्तवादिनां तु 'तं' तत् 'णाणं' ज्ञानम्-निमत्त ज्ञानम् 'विप्पडिएति' विपर्येति-विपर्यासं प्राप्नोति, तदेवं निमित्तशास्त्रस्य असत्यतामुपलभ्य 'ते' ते-अक्रियावादिनः 'विज्जभावं' विद्याभावम्-श्रुतसद्भावम् 'अणहिज्जमाणा' अनधीयानाः-अनभ्यस्यन्तः निमित्तं व्यभिचरन्ति, अतो न तत्सत्यमितिमत्वा 'विज्जापरिमोक्खमेव' विद्यापरिमोक्षमेव विद्यायाः श्रुतस्य परिमोक्षमेव 'आहंसु' आहुः-कथयन्ति, अथवा क्रियाया अभावात्, 'विज्ज एव'

अक्रियावादी विद्या का अध्ययन न करके विद्या के त्याग का ही उपदेश करते हैं अथवा अकेले ज्ञान से ही मोक्ष होना मान कर विद्या-के अध्ययन का निषेध ही करते हैं ॥१०॥

टीकार्थ—अष्टांग निमित्तविदों के निमित्त भी विपरीत हो जाते हैं, यह दिखलाते हैं-कोई कोई निमित्त सत्य होते हैं और किन्हीं किन्हीं निमित्तज्ञों का ज्ञान विपरीत भी होता है। इस प्रकार निमित्त शास्त्र की असत्यता जान कर वे अक्रियावादी श्रुतज्ञान का अध्ययन न करते हुए अर्थात् निमित्तशास्त्र को झूठा समझ कर विद्याध्ययन करना त्याग करके श्रुतज्ञान के त्याग का ही उपदेश करते हैं। अथवा क्रिया का अभाव होने से अकेली विद्या (ज्ञान) से ही मोक्ष होना

અધ્યયન કર્યા વિના વિદ્યાના ત્યાગનો જ ઉપદેશ આપે છે. અથવા એકલા જ્ઞાનથી જ મોક્ષ થવાનું કહે છે. ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—આઠ અંગથી નિમિત્તને કહેનારા નિમિત્તવિદોના નિમિત્ત પણ વિપરીત થઈ જાય છે. હવે તે બતાવવામાં આવે છે.-કોઈ કોઈ નિમિત્ત સાચા હોય છે, અને કોઇ કોઇ નિમિત્તજ્ઞોનું જ્ઞાન વિપરીત પણ હોય છે. આ રીતે નિમિત્ત શાસ્ત્રનું અસત્ય પણું સમજીને તે અક્રિયાવાદીઓ શ્રુત જ્ઞાનનું અધ્યયન ન કરતાં અર્થાત્ નિમિત્ત શાસ્ત્રને જુઠું સમજીને વિદ્યાધ્યયન કરવાનો ત્યાગ કરીને શ્રુત જ્ઞાનના ત્યાગનોજ ઉપદેશ આપે છે, અથવા ક્રિયાનો અભાવ હોવાથી એકલી વિદ્યા (જ્ઞાન)થી જ મોક્ષ થવાનું કહે છે.

विद्ययैव-श्रुतनिरपेक्ष केवलं ज्ञानेनैव 'परिमोक्खं' परिमोक्षम्-सर्वकर्मक्षयरूपं मोक्षम् 'आहंसु' आहुः-कथयन्ति किं श्रुतपठनेनेति। परन्तु नैतत्कथनम् अक्रियावादिनां समीचीनम् यतः क्वचिद् विपर्यासे जाते सर्वथा तस्य त्यागो न श्रेयसे भवति। किं मृगतृष्णायां जलज्ञानं यदि विपर्येति, तदा-तावता दृष्टान्तेन कूपसरोवरादौ जलस्याऽसद्भावो भवति किम्? नैव भवतीति। यदि-चक्षुरयथार्थज्ञानमुत्पादयतीति कृत्वा नहि कश्चिच्चक्षुरेव तावतोत्पाटयति। कुत्रचित् व्यापारे लाभाभावे किं सर्वत्र व्यापारः परित्यज्यते?। किञ्चिन्निमित्तं सत्यं भवति कस्यचिन्नैमित्तिकस्य किञ्चिदसत्यमपि क्वचित्, तावता तज्ज्ञानमेवाऽसत्यमिति कृत्वा दृष्टा च'

कहते हैं। परन्तु अक्रियावादियों का यह कथन समीचीन नहीं है। एक जगह कहीं विपर्यास होने से सर्वथा उसका त्याग कर देना कल्याणकारी नहीं है। मृगतृष्णा में जल का ज्ञान होना विपरीत ज्ञान है तो क्या इस दृष्टान्त से कूप और सरोवर आदि में होने वाला जलज्ञान भी विपरीत हो जाएगा? वहां भी जल का अभाव हो जाएगा? ऐसा नहीं होता। किसी समय किसी के नेत्र ने यदि विपरीत ज्ञान उत्पन्न कर दिया तो क्या वह अपने नेत्र को ही उखाड़ कर फेंक देता है? कभी व्यापार में लाभ न हुआ तो क्या व्यापार करना ही त्याग कर दिया जाता है? कोई निमित्त सत्य होता है और किसी नैमित्तिक का कोई निमित्त कहीं असत्य भी हो जाता है तो इतने मात्र से उस ज्ञान को सर्वत्र असत्य मान कर विद्या का अध्ययन करने वाले विद्या का

પરંતુ અક્રિયાવાદિયોનું આ કથન બરોબર નથી. એક જગો એ ક્યાંક વિપર્યાસ હોવાથી સર્વથા તેનો ત્યાગ કરવો કલ્યાણકારક નથી. મૃગતૃષ્ણામાં પાણીનું જ્ઞાન થવું તે વિપરીત જ્ઞાન છે. તો શું આ દૃષ્ટાંતથી કૂવો અને સરોવર વિગેરેમાં થવાવાળું પાણી સંબંધી જ્ઞાન પણ વિપરીત થઈ જશે? ત્યાં પણ પાણિનો અભાવ થઈ જશે? તેમ થતું નથી કોઇ વખતે કોઇના નેત્રે જો વિપરીત જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી દીધું હોય તો શું તે પોતાના નેત્રને જ ઉખાડીને ફેંકી દે છે? કદાચ વ્યાપારમાં લાભ ન થયો હોય તો શું વ્યાપાર કરવાનો જ ત્યાગ કરી દેવાય છે? કોઇ નિમિત્ત સત્ય હોય છે, અને કોઇ નૈમિત્તિકનું કોઇ નિમિત્ત કયાંક અસત્ય પણ થઈ જાય છે. તો એટલા માત્રથી તે જ્ઞાનને બધેજ અસત્ય માનીને વિદ્યાનો અભ્યાસ કરવાવાળા વિદ્યાનો ત્યાગ

नहि विद्यामधीयाना विद्यात्यागमिच्छन्ति न चोपदिशन्ति वाऽन्येषां कृते। अतो ज्ञानक्रियेति द्वयमेव मोक्षहेतुरिति भावः ॥१०॥

एवं तर्कबलेनाऽक्रियाऽक्रियावादिमतं निराकृत्य सम्प्रति-क्रियावादिमत-प्रदर्शनपूर्वकं तन्मतं निराकरोति सूत्रकारः-'ते एवमक्खंति' इत्यादि ।

मूलम्—ते एव मक्खंति समिच्च लोगं,
तहा तहा समणा माहणा य।
सयं कडं णन्नकडं च दुक्खं,
आहंसु विज्जाचरणं पमोक्खं ॥११॥

छाया—त एव माख्यान्ति समेत्य लोकं, तथा तथा श्रमणा माहनाश्च ।
स्वयं कृतं नान्यकृतं च दुःखम्, आहुश्च विद्याचरणं प्रमोक्षम् ॥११॥

त्याग नहीं कर देते और न दूसरों को विद्या के त्याग का उपदेश करते हैं। अतएव तात्पर्य यह है कि ज्ञान और क्रिया दोनों ही मोक्ष के मार्ग हैं ॥१०॥

इस प्रकार तर्क के बल से अक्रियावादियों के मत का निराकरण करके अब क्रियावादियों के मत को दिखला कर सूत्रकार उसका निराकरण करते हैं-'ते एवमक्खंति इत्यादि ।

शब्दार्थ—'ते-ते' वे 'समणा-श्रमणाः' श्रमण अर्थात् शाक्यादि, भिक्षु 'य-च' तथा 'माहणा-माहना' माहन अर्थात् ब्राह्मण 'एवं-एवम्' पूर्वोक्त प्रकार से 'अक्खंति-आख्यान्ति' प्रतिपादनकरते हैं वे क्या प्रतिपादन करते है ? इसके लिये सूत्रकार कहते हैं-'लोगं-लोकम्'

કરી દેતા નથી. તેમજ બીજાઓને વિદ્યાના ત્યાગનો ઉપદેશ પણ આપતા નથી, તેથીજ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-જ્ઞાન અને ક્રિયા બન્ને મોક્ષના માર્ગ છે. ॥૧૦॥

આ પ્રમાણે તર્કના બળથી અક્રિયાવાદિયોના મતનું ખંડન કરીને હવે ક્રિયાવાદિયોના મતને બતાવીને સૂત્રકાર તેનું નિરાકરણ કરે છે. 'ते एवमक्खंति' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'ते-ते' એ 'समणा-श्रमणाः' શ્રમણ અર્થાત્ શાકયાદિ ભિક્ષુકો 'य-च' તથા 'माहणा-माहना' માહન અર્થાત્ બ્રાહ્મણ 'एव-एवम्' પૂર્વોક્ત પ્રકારથી 'अक्खंति-आख्यान्ति' પ્રતિપાદન કરે છે. તેઓ શું પ્રતિપાદન કરે છે એ બતાવતાં સૂત્રકાર કહે છે કે-'लोगं-लोकम्' સ્થાવર અને જંગમાત્મક

अन्वयार्थः—(ते) ते 'समणा' श्रमणाः–शाक्यादयः (य) च तथा (माहणा) माहनाः–परतीर्थिका ब्राह्मणा वा क्रियावादिनः (एवं) एवम्–इत्थम् (अक्खंति) आख्यान्ति–कथयन्ति यत् (लोगं) लोकम्–स्थावरजङ्गमात्मकम् (समिच्च) समेत्य–स्व स्व कृतकर्मभोक्तृत्वेन ज्ञात्वा (तहा तहा) तथा तथा–यथायथा क्रिया क्रियते तथा तथा–तेन तेन प्रकारेण स्वर्गनरकादिरूपं फलं भवतीति कथयन्ति,

स्थावर जंगमात्मक लोकको 'समिच्च-समेत्य' अपने अभिप्रायानुसार जानकर 'तहा तहा–तथा तथा' जिस जिस प्रकार क्रिया की जाती है उस उस प्रकार स्वर्ग नरकादिरूप फल होता है ऐसा कहते हैं और जो कुछ दुःख अथवा सुख होता है वह सब जीव 'सयंकडं–स्वयम् कृतम्' अपने आप किया हुआ 'दुक्खं–दुःखम्' दुःख अथवा सुख का अनुभव कहते हैं 'णन्नकडं–नान्यकृतम्' अन्य के द्वारा अर्थात् ईश्वर अथवा कालादिकृत नहीं है उनका यह कथन युक्ति युक्त नहीं है कारण कि तीर्थंकर गणधर आदि 'विज्जाचरणं–विद्याचरणम्' विद्या–ज्ञान चरण माने चारित्र जिनका कारण है ऐसा 'पमोक्खं प्रमोक्षम्' 'आहंसु–आहुः' कहते हैं अर्थात् मोक्ष, ज्ञान और क्रिया दोनों से साध्य होता है ऐसा तीर्थंकरादिकहते हैं ॥११॥

अन्वयार्थ—कोई कोई श्रमण और ब्राह्मण स्थावर जंगम रूप जगत् को अपने कर्मों का फल भोगते जानकर कहते हैं कि क्रिया के अनु·

લોકને 'समिच्च–समेत्य' પોતાના અભિપ્રાય પ્રમાણે જાણીને 'तहा तहा–तथा तथा' જેજે રીતે ક્રિયા કરવામાં આવે છે, એ એ પ્રકારથી સ્વર્ગ નરક વિગેરે પ્રકારથી ફળ પ્રાપ્ત થાય છે તેમ કહે છે, અને જે કંઇ દુઃખ અથવા સુખ મળે છે, તે બધું જીવ 'सय कडं–स्वयं कृतम्' પોતે પોતાની મેળેજ કરેલા 'दुःखं–दुखम्' દુઃખ અથવા સુખનો અનુભવ કરે છે. 'णन्नकडं–नान्यकृतम्' અન્યના દ્વારા અર્થાત્ ઈશ્વર અથવા કાળ વિગેરેથી કરવામાં આવેલ નથી. તેઓનું આ કથન યુક્તિ સંગત નથી. કારણ કે તીર્થંકર ગણધર વિગેરે 'विज्जाचरण–विद्याचरणम्' વિદ્યા–જ્ઞાન ચરણ અર્થાત્, ચારિત્ર જેનું કારણ છે એવા 'पमोक्खं–प्रमोक्षम्' મોક્ષને 'आहंसु–आहु' કહે છે અર્થાત્ મોક્ષ, જ્ઞાન અને ક્રિયા એ બન્ને દ્વારા સાધ્ય કરી શકાય છે એ પ્રમાણે તીર્થંકરાદિ કહે છે. ॥૧૧॥

અન્વયાર્થ—કોઈ કોઈ શ્રમણ અને બ્રાહ્મણ સ્થાવર જંગમ રૂપ જગતને પોતાના કર્મોના ફળને ભોગવનાર સમજીને કહે છે કે–ક્રિયા પ્રમાણે જ ફળ

किञ्च यत्किमपि दुःखं सुखं वा भवति तत्सर्वं जीवाः (सयं कडं) स्वयंकृतम् (दुक्खं) दुःखं सुखं वा अनुभवन्ति किन्तु (णन्नकडं) नान्यकृतम्, अन्येन ईश्वर-कालादिना कृतं नानुभवन्तीति। किन्तु-नैतेषां कथनं युक्तियुक्तम्, यतस्तीर्थंकर-गणधरादयः (विज्जाचरणं) विद्याचरणं-ज्ञानक्रियाहेतुकम् (पमोक्खं) प्रमोक्षं वदन्ति न तु केवलेन ज्ञानेन केवलया वा क्रियया मोक्षो भवतीति भावः ॥११॥

टीका—'ते' ते 'समणा' श्रमणाः-शाक्यादयः 'य' च-तथा 'माहणा' माहनाः-परतीर्थिका ब्राह्मणा क्रियावादिनः-ये क्रियया एव ज्ञाननिरपेक्षया तपः संयमाराधनलक्षणया एव मोक्षमिच्छन्ति। 'एवं' एवम्-इत्थम् 'अक्खंति आख्यान्ति -प्रतिपादयन्ति। किमाख्यान्तीत्याह-'लोगं' लोकम्-स्थावरजङ्गमात्मकम् 'समिच्च' समेत्य-स्व स्व कृतकर्मभोक्तृत्वेन ज्ञात्वा 'तहा तहा' तथा तथा- तेन तेन प्रकारेण, यथा यथा क्रिया क्रियते-तथा तथैव स्वर्गनरकादिरूपं फलं भवतीति कथयन्ति। किञ्च-यत्किमपि सुखं दुःखं वा भवति तत्सर्वम् 'सयं कडं' स्वयमेव-

सार ही फल होता है। वे यह भी कहते हैं कि दुःख स्वयंकृत है, परन्तु तीर्थंकर गणधरों का कहना है कि ज्ञान और क्रिया से ही मोक्ष होता है ॥११॥

टीकार्थ—शाक्य आदि श्रमण और परतीर्थिक ब्राह्मण, जो क्रिया-वादी हैं, वे ज्ञाननिरपेक्ष अकेली तप एवं संयम की आराधनारूप क्रिया से ही मोक्ष मानते हैं। वे कहते हैं-यह स्थावर एवं जंगम जगत् अपने अपने किये कर्मों को भोगता है। जो जैसी क्रियाकरता है उसे वैसा ही स्वर्ग नरक आदि रूप फल प्राप्त होता है। तथा जो भी सुख या दुःख होता है, वह सब अपने ही द्वारा उपार्जित किया हुआ भोगा

મળે છે, તેઓ એવું પણ કહે છે કે-દુઃખ પોતે પોતાના જ પેદા કરેલ છે. અન્ય દ્વારા કરાયેલ નથી પરંતુ તીર્થંકર અને ગણધરોનું કથન છે કે-જ્ઞાન અને ક્રિયાથી જ મોક્ષ થાય છે. ॥૧૧॥

ટીકાર્થ—શાકય વિગેરે શ્રમણ અને પરતીર્થિક બ્રાહ્મણ કે જેઓ ક્રિયા વાદિયો છે, તેઓ જ્ઞાન શિવાય એટલા તપ અને સંયમની આરાધના રૂપ ક્રિયાથી જ મોક્ષ માને છે. તેઓ કહે છે કે-આ સ્થાવર અને જંગમ જગત્ પોત પોતાના કરેલ કર્મોને જ ભોગવે છે. જેઓ જે રીતની ક્રિયા કરે છે, તેને એજ પ્રમાણે સ્વર્ગ, નરક વિગેરે રૂપ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. તથા જે કાંઈ સુખ અથવા દુઃખ થાય છે, તે બધું જ પોતે પ્રાપ્ત કરેલ કર્મના ફળ રૂપે

आत्मनैव कृतमुपभुज्यते 'णन्नकडं' नान्यकृतम्, तत् 'दुक्खं' दुःख सुखं वा नान्येन ईश्वरकालादिना संपादितं भवतीति ते कथयन्ति, किन्तु न तत्तेषां युक्तियुक्तम् यतः तीर्थंकरगणधरादयः 'विज्जाचरणं' विद्याचरणम्–विद्याज्ञानम् चरणं चारित्रं क्रिया, एतदुभयं कारणतया विद्यते यस्य तादृशम् 'पमोक्खं' प्रमोक्षम् 'आहंसु' आहुः कथयन्ति इति। न केवलया क्रियया न वा केवलेन ज्ञानेन मोक्षो भवति किन्तु ज्ञानक्रियाभ्यामेव मोक्ष इति तीर्थकरादिमतमिति ॥११॥

मूलम्–ते चक्खुलोगंसीह णायगाउ,
मग्गाणुसासंति हितं पयाणं।
तहा तहा सासय माहु लोए,
जंसी पया माणव संपगाढा॥१२॥

छाया—ते चक्षुर्लोकस्येह नायकास्तु, मार्गमनुशासन्ति हितं प्रजानाम्।
तथा तथा शाश्वतमाहुर्लोको, यस्मिन् प्रजा मणव संपगाढाः॥१२॥

जाता है, ईश्वर या काल आदि किसी अन्य का किया हुआ नहीं भोगा जाता। वे इस प्रकार कह कर क्रिया को ही फलप्रद कहते हैं, किन्तु उनका यह कथन युक्तियुक्त नहीं है। क्योंकि तीर्थंकर और गणधर आदि ज्ञान और क्रिया दोनों को ही मोक्ष का कारण कहते हैं। अर्थात् तीर्थंकर का मत यह है कि न अकेली क्रिया से मोक्ष होता है और न अकेले ज्ञान से ही, किन्तु दोनों ही मोक्ष के अनिवार्य कारण हैं ॥११॥

'ते चक्खु लोगंसीह' इत्यादि।

शब्दार्थ–'ते-ते' वे तीर्थंकर गणधर आदि 'इहलोगंसि–इहलोके' इस लोकमें 'चक्खु–चक्षुः' नेत्रके समान हैं 'उ–तु' तथा 'णायगा–नायकाः'

ભોગવવામાં આવે છે. ઇશ્વર અથવા કાળ વિગેરે કોઈ બીજાએ કરેલ કર્મના ફળને ભોગવવામાં આવતું નથી. તેઓ આ પ્રમાણે કહીને ક્રિયાને જ ફળકૃત કહે છે, પરંતુ તેઓનું આ કથન યુક્તિ સંગત નથી. કેમકે તીર્થંકર અને ગણધર આદિ જ્ઞાન અને ક્રિયા બન્નેને મોક્ષનું કારણ કહે છે. અર્થાત્ તીર્થંકરનો મત એવો છે કે–એકલી ક્રિયાથી મોક્ષ થતો નથી. અને એકલા જ્ઞાનથી પણ મોક્ષ થતો નથી. પરંતુ એ બન્ને મોક્ષના અનિવાર્ય કારણ છે. ॥૧૧॥

'તે ચક્ખુલોગંસીહ' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'તે-તે' તે તીર્થંકર ગણધર વિગેરે 'इहलोगंसि–इहलोके' આ

अन्वयार्थ—'ते' ते-तीर्थंकरगणधरादयः 'इह' इह-अस्मिन् 'लोगंसि' लोके चतुर्दशरज्ज्वात्मके (चक्खु) चक्षुः-चक्षुरिव चक्षुः सर्वपदार्थप्रदर्शकत्वात् (उ) तु तथा-(णायगा) नायकाः-नेतारः प्रधानाः, अत एव ते (पयाणं) प्रजानां प्राणिनाम् (हितं) हितम्-इह परलोके च हितकरम् (मग्ग) मार्ग-मोक्षमार्गम् (अणुसासंति) अनुशासन्ति-कथयन्ति, किञ्च-(लोए) लोकः यथा-यथारूपेण शाश्वतो वर्त्तते (तहा तहा) तथा तथा-तेन तेन रूपेण तं-लोकम् (सासयं) शाश्वतम् (आहु) कथयन्ति (माणव) हे मानव! (जंसि) यस्मिन् लोके (पया) प्रजाः-प्राणिनः (संपगाढा) संप्रगाढाः-सं सम्यक्तया प्रकर्षेण व्यवस्थिताः सन्तीति ॥१२॥

नायक अर्थात् नेता होने से प्रधान-अर्थात् सर्व श्रेष्ठ है अतएव वे 'पयाणं-प्रजानां' प्राणियों के 'हितं-हितम्' इसलोक एवं परलोक में हित-करनेवाला 'मग्गं-मार्ग' मोक्षमार्ग को 'अणुसासंति-अनुशासन्ति' बताते हैं और 'लोए-लोकः' चतुर्दशरज्ज्वात्मक अथवा पंचास्तिकायरूप यह लोक जिस जिस प्रकारसे शाश्वत है 'तहा तहा-तथा तथा' उस उस प्रकारसे 'सासयं-शाश्वतम्' सर्वकाल बने रहने से नित्य 'आहु-आहुः' कहते हैं 'माणव-हे मानव' हे मनुष्य 'जंसि-यस्मिन्' जिस लोकमें 'पया-प्रजाः' प्राणी-जीव 'संपगाढा-संप्रगाढाः' नारक तिर्यंच मनुष्य और देव पनेसे व्यवस्थित हैं ॥१२॥

अन्वयार्थ—तीर्थंकर आदि इस लोक में चक्षु के समान हैं। नायक-प्रधान हैं, प्राणियों को हितकारी मार्ग का उपदेश देते हैं। जिस रूपसे

લોકમાં 'चक्खु-चक्षुः' નેત્ર સરખા છે. 'उ-तु' તથા 'णायगा-नायकाः' નાયક એટલે કે નેતા હોવાથી પ્રધાન અર્થાત્ સર્વ શ્રેષ્ઠ છે. અતએવ તેઓ 'पयाणं-प्रजानां' પ્રાણિયોના 'हित-हितम्' આ લોક અને પરલોકમાં હિત કરવાવાળા 'मग्गं-मार्गम्' મોક્ષ માર્ગને 'अणुसासंति-अनुशासति' બતાવે છે. અને 'लोए-लोकः' ચૌદરજ્જવાત્મક અથવા પંચાસ્તિકાય રૂપ આ લોક જે જે પ્રકારથી શાશ્વત -નિત્ય છે 'तहा तहा-तथा तथा' એ એ પ્રકારથી 'सासयं-शाश्वतम्' સર્વ કાળ વિદ્યમાન રહેવાથી નિત્ય 'आहु-आहुः' કહે છે. 'मणव-हे मानव' હે મનુષ્યો 'जंसि-यस्मिन्' જે લોકમાં 'पया-प्रजाः' પ્રાણી-જીવ 'संपगाढा-संप्रगाढाः' નારક, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવપણાથી વ્યવસ્થિત છે. ॥૧૨॥

અન્વયાર્થ—તીર્થંકર વિગેરે આ લોકમાં નેત્ર સરીખા છે. નાયક-પ્રધાન છે. પ્રાણિયોને હિતકારી માર્ગનો ઉપદેશ આપે છે. જે રીતે લોકશા-

टीका—पुनरप्याह-'ते' ते-तीर्थंकरगणधरादयः 'इहलोगंसि' इह लोके अस्मिन् लोके 'चक्खु' चक्षुरिव चक्षुः-पदार्थजातप्रदर्शकत्वात् यथा लोके चक्षुर्योग्यदेशस्थितपदार्थसार्थप्रदर्शका, तथेमे महानुभावाः यथाऽवस्थितान् पदार्थानवबोधयन्तः प्रकाशकल्पाः। तथा-'णायगा उ' नायकास्तु सदुपदेशदानात् मार्गप्रदर्शकत्वेन नेतारः-सर्वतः प्रधाना इत्यर्थः अतएव ते 'पयाणं' प्रजानाम्-प्राणिनाम् 'हितं' हितम् हितकरम्-इह परत्र सुखजनकत्वात् 'मग्गं' मार्गम्-मोक्षमार्गम् 'अणुसासंति' अनुशासति-उपदिशन्ति-प्रदर्शयन्तीत्यर्थः। तथा-'लोए' लोकः-चतुर्दशरज्ज्वात्मकः पञ्चास्तिकायरूपो वाऽयं लोकः यथा यथा रूपेण शाश्वतो वर्त्तते 'तहा तहा' तथा तथा-तेन तेन प्रकारेण तं लोकम् 'सासयं' शाश्वतम् सर्वकालावस्थायित्वेन नित्यम् 'आहु' आहुः-कथयन्ति। अथवा-यथा यथा

शाश्वत है, उस रूप से उसे शाश्वत कहते हैं। हे मनुष्य जिसमें प्राणी निवास करते हैं ॥१२॥

टीकार्थ—इस लोक में तीर्थंकर तथा गणधर आदि चक्षु के समान है। जैसे चक्षु, योग्य देश में स्थित पदार्थों के समूह को प्रकाशित करती है, उसी प्रकार ये महानुभाव समस्त पदर्थों को यथार्थ रूप से प्रकाशित करते हैं। वे नायक हैं अर्थात् सदुपदेश देकर मार्गप्रदर्शक होने के कारण सर्व प्रधान हैं। इस कारण वे प्राणियों को हितकर इहलोक और परलोक में सुखदायी मोक्ष मार्ग का उपदेश देते हैं। तथा यह चौदह राजू प्रमाण लोक या पंचास्तिकाय रूप लोक जिस अपेक्षा से शाश्वत अर्थात् नित्य है, उस अपेक्षा इसे नित्य कहते हैं-सदा काल स्थित-रहने वाला कहते हैं। अथवा ज्यों-ज्यों मिथ्यात्व आदि

શ્વત છે. તે રીતે તેને શાશ્વત કહે છે. હે મનુષ્ય! જેમાં પ્રાણી માત્ર નિવાસ કરે છે. ॥૧૨॥

ટીકાર્થ—આ લોકમાં તીર્થંકર તથા ગણધર વિગેરે ચક્ષુની બરાબર છે. જેમ નેત્ર યોગ્ય દેશમાં રહેલા પદાર્થોના સમૂહને પ્રકાશિત કરે છે, એજ પ્રમાણે આ મહાનુભાવો સઘળા પદાર્થોને યથાર્થ રૂપે બતાવે છે. તેઓ નાયક છે. અર્થાત્ સદુપદેશ આપીને માર્ગ બતાવવા વાળા હોવાથી સર્વ પ્રધાન છે. તે કારણથી પ્રાણિયોના હિતકર આલોક અને પરલોકમાં સુખદાયી મોક્ષ માર્ગનો ઉપદેશ આપે છે. તથા આ ચૌદ રાજૂ પ્રમાણ લોક અથવા પંચાસ્તિકાય રૂપ લોક જે અપેક્ષાથી શાશ્વત અર્થાત્ નિત્ય છે, એ અપેક્ષાએ તેને નિત્ય કહે છે.-અર્થાત્ સદા કાળ સ્થિર રહેવાવાળા કહે છે. અથવા જેમ

मिथ्यात्वमभिवर्धते तथा तथा संसारस्याऽभिवृद्धि र्भवतीति कथयन्ति। 'जंसि' यस्मिन् लोके 'पया' प्रजाः-प्रजायन्ते इति प्रजाः-प्राणिनः-षड्जीवनिकायरूपाः 'माणव' हे मानव! हे भव्यपुरुष! प्रायो मानवस्यैव उपदेशार्हत्वात् मानवग्रहणम् 'संपगाढा' संप्रगाढाः-सम्यकतया नारकतिर्यङ्नरामरभेदमाश्रित्य प्रकर्षेण व्यवस्थिता इति ॥सू०१२॥

सम्प्रति सूत्रकारो जन्तूनामंशतो भेदान् प्रदर्शयन् तेषां संसारपर्यटनप्रकारं दर्शयति-'जे रक्खसा वा' इत्यादि।

मूलम्-जे रक्खसा वा जमलोइया वा,
जे वा सुरा गंधव्वा य काया।
आगासगामी य पुढो सिया,
जे पुणो पुणो विप्परियासुवेंति ॥१३॥

छाया-ये राक्षसा वा यमलौकिका वा, ये वा सुरा गन्धर्वाश्च कायाः।
आकाशगामिनश्च पृथिव्याश्रिता, ये पुनः पुन र्विपर्यासमुपयान्ति॥१३॥

की वृद्धि होती है, त्यों-त्यों संसार (भव भ्रमण) की वृद्धि होती है, ऐसा कहते हैं। हे मनुष्य! लोक वह है कि जिस में प्रजा अर्थात् षट्काय के जीव निवास करते हैं। यहां 'मनुष्य' शब्द के प्रयोग का कारण यह है कि मनुष्य ही प्रायः उपदेश के योग्य होता है ॥१२॥

अब सूत्रकार जीवों के कतिपय भेद दिखलाकर उनके संसार पर्यटन का प्रकार कहते हैं-'जे रक्खसा वा' इत्यादि।

शब्दार्थ--'जे-ये' जो 'रक्खसा-राक्षसाः' अर्थात् व्यन्तर विशेष हैं तथा जो 'जमलोइया-यम लौकिकाः' अम्बाम्बरीष आदि परमाधार्मिक

જેમ મિથ્યાત્વ વિગેરેની વૃદ્ધિ થાય છે, તેમ તેમ સંસાર (ભવ ભ્રમણ) ની વૃદ્ધિ થાય છે, એમ કહે છે. હે મનુષ્ય! લોક એ છે કે-જેમાં પ્રજા અર્થાત્ ષટ્ કાયના જીવો નિવાસ કરે છે. અહિયાં 'મનુષ્ય! શબ્દના પ્રયોગનું કારણ એ છે કે-પ્રાયઃ મનુષ્યો જ ઉપદેશને યોગ્ય હોય છે. ॥૧૨॥

હવે સૂત્રકાર જીવોના કેટલાક ભેદો બતાવીને તેઓના સંસારમાં પર્યટનના પ્રકારો કહે છે

'जे रक्खसा वा' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ— 'जे-ये' જે 'रक्खसा-राक्षसाः' રાક્ષસ અર્થાત્ વ્યન્તર વિશેષ છે તથા જે 'जमलोइया-यमलौकिकाः' અમ્બા અમ્બરીષ વિગેરે પરમાધાર્મિક

अन्वयार्थः—(जे) ये-केचित् (रक्खसा) राक्षसाः-राक्षसास्तनो व्यन्तराः (जमलोइया) यमलौकिकाः-अम्बादयः परमाधार्मिकाः (वा) वा-अथवा (जे) ये-केचन (सुरा) सुराः-देवाः सौधर्मादिवैमानिकदेवाः, उपलक्षणाद् असुरा वा-असुरकुमारादि भवनवासिनः (य) च-चशब्दाद् ज्योतिष्कदेवाश्च (गंधव्वा) गन्धर्वाः

है 'वा-वा' अथवा 'जे-ये' जो कोई 'सुरा-सुराः' सौधर्मादि वैमानिक देव उपलक्षणसे असुरकुमारादि भवनपति 'य-च' और 'गंधव्वा-गंधर्वाः' गंधर्व तथा 'काया-कायाः' पृथिवीकायादि छ जीवनीकाय 'य-च' और 'आगासगामी-आकाशगामिनः' पक्षीगण अथवा जिनको आकाश गमन की लब्धी प्राप्त हुई है ऐसे विद्याचारण जङ्घाचारण आदि तथा 'जे-ये' जो कोई 'पुढो सिया-पृथव्याश्रिताः' पृथ्वीके आश्रयसे रहनेवाले पृथिव्यादि एकेन्द्रियादि पंचेंद्रिय तक के सभी प्राणी है वे सब अपने आप किये कर्म से 'पुणो पुणो-पुनः पुनः' बार बार 'विप्परियासं-विपर्यासम्' घटीयन्त्र के जैसे परिभ्रमण को 'उवें ति-उपयन्ति' प्राप्त होते हैं अर्थात् संसार में परिभ्रमण करते रहते हैं ॥१३॥

अन्वयार्थ-जो राक्षस अर्थात् एक प्रकार के व्यन्तर हैं, जो अम्ब आदि परमाधार्मिक है, या जो सौधर्म देवलोक आदि में रहने वाले वैमानिक देव हैं, उपलक्षण से असुरकुमार आदि भवनवासी हैं, 'च'

છે 'वा-वा' અથવા 'जे-ये' જે કોઈ 'सुरा-सुराः' સૌધર્માદિ વૈમાનિક દેવ ઉપલક્ષણથી અસુરકુમારાદિ ભવનપતિ 'य-च' અને 'गंधव्वा-गंधर्वाः' ગંધર્વ તથા 'काया-कायाः' પૃથ્વીકાયાદિ છ પ્રકારના જીવનીકાયો 'य-च' અને 'आगासगामी-आकाशगामिन' પક્ષિ સમૂહ અથવા જેઓને આકાશમાં જવાની લબ્ધી પ્રાપ્ત થઈ છે એવા વિદ્યાચારણ જંઘાચારણ વિગેરે તથા 'जे-ये' જે કોઈ 'पुढोसिया-पृथिव्याश्रिताः' પૃથ્વીના આશ્રયથી રહેવાવાળા પૃથિવ્યાદિ એકેન્દ્રિયથી પંચેન્દ્રિય સુધીના બધા પ્રાણિયો છે, તેઓ બધા પોતે પોતાની મેળેજ કરેલા કર્મથી 'पुणो पुणो-पुन पुन.' વારંવાર विप्परियासं-विपर्यासम्' રેંટ-ચકની માફક પરિભ્રમણને 'उवेंति-उपयन्ति' પ્રાપ્ત થાય છે, અર્થાત્ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતા રહે છે એટલે કે સંસારમાં જ ભટકયા કરે છે. ॥૧૩॥

અન્વયાર્થ—જો કોઈ રાક્ષસ અર્થાત્ એક પ્રકારના વ્યંતર જેઓ અમ્બ વિગેરે પરમાધાર્મિક છે, અથવા જે સૌધર્મ આદિ દેવલોકમાં રહેવાવાળા વૈમાનિક દેવ છે, ઉપલક્ષણથી અસુરકુમાર વિગેરે ભવનવાસી છે, 'च' શબ્દથી જ્યોતિષ્ક છે, તથા ગંધર્વ અને વિદ્યાધર છે, તથા છ જીવનિ·

विद्याधराः, तथा–(काया) कायाः–षड्जीवनिकायाः (य) च–तथा–(आगासगामी) आकाशगामिनः–पक्षिगः, सम्प्राप्ताकाशगमनलब्धिमन्तो विद्याचारणादयो वा तथा (जे) ये–केचित् (पुढोसिया) पृथिव्याश्रिताः पृथिवीनिश्रिताः पृथिव्याद्येकेन्द्रिया द्वित्रिचतुःपञ्चेन्द्रिया वा, सर्वे चतुर्विंशतिदण्डकस्थाः प्राणिन इत्यर्थः, सर्वे स्वकृतकर्मभिः (पुणो पुणो) पुनः पुनः–वारं वारम् (विप्परियासं) विपर्यासम्–अरहट्टघटीन्यायेन परिभ्रमणम् (उवेंति) उपयन्ति प्राप्नुवन्ति संसारे परिभ्रमन्तीत्यर्थः ॥१३॥

टीका—'जे' ये–केचन 'रक्खसा' राक्षसाः–व्यन्तरविशेषाः राक्षसग्रहणेन सर्वेऽपि व्यन्तराः संगृहीता भवन्ति। तथा–'जे जमलोइया वा' ये यमलौकिका अम्बाम्बरीषादयः परमाधार्मिकादयः 'जे वा सुरा' ये वा सुराः–सौधर्मप्रभृतयो वैमानिकाः। इह च शब्देन ज्योतिष्काणां सूर्यदीनां संग्रहः। तथा–'गंधव्वा' ये गन्धर्वाः–विद्याधरा व्यन्तरभेदाः। तथा–'काया' कायाः–पृथिवीकायादयः

शब्द से ज्योतिष्क हैं, तथा गंधर्व एवं छह जीवनिकाय हैं, आकाशगामी पक्षी हैं या आकाशगमन लब्धिवाले विद्याचारण आदि हैं तथा पृथ्वीके आश्रित एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय और पंचेन्द्रिय हैं, अर्थात् चौवीसों दण्डकों के अन्तर्गत सभी प्राणी हैं; वे अपने अपने किये कर्मों से भवभ्रमण को प्राप्त होते हैं ॥१३॥

टीकार्थ—यहां 'राक्षस' शब्दसे सभी व्यन्तरों को ग्रहण किया गया है, अतएव जो व्यन्तर हैं, जो यमलोक में रहने वाले अम्ब, अम्बरीष आदि परमाधार्मिक हैं, जो सौधर्म आदि विमानों में रहने वाले वैमानिक देव हैं, 'च' शब्दसे सूचित सूर्य आदि ज्योतिष्क देव हैं, जो गन्धर्व नामक व्यन्तर हैं, पृथ्वीकायिक आदि छह जीवनिकाय हैं, जो

કાય છે, આકાશમાં જવાવાળા પક્ષી છે, અથવા આકાશગામી લબ્ધીવાળા વિદ્યાચારણ વિગેરે છે, તથા જે કોઈ પૃથ્વીના આશ્રિત એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરીન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય છે, અર્થાત્ ચોવીસે દંડકોના અંતર્ગત સઘળા પ્રાણિયો છે, તેઓ રેંટની જેમ પોત પોતાના કરેલા કર્મોથી ભવભ્રમણ પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૧૩॥

ટીકાર્થ—અહિયાં 'રાક્ષસ' શબ્દથી સઘળા વ્યન્તરોને ગ્રહણ કરેલા છે. તેથી જે વ્યન્તર છે, તથા યમ લોકમાં રહેનારા જે અમ્બ, અમ્બરીષ વિગેરે પરમાધાર્મિક છે, જે સૌધર્મ વિગેરે વિમાનોમા રહેવાવાળા વૈમાનિક દેવો છે, તથા 'ચ' શબ્દથી બતાવેલા સૂર્ય વિગેરે જ્યોતિષ્ક દેવ છે, જે ગંધર્વ નામના વ્યન્તર દેવ છે, પૃથ્વિકાયિક વિગેરે છ જીવનિકાય છે, જે આકા-

षडपि जीवनिकायाः, तथा ये 'आगासगामी य' आकाशगामिनश्च पक्षिणः सम्प्राप्ताकाशगमनलब्धयो विद्याचारणजङ्घाचारणादयो विद्याधरा वा। तथा-ये च 'पुढोसिया' पृथिव्याश्रिताः पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पति द्वित्रिचतुष्पञ्चेन्द्रिया', ते सर्वेऽपि स्वकृतकर्मभि, 'पुणो-पुणो' पुनः पुनः अनेकप्रकारकम् 'विप्परियासम्-त्रिविविधम् अनेकप्रकारकं पर्यासं-परिक्षेपं घटीयन्त्रन्यायेन परिभ्रमणम् 'उवेंति' उपयन्ति-प्राप्नुवन्तीति ॥१३॥

मूलम्-जमाहु ओहं सलिलं अपारगं,
जाणाहि णं भवगहणं दुमोक्खं।
जंसी विसन्ना विसयंगणाहिं,
दुहओऽवि लोयं अणुसंचरंति ॥१४॥

छाया—यमाहुरोघं सलिलमपारक, जानीहि खलु भवगहनं दुर्मोक्षम्।
यस्मिन् विषण्णा विषयाङ्गनाभि, द्विधाऽपि लोकमनुसंचरन्ति

आकाशगामी पक्षी या आकाशगमन की लब्धि वाले विद्याचारण, जंघाचारण आदि विद्याधर हैं और जो पृथ्वी आश्रित पृथ्वी अप् तेज वायु वनस्पति के तथा द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय एवं पंचेन्द्रिय जीव हैं, वे सभी अपने अपने द्वारा उपार्जित कर्मों से बार बार अरहट के जैसा अनेक प्रकार के भवभ्रमण को प्राप्त होते हैं ॥१३॥

'जमाहु ओहं' इत्यादि।

शब्दार्थ—'जं-यम्' जिस संसार को 'सलिलं ओहं-सलिलम् ओघम्' स्वयम्भूरमण समुद्र के जलके समूह जैसा 'अपारगं-अपारकम्' पार करनेमें अशक्य अर्थात् अपार 'आहु-आहुः' तीर्थंकर गण-

---

शमां જવાવાળા પક્ષી અથવા આકાશની લબ્ધિવાળા વિદ્યાચારણ જંઘાચારણ, વિગેરે વિદ્યાધરો છે, અને જે પૃથ્વી આશ્રિત પૃથ્વી, અપ્ તેજ, વાયુ, વનસ્પતિના તથા દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય જીવો છે, તે સઘળા પોત પોતાના પ્રાપ્ત કરેલા કર્મોથી વારંવાર રેંટની માફક અનેક પ્રકારના ભવ ભ્રમણને પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૧૩॥

'जमाहु ओहं' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'जं-यम्' જે સંસારને 'सलिल ओहं-सलिलम् ओघं' સ્વયમ્ભૂરમણ સમુદ્રના પાણીના સમૂહ જેવો 'अपारगं-अपारकम्' પાર કરવામાં અશક્ય 'आहु-आहुः' તીર્થંકર અને ગણધરોએ કહેલ છે તથા હે મનુષ્યો

अन्वयार्थः-(जं) यं संसारम् (सलिलं ओहं) स्वयम्भूरमणसलिलौघवत् (अपारगं) अपारकम्-पारयितुमशक्यम्, (आहु) आहुः-कथयन्ति-तीर्थकरगणधरादयः तथैव-हे मानव ! इदम् (भवगहणं) भवगहनम्-संसाररूपं वनम् (दुमोक्खं) दुर्मोक्षम्-दुरुत्तरम् (जाणाहि) जानीहि यतः (जंसी) यस्मिन् संसारे ये जनाः 'विसयंगणाहिं) विषयाङ्गनासु-विषयप्रधानासु स्त्रीषु विषयेषु स्त्रीषु च (विसन्ना) विषण्णाः -आसक्ताः विषयाङ्गनाभिर्वा वशीकृता भवन्ति ते (दुहओ वि) द्विधातोऽपि-द्विविधमपि (लोयं) लोकम्-संसारम् स्थावररूपं जङ्गमरूपं च अथवा आकाशाश्रितरूपं पृथिव्याश्रितरूपंच (अणुसंचरंति) अनुसंचरन्ति-भवाद्भवान्तरं परिभ्रमन्ति इति ॥१४॥

धरादिने कहा है तथा हे मनुष्यो ! यह 'भवगहणं-भवगहनम्' संसाररूपी वन को 'दुमोक्खं-दुर्मोक्षम्' दुःखसे ही छुटकारा पा सके ऐसा 'जाणाहि-जानीहि' जानो कारण की 'जंसी-यस्मिन्' जिस संसार में जो मनुष्य 'विसयंगणाहिं-विषयाङ्गनाभिः' शब्दादि विषयो के द्वारा एवं स्त्रियों से 'विसण्णा-विषण्णाः' वशीकृत होते हैं अर्थात् विषयो एवं स्त्रियोंमें आसक्त होते हैं 'वे लोक 'दुहओ वि-द्विधाऽपि' स्थावर जंगमात्मक दोनों प्रकारके 'लोयं-लोकम्' संसार में 'अणुसंचरंति-अनुसंचरन्ति' एक भवसे दूसरे भवमें जाते हैं अर्थात् एक जन्मसे छूट कर दूसरा जन्मधारण करते हैं ॥१४॥

अन्वयार्थ—जिस संसार को स्वयंभूरमण समुद्र के जलसमूह के समान अपार कहा है, उस गहन संसार को दुस्तर समझो, जिसमें विषयों तथा स्त्रिओं में आसक्त हुए जीव त्रस तथा स्थावर रूप से अथवा भूचर तथा खेचर होकर परिभ्रमण करते रहते हैं ॥१४॥

આ 'भवगहणं-भवगहनम्' સંસાર રૂપી વનને 'दुमोक्ख-दुर्मोक्षम्' દુઃખથી જ પાર પામી શકાય એવું 'जाणाहि-जानीहि' જાણો કારણ કે 'जंसी-यस्मिन्' જે સંસારમાં મનુષ્યો 'विसयगणाहिं-विषयाङ्गानाभिः' શબ્દાદિ વિષયો દ્વારા અને સ્ત્રિયોથી 'विसण्णा-विषण्णा.' વશ કરાયલા બને છે. અર્થાત્ વિષયો અને સ્ત્રિયોમાં આસક્ત બને છે. ॥૧૪॥

અન્વયાર્થ—જે સંસારને સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રના જલસમૂહની જેમ અપાર કહેલ છે, એ ગહન એવા સંસારને દુસ્તર સમજો જેમાં વિષયો અને સ્ત્રિયોમાં આસક્ત થયેલ જીવ ત્રસ અને સ્થાવર પણાથી અથવા ભૂચર અને ખેચર થઈને લોકમાં પરિભ્રમણ કરતા રહે છે. ॥૧૪॥

टीका—अपि च 'जं' यं संसारसागरम् 'सलिलं ओहं' स्वयम्भूरमणसलिलौघवत् 'अपारगं' आपारकम्—अनुल्लंघ्यम् 'आहु' आहुः—कथयन्ति तीर्थंकरगणधरादयः, यथा—स्वयम्भूरमणो न केचनचिज्जलचरेण स्थलचरेण वा लङ्घयितुं शक्यस्तथा—ज्ञानदर्शनादिरहितेन नरेणायमपि संसारः संतरितुमशक्य एवेति दर्शयति एवम् 'भवगहणं' भवगहनम्—भववनं चतुरशीतिलक्षयोनिप्रमाणकं संख्येयाऽसंख्येयानन्तस्थितिकम् 'दुमोक्खं' दुर्मोक्षम्—दुःखेन मोचयितुं शक्यम् 'जाणाहि' जानीहि यतः 'जंसि' यस्मिन् संसारे ये जनाः 'विसयंगणाहिं' विषयाङ्गनाभिः—विषयाः शब्दादयस्तैः अङ्गनाभिः स्त्रीभिश्च 'विसन्ना' विषण्णाः—वशीकृताः। विषयाङ्गनासु आसक्ता वा सन्ति ते 'दुहओ' द्विविधमपि 'लोय' लोकम्—स्थावरजङ्गमात्मकम् आकाशपृथिव्यात्मकं वा, यद्वा द्विधापीति—लिङ्ग-

टीकार्थ—तीर्थंकरों एवं गणधरोंने इस संसार को स्वयंभूरमण समुद्र के समान अपार—दुस्तर कहा है। जैसे विशालतम स्वयंभूरमण समुद्र को कोई जलचर या स्थलचर प्राणी पार करने में समर्थ नहीं है उसी प्रकार ज्ञान दर्शन आदि से रहित कोई भी मनुष्य इस संसार को पार करने में समर्थ नहीं है। यह भव—वन चौरासी लाख जीवयोनियों से युक्त और संख्यात, असंख्यात तथा अनन्त स्थितिवाला है। इसे दुर्मोक्ष जानो—इससे छुटकारा पाना कठिन है। इस संसार में शब्दादि विषयों एवं स्त्रियों में आसक्त अथवा इनके वशीभूत हुए प्राणी दोनों प्रकार के लोक में अर्थात् स्थावर—जंगम या पृथ्वीचर—आकाशचर रूप जगत् में परिभ्रमण करते हैं। अथवा दो कारणों से लोक में भ्रमण करते हैं—वेषमात्र की दीक्षा और अविरति से या राग

ટીકાર્થ—તીર્થંકરો અને ગણધરોએ આ સંસારને સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રની સરખો અપાર—દુસ્તર કહેલ છે. જેમ વિશાળ એવા સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રને કોઇ જલચર અથવા સ્થલચર પ્રાણી પાર કરવામાં સમર્થ થતા નથી, એજ પ્રમાણે જ્ઞાન દર્શન વિગેરેથી રહિત કોઇ પણ મનુષ્ય આ સંસારને પાર કરવામાં સમર્થ નથી. આ ભવ—વન ચોર્યાશી લાખ જીવ યોનિયોથી યુક્ત અને સંખ્યાત અસંખ્યાત તથા અનંત સ્થિતિવાળા છે, તેને દુર્મોક્ષ—ન છુટી શકાય તેવો સમજો આમાંથી છુટા થવું કઠણ છે. આ જગતમાં શબ્દાદિ વિષયો અને સ્ત્રિયોમાં આસક્ત અથવા તેને વશ થયેલા પ્રાણી બન્ને પ્રકારના લોકમાં અર્થાત્ સ્થાવર જંગમ અથવા પૃથ્વીચર—આકાશ ચર રૂપ જગતમાં પરિભ્રમણ કરતા રહે છે. અથવા વેષમાત્રની દીક્ષા અને અવિરતિથી અથવા રાગ અને દ્વેષથી આવા બે પ્રકારના કારણોથી લોકમાં ભ્રમણ કરતા રહે છે.

प्राणप्रव्रज्यया अविरत्या च, तथा रागद्वेषाभ्यां वा लोकम् 'अणुसंचरंति' अनुसंचरन्ति-स्वकृतकर्मप्रेरिताः प्राणिनो भवाटवीं परिभ्रमन्तीति भावः ॥१४॥

मूलम्-न कम्मुणा कम्म खवेंति बाला,
अकम्मुणा कम्म खवेंति धीरा।
मेधाविणो लोभमयावतीता,
संतोसिणो नो पकरेंति पावं ॥१५॥

छाया—न कर्मणा कर्म क्षपयन्ति बाला, अकर्मणा कर्म क्षपयन्ति धीराः।
मेधाविनो लोभमयादतीताः, सन्तोषिणो नो प्रकुर्वन्ति पापम् ।१५।

से और द्वेष का आशय यह है कि अपने अपने किये कर्मों से प्रेरित होकर प्राणी संसार रूपी अटवी में भ्रमण करते हैं ॥१४॥

'न कम्मुणा कम्मखवेंति बाला' इत्यादि।

शब्दार्थ—'बाला-बालाः' कर्मसे कर्मका नाश होता है ऐसा मानने वाले अज्ञानी 'कम्मुणा-कर्मणा' सावद्य का आरम्भ रूप आस्रव द्वारसे 'कम्म-कर्म' पापकर्म 'न खवेंति-न क्षपयन्ति' नाश नहीं कर सकते हैं अर्थात् पापकर्म करनेके कारण अपने कर्मोंका क्षपण नहीं कर सकते है परन्तु 'धीरा-धीराः' धीर पुरुष 'अकम्मुणा-अकर्मणा' आस्रवों को रोककर 'कम्म-कर्म' पापकर्म 'खवेंति-क्षपयन्ति' क्षपण करते हैं अतः 'मेहाविणो-मेधाविनः' बुद्धिमान् पुरुष 'लोभमयावतीता-लोभ

કહેવાને આશય એ છે કે-પોત પોતાના કરેલા કર્મોથી પ્રેરાઇને પ્રાણી સંસાર રૂપ અટવી-જંગલમાં ભટકયા કરે છે. ॥૧૪॥

'कम्मुणा कम्म खवेंति बाला' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'बाला-बालाः' કર્મથી જ કર્મનો નાશ થાય છે તેમ માનવાવાળા અજ્ઞાનીયો 'कम्मुणा-कर्मणा' સાવદ્યના આરમ્ભ રૂપ આસ્રવ દ્વારથી 'कम्म-कर्म' પાપકર્મ 'न खवेंति-न क्षपयन्ति' નાશ કરી શકતા નથી. અર્થાત્ પાપકર્મ કરવાને કારણે પોતાના કર્મોનો નાશ કરી શકતા નથી. પરંતુ 'धीरा-धीराः' ધીર પુરૂષ 'अकम्मुणा-अकर्मणा' આસ્રવોને રોકીને 'कम्म-कर्म' પાપ કર્મ 'खवेंति-क्षपयन्ति' ખપાવે છે. તેથી 'मेहाविणो-मेधाविनः' બુદ્ધિમાન્ પુરૂષ 'लोभमयावतीता-लोभमयादतीताः' પરિગ્રહથી દૂર રહે છે. તેથી કરીને

अन्वयार्थः—(बाला) बालाः (कर्मणा कर्मक्षयो भवति) इति मन्यमाना अज्ञानिनः (कम्मुणा) कर्मणा—सावद्यारम्भरूपेण आस्रवद्वारेण (कम्म) कर्म—पापं कर्म (न खवेंति) न क्षपयन्ति—क्षपयितुं न शक्नुवन्ति, अपितु (धीरा) धीराः—महासत्त्ववन्तः पुरुषाः (अकम्मुणा) अकर्मणा—आस्रवनिरोधेन (कम्म) कर्म पाप कर्म (खवेंति) क्षपयन्ति, अतः (मेधाविणो) मेधाविनः—विशिष्टबुद्धिशालिनः, अत एव (लोभमयाऽईतीता) लोभमयादतीताः—परिग्रहातीताः—द्रव्यभावपरिग्रहवर्जिताः अतएव (संतोसिणो) सन्तोषिणः—सन्तोषवन्तः संयताः (पावं) पापम्—सावद्यानुष्ठानम् (नो पकरेंति) नो प्रकुर्वन्ति ॥१५॥

टीका—किञ्चान्यत् 'बाला' बाला इव बालाः—अविवेकिनः—सदसद्विवेकविकलाः—मिथ्यात्वदोषैरभिभूताः 'कम्मुणा' कर्मणा—सावद्यकर्मानुष्ठानेन प्राणातिपातादिरूपेण 'कम्म' कर्म 'न खवेंति' न क्षपयन्ति—कर्मणः क्षयार्थमुत्सुकाः । उद्युक्ता अपि कर्म क्षपयितुं न समर्था भवन्ति, किन्तु 'धीरा' धीराः—परीषहोप,

मयादतीताः' परिग्रह से दूर रहते हैं अतएव संतोसिणो—संतोषिणाः' संतुष्ट रहते हुवे 'पावं-पापम्' सावद्य अनुष्ठान 'नो पकरेंति नो प्रकुर्वन्ति' नहीं करते हैं ॥१५॥

अन्वयार्थ—अज्ञानी जीव (सावद्य) कर्म से कर्म का क्षय नहीं कर सकते, धीर पुरुष अकर्म से (आस्रव निरोध से) कर्म का क्षय करते हैं अतः मेधावी पुरुष परिग्रह से (अथवा लोभ और मद से) रहित होकर, सन्तोष धारण करके पाप नहीं करते हैं ॥१५॥

टीकार्थ—सत् असत् के विवेक से शून्य और मिथ्यात्व आदि दोषों से परास्त अज्ञानी जीव प्राणातिपात रूप सावद्य कर्म के अनुष्ठान से कर्मों का क्षय करने के लिए उत्सुक होते हुए भी क्षय करने में समर्थ नहीं हो सकते हैं। किन्तु जो पुरुष धीर है अर्थात् परीषहों

'संतोसिणो—संतोषिण' संतुष्ट બનીને 'पावं पापम्' સાવદ્ય અનુષ્ઠાન 'नो पकरेंति—नो प्रकुर्वन्ति' કરતા નથી ॥૧૫॥

અન્વયાર્થ—અજ્ઞાની જીવ (સાવદ્ય) કર્મથી કર્મનો ક્ષય કરાવી શકતા નથી. ધીર પુરૂષ અકર્મથી (આસ્રવોને રોકવાથી) કર્મનો ક્ષય કરે છે તેથી મેધાવી પુરૂષ પરિગ્રહથી (અથવા લોભ અને મદથી) રહિત બનીને સંતોષ ધારણ કરીને પાપ કર્મ કરતા નથી. ॥૧૫॥

ટીકાર્થ—સત્ અસત્‌ના વિવેક રહિત અને મિથ્યાત્વ વિગેરે દોષોથી પરાજય પામેલા અજ્ઞાની જીવો પ્રાણાતિપાત રૂપ સાવદ્ય કર્મના અનુષ્ઠાનથી કર્મોનો ક્ષય કરવા માટે ઉત્સુક થતા હોવા છતાં પણ ક્ષય કરવામાં સમર્થ થતા નથી. પરંતુ જે પુરૂષ ધીર છે, અર્થાત્ પરીષહો અને ઉપસર્ગોને સહન

सर्गविजये समर्थाः हेयोपादेयविवेकवन्तः सन्तः 'अकम्मुणा' अकर्मणा-आस्रवनिरोधेन अन्तशः शैलेश्यवस्थायाम् 'कम्म' कर्म 'खवेंति' क्षपयन्ति-सद्वैद्याः चिकित्सया रोगमिवापनयन्ति। कथं भूतास्तेधीरास्तत्राह-'मेहाविणो' मेधाविनः-हिताहितप्राप्ति परिहारज्ञाः, तथा-'लोभमयावतीता' लोभमयादतीताः-लोभमयः परिग्रहस्तस्मादतीताः-अतिक्रान्ताः-बाह्याभ्यन्तरपरिग्रहवर्जिताः, अत एव 'संतोसिणो' सन्तोषिणः-जिनवचनामृतपानेन सन्तुष्टा अतएव ते धीराः 'पावं' पापम् -प्राणातिपातादिरूपम् 'नो पकरेंति' नो प्रकुर्वन्ति। लोभातीतत्वेन प्रतिषेधांशो दर्शितः, सन्तोषेण तु विधेयांश इति ॥१५॥

मूलम्-ते तीयं उप्पन्नमणागयाइं,
लोगस्स जाणंति तहागयाइं।
णेतारो अन्नेसिं अणन्न णेया,
बुद्धा हु ते अंतकडा भवंति ॥१६॥

छाया—तेऽतीतोत्पन्नऽनागतानि, लोकस्य जानन्ति तथागतानि।
नेतारोऽन्येषामनन्यनेताः, बुद्धाश्च तेऽन्तकरा भवन्ति ॥१६॥

एवं उपसर्गों को सहन करने में समर्थ तथा हेय उपादेय के विवेक से विभूषित हैं, वही अकर्म के द्वारा अर्थात् आस्रव का निरोध करके, पूर्ण रूप से शैलेशी अवस्था में कर्मों का क्षय करते हैं, जैसे चिकित्सा के द्वारा अच्छा वैद्य रोग का क्षय कर देता है। वे धीर पुरुष मेधावी होते हैं हित की प्राप्ति और अहित के परिहार (दूर करने) को जानते हैं, बाह्य तथा आभ्यन्तर परिग्रह से अतीत होते हैं और जिन-वचन-रूपी अमृत का पान करने से सन्तोषी होते हैं। ऐसे पुरुष प्राणातिपात मृषावाद आदि पापकर्म नहीं करते हैं। ॥१५॥

करवामां समर्थ तथा हेय त्यागवा योग्य अने उपादेयना (ग्रहणु) विवेकथी युक्त छे, तेज अकर्म द्वारा अथवा आस्रवनो निरोध करीने पूर्ण रूपथी शैलीशी अवस्थामां कर्मोनो क्षय करे छे जेम चिकित्सा द्वारा सारो वैद्य रोगनो नाश करी दे छे. ते धीर पुरुष मेधावी होय छे हितनी प्राप्ति अने अहितना परिहार दूर करवा माटे समजे छे, बाह्य-बहारना तथा आभ्यंतर-अंदरना परिग्रहथी पर होय छे, अने जीन वचन रूपी अमृतनुं पान करवाथी संतोषी होय छे एवा पुरुषो प्राणातिपात, मृषावाद विगेरे पापकर्म करता नथी. ॥१५॥

अन्वयार्थः—(ते) ते-आस्रवनिरोधेन कर्मक्षपकास्तीर्थकराः (लोगस्स) लोकस्य प्राणिसमूहस्य (तीयउप्पन्नमणागयाइं) अतीतमत्युत्पन्नानागतानि,-भूतवर्त्तमानभविष्यत्कालभावीनि सुखदुःखादि (तहागयाइं) तथागतानि-यथा-वस्थितानि (जाणंति) जानन्ति । तथा-ते तीर्थकराः (अन्नेसिं) अन्येषां जीवानाम् (णेतारो) नेतारः-मार्गदर्शकाः सन्ति किन्तु ते स्वयम् (अणन्नणेया) अनन्यनेताः-नान्ये तान् नेतुं समर्थाः सन्ति । तर्हि कथमेतादृशा जाताः ? इत्याह-(ते) ते-तीर्थ-

---

'ते तीय उप्पन्नमणागयाइं' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'ते-ते' वे आस्रव के निरोधसे कर्मका क्षय कहने वाले वीतराग पुरुष 'लोगस्स-लोकस्य' प्राणी समूहके 'तीय उप्पन्नमणागयाइं-अतीतोत्पन्नानागतानि' भूत, वर्तमान और भविष्य ऐसे कालत्रयका वृत्तांतो को 'तहागयाइं-तथागतानि' यथार्थ रूपसे 'जाणंति-जानन्ति' जानते हैं एवं वे तीर्थंकरादि 'अन्नेसिं-अन्येषां' दूसरे जीवोंके 'णेतारो-नेतारः' नेता अर्थात् मार्गदर्शक है परंतु स्वयं 'अणन्नणेया-अनन्यनेताः' नेता रहित हैं अर्थात् उनका कोई नेता नहीं है 'ते-ते' वे तीर्थंकरादि ज्ञानी पुरुष 'हु-च' निश्चय 'बुद्धा-बुद्धाः' स्वयं बुद्ध होने से 'अंतकडा-अन्तकृताः' सकल कर्मों का नाश करनेवाले होते हैं ॥१६॥

अन्वयार्थ—आश्रवका निरोध करके कर्मों का क्षय करनेवाले तीर्थंकर प्राणियों के भूत, वर्त्तमान और भविष्यत् काल को सुख दुःख को यथार्थ रूप से जानते हैं। वे अन्य जीवों के नेतामार्गदर्शक होते

'ते तीयउप्पन्नमणागयाइं' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'ते-ते' આસ્રવના રોકવાથી કર્મનો ક્ષય માનવાવાળા વીતરાગપુરૂષો 'लोगस्स-लोकस्य' પ્રાણિયોના સમૂહના 'तीयउप्पन्नमणागयाइं-अतीतोत्पन्नानागतानि' ભૂત, વર્તમાન, અને ભવિષ્ય એમ ત્રણે કાળના વૃત્તાંતોને 'तहागयाइं-तथागतानि' યથાર્થપણાથી 'जाणंति-जानन्ति' જાણે છે અને તીર્થંકરાદિ 'अन्नेसिं-अन्येषां' બીજા જીવોના 'णेतारो-नेतारः' નેતા અર્થાત્ માર્ગદર્શક છે. પરંતુ સ્વયં 'अणन्नणेया-अनन्यनेता.' નેતા રહિત છે, અર્થાત્ તેઓનો કોઈ નેતા નથી 'ते-ते' તીર્થંકરાદિ જ્ઞાનીપુરૂષ 'हु-च' નિશ્ચય 'बुद्धा-बुद्धाः' સ્વયં બુદ્ધ હોવાથી 'अंतकडा-अन्तकृताः' સકલ કર્મોનો નાશ કરવાવાળા હોય છે ॥૧૬॥

અન્વયાર્થ—આસ્રવોનો નિરોધ કરીને કર્મોનો ક્ષય કરવાવાળા તીર્થંકર પ્રાણિયોના ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય કાળને સુખ દુઃખ અને યથાર્થ પણાથી જાણે છે. તેઓ અન્ય જીવોના નેતા-માર્ગદર્શક બને છે, પરંતુ

कराः (हु) निश्चयेन (बुद्धा) बुद्धाः-स्वयं बुद्धा भवन्ति अतः (अंतकडा) अन्त कृताः-सकलकर्मणामन्तकर्त्तारो भवन्तीति ॥१६॥

टीका—ये च लोभातीतत्वेन बाह्याऽभ्यन्तरपरिग्रहरहिताः 'ते' ते-वीतरागाः (लोगस्स) लोकस्य-लोकवर्त्तिमाणिवर्गस्य 'तीय उप्पन्नमणागयाइं' अतीतोत्पन्नाऽनागतानि तत्र अतीतानि-पूर्वजन्मार्जितानि उत्पन्नानि-वर्त्तमानजन्मस्थितानि, अनागतानि-भविष्यज्जन्मभावीनि सुखदुःखादीनि 'तहागयाइं' तथागतानि-यानि यथा विद्यन्ते-तानि तथैव 'जाणंति' जानन्ति, न तु विभङ्गज्ञानिवद् विपरीतं जानन्ति तथाहि-आगमवाक्यम्-'अणगारे णं भंते ! माई मिच्छादिट्ठी रायगिहे णयरे समोहए वाणारसीए नयरीए रूवाइं जाणइ पासइ ? जाव से दंसणविवज्जासे भवइ) इत्यादि, मायी मिथ्यादृष्टिरनगारो राजगृहस्थितो वाराणसी

हैं, पर उनका कोई नेता नहीं होता, क्योंकि तीर्थंकर स्वयंबुद्ध और अन्त कर होते हैं ॥१६॥

टीकार्थ—लोभ से सर्वथा रहित होने के कारण जो बाह्य और आभ्यन्तर परिग्रह से मुक्त हो चुके हैं, वे वीतराग पुरुष लोक में स्थित प्राणियों के भूतकाल में उत्पन्न हुए, वर्त्तमानकाल में उत्पन्न होते हुवे तथा भविष्य में होने वाले समस्त सुखों और दुःखों को वास्तविक रूप से जानते हैं। विभंगज्ञानियों की जैसे विपरीत रूप में नहीं जानते हैं। आगम में कहा है-'भगवन् ! मायावी और मिथ्यादृष्टि अनगार राजगृह नगर में रहा हुआ क्या वाराणसी नगरी के रूपों (पदार्थों) को जानता और देखता है ? इसका उत्तर यह है कि-हां, जानता और देखता तो है किन्तु यथार्थ रूप से नहीं देखता परन्तु उसको दर्शन

તેઓના કોઈ નેતા હોતા નથી કેમ કે તીર્થંકર સ્વયંબુદ્ધ અને અંતકર હોય છે. ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—લોભથી સર્વથા પર હોવાના કારણે જેઓ બાહ્ય અને આભ્યન્તર પરિગ્રહથી મુક્ત થઇ ચૂકેલા છે, તે વીતરાગ પુરૂષો લોકમાં રહેલા પ્રાણિયોના ભૂતકાળમાં ઉત્પન્ન થયેલા, વર્તમાનમાં ઉત્પન્ન થતા અને ભવિષ્ય કાળમાં ઉત્પન્ન થનારા સઘળા સુખો અને દુઃખોને વાસ્તવિક રૂપથી જાણે છે વિભંગ જ્ઞાનીયોની જેમ વિપરીત રૂપથી જાણતા નથી.

આગમમાં કહ્યું છે કે—હે ભગવાન્ માયાવી અને મિથ્યાદૃષ્ટિ અનગાર રાજગૃહ નગરમાં રહીને શું વારાણસી નગરીના રૂપો (પદાર્થો)ને જાણે કે દેખે છે? તેનો ઉત્તર એવો છે કે-હા જાણે છે, અને દેખે છે પરંતુ તેને દર્શન વિપર્યાસ હોય છે અર્થાત્ તે વિપરીત રૂપથી જાણે અને દેખે છે. ઈત્યાદિ.

स्थितिरूपाणि पश्यति, नतु यथाऽवस्थितरूपेण पश्यति, यतस्तस्य दृष्टिविपर्यासो भवति नैव स यथावस्थितं रूपादिकं द्रष्टुं शक्नोतीति भगवदुत्तरम् । तथा ते 'अन्नेसिं' अन्येषां भव्यानाम् 'णेतारो' नेतारः सदुपदेशदानाद् मोक्षमार्गदर्शकाः सन्ति। किन्तु ते स्वयम् 'अणन्नणेया' अनन्यनेयाः-नान्यैर्नेतुं योग्या', न कोऽपि तेषां नेता भवितुमर्हतीति भावः । तर्हि किमित्याह-'बुद्धा' बुद्धाः-स्वयं बुद्धाः सन्ति, 'हु' इति निश्चयेन 'ते' ते-तीर्थकराः 'अंतकडा' अन्तकृताः, अन्तः कृतो यैस्ते तथा, सर्वकर्मणामन्तकरा भवन्तीति ॥१६॥

बुद्धा यावन्मोक्षं न गच्छन्ति तावत् किं कुर्वन्ति तत्राह—

मूलम्—ते णेवं कुव्वंति ण कारवंति,
भूयाहिसंकाइ दुगुंछमाणा।
सया जया विप्पणमंति धीरा,
विण्णत्तिधीरा य हवंति एगे ॥१७॥

छाया—ते नैव कुर्वन्ति न कारयन्ति, भूताभिशङ्कया जुगुप्समानाः ।
सदा यता विप्रणमन्ति धीरा, विज्ञप्तिधीराश्च भवन्त्येके ॥१७॥

विपर्यास होता है अर्थात् वह विपरीत रूप से जानता और देखता है।' इत्यादि ।

तीर्थंकर अन्य भव्य जीवों के नेता होते हैं, सदुपदेश देकर उन्हें मोक्ष मार्गदिखलाते हैं, किन्तु वे अन्यनेय नहीं होते अर्थात् उनका कोई नेता नहीं होता, क्योंकि वे स्वयंबुद्ध होते हैं और समस्त कर्मों का अन्त करने वाले होते हैं ॥१६॥

तीर्थंकर जब तक मोक्ष नहीं जाते तब तक क्या करते हैं ? इस प्रश्न का उत्तर देते हैं-'ते णेव कुव्वंति' इत्यादि ।

તીર્થંકર અન્ય ભવ્ય જીવોના નેતા હોય છે. સદુપદેશ આપીને તેઓને મોક્ષ માર્ગ બતાવે છે, પરંતુ તેઓ અન્યથી લઈ જવાય તેમ હોતા નથી. અર્થાત્ તેઓના કોઈ નેતા હોતા નથી. કેમકે તેઓ સ્વયંબુદ્ધ હોય છે. અને સમસ્ત કર્મના અન્ત કરવાવાળા હોય છે. ॥૧૬॥

તીર્થંકર જ્યારે મોક્ષ જતા નથી ત્યારે શું કરે છે? એ પ્રશ્નના ઉત્તર આપતાં કહે છે કે-'ते णेव कुव्वंति' ઈત્યાદિ.

अन्वयार्थ-(ते)ते-पूर्वोक्ताः प्रत्यक्षज्ञानिनः (दुगुंछमाणा) जुगुप्समानाः पापं कर्म निन्दन्तः सन्तः (भूयाहिसंकाइ) भूताभिशङ्कया-प्राण्युपमर्दनशङ्कया (णेव) नैव (कुव्वंति) कुर्वन्ति-न स्वयं पापकर्म समाचरन्ति तथा-(ण कारवंति) न पापाचरणे परं प्रेरयन्ति, उपलक्षणात् पापं कुर्वन्तमन्यं नानुमोदयन्ति च, किन्तु ते (धीरा) धीराः-परीषहोपसर्गसहनशीलाः (सया) सदा-निरन्तरमहर्निशम् (जया)

शब्दार्थ—'ते-ते' वे पूर्वोक्त प्रत्यक्ष ज्ञानी अर्थात् तीर्थकरादि 'दुगुंछमाणा-जुगुप्समानाः' पापकर्म से घृणा करते हुए 'भूताहिसंकाइ-भूताभिशङ्कया' प्राणियों के घातके भय से 'नेव कुव्वंति-नैव कुर्वन्ति' स्वयं पाप नहीं करते हैं तथा 'ण कारवंति-न कारयन्ति' पापाचरण करने के लिए अन्य को प्रेरित नहीं करते हैं 'धीरा-धीराः' परीषह एवं उपसर्ग को सहन करनेवाले वे पुरुष 'सया-सदा' सर्व काल 'जया-यताः' यतना युक्त होकर 'विप्पणमंति-विप्रणमन्ति' संयम का अनुष्ठान करते हैं 'य-च' तथा 'एगे-एके' कोइ अल्पसत्त्व 'विण्णत्ति धीरा-विज्ञप्तिधीराः' संयम के ज्ञान मात्र से संतुष्ट 'हवंति-भवन्ति' होते हैं अर्थात् क्रियासे संयमका अनुष्ठान नहीं करते हैं ॥१७॥

अन्वयार्थ—वे पूर्वोक्त प्रत्यक्षज्ञानी पापकर्म की जुगुप्सा करते हुए, प्राणियों के उपमर्दन (विराधना) की संभावना से न स्वयं पापकर्म करते हैं न करवाते हैं और न पापकर्म करनेवाले का अनुमोदन करते हैं। वे

શબ્દાર્થ—'ते-ते' એ પહેલા વર્ણવેલ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાની અર્થાત્ તીર્થંકરાદિ 'दुगुंछमाणा-जुगुप्समानाः' પાપ કર્મની ઘૃણા કરતા થકા 'भूताहिसंकाइ-भूताभिशङ्कया' પ્રાણિયોના ઘાતના ભયથી 'नेव कुव्वंति-नैव कुर्वन्ति' પોતે પાપકર્મ કરતા નથી તથા 'न कारवंति-न कारयन्ति' પાપનું આચરણ કરવા માટે બીજાને પ્રેરણા કરતા નથી. 'धीरा-धीराः' પરીષહ અને ઉપસર્ગને સહન કરવાવાળા એવા તે પુરૂષો 'सया-सदा' સર્વકાળ 'जया-यताः' યતનાવાળા બનીને 'विप्पणमंति-विप्रणमन्ति' સંયમનું અનુષ્ઠાન કરે છે. 'य-च' અને-'एगे-एके' કોઈ અલ્પ સત્વ 'विण्णत्तिधीरा-विज्ञप्तिधीराः' સંયમના જ્ઞાન માત્રથી સંતોષી 'हवंति-भवन्ति' થાય છે. અર્થાત્ ક્રિયાપૂર્વક સંયમનું અનુષ્ઠાન કરતા નથી. ॥૧૭॥

અન્વયાર્થ—પૂર્વોક્ત પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનીયો પાપકર્મની નિંદા કરતા થકા પ્રાણિયોના ઉપમર્દન (વિરાધના) ની સંભાવનાથી પોતે પાપ-કર્મ કરતા નથી તેમજ બીજા પાંસે પાપકર્મ કરાવતા નથી તથા પાપ કર્મ કરવાવાળાની અનુ-

यताः-यतनावन्तः (विण्णमंति) विप्रणमन्ति-संयमानुष्ठाने नम्रो भवन्ति (य) च तथा (एगे) एके-केचनाऽल्पसत्त्वाः (विण्णत्तिधीरा) विज्ञप्तिधीराः-ज्ञाने धीराः संयमज्ञानमात्रसन्तोषिताः (हवंति) भवन्ति किन्तु संयमानुष्ठानं क्रियया नाचरन्तीति ॥१७॥

टीका—'ते' ते-प्रत्यक्षज्ञानिनो विदितवेद्या वा तीर्थकरगणधरादयः 'दुगुंछमाणा' जुगुप्समानाः पापं कर्म निन्दन्तः सन्तः 'भूयाहिसंकाइ' भूताभिशङ्कया-त्रसस्थावरप्राण्युपमर्दशङ्कया 'णेव' नैव 'कुव्वंति' कुर्वन्ति-न स्वयं प्राणातिपाताद्यष्टादशपापस्थानानि समाचरन्ति 'न कारवंति' न कारयन्ति नान्यं तदाचरणार्थं प्रेरयन्ति उपलक्षणात् पापस्थानानि समाचरन्त मन्यं नानुमोदयन्ति किन्तु ते 'धीरा' धीराः परीषहोपसर्गैरचलनशीलाः 'सया' सदा निरन्तरम् 'जया' यताः-

धीर पुरुष निरन्तर यतनावान् होते हैं और संयम के अनुष्ठान में नम्र होते हैं। किन्तु कोई कोई सत्त्वहीन अन्यदर्शनी ज्ञानशूर ही होते हैं; संयम के ज्ञान में तो कुशल होते हैं पर उसका आचरण नहीं करते।१७।

टीकार्थ—वे प्रत्यक्षज्ञानी या जानने योग्य पदार्थों को जानने वाले परोक्षज्ञानी तीर्थंकर गणधर आदि पापकर्म की दुगुंछा-निषेध करते हैं। त्रस और स्थावर जीवों के उपमर्दन (विराधना) की आशंका से न स्वयं हिंसा आदि अठारह पापस्थानों का सेवन करते हैं, न दूसरों को सेवन करने की प्रेरणा करते हैं और (उपलक्षण से) न पापस्थानों का सेवन करने वाले का अनुमोदन ही करते हैं। वे धीर पुरुष परीषहों और उपसर्गों से चलायमान न होते हुए निरन्तर यतनावान् होते हैं

મોદના પણ કરતા નથી. એવા તે ધીર પુરૂષો હમેશાં યતનાવાન્ રહે છે. તેમજ સંયમના અનુષ્ઠાનમાં નમ્ર હોય છે. પરંતુ કોઇ કોઇ સત્વ વગરના અન્ય દર્શનવાળા જ્ઞાન શૂરજ હોય છે. સંયમના જ્ઞાનમાં તો તેઓ કુશળ હોય છે. પરંતુ તેઓ તેનું આચરણ કરતા નથી, ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—તે પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનીયો અથવા જાણવા યોગ્ય પદાર્થને જાણવાવાળાઓ પરોક્ષ જ્ઞાની તીર્થંકર ગણધર વિગેરે પાપકર્મની દુગુંછા-નિષેધ કરે છે, ત્રસ અને સ્થાવર જીવોના ઉપમર્દન (વિરાધના) ની આશંકાથી સ્વયં-હિંસા વિગેરે અઢાર પ્રકારના પાપ સ્થાનોનું સેવન કરતા નથી. તથા બીજાઓને તેનું સેવન કરવાથી પ્રેરણા કરતા નથી, અને (ઉપલક્ષણથી) પાપસ્થાનોનું સેવન કરવાવાળાનું અનુમોદન કરતા નથી. તે ધીર પુરૂષો પરીષહો અને ઉપસર્ગોથી ચલાયમાન ન થતા હમેશાં યતનાવાન્ રહે છે. અને વિનય

पापानुष्ठानान्निवृत्ताः सन्तः 'विष्पणमंति' विप्रणमन्ति संयमानुष्ठानं प्रति विशिष्टप्रकारेण नम्रा भवन्ति विनयपूर्वकं संयममाचरन्तीति भावः । 'य'–'च–तथा 'एगे' एके–केचन गुरुकर्माणोऽल्पसत्त्वाः पुरुषाः 'विण्णत्तिधीरा' विज्ञप्तिधीराः –विज्ञप्तिर्ज्ञानं तन्मात्रेणैवधीराः सन्तोपिणः ज्ञानादेव अभिलषितवाञ्छकाः न तु संयमानुष्ठायिनः 'हवंति' भवन्तीति ॥१७॥

मूलम्–डहरे य पाणे वुड्ढे य पाणे, ते आत्तओ पासइ सव्वलोए ।
उव्वेहती लोगमिणं महंतं, बुद्धेऽपमत्तेसु परिव्वएज्जा ॥१८॥

छाया—डहराश्च प्राणा वृद्धाश्च प्राणा, स्तानात्मवत् पश्यति सर्वलोके ।
उत्प्रेक्षेत लोकमिमं महान्तं, वुद्धोऽप्रमत्तेषु परिव्रजेत् ॥१८॥

और विनयपूर्वक संयम का अनुष्ठान करते हैं । इनके विपरीत कोई कोई भारीकर्म वाले सत्वरहित जन ज्ञान सन्तोषी होते हैं अर्थात् ज्ञान से ही अभीष्ट की सिद्धि की अभिलाषा करते हैं ॥१७॥

'डहरे य पाणे' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'सव्वलोए–सर्वलोके' पंचास्ति काय युक्त समस्त लोकमें 'डहरे य–डहराश्च' छोटे छोटे एकेन्द्रियवाले कुन्थु, पिपीलिकाआदि 'पाणे–प्राणाः' प्राणी हैं 'य–च' तथा 'वुड्ढे य–वृद्धा श्च' बडे बडे हाथी आदि बादर शरीरवाले 'पाणे–प्राणाः' प्राणी है 'ते–तान्' उन सबको 'आत्तओ पासइ–आत्मवत् पश्येत्' आत्मवत् देखना चाहिये तथा 'इणं–इमम्' प्रत्यक्ष दृश्यमानं 'महंतं–महान्तम्' विशाल लोयं–लोकम्' जीवाजीवात्मक लोक को 'उव्वेहती–उत्प्रेक्षेत' कर्म के वशवर्ती होने

પૂર્વક સંયમનું અનુષ્ઠાન કરે છે. આનાથી વિપરીત કોઇ કોઈ ભારે કર્મવાળા સત્વ વગરના પુરૂષો જ્ઞાન સંતોષી હોય છે. અર્થાત્ જ્ઞાનથી જ અભીષ્ટની સિદ્ધિની અભિલાષા ઇચ્છા કરતા રહે છે. ॥૧૭॥

'डहरे य पाणे' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'सव्वलोए–सर्वलोके' પંચાસ્તિકાયવાળા આ સંપૂર્ણ લોકમાં 'डहरे य–डहराश्च' નાના નાના એક ઇન્દ્રિયવાળા કુંથુ પિપીલિકા (કીડી) વિગેરે 'पाणे–प्राणाः પ્રાણિયો છે. 'य–च' અને 'वुड्ढे य–वृद्धाश्च' મોટા મોટા હાથી વિગેરે બાદર શરીરવાળા 'पाणे–प्राणाः' પ્રાણિયો છે. 'ते–तान्' એ બધાને 'आत्तओ पासइ–आत्मवत् पश्येत्' પોતાના સરખા જોવા જોઇએ, તથા 'इणं–इमम्' આ પ્રત્યક્ષ દેખાતા 'महंतं–महान्तम्' વિશાળ लोयं–लोकम्' જીવા જીવાત્મક લોકને 'उव्वेहती–उत्प्रेक्षेत' કર્મના વશીભૂત હોવાથી દુઃખ રૂપ વિચારે

अन्वयार्थः—(सव्वलोए) सर्वलोके पञ्चास्तिकायात्मके समस्तलोके ये (डहरे य) डहराश्च-लघवः पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियाः, कुन्थुपिपीलिकादयः, सूक्ष्मा वा (पाणे) प्राणाः-प्राणिनः, (ये) च-पुनः (वुड्ढे य) वृद्धाश्च महान्तो हस्त्यादयो बादरा वा (पाणे) प्राणाः-प्राणिनः सन्ति (ते) तान् सर्वान् (आत्तओ-पासइ) आत्मवत् पश्येत् । तथा (इणं) इमं प्रत्यक्षतया दृश्यमानम् (महंतं) महान्तम् अनाद्यनन्तत्वाद् विशालम् (लोयं) लोकम्-जीवाजीवात्मकम् (उव्वेहती) उत्प्रेक्षेत कर्मवशाद् दुःखरूपत्वेन विचारयेत् तथा-(वुद्धे) बुद्धः-विज्ञाततत्त्वो हेयोपादेय-कुशलो मुनिः (अप्पमत्तेसु) अप्रमत्तेषु-अप्रमत्तयोगेषु (परिव्वएज्जा) परिव्रजेत्-विचरेत्, अप्रमत्तो भूत्वा विशुद्धसंयमं पालयेदिति भावः ॥१८॥

टीका—यद्येवं तर्हि मुनिः किं कुर्यादित्याह-'सव्वलोए' सर्वलोके पञ्चास्ति-कायात्मके लोके ये 'डहरे य पाणे' डहराश्च-लघवः कुन्थ्वादयः सूक्ष्मा वा प्राणाः

से दुःखरूप से विचारकरे तथा 'वुद्धे-बुद्धः तत्त्वदर्शी मुनि 'अप्पमत्तेसु-अप्रमत्तेषु' संयम पालन योग में 'परिव्वएज्जा-परिव्रजेत् दीक्षित होकर विशुद्ध संयमका पालन करे ॥१८॥

अन्वयार्थ—इस पंचास्तिकायात्मक सम्पूर्ण लोक में जो छोटे अर्थात् पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रिय तथा कुन्थु पीपिलिका आदि प्राणी हैं और जो बडे अर्थात् हाथी आदि बादर प्राणी है, उन सब को अपने समान देखे तथा जाने । इस विशाल लोक को दुःख रूप विचारे और कुशल मुनि अप्रमत्त योगों में विचरे विशुद्ध संयम का पालन करे।१८।

टीकार्थ—मुनि को क्या करना चाहिए, सो कहते हैं-इस पंच अस्तिकाय रूप लोक में जो कुंथु आदि सूक्ष्म प्राणी है और जो बडे

તથા 'वुद्धे-बुद्ध' તત્વને જાણુવાવાળા મુનિ 'अप्पमत्तेसु-अप्रमत्तेषु' સંયમનું પાલન કરવામાં 'परिव्वएज्ज परिव्रजेत्' દીક્ષા અંગીકાર કરીને વિશુદ્ધ સંય-મનું પાલન કરે ॥૧૮॥

અન્વયાર્થ—આ પંચાસ્તિકાયાત્મક સંપૂર્ણ લોકમાં જેઓ નાના અર્થાત્ પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય તથા કુન્થુ પિપીલિકા વિગેરે પ્રાણિયો છે, અને જેઓ મોટા અર્થાત્ હાથી વિગેરે જે બાદર પ્રાણી છે, તે બધાને પોતાની જેમજ જુએ, અને પોતાની બરોબર સમજે. આ વિશાલ લોકને દુ:ખરૂપ વિચારે તથા કુશલ મુનિ અપ્રમત્ત યોગોમાં વિચરે અને વિશુદ્ધ સંયમનું પાલન કરે. ॥૧૮॥

ટીકાર્થ—મુનિએ શુ કરવુ જોઈએ, તે કહેવામાં આવે છે, આ પંચ અસ્તિ કાય રૂપ લોકમા કુંથુ વિગેરે જે સૂક્ષ્મ પ્રાણી છે, અને મોટા હાથી

प्राणिनः 'य' च-पुनः 'वुड्ढ य' वृद्धाश्च महाशरीराः-हस्त्यादयः प्राणाः प्राणिनः 'ते' तान्-सर्वान् क्षुद्रान् महतश्च-सूक्ष्मान् वादरान् वा जीवान् 'आत्तओ पासइ' आत्मवत् पश्येत् यथा-मम दुःखमनभिप्रेतं तथैव एतेषामपि दुःखमनभिमतमेव 'सव्वे जीवा वि इच्छंति जीविउं न मरिज्जिउं' इति वचनात् सर्वे प्राणिनो जीवितुं समिच्छन्ति न तु मरितुम्, सर्वेषां जीवानां जीवनाशामरणभयानि समानान्येव, उक्तंच—'अमेध्यमध्ये कीटस्य, सुरेन्द्रस्य सुरालये।

समाना जीविताकाङ्क्षा, समं मृत्युभयं तयोः ॥१॥'

इति विचार्य सर्वजीवान् आत्मवत्। तथा 'इणं' प्रत्यक्ष दृश्यमानम् 'महंतं' महान्तम्-सूक्ष्म बादरजीवाकुलत्वात् कालतो भावतश्च अनाद्यनन्तत्वाद् महत्पदवाच्यम् 'लोयं' लोकम्-स्थावरजङ्गमरूपम् 'उव्वेहती' उत्प्रेक्षेत-कर्मवशवर्त्तितया

हाथी आदि हैं, उन सभी छोटों-बडों को अपने ही समान समझे। अर्थात् यह सोचे कि जैसे मुझे दुःख अप्रिय है उसी प्रकार इन सब प्राणियों को भी दुःख अनिष्ट है 'सभी प्राणी जीवित रहना चाहते हैं, कोई भी मरने की इच्छा नहीं करता', इस वचन के अनुसार सभी प्राणियों में जीवित रहने की अभिलाषा और मरण का भय समान रूप से विद्यमान रहता है। कहा भी है-'अमेध्यमध्ये कीटस्य' इत्यादि।

अशुचि में रहे हुए कीडे में तथा स्वर्गलोक में रहनेवाले देवेन्द्र में जीवित रहने की अकांक्षा और मृत्यु से भीति एक सी होती है।'

इस प्रकार विचार कर सब जीवों को आत्मतुल्य समझे। सूक्ष्म और बादर जीवों से व्याप्त होने के कारण तथा काल और भाव से अनादि-अनन्त होने के कारण यह लोक महान् कहा गया है। मुनि

વિગેરે જે જીવો છે, તે બધાજ એટલે કે નાના મોટાને પોતાની બરોબરજ સમજવા. અર્થાત્ એમ વિચારવું કે જેમ મને દુઃખ અપ્રિય છે, એજ પ્રમાણે આ બધા પ્રાણીયોને પણ દુઃખ અપ્રિય છે. બધાજ પ્રાણિયો જીવવાની ઈચ્છા વાળા જ હોય છે. કોઇ મરવાની ઇચ્છા કરતા નથી. આ વચન પ્રમાણે બધા જ પ્રાણિયોમાં જીવવાની ઇચ્છા અને મરણનો ભય સરખો હોય છે. કહ્યું પણ છે કે-'अमेध्यमध्ये कीटस्य' ઇત્યાદિ

અશુચિમાં રહેલા જીવોમાં અને સ્વર્ગ લોકમાં રહેનારા દેવેન્દ્રમાં જીવવાની જીજ્ઞાસા અને મરણથી ડર એક સરખા જ હોય છે

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને સઘળા જીવોને આત્મા તુલ્ય-પોતાની સરખા સમજવા સૂક્ષ્મ અને બાદર જીવોથી વ્યસ્ત હોવાને લીધે તથ કાળ ભ વથી અનાદિ-અનન્ત હોવાના કારણે આ લોક મહાન્ કહેલ છે. મુનિ આ મહાન્

दुःखात्मकत्वेन विचारयेत्। पुनश्च-'बुद्धे' बुद्धः-हेयोपादेयविवेककुशलो मुनिः 'अप्पमत्तेसु' अप्रमत्तेषु-अप्रमत्तयोगेषु 'परिव्वएज्जा' परिव्रजेत्-विचरेत्, सप्तदशविधसंयमं पालयेदिति भावः ॥१८॥

मूलम्-जे आयओ परओ वावि णच्चा,
अलमप्पणो होइ अलं परेसिं।
तं जोइभूयं च सया वसेज्जा,
जे पाउकुज्जा अणुवीइ धम्मं ॥१९॥

छाया—य आत्मतः परतो वा पि ज्ञात्वा, ऽलमात्मनो भवत्यलं परेषाम्।
तं ज्योतिर्भूतं च सदा वसेद्, ये प्रादुष्कुर्युरनुविचिन्त्य धर्मम् ॥१९॥

इस महान् लोक को दुःखमय सोचे और अप्रमत्त योगों में विचरण करे अर्थात् सतरह प्रकार के संयम का पालन करे ॥१८॥

'जे आयओ परओ वा वि णच्चा' इत्यादि।

शब्दार्थ—'जे-यः' जो अर्हदादि 'आयओ-आत्मतः' स्वयं 'वा-वा' अथवा गणधरादि 'परओ-परतः' तीर्थंकरादिके उपदेशसे धर्म के तत्त्व को 'णच्चा ज्ञात्वा' जानकर 'अप्पणो-आत्मनः' अपना उद्धार करने में 'अलं होइ-अलंभवति' समर्थ होता है तथा 'परेसिं-परेषां' दूसरों का उद्धार करने में भी 'अलं होइ-समर्थो भवति' शक्तिमान् होता है 'तं-तम्' स्व और पर दोनों को तारण करनेवाला तथा 'जोइभूयं च-ज्योतिर्भूत' प्रकाशस्वरूप उस मुनि के निकट 'सया-सदा'

લોકને દુઃખમય સમજે અને અપ્રમત્ત યોગમાં વિચરણ કરે અર્થાત્ સત્તર-પ્રકારના સંયમનું પાલન કરે ॥૧૮॥

'जे आयओ वा वि णच्चा' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'जे-यः' જે અર્હંત વિગેરે 'आयओ-आत्मत.' પોતે 'वा-वा' અથવા ગણધરાદિ 'परओ-परतः' તીર્થંકર વિગેરેના ઉપદેશથી ધર્મના તત્વને 'णच्चा-ज्ञात्वा' જાણીને 'अप्पणो-आत्मनः' પોતાના ઉદ્ધાર કરવામાં 'अलं होइ -अलं भवति' સમર્થ થાય છે તથા 'परेसिं-परेषां' બીજા લોકોના ઉદ્ધાર કરવા માટે પણ 'अलं होई-समर्थो भवति' શક્તિમાન્ થાય છે. 'त-तम्' સ્વ અને પર એ બન્નેને તારવાવાળા તથા 'जोइभूयं च-ज्योतिर्भूतम्' પ્રકાશવાળા તે મુનિની સમીપ 'सया-सदा' સર્વ કાળ 'वसेज्जा-वसेत्' નિવાસ કરે અર્થાત્

अन्वयार्थः—(जे) यः-अर्हदादिः 'आयओ' आत्मतः-सहसंमत्या (वा) अथवा यो गणधरादिः (परओ) परतः तीर्थङ्कराद्युपदेशात् लोकालोकस्वरूपं जीवाऽजीवादिस्वरूपं वा (णच्चा) ज्ञात्वा (अप्पणो) आत्मने-स्वस्मै स्वात्मोद्धरणाय (अलं) अलम्-समर्थः (होइ) भवति। तथा-(परेसिं) परेभ्यः-संसारिजीवेभ्योऽपि तदुद्धरणायाऽपि (अलं होइ) अलं समर्थो भवति। (तं) तत्-तथाभूतं स्वपरोभयतारणसमर्थम् (जोइभूयं च) ज्योतिर्भूतम्-चन्द्रादित्यप्रदीपतुल्यं मोक्षमार्गदर्शकत्वाऽज्ज्योतिः स्वरूपं तीर्थंकरगणधरादिकं मुनिः (सया) सदा-आजीवनम् (वसेज्जा) वसेत्-सेवेत तदाज्ञां परिपालयेदिति भावः, क एवं कुर्यादित्याह-(जे) यो गुरुकुलवासी मुनिः (धम्मं) धर्मम्-श्रुतचारित्रलक्षणम् (अणुवीइ) अनुविचिन्त्य (पाउकुज्जा) प्रादुष्कुर्यात्-प्रकटयेत्-समुपदिशेदिति भावः ॥१९॥

सर्वकाल 'वसेज्जा-वसेत्' निवासकरे अर्थात् उसकी आज्ञा का पालन करे 'जे-यः' गुरु के समीप रहनेवाला जो मुनि 'धम्मं-धर्मम्' श्रुत चारित्र वाले धर्म को 'अणुवीइ-अनुविचिन्त्य' सम्यक् विचार पूर्वक 'पाउकुज्जा- प्रादुष्कुर्यात्' उपदेशकरे ॥१९॥

अन्वयार्थ--जो तीर्थंकर आदि अपनी सहज प्रज्ञा से अथवा जो गणधर आदि तीर्थंकरादि के उपदेश से लोक अलोक या जीव-अजीव आदि के स्वरूप को जानकर अपने उद्धार के लिए और दूसरों के उद्धार के लिए समर्थ होता है, उस ज्योतिस्वरूप तीर्थंकर, अर्थात् उसकी आज्ञा का पालन करे। कौन ऐसा करे ! इस प्रश्न का उत्तर दियागया है-जो गुरुकुलवासी मुनि श्रुतचारित्र धर्म को पुनः पुनः चिन्तन करके प्रकट करता है अर्थात् उपदेश करता है ॥१९॥

તેઓની આજ્ઞાનું પાલન કરે 'जे-य.' ગુરૂની સમીપે રહેવાવાળા જે મુનિ 'धम्म-धर्मम् શ્રુત ચારિત્ર વાળા ધર્મને 'अणुवीइ-अनुविचिन्त्य' સમ્યક્ વિચાર પૂર્વક 'पाउकुज्जा-प्रादुष्कुर्यात्' ઉપદેશ કરે ॥૧૯॥

અન્વયાર્થ—જે તીર્થંકર વિગેરે પોતાની સહજ પ્રજ્ઞાથી અથવા જે ગણધર વિગેરે તીર્થંકર વિગેરેના ઉપદેશથી લોક અલોક અથવા જીવ અજીવ વિગેરેના સ્વરૂપને જાણીને પોતાના ઉદ્ધાર માટે સમર્થ થાય છે, એ જ્યોતિસ્વરૂપ તીર્થંકર વિગેરે મહાપુરૂષનું જીવન પર્યન્ત સેવન કરે અર્થાત્ તેમની આજ્ઞાનું પાલન કરે એ રીતે કોણ કરે ? એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ગ્રંથકાર કહે છે કે-જે ગુરૂકુલમાં વાસ કરવાવાળા મુનિ શ્રુત ચારિત્ર ધર્મનું વારંવાર ચિન્તવન કરીને ઉપદેશ કરે છે તેઓ એ રીતે વર્તે છે. ॥૧૯॥

टीका—पुनरप्याह–'जे' य स्तीर्थकरादिः 'आयओ' आत्मतः–स्वयम् 'वा' अथवा 'जे' यः–गणधरादिः 'परओ' परतः–तीर्थकराद्युपदेशाद् लोकालोकस्वरूपं पञ्चास्तिकायात्मकं लोकं वा 'णच्चा' ज्ञात्वा–कर्मवशाज्जीवाश्चतुर्गतिकसंसारं भ्रमन्तीति विदित्वा 'अप्पणो' आत्मने–आत्मकल्याणाय तप संयमाराधनेन सर्वकर्मक्षपणाय 'अलं होइ' अलम्–समर्थो भवति, तथा–'परेसिं' परेभ्यः–स्वस्माद् भिन्नेभ्योऽन्यसंसारिजीवेभ्यः नौकावत् परोद्धरणाय 'अलं होइ' अलं समर्थो भवति। 'तं' तम्–तथाभूतम् तीर्थंकरगणधरादिकं स्वगुरुं वा, कीदृशमित्याह–'जोइभूयं' ज्योतिर्भूतम्–चन्द्रादित्यप्रदीपसमं मोक्षमार्गप्रकाशकत्वाज्ज्योतिःस्वरूपं मुनिः 'सया' सदा 'वसेज्जा' वसेत्–सेवेत, संसारभयोद्विग्नः, आत्महितमभिलषन् मुनिः स्वात्मानं कृतार्थं मन्यमानो निरन्तरम्–अहर्निशं गुर्वन्तिक एव वसेत्।

टीकार्थ—जो तीर्थंकर आदि महापुरुष स्वयं बोध प्राप्त कर के अथवा जो गणधर आदि तीर्थंकर आदि से बोध प्राप्त करके लोक-अलोक के स्वरूप को अथवा पंचास्तिकायमय लोक को जानता है अर्थात् यह जानता है कि कर्म के वशीभूत होकर संसारी जीव चार गतियों में भ्रमण करते हैं, वह अपना कल्याण करने में अर्थात् तप और संयम की आराधना द्वारा समस्त कर्मों का क्षय करने में समर्थ होता है। वही अपने से अतिरिक्त अन्य प्राणियों का उद्धार करने में भी नौका के समान समर्थ होता है। इस प्रकार के ज्योतिस्वरूप अर्थात् चन्द्र और सूर्य के समान प्रकाशकर्त्ता मोक्षमार्ग के प्रकाशक महापुरुष का मुनि सदा सेवन करे। अभिप्राय यह है कि संसार के भय से उद्विग्न होकर आत्महित की अभिलाषा करने वाला मुनि अपने आपको कृतार्थ

ટીકાર્થ—જે તીર્થંકર વિગેરે મહાપુરૂષ સ્વયં બોધ પ્રાપ્ત કરીને પોતાની મેળે અથવા જે ગણધર આદિ તીર્થંકર વિગેરેથી બોધ પ્રાપ્ત કરીને લોક અને અલોકના સ્વરૂપને અથવા પંચાસ્તિકાયમય લોકને જાણે છે, અર્થાત્ એ જાણે છે કે-કર્મને વશીભૂત થઇને સંસારી જીવો ચાર ગતિયોમાં ભ્રમણ કરે છે. તે પોતાનું કલ્યાણ કરવામાં અર્થાત્ તપ અને સંયમની આરાધના દ્વારા સઘળા કર્મોના ક્ષય કરવામાં સમર્થ થાય છે. તેજ પોતાથી જૂદા અન્ય પ્રાણિયોના ઉદ્ધાર કરવામાં પણ વહાણની માફક સમર્થ થાય છે. આ પ્રકારના જ્યોતિ સ્વરૂપ અર્થાત્ ચન્દ્ર અને સૂર્યની સરખા પ્રકાશ ફેલાવનારા મોક્ષ-માર્ગના પ્રકાશક મહાપુરૂષનું મુનિએ સદા સેવન કરવું કહેવાનો અભિપ્રાય એ છે કે-સંસારના ભયથી ઉદ્વેગ પામીને આત્મહિતની ઇચ્છા કરવાવાળા

उक्तश्च–'नाणस्स होइ भागी, थिरयरओ दंसणे चरित्ते य।
धन्ना आवकहाए, गुरुकुलवासं न मुंचंति' ॥१॥
छाया—ज्ञानस्य भवति भागी, स्थिरतरो दर्शने चरित्रे च।
धन्या यावत्कथायां, गुरुकुलवासं न मुञ्चन्ति ॥१॥

एतादृशः को भवेदित्याह–'जे' यः–गुरुकुलवसनशीलो मुनिः 'धम्मं' धर्म श्रुतचारित्रलक्षणं क्षान्त्यादिदशविधं वा धर्मम् 'अणुवीइ' अनुविचिन्त्य धर्माराधनेन मोक्षो भवतीति ज्ञपरिज्ञया पर्यालोच्य 'पाउकुज्जा' प्रादुष्कुर्यात्–प्रकटीकुर्यात् स्वपर्यालोचितं जिनोक्तं धर्मं परेभ्यः समुदिशेदिति ॥१९॥

मूलम्–अत्ताण जो जाणइ जो य लोगं,
गइं च जो जाणइ णागइं च।

मानता हुआ रातदिन निरन्तर गुरु के समीप ही निवास करे। कहा है–'नाणस्स होइ भागी' इत्यादि।

जो मुनि जीवन के अन्तिम क्षण तक गुरुकुल में रहता है, वह धन्य है। वह ज्ञान का भाजन होता है और दर्शन तथा चारित्र में अधिक स्थिर हो जाता है।'

ऐसा कौन होता है? इस प्रश्न का यहां यह उत्तर दिया गया है–गुरुकुल में निवास करनेवाला जो मुनि श्रुतचारित्र धर्म का अथवा क्षमा आदि दश प्रकार के धर्म का पुनः पुनः चिन्तन करके उसका दूसरों को उपदेश करता है। अर्थात् धर्माराधन से मोक्ष होता है, ऐसा ज्ञपरिज्ञा से जान कर जिनोक्त धर्म का उपदेश देता है ॥१९॥

મુનિ પોતાને કૃતાર્થ માનતા થકા રાત દિવસ નિરંતર ગુરૂની સમીપે જ નિવાસ કરે. કહ્યુ પણ છે કે–'नाणस्स होइ भागी' ઈત્યાદિ

જે મુનિ જીવનના અન્તિમ ક્ષણ સુધી ગુરૂકુળમાં રહે છે, તે ધન્ય છે. તે જ્ઞાનનું પાત્ર બને છે. અને દર્શન તથા ચારિત્રમા તથા તપમાં વધારે દૃઢ બની જાય છે. એવું કોણ હોય છે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર અહિયાં આ પ્રમાણે આપવામાં આવે છે–ગુરૂકુળમાં નિવાસ કરવાવાળા જે મુનિ શ્રુત ચારિત્ર ધર્મનું અથવા ક્ષમા વિગેરે દસ પ્રકારના ધર્મનો વારંવાર વિચાર કરીને બીજાઓને તેનો ઉપદેશ આપે છે. અર્થાત્ ધર્મની આરાધનાથી મોક્ષ થાય છે, આ પ્રમાણે જ્ઞપરિજ્ઞાથી જાણીને જીનોક્ત ધર્મનો ઉપદેશ આપે છે ॥૧૯॥

जो सासयं जाण असासयं च,
जाइं च मरणं च जणोववायं ॥२०॥

छाया—आत्मानं यो जानाति यश्च लोकं, गतिं च यो जानात्यनागतिं च
यः शाश्वतं जानात्यशाश्वतं च, जातिं च मरणं च जनोपपातम् ॥२०॥

अन्वयार्थः—(जो) यः कश्चित् (अत्ताण) आत्मानम् (जाणइ) जानाति तथा (जो य लोगं) यश्च लोकम्–पञ्चास्तिकायात्मकम् च शब्दाद् अलोकम्–अनन्ता-

---

'अत्ताण जो जाणइ जो य लोगं' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'जो-यः' जो कोई 'अत्ताण-आत्मानं' आत्माको 'जाणइ-जानाति' जानता है तथा 'जो-यः-जो कोई 'लोगं-लोकम्' पंचास्तिकायात्मक लोक एवं अलोक को जानता है 'तथा 'जो-यः' जो कोई 'गइं-गतिं' परलोक गमनरूप गति को 'च-च' और 'णागइं च-अनागतिं च' अनागतिको 'जाणइ-जानाति' जानता है तथा 'जो-यः' जो 'सासयं-शाश्वतम्' सर्व वस्तुसमूह को द्रव्यार्थिक नय से नित्य 'च-च' तथा 'असासयं-अशाश्वतम्' पर्यायार्थिक नय से अशाश्वत-अनित्य 'जाण-जानाति' जानते हैं, तथा 'जाइं-जातिं' जीवों की उत्पत्ति को 'च-च' तथा 'मरणं-मरणम्' जीवों के मरणगति को 'च-च' और 'जणोववायं-जनोपपातम्' प्राणियों के अनेक गतियों में जाना जानता है ॥२०॥

अन्वयार्थ—जो पुरुष आत्मा को जानता है, जो लोक को जानता

'अत्ताण जो जाणइ जो य लोग' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'जो-यः' જો કોઇ 'अत्ताण-आत्मानम्' આત્માને 'जाणइ-जानाति' જાણે છે. તથા जो-य.' જો કોઈ 'लोगं-लोकम्' પંચાસ્તિકાયવાળા લોક તથા અલોકને જાણે છે. તથા 'जो-यः' જો કોઇ 'गइं-गतिम्' પરલોક ગમન રૂપ ગતિને 'च-च' અને 'णागइ च-अनागतिं च' અનાગતિને 'जाणइ-जानाति' જાણે છે તથા 'जो-यः' જે 'सासय-शाश्वतम्' સર્વ વસ્તુ સમૂહને દ્રવ્યાર્થિકનયથી નિત્ય 'च-च' અને 'असासय-अशाश्वतम' પર્યાયાર્થિક નયથી અશાશ્વત-અનિત્ય 'जाण-जानाति' જાણે છે તથા 'जाइं-जातिम्' જીવોની ઉત્પત્તિને 'च-च' તથા 'मरण-मरणम्' જીવોની મરણુ ગતિને 'च-च' અને 'जणोववाय-जनोपपातम्' પ્રાણિયોની અનેક ગતિયોમાં જવાનું જાણે છે ॥૨૦॥

काशमात्ररूपं वा जानाति तथा (जो) यः (गइ) गतिं-परलोकगमनरूपाम्, 'च' च-तथा 'णागइं च' अनागतिं च परलोकगमनरूपाम् यद्वा-(णागइं) अनागतिं वा जीवो यत्र गत्वा न निवर्त्तते इत्येवं रूपां मोक्षगतिं वा (जाणइ) जानाति। तथा (जो) यः (सासयं) शाश्वतम्-सर्वं वस्तुजातं द्रव्यार्थिक-नयान्नित्यम् (च) च-तथा (असासयं) अशाश्वतम् पर्यायार्थिकनयादनित्यं च-शब्दान्नित्याऽनित्यरूपं वा वस्तुजातम् (जाणइ) जानाति। तथा (जाइं) जातिम्-जीवानामुत्पत्तिम् (च) च-तथा मरणं प्राणिनां मृत्युम् (च) च तथा (जणोववायं) जनोपपातम् जनानां प्राणिनाम् उपपातं-देवनारकोत्पत्तिरूपं जानाति स एव क्रियावादं भाषितुम् अर्हतीति द्वितीयगाथाऽन्तिमचरणेन सम्बन्धः ॥२०॥

मूलम्-अहो वि सत्ताणं विउट्टणं च,

जो आसवं जाणइ संवरं च।

दुक्खं च जो जाणइ निज्जरं च,

सो भासिउ मरिहइ किरियवायं ॥२१॥युग्मम्॥

छाया—अधोऽपि सत्त्वानां विकुट्टनां च, य आश्रवं जानाति संवरं च।
दुःखं च यो जानाति निर्जरां च, स भाषितुमर्हति क्रियावादम्॥२१॥
।युग्मम्॥

अन्वयार्थः—'च' च-तथा 'जो' यः कश्चित् 'सत्ताण' सत्त्वानां प्राणिनाम् 'अहोवि' अधोऽपि-नरकादावपि यत् 'विउट्टणं' विकुट्टनां नरकादियातनाम्, तथा-आस्रवम्-कर्मागमनमार्गम् 'च' च-तथा-'संवर' संवरम्-कर्मनिरोधमार्गं च च 'जाणइ' जानाति, 'च' च-तथा 'जो' यः 'दुक्खं' दुःखम् अशातरूपं च शब्दात्

है, अलोक को जानता है, जो गति और अनागति को जानता है या मोक्ष को जानता है, जो शाश्वत और अशाश्वत को जानता है, जो जीवों के जन्म और मरण को जानता है, उत्पात अर्थात् देवभव और नरकभव में उत्पन्न होने को जानता है, वही क्रियावाद का उपदेश करने के योग्य है ॥२०॥

અન્વયાર્થ—જે પુરૂષ આત્માને જાણે છે, જે લોકને જાણે છે, જે ગતિ અને અનાગતિને જાણે છે. અથવા મોક્ષને જાણે છે. જેઓ શાશ્વત અને અશાશ્વતને જાણે છે જેઓ જીવોના જન્મ અને મરણને જાણે છે, ઉત્પાત અર્થાત્ દેવભવ અને નરકભવમાં ઉત્પન્ન થવાનુ જાણે છે. એજ ક્રિયાવાદનો ઉપદેશ કરવાને યોગ્ય છે. ॥૨૦॥

सुखं वा 'च' च तथा 'निज्जरं' निर्जरां तपोजन्यकर्मक्षपणरूपाम् 'जाणइ' जानाति 'सो' स एव 'किरियवायं' क्रियावादम् 'भासिउं' भाषितुम् 'अरिहइ' अर्हति–योग्यो भवतीति ॥२१॥ युग्मम् ।

टीकार्थ—जो ज्ञानी पुरुष यह जानता है कि यह आत्मा सतत गमन आगमन करता रहता है, शरीर से भिन्न है, सुख दुःख का आधार है और परलोकगामी है, जो पंचास्तिकायमय अथवा चौदह-राजू परिमाण वाले लोक को जानता है, 'च' शब्द से केवल आकाश-मय अलोक को भी जानता है, जो यह जानता है कि जीव यहां से मरकर परलोक में जाता है और परलोकसे आकर इस भव में जन्म लेता है अर्थात् जो जीव के पुनर्जन्म को जानता है, अथवा जो अना-गति को अर्थात् मोक्ष में गए हुए जीव के पुनरागमन के अभाव को जानता है, तथा जो द्रव्यार्थिक नय की अपेक्षा से समस्त वस्तुओं की नित्यता को तथा पर्यायार्थिक नय की अपेक्षा से अनित्यता को जानता है, या शाश्वत अर्थात् मोक्ष और अशाश्वत अर्थात् संसार को जानता है, तथा जो जीवों की अपने अपने कर्म के अनुसार होने वाली उत्पत्ति को, आयु के क्षय रूप मरण को अथवा बालमरण और पंडितमरण को जानता है, तथा जो जीवों के देव और नारक रूप में होने वाले उत्पात को जानता है, वही क्रियावाद का उपदेश देने योग्य होता है ।२०।

ટીકાર્થ—જે જ્ઞાની પુરૂષ એ જાણે છે કે આ આત્મા સતત ગમન અને આગમન કરતો રહે છે તે શરીરથી ભિન્ન છે. સુખ દુ:ખનો આધાર છે. અને પરલોકમાં જવાવાળો છે, જે પંચાસ્તિકાય મય અથવા ચૌદ રાજુ પરિમાણુવાળા લોકને જાણે છે. 'ચ' શબ્દથી કેવળ આકાશમય આલોકને પણ જાણે છે. જે એ જાણે છે કે જીવ અહીંથી મરીને પરલોકમાં જાય છે અને પરલોકથી આવીને આ ભવમાં જન્મ લે છે અથવા જે જીવના પુનર્જન્મને જાણે છે, અથવા અનાગતિને અર્થાત્ મોક્ષમાં ગયેલા જીવના પુનરાગમનના અભાવને જાણે છે, તથા જે દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાથી સઘળી વસ્તુઓના નિત્યપણાને તથા પર્યાયાર્થિક નયની અપેક્ષાથી અનિત્યપણાને જાણે છે. અથવા શાશ્વત અર્થાત્ મોક્ષ અને અશાશ્વત અર્થાત્ સંસારને જાણે છે, તથા જે જીવોની પોત પોતાના કર્મ પ્રમાણે થવાવાળી ઉત્પત્તિને, આયુષ્યના ક્ષય રૂપ મરણને અથવા બાલમર-ણુને અને પંડિત મરણને જાણે છે, તથા જે જીવોના દેવ અને નારક રૂપથી થવાવાળા ઉત્પાદને જાણે છે, એજ ક્રિયાવાદનો ઉપદેશ આપવાને યોગ્ય હોય છે. ॥૨૦॥

टीका—पुनरप्याह-'जो य' यश्च-कश्चित् 'अत्ताण' आत्मानं सातत्येन गमनागमनशीलं शरीराद्भिन्नं सुखदुःखाधारं परलोकगामिनं च 'जाणइ' जानाति, तथा-'जो य' यश्च 'लोगं लोकम् पञ्चास्तिकायात्मकं चतुर्दशरज्ज्वा त्मकं वा च शब्दाद् अलोकम्-अनन्ताकाशास्तिकायमात्ररूपम् 'जाणइ' जानाति च'-तथा 'गइं' गतिम्-परलोकगमनरूपाम् 'इतो-मृत्वा जीवः परलोके गच्छति' इत्येवं रूपाम्, तथा-'णागइं' आगतिम् णकारोऽलाक्षणिकः, परलोका-दागमनरूपाम् 'जोऽयं जीवः स परलोकादागतोऽस्ति' इत्येवं रूपाम् अनेन जीवस्य पुनर्जन्मसिद्धम् । अथवा 'णागइं अनागतिम् 'यत्र गत्वा न निवर्त्तते' इत्येवं मोक्षरूपामनागतिम् 'जाणइ' जानाति, तथा 'जो' यः 'सासयं' शाश्वतं द्रव्यार्थिकनयापेक्षया नित्यं सर्ववस्तुजातं मोक्षं वा तथा 'असासयं' अशाश्वतं पर्यायार्थिकनयापेक्षया अनित्यं वस्तुजात, संसारं वा च-शब्दात् नित्यानित्यमिति

'अहो वि सत्ताण' इत्यादि

शब्दार्थ—'च-च' तथा 'जो-यः' जो कोई सत्ताण-सत्वानाम्' 'प्राणियोंके 'अहो वि-अधोपि' नरकादिकोंमें भी जो विउट्टणं-विकुट्टनम्' नरक आदिकी यातना रूप 'आसवं-आस्रवम्' कर्मागमनरूप आस्रवको 'च-च' तथा 'संवरं-संवरम्' कर्मनिरोधरूप संवरको 'जाणाइ-जानाति' जानता है 'च-च' तथा 'जो-यः' जो 'दुखं-दुःखम्' अशाता रूप दु.खको एवं 'च' शब्दसे सुखको 'च-च' तथा 'निज्जरं-निर्जराम्' निर्जराको 'जाणइ-जानाति, जानता है 'सो-सः' वह 'किरियावायं-क्रियावादम्' क्रियावाद को 'भासिउं-भाषितुम्' कथन करने के लिये 'अरिहइ-अर्हति' योग्य होना है । २१॥

'अहो वि सत्ताण' इत्यादि

શબ્દાર્થ--'च-च' અને 'जो-यः' જો કોઇ 'सत्ताण-सत्वानाम्' પ્રાણિયોના 'अहोवि-अधोऽपि' નરક આદિમાં પણ જો 'विउट्टणं-विकुट्टनम्' નરક વિગેરેની યાતના રૂપ તથા 'आसवं-आस्रवम्' કર્મના આગમન રૂપ આસ્રવને 'च-च' તથા 'संवरं-संवरम्' કર્મના નિરોધ રૂપ સંવરને 'जाणइ-जानाति' જાણે છે. 'च-च' તથા 'दुक्खं-दुःखम्' અશાતા રૂપ દુઃખને તથા 'च' શબ્દથી સુખને 'च-च' તથા निज्जरं-निर्जराम्' નિર્જરાને 'जाणइ-जानाति' જાણે છે. 'सो-सः' તે 'किरियावायं-क्रियावादम्' ક્રિયાવાદને 'भासिउ-भाषितुम्' કથન કરવાને 'अरिहइ-अर्हति' યોગ્ય થાય છે. ॥२१॥

उभयस्वरूपं पदार्थजातं च 'जाण' जानाति। च-तथा 'जाइं' जातिम्-स्व स्व-कर्मवशाज्जीवानामुत्पत्तिं च-तथा 'मरणं' मरणम्-आयुष्कक्षयरूपं बालपण्डित-मरणादिकं वा, तथा-'जणोववायं' जनोपपातम्-जायन्त इति जनाः-प्राणिनः, तेषामुपपातम् नरकदेवोत्पत्तिरूपं वा जानाति स क्रियावादं भाषितुमर्हतीत्यग्रिम-गाथान्तिमचरणेन सम्बन्धः ॥२०॥

टीका-च-पुनश्च 'अहो वि' अधोऽपि-अधोलोकेऽपि अशुभकर्मवशाद् रत्नप्रभादि-नरकपृथिवीगतानामपि 'सत्ताण' सत्वानां-प्राणिनाम् 'विउट्टणं' विकुट्टनाम्-विविधरूपां नरकयातनाम् तथा 'जो' यः 'आसवं' आस्रवम्-कर्मागमनमार्गं प्राणातिपातादिरूपं मिथ्यादर्शनादिकं च। च-तथा 'संवरं' संवरम्-कर्मनिरोध-रूपं प्राणातिपातादिविरतरूपं रागद्वेषादिराहित्यरूपं सम्यग्दर्शनादिकम् अशेष-योगनिरोधस्वभावं पुण्यपापं वा 'जाणइ' जानाति, च-तथा-'दुक्खं' दुःखम्

अन्वयार्थ—तथा जो पुरुष प्राणियों को नरकादि में होने वाली यातना को जानता है, जो आश्रव और संवर को जानता है, दुःख सुख और निर्जरा को जानता है, वही क्रियावाद का उपदेश करने के योग्य होता है ॥२१॥

टीकार्थ—जो अधोलोक में अशुभ कर्म के उदय से रत्नप्रभा आदि नरकभूमियों में गये हुए प्राणियों की विविध प्रकार की पीड़ा को जानता है, जो यह जानता है कि कर्मों के आगमन के द्वार क्या हैं, अर्थात् हिंसा आदि पापों को, रागद्वेष को और मिथ्यादर्शन आदि आश्रवों को जानता है, जो आश्रव को रोकने के उपाय को अर्थात् हिंसा विरति, वीतरागता एवं सम्यग्दर्शन योगनिरोध आदि को जानता है, जो

અન્વયાર્થ—તથા જે પુરૂષ પ્રાણિયોને નરક વિગેરેમાં થવાવાળી યાતના (પીડા)ને જાણે છે જે આસ્રવ અને સંવરને જાણે છે. સુખ, દુઃખ અને નિર્જરાને જાણે છે, એજ ક્રિયાવાદનો ઉપદેશ કરવાને યોગ્ય છે. ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—જે નીચેના લોકમાં અશુભ કર્મના ઉદયથી રત્નપ્રભા વિગેરે નરકભૂમિયોમાં ગયેલા પ્રાણિયોની વિવિધ પ્રકારની પીડાને જાણે છે, અને જે એ જાણે છે કે-કર્મોના આગમનનું દ્વાર શું છે? અર્થાત્ હિંસા વિગેરેને; રાગદ્વેષને અને મિથ્યા દર્શન વિગેરે આસ્રવોને જાણે છે, અને જે આસ્રવને રોકવાના ઉપાયને અર્થાત્ હિંસા વિરતિ, વીતરાગ પણું અને

असातरूपं जन्मजरामरणरोगशोकजनितां शारीरपीडां तत्कारणं वा, च-तथा 'निज्जरं' निर्जराम्-तपः संयमादिजन्यं कर्मक्षपणम् 'जाणइ' जनाति 'सो' सः-पूर्वोक्ततत्त्वज्ञोमुनिः 'किरियवायं' क्रियावादं जीवाऽजीवाद्यस्तित्वरूपम्, भासिउं भाषितुम्-उपदेष्टुम् 'अरिहइ' अर्हति-योग्यो भवतीति ॥२१॥

मूलम्-सद्देसु रूवेसु असज्जमाणो,

गंधेसु रसेसु अदुस्समाणे।

णो जीवियं णो मरणाहिकंखी,

आयाणगुत्ते वलयाविमुक्के ॥२२॥त्तिबेमि॥

छाया—शब्देषु रूपेष्वसज्जमानो, गन्धेषु रसेषु चाद्विषन् ।
नो जीवितं नो मरणमभिकाङ्क्षेद्, आदानगुप्तो वलयाद्विमुक्तः।२२। इति ब्रवीमि

दुःख को अर्थात् असाता को या जन्म, जरा, मरण, रोग शोक आदि से उत्पन्न होने वाली शारीरिक पीड़ा या उसके कारणों को जानता है, और जो तप संयम आदि रूप निर्जरा को जानता है, ऐसा तत्त्ववेत्ता मुनि ही क्रियावाद का उपदेश देने के योग्य होता है ॥२१॥

'सद्देसु रूवेसु' असज्जमाणो' इत्यादि ।

शब्दार्थ—मुनि 'सद्देसु-शब्देषु' वीणा आदिके शब्दों में 'रूवेसु-रूपेषु' तथा रूपमें 'असज्जमाणो-असज्जमानः' आसक्ति नहीं करता हुआ तथा गंधेसु-गंधेषु' गंधमें 'च-च' और 'रसेसु-रसेषु' रसमें 'अदुस्समाणे-अद्विषन्' द्वेष न करता हुआ 'जीवियं-जीवितम्' जीवन धारण करने की 'नो अभिकंखी-नो अभिकाङ्क्षेत्' इच्छा न करे तथा

સમ્યગ્દર્શન યોગનિરોધ વિગેરેને જાણે છે. જે દુઃખને અર્થાત્ અસાતાને અથવા જન્મ, જરા, મરણ, રોગ, શોક વિગેરેથી ઉત્પન્ન થવાવાળી શારીરિક પીડા અથવા તેના કારણોને જાણે છે, અને જે તપ, સંયમ વિગેરે રૂપ નિર્જરાને જાણે છે. એવા તત્વવેત્તા મુનિજ ક્રિયાવાદનો ઉપદેશ આપવાને યોગ્ય હોય છે. ॥૨૧॥

શબ્દાર્થ—મુનિ 'सद्देसु-शब्देषु' વીણા વિગેરેના શબ્દમાં 'रूवेसु-रूपेषु' તથા રૂપમાં "असज्जमाणो-असज्जमानः' આસક્ત થયા વિના તથા 'गंधेसु-गन्धेषु' ગંધમાં 'च-च' અને रसेसु-रसेषु' રસોમાં 'अदुस्समाणे-अद्विषन्' દ્વેષ ભાવ કર્યા વિના 'जीविय'-जीवितम्' જીવન ધારણ કરવાની 'नो अभिकंखा-

अन्वयार्थः—मुनिः (सद्देसु) शब्देषु-वेणुवीणादिजनितेषु (रूवेसु) रूपेषु-नीलपीतादिषु (असज्जमाणे) असज्जमानः-आसक्तिमकुर्वाणः उपलक्षणात् अमनोज्ञशब्दरूपेषु द्वेषमकुर्वाणः, तथा-(गंधेसु) गन्धेषु-क्वथितकलेवरादिजनितेषु दुर्गन्धेषु (च) तथा (रसेसु) रसेषु-अमनोज्ञेषु पर्युषितान्तप्रान्ताद्यशनेषु (अदुस्समणे) अद्विषन्-द्वेषमकुर्वाणः, उपलक्षणाद् मनोज्ञगन्धरसेषु आसक्तिमकुर्वाणः, सन् (जीवियं) जीवितम्-असंयमजीवनम् (नो अभिकंखी) नो अभिकाङ्क्षेत्-नाभिवाञ्छेत्। तर्हि किं कुर्यादित्याह-(वलयाविमुक्के) वलयाद् विमुक्तः-माया कपटरहितः सन् (आयाणगुत्ते) आदानगुप्तः-संयमयुक्तो भूत्वा विहरेत् निष्कपटभावेन संयमं पालयेदिति भावः ॥२२॥

'मरणं-मरणम्' मृत्यु की भी 'नो अभिकंखी-नो अभिकांक्षेत्' इच्छा न करे 'वलयाविमुक्के-वलयाद्विमुक्तः' माया एवं कपटसे रहित होकर 'आयाणगुत्ते-आदानगुप्तः' संयमयुक्त होकर विचरण करे 'त्तिबेमि-इति ब्रवीमि' ऐसा में कहता हूं ॥२२॥

अन्वयार्थ—मनोज्ञ शब्दो में और रूपों में आसक्त न होता हुआ और उपलक्षण से अमनोज्ञ शब्द रूपों में द्वेष न करता हुआ तथा दुर्गंधों और अमनोज्ञ रसों में द्वेष न करता हुआ तथा मनोज्ञ गंध और रस में आसक्ति न धारण करता हुआ, मनोज्ञ और अमनोज्ञ स्पर्श में भी राग द्वेष न करता हुआ मुनि जीवन की आकांक्षा न करे और मरण की भी आकांक्षा न करे। छल कपट से रहित एवं संयम से युक्त होकर विचरे ॥२२॥

नो अभिकाङ्क्षेत्' ઈચ્છા ન કરે તથા 'मरणं-मरणम्' મરણની પણ 'नो अभिकंखी-नो अभिकाङ्क्षेत्' ઈચ્છા ન કરે 'वलयाविमुक्के-वलयाद्विमुक्तः' માયા અને કપટ રહિત બનીને 'आयाणगुत्ते-आदानगुप्तः' સંયમ યુક્ત બનીને વિચરણ કરે 'त्तिबेमि-इति ब्रवीमि' એ પ્રમાણે હું કહું છું. ॥૨૨॥

અન્વયાર્થ—મનોજ્ઞ શબ્દોમાં અને રૂપોમાં આસક્ત ન થનાર અને ઉપલક્ષણુથી અમનોજ્ઞ શબ્દ અને રૂપોમાં દ્વેષ ન કરનાર તથા દુર્ગંધ અને અમનોજ્ઞ રસોમાં દ્વેષ ન કરનાર તથા મનોજ્ઞ ગંધ અને રસમાં આસક્તિ ધારણ ન કરનાર તેમજ મનોજ્ઞ અને અમનોજ્ઞ સ્પર્શમાં પણ રાગદ્વેષ ન કરનાર મુનિ, જીવનની આકાંક્ષા ન કરે તેમજ છલ ન કરનાર કપટથી રહિત અને સંયમ યુક્ત બની વિચરણ કરે ॥૨૨॥

टीका—अधुनाऽध्ययनार्थमुपसंहरन्नाह—'सद्देसु' इत्यादि। 'सद्देसु' शब्देषु-वेणुवीणादिजनितेषु श्रोत्रमनोहरेषु 'रूवेसु' रूपेषु नीलपीतादिषु नेत्रानन्द-जनकेषु 'असज्जमाणो' असज्जमानः—आसक्तिमकुर्वाणः, उपलक्षणात् अमनोज्ञ-शब्दरूपेषु द्वेषमकुर्वाणः, तथा 'गंधेसु' गन्धेषु—कथितमृतकलेवरादिजनितेषु दुर्गन्धेषु तथा—'रसेसु' रसेषु—पर्युषितान्तप्रान्ताद्याहारेषु उपलक्षणात् कोष्ठपुटा-दिमनोज्ञगन्धेषु द्राक्षादिमनोज्ञरसेषु च आसक्तिमकुर्वाणः तथा शब्दादिसहवर्त्तित्वेन स्पर्शेषु च मनोज्ञाऽमनोज्ञेषु रागद्वेषमकुर्वाणः सन् 'जीवियं' जीवितम्—असंय-मत्वेन जीवनम् 'नो अभिकंखो' नो अभिकाङ्क्षेद्, एवं 'मरणं' मरणम्—आयुष्क-क्षयरूपं मृत्युं बालमरणं वा 'नो अभिकंखी' नो अभिकाङ्क्षेत्। तर्हि मुनिः किं कुर्यादिति तत्कर्त्तव्यं दर्शयति 'वलया' वलयात्, वलयं-माया, तस्मात् 'विमुक्को'

टीका—अब अध्ययन के अर्थ का उपसंहार करते हुए कहते हैं-मुनि वेणु वीणा आदि से उत्पन्न होने वाले श्रुतिमधुर शब्दों में, नेत्रों को आनन्द प्रदान करने वाले सुन्दर रूपों में आसक्ति न करे। इसी प्रकार अमनोज्ञ शब्दों और रूपों में द्वेष न करे। सडे मृतककलेवर आदि से उत्पन्न दुर्गन्ध में तथा रूखे सूखे वासी आहार आदि के रस में, उपलक्षण से कोष्ठपुट आदि की सुगंध में और द्राक्षा आदि के मधुर रस में और इनके सहचर मनोज्ञ अमनोज्ञ स्पर्श में भी राग द्वेष न करे। असंयममय जीवन की आकांक्षा न करे और आयु के क्षय रूप मरण की या बालमरण की आकांक्षा न करे। किन्तु कपट से

ટીકાર્થ—હવે અધ્યયનના અર્થનો ઉપસંહાર કરતાં કહે છે કે-મુનિએ વેણુ વીણા આદિથી ઉત્પન્ન થવાવાળા શ્રોત્રને પ્રિય લાગનારા શબ્દોમાં નેત્રોને આનંદ આપનારા સુંદર એવા રૂપોમાં આસક્ત થવું નહીં એજ પ્રમાણે અમનોજ્ઞ-મનને ન ગમે તેવા શબ્દો અને રૂપોમાં દ્વેષભાવ રાખવો નહીં. 'સડે' મરેલાના શરીરમાંથી ઉત્પન્ન થનાર દુર્ગંધમાં લુખા સુકા વાસી આહાર વિગેરેના રસમાં ઉપલક્ષણથી કોષ્ટ પુટ અર્થાત્ સુગંધીવાળા પદાર્થના પડિકા વિગેરેની સુગંધમાં અને દરાખ વિગેરેના મીઠા રસમાં અને તેના સહચર મનોજ્ઞ અમનોજ્ઞ એવા સ્પર્શમાં પણ રાગદ્વેષ ન કરે.

અસંયમ મય જીવનની આકાંક્ષા-ઇચ્છા ન કરે અને આયુષ્યના ક્ષય રૂપ મરણની અથવા બાલ મરણની આકાંક્ષા-ઇચ્છા ન કરે. પરંતુ કપટથી

विमुक्तः-रहितः कपटरहितः सन् 'आयाणगुत्ते' आदानगुप्तः-आदानं-संयमः तेन सहितः, आदाने-संयमे सति गुप्तः मनोवाक्कायदुष्प्रणिधानरहितः गुप्तः, इति गुप्तेन्द्रियो वा भूत्वा विहरेत् निष्कपटमनोवाक्कायैः संयमं पालयेदिति भावः ॥२२॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य - जैनधर्मदिवाकर
-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री
"सूत्रकृताङ्गसूत्रस्य" समयार्थबोधिन्या-
ख्यायां व्याख्यायां समवसरणनामकम्
द्वादशमध्ययनं समाप्तम् ॥१२॥

रहित होकर और संयम से युक्त होकर, मन वचन काय के अप्रशस्त व्यापार को त्याग कर विचरे। अर्थात् निष्कपट भाव से तीनों योगों से संयम का पालन करे ॥२२॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत
"सूत्रकृताङ्गसूत्र" की समयार्थबोधिनी व्याख्या का समवसरण
नामक बारहवां अध्ययन समाप्त ॥१२॥

રહિત થઈને અને સંયમથી યુક્ત થઈને મન, વચન, અને કાયાના અપ્રશસ્ત વ્યાપારનો ત્યાગ કરીને વિચરણ કરે. અર્થાત્ નિષ્કપટ ભાવથી ત્રણે યોગોથી સંયમનું પાલન કરે ॥૨૨॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર'ની સમયાર્થબોધિની વ્યાખ્યાનું સમવસરણનામનું બારમું અધ્યયન સમાપ્ત ॥૧૨॥

॥ अथ त्रयोदशमध्ययनम् ॥

गतं समवसरणाख्यं द्वादशमध्ययनम्, साम्प्रतं-त्रयोदशमारभ्यते, अस्य पूर्वाध्ययनेन सहाऽयमभिसम्बन्धः-पूर्वाऽध्ययने परवादिनां मतानि निरूपितानि, तन्निराकरणमपि च कृतम्, तन्निराकरणं च वस्तुतो याथातथ्येन भवतीत्यस्मिन्नध्ययने याथातथ्यं प्रतिपादयिष्यते। इत्यनेन सम्बन्धेन आयातस्यास्याध्ययनस्य इदमादिमं सूत्रम्-'आहत्तहीयं' इत्यादि।

अथ च पूर्वाध्ययनस्यान्तिमसूत्रेण सहास्यादिसूत्रस्यायं सम्बन्धः अनन्तरसूत्रे 'वलयाविमुक्के' मुनिर्वलयाद्विमुक्तो भवेत् इत्यभिहितम् अत्र भाववलयस्याधिकारस्तेनाऽत्र भाववलयं रागद्वेषरूपं गृह्यतेऽतो भाववलयाद् विमुक्तस्यैव याथातथ्यं भवतीत्यनेन सम्बन्धेन सूत्रकारः प्राह-'आहत्तहीयं' इत्यादि।

मूलम्-आहत्तहीयं तु पवेयइस्सं,
नाणप्पगारं पुरिसस्स जायं।

तेरहवें अध्ययनका प्रारंभ

समवसरण नामक बारहवां अध्ययन समाप्त हुआ। अब तेरहवां अध्ययन का प्रारंभ किया जाता है। पूर्ववर्त्ती अध्ययन के साथ इस अध्ययन का यह सम्बन्ध है-बारहवें अध्ययन में परवादियों के मत का निरूपण और निराकरण किया गया है। वह निराकरण वस्तुतः याथातथ्य से होता है, अत एव इस अध्ययन में याथातथ्य का प्रतिपादन किया जायगा। इस सम्बन्ध से प्राप्त इस अध्ययन का यह प्रथम सूत्र है-आहत्तहीयं' इत्यादि।

'तेरमा अध्ययननो प्रारंभ—

समवसरण नामनुं બારમું અધ્યયન પુરૂં થયું. હવે તેરમાં અધ્યયનનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. આના પહેલાના અધ્યયન સાથે આ અધ્યયનનો આ પ્રમાણેનો સંબંધ છે.-બારમા અધ્યયનમાં પરવાદિયોના મતનું નિરૂપણ અને નિરાકરણ કરવામાં આવેલ છે, તે નિરાકરણ ખરી રીતે યાથાતથ્યથી થાય છે, તેથી આ અધ્યયનમાં યાથાતથ્યનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવશે આ સંબન્ધથી પ્રાપ્ત થયેલ આ અધ્યયનનું આ પહેલુંસૂત્ર છે. 'आहत्तहीयं' ઈત્યાદિ

सओ य धम्मं असओ य सीलं,
संतिं असंतिं करिस्सामि पाउं॥१॥

छाया—याथातथ्यं तु प्रवेदयिष्यामि, ज्ञानप्रकारं पुरुषस्य जातम्।
सतश्च धर्ममसतश्च शीलं, शान्तिमशान्तिं च करिष्यामि प्रादुः ॥१॥

अन्वयार्थः—(आहत्तहीयं तु) याथातथ्यं तु-परमार्थतत्त्वं तु 'पुरिसस्स' पुरुषस्य जीवस्य यत् (जायं) जातम्-उत्पन्नम् (नाणप्पगारं) ज्ञानप्रकारम्-ज्ञाना-

---

शब्दार्थ—'आहत्तहीयं तु याथातथ्यं तु' यथार्थ अर्थात् सच्चा तत्त्व 'पुरिसस्स-पुरुषस्य' जीव को जो 'जायं-जातम्' प्राप्त हुवा है तथा 'नाणप्पकारं-ज्ञानप्रकारम्' ज्ञानके प्रकार अर्थात् सम्यक् ज्ञान दर्शन और चारित्रका 'पवेयइस्सं-प्रवेदयिष्यामि' कथन करूंगा 'तु' शब्द से मिथ्यादृष्टियों के दोषों को भी कहूंगा 'सओ य-सतश्च' चारित्रशील उत्तम साधुका 'धम्मं-धर्मम्' श्रुतचारित्ररूप धर्म तथा 'सीलं-शीलम्' शील-स्वभाव तथा 'संतिं-शान्तिम्' सकल कर्म-क्षयरूप शान्तिको-निवृत्तिको 'पाउं करिस्सामि प्रादुः करिष्यामि' प्रकट करूंगा तथा 'असओ य-असतश्च' परतीर्थिकों का, अधर्माचरण, कुशील तथा 'असंतिं-अशान्तिम्' संसार का स्वरूप प्रगट करूंगा ॥१॥

अन्वयार्थ—परमार्थ दृष्टि से विचार करने पर जीव को वास्तविक रूप में उत्पन्न होने वाले सम्यग् ज्ञान सम्यग् दर्शन सम्यक् चारित्र

શબ્દાર્થ—આહત્તહીયં તુ-યાથાતથ્યં તુ' યથાર્થ અર્થાત્ સાચું-તત્વ 'પુરિસસ્સ-પુરુષસ્ય' જીવને જે 'જાયં-જાતમ્' પ્રાપ્ત થયેલ છે તથા 'નાણપ્પકારં-જ્ઞાનપ્રકારમ્' જ્ઞાનના પ્રકાર અર્થાત્ સમ્યક્જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રનું 'પવેયઇસ્સં-પ્રવેદયિષ્યામિ' કથન કરીશ 'તુ' શબ્દથી મિથ્યાવાદિયોના દોષોને પણ કહીશ 'સઓય-સતશ્ચ' ચારિત્રશીલ ઉત્તમ સાધુના 'ધમ્મ-ધર્મમ્' શ્રુત ચારિત્ર રૂપ ધર્મ તથા 'સીલં-શીલમ્' શીલ-સ્વભાવ અને સંતિં-શાન્તિમ્' સકલ કર્મ ક્ષયરૂપ શાન્તિને-નિવૃત્તિને 'પાઉંકરિસ્સામિ-પ્રાદુઃ કરિષ્યામિ' પ્રકટ કરીશ તથા 'અસઓ ય-અસતશ્ચ' પરતીર્થિકોના અધર્માચરણને તથા 'અસંતિં-અશાન્તિમ્' સંસારના સ્વરૂપને પ્રગટ કરીશ ॥૧॥

અન્વયાર્થ—પરમાર્થ દૃષ્ટિથી વિચારતાં જીવને વાસ્તવિક પણાથી ઉત્પન્ન થવાવાળા સમ્યક્ જ્ઞાન સમ્યક્દર્શન સમ્યક્ ચારિત્રરૂપ જ્ઞાન પ્રકારનું નિરૂ-

दिकं-सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्रम् (पवेयइस्सं) प्रवेदयिष्यामि,-प्रकटयिष्यामि, तु शब्देन मिथ्यादृष्टीनां दोषानपि कथयिष्यामि (सओ य) सतश्च-चारित्रवतः पुरुषस्य (धम्मं) धर्मम्-श्रुतचारित्ररूपम् तथा-(सीलं) शीलम्-उद्युक्तविहारित्वम् तथा-(संतिं) शान्तिम्-सकलकर्मक्षयलक्षणां निर्वृतिम् (पाउंकरिस्सामि) प्रादुः करिष्यामि प्रकटयिष्यामि तथा-(असओ य) असतश्च पुरुषस्य परतीर्थिकादेः च शब्दाद्- अधर्मं पापम्, अशीलं कुत्सितशीलम् तथा-(असंतिं) अशान्तिम्-अनिर्वाणरूपाम् एतत्सर्वं प्रकटयिष्यामि ॥१॥

टीका—सुधर्मस्वामी जम्बूस्वामिनं प्रत्याह-'आहत्तहीयं तु' याथातथ्यं तु यथा तथा भावो याथातथ्यम्-तत्त्वम्, तच्च परमार्थचिन्तायां सम्यग्ज्ञानादिकमेव, अतस्तादृशज्ञानादिकमेव प्रदर्शयति-'पुरिसस्स' पुरुषस्य-जीवस्य यत् 'जायं' जातम्-समुत्पन्नम् 'णाणप्पगारं' ज्ञानप्रकारम्, अत्र प्रकारशब्दः-आद्यर्थे

रूप ज्ञान प्रकार का निरूपण करूंगा, और मिथ्यादृष्टियों के दोषों का भी कथन करूंगा, एवं चारित्र वाले पुरुषों का श्रुत चारित्र लक्षण धर्म तथा शील एवं सकल कर्म क्षय रूप शान्ति को भी प्रगट करूंगा। इसी प्रकार असच्चरित्र परतीर्थिकादि पुरुषों के पाप अधर्म अशील कुत्सित शील एवं अशान्ति वगैरह सभी दुर्गुणों को भी प्रगट करूंगा ॥१॥

टीकार्थ—सुधर्मास्वामी जम्बूस्वामी के प्रति कहते हैं-यथार्थता को याथातथ्य कहते हैं, उसका अभिप्राय है तत्त्व। परमार्थ दृष्टि से विचार किया जाय तो सम्यग्ज्ञान सम्यग्दर्शन सम्यक् चारित्र सम्यक् तप ही याथातथ्य या तत्त्व हैं। अत एव यहां उनको ही दिखलाया जाता है।

जीव को उत्पन्न होने वाले 'नाणप्पयार' अर्थात् ज्ञानप्रकार को

પણ કરીશ અને મિથ્યાદૃષ્ટિયોના દોષોનું પણ કથન કરીશ તેમજ ચારિત્ર શીલ પુરૂષોના સકલ કર્મક્ષય રૂપ શાંતિને પણ પ્રગટ કરીશ તેજ રીતે અસચ્ચારિત્રવાળા પરતીર્થિક પુરૂષોના પાપ, અધર્મ અશીલ, કુત્સિતશીલ અને અશાંતી વિગેરે સઘળા દુર્ગુણોને પણ પ્રગટ કરીશ ॥૧॥

ટીકાર્થ—સુધર્માસ્વામી જમ્બૂસ્વામીને કહે છે કે-યથાર્થપણાને યાથાતથ્ય કહે છે. તેનો અભિપ્રાય છે તત્વ। પરમાર્થ દૃષ્ટિથી વિચાર કરવામાં આવે તો સમ્યક્જ્ઞાન સમ્યક્ દર્શન સમ્યક્ ચારિત્ર સમ્યક્ તપજ યાથાતથ્ય અર્થાત્ તત્વ છે. તેથીજ અહિયાં તેને જ દેખાડવામાં આવે છે.

જીવને ઉત્પન્ન થવાવાળા 'નાણુપ્પયાર' અર્થાત્ જ્ઞાન પ્રકારને હું કહીશ

तेन ज्ञानादिकम्–सम्यग्ज्ञान–सम्यग्दर्शनं–सम्यक् चारित्रमित्यर्थः, अत्र सम्यग्दर्शनम्–औपशमिकक्षायिकक्षायोपशमिकं गृह्यते, सम्यक् चारित्रं तु व्रतसमितिकषायाणां धारणरक्षणनिग्रहादिकं गृह्यते, एतत् सम्यग्ज्ञानादिकम् 'पवेयइस्सं' प्रवेदयिष्यामि वितथाचाररतान् तद्दोषांश्च प्रादुष्करिष्यामि। यद्वा–'नाणप्पगारं' इति नानाप्रकारम्–अनेकप्रकारकं विचित्रम्, 'पुरिसस्स' पुरुषस्य प्राणिनः 'जाय' जातम्–स्वभावं प्रशस्तामशस्तरूपम् उच्चावचं वा प्रवेदयिष्यामि–कथयिष्यामि। तु शब्देन मिथ्यादृष्टीनां दोषानपि कथयिष्यामि। 'सओ' सतः–चारित्रवतः शुभाऽनुष्ठानं कुर्वतः पुरुषस्य 'धम्मं' धर्मम्–श्रुतचारित्रलक्षणम्, तथा–'सीलं' शीलम्–उद्युक्तविहारित्वम्, तथा–'संतिं' शान्तिम्–अशेषकर्मक्षयलक्षणां निर्वृतिम्, 'पाउकरिस्सामि' प्रकटं करिष्यामि, तथा–'असओ' असतः–असत्पुरुषस्य पर-

---

में कहूँगा। यहां 'प्रकार' शब्द 'आदि' के अर्थ में है, अतएव तात्पर्य यह हुआ कि सम्यग्ज्ञान सम्यक् दर्शन सम्यक् चारित्र और सम्यक् तपका कथन करूंगा। यहां औपशमिक, क्षायिक और क्षायोपशमिक सम्यग्दर्शन समझना चाहिये और व्रतों तथा समितियों का धारण एवं रक्षण तथा कषायों का निग्रह चारित्र शब्द से ग्रहण करना चहिए। इसके अतिरिक्त जो कुशील (कुत्सित आचार) में रत हैं, उनके दोषों को प्रकट करूंगा। अथवा 'नाणप्पयार' का अर्थ है नाना प्रकार। तात्पर्य यह है कि प्राणियों के प्रशस्त और अप्रशस्त या शुभ और अशुभ जो स्वभाव है, उनका कथन करूंगा। 'तु' शब्द से यह सूचित किया गया है कि मिथ्यादृष्टियों के दोषों को भी मैं कहूंगा। तथा शुभ अनुष्ठान करने वाले सत्पुरुष के श्रुतचारित्ररूप धर्म और उग्र

અહિયાં પ્રકાર શબ્દ આદિના અર્થમાં છે, તેથી જ તાત્પર્ય એ થયું કે –સમ્યક્ જ્ઞાન, સમ્યક્ દર્શન સમ્યક્ ચારિત્ર અને સમ્યક્ તપનું કથન કરીશ. અહિયાં ઔપશમિક, ક્ષાયિક અને ક્ષાયોપશમિકને સમ્યક્ દર્શન સમજવું જોઈએ. બીજા વ્રતોને તથા કષાયોનો નિગ્રહ ચારિત્ર શબ્દથી ગ્રહણ કરવો જોઈએ. આ શિવાય જે કુશીલ (કુત્સિત આચાર)માં પ્રવૃત્ત છે. તેઓના દોષોને પ્રગટ કરીશ અથવા 'नाणप्पयार' નો અર્થ નાના પ્રકાર એ પ્રમાણે છે.

કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે—પ્રાણિયોના પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત અથવા શુભ અને અશુભ જે સ્વભાવ છે, તેનું કથન કરીશ. 'તુ' શબ્દથી એ બતાવ્યું છે કે–મિથ્યા દૃષ્ટિવાળાઓના દોષોને પણ હું પ્રગટ કરીશ. તથા શુભ અનુષ્ઠાન કરવાવાળા સત્પુરૂષના શ્રુત ચારિત્ર રૂપ ધર્મ અને ઉગ્ર વિહાર

तीर्थिकादेः चशब्दाद् धर्मप्रतिपक्षभूतम् अधर्मं पापम्, शीलप्रतिपक्षभूतम् अशीलम्–कुत्सितशीलम्, अशान्तिम् मोक्षाभावरूपाम्, एतत्सर्वं प्रकटयिष्यामि ॥१॥

मूलम्–अहो य राओ य समुट्ठिएहिं, तहागएहिं पडिलब्भधम्मं।
समाहि माघायमजोसयंता, सत्थारमेवं फरुसं वयंति॥२॥

छाया—अहनि च रात्रौ च समुत्थितेभ्य, स्तथागतेभ्यः प्रतिलभ्य धर्मम् ।
समाधिमाख्यातमजोषयन्तः, शास्तारमेवं परुषं वदन्ति ॥२॥

विहार आदि शील को, समस्त कर्मक्षयस्वरूप मोक्ष को प्रकट करूंगा एवं असत्पुरुष के अधर्म को, कुशील को और मोक्षाभाव को भी प्रकट करूंगा ॥१॥

'अहो य राओ य' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'अहो य–अहनि च' दिन में 'राओ य–रात्रौ च' रात्री में 'समुट्ठिएहिं–समुत्थितेभ्यः' उत्तम अनुष्ठान करनेवाले श्रुतचारित्रको धारण करनेवाले को तथा 'तहागएहिं–तथागतेभ्यः' तीर्थंकरों से 'धम्मं–धर्मम्' श्रुतचारित्ररूप धर्म को 'पडिलब्भ–प्रतिलभ्य' प्राप्त करके 'अघायं–आख्यातम्' तीर्थंकरोक्त 'समाहिं–समाधिं' समाधिका 'अजोसयंता–अजोषयन्तः' सेवन न करते हुए (जमालिआदिनिह्नव) 'सत्थारं–शास्तारम्' अपने गुरु आदिको ही 'एवं–एवम्' उक्त प्रकारसे 'फरुसं–परुषम्' कठोर वचन 'वयंति–वदन्ति' कहते हैं ॥२॥

વિગેરે શીલને, સઘળા કર્મોના ક્ષયરૂપ મોક્ષને પ્રગટ કરીશ તથા અસત્પુરૂષના અધર્મને, કુશીલને, અને મોક્ષાભાવને પણ પ્રગટ કરીશ. ॥૧॥

'અહો ય રાઓ ય' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—અહો ય–અહનિ ચ' દિવસમાં 'રાઓ ય–રાત્રૌ ચ' રાત્રે 'સમુટ્ઠિએહિં સમુત્થિતેભ્યઃ' ઉત્તમ અનુષ્ઠાન કરવાવાળા શ્રુત ચારિત્રને ધારણ કરવા વાળાને તથા 'તહાગએહિં–તથાગતેભ્યઃ' તીર્થંકરો પાસેથી 'ધમ્મં–ધર્મમ્' શ્રુત ચારિત્રરૂપ ધર્મને 'પડિલબ્ભ–પ્રતિલભ્ય' પ્રાપ્ત કરીને 'અઘાયં–આખ્યાતમ્' તીર્થંકરોક્ત સમાહિં–સમાધિં' સમાધિનું 'અજોસયંતા–અજોષયન્ત.' સેવન ન કરીને (જમાલી વિગેરે નિહ્નવો) 'સત્થારં–શાસ્તારમ્' પોતાના ગુરૂ વિગેરેને જ 'એવં–એવમ્' ઉક્ત રીતે 'ફરુસં–પરુષમ્' કઠોર વચન વયંતિ–વદન્તિ' કહે છે. ॥૨॥

अन्वयार्थः—(अहो य) अहनि च-दिवसे (राओ य) रात्रौ च (समुट्ठिएहिं) समुत्थितेभ्यः-रात्रिन्दिवं सदनुष्ठानं कुर्वद्भ्यः श्रुतचारित्रधारिभ्यः, तथा-(तहागएहिं) तथागतेभ्यः-तीर्थकृद्भ्यः (धम्मं) धर्मम्-श्रुतचारित्ररूपम् (पडिलब्भ) प्रतिलभ्य-प्राप्याऽपि जमालि-प्रभृतयः (आघायं) आख्यातम्-कथितमपि तीर्थकृद्भिः (समाहिं) समाधिं-सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्रलक्षणं रत्नत्रयं मोक्षमार्गम् (अजोसयंता) अजोषयन्तः-असेवमानाः (सत्थारं) शास्तारम्-गुर्वादिकमेव (एवं) एवम्-उक्तरीत्या वक्ष्यमाणरीत्या च (फरुसं) परुषं कठोरवचनम् (वयंति) वदन्ति -कठोरवचनद्वारा मोक्षमार्गप्रदर्शक गुर्वादिकमेव निन्दन्ति ॥२॥

टीका—पुरुषस्य गुणदोषरूपं नानाप्रकारकं स्वभावं कथयिष्यामि, इति पूर्वं कथितम्, सम्प्रति-तदेव गुणक्षेत्रजातं विवेचयति 'अहो य' इत्यादि। 'अहो य' अहनि च-दिवसे 'राओ य' रात्रौ च 'समुट्ठिएहिं' समुत्थितेभ्यः-रात्रिन्दिवं सम्य-

---

अन्वयार्थ—जो दिन और रात सम्यक् प्रकार से उत्थित हैं अर्थात् रात दिन उत्तम (उत्कृष्ट क्रिया) अनुष्ठान करने वाले हैं और श्रुतचारित्र के धारक हैं उनसे तथा तीर्थंकरों से, संसारसागर से तारने में समर्थ श्रुतचारित्र धर्म को प्राप्त करके भी जमालि तथा दिगम्बर वगैरह सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्र रूप रत्नत्रयात्मक मोक्षमार्ग को नहीं सेवन करते हुए कठोर वचनों द्वारा मोक्षमार्गप्रदर्शक आचार्य-वगैरह गुरु की ही निन्दा करते हैं ॥२॥

टीकार्थ—पहले कहा था कि पुरुष के गुण दोषों को उसके नाना प्रकार के स्वभाव को कहूँगा, उसी को अब कहते हैं। जो दिन और रात सम्यक् प्रकार से उत्थित हैं अर्थात् समीचीन अनुष्ठान में प्रवृत्त

અન્વયાર્થ—જે રાતદિવસ સમ્યક્ પ્રકારથી ઉત્થિત છે અર્થાત્ રાતદિવસ ઉત્તમ (ઉત્કૃષ્ટ ક્રિયા) અનુષ્ઠાન કરવાવાળા હોય અને શ્રુતચારિત્રને ધારણ કરવાવાળા હોય તેમની પાંસેથી તથા તીર્થંકરો પાંસેથી સંસાર સાગરથી તારવામાં સમર્થ એવા શ્રુતચારિત્ર ધર્મને પ્રાપ્ત કરીને પણ જમાલી તથા દિગમ્બર વિગેરે સમ્યક્ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર રૂપ રત્નત્રયાત્મક મોક્ષ માર્ગનું સેવન ન કરતાં કઠોર વચનો દ્વારા મોક્ષ માર્ગને બતાવવા વાળા આચાર્ય વિગેરે ગુરૂની જ નિંદા કરે છે. ॥૨॥

ટીકાર્થ—પહેલાં કહેવામાં આવેલ છે કે—પુરૂષના ગુણ દોષોને તથા તેઓના અનેક પ્રકારના સ્વભાવને કહીશ. હવે તેને જ કહેવામાં આવે છે. જે રાત અને દિવસ સારી રીતે-સમ્યક્ પ્રકારથી આરાધનામાં તત્પર થયેલા

गुस्थितेभ्यः सदनुष्ठानश्रद्धयः श्रुतचारित्रधरेभ्यः, तथा-'तहागएहिं' तथागतेभ्यस्तीर्थकरेभ्यः 'धम्मं' धर्मम्-श्रुतचारित्राख्यं संसारसागरोत्तरणोपायं धर्मम् 'पडिलब्भ' प्रतिलभ्य-प्राप्याऽपि, कर्मणामुदयेन हतभाग्या जमालिप्रभृतयो मन्दाधिकारिणः 'आघायं' आख्यातं कथितमपि 'समाहिं' समाधिम्-सम्यग्दर्शनज्ञान चारित्रलक्षणं मोक्षमार्गम् 'अजोसयंता' अजोषयन्तः-असेवमानाः सम्यगाचरणमकुर्वाणाः तीर्थङ्करप्रतिपादितं मार्गं विराधयंति, तथा-कुमार्गं च प्ररूपयंति-कथयन्ति ते, यदयं महावीरस्वामी सर्वज्ञ एव न संभवति, यतः क्रियमाणं कृतमिति वदतीत्यादि। एवं सर्वज्ञोक्तमश्रद्दधानाः, यदि क्वचिद्गुरुवर्गैर्वत्सलतया प्रतिबोधिता भवन्ति तदा ते 'सत्थारं' शास्तारम्, अनुशासकम् 'फरुसं' परुषं कठोरवचनम् 'वयंति' वदन्ति-कठोरवचनेन गुर्वादिकमेवाधिक्षिपन्तीति ॥२॥

और श्रुतचारित्र के धारक हैं, उनसे तथा तीर्थङ्करों से संसार सागर से तारने में समर्थ श्रुतचारित्र धर्म को प्राप्त करके भी कर्म के उदय से हतभाग्य जमालि आदि कथित समाधि का सम्यग्ज्ञानादि रत्नों का अर्थात् मोक्षमार्ग का सेवन नहीं करते। सम्यक् आचरण न करते हुए तीर्थङ्कर के मार्ग की विराधना करते हैं। कुमार्ग की प्ररूपणा करते हैं। वे कहते हैं कि महावीर स्वामी सर्वज्ञ ही नहीं हैं, क्योंकि वे किये जाते हुए कार्य को किया हुआ कहते हैं। इस प्रकार सर्वज्ञ के कथन पर श्रद्धा न करते हुए उनको कहीं कोई सद्गुरु वत्सलभाव से प्रतिबोध देते हैं तो वे उस प्रतिबोधक को ही कठोर वचन कहने लगते हैं ॥२॥

છે, અર્થાત્ ઉર્ધ્વ ગતિએ પહોંચેલા છે, એટલે કે-યોગ્ય અનુષ્ઠાનમાં પ્રવૃત્ત અને શ્રુતચારિત્રના ધારક છે, તેઓથી તથા તીર્થંકરોથી સંસાર સાગરથી તારવામાં સમર્થ શ્રુતચારિત્ર ધર્મને પ્રાપ્ત કરીને પણ કર્મના ઉદયથી હત ભાગ્ય જમાલિ વિગેરેએ કહેલ સમાધિનું અર્થાત્ સમ્યક્ જ્ઞાન વિગેરે રત્નત્રયનું અર્થાત્ મોક્ષ માર્ગનુ સેવન કરતા નથી જમાલિ વિગેરે સમ્યગ્ આચરણ ન કરતાં તીર્થંકરના માર્ગને જ નષ્ટ કરવા પ્રયત્ન કરે છે. કુમાર્ગની પ્રરૂપણા કરે છે. તેઓ કહે છે કે-મહાવીર સ્વામી સર્વજ્ઞજ નથી. કેમકે તેઓ કરવામાં આવતા કાર્યને કરેલું કહે છે, આ રીતે સર્વજ્ઞના વચન પર શ્રદ્ધા ન કરતાં અને શરીર વિગેરેની દુર્બલતાને કારણે સંયમના ભારને વહન કરવામાં સમર્થ ન થનારા તેઓને કોઇ સત્ગુરૂ વાત્સલ્યભાવથી પ્રતિબોધ આપે તો તેઓ તે પ્રતિબોધ આપનારને જ કઠોર વચનો કહે છે ॥૨॥

मूलम्–विसोहियं ते अणुकाहयंते, जे आत्तभावेण वियागरेज्जा।
अट्ठाणिया होंति बहूगुणाणं, जे णाण संकाइ मुसं वएज्जा।३।

छाया—विशोधितम् ते अनुकथयन्ति, ये आत्मभावेन व्यागृणीयुः।
अस्थानिका भवन्ति बहुगुणानां, ये ज्ञानशङ्कया मृषा वदेयुः॥३॥

अन्वयार्थः—(ते) ते जमालिप्रभृतयः 'विसोहियं' विशोधितम्–सकलदोष

'विसोहियं ते अणुकाहयंते' इत्यादि।

शब्दार्थ—'ते–ते' जमालि आदि निह्नव 'विसोहियं-विशोधितम्' दोषरहित एवं तीर्थंकरादिके द्वारा प्ररूपित ऐसे ज्ञानदर्शन चारित्र रूप मोक्ष मार्ग को 'अणुकाहयंते–अनुकथयन्ति तीर्थंकर की प्ररूपणासे विपरीत प्रतिपादन करते हैं 'जे–ये' जो 'आत्तभावेण–आत्मभावेन' अपनी रुचिके अनुसार 'वियागरेज्जा–व्यागृणीयुः' आचार्य परंपरा से विरुद्ध प्रकारसे सूत्रोंका अर्थ करते हैं ऐसे वे 'बहूगुणाणं–बहुगुणानाम्' अनेक सद्गुणों का 'अट्ठाणिए–अस्थानिकाः' 'होई–भवन्ति' होते हैं 'जे–ये' जो कोई जमालि आदि अपात्र 'णाणसंकाइ–ज्ञानशङ्कया' वीतरागके ज्ञान में शंकाशील होकर 'मुसं वएज्जा–मृषा वदेयुः' मिथ्याभाषणकरते हैं वे उत्तम गुणों के पात्र नहीं होते हैं॥३॥

अन्वयार्थ—वे जमालि वगैरह सकलदोषों से रहित तीर्थंकरों

'विसोहियंते अणुकाहयंते' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'ते–ते' પૂર્વોક્ત જમાલિ વિગેરે નિહ્નવો 'विसोहियं'–विशोधितम्' દોષ રહિત અને તીર્થંકરાદિકો એ પ્રરૂપેલ એવા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર રૂપ મોક્ષમાર્ગને 'अणुकाहयंते–अनुकथयन्ति' તીર્થંકરની પ્રરૂપણાથી વિરૂદ્ધ પ્રતિપાદન કરે છે. 'जे–ये' જેઓ 'अत्तभावेण–आत्मभावेन' પોતાની રૂચી પ્રમાણે 'वियागरेज्जा–व्यागृणीयुः' આચાર્ય પરંપરાથી વિરૂદ્ધ રીતે સૂત્રોનો અર્થ કરે છે. એવા તેઓ बहूगुणाणं–बहुगुणानाम्' અનેક ગુણોના 'अट्ठाणिए होई–अस्थानिका भवन्ति' અસ્થાન રૂપ થાય છે. 'जे–ये' જે કોઈ જમાલિ વિગેરે અપાત્ર 'णाणसंकाइ–ज्ञानशङ्कया' વીતરાગના જ્ઞાનમાં શંકાશીલ બનીને 'मुसं-वएज्जा–मृषा वदेयु.' મિથ્યા ભાષણ કરે છે. તેઓ ઉત્તમ ગુણોના પાત્રરૂપ બનતા નથી. ॥૩॥

અન્વયાર્થ—તે જમાલિ વિગેરે સઘળા દોષથી રહિત અર્થાત્ નિર્દોષ

रहितमपि ज्ञानदर्शनचारित्ररूपं मोक्षमार्गं तीर्थकृत्प्रतिपादितमपि (अणुकाइयंते) अनुकथयंति, अनु-पश्चात् तीर्थकृत् प्ररूपणातो विपरीतं प्रतिपादयंति (जे) ये स्वाग्रहग्रहनिविष्टाः संतः (आत्तभावेण) आत्मभावेन-स्वाभिप्रायेण (वियागरेज्जा) व्यागृणीयुः-अन्यथैव सूत्रादीनामभिप्रायं कथयेयुः एवं भूतास्ते दुराग्रहिणः (बहूगुणाणं) बहुगुणानाम्-अनेकसद्गुणानाम् (अट्ठाणिया) आस्थानिकाः (होंति) भवन्ति (जे) ये केचिद् जमालिप्रभृतयः (णाणसंकाइ) ज्ञानशङ्कया स्वदुराग्रहेण समुत्पन्नज्ञानसन्देहेन (मुसं वएज्जा) मृषा वदेयुः-मृषावादं कुर्युः ॥३॥

टीका--'ते' ते जमालि बोटिकादयः 'विसोहियं' विशोधितं-सकलदोषवर्जितमपि ज्ञानदर्शनचारित्रात्मकं सर्वज्ञप्रतिपादितमपि मोक्षमार्गम् 'अणुकाइयंते' अनु कथयन्ति-अनु-पश्चात् तीर्थकरपरम्परागतप्ररूपणातो विरूपं प्रतिपादयन्ति 'जे' ये-स्वाग्रहग्रहनिविष्टाः सन्तः 'आत्तभावेण' आत्मभावेन-स्वाभिप्रायेणा-

---

द्वारा प्रतिपादित सम्यग्ज्ञान दर्शन चारित्र तप रूप मोक्ष मार्ग का विपरीत रूप से ही प्रतिपादन करते हैं, जो कि अत्यन्त दुराग्रही एवं हठीले होने से अपनी इच्छानुसार ही सूत्रों का अभिप्राय कहते हुए अनेक सद्गुणों का अपात्र होते हैं और अपने दुराग्रहवश ज्ञान में भी सन्दिग्ध होकर मिथ्या बोलते हैं और मृषावाद का प्ररूपण करते हैं ॥३॥

टीकार्थ—जो जमालि आदि समस्त दोषों से रहित, सर्वज्ञ द्वारा प्रतिपादित ज्ञान दर्शन चारित्र तप रूप मोक्षमार्ग तीर्थंकरों से चली आई परम्परा से विरुद्ध प्रतिपादन करते हैं, जो दुराग्रह रूपी ग्रह से ग्रस्त होकर अपने अभिप्राय के अनुसार, आचार्यपरम्परा से आगत

એવા તીર્થંકરાદિકોએ પ્રતિપાદન કરેલ સમ્યક્ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર તપરૂપ મોક્ષ માર્ગનું વિપરીત પણાથી જ પ્રતિપાદન કરે છે. જેઓ અત્યંત દુરાગ્રહી અને હઠીલા પણાથી પોતાની ઇચ્છાનુસાર જ સૂત્રનો અભિપ્રાય કહીને અનેક સદ્ગુણોના અપાત્ર થાય છે અને પોતાના દુરાગ્રહને વશ થઈને જ્ઞાનમાં પણ સંદેહવાળા બનીને જુઠૂં જ કહે છે. અને મૃષાવાદની જ પ્રરૂપણા કરે છે. ॥૩॥

ટીકાર્થ—જે જમાલિ વિગેરે નિર્દોષ અર્થાત્ સઘળા દોષોથી રહિત એવા અને સર્વજ્ઞ દ્વારા પ્રતિપાદન કરેલા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ રૂપ મોક્ષનું પ્રતિપાદન તીર્થંકરોથી ચાલતી પરંપરાથી વિરૂદ્ધ રૂપે કરે છે, તેઓ દુરાગ્રહ રૂપી ગ્રહથી ગ્રસ્ત થઈને પોતાના અભિપ્રાય પ્રમાણે આચાર્ય પરં-

ऽऽचार्यपरम्परागतमप्यर्थम् अतिक्रम्य 'वियागरेज्जा' व्यागृणीयुः सूत्रादीनामन्यथैव व्याख्यानं कुर्वन्तीति भावः। गम्भीरामिमायं सूत्रार्थं स्वकर्मोदयात् पूर्वापरसङ्गतिपूर्वक व्याख्यातुमसमर्थाः स्वात्मानं पण्डितं मन्यमानाः सूत्रमार्गं परित्यज्य प्रतिपादयंति। स्वकीयाऽभिप्रायेण सूत्रार्थवर्णनम् अनर्थाय भवति। एवं भूतास्ते 'बहूगुणाणं' बहुगुणानाम् 'अट्ठाणिया होंति' अस्थानिका भवन्ति, स्वकीयाऽनंतसंसाराय बहूना मुत्तमगुणानाम् आधाररहिता भवन्ति। ते चामी उत्तमगुणा आगमोक्ताः—

'सुस्सूसइ पडिपुच्छइ, सुणेइ गेण्हई य ईहए आवि।
तत्तो अपोहए वा धारेइ, करेइ वा सम्मं' ॥१॥

छाया—शुश्रूषते प्रतिपृच्छति, शृणोति गृह्णाति ईहते चापि।
ततोऽपोहते वा धारयति, करोति वा सम्यक् ॥१॥

अर्थ को उल्लंघन करके सूत्र आदि का अन्यथा ही व्याख्यान करते हैं, गंभीर रहस्य वाले सूत्र के अर्थ को पूर्वापर संबंधपूर्वक व्याख्यान करने में कर्मोदय से असमर्थ होने पर भी अपने को पण्डित मानते हैं, वे सूत्र के मार्ग का त्याग करके प्ररूपणा करते हैं। किन्तु अपने अभिप्राय के अनुसार सूत्र के अर्थ का प्ररूपण करना अनर्थकर होता है। ऐसा करने वाले वे जमालि आदि बहुत से गुणों के अपात्र हो जाते हैं। आगम में कथित वे उत्तम गुण इस प्रकार हैं-सुस्सूसइ' इत्यादि

शुश्रूषा करना अर्थात् गुरुमुख से श्रवण करने की इच्छा होना पृच्छा करना, गुरु के कथन को ध्यानपूर्वक सुनना, अर्थ को ग्रहण

પરાથી આવેલા અર્થનું ઉલ્લંઘન કરીને સૂત્ર વિગેરેના અન્યથા જ એટલે કે વિરૂદ્ધ રૂપે જ વ્યાખ્યાન કરે છે, ગંભીર રહસ્ય વાળા સૂત્રના અર્થને પૂર્વાપરના સંબંધ પૂર્વક વ્યાખ્યાન-ઉપદેશ કરવામાં કર્મોદયથી અસમર્થ હોવા છતાં પણ પોતાને પંડિત માને છે, તેઓ સૂત્રના યથાર્થ માર્ગનો ત્યાગ કરીને પ્રરૂપણા કરે છે, પરંતુ પોતાના અભિપ્રાય પ્રમાણે સૂત્રના અર્થની પ્રરૂપણા કરવી તે અનર્થ કારક હોય છે, એવુ કરનારા તે જમાલિ વિગેરે ઘણા એવા ગુણોના અપાત્ર બની જાય છે, આગમમાં કહેલા તે ઉત્તમ ગુણો આ પ્રમાણે છે.—'સુસ્સૂસઇ' ઇત્યાદિ

શુશ્રૂષા કરવી અર્થાત્ ગુરૂમુખથી શ્રવણ કરવાની ઇચ્છા કરવી, પૃચ્છા કરવી, ગુરૂના કથનને ધ્યાનપૂર્વક સાંભળવુ અર્થને ગ્રહણ કરવા તથા ગ્રહણ કરેલા

गुर्वादिकं शुश्रूषते तत्कथितं शृणोति गृह्णाति तदर्थानुष्ठानं करोतीति भावः।

अथवा—गुरुशुश्रूषादिना सम्यग् ज्ञानावगमः, ततः सम्यगनुष्ठानम्, ततः कर्मक्षयलक्षणो मोक्षः, इत्येवमादिगुणानामभाजनं भवतीत्यत एवोक्तम्-'बहूगुणाणं अट्ठाणिया होंति' बहुगुणानामस्थानिका भवन्तीति, पुनः किं भूता एवं भवन्ति, तत्राह-'जे' ये केचित् 'णाणसंकाइ' ज्ञानशङ्कया, स्वाग्रहेण ज्ञाने श्रज्ञाने शङ्केति ज्ञानशङ्का, तया 'मुसं' मृषावादम् 'वदेज्जा' वदेयुः-जिनेश्वरप्रतिपादितागमे ये शङ्कां कुर्वन्ति, 'अयमागमः सर्वज्ञप्रणीत एव न भवति, प्रकारान्तरेण वाऽस्याऽर्थो भवेत्' इत्यादि। अथवा-ज्ञानशङ्कया स्वपाण्डित्याऽभिमानेन मृषावादं वदेयुः यथाऽहं ब्रवीमि तथैव सर्वं सम्यक्, नान्यथेत्यादि। सर्वं

करना, गृहीत अर्थ का चिन्तन करना, अपोह करना अर्थात् व्यतिरेकी धर्मों का निवारण करना, और सद्धर्म को धारण करना और फिर तदनुसार अनुष्ठान करना।

गुरु की शुश्रूषा (सेवा) करने से सम्यग्ज्ञान की प्राप्ति होती है, तत्पश्चात् सम्यक् अनुष्ठान होता है और फिर कर्मक्षय रूप मोक्ष प्राप्त होता है।

जो तीर्थंकर की परम्परा के विरुद्ध प्ररूपणा करता है, वह सम्यक् गुणों से रहित होता है। इसके सिवाय जो श्रुतज्ञान में शंका करके मृषावाद करता है जैसे यह आगम सर्वज्ञप्रणीत है अथवा नहीं ? इसका अर्थ ऐसा है या वैसा ? अथवा अपने पाण्डित्य के अभिमान से जो मिथ्या भाषण करता है-जो मैं कहता हूँ वही सब ठीक है, अन्यथा नहीं, इत्यादि।

અર્થનું ચિંતન કરવું. અપોહ કરવું. અર્થાત્ વ્યતિરેકવાળા ધર્મોનું નિવારણ કરવું. સમ્યગ્ ધર્મને ધારણ કરવું. અને પાછા તે પ્રમાણે અનુષ્ઠાન કરવું.

ગુરૂની શુશ્રૂષા (સેવા) કરવાથી સમ્યક્ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે, તે પછી સમ્યક્ અનુષ્ઠાન થાય છે અને તે પછી કર્મ ક્ષય રૂપ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે.

જે તીર્થંકરની પરમ્પરાથી વિરૂદ્ધ પ્રરૂપણા કરે છે, તે સમ્યક્ ગુણોથી રહિત થાય છે, આના શિવાય શ્રુતજ્ઞાનમાં શંકા કરીને જે મૃષાવાદ કરે છે. જેમકે-આ આગમ સર્વજ્ઞ પ્રણીત છે કે નથી? આનો અર્થ આ પ્રમાણે થાય છે? કે નથી થતો? અથવા પોતાના પાંડિત્ય-પંડિતપણાના અભિમાનથી જે મિથ્યા ભાષણ કરે છે, અર્થાત્ તેઓ કહે છે કે હું જે કહું છું એજ કથન ઠીક છે, અન્યથા નથી વિગેરે

ज्ञस्याऽय मार्गः सर्वदोपरहितः, तथापि स्वाग्रहेण यस्तत्र दोषं प्ररूपयति। तथा यः स्वाभिप्रायेणाऽऽचार्यपरम्परां परित्यज्य व्याख्यानं करोति, तथा- सर्वज्ञप्रणीतागमे शङ्कया मृषावादं करोति, स उत्तमगुणाधिकारी न भवतीति भावार्थः ॥३॥

मूलम्–जे यावि पुट्ठा पलिउंचयंति, आयाणमट्ठं खलु वंचयंति।
असाहुणो ते इह साहुमाणी, मायण्णि एसंति अणंतघायं।४।

छाया—ये चापि पृष्टाः परिकुञ्चयन्ति, आदानमर्थं खलु वञ्चयन्ति।
असाधवस्ते इह साधुमानिनो, मायान्विता एष्यन्त्यनन्तघातम्।४।

भावार्थ यह है कि सर्वज्ञ का यह मार्ग सर्व दोषों से रहित है, तथापि अपने आग्रह से जो उसमें दोष कहता है, जो आचार्य परम्परा त्याग कर अपना मनमाना व्याख्यान करता है तथा जो सर्वज्ञप्रणीत आगम में शंका करके मिथ्या भाषण करता है, वह उत्तम गुणों का अधिकारी नहीं होता ॥३॥

'जे यावि पुट्ठा पलिउंचयंति' इत्यादि।

शब्दार्थ—'जे यावि-ये चापि' जो लोग परमार्थतः शास्त्र के रहस्य को नहीं जानते हैं वे अन्य के द्वारा 'पुट्ठा-पृष्टाः' हे साधो! आपके गुरु का नाम क्या है? ऐसा पूछने पर 'पलिउंचयंति-परिकुञ्चयन्ति' अपने गुरु का नाम छिपाकर अधिक ज्ञानवाले कोइ अन्य का नाम कहते हैं वे लोग 'आयाणमट्ठं-आदानमर्थम्' ज्ञानादि से अथवा मोक्ष रूप

કહેવાને ભાવાર્થ એ છે કે--સર્વજ્ઞનો આ માર્ગ સર્વ દોષો વિનાનો છે, તો પણ પોતાના આગ્રહથી જેઓ તેમાં દોષ કહે છે. જેઓ આચાર્ય પરંપરાનો ત્યાગ કરીને પોતાનું મન માન્યું વ્યાખ્યાન કરે છે, તથા જે સર્વજ્ઞ પ્રણીત આગમમાં શંકા બતાવીને મિથ્યા ભાષણ કરે છે, તે ઉત્તમ ગુણોનો અધિકારી થતો નથી. ॥૩॥

'जे यावि पुट्ठा पलिउंचयंति' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'जे यावि-ये चापि' જે લોકો ખરી રીતે શાસ્ત્રના રહસ્યને જાણતા નથી તેઓ બીજાઓ દ્વારા 'पुट्ठा-पृष्टाः' હે સાધુ આપના ગુરૂનું નામ શું છે? એ પ્રમાણે પૂછવામાં આવે ત્યારે 'पलिउंचयंति-परिकुञ्चयन्ति' પોતાના ગુરૂનુ નામ છુપાવીને વધારે જ્ઞાનવાળા બીજા કોઈનું નામ પોતાના ગુરૂ તરીકે કહે છે. તે લોકો 'आयाणमट्ठं-आदानमर्थम्' જ્ઞાનાદિથી અથવા

अन्वयार्थः—(जे यावि) ये चापि-ये केचनापि परमार्थतः शास्त्ररहस्यं न जानन्ति, तेऽन्येन (पुट्ठा) पृष्टाः (भोः ! क स्ते गुरुरस्ति) इत्यादि, परैः पृष्टाः सन्तः (पलिउंचयंति) परिकुञ्चयन्ति तदुत्तरदाने मायां कुर्वन्ति, यस्मादधीतवन्तः येन दीक्षिता स्तस्याल्पश्रुतस्य गुरोर्नामग्रहणे लज्जमाना तस्य नाम न कथयन्ति किन्तु अन्यस्यैवाधिकज्ञानिनः कस्यचिदाचार्यस्य नामग्रहणं कुर्वन्ति 'आयाणमट्ठं' अदानमर्थम्-आदानं ज्ञानादिकं मोक्षरूपं वार्थम् 'वंचयंति' वञ्चयन्ति-मोक्षमार्गाद् आत्मानं वञ्चितं कुर्वन्ति, तथा कुर्वन्तस्ते (साहुमाणी) साधुमानिनः-आत्मानं साधुं मन्यमानाः, वस्तुतः (असाहुणो) असाधवः

अर्थ से 'वंचयंति-वञ्चयन्ति' वंचितहोते हैं ऐसा करने वाला 'साहुमाणी-साधुमानिनः' अपने को साधु मानने वाले वस्तुतः 'असाहुणो-असाधवः' वास्तविक साधु नहीं हैं परंतु असाधु ही है 'मायण्णि-मायान्विताः' माया-कपट वाले वे 'अणंतघायं-अनन्तघातम्' अनेकबार संसार को 'एसंति-एष्यन्ति' प्राप्त करते हैं ॥४॥

अन्वयार्थ—अन्य भी जो कोई वास्तव में शास्त्र रहस्य को नहीं जानते हैं वे भी, 'कौन तुम्हारे गुरु हैं?' इत्यादि दूसरों द्वारा पूछे जाने पर जिन से पढाया जिनसे दीक्षाग्रहण किया ऐसे गुरु के अल्पश्रुत होने के कारण नाम लेने में शरमाने से नाम नहीं लेते हैं परन्तु किसी अन्य ही अधिक ज्ञानी आचार्य का नाम कहते हैं और मोक्षमार्ग से स्वयं वञ्चित होकर भ्रष्ट हो जाते हैं, ऐसे करने वाले अपने को साधु मानने

મોક્ષરૂપ અર્થથી 'वंचयंति-वञ्चयन्ति' વંચિત થાય છે. છેતરાય છે. એમ કરવાવાળા 'साहुमाणी-साधुमानिनः' પોતાને સાધુ માનવાવાળા પરંતુ ખરી રીતે 'असाहुणो-असाधवः' અસાધુજ છે. 'मायण्णि-मायान्विताः' માયા કપટ વાળા તેઓ 'अणंतघायं-अनन्तघातम्' અનેકવાર સંસારને 'एसंति-एष्यन्ति' પ્રાપ્ત કરે છે ॥૪॥

અન્વયાર્થ—અન્ય કે જેઓ વાસ્તવિક રીતે શાસ્ત્રના રહસ્યને જાણતા નથી તેઓ પણ 'કોણ તમારા ગુરૂ છે? એ રીતે બીજાઓ દ્વારા પૂછવામા આવે ત્યારે જેમની પાસેથી વિદ્યા ગ્રહણ કરી અથવા જેની પાસેથી દીક્ષા ગ્રહણ કરી એવા ગુરૂ અલ્પશ્રુત હોવાથી તેઓનુ નામ લેવામાં શરમાવાથી તેમનું નામ ન લેતાં કોઇ બીજા જ વધારે જ્ઞાનવાળા આચાર્યનું નામ કહે છે. તથા મોક્ષ માર્ગથી સ્વયં વંચિત થઇને ભ્રષ્ટ બની જાય છે એવું કર-

(मायण्णि) मायान्विताः (अणंतघायं) अनन्तघातम् अनेकवारं विनाशं संसारं वा (एसंति) एष्यन्ति-प्राप्स्यन्ति ॥४॥

टीका—'जे यावि' ये चापि-ये केचन परमार्थतः शास्त्ररहस्यं न जानन्ति किन्तु अज्ञानबलेनैवाऽभिमानपर्वतारूढाः सन्तः, तेऽन्येन 'पुट्ठा' पृष्टाः सन्तः 'भोः ! कस्ते गुरुः" इत्यादि परैः पृष्टाः 'पलिउंचयंति' परिकुञ्चयन्ति-तत्प्रतिवचने कपटं कुर्वन्ति, यस्मादधीतवान् येन दीक्षितः, तस्याल्पश्रुतस्य स्वगुरोर्नामग्रहणे लज्जमानास्तस्य नाम न कथयन्ति, किन्तु-अन्यस्याऽधिकज्ञानिनः कस्यचिदाचार्यस्य नाम ग्रहणं कुर्वन्ति। आयाणमट्ठं' आदानमर्थम् आदानं ज्ञानादिकं मोक्षो वा तमर्थम् 'वंचयंति' वञ्चयन्ति-मोक्षमार्गादात्मानं वञ्चितं कुर्वन्ति, मोक्षाद् भ्रष्टा भवन्तीत्यर्थः, एवं कुर्वन्तस्ते 'साहुमाणी' साधुमानिनः-आत्मानं साधुं मन्यमानाः, वस्तुतः 'असाहुणो' असाधवः सन्तः पापं कुर्वन्ति व्यवहरन्ति

वाले वास्तव में असाधु ही हैं और अत्यन्त मायावी होने से अनन्त घात को या अनन्तबार संसार को प्राप्त करते हैं ॥४॥

टीकार्थ—जो वास्तव में शास्त्र के रहस्य को नहीं जानते किन्तु अज्ञान के बल से ही अभिमान के पर्वत पर आरूढ हैं, उनसे जब कोई पूछता है-आपका गुरु कौन है ? तो वे जिससे अध्ययन करते हैं या जिससे दीक्षित हुए हैं, उस अल्पज्ञानी अपने गुरु का नाम कहने में लज्जित होते हैं। अतएव उसका नाम न लेकर किसी अन्य अधिक ज्ञानवान् आचार्य का नाम लेते हैं। ऐसे लोग आदान से अर्थात् ज्ञानादिक से अथवा मोक्ष से, अपनेको ही वंचित-भ्रष्ट करते हैं। वे अपने आपको साधु मानते हैं किन्तु वास्तव में असाधु होते हैं। पाप

વાથી પોતાને સાધુ માનવાવાળા વાસ્તવિક રીતે અસાધુ જ છે. અને અત્યંત માયાવી હોવાથી અનંતઘાતને અથવા અનંતવાર સંસારને પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૪॥

ટીકાર્થ—જે વાસ્તવિક રીતે શાસ્ત્રના રહસ્યને જાણતા ન હોય પરંતુ અજ્ઞાનના બળથી જ અભિમાનના પર્વત પર ચઢેલા છે, તેઓને જ્યારે કોઈ પૂછે છે કે-આપના ગુરૂ કોણ છે ? તો તેઓ જેની પાસે ભણતા હોય અથવા જેનાથી દીક્ષા ગ્રહણ કરી હોય તે અલ્પ અભ્યાસવાળા પોતાના ગુરૂનું નામ કહેવામાં શરમાય છે, તેથી તેઓનું નામ ન લેતાં બીજા કોઈ અધિક વિદ્વાન્ આચાર્યનું નામ લે છે, એવાઓ આદાનથી અર્થાત્ જ્ઞાનાદિકથી અથવા મોક્ષથી વંચિત રહે છે. એટલે કે તેનાથી ભ્રષ્ટ થાય છે. તેઓ પોતે પોતાને સાધુ માને છે, પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તેઓ અસાધુ હોય છે. પાપનું સેવન

आत्मानं विशुद्धमिति एको दोषस्तावत्स्वयमसाधवः, द्वितीयस्तु साधुमानिन इति बालस्य द्विविधदोषवत्त्वम्, उक्तं च—

'पावं काऊण सयं, अप्पाणं सुद्धमेव वाहरइ ।
दुगुणं करेइ पावं, बीयं बालस्स मंदत्तं' ॥

छाया—पापं कृत्वा स्वयं, आत्मानं शुद्धमेव व्याहरति ।
द्विगुणं करोति पापं, द्वितीयं बालस्य मन्दत्वम् ॥ इति ।

ते आत्मोत्कर्षात् 'मायण्णि' मायान्वितास्ते 'अणंतघायं' अनन्तशो बहुशो घातं विनाशं, संसारं वा 'एसंति' एष्यन्ति-प्राप्स्यन्ति, दोषद्वययुक्तत्वात्, तदेव-मात्मोत्कर्षाद् बोधिलाभं विनाशयन्ति, संसारगतिं च माप्नुवन्तीति ॥४॥

मानफलं प्रदर्श्य, क्रोधादि कषायफलमाह–'जे कोहणे' इत्यादि ।

मूलम्–जे कोहणे होइ जगट्ठभासी,
विओसियं जे उ उदीरएज्जा ।

का आचरण करते हैं परन्तु अपने को निष्पाप कहते हैं । यह उनकी विवेक हीनता है । कहा भी है 'पावं काऊण सयं' इत्यादि ।

जो पाप करके भी अपने को शुद्ध ही कहता है, वह दुगुना पाप करता है । मूर्ख की यह दूसरी मूर्खता है ।। १॥

इस प्रकार अभिमान के कारण जो मायावी होते हैं, वे अनन्त वार अर्थात् वार वार विनाश को या संसार को प्राप्त होते हैं। क्यों कि वे दो दोषों से युक्त होते हैं–प्रथम दोष पाप करना और दूसरा दोष अपने को निष्पाप कह कर मायाचार करना । वे इस प्रकार आत्मोत्कर्ष के कारण बोधिलाभ का विनाश करते हैं और भवभ्रमण को प्राप्त होते है ॥४॥

करे છે, પરંતુ પોતાને નિષ્પાપ કહે છે, તે તેઓનું વિવેક હીનપણું છે. કહ્યું પણ છે કે–'पावं काऊण सयं' ઈત્યાદિ

જે પાપ કરીને પણ પોતાને શુદ્ધ જ કહે છે, તે બમણું પાપ કરે છે. મૂર્ખનું આ બીજુ મૂર્ખ પણું છે. ॥૧॥

આવા પ્રકારના અભિમાનના કારણથી જે માયાવી હોય છે, તેઓ અનંતવાર અર્થાત્ વારંવાર વિનાશને અથવા સંસારને પ્રાપ્ત થાય છે. કેમકે તેઓ બે દોષોથી યુક્ત હોય છે પહેલો દોષ પાપ કરવું. અને બીજો પોતાને પાપ વગરનો કહીને માયાચાર કરવો. તેઓ આ રીતે આત્મોત્કર્ષના કારણે બોધિલાભનો વિનાશ કરે છે. અને ભવભ્રમણને પ્રાપ્ત થયા કરે છે. ॥૪॥

अंधे वं से दंडपहं गहाय,

अविओसिए घासइ पावकम्मी ॥५॥

छाया—यः क्रोधनो भवति जगदर्थभाषी, व्यवशमित यस्तूदीरयेत्।
अन्ध इवासौ दण्डपथं गृहीत्वाऽव्यवशमितो घृष्यते पापकर्मा ॥५॥

अन्वयार्थ—(जे) यः पुरुषः (कोहणे) क्रोधनः (होइ) भवति=क्रोधं करोति तथा (जगट्ठभासी) जगदर्थभाषी-योऽन्यस्य दोषभाषणं करोति सः (जे उ)

मान का फल दिखला कर अब क्रोधादि कषायों का फल कहते हैं-'जे कोहणे' इत्यादि।

शब्दार्थ—'जे-यः' जो पुरुष 'कोहणे-क्रोधनः' क्रोधवाला 'होइ-भवति' होता है अर्थात् क्रोधी होता है तथा 'जगट्ठभासी-जगदर्थभाषी' दूसरे के दोषों का कथन करता है तथा 'जे उ-ये तु' जो कोई 'विओसियं-व्यवशमितम्' शान्त हुए कलह को 'उदीरएज्जा-उदीरयेत्' फिर से प्रकट करता है 'से-सः' ऐसा पावकम्मी' पापकर्मा' पापकर्म करनेवाला 'अंधेव-अन्धइव' अन्धे के समान 'दंडपहं-दण्डपथम्' लघुमार्ग को 'गहाय-गृहीत्वा' ग्रहण करके 'अविओसिए-अव्यवशमितः' सदा कलह करनेवाला 'घासइ-घृष्यते' पीडित होता हुआ दुःखका अनुभव करता है ॥५॥

अन्वयार्थ—जो पुरुष क्रोधी होता है अर्थात् क्रोध करता है और दूसरों के दोषों का भाषण करता है और जो कोई मिथ्या दुष्कृत

માનનુ ફળ બતાવીને હવે ક્રોધાદિક કષાયોનુ ફળ બતાવે છે-'जे कोहणे' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'जे-यः' જે પુરૂષ 'कोहणे-क्रोधनः' ક્રોધવાળો 'होई-भवति' થાય છે. અર્થાત્ ક્રોધી હોય છે. તથા 'जगट्ठभासी-जगदर्थभाषी' બીજાના દોષો કહી બતાવે છે. તથા 'जे उ-ये तु' જે કોઇ 'विओसियं-व्यवशमितम्' શમી ગયેલા કલહને 'उदीरएज्जा-उदीरयेत्' ફરીથી ચાલુ કરે છે. 'से-सः' એમ કરવાવાળો તે પુરૂષ 'पावकम्मो-पापकर्मा' પાપકર્મ કરવાવાળા 'अंधेव-अन्ध इव' આંધળાની જેમ 'दंडपहं-दण्डपथम्' ટુંકા માર્ગને 'गहाय-गृहीत्वा' ગ્રહણ કરીને 'अविओसिए-अव्यवशमितः' સદા કલહ કરવાવાળો 'घासइ-घृष्यते' પીડા યુક્ત થઇને દુઃખને અનુભવ કરે છે ॥૫॥

અન્વયાર્થ—જે પુરૂષ ક્રોધી હોય છે. અર્થાત્ ક્રોધ કરે છે. અને બીજાના દોષોનું ભાષણ કરે છે, અને જે કોઇ મિથ્યા દુષ્કૃત વિગેરે દ્વારા

यस्तु कश्चित् (विओसियं) व्यवशमितम्–मिथ्यादुष्कृतादिना उपशान्तमपि कल-हादिकम् (उदीरएज्जा) उदीरयेत्–पुनः प्रकाशयेत् (से) सः–एवंविधोऽसौ (पावकम्मी) पापकर्मा (अंधेव) अन्ध इव चक्षुरहित इव (दंडपहं) दण्डपथम्–लघुमार्गम् (गहाय) गृहीत्वा (अविओसिए) अव्यवशमितः–अनुपशान्तकलहः सर्वदैव कलहं कुर्वाणः (घासइ) घृष्यते–पीडयते ॥५॥

टीका—'जे' यः पुरुषः 'कोहणे' क्रोधनः–क्रोधकारी 'होइ' भवति क्रोधं करोति क्रोधवशगो भवतीति यावत् 'जगट्ठभासी' जगदर्थभाषी, अन्यस्य यो दोषस्तस्य भाषणं करोति, विवदमानयोर्द्वयोर्यथा कथञ्चित् क्षमापणादिनोपशान्तेऽपि विवादे पुनस्तथोद्वेजनकरं वचनं वदेत् येन प्रज्वलित क्रोधवतोस्तयोः पुनरपि विवादो यथा जायेत। एवं भूतो यः स जगदर्थभाषी। अथवा जयार्थ-

वगैरह द्वारा उपशान्त होने पर भी कलहादि का फिर से उद्घाटन करता है ऐसा पापी पुरुष अन्धे के समान छोटे मार्ग को अपना कर हमेशा कलह करते हुए स्वयं पीडित होता है ॥५॥

टीकार्थ—जो पुरुष क्रोधशील होता है, दूसरे के दोषों को प्रकाशित करता है, अथवा जो जयार्थभाषी होता है अर्थात् जिस प्रकार के भाषण से विजय प्राप्त हो, उसी प्रकार का भाषण करनेवाला होता है तथा जो उपशान्त हुए कलह को पुनः प्रज्वलित करता है, जैसे झगड़ने वाले दो मनुष्यों का झगड़ा क्षमापणा आदि किसी उपाय से शान्त हो गया हो, फिर भी ऐसे वचन कहना कि जिससे दोनों का क्रोध फिर भड़क उठे और फिर उनमें झगडा हो जाय। इस प्रकार के

ઉપશાન્ત થવાથી પણ ફરીથી કલહ વિગેરેને ઉપસ્થિત કરે છે, એવો પાપી પુરૂષ આંધળાની માફક ટૂંકા માર્ગને અપનાવીને કાયમ કજીયા કંકાસ કરીને પોતે જ દુઃખી થાય છે. ॥૫॥

ટીકાર્થ—જે પુરૂષ ક્રોધી હોય છે; અને બીજાના દોષો પ્રગટ કરે છે, અથવા જે યથાર્થ ભાષી–ખરૂં કહેનાર હોય છે, અર્થાત્ જે રીતના બોલવાથી વિજય મળે તેવા પ્રકારથી બોલે છે, તથા જે શાંત થયેલા કલહને ફરીથી ઉપસ્થિત કરે છે, જેમકે–કજીયો કરનારા બે મનુષ્યોનો ઝઘડો, ક્ષમાપના વિગેરે ઉપાયોથી ઠંડો પડી ગયો હોય તે ફરીથી ઉપસ્થિત થાય તેવું બોલવું અર્થાત્ મટી ગયેલા કજીયાની બાબતમાં એવા વચનો કહેવા જેનાથી તે

भाषी, यथा भाषणेन स्वस्य जयो भवेत्, तथैव कृत्वा चेष्टादिविशेषैरविद्यमानमपि प्रयत्न लभ्यमर्थं वदति, स जयार्थभाषी 'जे उ' यस्तु 'विओसियं' व्यवशमितम्-मिथ्यादुष्कृतादिना उपशान्तमपि कलहादिकम् 'उदीरएज्जा' 'उदीरयेत्, एवंविध-क्रोधप्रियस्य कीदृशं फलं भवति तद्दर्शयति-'पावकम्मी' पापकर्मा 'से' सः-असौ पापमसदनुष्ठानं कर्म यस्याऽसौ पापकर्मा, अन्धेव-अन्धः चक्षुर्विकल इव 'दंडपहं' दण्डपथम्-लघुमार्गम् 'गहाय' गृहीत्वा 'अविओसिए' अव्यवशमितः-अनु-पशान्तकलहः-सदैव कलहे व्याप्रियमाणः 'घासइ' घृष्यते-पीडयते चतुर्गतिक-संसारेऽनवरतं दुःखभाग् भवतीति भावः ।५॥

मूलम्-जे विग्गहीए अन्नायभासी, न से समे होइ अझंझपत्ते।
उववायकारी य हरीमणे य, एगंतदिट्ठी य अमाइरूवे॥६॥

छाया—यो विग्रहिकोऽन्यायभाषी, न सः समो भवत्यझंझां प्राप्तः।
उपपातकारी च ह्रीमनाश्च एकान्तदृष्टिश्च अमायिरूपः ॥६॥

क्रोधप्रिय पुरुष को जो फल होता है, उसे दिखलाते हैं-वह पापकर्म करने वाला चतुर्गतिक संसार में निरन्तर दुःख का भागी होता है, जैसे पगडंडी से चलने वाला अंधा पुरुष दुःख का भागी होता है ॥५॥

'जे विग्गहीए' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'जे-यः' जो पुरुष विग्गहीए-विग्रहिकः' कलह करने वाला है तथा 'अन्नायभासी-अन्यायभाषी' न्याय से विरुद्ध कथन करता है 'से-सः' ऐसा पुरुष 'समे-समः' मध्यस्थ 'न होइ-न भवति' नहीं होसकता हैं तथा 'अझंझपत्ते-अझंझां प्राप्तः' वह कलह रहित भी

બન્નેનો ક્રોધ ફરીથી સળગી ઉઠે, અને તેઓને ફરીથી ઝઘડો થાય, આવા પ્રકારના ક્રોધ પ્રિય પુરૂષને જે ફળ મળે છે, તે બતાવવામાં આવે છે,-તે પાપકર્મ કરવાવાળો પુરૂષ ચાર ગતિવાળા સંસારમાં નિરંતર દુઃખને ભોગ-વવાળો બને છે. જેમ પગદંડીથી ચાલવાવાળો આંધળો માણુસ દુઃખ ભોગવે છે. ॥૫॥

'જે વિગ્ગહીए' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'जे-यः' જે પુરૂષ 'विगहीए-विग्रहीक' કલહ કરવાવાળો હોય છે તથા 'अन्नायभासी-अन्यायभाषी' ન્યાય વિરૂદ્ધનું કથન કરે છે. 'से-सः' એવો પુરૂષ 'समे-सम' મધ્યસ્થ 'न होइ-न भवति' થઈ શકતો નથી તથા 'अझंझपत्ते-अझंझां प्राप्तः' તે કલહ વિનાનો પણ થઈ શકતો

अन्वयार्थः—(जे) यः कश्चित् (विग्गहीए) विग्रहिकः-सदैव कलहप्रियो भवति तथा (अन्नायभासी) अन्यायभाषी-गुर्वादीनामपि निन्दको भवति (से) सः-तथाविधः पुरुषः (समे) समः-मध्यस्थः (न होइ) न भवति (अझंझपत्ते) अझंझाप्राप्तः-कलहवर्जितो न भवति, मायारहितोऽपि न भवति, तस्मात् क्रोधादयो दोषाः परित्याज्याः, मध्यस्थः को भवतीत्याह-'उववायकारी य' उपपातकारी च दोषरहितो गुर्वादीनां निदेशकारकः आचार्यादीनामाज्ञापालकः 'य' च-पुनः 'हरीमणे' ह्रीमनाः-लज्जाशीलः संयमशीलो वा तथा-'एगंतदिट्ठीय' एकान्तदृष्टिश्च जिनेन्द्रमार्गे अत्यन्तश्रद्धालुः 'अमाइरूवे' अमायिरूपः-मायावर्जितो मध्यस्थो भवति ॥६॥

नहीं होसकता है अतः क्रोधादिकषायों का त्याग करना उचित है परंतु 'उववायकारी य-उपपातकारी च' जो गुरुकी आज्ञा का पालन करता है 'य-च' और 'हरीमणे-ह्रीमनाः' पापकरने में गुरुआदि से लज्जित होता है तथा 'एगंतदिट्ठी-एकान्तदृष्टिः' जिनोदित मार्ग में अत्यन्त श्रद्धा रखनेवाला होना है ऐसा पुरुष 'अमाइरूवे-अमायिरूपः' मायारहित होने से मध्यस्थ होसकता है ॥६॥

अन्वयार्थ—जो कोई हमेशा कलहप्रिय होता है और गुरुजन वगैरह का भी निन्दक होता है, ऐसा पुरुष कभी भी मध्यस्थ नहीं हो सकता। और कलह से वर्जित भी नहीं होता, एवं माया से रहित भी नहीं हो सकता इसलिये क्रोधादि दोषों को छोड़ देना चाहिये। गुरु जन वगैरह का आज्ञाकारी और अनुचित कार्य करने में शरमाने

નથી. અતઃ ક્રોધાદિ-કષાયોનો ત્યાગ કરવો એજ યોગ્ય છે. પરંતુ 'उववायकारी य-उपपातकारी च' જે ગુરૂની આજ્ઞાનું પાલન કરે છે 'य-च' અને 'हरीमणे-ह्रीमनाः' પાપ કરવામાં ગુરૂ વિગેરે પાસે શર્મિંદા બને છે. તથા 'एगंतदिट्ठी-एकान्तदृष्टिः' જીનોદિત માર્ગમાં અત્યંત શ્રદ્ધાળુ હોય છે, એવો પુરૂષ 'अमायिरूवे-अमायिरूपः' માયા રહિત હોવાથી મધ્યસ્થ થઈ શકે છે. ॥૬॥

અન્વયાર્થ—જે કોઈ હમેશા કલહપ્રિય હોય છે, અને ગુરૂજન વિગેરેનો પણ નિંદક હોય છે, એવો પુરૂષ કોઈ પણ સમયે મધ્યસ્થ થઈ શકતો નથી અને કલહ રહિત પણ થઈ શકતો નથી. તેથી ક્રોધ વિગેરે દોષોને છોડી દેવા જોઈએ. ગુરૂજન વિગેરેના આજ્ઞાપાલક તથા અનુચિત કાર્ય

टीकार्थ—'जे' यः कश्चिदविदितपरमार्थतत्त्वः 'विग्गहीए' विग्रहिकः यो विग्रहं–कलहं करोति–सदैव कलहप्रियो भवति। तथा–'अन्नायभासी' अन्यायभाषी, अन्याय्यं यथा स्यात्तथा भाषितुं शीलं यस्य तादृशः गुर्वादीनां महतामपि योऽधिक्षेपकारकः। ईदृशः 'से' सः तादृशः पुरुषः 'समे' समः 'न होइ' न भवति मध्यस्थो न भवति रागद्वेषयुक्तत्वात् 'अझंझ पत्ते' अझंझां प्राप्तः–कलहरहितो न भवति मायारहितोऽपि न भवति, तस्मात् क्रोधादयः सर्वे एव त्याज्याः। मध्यस्थः को भवति इत्याह–'उववायकारी' इत्यादि। 'उववायकारी' उपपातकारी गुरुनिदेशकारी दोषरहितो गुर्वादीनाम्–आचार्याज्ञासम्पादनकारी,

---

वाला पूर्ण संयमशील जिनेन्द्र प्रतिपादित मोक्ष मार्ग का अत्यन्त श्रद्धालु और मायावर्जित पुरुष ही मध्यस्थ हो सकता है ॥६॥

टीकार्थ—परमार्थ तत्त्व को नहीं जानने वाला जो साधु कलह (क्लेश) करता रहता है, यद्यपि प्रतिलेखन आदि क्रियाएँ करता है फिर भी कोई कलहप्रिय होता है तथा जो अन्यायभाषी होता है अर्थात् अपने गुरु आदि महान् पुरुषों पर भी आक्षेप करता है, वह पुरुष समभावी नहीं होता, क्यों कि वह रागद्वेष से युक्त होता है। वह कलहरहित भी नहीं होता–माया से रहित भी नहीं होता। इस कारण क्रोध आदि सभी त्यागने योग्य हैं।

मध्यस्थ कौन होता है ? सो कहते हैं–जो दोषरहित होता है। गुरु की आज्ञा का पालन करता है, आचार्य की आज्ञा पर अमल करता

કરવામાં શરમાવાવાળા પૂર્ણસંયમશીલ જીનેન્દ્ર પ્રતિપાદિત મોક્ષ માર્ગમાં અત્યંત શ્રદ્ધાળુ અને માયા રહિત પુરૂષ જ મધ્યસ્થ થઈ શકે છે. ॥૬॥

ટીકાર્થ—પરમાર્થ તત્વને ન જાણનારો એવો જે સાધુ કલહ (ક્લેશ) કરતો રહે છે, જો કે પ્રતિલેખન વિગેરે ક્રિયાઓ કરે છે, તો પણ કોઈ કલહ પ્રિય હોય છે. તથા જે અન્યાય બોલવાવાળો હોય છે, અર્થાત્ પોતાના ગુરૂ-વિગેરે મહા પુરૂષો પર પણ આક્ષેપ કરે છે, તેવો પુરૂષ સમભાવી થઈ શકતો નથી. કેમકે તે રાગદ્વેષથી યુક્ત હોય છે. તે કલહ રહિત પણ હોતો નથી–માયા વગરનો પણ હોતો નથી તેથી ક્રોધ વિગેરે બધા કષાયો ત્યાગવા યોગ્ય છે.

મધ્યસ્થ કોણ થઈ શકે છે ? તે બતાવવામાં આવે છે–જે દોષ વિનાનો હોય છે, ગુરૂની આજ્ઞાનુ યથાર્થ પાલન કરનાર હોય, આચાર્યની

अथवा उपायकारी-सूत्रोपदेशप्रवर्त्तकः। तथा 'य' च पुनः 'हरीमणे' ह्रीमनाः-ह्रीर्लज्जा संयमः-मूलोत्तगुणभेदभिन्नसंयमो वा तत्र मनो यस्य असौ ह्रीमनाः। अथवा अनाचारं कुर्वन् आचार्यादिभ्यो गुरुजनेभ्यो लज्जते यः स ह्रीमनाः। तथा-'एगंतदिट्ठी' एकान्तदृष्टिः, एकान्तेन तत्त्वेषु जीवाऽजीवादिषु मोक्षे वा दृष्टि र्ज्ञानं विद्यते यस्यासौ एकान्तदृष्टिः जिनेन्द्रमार्गे एकान्तेन श्रद्धालुः एतादृशः स्वत एव। 'अमाइरूवे' अमायिरूपो भवति, न विद्यते माया यस्याऽसौ अमायी तस्य रूपं यस्याऽसौ अमायिरूपः-सर्वथा छद्म रहितः स भवतीति न गुर्वादीन् कपटभावेन सेवते न वाऽन्येन कपटव्यवहारं कारयति कुर्वन्तं नानुमोदते। यः क्रोधं करोति, तथा अन्यायभाषाप्रियो भवति, स कथमपि मध्यस्थभावं न प्राप्नोतीत्यतः साधुः सर्वथैवाऽऽचार्यादीनामनुज्ञां संपादयेत्। तथा

है अथवा जो सूत्रों के उपदेश का प्रवर्त्तक होता है, जो मूलगुण और उत्तरगुण रूप संयम में मन लगाता है अथवा अनाचार करते आचार्य आदि गुरुजनों से लज्जित होता है, जो एकान्तदृष्टि होता है अर्थात् जिसे एकान्ततः जीव अजीव आदि तत्त्वों का या मोक्ष का ज्ञान होता है अर्थात् जो जिनेन्द्र के मार्ग में एकान्त श्रद्धावान् होता है। तथा जो माया से रहित होता है, ऐसा पुरुष गुरु आदि की सेवा करता है, स्वयं कपटव्यवहार नहीं करता, दूसरे से कपटव्यवहार नहीं करवाता और न कपटव्यवहार करने वाले का अनुमोदन करता है।

तात्पर्य यह है कि जो क्रोध करता है, अन्याय युक्त भाषा बोलता है, वह किसी भी प्रकार मध्यस्थ भाव को प्राप्त नहीं करता है।

આજ્ઞાનો અમલ કરતો હોય અથવા જે સૂત્રોના અર્થનો પ્રવર્તક હોય છે, જે મૂળ ગુણ અને ઉત્તર ગુણ રૂપ સંયમમાં મનને લગાડે છે અથવા અનાચાર કરતાં, આચાર્ય વિગેરે ગુરૂજનો પાંસે લજ્જીત થાય છે, જે એકાન્ત દૃષ્ટિવાળો હોય છે, અર્થાત્ જેને એકાન્તતઃ જીવ અજીવ વિગેરે તત્વોનું અથવા મોક્ષનું જ્ઞાન હોય છે. અર્થાત્ જે જીનેન્દ્રના માર્ગમાં એકાન્ત શ્રદ્ધા વાળો હોય છે, તથા જે માયાથી રહિત હોય છે, એવો પુરૂષ ગુરૂ વિગેરેની સેવા કરે છે, અને પોતે કપટ યુક્ત વ્યવહાર કરતો નથી, તથા બીજા પાંસે કપટ વ્યવહાર કરાવતો નથી, તથા કપટ વ્યવહાર કરવાવાળાને અનુમોદન પણ આપતો નથી.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—જે ક્રોધ કરે છે, તથા અન્યાય યુક્ત વચનો બોલે છે, તે કોઈ પણ પ્રકારે મધ્યસ્થ ભાવને પ્રાપ્ત કરી શકતો

पापकर्मणि गुर्वादिभ्यो महद्भ्यो लज्जां कुर्यात्। तथा जीवाजीवादिसकल-पदार्थेषु एकान्तदृष्टिर्भवेत्। यः पुरुषः एतादृशो भवति, स एव वस्तुतोऽमायि-रूपो भवतीति भावः ॥ ६ ॥

मूलम्—से पेसले सुहुमे पुरिसजाए, जच्चन्निए चेव सुउज्जुयारे।
बहुं पि अणुसासिए जे तहच्चा, समेहु से होइ अझंझपत्ते॥७॥

छाया—स पेशलः सूक्ष्मः पुरुषजातः, जात्यन्वितश्चैव सुऋज्वाचारः।
बह्वप्यनुशास्यमानो यस्तथार्चाः, समः खलु स भवत्यझंझां प्राप्तः॥७॥

अतएव साधु सर्वथा ही आचार्य आदि की आज्ञा के अनुसार व्यवहार करे पापकर्म करने में गुरु आदि महान् जनों से लज्जित हो, जीव अजीव आदि समस्त तत्त्वों पर श्रद्धा करे, ऐसा पुरुष ही वास्तव में अमायी होता है ॥६॥

'से पेसले सुहमे' इत्यादि।

शब्दार्थ—जो पुरुष संसार सागर से अत्यंत उद्वेग वाला हो कर 'बहुंपि-बहुअपि' अनेक बार 'अणुसासिए-अनुशास्यमानः' आचार्य आदि के द्वारा शिक्षा पाकर भी 'तहच्चा-तथार्चाः' अपनी चित्तवृत्तिको शुद्ध रखता है अर्थात् जैसा पहले संयमपालन में चित्तवृत्तिथी आचार्य आदि के द्वारा अनुशासित होने पर भी-शिक्षा पाने पर भी ऐसी ही चित्तवृत्ति रखता है अन्यथाभाव नहीं रखता है 'से-सः' ऐसा वह पुरुष 'पेसले-पेशलः' विनय आदि गुणों से युक्त और मृदु-

નથી. તેથી સાધુએ સર્વદા આચાર્ય વિગેરેની આજ્ઞા પ્રમાણે જ વ્યવહાર કરવો, પાપકર્મ કરવામાં ગુરૂ વિગેરે મહાન્ જનોથી લજ્જીત થવું.-જીવા જીવ વિગેરે સઘળા તત્વો પર શ્રદ્ધા કરવી, એવો પુરૂષ જ વાસ્તવિક રીતે અમાયી થઈ શકે છે. ॥૬॥

'से पेसले सुहमे' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—જે પુરૂષ સંસાર સાગરથી અત્યંત ઉદ્વેગવાળો થઈને 'बहुंपि-बहुअपि' અનેક વાર 'अणुसासिए-अनुशास्यमानः' આચાર્ય વિગેરેથી શિક્ષા પામીને પણ 'तहच्चा-तथार्चः' પોતાની ચિત્તવૃત્તિને શુદ્ધ રાખે છે. અર્થાત્ પહેલાં સંયમ પાલનમાં જેવી ચિત્તવૃત્તિ હતી આચાર્ય વિગેરેથી શિક્ષા પામીને પણ એવી જ ચિત્તવૃત્તિ રાખે છે से-सः' એવો તે પુરૂષ 'पेसले-पेशलः' વિનય વિગેરે ગુણોથી યુક્ત અને મૃદુ ભાષી હોય છે.

अन्वयार्थः—यः संसारसागरादतीवोद्विग्नः सन् (बहुं पि) बहु अपि प्रमादतो मार्गात् स्खलितः अनेकशो गुर्वादिभिः (अणुसासिए) अनुशास्यमानः अनुशासितः अनुशिष्टः—शिक्षितः 'तहच्चा' तथार्चः यथैव पूर्वं संयमपरिपालने चित्तवृत्तिरभीत् तथैव शिक्षानन्तरमपि चित्तवृत्तिं कुर्वाणो मनागपि चित्ते नान्यथा करोति 'से' नः स्थावित एव पुरुषः 'पेसले' पेशलः—विनयादिगुणसम्पन्नो मृदुभाषी भवति तथा—'सुहुमे' सूक्ष्मः—सूक्ष्मदर्शी घातिकर्मस्वरूपज्ञाता 'पुरिसजाए' पुरुषजातः—पुरुषार्थकारी 'जच्चन्निए चेव' जात्यन्वितः—सुवंशोद्भवः। तथा स एव 'सुउज्जुयारे' सुऋज्वाचारः—संयममार्गे प्रवर्तकः 'से'

भाषी होता है तथा 'सुहुमे-सूक्ष्मः' सूक्ष्मदर्शी एवं 'पुरिसजाए-पुरुषजातः' पुरुषार्थ करनेवाला है तथा 'जच्चन्निए चेव-जात्यान्वितश्चैव' वही पुरुष उत्तम जाति वाला तथा 'सु उज्जुयारे-सु ऋज्वाचारः' संयममार्ग में प्रवृत्ति करानेवाला है 'से-सः' ऐसा पुरुष ही 'समे-समः' मध्यस्थ होसकता है 'अझंझपत्ते-अझंझां प्राप्तः' क्रोध और माया आदि से रहित होता है ॥७॥

अन्वयार्थ—जो इस संसार रूप सागर से अत्यन्त उद्विग्न है और प्रमाद वश मोक्ष मार्ग से स्खलित होने से गुरुजनों द्वारा अनेकवार अनुशासित किया गया है और पूर्व की भांति शिक्षाग्रहण करने के बाद भी संयम पालन में रुचि रखता है, ऐसा पुरुष ही विनयादि गुण सम्पन्न होकर मृदुभाषी तथा सूक्ष्मदर्शी घाति कर्म चतुष्टय स्वरूप का ज्ञाता एवं पुरुषार्थी परमकुलीन कहा जाता है। एवं ऐसा ही

તથા 'सुहमे-सूक्ष्मः' સૂક્ષ્મદર્શી એવં 'पुरिसजाए-पुरुषजातः' પુરૂષાર્થ કરવાવાળા છે તથા 'जच्चन्निए चेव-जात्यान्वितश्चैव' એજ પુરૂષ ઉત્તમ જાતવાળો તથા 'सुवज्जुयारे-सुऋज्वाचार.' સંયમ માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરાવવાળા છે. 'से-स.' એવા પુરૂષ જ 'समे-समः' મધ્યસ્થ થઇ શકે છે. 'अझंझपत्ते-अझंझां प्राप्तः' તેવો પુરૂષ ક્રોધ અને માયા વિગેરેથી રહિત હોય છે. ॥૭॥

અન્વયાર્થ—જેઓ આ સંસાર રૂપ સાગરથી અત્યંત ઉદ્વેગવાળા છે, અને પ્રમાદવશ મોક્ષ માર્ગથી સ્ખલિત થવાથી ગુરૂજનો દ્વારા અનેકવાર અનુશાસિત કરાયેલ હોય અને શિક્ષા થયા બાદ પણ પહેલાંની સાફક સંયમ પાલનમાં રૂચિ રાખતા હોય આવા પુરૂષોજ વિનયાદિ ગુણાવાળા બનીને મૃદુભાષી તથા સૂક્ષ્મદર્શી ઘાતિકર્મ ચતુષ્ટયના સ્વરૂપને જાણવાવાળા તથા પુરૂષાર્થી અને પરમ કુલીન કહેવાય છે અને એવાજ પુરૂષ સંયમ માર્ગના

सः तथाविधः पुरुष एव (समे) समः-मध्यस्थः संभवति 'अझंझपत्ते' अझञ्झां प्राप्तः-क्रोधमायावर्जितः 'होइ' भवति ॥७॥

टीका—पुनरपि सद्गुणानेव दर्शयति-यः संसारसागरादतीवोद्विग्नः 'वहुंपि' बहुअपि प्रमादतो मार्गात्स्खलितः अनेकशो गुर्वादिभिः 'अणुसासिए' अनुशासितः-शिक्षितः उन्मार्गप्रापककारणपरिहारायाऽऽदिष्टः 'तहच्चा' तथार्चः यथैव पुरा संयमपरिपालने चित्तवृत्तिरासीत् तथैव शिक्षानन्तरमपि चित्तवृत्ति कुर्वाणः, मनागपि नान्यथा चित्ते आनयति 'से' स एव 'पेसले' पेशलो विनयादि-गुणसंपन्नो मृदुभाषी भवति तथा 'सुहुमे' सूक्ष्मः-सूक्ष्मदर्शित्वात् सूक्ष्मार्थभाषि-त्वाद्वा घातीकर्मस्वरूपविचारकत्वाद्वा सूक्ष्मः 'पुरिसजाए' पुरुषजातः स एव परमार्थतः पुरुषार्थकारी 'जच्चन्निए' जात्यन्वितः-सुवंशोद्भवः सन् शील-वानेव सुकुलो भण्यते न तु सुकुलोत्पत्तिमात्रेण सुकुलो भवति । तथा स एव

पुरुष संयममार्ग का प्रवर्तक होकर मध्यस्थ होता है और क्रोध माया रूप झंझा को प्राप्त नहीं करता है ॥७॥

टीकार्थ—पुनः सद्गुणों को ही प्रदर्शित करते हैं-जो संसार से अतीव उद्विग्न होता है तथा प्रमाद वश सन्मार्ग से स्खलना होने के कारण अनेकवार गुरु आदि से अनुशासित होने पर अर्थात् उन्मर्ग प्राप्त कराने वाले कारणों का त्याग करने का आदेश देने पर अपनी चित्तवृत्ति को पूर्ववत् पवित्र बनाये रखता है, वह विनय आदि गुणों से युक्त होता है, मृदुभाषी होता है, तथा सूक्ष्मदर्शी, सूक्ष्म अर्थों का वक्ता और घाती कर्मों के स्वरूप का विचारक होने से सूक्ष्म होता है, ऐसा पुरुष ही वास्तवमें पुरुषार्थकारी होता है। वही जातिमान् होता है क्योंकि सुकुल में उत्पन्न होकर भी जो शीलवान्

પ્રવર્તક બનીને મધ્યસ્થ બને છે તથા ક્રોધ માયા રૂપ ઝંઝને વશ થતા નથી ॥૭॥

ટીકાર્થ—ફરીથી સદ્‌ ગુણોને જ બતાવતાં કહે છે કે—જે આ સંસાર સાગરથી અત્યંત ઉદ્વેગ યુક્ત થાય છે, તથા પ્રમાદ વશાત્ સન્માર્ગથી સ્ખલિત થવાથી અનેકવાર ગુરૂ વિગેરે દ્વારા અનુશાસિત કરવામાં આવતાં અર્થાત્ ઉન્માર્ગ પ્રાપ્ત કરાવવાળા કારણોનો ત્યાગ કરવાની આજ્ઞા કરવામા આવતાં પોતાની ચિત્તવૃત્તિને પહેલાની જેમ પવિત્ર બનાવી લે છે, તે વિનય વિગેરે ગુણોથી યુક્ત હોય છે, થોડું બોલવાવાળો હોય છે, તથા સૂક્ષ્મદર્શી, સૂક્ષ્મ અર્થોનો વક્તા-બોલનાર અને ઘાતિયાકર્મના સ્વરૂપનો વિચારવાન્ હોવાથી સૂક્ષ્મ હોય છે, એવો પુરૂષ જ વાસ્તવિક રીતે પુરૂષાર્થને કરવાવાળો હોય છે, એજ જાતિ-

उज्जुयारे' सु ऋज्वाचारः- सुष्ठु-अतिशयेन ऋजुः-संयमः-तदाचरणशीलः-संयममार्गप्रवर्त्तकः, 'से' सः-असौ 'समे' समः 'होइ' भवति। 'अझंझपत्ते' अझंझां प्राप्तः, झंझा-क्रोधो माया वा तद्रहितो भवति। अथवा अझंझाप्राप्तैः वीतरागैः समस्तुल्यो भवति वीतरागो भवतीति। कुत्रापि प्रमादवशात् स्खलने आचार्यादिभ्य आक्षिप्तोऽपि यश्चित्तवृत्तिं नाऽन्यथा करोति क्रोधादिकं नैव करोति, किन्तु पुनरपि संयमपालने तत्परो भवति, स एव विनयादिगुणैः संयुक्तो भवति। स एव सूक्ष्मार्थदर्शी, स एव पुरुषार्थकारी, स एव जात्यादिसंपन्नः, स एव संयमस्य परिपालयिता, स वीतरागवत् स्तुत्यो भवतीति भावार्थः ॥७॥

होता है वही कुलीन कहलाता है, ऊंचे कुल में उत्पन्न होने मात्र से ही कोई कुलीन नहीं हो जाता। वही संयमवान् या संयम का प्रवर्त्तक कहलाता है। ऐसा पुरुष ही सम या समभावी और अझंझा प्राप्त अर्थात् क्रोध या माया से रहित होता है। अथवा वीतराग के तुल्यहोता है।

अभिप्राय यह है कि प्रमाद के कारण कहीं स्खलना होने पर आचार्य आदि उपालंभ दे तो चित्तवृत्ति को जो अन्यथा नहीं करता, क्रोधादि नहीं करता, किन्तु पुनः संयम के पालन में तत्पर हो जाता है। वही साधु विनय आदि गुणों से युक्त होता वही सूक्ष्मदर्शी, पुरुषार्थकारी, जाति सम्पन्न, संयम पालने वाला और वीतराग के तुल्य स्तुत्य होता है ॥७॥

માન્ હોય છે. કેમકે સારા કુળમાં ઉત્પન્ન થઈને પણ જે શીલવાન્ હોય છે, તેજ કુલીન કહેવાય છે, ઉંચાકુળમાં ઉત્પન્ન થવા માત્રથી જ કોઈ કુલીન થઈ જતું નથી. એજ સંયમવાન્ અથવા સંયમનો પ્રવર્તક કહેવાય છે. એવો પુરૂષ જ સમ અથવા સમભાવી અને અઝંઝા પ્રાપ્ત અર્થાત્ ક્રોધ અથવા માયાથી રહિત હોય છે. અથવા વીતરાગની તુલ્ય હોય છે

કહેવાનો અભિપ્રાય એ છે કે—પ્રમાદને કારણે ક્યાંક સ્ખલન થઈ જવા છતાં આચાર્ય વિગેરેએ ઠબકો આપવાથી ચિત્તવૃત્તિને અન્યથા કરતો નથી એટલે કે ક્રોધ વિગેરે કરતો નથી, પરંતુ ફરીથી સંયમના પાલનમાં તત્પર થઈ જાય છે તે સાધુજ વિનય વિગેરે ગુણોથી યુક્ત હોય છે, તેજ સૂક્ષ્મ દર્શી, પુરૂષાર્થ કારી, જાતિયુક્ત, સંયમનું પાલન કરનાર અને વીતરાગની તુલ્ય વખાણવા લાયક કહેવાય છે. ॥૭॥

मूलम्–जे यावि अप्पं वसुमंति मत्ता,
संखाय वायं अपरिक्ख कुज्जा।
तवेण वाहं सहिउत्ति मत्ता,
अण्णं जणं पस्सइ बिंबभूयं ॥८॥

छाया—य श्चाऽऽत्मानं वसुमन्तं मत्वा, संख्यावन्तं वादमपरीक्ष्य कुर्यात्।
तपसा वाऽहं सहित इति मत्वा, ऽन्यं जनं पश्यति बिम्बभूतम् ॥८॥

संयम के मार्ग में विचरण करने वाले मुनि को प्रायः गर्व आजाता है, अतः कहते हैं–'जे यावि' इत्यादि।

शब्दार्थ—'जे यावि-यश्चापि' जो कोई 'अप्पं-आत्मानम्' अपने को 'वसुमंति-वसुमन्तम्' संयमरूपवसुयुक्त तथा 'संखाय-संख्यावन्तम्' जीवादिपदार्थ विषयक ज्ञानरूप संख्यावाला 'मत्ता-मत्वा' मानकर अर्थात् हम ही संयमी और ज्ञानी हैं ऐसा अभिमान युक्त होकर 'अपरिक्ख-अपरीक्ष्य' विचार किये विनाही वायं-वादम्' अपनी बडाई 'कुज्जा-कुर्यात्' करता है तथा 'अहं-अहम्' हमही 'तवेण-तपसा' तपसे 'सहिउत्ति-सहितइति' युक्त है ऐसा 'मत्ता-मत्वा' मानकर 'अण्णं जणं-अन्यं जनम्' अन्य जनको 'बिंबभूयं-बिम्बभूतम्' जलमें दृश्यमान चन्द्रकी छाया के अनुसार निरर्थक 'पस्सइ-पश्यति' देखता है वह सर्वथा विवेक वर्जित है ॥८॥

સંયમના માર્ગમાં વિચરણ કરવાવાળા મુનિને પ્રાયઃગર્વ આવી જાય છે, તે બતાવતાં કહે છે. 'जेयावि' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—जेयावि-यश्चापि' જે કોઇ 'अप्पं-आत्मानम्' પોતાને 'वसुमंति वसुमन्तम्' સંયમ રૂપ વસુયુક્ત તથા 'संखाय-संख्यावन्तम्' જીવાદિ પદાર્થ સંબંધી જ્ઞાનરૂપ સંખ્યાવાળો 'मत्ता-मत्वा' માનીને અર્થાત્ હુંજ સંયમવાળો અને જ્ઞાની છું એવા અભિમાન યુક્ત થઇને 'अपरिक्ख-अपरीक्ष्य' વિચાર કર્યા વિનાજ 'वाय-वादम्' પોતાની મોટાઇ 'कुज्जा-कुर्यात्' કરે તથા 'अहं--अहम्' હુંજ 'तवेण-तपसा' તપથી 'सहिउत्ति-सहित इति' યુક્ત છું એ પ્રમાણે 'मत्ता-मत्वा' માનીને 'अणणंजण-अन्यम् जनम्' અન્ય જનને 'बिंबभूयं बिम्बभूतम्' પાણીમાં દેખાતી ચન્દ્રની છાયા અનુસાર નિરર્થક 'पस्सइ-पश्यति' જુએ છે. તે સર્વથા વિવેક વર્જીત છે. ॥૮॥

अन्वयार्थः—(जे यावि) यश्चापि कश्चित् (अप्पं) आत्मानम् (वसुमंति) वसुमन्तम्-संयमरूपवसुयुक्तम् तथा (संखाय) संख्यावन्तम्-जीवादिपदार्थविषयकज्ञानरूप संख्यावन्तम् (मत्ता) मत्वा अहमेव संयमी ज्ञानी चेत्येवमभिमानी भूत्वा (अपरिक्ख) अपरीक्ष्य-विचारं विनैव (वायं) वादम्-सबलनिर्बलम् (कुज्जा) कुर्यात् एवम् (अहं) अहमेव वा (तवेण) तपसा (सहिउत्ति) सहितः-अहमेव तपसा युक्त इति (मत्ता) मत्वा (अण्णं जणं) अन्यं जनम् (बिंबभूयं) बिम्बभूतम्-जलस्थचन्द्रमिव बिम्बसदृशम्-अर्थशून्यम् (पस्सइ) पश्यति तिरस्कारदृष्ट्याऽवलोकते इत्यर्थः ॥८॥

टीका—प्रायः संयममार्गे विहरतो मुनेः गर्वः प्रभवतीत्याह-'जे यावि' इत्यादि। जे यावि' यश्चापि (अप्पं) स्वात्मानम् 'वसुमंति' वसुमन्तम्-वसु-धनं तदत्र संयमः, तद्वन्तमात्मानम्। तथा 'संखाय' संख्यावन्तम्-संख्याजीवादि पदार्थविषयकं ज्ञानं तद्वन्तमात्मानम् 'मत्ता' मत्वा, अहमेव संयमवान् ज्ञानवान्, नास्ति मदन्यः कश्चित् तथाविधो ज्ञानी तपस्वी वा, इत्येवमभिमानं करोति

अन्वयार्थ—अन्य भी जो कोई अपने को संयम रूप धन वाला और जीवादि विषयक तत्व का ज्ञाता समझकर 'मैं ही संयमी एवं ज्ञानी हूं' ऐसा अभिमानी होकर बिना विचारे ही पूर्व पक्ष उत्तरपक्ष रूप वाद को सबल निर्बल करता है और मैं ही पूर्ण तपस्वी हूं ऐसा मानकर दूसरों को जलचन्द्र के समान प्रतिबिम्ब बनावटी तपस्वी समझता है वह पुरुष सर्वथा ही विवेक शून्य माना जाता है ॥८॥

टीकार्थ—जो मुनि अपने को संयमवान् अथवा ज्ञानवान् मानकर मैं ही संयमी और ज्ञानी हूं, मेरे सिवाय अन्य कोई ऐसा ज्ञानी या तपस्वी नहीं है, ऐसा अभिमान करता है तथा जो विचार किये बिना ही वाद करता है—भाषण करता है, और मैं ही तपस्वी हूं' ऐसा मानकर

અન્વયાર્થ—બીજા પણ જે કોઈ પોતાને સંયમ રૂપ ધનવાળા અને જીવાદિ વિષય સંબંધી તત્વને જાણવાવાળા સમજીને હું જ સંયમી અને જ્ઞાની છું, એવું અભિમાન ધારણ કરીને વગર વિચાર્યે જ પૂર્વપક્ષ ઉત્તર પક્ષ રૂપ વાદને સબળ અને નિર્બલ કરે છે, અને હૂંજ પૂર્ણ તપસ્વી છું એવું માનીને બીજાને જલ ચંદ્રવત્ બનાવટી તપસ્વી સમજે છે, એવો પુરૂષ સર્વથા વિવેકહીન માનવામાં આવે છે ॥૮॥

ટીકાર્થ—જે મુનિ પોતાને સંયમવાન્ અથવા જ્ઞાનવાન્ માનીને હૂં જ સંયમી અને જ્ઞાની છું મારા શિવાય બીજો કોઈ એવો જ્ઞાની અથવા તપસ્વી નથી. એવું અભિમાન્ કરે છે, અને જે વિચાર કર્યા વિના જ વાદ કરે છે,-

तथा–'अपरिक्ख' अपरीक्ष्य–विचारमन्तरेणैव 'वायं' वादम् सवलनिर्बलम् 'कुज्जा' कुर्यात् 'अहं' अहमेव वा 'तवेण' तपसा 'सहिउत्ति' सहितः–अहमेव तपसा युक्त इति 'मत्ता' मत्वा 'अण्णं जणं' अन्यं जनम्–स्वतो व्यतिरिक्त साधु गृहस्थं वा 'बिंबभूयं' बिम्बभूतम्, जलस्थचन्द्रमिव 'पस्सइ' पश्यति जलचन्द्रादिवदर्थशून्यं पुरुषाकृतिमात्रं पश्यति, अवमन्यते इति, यः स्वात्मानमेव संयमज्ञानतपोभिरन्वितं जानाति, अन्यांश्च तिरस्करोति, स सर्वथैवाऽभिमानवान्, अविवेकी भवतीति भावः ॥८॥

मूलम्–एगंतकूडेण उ से पलेइ, ण विज्जई मोणपयंसि गोत्ते।
जे माणणट्ठेण विउक्कसेज्जा, वसुमन्नतरेण अबुज्झमाणे॥९॥

छाया—एकान्तकूटेन तु स पर्येति, न विद्यते मौनपदे गोत्रे ।
यो माननार्थेन व्युत्कर्षयेत् वसुमन्यतरेण अबुद्ध्यमानः ॥९॥

अपने से भिन्न अन्य साधुओं और गृहस्थों को परछाई मात्र निकम्मा समझ कर उनकी अवहेलना करता है वह अविवेकी कहा जाता है ।

भावार्थ यह है कि जो अपने आपको संयम, ज्ञान और तप से सम्पन्न समझता है और दूसरों का तिरस्कार करता है, वह अभिमानी तथा अविवेकी होता है ॥८॥

'एगंत कूडेण उ से पलेइ' इत्यादि ।

शब्दार्थ–'से–सः' पूर्वोक्त अहंकारवान् साधु 'एगंतकूडेण उ–एकान्तकूटेन तु' अत्यन्तमोह माया में फंसकर 'पलेइ–पर्येति' बार बार संसारमें भ्रमण करता है वह संसारसे मुक्त नहीं होसकता तथा 'मोणपयंसि–

ભાષણ કરે છે, અને હું જ તપસ્વી છુ. એમ માનીને પોતાનાથી બીજા સાધુઓ અને ગૃહસ્થોને નકામા સમજીને તેઓનો તિરસ્કાર કરે છે, તે અવિવેકી કહેવાય છે

કહેવાનો ભાવ એ છે કે—જે પોતાને સંયમ, જ્ઞાન અને તપથી યુક્ત માને છે, અને બીજાઓનો તિરસ્કાર કરે છે, તે અભિમાની તથા અવિવેકી હોય છે ॥૮॥

'एगंत कूडेण उ से पलेइ' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ— से स.' પૂર્વોક્ત અહંકારી સાધુ 'एगंतकूडेण उ–एकान्तकूटेन तु' અત્યંત મોહ અને માયામાં ફસાઈને 'पलेइ–पर्येति' વારંવાર સંસારમાં ભ્રમણ કરે છે. તે સંસારથી મુક્ત થઇ શકતો નથી. તથા 'मोणपयंसि–मौन-

अन्वयार्थः—(से स. पूर्वोक्तोऽहङ्कारवान् साधुः (एगंतकूडेण उ) एकान्तकूटेन तु—अत्यन्तमोहमायादौ समासक्तः (पलेइ) पर्येति—संसारसागरमेव पुनः पुनः प्राप्नोति, न कदाचित् संसाराद् विमुक्तो भवति (मोणपयंसि) मौनपदे संयमे (गोत्ते) गोत्रे निरवद्यवाणी—समुदायात्मकागमाधारभूते (ण विज्जइ) न विद्यते—न तिष्ठति (जे) यः खलु (माणणट्ठेण) माननार्थेन—संमानाद्यर्थेन (वसुमन्नतरेण) वसुमन्यतरेण—संयमोत्कर्षेण ज्ञानादिना च मन्दं करोति एवम् (अबुज्झमाणे) अबुद्धयमानः—परमार्थमबुध्यमानः सन् (विउक्कसेज्जा) व्युत्कर्षयेत्—आत्मानं सत्कारमानादिना गर्वयुक्तं करोति ॥९॥

मौनपदे' वह संयम में 'गोत्ते-गोत्रे' आगमों के आधाररूप 'ण विज्जइ-न विद्यते' नहीं है 'जे-यः' सर्वज्ञके मतमें जो पुरुष 'माणणट्ठेण-माननार्थेन' संमानादिसे तथा 'वसुमन्नतरेण-वसुमन्यतरेण' संयमके उत्कर्ष से अथवा ज्ञानादि से मद करता है ऐसा पुरुष 'अबुज्झमाणे-अबुध्यमानः' परमार्थ को नहीं जानता हुआ 'विउक्कसेज्जा-व्युत्कर्षयेत्' अपने आत्माको सत्कार और मानादि से नीचे गिराता है ।।९।।

अन्वयार्थ—वह पूर्वोक्त अहंकारी साधु अत्यन्त मोह माया के जाल में फंसकर संसार रूप समुद्र में वारंवार डूबता है कभी भी संसार से विमुक्त नहीं हो पाता, और निरवद्य आगमका आधारभूत संयम मार्ग में नहीं रहता और अपने संमानादि प्राप्ति के लिए संयमोत्कर्ष एवं ज्ञानादि से मद (अहंकार) करता है और परमार्थ तत्व को नहीं जानता हुआ अपने को सत्कार मानादि से नीचे गिराता है ॥९॥

पदे' ते संयममां 'गोत्त-गोत्रे' आगमोना आधार रूप 'ण विज्जइ-न विद्यते' थई शकता नथी 'जे-यः' जे पुरुष सर्वज्ञना मतमां 'माणणट्ठेण-माननार्थेन' संमान विगेरेथी तथा 'वसुमन्नतरेण-वसुमन्यतरेण' संयमना उत्कर्षथी अथवा ज्ञानादिथी मद करे छे एवो पुरुष 'अबुज्झमाणे-अबुध्यमानः' परमार्थने न जाणतो थको 'विउक्कसेज्जा-व्युत्कर्षयेत्' पोताना आत्माने सत्कार अने मानादिथी नीचे पाडे छे. ॥९॥

અન્વયાર્થ—એ પૂર્વોક્ત અહંકારી અત્યંત મોહમાયાની જાળમાં ફસાઈને સંસાર રૂપી સમુદ્રમાં વારંવાર ડૂબે છે, કોઈ પણ સમયે સંસારથી મુક્ત થઈ શકતા નથી તથા નિરવદ્ય આગમના આધારભૂત સંયમ માર્ગમાં રહેતા નથી. અને પોતાના સન્માનાદિની, પ્રાપ્તિ માટે સંયમોત્કર્ષ તથા—જ્ઞાનાદિમાં મદ (અહંકાર) કરે છે. અને પરમાર્થ તત્વને જાણ્યા વિના જ પોતાને સત્કાર અને માનપાનથી નીચે પાડે છે. ॥૯॥

टीका—'से' सः—पूर्वोक्ताऽहङ्कारवान् साधुः 'एगंतकूडेण' एकान्तकूटेन-कूटवत्कूटम् कूटे—मोहमायादौ समासक्तः 'पलेइ' पर्येति—यथा मृगः कूटपाशेन बद्धः पीडयते तथा स पुरुषः संसारसागरमेव पौनः पुन्येन आसाद्य तत्रैव गतितो गत्यन्तरं गच्छति न कथंचित्संसाराद्विमुक्तो भवति। 'मोणपयंसि' मौनपदे, मुनीनां पदं—स्थानं मौनपदम्—संयमः, तत्र 'गोत्ते' गोत्रे—गां—वाचं त्रायते—सावद्यव्यापारतः पालयति इति गोत्र तस्मिन् निरवद्यवाणी—समुदायात्मक आगमः तदाधारभूते इत्यर्थः 'ण विज्जइ' न विद्यते। को न विद्यते एतादृशपदे तत्राह—'जे माणणट्ठेण' यो माननार्थेन, मानन्—सत्कारसन्मानादिकम् तेनाऽर्थः—प्रयोजनं तेन माननार्थेन 'विउक्कसेज्जा' व्युत्कर्षयेत्—आत्मानं लाभमानादिना मदयुक्तं करोति किन्तु स न सयमपदे विद्यते, तथा—'वसुमन्नतरेण' वसु मन्यतरेण, तत्र वसुः—संयमः तथा अन्यतरपदेन ज्ञानं गृह्यते संयमोत्कर्षेण उत्कृष्टज्ञानादिना वा यो मदं करोति 'अबुज्झमाणे' अबुद्धयमानः—परमार्थमबुद्धयमानो माद्यति। पठन्नपि शास्त्राणि तदर्थं चाऽवगच्छन्नपि नाऽसौ सर्वज्ञस्य मतं

टीकार्थ—जो साधु पूर्वोक्त प्रकार से अहंकार करता है, वह मोह माया में आसक्त होकर पुनः पुनः संसार सागर को प्राप्त होता, है, एक गति से दूसरी गति में उत्पन्न होता है और कभी संसार से विमुक्त नहीं होता है। वह मुनियों के पद में अर्थात् संयम में स्थित नहीं होता और आगम में भी स्थित नहीं होता।

कौन स्थित नहीं होता है? इसका उत्तर यह दिया है कि जो मान सन्मान का अर्थी होता है और मान सन्मान पाकर अहंकार करता है। अथवा जो संयम या ज्ञान का मद करता है, वह शास्त्रों

ટીકાર્થ—જે સાધુ પૂર્વોક્ત પ્રકારથી અહંકાર કરે છે, તે મોહ અને માયામાં ફસાઈને સંસાર રૂપી સમુદ્રને વારંવાર પ્રાપ્ત કરે છે અર્થાત્ એક ગતિથી બીજી ગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને ક્યારેય સંસારથી મુક્ત થઈ શકતો નથી. તે મુનિયોના પદમાં અર્થાત્ સંયમમાં સ્થિત થતા નથી. અને આગમમાં પણ સ્થિત થતા નથી. આવી રીતે કોણ સ્થિત થઈ શકતા નથી? તેનો ઉત્તર આપતાં કહે છે કે—જેઓ માન અને સન્માનની ઈચ્છાવાળા હોય છે, અને માન સન્માન મેળવીને અહંકાર કરે છે, અથવા જે સંયમ અથવા

परमार्थतो जानाति अहङ्कारी प्रवचनमर्मज्ञो न भवतीति। अभिमानवान् पुरुषः एकान्ततो मोहावृतः संसारमेव परिभ्रमति ॥९॥

सर्वेष्वपि मदेषु जातिमद एव प्रवल इति तन्निराकर्त्तुं सूत्रकारो ब्रवीति 'जे माहणे' इत्यादि।

मूलम्—जे माहणे खत्तिए जायए वा,
तहुग्गपुत्ते तह लेच्छई वा।
जे पव्वइए परदत्तभोई,
गोत्ते ण जे थब्भइ माणबद्धे ॥१०॥

छाया—यो ब्राह्मणः क्षत्रियो जात्या वा, तथोग्रपुत्रस्तथा लेच्छको वा।
यः प्रव्रजितः परदत्तभोजी, गोत्रेन यः स्तभ्नात्यभिमानवद्धे ॥१०॥

को पढ कर भी और उनके अर्थ को जानता हुआ भी वास्तव में सर्वज्ञ के मत से अनभिज्ञ है।

तात्पर्य यह है कि अभिमानवान् पुरुष एकान्ततः मोह से आवृत होकर संसार में परिभ्रमण करता है ॥९॥

सब मदों में प्रायः जातिमद प्रवल होता है, अतएव अब उसका निराकारण करने के लिए सूत्रकार करते हैं—'जे माहणे' इत्यादि।

शब्दार्थ—'जे-यः' जो पुरुष 'जायए-जात्या' जाति से 'माहणो-ब्राह्मणः' ब्राह्मण है 'वा-वा' अथवा 'खत्तिए-क्षत्रियः' इक्ष्वाकु वंशके क्षत्रीय जातिका है 'तह-तथा' तथा 'उग्गपुत्ते उग्रपुत्रः' उग्रपुत्र-क्षत्रिय जाति विशेषका हैं 'तह-तथा' 'लेच्छई वा-लेच्छको वो' लेच्छक जाति का

ज्ञानने। मद-करे छे, ते शास्त्रने भणीने पण अने तेना अर्थने जाणवा छतां पण वास्तविक रीते सर्वज्ञना मतथी अज्ञात छे.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—અભિમાનવાળો પુરૂષ એકાન્ત! મોહને વશ થઈને સંસારમાં ભટકે છે. ॥૯॥

દરેકને પ્રાયઃ જાતિમદ પ્રબળ હોય છે. તેથી હવે તે બતાવવા માટે સૂત્રકાર 'जे माहणे' ઈત્યાદિ ગાથા કહે છે.

શબ્દાર્થ—'जे-यः' જે પુરૂષ 'जायए-जात्या' જાતિથી 'माहणो-ब्राह्मणः' બ્રાહ્મણ છે. 'वा-वा' અથવા 'खत्तिए-क्षत्रियः' ઈક્ષ્વાકુ વંશીય ક્ષત્રીય જાતના છે. 'तह-तथा' તથા 'उग्गपुत्ते-उग्रपुत्र.' ઉગ્રપુત્ર-ક્ષત્રિય જાતી વિશેષનો છે. 'तह-तथा'

अन्वयार्थः—(जे) यः कश्चिदपि (जायए) जातया (माहणे) ब्राह्मणो भवति (वा) वा-अथवा (खत्तिए) क्षत्रियः-इक्ष्वाकुवंशीय (तह) तथा (उग्गपुत्ते) उग्रपुत्रः-उग्रवंशीयः (तह) तथा (लेच्छई वा) लेच्छको वा भवति (जे) यः (पव्वइए) प्रव्रजितः-गृहीतसंयमः (परदत्तभोई) परदत्तभोजी-निरवद्यपिण्डाहारकः संयमानुष्ठानशीलः (जे) यः (गोत्ते) गोत्रे (माणबद्धे) मानबद्धे-अभिमानस्थानभूते समुत्पन्नः (ण थब्भइ) न स्तभ्नाति-अभिमानं न करोति। जाति कुलमदं यो न करोति स एव सर्वज्ञमार्गानुगामी भवतीति भावः ॥१०॥

क्षत्रिय विशेष है 'जे-यः' जो 'पव्वइए-प्रव्रजित' संयम को धारण करने के लिये दीक्षित होता है और 'परदत्तभोई-परदत्तभोजी' अन्य के द्वारा प्रदत्त निरवद्य आहारको ग्रहण करता है तथा 'जे-यः' जो पुरुष 'गोत्ते-गोत्रे' वंशका 'माणबद्धे-मानबद्धे' अभिमान् योग्य स्थानमें उत्पन्न होने पर भी 'ण थब्भइ-न स्तभ्नाति' अभिमान नहीं करता है वही सर्वज्ञके मार्ग में प्रवृत्त होता है ॥१०॥

अन्वयार्थ—जो कोई भी जाति का ब्राह्मण हो या क्षत्रिय हो, या उग्रपुत्र क्षत्रिय जाति-विशेष हो या लिछवी जाति का हो वह दीक्षा ग्रहण कर निर्दोष भिक्षा का आहार करनेवाला संयम का अनुष्ठान कर्ता होता है एवं जो उच्च कुल में उत्पन्न होने पर भी जाति कुल का अभिमान या मद नहीं करता है वही सर्वज्ञ पथ का अनुगामी होता है ॥१०॥

તેમજ 'लेच्छईवा-लेच्छकोवा' લેચ્છક જાતીના ક્ષત્રીય વિશેષ છે. 'जे-यः' જે 'पव्वइए-प्रव्रजित' સંયમને ધારણ કરવા માટે દીક્ષિત થાય છે. અને 'परदत्तभोई-परदत्तभोजी' બીજા દ્વારા આપવામાં આવેલ નિરવદ્ય આહારને ગ્રહણ કરે છે તથા 'जे-यः' જે પુરૂષ 'गोत्ते-गोत्रे' વંશથી 'माणबद्धे-मानबद्धे' અભિમાન યોગ્ય સ્થાનમાં ઉત્પન્ન થવા છતા પણ 'ण थब्भइ-न स्तभ्नाति' અભિમાન કરતા નથી એજ પુરૂષ સર્વજ્ઞના માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરવાને યોગ્ય બને છે. ॥૧૦॥

અન્વયાર્થ—કોઈ પણ ભલે જાતિથી બ્રાહ્મણ હોય, ક્ષત્રિય હોય, ઈક્ષ્વાકુવંશીય હોય અગર ઉગ્રપુત્ર ક્ષત્રિય જાતિ વિશેષ હોય, અગર લીછવી જાતિના હોય તે દીક્ષા ધારણ કરીને નિર્દોષ ભિક્ષાનો આહાર કરનાર અને સંયમનું પાલન કરનાર હોય અને જો ઉચ્ચકુળમાં ઉત્પન્ન થઈને પણ જાતિ કુલનું અભિમાન અથવા મદ કરતા નથી એજ સર્વજ્ઞ પ્રણીત માર્ગનું અનુસરણ કરવાવાળા કહેવાય છે. ॥૧૦॥

टीका—'जे' यः कोऽपि 'जायए' जात्या 'माहणे' ब्राह्मणो भवति 'वा' वा-अथवा 'खत्तिए' क्षत्रियः-इक्ष्वाकुवंशीयः, क्षत्रियभेदं दर्शयति-'तह' तथा 'उग्गपुत्ते' उग्रपुत्रः 'लेच्छई' लेच्छको वा क्षत्रियजातिविशेषा इमे सर्वेऽपि 'जे' यः 'पव्वइए' प्रव्रजितः-गृहीतसंयमः 'परदत्तभोई' परदत्तभोजी परैः-गृहस्थैः प्रदत्तं निर्दोषं पिण्डं भोक्तुं शीलं यस्य स तथा-संयमानुष्ठानशीलः 'गोत्ते' गोत्रे-वंशे 'माणवद्धे' मानवद्धेऽभिमानस्थानभूते समुत्पन्नः। 'ण थब्भइ' न स्तभ्नाति, स्तम्भं गर्वं न कुर्यात् इति। सर्वलोकमान्योऽपि दीक्षामादाय भिक्षार्थं, मितस्ततो व्रजन् कथं हास्यास्पदं जायेयमिति मदम्-ग्लानिं न कुर्यादिति।

यो ब्राह्मणः क्षत्रिय उग्रपुत्रो लेच्छवंशीयो वा परेषां वृत्तिदोऽधुना दीक्षामादाय भिक्षार्थमन्यदीयभवनमटन् स्वोच्चगोत्रसहजन्मानं मदं न करोति स एव सर्वज्ञमार्गाऽनुगामी इति भावार्थः ॥१०॥

टीकार्थ—जो जाति से ब्राह्मण क्षत्रिय इक्ष्वाकुवंशीय या उग्रवंशीय लिच्छविवंशीय दीक्षित हुआ है और पराये दिये हुए आहार को ग्रहण करता है। अर्थात् भिक्षा पर निर्वाह करता है और अभिमान नहीं करे, अर्थात् सर्वलोक मान्य होकर भी दीक्षा ग्रहण करके भिक्षा के लिए इधर उधर परिभ्रमण करता हुआ 'मैं हास्यास्पद होऊंगा' इस प्रकार का मद या ग्लानि न करे।

तात्पर्य यह है-जो ब्राह्मण, क्षत्रिय, उग्रपुत्र या लिच्छविवंश में उत्पन्न हुआ पुरुष पहले दूसरों को आजीविका देता था, अब दीक्षित होकर भिक्षा के लिए दूसरों के घरों में जाता हुआ अपने जन्मवंश का

ટીકાર્થ—જે જાતિથી બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રીય, ઇક્ષ્વાકુ વંશવાળા અથવા ઉગ્ર વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલ કે લિચ્છવી વંશમા ઉત્પન્ન થયેલ દીક્ષિત થયેલ હોય, અને બીજાએ આપેલ આહાર ગ્રહણ કરે છે, અર્થાત્ ભિક્ષા પર નિર્વાહ કરે છે, અને અભિમાનને યોગ્ય કુળમાં ઉત્પન્ન થઇને પણ અભિમાન ન કરે, અર્થાત્ સર્વ લોકમાન્ય હોવા છતાં પણ દીક્ષા ગ્રહણ કરીને ભિક્ષા માટે આમ તેમ ભ્રમણ કરતા થકા 'હું' હાસ્યાસ્પદ થઇશ આ રીતનો મદ અથવા ગ્લાનિ ન કરે.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—જે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, ઉગ્રપુત્ર અથવા લિચ્છવીવંશમાં ઉત્પન્ન થયેલ પુરૂષ પહેલાં બીજાઓને આજીવિકા આપતા હતા, અને હવે દીક્ષિત થયા પછી ભિક્ષા માટે બીજાઓના ઘરોમાં જતાં પોતાના

मूलम्—णं तस्स जाई व कुलं व ताणं,

णण्णत्थ विज्जाचरणं सुचिण्णं।

णिक्खम्म से सेवइऽगारि कम्मं,

ण से पारए होइ विमोयणाए॥११॥

छाया — न तस्य जातिश्च कुलं च त्राणं, नान्यत्र विद्याचरणं सुचीर्णम् ।

निष्क्रम्य स सेवतेऽगारिकर्म, न स पारगो भवति विमोचनाय ॥११॥

अभिमान न करे। जो ऐसा करता है वही सर्वज्ञ के मार्ग का अनुयायी है ॥१०॥

मद मत्त पुरुष का कोई त्राण (रक्षण) नहीं कर सकता इस को दिखलाते हैं 'न तस्स' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'तस्स-तस्य' मदोन्मत्त पुरुष का 'जाई वा-जातिर्वा' जातिमद अथवा 'कुलं वा-कुलं वा' कुलमद 'न ताणं-न त्राणम्' संसारसे रक्षण करनेवाला नहीं होता है 'णण्णत्थ-नान्यत्र' सिवाय 'विज्जाचरणं सुचिण्णं-विद्याचरणं सुचीर्णं' सम्यक् प्रकार से सेवन किया हुआ ज्ञान और चारित्र अतिरिक्त के संसार से कोई रक्षण करने वाला नहीं होता 'से-सः' जातिकुलका अभिमान वाला साधु 'णिक्खम्म-निष्क्रम्य' प्रव्रज्या ग्रहण करके भी 'अगारिकम्मं-अगारिकर्म' सावद्य कर्मानुष्ठान-अर्थात् गृहस्थ के कर्म को 'सेवइ-सेवते' सेवन करता है 'से-सः' वह विमोयणाए-विमोचनाय' अपने कर्म को निः

જન્મ વંશનુ અભિમાન ન કરે. આવી રીતે જે અભિમાન કરતા નથી, એજ સર્વજ્ઞના માર્ગના અનુયાયી હોય છે. ॥૧૦॥

મદમત્ત પુરૂષનુ ત્રાણ (રક્ષણ) કરી શકાતું નથી. તે બતાવવા સૂત્રકાર કહે છે—'न तस्स जाईव कुलं व ताण' ઇત્યાદિ,

શબ્દાર્થ—'तस्स-तस्य' મદોન્મત્ત પુરૂષનો 'जाई वा-जाति र्वा' જાતિમદ અથવા 'कुलं वा-कुलं वा' કુલમદ 'न ताणं-न त्राणम्' સંસારથી રક્ષણ કરવાવાળા હોતા નથી 'णण्णत्थ-नान्यत्र' સિવાય 'विज्जाचरणं सुचिण्ण-विद्याचरणं सुचीर्णम्' સમ્યક્ પ્રકારથી સેવન કરવામાં આવેલ જ્ઞાન અને ચારિત્ર વિના સંસારથી કોઇ રક્ષણ કરવાવાળું હોતુ નથી 'से-स.' જાતિ અને કુળના અભિમાન-વાળો સાધુ 'णिक्खम्म-निष्क्रम्य' પ્રવજ્યા ગ્રહણ કરીને પણ 'अगारिकम्मं-अगारि कर्मं' સાવદ્ય કર્માનુષ્ઠાન અર્થાત્ ગૃહસ્થના કર્મને 'सेवइ-सेवते' સેવે

अन्वयार्थः—क्रियमाणो मदो मत्तस्य त्राणाय न भवतीति, दर्शयितुमाह–(न तस्स) इत्यादि, (तस्स) तस्य–मदोन्मत्तस्य पुरुषस्य (जाई वा) जातिर्वा जातिमदो वा (कुलं वा) कुलं वा–वंशमदो वा (न ताणं) न त्राणम्–संसारात् त्राणकारकं न भवति, प्रत्युत संसारभ्रमणकारकमेव भवति (णण्णत्थ) नान्यत्र (विज्जाचरणं सुचिण्णं) विद्याचरणं सुचीर्णं विहाय ज्ञानं चारित्रं च सुचीर्णं सुष्ठुतया समाचरितं विहाय नान्यत् किमपि संरक्षकं भवति सम्यग्ज्ञानचारित्रमेव संसारात् संरक्षकं भवति, तस्मात् (से) सः–जातिकुलाभिमानी साधुः (णिक्खम्म) निष्क्रम्य–प्रव्रज्यां गृहीत्वाऽपि (अगारिकम्मं) अगारिकर्म–सावद्यकर्मानुष्ठानम् जात्यादिमदादिकं वा (सेवइ) सेवते (से) सः (विमोयणाए) विमोचनाय–निश्शेष कर्मणां क्षयाय (पारए) पारगः–समर्थः (न होइ) न भवति ॥११॥

टीका—न खलु क्रियमाणो मदो मत्तस्य त्राणाय भवति, प्रत्युत संसारस्य निविडनिदानमेव भवतीति दर्शयति–'न तस्स' इत्यादि। 'तस्स' तस्य–मदम-

---

शेष रूपसे क्षपण करने के लिए 'पारए–पारगः' समर्थ 'न होइ–न भवति' नहीं हो सकता है ॥११॥

अन्वयार्थ—मदोन्मत्त पुरुष को जाति मद या कुलमद संसार से बचाने वाला नहीं होता है। इसलिये सम्यक् ज्ञान चारित्र को छोड कर दूसरा कुछ भी संरक्षक नहीं हो सकता। किन्तु सम्यक् ज्ञान चारित्र ही संसार से बचाने वाला होता है। इसलिये जाति कुलाभिमानी साधु दीक्षा ग्रहण करके भी निन्दितकर्म का सेवन करता है या जात्यादि मद करता है वह निःशेष कर्मका क्षय करने में समर्थ नहीं होता ॥११॥

टीकार्थ—किया जाने वाला अभिमान अभिमानी के त्राण (रक्षा) के लिए नहीं होता। किन्तु संसार का ही कारण होता है, यह दिख-

---

છે. 'से–सः' તે 'विमोयणाए–विमोचनाय' પોતાના કર્મને નિ.શેષપણાથી ક્ષપણ કરવા માટે 'पारए–पारग.' સમર્થ 'न होइ–न भवति' થઈ શકતા નથી ॥૧૧॥

અન્વયાર્થ—મદોન્મત્ત પુરૂષને જાતિમદ અથવા કુલમદ સંસારથી બચાવી શકતા નથી. પરંતુ તે સંસાર ચક્રમાં જ ફસાવનારા બને છે. તેથી સમ્યક્ જ્ઞાન ચારિત્રને છોડીને બીજું કોઈ પણ રક્ષણ કરનાર બની શકતું નથી. પરંતુ સમ્યક્ જ્ઞાન ચારિત્ર જ સંસારથી બચાવી શકે છે. તેથી જાતિ અને કુલાભિમાન વાળા સાધુ દીક્ષાને ગ્રહણ કર્યા છતાં પણ નિંદિત કર્મનું સેવન કરે છે. અથવા જાતિ વિગેરેનો મદ કરે છે. એવો પુરૂષ નિ.શેષ કર્મનો ક્ષય કરવામાં સમર્થ થઈ શકતો નથી. ॥૧૧॥

ટીકાર્થ—કરવામાં આવનારૂં અભિમાન અભિમાનીનું રક્ષણ કરવાવામાં સમર્થ થઈ શકતુ નથી. પરંતુ સંસારનું જ કારણ થાય છે, તેજ બતાવે

स्य 'जाई व' जाति श्च-मातृसमुत्था, 'कुलं व' कुलं च पितृसमुत्थम् एतदुपलक्षणं सर्वमदानाम्, तथा च क्रियमाणः कोऽपि मदः स्वकर्तुः-संसारात् 'ताणं' त्राणं-रक्षाकारणं न भवति, प्रत्युत संसारभ्रमणकारणमेव भवति 'णण्णत्थ' नान्यत्र 'विज्जाचरणं' विद्याचरणम्, विद्यया ज्ञानम्, चरणेन चारित्रं गृह्यते तदपि 'सुचिण्णं' सुचीर्णम्-सम्यक्त्वसम्वलितं संसारात् संरक्षकं भवति ज्ञानचारित्रं विहाय नान्यद् रक्षकम्। एवंविधे सत्यपि मोक्षमार्गे 'णिक्खम्म' निष्क्रम्य-प्रव्रज्यामादायाऽपि 'से' सः 'अगारिकम्मं' अगारिकर्म-सावद्यकर्मानुष्ठानं जात्यादिकं वा 'सेवइ' सेवते-मदादिकं करोति यः सः 'विमोयणाए विमोचनाय-निश्शेषकर्मणां क्षयाय 'पारए' पारगः-समर्थ. 'न होइ' न भवति-अशेषकर्मणां क्षयकर्त्ता न भवति। उक्तं च—

'जातिः कुलं वा न भवेद्धि जन्तोः, संरक्षणायेति वदन्ति धीराः।
किन्तूक्तमेतच्चरितं च रक्षेत्, ज्ञानं च चारित्रमवेहि विद्वन्! ॥१॥

लाते हैं। मातृपक्ष को जाति और पितृपक्ष को कुल कहा जाता है। जाति अथवा कुल आत्मा का त्राण नहीं कर सकते। यहां जाति और कुल उपलक्षण हैं। अतएव यह समझना चाहिए कि बल आदि का अभिमान भी संसार से त्राण नहीं कर सकता। वह तो संसार भ्रमण का ही कारण होता है। समीचीन प्रकार से आचरित अर्थात् सम्यग् दर्शन से युक्त ज्ञान और चारित्र ही संसार से रक्षा कर सकते हैं। इनके सिवाय अन्य कोई रक्षक नहीं है।

जो मुनि प्रव्रज्या अंगीकार करके भी गृहस्थ के कार्यों का अर्थात् सावद्य अनुष्ठानों का सेवन करता है। अथवा मद आदि करता है,

છે. માતૃપક્ષને જાતિ કહે છે, અને પિતૃપક્ષને કુળ કહેવામાં આવે છે. જાતિ અથવા કુળ આત્માનું રક્ષણ કરી શકતા નથી. અહિયાં જાતિ અને કુળ એ ઉપલક્ષણ છે, તેથી એ સમજવું જોઈએ કે-બળ મદ રૂપ મદ લાભમદ તપમદ સૂત્રમદ ઐશ્વર્ય મદ વિગેરેનું અભિમાન પણ સંસારથી રક્ષણ કરી શકતા નથી તે તો સંસારમાં ભ્રમણનું જ કારણ હોય છે, સારી રીતે આચરવામાં આવેલ અર્થાત્ સમ્યક્ દર્શનથી યુક્ત જ્ઞાન અને ચારિત્ર જ સંસારથી રક્ષા કરી શકે છે, તેના શિવાય બીજું કોઈ રક્ષા કરવાવાળું નથી.

જે મુનિ પ્રવ્રજ્યા-દીક્ષા ગ્રહણ કરીને પણ ગૃહસ્થોના કાર્યોનું અર્થાત્ સાવદ્ય અનુષ્ઠાનોનું સેવન કરે છે, અથવા મદ વિગેરે કરે છે, તે સઘળા

अतो यः प्रव्रज्यामादायाऽपि गृहस्थकर्म जाति मदादिकं सावद्यकर्म वा सेवते, स कर्म क्षपयितुं समर्थो न भवतीति भावार्थः ॥११॥

मूलम्—णिक्किंचणे भिक्खू सुलूहजीवी,
जे गारवं होई सिलोगगामी।
आजीवमेयं तु अबुज्झमाणो,
पुणो पुणो विप्परियासुवेइ ॥१२॥

छाया—निष्किञ्चनो भिक्षु सुरूक्ष जीवी, यो गौरववान् भवति श्लोककामी।
आजीवमेतत्त्वबुद्ध्यमानः, पुनः पुनर्विपर्यासमुपैति ॥१२॥

वह समस्त कर्मों का क्षय करने के लिए समर्थ नहीं होता कहा भी है 'जातिः कुलं' इत्यादि।

धीर पुरुषों का कथन है कि जाति अथवा कुल जीव की रक्षा करने में समर्थ नहीं है। हे ज्ञानी! ज्ञान और चारित्र ही आत्मा की रक्षाकरने में समर्थ होते हैं।'

अतएव जो दीक्षा स्वीकार करके भी गृहस्थ के योग्य कार्य करता है या जाति मद आदि का सेवन करता है, वह कर्मों का क्षय करने में समर्थ नहीं होता है ॥११॥

'णिक्किंचणे भिक्खू' इत्यादि।

शब्दार्थ—'जे भिक्खू-यो भिक्षुः' जो साधु 'णिक्किंचणे-निष्किञ्चनः' बाह्यपरिग्रह से रहित अर्थात् द्रव्य आदि नहीं रखता है

કર્મોનો ક્ષય કરવામાં સમર્થ થઈ શકતો નથી. કહ્યું પણ છે-'जातिःकुलं' ઈત્યાદિ

ધીર પુરૂષોનું કથન છે કે—જાતિ અથવા કુળ જીવની રક્ષા કરવામાં સમર્થ નથી. હે જ્ઞાની! જ્ઞાન-અને ચારિત્ર જ આત્માને રક્ષા કરવામાં સમર્થ થાય છે ॥

તેથીજ જેઓ દીક્ષાનો સ્વીકાર કરીને પણ ગૃહસ્થને યોગ્ય એવા કાર્યો કરે છે, અથવા જાતિ મદ આદિનું સેવન કરે છે, તે કર્મોનો ક્ષય કરવામાં સમર્થ થઈ શકતા નથી. ॥૧૧॥

'णिक्किंचणे भिक्खू' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'जे भिक्खू-यो भिक्षुः' જે સાધુ 'णिक्किंचणे-निष्किञ्चनः' બાહ્ય પરિગ્રહથી રહિત અર્થાત્ દ્રવ્ય વિગેરે રાખતા નથી. તથા 'सुलूहजीवी-सुरूक्ष-

अन्वयार्थः—एवम् (जे भिक्खू) यो भिक्षुः-परदत्तपिण्डभोजी (णिक्किचणे) निष्किञ्चनः-बाह्यपरिग्रहवर्जितः (सुलूहजीवी) सुरूक्षजीवी-रूक्षशुष्कभोजन-कर्त्ता, एवं यः (गारवं) गौरववान्-ऋद्धिरससातगौरवप्रियः, एवम् (सिलोग गामी) श्लोककामी-आत्मश्लाघाभिलाषी (होइ) भवति सः (अबुज्झमाणो) अबुद्धयमानः-परमार्थमोक्षमार्गमजानानः (एयं) एतदेव निष्किञ्चनत्वादिकम् आत्मश्लाघापरायणो भूत्वा (आजीवं) आजीवम्-आजीविकां कुर्वन् (पुणो पुणो)

तथा 'सुलूह जीवी-सुरूक्षजीवी' लूखा सूका आहार करता है एवं 'जे -यः' जो 'गारवं-गौरवम्' ऋद्धिरससातारूप गौरवप्रिय 'होइ-भवति' होता है तथा 'सिलोगगामी-श्लोककामी' अपनी श्लाघा की इच्छा रखता है वह 'अबुज्झमाणो-अबुध्यमानः' परमार्थसे-तत्त्वतः मोक्ष-मार्ग को नहीं जाननेवाला 'एयं-एतत्' यह निष्कंचनादिक को 'आजीवं-आजीवम्' आजीविकाके साधनरूप करके 'पुणो पुणो-पुनः पुनः' बारबार संसारमें 'विप्परियासं-विपर्यासम्' जन्म, जरा शोक एवं मरणादिकको 'एति-उपैति' प्राप्त करता है ॥१२॥

अन्वयार्थ—जो भिक्षु साधु निर्दोषाहारका ग्रहण करता और बाह्यपरिग्रह से वर्जितहोकर रूक्षशुष्क (लूखा सुखा) भोजन करने वाला है। एवं जो ऋद्धिरस सातागौरव का प्रिय है। एवं आत्मश्लाघा का अभिलाषी है। वह परमार्थ मोक्ष मार्ग को नहीं जानते हुए अपनी प्रशंसा में लीन होकर निष्किञ्चनत्वादि बाह्यपरिग्रह के परित्याग को ही

जीवी' લુખો સુકો આહાર કરે છે. તથા 'जे-य' જે 'गारवं-गौरवम्' ઋદ્ધિ રસ સાતા રૂપ ગૌરવ પ્રિય 'होइ-भवति' હોય છે તથા 'सिलोगगामी-श्लोक-गामी' પોતાની શ્લાઘાની ઇચ્છા રાખે છે, તે 'अबुज्झमाणो-अबुध्यमानः' પર-માર્થથી-તત્ત્વતઃ મોક્ષમાર્ગને ન જાણવાવાળા 'एय-एतत्' આ નિષ્કિંચનાદિને 'आजीवं-आजीवम्' આજીવીકાના સાધન રૂપ બનાવીને 'पुणो पुणो-पुनः पुनः' વારંવાર સંસારમાં 'विप्परियास-विपर्यासम्' જન્મ, જરા શોક અને મરણાદિ-કને 'एति-उवैति' પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૧૨॥

અન્વયાર્થ—જે સાધુ નિર્દોષ આહારને ગ્રહણ કરે છે, અને બાહ્ય પરિ-ગ્રહથી વર્જીત લુખો સુકો આહાર કરવા વાળો છે એવો પુરૂષ પણ જો ઋદ્ધિ રસ શાતા ગૌરવપ્રિય હોય તથા આત્મશ્લાઘાને ઈચ્છનાર હોય તે પરમાર્થ એવા મોક્ષ માર્ગને ન જાણતો થકો પોતાની પ્રશંસામાં જ લીન અકિંચનત્વાદિ

पुनः पुनः संसारे 'विप्परियासं' विपर्यासम्-जन्मजराशोकमरणादिकम् (उवेइ) उपैति प्राप्नोतीति ॥१२॥

टीका—पुनरपि मददोषमेव कथयति-'जे भिक्खू' यो भिक्षुः-निरवद्य भिक्षणशीलः परदत्तभोजी 'णिक्किंचणे' निष्किञ्चनो-बाह्यपरिग्रहरहितः तथा-'सुलूहजीवी' सुरूक्षजीवी- सुष्ठु रूक्षमन्तप्रान्तं तक्रमिश्रितपर्युषितवल्लचणकादिकं तेन जीवितुं प्राणधारणं कर्तुं शीलं यस्य स रूक्षजीवी। एतादृशोऽपि कश्चित् यः 'गारवं' गौरववान ऋद्धिरससातगौरवप्रियः 'होइ' भवति, तथा-'सिलोगगामी' श्लोककामी-आत्मश्लाघाभिलाषी भवति, एतादृशः पुरुषः 'अबुज्झमाणो' परमार्थमोक्षमार्गम् अबुद्ध्यमानः 'एयं' एतदेव-निष्किञ्चनत्वादिकम् आत्मश्लाघातत्परतया 'आजीवं' आजीवम्-आजीविकाम्-आत्मवर्त्तनोपायं

जीविका का साधन बनाकर वारवार संसार में जन्म जरा शोक मृत्यु को प्राप्त करता है ॥१२॥

टीकार्थ—फिर मद के दोष दिखलाते हैं–जो भिक्षु है अर्थात् भिक्षा से शरीर निर्वाह करता है। परिग्रह से रहित है और रूक्षजीवी है, अर्थात् अत्यन्त रूखा अन्त प्रान्त तक्रमिश्रितवासी चना आदि से प्राण धारण करता है। ऐसा पुरुष भी यदि ऋद्धि, रस और साता के गौरव की कामना करता है और अपनी प्रशंशा की अभिलाषा करता है तो वह परमार्थिक मोक्षमर्ग को न जानने वाले उस पुरुष के पूर्वोक्त अकिंचनता निष्परिग्रहता आदि गुण आजीविका मात्र ही हैं। अर्थात् गौरव प्रियता और आत्मप्रशंसा की कामना के कारण उक्त

બાહ્ય પરિગ્રહના પરિત્યાગને જ આજીવીકાનું સાધન બનાવી વારંવાર સંસારમાં જન્મ, જરા, શોકને પ્રાપ્ત કરીને મરણ પામે છે. ॥૧૨॥

ટીકાર્થ—ફરીથી મદના દોષો બતાવે છે—જે ભિક્ષુ છે, અર્થાત્ ભિક્ષાથી શરીરનો નિર્વાહ કરે છે, પરિગ્રહથી રહિત છે, અને રૂક્ષ જીવી છે, અર્થાત્ લુખો સુકો અન્ત પ્રાન્ત છાશ મિશ્રિત વાસી ચણા વિગેરેથી પ્રાણ ધારણ કરે છે, અર્થાત્ શરીરનો નિર્વાહ કરે છે, એવો પુરૂષ પણ જો ઋદ્ધિ રસ અને સાતાના ગૌરવની ઈચ્છા કરે, અને પોતાની પ્રશંસાની ઈચ્છા કરે, તો તે પરમાર્થિક મોક્ષમાર્ગને ન જાણવાવાળા તે પુરૂષને પૂર્વોક્ત અકિંચનપણું નિષ્પરિગ્રહપણુ, વિગેરે ગુણો કેવળ આજીવિકા પુરતા જ છે. અર્થાત્ ગૌરવ પ્રિયતા અને આત્મપ્રશંસાની કામના-ઈચ્છાના કારણે એ ગુણોથી પણ તેના

कुर्वाणः 'पुणो पुणो' पुनः पुनः संसारे 'विप्परियासं' विपर्यासम् जन्मजरामरण-शोकादिकम् 'उवेइ' उपैति-प्राप्नोति यद्यपि संसारादुत्तरितुं वाञ्छति किन्तु तत्रैव मज्जतीति ।

यः सर्वथा सर्वार्थरहितो भिक्षामात्रेणोदरं पूरयति, सः यदि मदं करोति, पूजाकाङ्क्षी वा भवति, तदा तस्य भिक्षाटनं जीविकासाधनं भवति, स चैवंविधः सन् संसाराटवीमेवाटतीति भावार्थः ॥१२॥

मूलम्—जे भासवं भिक्खू सुसाहुवाई,
पडिहाणवं होइ विसारए य ।
आगाढपण्णे सुविभावियप्पा,
अन्नं जणं पन्नया परिहवेज्जा ॥१३॥

छाया—यो भाषावान् भिक्षुः सुसाधुवादी, प्रतिभानवान् भवति विशारदश्च ।
आगाढप्रज्ञः सुविभावितात्मा, ऽन्यं जनं प्रज्ञया परिभवेत् ॥१३॥

गुणों से भी उसकी आत्मा का कल्याण नहीं हो सकता। ऐसा पुरुष संसार में वारंवार जन्म जरा मरण शोक आदि को प्राप्त होता है। वह यद्यपि संसार से तिरना चाहता है। किन्तु उक्त दोषों के कारण उसमें डूबता है।

आशय यह है कि जो जगत् के समस्त पदार्थों का परित्याग कर चुका है और भिक्षा के द्वारा उदरपूर्ति करता है। वह भी यदि मद करता है या प्रशंसा का इच्छुक होता है। तो उसका भिक्षाटन करना जीविका का साधन ही है। वह पुरुष संसार अटवी में ही भटकता रहता है ॥१२॥

આત્માનું કલ્યાણ થઈ શકતુ નથી. એવા પુરૂષ સંસારમાં વરંવાર જન્મ, જરા, મરણ, અને શોક વિગેરે પ્રાપ્ત કરે છે, જોકે તે સંસાર સાગરથી તરવાની ઇચ્છા કરે છે, પરતુ ઉપર કહેલા દોષોને કારણે તેમાં ડૂબે છે.

કહેવાનો આશય એ છે કે—જેઓ જગતના સઘળા પદાર્થોનો પરિત્યાગ કરી ચૂકયા છે, અને ભિક્ષા દ્વારા પોતાના ઉદરની પૂર્તિ કરે છે, તે પણ જો મદ-અભિમાન કરે, અથવા પ્રશંસાની ઇચ્છા કરે તો તેનું ભિક્ષાટન કરવું એ કેવળ આજીવિકાના સાધન પુરતું જ છે, તે પુરૂષ સંસાર રૂપી અટવી જંગલમાં જ ભટકતો રહે છે. ॥૧૨॥

'जे भासवं भिक्खू सुसाहुवाई' इत्यादि।

शब्दार्थ—'जे भिक्खू-यः भिक्षुः' जो साधु 'भासवं-भाषावान्' भाषा के दोष एवं गुण को जानने वाला होने से सुंदर भाषा बोलने वाला हो तथा 'सुसाहुवाई-सुसाधुवादी' सुंदर मिष्ट भाषी हो 'पडिहाणवं-प्रतिभानवान्, औत्पत्यादिबुद्धि गुण से अच्छीप्रतिभावाला हो तथा 'विसारए-विशारदः' विशारद अर्थात् अनेक प्रकार के अर्थ को प्रकाशन करने में समर्थ हो तथा 'आगाढपन्ने-आगाढप्रज्ञः' विशेष प्रकार से, प्रज्ञाशाली हो एवं 'सुभाविअप्पा-सुभावितात्मा' धर्म की भावना से जिसका हृदय वासित है वही साधु है परंतु मैं ही ज्ञानी हुं ऐसा अभिमान करने वाला पुरुष 'अण्णं जणं-अन्यं जनं' दूसरे को 'पण्णया-प्रज्ञया' अपनी बुद्धि की प्रतिभासे 'परिहवेज्जा-परिभवेत्' तिरस्कृत करता है ऐसा पुरुष साधु नहीं कहा जासकता है ऐसा पुरुष केवल साध्वाभास ही है ॥१३॥

अन्वयार्थ—जो साधु भाषा का गुण दोष जानने से सुन्दर भाषा भाषी है। एवं सुसाधुवादी पूर्ण प्रतिभाशाली है और औत्पत्ति-

---

'જે ભાસવં ભિક્ખુ સુસાહુવાઈ' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ--'जे भिखू-य. भिक्षु.' જે સાધુ 'भासवं-भाषावान्' ભાષાના દોષો અને ગુણોને જાણવાવાળા હોવાથી સુંદર ભાષા પ્રયોગ કરનાર હોય તથા 'सुसाहुवाई-सुसाधुवादी' સુંદર ભાષા બોલવાવાળા હોય 'पडिहाणवं -प्रविभानवान्' ઔત્પત્તિકી વિગેરે બુદ્ધિના ગુણોથી સુંદર પ્રતિભાશાલી હોય તથા 'विसारए-विशारदः' વિશારદ અર્થાત્ અનેક પ્રકારના અર્થને પ્રગટ કરવામાં સમર્થ હોય તથા 'आगाढपन्ने-आगाढप्रज्ञः' વિશેષ પ્રકારથી પ્રજ્ઞાશાલી હોય અને 'सुभाविअप्पा-सुभावितात्मा' ધર્મની ભાવનાથી જેમનું હૃદય વાસિત હોય એજ સાધુ કહેવાય છે. પરંતુ હું જ જ્ઞાની છું એ પ્રમાણેનું અભિમાન કરવાવાળો પુરૂષ 'अण्णं जण-अन्यम् जनं' અન્યને 'प्रणया-प्रज्ञया' પોતાની બુદ્ધિની પ્રતિભાથી 'परिहवेज्जा-परिभवेत्' તિરસ્કૃત કરે તો એવો પુરૂષ સાધુ કહી શકાતો નથી. એવો પુરૂષ કેવળ સાધ્વાભાસજ કહેવાય છે. ॥૧૩॥

અન્વયાર્થ—જે સાધુ ભાષાના ગુણ દોષને જાણવાથી સુંદર ભાષા બોલનાર છે, તથા સુસાધુવાદી અને પૂર્ણ પ્રતિભાશાલી છે, અને ઔત્પત્તિકી

अन्वयार्थः—(जे भिक्खु) यो भिक्षुः-भिक्षणशीलः (भासवं) भाषावान् भाषादोषगुणज्ञतया शोभनभाषायुक्तो भवेत् एवम्-(सुसाहुवाई) सुसाधुवादी (पडिहाणवं) प्रतिभानवान्-औत्पत्तिक्यादि बुद्धिगुणसमन्वितः, तथा 'विसारए' विशारदश्च अर्थग्रहणसमर्थः एवम् (आगाढपण्णे) आगाढप्रज्ञः-विशिष्टप्रज्ञावान् (सुविभावियप्पा) सुविभावितात्मा-धर्मवासनावासितात्मा खलु सुसाधुर्भवति-अहमेव पण्डित इत्येवं विधो जनः (अण्णं जणं) अन्यं जनं 'पण्णया' प्रज्ञया स्वबुद्धिप्रतिभाबलेन 'परिहवेज्जा' परिभवेत्-अपमानितं कुर्यात् स न साधुः, अपि तु साध्वाभासः ॥१३॥

टीका—'जे भिक्खु' यो भिक्षुः-भिक्षणशीलः 'भासवं' भाषागुणदोषज्ञतया शोभनभाषा युक्तो भवेत्, तथा-'सुसाहुवाई' सुसाधुवादी सुष्ठु साधु-शोभनं मितं पथ्यं प्रियं च वदितुं शीलं यस्य स सुसाधुवादी 'पडिहाणवं' प्रतिभानवान्-औत्पत्तिक्यादिबुद्धिगुणसमन्वितः, तथा 'विसारए य' विशार-

की वगैरह बुद्धि गुणों से युक्त है। तथा विशारद है अर्थात् अर्थ ग्रहण करने में समर्थ है। एवं विशिष्ट प्रज्ञावान् है और धर्म भावना से वासित आत्मा होने पर भी 'मैं ही एक पण्डित हूं' ऐसा समझने वाला दूसरे को अपनी बुद्धि प्रतिभा के बल से अपमानित करता है। वह साधु नहीं है। अपितु साध्वाभास है ॥१३॥

टीकार्थ—जो भिक्षु भाषावान् होता है अर्थात् भाषाके गुणों और दोषों को जानने के कारण शोभन भाषा का प्रयोग करता है 'सुंदर भाषा लिखता है या संस्कृत प्राकृत आदि अनेक भाषाओं का ज्ञाता होता है, जो सुसाधुवादी है। अर्थात् प्रशस्त, परिमित, पथ्य और प्रिय बोलने वाला है। प्रतिभावान् अर्थात् औत्पत्तिकी आदि बुद्धि

વિગેરે બુદ્ધિના ગુણોથી યુક્ત તથા વિશારદ અર્થાત્ અર્થ ગ્રહણ કરવામાં સમર્થ હોય એવા વિશેષ પ્રકારની બુદ્ધિવાળા તથા ધર્મભાવનાથી વાસિત આત્મા હોવા છતાં પણ 'હું જ એકલો પંડિત છું', એવું સમજનાર બીજાને પોતાની બુદ્ધિ પ્રતિભાના બળથી અપમાનિત કરે છે, એ સાધુ નથી, પરંતુ સાધ્વાભાસજ છે ॥૧૩॥

ટીકાર્થ—જે ભિક્ષુ ભાષા જ્ઞાનવાન્ હોય છે, અર્થાત્ ભાષાના ગુણો અને દોષોને જાણવાના કારણે સુંદર ભાષાનો પ્રયોગ કરે છે. (સુંદર ભાષા લખે છે,) અથવા સસ્કૃત પ્રાકૃત વિગેરે અનેક ભાષાઓને જાણવા વાળો હોય છે) જે સાધુવાદી હોય છે, અર્થાત્ પ્રશસ્ત, પરિમિત, પથ્ય અને પ્રિય

दक्ष-अर्थग्रहणसमर्थः-अनेकप्रकारकार्थकथनसमर्थः, तथा-'आगाढपण्णे' आगाढप्रज्ञः, आगाढा-अवगाढा परमार्थपर्यवसिता तत्त्वनिष्ठा प्रज्ञा बुद्धिर्यस्य स आगाढप्रज्ञः, तथा-'सुविभावियप्पा' सुविभावितात्मा, सुष्ठु विविधं भावितः -धर्मवासनया वासित आत्मा यस्य स तथाभूतः, एतादृशभाषादिगुणैः कर्मक्षयकारकैरपि यः कश्चिद् मदं कुर्यात्, यथाऽहमेव भाषाविधिज्ञः साधुवादी मत्तोऽन्यो नास्ति कश्चिद् अलौकिकः-लोकोत्तरशास्त्रार्थविशारदः किन्तु अहमेव पण्डित इति। एवमात्मोत्कर्षवान् 'अण्णं जणं' अन्यं जनम् 'पण्णया' प्रज्ञया-स्वकीयप्रज्ञया 'परिहवेज्जा' परिभवेत्-अपमानयेत् स न साधुः अपि तु साध्वाभासः, इति। यः सम्यग्रूपेण भाषागुणदोषं जानाति, मिष्टं पथ्यं हितं च वचनं वदति, शास्त्रार्थपर्यालोचने निपुणो धर्मवासनयाऽऽत्मा वासितः स सुसाधुः।

के गुणों से सम्पन्न है। जो विशारद है अर्थात् सूक्ष्म तत्त्व को ग्रहण करने में तथा अनेक प्रकार के अर्थों का कथन करने में समर्थ है। जो तत्त्व में प्रगाढ प्रज्ञा वाला है तथा जिसने अपनी आत्मा को धर्म के संस्कारों से भावित किया है। वह यदि अपने इन गुणों के कारण अभिमान करता है, वह सोचता है कि-मैं ही भाषाविधि का वेत्ता हूं, शोभनवादी हू मुझसे बढ कर अथवा मेरे समान कोई शास्त्रार्थ में कुशल नहीं हैं। मैं अद्वितीय पण्डित हू, और ऐसा सोच कर दूसरों का पराभव करता है। तो वह साधु नहीं है, वह साध्वाभास है।

आशय यह है कि जो भाषा के गुणों और दोषों को सम्यक् प्रकार से जानता है। मधुर सत्य और हितकर वाणी बोलता है। शास्त्र के अर्थ का विचार करने में निपुणहोता है और धर्म की वासना से

બોલવા વાળો છે, પ્રતિભાવાન્ અર્થાત્ ઔત્પત્તિકી વિગેરે બુદ્ધિના ગુણોથી યુક્ત છે; જે વિશારદ છે, અર્થાત્ સૂક્ષ્મ તત્ત્વને ગ્રહણ કરવામાં તથા અનેક પ્રકારના અર્થોનું કથન કરવામાં સમર્થ છે. જે તત્વમાં અત્યંત બુદ્ધિશાળી છે, તથા જેમાં પોતાના આત્માને ધર્મના સંસ્કારોથી ભાવિત કર્યા છે, તે જો પોતાના આ ગુણોને કારણે અભિમાન કરે, અને વિચારે કે-હું જ ભાષા વિધિને જાણવાવાળો છું શોભનવાદી છું મારાથી વધારે અથવા મારી સરખો શાસ્ત્રાર્થમાં કોઈ કુશળ નથી. હું એક અદ્વિતીય પંડિત છું. આમ માનીને બીજાનું અપમાન કરે છે, તિરસ્કાર કરે છે, તો તે સાધુ નથી. પરંતુ સધ્વાભાસ માત્ર વેષધારી સાધુ જ છે તેમ સમજવું.

કહેવાનો આશય એ છે કે—જે ભાષાના ગુણો અને દોષોને સારી રીતે જાણે છે, મધુર, સત્ય અને હિતકર ભાષા બોલે છે, શાસ્ત્રના અર્થનો વિચાર કરવામાં નિપુણ હોય છે, અને ધર્મની વાસનાથી વાસિત આત્મા વાળો હોય

यस्त्वेभिरेव गुणैर्मदवशादन्यं तिरस्करोति स न भवति साधुः अपितु साध्वाभास एव स मन्तव्य इति ॥१३॥

मूलम्—एवं ण से होइ समाहिपत्ते,
जे पन्नवं भिक्खू विउक्कसेज्जा।
अहवा वि जे लाभमयावलित्ते,
अन्नं जणं खिंसइ बालपन्ने ॥१४॥

छाया—एवं न स भवति समाधिप्राप्तः, यः प्रज्ञावान् भिक्षुर्व्युत्कर्षेत् ।
अथवाऽपि यो लाभमदावलिप्तः, अन्यं जनं खिंसति बालप्रज्ञः ॥१४॥

वासित आत्मा वाला होता है। वह सुसाधु है। किन्तु इन्हीं गुणों के कारण अभिमान करके जो दूसरों का अपमान करता है। वह वास्तव में साधु नहीं है। उसे साध्वाभास ही समझना चाहिए ॥१३॥

'एवं ण से होइ' इत्यादि।

शब्दार्थ,—'एवं-एवम्' पूर्वोक्त प्रकार से 'से-सः' दूसरे का अपमान करनेवाला वह साधु प्रज्ञासे युक्त होने पर भी 'समाहिपत्ते-समाधिप्राप्तः' मोक्ष मार्ग में गमन करनेवाला 'ण होइ-न भवति' नहीं होता है 'जे-यः' जो 'भिक्खू-भिक्षुः' साधु 'पण्णवं-प्रज्ञावान्' बुद्धिमान् हो करके भी 'विउक्कसेज्जा-व्युत्कर्षेत्' अभिमान करता है 'अहवा वि-अथवाऽपि' अथवा 'जे-यः' जो साधु 'लाभमयावलित्ते-लाभमदावलिप्तः' अपने लाभके मदसे मस्त है 'बालपण्णे-बालप्रज्ञः' मूर्ख

છે, તે સુસાધુ છે, પરંતુ આજ ગુણોને કારણે અભિમાન કરીને બીજાઓનું જે અપમાન કરે છે. તે વાસ્તવિક રીતે સાધુ નથી તેને સાધ્વાભાસ જ સમજવો જોઈએ ॥૧૩॥

'एव ण से होइ' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'एव-एवम्' પૂર્વોક્ત પ્રકારથી 'से-सः' બીજાનું અપમાન કરવાવાળો તે સાધુ પ્રજ્ઞાવાન્ હોવા છતાં પણ 'समाहिपत्ते-समाधिप्राप्तः' મોક્ષ માર્ગમાં ગમન કરવાવાળો 'ण होइ-न भवति' થતો નથી. 'जे-यः' જે 'भिक्खू भिक्षुः' સાધુ 'पण्णव-प्रज्ञावान्' બુદ્ધિમાન હોવા છતાં પણ 'विउक्कसेज्जा-व्युत्कर्षयेत्' અભિમાન કરે છે. 'अहवा वि-अथवाऽपि' અથવા 'जे-य.' જે સાધુ 'लाभमयावलित्ते-लाभमदावलिप्त.' પોતાના લાભના મદથી મસ્ત છે તે 'बाल

अन्वयार्थः—(एवं) एवम्-पूर्वोक्तप्रकारेण (से) सः-परापमानकर्त्ता साधुः-प्रज्ञावानपि (समाहिपत्ते) समाधिमाप्तः-मोक्षमार्गगामी (ण होइ) न भवति (जे) यः खलु (भिक्खू) भिक्षुः-साधु (पण्णवं) प्रज्ञावान् भूत्वाऽपि (विउक्कसेज्जा) व्युत्कर्षेत्-अभिमानं करोति (अहवा वि) अथवाऽपि (जे) यः साधुः (लाभमयावलित्ते) लाभमदावलिप्त (बालपण्णे) बालप्रज्ञः-मूर्खः (अण्णं जणं) अन्यं जनम्-साध्वन्तरम् (खिसइ)) खिसति-निन्दति ॥१४॥

टीका—सम्प्रति-पूर्वोक्तदोषस्य किं फलं भवति तद्दर्शयति-'एवं ण से' इत्यादि। 'एवं' एवम्-पूर्वोक्तप्रकारेणाऽन्यस्यापमानं कुर्वाणः, आत्मोत्कर्षं च कुर्वन् सर्वशास्त्रार्थविशारदोऽपि, तत्त्वाऽवगाढप्रज्ञावानपि 'समाहिपत्ते' समाधिमाप्तः मोक्षमार्गं-सम्यग्ज्ञानचारित्रात्मकं धर्मध्यानात्मकं वा प्राप्तः 'ण से होइ' न स

है अतः वह 'वह अन्नं-जनं-अन्यं जनम्' दूसरे की 'खिसइ-निन्दति' निन्दा करता है ॥१४॥

अन्वयार्थ—पूर्वोक्त रीति से दूसरे को अपमान करने वाला साधु प्रज्ञावान् होने पर भी मोक्षमार्ग गामी नहीं होता है। एवं जो साधु बुद्धिमान् होकर भी अभिमान करता है। अथवा जो साधु लाभ मदवाला है। वह बालप्रज्ञ मूर्ख दूसरे साधु की निन्दा करने वाला होता है ॥१४॥

टीकार्थ—पूर्व कथित दोष का फल क्या होता है। वह यहां दिखलाते हैं-पूर्वोक्त प्रकार से जो प्रज्ञावान् साधु अभिमान करता है। दूसरों का तिरस्कार करता है। वह समस्त शास्त्रों में विशारद होने पर भी और तत्वनिष्ठ प्रज्ञावान् होने पर भी सम्यग्ज्ञान-दर्शन-चारित्र

पन्ने-बालप्रज्ञ.' મૂર્ખ છે તેથી તે 'अन्नं जनं-अन्यम् जनम्' અન્ય જનની 'खिंसइ-निन्दति' નિન્દા કરે છે. ॥૧૪॥

અન્વયાર્થ—પૂર્વોક્ત પ્રકારથી બીજાનું અપમાન કરવાવાળો સાધુ પ્રજ્ઞાવાન્ હોવા છતાં પણ મોક્ષ માર્ગમાં જઈ શકતો નથી. અને જે સાધુ બુદ્ધિમાન્ હોવા છતાં પણ અભિમાન કરે છે. અથવા જે સાધુ લાભમદ વાળો હોય એવો તે બાલ પ્રજ્ઞ-મૂર્ખ બીજા સાધુની નીંદા કરનાર હોય છે. તે સમાધિ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—પહેલા કહેલ દોષોનું ફળ શું થાય છે? તે અહિયાં બતાવવામાં આવે છે.-પૂર્વોક્ત પ્રકારથી જે પ્રજ્ઞાશાળી સાધુ અભિમાન કરે છે. બીજાઓનો તિરસ્કાર કરે છે, તે બધા જ શાસ્ત્રોમાં વિશારદ હોવા છતાં પણ અને તત્વનિષ્ઠ પ્રજ્ઞાવાન્ હોવા છતાં પણ સમ્યક્ જ્ઞાન-સમ્યક્ દર્શન-સમ્યક્

भवति, परमार्थसमुद्रस्योपरि एव प्लवते । क एवं भूत स्तत्राह–'जे' यः परमार्थमविदित्वा सर्वविशिष्टमात्मानं मन्यमानः स्वप्रज्ञया 'भिक्खू' भिक्षुः-साधुः 'पन्नवं' प्रज्ञावान् 'विउक्कसेज्जा' व्युत्कर्षेत्–अभिमानं कुर्यात्, स समाधि प्राप्तो न भवति, 'अहवा वि' अथवाऽपि 'जे' यः स्वल्पान्तरायो लब्धिमान् स्वार्थं च सर्वसाधारणशय्या संस्तारकाद्युपकरणादिकमुत्पादयितुं समर्थो भवति स हीनप्रकृतितया 'लाभमयावलित्ते' लाभमदावलिप्तः–लाभमदान्वितः 'अन्नं जणं' अन्यम्–अलब्धिमन्तं जनं साध्वन्तरम् 'बालपन्ने' बालप्रज्ञो मूर्खः 'खिंसति–निन्दति–अपमानयति च वक्ति च अहमेतादृशः सर्वसाधारणशय्यासंस्तारकाद्युपकरणोत्पादकोऽस्मि, अन्यस्तु–श्वानादिवत् धावमानः स्वोदरपूर्त्तिमात्रमपि न करोति । एतादृशः पराभिभवकारी गर्विष्ठो भिक्षुः समाधिप्राप्तो न भवतीति ॥१४॥

तप रूप अथवा धर्मध्यान रूप समाधि (मोक्षमार्ग) को प्राप्त नहीं कर पाता है । वह परमार्थ रूपी समुद्र की सतह पर ही तैरता रहता है। तथा जो साधु स्वल्प अन्तराय वाला या लब्धि वाला होने के कारण अपने लिए और दूसरे साधुओं के लिए शय्या, संस्तारक आदि या उपकरण आदि प्राप्त करने में सामर्थ्यवान् हो और हीन प्रकृतिवाला होने से लाभमद से युक्त होकर दूसरे साधु की निन्दा करता है और कहता है–मैं सर्व साधारण के लिए शय्या संस्तारक आदि तथा उपकरण आदि प्राप्त करके ले आता हूं दूसरे तो श्वान के जैसा इधर उधर भटकते हुए अपना पेट भी नहीं भर सकते । इस प्रकार दूसरे का पराभव करनेवाला अभिमानी साधु समाधि को प्राप्त नहीं कर सकता ॥१४॥

चारित्र, तप રૂપ અથવા ધર્મધ્યાન રૂપ સમાધિ (મોક્ષમાર્ગ) પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. તે પરમાર્થ રૂપી સમુદ્રની સપાટિ પરજ તરતો રહે છે. તથા જે સાધુ થોડા અંતરાય વાળો અથવા લબ્ધિવાળો હોવાને કારણે પોતાને માટે અને બીજા સાધુઓ માટે શય્યા સંસ્તારક વિગેરે અથવા ઉપકરણ વિગેરે પ્રાપ્ત કરવામાં સામર્થ્યવાન્ હોય, અને હીન પ્રકૃતિવાળા હોવાથી લાભ મદથી યુક્ત થઈને બીજા સાધુની નિંદા કરે છે, અને કહે છે, કે–હું સર્વ સાધારણને માટે શય્યા સંસ્તારક વિગેરે તથા ઉપકરણ વિગેરે પ્રાપ્ત કરીને લઈ આવું છું બીજાઓ તો કુતરાઓની જેમ આમ તેમ ભટકીને પોતાનું પેટ પણ ભરી શકતા નથી. આ રીતે બીજાઓનો તિરસ્કાર કરવાવાળો અભિમાની સાધુ સમાધિને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી ॥૧૪॥

सू० ६

मूलम्–पन्नामयं चेव तवोमयं च,
णिन्नामए गोयमयं च भिक्खू।
आजीवगं चेव चउत्थमाहु,
से पंडिए उत्तमपोग्गले से ॥१५॥

छाया—प्रज्ञामदं चैव तपोमदं च, निर्नामयेद् गोत्रमदं च भिक्षुः।
आजीवगं चैव चतुर्थमाहुः, स पण्डित उत्तमपुद्गलः सः ॥१५॥

प्रज्ञा आदि मद नहीं करना चाहिये। यह दिखलाते हैं-'पन्नामयं चेव तवोमयं च' इत्यादि।

शब्दार्थ—'भिक्खू-भिक्षुः' साधु 'पण्णामयं चेव-प्रज्ञामदश्चैव' मैं ही पूर्वादिके ज्ञान को जानने वाला हूं इसप्रकारके ज्ञानमद को तथा 'तवोमयं-तपोमदं' तपके मदको-मैं ही तपस्वी हूं इस प्रकार के अभिमानको तथा 'गोयमयं च-गोत्रमदश्च' स्वकुल एवं ज्ञाति आदि के मद को तथा 'चउत्थं-चतुर्थम्' चौथा 'आजीवगं चेव-आजीवगश्चैव' आजीविकाके मद को 'णिण्णामए-निर्नामयेत्' त्यागकरे ऐसा करने वाला 'स-सः' वह साधु 'पंडिए-पण्डितः' बुद्धिमान् 'उत्तमपोग्गले-उत्तमपुद्गलः' उत्तमभव्यात्मा 'आहु-आहुः' कहाजाता है ॥१५।

હવે પ્રજ્ઞા વિગેરેનો મદ કરવો ન જોઈએ તે બતાવવા માટે 'पन्नामयं चेव तपोमदंच' ઈત્યાદિ ગાથા કહે છે.

શબ્દાર્થ–भिक्खू–भिक्षु' સાધુ 'पण्णामयं चेव–प्रज्ञामदञ्चैव' હું જ પૂર્વાદિના જ્ઞાનને જાણવાવાળો છું. આવા પ્રકારના જ્ઞાનમદને તથા 'तवोमयं–तपोमद' તપના મદને–હું જ તપસ્વી છું. આવા પ્રકારના અભિમાનને તથા 'गोयमय च गोत्रमदं च' પોતાના કુલ તથા જાતિ વિગેરેના મદને તથા 'चउत्थं–चतुर्थम्' ચોથા 'आजीवगं चेव–आजीवकञ्चैव' આજીવીકાના મદનો 'णिण्णामए–निर्नामयेत्' ત્યાગ કરે એવું કરવાવાળો 'से–स.' અર્થાત્ મદનો ત્યાગ કરવાવાળો તે સાધુ 'पंडिए–पण्डितः' બુદ્ધિમાન્ 'उत्तमपोगले–उत्तमपुद्गल.' ઉત્તમ ભવ્યાત્મા 'आहु–आहुः' કહેવાય છે. ॥૧૫॥

अन्वयार्थः—(भिक्खू) भिक्षुः-भिक्षणशीलः साधुः (पण्णामयं चेव) प्रज्ञामदं चैव ज्ञानमदं च, एवम्-(तवोमयं च) तपोमदं च एकावलिकादितपोमदम्, अहमेव तपस्वीत्येवमभिमानम्, तथा-(गोयमयं च) गोत्रमदं च-स्वकुलजात्यादिमदम्, एवम् (आजीवगं चेव) आजीवगं चैव-अर्थसंग्रहं च (चउत्थं) चतुर्थम् (णिण्णामए) निर्नामयेत्-परित्यजेत्, तथासति (से) सः-पूर्वोक्तमदत्यागी (पंडिए) पण्डितः-बुद्धिमान् (उत्तमपोग्गले) उत्तमपुद्गलो भव्यात्मा इति (आहु) आहुः-कथयन्ति तीर्थकरादयः ॥१५॥

टीका—प्रज्ञादीनां मदं न कुर्यात्, इत्येतद्दर्शयति-'भिक्खू' भिक्षुः-भिक्षण शीलः साधुः, संसारपर्यटनमेव मदफलम्-इति विचिन्त्य 'पन्नामयं चेव' प्रज्ञामदं-ज्ञानमदम् अहमेव पूर्वादिज्ञानधारकः, इत्येवं रूपम्, तथा-'तवोमयं' तपोमदं-तपसो मदम्-एकावलिमुक्तावलिगुणरत्नसंवत्सरादितपः कारी, अहमेव शास्त्रार्थ-वेत्ताऽहमेव तपस्वी इत्याद्यभिमानम्। तथा-'गोयमयं' गोत्रमदम्, गोत्रस्य-स्वकुलजात्यादेः 'उग्रादिवंशजातोऽहमित्यादिमदम्' 'चउत्थं' चतुर्थम् 'आजीवगं

अन्वयार्थ—निर्दोष भिक्षाग्रहण करने वाला साधु प्रज्ञामद अर्थात् ज्ञानमद एवं एकावलिकादि तपोमद को छोड़ दे, याने मैं ही पूर्ण तपस्वी हूं इस प्रकार का अभिमान न करे। एवं गोत्रमद अर्थात् जाति कुल मद एवं आजीविका रूप अर्थ परिग्रह को छोड़ दे ऐसा पूर्वोक्त मद का त्यागी साधु पण्डित एवं भव्यात्मा मुक्तिमार्ग के योग्य गिना जाता है ॥१५॥

टीकार्थ—हे भिक्षु! मद का फल संसार पर्यटन है, ऐसा जान कर प्रज्ञा का मद न करें अर्थात् 'मैं ही अपूर्व ज्ञान का धारक हूं'। ऐसा अभिमान न करें। तथा 'मैं एकावली, मुक्तावली, गुणरत्न संवत्सर आदि तपस्या करने वाला हूं' ऐसा तप का मद न करे। 'मैं उग्रवंश में उत्पन्न

અન્વયાર્થ—નિર્દોષ ભિક્ષા ગ્રહણ કરવાવાળા સાધુ પ્રજ્ઞામદ અર્થાત્ જ્ઞાન-મદ અને એકાવલિ વિગેરે તપોમદને છોડીને અને એમ માને કે હું જ પૂર્ણ તપસ્વી છું. આવા પ્રકારનું અભિમાન કરવું ન જોઈએ. તથા ગોત્રમદ અર્થાત્ જાતિમદ કુલમદ, તથા આજીવિકા રૂપ અર્થ પરિગ્રહને છોડીદે એવા પૂર્વોક્ત મદનો ત્યાગ કરનાર સાધુ પંડિત એવં ભવ્યાત્મા મુક્તિમાર્ગને યોગ્ય ગણાય છે. ॥૧૫॥

ટીકાર્થ—સાધુએ મદનું ફળ સંસાર પર્યટન છે, તેમ-સમજીને પ્રજ્ઞાનો મદ કરવો ન જોઈએ. તથા હું એકાવલી, મુક્તાવલી, ગુણરત્ન સંવત્સર વિગેરે તપસ્યાઓ કરવાવાળો છું. એ રીતે તપ સંબંધી મદ કરવો ન જોઈએ હું

चेव' आजीवगम्, आसमन्ताज्जीवति अनेनेति आजीवोऽर्थसंग्रहस्तं गच्छति-आश्रयति इत्याजीवगस्तं च चतुर्थम् 'णिन्नामए' निर्नामयेत्-त्यजेत् पूर्वोक्तमदत्यागादसौ 'पंडिए' पण्डितः 'से' सः 'उत्तमपोग्गले' उत्तमपुद्गलः, उत्तमः पुद्गलः-आत्मा यस्य स तथा, एतादृश एव समस्तमदत्यागी विशिष्टात्मा भवति-सर्वेभ्यः समुत्कृष्टो भवतीति।

साधु ज्ञानमदं तपोमदं गोत्रमदं, तथा चतुर्थमाजीविकामदं परित्यजेत्। य इत्थं करोति स एव पण्डितः सर्वेभ्य उत्कृष्टश्च भवतीति भावः ॥१५॥

मूलम्—एयाइं मयाइं विगिंच धीरा,
ण ताणि सेवंति सुधीरधम्मा।
ते सव्वगोत्तावगया महेसी,
उच्चं अगोत्तं च गइं वयंति ॥१६॥

हुआ हूं' इस प्रकार अपने कुल का या अपनी जाति का भी अहंकार न करें। चौथा आजीविका का मद भी न करे। जिसके सहारे मनुष्य जीता है। उसे आजीविका कहते हैं। साधु के लिए अन्नपानी आदि ही आजीविका है। वह प्रचुर मात्रा में मिलते हों तो उसके लिए अभिमान नहीं करना चाहिए। मद का त्याग करने वाला पण्डित अर्थात् विवेकवान् कहलाता है। वही उत्तम आत्मा है।

भावार्थ—यह है कि साधु ज्ञानमद, तपोमद, गोत्रमद और चौथा आजीविकामद न करे। जो इन मदों का परित्याग करता है वही पण्डित और प्रधान होता है ॥१५॥

ઉગ્રવંશમાં ઉત્પન્ન થયો છું. આ રીતે પોતાના કુલનું અથવા પોતાની જાતનું પણ અભિમાન ન કરે તેમજ ચોથું આજીવિકાનો મદ ન કરે. જેની સહાયથી મનુષ્ય જીવે છે તેને આજીવિકા કહે છે સાધુ માટે અન્નપાણી એજ આજીવિકા છે તે ઘણા પ્રમાણમાં મળતો હોય તો તે માટે અભિમાન કરવું ન જોઈએ. મદનો ત્યાગ કરવાવાળો પંડિત અર્થાત્ વિવેક શીલ કહેવાય છે. તેજ ઉત્તમ આત્મા છે.

ભાવાર્થ આનો એ છે કે--સાધુએ જ્ઞાનમદ, તપોમદ, ગોત્રમદ અને ચોથો આજીવિકા મદ ન કરવો. આ મદોનો જે ત્યાગ કરે છે, તેજ પંડિત અને પ્રધાન પુરૂષ કહેવાય છે. ॥૧૫॥

छाया--एतान् मदान् विविञ्च्युः धीरा, न तान् सेवन्ते सुधीरधर्माणः।
ते सर्वे गोत्रापगता महर्षय, उच्चामगोत्रां च गतिं व्रजन्ति ॥१६॥

अन्वयार्थः--(धीरा) धीराः-परमार्थवेत्तारः (एयाइं) एतान्-जात्यादिविषयकान् (मयाइं) मदान् (विगिंच) विविञ्च्युः-पृथक् कुर्युः-स्वात्मनः सकाशात् निःसारयेयुः ते खलु धीराः (सुधीरधम्मा) सुधीरधर्माणः-तीर्थकृत्प्रति-

---

'एयाइं मयाइं विगिंच धीरा' इत्यादि।

शब्दार्थ—'धीरा-धीराः' परमार्थतत्त्वको जानने वाला धीर पुरुष 'एयाइं-एतान्' इन जात्यादि 'मयाइं-मदान्' मदस्थानों को 'विगिंच-पृथक्कुर्युः' अपने से दूरकरे ऐसा करने वाले पुरुष 'सुधीरधम्मा-सुधीरधर्माणः' तीर्थंकर के द्वारा प्रतिपादित धर्म का पालन करने वाले हैं 'ताणि-तान्' इन मदस्थानों को 'ण सेवेंति-न सेवन्ते' सेवन नहीं करते हैं 'ते-ते' वे 'सव्वगोत्तावयगा-सर्वगोत्रापगताः' सब प्रकार के मद स्थानों को त्याग करने वाले 'महेसी-महर्षयः' महर्षि अर्थात् विशेष प्रकार के तप से पाप को दूरकरने वाले 'उच्चं-उच्चाम्' सर्वोत्कृष्ट 'अगोत्तं च-अगोत्राञ्च' गोत्र, जाति आदि मद से रहित ऐसी 'गइं-गतिम्' मोक्षरूप गति को 'वयंति-व्रजन्ति' गमन करता है ॥१६॥

अन्वयार्थ--धीर मेधावी परमार्थवेत्ता साधु पूर्वोक्त जाति कुलादि विषयक मदों को अपने अन्दर से निकाल दे। ऐसे धीर साधु तीर्थंकर

'एयाइं मयाइं विगिंच धीरा' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'धीरा-धीराः' પરમાર્થને જાણુવાવાળો ધીર પુરૂષ 'एयाइं-एतान्' આ જાતિ વિગેરેના 'मयाइं-मदान्' મદસ્થાનોને 'विगिंच-पृथक्कुर्युः' પોતાનાથી દૂર કરે એમ કરવાવાળો પુરૂષ 'सुधीरधम्मा-सुधीरधर्माणः' તીર્થંકરો દ્વારા પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલ ધર્મનું પાલન કરવાવાળા છે. 'ताणि तान्' આ મદસ્થાનેને 'ण सेवंति-न सेवन्ते' સેવન કરતા નથી. 'ते-ते' તેઓ સવ્વગોત્તાવયગા-सर्वगोत्रापगता' બધા પ્રકારના મદસ્થાનોને ત્યાગ કરવાવાળા 'महेसी-महर्षय' મહર્ષિ અર્થાત્ વિશેષ પ્રકારના તપથી પાપને દૂર કરવાવાળા 'उच्च-उच्चाम्' સર્વોત્કૃષ્ટ 'अगोत्तच-अगोत्राञ्च' ગોત્ર, જાતિ વિગેરે મદથી રહિત એવી 'गइ-गतिम्' મોક્ષરૂપ ગતિમાં 'वयंति-व्रजन्ति' ગમન કરે છે. ॥૧૬॥

અન્વયાર્થ—ધીર મેધાવી પરમાર્થ વેત્તા સાધુ પૂર્વોક્ત જાતિકુલ વિગેરે સંબંધી મદોને પોતાની અંદરથી દૂર કરે એવા ધીર સાધુ તીર્થંકરે પ્રતિપા

पादितधर्मप्रतिपालकाः (ताणि) तान्-जात्यादिमदान् (ण सेवंति) न सेवन्ते (ते) ते-एवंभूताः-परित्यक्तसर्वमदाः (सव्वगोत्तावयगा) सर्वगोत्रापगता-जात्यादिमदरहिताः (महेसी) महर्षयः-विशिष्टतपः शोषितकल्मषाः (उच्चं) उच्चाम्-सर्वोत्कृष्टाम् (अगोत्तं च) अगोत्रां च-गोत्ररहिताम् (गइं) गतिम्-मोक्षरूपाम् (वयंति) व्रजन्ति ॥१६॥

टीका--'धीरा' धीरा', धीः-बुद्धि स्तया राजन्ते ये ते धीराः-परीषहोपसर्ग सहनसामर्थ्याद् विज्ञातपरमार्थाः, 'एयाइं' एतान्-पूर्वोक्तान् जात्यादीन् 'मयाइं' मदान् जाति कुलबलरूपलाभतपः सूत्रैश्वर्यरूपाणि मदस्थानानि, संसारस्य चतुर्गतिकस्य कारणानीति परिज्ञाय 'विगिंच' विविञ्च्युः-पृथक् कुर्युः स्वात्मनः तादृशा धीराः 'सुधीरधम्मा' सुधीरधर्माणः-सुधीरः-सुप्रतिष्ठितः धर्मः-श्रुतचारित्रलक्षणो येषां ते सुधीरधर्माणः तीर्थंकरप्रतिपादितधर्मपालकाः 'ताणि'-तान्-जात्यादिमदान् 'ण' न 'सेवंति' सेवन्ते-ज्ञपरिज्ञया अनर्थकारणानि ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया न सेवन्ते-परित्यजन्ति, ते एवं भूताःपरित्यक्त-

से प्रतिपादित धर्म का प्रतिपालन करते हुए जात्यादि मद का सेवन, नहीं करने वाला सर्वथा मद से रहित होकर विशिष्ट तप द्वारा पापों का शोषितकर सर्वोच्च मोक्ष गति को प्राप्त करता है ॥१६॥

टीकार्थ--जिनकी बुद्धि स्थिर है, जो परीषहों और उपसर्गों को सहन करने में समर्थ हैं। जिन्होंने परमार्थ के स्वरूप को समझ लिया है। वे इन जाति१, कुल२, बल३, रूप४, लाभ५, तप६, श्रुत७ और ऐश्वर्य८ रूप मद के आठ स्थानों को चतुर्गतिक संसार का कारण जान कर त्याग दें। जो तीर्थंकरोक्त धर्म का पालन करते हैं वे इन मदों का सेवन नहीं करते। इन्हें ज्ञपरिज्ञा से अनर्थ का कारण जान कर

દન કરેલ ધર્મનું પાલન કરતા થકા જાત્યાદિ મદનુ સેવન ન કરનાર સર્વથા મદ રહિત થઇને વિશેષ પ્રકારના તપ દ્વારા પાપોને ક્ષીણ કરીને સર્વોચ્ચ મોક્ષ ગતિને પ્રાપ્ત કરે છે ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—જેમની બુદ્ધિ સ્થિર છે, જેઓ પરીષહો અને ઉપસર્ગોને સહન કરવામાં સમર્થ છે, જેઓએ પરમાર્થના સ્વરૂપને સમજી લીધેલ છે તેઓ આ જાતિ, ૧ કુલ, ૨ બલ ૩, રૂપ ૪, લાભ ૫, તપ ૬, શ્રુત ૬, અને ઐશ્વર્ય રૂપ, મદના આઠ સ્થાનોને ચાર ગતિવાળા સંસારનું કારણ સમજીને તેનો ત્યાગ કરે જેઓ તીર્થંકરે પ્રતિપાદન કરેલા ધર્મનું પાલન કરે છે, તેઓ આ મદોનું સેવન કરતા નથી, તેને જ્ઞ પરિજ્ઞાથી અનર્થનું કારણ સમજીને

सर्वमदाः 'सव्वगोत्तावयगा' सर्वगोत्राऽपगताः, गोत्रं-कुलादिकम्, ततोऽपगताः सन्तः 'महेसी' महर्षयो-विशिष्टतपः शोषितकल्मषाः 'उच्चं' उच्चां सर्वोत्तमाम् 'अगोत्तं' अगोत्राम्-गोत्रादिरहिताम् 'गइ' गतिम्-मोक्षाख्याम् 'वयंति' व्रजन्ति-गच्छन्तीति। च शब्दात् कर्मविशिष्टाः सन्तः पश्च महाविमानेषु वा कल्पातीतेषु व्रजन्तीति। धीरोहि पूर्वोक्तमदस्थानं परित्यजेत ज्ञानयुक्तः पुरुषो गोत्राद्यभिमानं न करोति, अतः सः गोत्रादिरहितो महर्षिः सर्वतः उत्तमां मोक्षाख्यां गतिं प्राप्नोतीति भावः ।१६॥

मूलम्—भिक्खू मुयच्चे तह दिट्ठधम्मे,
गामं च णगरं च अणुप्पविस्सा।
से एसणं जाण मणेसणं च,
अन्नस्स पाणस्स अणाणुगिद्धे॥१७॥

छाया--भिक्षुर्मुदर्चस्तथा दृष्टधर्मा, ग्रामं च नगरं च अनुपविश्य।
स एषणां जानन् अनेषणां च, अन्नस्य पानस्याऽननुगृद्धः॥१७॥

प्रत्याख्यानपरिज्ञा से त्याग देते हैं। ऐसे सर्व मदों के त्यागी और गोत्र कुल आदि से पृथक् महर्षिगण सर्वोत्तम एवं गोत्र आदि से रहित मोक्ष नामक गति में जाते हैं। अगर उनके कुछ कर्म शेष रह जाते हैं तो पांच कल्पातीत अनुत्तर विमानों में उत्पन्न होते हैं।

आशय यह है कि धीर पुरुष सभी मदस्थानों का त्याग करे। ज्ञानवान् पुरुष को गोत्र आदि का अभिमान नहीं करना चाहिए। जो गोत्र आदि के मद का त्यागकर देते हैं। वे गोत्र रहित उत्तम मुक्तिगति की प्राप्ति करते हैं॥१६॥

પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરે છે. એવી રીતે બધા જ મદોનો ત્યાગ કરનાર અને કુલ ગોત્ર આદિથી પૃથક્ એવા મહર્ષિ ગણુ સર્વોત્તમ અને ગોત્ર વિગેરેથી રહિત મોક્ષ ગતિમાં જાય છે અથવા જો તેમના કોઈ કર્મ બાકી રહી જાય તો પાંચ કલ્પાતીત અનુત્તર વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થાય છે

કહેવાનો આશય એ છે કે—ધીર પુરૂષે સઘળા મદસ્થાનોનો ત્યાગ કરવો. જ્ઞાનવાન્ પુરૂષને ગોત્ર વિગેરેનું અભિમાન કરવું ન જોઈએ. જેઓ ગોત્ર વિગેરેના મદનો ત્યાગ કરે છે, તેઓ ગોત્ર રહિત ઉત્તમ મુક્તિ ગતિને પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૧૬॥

अन्वयार्थः—(मुयच्चे) मुदर्चः-प्रशस्तलेश्यावान् मृतार्चो वा (भिक्खू) भिक्षुः साधुः (तह) तथा (दिट्ठधम्मे) दृष्टधर्मा-श्रुतचारित्रवान् (गामं च) ग्रामं च (णगरं च) नगरं च चकारात् खेटादिकं पत्तनादिकं च (अणुप्पविस्स) अनुप्रविश्य-भिक्षाद्यर्थं प्रविश्य (से) सः-एवंभूतो मुनिः (एसणं) एषणाम्-गवेषणाद्येषणाम् (जाणं) जानन्-ज्ञात्वा (अणेसणं च) अनेषणां च उद्गमदोषादिकां तत्परिहारं तद्विपाकं च जानन् (अण्णस्स) अन्नस्य (पाणस्स) पानस्य (अणाणुगिद्धे) अननुगृद्धः-गृद्धिभाववर्जितः सन् संयममार्गे विहरेत् ॥१७॥

'भिक्खू मुयच्चे तह दिट्ठ धम्मे' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'मुयच्चे-मुदर्चः' उत्तमलेश्यासंपन्न 'भिक्खू-भिक्षुः' साधु 'तह-तथा' तथा 'दिट्ठधम्मे-दृष्टधर्मा' श्रुतचारित्र धर्म से युक्त साधु 'गामं च-ग्रामं च' छोटे छोटे गामों में और 'णयरं च-नगरञ्च' नगर में 'अणुप्पविस्स-अनुप्रविश्य' भिक्षा आदि के निमित्त से प्रवेश करके 'से-सः' ऐसा मुनि एसणं-एषणाम्' एषणा को 'जाणं-जानन्' जानकरके तथा 'अणेसणं च-अनेषणाञ्च' अनेषणाको जानकरके 'अण्णस्स-अन्नस्य' अन्नके और 'पाणस्स-पानस्य' पान के 'अणाणुगिद्धे-अननुगृद्धः' गृद्धिभावसे वर्जित होकर संयममार्ग में विचरण करे ॥१७॥

अन्वयार्थ—अत्यन्त प्रशस्त शुक्लादि लेश्या वाला साधु श्रुत सम्पन्न होकर ग्राम नगर वगैरह में भिक्षाटन के लिये प्रवेश कर गवेषणादि एषणा को जानकर एवं उद्गमादि दोष का परिहार रूप

'भिक्खू मुयच्चे तह दिट्ठधम्मे' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'मुयच्चे-मुदर्च.' ઉત્તમ લેશ્યાવાળો 'भिक्खु-भिक्षुः' સાધુ 'तह-तथा' તેમજ 'दिट्ठधम्मे-दिष्टधर्मा' શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મવાળો સાધુ 'गाम च-ग्राम च' નાના નાના ગામો અને 'णयरंच-नगरंच' નગરમાં 'अणुप्पविस्स-अनुप्रविश्य' ભિક્ષા વિગેરેના નિમિત્તથી પ્રવેશ કરીને 'से-सः' એ સાધુ 'एसणं-एषणाम्' એષણાને 'जाण-जानन्' જાણીને તથા 'अणेसणं च-अनेषणाञ्च' અનેષણાને જાણીને 'अणणस्स-अन्नस्य' અન્નના અને 'पाणस्स-पानस्य' પાનના 'अणाणुगिद्धे-अननुगृद्धः' ગૃદ્ધિભાવથી રહિત થઈને સંયમ માર્ગમાં વિચરણ કરે ॥૧૭॥

અન્વયાર્થ—અત્યન્ત પ્રશસ્ત શુકલાદિ લેશ્યાવાળો સાધુ શ્રુત ચારિત્ર સંપન્ન થઈને ગામ, નગર વિગેરેમાં ભિક્ષાટન માટે પ્રવેશ કરીને ગવેષણાદિ એષણાને જાણીને તથા ઉદ્ગમાદિ દોષના પરિહાર રૂપ અનેષણા અને તેના

टीका—'मुयच्चे' मुदर्चः–मोदनमुत्–हर्षः–आनन्दः तत्स्वरूपा अर्चा–पद्मादिका लेश्या यस्य स मुदर्चः–प्रशस्तलेश्यावान् अथवा 'मुयच्चे' इत्यस्य मृतार्चा इति च्छाया, तदर्थश्च मृतेव स्नानविलेपनादि संस्काराभावात् अर्चा–तनुः–शरीरं यस्य स मृतार्चः, तथा–'दिट्ठधम्मे' दृष्टधर्मा, दृष्टो धर्मः श्रुतचारित्रलक्षणो येन स दृष्टधर्मा श्रुतचारित्रधर्मसंपन्नः 'भिक्खू' भिक्षुः–साधुः–निरवद्यभिक्षणशीलः 'गामं च' ग्रामम्, चकारात् खेटादिकम् 'णगरं च' नगरम् चकारात् पत्तनादिकम् 'अणुप्पविस्सा' अनुप्रविश्य भिक्षार्थम् 'से' सः 'एसणं' एषणाम्

अनेषणा और उसके विपाक को भी जानते हुए अन्न पान का लोभ छोड कर संयम मार्ग में विचरे ॥१७॥

टीकार्थ--यहां भिक्षु का एक विशेषण 'मुयच्चे' दिया गया है। इसका एक संस्कृत रूप है–'मुदर्चः' जिसका अर्थ है प्रशस्त लेश्या वाला दूसरा संस्कृतरूप है–'मृतार्चः' जिसका अर्थ है मृत शरीरवाला अर्थात् स्नान, विलेपन आदि संस्कार न करने के कारण जिसका शरीर मृततुल्य है। तात्पर्य यह हुआ कि जो भिक्षु शुभ लेश्या से युक्त है। शरीर संस्कार का त्यागी है तथा जो श्रुत और चारित्र धर्म को जानने वाला है अर्थात् जो ज्ञपरिज्ञा से धर्म को जानकर आसेवन परिज्ञा से उसका सेवन करता है। वह ग्राम, खेडे आदि में या नगर तथा पत्तन आदि में भिक्षा के लिए प्रवेश करके गवेषणा, ग्रहणैषणा और परि-

---

વિપાકને પણ જાણતા થકા અન્નપાનનો લોભ છોડીને સંયમમાર્ગમાં વિચરણ કરે. ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—અહિયાં ભિક્ષુનું એક વિશેષણ 'મુયચ્ચે' આપવામાં આવેલ છે, તેની સંસ્કૃત છાયા 'મુદર્ચઃ' એ પ્રમાણે થાય છે. તેનો અર્થ પ્રશસ્તલેશ્યાવાળા એ પ્રમાણે થાય છે. તથા તેની બીજી છાયા 'મૃતાર્ચ' એવી બને છે, તેનો અર્થ મરેલા શરીરવાળો આ પ્રમાણે થાય છે, અર્થાત્ સ્નાન વિલેપન વિગેરે સંસ્કારો ન કરવાના કારણે જેનું શરીર મરેલા જેવું છે, કહેવાનું તાત્પર્ય એ થયું કે જે ભિક્ષુ શુભ લેશ્યાથી યુક્ત હોય શરીરના સંસ્કારનો ત્યાગ કરવાવાળો હોય, તથા જે શ્રુત અને ચારિત્ર ધર્મને જાણવાવાળા છે, અર્થાત્ જ્ઞ પરિજ્ઞાથી ધર્મને જાણીને આસેવન પરિજ્ઞાથી તેનું સેવન કરે છે, તે ગામ, ખેડ, વિગેરેમા અથવા નગર કે પત્તન વિગેરેમાં ભિક્ષા માટે પ્રવેશ કરીને ગવેષણા, ગ્રહણૈષણા અને પરિભોગૈષણા ને જાણતો થકો તથા ઉદ્ગ-

गवेषणग्रहणैषणाम् परिभोगैषणां च 'जाणं' जानन् विशुद्धाहारसेवने कर्म-निर्जरेति ज्ञात्वा तथा—'अणेसणं च' अनेषणाम्—उद्गमदोषादिकं तत्परिहारं तद्विपाकं च जानानः 'अन्नस्स' अन्नस्य 'पाणस्स' पानस्य 'अणाणुगिद्धे' अननुगृद्धः अन्नाद्याहारादिषु गृद्धिभावरहितः संयममार्गे विहरेत्। उत्तमलेश्यावान् तथा दृष्टधर्मा साधुः भिक्षार्थं ग्रामे नगरे वा प्रविष्टः एषणामनेषणां च विचार्य, अन्नपानादौ अनासक्तः शुद्धमन्नादिकं भिक्षेदिति भावः ॥१७।

तदेवं भिक्षुरनुकूलशब्दादिविषयप्राप्तावपि तं रागद्वेषरहिततया दृष्टमप्यदृष्टं श्रुतमप्यश्रुतं कुर्वाणः एषणामनेषणामज्ञानकुशलोऽपि क्वचिद् ग्रामादौ भिक्षार्थमटन् अन्तप्रान्ताहारतया शरीरसंस्काराभावाच्च मृतसदृशदेहानुभवेन कदाचित् संयमादौ अरत्यादिकं प्राप्नुयात् तदा स किं कुर्यादिति दर्शयति—

मूलम्—अरइं च रइं च अभिभूयं भिक्खू, बहूजणे वा तह एगचारी।
एगंतमोणेण वियागरेज्जा, एगस्स जंतो गइरागइ य ।१८।

छाया—अरतिं रतिं चाभिभूय भिक्षु र्बहुजनो वापि तथैव चारी।
एकान्तमौनेन व्यागृणीयाद्, एकस्य जन्तो र्गति मागतिं च ।१८।

भोगैषणा को जानता हुआ तथा उद्गमादि दोष रूप अनेषणा को, उसके परिहार और विपाक (फल) को जानता हुआ, अन्न और पानी में आसक्त न हो कर संयममार्ग में विचरे।

तात्पर्य यह है कि उत्तम लेश्या वाला तथा धर्म का ज्ञाता मुनि भिक्षा के अर्थ ग्राम या नगर में प्रवेश करके एषणा अनेषणा का विचार करे। अन्न पानी में गृद्ध न हो और शुद्ध अन्नादि को ही ग्रहण करे ॥१७॥

માદિ દોષ રૂપ અનેષણાને તેના પરિહાર અને વિપાક (ફળ)ને જાણતો થકો અન્ન અને પાણીમાં આસક્ત ન થતાં સંયમ માર્ગમાં વિચરણ કરે.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—ઉત્તમ લેશ્યાવાળા તથા ધર્મને જાણવાવાળા મુનિ ભિક્ષા માટે ગામ અથવા નગરમાં પ્રવેશ કરીને એષણા અનેષણા વિગેરેનો વિચાર કરે અન્નપાણીમાં આસક્ત ન બને અને શુદ્ધ અન્ન વિગેરેને જ ગ્રહણ કરે ॥૧૭॥

भिक्षु अनुकूल रूप शब्द आदि की प्राप्ति होने पर भी रागद्वेष से रहित होने के कारण दृष्ट विषय को अदृष्ट और श्रुत को अश्रुत करता हुआ एषणा अनेषणा के ज्ञान में पटु होने पर भी ग्रामादि में भिक्षार्थ पर्यटन करता हुआ अन्तप्रान्त आहार करने के कारण तथा शरीर का संस्कार न करने के कारण मृत सदृश देह का अनुभव करके संयम में अरति को प्राप्त हो जाय तो उस समय क्या करे? यह दिखलाते हैं-'अरइं रइं च अभिभूय' इत्यादि।

शब्दार्थ—'भिक्खू-भिक्षुः' निरवद्य भिक्षा को ग्रहण करने वाला साधु 'बहूजणे वा-बहुजनो वा' अनेक पुरुषों के साथ निवासकरता हो 'तह-तथा' और 'एगचारी-एकचारी' एकेला भी हो तो भी 'अरइं-अरतिम्' संयम में अरुचि एवं 'रइं च-रतिञ्च' असंयममें रुचि को 'अभिभूय-अभिभूय' दूरकरके 'एगस्स-एकस्य' अकेला ही 'जंतो-जन्तोः' जीव की 'गइं-गतिम्' भवान्तर गमनरूप गति को तथा 'आगइं च-आगतिञ्च' भवान्तरसे आगमन रूप आगति को 'एगंतमोणेण-एकान्तमौनेन' सर्वथा शुद्ध संयम को आश्रय करके 'वियागरेज्जा-व्यागृणीयात्' धर्मकथाका उपदेश करे ॥१८॥

ભિક્ષુ અનુકૂળ રૂપ, શબ્દ, વિગેરેની પ્રાપ્તિ થવા છતાં પણ રાગદ્વેષથી રહિત હોવાના કારણે દૃષ્ટ થયેલા વિષયોને અદૃષ્ટ શ્રુતને અશ્રુતની જેમ કરતા થકા એષણા અને અનેષણાના જ્ઞાનમાં ચતુર હોવા છતાં પણ ગામ વિગેરેમાં આહારને માટે પર્યટન કરતા થકા અન્ત પ્રાન્ત આહાર કરવાના કારણે તથા શરીરના સંસ્કારો ન કરવાથી મરેલાની જેમ શરીરનો અનુભવ કરીને સંયમમાં અરતિ-અરૂચિ ભાવ પ્રાપ્ત થઈ જાય તો તેવા સમયે શું કરવું? તે બતાવવા માટે નીચે પ્રમાણેની ગાથા કહે છે.

अरइं रइंच अभिभूय' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'भिक्खू-भिक्षु' નિરવદ્ય ભિક્ષાને ગ્રહણ કરવાવાળો સાધુ 'बहूजणे वा-बहुजनो वा' અનેક પુરૂષોની સાથે નિવાસ કરતા હોય 'तह-तथा' અગર 'एगचारी-एकचारी' એકલો જ હોય તો પણ 'अरइं-अरतिम्' સંયમમાં અરૂચિ અને रइंच रतिञ्च' અસંયમમાં રૂચિને 'अभिभूय-अभिभूय' દૂર કરીને एगस्स-एकस्य' એકલોજ 'जंतो-जन्तो.' જીવની गइं-गतिम्' ભવાન્તર ગમન રૂપ ગતિને તથા 'आगइंच-अगतिञ्च' ભવાન્તરથી આવવા રૂપ આગતિને 'एगंतमोणेण-एकान्तमौनेन' સર્વથા શુદ્ધ સંયમનો આશ્રય કરીને 'वियागरेज्जा-व्यागृणीयात्' ધર્મકથાનો ઉપદેશ કરે ॥૧૮॥

अन्वयार्थः—(भिक्खू) भिक्षुः-निरवद्यभिक्षणशीलः' साधुः (बहूजणे वा) बहुजनो वा भवेत् (तह) तथा (एगचारी) एकचारी-एकाकी वा भवेत्, सः, (अरइं) अरतिम्-संयमारुचिम् (रइंच) रतिं च-असंयमरुचिं च (अभिभूय) अभिभूय-पराभूय-दूरीकृत्य (एगस्स) एकस्य-एकाकिन एव (जंतो) जन्तोः-जीवस्य (गई) गतिः-भवान्तरगमनरूपा (आगई य) आगतिश्च-भवान्तरादागमन-रूपा भवतीति, (एगंतमोणेन) एकान्तमौनेन-सर्वथा शुद्धसंयममाश्रित्य (वियागरेज्जा) व्यागृणीयात्-कथयेत् ॥१८॥

टीका—'भिक्खू' भिक्षुः-निरवद्यभिक्षणशीलो मुनिः 'बहुजणे' बहुजनः बहवो जनाः साधवः संयमसहायकारिणो यस्य स तथाविधो भवेत् 'तह' तथा 'वा' वा-अथवा 'एगचारी' एकचारी-प्रतिमाप्रतिपत्तिकाले जिनकल्पिकावस्थायामन्यदा वा एकाकिविहारी भवेत् कस्याञ्चिदप्यवस्थायां वर्तमानो भवेदित्यर्थः सः 'अरइं' अरतिम् अस्नानतया मलमलिनगात्रत्वेन अन्तप्रान्त-

अन्वयार्थ—निर्दोष भिक्षाग्रहण करने वाला साधु जनों से युक्त हो या अकेला (रागद्वेषसे रहित पडिमाधारी) ही हो। किन्तु अरति रूप संयम में अरुचि तथा रतिरूप असंयम में रुचि को दूर कर जीव का अकेला ही भवान्तर गमन और भवान्तर से आगमन रूप गति आगति का एकान्त मौन होकर शुद्ध संयम के साथ उपदेश करें ॥१८॥

टीकार्थ—साधु चाहे बहुत से सहायक साधुओं के साथ हो चाहे एकाकी हो (रागद्वेष रहित हो) तथा पडिमा अंगीकार करने की स्थिति में, जिनकल्पिक अवस्था में अथवा किसी अन्य समय में अकेला विचरण कर रहा हो, सार यह कि किसी भी अवस्था में क्यों न हो, कदाचित् अरति को प्राप्त हो जाय-स्नान न करने से (शरीर संस्कार रहित

અન્વયાર્થ—નિર્દોષ ભિક્ષા ગ્રહણ કરવાવાળા સાધુ ઘણા સાધુજનોથી યુક્ત હોય અર્થાત્ એકલા (રાગદ્વેષથી રહિત પડિમાધારી) જ હોય પરંતુ અરતિ રૂપ અરૂચીને દૂર કરીને જીવનું એકલાનું જ ભવાન્તરમાં ગમન અને ભવાન્તરથી આગમન રૂપ ગતિ આગતિનું એકાન્ત મૌન થઈને સંયમ પૂર્વક ઉપદેશ કરે ॥૧૮॥

ટીકાર્થ—સાધુ, ઘણા સાધુઓની સહાયથી યુક્ત હોય અથવા એકલા જ હોય (રાગદ્વેષ રહિત હોય) તથા પડિમા અંગિકાર કરવાની સ્થિતિમાં; જીનકલ્પિક અવસ્થામાં, અથવા કોઇ બીજા સમયમાં એકલા વિચરણકરી રહ્યા હોય કહેવાનો હેતુ એ છે કે-કોઇ પણ અવસ્થામાં કેમ ન હોય ? કદાચ અરતિ ભાવને પ્રાપ્ત થઈ જાય તો અર્થાત્ સ્નાન ન કરવાથી (શરીર સંસ્કાર

पर्युषितत्वक्षसिक्थिकवल्लचणकाद्याहारतया तथा क्षीणशरीरत्वेन च, मोहकर्मोदयात् समुत्पन्नां संयमारुचिम् एकवस्तुनि यथारतिः स्यात्तदा अन्यवस्तुनि, रतिर्भवत्ये वेत्याह-'रइं' रतिम्-सावद्याऽनुष्ठानरूपामसंयमे, समुत्पन्नां रुचिम् 'अभिभूय' अभिभूय-संसारस्वरूपज्ञानेन तिर्यङ्नारकादि दुःखविचारणेन आयुषोऽल्पत्व-चिन्तनेन च दूरीकृत्य 'एगंतमोणेण' एकान्तमौनेन मुनीनामयं मौनः, संयमः एकान्तेन सर्वथारूपेण मौनः एकान्तमौन स्तेन परिशुद्धेन संयमेन एकान्तशुद्ध-संयममाश्रित्येत्यर्थः 'वियागरेज्जा' व्यागृणीयात्-धर्मकथावसरे अन्यदा वा संयमाबाधया प्राणातिपातविरमणादिरूपां धर्मकथां कथयेत्। किं कथयेदित्याह यस्य 'एगस्स', एकस्य एकाकिन,एव स्वकृत शुभाशुभमन्तरेण असहायस्य 'जंतो' जन्तोः-जीवस्य 'गई' गतिः-परलोके गमनम् 'य' च-तथा 'आगई' आगतिः-भवान्तरादागमनं भवति

होने से) रूखा-सूखा ठंढा आहार करने से अथवा कृशकाय होने से तथा आभ्यन्तर कारण मोहनीय कर्म के उदय से उसे संयम के प्रति अरति (अरुचि) उत्पन्न हो जाय और जब एक वस्तु में अरति होगी तो उससे विपरीत अन्य वस्तु में रति भी उत्पन्न होगी। अतएव संयम में अरति उत्पन्न होने से असंयम के प्रति रति उत्पन्न होजाय तो उसे संसारके स्वरूप का विचार करके नरकतिर्यंच गतियों के दुःखका विचार करके तथा आयु की अल्पता का विचार करके, दूर कर दे। वह शुद्ध संयम का आश्रय लेकर वचन का प्रयोग करे। धर्मकथा कहते समय या अन्य समय में इस प्रकार से बोले जिससे संयम में बाधा उत्पन्न न हो और धर्म की ही बात बोले। वह कहे कि यह जीव एकाकी ही अपने शुभ और अशुभ कर्मों के

રહિત હોવાથી) લુખો સુકો ઠંડો આહાર કરવાથી અથવા શરીરના સુકાવાથી તથા આભ્યન્તર કારણ મોહનીય કર્મના ઉદયથી તેને સંયમ પ્રત્યે અરતિ (અરૂચિ) ઉત્પન્ન થઇ જાય અને જ્યારે એક વસ્તુમાં અરતિ થાય ત્યારે તેનાથી જુદી અન્ય વસ્તુમાં રતિ પણ ઉત્પન્ન થાય. તેથી જ સયમમાં અરતિ ઉત્પન્ન થવાથી અસંયમમાં રતિ (પ્રીતિ) ઉત્પન્ન થઈ જાય તો તેણે સંસારના સ્વરૂપનો વિચાર કરીને નરક, તિર્યંચ ગતિયોના દુઃખનો વિચાર કરીને તથા આયુષ્યના અલ્પપણાનો વિચાર કરીને તેને દૂર કરે. તે શુદ્ધ સંયમનો આશ્રય લઈને વચનનો પ્રયોગ કરે. ધર્મકથા કરતી વખતે અથવા અન્ય સમયમાં એવી રીતે બોલે કે જેનાથી સંયમમાં બાધા ન આવે, અને ધર્મની જ વાત કહે. તેણે કહેવું કે-આ જીવ એકલો જ પોતાના શુભ અને અશુભ

उक्तंच--'एकः प्रकुरुते कर्म, भुनक्त्येकश्च तत्फलम्।
जायते म्रियते चैक, एको याति भवान्तरम् ॥१॥
इत्यादिरूपां धर्मकथां कथयेदिति भावः ।१८॥

मूलम्--सयं समेच्चा अदुवा वि सोच्चा,
भासेज्ज धम्मं हियंयं पयाणं।
जे गंरहिया सणियाणप्पओगा,
ण ताणि सेवंति सुधीरधम्मा ॥१९॥

छाया--स्वयं समेत्याथवाऽपि श्रुत्वा, भाषेत धर्म हितकं प्रजानाम्।
ये गर्हिताः सनिदानप्रयोगाः, न तान् सेवन्ते सुधीरधर्माणः ॥१९॥

साथ परलोक जाता है और एकाकी ही भवान्तर से आता है। कहा है-'एकः प्रकुरुते कर्म' इत्यादि।

'यह जीव अकेला ही कर्म उपार्जन करता है। अकेला ही उसका फल भोगता हैं, अकेला ही जन्मता मरता है और अकेला ही परलोक में जाता है।'

भाव यह है कि इस प्रकार की धर्मकथा साधु को करनी चाहिए।१८।

'सयं समेच्चा अदुवा वि सोच्चा' इत्यादि।

शब्दार्थ --'सयं-स्वयम्' अन्यके उपदेश विना अपने आप 'समेचा-समेत्य' सम्यक् प्रकार से मोक्ष मार्ग को जानकरके 'अदुवावि-अथवाऽपि' अथवा 'सोच्चा-श्रुत्वा' गुरु परम्परासे सुनकर 'पयाणं-प्रजानाम्'

કર્મોની સાથે પરલોકમાં જાય છે. અને એકલોજ ભવાન્તરથી આવે છે, કહ્યું છે કે-'एकः प्रकुरुते कर्म' ઈત્યાદિ

આ જીવ એકલો જ કર્મનું ઉપાર્જન કરે છે. એકલો જ તેનું ફળ ભોગવે છે, એકલો જ જન્મે છે, અને એકલો જ મરે છે, અને પરલોકમાં પણ એકલો જ જાય છે.

કહેવાનો ભાવ એ છે કે—આ પ્રમાણેની ધર્મકથા સાધુએ કહેવી જોઇએ ॥૧૮॥

'सयं समेच्चा अदुवा वि सोच्चा' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'सयं-स्वयम्' બીજાના ઉપદેશ વિના પોતાની મેળેજ 'समेच्चा-समेत्य' સારી રીતે મોક્ષ માર્ગને જાણીને 'अदुवावि-अथवाऽपि' અથવા 'सोच्चा-श्रुत्वा' ગુરૂ પરંપરાથી સાંભળીને 'पयाणं-प्रजानाम्' પ્રજાઓના 'हियंयं-

अन्वयार्थः—(सयं) स्वयम्-आत्मनैव परोपदेशं विनैव (समेच्चा) समेत्य मोक्षमार्गं सम्यग्ज्ञात्वा (अदुवा वि) अथवाऽपि (सोच्चा) श्रुत्वा-गुरुपरम्परया निशम्य (पयाणं) प्रजानाम् (हिययं) हितकं-हितकारकम् (धम्मं) धर्मम्-श्रुत-चारित्ररूपम् (भासेज्ज) भाषेत (जे) ये खलु (गरहिया) गर्हिताः-निन्दिताः (सणियाणप्पओगा) सनिदानप्रयोगाः-सत्कारसंमानादिकथनसहिता व्यापारा भवन्ति (ताणि) तान्-सनिदानप्रयोगान् (सुधीरधम्मा) सुधीरधर्माणः-महर्षयः (ण सेवंति) न सेवन्ते ॥१९॥

टीका—पुनरप्याह-'सयं' स्वयम्-आत्मना परोपदेशमन्तरेणैव 'समेच्चा'

प्रजाओं के 'हियय-हितकम्' हितकारक 'धम्मं-धर्मम्' श्रुतचारित्र रूप धर्म का 'भासेज्जा-भाषेत' कथन करे जे-ये' जो 'गरहिया-गर्हिताः' निंदित कार्य 'सणियाणप्पओगा-सनिदानप्रयोगाः' फलकी प्राप्तिके लिये किया जाता है 'ताणि-तान्' ऐसे सनिदान कार्य का 'सुधीर धम्मा-सुधीरधर्माणः' धीर पुरुष 'ण सेवंति-न सेवन्ते' सेवन नहीं करता है ॥१९॥

अन्वयार्थ—स्वयं ही आत्मा के द्वारा परोपदेश के विना ही मोक्ष मार्ग को अच्छी तरह जान कर अथवा गुरु परम्परा द्वारा समझ कर प्रजाओं का हितकारक श्रुत चारित्र रूप धर्म का उपदेश करे। और जो साधुजनों के लिए निन्दित सत्कार संमानादि कथन व्यापार हैं। उनको सुधीर धर्मा (मेधावी साधु) महर्षिगण सेवन नहीं करते हैं।१९।

टीकार्थ—और भी कहते हैं-मनुष्यजन्म, आर्य क्षेत्र आदि, यह

हितकम्' હિતકારક 'धम्मं-धर्मम्' શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મને 'भासेज्जा-भाषेत' કથન કરે 'जे-ये'-જે 'गरहिया-गर्हिताः' નિંદિત કાર્ય 'सणियाणप्पओगा-सनिदानप्रयोगाः' ફલની પ્રાપ્તિ માટે કરવામાં આવે છે 'ताणि-तान्' એવા સનિદાન કાર્યનું 'सुधीरधम्मा-सुधीरधर्माण.' ધીર પુરૂષ 'ण सेवंति-न सेवन्ते' સેવન કરતા નથી ॥૧૯॥

અન્વયાર્થ—પોતેજ આત્મા દ્વારા પરોપદેશ વિનાજ મોક્ષ માર્ગને સારી રીતે જાણીને અથવા ગુરૂ પરંપરા દ્વારા સમજીને પ્રજાઓના હિતકારક શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મનો ઉપદેશ કરે અને જે સાધુજનો માટે નિંદિત સત્કાર સમ્માનાદિ કથન રૂપ વ્યાપાર છે, તેનું સુધીર ધર્મા (મેધાવી સાધુ) સેવન કરતા નથી. ॥૧૯॥

ટીકાર્થ—વિશેષ કહે છે—મનુષ્ય જન્મ આર્ય ક્ષેત્ર વિગેરે રૂપ

समेत्य-सम्यग्ज्ञात्वा मनुष्यजन्मार्यदेशादिकम्, चतुर्गतिकोऽयं संसारस्तस्य एतस्य च कारणं मिथ्यात्वादिकम्; अशेषकर्मक्षयो मोक्षः, तत्कारणानि सम्यग्ज्ञान-दर्शनचारित्राणि चेत्येतत्सर्वं स्वत एव ज्ञात्वा 'अदुवा वि' अथवाऽपि, गुर्वादि-सकाशात् 'सोच्चा' श्रुत्वा 'धम्मं' धर्मम्-श्रुतचारित्रलक्षणम् 'पयाणं' प्रजानाम्-स्थावरजंगमादीनाम् 'हिययं' हितकम्-रक्षकम् 'भासेज्जा' भाषेत-सर्वजीवरक्षण परकं श्रुतचारित्रलक्षणम् हितकरं धर्मम्-अभिभाषेत, 'सणियाणप्पओगा' सनि-दानप्रयोगाः, निदानेन-सत्कारसम्मानाद्याशंसनेन सह वर्त्तन्ते इति सनिदानाः, प्रकर्षेण युज्यन्ते इति प्रयोगाः व्यापाराः, धर्मकथा प्रबन्धा वा 'जे' ये 'गर-हिया' गर्हिताः-निन्दिताः-मिथ्यात्वादिकाः कर्मबन्धजनकाः 'ताणि' तान् सर्वान् चारित्रविध्वंसभूतान् 'सुधीरधम्मा' सुधीरधर्माणो महर्षयो न सेवन्ते, एते-षामाचरणं नैव कुर्वन्तीति । स्वत एव धर्मान् ज्ञात्वा परस्माद्वा श्रुत्वा, प्रजाभ्यो

संसार चार गति वाला है । मिथ्यात्व आदि संसार के कारण हैं । भव बन्धनों को नष्ट करने वाला समस्त कर्मों का क्षय होना मोक्ष है । सम्यग्ज्ञान दर्शन और चारित्र तप मोक्ष के कारण हैं, इत्यादि परोप देश के विना स्वयं ही जान कर अथवा गुरुपरम्परा से दूसरों से सुन कर स्थावर और त्रस जीवों के लिए हितकारी श्रुतचारित्र धर्म का उपदेश करे । सत्कार सन्मान आदि की अभिलाषा से युक्त योगों का या धर्मकथा रूप प्रबन्धों का जो मिथ्यात्व आदि कर्मबन्ध जनक होते हैं । चारित्र में बन्धक होते हैं, उनका धर्म में दृढ महर्षिजन सेवन नहीं करते ।

आशय यह है कि धर्म को स्वयं ही जान कर अथवा दूसरों से सुन कर जीवों का हित करने वाले धर्म का उपदेश करना चाहिए ।

આ સંસાર ચાર ગતિવાળો છે. મિથ્યાત્વ વિગેરે સંસારના કારણ છે. ભવબંધનોને નષ્ટ કરવાવાળા સઘળા કર્મોનો ક્ષય થવો તે મોક્ષ છે. સમ્યક્જ્ઞાન સમ્યક્ દર્શન અને ચારિત્ર સમ્યક્ તપ એ મોક્ષના કારણ રૂપ છે. વિગેરે પરોપદેશ વિના સ્વયં જાણીને અથવા ગુરૂપરંપરાથી બીજાઓની પાંસેથી સાંભળીને સ્થાવર અને ત્રસ જીવોને માટે હિત કરનાર શ્રુત ચારિત્ર ધર્મનો ઉપદેશ કરે. સત્કાર સન્માન વિગેરેની અભિલાષાથી યુક્ત યોગોનો અથવા ધર્મકથા રૂપ પ્રબંધોનો કે જે મિથ્યાત્વ વિગેરે કર્મબંધ જનક હોય છે. ચારિત્રમાં બન્ધક થાય છે. તેનું ધર્મમાં દૃઢ એવા મુનિજન સેવન કરતા નથી.

કહેવાનો આશય એ છે કે—ધર્મને સ્વયં જાણીને અથવા બીજાઓ પાસેથી સાંભળીને જીવોનું હિત કરવાવાળા ધર્મનો ઉપદેશ કરવો જોઈએ.

हितं धर्ममुपदिशेयुः। तथा यानि निन्दितानि धर्मप्रतिबन्धकानि कर्माणि तानि, तथैव पूजालाभादि प्रयोजकानि तानि वा धीरपुरुषा न सेवन्ते इति समुदितार्थः ॥१९॥

द्रव्यक्षेत्रकालभावमबुद्ध्वा यो मुनिरुपदिशति तस्य कीदृशं फलं भवतीत्यत आह-'केसिंचि' इत्यादि।

मूलम्—केसिंचि तक्काइं अबुज्झ भावं, खुद्दंपि गच्छेज्ज असद्दहाणे।
आउस्स कालाइयारं वघाए, लद्धाणुमाणे य परेसु अट्ठे।२०।

छाया—केषांचित्तर्केणाऽबुद्ध्वा भावं, क्षौद्रमपि गच्छेदश्रद्दधानः।
आयुषः कालातिचारं व्याघातं, लब्धानुमानश्च परेष्वर्थान् ॥२०॥

तथा जो योगव्यापार-निन्दित हैं, धर्म के बाधक हैं और पूजा लाभ आदि के प्रयोजक हैं, उनको धीर पुरुष सेवन न करे॥१९॥

द्रव्य क्षेत्र काल और भाव को जाने बिना जो मुनि उपदेश देता है। उसे कैसे फल की प्राप्ति होती है। यह कहते हैं-'केसिंचि तक्काइं' इत्यादि।

शब्दार्थ—तक्काइं-तर्केण' अपनी बुद्धि के तर्क से 'केसिंचि-केषाञ्चित्' मिथ्यात्व भाव से जिनकी बुद्धि कुंठित होगई है ऐसे पुरुष के 'भावं-भावम् अभिप्राय को 'अबुज्झ-अबुद्ध्वा' न जानकर साधु यदि उपदेश देवे तो 'असद्दहाणे-अश्रद्दधानः' वह उस उपदेश में श्रद्धा न रखता हुआ अपने मन्तव्यों की निंदा सुनकर 'खुद्दंपि-क्षुद्रत्वमपि' उपदेशकरने वालेके प्रति विरुद्धभाव को 'गच्छेज्जा-गच्छेत्' प्राप्त हो

તથા જે યોગ વ્યાપાર નિન્દિત છે, ધર્મને બાધ કરવાવાળા છે, અને પૂજા, લાભ વિગેરેની પ્રવૃત્તિ કરાવનારા છે, તેનું ધીર પુરૂષે સેવન કરવું નહીં ।।૧૯।।

દ્રવ્ય ક્ષેત્ર અને ભાવને જાણ્યા વિના જે મુનિ ઉપદેશ આપે છે. તેને કેવું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે, તે બતાવતાં સૂત્રકાર 'केसिंचि तक्काइं' ઇત્યાદિ ગાથા કહે છે.

શબ્દાર્થ—'तक्काइं-तर्केण' પોતાની બુદ્ધિના તર્કથી 'केसिंचि-केषाञ्चित्' મિથ્યાત્વભાવથી જેમની બુદ્ધિ કુંઠિત થઈ ગઈ હોય એવા પુરૂષના 'भावं-भावम्' અભિપ્રાયને 'अबुज्झ-अबुद्ध्वा' જાણ્યા વિના સાધુ જો ઉપદેશ આપે તો 'असद्दहाणे-अश्रद्दधान.' તે એ ઉપદેશમાં શ્રદ્ધા ન કરતાં પોતાના મંતવ્યોની નિંદા સાંભળીને 'खुद्दंपि-क्षुद्रत्वमपि' ઉપદેશ કરનાર પ્રત્યે વિરૂદ્ધ ભાવ 'गच्छेज्जा

अन्वयार्थ—(तक्काइं) तर्केण (केसिंचि) केषांचिद् मिथ्यात्वोपहतबुद्धीनाम् (भावं) भावम्-अभिप्रायम् (अबुज्झ) अबुद्ध्वा-अनुमानादिनाऽज्ञात्वा परतीर्थिकमुपदिशेत् तदा (असद्दहाणे) अश्रद्धालः श्रोता स्वधर्मनिन्दां श्रुत्वा कदाचित् (खुदंपि) क्षौद्रमपि-क्षुद्रत्वमपि-उपदेष्टारं प्रति विरोधमपि (गच्छेज्जा) गच्छेत्-प्राप्नुयात् ततश्च-(आउस्स) आयुषः (कालाइयारं) कालातिचारम्-दीर्घकालस्थितिकत्वमपि (वघाए) व्याघातं रूपं विनाशलक्षणं कुर्यात् तस्मात् (लद्धाणुमाणे य) लब्धानुमान श्च-अनुमानादिना पराभिप्रायं ज्ञात्वा (परेसु) परेषु परतीर्थिकेषु (अट्ठे) अर्थान्-सद्धर्मादिप्ररूपणादि स्वान् उपदिशेदिति भावः ॥२०॥

और 'आउस्स-आयुषः' वह उपदेश करनेवाले की आयुके 'कालाइयारं-कालातिचारम्' कालातिक्रमणरूप 'वघाए-व्याघातम्' व्याघात-बाधा पहोंचावे इसलिए 'लद्धाणुमाणे य-लब्धानुमानश्च' अनुमान आदि से अन्य का अभिप्राय जानकरके 'परेसु-परेषु' परतीर्थिकों को 'अट्ठे-अर्थान्' सद्धर्मादि प्ररूपणारूप अर्थका उपदेशकरें ॥२०॥

अन्वयार्थ—तर्क के द्वारा किन्हीं मिथ्यात्वोपहत बुद्धियों का अभिप्राय को अनुमान वगैर के द्वारा जाने बिना ही यदि साधु परतीर्थियों को धर्मोपदेश करे तो श्रोता अपने धर्म की निन्दा सुनकर अश्रद्धा करते हुए कदाचित् उपदेशक का ही विरोध कर सकता है और उपदेशक के आयु का भी विघात कर सकता है। इसलिये अनुमानादि के द्वारा पराभिप्राय को जान कर परतीर्थिकों को सद्धर्मादि का उपदेश करें ॥२०॥

गच्छेत्' प्राप्त थाय अने 'आउस्स-आयुषः' ते उपदेश करनारना आयुष्यनो 'कालाइयारं-कालातिचारम्' कालातिक्रमण रूप 'वाघाए-व्याघातम्' व्याघात-बाधा पहोंचाडे तेथी 'लद्धाणुमाणे य-लब्धानुमानश्च' अनुमान विगेरेथी बीजाना अभिप्रायने जाणीने 'परेसु-परेषु' अन्य तीर्थकोने 'अट्ठे-अर्थान्' सद्धर्मादि प्ररूपणा रूप अर्थनो उपदेश करे ॥२०॥

અન્વયાર્થ—તર્કદ્વારા કોઈ મિથ્યાત્વથી અપહત બુદ્ધિવાળાઓના અભિપ્રાયને અનુમાન વિગેરેથી જાણ્યા વિનાજ જો સાધુ પરતીર્થિકોને ધર્મનો ઉપદેશ આપે તો શ્રોતાજન પોતાના ધર્મની નિંદા સાંભળીને અશ્રદ્ધા કરીને કદાચ ઉપદેશકનો જ વિરોધ કરી શકે છે અને ઉપદેશકના આયુષ્યનો પણ વિઘાત કરી શકે છે. તેથી અનુમાન વિગેરે દ્વારા અન્યના અભિપ્રાયને સમજીને પરતીર્થિકોને સદ્ધર્મ વિગેરેનો ઉપદેશ કરે ॥૨૦॥

टीका—'केसिंचि' केषांचित्—कुशास्त्रवासितान्तःकरणानां मिथ्यात्वोपहत बुद्धीनां लघुप्रकृतीनाम् 'भावं' भावम्–अभिप्रायम् 'कोऽयं राजादिकः कस्य धर्मस्याऽनुयायी, कतरं धर्ममाश्रितः कस्य देवस्याऽऽराधकः ? इत्यादि, 'तक्काई' तर्केण 'अबुज्झ' अबुद्ध्वा–अनुमानादिना पराभिप्रायमज्ञात्वा यदि कश्चित्साधुः कमपि परतीर्थिकमुपदिशेत्, येनोपदिष्टेन उपदेशेन परशास्त्रदेवादीनां निन्दाऽवगम्येत, स च परतीर्थिको निन्दावचनं श्रुत्वा 'अपद्दहाणे' जिनमतम् अश्रद्दधानः–अति कटुतां भावयन् 'खुदंपि' क्षौद्रमपि–क्षुद्रत्वमपि 'गच्छेज्ज' गच्छेत्–अतिक्रुद्धः सन् उपदेष्टारं विप्रियवादिनं मुनिं प्रति विरुद्धमपि कुर्यात्, स्कन्दकाचार्यस्य पालक-पुरोहितवत्, स निन्दावचनक्रुद्धः, उपदेष्टुः 'आउस' आयुषः 'कालाइयारं' कालातिचारम्–दीर्घस्थितिरूपमपि 'वघाए' व्याघातरूप विनाशरूपम्–परिक्षेप

टीकार्थ—जिनका अन्तःकरण कुशास्त्रों की वासना से वासित है। जिनकी बुद्धि मिथ्यात्व से उपहत है और जो स्वभाव से क्षुद्र हैं। ऐसे लोगों के अभिप्राय को जाने विना अर्थात् यह श्रोता राजा आदि कौन है ? किस धर्म का अनुयायी है ? किस देव का आराधक है ? इत्यादि बातों को न जान कर कोई साधु यदि अन्यमतावलम्बी को उपदेश दे और उससे शास्त्र या देव की निन्दा हो जाय तो वह निन्दा के वचन सुनकर जिनमत पर श्रद्धा नहीं करेगा। अत्यन्त कटुकता का अनुभव करता हुआ उपदेशक पर क्रुद्ध हो जाएगा। उपदेश देने वाले मुनि के विरुद्ध भी कुछ कर बैठेगा जैसे पालक पुरोहित ने स्कन्दकाचार्य के विरुद्ध किया था। वह दीर्घस्थिति वाली आयु का

ટીકાર્થ—જેઓનું અંતઃકરણ કુશાસ્ત્રોની વાસનાથી વાસિત છે, જેઓની બુદ્ધિ મિથ્યાત્વથી ઉપહત–ઘેરાયલી છે, અને જે સ્વભાવથી ક્ષુદ્ર છે, એવા લોકોના અભિપ્રાયને જાણ્યા વિના અર્થાત્ આ શ્રોતા રાજા વિગેરે કોણ છે ? કયા ધર્મના અનુયાયી છે ? કયા દેવની આરાધના કરવાવાળા છે ? વિગેરે બાબતોને ન જાણુતાં કોઇ સાધુ જો બીજા મતવાળાઓને ઉપદેશ આપે અને તેમ કરતાં તેઓના દેવ અગર શાસ્ત્રની નિંદા થઈ જાય, તો તે નિંદાના વચનો સાંભળીને જૈનમત પર શ્રદ્ધા નહી કરે, અને અત્યંત કડવા પણાનો અનુભવ કરીને ઉપદેશ કરનાર પર ક્રોધ કરી બેસશે. અને ઉપદેશ આપવા વાળા મુનિ વિરૂદ્ધ પણ કંઈક કરી બેસે. જેવીરીતે પાલક નામના પુરોહિતે સ્કંદકાચાર્યની વિરૂદ્ધ પ્રવૃત્તિ કરી હતી. અને તે દીર્ઘસ્થિતિવાળી આયુષ્યને

स्वभावं संवर्त्तयेत्, अतः 'लद्धाणुमाणे' लब्धानुमानः-पराभिप्रायमनुमानादिना ज्ञात्वा 'परेसु' परेषु-परतीर्थिकेषु यथायोगम् 'अट्ठे' अर्थान्-सद्धर्मप्ररूपणादिकान् ब्रूयात्, स्वबुद्धया पराभिप्रायमज्ञात्वा धर्मोपदेशे कृते श्रोतुरश्रद्धा समुत्पद्यते, तथा-क्रुद्धः श्रोता साधुं मारयेदपि। अतः पराभिप्रायमनुमानादीना ज्ञात्वा उपदेशो दातव्य इति भावः ॥२०॥

मूलम्-कम्मं च छंदं च विगिंच धीरे,
विणइज्ज उ सव्वओ आयभावं।
रूवेहिं लुंप्पंति भयावहेहिं,
विज्जं गहाय तसथावरेहिं ॥२१॥

छाया—कर्म च छन्दश्च विवेचयेद्धीरो, विनयेत्तु सर्वत आत्मभावम्।
रूपै लुप्यन्ते भयावहै, विद्वान गृहीत्वा त्रसस्थावरेभ्यः ॥२१॥

विघात भी करदे। अतएव साधु अनुमान आदि से दूसरे के अभिप्राय को जान कर अन्य तीर्थिकों को यथायोग्य अर्थों का कथन करे।

आशय यह है कि अपनी बुद्धि से दूसरे के अभिप्राय को जाने विना धर्मोपदेश करने से श्रोता को अश्रद्धा उत्पन्न होती है। क्रोधित हुआ श्रोता साधु को मारभी डालता है। अतएव अनुमान आदि से दूसरे के अभिप्राय को जान कर धर्मोपदेश देना चाहिए ॥२०॥

'कम्मं च छंदं च विगिंच धीरे' इत्यादि।

शब्दार्थ—धीरे-धीरः' धीर साधु सुनने वालेका 'कम्मं-कर्म' कर्म एवं 'छंद-छन्दम्' अभिप्रायको 'विगिं च-विवेचयेत्' सम्यक् प्रकार से

વિઘાત પણ કરી બેસે તેથી સાધુ અનુમાન વિગેરેથી બીજાના અભિપ્રાયને જાણીને અન્યતીર્થિકોને યથાયોગ્ય અર્થોનો ઉપદેશ કરે.

કહેવાનો આશય એ છે કે—પોતાની બુદ્ધિથી બીજાના અભિપ્રાયને જાણ્યા વિના ધર્મોપદેશ કરવાથી શ્રોતાને અશ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય છે. ક્રોધાયમાન થયેલ શ્રોતા સાધુને મારી પણ નાખે તેથી અનુમાન વિગેરેથી બીજાના અભિપ્રાયને સમજીને ધર્મોપદેશ કરવો જોઈએ. ॥૨૦॥

'कम्मं च छंदंच विगिंच धीरे' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'धीरे-धीरः' ધીર સાધુ સાંભળવાવાળાના 'कम्मं-कर्म' કર્મ અને 'छदं-छन्दम्' અભિપ્રાયને 'विगिंच-विवेचयेत्' સારી રીતે જાણી લે તથા

अन्वयार्थः—(धीरे) धीरः अक्षोभ्यः साधुः श्रोतुः-पुरुषस्य (कम्मं) कर्म कीदृशं तस्याभिमतम् एवं श्रोतुः (छंदं) छन्दम्-अभिप्रायम् (कस्य मतस्यायमनुयायी वर्त्तते) इत्येवम् (विगिंच) विवेचयेत्-सम्यग् जानीयात्, तथा श्रोतुः (सव्वओ) सर्वतः-सर्वप्रकारेण (आयभावं) आत्मभावम्-अनादिभवाभ्यस्तं मिथ्यात्वादिकम् (विणइज्ज) विनयेत्-दूरीकुर्यात् (भयावहेहिं) भयावहैः-भयोत्पादकैः (रूवेहिं) रूपैः-चक्षुरादीन्द्रियमनोहरैः रूपादिविषयैः पुरुषाः (लुप्पंति) लुप्यन्ते चारित्रधर्मात् स्खलन्ति तस्मात् (विज्जं) विद्वान्-देशकालाभिप्रायाऽभिज्ञः (गहाय) गृहीत्वा-श्रोतुरभिप्रायं बुद्ध्वा (तसथावरेहिं) त्रसस्थावरेभ्यो जीवेभ्यो हितमुपदिशेत् ॥२१।

जानलेवें तथा 'सव्वओ-सर्वतः' सब प्रकार से सुनने वालेका 'आयभावं-आत्मभावम्' अनादि भवसे अभ्यस्त ऐसे मिथ्यात्वादिक को 'विणइज्ज-विनयेत्' दूरकरे 'भयावहेहिं-भयावहैः' भयको उत्पन्न करने वाले 'रूवेहिं-रूपैः' चक्षु आदि इन्द्रियगम्य रूपादि विषयों से मनुष्य 'लुप्पंति-लुप्यन्ते' चारित्र धर्म से स्खलित होते हैं अतः' 'विज्जं-विद्वान्' बुद्धिमान् पुरुष 'गहाय-गृहीत्वा' श्रोता के अभिप्रायको जानकर 'तसथावरेहिं-त्रसस्थावरेभ्यः' त्रस और स्थावर जीवों के कल्याणका उपदेशकरें ॥२१॥

अन्वयार्थ—धर्ममार्ग से विचलित नहीं होने वाला धीर साधु श्रोता पुरुष का अभिप्राय को अच्छीतरह जानले और श्रोता के अनादि भव परम्परा से अभ्यस्त मिथ्यात्वादि को अच्छे प्रकार से दूर करे और अत्यन्त भयङ्कर सांसारिक रूपादि विषय पुरुषों को चारित्र धर्म से

'सव्वओ-सर्वतः' બધા પ્રકારથી સાંભળવાવાળાના 'आयभाव'-आत्मभावम्' અનાદિ ભવથી અભ્યસ્ત એવા મિથ્યાત્વાદિને 'विणइज्ज-विनयेत्' દૂર કરે 'भयावहेहिं-भयावहैः' ભય ઉત્પન્ન કરવાવાળા 'रूवेहिं-रूपैः' નેત્ર વિગેરે ઇન્દ્રિય ગમ્ય રૂપાદિ વિષયોથી મનુષ્ય 'लुप्पंति-लुप्यन्ते' ચારિત્ર ધર્મથી સ્ખલિત થાય છે. તેથી 'विज्जं-विद्वान्' બુદ્ધિમાન્ પુરૂષ 'गहाय-गृहीत्वा' શ્રોતાઓના અભિપ્રાયને જાણીને 'तसथावरेहिं'-त्रसस्थावरेभ्यः' ત્રસ અને સ્થાવર જીવોના કલ્યાણનો ઉપદેશ કરે ॥૨૧॥

અન્વયાર્થ—ધર્મમાર્ગથી વિચલિત ન થવાવાળા ધીર સાધુ શ્રોતાઓને અનુકૂલ એવા ધર્મ તથા તેમના અભિપ્રાયને સારી રીતે જાણીલે, અને શ્રોતાઓના અનાદિ ભવપરંપરાથી અભ્યસ્ત મિથ્યાત્વ વિગેરેને સારી રીતે દૂર કરે અને અત્યંત ભયંકર એવા સંસારના રૂપાદિ વિષયો પુરૂષને ચારિત્ર

टीका--'धीरे' धीरः अक्षोभ्यः परिनिष्ठितबुद्धिः साधुः-उपदेशे प्रवृत्तः धर्मकथां श्रोतुः पुरुषस्याऽनुमानादिप्रमाणेन (कम्मं) कर्म कीदृशं तस्याऽनुष्ठानम् मतं वा तथा श्रोतुः 'छंदं' छन्दम्-कस्य मतस्याऽयमनुयायीत्याद्यभिप्रायम् 'विगिंच' विवेचयेत्-सम्यग्जानीयात्, ज्ञात्वा च धर्मकथां कुर्यात्, यथाऽनुष्ठितेन श्रोतुर्मनसि न भवेत्-क्षोभः, भवेच्च पदार्थावगमः, तथोपदेष्टव्यः, यथा श्रोतुः 'सव्वओ' सर्वतः-सर्वप्रकारेण 'आयभाव' अनादिभवाभ्यस्तम् मिथ्यात्वादिकम् 'विणइज्ज' विनयेत्-विशेषतो निवारयेत् 'भयावहेहिं' भयावहैः-भयोत्पादकैः 'रूवेहिं' रूपैः-चक्षुरादिमनोहरैः रूपादिविषयैः 'लुप्पंति' लुप्यन्ते-चारित्रधर्मात्

गिरा देता है। इसलिए विद्वान् साधु देशकाल की स्थिति के अनुसार श्रोता का अभिप्राय जान कर त्रस स्थावर सभी प्राणियों का हितकारी उपदेश करे ॥२१॥

टीकार्थ—जिसकी बुद्धि परिपक्व है ऐसा साधु जब उपदेश देने में प्रवृत्त हो तो सुनने वाले पुरुष के विषय में अनुमान आदि के द्वारा यह जान ले कि यह क्या करता है, इसका मत क्या है? यह किस मत का अनुयायी है? इत्यादि बातों को सम्यक् प्रकार से समझ कर धर्मकथा करें। जिससे श्रोता के मन में क्षोभ न हो परन्तु उसको वस्तुतत्त्व का ज्ञान हो जाय ऐसा उपदेश करना चाहिए। ऐसे उपदेश के द्वारा ही श्रोता के अनादि भवों में अभ्यस्त मिथ्यात्व आदि को हटाना चाहिए। यह समझना चाहिए कि नेत्रों को मनोहर प्रतीत

ધર્મથી નીચે પાડી દે છે. તેથી વિદ્વાન્ સાધુએ દેશકાળની પરિસ્થિતિ અનુસાર શ્રોતાઓના અભિપ્રાયને જાણીને ત્રસ અને સ્થાવર એવા બધાજ પ્રાણિયોને હિતકારક ધર્મનો ઉપદેશ કરે ॥૨૧॥

ટીકાર્થ--જેની બુદ્ધિ પરિપક્વ છે, એવો સાધુ જ્યારે ઉપદેશ આપવામાં પ્રવૃત્ત થાય તો સાંભળવાવાળા શ્રોતાઓના સંબંધમાં અનુમાન વિગેરે દ્વારા એ જાણી લેવું જોઈએ કે-આ શું કરે છે? આમનો મત શું છે? આ કયા મતને અનુસરનારા છે? વિગેરે બાબતોને સારી રીતે સમજીને ધર્મ કથા કરે, કે જેથી શ્રોતાઓના મનમાં ક્ષોભ ઉત્પન્ન ન થાય. પરંતુ તેઓને વસ્તુતત્વનું જ્ઞાન થાય. એવો ઉપદેશ કરવો જોઈએ. એવા ઉપદેશ દ્વારાજ શ્રોતાના અનાદિ ભવોથી અભ્યસ્ત મિથ્યાત્વ વિગેરેને હટાવવા જોઈએ. એ સમજવું જોઈએ કે-આંખોને સુંદર જણાતા રૂપ, વિગેરે વિષયોના કારણે જે

स्खलन्ति. विषयासक्ता जीवा इह नानादुःखं समनुभवन्तो भवान्तरेऽपि दुःखमनुभवन्ति। 'विज्जं' विद्वान् देशकालाऽभिप्रायाऽभिज्ञः 'गहाय' गृहीत्वा श्रोतुरभिप्रायम् तद्धितम् 'तसथावरेहिं' त्रसस्थावरेभ्यो धर्ममुपदिशेद्-धर्मकथां कुर्यादिति।

धीरः श्रोतुः पुंसोऽभिप्रायं बुद्ध्वा-अनुमाय धर्मदेशनया तस्य मिथ्यात्वं शनैरपनयेत्। भोः भोः जगज्जाता जीवाः! इमे रूपादयो मनोहारिणो विषया आपातरमणीया अतीव भयदाः, अतस्तान् यथायथं यूयं परिहरत, इत्येवं बोधयेत्। तथा तथा तदभिप्रायं ज्ञात्वा त्रसस्थावरजीवसमुदायानां यथाहितमुपदिशेदिति भाव. ॥२१॥

होने वाले रूप आदि विषयों में आसक्त जीव इस लोक में भी नाना-प्रकार के दुःखों का अनुभव करते हैं और परभव में भी दुःख भोगते हैं। अतएव देश, काल और अभिप्राय को जानने वाला विद्वान् पुरुष श्रोता के अभिप्राय को समझ कर त्रस स्थावर जीवों के लिए हित-कारी धर्म का उपदेश करें।

भावार्थ—यह है कि धीर साधु सुनने वाले पुरुष के अभिप्राय को समझ कर धर्म देशना के द्वारा धीरे धीरे उसके मिथ्यात्व को दूर करे। 'हे जगत् के जीवों! यह रूप आदि मनोहर विषय ऊपर ऊपर से ही रमणीय प्रतीत होते हैं। यह अतीव भयोत्पादक हैं। अतएव जैसे बने वैसे इन्हें त्यागो' इत्यादि बोध करावे। तथा उनके अभिप्राय को जान कर त्रस और स्थावर जीवों का हित करनेवाला उपदेश देवें।२१।

વાસ્તવમાં ભયંકર છે, એવા વિષયોમાં આસક્ત જીવ આ લોકમાં અનેક પ્રકારના દુખોનો અનુભવ કરે છે. અને પરભવમાં પણ દુઃખો ભોગવે છે. તેથીજ દેશ, કાળ અને અભિપ્રાયને જાણવાવાળો વિદ્વાન્ પુરૂષ શ્રોતાના અભિ-પ્રાયને સમજીને ત્રસ અને સ્થાવર જીવોને માટે હિતકર ધર્મનો ઉપદેશ કરે.

કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે—ધીર સાધુ સાંભળવાવાળા પુરૂષના અભિ-પ્રાયને સમજીને ધર્મદેશના દ્વારા ધીરે ધીરે તેના મિથ્યાત્વ પણાને દૂર કરે. હે જગતના જીવો! આ રૂપ વિગેરે સુંદર વિષયો ઉપર ઉપરથી જ સુંદર જણાય છે. આ અત્યંત ભય કારક છે. તેથી જ જેમ બને તેમ તેનો ત્યાગ કરો. વિગેરે પ્રકારથી બોધ કરાવે, તથા શ્રોતાના અભિપ્રાયને સમજીને ત્રસ અને સ્થાવર જીવોને હિતકર એવો ઉપદેશ કરે ॥૨૧॥

पुनरप्याह—

मूलम्-न पूयणं चेव सिलोयगामी,
पियमप्पियं कस्सइ णो करेज्जा।
सव्वे अणट्ठे परिवज्जयंते,
अणाउले य अकसाइ भिक्खू ॥२२॥

छाया—न पूजनं चैव श्लोककामी, प्रियमप्रियं कस्याऽपि न कुर्यात्।
सर्वाननर्थान् परिवर्जयन् हि, अनाकुलश्चाकषायी भिक्षुः ॥२२॥

अन्वयार्थः—(अणाउले) अनाकुलः-सूत्रार्थाद् विपरीतं न गच्छन् (य) च-पुनः (अकसाइ) अकषायी-क्रोधादिकषायवर्जितः (भिक्खू) भिक्षु-साधुः

और भी कहते हैं-'न पूयणं चेव सिलोयगामी' इत्यादि।

शब्दार्थ—'अणाउले-अनाकुल.' आकुल न होनेवाला 'य-च' और 'अकसायी-अकषायी' क्रोधादि कषायों को छोडने वाला 'भिक्खू-भिक्षुः' साधु 'न पूयणं चेव-न पूजनं चैव' वस्त्र, पात्र आदि का लाभ-रूप पूजनकी इच्छा न करे तथा 'सिलोयगामी-श्लोककामी' आत्म-श्लाघी न बने एवं 'सव्वे अणट्ठे-सर्वान् अनर्थान्' सब अनर्थों को 'परि-वज्जयंते-परिवर्जयन्' वर्जित करता हुआ 'कस्सइ-कस्यापि' किसी का भी-किसी जीवका 'पियमप्पियं-प्रियमप्रियम्' प्रिय अथवा अप्रिय णो करेज्जा-न कुर्यात्' न करें ॥२२॥

अन्वयार्थ—सूत्रार्थ से विपरीत मार्ग की ओर नहीं जाता हुआ अनाकुल और क्रोधादि कषायों से वर्जित होकर साधु वस्त्र पात्रादि

વળી પણ કહે છે. 'न पूयणं चेव सिलोयगामी' ઇત્યાદિ.

શબ્દાર્થ—'अणाउले-अनाकुल.' આકુળ ન થવાવાળા 'य-च' અને 'अकसायी-अकषायी' ક્રોધ વિગેરે કષાયોને છોડવાવાળા 'भिक्खू-भिक्षुः સાધુ 'न पूयणं चेव-न पूजनं चैव' વસ્ત્ર, પાત્ર વિગેરેના લાભરૂપ પૂજનની ઈચ્છા ન કરે. તથા 'सिलोयगामी-श्लोककामी' આત્મશ્લાઘાવાળા ન બને તથા 'सव्वे अणट्ठे-सर्वान् अनर्थान्' બધા જ અનર્થોને 'परिवज्जयंते-परिवर्जयन्' વર્જીત કરીને 'कस्सइ-कस्यापि' કોઈનુ પણ અર્થાત્ કોઈ પણ જીવનું 'पियमप्पियं-प्रियमप्रियम्' પ્રિય અથવા અપ્રિય 'णो करेज्जा-न कुर्यात्' ન કરે ॥૨૨॥

અન્વયાર્થ—સૂત્રાર્થથી વિપરીત માર્ગ તરફ ગયા શિવાય અનાકુલ તથા ક્રોધ વિગેરે કષાયોથી મુક્ત થઈને સાધુ વસ્ત્ર પાત્રાદિ રૂપ પૂજાની ઈચ્છા ન

(न पूयणं चेव) न पूजनं चैव-वस्त्रपात्रादिलाभरूपं पूजनं नाभिलषेत् तथा (सिलोयकामी) श्लोककामी-आत्मश्लाघावान् न भवेत् एवम्-(सव्वे अणट्ठे) सर्वान् अनर्थान् (परिवज्जयंते) परिवर्जयन्-परिहरन् (कस्सइ) कस्यापि जीवस्य (पियमप्पियं) प्रियमप्रियं वा (णो करेज्जा) न कुर्यात् ॥२२॥

टीका—'अणाउले' अनाकुलः-सूत्रार्थाद् विपरीतं न गच्छन् (य) च-पुनः (अकसाइ) अकषायी-क्रोधादिकषायरहितः 'भिक्खू' भिक्षुः-साधुः-धर्मदेशनां कुर्वन् 'न पूयणं चेव' न पूजनं वस्त्रपात्रादिलाभरूपं नाभिलषेदिति यावत्। तथा -'सिलोयकामी' श्लोककामी-आत्मप्रशंसाकामनावान् पूजाश्लाघाकामेन देशनायां नो प्रवृत्तो भवेत्। तथा 'कस्सइ' कस्यापि जीवस्य 'पियमप्पियं वा' प्रियमप्रियं वा, तत्र प्रियं श्रोतुर्यत् प्रियम्-राजदेशभक्तस्त्रीकथारूपं विकथादिकं छलित कथादिकं च अप्रियं-तत्समाश्रितदेवनिन्दां च 'णो करेज्जा' कथमपि न कुर्यात् 'सव्वे' सर्वानेव 'अनर्थान् पूजालाभाद्यभिप्रायेण स्वकृतान् परदूषणतया च पर-

लाभ रूप पूजा का अभिलाषा नहीं करे और आत्मश्लाघी (अपनी प्रशंसा) न हो। एवं सभी अनर्थों को छोडते हुए किसी भी प्राणी का प्रिय या अप्रिय आचरण न करे ॥२२॥

टीकार्थ—अनाकुल अर्थात् सूत्र के अर्थ से विपरीत न जाता हुआ तथा क्रोध आदि कषायों से रहित साधु धर्मदेशना करता हुआ न तो वस्त्र पात्र आदि के लाभ की इच्छा करे और न आत्मप्रशंसा की कामना करे। पूजा-प्रशंसा की इच्छा से देशना देने में प्रवृत्त न हो। तथा किसीका बुरा न करे अर्थात् राजकथा देशकथा, भोजनकथा और स्त्रीकथा रूप विकथा, छलितकथा तथा सभी प्रकार के अनर्थों अर्थात् पूजा लाभ आदि की अभिलाषा जनित स्वकृत अनर्थों से और पर-

કરે. અને આત્મશ્લાઘી (પોતાના વખાણને ઈચ્છવાવાળા) ન બને તથા બધા જ અનર્થોને છોડીને કોઈ પણ પ્રાણીને પ્રિય અથવા અપ્રિય લાગે તેવું આચરણ ન કરે ॥૨૨॥

ટીકાર્થ—અનાકુળ અર્થાત્ સૂત્રના અર્થથી વિપરીત ન જનાર તથા ક્રોધ વિગેરે કષાયોથી રહિત સાધુ ધર્મદેશના કરતા થકા વસ્ત્ર પાત્ર વિગેરેના લાભની ઈચ્છા ન કરે. તથા આત્મપ્રશંસાની પણ ઈચ્છા ન કરે પૂજા-પ્રશંસાની ઈચ્છાથી દેશના આપવામાં પ્રવૃત્ત ન થવું. તથા કોઈનું પણ બુરૂ કરવું નહીં. અર્થાત્ રાજ કથા, દેશકથા, ભોજન કથા અને સ્ત્રીકથા રૂપ વિકથા, છલિત કથા, સઘળા પ્રકારના અનર્થોને અર્થાત્ પૂજાલાભ વિગેરેની ઈચ્છાથી થવાવાળા

कृतान् 'परिवज्जयंते' परिवर्जयन्-परिहरन धर्मकथां कुर्यादिति। साधुर्धर्मोपदेशेन स्वस्य लाभं पूजामात्मनः श्लाघां वा नेच्छेत्। कस्याऽपि सकपटं प्रियं कटु वा नो वदेत्, सर्वानेव अर्थान् परित्यजन् अनाकुलः सर्वकषायविनिर्मुक्तश्च धर्मदेशनावाचं वदेत्। यावता कस्यापि मनसि क्षोभो न भवेत् ॥२२॥

मूलम्-आहत्तहीयं समुपेहमाणे, सव्वेहिं पाणेहिं णिहाय दंडं।
णो जीवियं णो मरणाहिकंखी, परिवएज्जा वलयाविमुक्के॥२३॥
॥त्तिबेमि॥

छाया—याथातथ्यं समुत्प्रेक्षमाणः, सर्वेषु प्राणिषु निहाय दण्डम्।
नो जीवितं नो मरणाभिकाङ्क्षी, परिव्रजेद्वलयाद्विमुक्तः ॥२३॥
इति ब्रवीमि,

निन्दा के कारण उत्पन्न होने वाले परकृत अनर्थों से बचता हुआ धर्मकथा करे।

अभिप्राय यह है कि साधु धर्मोपदेश से अपने लाभ, पूजन, प्रशंसा आदि की अभिलाषा न करे। किसी को अप्रिय अथवा कटु न कहे। सभी अनर्थों का त्याग करता हुआ, अनाकुल और समस्त कषायों से मुक्त होकर धर्मदेशना करे जिससे किसीके मन में क्षोभ उत्पन्न न हो ॥२२॥

'आहत्तहीयं समुपेहमाणे' इत्यादि।

शब्दार्थ—आहत्तहीयं-याथातथ्यं' वास्तविक रूपसे स्वसमय परसमयादिको 'समुपेहमाणे-समुत्प्रेक्षमाणः' देखता हुआ 'सव्वेहिं पाणेहिं

સ્વકૃત અનર્થોને અને અન્યની નિંદાના કારણથી ઉત્પન્ન થવાવાળા બીજાએ કરેલા અનર્થોથી બચતા થકા ધર્મકથા કરે.

કહેવાનો અભિપ્રાય એ છે કે--સાધુ ધર્મોપદેશથી પોતાના લાભ, પૂજન, પ્રશંસા વિગેરેની અભિલાષા ન કરે. કોઈને પણ અપ્રિય અથવા કડવું વચન ન કહે. સઘળા અનર્થોનો ત્યાગ કરતા થકા, અનાકુળ અને સઘળા કષાયોથી મુક્ત થઈને ધર્મદેશના કરે જેથી કોઈના મનમાં ક્ષોભ ઉત્પન્ન ન થાય ॥૨૨॥

'आहत्तहीयं समुपेहमाणे' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'आहत्तहीयं-याथातथ्य' વાસ્તવિકપણાથી સ્વસમય પરસમયાદિકને 'समुहंपेहमाणे-समुत्प्रेक्षमाणः' દેખીને 'सव्वेहिं पाणेहिं-सर्वेषु प्राणेषु'

अन्वयार्थः—(आहत्तहीयं) याथातथ्यम्—वास्तविकरूपेण स्वसमयपरसमयादिकम् 'समुपेहमाणे' समुत्प्रेक्षमाणः—पर्यालोचयन् (सव्वेहिं पाणेहिं) सर्वेषु प्राणिषु—स्थावरजङ्गमेषु (दंडं) दण्डम्—प्राणातिपातादिकम् (णिहाय) निहाय—परित्यज्य (णो जीवियं) नो जीवितम्—असंयतजीवनं नाभिलषेत् एवम् (णो मरणाहिकंखी) नो मरणाभिकाङ्क्षी परीषहोपसर्गेषु प्राप्तेष्वपि जलानलपातादिना स्वकीयं मरणमपि नाभिकाङ्क्षेत् अपितु (वलयाविमुक्के) वलयाद्विमुक्तः, वलयेन—मायादिना मोहनीयकर्मणा विमुक्तः—वर्जितः, 'परिव्वएज्जा' परिव्रजेत्—संयमानुष्ठानं कुर्यात् ॥२३॥

—सर्वेषु प्राणेषु' स्थावर जंगमात्मक सभी प्राणियों में 'दंडं—दण्डम्' प्राणातिपातादिक को 'णिहाय—निहाय' त्यागकर के 'णो जीवियं—नो जीवितम्' असंयत जीवन की इच्छा न करे तथा 'णो मरणाहिकंखी—नो मरणाभिकाङ्क्षी' परीषह एवं उपसर्ग प्राप्त होने पर जलपतन अग्निदाह आदिसे अपने मरण की भी इच्छा न करे परंतु 'वलयाविमुक्के—वलयाद्विमुक्तः' मायादि मोहनीय कर्मसे मुक्त होकरके 'परिव्वएज्जा—परिव्रजेत्' संयमका अनुष्ठान करें ॥२३।

अन्वयार्थ—वास्तविक रूप से स्वसिद्धान्त परसिद्धान्त वगैरह का पर्यालोचन करते हुए सभी स्थावर जंगम प्राणियों की प्राणातिपात रूप विराधना छोड़कर संयम रहित जीवन की अभिलाषा न करे। और नाना प्रकार के कष्ट एवं विपदाओंके आने पर भी जल अग्नि वगैरह के द्वारा अपना आत्मघात भी न चाहे। अपि तु माया मोहनीय कर्मादि रूप वलय से छुटकारा पाकर संयम का सेवन करे ॥२३॥

સ્થાવર જંગમાત્મક બધા જ પ્રાણિયોમાં 'दंडं—दण्डम्' પ્રાણાતિપાતાદિકને 'णिहाय—निहाय' ત્યાગ કરીને 'णो जीवियं—नो जीवितम्' અસંયત જીવનની ઇચ્છા ન કરે તથા 'णो मरणाहिकंखी—नो मरणाभिकाङ्क्षी' પરીષહ અને ઉપસર્ગ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે જલ પતન, અગ્નિદાહ, વિગેરેથી પોતાના મરણની ઈચ્છા પણ ન કરે. પરંતુ 'वलयाविमुक्के-वलयाद्विमुक्त' માયા વિગેરે મોહનીય કર્મથી મુક્ત થઇને 'परिव्वएज्जा—परिव्रजेत्' સંયમનું અનુષ્ઠાન કરે ॥૨૩॥

અન્વયાર્થ—વાસ્તવિક પણાથી સ્વસિદ્ધાંત અને પરસિદ્ધાંત વિગેરેની પર્યાલોચના કરીને બધાજ સ્થાવર જંગમ પ્રાણિયોની પ્રાણાતિપાત રૂપ વિરાધનાને છોડીને સંયમ વિનાનું જીવન જીવવાની ઇચ્છા ન કરે તથા અનેક પ્રકારના કષ્ટ અને વિપત્તિયો આવી પડે તો પણ જલ અગ્નિ વિગેરેની મારફત પોતાની આત્મહત્યાની ઈચ્છા પણ ન કરવી. પરંતુ માયા મોહનીય કર્માદિરૂપ વલયથી છુટકારો મેળવીને સંયમનું સેવન કરે ॥૨૩॥

टीका—'आहत्तहीयं' याथातथ्यम्, यथा तथा भावो याथातथ्यम् 'बुज्झिज्जति तिउट्टेज्जा' इति प्रथमगाथामारभ्य 'आहत्तहीयं' इति पर्यन्तं याथातथ्येन स्वसमयपरसमयादिकम् 'समुपेहमाणे' समुत्प्रेक्षमाणः-पर्यालोचयन्-सूत्रप्रतिपादितमर्थं चाऽभ्यसन् 'सव्वेहिं' सर्वेषु 'पाणेहिं' प्राणिषु-स्थावरजङ्गमेषु सूक्ष्मबादरप्रभेदभिन्नेषु 'दंडं' दण्डम्, दण्ड्यन्ते मर्यन्ते प्राणिनो येन स दण्डः-प्राणातिपातादिकं तम् 'णिहाय' निहाय-परित्यज्य संप्राप्तेऽपि प्राणनाशे यावज्जीवं दयाधर्मं न त्यजेत् 'जीवियं' जीवितं-जीवनम्-असंयमजीवितं स्थावरजङ्गमोपमर्दनलक्षणं दीर्घायुष्कं वा नाऽभिलषेत्। परान् व्यापाद्य स्वजीवनमपि नाभिलषेत्। तथा-'णो मरणाहिकंखी' नो मरणाभिकाङ्क्षी परीषहोपसर्गेषु प्राप्तेष्वपि जलानलसंपाताऽऽपादितजन्तूपमर्देन स्वकीयं मरणमपि नाभिकाङ्क्षेत् 'वलयाविमुक्के' वलयाद्विमुक्तः, वलयेन मायादिना मोहनीयकर्मणा विशेषेण मुक्तः

टीकार्थ—यथार्थ वस्तु स्वरूप को अर्थात् 'बुज्झेज्ज तिउट्टेज्जा' इस प्रथम गाथा से लेकर 'आहत्तहियं' इस पद पर्यन्त भली भांति समझ कर, स्वसमय और परसमय आदि का विचार करता हुआ तथा सूत्र प्रतिपादित अर्थ का अभ्यास करता हुआ समस्त स्थावर जंगम, सूक्ष्म बादर आदि प्राणियों के दंड-प्राणातिपात आदि को त्याग दे। प्राणनाश का अवसर आजाने पर भी जीवन पर्यन्त दयाधर्म को न त्यागे। त्रस स्थावर प्राणियों की हिंसा आदि रूप असंयममय जीवन की अथवा दीर्घ आयु की अभिलाषा न करे। दूसरों का घात करके अपने जीवन की कामना न करे। घोर परीषह अथवा उपसर्ग उपस्थित होने पर भी जल या अग्नि में गिर कर या हिंसक प्राणी से अपना घात करवा कर अपने मरण की अभिलाषा न करे। वलय से अर्थात् माया से या

ટીકાર્થ—યથાર્થ વસ્તુ સ્વરૂપને અર્થાત્ 'बुज्जेज्जा तिउट्टेज्जा' આ પહેલી ગાથાથી લઈને 'आहत्तहीय' આ પદ પર્યન્ત સારી રીતે સમજીને સ્વસમય અને પરસમય વિગેરેનો વિચાર કરતાં થકા તથા સૂત્રમાં પ્રતિપાદન કરેલ અર્થનો અભ્યાસ કરતા થકા સઘળા સ્થાવર જંગમ, સૂક્ષ્મ બાદર વિગેરે પ્રાણિયોના દંડ પ્રાણાતિપાત વિગેરેનો ત્યાગ કરે પ્રાણ નાશનો અવસર આવી જાય તો પણ જીવન પર્યન્ત દયાધર્મનો ત્યાગ ન કરે ત્રસ, સ્થાવર પ્રાણિયોની હિંસા વિગેરે રૂપ અસંયમમય જીવનની અથવા લાંબા આયુષ્યની અભિલાષા ન કરે. બીજાઓનો ઘાત કરીને પોતાના જીવનની કામના ન કરે. ઘોર પરીષહ અથવા ઉપસર્ગ ઉપસ્થિત થાય તો પણ પાણી અથવા અગ્નિમાં પડીને અથવા હિંસક પ્રાણિ પાંસે પોતાનો ઘાત કરાવીને પોતાના મરણની ઈચ્છા ન

-रहितः 'परिव्वएज्जा' परिव्रजेत्-संयमानुष्ठानं कुर्यात् सर्वथा प्रमादरहितः संयममार्गे विचरेदिति। 'त्तिबेमि' इति शब्दोऽध्ययनसमाप्ति बोधयति इत्याह तुभ्यं तीर्थंकरोक्तमेव धर्मं याथातथ्यं ब्रवीमि कथयामि। न तु स्वकपोलकल्पितं किमपि भवद्भ्यः प्रतिपादयामि। एतेन अप्रामाण्यशङ्का निरस्ता भवति, निर्दोषतया भगवत आप्तत्वात्। आप्तसमुच्चारितशब्दस्य प्रमाणभूमित्वादिति ॥२३॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूछत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य – जैनधर्मदिवाकर
-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री
"सूत्रकृताङ्गसूत्रस्य" समयार्थबोधिन्या-
ख्यायां व्याख्यायां याथातथ्यनामकम्
त्रयोदशमध्ययनं समाप्तम् ॥१३॥

मोहनीय कर्म से रहित होकर संयम का अनुष्ठान करे सर्वथा प्रमाद रहित होकर संयम के मार्ग में विचरण करे।

यहां 'इति' शब्द अध्ययन की समाप्ति को सूचित करता है। इस प्रकार हे जम्बू! मैं तुम्हें तीर्थंकरोक्तधर्म ही यथार्थ रूप से कहता हूं। आपसे स्वकपोलकल्पित कुछ भी नहीं कह रहा हूं। इससे अप्रमाणता की शंका का निवारण हो जाता है। भगवान् निर्दोष हैं क्योंकि वे आप्त हैं। आप्त का कहा हुआ शब्द प्रामाणिक होता है।

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत
"सूत्रकृताङ्गसूत्र" की समयार्थबोधिनी व्याख्या का याथातथ्य
नामक तेरहवां अध्ययन समाप्त ॥१३॥

करे. वलयथी अथवा मायाथी अथवा मोहनीय कर्मथी रहित थईने संयमनुं अनुष्ठान करे. सर्वथा प्रमाद रहित थइने संयमना मार्गमां विचरे.

अहियां 'इति' शब्द अध्ययननी समाप्तिनु सूचन करे छे. आ रीते हे जम्बू! हुं तमने तीर्थंकरे कहेल धर्मज यथार्थ रूपे कहुं छुं. तमोने हुं स्व कपोलकल्पित कांई पण कहेतो नथी. आ कथनथी अप्रमाणपणानी शंकानुं निवारण थई जाय छे. भगवान् निर्दोष छे, केमके तेओ आप्त छे, आप्ते कहेल शब्द प्रमाण युक्त होय छे ॥२३॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत 'सूत्रकृतांगसूत्र'नी समयार्थबोधिनी व्याख्यानुं याथातथ्यनामनुं तेरमुं अध्ययन समाप्त ॥१३॥

॥ अथ ग्रन्थनामकं चतुर्दशमध्ययनमारभते ॥

गतं याथातथ्य नामकं त्रयोदशमध्ययनं सम्प्रति चतुर्दशं ग्रन्थनामकमध्ययनं प्रारभ्यते। अस्य पूर्वाऽध्ययनेन अयमभिसम्बन्धः, इतः पूर्वाऽध्ययने याथातथ्यमिति सम्यक् चारित्रं प्रतिपादितम्। निर्मलचारित्राऽवाप्तिश्च ग्रन्थपरित्यागादेव संभवति। ग्रन्थ परित्यागश्च ग्रन्थज्ञानेन भवति। अनेन सम्बन्धेन आयातस्य अध्ययनस्येदमादिमं सूत्रम्—

मूलम्—गंथं विहाय इह सिक्खमाणो उट्ठाय सुबंभचेरं वसेज्जा।
ओवायकारी विणयं सुसिक्खे जे छेए विप्पमायं न कुज्जा॥१॥

छाया—ग्रन्थं विहायेह शिक्षमाण, उत्थाय सुब्रह्मचर्यं वसेत्।
अवपातकारी विनयं सुशिक्षेत्, यश्छेको विप्रमादं न कुर्यात् ॥१॥

चौदहवां अध्ययनका प्रारंभ

याथातथ्य नामक तेरहवां अध्ययन समाप्त हुआ। अब ग्रन्थ नामक चौदहवां अध्ययन का आरंभ किया जाता है। पूर्व अध्ययन के साथ इसका यह सम्बन्ध है पूर्व अध्ययन में सम्यक् चारित्यका प्रतिपादन किया गया है। किन्तु निर्मल चारित्र की प्राप्ति ग्रन्थ के त्याग से ही हो सकती है और ग्रन्थ का परित्याग ग्रंथ को जानने से ही हो सकता है। इस सम्बन्ध से आया हुआ इस अध्ययन का यह प्रथम सूत्र है—'गंथं विहाय' इत्यादि।

शब्दार्थ—'इह-इह' इस जिनशासनमें संसार के स्वभाव को जाननेवाला कोई पुरुष 'गंथं-ग्रन्थम्' बाह्याभ्यन्तर धनधान्य आदि

ચૌદમાં અધ્યયનનો પ્રારંભ—

યાથાતથ્ય નામનું તેરમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું. હવે ગ્રન્થ નામનું ચૌદમું અધ્યયન આરંભ કરવામાં આવે છે. પહેલાના તેરમા અધ્યયન સાથે આનો એવો સંબંધ છે કે—પહેલાના અધ્યયનમાં સમ્યક્ ચારિત્રનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે, પરંતુ નિર્મળ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ ગ્રન્થના ત્યાગથી જ થઈ શકે છે, અને ગ્રન્થનો પરિત્યાગ ગ્રંથને જાણવાથી જ સંભવે છે. આ સબંધથી આવેલા આ અધ્યયનનું આ પહેલું સૂત્ર છે—'गंथ विहाय' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'इह-इह' આ જીનશાસનમાં સંસારના સ્વભાવને જાણવાવાળો કોઇ પુરૂષ 'गंथ-ग्रन्थम्' બાહ્ય અને આભ્યન્તર ધનધાન્ય વિગેરે પરિ-

अन्वयार्थः—(इह)-इह-अस्मिन् प्रवचने जिनशासने वा ज्ञातसंसारस्वभावः कश्चित् पुरुषः (गं[illegible]) ग्रन्थम्-बाह्याभ्यन्तरधनधान्यादिकम् 'विहाय' विहाय-परित्यज्य (उट्ठाय) उत्थाय-प्रव्रज्यां गृहीत्वा (सिक्खमाणो) शिक्षमाणः-शिक्षां-ग्रहणासेवनारूपाम् सम्यगासेवमानः (सुबंभचेरं) सुब्रह्मचर्यम्-सम्यग्रूपेण संयमम् (वसेज्जा) वसेत्-आचार्यसमीपे यावज्जीवनं वसेत् तथा (ओवायकारी) अवपातकारी गुर्वाज्ञापरिपालको भूत्वा (विणयं) विनयम् (सुसिक्खे) सुशिक्षेत्-

परिग्रहको 'विहाय-विहाय' छोडकर प्रव्रज्याको 'उट्ठाय-उत्थाय' ग्रहण करके 'सिक्खमाणो-शिक्षमाणः' ग्रहण और आसेवनरूप शिक्षा को करता हुआ 'सुबंभचेरं-सुब्रह्मचर्यम्' सम्यक् प्रकार से संयममें 'वसेज्जा-वसेत्' स्थिर रहे तथा 'ओवायकारी-अवपातकारी' आचार्यादिकी आज्ञा का पालन करता हुआ 'विणयं-विनयं' विनयकी 'सुसिक्खे-सुशिक्षेत्' शिक्षा का अभ्यास करे इस प्रकार 'जे-यः' जो पुरुष 'छेय-छेकः' संयम के पालन में निपुण होकर 'विप्पमायं-विप्रमादम्' कोई भी प्रकार का प्रमाद 'न कुज्जा-न कुर्यात्' न करें अर्थात् सुचारु रूपसे संयमका पालन करे ॥१॥

अन्वयार्थ—इस जिन शासन रूप जैनागम से संसार स्वभाव को जानने वाला पुरुष बाह्य और आभ्यन्तर धनधान्य लोभ क्रोधादि कषाय को छोडकर प्रव्रज्या ग्रहण करने के लिए उद्यत होकर दीक्षा ग्रहण कर ग्रहणासेवना रूप शिक्षा का सम्यग्रूप आसेवन करते हुए आचार्य के समीप अच्छी प्रकार ब्रह्मचर्य रूप संयमका जीवनपर्यन्त

ग्रहने 'विहाय-विहाय' छोडीने प्रव्रज्या 'उट्ठाय-उत्थाय' ग्रहण करीने आसेवन रूप शिक्षा ग्रहण करतो 'सुबंभचेरे-सुब्रह्मचर्यम्' सम्यक् प्रकारथी संयममां 'वसेज्जा-वसेत्' स्थिर रहे तथा 'ओवायकारी-अवपातकारी' आचार्य विगेरेनी आज्ञानुं पालन करतो थको 'विणयं-विनयम्' विनयनी 'सुसिक्खे-सुशिक्षेत्' शिक्षानो अभ्यास करे आ रीते 'जे-य' जे पुरुष 'छेय-छेकः' संयम पालन करवामां निपुण बनीने 'विप्पमाय-विप्रमादम्' कोई पण प्रकारनो प्रमाद 'न कुज्जा-न कुर्यात्' न करे अर्थात् सम्यक् प्रकारथी संयमनुं पालन करे ॥१॥

અન્વયાર્થ—આ જીનશાસન રૂપ જૈનાગમથી સંસારના સ્વભાવને જાણુવાવાળો પુરૂષો બાહ્ય અને આભ્યન્તર ધન ધાન્ય લોભ ક્રોધાદિ કષાયોને છોડીને પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરવા માટે ઉદ્યમી થઈને દીક્ષા ગ્રહણ કરીને ગ્રહણાસેવના રૂપ શિક્ષાનુ સમ્યક્ પ્રકારથી આસેવન કરીને આચાર્યની પાસે સારી

ग्रहणासेवनाशिक्षाभ्यां विनयं सम्यगभ्यस्येत् एवम् (जे) यः (छेय) छेकः संयमानुष्ठाने निपुणः (विप्पमायं) विप्रमादम्-विविधं प्रमादम् (न कुज्जा) न कुर्यात् ।१।

टीका—'इह' इह-अस्मिन् प्रवचने वा जिनशासने ज्ञातसंसारस्वभावः कश्चित् 'गंथं' ग्रन्थम्-बाह्याभ्यन्तरं धनधान्यद्विपदचतुष्पदादिकम् 'विहाय' परित्यज्य, ज्ञातसंसारस्वभावः पुरुषः येनाऽऽत्मा ग्रथ्यते-बध्यते स ग्रन्थः, तादृशं द्विपदचतुष्पदधनधान्यादिकं ग्रन्थपदाभिलप्यं परित्यज्य प्रव्रजितः सन् 'उट्ठाय' सदुत्थानेन उत्थाय 'सिक्खमाणो' शिक्षमाणः शिक्षा-ग्रहणारूपामासेवनारूपां च सम्यगासेवमानः 'सुबंभचेरं' सुब्रह्मचर्यं सुष्ठु-शोभनं नवभिर्ब्रह्मचर्यगुप्तिभिर्गुप्तं नववाटिकाविशुद्धं ब्रह्मचर्यं-संयमः तम् 'वसेज्जा' वसेत्-परिपालयेत् तथा 'ओवायकारी' अवपातकारी अवपातो गुरूणामाज्ञा तत्कारी, सदा गुर्वाज्ञा परिपालको भवेत् । तथा भूतः सन् 'विणयं' विनयम् विनीयते-अपनीयते कर्म येन सो विनयः, तम् 'सुसिक्खे' सुशिक्षेत्-ग्रहणाऽऽसेवनाभ्यां विनयं सम्यग् अभ्य-

पालन करे और गुरु की आज्ञा का पालक होकर ग्रहणासेवना द्वारा विनय का सम्यक् प्रकार से अभ्यास करे (सीखे) और संयमानुष्ठान में निपुण होकर किसी भी प्रमाद को न करे अर्थात् सभी प्रमादों को छोड दे ॥१॥

टीकार्थ—इस जिन प्रवचन में या लोक में संसार के स्वभाव को जान लेनेवाला पुरुष आत्मा के बन्ध के कारणभूत द्विपद चतुष्पद धन धान्य आदि बाह्य आभ्यन्तर ग्रन्थ परिग्रह को त्याग कर दीक्षा अंगीकार करके, ग्रहणरूप और आसेवन रूप शिक्षा का सेवन करता हुआ नव वाडों से युक्त ब्रह्मचर्य का पालन करे। जीवनपर्यन्त आचार्य के समीप निवास करे। सदैव गुरुजनों की आज्ञा का पालन करे। सूत्राध्ययन रूप ग्रहण और प्रक्षेपणादि रूप आसेवन विनय का सम्यक् प्रकार से सेवन करे। जो

રીતે બ્રહ્મચર્ય રૂપ સંયમનું જીવન પર્યન્ત પાલન કરે અને ગુરૂની આજ્ઞા પાલક બનીને ગ્રહણાસેવના દ્વારા સારી રીતે વિનયનો અભ્યાસ કરે (સીખે) અને સંયમ પાલનમાં નિપુણ બનીને કોઇ પણ પ્રકારનો પ્રમાદ ન કરે અર્થાત્ બધાજ પ્રમાદોનો ત્યાગ કરે ॥૧॥

ટીકાર્થ—આ જીનપ્રવચનમાં અથવા આ લોકમાં સંસારના સ્વભાવને જાણવા વાળો પુરૂષ આત્માના બંધના કારણભૂત દ્વિપદ, ચતુષ્પદ, ધન, ધાન્ય વિગેરે બાહ્ય અને આભ્યન્તર ગ્રન્થ, અર્થાત્ પરિગ્રહનો ત્યાગ કરીને તથા દીક્ષાનો સ્વીકાર કરીને, સૂત્રાધ્યયન રૂપ ગ્રહણ શિક્ષાને અને પ્રક્ષેપણાદિ રૂપ આસેવન શિક્ષાનું સેવન કરતાં નવ વાડોથી યુક્ત બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરે। જીવન પર્યન્ત

स्येत्। 'जे' यः 'छेय' छेकः–निपुणः–विवेककुशलः, संयमाऽनुष्ठाने आचार्योपदेशे वा 'विप्पमायं' विप्रमादम्–विविधं प्रमादम् 'न कुज्जा' न कुर्यात् यथाहि कश्चिद्रोगी वैद्योपदेशं कुर्वाणः स्वकीयप्रशंसां नैरुज्यं च प्राप्नोति, तथा यावज्जीवनमाचार्योपदेशं संयमं च अनुपालयन् सावद्यग्रन्थपरित्यागी मुनिः पापकर्मौषधस्थानीयाचार्यवचनपरिपालकः सन् लोकप्रशंसाम्–विविधं प्रमादम् 'न कुज्जा' न कुर्यात्, यथाहि कश्चिद्रोगी वैद्योपदेशं कुर्वाणः स्वकीयप्रशंसां नैरुज्यं च प्राप्नोति, तथा यावज्जीवनमाचार्योपदेशं संयमं च अनुपालयन् सावद्यग्रन्थ परित्यागी मुनिः पापकर्मौषधस्थानीयाचार्यवचनपरिपालकः सन् लोकप्रशंसाम् अशेषकर्मक्षयं च प्राप्नोति, इति। इहलोके ग्रन्थं परित्यज्य शिक्षां समुपलभ्य, दीक्षितो दीक्षया सम्यग्ब्रह्मचर्यं पालयेत्। तथा गुरोराज्ञां परिपालयन् विनयं

संयम के अनुष्ठान में कुशल है या आचार्य के उपदेश को ग्रहण करने में कुशल है। वह प्रमाद न करे। जैसे रोगी वैद्य के उपदेश के अनुसार आचरण करता हुआ प्रशंसा और नीरोगता प्राप्त करता है। उसी प्रकार यावज्जीवन आचार्य के उपदेश को तथा संयम को पालता हुआ सावद्य ग्रन्थ को त्याग करनेवाला एवं पापकर्म के औषधरूप आचार्य के वचन का पालक साधु प्रशंसा प्राप्त करता है। लोग उसे कहते हैं 'अहो! गुरु का आज्ञाकारी यह मुनि धन्य है। वह समस्त कर्मों का क्षय करता है।

तात्पर्य यह है कि–इस लोक में परिग्रह को त्याग कर, शिक्षा प्राप्त करके और दीक्षा ग्रहण करके सम्यक् ब्रह्मचर्य का पालन करे।

આચાર્ય સમીપે નિવાસ કરે. હમેશાં ગુરૂજનોની આજ્ઞાનું પાલન કરે ગ્રહણ અને આસેવન રૂપ વિનયનું સારી રીતે સેવન કરે. જે સંયમના અનુષ્ઠાનમાં કુશળ એવા અથવા આચાર્યના ઉપદેશને ગ્રહણ કરવામાં કુશળ એવા શિષ્યે પ્રમાદ ન કરવો. જેમ રોગી વૈદ્યના ઉપદેશ પ્રમાણે આચરણ કરતો થકો પ્રશંસા અને નીરોગી પણું પ્રાપ્ત કરે છે, એજ પ્રમાણે જીવન પર્યન્ત આચાર્યના ઉપદેશનુ તથા સંયમનું પાલન કરતા થકા સાવદ્ય ગ્રન્થનો ત્યાગ કરવાવાળા સાધુ પાપકર્મના ઔષધ રૂપ આચાર્યના વચનનું પાલન કરનાર પ્રશંસા પ્રાપ્ત કરે છે. લોક તેને કહે છે કે–અહો! ગુરૂની આજ્ઞાકારી આ મુનિને ધન્ય છે. તે સઘળા કર્મોનો ક્ષય કરે છે.

તાત્પર્ય એ છે કે—આ લોકમાં પરિગ્રહનો ત્યાગ કરીને શિક્ષા પ્રાપ્ત

शिक्षेत्। तथा संयमानुष्ठानं कुर्वन् प्रमादं न कुर्यात्, एवं करणेन साधुः स्वसमुदाये प्रशंसाया अशेषकर्मक्षयरूपमोक्षस्य चाधिकारी भवतीति भावः ॥१॥

यस्तु यावज्जीवं गुरुवचनपरतन्त्रः सम्यक् संयमं परिपालयन् गुरुमनुवर्त्तते स उत्तरति संसारसागरम्, यस्तु तदाज्ञामननुरुन्धानः स्वच्छन्दतामवलम्ब्य गच्छाद्विनिर्गत्यैकाकी विहरति, तस्याऽपायं दर्शयति सूत्रकारः–'जहा' इत्यादि।

मूलम्–जहा दियापोतमपत्तजातं सावासगा पविउं मन्नमाणं।
तमचाइयं तरुणमपत्तजातं ढंकाइ अव्वत्तगमं हरेज्जा ॥२॥

छाया–-यथा द्विजपोतमपत्रजातं, स्वावासकात् प्लवितुं मन्यमानम्।
तमशक्नुवन्तं तरुणमपत्रजातं, ढङ्कादयोऽव्यक्तगमं हरेयुः ॥२॥

गुरु की आज्ञा पालता हुआ विनय को सीखे। संयम का अनुष्ठान करने में प्रमाद न करे ॥१॥

जो यावज्जीवन गुरुवचन के अधीन होकर संयम का परिपालन करता है, वह संसार सागर को पार कर लेता है। इसके विपरीत जो गुरु आज्ञा का पालन न करके स्वच्छन्द बन जाता है और गच्छ से निकल कर एकाकी विहार करता है। उसको क्या अपाय (कष्ट) होता है, यह सूत्रकार दिखलाते हुए कहते हैं–'जहा' इत्यादि।

शब्दार्थ—'जहा-यथा' जिस प्रकार से 'अपत्तजातं-अपत्रजातम्' जिसको पंख आई न हो ऐसा पक्षी का बच्चा 'सावासगा-स्वावासकात्' अपने निवासस्थान से 'पविउं-प्लवितुम्' उडने को 'मन्नमाणं-

---

કરીને અને દીક્ષા ગ્રહણ કરીને સમ્યક્ બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરે. ગુરુની આજ્ઞાનું પાલન કરતા થકા વિનય સીખે. સંયમનું અનુષ્ઠાન કરવામાં પ્રમાદ ન કરે ॥૧॥

જેઓ જીવન પર્યન્ત ગુરૂ વચનને આધીન થઇને સંયમનું પાલન કરે છે, તેઓ સંસાર સાગરને પાર કરી લે છે, તેથી ઉલ્ટા જે ગુરૂ આજ્ઞાનું પાલન ન કરતાં સ્વચ્છંદ બની જાય છે, અને ગચ્છથી બહાર નીકળીને એકલે વિહાર કરે છે, તેને શું અપાય (કષ્ટ) થાય છે, એ બતાવવા માટે સૂત્રકાર 'जहा' ઇત્યાદિ ગાથાનું કથન કરે છે.

શબ્દાર્થ—'जहा-यथा' જે પ્રમાણે 'अपत्तजातं-अपत्रजातम्' જેને પાંખ આવી ન હોય એવું પક્ષીનું બચ્ચું 'सावासगा-स्वावासकात्' પોતાના નિવાસસ્થાનથી 'पविउं-प्लवितुम्' ઉડવાની 'मन्नमाणं-मन्यमानम्' ઇચ્છા કરતો

अन्वयार्थः—(जहा) तथा-येन प्रकारेण (अपत्तजातं) अपत्रजातम्-अनुत्पन्नपक्षम् (सावासगा) स्वावासकात्-स्वकुलाय् (पविउं) प्लवितुम्-उत्पतितुम् (मन्नमाणं) मन्यमानम्, परन्तु उत्पतितुम् (अचाइय) अशक्नुवन्तम् (तं तरुणं) तं तरुणम् आत्मानं मन्यमानं तं बालम् (दियापोतं) द्विजपोतं पक्षिशिशुम् (अपत्तजातं) अपत्रजातम्-पक्षरहितम् अतएव (अव्वत्तगमं) अव्यक्तगमम् उड्डीय गन्तुमसमर्थं ज्ञात्वा (ढंकाइ) ढङ्कादयो मांसाभिरुचयः पक्षिणः (हरेज्जा) हरेयुः-चञ्च्वा उत्थाप्य नयेयुः व्यापादयेयुरितिभावः। यथाऽजातपक्षं पक्षि

मन्यमानम्' इच्छा करता हुआ उडने में 'अचाइयं-अशक्नुवन्तम्' अशक्तिवाला होता है ऐसा ही 'तं तरुणं-तं तरुणम्' अपने को तरुण माननेवाला उस बाल अज्ञानी को 'अपत्तजातं-अपत्रजातम्' पंखरहित ऐसे 'दियापोतं-द्विजपोतम्' पक्षि शिशु कि जो 'अव्वत्तगमं-अव्यक्तगमम्' उडकर जाने में असमर्थ है ऐसे पक्षिशावकको 'ढंकाइ-ढङ्कादयः' ढङ्क आदि मांसाहारी पक्षी 'हरेज्जा-हरेयुः' हर लेते हैं अर्थात् मार डालते हैं ॥२॥

अन्वयार्थ—जिस प्रकार अनुत्पन्न पांखवाले पक्षी के बच्चे जो कि अपने घोंसले से उडना चाहता है। किन्तु पांख न होने से उड कर जाने में असमर्थ है। ऐसे अपने को तरुण मानने वाले पांख रहित पक्षी के शिशु को ढङ्क वगैरह मांस भक्षक पक्षी मार डालते हैं। अर्थात् नन्हें पक्षी के शावक (बच्चे) जो कि घोंसला छोडकर इधर उधर भटकता रहता है। उसको मांस खानेवाले ढङ्क वगैरह बडे घातकी पक्षी

પરંતુ ઉડવામાં 'अचाइयं-अशक्नुवन्तम्' અશક્ત હોય છે એવા 'तं तरुणं-तं तरुणम्' પોતાને તરૂણ માનવાવાળા એ બાલ-અજ્ઞાનીને 'अपत्तजातं-अपत्रजातम्' પાંખ વિનાના એવા 'दियापोतं-द्विजपोतम्' પક્ષિના બાલકની કે જે 'अव्वत्तगमं-अव्यक्तगमम्' ઉડીને જવામાં અસમર્થ છે. એવા પક્ષિના બચ્ચાને 'ढंकाइ-ढङ्कादयः' ઢંક વિગેરે માંસાહારી પક્ષી 'हरेज्जा-हरेयु' હરી લે છે. અર્થાત્ મારી નાખે છે. ॥૨॥

અન્વયાર્થ—જે પ્રમાણે જેની પાંખ આવી નથી તેવું પક્ષીનું બચ્ચું કે જે પોતાના માળામાંથી ઉડવા ઈચ્છે છે પરંતુ પાંખ ન હોવાથી ઉડીને બહાર જવા શક્તિમાન્ નથી એવા અને પોતાને તરૂણ માનવાવાળા પાંખ વિનાના પક્ષીના બચ્ચાને ઢંક વિગેરે માંસભક્ષક પક્ષિયો મારી નાખે છે. અર્થાત્ નાના પક્ષિના બચ્ચાને કે જે માળો છોડીને આમ તેમ ભટકે છે, તેને માંસભક્ષક પક્ષિઓ જબર જસ્તીથી મારીને ખાઈ જાય છે. એજ પ્રમાણે એકલાજ-સમુ-

शावकं नीडं विहाय इतस्ततः परिभ्रमन्तं मांसभक्षका ढङ्कादयो बलाद् नीत्वा भक्षयन्ति, तथैव एकाकिनं पृथग्भूय विहरन्तं साधुमपि अपरिपक्वबुद्धिं परतीर्थिकाः स्वमतं ग्राहयितुं हरेयुरिति भावः ॥२॥

टीका—'जहा' यथा—येन प्रकारेण 'दियापोतं' द्विजपोतम्—पक्षिशिशुम् 'अपत्तजातं' अपत्रजातं पतन्ति—गच्छन्ति येन तत् पत्रम्—पत्रम् न जातं यस्य सोऽपत्रजातः, तम् 'सावासगा' स्वावासकात्—स्वीयनीडात् 'पविउं' प्लवितुम्—उत्पतितुम् 'मन्नामाणं' मन्यमानम्—इतोऽहमुड्डीयाऽन्यत्र गमिष्यामीति कृत्वोत्प्लुतम्, परन्तु उत्पतितुम् 'अचाइयं' अशक्नुवन्तम् 'तरुणं' तरुणम्—बालम् 'अपत्तजातं' अपत्रजातं—पक्षरहितं पक्षिशावकं ज्ञात्वा 'ढंकाइ' ढङ्कादयो मांसाऽभिरुचयः पक्षिणः 'अव्वत्तगमं' अव्यक्तगमम्—उड्डीय गन्तुमसमर्थम् 'हरेज्जा'

जबरदस्ती मारकर खा जाते हैं। वैसे ही समुदाय से अलग होकर विहार करनेवाले अपरिपक्व बुद्धि साधु को भी दूसरे तीर्थिक अन्य मतावलम्बी अपने मत को स्वीकार करानेके लिये हर कर ले जाते हैं ॥२॥

टीकार्थ—जिसके पंख उगे नहीं हैं ऐसा कोई पक्षी का बच्चा अपने घोंसले से बाहर उडने की इच्छा करता है, वह सोचता है कि मैं यहां से उडकर अन्यत्र जाऊंगा। किन्तु वह उडने में असमर्थ हो जाता है और ढंक आदि पक्षी उसे बिना पांखों का पक्षी का बच्चा समझ कर हरण कर लेते हैं और मार डालते हैं।

तात्पर्य यह है कि कोई पक्षी का बच्चा, जिसके अभी तक पंख नहीं उगे हैं। अपने घोंसले से बाहर निकल कर उडना चाहता है, पर वह पांखों के अभाव में उड नहीं सकता। उसे इधर-उधर अकेला

દાયથી અલગ થઈને વિહાર કરવાવાળા અપરિપકવ બુદ્ધિવાળા સાધુને પણ અન્યતીર્થિક પોતાના મતનો સ્વીકાર કરાવવા માટે હરીને લઈ જાય છે. ॥૨॥

ટીકાર્થ—જેની પાંખ ઉગી નથી, એવું કોઈ પક્ષીનું બચ્ચું પોતાના માળાથી બહાર ઉડવાની ઇચ્છા કરે છે, અને તે વિચારે કે હું અહિંથી ઉડીને બીજે જઈશ. પરંતુ તે ઉડવામાં અસમર્થ થાય છે. અને ઢંક કંક વિગેરે હિંસક પક્ષિઓ તેના પાંખ વગરનું સમજીને તેને પકડીને લઈ જાય છે, અર્થાત્ મારી નાખે છે.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—કોઈ પક્ષીનું બચ્ચું કે જેને પાંખ ઉગી ન હોય, એવું તે પોતાના માળામાંથી બહાર નીકળીને ઉડવાની ઇચ્છા કરે છે, પરંતુ તે પાંખોના અભાવને લીધે ઉડી શકતું નથી. તેને આમ તેમ એકલું

हरेयुः-नयेयुः-विनिर्गतयेयुरिति। यथाऽजातपक्षं पक्षिणो बालं नीडं विहाय इतस्ततः परिभ्रमन्तं स्वस्थानाद् वियुक्तं मांसभक्षका ढङ्कादयोऽश्नन्ति, एवमेव एकाकिनं पृथग्भूय विहरन्तं साधुमपि अपरिपक्वबुद्धिं कदाचित्परतीर्थिकाः स्वमतं ग्राहयितुं हरेयुरिति भावः ॥२॥

मूलम्—एवं तु सेहं पि अपुट्ठधम्मं निस्सारियं वुसिमं मन्नमाणा।
दियस्स छायं व अपत्तजायं हरिंसु पावधम्मा अणेगे ॥३॥

छाया—एवं तु शैक्षमप्यपुष्टधर्माणं, निस्सारितं वश्यं मन्यमानाः।
द्विजस्य शावमिवाऽपत्रजातं, हरेयुः पापधर्माणोऽनेके ॥३॥

घूमते देख हिंसक पक्षी हरण कर ले जाते हैं और मार डालते हैं। इसी प्रकार गच्छ से अलग होकर एकाकी विचरण करनेवाले अपरिपक्व बुद्धि साधु को देखकर अन्यतीर्थिक अपने मत में दीक्षित करने के लिए हर लेते हैं ॥२॥

'एवं तु सेहं पि' इत्यादि।

शब्दार्थ—'एवं तु-एवं तु' पूर्वोक्त प्रकार से 'अपुट्ठधम्मं-अपुष्टधर्माणम् श्रुतचारित्र धर्म में निपुण न होने वाले ' सेहंपि-शिष्यमपि' नव दीक्षित शिष्यको भी 'निस्सारियं-निस्सारितम्' गच्छसे निकले हुए देखकर 'वुसिमं-वश्यम्' अपने अधीन 'मन्नमाणा-मन्यमानाः' समझतेहुए 'अणेगे-अनेको बहुत से 'पावधम्मा-पापधर्माणः' पाखण्डी ऐसे परतीर्थिक 'दियस्स-द्विजस्य' पक्षी के 'अपत्तजायं-अपत्र

ફરતું જોઈને હિંસક પક્ષી તેને પકડીને લઈ જાય છે, અને મારી નાખે છે. એજ પ્રમાણે ગચ્છથી જૂદા પડીને એકલા વિચરણ (વિહાર) કરવાવાળા અપરિપકવ બુદ્ધિવાળા સાધુને જોઈને અન્ય મતવાળાઓ પોતાના મતમાં લઈ જવા માટે તેનું હરણ કરે છે. અર્થાત્ તેને ફસાવીને લઈ જાય છે. ॥૨॥

'एव तु सेहंपि' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'एव तु-एव तु' પૂર્વોક્ત પ્રકારે 'अपुट्ठधम्मं-अपुष्टधर्माणम्' શ્રુત ચારિત્ર ધર્મમાં નિપુણ ન થવાવાળા 'सेहंपि-शिष्यमपि' નવીન દીક્ષા ધારણ કરેલ શિષ્યને પણ 'निस्सारियं-निस्सारितम्' ગચ્છની બહાર નિકળેલે। જોઈને 'वुसिमं-वश्यम्' પોતાને આધીન 'मन्नमाणा-मन्यमाना' માનવાવાળા 'अणेगे-अनेके' અનેક पावधम्मा-पापधर्माणः' પાખંડી એવા પરતીર્થિકો 'दियस्स-

अन्वयार्थः—(एवंतु) एवं तु-पूर्वोक्तप्रकारेण (अपुट्ठधम्मं) अपुष्टधर्माणम् अपूर्ण श्रुतचारित्रधर्माणम्। 'सेहं पि' शैक्षं-शिष्यमपि नवदीक्षितम् (निस्सारियं) निस्सारितम्-पाखण्डिभिः प्रतार्य गच्छान्निष्कासितम् (वुसिमं) वृषिमन्तं चारित्रवन्तं शिष्यम् (मन्नमाणा) मन्यमाना (अणेगे) अनेके (पावधम्मा) पापधर्माणः-पाखण्डिनः परतीर्थिकाः (दियस्स) द्विजस्य-पक्षिणः (अपत्तजायं) अपत्रजातम् -अनुत्पन्नपक्षम् स्वावासान्निस्सृतम् (छावं) शावम्-शिशुम् (व) इव (हरेज्जा) हरेयु -नयेयुः ॥३॥

टीका—दार्ष्टान्तिके योजयति-'एवं तु' एवं तु-पूर्वोक्तप्रकारेण, तत्राऽपुष्टपक्षत्वम्, इह तु शब्दः-अपुष्टधर्मत्वमिति वैशिष्टयं दर्शयति-'अपुट्ठधम्मं' अपुष्टधर्माणम्-अपुष्टः-अपरिणतो धर्मः श्रुतचारित्राख्यो यस्य तं-धर्मस्य पूर्णसामग्रीरहितम् 'सेहंपि' शिष्यम्-नवदीक्षितं गच्छक्रियामनवगच्छन्तम् 'निस्सा·

जातम्' पंख रहित 'छावंव शावमिव' बच्चे के जैसे 'हरेयुः' हरण कर ले जाते हैं ॥३॥

अन्वयार्थ—पूर्वोक्त प्रकार से अपुष्ट श्रुतचारित्र धर्मवाले नवीन दीक्षित साधु शिष्य को समुदाय से बाहर निकाले हुए देख कर उसको अपने वश में मानते हुए अनेको पाखण्डी परतीर्थिक ठग कर अनुत्पन्न पांखवाले पक्षी के बच्चे के समान हर लेते हैं अर्थात् अपने अधीन बनाकर अपने मतमें फसाते हैं ॥३॥

टीकार्थ—उल्लिखित दृष्टान्त को दार्ष्टान्तिक के साथ घटित करते हैं। जैसे पक्षी का बच्चा अपुष्ट पांखोंवाला होता है। उसी प्रकार यहां साधु अपुष्ट धर्मवाला होता है। अर्थात् उसमें श्रुतचारित्र धर्म सम्यक् प्रकारसे परिणत नहीं हो पाया है। वह गच्छ की क्रिया को समझ

द्विजस्य' પક્ષિના 'अपत्तजायं-अपत्रजातम्' પાંખ વિનાના 'छावंव-शावकमिव' બચ્ચાની જેમ 'हरेज्जा-हरेयुः' હરી લે છે. ॥૩॥

અન્વયાર્થ—પૂર્વોક્ત પ્રકારથી અપુષ્ટ શ્રુતચારિત્ર ધર્મવાળા નવ દીક્ષિત સાધુને સમુદાયથી બહાર નીકળેલ જોઈને તેને પોતાને વશ માનીને અનેક પાખંડી પરતીર્થિકો ઠગીને પાંખ ફૂટયા વિનાના પક્ષિના બચ્ચાની માફક તેને હરી લે છે. અર્થાત્ પોતાને વશ કરી પોતાના મતમાં ફસાવી લે છે ॥૩॥

ટીકાર્થ—ઉપર બતાવેલા દૃષ્ટાન્તને દાર્ષ્ટાન્તિક સાથે ઘટાવે છે. જેમ પક્ષિનું બચ્ચું અપુષ્ટ પાંખોવાળું હોય છે. એજ પ્રમાણે અહિયાં સાધુ અપુષ્ટ ધર્મવાળો હોય છે અર્થાત્ તેનામાં શ્રુતચારિત્ર ધર્મ સારી રીતે પરિણત થયેલ નથી તે ગચ્છની ક્રિયાને સમજેલ નથી. એવા અપરિપકવ સાધુને

रिय' निस्सारितम्-पाखण्डिभिः प्रतार्य निष्कासितं स्वगच्छतः स्वयमेव निः सृतं वा तम् अवलोक्य 'वुसिमं' संयमयुक्तम् 'मन्नमाणा' मन्यमानाः 'अणेगे' अनेके 'पावधम्मा' पापधर्माणः-पाखण्डिनः परतीर्थिकाः स्वकुटुम्बिनो वा प्रतारयन्ति प्रतार्य मार्गाच्च्यावयन्ति। कमिव 'अपत्तजायं' अपत्रजातम् 'छावं' शावम् 'व' इव कस्य-'दियस्स' द्विजस्य-पक्षिणः, अपत्रजातं पक्षिशिशुमिव शिष्यम् 'हरिंसु' हरेयुः ते परतीर्थिका अपुष्टधर्माणं, यथा पक्षरहितं पक्षिशिशुं मांसभक्षकाः पक्षिणो हरन्ति, एवं निर्बलं शिष्यं स्वगच्छाद्विनिर्गतं यथा तथा वा तमेकाकिनं परतीर्थिकाः स्वकुटुम्बिनो वा नयेयुः, पूर्वं चाटुवचनैः व्यामोह्य पश्चान्मार्गाद्भ्रष्टं कुर्वन्तीति समुदितार्थः ॥३॥

एकाकीभूय विहरतः साधोरनेके दोषाः संभवन्ति, अतः सदैव गुरुकुले वासो विधेय इति दर्शयति सूत्रकारः 'ओसाणं' इत्यादि।

मूलम्-ओसाणमिच्छे मणुए समाहिं अणोसिए णांतकरेइ णच्चा।
ओभासमाणे दवियस्स वित्तं
ण णिक्कसे बहिया आसुपन्ने ॥४॥

छाया—अवसानमिच्छेन्मनुजः समाधिं, मनुषितोनान्तकर इति ज्ञात्वा।
अवभासयन् द्रव्यस्य वृत्तं, न निष्कसेद्वहिराशुप्रज्ञः ॥४॥

नहीं पाया है। ऐसे अपरिपक्व साधु को गच्छ से गुरुवर्ग द्वारा निकाला हुआ या स्वयं निकला हुआ देख कर अपने हाथ आया जान कर, अनेक पापधर्मी पाखण्डी परतीर्थिक या उसके कुटुम्बी जन प्रलोभन देकर मार्ग से भ्रष्ट कर देते हैं। ठीक उसी प्रकार जैसे बिना पाखों के पक्षी शावक को ढंक आदि मांस भक्षी पक्षी हरण कर लेते हैं।३।

एकाकी होकर विचरण करने वाले साधु को अनेक दोष उत्पन्न होते हैं। अतएव सदैव गुरुकुल में निवास करना चाहिए। यह सूत्र-

ગચ્છથી ગુરૂવર્ગ દ્વારા બહાર કહાડેલો અથવા સ્વયં બહાર નીકળેલો જોઈને પોતાના હાથમાં આવેલ સમજીને અનેક પાપધર્મી પાખંડી પરતીથિક અથવા તેના કુટુમ્બીયો લોભાવીને માર્ગથી ભ્રષ્ટ કરે છે. જેમકે પાંખ વિનાના પક્ષીના બચ્ચાને ઢંક કંક વિગેરે માંસ ખાનારા પક્ષી હરણુ કરીને લઈ જાય છે. ॥૩॥

એકલા થઈને વિહાર કરવાવાળા સાધુને અનેક દોષો ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી સદા ગુરૂકુળમાં જ વાસ કરવો જોઈએ. તે બતાવવા સૂત્રકાર કહે છે

अन्वयार्थः—(मणुए) मनुजः-साधुः (अणोसिए) अनुषितः स्वच्छन्द चारी सन् (णंतकर) नान्तकरः-कर्मक्षयकारको न भवति (इइ) इति-इत्येवम् (णच्चा) ज्ञात्वा-सम्यग्विचार्य (ओसाणं) अवसानम् गुरुकुलनिवासम् तथा (समाहिं) समाधिम्-संयमानुष्ठानम् (इच्छे) इच्छेत्-वाञ्छेत् एवम् (दवियस्स) द्रव्यस्य-भव्यस्य मोक्षगमनयोग्यस्य साधोः यत् (वित्तं) वृत्तम्-सर्वज्ञप्रतिपादित संयममार्गम् (ओभासमाणे) अवभासयन्-जिनधर्मं प्रकाशयन् (बहिया) बहिः-

कार दिखलाते हैं-'ओसाणं' इत्यादि।

शब्दार्थ—'मणुए-मनुजः' मनुष्य 'अणोसिए-अनुषितः' गुरु कुल में निवास न करनेवाला-अर्थात् स्वच्छंदाचरण करने से 'णंतकर-नान्तकरः' कर्म का क्षय करनेवाला नहीं है 'इइ-इति' इस प्रकार से 'णच्चा ज्ञात्वा' जानकर 'आसुपन्ने-आशुप्रज्ञः' बुद्धिमान् पुरुष 'ओसाणं-अवसानम्' गुरु गच्छ में निवास करने की तथा 'समाहिं'-समाधिम् संयमानुष्ठान करने की 'इच्छे-इच्छेत्' इच्छा करे इस प्रकार करने से 'दवियस्स-द्रव्यस्य' मुक्तिगमन योग्य साधु के जो 'वित्तं'-वृत्तं सर्वज्ञ प्रतिपादित संयममार्ग को 'ओभासमाणे-अवभासयन्' प्रगट करता हुआ 'बहिया' बहिः' गच्छके बाहर 'ण णिक्कसे-न निष्कसेत्' न नीकले अर्थात् स्वच्छंदाचारी न बने ॥४॥

अन्वयार्थ—मनमानी विचरने वाला अनवस्थित स्वच्छन्दचारी साधु कर्मका क्षय करनेवाला नहीं हो सकता। ऐसा समझ कर और विचार कर साधु गुरुकुल में निवास और संयमानुष्ठान करने की

छे—'ओसाणं' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—મણુએ-મનુજઃ' મનુષ્ય 'અણોસિએ-અનુષિતઃ' ગુરૂકુળમાં નિવાસ કરવાવાળો અર્થાત્ સ્વચ્છંદ આચરણ કરવાથી 'णंतकरे-नान्तकरः' કર્મનો ક્ષય કરી શકતો નથી. 'इइ-इति' આ પ્રમાણે 'णच्चा-ज्ञात्वा' જાણીને 'आसुपन्ने-आशुप्रज्ञः' બુદ્ધિમાન્ પુરૂષ 'ओसाणं-अवसानम्' ગુરૂકુળમાં નિવાસ કરવાની 'इच्छे-इच्छेत्' ઈચ્છા કરે આ પ્રમાણે કરવાથી 'दवियस्स-द्रव्यस्य' મુક્તિમાર્ગને યોગ્ય સાધુને જે 'वित्त-वृत्त' સર્વજ્ઞે પ્રતિપાદન કરેલ સંયમ માર્ગને 'ओभासमाणे-अवभासयन्' પ્રગટ કરતો થકો 'बहिया-बहिः' ગચ્છની બહાર 'ण णिक्कसे-न निष्कसेत' ન નીકળે અર્થાત્ સ્વચ્છંદાચારી ન બને ॥૪॥

અન્વયાર્થ—મનસ્વી પણે વિચરવાવાળો અસ્થિર બુદ્ધિવાળો અને સ્વચ્છન્દાચારી સાધુ કર્મનો ક્ષય કરવામા સમર્થ થઇ શકતો નથી. આ રીતે સમજીને અને વિચારીને સાધુ ગુરૂકુળમાં જ રહેવાની અને સંયમાનુષ્ઠાન કરવા-

गुरुकुलात् गच्छाद्वा बहिः (ण णिक्कसे) न निष्कसेत्-अन्यत्र नोपवसेत् स्वच्छन्दचारी न भवेदिति भावः ॥४॥

टीका ...'मणुए' मनुजः-साधुः 'अणोसिए' अनुषितोऽनवस्थितः-स्वच्छन्द चारी 'णंतकर' नान्तकरः-कर्मक्षयकारको न भवति 'इइ' इत्येवं 'णच्चा' ज्ञात्वा -सम्यग् विचार्य 'ओसाणं' अवसानम्-गुरुकुले सदैवाऽवस्थानम्-निवासं याव ज्जीवम् तथा 'समाहिं' समाधिम्-संयमाऽनुष्ठानरूपाम् 'इच्छे' इच्छेत्-वाञ्छेत्, स एव प्रतिज्ञातमर्थं प्रतिपालयितुं शक्ष्यति, यो गुरुकुले सदैव तिष्ठति, नान्यथा तत्संभवति । गुरुकुलवासरहितस्य ज्ञानमुपहासमायं भवति ।

तदुक्तम्—'नहि भवति निर्विगोपकमनुपासितगुरुकुलस्य विज्ञानम् ।
प्रकटितपश्चाद्भागं पश्यत नृत्यं मयूरस्य ॥१॥

इच्छा करे । एवं भव्य मोक्ष गमन योग्य साधु का वृत्त को जो कि सर्वज्ञ द्वारा प्रतिपादित संयम मार्ग और जिनधर्म है उसको प्रकाशित करते हुए गुरुकुल से या गच्छ से बाहर न निकले ।।४।

टीकार्थ—जो मनुष्य अर्थात् साधु गच्छ में निवास न करके स्वच्छन्द विचरण करता है, वह कर्मों का क्षय नहीं कर सकता । ऐसा विचार करके साधु सदैव गुरुकुल में रहने की इच्छा करे और सम्यक् अनुष्ठान करने की अभिलाषा करे । जो सदैव गुरु के समीप निवास करेगा, वही अपनी प्रतिज्ञा का पालन करने में समर्थ होगा। । इसके विना प्रतिज्ञा का पालन नहीं हो सकता । गुरुकुलवास से रहित पुरुष का ज्ञान हास्यास्पद होता है। कहा भी है—'नहि भवति निर्विगोपक' इत्यादि ।

નીજ ઇચ્છા કરે, તથા ભવ્ય મોક્ષ ગમન યોગ્ય સાધુના વૃત્તાંતને કે જે સર્વજ્ઞ દ્વારા પ્રતિપાદિત સંયમ માર્ગ અને જૈનધર્મ છે, તેનો પ્રકાશ કરતા થકા ગુરૂકુળમાંથી અથવા ગચ્છમાંથી બહાર નીકળે નહીં અર્થાત્ સ્વચ્છંદા-ચારી ન બને ॥૪॥

ટીકાર્થ—જે મનુષ્ય અર્થાત્ સાધુ ગચ્છમાં નિવાસ ન કરતાં સ્વચ્છંદ વિચરણ (વિહાર) કરે છે, તે કર્મોનો ક્ષય કરી શકતા નથી. એવો વિચાર કરીને સાધુ હમ્મેશાં ગુરૂકુળમાં રહેવાની ઇચ્છા કરે, અને સમ્યક્ અનુષ્ઠાન કરવાની અભિલાષા-ઇચ્છા કરે, જે સર્વદા ગુરૂની પાંસે નિવાસ કરશે, એજ પોતાની મર્યાદાના પાલનમાં સમર્થ થઇ શકશે તે શિવાય પ્રતિજ્ઞાનું પાલન થઈ શકતું નથી ગુરૂકુળ વાસથી રહિત પુરૂષનું જ્ઞાન હાસ્યાસ્પદ થાય છે. કહ્યું પણ છે કે—नहि भवति निर्विगोपक' ઇત્યાદિ

अनुपासितगुरुकुलस्य साधो विज्ञानं तस्य रक्षणाय समर्थं न भवति यथा गुरूपदेशमन्तरा स्वानुभवबलेन नृत्यतो मयूरस्य गुह्यभागः प्रकाशितो भवति। 'दवियस्स' द्रव्यस्य-मोक्षगमनयोग्यस्य वा यत् 'वित्तं' वृत्तम्-सर्वज्ञप्रतिपादित-संयममार्गम् 'ओभासमाणे' अवभासयन्-जिनधर्मं प्रकाशयन् 'वहिया' बहिः गुरुकुलाद् गच्छाद्वा 'ण णिक्कसे' न निष्कसेत् गुरुकुलं परित्यज्य नाऽन्यत्रोपवसेत् -स्वच्छन्दाचारी न भवेदिति, कः? इत्याह-'आसुपन्ने' आशुप्रज्ञः-शीघ्रबुद्धिः शिष्यः ॥४॥

यो गुरुकुले वसति तस्य गुणानाह-'जे ठाणओ' इत्यादि।

मूलम्-जे ठाणओ य सयणासणे य परक्कमे यावि सुसाहु जुत्ते।
समितिसु गुत्तीसु य आयपन्ने वियागरिंते य पुढो वएज्जा ॥५॥

छाया—यः स्थानतश्च शयनासनाभ्यां च पराक्रमतश्चाऽपि सुसाधुयुक्तः।
समितिषु गुप्तिषु चाऽऽगतप्रज्ञो, व्याकुर्वंश्च पृथक् वदेत् ॥५॥

'जैसे गुरु के उपदेश के बिना अपने ही अनुभव के आधार पर नाचने वाले मयूर का गुह्य भाग छिपा नहीं रहता प्रकट हो जाता है। उसी प्रकार जो साधु गुरुकुल में निवास नहीं करता; उसका ज्ञान उसकी रक्षा करने में समर्थ नहीं होता।'

अतएव मोक्षगमन योग्य साधु के या सर्वज्ञ के मार्ग को अर्थात् सर्वज्ञ प्रतिपादित संयम मार्ग को प्रकाशित करता हुआ मेधावी साधु गुरुकुल अथवा गच्छ से बाहर न निकले। गुरुकुल को त्याग कर अन्यत्र निवास न करे अर्थात् स्वच्छन्दाचारी न बने ॥४॥

જેમ ગુરૂના ઉપદેશ વિના પોતાના જ અનુભવના આધાર પર નાચવા-વાળા મોરનો ગુહ્ય ભાગ છાનો રહી શકતો નથી. અર્થાત્ બહાર દેખાઈ આવે છે. એજ પ્રમાણે જે સાધુ ગુરૂકુળમાં નિવાસ કરતા નથી. તેનું જ્ઞાન તેની રક્ષા કરવામાં સમર્થ થતું નથી.

તેથી જ મોક્ષમાં જવાની ઇચ્છાવાળા સાધુએ સર્વજ્ઞના માર્ગને અર્થાત્ સર્વજ્ઞ દ્વારા પ્રતિપાદન કરેલ સંયમ માર્ગને પ્રકાશિત કરતા થકા બુદ્ધિશાળી સાધુ ગુરૂકુળ અથવા ગચ્છથી બહાર ન નીકળે ગુરૂકુળનો ત્યાગ કરીને અન્ય સ્થળે નિવાસ ન કરે. અર્થાત્ સ્વચ્છન્દચારી ન બને ॥૪॥

अन्वयार्थः—(जे) यः-मात्रवैराग्यवान् साधु गुरुकुलनिवासी (ठाणओ य) स्थानतश्च (सुसाहुजुत्ते) सुसाधुयुक्तः-सुसाधुसमाचारियुक्तो भवति (य) च-पुनः (सयणासणेय) शयनासनाभ्यां शयनासनमाश्रित्य च, तत्र शयनं-शयनस्थान-प्रमार्जनपूर्वकम् आसनं प्रयत्नेन गात्रसंकोचनं प्रसारणमुपवेशनं च प्रमार्जनं-

गुरुकुलवासी के गुणों का कथन करते हैं-'जे ठाणओ' इत्यादि।

शब्दार्थ—'जे-यः' गुरु गच्छ में निवास करने वाला साधु 'ठाणओय-स्थानतश्च' स्थान से अर्थात् गुरुगच्छ में निवास करने से 'सुसाहुजुत्ते-सुसाधुयुक्तः' उत्तम साधुगुणसे युक्त होता है 'य-च' और 'सयणासणेय-शयनासनाभ्याम्' शयन और आसन में सुसाधु होता है 'यावि-अपि च' और भी 'समितिसु गुत्तिसु परक्कमे-समितिषु गुप्तिषु पराक्रमेत्' समिति तथा गुप्ति में पराक्रम वाला होता हैं अर्थात् संयमानुष्ठान में पराक्रमी होता है अतः 'आयपन्ने-आगतप्रज्ञः' कर्त्तव्य में विवेकशील होता है और अन्यको 'वियागरिंते-व्याकुर्वन्' कथन करताहुवा 'पुढो-पृथक्पृथक्' गुरु कृपासे समिति गुप्तिका यथार्थ स्वरूप का पालनपूर्वक और उसके फल का 'वएज्जा-वदेत्' प्रतिपादन करे।५।

अन्वयार्थ—वह स्थान से सुसाधु की समाचारी से युक्त होता है। तथा शय्या और आसन से भी सुसाधु की समाचारी वाला होता है। अर्थात् शयन आसन और स्थान का प्रमार्जन करके तथा यतना

હવે ગુરૂકુળમાં વસનારના ગુણોનું કથન કરવામાં આવે છે—'जे ठाणओ' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'जे-यः' ગુરૂકુળમાં નિવાસ કરવાવાળો જે સાધુ 'ठाणओय-स्थानतश्च' સ્થાનથી અર્થાત્ ગુરૂકુળમાં નિવાસ કરવાથી 'सुसाहुजुत्ते-सुसाधुयुक्तः' ઉત્તમ એવા સાધુગુણથી યુક્ત બને છે 'य-च' અને 'सयणासणेय-शयनासनाभ्याम्' શયન અને આસનમાં સુસાધુ બને છે 'यावि-अपिच' તેમજ 'समितिसु गुत्तिसु परक्कमे-समितिषु गुप्तिषु पराक्रमेत्' સમિતિ તથા ગુપ્તિમાં પરાક્રમ કરવાને સમર્થ બને છે અર્થાત્ સંયમાનુષ્ઠાનમાં પરાક્રમી બને છે. તેથી 'आयपन्ने-आगतप्रज्ञः' કર્તવ્યમાં વિવેકી બને છે. અને બીજાને 'वियागरिंते-व्याकुर्वन्' કથન કરતો થકો 'पुढो-पृथक् पृथक्' ગુરૂકૃપાથી સમિતિ ગુપ્તિના યથાર્થ સ્વરૂપનું પાલન કરીને તેના ફળનું 'वएज्जा-वदेत्' પ્રતિપાદન કરે ।।૫।।

અન્વયાર્થ—જે વૈરાગ્યવાન્ સાધુ ગુરૂકુળમાં નિવાસ કરે છે, તે સ્થાનથી સુસાધુની સામાચારીથી યુક્ત હોય છે અર્થાત્ શયન આસન અને સ્થાનનું

पूर्वकं कुर्वन् चकाराद् गमनमागनं च प्रत्युत्पेक्षणादिपूर्वकं कुर्वन् सुसाधुयुक्तो भवति स्वाध्याय ध्यानतत्परो भवति (यात्रि) चापि (परक्कमे) पराक्रमतः-पराक्रममुद्युक्तविहारित्वमाश्रित्य (समितिसु गुत्तीसु) समितिषु-ईर्यादिपञ्चसमितिषु गुप्तिषु-त्रिविधासु (आयपन्ने) आगतप्रज्ञः-सञ्जातकर्त्तव्यविवेको भवति, च-पुनः (पुढो वियागरिंते) पृथक् पृथक् अहिंसादि प्रकाशयन् (वएज्जा) वदेदिति ॥५॥

टीका—'जे' यः प्राप्तवैराग्यः सदा गुरुकुलवासी 'ठाणओ य' स्थानतश्च-स्थानमाश्रित्य च 'सुसाहुजुत्ते' सुसाधुयुक्तः-सुसाधुगुणयुक्तो भवति, सुसाधुर्हि स्थानं कायोत्सर्गादिकं विधत्ते तत्र सम्यक् प्रत्युपेक्षमाणादिकां क्रियां करोति कायोत्सर्गं च मेरुरिव निष्कम्पः शरीरनिस्पृहो विधत्ते 'सयणासणे य' च-पुनः शयनासनाभ्यां शयनत-आसनतश्च, तत्र शयनं कुर्वन् संस्तारकं तद्भूमिं कायं च

पूर्वक शरीर का संकोचन, प्रसारण और उपवेशन करता हुआ साधु-समाचारी से सम्पन्न होता है। वह ईर्या आदि पाँच समितियों में तथा तीन गुप्तियों में यथोचित पराक्रम करता है। उसमें कर्त्तव्य संबंधी विवेक उत्पन्न हो जाता है और वह पृथक् पृथक् अहिंसा आदि को प्रकाशित करता हुआ धर्म का उपदेश करता है ॥५॥

टीकार्थ—जो वैराग्य युक्त साधु गुरुकुलवासी होता है, वह स्थान की दृष्टि से सुसाधु के गुणों से युक्त होता है। सुसाधु योग्य स्थान में कायोत्सर्ग आदि क्रियाएँ करता है। वह उस स्थान का सम्यक् प्रकार से प्रतिलेखन करता है। और मेरु की भांति निष्कंप होकर तथा शरीर के प्रति निस्पृह होकर कायोत्सर्ग करता है। गुरु-कुलवासी साधु भी ऐसा ही करता है। इसी प्रकार जब शयन करता

પ્રમાર્જન કરીને તથા યતના પૂર્વક શરીરનુ સંકોચન, પ્રસારણ અને ઉપવેશન કરતા થકા સાધુ-સમાચારીથી યુક્ત હોય છે. તે ઈર્યા સમિતિ વિગેરે પાંચ સમિતિયોમાં તથા ત્રણ ગુપ્તિયોમાં યથા યોગ્ય પરાક્રમ કરે છે. તેમાં કર્તવ્ય સંબંધી વિવેક ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. અને તે અલગ અલગ અહિંસા વિગેરેને પ્રકાશિત કરતા થકા ધર્મનો ઉપદેશ કરે છે. ॥૫॥

ટીકાર્થ—જે વૈરાગ્યવાળો સાધુ ગુરૂકુળમાં રહેવાવાળો હોય છે, તે સ્થાનની દૃષ્ટિથી સુ સાધુના ગુણોથી યુક્ત હોય છે. સુસાધુ યોગ્ય સ્થાનમાં કાયોત્સર્ગ વિગેરે ક્રિયાઓ કરે છે, તે એ સ્થાનનું સારી રીતે પ્રતિલેખન

प्रत्युपेक्ष्य शास्त्रोक्तकाले गुरुभिरनुज्ञातः शयीत, एवमासनादिषु सङ्कुचितगात्रेण स्वाध्यायाध्ययनं ध्यानं च करोति, इत्यादि सुसाधुक्रियायुक्तो गुरुकुलवासी भवति। 'ठाणि' वा वि 'परक्कमे' पराक्रमतः-पराक्रमं संयमानुष्ठानादि समाश्रित्य 'समितिसु' ईर्यादि पञ्च समितिषु 'गुत्तीसु' गुप्तिषु-तिसृषु मनःप्रभृतिषु 'आयपन्ने' आगतप्रज्ञः-आगता-समुत्पन्ना प्रज्ञा-बुद्धि र्यस्य स आगतप्रज्ञः सञ्जातकर्त्तव्यविवेकः स्वतो भवति तथा परस्यापि च 'वियागरिंते' व्याकुर्वन्-कथयन् 'पुढो' पृथक् पृथग् गुरोः प्रसादात् परिज्ञातस्वरूपः यथावस्थितस्वरूपप्रतिपादनं तत्फलं च 'वएज्जा' वदेत्-प्रतिपादयेत् ॥५॥

मूलम्-सद्दाणि सोच्चा अदु भेरवाणि अणासवे तेसु परिव्वएज्जा।
निद्दं च भिक्खू न पमायं कुज्जा,
कहं कहं वा वितिगिच्छ तिन्ने ॥६॥

है तो संस्तारक का प्रतिलेखन करके उचित समय पर गुरु की आज्ञा प्राप्त करके सोता है। जब बैठता है तो गात्र को संकुचित करके स्वाध्याय अध्ययन एवं ध्यान करता है। गुरुकुलवासी साधु भी इसी प्रकार की सुसाधु की क्रियाएं करता है। वह ईर्या आदि पांचों समितियों में मनोगुप्ति आदि तीनों गुप्तियों में उसे कर्त्तव्य का विवेक उत्पन्न हो जाता है। गुरु के प्रसाद से समिति गुप्ति आदि के स्वरूप का ज्ञाता होकर दूसरों को वह उपदेश देता हुआ यथार्थ रूप से उनका स्वरूप और फल आदि प्रतिपादन करता है ॥५॥

કરે છે, અને મેરૂની જેમ નિષ્કંપ થઇને તથા શરીરની પ્રત્યે નિસ્પૃહ થઈને કાયોત્સર્ગ કરે છે. ગુરૂકુળમાં રહેવાવાળો સાધુ પણ એમ જ કરે છે. એજ પ્રમાણે જ્યારે સુવે છે, ત્યારે સસ્તારક (પાથરણા)નું પ્રતિલેખન પ્રમાર્જન કરીને અને તેજ પ્રમાણે ભૂમિ અને શરીરનુ પ્રતિલેખન કરીને ઉચિત સમયે ગુરૂની આજ્ઞા મેળવીને સુવે છે. જ્યારે તે બેસે છે, ત્યારે શરીરને સંકોચીને બેસે છે. તથા સ્વાધ્યાય, અધ્યયન અને ધ્યાન કરે છે, ત્યારે પણ શરીરને સંકોચીને બેસે છે ગુરૂકુળમા રહેનાર સાધુ પણ આજ પ્રમાણેની સુ સાધુને યોગ્ય ક્રિયાઓ કરે છે ઈર્યાસમિતિ વિગેરે પાચે સમિતિયોમાં, તથા મનોગુપ્તિ વિગેરે ત્રણે ગુપ્તિયોમાં તેને કર્તવ્યનો વિવેક પ્રગટ થઇ જાય છે. ગુરૂકૃપાથી સમિતિગુપ્તિ વિગેરેના સ્વરૂપનો જાણકાર બનીને તે બીજાઓને ઉપદેશ આપતો થકો યથાર્થ રૂપથી તેનું સ્વરૂપ અને ફળ વિગેરેનુ પ્રતિપાદન કરે છે ॥૫॥

छाया--शब्दान् श्रुत्वाऽथ भैरवान्, अनाश्रव स्तेषु परिव्रजेत् ।
निद्रांच भिक्षुर्न प्रमादं कुर्यात्, कथं कथं वा विचिकित्सा तीर्णः ।६।

अन्वयार्थः—(भिक्खू) भिक्षुः-निरवद्यभिक्षाशीलः साधुः (सद्दाणि) शब्दान् -कर्णप्रियान् वेणुमृदङ्गादिशब्दान् 'सोच्चा' श्रुत्वा (अदु) अथवा (भेरवाणि) भैरवान्-भयावहान्-कर्णकटून सिंहादिशब्दान् श्रुत्वा (तेसु) तेषु कर्णप्रिय कर्ण-

'सद्दाणि सोच्चा' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'भिक्खू-भिक्षुः' निरवद्य भिक्षा को ग्रहण करने वाला साधु 'सद्दाणि-शब्दान्' कर्णप्रिय वेणु, मृदङ्ग आदि के शब्दों को 'सोच्चा-श्रुत्वा' सुन करके 'अदु-अथवा' अथवा 'भेरवाणि-भैरवान्' भयङ्कर कर्णकटु सिंहादिके शब्दों को सुनकरके 'तेसु-तेषु' अनुकूल प्रतिकूल ऐसे शब्दों में 'अणासवे-अनाश्रवः' रागद्वेष रहित होकरके 'परिव्वएज्जा-परिव्रजेत्' संयमके अनुष्ठान में तत्पर रहे तथा 'निदंच-निद्रांच' निद्राको और 'पमायं-प्रमादम्' प्रमाद 'न कुज्जा-न कुर्यात्' न करे इस प्रकार करनेवाला 'कहं कहं वा-कथं कथमपि' कोइ भी विषयमें 'वितिगिच्छतिन्ने-विचिकित्सातीर्णः' चित्तविप्लुतिरूप भ्रमको गुरु कृपा से पार करते हैं ॥६॥

अन्वयार्थ—निर्दोष भिक्षाग्रहण करनेवाला साधु कर्णप्रिय वेणु मृदङ्गादि शब्दों को सुनकर अथवा अत्यन्त भयजनक कर्णकटु सिंह-व्याघ्रादिका शब्दों को सुनकर उन उन कर्णप्रिय एवं कर्णकटु अनुकूल

'सद्दाणि सोच्चा' ઇत्याहि

શબ્દાર્થ—'भिक्खू भिक्षुः' નિવદ્ય ભિક્ષા ગ્રહણ કરવાવાળા સાધુ 'सद्दाणि शब्दान्' કાનને ગમે તેવા વીણા, મૃદંગ વિગેરેના શબ્દોને 'सोच्चा-श्रुत्वा' સાંભળીને 'अदु-अथवा' અગર 'भेरवाणि-भैरवान्' ભયંકર કણુકઠોર સિંહ વિગેરેના શબ્દોને સાંભળીને 'तेसु-तेषु' અનુકૂળ પ્રતિકૂળ એવા શબ્દોમાં 'अणासवे-अनाश्रवः' રાગ અને દ્વેષ રહિત બનીને 'परिव्वएज्जा-परिव्रजेत्' સંયમના અનુષ્ઠાનમાં તત્પર રહે તથા निद्दच-निद्रांच' નિદ્રાને અને 'पमायं-प्रमादम्' પ્રમાદ 'न कुज्जा-न कुर्यात्' ન કરે તથા 'कहं कहंवा-कथंकथमपि' કોઈ પણ વિષયમાં 'वितिगिच्छतिन्ने-विचिकित्सातीर्णः' ચિત્તવિપ્લુતિ રૂપ ભ્રમને ગુરૂકૃપાથી પાર કરે છે. ॥૬॥

અન્વયાર્થ—નિર્દોષ ભિક્ષા ગ્રહણ કરવાવાળો સાધુ કાનને પ્રિય વીણા, મૃદંગ વિગેરેના શબ્દોને સાંભળી અથવા અત્યંત ભયકારક કર્ણકઠોર સિંહ,

कटुषु-अनुकूल प्रतिकूलेषु शब्देषु (अणासवे) अनाश्रवः-रागद्वेषरहितो भूत्वा (परिव्वएज्जा) परिव्रजेत्-संयमानुष्ठानतत्परो भवेत् तथा (निद्दच) निद्रांच (पमायं) प्रमादंच (न कुज्जा) न कुर्यात् तथासति (कहं कहं वा) कथं कथमपि (वितिगिच्छतिन्ने) विचिकित्साम् चित्तविप्लुतिरूपाम् तीर्णः-अतिक्रान्तो भवति।६।

टीका-ईर्यासमित्यादि युक्तस्य साधोर्यत्कर्त्तव्यं तदुपदिशति-'भिक्खू' भिक्षुः -निरवद्यभिक्षणशीलः 'सद्दाणि' शब्दान्-वेणुमृदङ्गादिप्रभवान श्रोत्रमनोहरान् 'सोच्चा' श्रुत्वा-श्रोत्रेन्द्रियेण साक्षात्कृत्य 'अदु' अथवा 'भेरवाणि' भैरवान्-भया वहान् कर्णकटून् सिंहव्याघ्रादिजनितान् शब्दान् श्रुत्वा 'अणासवे' अनाश्रवः शब्दम् आश्रवति यद्वा शोभनत्वेन तांस्तान् गृह्णाति, इत्याश्रवः न आश्रवःऽनाश्रव 'तेसु' तेषु अनुकूलप्रतिकूलेषु श्रोत्रेन्द्रियसुसंबद्धेषु शब्देषु अनाश्रवो मध्यस्थो रागद्वेषरहितो भूत्वा 'परिव्वएज्जा' परिव्रजेत्-परिसमन्ताद् व्रजेत्-संयमाऽनुष्ठानतत्परो भवेत्।

प्रतिकूल शब्दों में रागद्वेष रहित होकर संयमानुष्ठान में तत्पर हो और निद्राप्रमाद को न करे। इस प्रकार करने से चित्तविप्लुति (व्याकुलता) रूप विचिकित्सा को पार कर सकता है ॥६॥

टीकार्थ—ईर्यासमिति आदि से युक्त साधु का जो कर्त्तव्य है। उसका उपदेश करते हैं-निरवद्य भिक्षा ग्रहण करनेवाला भिक्षु वेणु मृदंग आदि के कर्णों को प्रिय लगने वाले शब्दों को सुन कर अथवा भयावह (भयंकर) एवं कर्णकटु सिंह व्याघ्र आदि के शब्दों को सुनकर रागद्वेष से युक्त न हो। अर्थात् अनुकूल शब्दों में राग न करें और प्रतिकूल शब्दों में द्वेष नकरे। परन्तु मध्यस्थ भाव धारण करे और संयम के अनुष्ठान में तत्पर रहे।

વાદ્ય વિગેરેના શબ્દો સાંભળીને તે તે કર્ણપ્રિય અને કર્ણકટુ અનુકૂલ પ્રતિકૂલ શબ્દોમાં રાગદ્વેષ રહિત બનીને સંયમાનુષ્ઠાનમાં તત્પર બને અને નિદ્રા પ્રમાદનું સેવન ન કરે. આ પ્રમાણે કરવાથી ચિત્તવિપ્લુતિ (વ્યાકુળતા) રૂપ વિચિકિત્સાને પાર કરી શકાય છે. ॥૬॥

ટીકાર્થ—ઈર્યાસમિતિ વિગેરેથી યુક્ત સાધુનું જે કર્તવ્ય છે, તેનો ઉપદેશ કરે છે.-નિરવદ્ય ભિક્ષા ગ્રહણ કરવાવાળા ભિક્ષુએ વેણુ મૃદંગ વિગેરેના કાનોને પ્રિય લાગવાવાળા શબ્દોને સાંભળીને અથવા ભયંકર એવા અને કાનને કડવા લાગે તેવા સિંહ, વાઘ વિગેરેના શબ્દોને સાંભળી રાગ દ્વેષથી યુક્ત ન થવું અર્થાત્ અનુકૂળ શબ્દોમાં રાગ ન કરવો અને પ્રતિકૂળ શબ્દોમાં દ્વેષ ન કરવો પરંતુ મધ્યસ્થભાવને ધારણ કરવો. અને સંયમના અનુષ્ઠાનમાં તત્પર રહેવું.

तथा 'निदं' निद्राम् 'पमायं' प्रमादम्, प्रमादशब्देन चान्ये चत्वारः प्रमादा गृह्यन्ते इति पञ्चविधमपि प्रमादम् 'न कुज्जा' न कुर्यात्, पञ्चप्रमादा यथा–

'मज्जं विसयकसाया, निद्दा विकहाय पंचमी भणिया ।
एए पंच पमाया, जीवं पाडंति संसारे ॥१॥

एवं गुरुकुलावासात् स्थानासनशयनादिषु अवगतमन्त्रः परित्यक्तसर्वकषायो गुर्वाद्याज्ञया 'कहं' कहं वा' कथं कथमपि 'वितिगिच्छतिन्ने' विचिकित्सां चित्त विप्लुतिरूपाम् तीर्णः–अतिक्रान्तो भवति । यद्वा–मया गृहीतोऽयं पञ्चमहाव्रतभारोऽतिदुर्वहः कथं कथमप्यन्तं गच्छेत्, इत्येवं भूतां विचिकित्सां गुरुप्रसादात्तीर्णो भवतीति । ईर्यासमित्यादिषु युक्तः साधुः अनुकूलप्रतिकूलशब्दान् श्रुत्वा तेषु

साधु निद्राप्रमाद का सेवन न करे। प्रमाद पांच प्रकार का है। कहा भी है–'मज्जं विसयकसाया' इत्यादि ।

'(१) मद्य (२) विषय (३) कषाय (४) निद्रा और (५) पाँचवां प्रमाद विकथा है। यह पांच प्रमाद जीव को संसार में गिराते हैं।'

इस प्रकार गुरुकुलवास से शयन आसन आदि के विषय में जानकार होकर तथा समस्त कषायों से रहित होकर विचिकित्सा से रहित हो जाता है। अथवा 'मेरे द्वारा वहन किया हुआ पांच महाव्रतों का यह भारी भार कैसे कैसे निबहेगा ! इस प्रकार की विचिकित्सा को गुरु के प्रसाद से पार कर लेता है,

भाव यह है कि ईर्या समिति आदि से युक्त साधु अनुकूल शब्दों को श्रवण करके मध्यस्थ रहे। निद्रा आदि प्रमादों का परित्याग करे।

સાધુ નિદ્રા, પ્રમાદ અથવા નિદ્રા અને પ્રમાદનું સેવન ન કરે પ્રમાદ પાંચ પ્રકારનો કહેલ છે, કહ્યું છે કે—'मज्ज विसयकसाया' ઈત્યાદિ

(૧) મદ્ય (૨) વિષય (૩) કષાય (૪) નિદ્રા અને (૫) પાંચમો પ્રમાદ વિકથા છે. આ પાંચ પ્રમાદ જીવને સંસારમાં પાડે છે.

આ રીતે ગુરૂકુળવાસથી શયન આસન વિગેરેના સંબંધમાં જાણકાર થઈને તથા સઘળા કષાયોથી રહિત થઈને વિચિકિત્સાથી રહિત થઈ જાય છે. અથવા 'મારા દ્વારા વહન કરાતા પાંચ મહાવ્રતોનો આ ભારે ભાર કેવી રીતે નભશે ? આવા પ્રકારની વિચિકિત્સાને (સંદેહ)ને ગુરૂકૃપાથી પાર કરી લે છે.

કહેવાનો ભાવ એ છે કે—ઈર્યા સમિતિ વિગેરેથી યુક્ત સાધુ અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ શબ્દોને સાંભળીને મધ્યસ્થ રહે, નિદ્રા વિગેરે પ્રમાદોનો પરિ-

मध्यस्थो भवेत् । तथा निद्रादिप्रमादं परित्यजन् यदि कुत्रचित् संशयः समुत्पद्येत तदा गुरुवाक्येन तादृशसंशयादिकम् अतिक्रामेत् इति भावः ॥६॥

किञ्च गुरुकुले वासं कुर्वता यदि केनचित्साधुना कुत्रचित्स्खलिताय कस्मैचित् सदुपदेशो दीयेत, तदा तत्राऽऽत्मनोऽपमानमिति कृत्वा न अपमानमभिमन्येत, इति भावं दर्शयति-'डहरेण' इत्यादि ।

मूलम्-डहरेण वुड्डेणऽणुसासिए उ राइणिएणावि समव्वएणं ।
सम्मं तयं थिरतो णाभिगच्छे णिज्जंतए वावि अपारए से ॥७॥

छाया—दहरेण वृद्धेनाऽनुशासितस्तु, रात्निकेनाऽपि समवयसा ।
सम्यक्तया स्थिरतोनाभिगच्छेद् नीयमानो वाप्यपारगः सः ॥७॥

कदाचित् किसी विषय में संशय उत्पन्न हो तो गुरु की आज्ञा से उस संशय को दूर करे । ॥६॥

गुरुकुल में निवास करने वाले साधु की कहीं स्खलना हो जाय और दूसरा कोई साधु उसे सदुपदेश दे तो वह अपना अपमान न समझे । यह भाव यहां दिखलाते हैं-डहरेण' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'डहरेण-दहरेण' अपने से छोटि अवस्था वाले के द्वारा अथवा' वुड्ढेण-वृद्धेन' बडि अवस्थावालेके द्वारा 'राइणिएणावि-रत्नाधिकेनापि' दीक्षापर्यायसे अपनेसे ज्येष्ठ के द्वारा अथवा 'समव्वएणं-समवयसा' दीक्षापर्यायसे अथवा शास्त्राभ्याससे अथवा वयसे समान के द्वारा 'अणुसासिए उ-अनुशासितस्तु' किसी प्रकार प्रमाद होने पर प्रतिबोधित करने पर 'सम्मं तयं-सम्यक्तया' सम्यक् प्रकारसे 'थिरतो-

---

ત્યાગ કરે. કદાચ કોઇ વિષયમાં સંશય ઉત્પન્ન થાય તો ગુરૂની આજ્ઞાથી તે સંશયને દૂર કરે. ॥૬॥

ગુરૂકુળમાં નિવાસ કરવાવાળા સાધુની ક્યાંક સ્ખલના થઈ ન જાય અને બીજો કોઇ સાધુ તેને સદુપદેશ આપે તો તેને પોતાનુ અપમાન ન સમજે, તે ભાવ અહિયાં બતાવતાં કહે છે-- ડહરેણ' ઈત્યાદિ.

શબ્દાર્થ—'डहरेण-दहरेण' પોતાનાથી નાની ઉમરવાળા દ્વારા અથવા 'वुड्ढेण-वृद्धेन' મોટી ઉમરવાળા દ્વારા 'राइणिएणावि-रत्नाधिकेनापि' દીક્ષા પર્યાયથી પોતાનાથી મોટી ઉમરવાળા દ્વારા અથવા 'समव्वएणं-समवयसा' દીક્ષા પર્યાયથી અથવા તો શાસ્ત્રાભ્યાસથી અથવા ઉમરથી બરાબરીયા દ્વારા 'अणुसासिए उ-अनुशासितस्तु' કોઈ પ્રમાદ થાય ત્યારે પ્રતિબોધિત કરવા છતાં 'सम्मं तयं-सम्यकूतया' સારી રીતે 'थिरतो-स्थिरतः' સંયમના પરિપાલનમાં

अन्वयार्थः—(डहरेण) दहरेण स्वापेक्षया वयसा कनिष्ठेन बालेन 'वुड्ढेण' वृद्धेन-वयोऽधिकेन एवम् (राइणिएणावि) रात्निकेन-रत्नाधिकेनापि दीक्षा-पर्यायज्येष्ठेन (समव्वएणं) समव्रतेन अनुशासितस्तु प्रमादस्खलितचरणं प्रति प्रेरितः सन् प्रतिबोधितोऽपि (सम्मंतयं) सम्यक्तया 'थिरतो' स्थिरतः-संयम-परिपालनस्थैर्येण (णाभिगच्छे) नाभिगच्छेत् तदुपदेशं न स्वीकरोति पुनः प्रमाद-स्खलितचरणं करोति, तदा (से) सः प्रमादस्खलनकर्त्ता साधु. (णिज्जंतए वावि) नीयमानोवाऽपि मोक्षमार्गं प्रति प्रेर्यमाणोऽपि तदकरणतया सः (अपारए) अपा-रगः-न संसारसागरपारगो भवति ॥७॥

स्थिरतः' संयम के परिपालन में स्थिरताको 'णाभिगच्छे-नाभिगच्छेत्' उसके उपदेशको स्वीकार नहीं करता है और वारवार प्रमाद करता रहे तब 'से-सः' प्रमाद करने वाला साधु 'णिज्जंतिएवावि-नीयमान एव' संसार समुद्रमें ले जानेवाले होते हैं 'अपारए-आपरगः' संसार सागर से पार करने वाले नहीं होते हैं ।७॥

अन्वयार्थ—दहर अर्थात् उम्मर में अपने से छोटी उम्मरवाला साधु से या वयोऽधिक वृद्ध साधु से एवं दीक्षापर्याय में अपने से बडे साधु सें अथवा दीक्षापर्याय श्रुत या वय में अपने से तुल्य साधु से प्रमाद स्खलनाचरण के विषय में समझाए जाने पर जो साधु क्रोधादिके वशीभूत होकर संयम का परिपालन नहीं करता है, फिर से प्रमाद स्खलन और गलती करता ही रहता है, वह प्रमाद गलता करने वाला साधु इस संसार समुद्र के प्रवाह में वहता हुआ संसार सागर का पारगामी नहीं होता है ॥७॥

સ્થિરતા રૂપ 'णाभिगच्छे-नाभिगच्छेत्' તેના ઉપદેશને સ્વીકારતા નથી. અને વારંવાર પ્રમાદ કરતો રહે ત્યારે 'से-स.' ને પ્રમાદ કરવાવાળો સાધુ 'णिज्जंतएवावि-नीयमान एव' સંસાર સમુદ્રમાં લઈ જવાવાળો થાય છે. अपारए-अपा-रगः' સંસાર સાગરથી પાર કરવાવાળો થતો નથી. ॥૭॥

અન્વયાર્થ—ડહર અર્થાત્ ઉમરમાં પોતાનાથી નાની ઉમરવાળા બાલ સાધુથી અથવા વયોવૃદ્ધ સાધુથી તથા દીક્ષા પર્યાયમાં પોતાનાથી મોટા સાધુ પાંસેથી અથવા દીક્ષા પર્યાય શ્રુત અથવા વયમાં પોતાની બરોબર એવા સાધુ દ્વારા પ્રમાદ, સ્ખલનાચરણના સંબંધમાં સમજાવવામાં આવેથી જે સાધુ ક્રોધાદિને વશ બનીને સંયમનું પરિપાલન કરતા નથી અને ફરીથી પ્રમાદ, સ્ખલન અને ભૂલો કરતા જ રહે આવો પ્રમાદ કરવાવાળો સાધુ આ સંસાર રૂપી સમુદ્રના પ્રવાહમાં વહેતો થકો સંસારસાગરની પાર જઈ શકતો નથી. ॥૭॥

टीका—'डहरेण' दहरेण–स्वापेक्षया वयसा कनिष्ठेन बालेन 'वुड्ढेण' वृद्धेन–वयोधिकेन तथा–'राइणिएणा वि' रात्निकेन–रत्नाधिकेनापि पर्यायज्येष्ठेन 'समव्वएणं' समव्रतेन–समानदीक्षापर्यायेण समानश्रुतेन वा, 'भवद्विधानामिदम् ईदक्प्रमादाचरणमयुक्त' मित्येवम् 'अणुसासिए उ' अनुशासितस्तु प्रमादस्खलिताचरणं प्रेरितः सन् 'सम्मंतयं' सम्यक्तया 'थिरओ' स्थिरतः–स्थैर्येण 'णाभिगच्छे' नाभिगच्छेत्–सम्यक्तया स्थैर्येण न स्वीकरोति। तदा सः 'णिज्जंतए वा वि' नीयमानो वाऽपि मोक्षमार्गं प्रति प्रेर्यमाणोऽपि तदकरणतया 'अपारए से' अपारग एव स भवति संसारसागरातिक्रमणे समर्थो न भवतीति। यदि कदाचित् प्रमादात् कचित् स्खलनं भवेत् तदा तत्र बालसाधुना वृद्धसाधुना दीक्षापर्यायाधिकेन समेन वा प्रमादपरिमार्जनाय सहसोपदिष्टः तदुपदेशं न परिपालयति तदा स साधुः संसारसागरपारगमने समर्थो न भवतीति भावः ॥७॥

टीकार्थ—अपने से छोटी उम्र वाले के द्वारा, वयो वृद्ध के द्वारा रत्नाधिक अर्थात् दीक्षापर्याय में वृद्ध के द्वारा, वय दीक्षापर्याय या श्रुत में बराबरी वाले के द्वारा 'आप जैसे को इस प्रकार का प्रमादाचरण करना उचित नहीं है, इस प्रकार से प्रमादाचरण के लिए अनुशासित होने पर जो सम्यक् प्रकार से स्थिरता के साथ स्वीकार नहीं करता है, वह संसार के प्रवाह में बहता ही है। वह संसारसागर के पार पहुंचने में समर्थ नहीं होता।

तात्पर्य यह है कि कदाचित् प्रमाद के कारण स्खलन हो जाय और दूसरा कोई छोटा बड़ा या समवयस्य साधु प्रमाद का परिमार्जन करने के लिए उपदेश दे तो जो साधु उसका पालन नहीं करता,

---

ટીકાર્થ—પોતાનાથી નાની ઉંમરવાળા દ્વારા અથવા વયોવૃદ્ધ દ્વારા રત્નાધિક અર્થાત્ દીક્ષા પર્યાયમાં વૃદ્ધ એવાથી અથવા વય દીક્ષા પર્યાય અથવા શ્રુતમાં બરાબર–સરખા એવા દ્વારા 'તમારા જેવાને આવી રીતનું પ્રમાદનું આચરણ કરવું યોગ્ય નથી આવી રીતે પ્રમાદના આચરના સબંધમાં અનુશાસિત થવા છતાં પણ જે સારી રીતે સ્થિરતાની સાથે તેનો સ્વીકાર કરતા નથી. તે સંસારના પ્રમાદમાં જ વહેતો રહે છે. તે સંસારસાગરની પાર પહોંચી શકતો નથી.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—કદાચ પ્રમાદને કારણે સ્ખલન થઈ જાય અને બીજા કોઈ નાના, મોટા કે સરખી ઉમરના સાધુ પ્રમાદનું પરિમાર્જન –નિવારણ કરવા માટે ઉપદેશ આપે તો જે સાધુ તેનું પાલન કરતા નથી.

मूलम्—विउट्ठिएणं समयाणुसिट्ठे डहरेण वुड्ढेण उ चोइए य।
अच्चुट्ठियाए घडदासिए वा अगारिणं वा समयाणुसिट्ठे ।८।

छाया—व्युत्थितेन समयानुशिष्टो डहरेण वृद्धेन तु नोदितश्च ।
अत्युत्थितया घटदास्या वा, अगारिणां वा समयाऽनुशिष्टः ॥८॥

'मिच्छामि दुक्कडं' इस प्रकार नहीं कहता वह साधु संसार प्रवाह में पड़ा रहता है। संसारसागर के पार नहीं पहुँच सकता ॥७॥

'विउट्ठितेणं' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'विउट्ठिएणं-व्युत्थितेन' शास्त्र के प्रतिकूल आचरण करनेवाले के द्वारा 'समएण-समयेन' सर्वज्ञप्रणीत आगमके अनुसार 'अणुसिट्ठे-अनुशासितः' अनुशासित-मूलोत्तर गुणसे स्खलित होकर 'चोइए य-नोदितश्च' प्रेरित किया हुआ साधु 'डहरेण-दहरेण' छोटी वयवाले के द्वारा 'वुड्ढेण उ-वृद्धेन तु' अथवा अधिक ऊमरवाले के द्वारा 'चोइए य-नोदितोऽपि' शुभ कार्य की ओर प्रेरित किया हुआ तथा 'अच्चुट्ठिआए-अत्युत्थितया' अति नीच स्वभाववाली दासी के द्वारा अथवा 'घडदासिए वा-घटदास्या वा' जलवहन करनेवाली दासी के द्वारा प्रेरित किआ हुया तथा 'अगारिणं वा-गृहस्थानां वा' कोई गृहस्थ जनके द्वारा 'समयाणुसिट्ठे-समयानुशिष्ठः' गृहस्थधर्मानुसार शिक्षा देने पर अर्थात् गृहस्थ के द्वारा अपमान पूर्वक आक्षेप करने पर भी साधु क्रोध न करे ॥८॥

'मिच्छामि दुक्कडं' આ પ્રમાણે કહેતા નથી. તે સાધુ સંસારના પ્રવાહમાં પડી રહે છે. અર્થાત્ સંસારસાગરની પાર પહોંચી શકતા નથી. ॥૭॥

'विउट्ठिएणं' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'विउट्ठिएणं-व्युत्थितेन' શાસ્ત્રથી વિરૂદ્ધ આચરણ કરનાર દ્વારા 'समएण-समयेन' સર્વજ્ઞ પ્રણીત આગમ અનુસાર 'अणुसिट्ठे-अनुशासित.' અનુશાસિત મૂલોત્તર ગુણુથી સ્ખલિત થવાથી 'चोइए य-नोदितश्च' પ્રેરિત કરવામાં આવેલ સાધુ 'डहरेण-दहरेण' નાની ઉમરવાળા દ્વારા 'वुड्ढेण उ-वृद्धेन तु' અથવા વધારે ઉમરવાળા દ્વારા 'चोइए य-नोदितोऽपि' શુભ કાર્ય તરફ પ્રેરિત કરવામાં આવેલ તથા 'अगारिणं वा-गृहस्थानां वा' કોઈ ગૃહસ્થજન દ્વારા 'समयाणुसिट्ठे-समयानुशिष्टः' ગૃહસ્થના ધર્મ પ્રમાણે શિક્ષા આપવામાં આવે ત્યારે અર્થાત્ ગૃહસ્થ દ્વારા અપમાન પૂર્વક આક્ષેપ કરવામાં આવે તો પણ સાધુએ ક્રોધ કરવો નહીં ॥૮॥

अन्वयार्थः—(विउट्ठिएणं) व्युत्थितेन-परतीर्थिकेन (समयाणुसिट्ठे) समयानुशिष्टः समयेन सर्वज्ञप्रणीतागमाऽनुसारेण अनुशासितः मूलोत्तरगुणाचरणे स्खलितः सन् (चोइए य) नोदितश्च तदागमेनैवं प्रतिपादितं यथा त्वया क्रियते इत्येवं परतीर्थिकैः नोदितः, (डहरेण) दहरेण-अल्पवयस्केन (वुड्ढेण उ) वृद्धेन-अधिकवयसा नोदितोऽपि, तथा (अच्चुट्ठियाए) अत्युत्थितया-अतिनीचस्वभावया दास्या (घडदासिए वा) घटदास्या वा जलवाहिन्या दास्या वा नोदितोऽपि, तथा-(अगारिणं वा) अगारिणां वा-गृहस्थानां वा (समयाणुसिट्ठे) समयानुशिष्टः-समयेन अनुष्ठानेन गृहस्थधर्मेण अनुशासितः-गृहस्थैरधिक्षिप्यमाणोऽपि साधुः कोपं न कुर्यात् ॥८॥

टीका—साम्प्रतं स्वपक्षनोदनानन्तरं स्वयं चेतरप्रेरणामधिकृत्य दर्शयति शास्त्रकारः-'विउट्ठिएणं' व्युत्थितेन सर्वज्ञप्रणीतशास्त्रविरुद्धकार्यं यः करोति स

अन्वयार्थ—व्युत्थित अर्थात् परतीर्थिकों द्वारा अपने सिद्धान्त के अनुसार मूलोत्तर गुणाचरण में स्खलन होने पर परतीर्थिकों द्वारा आक्षेप किये जाने पर, या डहर अर्थात् अल्पवयस्क तथा अधिक वयस्क द्वारा आक्षिप्त होने पर 'कहने पर एवं अति तुच्छ स्वभावदासी से या जल वाहक दासी से भर्त्सित होने पर अथवा गृहस्थों के द्वारा अपने धर्म के अनुसार आक्षिप्त होने पर 'कहने पर' भी साधुजन क्रोध न करे ॥८॥

टीकार्थ—स्वपक्ष की प्रेरणा दिखलाने के पश्चात् अब शास्त्रकार स्वपक्ष से इतर पक्ष की प्रेरणा के विषय में कहते हैं। जो उत्थित तो है परन्तु विपरीत रूप से उत्थित है। अर्थात् सर्वज्ञप्रणीत शास्त्र से

અન્વયાર્થ—વ્યુત્થિત-અર્થાત્ પરતીર્થિકો દ્વારા પોતાના સિદ્ધાંત પ્રમાણે અનુશાસિત થઈને અથવા સર્વજ્ઞ પ્રણીત આગમ અનુસાર મૂલોત્તર ગુણાચરણમાં સ્ખલિત થવાથી પરતીર્થિકો દ્વારા આક્ષેપ કરવામાં આવે ત્યારે અથવા ડહર-અર્થાત્ નાની ઉમરવાળા તથા મોટિ ઉમર વાળાથી આક્ષેપ કરવામાં આવે ત્યારે તથા અત્યંત તુચ્છ સ્વભાવ વાળી દાસીથી અગર જલભરવાવાળી દાસી દ્વારા ઠપકો આપવામાં આવેથી અથવા ગૃહસ્થો દ્વારા પોતાના ધર્મ પ્રમાણે ઠપકો આપવામાં આવેથી પણ સાધુએ ક્રોધ કરવો નહીં. ॥૮॥

ટીકાર્થ—પોતાના પક્ષની પ્રેરણા બતાવ્યા પછી હવે શાસ્ત્રકાર પોતાના પક્ષથી બીજા પક્ષની પ્રેરણાના સંબંધમાં કહે છે, જે ઉત્થિત તો છે, પરંતુ વિપરીત રૂપથી ઉત્થિત છે, અર્થાત્ સર્વજ્ઞ પ્રણીત શાસ્ત્રથી વિરૂદ્ધ કાર્ય

व्युत्थितः परतीर्थिकस्तेन व्युत्थितेन 'समएण' समयेन-सर्वज्ञप्रणीतागमाऽनुसारेण 'अणुसिट्टे' अनुशासितः-मूलोत्तरगुणाचरणे स्खलितः सन् नोदितः 'भवतामागमे नैवं प्रतिपादितं यथा भवद्भिः क्रियते' अनेन प्रकारेण परतीर्थिकैः 'चोइए य' नोदितश्च तथा 'डहरेण' न्यूनवयस्केन 'वुड्ढेण' वृद्धेन-परिणतवयस्केन नोदितोऽपि प्रेरितोऽपि कुत्सिताचारप्रवृत्तः साधुः तथा 'अच्चुट्ठियाए' अत्युत्थितया-अतिनीचस्वभावया अतिकुपितया वा दास्याऽपि तथा-'घडदासिए वा' घटदास्या-जलवाहिन्याऽपि दास्या नोदितः सर्वज्ञप्रणीतशिक्षयाऽनुशासितः साधुः कोपं न कुर्यात् तच्छिक्षास्वहितमितिकृत्वा स्वीकुर्यादिति भावः। तथा-'अगारिणं' अगारिणां-गृहस्थानां यः समयोऽनुष्ठानं तत्समयेन 'अणुसिट्ठे' अनुशासितः 'भो भोः साधो! किमिदमारब्धं त्वया ईदृशं-मादृशानां गृहस्थानामपि एतादृशमाचरणं न युज्यते, किं पुनः साधूनां युज्येत'। इत्येवमपमानपूर्वकमधिक्षिप्यमाणोऽपि, 'ममैव एतच्छ्रेयः' इत्येवं मन्यमानो न मनागपि मनो दूषयेत इति।

विरुद्ध कार्य करता है। वह परतीर्थिक व्युत्थित कहलाता है। कदाचित् कोई परतीर्थिक सर्वज्ञ प्रणीत आगम के अनुसार मूल या उत्तर गुणों में स्खलना होने पर प्रेरणा करे, जैसे आपके आगम में तो ऐसा नहीं कहा है जैसा आप करते हैं। इसी प्रकार कोई कम उम्रवाला या वृद्ध पुरुष प्रेरणा करे। यहां तक कि अत्यन्त तुच्छ स्वभाववाली दासी या जल भरनेवाली दासी प्रेरणा करे तो भी साधु कुपित न हो। तथा कोई गृहस्थों के अनुष्ठान को लेकर अनुशासन करे। जैसे भो साधु! तुमने यह क्या किया! ऐसा करना तो मेरे जैसे गृहस्थों के लिए भी योग्य नहीं है। साधुओं को यह कैसे शोभा दे सकता है! इस प्रकार

કરે છે, તે પરતીર્થિક વ્યુત્થિત કહેવાય છે. કદચ કોઈ પરતીર્થિક સર્વજ્ઞ પ્રણીત આગમ પ્રમાણે મૂળ અથવા ઉત્તરગુણોમાં સ્ખલના થઈ જવાથી પ્રેરણા કરે જેમકે-આગમમાં તો આ પ્રમાણે કહેલ નથી, કે જે પ્રમાણે આપ કહી રહ્યા છો. એજ પ્રમાણે કોઇ નાની ઉમરવાળો અથવા વૃદ્ધ પુરૂષ પ્રેરણા કરે એટલે સુધી કે-અત્યંત નીચ સ્વભાવ વાળી દાસી અથવા પાણી ભરવાવાળી દાસી પ્રેરણા કરે તો પણ સાધુએ ક્રોધ ન કરવો. તથા કોઇ ગૃહસ્થો અનુષ્ઠાનને લઈને અનુશાસન કરે. જેમકે હે સાધુ! તમે આ શું કર્યું? આમ કરવું એ તો મારા જેવા ગૃહસ્થોને પણ યોગ્ય નથી. સાધુઓને આ કેવી રીતે શોભાસ્પદ થઇ શકે? આ પ્રમાણે અપમાનપૂર્વક આક્ષેપ

शास्त्रविरुद्धकर्मकर्त्ता गृहस्थः परसमयानुसारी, तथा वयसाऽल्पो वृद्धो वा एवमत्यन्तनिन्दितदासीव, यदि साधुं सर्वज्ञप्रणीतशिक्षामाश्रित्याधिक्षिपेत् तदा साधु स्तत्र क्रोधं न कुर्यात् प्रत्युत स्वहितमिति कृत्वा सहर्षं स्वीकुर्यादिति भावः॥८॥

मूलम्—ण तेसु कुज्झे ण य पव्वहेज्जा,
ण यावि किंची फरुसं वएज्जा।
तहा करिस्संति पडिसुणेज्जा,
सेयं खु मेयं ण पमायं कुज्जा॥९॥

छाया—न तेषु क्रुध्येन्न च प्रव्यथयेत्, न चापि किञ्चित्परुषं वदेत्।
तथा करिष्यामीति प्रतिशृणुयात्, श्रेयः खलु मयं न प्रमादं कुर्यात्॥९॥

अपमानपूर्वक आक्षेप होने पर भी तनिक भी अपने मनको दूषित न करे। अपि तु यही सोचे कि इसका कहना मेरे लिए कल्याणकारी है।

आशय यह है—शास्त्र विरुद्ध कार्य करनेवाला गृहस्थ, अन्यमतावलम्बी उम्र में छोटा, बडा या अत्यन्त निन्दित मनुष्य भी यदि साधु पर आक्षेप करे (फटकारे) तो भी साधु कोप न करे ॥८॥

'ण तेसु कुज्झे ण य पव्वहेज्जा' इत्यादि।

शब्दार्थ—'तेसु-तेषु' स्वसमय परसमय में रहने वाले आक्षेप करनेवालों पर साधु 'ण कुज्झे-न क्रुध्येत्' क्रोध न करे 'ण य-न च' न उसको 'पव्वहेज्जा-प्रव्यथयेत्' पीडित करे अर्थात् इस प्रकार से करनेवालों को पीडा न करें 'ण यावि-न चापि' और न 'किंचि फरुसं वएज्जा-किञ्चित् परुषं वदेत्' कोई भी कठोर वचन कहे परंतु उसका

થાય તો પણ જરા પણ પોતાના મનને દૂષિત ન કરે. પરંતુ એજ વિચારે કે-આનું કથન મારે માટે કલ્યાણકારક છે.

કહેવાનો આશય એ છે કે—શાસ્ત્રવિરૂદ્ધ કાર્ય કરવાવાળો ગૃહસ્થ અન્ય મતાવલમ્બી, ઉમરમાં નાનો, મોટો, અથવા અત્યંત હલકો મનુષ્ય પણ જો સાધુ પર આક્ષેપ કરે (ઠબકોદે) તો પણ સાધુએ ક્રોધ કરવો નહીં. ॥૮॥

'ण तेसु कुज्झे ण य पव्वहेज्जा' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'तेसु-तेषु' સ્વસમય પરસમયમાં રહેવા વાળા આક્ષેપ કરવાવાળાઓ ઉપર સાધુ 'ण कुज्झे-न क्रुध्येत्' ક્રોધ ન કરે 'ण य-न च' તેમજ તેને 'पव्वहेज्जा-प्रव्यथयेत्' પીડા કરે અર્થાત્ આ રીતે કહેવાવાળાઓને પીડા ન કરે 'ण यावि-नचापि' તેમજ ન 'किंचि फरुसं वएज्जा-किञ्चित् परुषं वदेत्' કોઈ

अन्वयार्थः—(तेसु) तेषु-पूर्वोक्तेषु स्वसमयपरसमयस्थितेषु अधिक्षेपकारिषु (ण कुज्झे) न क्रुध्येत्-साधुः क्रोधं नैव कुर्यात् (ण य) न च नापि 'पव्वहेज्जा) प्रव्यथयेत् तथा वक्तारं न पीडयेत् (ण यावि) न चापि (किंची फरुसं वएज्जा) किञ्चित् परुषं-श्रुतिकटुवचनं वदेत्, किन्तु तदीयं वाक्यं श्रुत्वा (तहा करिस्संति पडिसुणेज्जा) तथा करिष्यामि यथा भवानाह इत्येवं प्रतिशृणुयात् मिथ्यादुष्कृतं दत्वा असदाचरणाद् निवर्त्तेत, अत्र ममैव (खु सेयं) खलु श्रेयः-कल्याणं वर्त्तते यत एतेषाम् (भयं) भयात् (पमायं) प्रमादम् (ण कुज्जा) न कुर्यात् किन्तु सदाचरणे मनो निदध्यात् ॥९॥

वचन को सुन करके 'तहा करिस्संति पडिसुणेज्जा-तथा करिष्यामि इति प्रतिश्रृणुयात्' मैं वैसा ही करूंगा इस प्रकार साधु निश्चय करे मिथ्या दुष्कृत देकरके असदाचरण से निवर्तित हो जावे 'सेयं खु मेयं-श्रेयः खलु ममेदं' और ऐसा समझे की इसमें मेरा ही कल्याण है 'पमायं-प्रमादम्' प्रमाद 'न कुज्जा-न कुर्यात्' न करे ॥९॥

अन्वयार्थ—उन पूर्वोक्त आक्षेप करनेवाले स्वसिद्धान्त एवं परसिद्धान्तमतावलम्बी पुरुषों के ऊपर साधु महात्मा क्रोध न करे और उन आक्षेप करनेवालों को पीडित भी न करे एवं उनके प्रति थोडे भी कटु शब्दों का प्रयोग न करे किन्तु उनके वाक्यों को सुनकर जैसा आप कहते हैं, वैसा ही मैं करूंगा' यह कह कर मिथ्यादुष्कृत देकर असत् आचरण से निवृत्त हो जाय। इसमें मेरा ही कल्याण है क्योंकि इनके भय से प्रमाद न कर सदाचरण में ही मन लगेगा ऐसा सोचे ॥८॥

પણ કઠોર વચન કહેવું પરંતુ તેના વચનને સાંભળીને 'तहा करिस्संति पडिसुणेज्जा-तथा करिष्यामि इति प्रतिश्रुणुयात्' હવે હું એમ જ કહીશ આ પ્રમાણે સાધુ નિશ્ચય કરે મિથ્યાદુષ્કૃત દઈને અસદાચરણથી નિવૃત્ત થઈ જાય. 'सेयं खु मेयं' 'श्रेयं खलु ममेद' અને એવું સમજે કે આમાં મારૂં જ શ્રેય છે. 'पमायं-प्रमादम्' પ્રમાદ 'न कुज्जा-न कुर्यात' ન કરે ॥૯॥

અન્વયાર્થ—એ પૂર્વોક્ત આક્ષેપ કરવાવાળા સ્વસિદ્ધાંત અને પરસિદ્ધાંત મતાવલમ્બી પુરૂષો ઉપર સાધુએ ક્રોધ કરવો નહીં. અને એ આક્ષેપ કરવાવાળાને પીડિત પણ ન કરે. તથા તેઓ પ્રત્યે થોડા એવો કટુ શબ્દનો પ્રયોગ પણ ન કરે. પરંતુ તેઓના વચનો સાંભળીને 'તમો જેમ કહો છો તેજ પ્રમાણે હવે હું કરીશ, આ રીતે કહીને મિથ્યા દુષ્કૃત આપીને અસત્ આચરણથી નિવૃત્ત બની જાય આમ કરવાથી મારૂં જ કલ્યાણ છે. કેમ કે આ લોકોના ભયથી પ્રમાદ ન કરતાં સદાચરણમાં જ મન લાગશે તેમ વિચારે ॥૯॥

टीका—'तेसु' तेषु–अधिक्षेपकारिषु स्वसमयपरसमयस्थितेषु 'ण कुज्झे' न ध्येत्–क्रोधं नैव कुर्यात् क्षमाशील स्तपस्वी, 'णय' न च 'पव्वहेज्जा' प्रव्यथयेत्, न तथा वक्तारं पुरुषं व्यथयेत् न कथमपि पीडयेत् 'ण यावि' न चापि 'किंची' किञ्चिदपि 'फरुसं' परुषम्–श्रुतिकटुवचनम् 'वएज्जा' वदेत्, एवं स साधुर्विचारं भावयेत्–इमे मां नितरां निन्दन्तु, किन्त्वत्र तेषां वचनं सत्यमसत्यं वा? यदि सत्यं प्रयुज्यते, तदाऽलं क्रोधेनाऽविचार्य प्रयुज्यमानेन। यदि वा–असत्यममूलां लतां पल्लवयति, तदाऽपि विदूषकसेनं मत्वा सत्यनिगृहीततयाऽलं कोपेन। तदुक्तम्—'आक्रुष्टेन मतिमता, तत्त्वार्थविचारणे मतिः कार्या।

यदि सत्यं कः कोपः स्यादनृतं किं नु कोपेन ॥१॥इति।

टीकार्थ—क्षमाशील तपस्वी उन पूर्वोक्त स्वमतवाले या अन्यमतावलम्बी आक्षेप करे या हित शिक्षा दे तो उन पर क्रोध न करे। उन्हें डंडा आदि के प्रहार से व्यथा न पहुंचावे और न कठोर वचनों का प्रयोग करे। किन्तु साधु इस प्रकार विचार करे, ये मेरी निन्दा करते हैं सो इनका कहना सत्य है या असत्य? यदि सत्य है तो मुझे क्रोध नहीं करना चाहिये। यदि इनका कथन असत्य है तो भी इन्हें विदूषक के समान समझकर कोप करने से क्या लाभ है? कहा भी है–'आक्रुष्टेन मतिमता' इत्यादि।

जब कोई आक्रोश करे तो बुद्धिमान् पुरुष तत्त्व की विचारणा करे, वह इस प्रकार–यदि यह सत्य कहता है तो क्रोध करने से क्या लाभ? और यदि इसका कहना असत्य है तो भी क्रोध क्यों किया जाय?

ટીકાર્થ—ક્ષમાવાન્ તપસ્વી તે પૂર્વોક્ત સ્વમત વાળા કે અન્યમતવાળા આક્ષેપ કરે–અથવા હિતકર શિક્ષા–શિખામણુ દે તો તેના પર ક્રોધ ન કરે, તેને દંડા વિગેરેના પ્રહારથી પીડા ન પહોંચાડે તથા તેના પ્રત્યે કઠોર વચનોનો પ્રયોગ પણ ન કરે. પરંતુ સાધુ એવો વિચાર કરે કે–મારી નિંદા કરે છે, પણ તેઓનુ કથન સાચુ છે? કે અસત્ય છે? જો સત્ય છે, તો મારે ક્રોધ કરવો ન જોઈએ. અને જો તેઓનું કથન અસત્ય છે, તો પણ તેને વિદૂષક પ્રમાણે સમજીને ક્રોધ કરવાથી શું લાભ છે? કહ્યું પણ છે કે—'आक्रुष्टेन मतिमता' ઈત્યાદિ

જ્યારે કોઈ આક્રોશ કરે તો બુદ્ધિશાળી પુરૂષ તત્વનો વિચાર કરે તે આ પ્રમાણે વિચારે કે–જો આ સત્ય કહે છે, તો ક્રોધ કરવાથી લાભ શું છે? અને જો તેનુ કહેવું અસત્ય હોય તો પણ ક્રોધ શા માટે કરવો?

यदि ते कथयेयुः भोः ? भवता एतादृशमसदाचरणं न विधेयम्, एतादृशं तदीयं वाक्यं श्रुत्वा 'तहा करिस्संति' तथा करिष्यामि यथाऽऽह भवान् इति-एवं विधवचनेन 'पडिसुणेज्जा' प्रतिशृणुयात् मध्यस्थभावमुद्रामवलम्ब्य तत् कथित-मनुतिष्ठेत्। मिथ्यादुष्कृतं दत्वा असदाचरणात् निवर्त्तेत। अत्र ममैव 'खु' खलु निश्चयेन 'सेयं' श्रेयः, एतेषां भयात् खलु कचिदपि 'पमायं' प्रमादम् 'ण कुज्जा' नैव कुर्यात्-असदाचरणं न विदध्यात् किन्तु सदाचारे मनो निदध्यादिति। पूर्वोक्त-प्रकारेण शिक्षितः साधुः शिक्षादातुरुपरि क्रोधं न कुर्यात्। तथा न तं पीडयेत् किन्तु-इतः परं भूयोऽहं नैवं करिष्यामि, साधु प्रतिबोधितोऽस्मीति प्रतिज्ञां कुर्यात्। तथा प्रमादं परित्यज्य साधुना सदाचारे मति र्विधेया, इति भावः ॥९॥

यदि वे कहें कि आपको ऐसा अनुचित आचरण नहीं करना चाहिए तो उनका यह कथन सुनकर साधु कहे 'अच्छा आप जैसा कहते हैं, वैसा ही करूंगा।' इस प्रकार उसके कथन को मध्यस्थ भाव से अंगीकार करके वैसा ही करे और मिथ्यादुष्कृत देकर असत् आचरण से निवृत्त हो जाय। तथा ऐसा विचार करे कि मेरा ही कल्याण है। उनके भय से भी प्रमाद न करे और सदाचरण में दिल लगावे।

आशय यह है कि पूर्वोक्त प्रकार से कोई साधु को हितशिक्षा दे तो साधु शिक्षा देनेवाले पर क्रोध न करे दण्डा आदि से या कटुक वचन से प्रहार न करे, परन्तु ऐसा कहे कि अब मेरा ऐसा नहीं करने का भाव है, आपने मुझे अच्छी हितशिक्षा दी है। प्रमाद का परित्याग करके सदाचरण में बुद्धि को स्थापित करे ॥९॥

-જો તેઓ એમ કહે કે—આપે અયોગ્ય આચરણ કરવું ન જોઇએ તો તેમનું એ કથન સાંભળીને સાધુએ કહેવું કે 'ઠીક છે, આપ જેમ કહો છો, એજ પ્રમાણે કરવાનો ભાવ રાખુ છું'. આ પ્રમાણે તેના કથનને મધ્યસ્થ ભાવથી સ્વીકાર કરીને તેમજ કરે. અને મિથ્યાદુષ્કૃત દઈને અસદ્ આચ-રણથી નિવૃત્ત થઈ જવું. તથા એવો વિચાર કરે કે—આમ કરવાથી તો મારૂં જ કલ્યાણ છે, તેના ભયથી પણ પ્રમાદ ન કરે. અને સદાચરણમાં મન લગાવે.

કહેવાનો આશય એ છે કે—પૂર્વોક્ત પ્રકારથી જો કોઇ સાધુને હિત કર શિખામણ દે તો સાધુએ શિખામણ આપનારા ઉપર ક્રોધ કરવો નહીં તેને દંડા વિગેરેથી અથવા કડવા વેણુથી પ્રહાર ન કરવો. પરંતુ એવું કહેવું કે-હવે તેમ ન કરવાનો મારો ભાવ છે. આપે મને સારી હિતકર શિખામણ આપી છે. આ રીતે પ્રમાદનો ત્યાગ કરીને સદાચરણમાં બુદ્ધિને સ્થાપિત કરે ॥૯॥

मूलम्—वणंसि मूढस्स जहा अमूढा,
मग्गाणुसासंति हियं पयाणं।
तेणा वि मंज्झं इणमेव सेयं,
जं मे बुहा समणुसासयंति ॥१०॥

छाया—वने मूढस्य यथाऽमूढा, मार्गमनुशासति हितं प्रजानाम्।
तेनापि मह्यमिदमेव श्रेयो, यन्मे बुधाः सम्यगनुशासति ॥१०॥

'वणंसि मूढस्स जहा' इत्यादि

शब्दार्थ—'जहा-यथा' जिस प्रकार से 'अमूढा-अमूढाः' सद्-सन्मार्ग को जानने वाले पुरुष 'वणे-वने' वनमें 'मूढस्स-मूढस्य' भ्रमित दिशा होने से मार्ग से स्खलित पुरुषको 'पयाणं-प्रजानाम्' प्रजा के 'हियं-हितम्' हितकरने वाला 'मग्गं-मार्गम्' मार्गको 'अणुसासंति-अनुशासति' कह देते हैं वैसे ही 'तेणावि-तेनाऽपि' साधु को भी यही विचारना योग्य है की 'मज्झं-मह्यम्' मुझको 'इणमेव सेयं-इदमेव श्रेयः' यही कल्याणकारी है 'जं-यत्' जो 'मे-मम' मुझको 'वुड्ढा-वृद्धाः' य बाल वृद्ध गृहस्थ विगैरह 'समणुसासयंति-सम्यक् अनुशासति' शिक्षा देते हैं अर्थात् ये सब जो मुझे शिक्षा वचन कह रहे हैं वे मेरे लिए हितकर है ऐसा विचार करके किसीके उपर क्रोध न करे ॥१०॥

'वणंसि मूढस्स जहा' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'जहा-यथा' જે પ્રમાણે 'अमूढा-अमूढाः' સદસન્માર્ગને જાણવાવાળા પુરૂષ 'वणे-वने' વનમાં 'मूढस्स-मूढस्य' દિશાનો ભ્રમ થવાથી માર્ગથી ભૂલા પડેલા પુરૂષને 'पयाणं-प्रजानाम्' પ્રજાના 'हिय-हितम्' હિત કરવાવાળા 'मग्गं-मार्गम्' માર્ગને 'अणुसासंति-अनुशासति' શિક્ષા આપે છે. એજ રીતે 'तेण वि-तेनापि' સાધુએ પણ એજ વિચારવુ યોગ્ય છે કે-'मज्झं-मह्यम्' મને 'इणमेव सेय-इदमेव श्रेय.' આજ કલ્યાણુ કારક છે. 'जं-यत्' જે 'मे-मम' મને वुड्ढा-वृद्धाः' આ બાલ, વૃદ્ધ, ગૃહસ્થ વિગેરે 'समणुसासयंति-सम्यक् अनुशासति' શિક્ષા આપે છે અર્થાત્ આ બધા મને જે શિક્ષા વચન કહી રહ્યા છે એ મારે માટે જ હિતકારક છે. એમ વિચાર કરીને કોઈના પર ક્રોધ ન કરે ॥૧૦॥

अन्वयार्थः—(जहा) यथा-येन प्रकारेण (अमूढा) अमूढाः-सदसन्मार्गवेत्तारः (वणे) वने-अतिगहनवने (मूढस्स) मूढस्य-दिग्भ्रान्तत्वेन पथभ्रष्टस्य पुरुषस्य (पयाणं) प्रजानाम्-जनसाधारणानाम् (हियं) हितं-हितकारकम् (मग्गं) मार्गम् (अणुसासंति) अनुशासति-प्रतिपादयन्ति तद्वचनस्वीकारेण यथेप्सितस्थानप्राप्तिर्भवति तथैव (तेणा वि) तेनापि साधुना इत्थमेव विचारणीयम् यत् (मज्झं) मह्यम् (इणमेव सेयं) इदमेव श्रेयः कल्याणकारि वर्त्तते (जं) यत् (मे) मेमाम् (बुहा) बुधाः हितबुद्धिमन्तः इमे बालवृद्धमिथ्यादृष्टिगृहस्थघटदासीप्रभृतयः (संमणुसासयंति) सम्यग् अनुशासति-शिक्षयन्ति, एतेषां शिक्षया ममैव हितं भविष्यतीति विमृश्य कथमपि क्रोधो न कर्त्तव्यः साधुभिरिति भावः ॥१०॥

टीका—उक्तमर्थं दृष्टान्तद्वारा दृढीकरोति-'वणंसि' इत्यादि। 'जहा' यथा येन प्रकारेण 'वणंसि' वने-अतिगहनवने 'मूढस्स' मूढस्य दिङ्मूढतया व्याकुलितस्य-पथभ्रष्टस्य 'अमूढा' अमूढाः-सदसन्मार्गज्ञातारः 'पयाणं' प्रजानाम्-जन-

---

अन्वयार्थ—जिस प्रकार सदसद्मार्गवेत्ता विद्वान् लोग अत्यन्त गहन वनमें दिग्मूढ-मार्ग भूले हुए मूढ पुरुषको प्रजाजन का हितकारक-मार्गों का उपदेश करते हैं याने मार्ग दिखलाते हैं, वैसे ही साधुजन को भी वैसा ही विचार करना चाहिए कि मेरे लिए यही कल्याणकारक मार्ग है जो मुझे ये सभी बालवृद्ध मिथ्यादृष्टि गृहस्थ घटदासी वगैरह सम्यक् प्रकार से शिक्षा देते हैं, इन लोगों की शिक्षा से मेरा ही हित होगा ऐसा विचार कर साधुओं को हितशिक्षा देनेवालों पर कभी क्रोध नहीं करना चाहिए ॥१०॥

टीकार्थ—उक्त कथन को दृष्टान्तद्वारा दृढ करते हैं 'वणंसि' इत्यादि जैसे वनमें दिशामूढ होकर मार्ग भूले हुए पुरुष को सन्मार्ग के ज्ञाता

અન્વયાર્થ—જે પ્રમાણે સત્ અસત્ માર્ગના જાણનાર વિદ્વાન્ લોક અત્યંત ગાઢ વનમાં માર્ગ ભૂલેલા મૂર્ખ પુરૂષને તેને હિતકારક એવો માર્ગ બતાવે છે. અર્થાત્ માર્ગનો ઉપદેશ આપે છે. એજ પ્રમાણે સાધુ જને પણ એવોજ વિચાર કરવો જોઈએ કે મારે માટે આજ કલ્યાણપ્રદમાર્ગ છે. કે જે મને આ બધા બાલ, વૃદ્ધ, મિથ્યાદૃષ્ટિ, ગૃહસ્થ, ઘરદાસી વિગેરે સારી રીતે શિખવે છે. આ લોકોની શિક્ષાથી મારૂં જ હિત થશે આમ વિચાર કરીને સાધુને હિતકર શિક્ષા બતાવનાર પર કયારેય ક્રોધ કરવો ન જોઈએ ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—આ કથનને દૃષ્ટાંત દ્વારા દૃઢ કરતાં કહે છે કે-'વણંસિ' ઈત્યાદિ જેમ વનમાં દિગ્મૂઢ થઈને માર્ગ ભૂલેલા પુરૂષને સન્માર્ગ જાણનારા અમૂઢ

साधारणानाम् 'हियं' हितं-श्रेयः समस्तदोषरहितं मनोऽभिलषितस्थानमापकम् 'मग्गं' मार्गम् 'अणुसासंति' अनुशासति-प्रतिपादयन्ति तादृशोपदेशेन तस्य हितमेव भवति, अभिलषितस्थानमाप्त्या। एवमेव 'तेणा वि' तेनापि साधुना इत्थमेव विचारणीयम्-'मज्झं' मह्यम् 'इणमेव सेयं' इदमेव श्रेयः-कल्याणकारि 'जं मे' यन्मे 'बुद्धा' इमे बुधाः-हितचिन्तकाः बालवृद्धमिथ्यादृष्टिगृहस्थघटदासी प्रभृतयः 'समणुसासंति' सम्यक् शिक्षयन्ति, एतेषां शिक्षयाऽस्माकमेव हितं भविष्यतीति विचार्य साधुभिः कथमपि क्रोधो न करणीयः।

यथा वने भ्रष्टमार्गः कश्चित् कस्यचिदन्यस्योपदेशेन तदुपदिष्टमेव मार्गमाश्रयन् मनोऽभिलषितस्थानमाप्नोति तथैवाऽस्माकमपि पथभ्रष्टानां बुधोपदेशेन हितमेव सेत्स्यतीति परिभाव्य साधुना क्रोधो न विधेयः ॥१०॥

अमूढ पुरुष हितकारी, समस्त दोषों से रहित एवं अभीष्ट स्थान पर पहुंचा देनेवाले मार्ग का निर्देश करते हैं तो उस मूढ पुरुष का हित ही होता है। वह अपनी मंजिल पर पहुंच जाता है। साधु को भी ऐसा ही सोचना चाहिए, मुझे जो बालक मिथ्यादृष्टि, गृहस्थ या घटदासी आदि शिक्षा दे रहे हैं, यही मेरे लिए श्रेयस्कर है, इनकी शिक्षा से मेरा ही कल्याण होगा। इस प्रकार विचार करके उनके उपर क्रोध नहीं करना चाहिए।

आशय यह है कि जैसे मार्ग भूले हुए पुरुष किसी दूसरे के उपदेश से सही राह पर आ जाता है, और अपनी मंजिल को पा लेता है जिसे पा लेना उस मार्ग पर चले विना असंभव सा था। इसी प्रकार वृद्ध जनों के उपदेश से मेरा हित ही होगा। ऐसा विचार करके उन मार्गदर्शकों के ऊपर क्रोध न करे ॥१०॥

પુરૂષ, હિતકર સઘળા દેષોથી રહિત અને યોગ્ય સ્થાને પહોંચાડનારા માર્ગ બતાવે, તો તેથી તે મૂઢ પુરૂષનુ હિતજ થાય છે, તે પોતાના ઈચ્છિત સ્થાન પર પહોંચી જાય છે, સાધુએ પણ એમ જ વિચારવું જોઈએ કે-મને આ બાલક મિથ્યાદષ્ટિ ગૃહસ્થ અથવા ઘર દાસી-પાણી ભરવા વાળી દાસી વિગેરે સારી શિખામણ આપે છે. આજ મારે માટે શ્રેયસ્કર છે આમની શિક્ષાથી મારૂં જ કલ્યાણ થશે. આ પ્રમાણે વિચાર કરીને ક્રોધ કરવો ન જોઈએ.

કહેવાનો આશય એ છે કે—જેમ માર્ગ ભૂલેલો પુરૂષ કોઈ બીજાના ઉપદેશથી યોગ્ય માર્ગ પર આવી જાય છે. અને પોતાની મંઝીલે પહોંચી જાય છે. જે મેળવવા તે માર્ગ પર ચાલ્યા વિના અસંભવ જેવું છે. એજ પ્રમાણે વૃદ્ધજનોના ઉપદેશથી મારૂં કલ્યાણ જ થશે. એવો વિચાર કરીને ક્રોધ ન કરવો. ॥૧૦॥

मूलम्—अह तेणे मूढेण अमूढगस्स,
कायव्व पूया सविसेसजुत्ता।
एओवमं तत्थ उदाहु वीरे,
अणुगम्म अत्थं उवणेइ सम्मं ॥११॥

छाया—अथ तेन मूढेनाऽमूढस्य, कर्त्तव्या पूजा सविशेषयुक्ता।
एतदुपमां तत्रोदाहृतवान् वीरः अनुगम्यार्थमुपनयति सम्यक् ॥११॥

अन्वयार्थः—(अह) अथ यथा तेन (मूढेण) मूढेन–मार्गभ्रष्टाद् व्याकुलितचित्तेन 'अमूढगस्स' अमूढस्य–तत्सन्मार्गोपदेष्टुः 'सविसेसजुत्ता' सविशेषयुक्ता

'अह तेण मूढेन' इत्यादि।

शब्दार्थ—'अह–अथ' इसके पश्चात् 'तेण–तेन' उस 'मूढेण–मूढेन' मूर्ख को 'अमूढस्स–अमूढस्य' सन्मार्ग का उपदेश देनेवाले पुरुष की 'सविसेसजुत्ता–सविशेषयुक्ताः' विशेष आदर सन्मानपूर्वक 'पूया–पूजा' पूजा 'कायव्वा–कार्या' करनी चाहिए 'एओवमं–एतदुपमां' यह उपमा 'तत्थ–तत्र' इस विषय में 'वीरे–वीरः' तीर्थङ्कर भगवान् महावीरने 'उदाहु–उदाहृतवान्' कहा है 'अट्ठं–अर्थम्' पदार्थ को 'अणुगम्म–अनुगम्य' सम्यग् रीति से जानकर 'सम्मं–सम्यक्' सम्यक् प्रकार से 'उवणेइ–उपनयति' अपने में स्थिर करते हैं ॥११॥

अन्वयार्थ—जिस प्रकार वह पूर्वोक्त व्याकुल मूढ पुरुष मार्ग का भूला हुआ अपना सन्मार्गोपदेशक पुरुष का विशेषादर सन्मान के

'अह तेण मूढेन' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'अह–अथ' તે પછી 'तेण–तेन' એ 'मूढेण-मूढेन' મૂર્ખ પુરૂષે 'अमूढस्स–अमूढस्य' સન્માર્ગનો ઉપદેશ આપવાવાળા પુરૂષની 'सविसेसजुत्ता–सविशेषयुक्ताः' વિશેષ આદર સન્માન પૂર્વક 'पूया–पूजा' પૂજા 'कायव्वा–कार्या' કરવી જોઈએ एओवम–एतदुपमां' આ ઉપમા 'तत्थ–तत्र' તે વીષયમાં 'वीरे–वीरः' તીર્થંકર ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીએ 'उदाहु–उदाहृतवान्' કહેલ છે. 'अट्ठं–अर्थम्' પદાર્થને 'अणुगम्म–अनुगम्य' સારી રીતે જાણીને 'सम्मं–सम्यक्' સમ્યક્ પ્રકારથી 'उवणेइ–उपनयति' પોતાનામાં સ્થિર કરે છે. ॥૧૧॥

અન્વયાર્થ—જે રીતે એ પૂર્વોક્ત માર્ગ ભૂલેલ વ્યાકુળ મૂઢ પુરૂષ પોતાને સન્માર્ગ બતાવનાર પુરૂષનો વિશેષ આદર માન પૂર્વક કોમલ શબ્દાદિ

विशेषादरसन्मानपूर्वकम् (पूया) पूजा-मधुरशब्दादि-सत्काररूपा (कायव्वा) कार्या-कर्त्तव्या (एओवमं) एतदुपमाम् (तत्थ) तत्र (वीरे) वीरस्तीर्थंकरः (उदाहु) उदाहृतवान्-कथितवान् (अट्ठं) अर्थम्-परमार्थम् (अणुगम्म) अनुगम्य-सम्यक्तया विज्ञाय (सम्मं) सम्यक् (उवणेइ) उपनयति-आत्मनि अवधारयति-अन्यनोदनाकृतं परमोपकारं सम्यगात्मनि धारयति ।११॥

टीका—पुनरपि तमेवार्थं दृढयति-'अह' अथ यथा तेन 'मूढेण' मूढेन पथभ्रष्टाद् व्याकुलितमानसेन 'अमूढस्स' अमूढस्य-तत्सन्मार्गोपदेष्टुः-उपकारातिशयं मन्यमानेन 'सविसेसजुत्ता' सविशेषयुक्ता 'पूया' पूजा-मधुरशब्दादिरूपा सत्कारसन्मानरूपा वा 'कायव्वा' कर्त्तव्या 'एओवमं' एतदुपमाम् 'तत्थ' तत्र 'वीरे' वीर स्तीर्थंकरः 'उदाहु' उदाहृतवान् अभिहितवान् 'अत्थं' परमार्थम् 'अणुगम्म' अनुगम्य-सम्यग्ज्ञात्वा 'सम्मं' सम्यक् 'उवणेइ' उपनयति-अन्योपदिष्टं

साथ कोमल शब्दादि द्वारा पूजा सत्कार करता है। उसी प्रकार उक्त उपमा को भगवान् महावीर स्वामी ने उदाहरण के रूप में कहा है। अत एव इस परमार्थ को सम्यक् प्रकार से जान कर साधु अपने आत्मा में धारण करे। अर्थात् पूर्वोक्त रीति से अन्य द्वारा की की गई हित शिक्षा को अपना परमोपकारक समझ कर अपने आत्मा में धारण करना चाहिए ॥११॥

टीकार्थ—इसी कथन को पुनः दृढ करते हैं। जैसे-मार्ग भूले होने के कारण व्याकुलचित्त उस मूढ पुरुष के द्वारा, अमूढ पुरुष का अत्यन्त उपकार माना जाता है और मधुर शब्दों द्वारा सत्कार सन्मान आदि किया जाता है। इसी प्रकार तीर्थंकर महावीरने कहा है कि परमार्थ को जान कर साधु प्रेरणा करने वाले के उपकार को अपनी आत्मा में

દ્વારા આદર સત્કાર કરે છે એજ રીતે ઉક્ત ઉપમાને ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીએ ઉદાહરણના રૂપમાં કહેલ છે. તેથી એ પરમાર્થને સારી રીતે જાણીને સાધુએ તેને પોતાના આત્મામાં ધારણ કરવું. અર્થાત્ પૂર્વોક્ત પ્રકારથી અન્ય દ્વારા કરવામાં આવેલ હિતકર શિક્ષાને પોતાનો પરમ ઉપકાર કરનારી સમજીને પોતાની અંદર તેને ધારણ કરવી જોઈએ. ॥૧૧॥

ટીકાર્થ—આ કથનને ફરીથી દૃઢ કરે છે, જેમકે માર્ગ ભૂલેલ હોવાથી વ્યાકુળ ચિત્ત તે મૂઢ પુરૂષ દ્વારા અમૂઢ પુરૂષનો અત્યંત ઉપકાર માનવામાં આવે છે. એજ પ્રમાણે તીર્થંકર મહાવીર સ્વામીએ કહ્યું છે કે-પરમાર્થને જાણીને સાધુ પ્રેરણા કરવાવાળાના ઉપકારને પોતાના આત્મામાં સ્થાપિત કરે.

नोदनाकृतं परमोपकारं सम्यगात्मनि उपनयति। तथा अहमनेन परमोपकारिणा संसारसागरादुत्तारितः ततो मयाऽस्य विनयादिभिः सत्कारो विधेयः।

यथा मार्गभ्रष्टो मार्गोपदेशकं सविशेषं सम्मानयति, तथा साधुना सन्मार्गोपदर्शकस्य सम्मानादि कर्त्तव्यम्। अस्मिन्नर्थे बहवो दृष्टान्ताः सन्ति, तद्यथा–

'गेहंमि अग्गिजालाउलंसि जहणाम डज्झमाणंमि।
जो बोहेइ सुयंतं, सो तस्स जणो परमबंधू' ॥१॥

छाया–गृहेऽग्निज्वालाकुले यथानाम दह्यमाने।
यो बोधयति सुप्तं स तस्य जनस्य परमबान्धवः ।१॥

यथा वा विषसंपृक्तभोजनकर्त्तारं कश्चित्पुरुषं कश्चित् तादृशभोजनान्निवारयेत् स तस्य परमबन्धुरिति ॥११॥

स्थापित करे। सोचे कि इस परमोपकारी महाभाग ने मुझे संसार सागर से तार दिया है। अतएव मुझे इसका (यदि वह साधु है तो) विनय आदि सत्कार करना चाहिए।

भावार्थ यह है कि—जैसे मार्ग भ्रष्ट पुरुष मार्ग बतलाने वाले का विशेष रूपसे आदर करता है। उसी प्रकार असदाचरण में प्रवृत्त साधु को सत्पथ पर लानेवाले आदर सत्कार सम्मान करना चाहिए। इस विषय में बहुत से दृष्टान्त हैं। यथा–'गेहंमि अग्गिजाला' इत्यादि।

'घर में आग लग गई हो और वह घर ज्वालाओं से व्याप्त हो गया हो, ऐसे अवसर पर जो दयालु पुरुष उस घर के भीतर सोये पुरुष को जगा देता है, वह उसका परमबन्धु है।'

તે વિચારે કે–આ પરમ ઉપકારી મહાભાગે મને સંસાર સાગરથી તારી દીધો છે, તેથી જ મને તેનો (જો તે સાધુ હોય તો) અભ્યુત્થાન અને વિનય નમ્રભાવ વિગેરેથી સત્કાર કરવો જોઇએ.

કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે—જેમ માર્ગ ભૂલેલો પુરૂષ માર્ગ બતાવવા વાળાનો વિશેષ પ્રકારથી આદર કરે છે, એજ પ્રમાણે અસદ્ આચરણમાં પ્રવૃત્ત થયેલા સાધુએ સન્માર્ગ પર લાવવાવાળાનો મધુરવચનાદિ દ્વારા આદર કરવો જોઈએ. આ વિષયમા ઘણા જ દૃષ્ટાન્તો છે. જેમકે—ગેહંમિ અગ્ગિજાલા' ઈત્યાદિ

ઘરમાં આગ લાગી ગઈ હોય, અને તે ઘર જવાલાઓથી વ્યાપ્ત થઇ ગયું હોય, એવા અવસરે જે દયાળુ પુરૂષ તે ઘરની અંદર સૂતેલા પુરૂષને જગાડી દે છે, તે તેનો શ્રેષ્ઠ બંધુ કહેવાય છે.

मूलम्–णेया जहा अंधकारंसि राओ,
मग्गं ण जाणइ अपस्समाणे।
से सूरियस्स अब्भुग्गमेणं,
मग्गं वियाणाइ पगासियंसि ॥१२॥

छाया—नेता यथाऽन्धकारायां रात्रौ मार्गं न जानात्यपश्यन् ।
स सूर्यस्याऽभ्युद्गमेन मार्गं विजानाति प्रकाशिते ॥१२॥

अथवा जैसे विषमिश्रित आहार करते हुए पुरुष को यदि कोई रोक देता है तो वह उसका परम हितैषी है। इसी प्रकार प्रमाद वश असदाचरण में प्रवृत्त पुरुष को जो रोकता है, वह भी उसका परम हितैषी है ॥११॥

'णेया जहा अंधकारं' इत्यादि।

शब्दार्थ—'जहा–यथा' जैसे 'णेया–नेता' नायक अर्थात् मार्गदर्शक–उपदेशक 'अंधकारंसि–अन्धकारायाम्' अंधकार वाली 'राओ–रात्रौ' रात्रीमें 'अपस्समाणे–अपश्यन्' अपना अंग भी न देखता हुआ 'मग्गं–मार्गम्' अपना परिचित मार्गभी 'ण जाणइ–न जानाति' नहीं जानता है 'से–सः' ऐसा वह नायक 'सूरियस्स–सूर्यस्य' सूर्यका 'अब्भुग्गमेणं–अभ्युद्गमेन' उदय से 'पगासियंसि–प्रकाशिते' चारों ओर प्रकाश होजाने पर 'मग्गं–मार्गम्' मार्गको 'वियाणाइ–विजानाति' जान लेता है ॥१२॥

અથવા જેમ ઝેર ભેળવેલો આહાર કરતા પુરૂષને જો કોઇ રોકી દે, તો તે તેનો પરમ હિતૈષી કહેવાય છે. એજ પ્રમાણે પ્રમાદને વશ થયેલા તથા અસદ્ આચરણમાં પ્રવૃત્ત થયેલા પુરૂષને જે રોકી દે છે, તે પણ તેનો પરમ હિતૈષી કહેવાય છે. ॥૧૧॥

'णेया जहा अधकार' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'जहा–यथा' જેમ 'णेया–नेता' નાયક અર્થાત્ માર્ગદર્શક–ઉપદેશક 'अंधकारंसि–अन्धकारायाम्' અંધકારયુક્ત 'राओ–रात्रौ' રાત્રે 'अपस्समाणे अपश्यन्' પોતાના શરીરને પણ ન જોઇ શકાય તેવા 'मग्गं–मार्गम्' માર્ગને 'न जाणइ–न जानाति' જાણતો નથી 'से–स.' એવો તે નાયક 'सूरियस्स–सूर्यस्य' સૂર્યના 'अब्भुग्गमेणं–अभ्युद्गमेन' ઉદય થવાથી 'पगासियंसि–प्रकाशिते' ચારે તરફ પ્રકાશ થવાથી 'मग्ग–मार्गम्' માર્ગને 'वियाणाइ–विजानाति' જાણી લે છે. ॥૧૨॥

अन्वयार्थः—(जहा) यथा-येन प्रकारेण (णेया) नेता-नायकः-मार्गदर्शकः (अंधकारंसि) अन्धकारायाम् (राओ) रात्रौ (अपस्समाणे) अपश्यन्-निजाङ्गमपि-अनवलोकयन् (मग्गं) मार्गम्-स्वाभ्यस्तपथमपि (ण जाणइ) न जानाति (से) स एव नायकः (सूरियस्स) सूर्यस्य (अब्भुग्गमेणं) अभ्युद्गमेन-उदयेन (पगासियंसि) प्रकाशिते सति (मग्गं) मार्गम् (वियाणाइ) विजानाति ॥१२॥

टीका—'जहा' यथा-येन प्रकारेण 'णेया' नेता-नायको मार्गदर्शकः 'अंधकारंसि' प्रावृषि सजलजलदनीलान्धकारस्वृत्तायाम् 'राओ' रात्रौ प्रोषपद्याम-मावास्याम् सान्द्राऽन्धकारप्रावृततरत्वाद् हस्तादिकमपि निजाङ्गम् 'अपस्समाणे' अपश्यन्, कुतः 'मग्गं' मार्गं स्वाऽभ्यस्तमपि 'ण जाणइ' न जानाति-न सम्यग् जानाति प्रावृतदिग्द्वारमित्र 'से' स एव 'सूरियस्स' सूर्यस्य 'अब्भुग्गमेणं' अभ्युद्गमेन-उदयेन 'पगासियंसि' प्रकाशिते दिक्चक्रे सति 'मग्गं' मार्गम् 'वियाणाइ'

अन्वयार्थ—जिस प्रकार मार्गदर्शक नेता पुरुष सावन भादों मास की अन्धेरी रात में किसी भी वस्तु को देखने में असमर्थ होकर अपने अंगों को भी नहीं देखते हुए स्वाभ्यस्त पथ को भी नहीं जान पाता है। किन्तु वही पुरुष सूर्योदय होने से प्रकाशित होने पर मार्ग को सम्यक् प्रकार से जानता है ॥१२॥

टीकार्थ—जैसे कोई नेता-मार्गदर्शक सजल मेघों के कारण अतीव सघन अंधकार वाली वर्षाकालीन रात्रि में, घोर तिमिर फैल जाने के कारण अपना हाथ आदि अंग भी नहीं देख पाता है। तो अपने अभ्यस्त मार्ग का भी क्या कहना है। वह उसे भी देख नहीं सकता। किन्तु जब सूर्य का उदय होता है, तब वही मार्ग को देखने लगता है।

અન્વયાર્થ--જે પ્રમાણે માર્ગદર્શક નેતા પુરૂષ શ્રાવણ ભાદરવા માસની અંધારી રાતે કોઈ પણ વસ્તુને જોવામાં અસમર્થ બનીને પોતાના શરીરના અવયવોને પણ દેખી શકતો નથી. એજ રીતે તે પોતાના પરિચિત માર્ગને પણ જોઈ શકતો નથી પરંતુ એજ પુરૂષ સૂર્યોદય થવાથી પ્રકાશને લીધે માર્ગને સારી રીતે જાણી લે છે. ॥૧૨॥

ટીકાર્થ—જેમ કોઈ નેતા માર્ગદર્શક જળ વાળા વાદળોને લીધે અત્યંત ગાઢ અંધારાવાળી વર્ષાઋતુની રાત્રીએ ઘોર અંધકાર ફેલાઈ જવાથી પોતાના હાથ વિગેરે અંગો પણ જોઈ શકતા નથી, તો પછી પરિચિત માર્ગ ન દેખાય તેમાં શું કહેવાનું હોય ? તે તેને પણ જોઈ શકતો નથી. પરંતુ જ્યારે સૂર્યનો ઉદય થઈ જાય અને પ્રકાશ ફેલાઈ જાય ત્યારે એજ પુરૂષ તે માર્ગને સારી રીતે જોઈ શકે છે, એજ રીતે જે વસ્તુ પહેલાં નેત્રથી અગોચર-ન

विजानाति-सम्यगवच्छति। यदेव वस्तु पूर्वमनिरीक्षणीयमासीत्, तदेवाऽधुना कारणसाफल्येन निरीक्षणातिसरलं भवति। यथा मार्गदर्शकः पुरुषो गाढान्धकारावृतायां निशीथिन्यां किमप्यपश्यन् मार्गं न जानाति, स एव समुपसर्पति सूर्ये तदा लोकालोकिते दिग्विभागे समवगच्छति मार्गम्, एवमेव सर्वज्ञ वचनप्रकाशेन समुपलब्धसम्यग्ज्ञानो जीवः सन्मार्गम् अवगच्छतीति भावः ॥१२॥

मूलम्—एवं तु सेहे वि अपुट्ठधम्मे धम्मं न जाणाइ अबुज्झमाणे।
से कोविए जिणवयणेणं पच्छा सूरोदए पासइ चक्खुणेव॥१३॥

छाया—एवं तु शिष्योऽप्यपुष्टधर्मा, धर्मं न जानात्यबुद्ध्यमानः।
स कोविदो जिनवचनेन पश्चात्सूर्योदये पश्यति चक्षुषेव ॥१३॥

इस प्रकार जो वस्तु पहले नेत्रों से अगोचर थी, वही अब पूरे कारण मिलने पर सुनिरीक्ष्य बन जाती है।

तात्पर्य यह है कि जैसे मार्गदर्शक पुरुष सघन तिमिर से व्याप्त अंधेरी रात्रि में कुछ भी न देख पाता हुआ मार्ग को भी नहीं जानता है। किन्तु वही मार्गदर्शक सूर्यके उदित होने पर और समस्त दिक् समूह में उसके प्रकाश का प्रसार होने पर मार्ग देखने लगता है। इस प्रकार जिस जीव को सर्वज्ञ के वचनों से सम्यग् ज्ञान की प्राप्ति हो जाती है। वह सन्मार्ग को जानने लगता है ॥१२॥

'एवं तु सेहे वि अपुट्ठधम्मे' इत्यादि।

शब्दार्थ—एवं तु-एवंतु' इसी प्रकारसे अर्थात् कोई द्रष्टा अन्धकार युक्त रात्रीमें मार्गको देखता नहीं है परंतु सूर्योदय से अन्धकार दूर

જોવાય તેવી હતી. તેજ હવે કારણ મળવાથી સારી રીતે જોઈ શકાય તેવી બની જાય છે.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—જેમ માર્ગ દર્શક પુરૂષ ગાઢ અંધારાથી ઘેરાયલી અંધારી રાત્રીમાં કંઇ પણ જોઈ ન શકતાં માર્ગ પણ જોઇ શકતા નથી. પરંતુ એજ પુરૂષ સૂર્ય ઉદય થાય અને સઘળી દિશાઓમાં સૂર્યનો પ્રકાશ પ્રસરિત થઈ જતાં માર્ગ જોવા મડે છે એજ પ્રમાણે જે જીવને સર્વજ્ઞના વચનોથી સમ્યક્ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઇ જાય છે, તે સન્માર્ગને જાણુવા લાગે છે. ॥૧૨॥

'एव तु सेहे वि अपुट्ठधम्मे' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'एवं तु-एवतु' આજ પ્રમાણે અર્થાત્ કોઈ દ્રષ્ટા અંધકાર યુક્ત રાત્રે માર્ગને જોઈ શકતા નથી પરંતુ સૂર્યનો ઉદય થતાં અંધકાર દૂર

अन्वयार्थः—(एवं तु) एवमेव-पूर्वोक्तरीत्या कश्चिद् द्रष्टा यथाऽन्धकारावृतायां रात्रौ मार्गं न पश्यति किन्तु स एव सूर्योदयेन अन्धकारे नष्टे सति सर्वानपि दिग्देशान् मार्गं च पश्यति तथैव (अपुट्ठधम्मे) अपुष्टधर्मा-असम्यग्ज्ञातश्रुतचारित्रधर्मा (अवुज्झमाणे) अबुध्यमानः-सूत्रार्थमजानानः (सेहे वि) शिष्योऽपि नवदीक्षितः साधुरपि (धम्मं) धर्मम्-श्रुतचारित्ररूपम् (न जाणाइ) न जानाति

होने पर सब पदार्थ एवं मार्गको देखता है उसी प्रकार 'अपुट्ठधम्मे-अपुष्टमधर्मा' धर्ममें अनिपुण और 'अवुज्झमाणे-अवुध्यामान.' सूत्रार्थको नही जानने वाला 'सेहे वि-शिष्योऽपि' नव दीक्षित साधु भी 'धम्मं-धर्मम्' श्रुतचारित्र रूप धर्मको 'न जाणइ-न जानाति' नहीं जानता है परंतु 'से-सः' वही शिष्य 'पश्चात्' गुरुकुल मे रहकर शिक्षा प्राप्त करने पर 'जिणवयणेण-जिनवचनेन' तीर्थंकरके आगमके ज्ञानसे 'कोविए-कोविदः' विद्वान् होकर 'सूरोदये-सूर्योदये' सूर्य का उदय से अन्धकार नाश होनेसे 'चक्खुणेव-चक्षुषेव' नेत्रके द्वारा देखने वालों के जैसा ही 'पासइ-पश्यति' जिनधर्मके तत्व को यथार्थ रूपसे देखता है।१३।

अन्वयार्थ—एवं पूर्वोक्त रीति से जिस प्रकार कोई द्रष्टा (देखने वाला) पुरुष अन्धेरी रातमें मार्ग को नहीं देखता है किन्तु वही पुरुष सूर्योदय से अन्धकार के नष्ट हो जाने पर सभी दशोंदिशा एवं मार्ग को देखता है। इसी प्रकार अपरिपक्व श्रुतचारित्र धर्मवाला और सूत्रार्थ

થવાથી બધા જ પદાર્થોને તથા માર્ગને જોઈ શકે છે. એજ રીતે 'अपुट्ठधम्मे-अपुष्टधर्मा' ધર્મમાં અનિપુણ અને 'अवुज्झमाणे-अबुध्यमानः' સૂત્રાર્થને નહીં જાણવાવાળા 'सेहे वि-शिष्योपि' નવીન દીક્ષા ધારણ કરેલ સાધુ પણ 'धम्मं-धर्मम्' શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મને 'न जाणइ-न जानाति' જાણતો નથી. પરંતુ 'से-सः' એજ શિષ્ય 'पच्छा-पश्चात्' ગુરૂકુળમાં રહીને શિક્ષા પ્રાપ્ત કર્યા પછી 'जिणवयणेण-जिनवचनेन' તીર્થંકરના આગમજ્ઞાનથી 'कोविए-कोविदः' વિદ્વાન્ બનીને 'सूरोदए-सूर्योदये' સૂર્યનો ઉદય થતાં અંધકારનો નાશ થવાથી 'चक्खुणेव-चक्षुषेव' નેત્રવાળાઓની જેમ જ 'पासइ पश्यति' જૈન ધર્મના તત્ત્વને યથાર્થ રીતે જુવે છે. ॥૧૩॥

અન્વયાર્થ—એજ પ્રમાણે પૂર્વોક્ત પ્રકારથી જેમ કોઈ દ્રષ્ટા (દેખવાવાળો) પુરૂષ અંધારી રાતે માર્ગને જોઈ શકતો નથી પણ એજ પુરૂષ સૂર્યોદય થવાથી અંધકારનો નાશ થતાં બધી જ દિશાઓને તેમજ માર્ગને સારી રીતે દેખી શકે છે. એજ પ્રમાણે અપરિપક્વ શ્રુતચારિત્ર ધર્મવાળા

किन्तु (से) स एव खलु (पच्छा) पश्चात् गुरुकुलवासाभ्यासाद्यनन्तरम् (जिण-वयणेण) जिनवचनेन-तीर्थकृदागमेन (कोविए) कोविदः-अभ्यस्तजिनप्रणीतागमः, सम्यग्ज्ञातजैनतत्त्वार्थः (सूरोदये) सूर्योदये सति निरस्तान्धकारः (चक्खुणेव) चक्षुषेव-नेत्रेणेव (पासइ) पश्यति-जैनधर्मतत्त्वं सम्यग् जानाति ॥१३॥

टीका—यथा तिमिराक्रान्तायां रात्रौ मार्गं न पश्यति किन्तु स एव द्रष्टा सूर्योदयेन नष्टे तमसि सर्वानपि बाह्यान् दिग्देशान् पश्यति। 'एवं तु' एवमेव तु 'सेहे वि' शिष्योऽपि नवदीक्षितः शिक्षणकालमनुरुन्धानोऽपि 'अपुट्ठधम्मे' अपुष्टधर्मा, नास्ति पुष्टः-सम्यक् परिज्ञातः श्रुतचारित्राख्यो धर्मो यस्य स तथा-भूतः 'अबुज्झमाणे' अबुध्यमानः सूत्रार्थस्यापरिज्ञानात् 'धम्मं' धर्मं श्रुतचारित्राख्यम् 'न जाणइ' न जानाति सम्यक् 'से' स एव तु 'पच्छा' पश्चात्-गुरुकुल

को नहीं जानता हुआ नव दीक्षित साधु भी श्रुतचारित्र रूप धर्म को सुचारु रीतिसे नहीं जानता है। किन्तु वही साधु पीछे गुरुकुल में वास तथा अभ्यास करने के बाद तीर्थंकरों के आगमों से पूर्ण परिचित हो जाने पर जैनशास्त्र तत्त्वज्ञ होकर सूर्योदय से अन्धकार नाश होने के बाद आंखों के समान जैनधर्मतत्त्व को सुचारुरूपसे जानता है ॥१३॥

टीकार्थ-'जैसे अन्धकार से व्याप्त रात्रि में कोई मार्ग नहीं देख पाता है। किन्तु वही द्रष्टा (देखनेवाला) सूर्य के उदय से अंधकार नष्ट होजाने पर सभी दिशाओं और देशों को देखने लगता है। इसी प्रकार नवदीक्षित शिष्य अपनी शिक्षा के समय अपुष्ट धर्म होता है। अर्थात् उसे श्रुतचारित्र धर्म का भली भांति से ज्ञान नहीं होता। धर्म का ज्ञान न होने के कारण वह अबुद्ध होता है। किन्तु तदनन्तर गुरुकुलवास,

અને સૂત્રાર્થને ન જાણનારા નવીન દીક્ષા ધારણ કરેલ સાધુ પણ શ્રુતચારિત્ર ધર્મને સારી રીતે જાણતા નથી પરંતુ એજ સાધુ પાછળથી ગુરૂકુળમાં વાસ તથા અભ્યાસ કર્યો પછી તીર્થંકરોના આગમોમાં પૂર્ણ પરિચિત થઈ જાય ત્યારે તે જૈન શાસ્ત્રના તત્વને જાણનાર બનીને જેમ સૂર્યોદયથી અંધકારના નાશ થયા પછી આંખોના પ્રકાશની માફક જૈનધર્મના તત્ત્વને સારી રીતે જાણી લેનાર બને છે ॥૧૩॥

ટીકાર્થ—જેમ અન્ધકારથી વ્યાપ્ત રાતે કોઇ માર્ગ જોઈ શકતો નથી, પરંતુ એજ દ્રષ્ટા (જોનાર) પુરૂષ સૂર્યનો ઉદય થતાં અંધારાનો નાશ થવાથી સઘળી દિશાઓને જોઈ શકે છે. એજ પ્રમાણે નવ દીક્ષિત શિષ્ય પોતાની શિક્ષાના સમયે અપુષ્ટ ધર્મ વાળો હોય છે. અર્થાત્ તેને શ્રુત ચારિત્ર ધર્મનું જ્ઞાન સારી રીતે હોતું નથી. ધર્મનું જ્ઞાન ન હોવાના કારણે તે અબુદ્ધ હોય

वासाभ्यासादिविविधोपायैः 'जिणवयणेण' जिनवचनेन 'कोविए' कोविदः-अभ्यस्तजिनप्रणीतागमः 'सूरोदए' सूर्योदये सति निरस्ताऽन्धकारः 'चक्खुणेव' चक्षुषेव 'पासइ' पश्यति-सर्वान् जीवादि पदार्थान्। यथा आलोकादिसहकारि-सहकृतसन्निकृष्टकारणेन स्पष्टं पश्यति रूपादिकम्। तथा जिनवचनाऽभ्यासादि-ततत्त्वज्ञानेन सर्वान् पदार्थान् जीवादीन् पश्यति।

अयं भावः-इन्द्रियार्थसन्निकर्षात् साक्षात्कारितया परिस्फुटा घटादयः प्रतीयन्ते एवं सर्वज्ञप्रणितागमेनापि सूक्ष्मव्यवहित विप्रकृष्टस्वर्गापवर्गदेवादयः परिस्फुटाः निश्शङ्कं प्रतीयन्ते। अपि च कदाचित् चक्षुषा अन्यथाभूतोऽप्यर्थः अन्यथा

अभ्यास आदि विविध उपायों से जिनवचन में कुशल हो जाता है। जैसे सूर्योदय होने पर चक्षु से सब कुछ दृश्य दिखाई देने लगता है। उसी प्रकार वह भी जीवादिपदार्थों को हस्तामलकवत् जानने लगता है।

आशय यह है कि जैसे इन्द्रिय और पदार्थके सन्निकर्ष से अर्थात् यथायोग्य सम्बन्ध से घट आदि पदार्थ स्पष्ट एवं साक्षात् दिखाई देने लगते हैं। इसी प्रकार सर्वज्ञ प्रणीत आगम से भी सूक्ष्म (परमाणु आदि) व्यवहित (देश से दूरवर्त्ती सुमेरु आदि) और विप्रकृष्ट (कालसे व्यवहित राम एवं पद्मनाभ आदि) परिस्फुट एवं असंदिग्ध रूपमें प्रतीत होने लगते हैं। चक्षु से तो कभी कभी पदार्थ जैसा होता है। वैसा न दिखाई देकर अन्यथा रूपमें भी दिखाई देता है। जैसे रस्सी सर्प के रूपमें और किंशुक (पलाश) पुष्पों का समूह अग्नि रूप में

છે પરંતુ તે પછી ગુરૂકુલવાસ, અભ્યાસ વિગેરે જુદા જુદા અનેક ઉપાયોથી જીન વચનમાં ચતુર થઇ જાય છે. જેમ સૂર્યોદય થવાથી નેત્રથી સઘળા પદાર્થો સ્પષ્ટ દેખાવા લાગે છે, એજ પ્રમાણે તે પણ જીવાદિ પદાર્થોને હસ્તામલકવત્ જાણવા લાગે છે.

કહેવાનો આશય એ છે કે—જેમ ઇન્દ્રિય અને પદાર્થના સંનિકર્ષથી અર્થાત્ યથાયોગ્ય સંબન્ધથી ઘટ વિગેરે પદાર્થ સ્પષ્ટ અને સાક્ષાત્ દેખાવા માંડે છે, એજ પ્રમાણે સર્વજ્ઞ પ્રણીત આગમથી પણ સૂક્ષ્મ, (પરમાણુ, વિગેરે) વ્યવહિત (દેશથી દૂર સુમેરૂ વિગેરે) અને વિપ્રકૃષ્ટ (કાળથી વ્યવહિત રામ અને પદ્મનાભ વિગેરે) પરિસ્ફુટ અને અસંદિગ્ધ રૂપમાં પ્રતીત થવા લાગે છે, નેત્રથી તો કોઈ કોઈ વાર પદાર્થ જેવો હોય છે તેવો ન દેખાતાં અન્યથા રૂપથી (જૂદા પ્રકારથી) પણ દેખાય છે, જેમકે—રસ્સી—દોરી સાપના રૂપમાં અને કિંશુક (પલાશ ખાખરાના ફૂલો) પુષ્પોનો સમૂહ અગ્નિના

ज्ञायते यथा रज्जुः सर्पभ्रान्त्या, किंशुकनिचयोऽन्याकारेणापीति । न च सर्वज्ञागमस्य क्वचिदपि विसंवादः अन्यथाऽसर्वज्ञत्वापत्तिप्रसङ्गादिति ॥१३॥

मूलम्—उड्ढं अहेयं तिरियं दिसासु,
तसा य जे थावरा जे य पाणा।
सया जए तेसु परिव्वएज्जा,
मणप्पओसं अविकंपमाणे ॥१४॥

छाया—ऊर्ध्वमधस्तिर्यग् दिशासु त्रसाश्च ये स्थावरा ये च प्राणाः ।
सदा यतस्तेषु परिव्रजेद् मनाक् प्रद्वेषमविकम्पमानः ॥१४॥

दिखने लगते हैं। किन्तु सर्वज्ञ का आगम कभी ऐसा विसंवादी नहीं होता। अगर वह विसंवादी हो जाय तो सर्वज्ञ प्रणीत ही नहीं हो सकता ॥१३॥

गुरुकुल में वास तथा अभ्यासादि के द्वारा जिन भगवान् के वचन मर्म को जानने वाला शिष्य मूलोत्तर गुणों को अच्छी प्रकार जानता है। उनमें मूलगुण को अधिकृत कर कहते हैं-'उड्ढं' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'उड्ढं-ऊर्ध्वम्' ऊर्ध्व दिशामें, 'अहे-अधः' अधोदिशामें 'तिरियं-तिर्यग्' तिरछि 'दिसासु-दिशासु' दिशाओंमें 'जे-ये' जो 'तसा-त्रसाः' तेज, वायु, आदि द्वीन्द्रिय जीव तथा 'जे-य-ये च' जो 'थावरा-स्थावराः' पृथ्वीकाय, जलकाय और वनस्पति काय सूक्ष्म, बादर 'पाणा-प्राणाः' प्राणी हैं 'तेसु-तेषु' उन एकेन्द्रियादि जीवों में 'सया-

---

રૂપમાં દેખાવા લાગે છે. પરંતુ સર્વજ્ઞના આગમ આવા પ્રકારના વિસંવાદી હોતા નથી. જો તે વિસંવાદી થઈ જાય તો સર્વજ્ઞ પ્રણીતજ ન થઈ શકે ॥૧૩॥

ગુરૂકુળમાં વાસ તથા અભ્યાસ વિગેરેથી જીન ભગવાનના વચનના મર્મને જાણવાવાળો શિષ્ય મૂલોત્તર ગુણોને સારી રીતે જાણે છે, તેમાં મૂળ ગુણને અધિકૃત કરીને કહે છે—'उड्ढं' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'उड्ढं-ऊर्ध्वम्' ઊર્ધ્વદિશામાં 'अहे-अधः' અધોદિશામાં 'तिरियं-तिर्यग्' તિરછી 'दिसासु-दिशासु' દિશામાં 'जे-ये' જે 'तसा-त्रसा.' તૈજસ, વાયુ વિગેરે બે ઇન્દ્રિયવાળા જીવો તથા 'जे य-ये च' જે 'थावरा-स्थावराः' પૃથ્વીકાય જલકાય અને વનસ્પતિકાય સૂક્ષ્મ, બાદર 'पाणा-प्राणा.' પ્રાણિયો છે 'तेसु-तेषु' એ એકેન્દ્રિય વિગેરે જીવોમાં 'सया-सदा' સર્વકાળમાં 'जए-

अन्वयार्थः—गुरुकुलवासादिना जिनवचनमर्मज्ञः शिष्यो मूलोत्तरगुणान् सम्यग् जानाति तत्र मूलगुणानधिकृत्याऽऽह-(उड्ढं) ऊर्ध्वम्-ऊर्ध्वदिशि (अहे) अधोदिशि (तिरियं) तिर्यक् (दिसासु) दिशासु-ऊर्ध्वाधस्तिर्यग्दिक्षु (जे) ये (तसा) त्रसाः-तेजोवायुद्वीन्द्रियादयो जीवविशेषाः तथा (जे य) ये च (थावरा) स्थावराः-पृथिवीजलवनस्पतयः सूक्ष्मा बादराश्च (पाणा) प्राणाः-प्राणिनः सन्ति (तेसु) तेषु-एकेन्द्रियद्वीन्द्रियादि जीवेषु (सया) सदा-सर्वस्मिन्नेव काले (जए) यतः-यतमानः यतनापूर्वकम् (मणा) मनागपि-किञ्चिदपि (पओसं) प्रद्वेषम् अकुर्वन् तथा-(अविकंपमाणे) अविकम्पमानः-अविचलन्-अविचलितः सन् (परिव्वएज्जा) परिव्रजेत्-संयममार्गे विचरेत् ॥१४॥

सदा' सर्व कालमें 'जए-यतः' यत्न पूर्वक रहे 'मणा-मनाक्' थोडासा-भी 'पओसं-प्रद्वेषम्' द्वेष न करे तथा 'अविकंपमाणे-अविकम्पमानः' संयम में स्थिर रह कर 'परिव्वएज्जा-परिव्रजेत्' संयम मार्गमें विच-रण करें ॥१४॥

अन्वयार्थ—ऊपर दिशा अधोदिशा तथा तिर्यग् याने दोनों के मध्य दिशा में रहने वाले जितने त्रस तेजोवायु द्वीन्द्रिय वगैरह जीव विशेष हैं। एवं जितने स्थावर पृथिवी जल वनस्पति तथा सूक्ष्मबादर प्राणी रहते हैं, उन सभी एकेन्द्रिय द्वीन्द्रिय प्रभृति जीवों के विषय में सदा ही यतना के साथ ध्यान देते हुए लेश मात्र भी द्वेष नहीं करते हुए संयम मार्ग से विचलित नहीं होते हुए अर्थात् संयम का परिपा-लन करते हुए दीक्षा धारण कर संयममार्ग में विचरे ॥१४॥

यतः' यत्नपूर्वक रहे 'मणा-मनाक्' थोडा पण 'पओसं-प्रद्वेषम्' द्वेष न करे तथा 'अविकंपमाणे-अविकंपमानः' संयममां स्थिर रहीने 'परिव्वएज्जा-परिव्र-जेत्' संयम मार्गमां विचरण करे ॥१४॥

अन्वयार्थ—ઉપરની દિશા નીચેની દિશા તથા તિર્યક્ બન્નેની મધ્યની દિશાઓમાં રહેવાવાળા જેટલા ત્રસ અને તેજસ્કાય વાયુકાય દ્વીન્દ્રિય વિગેરે જીવ વિશેષ છે, તેમજ જેટલા સ્થાવર પૃથ્વીકાય, જલકાય, વનસ્પતિકાય તથા સૂક્ષ્મ બાદર પ્રાણિયો રહે છે એ બધા એક ઇન્દ્રિય વાળા બે ઇન્દ્રિયવાળા વિગેરે જીવોના સંબંધમાં સદા યતનાપૂર્વક વર્તતા તથા જરા પણ દ્વેષ ન કરતાં સંયમ માર્ગથી વિચલિત ન થતાં અર્થાત્ સંયમનું પરિપાલન કરતા થકા દીક્ષા ધારણ કરીને સંયમ માર્ગમાં વિચરણ કરે ॥૧૪॥

टीका—शिष्यो गुरुकुलनिवासात् जिनवचनमर्मज्ञो भवति, वादृशश्च मूलोत्तरगुणान् सम्यक् स्वरूपेण जानाति तत्र मूलगुणमधिकृत्याह—'उड्ढं' ऊर्ध्वम्—ऊर्ध्वदिशायाम् 'अहेयं' अधोदिशि 'तिरियं' तिर्यग्—अन्तराले 'दिसासु' दिशासु—दिक्षु उपलक्षणाद् विदिक्षु च—ऊर्ध्वाधस्तिर्यग्दिशासु विदिशासु च अनेन क्षेत्रमधिकृत्य प्राणातिपातविरतिः प्रतिपादिता। तथा—'तसा' त्रसाः—त्रस्यन्ति—दुःखादौ उद्वेगं प्राप्नुवन्ति इति त्रसाः—जीवविशेषाः तेजोवायुद्वीन्द्रियादयश्च। तथा 'जे य' ये च 'थावरा' स्थावराः—तन्नामकर्मोदयवर्तिनः पृथिवीजलवनस्पतयः, एते भेदप्रभेदभिन्नाः सूक्ष्मा बादराश्च। 'पाणा' प्राणाः—प्राणवन्तो जीवाः, 'तेसु' तेषु 'सया' सदा—सर्वस्मिन्नेव काले, एतावता कालमधिकृत्य प्राणातिपातविरतिः

टीकार्थ—गुरुकुल में निवास करने से शिष्य जिनवचनों का मर्मज्ञ हो जाता है और मर्मज्ञ होकर सम्यक् प्रकार से मूलगुणों और उत्तर गुणों का ज्ञाता बन जाता है। अतएव अब मूलगुण के विषय में कहते हैं।

ऊर्ध्व दिशा में, अधो दिशा में, तिर्छी दिशा में, जो भी त्रस जीव हैं अर्थात् दुःख आदि की प्राप्ति होने पर उद्वेग पाने वाले तेजस्काय, वायुकाय और द्वीन्द्रिय आदि प्राणी हैं। तथा जो स्थावर नामकर्म के उदय वाले पृथ्वीकाय, अप्काय और वनस्पतिकाय के स्थावर जीव हैं। जिनके सूक्ष्म बादर आदि अनेक भेद प्रभेद हैं, उन में सदैव यतना करे। यहां दिशाओं का कथन करके क्षेत्र प्राणातिपातविरति का और 'सदैव' कहकर कालप्राणातिपात विरमण का प्रतिपादन किया गया है।

ટીકાર્થ—ગુરૂકુળમાં નિવાસ કરવાથી શિષ્ય જીન-વચનોના મર્મને જાણુનારે। બની જાય છે, અને મર્મજ્ઞ થઈને સારી રીતે મૂળ ગુણો અને ઉત્તર ગુણોને જાણુવા વાળો બની જાય છે. તેથી હવે મૂળ ગુણુના સંબંધમાં કહેવામાં આવે છે.

ઉર્ધ્વદિશામાં, અધોદિશામાં તિર્છીદિશામાં જે કોઈ ત્રસ જીવ છે, અર્થાત્ દુઃખ વિગેરેની પ્રાપ્તિ થતાં ઉદ્વેગ પામવાવાળા તેજસ્કાય, વાયુકાય, અને દ્વીન્દ્રિય વિગેરે પ્રાણિયો છે, તથા જે સ્થાવર નામ કર્મના ઉદયવાળા પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, અને વનસ્પતિકાયના સ્થાવર જીવો છે, કે જેના સૂક્ષ્મ અને બાદર રૂપથી અનેક ભેદ અને પ્રભેદ થાય છે, તેમાં હમેશાં યતનાવાન થવું. અહિયાં દિશાઓનું કથન કરીને ક્ષેત્ર પ્રાણાતિપાત વિરતિનું અને 'સદૈવ' કહીને કાલ પ્રાણાતિપાત વિરમણનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે,

प्रतिपादिता । 'जए' यतः तद्रक्षणे यतनावान् सन् स्थावरजङ्गमप्राणिषु उपकारे-ऽपकारे वा 'मणप्पओसं' मनसा-मनागपि प्रद्वेषमकुर्वन् 'अविकंपमाणे' अवि-कम्पमानः-संयमादविचलन् 'परिव्वएज्जा' परिव्रजेत्-संयममार्गे विचरेत् ।

तदेवं योगत्रिककरणत्रिकेण द्रव्यक्षेत्रकालभावरूपां प्राणातिपातविरतिं सम्यग् अरक्तद्विष्टतया अनुपालयेत् । एवं शेषाण्यपि महाव्रतानि उत्तरगुणांश्च ग्रहणा सेवनाशिक्षासमन्वितः सम्यग् अनुपालयेदिति भावः ॥१४॥

मूलम्—कालेण पुच्छे समियं पयासु,
आइक्खमाणो दवियस्स वित्तं ।
तं सोयकारी पुढो पवेसे,
संखाइमं केवलियं समाहिं ॥१५॥

छाया—कालेन पृच्छेत् समितं प्रजासु आचक्षाणो द्रव्यस्य वृत्तम् ।
तं श्रोत्रकारी पृथक् प्रवेशयेत् संख्यायेमं कैवलिकं समाधिम् ॥१५॥

किसी भी जीव के द्वारा उपकार या अपकार होने पर मन से भी किंचित् द्वेष न करे ।

इस प्रकार तीन कारण तीन योग से द्रव्य क्षेत्र काल और भावरूप हिंसाविरति का सम्यक् प्रकार से, रागद्वेष से रहित होकर पालन करे। इसी प्रकार शेष महाव्रतों का और उत्तरगुणों का भी ग्रहण और आसे-सेवन रूप शिक्षा से युक्त होकर सम्यक् रूपसे पालन करे ॥१४॥

गुरुकुल में वास करने वाले शिष्य की विनयविधि कहते हैं—'कालेण' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'कालेण-कालेन' प्रष्टव्य अवसर को जान कर 'पयासु-

કોઈ પણ જીવ દ્વારા ઉપકાર અથવા અપકાર થાય ત્યારે મનથી પણ કંઈ પણ દ્વેષ ન કરે,

આ રીતે ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગોથી દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર કાળ અને ભાવરૂપ હિંસા વિરતિને સમ્યક્ પ્રકારથી રાગ દ્વેષથી રહિત થઈને પાલન કરે. એજ રીતે બાકીના મહાવ્રતોનું અને ઉત્તર ગુણોનું પણ ગ્રહણ અને આસેવન રૂપ શિક્ષાથી યુક્ત થઈને સમ્યક્ રૂપથી પાલન કરે ॥૧૪॥

ગુરૂકુળમાં વાસ કરવાવાળા શિષ્યની વિનયવિધિ કહેવામાં આવે છે. 'कालेण' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'कालेण-कालेन' પૂછવા યોગ્ય અવસરને જાણીને 'पयासु-

अन्वयार्थः—गुरुकुलवासिशिष्यस्य विनयविधिमाह-(कालेण) कालेन-प्रष्टव्यकालं ज्ञात्वा (पयासु) प्रजासु-जीवविषये (समियं) समितम् सम्यग् ज्ञान-युक्तम् आचार्यम् (पुच्छे) पृच्छेत्-जीवादिविषयकं प्रश्नं कुर्यात्, प्रश्नोत्तरं ददत् खलु गुरुः शुश्रूषायोग्यो भवति अतएवाह-(दवियस्स) द्रव्यस्य-मोक्षगमनयोग्य-भव्यस्य वीतरागस्य वा (वित्तं) वृत्तम्-संयमानुष्ठानम् आगमं वा (आइक्खमाणो)

प्रजासु' जीवों के विषयमें 'समियं-समितम्' सम्यक् ज्ञानवाले आचार्य को 'पुच्छे-पृच्छेत्' जीवादि संबंधी प्रश्न पूछे 'दवियस्स-द्रव्यस्य' मोक्ष गमन के योग्य सर्वज्ञके 'वित्तं-वृत्तम्' संयमानुष्ठानको 'आइक्खमाणे -आचक्षाणः' बताने वाले आचार्य की साधु पूजा करे 'तं-तम्' उस आचार्यके उपदेशको 'सोयकारी-श्रोत्रकारी' आचार्य की आज्ञाका पालन करने वाला शिष्य 'पुढो-पृथक्' एकान्त भावसे 'पवेसे-प्रवेशयेत्' अपने अंतःकरण में स्थापित करे 'इमं-इमम्' आगे कहे जाने वाला 'केवलियं-कैवलिकम्' केवल ज्ञानसे कहा हुआ 'समाहिं-समाधिम्' सम्यक् ज्ञानादिको 'संखा-संख्याय' सम्यक् प्रकारसे जान करके हृदय में धारण करे ॥१५॥

अन्वयार्थ—पूछने का समय जान कर या देखभाल कर शिष्य-प्रजा जीवोंके विषय में सम्यग्ज्ञान युक्त आचार्य को पूछे, याने जीवादि विषय प्रश्न करे, प्रश्नों का उत्तर देने वाले गुरु सेवा करने योग्य होते हैं। इसलिये कहते हैं कि भव्य द्रव्य अर्थात् मोक्ष गमन योग्य अथवा

प्रजासु' જીવોના સંબન્ધમાં 'समियं-समितम्' સમ્યક્ જ્ઞાનવાળા આચાર્યને 'पुच्छे-पृच्छेत' પ્રશ્ન પૂછે. 'दवियस्स-द्रव्यस्य' મોક્ષ ગમનને યોગ્ય સર્વજ્ઞના 'वित्त-वृत्तम्' સંયમાનુષ્ઠાનને 'आइक्खमाणे-आचक्षाण.' બતાવવાવાળા આચાર્યનો સાધુ સત્કાર કરે 'त-तम्' એ આચાર્યના ઉપદેશને 'सोयकारी-श्रोत्रकारी' આચાર્યની આજ્ઞાનું પાલન કરવાવાળો શિષ્ય 'पुढो-पृथम्' એકાન્ત ભવથી 'पवेसे-प्रवेशयेत' પોતાના અંતઃકરણમાં ધારણ કરે 'इम-इमम्' આગળ કહેવામાં આવનારા 'केवलियं-कैवलिकम्' કેવલ જ્ઞાનથી કહેવામાં આવેલ 'समाहिं-समाधिम्' સમ્યક્ જ્ઞાનાદિને 'संखाय-संख्याय' સારી રીતે જાણીને હૃદયમાં ધારણ કરે ॥૧૫॥

અન્વયાર્થ—પ્રશ્ન પૂછવાનો સમય જાણીને સમજી વિચારીને શિષ્ય પ્રજાના હિત સંબંધી સમ્યક્ જ્ઞાન યુક્ત આચાર્યને પ્રશ્ન પૂછે છે. અર્થાત્ જીવાદિના સંબંધમાં પ્રશ્ન કરે. પ્રશ્નોના ઉત્તર આપવાવાળા ગુરૂ સેવા કરવા

आचक्षाणः-कथयन् उपदिशन् प्रश्नस्योत्तरं ददानः सत्करणीयो भवति (तं) तम्-आचार्योपदेशम् (सोयकारी)-श्रोत्रकारी-श्रोत्रे-कर्णे कर्त्तुं शीलः शिष्यः-आचार्याज्ञापालकः (पुढो) पृथक् (पवेसे) प्रवेशयेत्-स्वान्तःकरणे स्थापयेत् (इमं) इमम् वक्ष्यमाणम् (केवलियं) कैवलिकम्-केवलज्ञानेन कथितम् (समाहिं) समाधिम् (संखा) संख्याय सम्यग् ज्ञात्वा स्वहृदये धारयेत् ॥१५॥

टीका—गुरुकुलनिवासिनां विनेयानां विनयविधिमाह-'कालेण' इत्यादि। 'कालेण' कालेन-प्रष्टव्यकालं ज्ञात्वा 'पयासु' प्रजासु-प्रकर्षेण जायन्ते-उत्पत्ति पदवीमासादयन्तीति प्रजाः-जीवाः। तादृशजीवविषये 'पुच्छे' पृच्छेत्-प्रश्नं कुर्यात्, कं पृच्छेत् तत्राह-'समियं' समितम् सम्यग्ज्ञानयुक्तम् आचार्यम्, जीवादिविषयकं प्रश्नं कुर्यात्। ततः 'आइक्खमाणो' आचक्षाणः-प्रश्नोत्तरं ददत् आचार्यादिः शुश्रूषायोग्यो भवति। किं कथयन् तत्राह-'दवियस्स' द्रव्यस्य मोक्षगमनयोग्यभव्यस्य वीतरागस्य वा 'वित्तं' वृत्तम्-अनुष्ठानमागमं संयमं वा, ज्ञानं

वीतराग का वृत्त याने संयमानुष्ठान का या आगम का उपदेश देने वाला और प्रश्नों का उत्तर देने वाला गुरु सत्कार करने योग्य होता है। इसलिये आचार्य के उपदेश का ग्रहण करने वाला शिष्य आचार्य की आज्ञा पालक होकर आचार्योपदेश को अपने हृदय में स्थापित करे और केवलज्ञान के द्वारा प्रतिपादित वक्ष्यमाण समाधि को सम्यक् प्रकारसे जान कर आत्मा में धारण करे ॥१५॥

टीकार्थ—गुरुकुलवासी विनेयो (शिष्यों) की विनय विधि कहते हैं। प्रश्न करने का योग्य अवसर जान कर जीवों के विषय में आचार्य से प्रश्न पूछे। प्रश्नों का उत्तर देने वाले आचार्य आदि शुश्रूषा के योग्य

યોગ્ય હોય છે. તેથી કહેવામાં આવે છે કે-ભવ્ય દ્રવ્ય અર્થાત્ મોક્ષ ગમન યોગ્ય અથવા વીતરાગના વૃત્તાંત અર્થાત્ સંયમાનુષ્ઠાનને। ઉપદેશ આપવાવાળા અને પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપવાવાળા ગુરૂ સત્કાર કરવાને યોગ્ય હોય છે. તેથી આચાર્યના ઉપદેશને ગ્રહણ કરવા વાળા શિષ્યે આચાર્યની આજ્ઞાનું પાલન કરનાર બનીને આચાર્યના ઉપદેશને પોતાના હૃદયમાં સ્થાપિત કરે અને કેવળજ્ઞાન દ્વારા પ્રતિપાદિત વક્ષ્યમાણ સમાધિને સારી રીતે જાણીને આત્મામાં ધારણ કરે. ॥૧૫॥

ટીકાર્થ—ગુરૂકુળમાં રહેવાવાળા વિનેય (શિષ્ય) ની વિનયવિધિ કહેવામાં આવે છે.-પ્રશ્ન કરવાને યોગ્ય અવસર સમજીને જીવોના સંબંધમાં આચાર્યને પ્રશ્ન પૂછે. પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપવાવાળા આચાર્ય વિગેરે સેવા કર-

ब्रुवाणो गुरुः सत्करणीयो भवति। तमुपदिशन्तं गुरुम् 'सोयकारी' श्रोत्रकारी-आचार्योपदिष्टं श्रोत्रे-कर्णौ कर्त्तुं तत्क्षणे एव धारयितुं शीलं यस्य सः। तथा-आचार्याज्ञासंपादकः, 'पुढो' पृथक् 'पवेसे' स्वान्तःकरणे प्रवेशयेत्-व्यवस्थापयेत्। 'संखा' संख्याय-सम्यग्ज्ञात्वा, इमं वक्ष्यमाणम् 'केवलियं' कैवलिकम्-केवलिना संजातं-केवलज्ञानेन कथितम्। 'समाहिं' समाधिम्-सम्यग्ज्ञानादिकं स्वहृदये व्यवस्थापयेदिति ॥१५॥

मूलम्-अंसिं सुठिच्चा तिविहेण तायी,
एएसु या संतिनिरोहमाहु।
ते एवमक्खंति तिलोगदंसी,
ण भुज्ज मेयंतु पमायसंगं ॥१६॥

छाया—अस्मिन् सुस्थाय त्रिविधेन त्रायी, एतेषु च शान्तिनिरोधमाहुः।
त एवमाचक्षते त्रिलोकदर्शिनो, न भूयो यन्तु प्रमादसङ्गम् ॥१६।

होते हैं। मोक्ष गमन के योग्य भव्य जीव के या वीतराग के वृत्तको अर्थात् आगम को या आचार को निरूपण करने वाला गुरु सत्कार करने योग्य होता है। तत्व का उपदेश करनेवाले गुरु के उपदेश को कानों में धारण करना चाहिए। अर्थात् सावधानी के साथ श्रवण कर के तदनुसार व्यवहार करना चाहिए। उसे अन्तरतर में प्रवेश कराना चाहिए। तथा आगे कही जाने वाली केवली भगवान् के द्वारा कथित समाधि सम्यग्ज्ञानादि को भी हृदय में धारण करना चाहिए ॥१५॥

'अंसिं सुठिच्चा' इत्यादि।

शब्दार्थ—'अंसि-अस्मिन्' गुरुके उपदेश वचनमें 'सुठिच्चा-

વાને યોગ્ય હોય છે. મોક્ષ ગમનને યોગ્ય ભવ્ય જીવોના અથવા વીતરાગના વૃત્તને અર્થાત્ આગમને અથવા આચારને કહેવાવાળા ગુરૂ સત્કાર કરવાને યોગ્ય હોય છે. તત્ત્વને ઉપદેશ કરવા વાળા ગુરૂના ઉપદેશને કાનોમાં ધારણ કરવો જોઈએ. અર્થાત્ સાવધાનતા પૂર્વક સાંભળીને તે પ્રમાણે વ્યવહાર કરવો જોઈએ તથા આગળ કહેવામાં આવનારી કેવલી ભગવાન્ દ્વારા કહેવામાં આવેલ સમાધિ સમ્યક્ જ્ઞાન વિગેરેને પણ હૃદયમાં ધારણ કરી લેવી જોઈએ. ॥૧૫॥

અસિં સુઠિચ્ચા' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'અસ્સિ-અસ્મિન્' ગુરૂના ઉપદેશ વચનમાં 'સુઠિચ્ચા-સુસ્થાય'

अन्वयार्थः—(अस्सि) अस्मिन् गुरुकुले निवसन् शिष्यः (सुठिच्चा) सुस्थाय-समाधिरूपे मुक्तिमार्गे सम्यक् स्थित्वा (तिविहेण) त्रिविधेन-त्रिकरणत्रियोगेन (तायी) त्रायी-सकलजीवत्राणकारको भवति (एएसु या) एतेषु च-समिति-गुप्त्यादिषु विचरतः-संयतस्य (संति) शान्तिम्-समस्तक्लेशक्षयरूपाम् (निरोहं)

सुस्थाय' समाधि रूप मुक्ति मार्गमें सुचारु रूपसे निवास करनेवाला साधु 'तिविहेण-त्रिविधेन' त्रिकरण तीन योगसे 'तायी-त्रायी' समस्त जीवों का रक्षण करने वाला होता है 'एएसु-एतेषु' ये समिति और गुप्तिके पालन करनेवाले संयतको 'या संति-या शान्तिः' सकल क्लेश-क्षयरूप जो शान्ति है तथा 'निरोहं-निरोधम्' अशेष कर्मक्षय रूप निरोध-कर्मका क्षय होना 'आहु-आहुः' सर्वज्ञोंने कहा है वे कौन थे? ऐसी जिज्ञासा में कहते हैं-'तिलोगदंसी-त्रिलोकदर्शिनः' तिनों लोकके ज्ञाता 'ते-ते' वे तीर्थंकरादि 'एवमक्खंति-एवमाचक्षते' इस प्रकारसे कहते हैं की 'भुज्ज य-भूयश्च' फिरसे 'पमायसंगं-प्रमादसङ्गम्' मदक षायादि संसर्ग को 'ण एयंतु-न यन्तु' प्राप्त न होवे ॥१६॥

अन्वयार्थ—गुरुकुल में निवास करनेवाला शिष्य समाधि रूप सम्यग् ज्ञान चारित्रात्मक मुक्तिमार्ग में सम्यक् स्थित होकर त्रिकरण त्रियोग से सकल जीवों का त्राण कारक (रक्षक) होना है। मोक्षतत्त्व को जानने वाले विद्वान् सर्वज्ञ भगवान् तीर्थंकर समिति गुप्ति आदि में

સમાધિ રૂપનું મુક્તિમાર્ગમા સુચારૂ પ્રકારથી નિવાસ કરવાવાળો સાધુ 'तिविहेण-त्रिविधेन' ત્રિકરણ ત્રિયોગથી 'तायी-त्रायी' સઘળા જીવોનું રક્ષણ કરવાવાળો હોય છે. 'एएसु-एतेषु' આ સમિતિ અને ગુપ્તિનુ પાલન કરવાવાળા સંયતને 'या संति-या शान्तिः' સકળ કલેશ ક્ષય રૂપ જે શાન્તિ છે તથા 'निरोहं निरोधम्' અશેષ કર્મ ક્ષય રૂપ નિરોધ અર્થાત્ કર્મનો ક્ષય થવાનુ 'आहु-आहुः' સર્વજ્ઞોએ કહ્યું છે. તે સર્વજ્ઞ કોણ હતા ? એ જીજ્ઞાસા માટે કહે છે કે-'तिलोगदसी-त्रिलोकदर्शिनः' ત્રણે લોકને જાણવાવાળા 'ते-ते' એ તિર્થંકરાદિ 'एवमक्खंति-एवमाचक्षते' એ રીતે કહે છે કે-'भुज्ज य-भूयश्च' ફરીથી 'पमायसगं-प्रमादसङ्गम्' મદકષાય વિગેરે સંસર્ગને 'ण एयंतु-न यन्तु' પ્રાપ્ત ન થાય ॥૧૬॥

અન્વયાર્થ—ગુરૂકુળમાં નિવાસ કરવાવાળો શિષ્ય સમાધિ રૂપ સમ્યક્ જ્ઞાન ચારિત્રાત્મક મુક્તિમાર્ગમાં સુસ્થિત થઈને ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી સકલ જીવોના ત્રાણ કારક (રક્ષક) થાય છે મોક્ષ તત્ત્વને જાણવાવાળા વિદ્વાન્ સર્વજ્ઞ ભગવાન્ તીર્થંકર સમિતિ ગુપ્તિ વિગેરેમાં વિચરવાવાળા સંયમી સાધુને

निरोधम्-अशेषकर्मक्षयस्वरूपम् (आहु):-प्रतिपादयन्ति, ते के इत्याह-(तिलोग दंसी) त्रिलोकदर्शिनः-सर्वज्ञाः (ते) ते-तीर्थकराः, पूर्वोक्तमर्थम् (एवमक्खंति) एव माचक्षते-कथयन्ति (सुज्जं) भूयः-पुनः खलु (पमायसंगं) प्रमादसङ्गम्-मदकषायादिसंसर्गम् (ण एयंतु) न यन्तु-न प्राप्नुवन्तु इति तीर्थकराः प्रतिपादयन्ति।१६।

टीका—अपि चान्यत् 'अंसि' अस्मिन् गुरुकुले निवसन् शिष्यः 'सुठिच्च' सुस्थाय-परगुरुमुखात् सर्वज्ञशास्त्रं श्रुतम्, श्रुत्वा च सम्यगवधारितम्, अवधारिते च तस्मिन्, समाधिभूते मुक्तिमार्गे सम्यक्स्थित्वा 'तिविहेण' त्रिविधेन-त्रिकरण-त्रियोगेन 'तायी' त्रायी-त्रसस्थावरसूक्ष्मबादरपर्याप्तापर्याप्तसकलजीवरक्षको भवति षट्कायरक्षणोपदेशको वा, तस्य 'एएसु या' एतेषु च समितिगुप्त्यादिषु

विचरने वाले संयमी साधु को समस्त क्लेश क्षय रूप शान्ति तथा अशेष कर्मक्षय रूप निरोध हो जाता है ऐसा कहते हैं। वे त्रिलोकदर्शी सर्वज्ञ वीतराग तीर्थंकर भगवान् पूर्वोक्त अर्थ को इसलिए कहते हैं कि जिससे साधु महात्मा शिष्यगण फिर से क्रोधादि कषाय जात्यादि आठ मद का संसर्ग को न प्राप्त करे ॥१६॥

टीकार्थ—गुरुकुल में निवास करने वाले शिष्यने गुरु के मुखसे जो सर्वज्ञ का शास्त्र सुना है और सुनकर अवधारण (अर्थादिनिश्चय करने वाला) किया है। उसे अवधारण करने पर समाधि रूप मुक्ति मार्ग में सम्यक् प्रकार से स्थित हो। तीन करण और तीन योग से त्रस, स्थावर, सूक्ष्म, बादर, पर्याप्त, अपर्याप्त आदि समस्त जीवों का रक्षक हो या षट्काय जीवों की रक्षा का उपदेश कर्ता हो। समितिगुप्ति आदि में

સમસ્ત ક્લેશ ક્ષય રૂપ શાન્તિ તથા અશેષ કર્મક્ષય રૂપ નિરોધ થઇ જાય છે. તેમ કહે છે. એ ત્રિલોકદર્શી સર્વજ્ઞ વીતરાગ તીર્થંકર ભગવાન્ પૂર્વોક્ત અર્થને એ માટે કહે છે કે-જેથી સાધુ મહાત્મા શિષ્યગણ ફરીથી ક્રોધાદિ કષાય જાત્યાદિ આઠ મદના સંસર્ગને પ્રાપ્ત ન થાય ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—ગુરૂકુળમાં નિવાસ કરવા વાળા શિષ્યે ગુરૂ મુખેથી સર્વજ્ઞ પ્રણીત આગમનું શ્રવણ કર્યું છે. અને તે સાંભળીને અવધારણ અર્થાત્ અર્થાદિનો નિશ્ચય કરેલ છે. તે એ રીતે અવધારણ કરવાથી સમાધિ રૂપ મુક્તિ માર્ગમાં સમ્યક્ પ્રકારથી સ્થિર રહે. ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી ત્રસ, સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, બાદર, પર્યાપ્ત અપર્યાપ્ત વિગેરે સઘળા જીવોની રક્ષા કરવા વાળા હોય કે ષટ્કાયના જીવોની રક્ષાનો ઉપદેશ કરવાવાળો હોય સમિતિ ગુપ્તિ વિગેરેમાં વિચરવાવાળા સંયત પુરૂષને સમસ્ત ક્લેશોના ક્ષય

विचरतः-संयतस्य 'संति' शान्तिम्-समस्तक्लेशक्षयरूपाम्, तथा 'निरोहं' निरोधम्-अशेषकर्मक्षयस्वरूपम् 'आहु' आहुः-प्रतिपादयन्ति के एवं प्रतिपादयन्ति तत्राह-'तिलोगदंसी' त्रिलोकदर्शिनः त्रयाणां लोकानां दर्शनशीलाः ते त्रिलोकदर्शिनः-सर्वज्ञाः-तीर्थकराः पूर्वोक्तमर्थम् ,ते' ते तीर्थकराः 'एवमक्खंति' एवमाचक्षते-कथयन्ति, एवमेवार्थं ते तीर्थकरादयः प्रतिपादयन्ति संसारसागरस्य पारगमनाय। 'ण मुज्जं' न भूयः 'एयंतु' यन्तु 'पमायसंगं' प्रमादमङ्गम् मद कषायादिसम्बन्धं साधवो न कुर्वन्तु इति प्रतिपादयन्ति। गुरुकुले वसन् साधुः सम्यग् मनोवाक्कायैः प्राणिजातान् रक्षन् समितिगुप्तिपरिपालनेन शान्ति मुक्तिं च प्राप्नोति। त्रिलोकदर्शिनस्तीर्थंकराः कथयन्ति यत् एवंभूताः साधवः कथमपि प्रमादसङ्गं न प्राप्नुयुरिति भावः ॥१६॥

विचरण करने वाले संयत पुरुष को समस्त क्लेशों का क्षय रूप शान्ति प्राप्त होती है और समस्त कर्मों का क्षय रूप निरोध भी प्राप्त होता है। ऐसा तीनों लोकों को देखने वाले तीर्थंकर कहते हैं। संसारसागर से पार पहुंचने के लिए तीर्थंकर पूर्वोक्त अर्थ को इसी प्रकार कहते हैं। उनका कथन है कि साधु फिर प्रमाद अर्थात् मद्य कषाय आदि का संग न करे।

तात्पर्य यह है कि गुरुकुल में निवास करने वाला साधु मन वचन काय से प्राणियों की रक्षा करता हुआ, समितियों और गुप्तियों का पालन करके शान्ति और मुक्ति प्राप्त करता है। त्रिलोकदर्शी तीर्थंकरों का कथन है कि इस प्रकार के साधु किसी भी प्रकार के प्रमाद का संसर्ग न करे ॥१६॥

રૂપ શાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે. અને સઘળા કર્મોના ક્ષયરૂપ નિરોધ પણ થાય છે. એ પ્રમાણે ત્રણે લોકોને દેખવાવાળા તીર્થંકરો કહે છે. સંસાર સાગરથી પાર પહોંચવા માટે તીર્થંકર પૂર્વોક્ત અર્થને આજ પ્રમાણે કહે છે તેઓ કહે છે કે-સાધુએ પ્રમાદ અર્થાત્ મદ્ય વિષય કષાય વિગેરેનો સંગ કરવો નહીં.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—ગુરૂકુળમાં નિવાસ કરવાવાળા સાધુ, મન, વચન, અને કાયાથી પ્રાણિયોની રક્ષા કરતા થકા સમિતિયો અને ગુપ્તિયોનું પાલન કરીને શાંતિ અને મુક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે. ત્રણે કાળના જ્ઞાનને જાણનારા તીર્થંકરોનું કથનછે કે-આવા પ્રકારના સાધુ કોઇ પણ પ્રકારના પ્રમાદનો સંસર્ગ ન કરે ॥૧૬॥

मूलम्-निसम्म से भिक्खु समीहियट्ठं,
पडिभाणवं होइ विसारए य।
आयाणमट्ठी वोदाणमोणं,
उवेच्च सुद्धेणं उवेइ मोक्खं ॥१७॥

छाया—निशम्य भिक्षुः स समीहितार्थं, प्रतिभानवान् भवति विशारदश्च।
आदानार्थी व्यवदानमौनम्, उपेत्य शुद्धेनोपैति मोक्षम् ॥१७॥

'निसम्म से भिक्खु' इत्यादि।

शब्दार्थ—'से-सः' गुरु के समीप निवास करनेवाला भिक्खू-भिक्षुः' साधु 'समीहियट्ठं-समीहितार्थम्' अपने अभिलषित मोक्षरूप अर्थको 'निसम्म-निशम्य' गुरुमुखसे सुन करके 'पडिभाणवं-प्रतिभानवान्' हेयोपादेय के ज्ञानवाला 'होइ-भवति' होता है 'विसारए य-विशारदश्च' यथावस्थितार्थ को प्रतिपादन करनेवाला होता है 'आयाणमट्ठी-आदानार्थी' सम्यक् ज्ञान अथवा मोक्ष की कामना वाला वह साधु 'वोदाणमोणं-व्यवदान मौनम्' बारह प्रकारका तप और सर्वविरतिरूप संयम को उवेच्च-उपेत्य' ग्रहण और आसेवन रूप शिक्षा से प्राप्त करके 'सुद्धेण-शुद्धेन' उद्गमादि दोषरहित आहार से जीवन बिताता हुआ 'मोक्खं-मोक्षम्' अशेष कर्मक्षयरूप मोक्षको 'उवेइ-उपैति' प्राप्त करता है ॥१७॥

'निसम्म से भिक्खु' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'से-सः' ગુરૂસમીપે નિવાસ કરવાવાળો તે 'भिक्खू-भिक्षुः' સાધુ 'समीहियट्ठं-समीहितार्थम्' પોતાને ઇચ્છિત મોક્ષરૂપ અર્થને 'निसम्म-निशम्य' ગુરૂમુખથી સાંભળીને 'पडिभाणवं-प्रतिभानवान्' હેયોપાદેય કેવળજ્ઞાન વાળો 'होइ-भवति' હોય છે. 'विसारए-विशारदश्च' તથા યથાવસ્થિતાર્થનું પ્રતિપાદન કરવાવાળો હોય છે. 'आयाणमट्ठी-आदानार्थी' સમ્યક્ જ્ઞાન અથવા મોક્ષની કામનાવાળો તે સાધુ 'वोदाणमोणं-व्यवदानमौनम्' બાર પ્રકારનું તપ અને સર્વવિરતિ રૂપ સંયમને 'उवेच्च-उपेत्य' ગ્રહણ અને આસેવનરૂપ શિક્ષાથી પ્રાપ્ત કરીને 'सुद्धेण-शुद्धेन' ઉદ્ગમ વિગેરે દોષોથી રહિત આહારથી જીવન નિર્વાહ કરતો 'मोक्खं-मोक्षम्' અશેષ કર્મક્ષય રૂપ મોક્ષને 'उवेइ-उपैति' પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૧૭॥

सू० ५६

अन्वयार्थः—(से) स गुरुसमीपे सदा वसन् (भिक्खु) भिक्षुः—अनवद्यभिक्षणशीलो मुमुक्षुः साधुः (समीहियट्ठं) समीहितार्थम्—स्वाभिलषितं मोक्षरूपमर्थम् (निसम्म) निशम्य—गुरुमुखादवगम्य (पडिभाणवं) प्रतिभानवान्—हेयोपादेयज्ञानवान् (होइ) भवति (विसारए य) विशारदश्च श्रोतॄणां यथावस्थितार्थप्रतिपादकश्च भवति (आयाणमट्ठी) आदानार्थी—मोक्षार्थी सम्यग्ज्ञानाद्यर्थी वा (वोदाण मोणं) व्यवदानमौनम्, व्यवदानं द्वादशविधं तपः, मौनं सर्वविरतिलक्षणः संयमः, एतादृशौ तपःसंयमौ (उवेच्च) उपेत्य-ग्रहणसेवनरूपया शिक्षया प्राप्य (सुद्धेण) शुद्धेन—उद्गमादिदोषरहितेन आहारेण जीवनयापनं कुर्वन् (मोक्खं) मोक्षम्—अशेषकर्मक्षयरूपम् (उवेइ) उपैति—प्राप्नोति ॥१७॥

टीका—'से' स गुरुसमीपे सदा वसन् 'भिक्खु' भिक्षुः—मुक्तिगमनयोग्यः मोक्षमार्गम् 'निसम्म' निशम्य—अवगम्य हृद्यवधार्य 'समीहियट्ठं' समीहितार्थम्—

अन्वयार्थ—गुरु के समीप हमेशा बसने वाला शिष्य, भिक्षु—निर्दोष भिक्षा सेवन करनेवाला मोक्षाभिलाषी साधु स्वाभिलषित मोक्षरूप अर्थ को गुरु मुखसे सुन कर प्रतिभावान् होता है याने हेयोपादेय ज्ञान वाला हो जाता है और विशारद अर्थात श्रोताओं को यथावस्थित वस्तु स्वरूप का प्रतिपादन करता है और मोक्षार्थी या सम्यग् ज्ञानार्थी पुरुष बारह प्रकार के तप और सर्वविरति लक्षण संयम के ग्रहण सेवन रूप शिक्षा द्वारा प्राप्त कर उद्गमादि दोष रहित आहारसे संयमयात्राका निर्वाह करते हुए अशेष कर्म क्षय रूप मोक्ष को प्राप्त करता है ॥१७॥

टीकार्थ—सदा गुरुके समीप निवास करने वाला साधु मोक्षमार्ग को सुनकर और हृदय में धारण करके, अपने अभीष्ट मोक्ष रूप अर्थको

અન્વયાર્થ—ગુરૂની સમીપ કાયમ વાસ કરવાવાળો શિષ્ય કે જે નિર્દોષ ભિક્ષાનું સેવન કરવાવાળો અને મોક્ષાભિલાષી છે અને પોતે ઇચ્છેલ મોક્ષરૂપ અર્થને ગુરૂમુખથી સાંભળીને પ્રતિભાવાન્ થાય છે. એટલે કે હેયોપાદેય જ્ઞાનવાન્ થઈ જાય છે. અને વિશારદ અર્થાત્ શ્રોતાઓને યથાવસ્થિત વસ્તુ સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરે છે. અને મોક્ષાર્થી અર્થાત્ સમ્યક્ જ્ઞાનાર્થી પુરૂષ બાર પ્રકારના તપ અને સર્વ વિરતિ લક્ષણ સંયમને ગ્રહણ સેવન રૂપ શિક્ષા દ્વારા પ્રાપ્ત કરીને ઉદ્ગમાદિ દોષ રહિત આહારથી સંયમ યાત્રાનો નિર્વાહ કરતા થકા અશેષકર્મ ક્ષય રૂપ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે, ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—સદા ગુરૂ સમીપે વાસ કરવાવાળો સાધુ મોક્ષમાર્ગને સાંભળીને તથા તેને હૃદયમાં ધારણ કરીને પોતે ઇચ્છેલા મોક્ષ રૂપ અર્થને

स्वस्याऽभिलषितं मोक्षरूपमर्थं ज्ञात्वा हेयोपादेयं सम्यक् परिज्ञाय आचार्यसमीपवासात् 'पडिभाणवं' प्रतिभानवान्-हेयोपादेयज्ञानवान् 'होइ' भवति। तथा- 'विसारए य' विशारदश्च-स्वसिद्धान्तस्य यथावत् परिज्ञानात् श्रोतॄणां यथावस्थितार्थ प्रतिपादकश्च भवति। 'आयाणमट्ठी' आदानार्थी तत्रादानं मोक्षः, आदानं सम्यग् ज्ञानादिकं वा तदेवार्थः-प्रयोजनं विद्यते यस्य स आदानार्थी एतादृशो ज्ञानादिप्रयोजनवान् 'वोदाणमोणं' व्यवदानमौनम्, तत्र व्यवदानं द्वादशविधं तपः मौनं सर्वविरतिलक्षणः संयमः, एतादृशौ तप-संयमौ 'उवेच्च' उपेत्य- ग्रहणसेवनया द्विविधया शिक्षया सर्वदा समन्वितः सर्वत्र प्रमादरहितः, प्रतिभा- सम्पन्नो विशारदश्च। 'सुद्धेण' शुद्धेन उद्गमादिदोषरहितेन आहारेणाऽऽत्मानं यापयन् 'मोक्खं' मोक्षम्-अशेषकर्मक्षयरूपम् 'उवेइ' उपैति-प्राप्नोति। कारण- समवधानाच्च सद्य एव मोक्षमशेषकर्मक्षयरूपं प्राप्नोतीति।

गुरुकुले वासं कुर्वन् आचार्यमुखात् सर्वज्ञागमं सत्साध्वाचरणादिकं श्रुत्वा।

जान कर, हेय और उपादेय को भली भांति समझ कर ज्ञानवान् हो जाता है। वह अपने सिद्धान्त को यथावत् जान कर कुशल बन जाता है और श्रोताओं के समक्ष यथार्थ अर्थोंका प्रतिपादक होता है। आदान अर्थात् मोक्ष या सम्यग्ज्ञानादिक अर्थ को जाननेवाला होता है। तप और संयम को ग्रहण और आसेवन रूप दोनों प्रकार की शिक्षा से प्राप्त करके सर्वत्र प्रमाद रहित, प्रतिभा सम्पन्न और विशारद होता है। उद्गमादि दोषों से रहित शुद्ध आहार से जीवन निर्वाह करता हुआ मोक्षको प्राप्त करता है।

तात्पर्य यह है कि गुरुकुलवास करता हुआ साधु आचार्य के मुख से सर्वज्ञ प्रणीत आगम और सत् साधु के आचार आदि को श्रवण

જાણીને તથા હેય અને ઉપાદેય અર્થાત્ ગ્રહણ કરવા યોગ્ય અને ત્યાગ કરવા યોગ્ય તત્વને સારી રીતે સમજીને જ્ઞાનવાન્ બની જાય છે. તે પોતાના સિદ્ધાંતને સારી રીતે યથાર્થ રૂપથી જાણીને કુશળ બની જાય છે. અને શ્રોતાઓની સમક્ષ યથાર્થ અર્થોનું પ્રતિપાદન કરવાવાળો બને છે. આદાન અર્થાત્ મોક્ષ અથવા સમ્યક્જ્ઞાનાદિને જાણવાવાળો થાય છે તપ અને સંયમને ગ્રહણ અને આસેવન રૂપ બન્ને પ્રકારની શિક્ષાથી પ્રાપ્ત કરીને સર્વત્ર પ્રમાદ રહિત, પ્રતિભા સંપન્ન અને વિશારદ થાય છે. ઉદ્ગમ વિગેરે દોષોથી રહિત શુદ્ધ આહારથી જીવન નિર્વાહ કરતો થકો મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે.

કહેવાનો આશય એ છે કે—ગુરૂકુળમાં વાસ કરતા થકા સાધુ આચાર્યના મુખેથી સર્વજ્ઞ પ્રણીત આગમ અને સત્ સાધુના આચાર વિગેરેને

प्रतिभासम्पन्नः शास्त्रार्थप्रतिपादकश्च भवति । तथा सम्यग्ज्ञानाद्यर्थी तपः संयमौ प्राप्य विशुद्धाहारेण शरीरयात्रां निर्वहन् मोक्षगामी भवतीति भावः ॥१७॥

मूलम्-संखाइ धम्मं च वियागरंति,
बुद्धा हु ते अंतकरा भवंति ।
ते पारगा दोण्ह वि मोयंणाए,
संसोधियं पण्हं मुदाहरंति ॥१८॥

छाया—'संख्यया धर्मंच व्यागृणन्ति, बुद्धा हु तेऽन्तकरा भवन्ति ।
ते पारगा द्वयोरपि मोचनाय, संशोधितं प्रश्नमुदाहरन्ति ॥१८॥

करके प्रतिमा सम्पन्न और शास्त्र के अर्थ का प्रतिपादक हो जाता है । सम्यग्ज्ञानादि का अर्थी होकर तप और संयम को प्राप्त करके विशुद्ध आहार से शरीर निर्वाह करता हुआ मोक्षगामी होता है ॥१७॥

अब गुरुकुलवासियों का धर्म कहते हैं-'संखाइ धम्मंच' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'धम्मंच-धर्मंश्च' श्रुतचारित्र लक्षण धर्म को 'संखाइ-संख्याय' सद्बुद्धिसे स्वयं धर्मको जानकर के दूसरे को 'वियागरंति-व्यागृणन्ति' उपदेश करते हैं 'ते-ते' इस प्रकार के वे साधु 'बुद्धा हु-हु बुद्धाः' तीनों कालके ज्ञाता होने से 'अंतकरा-अन्तकराः' सकल कर्म को विनाश करने वाले 'भवंति-भवन्ति' होतें है 'ते-ते' यथावस्थित धर्म का प्रतिपादन करनेवाले 'दोण्हवि-द्वयोरपि' अपने और दूसरे के

સાંભળીને પ્રતિભા સંપન્ન અને શાસ્ત્રના અર્થને પ્રતિપાદન કરવાને સમર્થ બની જાય છે. સમ્યક્ જ્ઞાન વિગેરેની કામના વાળો થઈને તપ અને સંયમને પ્રાપ્ત કરીને વિશુદ્ધ આહારથી શરીરનો નિર્વાહ કરતો થકો મોક્ષગામી થઈ જાય છે. ॥૧૭॥

હવે ગુરૂકુળમાં વાસ કરનારાઓના ધર્મનું પ્રતિપાદન કરવા માટે 'સંખાઇ ધમ્મં ચ' ઇત્યાદિ ગાથાનું કથન કરવામાં આવે છે.

શબ્દાર્થ—'ધમ્મંચ-ધર્મંચ' શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મને 'સંખાઇ-સંખ્યાય' સદ્ બુદ્ધિથી પોતે જાણીને બીજાઓને 'વિયગરંતિ-વ્યાગૃણન્તિ' ઉપદેશ કરે છે. 'તે-તે' આ પ્રકારના સાધુ 'બુદ્ધા હુ-હુઃ બુદ્ધા' ત્રણે કાળને જાણવાવાળા હોવાથી 'અંતકરા-અન્તકરા.' સકલ કર્મનો વિનાશ કરવા વાળા 'ભવંતિ-ભવન્તિ' થાય છે. 'તે-તે' યથાવસ્થિત ધર્મનું પ્રતિપાદન કરવાવાળા 'દોણ્હવિ-દ્વયોરપિ'

अन्वयार्थः—गुरुकुलवासिनो धर्ममुपदिशन्ति, इत्याह—(धम्मं च) धर्मं च श्रुतचारित्रलक्षणं धर्मम् (संखाइ) संख्यया—सद्बुद्ध्या स्वयं धर्मं ज्ञात्वा परेभ्यः (वियागरंति) व्यागृणन्ति—उपदिशन्ति मुनयः (ते) ते—एवं विधास्ते साधवः (बुद्धा हु) बुद्धाः—त्रिकालदर्शिनः खलु—निश्चयेन (अंतकरा) अन्तकराः—सञ्चित सकलकर्मणां विनाशकाः (भवंति) भवन्ति (ते) ते—एवंविधाः—यथाऽवस्थित-धर्मप्रतिपादकाः (दोण्हवि) द्वयोरपि—स्वपरयोः (मोयणाए) मोचनाय—कर्मपाश-विमोचनाय विमोचनया वा (पारगा) पारगाः—संसारसमुद्राद् उत्तारका भवन्ति, तथा एवंभूताः साधवः (संसोधियं) संशोधितम्—पूर्वापराऽविरुद्धम् (पण्हं) प्रश्नम् (उदाहरति) उदाहरन्ति—कथयन्ति ॥१८॥

'मोयणाए—मोचनाय' कर्मपाश से मुक्त होने के लिए 'पारगा—पारगाः' संसारसमुद्र से पार पहोंचाने वाले होते हैं तथा ऐसे साधु 'संसोधियं—संशोधितम्' पूर्वापरसे अविरुद्ध 'पण्हं—प्रश्नम्' प्रश्नों को 'उदाहरंति—उदाहरन्ति' कहते हैं ॥१८॥

अन्वयार्थ—मुनि लोग श्रुतचारित्र रूप धर्म को सम्यग् बुद्धि से स्वयं जान कर दूसरे को उपदेश देते हैं। इस प्रकार के वे साधु महात्मा त्रिकालदर्शी और सकल सञ्चित कर्म का विनाशक होते हैं। इस प्रकार यथावस्थित धर्म के प्रतिपादक वे मुनिगण अपने और दूसरे को कर्मपाश से छोड़ाने के लिये या कर्मपाशसे छोड़ा कर संसार समुद्र से पार करने वाले होते हैं और इस प्रकार के साधु पूर्वापर विरोध से रहित प्रश्न का उत्तर देते हैं ॥१८॥

પોતાના અને બીજાઓના 'मोयणाए—मोचनाय' કર્મપાશથી મુક્ત થવા માટે 'पारगा—पारगाः' સંસાર સાગરથી પાર પહોંચાડવાવાળા હોય છે. તથા એવા સાધુ 'संसोधिय—संशोधितम्' પૂર્વાપરથી અવિરૂદ્ધ 'पण्हं—प्रश्नम्' પ્રશ્નને उदाहरंति—उदाहरन्ति' કહે છે. ॥૧૮॥

અન્વયાર્થ—મુનિલોક શ્રુત ચારિત્ર રૂપ ધર્મને સમ્યક્ બુદ્ધિથી સ્વયં જાણીને બીજાને ઉપદેશ આપે છે. આ પ્રકારના તે સાધુ મહાત્માઓ ત્રિકાલ દર્શી અને સઘળા સંચિત કર્મોના નાશ કરવાવાળા હોય છે. આ રીતે યથા-વસ્થિત ધર્મના પ્રતિપાદક તે મુનિગણ પોતાને અને બીજાને કર્મપાશથી છોડાવવા માટે અથવા કર્મપાશથી છોડાવીને સંસાર સમુદ્રથી પાર કરવાવાળા હોય છે. અને આવા પ્રકારના સાધુ પૂર્વાપર વિરોધથી રહિત પ્રશ્નોના ઉત્તર આપે છે ॥૧૮॥

टीका—गुरुकुलनिवासिनो मुनयः किं कुर्वन्ति तद्दर्शयति 'धम्मं' श्रुतचारित्रलक्षणं धर्मम् 'संखाइ' संख्यया, संख्या,–सद्बुद्धिः तया स्वयं धर्मं ज्ञात्वा परेभ्यः 'वियागरंति' व्यागृणन्ति–प्रतिपादयन्ति–उपदिशन्तीत्यर्थः। एवंविधाः 'ते' ते 'हु' निश्चयेन 'बुद्धा' बुद्धाः–त्रिकालदर्शिनः 'अंतकरा भवंति' अन्तकरा भवन्ति–सञ्चितसकलकर्मणां विनाशका भवन्ति। 'ते' ते–एवंविधाः यथाऽवस्थितधर्मप्ररूपकाः 'दोण्ह वि' द्वयोरपि स्वपरयोः 'मोयणाए' कर्मविमोचनाय कर्मविमोचनया वा स्नेहादिनिगडमोचनया करणभूताश्च 'पारगा' संसारसमुद्रस्य पारगाः–उत्तारका भवन्ति, तथा एवंभूताश्च 'संसोधियं' संशोधितम् पूर्वापराऽविरुद्धम् 'पण्हं' प्रश्नम् 'उदाहरंति' उदाहरन्ति–कथयन्ति।

पूर्वं बुद्ध्वा विचार्य कोऽयं प्रश्नकर्त्ता कीदृशोऽयम् कस्य धर्मस्याऽनुयायी कीदृशमर्थं ज्ञास्यति। कीदृगर्थप्रतिपादनशक्तोऽहमित्यादि विचार्य व्याकुर्यात्। अथवा परेण कश्चिदर्थं पृष्टस्तं प्रश्नं सम्यग् विचार्य तत उत्तरं दद्यात्।

टीकार्थ—गुरुकुलनिवासी मुनि क्या करते हैं, सो दिखलाते हैं, श्रुत और चारित्र रूप धर्म को अपनी सद्बुद्धि से जान कर दूसरों को उसका उपदेश करते हैं। वे निश्चय ही त्रिकालदर्शी और संचित कर्मों के क्षय करनेवाले होते हैं। धर्मकी समीचीन प्ररूपणा करने वाले वे स्व और पर दोनोंके कर्मबन्धन को या स्नेही आदि की बेड़ियों को काटकर संसार समुद्र से तारने वाले होते हैं। वे पूर्वापर विरोध से रहित प्रश्न का उत्तर देते हैं। प्रथम यह जान कर कि यह प्रश्न कर्त्ता कौन है? कैसा है? किस धर्म का अनुयायी है? किस प्रकार के अर्थ को समझेगा? मैं किस प्रकार के अर्थका प्रतिपादन करने में समर्थ हूं? इत्यादि

ટીકાર્થ—ગુરૂકુળમાં નિવાસ કરવાવાળા મુનિઓ શું કહે છે–એ બતાવવા માટે હવે કહેવામાં આવે છે.–શ્રુત ચારિત્ર રૂપ ધર્મને પોતાની સદ્‌બુદ્ધિથી જાણીને બીજાઓને તેનો ઉપદેશ આપે છે. તેઓ નિશ્ચયજ ત્રિકાલદર્શી અને સંચિત સમસ્ત કર્મોનો ક્ષય કરવાવાળા હોય છે. ધર્મની સારી રીતે પ્રરૂપણા કરવાવાળા તેઓ સ્વ અને પર એમ બન્નેના કર્મ બન્ધનને અથવા સ્નેહ વિગેરેની બેડિયોને કાપી નાખીને સંસાર સમુદ્રથી તારવાવાળા હોય છે તેઓ પૂર્વા પર વિરોધ વિનાના પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપે છે, પહેલાં એ જાણી લે છે કે આ પ્રશ્નકર્તા કોણ છે? કેવા છે? કયા ધર્મના અનુયાયી છે? કેવા પ્રકારના અર્થને સમજશે? હું કેવા પ્રકારના અર્થનું પ્રતિપાદન કરવાને શક્તિમાન્ છું? વિગેરે પ્રકારોનો વિચાર કરીને તે ઉત્તર આપે

एवं ते यथावस्थितं धर्मं प्रतिपादयन्तः स्वपरतारका भवन्तीति गुरुकुले निवसन् सद्बुद्धया धर्मं ज्ञात्वा, तमेवाऽन्येभ्य उपदिशेत्। एतादृशः पूर्वसंचितं कर्म विनाशयति, स हि स्वं परं च कर्मजालाद् व्यावर्त्तयति ॥१८॥

मूलम्—णो छायए णोऽवि य लूसएज्जा,
माणं ण सेवेज्ज पगासणं च।
ण यावि पन्ने परिहास कुज्जा,
ण याऽऽसियावाय वियागरेज्जा ॥१९॥

छाया—नो छादयेन्नापि च लूषयेद्, मानं न सेवेत प्रकाशनं च।
न चापि प्राज्ञः परिहासं कुर्यात् न चाप्याशीर्वादं व्यागृणीयात् ॥१९॥

विचार करके वह उत्तर देवें या किसीने कोई प्रश्न पूछा हो तो उस प्रश्न पर भली भांति विचार करके फिर उत्तर देवें।

इस प्रकार का आचरण करनेवाला यथावस्थित धर्म की प्ररूपणा करते हुए स्व और पर को तारने वाले होते हैं।

आशय यह है कि गुरुकुल में निवास करने वाला मुनि अपनी बुद्धि से धर्म को जान कर दूसरों को उपदेश देता है। ऐसा पुरुष त्रिकालदर्शी होकर पूर्व संचित कर्म का क्षय करता है। अपने को तथा दूसरों को कर्म जाल से छुड़ाता है ॥१८॥

अब संयत साधु का धर्मोपदेश प्रकार कहते हैं—'णो छायए' इत्यादि।

शब्दार्थ—'पन्ने-प्राज्ञः' सर्वतत्त्वको जानने वाला साधु 'णो छायए

અથવા કોઇએ કોઈ પ્રશ્ન પૂછેલ હોય, તો એ પ્રશ્ન પર સારી રીતે વિચાર કરીને તે પછી તેનો ઉત્તર આપે

આ પ્રકારથી તેઓ યથાવસ્થિત ધર્મની પ્રરૂપણા કરતાં સ્વ અને પરને તારવાવાળા હોય છે.

કહેવાનો આશય એ છે કે—ગુરૂકુળમાં નિવાસ કરવાવાળા મુનિ પોતાની બુદ્ધિથી ધર્મને જાણીને બીજાઓને ઉપદેશ આપે છે, એવો પુરૂષ ત્રિકાળદર્શિ થઇને પૂર્વ સંચિત કર્મનો ક્ષય કરે છે. પોતાને તથા બીજાને કર્મજાળથી છોડાવે છે, ॥૧૮॥

હવે સંયત સાધુના ધર્મોપદેશનો પ્રકાર બતાવે છે.

'णो छायए' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'पन्ने प्राज्ञ.' સમસ્ત તત્વને જાણવાવાળા સાધુ 'णो छायए-नो

अन्वयार्थः—(संयतस्य धर्मोपदेशप्रकारमाह-(पन्ने) प्राज्ञः-सर्वतत्त्वज्ञः साधुः (णो छायए) नो छादयेत् सूत्रार्थं नान्यथा कुर्यात्, न वा सूत्रार्थं गोपयेत् परगुणान् वा न छादयेत् (णोऽवि य लुसएज्जा) नापि च लूषयेत्-परगुणान् नैव विडम्बयेत् (माणं) मानम्-अहमेव सर्वश्रेष्ठः' इत्याद्यभिमानम् (ण सेवेज्ज) न सेवेत, तथा-(पगासणं च) प्रकाशनं च स्वस्य तपस्वित्वेन पण्डितत्वादिना वा ख्यापनं न कुर्यात् (ण या वि) न चापि (परिहास) परिहासम्-क्रीडानर्मवचनम् (कुज्जा) कुर्यात् (ण या वि) न चापि (आसियावायं) अशीर्वाद च (वियागरेज्जा) व्यागृणीयात्-ब्रूयात्-अशीर्वादवचनं न ब्रूयादिति भावः ॥१९॥

–नो छादयेत्' सूत्रके अर्थको न छिपावे 'णो वि य लूसएज्जा–नापि च लूषयेत्' अन्यके गुणों को न छिपावे 'माणं–मानम्' मैं ही सर्वश्रेष्ठ हूं इस प्रकार मानका 'ण सेवेज्जा–न सेवेत' सेवन न करे तथा 'पगासणं य–प्रकाशनञ्च' अपने को पंडित अथवा तपस्वि पनेसे प्रगट न करे तथा 'णयावि–नचापि' न 'आसियावायं–आशीर्वादं' आशीर्वचन 'वियागरेज्जा-व्यागृणीयात्' का कथन करे अर्थात् आशीवर्वचन न कहे ॥११॥

अन्वयार्थ—सर्व तत्वज्ञ साधु सूत्रार्थ का अन्यथा रूप से वर्णन नहीं करे, या सूत्रार्थ का गोपन भी नहीं करे और दूसरों के गुणों को विडम्बना में नहीं डाले। मैं ही सर्व से श्रेष्ठ हूं इत्यादि मिथ्या अभिमान नहीं करे और अपने को पाण्डित रूप से या तपस्वी रूपसे लोक में प्रकाशन नहीं करे और परिहास हसी क्रीडा में भी नर्म वचन न बोले। एवं आशीर्वाद वचन भी न बोले ॥१९॥

छादयेत्' सूत्रना अर्थने छूपावे नही 'णो वि य लूसएज्जा–नापि च लूषयेत्' બીજાના ગુણોને છૂપાવે નહી 'माण–मानम्' હું જ સર્વોત્તમ છું આવા પ્રકારના માનને 'ण सेवेज्जा–न सेवेत' સેવન ન કરે તથા 'पगासणं य–प्रकाशनञ्च' પોતાને પંડિત અથવા તપસ્વિપણાતી પ્રગટ ન કરે તથા 'ण यावि–न चापि' ન 'आसियावायं–आशीर्वादम्' આશીર્વચનનું 'वियागरेज्जा–व्यागृणीयात्' કથન કરે આશીર્વચન ન કહે ॥૧૯॥

અન્વયાર્થ—સર્વ તત્વજ્ઞ સાધુ સૂત્રાર્થનું અન્યથા રૂપથી વર્ણન ન કરે અથવા સૂત્રાર્થને છૂપાવે પણ નહીં. અને બીજાના ગુણોને પણ છૂપાવે નહીં તથા બીજાના ગુણોની વિડંબના ન કરે. હું જ સૌથી શ્રેષ્ઠ છું. એવા પ્રકારનું મિથ્યાભિમાન ન કરે અને પોતાને પંડિતપણાથી અથવા તપસ્વીપણાથી લોકમાં પ્રસિદ્ધ ન કરે અર્થાત્ મશ્કરી હાંસી મજામાં પણ અસત્ય વચન ન બોલે તથા આશીર્વાદ વચન પણ ન બોલે ॥૧૯॥

टीका—संयतः केन प्रकारेण प्ररूपणां कुर्यात्तत्राह–'णो छायए' इत्यादि। आचार्यशिक्षया प्रतिज्ञातागमः साधुः प्रश्नस्योत्तरं ब्रुवन् कमपि हेतुमाश्रित्य परेणोद्वेजितोऽपि शिष्येभ्यः कुपितोऽपि रत्नत्रयसंपन्नो वा कुत्रिकापणकल्पो वा चतुर्दशपूर्विणामन्यतरो वा सूत्रं तदर्थं वा 'णो छादयेत्–नान्यथा व्याख्यानं कुर्यात्। अथवा धर्मकथां कुर्वन् नार्थं छादयेत्–गोपयेत्, आत्मगुणोत्कर्षाऽभिप्रायेण अन्यदीयगुणान् न छादयेत्। तथा–परकीयगुणान् 'णो वि' लूसएज्जा' नापि लूपयेत्–नैव विडम्बयेत्। अथवा शास्त्रार्थम् अपसिद्धान्तेन न व्याख्यां कुर्यात्। तथा–'सर्वस्यापि शास्त्रस्याऽहं मर्मज्ञः सर्वसंशयानां समुच्छेत्ता, नास्ति मत्तुल्योऽन्यः, अहमेव तपस्वी' इति, एवं विधम् 'माणं' मानम्–अभिमानम् 'न सेवेज्जा'

टीकार्थ—साधु किस प्रकार प्ररूपणा करे, सो कहते हैं–जिसने आचार्य की शिक्षा से आगमों को जान लिया है। ऐसे साधु को प्रश्न उत्तर देते समय किसी हेतु से दूसरा कोई उद्विग्न कर दे शिष्यों पर कुपित होकर भी रत्नत्रय से सम्पन्न और कुत्रिक आपण (कुंतियावण) के समान (सभी प्रश्नोंका उत्तर देनेवाला) या चौदह पूर्वियों में से अन्यतर होकर सूत्र को या उसके अर्थ को न छिपावे, उसकी अन्यथा व्याख्या न करे। अथवा धर्म कथा करते समय अर्थ का गोपक न करे। अपने गुणों का आधिक्य प्रकट करने के लिए दूसरे के गुणों को आच्छादित न करे तथा दूसरे के गुणों की विडम्बना न करे। अथवा सिद्धान्त से विपरीत व्याख्या न करे। इसके अतिरिक्त मैं सब शास्त्रोंके रहस्यका वेत्ता हूं, समस्त संशयों का छेत्ता हूं, मेरे जैसा अन्य कोइ नहीं है, मैं ही तपस्वी हूं, इस प्रकार का अभिमान न करे। अपना पाण्डित्य

ટીકાર્થ—સાધુએ કેવી રીતની પ્રરૂપણા કરવી તે સૂત્રકાર બતાવે છે. જેણે આચાર્યની શિક્ષાથી આગમો જાણી લીધેલ છે, એવા સાધુને પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતી વખતે કોઈ પણ હેતુથી બીજા કોઇ ઉદ્વિગ્ન કરે શિષ્યો પર ક્રોધ કરીને પણ રત્ન ત્રયથી સમ્પન્ન કુત્રિક આપણ (કુંતિયાવણ)ની સરખો (સઘળા પ્રશ્નોનો ઉત્તર દેવાવાળો) અથવા ચૌદ પૂર્વિયોમાંથી અન્યતર થઈને સૂત્રને અથવા તેના અર્થને છુપાવે નહીં. તેનું અન્યથા વ્યાખ્યા ન કરે. અથવા ધર્મકથા કરતી વખતે અર્થનું ગોપન ન કરે પોતાના ગુણોનું વિશેષ પણું બતાવવા માટે બીજાઓના ગુણોને ઢાંકે નહીં. અથવા બીજાના ગુણોની વિડમ્બના ન કરે. અથવા સિદ્ધાંતથી વિપરીત વ્યાખ્યા ન કરે. આ શિવાય હું સઘળા સંશયોને દૂર કરનારો છું. મારા જેવો બીજો કોઈ નથી. હું જ

न सेवेत। तथा 'पगासणं' प्रकाशनम्, स्वस्य पण्डितत्वेन–तपस्वित्वेन वा ख्यापनं न कुर्यात्। तथाऽन्यान्यमपि पूजासत्कारादिकं नाभिलपेत्। तथा 'न या वि' न चापि 'पन्ने' प्राज्ञः–सर्वपदार्थवेत्ता 'परिहासं' परिहासम्–क्रीडावचनम् 'कुज्जा' कुर्यात्, यदि श्रोता प्रतिपादितमर्थं न जानीयात्, प्रज्ञामान्द्यादिहेतुतया तदा तस्योपहासमधिक्षेपवचनं कथमपि न कुर्यात्। 'ण य' न च 'आसियावायं' आशीर्वादम् 'भोः भोः ! दीर्घायुर्भव' इत्याशीर्वचनम् न 'वियागरेज्जा' व्यागृणीयात्–न ब्रूयात्, किन्तु भाषासमितियुक्तो ब्रूयात्।

इत्थं प्रश्नोत्तरं ददत् साधुः अर्थं न छादयेत्, तथाऽऽगमसिद्धान्तमाश्रित्य शास्त्रव्याख्यानं न कुर्यात्। तथा 'अहं विद्वान् तपस्वी वा' एवमभिमानं न सेवेत। स्वगुणांश्चापि न प्रकाशयेत्, न चाऽबुद्ध्यमानं श्रोतारमुपहसेत् आशीर्वादसूचकमपि वचो न ब्रूयादिति भावः ॥१९॥

या तपस्वीपन प्रकट न करे। पूजा सत्कार की अभिलाषा न करे। बुद्धिमान् साधु हंसी मजाक न करे। यदि श्रोता बुद्धि की मन्दता आदि किसी कारण से प्रतिपादित अर्थ को न समझ सके तो उसको न उपहास करे और न आक्षेप करे। 'दीर्घायु होओ, धर्मवान् होओ' इत्यादि आशीर्वाद के वचनों का प्रयोग न करे किन्तु भाषा समिति से युक्त हो।

आशय यह है कि प्रश्नों का उत्तर देते समय साधु अर्थ को छिपाने का प्रयत्न न करे। मैं विद्वान् या तपस्वी हूं, ऐसा अभिमान न करे। अपने गुणों को प्रकट न करे। आशीर्वाद सूचक वचन न बोले ॥१९॥

તપસ્વી છું. આવા પ્રકારનું અભિમાન ન કરે. પોતાનું પાંડિત્ય અથવા તપસ્વી પણું પ્રકટ ન કરે. પૂજા સત્કારની ઈચ્છા ન કરે. બુદ્ધિમાન્ સાધુ ઠઠ્ઠા મશ્કરી ન કરે. જો કોઈ શ્રોતા બુદ્ધિના મંદપણું વિગેરે કોઈ કારણથી પ્રતિપાદન કરેલ અર્થને ન સમજે તો તેની મશ્કરી ન કરે. તથા આક્ષેપ પણ ન કરે. 'દીર્ઘાયુ થાવ' 'ધર્મવાન્ થાવ' વિગેરે પ્રકારથી આશીર્વાદના વચનોનો પ્રયોગ ન કરે, પરંતુ ભાષા સમિતિથી યુક્ત થાય.

કહેવાનો આશય એ છે કે—પ્રશ્નોના ઉત્તરો આપતી વખતે સાધુ અર્થને છુપાવવાનો પ્રયત્ન ન કરે. શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ વ્યાખ્યાન ન કરે હું વિદ્વાન્ છું. અથવા તપસ્વી છું. એવું અભિમાન ન કરે. પોતાના ગુણોને પ્રગટ ન કરે. અને મન્દ બુદ્ધિવાળા શ્રોતાની મશ્કરી ન કરે. તથા આશીર્વાદના વચનો ન બોલે. ॥૧૯॥

मूलम्—भूयाभिसंकाइ दुगुंछमाणे ण णिव्वहे मंतपएण गोयं।
ण किंचिमिच्छे मणुए पयासु असाहु धम्माणि ण संवएज्जा॥२०॥

छाया—भूताभिशङ्कया जुगुप्समानो, न निर्वहेन्मन्त्रपदेन गोत्रम्।
न किञ्चिदिच्छेन्मनुजः प्रजासु, असाधुधर्मान्न संवदेत् ॥२०॥

अन्वयार्थः—किमर्थमाशीर्वादो न वक्तव्यः? इत्याह-(भूयाभिसंकाइ) भूताभिशङ्कया-प्राणिविनाशशङ्कया आशीर्वादः पापकर्म इति (दुगुंछमाणे) जुगुप्समानः

साधु को आशीर्वाद वचन नहीं बोलने में कारण कहते हैं—
'भूयाभि संकाइ' इत्यादि।

शब्दार्थ—'भूयाभिसंकाइ-भूताभिशङ्कया' साधु, प्राणियों के विनाश की आशंका से आशीर्वाद पापकर्म है इस प्रकार से 'दुगुंछमाणे-जुगुप्समानः' घृणा करके आशीर्वाद न कहे एवं 'गोयं-गोत्रम्' वाक् संयम को 'मंतपएण-मन्त्रपदेन' मंत्र आदि के प्रयोग से 'ण णिव्वहे-न निर्वहेत्' निःस्सार न बनावे इस प्रकार 'मणुए-मनुजः' साधु पुरुष 'पयासु-प्रजासु' प्राणियों में धर्मकथा करके 'किंचि-किमपि' किसी प्रकार का पूजा सत्कार आदि की 'ण इच्छे-न इच्छेत्' इच्छा न करे तथा 'असाहु धम्माणि-असाधु धर्मान्' असाधु के धर्मका 'ण संवएज्जा-न संवदेत्' उपदेश न करे ॥२०॥

अन्वयार्थ—भूतों की अभिशङ्का से याने प्राणियों के विराधना की आशङ्का से आशीर्वाद बोलना पापकर्म है। इस प्रकार घृणा करते हुए

સાધુએ આશીર્વચન ન બોલવાનું કારણ કહે છે. 'भूयाभिसंकाइ' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'भूयाभिसंकाइ-भूताभिशङ्कया' સાધુ પ્રાણિયોના વિનાશની શંકાથી આશીર્વાદ પાપકર્મ છે આ પ્રકારે 'दुगुंचमाणे-जुगुप्समानः' ઘૃણા કરીને આશીર્વચન ન કહે તેમજ 'गोयं-गोत्रम्' વાક્ સંયમને 'मंतपएण-मन्त्रपदेन' મંત્ર વિગેરેના પ્રયોગથી 'ण णिव्वहे-न निर्वहेत्' નિઃસ્સાર ન બનાવે આ પ્રકારે 'मणुए-मनुजः' સાધુ પુરૂષ 'पयासु-प्रजासु' પ્રાણિયોમાં ધર્મકથા કરીને किंचि-किमपि' કોઈ પણ પ્રકારના પૂજા સત્કાર વિગેરેની 'ण इच्छे-न इच्छेत्' ઈચ્છા ન કરે તથા 'असाहु धम्माणि-असाधुधर्मान्' અસાધુના ધર્મનો 'ण संवएज्जा-न सवदेत्' ઉપદેશ ન કરે ॥૨૦॥

અન્વયાર્થ—ભૂતોના વિનાશની અભિશંકાથી અર્થાત્ પ્રાણિયોની વિરાધનાની આશંકાથી આશીર્વાદ કહેવા તે પાપકર્મ છે. આ રીતે ઘૃણા કરતા

–घृणां कुर्वन् आशीर्वचो न ब्रूयात् साधुः, एवम् (गोयं) गोत्रम्–वाक् संयमम् (मंतपएण) मन्त्रपदेन–मन्त्रादिप्रयोगेण (ण णिव्वहे) न निर्वहेत् असारं न कुर्यात्, प्राणिविषये राजादिना सावद्यमन्त्रणां वा न कुर्यात्, एवम् (मणुए) मनुजः (पयासु) प्रजासु–प्राणिषु धर्मकथां कुर्वन् (ण किंचि) न किमपि पूजासत्कारादिकम् (इच्छे) इच्छेत्–अभिलषेत्, एवम् सावद्यकर्मकारिणाम् (असाहु धम्माणि) असाधुधर्मान् तर्पणाग्निहोत्रादीन् (ण संवएज्जा) न संवदेत्–नोपदिशेत् ॥२०॥

टीका—किं निमित्तम् आशीर्वादो न विधेयस्तत्राह–'भूयाभिसंकाइ' भूताभिशङ्कया भूतेषु बहुविधभेदप्रभेदभिन्नेषु प्राणिषु या विनाशशङ्का तया, आशीर्वादं सावद्यं कर्म 'दुगुंछमाणे' जुगुप्समानः, आशीर्वचो न ब्रूयात् तथा 'गोयं' गोत्रम्, गाः–वाणीः त्रायते इति गोत्रम्–वाचां संयमः, तादृशं वाक्संयमम् 'मंतपएण' मन्त्रपदेन–मन्त्रादिप्रयोगेण 'ण णिव्वहे' न निर्वहेत्–साररहितं न कुर्यात्,

साधु आशीर्वाद वचन नहीं बोले, एवं वचन संयम को मन्त्रादि प्रयोग के द्वारा सार रहित न करें। अथवा प्राणी के विषय में राजा वगैरह के साथ दुष्ट विचार न करे। इसी प्रकार मुनि धर्मकथा करते हुए अपनी पूजा सत्कारादि को नहीं चाहे। एवं सदोष कर्म करने वालों का तर्पण अग्नि होत्रादि असद् धर्म का उपदेश नहीं दे ॥२०॥

टीकार्थ—बहुत प्रकार के भेदों और प्रभेदों से भिन्न प्राणियों के विनाश की आशंका से पाप से घृणा करता हुआ मुनि आशीर्वाद के वचन का प्रयोग न करें 'गो' का अर्थ वाणी है। उसकी रक्षा करनेवाला 'गोत्र' कहलाता है अर्थात् वचन संयम को 'गोत्र' कहते हैं। उस वचन संयम को मंत्रादि का प्रयोग करके निःसार न बनावें। अथवा गोत्रका

સાધુ આશીર્વાદ વચન ન કહે તથા વચનસંયમને મંત્રાદિ પ્રયોગદ્વારા સાર વગરના ન બનાવે. અથવા પ્રાણીના સંબંધમાં રાજા વિગેરેની સાથે દુષ્ટ વિચાર ન કરે એજ પ્રમાણે મુનિ ધર્મકથા કરીને પોતાના પૂજા સત્કાર વિગેરેની ઈચ્છા ન કરે તથા સદોષ કર્મ કરવાવાળાના તર્પણ અગ્નિહોત્રાદિ અસદ્ ધર્મનો ઉપદેશ ન કરે. ॥૨૦॥

ટીકાર્થ—ઘણા પ્રકારના ભેદો પ્રભેદોથી ભિન્ન પ્રાણિયોના વિનાશની આશંકાથી પાપથી ઘૃણા કરતા કરતા સાધુ આશીર્વાદના વચનોનો પ્રયોગ ન કરે. 'ગો' નો અર્થ વાણી એ પ્રમાણે થાય છે, તેની રક્ષા કરનાર 'ગોત્ર' કહેવાય છે. અર્થાત્ વચનસંયમને ગોત્ર કહે છે. એ વચનસંયમને મંત્ર વિગેરેનો પ્રયોગ કરીને નિઃસાર ન બનાવે. અથવા 'ગોત્ર' એટલે પ્રાણિયોના પ્રાણો

यद्वा गोत्रं प्राणिनां जीवितं तत् मन्त्रपदेन राजादिना सह जीवोपमर्दरूपां मन्त्रणां न कुर्यात् तथा 'मणुए' मनुजः 'पयासु' प्रजासु प्रजायन्ते इति प्रजाः—प्राणिनः तेषु व्याख्यानादिकं धर्मकथां वा कुर्वन् 'ण किंचि' न किमपि पूजासत्कारादिकम् 'इच्छे' इच्छेत्—अभिलषेत् । तथा सावद्यकर्मकारिणाम् 'असाहु धम्माणि' असाधु धर्मान् तर्पणाग्निहोत्रादीन् 'ण संवएज्जा' न संवदेत् तत्कृते उपदेशो न देयः । अथवा कुत्सितधर्मोपदेष्टारम् उद्दिश्य साधुवचनं न ब्रूयादिति ।

पापात्—जुगुप्समानः प्राणिनां विनाशनशङ्कया कस्मैचिन्नदेया आशीः । तथा मन्त्रविद्याप्रयोगेण स्वकीय वाक्संयमस्य नाऽसारतामापादयेद् । तथा प्रजातो न किमपि पूजासत्कारादिकमभिलषेत् । तथा सावद्यक्रियायुक्तं धर्मं नो वदेदिति भावः २०।

अर्थ है प्राणियों का प्राण । उस गोत्र को अर्थात् जीव के प्राणों को मंत्रपद से अर्थात् राजा आदि के साथ मंत्रणा करके नष्ट न करे । प्राणियों को उपदेश देता हुआ उनसे पूजा सत्कार आदि की अभिलाषा न करे। तथा सावद्य कार्य करने वालों के असाधु धर्मों का अर्थात् तर्पण, होम आदि करने का उपदेश न दे । अथवा खोटे धर्म का उपदेश देने वाले को साधु अच्छा या सच्चा न कहे ।

अभिप्राय यह है कि साधु पाप से घृणा करता हुआ प्राणि-हिंसा की आशंका से किसी को आशीर्वाद न देवे । मंत्रविद्या का प्रयोग करके अपने संयमको निस्सार न बनावे । प्रजा अर्थात् प्राणियों से धर्मोपदेश के बदले में पूजा सत्कार आदि किसी वस्तु को पाने की इच्छा न करे तथा जो धर्म साधु के योग्य नहीं है । उसका उपदेश न करे ॥२०॥

એ ગોત્રને અર્થાત્ જીવના પ્રાણોને મંત્રપદથી અર્થાત્ રાજા વિગેરેની સાથે મંત્રણા કરીને તેનો નાશ ન કરે પ્રજા અર્થાત્ પ્રાણિયોને ઉપદેશ આપતા થકા તેઓની પાંસે પોતાની પૂજા સત્કાર કરાવવાની ઇચ્છા ન કરે. તથા સાવદ્ય કાર્ય કરવાવાળાઓના અસાધુ ધર્મોનો અર્થાત્ તર્પણ હોમ વિગેરે કરવાનો ઉપદેશ ન કરે અથવા ખોટા ધર્મનો ઉપદેશ આપવાવાળાને સાધુ અર્થાત્ સારૂં કે ખોટું ન કહે.

કહેવાનો અભિપ્રાય એ છે કે—સાધુ પાપની નિંદા કરતા થકા પ્રાણિયોની નિંદાની શંકાથી કોઇને પણ આશીર્વાદ ન દે. મંત્ર વિદ્યાનો પ્રયોગ કરીને પોતાના સંયમને નિસ્સાર ન બનાવે. પ્રજા અર્થાત્ પ્રાણિયોની પાંસેથી ધર્મોપદેશના બદલામાં પૂજા સત્કાર વિગેરે કોઈ પણ વસ્તુ મેળવવાની ઇચ્છા ન કરે. તથા જે ધર્મ સાધુને યોગ્ય નથી, તેનો ઉપદેશ ન કરે. ॥૨૦॥

मूलम्-हासं पि णो संधइ पावधम्मे,
ओए तहीयं फरुसं वियाणे।
णो तुच्छए णो य विकंत्थइज्जा,
अणाइले या अकसाइ भिक्खू॥२१॥

छाया—हासमपि न सन्धयेत् पापधर्मान्, ओजस्तथ्यं परुषं विजानीयात्।
न तुच्छो न च विकत्थयेत्, अनाविलो वाऽकषायी भिक्षुः॥२१॥

'हासंपि णो संधइ पावधम्मे' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'भिक्खू-भिक्षुः' निरवद्य भिक्षा का सेवन करनेवाला साधु 'हासंपि-हास्यमपि' परिहास भी 'णो संधए-नो सन्धयेत्' न करे तथा 'पावधम्मे-पापधर्मान्' कायिक वाचिक, मानसिक व्यापारों को न करे तथा 'ओए-ओजः' रागद्वेष रहित होकर 'तहियं-तथ्यम्' सत्य वचन भी 'फरुसं-कठोरम्' अन्य को पीडा करनेवाला है ऐसा 'वियाणे-विजानीयात्' जाने तथा 'णो तुच्छए-न तुच्छो' स्वयं किसी अर्थको जानकर अथवा राजादिसे पूजा सत्कार आदि प्राप्त करके मद-न करे 'नो य विकत्थइज्जा-न च विकत्थयेत्' आत्मश्लाघा न करे तथा 'अणाइले-अनाविलः' धर्मकथा आदि के अवसर आकुलता न रखे तथा 'अकसाई-अकषायी' क्रोधादि कषायों से रहित होवें अर्थात् क्रोधादि को अपने में प्रवेश न करने दें॥२१॥

हासं पि णो संधइ पावधम्मे' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'भिक्खू-भिक्षुः' નિરવદ્ય ભિક્ષાનું સેવન કરવાવાળો સાધુ 'हासं पि-हास्यमपि' પરિહાસ પણ 'णो संधए-नो सन्धयेत्' ન કરે તથા 'पावधम्मे-पापधर्मान्' પાપધર્મને કાયિક, વાચિક માનસિક એ ત્રણે પ્રકારથી ત્યાગ કરે તથા 'ओए-ओजः' રાગદ્વેષ રહિત બનીને 'तहियं-तथ्यम्' સત્ય વચન પણ 'फरुसं-कठोरम्' અન્યને પીડા કરવાવાળુ છે એવું 'वियाणे-विजानीयात्' જાણે તથા 'णो तुच्छए-न तुच्छो' પોતે કોઈ પણ અર્થને જાણીને અથવા રાજા વિગેરેથી પૂજા સત્કાર વિગેરે પામીને મદ ન કરે 'नो य विकत्थइज्जा-नच विकत्थ येत्' આત્મશ્લાઘા પોતાના વખાણ ન કરે તથા 'अणाइले-अनाविल.' ધર્મ કથા વિગેરેના અવસરે આકુળતા ન રાખે તથા 'अकसाई-अकषायी' ક્રોધ વિગેરેને પોતાનામાં પ્રવેશ ન કરવા દે ॥૨૧॥

अन्वयार्थः—(भिक्खू) भिक्षुः-निरवद्यभिक्षणशीलः साधुः (हासं पि) हासमपि परिहासमपि (णो संधइ) नो सन्धयेत्-नैव कुर्यात् तथा (पावधम्मे) पापधर्मान् सावद्यान् कायिकवाचिकमानसिकव्यापारान् न कुर्यात्, एवम् (ओए) ओजः-रागद्वेषाभ्यां रहितः अकिञ्चनो वा (तहीयं) तथ्यम्-सत्यमपि वचनम् चौर्यादि दुष्कर्मसूचकम् (त्वं चौरः) इति कथनम् (फरुसं) परुषम्-कठोरम् (वियाणे) विजानीयात् । (त्वं चौरः) इत्यादि कथनं पापोत्पादकं कटुफलजनकं चेति विज्ञाय परित्यजेत्, तथा (णो तुच्छए) नो तुच्छो भवेत् तथा (णो य) न च (विकत्थइज्जा) विकत्थयेत्-आत्मश्लाघां न कुर्यात्, तथा (अणाइले) अनाविलः-अव्यग्रचित्तो भवेत्, धर्मकथाद्यवसरे अनाकुलो वा भवेत् तथा-(अकसाई) अकषायी-क्रोधादि-कषायरहितो भवेत् ॥२१॥

टीका—'भिक्खू' भिक्षु निरवद्यभिक्षणशील आत्मार्थी 'हासं पि' हासमपि-परिहासमपि स्वस्य परस्य वा तथा वचनं शरीरावयवविकृतिं वा 'णो' नैव 'संधइ'

अन्वयार्थ—निर्दोष भिक्षाग्रहण करने वाला साधु परिहास करना भी छोड दे और कायिक वाचिक मानसिक पापकर्म सावद्य व्यापारों को न करे। इसी प्रकार रागद्वेष से रहित अथवा अकिञ्चन होकर सत्य होने पर भी चौर्यादि दुष्कर्म सूचक-'तूं चोर हैं' इत्यादि कठोर वाक्य को पापोत्पादक और कटुफल जनक समझकर छोड दे और तुच्छ विचार को भी छोड दे, अर्थात् स्वयं भी तुच्छ नहीं बने और अपनी प्रशंसा स्वयं न करे, तथा अव्यग्रचित होकर धर्मकथादिके अवसर पर व्याकुल न हो और क्रोध लोभ मान मायारूप कषायको छोड दे।२१।

टीकार्थ—निर्दोष भिक्षा ग्रहण करनेवाला भिक्षु ऐसा वचनप्रयोग या शरीर के किसी अवयव का व्यापार न करे जिससे अपने को या

અન્વયાર્થ—નિર્દોષ ભિક્ષા ગ્રહણુ કરવાવાળા સાધુ હાંસી મશ્કરી કરવાનું પણુ છોડી દે. તથા કાયિક વાચિક અને માનસિક પાપકર્મ સાવદ્ય વ્યાપાર ન કરે. એજ પ્રમાણે રાગદ્વેષથી રહિત અથવા અકિંચન થઇને સત્ય હોવા છતાં પણુ ચોરી વિગેરે દુષ્કર્મ સૂચક તું 'ચોર છો' વિગેરે પ્રકારથી કઠોર વાકયોને પાપોત્પાદક અને કટુફલ જનક સમજીને છોડી દે, તથા તુચ્છ વિચારને પણ છોડી દે, અર્થાત્ પોતે તુચ્છ ન બને તથા પોતાની પ્રશંસા સ્વયં ન કરે તથા અવ્યગ્ર ચિત્ત થઇને ધર્મકથાદિના અવસરે વ્યાકુળ ન બને તથા ક્રોધ લોભ માન માયા રૂપ કષાયોને છોડી દે ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—નિર્દોષ ભિક્ષા ગ્રહણુ કરવાવાળો સાધુ એવો વચન પ્રયોગ કે શરીરના કોઇ પણુ અવયવનો વ્યાપાર—પ્રવૃત્તિ ન કરે, કે જેનાથી પોતાને

सन्धयेत्-नैव कुर्यात् कथमपि, तथा 'पावधम्मे' पापधर्मान् सावद्यान् कायिकवाचिकमानसिकव्यापारान् न कुर्यात् यथा इदं छिन्दि भिन्दि इत्यादिकम्। यद्वा-साधुः परतीर्थिकान् हास्येनापि तन्मतं न प्रोत्साहयेत् यथा शोभनं भवदीयं व्रतादिकमिति, यथा—'मृद्वीशय्या प्रातरुत्थाय पेया, मध्ये भक्तं पानकं चाऽपराह्ने।

द्राक्षाखण्डं शर्कराचार्द्धरात्रे, मोक्षश्चान्ते शाक्यपुत्रेण दृष्टः ॥१॥इति, इत्यादिवाक्यं पापोत्पादकमिति परिहासेनापि कथं कथमपि नोच्चारणीयम्। तथा-'ओए' ओजः-रागद्वेषाभ्यां रहितः। अथवा बाह्याभ्यन्तरग्रन्थत्यागाद् अकिञ्चनः 'तहीयं' तथ्यम्- सत्यमपि वचनम्-चौर्यादिदुष्कर्मकरणशीलम् 'फरुसं' परुषम्-'त्वं चौरः' इत्यादि कथनम् 'वियाणे' विजानीयात् 'त्वं चौरः' इत्यादि

दूसरे को हंसी आवे, तथा काय, वचन या मन संबंधी सावद्य व्यापार न करे, जैसे-इसका छेदन करो, भेदन करो इत्यादि। अथवा साधु हंसी मजाक में भी परतीर्थिको के मनको प्रोत्साहन न दे। आपके व्रत आदि बढिया हैं। ऐसा न कहे-'कोमल सेज हो, प्रातःकाल उठते ही पेय पान करने को मिले, दोपहर में भोजन और अपराह्न में पानपेय या पानी मिल जाय, अर्धरात्रि में दाख और अन्त में मोक्ष मिल जाय! यह शाक्यपुत्र बुद्ध का दर्शन-धर्म है।' ऐसे वाक्य पापजनक होते हैं। अतएव हंसी में भी इनका प्रयोग न करे, तथा रागद्वेष से रहित अथवा बाह्य और आभ्यन्तर परिग्रह के त्याग के कारण अकिंचन साधु ऐसे सत्य वचन को भी जो कठोर हो। जैसे 'तुम चौर हो' इत्यादि ज्ञपरि-

---

અથવા બીજાને હસવું આવે. તથા કાય, વચન, અથવા મન સંબંધી સાવદ્ય વ્યાપાર ન કરે જેમકે-આનું છેદન કરો. ભેદન કરો. વિગેરે. અથવા સાધુ હસી મશ્કરીમા પણ પરતીર્થિકોના મતને પ્રોત્સાહન ન દે આપના વ્રત વિગેરે શ્રેષ્ઠ છે, એમ ન કહે કોમળ શય્યા હોય, સવારે ઉઠતાં જ પાન કરવાનું મળે, બપોરે ભોજન અને અપરાહ્નકાળે પાન-પેય અથવા પાણી મળી જાય, અર્ધિ રાતે દ્રાક્ષ અને સાકર જેવી કોઈ મીઠી એવી ચીજ મલી જાય, અને અન્તે મોક્ષ મળે. આ રીતના શાકયપુત્ર બૌદ્ધના દર્શનનો અભિપ્રાય છે, આવા વાકયો પાપ જનક હોય છે. તેથી મશ્કરીમાં પણ તેનો પ્રયોગ ન કરવો. તથા રાગદ્વેષથી રહિત અને બાહ્ય અને આભ્યંતર પરિગ્રહના ત્યાગના કારણે અકિંચન સાધુ એવા સત્ય વચનને પણ કે જે કઠોર હોય જેમકે-તું ચોર છો ? વિગેરે જ્ઞપરિજ્ઞાથી પાપજનક અને કડવા ફળ

सत्यमपि कथनं पापोत्पादककटुफलजनकं चेति ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यान-परिज्ञया परित्यजेत्। तथा-'णो तुच्छए' नो तुच्छो भवेत् स्वतः कमप्यर्थविशेषं ज्ञात्वा, यद्वा राजादितः पूजासत्कारादिकं समवाप्य कथमपि नो मदं कुर्यात्। तथा-'णो य' न च 'विकत्थइज्जा' विकत्थयेत्-आत्मश्लाघां न कुर्यात्। अथवा यदि कोऽपि कमप्यर्थं नावगच्छेत्, तदा तस्य विकत्थनम्-अपमानं न कुर्यात्। तथा 'अणाइले' धर्मकथाद्यवसरे अनाकुलो भवेत् यद्वा 'अणाइले' अनाविलः-अव्यग्रचित्तो भवेत्, धर्मकथादिना लोकरञ्जनं कृत्वा लाभं सत्कारादिकं च न वाञ्छेत्। तथा-'अकसाई' अकषायी-कषायः-क्रोधादिस्तद्रहितः, अकषायी भवेदिति ॥२१॥

मूलम्-संकेज्ज याऽसंकितभाव भिक्खू,
विभज्जवायं च वियागरेज्जा।
भासादुयं धम्मसमुट्टितेहिं वियागरेज्जा समया सुपन्ने ॥२२॥

छाया—शङ्केत चाऽशङ्कितभावो भिक्षुः, विभज्यवादं च व्यागृणीयात्।
भाषाद्वयं धर्मसमुत्थितैः, व्यागृणीयात् समतया सुप्रज्ञः ॥२२॥

ज्ञासे पापजनक और कटुक फल को देनेवाला जानकर प्रत्याख्यान परिज्ञा से त्याग दे, साधु तुच्छ न बने। किसी अर्थविशेष को जानकर अथवा राजा आदि से सत्कार सन्मान प्राप्त करके किसी भी प्रकार का मद न करे, अपनी प्रशंसा न करे, अथवा कोई किसी बात को यदि न समझ पावे तो उसका अपमान न करे, धर्मकथा आदि के अवसर पर निराकुल रहे अथवा धर्मकथा आदिके द्वारा लोकरंजन करके सत्कार आदि की वांछा न करे और क्रोध आदि कषायों से रहित हो ॥२१॥

આપનારા સમજીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરી દે. સાધુ તુચ્છ ન બને. કોઈ અર્થ વિશેષને જાણીને અથવા રાજા વિગેરેથી અવસરે સત્કાર સન્માન પ્રાપ્ત કરીને કોઇ પણ પ્રકારથી મદ ન કરે. પોતાની પ્રશંસા ન કરે. અથવા કોઈની કોઇ પણ વાતને કદાચ ન સમજે તો તેનું અપમાન ન કરે. ધર્મકથા વિગેરેના અવસરે. વ્યાકુળ ન બને અથવા ધર્મકથા વિગેરે દ્વારા લોકરંજન કરીને સત્કાર વિગેરેની ઈચ્છા ન કરે. અને ક્રોધ વિગેરે કષાયોથી રહિત બને ॥૨૧॥

अन्वयार्थः—साधो धर्मोपदेशप्रकारमाह-(भिक्खू) भिक्षुः-साधुः (असंकिय भाव) अशङ्कितभावः-नयवादमर्माणि अशङ्कितभावोऽपि केवलज्ञानाभावात् (संकेज्ज) शङ्केत-शङ्काशील एव भवेत् अहं न सर्वज्ञ इति मत्वा सर्वदा साशङ्क एव

साधु को धर्मोपदेश करने का प्रकार कहते हैं-'संकेज्ज या' इत्यादि।

शब्दार्थ—'भिक्खू-भिक्षुः' साधु 'असंकिय भाव-अशङ्कितभावः' नयवाद के मर्म में निःशङ्क होने पर भी केवलज्ञान का अभाव होने से 'संकेज्ज-शङ्केत' शंकायुक्त ही होना चाहिए एवं 'विभज्जवायं-विभज्यवादम्' स्याद्वादयुक्त वाणी का 'वियागरेज्जा-व्यागृणीयात, कथन करे तथा 'भासादुयं-भाषाद्वयं' सत्यामृषा रूप प्रथम व्यवहार भाषा कहे 'धम्मसमुट्ठिएहिं-धर्मसमुत्थितैः' सम्यक् संयम से उत्थित तथा 'सुपन्ने-सुप्रज्ञः' साधु 'समया-समतया' समता भाव से देखता हुआ धर्म को 'वियागरेज्जा-व्यागृणीयात्' कहे अर्थात् हर एकके सन्मुख सत्य और व्यवहार इन दो भाषा द्वारा धर्म का उपदेश करे ॥२२॥

अन्वयार्थ—निर्दोष भिक्षा ग्रहण करनेवाला साधु नयवाद के मर्म विषय में सन्देह रहित होने पर भी केवलज्ञान न होने से शङ्काशील ही बना रहे, मैं सर्वज्ञ नहीं हूं। ऐसा मानकर हमेशा शंका शील ही

સાધુએ ધર્મોપદેશ કરવાને પ્રકાર બતાવતાં કહેવામાં આવે છે. 'संकेज्ज या' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'भिक्खू-भिक्षुः' સાધુ 'असंकियभाव-अशंकितभावः' નયવાદના મર્મમાં શંકા રહિત હોવા છતાં પણ કેવળજ્ઞાનનો અભાવ હોવાથી 'संकेज्ज -शङ्केत' શંકા યુક્ત જ રહેવું જોઈએ તેમજ 'विभज्जवायं-विभज्यवादम्' સ્યાદ્વાદ યુક્ત વાણીનું 'वियागरेज्जा-व्यागृणीयात्' કથન કરે તથા 'भासादुयं -भाषाद्वयं' સત્યામૃષા રૂપ વ્યવહાર ભાષાનું કથન કરે 'धम्मसमुट्ठिएहिं-धर्मसमुत्थितैः' સમ્યક્ સંયમથી ઉત્થિત તથા 'सुपन्ने-सुप्रज्ञः' સાધુ 'समया-समतया' સમતા ભાવથી જોતા થકા ધર્મનું 'वियागरेज्जा-व्यागृणीयात्' કથન કરે અર્થાત્ દરેકની પાસે સત્ય અને વ્યવહાર એ બે ભાષાનો આશ્રય કરીને ધર્મનો ઉપદેશ કરે ॥૨૨॥

અન્વયાર્થ—નિર્દોષ ભિક્ષા ગ્રહણ કરવાવાળા સાધુ નયવાદના મર્મ સંબંધમાં સંદેહ રહિત હોવા છતા પણ કેવળજ્ઞાન ન હોવાથી શંકાશીલ જ બન્યા રહે. હું સર્વજ્ઞ નથી. તેમ માનીને કાયમ શંકાશીલ જ બન્યા

भवेत्, एवम् (विभज्जवायं) विभज्यवादम्-पार्थक्येनार्थं विभज्य (वियागरेज्जा) व्यागृणीयात्-वदेत् एवम् (भासादुयं) भाषाद्विकम् यत्र कुत्रापि वदेत् साधुः तत्र धर्मव्याख्यानावसरे अन्यत्र वा भाषाद्विकेन प्रथमान्तिमसत्या सत्यामृषारूपेण वदेत् 'धम्मसमुट्ठिएहिं' धर्मसमुत्थितैः-सम्यक् संयमेनोत्थितैः साधुभिः सह (सुपन्ने) सुप्रज्ञः-साधुः (समया) समतया-समभावेन राजानं दरिद्रं च समभावेन पश्यन् धर्मम् (वियागरेज्जा) व्यागृणीयात् सर्वं प्रति भाषाद्विकमाश्रित्य धर्ममुपदिशेत् ॥२२॥

टीका—धर्मोपदेशप्रकारमाह-'भिक्खू' भिक्षु'-साधुः 'असंकियभाव' सूक्ष्म सूक्ष्मतरनयवादमर्माणि अशङ्कितभावोऽपि केवलज्ञानाऽभावात् 'संकेज्ज' शङ्कित-सदा शङ्काशील एव भवेत्, 'केवलज्ञानाभावान्नाहं सर्वज्ञ.' इति मत्वा सर्वदा साशङ्क एव भवेत्। अथवा-औद्धत्यं परित्यज्य गर्वं नैव कुर्यात्। यथा सूत्रसूत्रा-

---

बना रहना चाहिए, एवं अर्थ को अच्छी प्रकार विलगा कर (विभाग-कर) जहां कहीं भी साधु बोले वहां पर धर्मव्याख्यान के अवसर पर या दूसरी जगह भी भाषाद्वय का अर्थात् सत्यामृषा (सत्य और व्यवहार) रूप द्वितीय भाषा द्वारा बोले और सम्यक् संयम पालनेके लिये तत्पर साधुओंके साथ रहते हुए सुप्रज्ञ साधु स्वभाव से ही राजा और दरिद्र को देखते हुए सभी के प्रति द्वितीय भाषा का सहारा लेकर धर्मका उपदेश करे ॥२२॥

टीकार्थ—धर्म के उपदेश की विधि कहते हैं-सूक्ष्म एवं सूक्ष्मतर नयवाद के मर्म में संदेह रहित होकर भी साधु केवलज्ञानी न होने के कारण सदा शंकाशील ही रहे-मैं सर्वज्ञ नहीं हूँ। ऐसा सोच कर सदैव शंकायुक्त बना रहे। अथवा उद्धतता का त्याग करके गर्व धारण न

રહેવું જોઇએ તથા અર્થને સારી રીતે લગાવીને (વિભાગ કરીને) કહે. જ્યાં જ્યાં સાધુ બોલે ત્યાં ત્યા ધર્મ વ્યાખ્યાનના અવસરે અથવા અન્ય સ્થળે પણ ભાષાદ્વય અર્થાત્ સત્યા મૃષા (સત્ય અને વ્યવહાર) રૂપ બીજી ભાષા દ્વારા બોલે તથા સમ્યક્ સયમ પાલન માટે તત્પર એવા સાધુઓની સાથે રહીને સુપ્રજ્ઞ સાધુ સમભાવથી જ રાજા અને રંકને જોઈને બધા પ્રત્યે બીજી ભાષાની સહાય લઇને ધર્મનો ઉપદેશ કરે ॥૨૨॥

ટીકાર્થ—ધર્મના ઉપદેશની વિધિ બતાવતાં કહે છે કે-સૂક્ષ્મ અને સૂક્ષ્મતર નયવાદના મર્મમાં સંદેહ રહિત થઈને પણ સાધુ કેવળ જ્ઞાની ન હોવાથી સદા શંકાશીલ જ રહે 'હુ સર્વજ્ઞ નથી તેમ સમજીને સદા શંકા યુક્ત જ બન્યા રહે અથવા ઉદ્ધત પણાનો ત્યાગ કરીને ગર્વ ધારણ ન કરે

र्थयो र्विषये नास्ति एकोऽपि सन्देहः इत्यादि गर्वं न कुर्यात् विषममर्थं प्ररूपयन् साशङ्कमेव कथयेत्। यद्वा परिस्फुटमप्यशङ्कितमात्रमप्यर्थं तथा न वदेत्, येन प्रयुज्यमानेन परस्य शङ्का तद्विषये भवेत्। 'विभज्जवायं' विभज्यवादम् पार्थक्येनार्थम् 'वियागरेज्जा' व्यागृणीयात्-वदेत्, यावता व्याख्यानेन न कस्यापि तदर्थविषयकः सन्देहः समुत्पद्येत। अथवा-विभज्यवादः-स्याद्वादः, अस्ति नास्ति वा इत्यादिरूपः तादृशं स्याद्वादं सर्वलोकाऽविसंवादितया सर्वत्राऽस्खलितं स्वानुभवसिद्धं वदेत्। अथवा-अर्थान् विभज्य तद्वादं ब्रूयात् यथा सर्वोऽपि पदार्थः स्वद्रव्यक्षेत्रकालभावापेक्षया सन्, परद्रव्यक्षेत्रकालभावापेक्षयाऽसन्। तदुक्तम्-

---

करे कि सूत्र और अर्थ के विषय में मुझे कोई सन्देह नहीं है। विषम और दुरुह अर्थ की प्ररूपणा करते समय साशंक ही रहे, अथवा जो अर्थस्फुट हो, असंदिग्ध हो उसे भी इस प्रकार से न कहे। जिस से दूसरे को शंका उत्पन्न हो। साधु विभज्यवाद का कथन करे। अर्थात् विभिन्न नयों की अपेक्षा से वस्तु के स्वरूप का प्रतिपादन करे और ऐसा व्याख्यान करे, जिससे किसी को भी उस विषय में सन्देह उत्पन्न न हो। अथवा विभज्यवाद का अर्थ है स्याद्वाद। किसी एक अपेक्षा से वस्तु है और किसी दूसरी अपेक्षा से नहीं है। इस प्रकार के स्याद्वाद को जो समस्त लोक में अविसंवादी होने के कारण निर्दोष और स्वानुभव से सिद्ध है, कथन करे। या समस्त पदार्थों का विभाग करके उनके विषय में प्ररूपणा करे। जैसे सभी पदार्थ स्वद्रव्य क्षेत्र काल और भाव की अपेक्षा से हैं तथा परद्रव्य परक्षेत्र परकाल

કે સૂત્ર અને અર્થના સંબંધમાં મને કાઇ જ સંદેહ નથી વિષમ અને દુર્જ્ઞેય અર્થની પ્રરૂપણા કરતી વખતે શંકાશીલ જ રહે. અથવા જે અર્થ સ્ફુટ હોય, અસંદિગ્ધ હોય, તેને પણ એ રીતે ન કહે કે જેથી બીજાને શંકા ઉત્પન્ન થાય. સાધુ વિભજ્ય વાદનુ કથન કરે. અર્થાત્ જૂદા જૂદા નયોની અપેક્ષાથી વસ્તુના સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરે અને એવું વ્યાખ્યાન કરે, કે જેનાથી કાઇને પણ તે વિષયમાં સંદેહ ન રહે. અથવા વિભજ્યનો અર્થ સ્યાદ્વાદ એ પ્રમાણે છે એટલે કે કોઈ એક અપેક્ષાથી વસ્તુ છે, અને બીજી કોઇ અપેક્ષાથી નથી. આ પ્રકારના સ્યાદ્વાદને જે સઘળા લોકમાં અવિસંવાદી હોવાથી નિર્દોષ અને સ્વાનુભવથી સિદ્ધ છે. તેનું કથન કરે અથવા સઘળા પદાર્થોનો વિભાગ કરીને તેના સંબંધમાં પ્રરૂપણા કરે. જેમકે-સઘળા પદાર્થો પોતાના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, અને ભાવની અપેક્ષાથી છે, તથા પરદ્રવ્ય પરક્ષેત્ર, પર-

'सदेव सर्वं को नेच्छेत्, स्वरूपादिचतुष्टयात् ।
असदेव विपर्यासान्न चेन्न व्यवतिष्ठते ॥१॥इति॥

एतेन स्याद्वादो न मूलागमप्रसिद्धः, अपि तु अर्वाचीनै निवेशितः इति शङ्काऽपि परास्ता । 'विभज्जवायं' इति मूलाक्षरत एव तस्य स्याद्वादस्य प्रादुर्भावात् । यद्यप्यत्र स्याद्वादो न बीजरूपेणैव निहितो न तु स्वरूपेण तथापि वृक्षरूपेण काले भविष्यति। विभज्यवादमपि द्विकेनैव वक्तव्यम् । तत्राह-'भासादुयं' इति । 'भासादुयं' भाषाद्विकम् यत्र कुत्रापि वदेत् साधु स्तत्र धर्मव्याख्यानावसरे,

और पर भाव की अपेक्षा से नहीं हैं। कहा भी है 'सदेव सर्वं को नेच्छेत्' इत्यादि ।

स्वरूप आदि चतुष्टय की अपेक्षा से समस्त पदार्थों को सत् कौन नहीं मानेगा! इसी प्रकार पररूप आदि चतुष्टय से वे असत् हैं। ऐसा भी कौन स्वीकार न करेगा? अगर ऐसा न माना जाय तो पदार्थों का स्वरूप सिद्ध ही नहीं हो सकता।

विभज्यवाद के कथन से यह शंका भी दूर हो जाती है कि स्याद्वाद मूल आगमों से सिद्ध नहीं है। परन्तु अर्वाचीन आचार्यों ने उसका निवेश किया है। 'विभज्जवायं' इन मूल अक्षरों से ही स्याद्वाद का प्रादुर्भाव हुआ है। यद्यपि यहां स्याद्वाद का बीज रूप से नहीं विधान किया गया है, सप्तभंगी के रूप में नहीं तथापि वृक्ष रूप से तो समय पाकर ही होगा? इस विभज्यवाद का कथन भी दो प्रकार की भाषाओं द्वारा ही करना चाहिये अर्थात् सत्य भाषा और व्यवहार

કાળ, અને પરભાવની અપેક્ષાથી નથી. કહ્યુ પણ છે કે—'सदेव सर्वं को नेच्छेत्' ઇત્યાદિ

સ્વરૂપ વિગેરે ચતુષ્ટયની અપેક્ષાથી સઘળા પદાર્થોને સત્ કોણ નહીં સમજે? એજ પ્રમાણે પરરૂપ વિગેરે ચતુષ્ટયથી તેઓ અસત્ છે. એવું પણ કોણ નહી સ્વીકારે? જો એવું માનવામાં ન આવે તો પદાર્થોનું સ્વરૂપ સિદ્ધ જ થઇ શકતુ નથી.

વિભજ્ય વાદના કથનથી એ શંકા પણ દૂર થઇ જાય છે-સ્યાદ્વાદ મૂળ આગમોથી સિદ્ધ નથી. પરંતુ અર્વાચિન આચાર્યોએ તેનો નિવેશ કરેલ છે. 'विभज्जवाय' આ મૂળ અક્ષરોથી સ્યાદ્વાદનો પ્રાદુર્ભાવ થયેલ છે. જો કે અહિંયાં સ્યાદ્વાદનું બીજ રૂપેજ વિધાન કરેલ નથી તેમ સપ્તભંગીના રૂપે પણ નહીં તો પણ વૃક્ષ રૂપથી તો સમય મેળવીને જ થશે. આ વિભજ્યવાદનુ કથન પણ બે

अन्यत्र वा भाषाद्वयेन सत्या सत्यामृषारूपेण सत्यया, यन्न सत्यं नापि मिथ्या, तादृशया च प्रथमान्तिमभाषयेत्यर्थः वदेत्। किं भूतः सन् 'धम्मसमुट्ठितेहिं' धर्मसमुत्थितैः सम्यक् संयममाश्रित्योत्थिताः सत्साधवः–उद्युक्तविहारिणः, तैः सह 'सुपन्ने' सुप्रज्ञः–शोभना प्रज्ञा–सकलप्राणिरक्षणरूपा मति र्यस्य स सुप्रज्ञः-साधुः 'समया' समतया–समभावेन चक्रवर्त्तिनं दरिद्रं च समभावेन पश्यन् रागद्वेषरहितो वा धर्मम् 'वियागरेज्जा' व्यागृणीयात् सर्वं प्रति भाषाद्विक माश्रित्य धर्ममुपदिशेदिति। सूत्रार्थयोः शङ्कारहितोऽपि साधुः शङ्कमान एव-

भाषा से ही उसकी प्ररूपणा करनी चाहिए। साधु धर्मोपदेश के समय अथवा किसी अन्य समय पर जब भी बोले, इन्हीं दो भाषाओं को बोले। जो सत्य हो वह भाषा और जिसमें न सत्य का व्यवहार हो न असत्य का, वह व्यवहार भाषा कहलाती है।

साधु किस प्रकार का होकर ऐसा भाषण करे? इस प्रश्न का उत्तर यह दिया गया है–जो सम्यक् संयम के द्वारा उत्थित हैं, अर्थात् उत्तम संयम का पालन करने वाले सत्साधु हैं। उनके साथ रहे, उसकी बुद्धि समस्त प्राणियों की रक्षा करने की हो। वह चक्रवर्त्ती राजा और दरिद्र को समभव से देखता हुआ या समभावी अर्थात् रागद्वेष से रहित होकर धर्म का सभी को दो प्रकार की भाषाओं से उपदेश दे।

अभिप्राय यह है कि साधु शंका से रहित होकर भी शंकायुक्त

પ્રકારની ભાષાઓ દ્વારા જ કરવું જોઇએ. અર્થાત્ સત્ય ભાષા અને વ્યવહાર ભાષાથી જ તેની પ્રરૂપણા કરવી જોઈએ સાધુએ ધર્મોપદેશના સમયે અથવા બીજા કોઈ પણ અન્ય સમયે જ્યારે પણ બોલે ત્યારે આ બે ભાષા જ બોલે. જે સત્ય છે, તે સત્ય ભાષા છે અને જેમાં સત્યનો વ્યવહાર ન હોય તેમ અસત્યનો વ્યવહાર પણ ન હોય, તે વ્યવહાર ભાષા કહેવાય છે.

સાધુએ કેવા પ્રકારના થઇને આવું ભાષણ કરવું? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એવો આપવામાં આવે છે કે–જે સમ્યક્ સયમ દ્વારા ઉત્થિત છે, અથવા ઉત્તમ સયમનું પાલન કરવાવાળા સત્સાધુ છે, તેની સાથે રહેવું. તેમની બુદ્ધી સઘળા પ્રાણિયોની રક્ષા કરવાની હોય. તે ચક્રવર્તી રાજા અને દરિદ્રને સમભાવથી જોતા થકા અર્થાત્ સમભાવી અર્થાત્ રાગદ્વેષથી રહિત થઈ ને ધર્મનો ઉપદેશ સઘળાઓને બે પ્રકારની ભાષાઓથી આપે.

કહેવાનો અભિપ્રાય એ છે કે—સાધુએ શંકાથી રહિત થઇને પણ

ब्रूयात्, तथा व्याख्यानादौ स्याद्वादोपेतं वचनमेव वदेत्। तथा धर्मानुष्ठातृभिः सह विहरन् सत्या तथा चरमाम्–असत्यामृषा वा, या नापि सत्या नापि मृषा, तादृशों भाषां प्रयुञ्जानः सर्वं प्रति समतया धर्ममुपदिशेत्। तत्र न व्यक्तिभेदेन वैषम्यं कर्त्तव्यमिति भावः ॥२२॥

मूलम्–अणुगच्छमाणे वितहं विजाणे तहा तहा साहु अकक्कसेणं।
न कत्थई भासं विहिंसइज्जा निरुद्धगं वावि न दीहइज्जा ।२३।

छाया—अनुगच्छन् वितथं विजानीयात् तथा तथा साधुरकर्कशेन ।
न कत्थयेद्भाषां विहिंस्या, निरुद्धकं वापि न दीर्घयेत् ॥२३।

वचन का प्रयोग न करे। व्याख्यान आदि के समय में स्याद्वादयुक्त वचन ही बोले। तथा धर्म का अनुष्ठान करने वालों के साथ विहार करे तथा सत्य भाषा और व्यवहार भाषा का प्रयोग करता हुआ समभाव से सब को धर्म का उपदेश करे। सुनने वाले व्यक्तियों में भेद करके उपदेश में विषमता न करे अर्थात् राजा आदि को लगन के साथ और दरिद्रों को उपेक्षा से साथ उपदेश न करे ॥२२॥

'अणुगच्छमाणे' इत्यादि।

शब्दार्थ—'अणुगच्छमाणे–अनुगच्छन्' सत्यामृषा रूप दूसरी व्यवहार भाषा का आश्रयकरके उपदेशकरने वाले मुनि के वचन को अनुसरता हुआ कोइ अधिकारी 'वितहं–वितथं' विपरीत 'विजाणे–विजानाति' समझते हैं ऐसा सम्यक् अर्थ को नहीं जानने वाले मन्द

શંકિત વચનનો પ્રયોગ ન કરવો. વ્યાખ્યાન વિગેરેના સમયે સ્યાદ્વાદ યુક્ત વચન જ બોલે. તથા ધર્મનું અનુષ્ઠાન કરવા વાળાઓની સાથે વિહાર કરે તથા સત્ય ભાષા અને વ્યવહાર ભાષાનો પ્રયોગ કરતા થકા સમભાવથી સઘળાને ધર્મનો ઉપદેશ કરે. સાંભળનાર વ્યક્તિયોમાં ભેદ રાખીને ઉપદેશમાં વિષમપણું ન કરે. અર્થાત્ રાજા વિગેરેને ધ્યાનપૂર્વક અને દરિદ્રોને ઉપેક્ષા પૂર્વક ઉપદેશ ન કરે. ॥૨૨॥

અણુગચ્છમાણે' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'અણુગચ્છમાણે–અનુગચ્છન્' સત્યમૃષારૂપ બીજી વ્યવહાર ભાષાનો આશ્રય કરીને ઉપદેશ કરવાવાળા મુનિના વચનને અનુસરનારા કોઈ મંદ અધિકારી 'वितहं–वितथं' વિપરીત 'विजाणे–विजानाति' સમજે એવા અને સમ્યક્ અર્થને ન જાણવાવાળા મંદ અધિકારીને 'तहा तहा–तथा तथा'

अन्वयार्थः—(अणुगच्छमाणे) अनुगच्छन् सत्या सत्यामृषेति भाषाद्विकमाश्रित्य उपदेशं कुर्वतो मुनेर्वचनमनुसरन् कश्चिद् मन्दाधिकारी 'वितह' वितथं विपरीतमेव अन्यथैव (विजाणे) विजानीयात्, तं सम्यगर्थमनवगच्छन्तं मन्दाधिकारिणम् 'तहा तहा' तथा तथा-तेन तेन प्रकारेण हेतुदृष्टान्तादिकथनप्रकारेण (साहु) साधुः (अकक्कसेणं) अकर्कशेन कोमलवचनेन उपदिशेत् येन स सम्यग् अवगच्छेत् मूर्खोऽयमितिकृत्वा तं नापमानयेत् (ण कत्थइ भासं) न कत्थयेत् भाषाम्

अधिकारीको 'तहा तहा-तथा तथा' उस उस प्रकारसे-हेतुदृष्टात आदि के कथन प्रकारसे 'साहु साधुः' साधु 'अकक्कसेणं-अकर्कशेन' कोमल वचन से उपदेशकरे 'ण कत्थइ भासं-न कत्थयेत् भाषाम्' नेत्र अंग के विकारसे प्रश्न कर्ताके मनमें कुछ भी पीडा उत्पन्न न करे तथा 'ण विहिंसइज्जा-न विहिंस्यात' उसका निरस्कारभी न करे तथा 'निरुद्धगंवावि-निरुद्धं वापि' अल्पार्थको 'ण दीहइज्जा-न दीर्घयेद्' दीर्घवाक्यसे कथन न करे ॥२३॥

अन्वयार्थ—सत्या मृषा 'जो सत्य है और झूठ नहीं है' रूप द्वितीय भाषा व्यवहार द्वारा उपदेश करने वाले मुनि के वचन का अनुसरण करता हुआ जो कोई मन्द अधिकारी पुरुष वितथ याने असत्य को विपरीत ही समझने लगता है। उस सम्यक् अर्थ को नहीं जानने वाले मन्दाधिकारी को उस उस तरीका से हेतु दृष्टान्तादि कथन पूर्वक कोमल वचन द्वारा साधु उपदेश करे जिससे वह मन्दाधिकारी उसको सम्यग्रूप से समझ जाय 'यह मूर्ख है' ऐसा समझ कर उसको अप-

તે તે પ્રકારથી-હેતુ દૃષ્ટાંત વિગેરેના કથન પ્રકારથી 'साहु-साधुः' સાધુ 'अकक्कसेणं-अकर्कशेन' કોમળ વચનથી ઉપદેશ કરે 'ण कत्थइ-भासं-न कत्थयेत् भाषाम्' નેત્ર સંકેતના વિકારથી પ્રશ્નકર્તાના મનમાં કંઈ પણ પીડા ઉત્પન્ન ન કરે તથા 'ण विहिंसइज्जा-न विहिंस्यात' તેનો તિરસ્કાર પણ ન કરે તથા 'निरुद्धगं वावि-निरुद्धं वावि' અલ્પાર્થને 'ण दीहइज्जा-न दीर्घयेत' લંબાણપૂર્વક કથન ન કરે ॥૨૩॥

અન્વયાર્થ—સત્યામૃષા (જે સત્ય છે અને જુઠું નથી) રૂપ બીજી વ્યવહાર ભાષા દ્વારા ઉપદેશ કરવાવાળા મુનિના વચનનું અનુસરણ કરતા થકા જે કોઈ મંદ અધિકારી પુરૂષ વિતથ અર્થાત્ અસત્યને વિપરીત જ સમજે છે, એ સમ્યક્ અર્થને ન જાણવાવાળા મંદાધિકારીને એ તરકીબથી હેતુ દૃષ્ટાંત વિગેરે કથન પૂર્વક કોમલ વચન દ્વારા સાધુ ઉપદેશ કરે. જેથી એ મંદાધિકારી તેને સમ્યક્ પ્રકારથી સમજી જાય 'આ મૂર્ખ છે' એવું સમજીને તેને

भ्रूभङ्ग विकारादिभिः प्रष्टुर्मनसि किञ्चिदपि पीडां नोत्पादयेत् (ण विहिंसइज्जा) न विहिंस्यात्-न तिरिस्कुर्यात्, तथा 'निरुद्धगं वावि' निरुद्धकं वापि अल्पार्थमपि (ण दीहइज्जा) न दीर्घयेत्-दीर्घवाक्येन न कथयेत् ॥२३॥

टीका—पुनरपि उपदेशविधिमाह-'अणुगच्छमाणे' अनुगच्छन्, भाषां सत्य व्यवहाररूपामाश्रित्योपदेशं कुर्वतो वचनं कश्चित् सूक्ष्मबुद्ध्या झटिति सम्यगेवाऽवगच्छति। कश्चिन्मन्दाधिकारी 'वितहं' वितथम्-अन्यथैव-विपरीतमेव 'विजाणे' विजानीयात् आचार्याशयमनवगच्छन् मन्दमतित्वादन्यथैव प्रतिपद्येत तदा तं सम्यगर्थमनवगच्छन्तं मन्दाधिकारिणम् 'तहा तहा' तथा तथा-तेन तेन प्रकारेण हेतुदृष्टान्तादिकथनप्रकारेण-'भो त्वं सम्यग् नाऽवगच्छसि? मूर्खस्त्वं देवानां प्रियोऽसि, इत्यादि कर्कशालापैरनिर्भर्त्सयन् येन प्रकारेण स सम्यगवगच्छेत्

मानित न करे, भ्रूभङ्ग नेत्र विकारादि के द्वारा प्रष्टा के मन में थोडी भी पीडा पैदा न करे और उसको तिरस्कार न करे। तथा अल्पार्थ को भी लम्बे चौडे बडे वाक्यों से नहीं कहे ॥२३॥

टीकार्थ—पुनः उपदेश की विधि कहते हैं-सत्य भाषा और व्यवहार भाषा का आश्रय लेकर उपदेश करने वाले साधु के वचन को कोई सूक्ष्म बुद्धि वाला होने से जल्दी ठीक ठीक समझ लेता है। कोई मन्दबुद्धि होने से विपरीत ही समझता है अर्थात् आचार्य के आशय को ठीक ठीक न समझ कर अन्यथा ही ग्रहण करता है। ऐसी स्थिति में जो मन्द हो और ठीक प्रकार से समझ न सकता हो उसकी इस प्रकार भर्त्सना 'तिरस्कार' न करे-'अरे' तू समझता नहीं है, तू मूर्ख है, अज्ञानी है' इत्यादि। परन्तु जिस प्रकार वह ठीक ठीक समझ सके,

---

અપમાનિત ન કરે ભ્રૂભંગ નેત્રના વિકારાદિ દ્વારા પૂછનારના મનમાં થોડી પણ પીડા થાય તેમ ન કરે. અને તેનો તિરસ્કાર પણ ન કરે. તથા અલ્પાર્થને પણ લાંબા લાંબાં વાકયોથી ન કહે ॥૨૩॥

ટીકાર્થ—ફરીથી ઉપદેશની વિધિ બતાવતાં કહે છે. સત્ય ભાષા અને વ્યવહાર ભાષાનો આશ્રય લઈને ઉપદેશ કરવાવાળા સાધુના વચનને કોઈ સૂક્ષ્મ બુદ્ધિશાળી હોવાથી જલ્દીથી સારી રીતે સમજી લે છે, અને કોઈ મન્દ બુદ્ધિવાળો હોવાથી ઉલ્ટું જ સમજે છે, અર્થાત્ ઉપદેશક આચાર્યના આશયને બરોબર ન સમજતાં જૂદાજ પ્રકારથી તેને સમજે છે, આવી સ્થિતિમાં જે મન્દ હોય, અને સારી રીતે સમજી ન શકતા હોય, તેનો આવી રીતે તિરસ્કાર ન કરે. 'અરે તૂં' સમજતો નથી? તૂં મૂર્ખ છે, અજ્ઞાની છો વિગેરે પ્રકારથી તેનો તિરસ્કાર કરવો નહીં. પરંતુ તે જે રીતે

तेन प्रकारेण 'साहु' साधुः सम्यगवबोधयेत्, मूर्खोऽयमिति कृत्वा तं नावमानयेत् 'ण कत्थइ भासं' न कत्थयेद् भाषाम्-भ्रूभङ्गविकारादिभिरनादरेण न कथयेत् प्रष्टुर्मनसि अल्पीयसीमपि पीडां नोत्पादयेत्। यथा-'हे मूर्ख ? असंस्कृतमते ! धिक्त्वाम्' इत्यादि प्रोच्चारणेन 'ण विहिंसइज्जा' न विहिंस्यात्-नैव तिरस्कुर्यात्। असंबद्धभाषादोषप्रारोप्य तं न विडम्बयेत्। तथा-'निरुद्धगं वावि' निरुद्धं वापि निरुद्धमल्पार्थम्। यद्वा निरुद्धमल्पकालिकं व्याख्यानम्, व्याकरणतर्कादिप्रवेशान्निरुद्धद्वारेण 'ण दीहइज्जा' न दीर्घयेत् यदल्प वाक्यं तद्दीर्घकालिकं न कुर्यात्। तथा चोक्तम्-

'सो अत्थो वत्तव्वो जो भण्णइ अक्खरेहिं थोवेहिं।
जो पुण थोवो बहु अक्खरेहिं सो होइ निस्सारो' ॥१॥

वैसा ही साधु प्रयत्न करके समझावे। भौंह चढा कर अथवा किसी अन्य प्रकार का विचार प्रदर्शित करके कथन करता हुआ पूछने वाले के मन में लेश मात्र भी पीडा उत्पन्न न करे। 'अरे मूर्ख असंस्कृत! तुझे धिक्कार है।' इत्यादि कह कर तिरस्कार न करे। असंबद्ध भाषा के दोष का आरोप करके उसकी विडम्बना न करे। थोडी बात को बहुत लम्बी करके न कहे अथवा अल्पकालीन व्याख्यान को व्याकरण तर्क आदि घुसेड कर लम्बा न करे। छोटे वाक्य को दीर्घकालीन न करें। कहा भी है—

'सो अत्थो वत्तव्वो जो भण्णइ' इत्यादि।

'ऐसे अर्थ की व्याख्या करनी चाहिए जो थोडे अक्षरों द्वारा कहा जा सकता हो। जो थोडा अर्थ बहुत अक्षरों द्वारा कहा जाता है, वह निस्सार हो जाता है।'

ठीक ठीक समजी शके, એજ પ્રમાણે સાધુ પ્રયત્ન કરીને સમજાવે. ભમર ચડાવીને અથવા કોઇ અન્ય પ્રકારનો વિકાર બતાવીને કથન કરનાર પર પૂછવાવાળાના મનમાં લેશમાત્ર પણ પીડા ઉત્પન્ન ન કરે. અરે મૂર્ખ' હે મંદ બુદ્ધિવાળા તને ધિક્કાર છે, વિગેરે પ્રકારથી કહીને તેનો તિરસ્કાર ન કરે. અસંબદ્ધ ભાષાના દોષનો આરોપ કરીને તેને પીડા ન કરે. થોડી વાતને ઘણું મોટું સ્વરૂપ આપીને ન કહે, અથવા થોડા સમયના વ્યાખ્યાનને વ્યાકરણ, તર્ક વિગેરે ઉમેરીને તેનો વિસ્તાર ન કરે. નાના વાકયોને લાંબાં સમય વાળા ન બનાવે. કહ્યું પણ છે કે—સો અત્થો વત્તવ્વો જો ભણ્ણઇ' ઇત્યાદિ

એવા અર્થનું વ્યાખ્યાન કરવું જોઈએ કે-જે થોડા અક્ષરો દ્વારા કહી શકાય તેમ હોય, જે થોડા અર્થ ઘણા અક્ષરો દ્વારા કહેવામાં આવે છે,

छाया—सोऽर्थो वक्तव्यो यो भण्यतेऽक्षरैः स्तोकैः ।
यः पुनः स्तोको बहुभिरक्षरैः स भवति निस्सारः ॥१॥

तथा च 'यदल्पाक्षरं महार्थकं तदेव प्रशस्यते' इति । भाषा द्वयमाश्रित्योपदिशतः साधोः सकाशात् कश्चित् सूक्ष्मबुद्धितया झटिति सम्यगर्थं जानाति, तत्रैव तमर्थं मन्दमति नावगच्छति, अन्यथा प्रतिपद्यते । तत्र मन्दमतीन् प्रतिबोध्य कोमलालापैः साधुर्बोधयितुं चेष्टेत, नत्वनादृत्य तन्मनो व्यथयेत् । न वा प्रश्नकर्तुर्भाषां विनिन्द्य, अल्पार्थं वाक्यं महता परिकरेण दीर्घयेदिति भावः ॥२३॥

मूलम्—समालवेज्जा पडिपुन्नभासी निसामिया समिया अट्ठदंसी।
अणाइ सुद्धं वयणं भिउंजे अभिसंधए पावविवेगं भिक्खू॥२४॥

अतएव वही कथन प्रशंसनीय होता है । जिसमें अक्षर थोडे हों किन्तु अर्थ बहुत हो ।

तात्पर्य यह है कि उपदेश देने वाले साधु के अभिप्राय को कोई सूक्ष्म बुद्धि शीघ्र समझ लेता है और मन्द बुद्धि जल्दी नहीं समझ पाता है या उलटा समझलेता है। ऐसी स्थिति में साधु मन्दमति श्रोताओं को कोमल शब्दों से समझाने का प्रयत्न करे । उनका अनादर करके मन को व्यथा 'दुःख' न पहुचावे, न प्रश्नकर्त्ता की भाषा की निन्दा करे । अल्प अर्थ वाले विषय को लम्बा न करे या लम्बे लम्बे वाक्य न बोले ॥२३॥

તે નિસ્સાર બની જાય છે. તેથી એજ કથન પ્રશંસનીય-વખાણવા લાયક હોય છે, કે જેમાં થોડા અક્ષરો હોય પરતુ અર્થ ઘણો હોય, અર્થાત્ અર્થગાંભીર્ય વચનો કહેવા જોઇએ.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—સત્ય અને વ્યવહાર ભાષાનું અવલમ્બન કરીને ઉપદેશ દેનારા સાધુના અભિપ્રાયને કોઈ સૂક્ષ્મ બુદ્ધિવાળો પુરૂષ જલ્દીથી સમજી શકે છે અને મંદ બુદ્ધિ જલ્દી સમજી શકતો નથી, અથવા તો ઉલ્ટી રીતે સમજી લે છે. આવી સ્થિતિમાં સાધુ મન્દ બુદ્ધિવાળા શ્રોતાઓને કોમળ શબ્દોથી સમઝાવવાનો પ્રયત્ન કરે તેનો અનાદર કરીને તેના મનમાં દુ:ખ પહોચાડે નહીં. તથા પ્રશ્ન કરનારાની ભાષાની નિંદા પણ ન કરે અલ્પ અર્થવાળા વિષયને લાંબુ ન બનાવે. અથવા લાંબા લાંબા વાક્યો ન બોલે. ॥૨૩॥

छाया--समालपेत् प्रतिपूर्णभाषी, निशम्य सम्यगर्थदर्शी ।
आज्ञया शुद्धं वचनमभियुञ्जीत, अभिसन्धयेत्पापविवेकं भिक्षुः ॥२४॥

अन्वयार्थः--(भिक्खू) भिक्षुः-साधुः 'पडिपुन्नभासी' प्रतिपूर्णभाषी-स्पष्टार्थप्रतिवक्ता (निसामिया) निशम्य-गुरुमुखात् सूत्रार्थं सम्यगवधार्य (समिया) सम्यक्-सम्यग्रूपेण (अट्ठदंसी) अर्थदर्शी तत्त्वार्थज्ञाता (आणाइ) आज्ञया-तीर्थ-

---

'समालवेज्जा' इत्यादि ।

शब्दार्थ--'भिक्खू-भिक्षुः' साधु 'पडिपुण्णभासी-प्रतिपूर्णभाषी' स्पष्टार्थ को कहे अर्थात् जो अर्थ अल्पाक्षरसे समझने में शक्य न हो ऐसे अर्थ को विस्तृत रूपसे जिस प्रकार से श्रोता समझ सके उस रूपसे 'समालवेज्जा-समालपेत्' कहे 'निसामिया-निशम्य' गुरुमुखसे सूत्र और उसके अर्थ को सम्यक् रूपसे समझकर 'समिया-सम्यक्' सम्यक् प्रकारसे 'अट्ठदंसी-अर्थदर्शी' तत्वार्थ को जानने वाला 'आणाइ आज्ञया' तीर्थंकर प्रतिपादित शास्त्रके अनुसार 'सुद्धं-शुद्धम्' निरवद्य 'वयणं-वचनम्' वचनका 'भिउंजे-अभियुञ्जीत' प्रयोग करे ऐसा करने वाला साधु 'पावविवेगं-पापविवेकम्' सत्कार आदि निरपेक्ष होने से दोष रहित वचन 'अभिसंधए-अभिसंदध्यात्' कथन करे ॥२४॥

अन्वयार्थ--निर्दोष भिक्षा ग्रहण करने वाला और स्पष्टार्थवक्ता साधु गुरुमुख से सूत्रार्थ को अच्छे प्रकार समझ कर समीचीन रीति

'समालवेज्जा' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'भिक्खू-भिक्षुः' સાધુ 'पडिपुण्णभासी-प्रतिपूर्णभाषी' સ્પષ્ટાર્થ પૂર્વક કથન કરે અર્થાત્ જે અર્થ અલ્પાક્ષરથી સમજવામાં શક્ય ન હોય એવા અર્થને વિસ્તાર પૂર્વક કે જે રીતે સાંભળનારાઓ સમજી શકે એ રીતે 'समालवेज्जा-समालपेत्' કહે 'निसामिया-निशम्य' ગુરૂમુખથી સૂત્ર અને તેના અર્થને સારી રીતે સમજીને 'समिया-सम्यक्' સમ્યક્ પ્રકારથી 'अट्ठदंसी-अर्थदर्शी' તત્વાર્થને જાણવાવાળા 'आणाइ-आज्ञया' તીર્થંકર પ્રતિપાદિત શાસ્ત્ર પ્રમાણે 'सुद्धं-शुद्धम्' નિરવદ્ય 'वयणं-वचनम्' વચનનું 'भिउंजे-अभियुञ्जीत' પ્રયોગ કરે એવું કરવાવાળો સાધુ 'पावविवेगं-पापविवेकम्' સત્કાર વિગેરે અપેક્ષા રહિત હોવાથી દોષ રહિત વચનનું 'अभिसंधए-अभिसंदध्यात्' કથન કરે ॥૨૪॥

અન્વયાર્થ—નિર્દોષ ભિક્ષા ગ્રહણ કરવાવાળા અને સ્પષ્ટ અર્થને કહેવાવાળા સાધુ ગુરૂમુખથી સૂત્રાર્થને સારી રીતે સમજીને સમ્યક્ રીતથી તત્વાર્થને

कृदादीनामाज्ञया–तीर्थकृत्प्रतिपादित शास्त्रानुसारेण (सुद्धं) शुद्धं निरवद्यम् (वयणं) वचनम् (भिउंजे) अभियुञ्जीत–प्रयुञ्जीत, तथा कुर्वाणः (पावविवेगं) पापविवेकम्–सत्कारादिनिरपेक्षतया निर्दुष्टं वचनम् (अभिसंधए) अभिसन्दध्यात्–उपयुञ्जीत ॥२४।

टीका—कीदृशमुपदिशेत्तत्राह–'भिक्खू' भिक्षुः–आत्मार्थी संयतः 'पडिपुन्नभासी' प्रतिपूर्णभाषी, योऽर्थः स्वल्पाक्षरेण बोधयितुं ग्राहयितुं न शक्यते, तमर्थं विस्तृतशब्देन पर्यायशब्दप्रयोगेण भावार्थकथनेन वा यथा श्रोता बुद्ध्येत तथा 'समालवेज्जा' समालपेत् यथा बोद्धुं शक्नुयात्तथा कथयेत्, । शब्दं शब्दान्तरं वा नियोज्य तथा प्रयुञ्जीत, यथा प्रयुक्ते तादृशोऽर्थो बोधगम्यो भवेत् । न तु दीर्घवाक्यप्रयोगनिषेधभिया तं क्रमं परित्यजेत् । एतावता बोध्यमर्थं

से तत्त्वार्थ का ज्ञाता होकर तीर्थंकर गणधर आदि महापुरुषों की आज्ञा से अर्थात् तीर्थकृत्प्रतिपादित शास्त्र के अनुसार शुद्ध निरवद्य वचन का प्रयोग करे। इस प्रकार करते हुए सत्कार पूजादि की अपेक्षा के विना ही पाप रहित निर्दुष्ट वचन का उपयोग करे ॥२४॥

टीकार्थ—किस प्रकार उपदेश दे, सो कहते हैं मोक्षाभिलाषी संयमी प्रतिपूर्ण भाषी हो अर्थात् जो अर्थ थोडे अक्षरों से न समझाया जा सकता हो, उसे विस्तृत शब्दों से, पर्यायवाचक शब्दों का प्रयोग करके अथवा उसका भावार्थ कह कर समझावे, जिससे श्रोता समझ जावे। अथवा शब्दान्तर की योजना करके शब्द का ऐसा प्रयोग करे जिससे दुरुह विषय भी बोधगम्य हो जाय। लम्बे वाक्य प्रयोग के निषेध के

જાણુવાવાળા થઇને તીર્થંકર, ગણુધર વિગેરે મહાપુરૂષોની આજ્ઞાથી અર્થાત્ તીર્થંકર પ્રતિપાદિત શાસ્ત્રના કથન પ્રમાણે શુદ્ધ નિરવદ્ય વચનનો પ્રયોગ કરે આવી રીતે કરતા થકા સત્કાર પૂજા વિગેરેની અપેક્ષા વિનાજ પાપ રહિત નિર્દોષ વચનનો ઉપયોગ કરે ॥૨૪॥

ટીકાર્થ—કેવી રીતે ઉપદેશ દેવો, તે બતાવવા કહેવામાં આવે છે.—મોક્ષની ઇચ્છાવાળા, સાધુએ સંયમી અને પ્રતિપૂર્ણ ભાષા બોલવી. અર્થાત્ જે અર્થ થોડા અક્ષરોથી ન સમજાવી શકાતો હોય, તેને વિસ્તૃત શબ્દોથી એટલે કે પર્યાય વાચક શબ્દોનો પ્રયોગ કરીને અથવા તેનો ભાવાર્થ કહીને સમજાવવો, કે જેથી સાંભળનાર શ્રોતા બરાબર સમજી લે. અથવા અન્ય શબ્દની યોજના કરીને શબ્દોનો એવો પ્રયોગ કરે કે જેનાથી ન સમજી શકાય તેવો વિષય પણ સમજી લેવાય, લાંબાં લાંબાં વાક્યોના પ્રયોગના નિષેધના ભયથી ક્રમનો

ग्राहयता गुरुणा शब्दाधिक्यमपि प्रयोक्तव्यमेव। स्थलविशेषे ववचन सावधान-मनसाऽतिकठिनं विषयं स्वल्पाक्षरेण प्रयुक्तं यदि शिष्यः ज्ञातुं न शक्नुयात् तदा विस्तृतव्याख्यया बोधयेत्। न तु पाण्डित्याऽभिमानेन मूर्च्छितः 'संसदि समागताः सभ्याः व्याकरणे तर्के मां प्रौढमवगच्छेयुः' इति कृत्वा स्वल्पाक्षरप्रयुक्तमपि दीर्घवाक्यावल्या बोधयितुमुपक्रमेत। इत्थं पूर्ववाक्यप्रस्तुतवाक्ययोरर्थं सामंजस्य मभिनीय यस्तु बोधयेत् सः प्रतिपूर्णभाषी भवेत इति मन्ये। तथा आचार्यमुखात् 'निसामिया' निशम्य-श्रुत्वा सूत्रं तदर्थं च सम्यगवधार्य, 'समिया'

भय से क्रम का परित्याग न करे। समझाने योग्य विषय के अनुरोध से आवश्यकता होने पर गुरु को अधिक शब्दों को भी प्रयोग करना चाहिए। किसी विशेष स्थल में मन को अवधान युक्त रखने पर भी कोई कठिन विषय यदि थोड़े शब्दों में न समझा जा सकता हो तो विस्तृत व्याख्या करके समझाना उचित है। हां, अपने पाण्डित्य के अहंकार में चूर हो कर, परिषद् में उपस्थित सभ्य मुझे व्याकरण एवं तर्कशास्त्र में निष्णात समझें' ऐसे विचार से थोड़े में कहने योग्य अर्थ को लम्बी लम्बी वाक्यावली का प्रयोग करके समझाने का प्रयत्न न करे। इस प्रकार पूर्वोक्त (लम्बा करने का निषेध बतलाने वाले) वाक्य का तथा प्रस्तुत वाक्य का समन्वय करके जो उपदेश करता है, वही प्रतिपूर्ण भाषी कहलाता है, ऐसा भगवान् फरमाते हैं।

तथा सम्यक् प्रकार से अर्थ का दर्शी पुरुष आचार्य के मुख से सूत्र और अर्थ को अवधारण करके तीर्थंकर आदि की आज्ञा से अर्थात्

ત્યાગ ન કરે. સમઝાવવાને યોગ્ય વિષયમા આવશ્યકતા જણાવવાથી ગુરૂએ વિશેષ શબ્દોનો પ્રયોગ પણ કરવો જોઈએ. કોઈ વિશેષ સ્થળમાં મનને ધારણા યુક્ત રાખવા છતાં પણ કોઈ કઠણ વિષય જો થોડા શબ્દોમાં ન સમજી શકાય તેવો હોય, તો વિસ્તાર પૂર્વક તેની વ્યાખ્યા કરીને સમઝાવવું તે યોગ્ય છે. પોતાના પાડિત્યના અહંકારમાં મસ્ત બનીને પરિષદમાં રહેલાઓ મને વ્યાકરણ અને તર્ક શાસ્ત્રમાં નિષ્ણાત સમજે એવા વિચારથી થોડામાં કહેવા યોગ્ય અર્થને લાંબી લાંબી વાકય પંક્તિયોનો પ્રયોગ કરીને સમઝાવવાનો પ્રયોગ ન કરે. આ રીતે પહેલા કહેલ (લાંબા વાકયોનો નિષેધ બતાવનારા) વાકયનો તથા પ્રસ્તુત વાકયનો સમન્વય કરીને જે ઉપદેશ કરે છે, એજ પ્રતિપૂર્ણ ભાષી કહેવાય છે, એવું ભગવાન્ ફરમાવે છે.

તથા સારી રીતે અર્થને જાણનારો પુરૂષ આચાર્યના મુખેથી સૂત્ર અને અર્થને સારી રીતે સમજીને તીર્થંકર વિગેરેની આજ્ઞાથી અર્થાત્ તીર્થંકરે

सम्यग्रूपेण 'अट्ठदसी' अर्थदर्शी गुरुसकाशादवधारितमर्थं द्रष्टुं शीलं यस्य स सम्यगर्थदर्शी। एतादृशः 'आणाइ' आज्ञया तीर्थङ्करादीनामाज्ञया-तीर्थङ्कर प्रतिपादितशास्त्रानुसारेण 'सुद्धं' शुद्धम्-पूर्वापराऽविरुद्धतया निरवद्यम्। 'वयणं' वचनम् 'भिउंजे' अभियुञ्जीत। एवं च एतादृशं वचनं प्रयुञ्जानः 'पावविवेगं' पापविवेकम्-पूजासत्कारादिनिरपेक्षतया निर्दुष्टं वचनम् 'अभिसंधए' अभिसन्दध्यात्, निर्दुष्टवचनं प्रयुञ्जीतेति यत्राऽतिक्लिष्टोऽर्थः स्वल्पाक्षरेण नैव प्रकाशयितुं शक्यते, तत्राऽगतिकगतितया तमर्थं विस्तृतशब्देनाऽपि बोधयेत्। तथा गुरुमुखाद् उपश्रुत्य सम्यगवधार्य, तीर्थङ्कराज्ञया विशुद्धं वचनं वदेत्। साधु पापाऽपापयो विवेकं कुर्वन् निर्दुष्टं शब्दं वदेदिति भावः २४।

पुनरपि उपदेशविधिं दर्शयति-'अहा बुइयाइं' इत्यादि,

मूलम्-अहा बुइयाइं सुसिक्खएज्जा जइज्ज या णाइवेलं वएज्जा।
से दिट्ठिमं दिट्ठि ण लूसएज्जा से जाणइ भासिउं तं समाहिं।२५।

छाया—यथोक्तानि सुशिक्षेत यतेत च नातिवेलं वदेत्।
स दृष्टिमान् दृष्टिं न लूषयेत् स जानाति भाषितुं तं समाधिम्२५।

तीर्थंकरोपदिष्ट आगम के अनुसार शुद्ध पूर्वापर विरोध से रहित वचन का प्रयोग करे। इस प्रकार से वाक्य का प्रयोग करने वाला ही निर्दोष वचन का प्रयोक्ता होता है।

भावार्थ यह है कि जो अर्थ थोड़े अक्षरों से प्रकाशित न किया जा सकता हो, उसे प्रकाशित करने का अन्य कोई उपाय न होने पर विस्तृत शब्दों से भी समजावें। तथा गुरुमुख से धारण करके तीर्थंकर की आज्ञा के अनुसार विशुद्ध वचन बोले। साधु को पाप और अपाप का विवेक करके अदूषित वचन ही बोलना चाहिए ॥२४॥

ઉપદેશ કરેલ આગમ પ્રમાણે પૂર્વાપરના વિરોધ વિનાનાં શુદ્ધ વચનનો પ્રયોગ કરે. આ રીતે વાક્યનો પ્રયોગ કરવાવાળો જ નિર્દોષ વચનનો ઉપદેશક થાય છે. અર્થાત્ નિર્દોષ ઉપદેશ આપી શકે છે.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે—જે અર્થ થોડા અક્ષરોથી બતાવી ન શકાતો હોય તેને પ્રકાશિત કરવા બીજો કોઇ ઉપાય ન હોય તો વિસ્તાર વાળા શબ્દોથી પણ તે સમજાવે. તથા ગુરૂ મુખથી ધારણ કરીને તીર્થંકરની આજ્ઞા પ્રમાણે વિશુદ્ધ વચન બોલે સાધુએ પાપ અને અપાપનો વિવેક કરીને દોષ વિનાના નિર્દોષ વચનો જ બોલવા જોઈએ ॥૨૪॥

अन्वयार्थः—(अहा वुइयाइं) यथोक्तानि—तीर्थकृदुक्ताचाराङ्गादिसूत्राणि 'सुसिक्खएज्जा' सुशिक्षेत—आसेवनशिक्षया सेवेत, अन्येभ्यस्तथैव प्रतिपादयेच्च एवम्—'जइज्ज' यतेत—आगमाभ्यासाय प्रयत्नं कुर्वीत (या) च तथा (णाइवेलं) नातिवेलम्—कालिकोत्कालिकागमाऽध्ययनमर्यादामुल्लङ्घ्य (न वएज्जा) न वदेत्

पुनः उपदेशविधि कहते हैं—'अहा वुइयाइं' इत्यादि ।

शब्दार्थ—अहा वुइयाइं—यथोक्तानि' तीर्थंकर प्रतिपादित आचाराङ्ग आदि सूत्रों को 'सुसिक्खएज्जा—सुशिक्षेत' अच्छीतरह सीखे तथा 'जइज्जया—यतेत' आगमके अभ्यास का प्रयत्न करे 'णाइवेलं—नातिवेलं' मर्यादा का उल्लंघन करके 'न वएज्जा—न वदेत' वाणी न कहे 'से—सः' ऐसा करने वाला साधु 'दिट्ठिमं—दृष्टिमान्' सम्यक् ज्ञानवाला 'दिट्ठिं—दृष्टिम्' सम्यक्दर्शन को 'ण लुसएज्जा—न लूषयेत' दूषित न करे अर्थात् जिनवचन विरुद्ध प्ररूपणा न करे 'से—सः' ऐसा मुनि 'तं—तम्' सर्वज्ञ कथित 'समाहिं—समाधिम्' सम्यक्ज्ञान दर्शन को 'भासिउं—भाषितुम्' प्ररूपणा करने को 'जाणइ—जानाति' जानते हैं ॥२५॥

अन्वयार्थ—साधु पुरुष तीर्थंकर प्रतिपादित आचाराङ्ग आदि सूत्रों का सम्यक् प्रकार से ग्रहण आसेवन शिक्षा द्वारा सेवन करे और दूसरे को वैसे ही कहे एवं आगम का अभ्यास के लिये प्रयत्न करे ।

ફરીથી પણ ઉપદેશની વિધિ બતાવતાં સૂત્રકાર કહે છે કે—'अहा वुइयाइ' ઇત્યાદિ.

શબ્દાર્થ—अहा वुइयाइं—यथोक्तानि' તીર્થંકર પ્રતિપાદિત આચારાંગ વિગેરે સૂત્રોને 'सुसिक्खएज्जा—सुशिक्षयेत' સારી રીતે શીખે તથા 'जइज्जया—यतेत' આગમના અભ્યાસનો પ્રયત્ન કરે 'णाइवेल—नातिवेलम्' મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરીને 'न वएज्जा—न वदेत' વાણીનું ઉચ્ચારણ ન કરે 'से—सः' એ પ્રમાણે વર્તનારો સાધુ 'दिट्ठिमं—दृष्टिमान्' સમ્યક્ જ્ઞાનવાળો 'दिट्ठिं—दृष्टिम्' સમ્યક્ દર્શનને 'ण लूसएज्जा—न लूपयेत्' દોષ યુક્ત ન કરે અર્થાત્ જીનવચનથી વિરૂદ્ધ પ્રરૂપણા ન કરે 'से—सः' એવો મુનિ 'तं—तम्' સર્વજ્ઞ દ્વારા કથિત 'समाहिं—समाधिम्' સમ્યક્ જ્ઞાન દર્શનને 'भासिउं—भाषितुम्' પ્રરૂપણા કરવાને 'जाणइ—जानाति' જાણે છે. ॥૨૫॥

અન્વયાર્થ—સાધુ પુરૂષ તીર્થંકર પ્રતિપાદિત આચારાંગ આદિ સૂત્રોનું સારી રીતે ગ્રહણ આસેવન શિક્ષા દ્વારા સેવન કરે અને બીજાઓને એજ રીતે કહે તથા આગમના અભ્યાસ માટે પ્રયત્ન કરે પરંતુ કાલિક ઉત્કાલિક

अध्ययनकर्त्तव्यमर्यादां नातिक्रमेत (से) सः-एवंगुणविशिष्टः साधुः (दिट्ठिम) दृष्टिमान्-सम्यग् ज्ञानवान् (दिट्ठिं) सम्यग्दर्शनम् (ण लूसएज्जा) न लूषयेत्-न जिनवचनविरुद्धप्ररूपणां कुर्यात् (से) सः-एवंविधो मुनिः (तं) तम् सर्वज्ञभाषितम् (समाहिं) समाधिम् सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्ररूपम् (भासिउं) भाषितुम्-प्ररूपयितुम् (जाणइ) जानाति-निरूपयितुं शक्नोति ॥२५॥

टीका—'अहा वुइयाइं' यथोक्तानि-तीर्थंकरप्रतिपादितानि आचाराङ्गादि-सूत्राणि 'सुसिक्खएज्जा' सुशिक्षेत-सुष्ठु-सम्यग् ग्रहणशिक्षया तीर्थकरोक्ताऽऽगमं सम्यग् गृहीत्वा, आसेवनशिक्षया सेवेत। अन्येभ्यः प्रतिपादयेदपि तथैव। तथा 'जइज्ज' यतेत तदागमाऽभ्यासाय सततं प्रयत्नं तदाराधने वा कुर्यात्

किन्तु कालिक उत्कालिक आगम के अध्ययन मर्यादा का उल्लंघन कर नहीं बोले। अर्थात् अध्ययनकालिक कर्त्तव्य मर्यादा का अतिक्रमण नहीं करे। इस प्रकार का गुणगणविशिष्ट साधु सम्यग् ज्ञान युक्त होकर सम्यक्दर्शन को दूषित न करे अर्थात् जिनवचन के विरुद्ध विवेचन न करे। ऐसा करने वाला साधु सर्वज्ञ से भाषित सम्यग्ज्ञान दर्शन चारित्र तप रूप समाधि का निरूपण कर सकता है ॥२५॥

टीकार्थ—तीर्थंकर के द्वारा प्रतिपादित आचारांग आदि सूत्रों को सीखे अर्थात् ग्रहणशिक्षा से सम्यक् प्रकार जान कर आसेवन शिक्षा से तदनुसार व्यवहार करे और दूसरों को भी उसी प्रकार सिखावे। उन आगमों के अभ्यास के लिये या उनकी आराधना के लिए सदा

આગમના અધ્યયન મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરીને ન બોલે અર્થાત્ અધ્યયન કાલના કર્તવ્ય મર્યાદાનું અતિક્રમણ ન કરે આ પ્રકારના ગુણગણ વિશિષ્ટ સાધુ સમ્યક્ જ્ઞાન યુક્ત થઈને સમ્યક્ દર્શનને દૂષિત ન કરે અર્થાત્ જીનવચનની વિરૂદ્ધ વિવેચન ન કરે એમ કરવાવાળા સાધુ સર્વજ્ઞ દ્વારા કહેલ સમ્યક્જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર તપ રૂપ સમાધિનું નિરૂપણ કરી શકે છે ॥૨૫॥

ટીકાર્થ—તીર્થંકર દ્વારા પ્રતિપાદન કરાયેલા આચારાંગ વિગેરે સૂત્રોને શીખે અર્થાત્ ગ્રહણ શિક્ષાથી સારી રીતે જાણીને આસેવન શિક્ષાથી તે પ્રમાણે વ્યવહાર કરે. અને બીજાઓને પણ તે પ્રમાણે શિખવે તે આગમોના અભ્યાસ માટે અથવા તેની આરાધના માટે હમેશા પ્રયત્નવાન્ રહે, કાલિક

'या' च तथा-'णाइवेलं' नातिवेलम्-कालिकोत्कालिकाऽऽगमाऽध्ययनस्य या मर्यादा तामतिक्रम्य 'न वएज्ज' न वदेत्-अध्ययनकर्तव्यमर्यादां नाति क्रमेत, यथावसरं परस्पराबाधया सर्वाः क्रियाः प्रतिलेखनादिकाः कुर्यादित्यर्थः। स एवं गुणजातीयो यथाकालवादी च 'दिट्ठिमं' दृष्टिमान्-सम्यग्ज्ञानवान् यथावस्थित-पदार्थान् उपदिशंश्च धर्मदेशनाम् 'दिट्ठिं' दृष्टिम्-सम्यग्दर्शनम् 'ण लूसएज्जा' न लूषयेत् न दूषयेत् जिनवचनविरुद्धप्ररूपणां न कुर्यात्।

अयं भावः—श्रोतृविशेषं कस्य धर्मस्यानुयायी इत्यादिकं ज्ञात्वा तथोपदेशो दातव्यः सिद्धान्तविरुद्धदेशनापरिहारेण यथा श्रोतुः स्वान्ते सम्यक्त्वं स्थिरी भवेत् मनसि संशयादिश्च नोत्पद्येत 'से' सः यश्चैवंविधः सः 'जाणइ' जानाति तं

प्रयत्नशील रहे। कालिक और उत्कालिक सूत्रों के अध्ययन की जो मर्यादा है। उसका उल्लंघन करके प्ररूपणा न करे। अध्ययन और कर्त्तव्य की मर्यादा का उल्लंघन न करे। अर्थात् परस्पर में किसी को बाधा न पहुंचा कर यथावसर सब प्रतिलेखन आदि क्रियाएं करे। इन गुणों से युक्त तथा यथाकाल कर्त्तव्य करने वाला ही सम्यग्ज्ञानवान् होता है। अतएव पदार्थों के वास्तविक स्वरूप को जानता हुआ और धर्मदेशना करता हुआ अपने सम्यग्दर्शन को दूषित न करे। जिनवचन के विरुद्ध प्ररूपणा न करे।

आशय यह है-श्रोता के विषय में यह जानकर कि यह किस धर्म का अनुयायी है, तदनुसार सिद्धान्त विरुद्ध प्ररूपणा त्याग कर उपदेश देना चाहिए। उपदेश ऐसा होना चाहिए जिससे श्रोता के अन्तःक-

---

અને ઉત્કાલિક સૂત્રોના અધ્યયનની જે મર્યાદા છે, તેનું ઉલ્લંઘન કરીને પ્રરૂપણા ન કરે. અધ્યયન અને કર્તવ્યની મર્યાદાનું ઉલ્લઘન ન કરે. અર્થાત્ પરસ્પરમાં કોઈને પણ બાધા ન પહોંચાડીને યથાવસર સઘળી પ્રતિલેખન વિગેરે ક્રિયાઓ કરે. આ ગુણોથી યુક્ત તથા યથાકાળ કર્તવ્ય કરવાવાળા જ સમ્યક્ જ્ઞાનવાન્ હોય છે, તેથી જ પદાર્થોના વાસ્તવિક સ્વરૂપને જાણતા થકા તથા ધર્મદેશના કરતા થકા પોતાના સમ્યક્ દર્શનને દૂષિત ન કરે અર્થાત્ જીનવચનની વિરૂદ્ધ પ્રરૂપણા ન કરે.

કહેવાનો આશય એ છે કે—શ્રોતાના સંબંધમાં એ જાણીને કે—આ કયા ધર્મનો અનુયાયી છે? તે પ્રમાણે સિદ્ધાંત વિરૂદ્ધ પ્રાણુ પ્રરૂપણાનો ત્યાગ કરીને ઉપદેશ દેવો જોઈએ. ઉપદેશ એવો હોવો જોઈએ કે-જેનાથી શ્રોતાના

सर्वज्ञभाषितम् 'समाहिं' समाधिम्-सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्ररूपम् 'भासिउं' भाषितुम्, जानाति प्ररूपयितुं शक्नोतीत्यर्थः। साधुः सर्वज्ञोक्तागमस्याऽभ्यासं कुर्वन् तदुपदिष्टोपदेशाऽनुसारिवचनमेव वदेत्। स च तदीयमर्यादामतिक्रम्य नाति वदेत्, सम्यग्दृष्टिमान् सन् कथमपि सम्यग्दर्शनं न दूषयेत्। य एवमुपदेष्टुं जानाति, स एव सर्वज्ञोक्तभावसमाधिं भाषितुं जानातीति भावः ॥२५॥

मूलम्—अलूसए णो पच्छन्न भासी णो सुत्तमत्थं च करेज्ज ताई।
संत्तारभत्ती अणुवीयवायं सुयं च सम्मं पडिवाययंति॥२६॥

छाया—अलूषये नो प्रच्छन्नभाषी, नो सूत्रमर्थं च कुर्यात् त्रायी।
शास्तृभक्तयाऽनुचिचिन्त्य वादं, श्रुतं च सम्यक् प्रतिपादयेत् ॥२६॥

रण में सम्यक्त्व स्थिर हो सके और संशय आदि दोष उत्पन्न न हों। जो इस प्रकार भाषण करता है वही सर्वज्ञ कथित सम्यग्ज्ञानदर्शन चारित्र तप रूप समाधि का प्ररूपण करना जानता है। वही समाधि की प्ररूपणा करने में समर्थ हो सकता है।

तात्पर्य यह है कि साधु सर्वज्ञोक्त आगम का अभ्यास करता हुआ, आगम के उपदेश के अनुसार ही वचनों का प्रयोग करे। वह मर्यादा का उल्लंघन करके भाषण न करे। किसी भी प्रकार सम्यग्दर्शन को दूषित न करे। जो ऐसा उपदेश करना जानता है, वही सर्वज्ञोक्त समाधि का उपदेश करना जानता है ॥२५॥

'अलूसए' इत्यादि।

शब्दार्थ—'अलूसए-अलूषकः' साधु आगम के अर्थ को दूषित

સાંભળનારાના અંતઃકરણમાં સમ્યક્ત્વ સ્થિર થઈ શકે. અને સંશય વિગેરે દોષો ઉત્પન્ન ન થાય આ રીતે જેઓ ઉપદેશ આપે છે, એજ સર્વજ્ઞ કથિત સમ્યક્જ્ઞાન સમ્યક્દર્શન સમ્યક્ચારિત્ર અને સમ્યક્તપ રૂપ સમાધિની પ્રરૂપણા કરવાનું જાણે છે. એજ સમાધિની પ્રરૂપણા કરવામાં સમર્થ થઈ શકે છે.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—સાધુ સર્વજ્ઞ કથિત આગમનો અભ્યાસ કરતા થકા આગમના ઉપદેશ પ્રમાણે જ વચનોનો પ્રયોગ કરે. તે મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરીને ભાષણ ન કરે. કોઈ પણ પ્રકારથી સમ્યક્ દર્શનને દોષ યુક્ત ન બનાવે આ પ્રમાણે જે ઉપદેશ કરવાને જાણે છે. એજ સર્વજ્ઞ પ્રણીત સમાધિનો ઉપદેશ કરી શકે છે. ॥૨૫॥

'અલૂસએ' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'અલૂસए-અલૂષकः' સાધુ આગમના અર્થને દૂષિત કરનાર ન

अन्वयार्थः—(अलूसए) अलूषयेत्–अपसिद्धान्तकथनेन सर्वज्ञभाषिताङ्गं न लूषयेत्–न दूषयेत् 'णो पच्छन्नभासी' न प्रच्छन्नभाषी सिद्धान्तार्थस्य प्रच्छन्न भाषको न भवेत्, तथा 'ताई त्रायी प्राणिनां त्राणकर्त्ता षट्कायपरिपालकः (सुत्तमत्थं च) सूत्रमर्थं च-आगमार्थं स्वमतिकल्पनया विपरीतम् 'ण करेज्ज' न कुर्यात् स्वार्थधिया सूत्रार्थं नान्यथारूपेण प्ररूपयेत् यतः (सत्तारभत्ती) शास्तृ-

करने वाला न बने 'णो पच्छन्नभासी–न प्रच्छन्नभाषी' सिद्धान्त के अर्थ को छिपाकर कथन न करे तथा 'ताई–त्रायी' प्राणियों के रक्षण करनेवाला पुरुष 'सुत्तमत्थ च–सूत्रम्' अर्थश्च' आगमके अर्थ को अपनी बुद्धि की कल्पनासे विपरीत 'ण करेज्जा–न कुर्यात्' न करे अर्थात् स्वार्थी बुद्धिसे सूत्रार्थी को अन्यथा रूपसे न कहे 'सत्तारभत्ती–शास्तृ भत्या' पर के हित करने वाले आचार्य के प्रति भक्ति से 'वायं–वादम्' वाणीको 'अणुवीय–अनुविचिन्त्य' सम्यक् विचार करके आगम का विरोध न हो इस प्रकार की वाणी का कथन करे तथा सुयंच–श्रुतञ्च' आचार्य एवं गुरु मुखसे जो सुना हो उसको ही 'सम्मं–सम्यक्' सुचारु रूपसे 'पडिवाययंति–प्रतिपादयेत्' सूत्रार्थ का प्रतिपादन करे ॥२६॥

अन्वयार्थ—अलूषक अर्थात् अपसिद्धान्त का कथन कर सर्वज्ञ भाषित आचाराङ्ग आदि आगम को दूषित नहीं करने वाला साधु सिद्धान्त भूत अर्थ को एकान्त में छिपकर भाषण के द्वारा गुप्त न करे तथा पृथिव्यादि षट्काय का परिपालन करने वाला समस्त प्राणियोंका

બને 'णो पच्छन्नभासी–न प्रच्छन्नभाषी' સિદ્ધાંતના અર્થને છૂપાવીને કથન ન કરે તથા 'ताई–त्रायी' પ્રાણીનું રક્ષણ કરવાવાળો પુરૂષ 'सुत्तमत्थंच–सूत्रम् अर्थञ्च' આગમના અર્થને પોતાની બુદ્ધિની કલ્પનાથી વિપરીત રીતે 'ण करेज्ज न कुर्यात्' ન કરે અર્થાત્ સ્વાર્થ બુદ્ધિથી સૂત્રાર્થને અન્યથા પ્રકારે ન કહે 'सत्तारभत्ती–शास्तृभक्त्या' અન્યનુ હિત કરવાવાળા આચાર્ય પ્રત્યે ભક્તિથી 'वायं-वादम्' વાણીને 'अणुवीय–अनुविचिन्त्य' વિચાર કરીને આગમનો વિરોધ ન થાય એ રીતની વાણીનું કથન કરે તથા 'सुयंच–श्रुतञ्च' આચાર્ય અને ગુરૂ-મુખથી જે સાંભળ્યું હોય તેને જ 'सम्मं–सम्यक्' સારી રીતે 'पडिवाययंति–प्रतिपादयेत्' સૂત્રાર્થનું પ્રતિપાદન કરે ॥૨૬॥

અન્વયાર્થ—અલૂષક અર્થાત્ અપસિદ્ધાંતનું કથન કરીને સર્વજ્ઞ કથિત આચારાંગ વિગેરે આગમોને દૂષિત ન કરવાવાળા સાધુ સિદ્ધાંત યુક્ત અર્થને એકાંતમાં છુપાઈને ભાષણ દ્વારા ગુપ્ત ન કરે. તથા પૃથિવી વિગેરે ષટ્કાય

भक्त्या-परहितकारकाचार्यभक्त्या (वायं) वादम् (अणुवीय) अनुविचिन्त्य वादं वदेत्, तथा-(सुयं च) श्रुतं च यदाचार्यगुरुमुखात् श्रुतं तदेव वस्तु (सम्मं) सम्यक् (पडिवाययंति) प्रतिपादयेत् नान्यथेति भावः ॥२६॥

टीका—पुनरप्युपदेशविधिमुपदिशति-तीर्थकरोदिताऽऽगमस्य देशनां कुर्वन् 'अलूसए' न लूपयेत् अपसिद्धान्तकथनेन सर्वज्ञभाषिताङ्गं न दूषयेत्, 'सर्वज्ञ व्याख्यानावसरे नाहमासम्' इत्यादि कुतर्केण न खण्डयेत्। तथा-'णो पच्छन्न

प्राण कर्त्ता सूत्र और आगमार्थ को अपनी मति की कल्पना से विपरीत अर्थ न करे। अर्थात् स्वार्थबुद्धि से सूत्रार्थ को विपरीत रूपसे दूसरों को नहीं कहे, क्योंकि परहित कारक आचार्य के प्रति भक्ति का ख्याल कर वाद विवाद को सम्यग् रूप से विचार कर अर्थात् इस वाद से आगम की तो कोई क्षति नहीं होगी। ऐसा विचार कर वाद करे, तथा जो वस्तु आचार्य गुरु जनोंके मुख से जैसा सुना या जाना है उसी वस्तु को वैसे ही समीचीन रूपसे कहे उसके विपरीत रूप से नहीं कहे ॥२३॥

टीकार्थ—फिर उपदेश विधि का विधान करते हैं-तीर्थंकर प्ररूपित आगम की देशना करने वाला मुनि सिद्धान्त विरुद्ध कथन करके सर्वज्ञ ने जब व्याख्या की तब मैं तो वहां था नहीं, इस प्रकार का कुतर्क करके उसका खण्डन न करे। अविरुद्ध और सब के अनुभव से सिद्ध

જીવોનું પાલન કરવાવાળા સઘળા પ્રાણિયોનું રક્ષણ કરવાવાળા, સૂત્ર અને આગમના અર્થને પોતાની બુદ્ધિની કલ્પનાથી વિપરીત રીતે ન ઘટાવે અર્થાત્ સ્વાર્થ બુદ્ધિથી સૂત્રાર્થને વિપરીત રીતે બીજાઓને ન કહે. કેમકે-પરહિત કર્તા એવા આચાર્યના પ્રત્યેની ભક્તિનો ખ્યાલ રાખીને વાદવિવાદમાં સારી રીતે વિચાર કરીને એટલે કે આ વાદથી આગમની તો કોઈ ક્ષતિ થશે નહીંને એમ વિચાર કરીને વાદ કરે તથા જે વસ્તુ આચાર્ય વિગેરે ગુરૂ-જનોના મુખથી જે રીતે સાંભળ્યું હોય અથવા જાણ્યું હોય એ વસ્તુને એજ રીતે સમ્યક્ પ્રકારથી કહેવું. પોતે જાણ્યું હોય તેથી વિપરીત રૂપે કહેવું નહીં ॥૨૬॥

ટીકાર્થ—ફરીથી ઉપદેશ વિધિનું વિધાન કરતાં કહે છે કે—તીર્થંકરે પ્રરૂપણા કરેલ આગમનો ઉપદેશ આપનાર મુનિ સિદ્ધાંત વિરૂદ્ધ કથન કરીને સર્વજ્ઞે કહેલ અંગને દૂષિત ન કરે. સર્વજ્ઞે જ્યારે કહેલ વ્યાખ્યા કરી ત્યારે હું તો ત્યાં હતો નહીં આ રીતનો કુતર્ક કરીને તેનું ખન્ડન ન કરે. અવિ-

भासी' न प्रच्छन्नभाषी भवेत्, अविरुद्धं सिद्धान्तार्थं सर्वाऽनुभवसिद्धं प्रच्छन्न भाषणेन-अस्पष्टभाषणेन न गोपयेत्। अथवा प्रच्छन्नं-गुप्तमर्थम् अपक्वबुद्धिभ्यो न वदेत्। यतोऽपक्वमतिभ्य स्तादृशसिद्धान्तरहस्योद्घाटनमहिताय भवति।

तदुक्तम्—अप्रशान्तमतौ शास्त्र,-सद्भावप्रतिपादनम्।
दोषायाऽभिनवोदीर्णे, शमनीयमिवज्वरे ॥१॥

यथा नवीनज्वरवतः शान्त्यर्थमौषधं हानिकारकं भवति तथा अपक्वबुद्धिभ्यः शास्त्ररहस्यकथनं हानिकारकमिति भावः। तथा-'ताई' त्रायी षट्काय-परिपालकः स्वपररक्षकः, अथवा प्राणिनां संसारसागराद् रक्षणशीलः 'सुत्तमत्थं च' सूत्रमर्थं च, सूत्रम् यदि वा तदीयमर्थं स्वमतिकल्पनया विपरीतम् 'ण-करेज्जा' न कुर्यात् स्वमतिविकल्पनातः सूत्रार्थं कथमपि नाऽन्यथा नयेत्-न प्रक-

सिद्धान्त के अर्थ को अस्पष्ट भाषण करके गोपन न करे। अथवा जो विषय प्रच्छन्न हो अर्थात् सर्वजनसाधारण के समक्ष कहने के योग्य न हो, उसे अपरिपक्व बुद्धि वालों से न कहे। क्योंकि ऐसे लोगों के समक्ष उस विषय को प्रकट करना उन्हीं के लिए अहितकर होता है। कहा भी है-अप्रशान्तमतौ शास्त्र' इत्यादि।

जैसे नवीन ज्वर वाले की शान्ति के लिए दी गई औषध भी हानिकारक सिद्ध होती है। उसी प्रकार अपरिपक्व बुद्धियों को शास्त्र का रहस्य कहना हानिकारक होता है।'

तथा त्रायी अर्थात् षट्काय का परिपालक, स्वपर का रक्षक अथवा प्राणियों का संसारसागर से रक्षण करने वाला साधु सूत्र को, अर्थ को अथवा सूत्र के अर्थको अपनी कल्पना से विपरीत न करे। क्यों

રૂદ્ધ અને બધાના અનુભવથી સિદ્ધ સિદ્ધાંતના અર્થને અસ્પષ્ટ ભાષણુ કરીને છૂપાવે નહીં. અથવા જે વિષય ગુપ્ત હોય અર્થાત્ સર્વ સાધારણો પ્રત્યે કહેવા યોગ્ય ન હોય, તેને અપરિપક્વ બુદ્ધિવાળાની આગળ ન કહેવો. કેમકે-એવા લોકોની સમક્ષ તે વિષયને પ્રગટ કરવો તે તેમને જ માટે અહિત કર હોય છે, કહ્યું પણ છે કે-'अप्रशान्तमतौ शास्त्र' ઇત્યાદિ

જેમ નવા જવર-તાવ વાળાની શાંતિ માટે આપવામાં આવેલ ઓસડ પણુ હાનિકારક સિદ્ધ થાય છે, એજ પ્રમાણે અપરિપકવ બુદ્ધિવાળાઓને શાસ્ત્રનું રહસ્ય કહેવું તે હાનિકારક હોય છે,

તથા ત્રાયી અર્થાત્ ષટ્કાયના પરિપાલક, સ્વ અને પરના રક્ષક અથવા પ્રાણિયોનું સંસાર સાગરથી રક્ષણુ કરવાવાળા સાધુ સૂત્રને અર્થને, અથવા સૂત્રના અર્થને પોતાની સ્વ કલ્પનાથી વિપરીત ન બનાવે. કેમ વિપરીત ન

पयेत् । कुतो न अर्थान्तरमभिनयेत् इत्यत आह-सत्तारभत्ती' शास्तृभक्तया,-पर कीयं हितमाचरन् शास्त्राऽऽचार्यादिः तस्य या भक्ति स्तया 'वायं' वादम् 'अणुवीय' अनुविचिन्त्य यदहं प्रतिपादयामि, अनेनाऽऽगमस्य कापि क्षतिर्न भवेदिति विचार्य वादं वदेत्। तथा 'सुयं च' श्रुतं च यदाचार्यमुखात् तदेव श्रुतं वस्तु 'सम्मं' सम्यक् 'पडिवाययंति' प्रतिपादयेत् लोकानां हितं तथा गुरुभक्ति चाऽनुस्मृत्य तदेव श्रुतं वस्तु 'सम्मं' सम्यक् 'पडिवाययंति' प्रतिपादयेत् लोकानां हितं तथा गुरुभक्ति चाऽनुस्मृत्य तदेव वक्तव्यं यद्गुरुमुखाच्छ्रुतं भवेत् । न तु लोकानुरोधेन तत्सुखाय यथाकथंचित् प्रहसनमिव वक्तव्यमिति। साधुरागमार्थं न दूषयेत्, न वा आगमसिद्धान्तं गोपयेत् । पट्कायरक्षकः साधुः सूत्रार्थं नाऽन्यथाऽभिनयेत्। गुरोर्भक्ति मनसि निधाय ततो यद्वक्तव्यं तत् किमपि वदेत्, तथा गुरु मुखाद् यथा श्रुतं तथैव वक्तव्यं नान्यथेति भावः ॥२६॥

विपरीत न करें ? इसका उत्तर यह है कि आचार्य आदि शास्त्र उपदेशकों के प्रति भक्ति से प्रेरित होकर 'मैं जो कहता हूं उससे आगम की कोई क्षतितो नहीं हो रही है,' इस प्रकार विचार करके बोले। आचार्य के मुख से जो वस्तु सुनी है, उसी का सम्यक् प्रकार से प्रतिपादन करे, अर्थात् लोगों के हित को तथा गुरु भक्ति को स्मरण करके वही कहना चाहिए जो गुरुमुख से सुना हो। लोकों के अनुरोध से उनके मनोरंजन के लिए यथा कथंचित् प्रहसन सरीखा नहीं बोलना चाहिए।

तात्पर्य यह है कि साधु आगम के अर्थ को दूषित न करे और न आगम के सिद्धान्त को छिपाए। रक्षक साधु सूत्रार्थ को अन्यथा न सिखावे। गुरु के प्रति हृदय में भक्ति धारण करके ही जो बोलने

કરે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં કહે છે કે આચાર્ય વિગેરે શાસ્ત્રનો ઉપદેશ આપનારાઓ પ્રત્યે ભક્તિથી પ્રેરિત થઈને હું જે કહું છું. તેથી આગમની કોઈ ક્ષતિતો થતી નથી ? આવા પ્રકારનો વિચાર કરીને બોલવું. આચાર્યના મુખેથી જે વસ્તુ સાંભળેલી હોય, એજ વસ્તુનું સમ્યક્ રીતે પ્રતિપાદન કરે અર્થાત્ લોકોના હિતને તથા ગુરૂભક્તિને સ્મરણ કરીને એજ કહેવું જોઈએ કે જે ગુરૂમુખેથી સાંભળેલ હોય, લોકોના અનુરોધથી તેઓના મનોરંજન માટે યત્ કિંચિત્ હાસ્ય કારક બોલવું ન જોઈએ.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—આગમના સિદ્ધાંતને છુપાવે નહીં ષટ્કાય રક્ષક સાધુ સૂત્રાર્થને અન્યથા શીખવે નહીં ગુરૂ પ્રત્યે હૃદયમાં ભક્તિ ધારણ

मूलम्—से सुद्धसुत्ते उवहाणवं च धम्मं च जे विंदइ तत्थ तत्थ।
आदेज्जवक्के कुसले वियत्ते स अरिहइ भासिउं तं समाहिं॥२७॥

छाया—स शुद्धसूत्र उपधानवांश्च धर्मं च यो विन्दति तत्र तत्र।
आदेयवाक्यः कुशलो व्यक्तः सोऽर्हति भाषितुं तं समाधिम् ॥२७॥

योग्य हो सो बोले। तथा गुरुमुख से जो सुना हो वही बोले, अन्यथा नहीं ॥२६॥

'से सुद्धसुत्ते' इत्यादि।

शब्दार्थ—'से-सः' यथावस्थित आगम का कथन करने वाला 'सुद्धसुत्तो-शुद्धसूत्रः' शुद्ध सूत्र को कहने वाला तथा 'उवहाणवं च-उपधानवान्' शास्त्रोक्त तपका आचरण करने वाला 'तत्थ तत्थ-तत्र तत्र' आज्ञा से ग्रहण करने योग्य स्थलमें आज्ञासे ग्रहण करे इस प्रकार 'जे-यः' जो साधु 'धम्मं-धर्मम्' श्रुतचारित्र रूप धर्मको 'विंदति-विन्दति' प्राप्त करता है ऐसा पुरुष 'आदेज्जवक्के-आदेयवाक्यः' ग्रहण करने योग्य वाक्य वाला तथा 'कुसले-कुशलः' आगम के प्रतिपादन में निपुण 'वियत्ते-व्यक्तः' विचार पूर्वक कार्य करनेवाला 'से-सः' ऐसा पुरुष 'तं समाहिं-तं समाधिम्' सर्वज्ञोक्त भाव समाधि को भासिउं-भाषितुं' इसको कथन करने में 'अरिहइ-अर्हति' योग्य होता है 'त्तिबेमि-इति ब्रवीमि' ऐसा मैं सुधर्मा स्वामी कहता हूं ॥२७॥

करीने જ જે બોલવાને યોગ્ય હોય એજ બોલે તથા ગુરૂ મુખથી જે સાંભળેલ હોય એજ કહે તેથી અન્ય પ્રકારનું કથન ન કરે. ॥૨૬॥

से सुद्धसुत्ते' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'से-सः' યથાવસ્થિત આગમનું કથન કરવાવાળા 'सुद्धसुत्तो शुद्धसूत्रः' શુદ્ધ સૂત્રનું કથન કરવાવાળા તથા 'उवहाणवं-उपधानवान्' શાસ્ત્રોક્ત તપનું આચરણ કરવાવાળા 'तत्थ-तत्र' આજ્ઞાથી ગ્રહણ કરવા યોગ્ય સ્થળમાં આજ્ઞાથી જ ગ્રહણ કરે આ રીતે 'जे-यः' જે સાધુ 'धम्मं-धर्मम्' શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મને 'विंदति-विन्दति પ્રાપ્ત કરે છે. એવો પુરૂષ 'आदेज्जवक्के-आदेयवाक्यः' ગ્રહણ કરવા યોગ્ય વાકયવાળા તથા 'कुसले-कुशलः' આગમના પ્રતિપાદન કરવામાં નિપુણ 'वियत्ते-व्यक्तः' વિચાર પૂર્વક કાર્ય કરવાવાળો 'से-सः' એવો પુરૂષ 'तं समाहिं-तं समाधिम्' સર્વજ્ઞોક્ત ભાવ સમાધિને 'भासिउं-भाषितुम्' બીજાને કથન કરવામાં 'अरिहइ-अर्हति' યોગ્ય બને છે. 'त्ति बेमि-इति ब्रवीमि' એ રીતે હું સુધર્મા સ્વામી કહું છું ॥૨૭॥

अन्वयार्थः—(से) सः- यथावस्थितागमस्य प्रणेता (सुद्धसुत्ते) शुद्धसूत्रः, शुद्धम्-निर्मलं प्ररूपणतोऽध्ययनतश्च सूत्रम्-प्रवचनं यस्य स शुद्धसूत्रः सम्यग्रूपेण शुद्धसूत्रम् इत्यर्थः, तथा यः (उवहाणवं च) उपधानवांश्च-सूत्राराधनार्थं तपश्चरणशील इत्यर्थः तथा 'तत्थ तत्थ' तत्र तत्र आज्ञया ग्राह्यस्थले आज्ञयैव ग्राह्यः, हेतुकस्थले हेतुनैव ग्राह्यः एतद्ग्रहणसम्पन्नः (जे) यः (धम्मं) धर्मं श्रुतचारित्राख्यम् (विंदइ) विन्दति-सम्यक्प्राप्नोति, एतादृशः पुरुषः (आदेज्जवक्के) आदेयवाक्यः तत्रादेयं-ग्राह्यं वाक्यं वचनं यस्य स आदेयवाक्यो भवति (कुसले) कुशलः-आगमप्रतिपादने निपुणः (वियत्ते) व्यक्तः-विचार पूर्वकं कार्यकारी (स) सः-एतादृशः पुरुषः (तं समाहिं) तं भावसमाधिम्-ज्ञानादिकम् (भासिउ) भाषितुं परेभ्यः प्रतिपादयितुम् (अरिहइ) अर्हति-योग्यो भवतीति। (त्तिबेमि) इति ब्रवीमि, इति शब्दः अध्ययनसमाप्तिबोधकः इत्यहं सुधर्मस्वामी तुभ्यं ब्रवीमि-कथयामि इति ॥२७॥

टीका—'जे' यः 'से' सम्यग्दर्शनस्याऽदूषकः-यथाऽवस्थितागमस्यार्थादिक मनुविचिन्त्य भाषकः 'सुद्धसुत्ते' शुद्धसूत्रः तत्र शुद्धं-निर्मलं यथावस्थितप्ररूपणया-

अन्वयार्थ—यथावस्थित आगम का प्रणेता, प्ररूपण और अध्ययन की अपेक्षा निर्मल प्रवचन वाला, तपस्वी आज्ञा द्वारा ग्राह्य आगम को आज्ञा से और हेतुग्राह्य को हेतु से ग्रहण करने वाला ऐसा जो पुरुष श्रुतचारित्र धर्म को प्राप्त करता है, वह ग्राह्यवचन, आगम प्रतिपादन में निपुण, विचार कर कार्य करने वाला ही समाधि का प्ररूपण करने के योग्य होता है। सुधर्मा स्वामी जम्बू स्वामी से कहते हैं। जैसा भगवान् से मैंने सुना है, ऐसा मैं कहता हूं ॥२७॥

टीकार्थ—जो सम्यग्दर्शन को दूषित न करने वाला आगम के वास्तविक अर्थ का विचार करके भाषण करता है, जो प्रवचन सूत्र का

અન્વયાર્થ—યથાવસ્થિત આગમના પ્રણેતા પ્રરૂપણા અને અધ્યયનની અપેક્ષાથી નિર્મલ પ્રવચનવાળા તપસ્વી આજ્ઞા દ્વારા ગ્રાહ્ય આગમને આજ્ઞાથી અને હેતુ ગ્રાહ્ય આગમને હેતુથી ગ્રહણ કરવાવાળો એવો જે પુરૂષ શ્રુતચારિત્ર ધર્મને પ્રાપ્ત કરે છે તે ગ્રાહ્યવચન, આગમના પ્રતિપાદન કરવામાં નિપુણ, એવો અને વિચારીને કાર્ય કરનાર જ સમાધિની પ્રરૂપણા કરવામાં યોગ્ય થાય છે.

સુધર્માસ્વામી જમ્બૂ સ્વામીને કહે છે કે, જે રીતે ભગવાન્‌ની પાસેથી મેં સાંભળ્યું છે એજ રીતે હું કહું છુ. ॥૨૭॥

ટીકાર્થ—જેઓ સમ્યક્ દર્શનને દૂષિત ન કરતાં આગમના વાસ્તવિક અર્થનો વિચાર કરીને ભાષણ કરે છે, જે પ્રવચન સૂત્રનુ શુદ્ધ અધ્યયન અને

ऽध्ययनेन च सूत्रं प्रवचनं यस्य स शुद्धसूत्रः (च) च-तथा 'उवहाणवं' उपधानवान् सूत्राराधनार्थं तपश्चरणशीलः, तथा 'तत्थ तत्थ' तत्र तत्र 'धम्मं' धर्मम्-श्रुतचारित्रलक्षणम् यः 'विंदइ' विन्दते-सम्यग्रूपेण प्राप्नोति तत्र य आज्ञाग्राह्योऽर्थः स आज्ञयैव गृह्यते, हेतुकश्च हेतुद्वारेणैव गृह्यते। एतद्गुणसम्पन्नः 'आदेज्जवक्के' आदेयवाक्यः-ग्राह्यवाक्यो भवति तथा-'कुसले' कुशलो निपुणः, आगमप्रतिपादने तदनुष्ठाने च 'वियत्ते' व्यक्तः-परिस्फुटः नासमीक्ष्यकारी यश्चैतद् गुणयुक्तः सः 'तं' तं सर्वज्ञकथितम् 'समाहिं' समाधिम्-भावसमाधिं ज्ञानादिकम् 'भासिउं' भाषितुं-प्रतिपादयितुम् 'अरिहइ' अर्हति योग्यो भवति नापरः कश्चिद् भाव समाधिप्रतिपादने समर्थो भवतीति। 'त्तिबेमि' इति ब्रवीमि इति-यथा भगवन्मुखात् श्रुतं तथैव ब्रवीमि-कथयामि, इति जम्बूस्वामिनं प्रति सुधर्मस्वामिवाक्यम् ॥२७॥

इति श्री-विश्वविख्यातजगद्वल्लभादिपदभूषितबालब्रह्मचारि-'जैनाचार्य' पूज्यश्री-घासीलालव्रतिविरचितायां श्री सूत्रकृताङ्गसूत्रस्य "समयार्थबोधिन्या ख्याया" व्याख्यया समलङ्कृतम् चतुर्दशमध्ययनं समाप्तम् ॥१४॥

शुद्ध अध्ययन और प्ररूपणा करता है, सूत्रार्थ के अध्ययन के लिए तपश्चरण करता है, आज्ञा द्वारा ग्राह्य अर्थ को आज्ञा से ही और हेतु द्वारा ग्राह्य अर्थ के हेतु से ही ग्रहण करता है, उसी के वचन ग्राह्य होते हैं, वही आगमों की व्याख्या करने में तथा अनुष्ठान में कुशल होता है। सोच विचार कर कार्य करनेवाला होता है। वही सर्वज्ञकथित ज्ञानादि स्वरूप भावसमाधि का प्रतिपादन करने के योग्य होता है।

'इति' शब्द अध्ययन की समाप्ति का सूचक है। सुधर्मास्वामी कहते हैं हे जम्बू! जैसा मैंने भगवान् तीर्थंकर के मुख से सुना है वैसा ही मैं तुम्हें कहता हूं ॥२७॥

પ્રરૂપણા કરે છે, સૂત્રાર્થના અધ્યયન માટે તપશ્ચરણ કરે છે, આજ્ઞા દ્વારા ગ્રાહ્ય અર્થને આજ્ઞાથી જ અને હેતુ દ્વારા ગ્રાહ્ય અર્થને હેતુથી જ ગ્રહણ કરે છે, તેઓનું વચન જ ગ્રાહ્ય હોય છે, અને એજ આગમોની વ્યાખ્યા કરવામાં તથા અનુષ્ઠાનમાં કુશલ હોય છે. સમજી વિચારીને કાર્ય કરવાવાળા હોય છે, એજ સર્વજ્ઞ કથિત જ્ઞાનાદિ સ્વરૂપ ભાવ સમાધિનું પ્રતિપાદન કરવાને યોગ્ય હોય છે.

'ઇતિ' શબ્દ અધ્યયનની સમાપ્તિ સૂચક છે સુધર્માસ્વામી કહે છે કે-હે જમ્બૂ! જે પ્રમાણે મેં ભગવાન પાસેથી સાંભળેલ છે, એજ પ્રમાણે આ હું તમને કહું છું. ॥૨૭॥

अथ पञ्चदशाध्ययनमारभ्यते-

गतं चतुर्दशमध्ययनम्, साम्पतं पञ्चदशमारभ्यते, अस्य च पूर्वाध्ययनेनायं सम्बन्धः-पूर्वाध्ययने बाह्याभ्यन्तरग्रन्थस्य परित्यागः प्रतिपादितः, बाह्याभ्यन्तरग्रन्थपरित्यागेनैव मुनिर्मोक्षमार्गसाधकायतचारित्रो भवितुमर्हति ततो यादृशो मुनिर्यथा संपूर्णतयाऽऽयतचारित्रो भवेत्तथाऽस्मिन्नध्ययने प्रतिपादयिष्यते।

तथाऽनन्तरसूत्रेण चायमभिसम्बन्धः-पूर्वाध्ययनान्तिमसूत्रे प्रोक्तं यत् य आदेयवाक्यः कुशलो व्यक्तश्च भवति स एव समाधिं भाषितुमर्हतीति किन्तु एता-

पन्द्रहवें अध्ययनका प्रारंभ

चौदहवां अध्ययन समाप्त हुआ। अब पन्द्रहवां प्रारंभ किया जाता है। पूर्व अध्ययन के साथ इसका सम्बन्ध यह है पिछले अध्ययन में बाह्य और आभ्यन्तर परिग्रह का त्याग कहा गया है। बाह्य और आभ्यन्तर परिग्रह के त्याग से ही मुनि मोक्षमार्गसाधक आयत दीर्घ चारित्र वाला हो सकता है। अतएव जिस प्रकार का मुनि पूर्ण रूप से आयत (दीर्घ) चारित्रवान् होना है, वह इस अध्ययन में प्रतिपादन किया जाएगा।

तथा अनन्तर इससे पहले वाले सूत्र के साथ इसका यह संबंध है-पूर्ववर्त्ती अध्ययन के अन्तिम सूत्र में कहा गया है कि जो ग्राह्य वचन वाला, कुशल और व्यक्त अर्थात् सोच विचार कर करने वाला होता है, वही समाधि की प्ररूपणा करने के योग्य होता है। किन्तु ऐसी

પંદરમા અધ્યયનનો પ્રારંભ

ચૌદમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું હવે પંદરમા અધ્યયનનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે પૂર્વ અધ્યયન ની સાથે આનો સબંધ આ પ્રમાણે છે. પાછલા અધ્યયનમાં બાહ્ય અને આભ્યન્તર પરિગ્રહ નો ત્યાગ કહેલ છે બાહ્ય અને આભ્યંતર પરિગ્રહના ત્યાગથી જ મુનિ મોક્ષમાર્ગના સાધક અને આયત-દીર્ઘ-ચારિત્રવાળા થઈ શકે છે. તેથીજ કેવા પ્રકારના મુનિ પૂર્ણ રૂપથી આયત 'દીર્ઘ' ચારિત્રવાન્ હોય છે. તે આ અધ્યયનમાં પ્રતિપાદન કરવામાં આવશે.

તથા આનાથી અહેલાના સૂત્રની સાથે આનો આ પ્રમાણેનો સંબંધ છે.-પૂર્વના અધ્યયનના છેલ્લા સૂત્રમાં કહેવામાં આવેલ છે કે-જે ગ્રાહ્ય વચન વાળા, કુશળ અને વ્યક્ત અર્થાત્ સમજી વિચારી ને કરવાવાળા હોય છે, એજ સમાધિની પ્રરૂપણા કરવાને યોગ્ય હોય છે. પરંતુ એવી-પ્રરૂપણા તો

दशभापकस्तु अतीतवर्त्तमानानागतकालज्ञानवानेव भवति, स एव चाखिलबन्धनानां परिज्ञाता त्रोटयिता च भवतीत्यत्र प्रतिपाद्यते, अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य पञ्चदशाध्ययनस्येदमादिसूत्रम्-'जमतीयं' इत्यादि।

मूलम्-जमतीयं पडुप्पन्नं, आगमिस्सं च णायओ।
सव्वं मन्नई तं ताई, दंसणावरणंतए ॥१॥

छाया—यदतीतं प्रत्युत्पन्नम्, आगमिष्यच्च नायकः।
सर्वं मन्यते तत् त्रायी दर्शनावरणान्तकः ॥१॥

प्ररूपणा तो वही कर सकता है, जिसे भूत, वर्त्तमान और भविष्यत् काल का ज्ञान हो, वही समस्त बन्धनों को जानने वाला और तोड़ने वाला होता है। यह तथ्य यहां प्रकट किया जाता है। इस सम्बन्ध से प्राप्त पन्द्रहवें अध्ययन का यह प्रथम सूत्र है-'जमतीयं' इत्यादि।

शब्दार्थ—जो महापुरुष 'दंसणावरणंतए-दर्शनावरणान्तकः' दर्शनावरणीय कर्मका अंतकरनेवाला अर्थात् चारों प्रकारके घातिया कर्म को खपानेवाला अतएव 'ताई-त्रायी' प्राणियों की रक्षाकरनेवाला तथा 'णायओ-ज्ञायकः' उत्पादादिधर्म पदार्थ को जाननेवाला अथवा 'णायओ-नायकः' यथावस्थित वस्तु का प्रतिपादन करनेवाले होने से नायक-नेता ऐसा वह 'जमतीयं-यदतीतम्' जो पदार्थ भूतकाल में हो चुके हैं तथा जो 'पडुप्पन्नं-प्रत्युत्पन्नम् वर्तमान काल में हो रहा है और

એજ કરી શકે છે કે-જેને ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય કાળનું જ્ઞાન હોય, એજ સઘળા બન્ધનો ને જાણુવાવાળા અને તોડવાવાળા હોય છે. આ તથ્ય અહિયાં પ્રગટ કરવામાં આવે છે. આ સંબંધથી પ્રાપ્ત થયેલ પંદરમા અધ્યયન નું આ પહેલું સૂત્ર છે-'जमतीयं' ઇત્યાદિ.

શબ્દાર્થ—જે મહાપુરૂષ 'दंसणावरणंतए-दर्शनावरणान्तकः' દર્શનાવરણીય કર્મનો અંત કરવાવાળા અર્થાત્ ચારે પ્રકારના ઘાતિયાકર્મને ખપાવવાવાળા એટલા માટે જ 'ताई-त्रायी' પ્રાણિયોની રક્ષા કરવાવાળા તથા 'णायओ-ज्ञायकः' ઉત્પાદ આદિ ધર્મ પદાર્થને જાણુવાવાળા અથવા 'णायओ नायकः' યથાવસ્થિત વસ્તુનું પ્રતિપાદન કરવાવાળા હોવાથી નાયક-નેતા એવા તે 'जमतीयं-यदतीतम्' જે પદાર્થ ભૂતકાળમાં થઈ ચૂકેલ છે. તથા જે પદાર્થ 'पडुप्पन्नं-प्रत्युत्पन्नम्' વર્તમાનકાળમાં વિદ્યમાન છે. અને જે પદાર્થ 'आगमिस्सं-आग-

अन्वयार्थः—यो महापुरुषः (दंसणावरणंतए) दर्शनावरणान्तकः दर्शनावरणीयकर्मान्तकर्त्ता दर्शनग्रहणेन घातिकर्मचतुष्टयक्षपक इत्यर्थः, अतएव (ताई) त्रायी सदुपदेशदानेन प्राणिनां संसारदुःखदावानलात् रक्षकः, अथवा (ताई) इति सम्यग्ज्ञानवान्, तथा (णायओ) ज्ञायकः-उत्पादादि धर्मयुक्तपदार्थानां ज्ञाता, यद्वा-(णायओ) नायकः-यथावस्थितवस्तुप्रतिपादकत्वेन प्रणेता, एतादृशः सः (जमतीयं) यदतीतम्-अतीतकालिकं, यत् (पडुप्पन्नं) प्रत्युत्पन्नं-वर्त्तमानकालिकम्, यच्च (आगमिस्सं) आगमिष्यत् अनागतकालभाविवर्त्तते (तं सव्वं) तत्सर्वं समस्तं पदार्थजातं (मन्नई) मन्यते यथावस्थिततया जानाति स सर्वज्ञः सर्वदर्शी भवतीति भावः ॥१॥

जो 'आगमिस्सं-आगमिष्यत्' भविष्यकाल में होने वाला है 'तं सव्वं-तत्सर्वम्' वह समस्त पदार्थ जात 'मन्नई-मन्यते' यथावस्थितरूपसे जानते हैं वह सर्वज्ञ और सर्वदर्शी कहा जाता है ॥१॥

अन्वयार्थ-जो महापुरुष दर्शनावरणीय कर्म का अन्त करने वाला है अर्थात् दर्शन शब्द के ग्रहण से चारों घातिया कर्मों का क्षय करने वाला है और इस कारण जो त्रायी है सदुपदेश देकर प्राणियों की संसार के दुःख रूपी दावानल से रक्षा करता है अथवा ताई अर्थात् सम्यग्ज्ञानवान् है। तथा उत्पाद व्यय और ध्रौव्य से युक्त पदार्थों का ज्ञाता है या नायक अर्थात यथार्थ वस्तुस्वरूप का प्रतिपादन करनेवाला नेता है। वह अतीतकालीन, वर्त्तमानकालीन और भविष्यकालीन समस्त पदार्थों को यथार्थरूप से जानता है अर्थात सर्वज्ञ और सर्वदर्शी है ॥१॥

मिष्यत् ભવિષ્યકાળમાં થવાનોછે. 'त सव्व तत्सर्वम्' તે સઘળા પદાર્થ સમૂહને 'मन्नई-मयन्हे' યથાવસ્થિત પણે જાણે છે. તે સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી કહેવાય છે. ॥૧॥

અન્વયાર્થ—જે મહાપુરૂષ દર્શનાવરણીય કર્મને અંત કરવાવાળા છે. અર્થાત્ દર્શન શબ્દનાગ્રહણથી ચારે ઘાતિયા કર્મોનો ક્ષય કરવાવાળા છે અને તે કારણે જેઓ ત્રાયી છે સદુપદેશ આપીને સંસારના દુઃખરૂપી, દાવાનળથી પ્રાણિયોની રક્ષાકરે છે. અથવા તાઈ અર્થાત્ સમ્યક્ જ્ઞાનવાન્ છે તથા ઉપપાત વ્યય અને ધ્રૌવ્ય થી યુક્ત પદાર્થોના જ્ઞાતા છે. અથવા નાયક એટલે કે યથાર્થવસ્તુસ્વરૂપ નું પ્રતિપાદન કરવાથી નેતા છે તે ભૂતકાલીન, વર્તમાન કાલીન અને અને ભવિષ્યકાલીન સઘળા પદાર્થો ને યથાર્થ પણાથી જાણે છે. અર્થાત્ સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી છે. ॥૧॥

टीका:—यो महापुरुषः 'दंसणावरणंतए' दर्शनावरणान्तकः—दर्शनावरणीयकर्मक्षपकः दर्शनावरणस्य मध्यपदग्रहणे पूर्वापरपदग्रहणात् ज्ञानावरणीयदर्शनावरणीयान्तरायमोहनीयरूपघातिकर्मचतुष्टयस्य अन्तकः क्षपकः, अतएव 'ताई' त्रायी सदुपदेशदानेन प्राणिनां संसारोत्तारकत्वाद् रक्षकः, यद्वा 'तायी' इति छाया, तत्र तय धातोर्गत्यर्थस्वेन ज्ञानार्थत्वात् तयनं तायः, स विद्यते यस्यासौ तायी सम्यग्ज्ञानवान्, अतएव 'णायओ' ज्ञायकः उत्पादव्ययध्रौव्यात्मकपदार्थजातस्य द्रव्यक्षेत्रकालभावतो द्रव्यपर्यायस्वरूपतो वा ज्ञाता, यद्वा 'णायओ' इति नायकः यथावस्थितस्वरूपप्ररूपकत्वेन प्रणेता, एतादृशः सः 'जमतीयं' यदतीतम् अतीतकालजातम्, भूतकालिकमित्यर्थः यत् 'पडुप्पन्नं' प्रत्युत्पन्नं वर्त्तमाने जायमानं वर्त्तमानकालिकमित्यर्थः, यच्च 'आगमिस्सं' आगमिष्यत्—अनागतकाले भविष्यमाणम् भविष्यत्कालभावि इत्यर्थः एवं यत् त्रिकालसंभवं जीवाजीवादि समस्तपदार्थजातं वर्त्तते 'तं सव्वं' तत्सर्वं 'मन्नई' मन्यते—मनुते—उत्पादादिरूपेण द्रव्य-

---

टीकार्थ—यहां 'दंसणावरणंतए' इस मध्य के पद को ग्रहण करने से पहले और पीछे के पदों का ग्रहण हो जाता है। अतः अर्थ यह निकला कि जो ज्ञानावरण, दर्शनावरण, मोहनीय और अन्तराय इन घातिया चारकर्मों का अन्त करने वाला है, और इस कारण जो त्रायी अर्थात् सदुपदेश देकर प्राणियों को संसार से तारने वाला रक्षक है अथवा 'तायी' अर्थात् सम्यग्ज्ञानवान् है, उत्पाद व्यय और ध्रौव्य रूप पदार्थों का द्रव्य क्षेत्र काल भाव से या द्रव्य और पर्याय रूप से ज्ञाता है या यथार्थ वस्तुस्वरूप का प्रतिपादक होने से प्रणेता है, ऐसा पुरुष

ટીકાર્થ—અહિયાં 'दंसणावरणतए' આ મધ્યના પદને ગ્રહણ કરવાથી પહેલાના અને પછીના પદોનું ગ્રહણ પણ થઈ જાય છે. તેથી તેનો અર્થ એ થશે કે—જે જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, મોહનીય, અને અંતરાય આ ચાર ઘાતિયા કર્મોનો અંત કરવાવાળા છે, અને એ કારણે જેઓ ત્રાયી—રક્ષણ કરવાવાળા છે, અર્થાત્ સદુપદેશ આપીને પ્રાણિયોને સંસારથી તારવાવાળા રક્ષક છે અથવા 'ताई' અર્થાત્ સમ્યક્ જ્ઞાનવાન્ છે, ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રૌવ્ય રૂપ પદાર્થોના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવથી અથવા દ્રવ્ય અને પર્યાયરૂપથી જાણનારા છે. અથવા યથાર્થ વસ્તુ સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરવાવાળા હોવાથી પ્રણેતા છે, એવો પુરૂષ ભૂતકાળ સંબંધી, વર્તમાનકાળ સંબંધી

क्षेत्रादिभावरूपेण द्रव्यपर्यायरूपेण च जानाति न किमपि तस्यापरिज्ञातं भवतीति भावः ! अत्र 'तायी' इत्यनेन सामान्यस्य 'मनुते' इत्यनेन विशेषस्य परिज्ञातृत्वेन सः सर्वज्ञः सर्वदर्शीति प्रदर्शितम् । 'न कारणाभावात् कार्यं समुत्पद्यते' इति न्यायात् 'दर्शनावरणान्तकः' इत्यनेन घातिकर्मचतुष्टयस्य क्षपकत्वं प्रदर्शितम् घातिकर्मचतुष्टयक्षये सत्येव केवलज्ञानकेवलदर्शनोत्पत्तिसंभवादिति ॥१॥

मूलम्—अंतए वितिगिंच्छाए, से जाणइ अणेलिसं ।
अणेलिसस्स अक्खाया णं से होइ तहिं तहिं॥२॥

छाया—अन्तको विचिकित्सायाः स जानात्यनीदृशम् ।
अनीदृशस्याख्याता न स भवति तत्र तत्र ॥२॥

अतीन कालिक, वर्त्तमानकालिक और भविष्यकालिक इस प्रकार तीनों कालों के जीव अजीव आदि समस्त पदार्थों को जानता है।

'तय' धातु जानने के अर्थ में है। यहां 'तायी' इस पद से सामान्य धर्मों का जानना प्रकट किया गया है, और 'मन्नइ' इस पद से विशेष धर्मों का जानना सूचित किया है। अतः वह सर्वज्ञ सर्वदर्शी होता है, यह प्रदर्शित किया गया है।

कारण के अभाव में कार्य की उत्पत्ति नहीं होती इस न्याय से 'दर्शनावरणान्तक' इस पद से चारों घातिक कर्मों का क्षय करने वाला अर्थ लियागया है, क्यों कि चारों घातिया कर्मों का क्षय होने पर ही केवलज्ञान और केवलदर्शन की उत्पत्ति होना संभव है ॥१॥

અને ભવિષ્ય કાળ સંબંધી આરીતે ત્રણે કાળના જીવ, અજીવ, વિગેરે સઘળા પદાર્થોને જાણે છે

'तय' ધાતુ જાણવાના અર્થમાં છે. અહિયાં 'तायी' આ પદથી સઘળા ધર્મોને જાણનારા એ અર્થ પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. અને मन्नइ' આ પદથી વિશેષ ધર્મોના જાણનારા એમ સૂચિત થાય છે તેથી તે સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી હોય છે. એમ બતાવવામાં આવેલ છે.

કારણના અભાવમાં કાર્યની ઉત્પત્તિ થતી નથી. આ ન્યાયથી 'दर्शनावरणान्तक' આ પદ થી ચારે ઘાતિયા કર્મોનો ક્ષય કરવાવાળા એ પ્રમાણેનો અર્થ સ્વીકારવામાં આવેલ છે. કેમકે—ચારે ઘાતિયા કર્મનો ક્ષય થાય ત્યારે જ કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનની ઉત્પત્તિ થવા સંભવ છે. ॥૧॥

अन्वयार्थः-यः घातिकर्मचतुष्टयान्तकत्वेन (वितिगिच्छाए) विचिकित्सायाः संशयविपर्ययमिथ्याज्ञानरूपायाः (अंतए) अन्तको विनाशको भवति (से) सः (अणेलिसं) अनीदृशम्-अनन्यसदृशं धर्मं (जाणइ) जानाति। यः अनीदृशस्य ज्ञाता भवति स एव (अणेलिसस्स) अनीदृशस्य अनन्यसदृशस्य धर्मस्य (अक्खाया) आख्याता कथयिता भवति। एतादृशः (से) सः महापुरुषः (तहिं तहिं) तत्र तत्र बौद्धादिदर्शने (ण होइ) न भवति, अनीदृशस्याज्ञायकत्वादिति ॥२॥

'अंतए' इत्यादि।

शब्दार्थ—जो चारों प्रकार के घातिया कर्म का नाश करने वाले होने से 'वितिगिच्छाए-विचिकित्सायाः' मिथ्याज्ञान रूप संशयविपर्यय का 'अंतए-अन्तकः' नाशकरने वाले होते हैं 'से-सः वह 'अणेलिसं-अनीदृशम्' अनन्य साधारण ऐसे धर्म को 'जाणइ-जानाति' जानते हैं 'अणेलियस्स-अनीदृशस्य' जो पुरुष सबसे अधिक वस्तुतत्वका 'अक्खाया-आख्याता' कथन करने वाले हैं ऐसा 'से-सः' वह पुरुष 'तहिं तहिं-तत्र तत्र' उस उस बौद्धादि दर्शनों में 'ण होइ-न भवति' नहीं होता है।२॥

अन्वयार्थ—जो चारों घातिकर्मों का अन्त करने वाला होने के कारण विचिकित्सा अर्थात् संशय, विपर्यास रूप मिथ्याज्ञान का अन्त करने वाला है, वह अनन्यसदृश-अनुपम-धर्म को जानता है। जो अनन्यसदृश धर्म को जानता है, वही अनन्यसदृश धर्म का प्रतिपादक होता है। ऐसा पुरुष बौद्ध आदि अन्य दर्शनों में नहीं होता ॥२॥

अंतए' ઇત્યાદિ,

શબ્દાર્થ—જેઓ ચારે પ્રકારના ઘાતિયા કર્મોનો નાશ કરનારા હોવાથી 'वितिगिच्छाए-विचिकित्सायाः' મિથ્યાજ્ઞાન રૂપ સંશય વિપર્યયનો 'अंतए-अन्तकः' નાશકરવાવાળા હોય છે. 'से-सः' તે 'अणेलिस-अनीदृशम्' અનન્ય સાધારણ એવા ધર્મને 'जाणइ-जानाति' જાણે છે. 'अणेलियस्स-अनीदृशस्य' જે પુરૂષ સહુથી વધારે વસ્તુતત્વનુ 'अक्खाया-आख्याता' કથન કરવાવાળો છે. એવો 'से-सः' તે પુરૂષ ''तहिं तहिं-तत्र तत्र' તે તે બૌદ્ધ વિગેરેના દર્શનોમાં 'ण होइ-न भवति' હોતો નથી ॥૨॥

અન્વયાર્થ—જે ચારે ઘાતિયા કર્મોના અંત કરવાવાળા હોવાથી વિચિકિત્સા અર્થાત્ સંશય વિપર્યાસ રૂપ મિથ્યાજ્ઞાનનો અંત કરવાવાળા છે. તે અનન્ય સદૃશ-અનુપમ ધર્મને જાણે છે. જેઓ અનન્ય સદૃશ ધર્મને જાણે છે. તેજ અનન્ય સદૃશ ધર્મના પ્રતિપાદક હોય છે. એવો પુરૂષ બૌદ્ધ વિગેરે અન્ય દર્શકોમાં હોતો નથી, ॥૨॥

टीका—यः घातिकर्मचतुष्टयान्तकत्वेन 'वितिगिच्छाए' विचिकित्सायाः विचिकित्सा-चित्तविप्लुतिः संशयज्ञानमित्यर्थः, तस्याः संशय, विपर्ययमिथ्याज्ञानानाम् अन्तको विनाशको भवति निस्संशयज्ञानवान् भवतीत्यर्थः। अयमाशयः-संशयकारणतदावरणकर्मणः क्षयात् संशयादिज्ञानानामन्ते वर्त्तमानः यो महापुरुषः घातिकर्मचतुष्टयानां विनाशको भवन् सन्, निरस्तसंशयविपर्ययमिथ्याज्ञानो भवति। 'से' स एव महापुरुषः 'अणेलिसं' अनीदृशम्-अनन्यसाधारणम् 'जाणइ' जानाति, न तत्सदृशोऽन्यः कश्चिद् विद्यते यः सर्वसूक्ष्मबादरधर्मात्मकं सामान्यविशेषात्मकं वा पदार्थसार्थं जानीयात्। स हि सर्वं पदार्थजातं सामान्यविशेषरूपेण तदुभयसंवलिततयैव जानाति। एतावता मीमांसकमतमपाकृतम्,

टीकार्थ—जो महापुरुष चारों घातिक कर्मों का क्षय कर देता है, वह विचिकित्सा 'चित्त विप्लव' का अर्थात् संशय, विपर्यय और अनध्यवसाय का भी विनाशक होता है निःसंशय ज्ञान से सम्पन्न होता है। आशय यह कि जो महापुरुष संशय आदि के कारण भूत कर्म का क्षय हो जाने से संशयादि से ऊपर उठकर चार घातिया कर्मों का विनाशक होता है। उसमें संशय या विपर्यय रूप मिथ्याज्ञान नहीं होता, ऐसा पुरुष अनन्यसदृशदर्शी होता है अर्थात् उसके समान वही होता है, अन्य कोई नहीं जो समस्त सूक्ष्म बादर आदि अनन्तधर्मात्मक पदार्थों को जान सके, वह परस्पर मिले हुए सामान्यविशेषमय पदार्थों को जानता है।

इस कथन के द्वारा मीमांसकमत का निराकरण किया गया है।

ટીકાર્થ—જે મહાપુરૂષ ચારે ઘાતિયા કર્મો નો ક્ષય કરીદે છે, તે વિચિકિત્સા 'ચિત્ત વિપ્લવ' નો અર્થાત્ સંશય, વિપર્યય અને અધ્યવસાયનો પણ વિનાશકરનારા હોય છે નિસંશય-સંશય વગરના જ્ઞાન થી યુક્ત હોય છે. કહેવાનો આશય એ છે કે-જે મહાપુરૂષ સંશય વિગેરેના કારણભુત કર્મ ક્ષય થઇ જવા થી સંશય વિગેરેની ઉપર રહીને ચાર ઘાતિયા કર્મોનો નાશ કરનારા હોય છે. તેમાં સંશય અથવા વિપર્યય રૂપ મિથ્યાજ્ઞાન હોતું નથી, એવો પુરૂષ અનન્ય સદૃશદર્શી હોય છે, અર્થાત્ તેની સમાન એજ હોય છે, અન્ય કોઈ તેવા થઇ શકતા નથી અર્થાત્ સૂક્ષ્મ, બાદર વિગેરે અનંત ધર્મવાળા પદાર્થોને જાણી શકે તેમ હોતા નથી તે પરસ્પર મળેલા સામાન્ય અને વિશેષમય પદાર્થોને જાણે છે.

આ કથન દ્વારા મીમાંસકોના મતનું નિરાકરણ કરવામાં આવેલ છે.

ते एवं मन्यन्ते यदि सर्वज्ञः स्वीक्रियेत, तदा तस्य सर्वपदार्थज्ञातृत्वस्याभ्युपगम्य मानत्वे सर्वदा रूपादिज्ञानेऽनभिमतगन्धादिज्ञानमपि प्रसज्येत इति। सर्वज्ञस्य यद्-ज्ञानम्, न तत्-इतरज्ञानतुल्यम् अपि तु तद्ज्ञानं वस्तुगतसामान्यविशेषांश-परिच्छेदकमेव, तदन्यस्य तु न तथा। अतो न मीमांसकस्याऽऽक्षेपः साधीयान्। ननु सामान्यतः सर्वज्ञस्य सिद्धावपि महावीरादितीर्थंकर एव सर्वज्ञो नान्यः इत्यत्र नास्ति किमपि प्रमाणम्, प्रमाणाभावे च स एव सर्वज्ञो नाऽन्य इति कथ-

उनकी मान्यता यह है कि यहां सर्वज्ञ मानेंगे तो वह सभी पदार्थों का ज्ञाता होगा और सर्वदा रूपादि का ज्ञान उसे होगा तो अनिष्ट गंध आदि का भी ज्ञान मानना पडेगा।

सर्वज्ञ का ज्ञान इतर जनों अर्थात् छद्मस्थों के ज्ञान के समान नहीं होता। वह वस्तु के अनन्त अतीत एवं अनागत पर्यायों को तथा अनन्त धर्मों को युगपत् जानता है, जब कि दूसरों का ज्ञान इस प्रकार नहीं जानने में आसकता। मीमांसक का आक्षेप ठीक नहीं है, क्योंकि गंध के ज्ञानमात्र से गंध की अनुभूति नहीं होती। सर्वज्ञ वीतराग होते हैं, अतएव उन्हें न कोई गंध इष्ट होता है, न अनिष्ट होता है। वे समस्त पदार्थों को मध्यस्थ भाव से ही जानते हैं।

शंका—सामान्यरूप से सर्वज्ञ की सिद्धि हो जाने पर भी महावीर आदि तीर्थंकर ही सर्वज्ञ हैं, अन्य बुद्ध या कपिल आदि नहीं, इस विषय में कोई प्रमाण नहीं है। प्रमाण के अभाव में यह नहीं कहा जा

તેઓની માન્યતા એવી છે કે—જો સર્વજ્ઞ માનવામાં આવે તો તે સઘળા પદાર્થો ને જાણનાર થશે, અને સર્વદા રૂપ વિગેરેનું જ્ઞાન તેઓને થશે. તો અનીષ્ટ ગંધ વિગેરેનું જ્ઞાન પણ માનવું પડશે.

સર્વજ્ઞનું જ્ઞાન ઇતરજનો અર્થાત્ છદ્મસ્થોના જ્ઞાનની સમાન હોતું નથી, તે વસ્તુના અનંત અતીત અને અનાગત પર્યાયને તથા અનંત ધર્મો ને યુગપત્—એકી સાથે જાણે છે, જ્યારે બીજાઓનું જ્ઞાન આ રીતે જાણી શકાતું નથી, મીમાંસકનો આક્ષેપ બરોબર નથી, કેમકે ગંધના જ્ઞાન માત્ર થી ગંધ નો અનુભવ થતો નથી, સર્વજ્ઞ વીતરાગ હોય છે. તેથી તેઓને કોઈ ગંધ ઈષ્ટ હોતો નથી, તેમ અનિષ્ટ પણ હોતો નથી, તેઓ સઘળા પદાર્થો ને મધ્યસ્થભાવથી જાણે છે

શંકા—સમાન્યપણાથી સર્વજ્ઞની સિદ્ધિ થઈ જવા છતાં મહાવીર વિગેરે તીર્થંકર જ સર્વજ્ઞ છે, બીજા બુધ્ધ અથવા કપિલ વિગેરે સર્વજ્ઞ નથી આ સંબંધમાં એવું કોઈ પ્રમાણ નથી, પ્રમાણના અભાવમાં એમ

यितुं न शक्यते। उभयोरपि महावीरबुद्धयो स्तथात्वस्वीकारे कथमुभयोर्मतानैक्यम्। तथा चोक्तम्—

अर्हन् यदि सर्वज्ञो, बुद्धो नेत्यत्र का प्रमा।
अथोभावपि सर्वज्ञौ–मतभेदस्तयोः कथम् ॥१॥

इत्याशङ्कायामाह–'अणेलिसस्स अक्खाया' अनीदृशस्य आख्याता, अनन्यसाधारणस्य धर्मस्य च आख्याता प्रतिपादकः 'से' सः एतादृशः सः 'तहिं तहिं' तत्र तत्र बौद्धादिके दर्शने 'ण होइ' न भवति, अपि तु–भगवान् तीर्थंकर एवाऽनन्यसदृशस्य ज्ञाता प्रतिपादकश्च भवति न तु बुद्धादि रिति सिद्धम्। अयमाशयः–बौद्धो हि पर्यायमात्रमेव इच्छति, सर्वस्य क्षणिकत्वस्वीकारात्, द्रव्यं तु सर्वावस्थाऽनुगतं नेच्छति, किंतु न तत् सम्यक्, यतः पर्यायकारणस्य

सकता कि महावीर ही सर्वज्ञ हैं, अन्य नहीं। यदि महावीर और बुद्ध आदि सभी को सर्वज्ञ माना जाय तो उनमें मतैक्य क्यों नहीं है? कहा भी है–'अर्हन् यदि सर्वज्ञो' इत्यादि।

'अर्हन्त यदि सर्वज्ञ हैं तो क्या प्रमाण है कि बुद्ध सर्वज्ञ नहीं हैं? यदि दोनों सर्वज्ञ हैं तो फिर दोनों में मत भेद का क्या कारण है?'

समाधान—जो अनन्य (अनुपम) साधारण धर्म का प्रतिपादक है, वह बौद्ध आदि दर्शनों में नहीं होता, नहीं हो सकता है। भगवान् तीर्थंकर ही अनन्य साधारण धर्म के ज्ञाता और प्रतिपादक होते हैं, बुद्ध आदि नहीं। आशय यह है कि बुद्ध सिर्फ पर्याय को ही स्वीकार करते हैं, क्यों कि वह सब को क्षणिक मानते हैं। वे समस्त पर्यायों में एक रूप के अवस्थित रहने वाले द्रव्य को स्वीकार नहीं करते,

---

નહીં કહી શકાય કે મહાવીર સ્વામી જ સર્વજ્ઞ છે, અન્ય નહીં જો મહાવીર અને બુદ્ધ વિગેરે બધાને સર્વજ્ઞ માનવામાં આવે, તો તેઓમાં એક મત પણું કેમ નથી? કહ્યું પણ છે કે–'અર્હન્ યદિ સર્વજ્ઞો' ઈત્યાદિ,

જો અર્હન્ત સર્વજ્ઞ હોય તો બુદ્ધ સર્વજ્ઞ નથી, એમાં શું પ્રમાણ છે? જો એ બન્ને સર્વજ્ઞ છે, તો એ બન્નેમાં મતભેદનું શું કારણ છે.

સમાધાન—જે અનન્ય 'અનુપમ' સાધારણધર્મનું પ્રતિપાદક છે, તે બૌદ્ધ વિગેરેના દર્શનોમાં હોતું નથી અને હોઈ શકતું નથી ભગવાન્ તીર્થંકરજ અનન્ય સાધારણ ધર્મના જાણનારા અને તેનું પ્રતિપાદન કરનારા હોય છે. બુદ્ધ વિગેરે તેવા હોતા નથી કહેવાનો આશય એ છે કે–બુદ્ધ કેવળ પર્યાયનો જ સ્વીકાર કરે છે. કેમકે તે બધાને ક્ષણિક માને છે. તેઓ સઘળા પર્યાયોમાં એક રૂપથી અવસ્થિત રહેવાવાળા દ્રવ્યનો સ્વીકાર કરતા

द्रव्यस्याभावात् कथं पर्याया भवेयुः ? पर्यायानिच्छता द्रव्यमपि स्वीकरणीयमेव न तु तथास्वीकरोति, ततो न स सर्वज्ञः। अप्रच्युताऽनुत्पन्नस्थिरैकस्वभावस्य द्रव्यमात्रस्यैव स्वीकारात् प्रत्यक्षप्रामार्थक्रियासमर्थपर्यायस्याऽनभ्युपगमात्सांख्यशास्त्रप्रतिपादकः कपिलोऽपि न सर्वज्ञः। जलतरङ्गवद् अभिन्नयोर्द्रव्यपर्याययो र्भेदेनाऽभ्युपगमान्न्यायशास्त्रप्रतिपादकोऽपि न सर्वज्ञः। असर्वज्ञत्वाच्च तीर्थान्तरीयाणां मध्ये न कश्चिदपि, अनीदृशस्याऽनन्यसदृशस्य द्रव्य–पर्यायोभयरूपस्य

किन्तु यह मान्यता समीचीन नहीं है, क्योंकि पर्यायों के कारणभूत द्रव्य का अभाव होने से पर्याय किस प्रकार हो सकेंगे? अतः जो पर्यायों को स्वीकार करता है, उसे द्रव्य भी स्वीकार करना चाहिए। परन्तु बुद्ध द्रव्य को स्वीकार नहीं करते, अतएव वे सर्वज्ञ नहीं हैं।

अपने स्वभाव से च्युत न होने वाले, कभी उत्पन्न न होने वाले और स्थिर एक स्वभाववाले द्रव्य को ही स्वीकार करने और प्रत्यक्ष प्राप्त अर्थक्रिया में समर्थ पर्याय को न स्वीकार करने के कारण सांख्य शास्त्र के प्रतिपादक कपिल भी सर्वज्ञ नहीं हैं। जल और जल की तरंग के समान अभिन्न द्रव्य और पर्याय में सर्वथा भेद स्वीकार करने से न्यायशास्त्र का प्रतिपादक भी सर्वज्ञ नहीं है।

इस प्रकार असर्वज्ञ होने के कारण अन्यतीर्थिकों में से कोई भी कथंचित् अभिन्न द्रव्य और पर्याय का प्रतिपादक नहीं है। अत एव

નથી, પરંતુ તેમની આ માન્યતા બરોબર નથી, કેમકે પર્યાયોના કારણભૂત દ્રવ્યનો અભાવ હોવાથી પર્યાય કઈ રીતે બની શકે? તેથી જે પર્યાયોનો સ્વીકાર કરે છે, તેણે દ્રવ્યનો પણ સ્વીકાર કરવો જોઇએ પરંતુ બુદ્ધ દ્રવ્યનો સ્વીકાર કરતા નથી. તેથી તેઓ સર્વજ્ઞ નથી.

પોતાના સ્વભાવથી સ્ખલિત ન થવાવાળા, કયારેય ઉત્પન્ન ન થવાવાળા અને સ્થિર એક સ્વભાવ વાળા દ્રવ્યનો જ સ્વીકાર કરવો અને પ્રત્યક્ષ પ્રાપ્ત-અર્થ ક્રિયામાં સમર્થ પર્યાયને સ્વીકાર ન કરવાના કારણે સાંખ્ય શાસ્ત્રના પ્રતિપાદક કપિલ પણ સર્વજ્ઞ નથી.

જળ અને જળના તરંગો સમાન અભિન્ન દ્રવ્ય અને પર્યાયમાં સર્વથા ભેદનો સ્વીકાર કરવાથી ન્યાયશાસ્ત્રના પ્રતિપાદક પણ સર્વજ્ઞ નથી.

આ રીતે અસર્વજ્ઞ હોવાના કારણે અન્યતીર્થિકો પૈકી કોઈ પણ કથંચિત અભિન્ન દ્રવ્ય, અને પર્યાયનું પ્રતિપાદન કરવાવાળા નથી. તેથી જ

प्रतिपादयिता भवति इति अर्हन्नेवाऽतीताऽनागतवर्त्तमानवर्तिनोऽर्थस्य आख्याता वर्तते, अतः 'न तत्र तत्रे'ति सुष्ठूक्तम्, इति ॥२॥

मूलम्—तहिं तहिं सुयक्खायं से य सच्चे सुयाहिए।
सया सच्चेण संपन्ने मित्तिं भूएहिं कप्पए ॥३॥

छाया—तत्र तत्र स्वाख्यातं तच्च सत्यं स्वाख्यातम्।
सदा सत्येन संपन्नो मैत्रीं भूतेषु कल्पयेत् ॥३॥

अर्हन्त ही अतीत अनागत और वर्त्तमान काल के पदार्थों के ज्ञाता हैं। इस प्रकार ठीक ही कहा गया है कि ऐसे धर्मप्रणेता अन्य दर्शनों में नहीं है ॥२॥

'तहिं तहिं सुयक्खायं' इत्यादि।

शब्दार्थ—'तहिं तहिं-तत्र तत्र' श्री तीर्थङ्करदेव ने आगमादि स्थानों में 'सुयक्खायं-स्वाख्यातम्' सम्यक् प्रकार से जीवादि पदार्थों का कथन किया है 'से य-तच्च' वह भगवत् कथन ही 'सच्चे-सत्यं' सकल जगज्जीवों के हितकारक होने से यथार्थ है और वही 'सुयाहिए-स्वाख्यातम्' सम्यक् प्रतिपादित होने से सुभाषित है अतः 'सच्चेण-सत्येन' मुनि संयम से 'संपन्ने-संपन्नः' युक्त होकर 'भूएहिं-भूतेषु' प्राणियों में 'मित्तिं-मैत्रीम्' मैत्रीभाव 'कप्पए-कल्पयेत्' करे अर्थात् कहीं भी जीवविराधना की भावना न करें ॥३॥

અર્હન્ત ભગવાન જ અતીત, અનાગત, અને વર્તમાન કાળના પદાર્થોને જાણુનારા છે. આ પ્રમાણે ઠીક જ કહ્યું છે કે-આવા ધર્મ પ્રણેતા અન્ય દર્શનોમાં નથી ॥૨॥

'तहिं तहिं सुयक्खायं' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'तहिं तहिं-तत्र तत्र' શ્રી તીર્થંકર દેવે આગમ વિગેરે સ્થાનોમાં 'सुयक्खायं-स्वाख्यातम्' સારી રીતે જીવાદિ પદાર્થોનું કથન કર્યું છે 'से य-तच्च' એ ભગવત્ કથન જ 'सच्चे-सत्यं' સમસ્ત જગજીવોનું હિતકર હોવાથી યથાર્થ છે અને એજ 'सुयाहिए-स्वाख्यातम्' સમ્યક્ પ્રતિપાદન કરેલ હોવાથી સુભાષિત છે. તેથી 'सच्चेण-सत्येन' મુનિ સંયમથી 'संपन्ने-संपन्नः' યુક્ત બનીને 'भूएहिं-भूतेषु' પ્રાણિયોમાં 'मित्तिं-मैत्रीम्' મૈત્રીભાવ 'कप्पए-कल्पयेत्' કરે અર્થાત્ ક્યાંય પણ જીવોની વિરાધનાની ઇચ્છા ન કરે ॥૩॥

अन्वयार्थः—(तहिं तहिं) तत्र तत्र स्थाने आगमादौ (सुयक्खायं) स्वाख्यातं सुष्ठुतया यथार्थतया आख्यातं-प्रतिपादितं तीर्थकरैः, यद् तत् जीवाजीवादि-पदार्थजातम् उत्पादादिधर्मयुक्तं द्रव्यपर्यायात्मकं वा तत्तत्सर्वं तीर्थकरैर्यथार्थतया कथितमितिभावः। (से य) तच्च-तदेव तदुक्तमेव (सच्चे) सत्यं सकलजगज्जन्तु-हितकरत्वाद् यथार्थं वर्त्तते नान्यत्, तथा तदेव च (सुयाहिए) स्वाख्यातं सुष्ठुतया प्रतिपादितत्वेन सुभाषितं सर्वप्राणिप्रियजनकत्वात्, अतो मुनिः (सच्चेण) सत्येन सद्भ्यः-सत्त्वेभ्यो हितकरत्वात् संयमेन (संपन्ने) संपन्न युक्तः सन् (भूएहिं) भूतेषु प्राणिषु (मित्तिं) मैत्रीं मैत्रीभावनां (कप्पए) कल्पयेत् कुर्यात्, न कुत्रापि जीव-विराधनभावनां कुर्यादिति भावः ॥३॥

टीका—तीर्थान्तरीयाणामसर्वज्ञत्वम्, तीर्थकरस्य च सर्वज्ञत्वं येन प्रकारेण भवति-तत् सयुक्तिकं दर्शयति-'तहिं तहिं' इत्यादि। 'तहिं तहिं' तत्र तत्र-

---

अन्वयार्थ—भिन्न भिन्न आगमों में तीर्थंकरों ने जीव अजीव आदि पदार्थों को उत्पाद आदि धर्मों से युक्त या द्रव्यपर्यायात्मक रूप में यथार्थ रूप से कहा है। उनका कथन समस्त संसार के प्राणियों का हित करने वाला होने से सत्य है, अन्य नहीं। वही सु-आख्यात धर्म है। अतः मुनि सत्य से अर्थात् प्राणियों के लिए हितकर होने के कारण संयम से सम्पन्न होकर प्राणियों पर मैत्री भावना धारण करे। कहीं भी कोइ जीव की विराधना न करे ॥३॥

टीकार्थ—अन्यतीर्थिको की असर्वज्ञता और तीर्थंकर की सर्वज्ञता जिस प्रकार सिद्ध होती है, वह युक्तिपूर्वक दिखलाते हैं।

અન્વયાર્થ—ભિન્ન ભિન્ન આગમોમાં તીર્થંકરોએ જીવ અજીવ વિગેરે પદાર્થોને ઉત્પાદ, વિગેરે ધર્મોથી યુક્ત અથવા દ્રવ્ય પર્યાયાત્મક રૂપમાં યથાર્થ પણાથી કહેલ છે તેનુ કથન સઘળા સંસારના પ્રાણિયોનું હિત કરનાર હોવાથી સત્ય છે. અન્ય નહીં એજ સુઆખ્યાત ધર્મ છે. તેથી મુનિ સત્યથી અર્થાત્ પ્રાણિયો માટે હિતાવહ હોવાના કારણે સંયમથી સમ્પન્ન થઇને પ્રાણિયો પર મૈત્રી ભાવ ધારણ કરે. કયાંય પણ જીવની વિરાધનાની ભાવના ન કરે ॥૩॥

ટીકાર્થ—અન્યતીર્થિકોનું અસર્વજ્ઞ પણું અને તીર્થંકરનું સર્વજ્ઞપણું જે પ્રમાણે સિદ્ધ થાય છે, તે યુક્તિ પૂર્વક હવે બતાવવામાં આવે છે.-

तत्तदित्यर्थः, यद् यत् पदार्थजातं जीवाजीवादिकम्, तथा मिथ्यात्वाविरति-प्रमादकषाययोगाः बन्धहेतवः संसारनिदानत्वेनेति, तथा ज्ञानदर्शनचारित्राणि मोक्षमार्गः मोक्षकारणत्वेनेति कथितं तत्तत्सर्वं पूर्वाऽपराऽविरोधितया युक्तितर्काभ्यां समुपबृंहिततया च 'सुयक्खायं' स्वाख्यातं-सु सम्यक्-आख्यातं व्याख्यातं प्रतिपादित तीर्थकरेण द्वादशविधपरिषदि न तु परतीर्थिकैः, इत्थमविरुद्धं युक्त्युपेतं चाऽऽख्यातम्। अतो न तत्र स्वाख्यातत्वं संभवति। तीर्थकृता तु पुनर्यदुक्तं तत्र तत्र जीवाजीवादिकं बन्धकारणं मोक्षकारणं च, तत्सर्वं पूर्वाऽपराऽविरुद्धत्वात्

तीर्थंकर ने जिस जिस जीव या अजीव आदि पदार्थों को जैसा कहा है, मिथ्यात्व अविरति प्रमाद कषाय और योग इन बन्ध के कारणों को संसार का कारण कहा है, सम्यग्ज्ञान दर्शनचारित्र और तप को मोक्ष का मार्ग कहा है। कहा भीहै-

नाणं च दंसणं चेव, चरित्तं च तवो तहा।
एस मग्गत्ति पन्नत्तो, जिणेहिं वरदंसिहिं ॥

'उत्तराध्ययन सूत्र अ० २८ गा, २,

वह सब पूर्वापर अविरुद्ध होने से तथा युक्ति और तर्क से पुष्ट होने से स्वाख्यात है। तीर्थंकर ने बारह प्रकार की परिषद् में उसका सुन्दर व्याख्यान किया है। परतीर्थिकों ने इस प्रकार पूर्वापर अविरुद्ध एवं युक्तिसंगत कथन नहीं किया है। अतएव वहां स्वाख्यातता का संभव नहीं है। तीर्थंकरों ने जीव अजीव बन्ध के कारण और मोक्ष

તીર્થંકરે જે જે જીવ અથવા અજીવ વિગેરે પદાર્થોને જે પ્રમાણે કહ્યા છે, મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કષાય અને યોગ આ બન્ધોના કારણોને સંસારનું કારણ કહેલ છે, સમ્યક્જ્ઞાન સમ્યક્દર્શન સમ્યક્ચારિત્ર અને સમ્યક્તપને મોક્ષનું સાધન કહેલ છે કહ્યું પણ છે કે-

नाणं च दसणं चेव, चरित्तं च तवो तहा।
एस मग्गत्ति पन्नत्तो, जिणेहिं वरदंसिहिं ॥

ઉત્તરાધ્યયન સૂ. અ. ૨૮ ગા. ૨

આ સર્વ પૂર્વાપર અવિરૂદ્ધ હોવાથી તથા યુક્તિ અને તર્કથી પુષ્ટ હોવાથી સ્વાખ્યાત છે, તીર્થંકરે બાર પ્રકારની પરિષદામાં તેનું સુંદર વ્યાખ્યાન કરેલ છે. પરતીર્થિકોએ આ રીતે પૂર્વાપર અવિરૂદ્ધ અને યુક્તિ સંગત કથન કરેલ નથી એથી જ ત્યાં સ્વાખ્યાત પણાનો સંભવ નથી તીર્થંકરોએ જીવ

स्वाख्यातं भवति। 'से य' तच्च-तदेव भगवत्प्रतिपादितमेव 'सच्चे' सत्यं वर्तते असदर्थकारणरागद्वेषमोहादीनामभावात् सद्भ्यो हितत्वाच्च, तदेव च 'सुयाहिए' स्वाख्यातं-सुष्ठुतया प्रतिपादितत्वेन सुभाषितमस्ति समस्तजगज्जन्तूनां प्रियकरत्वात्, मिथ्यात्वप्ररूपणकारणं रागादिकं तत्तु तस्य नास्ति इति कारणाऽभावात्कार्याभावः स्वतः सिद्ध एव। अतस्तीर्थकरस्य वचनं सत्यार्थप्रतिपादकमेव भवति, नत्वसत्यार्थप्रतिपादकम्। उक्तञ्च—

'वीतरागा हि सर्वज्ञा, मिथ्या न ब्रुवते वचः।
यस्मात्तस्माद्वचस्तेषां, तथ्यं भूतार्थदर्शनम्' ॥१॥इति।

के कारण आदि जो भी कहा है, वह सब पूर्वापर अविरुद्ध है अतएव स्वाख्यात है।

तीर्थंकरों द्वारा जो प्रतिपादन किया गया है वही सत्य है, क्यों कि वे असत्य के कारणभूत राग, द्वेष और मोह से रहित होते हैं और सब के हितकारी होते हैं। उनका कथन ही सुभाषित है क्यों कि वह जगत् के समस्त जीवों के लिए प्रियकर होता है। रागादि दोष ही मिथ्या भाषण के कारण होते हैं। वह दोष उनमें हैं नहीं, अतएव कारण के अभाव से कार्य का अभाव स्वतः सिद्ध है। इस प्रकार तीर्थंकर के वचन सत्यार्थ के ही प्रतिपादक हैं। असत्य के प्रतिपादक नहीं। कहा है-'वीतरागा हि सर्वज्ञा' इत्यादि।

'जो वीतराग और सर्वज्ञ हैं वे मिथ्यावचन 'असत्य' नहीं बोलते हैं। अतएव उनके वचन सत्य अर्थ के ही प्रतिपादक होते हैं।'

અજીવ બન્ધના કારણો અને મોક્ષના કારણો જે કાંઈ કહ્યા છે, તે બધા પૂર્વાપર અવિરૂદ્ધ છે, એથી જ તે સ્વાખ્યાત છે.

તીર્થંકરો દ્વારા જે પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે, એજ સત્ય છે. કેમ કે તેઓ અસત્યના કારણ રૂપ રાગ, દ્વેષ, અને મોહથી રહિત હોય છે. અને બધાનું હિત કરવાવાળા હોય છે. તેઓનું કથન જ સુભાષિત છે. કેમકે તેઓ જગતના સઘળા જીવોને માટે પ્રિય કરનાર હોય છે, રાગાદિ દોષોજ મિથ્યા ભાષણના કારણ રૂપ હોય છે. તે દોષ તેઓમાં છે જ નહીં તેથી જ કારણના અભાવથી કાર્યનો અભાવ સ્વતઃ સિદ્ધ જ છે આ રીતે તીર્થંકરના વચનો સત્ય અર્થનું જ પ્રતિપાદન કરવાવાળા છે. અસત્યનું પ્રતિપાદન કરવાવાળા નથી. કહ્યું છે કે-'वीतरागा हि सर्वज्ञा' ઇત્યાદિ

જેઓ વીતરાગ અને સર્વજ્ઞ છે, તેઓ મિથ્યાવચન (અસત્ય) બોલતા નથી. એથીજ તેઓના વચનો સત્ય અર્થનુંજ પ્રતિપાદન કરવાવાળા હોય છે.

अतो जिनोक्तवचनाराधको मुनिः 'सया' सदा-सर्वकालम् 'सच्चेण' सत्येन-सत्यभाषणेन, यद्वा सत्यः सद्भ्यः प्राणिभ्यो हितकरत्वात् सत्यः-संयमः, तेन तपोविशिष्टेन संयमेन (संपन्ने)-संपन्नः युक्तः सन् 'भूएहिं' भूतेषु समस्तप्राणिवर्गेषु 'मित्ति' मैत्रीम्-प्राणिनां रक्षणात् रक्षणोपदेशदानेन च भूतदयारूपां 'कप्पए' कल्पयेत्-कुर्यात् न तेषु विराधनभावनां कुर्यादिति भावः ॥३॥

मूलम्-भूएहिं न विरुज्झेज्जा एस धम्मे बुसीमओ ।
बुसिमं जगं परिन्नाय, अंस्सि जीवितभावणा॥४॥

छाया—भूतैश्च न विरुद्ध्येत एष धर्मः वृषीमतः ।
वृषीमान् जगत्परिज्ञाय, अस्मिन् जीवितभावना ॥४॥

अतएव जिनोक्त वचनों का आराधक मुनि सदैव सत्य से अर्थात् सत्य भाषण से अथवा संयम से युक्त हो कर समस्त जीवों पर, उनकी रक्षा करके और रक्षा का उपदेश देकर दया करे। विराधना की भावना न करे ॥३॥

'भूएहिं न विरुज्झेज्जा' इत्यादि ।

शब्दार्थ—मुनि किसी प्रकार से भी 'भूएहिं-भूतेषु' त्रस स्थावर प्राणियों में 'न विरुज्जेज्जा-न विरुध्येत' विरोध भाव न करे 'एस-एषः' सर्व जीव रक्षणरूप यह 'धम्मे-धर्मः' धर्म 'वुसीमओ-वृषीमतः' सत् संयमवाले साधु का है अतः 'वुसिमं-वृषीमान्' संयमी साधु 'जगं-जगत्' त्रस स्थावर रूप जगत् को 'परिन्नाय-परिज्ञाय' ज्ञ परि-

---

અતએવ જીનોક્ત વચનોનું આરાધન કરવાવાળા મુનિ હમ્મેશાં સત્યથી અર્થાત્ સત્ય ભાષણથી અથવા સંયમથી યુક્ત થઈને સઘળા જીવોની રક્ષા કરીને અને રક્ષાનો ઉપદેશ આપીને તેઓની રક્ષા કરે વિરાધનાની ભાવના ન કરે ॥૩॥

ભૂएहिं न विरुज्झेज्जा' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—મુનિ કોઇ પણ પ્રકારથી 'भूएहिं-भूतेषु' ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણિયોમાં 'न विरुज्जेज्जा-न विरुध्येत' વિરોધ ભાવ ન રાખે 'एस-एषः' સર્વ જીવના રક્ષણ રૂપ આ 'धम्मे-धर्मः' ધર્મ 'वुसीमए-वृषीमतः' સત્ સંયમવાળા સાધુનો છે તેથી 'वुसिमं-वृषीमान्' સંયમવાળો સાધુ 'जगं-जगत्' ત્રસ અને સ્થાવર રૂપ જગતને 'परिन्नाय-परिज्ञाय' જ્ઞ પરિજ્ઞાથી સમ્યક્-રીતે

अन्वयार्थः—मुनिः केनापि प्रकारेण (भूएहिं) भूतेषु त्रसस्थावरेषु (न विरुज्झेज्जा) न विरुद्धयेत्-प्राणिभिः सह विरोधं नैव कुर्यात् (एस) एषः-सर्वजीवरक्षणरूपः (धम्मे) धर्मः (वुसीमओ) वृषीमतः-संयमवतः साधोः सत्संयमवतस्तीर्थंकरस्य वा वर्तते अतः (वुसिमं) वृषीमान् संयमवान् मुनिः (जगं) जगत्-त्रसस्थावररूपं (परिन्नाय) परिज्ञाय-ज्ञपरिज्ञया सम्यग्विज्ञाय (अस्सिं) अस्मिन्-तीर्थंकरप्रतिपादिते धर्मे (जीवितभावणा) जीवितभावनाः-संयमजीवनभावनाः पञ्चविंशतिप्रकारा द्वादशप्रकारा वा भावनाः प्राणिप्राणत्राणरूपा भावना वा कुर्यादिति ॥४॥

टीका—पूर्वं भूतेषु मैत्रीं कुर्यादिति प्रोक्तम्, सा च यथाऽनुभूयते तथा प्रदर्शयति-'भूएहिं' इत्यादि। भूतमैत्रीभाववान् मुनिः 'भूएहिं' भूतेषु प्राणभूत-

---

ज्ञासे सम्यक् जानकरके 'अस्सिं-अस्मिन्' इस तीर्थंकर प्रतिपादित धर्म में 'जीवितभावणा-जीवितभावना' संयमी जीवन की भावना करे ।४।

अन्वयार्थ—मुनि किसी भी प्रकार त्रस और स्थावर प्राणियों के साथ विरोध न करे। यही जीव रक्षा रूप धर्म संयमवान् साधु का अथवा तीर्थंकर का है। संयमवान् मुनि त्रस स्थावररूप जगत् को ज्ञपरिज्ञा से सम्यक् जान कर तीर्थंकर प्रतिपादित धर्म में संयमी जीवन की भावना करे अर्थात् पच्चीस प्रकार की, बारह प्रकार की अथवा प्राणियों के प्राणों की रक्षा रूप भावना करे ॥४॥

टीकार्थ—पहले कहा जा चुका है कि प्राणियों पर मैत्रीभाव करे। उस मैत्रीभाव का अनुभव किस प्रकार किया जाता है सो यहाँ कहते

જાણીને 'अस्सिं-अस्मिन्' આ તીર્થંકરે પ્રતિપાદન કરેલા ધર્મમાં 'जीवित भावणा-जीवितभावना' સંયમ પૂર્વક જીવિત ભાવના કરે ॥૪॥

અન્વયાર્થ—મુનિ કોઈ પણ પ્રકારે ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણિયાની સાથે વિરોધ ન કરે એજ જીવરક્ષા રૂપ ધર્મ સંયમવાન્ સાધુનો અથવા તીર્થંકરનો છે. સંયમવાન્ મુનિ ત્રસ સ્થાવર રૂપ જગત્‌ને જ્ઞપરિજ્ઞાથી સારી રીતે જાણીને તીર્થંકર પ્રતિપાદિત ધર્મમાં સંયમ યુક્ત જીવનની ભાવના કરે. અર્થાત્ પચ્ચીસ પ્રકારની બાર પ્રકારની અથવા પ્રાણિયોના પ્રાણોની રક્ષાની ભાવના કરે ॥૪॥

ટીકાર્થ—પહેલાં કહેવામાં આવી ગયું છે કે-પ્રાણિયો સાથે મૈત્રીભાવ રાખે, એ મૈત્રીભાવનો અનુભવ કેવી રીતે કરવામાં આવે છે? એ અહિંયાં

जीवसत्त्वरूपेषु प्राणिवर्गेषु 'न विरुज्झेज्जा' न विरुध्येत भूतैः सह विरोधं न कुर्यात् जीवान् न विराधयेदिति भावः, 'एस' एषः भूताविरोधरूपः 'धम्मे' धर्मः 'वुसीमओ' वृषीमतः-वृषी-सत्संयमः तद्वतः सत्संयमवतः तीर्थकृत इत्यर्थः, यद्वा 'वुसीमओ' इत्यस्य वश्यवतः, इतिच्छाया, तत्र वश्यः आत्मा, वश्यानि इन्द्रियाणि वा यस्य स वश्यवान्, तस्य वश्यवतः आत्मेन्द्रियनिग्रहवतो वा वर्त्तते, तीर्थंकर-गणधरादि मोक्त एष धर्म इति भावः, अतः 'वुसीमं' वृषीमान्-वश्यवान् वा सत्संयमी, जितेन्द्रियो वा मुनिः 'जगं' जगत् जगत्स्वरूपं स्वकर्मजनितसुख-दुःखादिभोक्तारं प्राणिवर्गं वा 'परिन्नाय' परिज्ञाय-ज्ञपरिज्ञया यथार्थमवबुध्य-'अस्सिं' अस्मिन् पूर्वोक्ते धर्मे 'जीवियभावणा' जीवितभावनाः-संयमजीवनभावनाः जीवसमाधिकारकत्वेन जीवरक्षणभावनाः मोक्षकारिणीः कुर्यादिति ॥४॥

हैं। मुनि, प्राण, भूत, जीव और सत्त्व रूप प्राणियों के साथ विरोध न करे अर्थात् उनकी विराधना न करे। भूतों के साथ विरोध न करने रूप धर्म वृषीमान् अर्थात् संयमवान्-तीर्थंकर का है। अथवा 'वुसीमओ' की छाया 'वश्यमान्' है जिसकी आत्मा या इन्द्रियाँ वश में हैं अर्थात् जो आत्मनिग्रह या इन्द्रियनिग्रह वाला है, उसका यह धर्म है। तात्पर्य यह है कि यह धर्म तीर्थंकर और गणधर का कहा हुआ है, अतएव सत्संयमी या जितेन्द्रिय मुनि जगत् के स्वरूप को अथवा अपने-अपने उपार्जित कर्मों के द्वारा होने वाले सुख-दुःख को भोगने वाले प्राणियों को ज्ञपरिज्ञा से यथावत् जान कर पूर्वोक्त कर्म में संयम-मय जीवन की भावना करे-जीवों को समाधिकारक होने से मोक्ष प्रदायिनी जीवरक्षा रूप भावना करे ॥४॥

કહેવામાં આવે છે. મુનિ પ્રાણ, ભૂત, જીવ અને સત્વ રૂપ પ્રાણિયોની સાથે વિરોધ ન કરે. અર્થાત્ તેમની વિરાધના ન કરે. ભૂતોની સાથે વિરોધ ન કરવા રૂપ ધર્મ વૃષીમાન્-અર્થાત્ સંયમવાન્ તીર્થંકરનો છે, અથવા 'વુસીમઓ' ની છાયા વશ્યમાન્ એ પ્રમાણે છે જેઓનો આત્મા અને ઇન્દ્રિયો વશમાં છે, અર્થાત્ જે આત્મનિગ્રહ અથવા ઇન્દ્રિય નિગ્રહ વાળા છે. તેઓનો આ ધર્મ છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે, આ ધર્મ તીર્થંકર અને ગણધરે કહ્યો છે. તેથી જ સત્સંયમી અથવા જીતેન્દ્રિય મુનિ જગત્‌ના સ્વરૂપને અથવા પોત પોતાના પ્રાપ્ત કરેલ કર્મો દ્વારા થવાવાળા સુખદુઃખને ભોગવવા વાળા પ્રાણિયોને જ્ઞ પરિજ્ઞાથી જાણીને પૂર્વોક્ત ધર્મમાં સંયમમય જીવનની ભાવના કરે. જીવોને સમાધિકારક હોવાથી મોક્ષ આપનારી જીવ રક્ષા રૂપ ભાવના કરે. ॥૪॥

मूलम्—भावणाजोगसुद्धप्पा जले णावा व आहिए।
णावा व तीरसंपन्ना सव्वदुक्खा तिउट्टइ ॥५॥

छाया—भावनायोगशुद्धात्मा जले नौरिव आख्यातः।
नौरिव तीरसंपन्ना सर्वदुःखात् त्रुट्यति ॥५॥

अन्वयार्थः—(भावणाजोगसुद्धप्पा) भावनायोगशुद्धात्मा-सत्संयमसंस्काररूपशुद्धभावनाभावितात्मा मुनिः (जले) जले जलशब्देन जलप्रचुरे समुद्रे (नावा व) नौरिव (आहिए) आख्यातः कथितः भगवद्भिः। एतेन किमिति दृष्टान्तेन स्पष्टयति-(तीरसंपन्ना) तीरसंपन्ना तीरं प्राप्ता (नावा व) नौरिव स मुनिः (सव्व-

---

'भावणाजोगसुद्धप्पा' इत्यादि।

शब्दार्थ—'भावनाजोगसुद्धप्पा-भावनायोगशुद्धात्मा' सत्संयमरूप शुद्ध भावना रूपी योग से शुद्ध आत्मावाला पुरुष 'जले-जले' जल शब्द से जलाधिक पनेवाले समुद्र में 'णावा व-नौरिव' नाव के समान 'आहिए-आख्यातः' कहा गया है 'तीरसंपन्ना-तीरसंपन्ना' तीर-किनारे को प्राप्त करके 'णावा व-नौरिव' जैसे नौ विश्राम करती है ऐसा वह मुनि 'सव्वदुक्खा-सर्वदुःखात्' शारीरिक और मानसिक क्लेशों से 'तिउट्टइ-त्रुटयति' मुक्त होता है ॥५॥

अन्वयार्थ—भावनायोग से अर्थात् सत्संयम के संस्कार से शुद्ध आत्मा वाला मुनि जल में अर्थात् जल की प्रचुरता वाले समुद्र में नौका के समान कहागया है। इससे क्या फल होता है? यह दृष्टान्त के

શબ્દાર્થ—'भावणाजोगसुद्धप्पा-भावनायोगशुद्धात्मा' સત્ સંયમરૂપ શુદ્ધ ભાવના રૂપી યોગથી શુદ્ધ આત્માવાળો પુરૂષ 'जले-जले' જલ શબ્દથી જલાધિકપણાવાળા સમુદ્રમાં 'नावाव-नौरिव' હોડીની જેમ 'आहिए-आख्यातः' કહેલ છે. 'तीरसंपन्ना-तीरसंपन्नाः' તીર-કિનારાને પ્રાપ્ત કરીને 'नावाव-नौरिव' જેમ હોડી વિશ્રામ કરે છે. એ રીતે તે મુનિ 'सव्वदुक्खा-सर्वदुःखात्' શારીરિક અને માનસિક ક્લેશોથી 'तिउट्टइ-त्रुट्यति' મુક્ત થાય છે. ॥૫॥

અન્વયાર્થ—ભાવના યોગથી અર્થાત્ સત્સંયમના સંસ્કારથી શુદ્ધ આત્મા વાળા મુનિ જળમાં અર્થાત્ જલની પ્રચુરતાવાળા સમુદ્રમાં નૌકા જેવા કહેલ છે. તેનાથી શું ફળ થાય છે? તે નીચેના દૃષ્ટાન્તથી સ્પષ્ટ કરે છે. કિનારાને

दुक्खा) सर्वदुःखात् शरीरमानससम्बन्धिक्लेशात् (तिउट्टइ) त्रुटयति पृथग् भवति। यथा नौका स्वानुकूलनिर्यामिकादिसामग्रीवशात् समुद्रतीरं प्राप्य प्रतिकूलवातादि समस्तोपद्रवात् पृथग् भवति विश्रामं च प्राप्नोति तथैव पूर्वोक्तो भावनायोग-शुद्धात्मा मुनिरपि संसारान्तरूपं मोक्षं प्राप्तः सन् समस्तशारीरमानसदुःखाद् विमुक्तो भवति, साद्यपर्यवसितमव्याबाधमनन्तं सिद्धिसुखमनुभवतीति भावः ॥५॥

टीका—पूर्वोक्ते जिनोक्तधर्मे जीवितभावनां कुर्वतः किं भवतीति दर्शयति—'भावणाजोगसुद्धप्पा' भावनायोगशुद्धात्मा-भावनाः सत्संयमसंस्काररूपाः, तासां योगः संयोगः, तेन शुद्धः-निर्मलः आत्मा अन्तरात्मा यस्य स तथा- त्यक्त-

---

द्वारा स्पष्ट करते हैं-तीर को प्राप्त हुई नौका के समान वह मुनि समस्त शारीरिक और मानसिक दुःखों से छूट जाता है।

तात्पर्य यह है कि जैसे नौका अनुकूल कर्णधार आदि सामग्री मिलने पर समुद्र के किनारे पहुंच कर प्रतिकूल हवा आदि समस्त उपद्रवों से बच जाती है और विश्राम को प्राप्त होती है, उसी प्रकार भावनायोग से शुद्ध आत्मा वाला मुनि भी संसार के अन्त रूप मोक्ष को प्राप्त होकर समस्त शारीरिक और मानसिक दुःखों से विमुक्त हो जाता है, और सादि अनन्त, अव्याबाध, अनन्त सिद्धिसुख का अनुभव करता है ॥५॥

टीकार्थ—जिन प्रणीत धर्म में जीवित भावना करने वाले को किस फल की प्राप्ति होती है, सो कहते हैं-सुसंयम का संस्कार भावना कहलाता है, उसके संयोग से जिसकी आत्मा निर्मल हो, वह संसार

પ્રાપ્ત થયેલ નૌકા જેવા તે મુનિ સમસ્ત શારીરિક અને માનસિક દુઃખોથી છૂટિ જાય છે.

તાત્પર્ય એ છે કે—જેમ નૌકા અનુકૂળ કર્ણધાર વિગેરે સામગ્રી મળવાથી સમુદ્રને કિનારે પહોંચીને પ્રતિકૂળ હવા વિગેરે સઘળા ઉપદ્રવોથી બચી જાય છે. અને વિશ્રામને યોગ્ય બને છે, એજ પ્રમાણે ભાવનાયોગથી શુદ્ધ આત્માવાળા મુનિ પણ સંસારના અંત રૂપ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરીને, સઘળા શારીરિક અને માનસિક દુઃખોથી મુક્ત થઇ જાય છે. અને સાદિ અનન્ત અવ્યાબાધ અનન્ત સિદ્ધિ સુખનો અનુભવ કરે છે. ॥૫॥

ટીકાર્થ—જીન પ્રણીત ધર્મમાં જીવિત ભાવના કરવાવાળાને કયા ફળની પ્રાપ્તિ થય છે? એ બતાવે છે.-સુસંયમનો સંસ્કાર ભાવના કહેવાય છે. તેના સંયોગથી જેઓનો આત્મા નિર્મળ હોય તે સંસારનો ત્યાગ કરવાવાળા

संसारस्वभावो मुनिः 'जले' जले-जलप्रचुरे समुद्रे 'णावा व' नौरिव 'आहिए' आख्यातः कथितः भगवद्भिः यथा जले नौ र्न मज्जति, तत्कस्य हेतोः? लघुत्वात्, मज्जनकारणीभूतविलक्षणभाराऽभावात्। एवमेव मुनिः यदा संसारमज्जककर्मरहितः, तदा संसारे विद्यमानोऽपि तदीयावलेपरहितः सन् तदुपरिवरीवर्त्ति। एतेन किमिति दृष्टान्तेन स्पष्टयति-'तीरसंपन्ना' तीरसंपन्ना-तीरं प्राप्ता 'नावा व' नौरिव स 'सव्वदुक्खा' सर्वदुःखात् शारीरमानसात् 'तिउट्टइ' त्रुटयति पृथग् भवति। यथा नौः मुनिर्यामकाधिष्ठितानुकूलवातेरिता तीरं प्राप्य प्रतिकूलवातमकरादि जलजन्तुसमुद्भूतसकलदुःखात् दूरीभूय विश्राममाप्नोति तथा सर्वदुःखानामन्तकरो भवति, भावनायोगशुद्धात्मा जीवोऽपि जीनोक्तागमे निर्यामकाधिष्ठितः

को त्याग देनेवाला मुनि 'भावनायोग शुद्धात्मा' कहा गया है। ऐसा मुनि समुद्र में नौका के समान है। जैसे लघु होने से अर्थात् डूबने के कारणभूत विलक्षण भार के अभाव से नौका जल में डूबती नहीं है, इसी प्रकार मुनि जब संसार में डुबाने वाले कर्मों से रहित होता है तब संसार में विद्यमान रहने पर भी उसके लेप से रहित होकर उसके ऊपर ही बना रहता है। इसका क्या फल होता है, सो दृष्टान्त द्वारा स्पष्ट करते हैं-किनारे पर पहुंची हुई नौका के समान वह मुनि समस्त दुःखों से पृथक् हो जाता है। उसे न शारीरिक दुःख रहता है, न कोई मानसिक दुःख। जैसे कुशल कर्णधार से युक्त और अनुकूल वायु से प्रेरित नौका तीर को प्राप्त होती है तथा प्रतिकूल वायु और मकर आदि जलचर जीवों द्वारा उत्पन्न होने वाले समस्त दुःखों

મુનિ 'ભાવના યોગ શુદ્ધાત્મા' કહેલ છે. એવા મુનિ સમુદ્રમાં વહાણની જેમ છે જેમ નાનું હોવાથી અર્થાત્ ડુબવાના કારણ રૂપ વિલક્ષણ ભારના અભાવથી વહાણ પાણીમાં ડૂબતું નથી એજ પ્રમાણે મુનિ જ્યારે સંસારમાં ડૂબાડવા વાળા કર્મોથી રહિત હોય છે, ત્યારે સંસારમાં રહેવા છતાં પણ તેના લેપથી રહિત થઈને તેના ઉપર જ બન્યા રહે છે. તેનુ શું ફળ થાય છે? તે દૃષ્ટાન્ત દ્વારા સ્પષ્ટ કરે છે કિનારે પહોચેલ વહાણની જેમ તે મુનિ સઘળા દુઃખોથી છૂટી જાય છે. તેને શારીરિક-શરીર સંબંધી દુઃખ રહેતું નથી. તેમ કોઈ પણ પ્રકારનું માનસિક દુઃખ રહેતું નથી. જેમ કુશળ ચલાવનાર, વાયુ અને અનુકૂળ પવનથી પ્રેરાયેલ વહાણ કિનારે પહોંચી જાય છે, અને પ્રતિકૂળ પવન તથા મકર વિગેરે જલચર જીવોથી ઉત્પન્ન થનારા

तपोरूपानुकूलमारुतेरितः दुःखसंकुलात्संसारसागरात् मोक्षरूपं तीरं समवाप्य सर्व-दुःखेभ्यो दूरी भूय साद्यपर्यवसितमनन्तमव्याबाधं सिद्धिसुखमनुभवतीति भावः ।५।

मूलम्—तिउट्टइ उ मेहावी जाणं लोगंसि पावगं ।
तुट्टंति पावकम्माणि नवं कम्म मकुव्वओ ॥६॥

छाया—त्रुटयति तु मेधावी जानन् लोके पापकम् ।
त्रुटयंति पापकर्माणि नवं कर्माकुर्वतः ॥६॥

से दूर होकर विश्राम को प्राप्त होती है, उसी प्रकार वह मुनि भी समस्त दुःखों का अन्त करने वाला होता है।

तात्पर्य यह है कि भावनायोग से जिस की आत्मा शुद्ध है ऐसा जीव जिनोक्त आगम रूपी निर्यामक द्वारा अधिष्ठित तथा तपस्या रूपी अनुकूल वायु से प्रेरित होकर दुःखों से व्याप्त संसार सागर से मोक्ष रूपी तीर को प्राप्त करके, सब दुःखों से दूर होकर सादि अपर्यवसित, अनन्त अव्याबाध सिद्धिसुख को अनुभव करने लगता है ॥५॥

'तिउट्टइ उ मेहावी' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'मेहावी उ-मेधावी तु' सदसद्विवेकी मर्यादापालक मुनि 'लोगंसि-लोके' स्थावर जंगमात्मक अथवा पंचास्तिकायात्मक जगत् में 'पावगं-पापकम्' सावद्यानुष्ठानरूप पापकर्म 'जाणं-जानन्' ज्ञपरिज्ञा-से कर्मबन्धके हेतुरुप जानकरके 'तिउट्टइ-त्रुटयति' पृथक् होजाते

સઘળા દુઃખોથી દૂર થઈને વિશ્રામ પ્રાપ્ત કરે છે. એજ પ્રમાણે તે મુનિ પણ સઘળા દુઃખોને અંત કરનારા થાય છે.

તાત્પર્ય એ છે કે—ભાવનાયોગથી જેઓનો આત્મા શુદ્ધ છે. એવો જીવ જીનોક્ત આગમ રૂપ અનુકૂળ વાયુથી પ્રેરણા પામીને દુ ખોથી વ્યાપ્ત એવા આ સંસાર સાગરથી મોક્ષ રૂપી કિનારાને પ્રાપ્ત કરીને, સઘળા દુઃખોથી દૂર થઈને સાદિ અપર્યવસિત, અનંત, અવ્યાબાધ સિદ્ધિ રૂપ સુખનો અનુભવ કરવા લાગે છે. ॥૫॥

'तिउट्टइ उ मेहावी' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'मेहावी उ-मेधावी तु' સદ્ અસત્ અર્થને જાણવાવાળો અર્થાત્ મર્યાદા પાલક મુનિ 'लोगंसि-लोके' સ્થાવર જંગમાત્મક અથવા પંચાસ્તિ કાયાત્મક જગતમાં 'पावगं-पापकम्' સાવદ્યાનુષ્ઠાન રૂપ પાપકર્મ 'जाणं-जानन्' જ્ઞ પરિજ્ઞાથી કર્મબંધના હેતુ રૂપ જાણીને 'तिउट्टइ-त्रुटयति' અલગ થઈ જાય-

अन्वयार्थः—(मेहावी उ) मेधावी तु सदसद्विवेकी मर्यादावान् मुनिः (लोगंसि) लोके स्थावरजङ्गमात्मके पञ्चास्तिकायात्मके वा जगति (पावगं) पापकं सावद्यानुष्ठानरूपं पापं कर्म (णाणं) जानन् ज्ञपरिज्ञया कर्मबन्धहेतुभूतत्वेन अवबुध्यमानः सन् (तिउट्टइ) त्रुट्यति-पृथग्भवति सावद्यानुष्ठानाद् विरमति वर्त्तमानकाले प्रत्याख्यानपरिज्ञया पापं कर्म न करोतीत्यर्थः। तथा (नवं) नवं-नूतनम् अग्रे करिष्यमाणं (कम्मं) कर्म (अकुव्वओ) अकुर्वतः-अनाचरतस्तस्य मुनेः (पावकम्माणि) पापकर्माणि-अतीतकालेऽनन्तभवोपार्जितत्वेन संचितानि पाप-

---

हैं अर्थात् सावद्यानुष्टानसे निवृत्त होते हैं तथा 'नवं-नवम्' नूतन आगे किये जाने वाले 'कम्म-कर्म' कर्म को 'अकुव्वओ-अकुर्वतः' न करते हुए उस मुनिको 'पावकम्माणि-पापकर्माणि' अतीत काल में अनेक भवोपार्जित होने से संचित पापकर्म 'तुट्टंति-त्रुटयन्ति' छूट जाते हैं अर्थात् वह मुनि वर्तमान् भविष्य, और भूत ऐसे तीनों काल संबन्धी पापकर्म से मुक्त होकर मोक्ष को प्राप्त करता है ॥६॥

अन्वयार्थ—सत् असत् के विवेक से युक्त मेधावी मुनि स्थावर जंगम रूप या पंचास्तिकायमय जगत् में पाप कर्मों को ज्ञपरिज्ञा से कर्मबन्ध का कारण जानता हुआ सावद्य अनुष्ठान से विरत हो जाता है। वर्त्तमान काल में प्रत्याख्यान परिज्ञा से पापकर्म नहीं करता है। तथा आगे किये जाने वाले पापकर्म का आचरण न करने वाले मुनि के अतीत काल में अनन्त भवों से संचित किये हुए पापकर्म भी

છે. અર્થાત્ સાવદ્ય અનુષ્ઠાનથી નિવૃત્ત થઈ જાય છે. તથા 'नवं-नवम्' નવીન અર્થાત્ પછીથી કરવામાં આવનારા 'कम्मं-कर्म' કર્મને 'अकुव्वओ-अकुर्वतः' ન કરનારા એવા એ મુનિને 'पावकम्माणि-पापकर्माणि' અતીત કાળમાં અનેક ભવોપાર્જીત હોવાથી સંચિત પાપકર્મ 'तुट्टंति-त्रुट्यन्ति' છૂટિ જાય છે. અર્થાત્ તે મુનિ વર્તમાન્ ભવિષ્ય અને ભૂતકાલ એમ ત્રણે કાળ સંબંધી પાપકર્મથી મુક્ત થઈને મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૬॥

અન્વયાર્થ—સત્ અસત્‌ના વિવેકથી યુક્ત મેધાવી મુનિ સ્થાવર, જંગમ, રૂપ અથવા પંચાસ્તિકાય મય જગતમાં પાપકર્મોને જ્ઞ પરિજ્ઞાથી કર્મબંધનું કારણ જાણીને સાવદ્ય અનુષ્ઠાનથી વિરત થઈ જાય છે. વર્તમાનકાળમાં પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી પાપકર્મ કરતા નથી. તથા આગળ કરવામાં આવનારા પાપ કર્મનું આચરણ ન કરવાવાળા મુનીને ભૂતકાળમાં અનંત ભવોમાં સંચિત-કરવામાં આવેલ પાપકર્મ પણ આત્માથી અલગ થઈ જાય છે. તાત્પર્ય એ છે

कर्माणि (तुट्टंति) त्रुटयन्ति—आत्मनः सकाशात् पृथग् भवन्ति स मुनिर्वर्त्तमान-भविष्यद्भूतेति त्रैकालिकपापकर्मविनिर्मुक्तो भूत्वा मोक्षं प्राप्नोतीति भावः ॥६॥

टीका—'मेहावी' मेधावी सदसद्विवेककुशलो मर्यादावान् मुनिः 'लोगंसि' लोके त्रसस्थावरात्मके संसारे 'पावगं' पापकं—प्राणातिपातादिकं पापकारण-कर्मारम्भसंरम्भादिकं वा 'जाणं' जानन्—ज्ञपरिज्ञया संसारभ्रमणहेतुत्वेन अव-बुध्यमानः कर्मबन्धकारणरूपापफलज्ञानवान् सन् 'तिउट्टइ' त्रुटयति—तस्मात् पापकर्मणः पृथग् भवति सावद्यानुष्ठानाद् विरमति वर्त्तमानकाले प्रत्याख्यान-परिज्ञया पापं कर्म परित्यजतीत्यर्थः। तथा 'नवं' नूतनम् अग्रे करिष्यमाणं 'कम्मं' कर्म ज्ञानावरणीयादिकम् 'अकुव्वओ' अकुर्वतः—अनाचरतस्तस्य मुनेः 'पावक-म्माणि' पापकर्माणि अतीतकालेऽनन्तभवोपार्जितत्वेन संचितानि 'तुट्टंति' त्रुटयन्ति

आत्मा से पृथक् हो जाते हैं। तात्पर्य यह है कि वह मुनि वर्त्तमान भविष्यत् और भूतकालीन पापकर्मों से सर्वथा मुक्त हो जाता है और मोक्ष को प्राप्त कर लेता है ॥६॥

टीकार्थ—सत् असत् के विवेक में कुशल मेधावी मुनि इस त्रस स्थावर रूप संसार में प्राणातिपात आदि या पाप के कारण भूत आरंभ संरंभ आदि कर्म को ज्ञपरिज्ञा से संसार भ्रमण का कारण जानकर कर्मबन्ध के कारण होने वाले पापरूप फल को जानता हुआ सावद्य अनुष्ठान से विरत हो जाता है। अर्थात् वर्त्तमान काल में प्रत्याख्यान परिज्ञा से पापकर्म का परित्याग कर देता है। वह आगे किये जाने वाले ज्ञानावरण आदि कर्मों को नहीं करता है। उस मुनि के अतीत काल में अनन्त भवों में संचित कर्म हट जाते हैं। वह मुनि भूत

કે—તે મુનિ વર્તમાન, ભવિષ્ય અને ભૂતકાળ સબંધી પાપકર્મોથી સર્વથા મુક્ત થઈ જાય છે. અને મોક્ષને પ્રાપ્ત કરી લે છે. ॥૬॥

ટીકાર્થ—સત્ અસત્‌ના વિવેકમાં કુશળ મેધાવી મુનિ આ ત્રસ સ્થાવર રૂપ સંસારમાં પ્રાણાતિપાત વિગેરે પાપના કારણભૂત આરંભ સમારંભ વિગેરે કર્મને જ્ઞ પરિજ્ઞાથી સંસાર ભ્રમણના કારણ રૂપ સમજીને કર્મબંધના કારણ રૂપ હોવાથી પાપરૂપ ફળને જાણતા થકા સાવદ્ય અનુષ્ઠાનથી નિવૃત્ત થઈ જાય છે. અર્થાત્ વર્તમાનકાળમાં પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી પાપકર્મનો ત્યાગ કરી દે છે. તે આગળ કરવામાં આવનારા જ્ઞાનાવરણ વિગેરે કર્મોને કરતા નથી. તે મુનિના ભૂતકાળમાં અનંત ભવોમાં સંચિત કર્મ હટી જાય છે. તે મુનિ

आत्मनः सकाशात् पृथग् भवति स मुनिर्भूतभविष्यद्वर्त्तमानकालिककर्मविनिर्मुक्तो भूत्वा मोक्षं प्राप्नोतीति भावः ॥६॥

मूलम्—अकुव्वओ णवं नत्थि कम्मं णाम विजाणइ।
विन्नाय से महावीरे जे न जाई ण मिज्जइ ॥७॥

छाया— अकुर्वतो नवं नास्ति कर्म नाम विजानाति।
विज्ञाय स महावीरो यो न याति न म्रियते ॥७॥

भविष्यत् और वर्त्तमान काल संबंधी कर्मों से रहित होकर मोक्ष प्राप्त करता है ॥६॥

'अकुव्वओ' इत्यादि।

शब्दार्थ—'अकुव्वओ-अकुर्वतः' पापकर्म को नहीं करनेवाले मुनिको 'णवं-नवम्' ज्ञानावरणीय आदि नूतनकर्म का बंध 'णत्थि-नास्ति' नहीं होता है कारणकी 'से-सः' वे 'महावीरे-महावीरः' महावीर पुरुष 'कम्मं-कर्म'-आठ प्रकार के कर्म को तथा 'नामं-नाम' कर्म निर्जराको भी 'विजाणइ-विजानाति' जानते हैं और 'विन्नाय-विज्ञाय' जानकरके 'जेण-येन' जो कारण से वह मुनि 'न जायई-न जायते' संसारमें उत्पन्न नहीं होता है एवं 'न मिज्जइ-न म्रियते' मरता भी नहीं है अर्थात् जन्म, जरा और मृत्यु रहित होकर मुक्त हो जाता है।७।

ભવિષ્ય અને વર્તમાનકાળ સંબંધી કર્મોથી રહિત થઈને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૬॥

'अकुव्वओ' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'अकुव्वओ-अकुर्वतः' પાપકર્મ ન કરવાવાળા મુનિને 'णवं-नवम्' જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે નવીન કર્મનો બંધ 'णत्थि-नास्ति' થતો નથી કારણ કે 'से-सः' તે 'महावीरे-महावीरः' મહાવીર પુરૂષ 'कम्मं-कर्म' આઠ પ્રકારના કર્મને તથા 'नाम-नाम' કર્મ નિર્જરાને પણ 'विजाणइ-विजानाति' જાણે છે તથા 'विन्नाय-विज्ञाय' જાણીને 'जेण-येन' જે કારણથી તે મુનિ 'न जायई-न जायते' સંસારમાં ઉત્પન્ન થતો નથી, તથા 'न मिज्जइ-न म्रियते' મરતો પણ નથી. અર્થાત્ જન્મ, જરા, અને મૃત્યુ રહિત થઈને મુક્ત બની જાય છે. ॥૭॥

अन्वयार्थः—कर्माकुर्वतो मुनेः पूर्वकृतकर्माणि त्रुटयन्तीति पूर्वगाथायां प्रोक्तं, किन्तु एतावदेव न तस्य नवमपि कर्म न बध्यते इति प्रदर्शयति-(अकुव्वओ) अकुर्वतः पापं कर्मानाचरतो मुनेः (णवं) नवं नूतनं कर्म ज्ञानावरणीयादिकं (णत्थि) नास्ति कारणाभावे कार्याभावात्, कथम्? यतः (से) सः (महावीरः) कर्ममहारिपुविदारणसामर्थ्यवत्त्वेन महावीरः महापुरुषः (कम्मं) कर्म अष्टप्रकारकं तत् कारणतो विपाकतश्च कर्मस्वभावं तथा (नाम) नाम-नमनं नाम-कर्मनिर्जरणमपि (विजाणइ) विजानाति ज्ञपरिज्ञया सम्यग् जानाति। एतेन ज्ञानमात्रेण किम्? इत्याह-(विन्नाय) विज्ञाय कर्मस्वभावं तन्निर्जरणोपायं च ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा तत् प्रत्याख्यानपरिज्ञया परित्यजति। एतेन किं भवतीत्याह येन कारणेन

अन्वयार्थ--कर्म न करने वाले मुनि के पूर्वकृत कर्मों नष्ट हो जाते हैं, यह पूर्वगाथा में कहा गया है, किन्तु इतना ही नहीं, उस को नवीन कर्मों का बन्ध भी नहीं होता है, यह यहां दिखलाते हैं-पापकर्म का आचरण न करने वाले मुनि को नवीन ज्ञानावरणीय आदि कर्म नहीं बंधते, क्यों कि कारण के अभाव में कार्य का भी अभाव हो जाता है। वह कर्म रूपी घोर शत्रुओं का विदारण करने में सामर्थ्यवान् होने के कारण महावीर महापुरुष आठ प्रकार के कर्मों के कारण और विपाक को जानता है तथा कर्म निर्जरा के कारणों को भी ज्ञपरिज्ञा से सम्यक् जानता है। इस ज्ञान मात्र से क्या होता है? सो कहते हैं-कर्म के स्वभाव को तथा उनकी निर्जरा के उपाय को ज्ञपरिज्ञा से जान कर प्रत्याख्यानपरिज्ञा से त्याग देता है। इसका परिणाम यह

અન્વયાર્થ—કર્મ ન કરવાવાળા મુનિના પહેલા કરેલ કર્મ નાશ પામે છે. એ વાત પૂર્વ ગાથામાં કહી છે. પરંતુ એટલું જ નહીં તેને નવીન કર્મોનો બંધ પણ થતો નથી. એ વાત અહિયાં બતાવવામાં આવે છે.-પાપ કર્મનું આચરણ ન કરવાવાળા મુનિને નવા જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે કર્મોનો બંધ થતો નથી. કેમકે-કારણના અભાવમાં કાર્યનો પણ અભાવ થઈ જાય છે. તે કર્મરૂપી ઘોર શત્રુઓના વિદારણ કરવામાં સામર્થ્યવાન્ હોવાને કારણે મહાવીર મહાપુરૂષ આઠ પ્રકારના કર્મોને કારણ અને વિપાકથી જાણે છે. તથા કર્મ નિર્જરાના કારણોને પણ જ્ઞ પરિજ્ઞાથી સમ્યક્ જાણે છે. એ જ્ઞાન માત્રથી શું થાય છે? તે કહે છે. કર્મના સ્વભાવને તથા તેની નિર્જરાના ઉપાયને જ્ઞ પરિજ્ઞાથી જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી ત્યાગ કરે છે તેનું પરિણામ એ

स मुनिः (न जायई) न जायते संसारे नोत्पद्यते तथा (न मिज्जइ) न म्रियते-मृत्युमपि न प्राप्नोति। जातिजरामरणविमुक्तो भूत्वा सिद्धो भवतीति भावः ॥७॥

टीका—कर्म अकुर्वतो मुनेः पूर्वकृतकर्माणि त्रुटयन्तीति पूर्वगाथायां प्रोक्तं, किन्तु एतावदेव न, तस्य नूतनमपि कर्म न बध्यते तेन कारणेन स मुक्तो भवतीति प्रदर्शयति, यद्वा-ये कथयन्ति यत्-महापुरुषा मोक्षपदं प्राप्यापि स्वीयतीर्थापमानं विज्ञाय भूयोऽपि संसारे समागच्छन्तीति तन्मतं निराकर्तुमाह-

'अकुव्वओ' अकुर्वतः=ज्ञानावरणीयादिकमष्टविधं कर्म प्राणातिपातादिकं पापं वाऽनाचरतो मुनेः 'णवं' नवं नूतनं कर्म 'णत्थि' नास्ति-न भवति 'कारणा-

---

होता है कि वह मुनि न संसार में जन्म ग्रहण करता है, न मृत्यु को प्राप्त होता है। जन्म जरा और मरण से सर्वथा मुक्त होकर सिद्ध हो जाता है ॥७॥

टीकार्थ--पूर्ववर्त्ती गाथा में कहा गया है कि कर्म न करने वाले मुनि के पूर्वकृत कर्म नष्ट हो जाते हैं। किन्तु इतना ही नहीं, उसके नवीन कर्मों का बन्ध भी नहीं होता। इस कारण वह मुक्त हो जाता है, यह दिखलाते हैं। अथवा जो यह कहते हैं कि महापुरुष मोक्षपद को प्राप्त करके भी अपने तीर्थ का अपमान जान कर पुनः संसार में आजाते हैं, उनके मत का निराकरण करने के लिये कहते हैं।

ज्ञानावरणीय आदि आठ प्रकार के कर्म या प्राणातिपात आदि पाप का आचरण न करने वाले मुनि को नवीन कर्म का बन्ध नहीं

હોય છે કે-તે મુનિ સંસારમાં જન્મ ગ્રહણ કરતા નથી તેમ મૃત્યુને પણ પ્રાપ્ત કરતા નથી. જન્મ, જરા, મરણથી સર્વથા મુક્ત થઈને સિદ્ધ થઈ જાય છે. ॥૭॥

ટીકાર્થ—પહેલાની ગાથામાં કહેલ છે કે--કર્મ ન કરવાવાળા મુનિના પહેલા કરેલા કર્મો નાશ પામી જાય છે. પરંતુ એટલું જ નહીં તેને નવા કર્મોનો બંધ પણ થતો નથી તેથી તે મુક્ત થઈ જાય છે. તે બતાવવામાં આવે છે અથવા જેઓ એવુ કહે છે કે-મહાપુરૂષ મોક્ષ પદને પ્રાપ્ત કરીને પણ પોતાના તીર્થનું અપમાન સમજીને ફરીથી સંસારમાં આવી જાય છે. તેઓના મતનું નિરાકરણ કરવા માટે કહેવામાં આવે છે.

જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે આઠ પ્રકારના કર્મ અથવા પ્રાણાતિપાત વિગેરે પાપનું આચરણ ન કરવાવાળા મુનિને નવા કર્મનો બંધ થતો નથી. કેમકે

भावे कार्याभावः' इति न्यायात् नवं कर्म न भवितुमर्हति। कथम् ? यतः 'से' सः पापकर्मानाचरणशीलः 'महावीरे' महावीरः-कर्ममहारिपुविदारकत्वान्महावीरः महापुरुषः 'कम्मं' कर्म ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधम् उपलक्षणात् स्थित्यनुभावप्रदेश-रूपान् कर्मभेदांश्च तथा 'नाम' नाम-नमनं नाम तन्निर्जरणमपि 'कर्म कथं निर्जीयते' इति तन्निर्जरणोपायमपि, अथवा नामेति संभावनायाम्, संभाव्यते चास्य महापुरुषस्य कर्मपरिज्ञानमतः स तत्कर्म 'वियाणई' विजानाति ज्ञपरिज्ञाया सम्यग् जानाति। एतेन ज्ञानमात्रेण किमित्याह-'विन्नाय' विज्ञाय कर्म तत्स्वभावं तन्नि-

होता है क्योंकि ऐसा न्याय है कि कारण के अभाव में कार्य नहीं होता। पाप कर्म का आचरण न करनेवाला महावीर अर्थात् कर्म रूपी महान् शत्रुओं का विदारक होने के कारण महान् वीर महापुरुष ज्ञानावरणीय आदि आठ प्रकार के कर्मों को और उपलक्षण से स्थिति, अनुभाव एवं प्रदेश रूप कर्म भेदों को तथा नाम अर्थात् कर्म निर्जरा के उपायों को भी जानता है। अथवा गाथा में प्रयुक्त 'नाम' शब्द संभावना अर्थ में है। इसका अभिप्राय यह है कि कर्म के परिज्ञान वाले उस महापुरुष के लिए यह संभावना की जाती है कि वह ज्ञपरिज्ञा से कर्म को सम्यक् प्रकार से जानता है। इस ज्ञानमात्र से क्या होता है, सो कहते हैं-कर्म, कर्म के स्वभाव और उसकी निर्जरा के उपाय को ज्ञपरिज्ञा से जान कर प्रत्याख्यान परिज्ञा से त्याग देता है।

એવો ન્યાય છે કે-કારણના અભાવમાં કાર્ય થતું નથી. પાપકર્મનું આચરણ ન કરવાવાળા મહાવીર અર્થાત્ કર્મ રૂપી મહાન્ શત્રુઓનું વિદારણ થવાને કારણે મહાન્ વીર મહાપુરૂષ જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે આઠ પ્રકારના કર્મો અને ઉપલક્ષણથી સ્થિતિ, અનુભાવ, અને પ્રદેશ રૂપ કર્મના ભેદોને તથા નામ અર્થાત્ કર્મ નિર્જરાના ઉપાયોને પણ જાણે છે. અથવા ગાથામાં પ્રયોગ કરેલ 'નામ' શબ્દ સંભાવના અર્થમાં છે, તેનો અભિપ્રાય એ છે કે-કર્મના પરિજ્ઞાનવાળા તે મહાપુરૂષ માટે એ સંભાવના કરવામાં આવે છે કે-તે જ્ઞ-પરિજ્ઞાથી કર્મને સારી રીતે જાણે છે. આ જ્ઞાનમાત્રથી શું થાય છે? તે કહેવામાં આવે છે. કર્મ કર્મના સ્વભાવ અને તેની નિર્જરાના ઉપાયને જ્ઞ-પરિજ્ઞાથી જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરી દે છે. અર્થાત્ ફરીથી ન કરવાનો નિશ્ચય કરીને તેનુ પ્રત્યાખ્યાન કરી દે છે. તેમ કરવાથી

जरणोपायं च ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा तत् प्रत्याख्यानपरिज्ञया परित्यजति पुनरकरण तया प्रत्याख्याति। एतेन किं भवतीत्याह-येन कारणेन पापकर्मानाचरणरूपेण पूर्वकृतकर्मक्षपणरूपेण च स मुनिः 'न जायई' न जायते संसारे नोत्पद्यते न जन्म गृह्णाति 'न मिज्जई' न म्रियते न वा मृत्युं प्राप्नोति तस्याग्रे मोक्षसद्भावात्, स जन्मजरामरणविप्रमुक्तो भूत्वा सिद्धिगतिनामधेयं स्थानं प्राप्नोतीति भावः ।७।

मूलम्-ण मिज्जई महावीरे जस्स नत्थि पुरे कडं।
वाउव्व जालं मच्चेति पिया लोगंसि इत्थिओ ॥८॥

छाया—न म्रियते महावीरो यस्य नास्ति पुरा कृतम्।
वायुरिव ज्वाला मत्येति प्रिया लोके स्त्रियः ॥८॥

अर्थात् पुनः न करने की प्रतिज्ञा करके प्रत्याख्यान कर देता है। ऐसा करने से क्या होता है? पापकर्मों का आचरण न करने से तथा पूर्वकृत कर्मों का क्षय कर डालने से वह मुनि न संसार में जन्मता है, न मृत्यु को प्राप्त होता है। उसे मोक्ष प्राप्त हो जाता है। वह जन्म जरा मरण से सर्वथा मुक्त होकर सिद्धिगति नामक स्थान को प्राप्त कर लेता है ॥७॥

'ण मिज्जई महावीरे' इत्यादि।

शब्दार्थ—'जस्स-यस्य' जिसको 'पुरेकडं-पुराकृतम्' पूर्वभवोपार्जित कर्म 'नत्थि-नास्ति' नहीं है ऐसा वह 'महावीरे-महावीर पुरुष 'ण मिज्जई-न म्रियते' मरता नहीं है तथा उपलक्षण से जन्मता भी नहीं है अर्थात् जन्म मरण से मुक्त होता है कारणकी वह 'लोगंसि-

---

शुं थाय छे? पापकर्मोनुं आचरण न करवाथी तथा पहेलां करेला कर्मोनो क्षय करी नाखवाथी ते मुनि संसारमां जन्म धारण करतो नथी तेम मृत्यु पण पामतो नथी तेने मोक्ष प्राप्त थई जाय छे? ते जन्म, जरा अने मरणथी सर्वथा मुक्त थइने सिद्धि गति नामना स्थानने प्राप्त करीले छे. ॥७॥

'ण मिज्जइ महावीरे' ईत्यादि

शब्दार्थ—'जस्स-यस्य' जेने 'पुरेकड-पुराकृतम्' पूर्वभवोपार्जित कर्म 'नत्थि-नास्ति' नथी एवो ते 'महावीरे-महावीरः' महावीर पुरुष 'न मिज्जई-न म्रियते' मरतो नथी. तथा उपलक्षणथी जन्मतो पण नथी. अर्थात् जन्म मरणथी मुक्त थाय छे. कारण के ते 'लोगंसि लोके' जगतमां 'पिया-

अन्वयार्थ--(जस्स) यस्य (पुरे कडं) पुरा कृतं पूर्वभवोपार्जितं कर्म (नत्थि) न भवेत् सः (महावीरे) महावीरः-महापुरुषः (ण मिज्जई) न म्रियते उपलक्षणात् नोत्पद्यते च जन्ममरणान्मुक्तो भवतीत्यर्थः। कथमित्याह-यतः सः (लोगंसि) लोके संसारे (पिया) प्रियाः मनोमोहकत्वात् प्रेमास्पदम् (इत्थिओ) स्त्रियः (अच्चेइ) अत्येति अतिक्रामति उल्लङ्घयति परित्यजतीत्यर्थः न ताभिः प्रतिहतो भवतीति भावः। कः कामिव! इत्याह-(वाउ) वायुः (जालंव) ज्वालामिवेति। यथा वायुरग्नि ज्वालामतिक्रम्याग्रे गच्छति न तेन प्रतिहतो भवति तथैव स महावीरः स्त्रीभिः प्रतिहतो न भवति तेन कारणेन जन्ममरणविनिर्मुक्तो भवति स्त्रीणामेव जन्ममरणयोः कारणत्वादिति भावः ॥८॥

लोके' जगत् में 'पिया-प्रियाः' प्रेमास्पद ऐसी 'इत्थिओ-स्त्रियः' स्त्रियों को 'अच्चेइ-अत्येति' उल्लंघन कर जाता है उन स्त्रियों से पराजित नहीं होता है जैसे 'वाउ-वायुः' वायु 'जालंव-ज्वालामिव' अग्नि की ज्वालाको उल्लंघन करजाते हैं अग्नि से पराजित नहीं होता है ऐसा ही वह महावीर पुरुष स्त्रियों से पराजित नहीं होता है ॥८॥

अन्वयार्थ— जिसके पूर्वकृत कर्म शेष नहीं हैं, वह महावीर पुरुष मृत्यु को प्राप्त नहीं होता अर्थात् जन्म मरण से छूट जाता है। क्यों कि संसार में प्रेमास्पद स्त्रियों को वह त्याग देता है। अर्थात् उनसे पराभूत नहीं होता। जैसे वायु ज्वाला को उल्लंघन करता है।

तात्पर्य यह है कि जैसे वायु अग्नि की ज्वालाओं को लांघ कर आगे बढ जाता है, उससे प्रतिहत नहीं होता, उसी प्रकार महावीर पुरुष स्त्रियों से प्रतिहत नहीं होता, अतएव वह जन्म और मरण से सर्वथा मुक्त हो जाता है, क्योंकि स्त्रियां ही जन्म और मरण का कारण हैं ॥८॥

प्रियाः' પ્રેમાસ્પદ એવી 'इत्थिओ-स्त्रियः' એ સ્ત્રિયોથી પરાજીત થતો નથી જેમ 'वाउ-वायुः' વાયુ 'जालव-ज्वालामिव' અગ્નિની જવાલાને ઉલ્લંઘન કરી જાય છે અગ્નિથી પરાજીત થતો નથી, એજ રીતે એ મહાવીર પુરૂષ સ્ત્રિયોથી પરાજીત થતો નથી. ॥૮॥

અન્વયાર્થ—જેના પહેલાં કરેલ કર્મો બાકી નથી. તે મહાવીર પુરૂષ મૃત્યુને પ્રાપ્ત થતા નથી અર્થાત્ જન્મ, મરણથી, છૂટી જાય છે કેમકે—સંસારમાં પ્રેમસ્પદ સ્ત્રિયોનો તેઓ ત્યાગ કરે છે અર્થાત્ તેનાથી પરાભવ પામતા નથી જેમ વાયુ જવાલાનુ ઉલ્લંઘન કરે છે.

તાત્પર્ય એ છે કે—જેમ વાયુ અગ્નિની જવાલાઓને ઉલ્લંઘીને આગળ વધી જાય છે. તેનાથી પ્રતિહત થતા નથી. તેથી જ તે જન્મ અને મરણથી સર્વથા છૂટિ જાય છે. કેમકે સ્ત્રિયો જ જન્મ અને મરણનું કારણ છે ॥૮॥

टीका--'जस्स' यस्य पुरुषस्य 'पुरेकडं' पुराकृतम् पूर्वोपार्जितं कर्म, जन्मजरामरणादिप्रयोजकम्। 'णत्थि' नास्ति-उपलक्षणात् नवीनमपि कर्म नास्ति आश्रवद्वारस्य निरोधात् 'महावीरे' महावीरः-महापुरुषः 'ण मिज्जइ' न म्रियते, मरणादि प्रयोजकसकलकर्मणां ज्ञानाग्निना विनाशितत्वात् आश्रवद्वारस्य निरोधाच्च, आश्रवाणां प्रधानः स्त्री संबंधः, तमधिकृत्य दृष्टान्तं दर्शयति। 'व' इव यथा 'वाउ' वायुः अप्रतिहतगतिकतया प्रसंजककारणराहित्येन वा 'जालं' ज्वालाम् अग्निज्वालाम् 'अच्चेइ' अत्येति-अतिक्रामति-उल्लङ्घयति, तथा-परित्यक्ताऽशेषकर्मा स महावीरः 'लोगंसि' इहलोके 'पिया' प्रियाः हावभावलीलादिप्रधानत्वात् प्रेमास्पदम् 'इत्थिओ' स्त्रियः उपलक्षणात् पुत्रधनादिकानपि 'अच्चेइ'

टीकार्थ--जिस पुरुष के जन्म जरा और मरण को उत्पन्न करने वाले पूर्वोपार्जित कर्म और उपलक्षण से, आश्रवद्वार बंद हो जाने के कारण नवीन कर्म नहीं रहते, वह महापुरुष मृत्यु को प्राप्त नहीं होता। मृत्यु के कारणभूत सकल कर्मों को वह ज्ञान रूपी अग्नि के द्वारा नष्ट कर डालता है और समस्त आश्रवद्वारों का निरोध कर देता है। स्त्री का संबंध आश्रवों में प्रधान है, अतएव इसके विषय में दृष्टान्त दिखलाते हैं-जैसे वायु अप्रतिहत गति वाला होने से अग्नि की ज्वाला को उल्लंघन कर जाता है, उसी प्रकार समस्त कर्मों को त्याग देनेवाला वह महावीर पुरुष, हाव भाव लीला आदि की प्रधानता वाली होने के कारण प्रेमास्पद स्त्रियों को तथा उपलक्षण से पुत्र एवं धन आदि को भी लांघ जाता है अर्थात् वे सब उसके मार्ग

ટીકાર્થ—જે પુરૂષના જન્મ, જરા અને મરણને ઉત્પન્ન કરવા વાળા પહેલાં ઉપાર્જીત કરેલા કર્મ અને ઉપલક્ષણથી આસ્રવ દ્વાર બંધ થઇ જવાના કારણે નવા કર્મો રહેતા નથી. મૃત્યુના કારણ ભૂત સકળ કર્મોને તે જ્ઞાન-રૂપી અગ્નિ દ્વારા નાશ કરી નાખે છે અને સઘળા આસ્રવ દ્વારોનો નિરોધ કરી નાખે છે. સ્ત્રિયોનો સંબંધ આસ્રવોમાં મુખ્ય છે, તેથી જ તેના સંબંધમાં દૃષ્ટાન્ત બતાવે છે-જેમ વાયુ રોકાણ વગરની ગતિ વાળો હોવાથી અગ્નિની જવાલાને ઓળંગી જાય છે, એજ પ્રમાણે સઘળા કર્મોનો ત્યાગ કરવા વાળા તે મહાવીર પુરૂષ હાવ ભાવ, લીલા વિગેરેના પ્રધાન પણાવાળી હોવાને કારણે પ્રેમાસ્પદ સ્ત્રિયોને તથા ઉપલક્ષણથી પુત્ર અને ધન વિગેરેને પણ ઓળંગી જાય છે. અર્થાત્ એ બધા તેઓનો માર્ગ રોકવામાં સમર્થ

अत्येति, अतिक्रामति-न तत्र प्रतिहतो भवतीत्यर्थः न तासां वशवर्त्ती भवतीति यावत्। रागद्वेषादिविमूढो हि स्त्र्यादावनुषज्जति, यस्य तु स्त्र्यादि स्वरूपज्ञानेन तत्प्रसंगजनितफलाऽफलविनिर्णयाऽभ्यासे वैराग्यं भवेत् तस्य ततोनिवृत्तिर्भवति आश्रवाऽभावात् ॥८॥

मूलम्-इत्थिओ जे ण सेवंति आइमोक्खा हु ते जणा।
ते जणा बंधणुम्मुक्का नावकंखंति जीवियं ॥९॥

छाया—स्त्रियो ये न सेवन्ते आदिमोक्षा हि ते जनाः।
ते जना बन्धनोन्मुक्ता नाऽवकांक्षन्ति जीवितम् ॥९॥

को रोकने में समर्थ नहीं होते। वह स्त्रियों के वशीभूत नहीं होता। जो राग द्वेष से विमूढ बना रहता है वही स्त्री आदि में आसक्त होता है। जिसने उनके स्वरूप को समझ लिया है और उनके प्रसंग से होने वाले दुष्फल का निर्णय कर के वैराग्य प्राप्त कर लिया है, वह उनसे निवृत्त हो जाता है। वह आश्रव से रहित हो जाता है ॥८॥

'इत्थिओ जे ण सेवंति' इत्यादि।

शब्दार्थ-'जे-यः' जो महापुरुष 'इत्थिओ-स्त्रियः' स्त्रियों का 'ण सेवंति-न सेवन्ते' सेवन नहीं करता है, 'ते-ते' वे 'जणा-जनाः' पुरुष 'बंधणुम्मुक्का-बन्धनोन्मुक्ताः' सकलबन्ध से रहित होकरके 'जीवियं-जीवितम्' असंयम' जीवन की 'णावकंखंति-नावकाङ्क्षन्ति' इच्छानहीं करते है कारणकि 'ते-ते' वे महापुरुष 'हु' निश्चयसे 'आइमोक्खा-आदिमोक्षाः' सर्व प्रथम मोक्षगामी होते हैं ॥९॥

થઇ શકતા નથી. તે સ્ત્રિયોને વશ થતા નથી. જેઓ રાગદ્વેષથી વિમૂઢ બની રહે છે, એજ સ્ત્રી વિગેરેમાં આસક્ત થાય છે. જેણે તેઓના સ્વરૂપને સમજી લીધું છે, અને તેમના પ્રસંગથી થવાવાળા દુષ્ફળ-ખરાબ પરિણામનો નિર્ણય કરીને વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત કરી લીધો છે, તે તેનથી નિવૃત્ત થઈ જાય છે. તે આસ્રવથી રહિત થઈ જાય છે. ॥૮॥

'इत्थिओ जे ण सेवंति' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'जे-य.' જે મહાપુરૂષ 'इत्थिओ-स्त्रिय.' સ્ત્રિયોનું 'ण सेवंति-न सेवन्ते' સેવતા નથી 'ते-ते' એ 'जणा-जना' પુરૂષો બધણુમ્મુક્કા-વન્ધનોન્મુક્તાઃ' સમસ્ત બંધનોથી રહિત થઇને 'जीवियं-जीवितम्' અસંયમ જીવનની 'नावकखंति-नावकाङ्क्षन्ति' ઇચ્છા કરતા નથી. કારણ કે 'ते-ते' એ મહાપુરૂષો 'हु' નિશ્ચયથી 'आइमोक्खा-आदिमोक्षाः' સર્વ પ્રથમ મોક્ષગામી થાય છે. ॥૯॥

अन्वयार्थः—(जे) ये महापुरुषाः स्त्रीसेवनकटुकफलज्ञातारः (इत्थिओ) स्त्रियः (ण सेवंति) न सेवन्ते (ते) ते आत्मार्थिनः (जणा) जनाः-पुरुषाः (बंधणुम्मुक्का) बंधनोन्मुक्ताः बन्धनकारणकस्त्रीसङ्गपरित्यागेन सकलबन्धनरहिताः सन्तः (जीवियं) जीवितम् असंयमजीवनम् उपलक्षणाद् बालमरणमपि च (णावकंखति) नावकाङ्क्षन्ति न वांछन्ति। किमर्थं न वाञ्छन्तीत्याह-यतः (ते) पूर्वोक्तस्वरूपाः (जणा) जनाः (हु) निश्चयेन (आइमोक्खा) आदिमोक्षाः प्रधानमोक्षाः प्रधानत्वेन मोक्षा येषां ते तथा मोक्षगमनकामुकाः सन्तीत्यर्थः, अतस्ते मोक्षाभिलाषित्वेन असंयमजीवितं बालमरणं चेतिद्वयमपि नेच्छन्तीति भावः ।९।

टीका-'जे' ये महापुरुषाः स्त्रीप्रसंगः कटुकविपाकः, स्त्रियः सुगतिमार्गार्गलाः सर्वाधर्ममूलाः कपटजालसंकुलाः मदिरेव महामोहोत्पादिकाः किं बहुना स्त्रिय एव

अन्वयार्थ—स्त्री सेवन के कटुक विपाक के ज्ञाता जो महापुरुष स्त्रियों का सेवन नहीं करते हैं वे आत्मार्थी पुरुष बन्धन से मुक्त हो कर असंयममय जीवन की आकांक्षा नहीं करते और उपलक्षण से बालमरण की भी इच्छा नहीं करते। क्यों कि वे जगत् निवासी जन सर्व प्रथम मोक्षगामी होते हैं-मोक्षगमन के अभिलाषी होते हैं। मोक्ष के अभिलाषी होने से वे असंयम जीवन और बालमरण दोनों की ही इच्छा नहीं करते ॥९॥

टीकार्थ—जो महापुरुष यह निश्चय कर लेते हैं कि स्त्री प्रसंग कटुक फल देने वाला है, स्त्रियां सुगति के मार्ग में अर्गला के समान हैं, समस्त अधर्म का मूल हैं कपट जाल से युक्त होती हैं, मदिरा के समान महामोह को उत्पन्न करनेवाली है, अधिक

અન્વયાર્થ—સ્રી સેવનના કડવા વિપાકને જાણુવાવાળા જે મહાપુરૂષો સ્રિયોનું સેવન કરતાં નથી. એવા તે આત્માર્થી પુરૂષ બંધનથી મુક્ત થઈને અસંયમ મય જીવનની આકાંક્ષા કરતા નથી અને ઉપલક્ષણુથી બાલમરણુની પણુ ઈચ્છા કરતા નથી કેમકે તેઓ જગત્ નિવાસી પુરૂષ સૌથી પહેલાં મોક્ષ ગામી થાય છે. અર્થાત્ મોક્ષ ગમનના અભિલાષી હોય છે. મોક્ષના અભિલાષી હોવાથી તે અસંયમ જીવન અને બાલ મરણુ બન્નેની ઈચ્છા કરતા નથી. ॥૯॥

ટીકાર્થ—જે મહાપુરૂષ એ નિશ્ચય કરી લે છે કે—સ્રી પ્રસંગ કડવા ફળ આપનાર છે, સ્રિયો સુગતિના માર્ગમાં ભોગળ જેવી છે, સઘળા અધર્મોનું મૂળ છે. કપટ જાળથી યુક્ત હોય છે. મદિરાની જેમ મહામોહને

सर्वपरिग्रहहेतवः इति निश्चित्य 'इत्थिओ' स्त्रीः 'ण सेवंति' न सेवन्ते 'ते' ते इत्थम्भूता आत्मार्थिनः (जणा) जनाः-महापुरुषाः 'वंधणुम्मुक्का' बन्धनोन्मुक्ताः स्त्रीजालबन्धरहिततया सकलवंधनरहिताः सन्तः 'जीवियं' जीवितं असंयमजीवितम् उपलक्षणात् बालमरणमपि च 'नावकंखंति' नाऽवकांक्षन्ति किमर्थं जीवितं मरणं च नावकाङ्क्षन्तीत्याह-यतः 'हु' निश्चयेन 'वे' ते-स्त्रीसंगवर्जकाः 'जणा' जनाः 'आइमोक्खा' आदिमोक्षाः अत्र आदिशब्दः प्रधानार्थकस्तेन आदि प्रधानम् अन्यपुरुषार्थापेक्षया मोक्षः अशेषकर्मक्षयात्मको येषां ते आदिमोक्षाः, प्रधानभूतमोक्षाख्यपुरुषार्थार्थिताः अतएव ते जीवितं मरणंच नावकाङ्क्षन्तीति भावः ॥९॥

मूलम्-जीवियं पिट्ठओ किच्चा अंतं पावंति कम्मुणं ।
कम्मुणा संमुही भूया जे मग्ग मणुसासई ॥१०॥

छाया--जीवितं पृष्ठतः कृत्वा अन्तं प्राप्नुवन्ति कर्मणाम् ।
कर्मणा संमुखी भूता ये मार्गमनुशासति ॥१०॥

क्या, स्त्रियां ही समस्त परिग्रह का कारण हैं, वे स्त्रियों का सेवन नहीं करते हैं। ऐसे आत्मार्थी जन स्त्री के जाल से छुटकारा पाकर समस्त बन्धनों से मुक्त हो जाते हैं। वे न असंयम जीवन की इच्छा करते हैं और न बालमणकी। वे क्यों जीवन मरण की इच्छा नहीं करते? इसका उत्तर यह है कि स्त्री प्रसंग के त्यागी वे जगत् वासी जन आदिमोक्ष होते हैं। अर्थात् सर्व प्रथम मोक्षगामी होते हैं। इसी कारण जीवन मरण की इच्छा नहीं करते ॥९॥

ઉત્પન્ન કરવાવાળી છે. વધારે શું કહેવાય ? સ્ત્રિયો જ સઘળા પરિગ્રહનું કારણ છે, તેઓ સ્ત્રિયોનું સેવન કરતા નથી. એવા આત્માર્થી જન સ્ત્રીની જાળથી છૂટકારો પામીને સઘળા બંધનોથી મુક્ત થઈ જાય છે. તેઓ અસંયમી જીવનની ઇચ્છા કરતા નથી, તેમજ બાલમરણની પણ ઈચ્છા કરતા નથી. તેઓ જીવન મરણની ઇચ્છા કેમ કરતા નથી ? એનો ઉત્તર એવો છે કે-સ્ત્રી પ્રસંગનો ત્યાગ કરવા વાળા તેઓ જગતમાં રહેનારાઓ આદિ મોક્ષ હોય છે. અર્થાત્ સર્વ પ્રથમ મોક્ષગામી હોય છે. એજ કારણે જીવન મરણની ઇચ્છા કરતા નથી. ॥૯॥

अन्वयार्थः--जीवितेच्छां परित्यज्य ते किं कुर्वन्तीत्याह-ते असंयमजीवनेच्छारहिता महापुरुषाः 'जीवियं' जीवितम् असंयमजीवनं 'पिट्ठओ किचा' पृष्ठतः कृत्वा अनादृत्य जीवननिरपेक्षो भूत्वेत्यर्थः 'कम्मुणं' कर्मणां ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधानां चतुर्णां घातिकर्मणां वा (अंतं) अन्तं नाशं 'पावंति' प्राप्नुवन्ति सकलकर्मक्षपणेन मोक्षं प्राप्नुवन्तीत्यर्थः। (जे) ये सकलकर्मक्षपणासमर्थाः भवेयुस्ते

'जीवियं पिट्ठओ किच्चा' इत्यादि।

शब्दार्थ--'जीवियं-जीवितम्' असंयम जीवन को 'पिट्ठओ किच्चा-पृष्ठतः कृत्वा' अनादर करके 'कम्मुणं-कर्मणां' ज्ञानावरणीयादि आठ प्रकार के घातिया कर्म के 'अंतं-अन्तम्' अंतको 'पावंति-प्राप्नुवन्ति' प्राप्त करते हैं 'जे-ये' जो पुरुष सकलकर्म के क्षपण में असमर्थ होते हैं वे पुरुष 'कम्मुणा-कर्मणा' तप संयमआदि सदनुष्ठान रूप क्रिया से 'संमुहीभूया-संमुखीभूताः' मोक्षके सन्मुख होकर 'मग्गं मार्गम्' जिनोक्त-सम्यक् दर्शन ज्ञान चारित्ररूप मोक्षमार्ग को 'अणुसासई-अनुशासति' भव्यों को उपदेश करते हैं अर्थात् भव्यों को मोक्षमार्ग उपदेशद्वारा दिखाते हैं ॥१०॥

अन्वयार्थ--जीवन के प्रति निस्पृह होकर वे क्या करते हैं सो कहते हैं असंयमजीवन की इच्छा से रहित महापुरुष असंयमी जीवन को त्याग कर अर्थात् उससे निरपेक्ष होकर ज्ञानावरणीय आदि आठों कर्मों का या चार घातिया कर्मों का अन्त कर देते हैं और मोक्ष प्राप्त

जीवय पिट्ठओ किच्चा' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'जीवियं-जीवितम्' અસંયમ જીવનને 'पिट्ठओ किच्चा-पृष्ठतः कृत्वा' અનાદર કરીને 'कम्मुण-कर्मणां' જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ પ્રકારના ઘાતિયા કર્મના 'अंत-अन्तम्' અંતને 'पावंति-प्राप्नुवन्ति' પ્રાપ્ત કરે છે. 'जे-ये' જે પુરૂષ સકળ કર્મના ક્ષપણમાં અસમર્થ હોય છે તે પુરૂષ 'कम्मुणा-कर्मणा' તપ સંયમ વિગેરે સદનુષ્ઠાન રૂપ ક્રિયાથી 'संमुही भूया-संमुखीभूताः' મોક્ષની સન્મુખ બનીને 'मग्ग'-मार्गम्' જીનોક્ત સમ્યક્ દર્શન, જ્ઞાનચારિત્ર રૂપ મોક્ષમાર્ગને 'अणुसासइ-अनुशासति' ભવ્યોને ઉપદેશ કરે છે. અર્થાત્ ભવ્યોને ઉપદેશ દ્વારા મોક્ષમાર્ગ બતાવે છે. ॥૧૦॥

અન્વયાર્થ—જીવન પ્રત્યે નિસ્પૃહ થઈને તેઓ શું કરે છે? એ કહેવામાં આવે છે-અસંયમમય જીવનની ઈચ્છાથી રહિત મહાપુરૂષ અસંયમી જીવનનો ત્યાગ કરીને અર્થાત્ તેનાથી નિરપેક્ષ બનીને જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે આઠે કર્મોનો અથવા ચાર ઘાતિયા કર્મોનો અંત કરે છે. અને મોક્ષ પ્રાપ્ત

(कम्मुणा) कर्मणा तपःसंयमादि सदनुष्ठानरूपया क्रियया (संमुहीभूया) संमुखीभूताः अशेषकर्मक्षपणमार्गाभिमुखाः सन्तः (मग्ग) मार्ग-जिनोक्तं सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्ररूपम् (अणुसासई) अनुशासति भव्येभ्यः समुपदिशन्ति सदुपदेशस्य परम्परया मोक्षप्राप्तिहेतुत्वादिति ॥१०॥

टीका—जीवितेच्छां परित्यज्य किं कुर्वन्तीत्याह—ते असंयमजीवनेच्छारहिता महापुरुषाः 'जीवियं' जीवितम्—असंयमजीवितम् 'पिट्ठओ किच्चा' पृष्ठतः कृत्वा, अनादृत्य 'कम्मुणं' कर्मणां ज्ञानावरणीयादीनाम् 'अंतं' अन्तं—नाशं 'पावंति' प्राप्नुवन्ति। सदनुष्ठानकरणेन जीवननिरपेक्षाः सन्तः अशेषकर्मक्षयस्वरूपं मोक्षं प्राप्नुवन्तीत्यर्थः, 'जे' ये सकलकर्मक्षपणाऽसमर्थास्ते 'कम्मुणा' कर्मणा तपः संयमादिविशिष्टाऽनुष्ठानेन 'संमुहीभूया' संमुखीभूताः=सकलकर्म-

---

करते हैं। जो सकल कर्मों का क्षय करने में समर्थ होते हैं, वे पुरुष तप संयम आदि के अनुष्ठान से समस्त कर्मों को क्षपण करने के अभिमुख होकर सम्यग्दर्शन ज्ञान चारित्र तप रूप मोक्ष मार्ग का प्राणियों के हित के लिए भव्य जीवों को उपदेश देते हैं, क्योंकि मोक्षमार्ग का उपदेश भी परम्परा से मोक्ष का प्रापक होता है ॥१०॥

टीकार्थ—जीवन की इच्छा को त्याग कर क्या करते है? सो कहते हैं असंयम जीवन की इच्छा से रहित महापुरुष असंयममय जीवन को त्याग कर ज्ञानावरणीय आदि कर्मों का अन्त कर देते हैं अर्थात् सदनुष्ठान करके जीवन से निरपेक्ष होकर समस्त कर्मक्षय रूप मोक्ष प्राप्त कर लेते हैं। जो समस्त कर्मों का क्षय करने में असमर्थ होते हैं, वे तप संयम आदि का विशिष्ट अनुष्ठान करके मोक्ष के अभिमुख

કરે છે. જેઓ સકળ કર્મોનો ક્ષય કરવામાં સમર્થ હોય છે. તે પુરૂષ તપ સંયમ વિગેરેના અનુષ્ઠાનથી સઘળા કર્મોના ક્ષપણુ કરવામાં અભિમુખ થઇને સમ્યક્ દર્શન જ્ઞાનચારિત્ર તપ રૂપ મોક્ષ માર્ગનો પ્રાણિયોના હિત માટે ભવ્ય જીવોને ઉપદેશ આપે છે. કેમ કે-મોક્ષ માર્ગનો ઉપદેશ પણ પરંપરાથી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરાવનાર હોય છે. ॥૧૦॥

ટીકાર્થ--જીવનની ઇચ્છાનો ત્યાગ કરીને શું કરે છે? તે બતાવે છે. -અસંયમી જીવનની ઇચ્છાથી રહિત પુરૂષ અસંયમ મય જીવનનો ત્યાગ કરીને જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે કર્મોનો અંત કરી દે છે અર્થાત્ સદનુષ્ઠાન કરીને જીવનથી નિરપેક્ષ થઇને સમસ્ત કર્મ ક્ષય રૂપ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી લે છે, જે સમસ્ત કર્મોનો ક્ષય કરવામાં અસમર્થ હોય છે, તેઓ તપ, સંયમ, વિગે-

क्षयस्वरूपमोक्षस्याऽभिमुखीभूताः सन्तः 'मग्गं' मार्गम्=सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रात्मकम् 'अणुसासई' अनुशासति, प्राणिनां हिताय भव्येभ्यः समुपदिशंति मोक्षमार्गोपदेशस्यापि परम्परया मोक्षप्रापकत्वादिति ॥१०॥

मूलम्—अणुसासणं पुढो पाणी वसुमं पूयणासए ।
अणासए जए दंते दढे आरयमेहुणे ॥११॥

छाया—अनुशासनं पृथक् प्राणिषु वसुमान् पूजानास्वादकः ।
अनाशयो यतो दान्तो दृढ आरत मैथुनः ॥११॥

होकर सम्यग् दर्शन ज्ञान चारित्र और तप रूप मोक्षमार्ग का प्राणियों के हितके लिए भव्य जीवों को उपदेश देते हैं, क्योंकि मोक्षमार्ग का उपदेश भी परम्परा से मोक्षप्राप्ति का कारण है ॥१०॥

'अणुसासणं पुढो पाणी' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'अणुसासणं-अनुशासनम्' सदुपदेश 'पाणी-प्राणिषु' प्राणियों में 'पुढो-पृथक्' भिन्न भिन्न होता है 'वसुमं-वसुमान्' संयमवान् तथा 'पूयणासए-पूजानास्वादकः' पूजासत्कार की इच्छा न रखनेवाले अत एव 'अणासए-अनाशयः' पूजा में रुचि न रखनेवाला तथा 'जए-यतः' संयममें प्रयत्नवान् तथा दंते-दान्तः' इन्द्रिय और नो इन्द्रिय का दमन करने वाला अर्थात् जितेन्द्रिय अत एव 'दढे-दृढः' दृढ तथा 'आरयमेहुणे-आरतमैथुनः' मैथुन रहित पुरुष मोक्ष गमन योग्य होता है ॥११॥

રેનું વિશેષ પ્રકારથી અનુષ્ઠાન કરીને મોક્ષની સન્મુખ થઇને સમ્યક્ દર્શન સમ્યક્જ્ઞાન, સમ્યક્ ચારિત્ર, અને સમ્યક્ તપ રૂપ મોક્ષમાર્ગનો પ્રાણિયોના હિત માટે ભવ્ય જીવોને ઉપદેશ આપે છે. કેમકે-મોક્ષમાર્ગનો ઉપદેશ પણ પરંપરાથી મોક્ષપ્રાપ્તિના કારણ રૂપ છે. ॥૧૦॥

'अणुसासणं पुढो पाणी' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'अणुसासणं-अनुशासनम्' સદુપદેશ 'पाणी-प्राणिपु' પ્રાણિયોમાં 'पुढो-पृथक्' અલગ અલગ હોય છે 'वसुमं-वसुमान्' સંયમવાન્ તથા 'पूयणासए-पूजनास्वादक' પૂજા સત્કારની ઇચ્છા ન રાખવાવાળા અતએવ 'अणासए-अनाशयः' પૂજામાં રૂચિ ન રાખવાવાળા તથા 'जए-यतः' સંયમમાં યત્નવાન્ તથા 'दते-दान्त' ઇન્દ્રિય અને નોઈન્દ્રિયનું દમન કરવાવાળા અર્થાત્ જીતેન્દ્રિય અતએવ दढे-दृढः' દૃઢ તથા 'आरयमेहुणे-आरतमैथुन.' મૈથુનને વર્જીત કરનાર પુરૂષ મોક્ષ ગમન કરવાને યોગ્ય કહેવાય છે. ॥૧૧॥

अन्वयार्थः--मोक्षाभिमुखानामनुशासनं प्रदर्शयति-मोक्षाभिमुखा यदनुशासति तत् (अणुसासणं) अनुशासनं सदुपदेशः, तत् (पाणी) प्राणिषु-जगज्जन्तुषु (पुढो) पृथक् भिन्नं भिन्नं वर्त्तते भिन्नभिन्नतया तत् परिणमते न तु समानतया, तत्तज्जीवानां तत्तदन्तःकरणस्य भिन्नभिन्नस्वभावत्वात्। तेनानुशासनेन कश्चिदेव मोक्षाभिमुखो भवति न तु सर्वे, योऽनुशासकः स कीदृशो भवेदित्याह-(वसुमं) वसुमान्-वसु=धनं मुनेर्धनं तु संयम एव तद्वान् वसुमान्=संयमवान्, तथा (पूयणासए) पूजानास्वादकः-पूजा=सत्कारः तस्या अनास्वादकः मनोवाक्कायैरनुमोदकः, अतएव (अणासए) अनाशयः पूजाद्यभिप्रायवर्जितः, अतएव (जए) यतः-प्रयतः संयमे यत्नवान्, कुतः? (दंते) दान्तः-इन्द्रियनोइन्द्रियदमकः अतएव (दढे) दृढः-देवादिभिरप्यविचलितस्वभावः, कुत एवम्-(आरयमेहुणे)

अन्वयार्थ--मोक्ष के सन्मुख हुए महापुरुषों के अनुशासन के विषय में कहते हैं उन मोक्षाभिमुख पुरुषों का अनुशासन जगत् के जीवों में भिन्न भिन्न रूप में परिणत होता है, समान रूप में नहीं, क्योंकि विभिन्न प्राणियों का अन्तःकरण भिन्न भिन्न स्वभाव वाला होता है। उस अनुशासन से कोई कोई ही मोक्ष की ओर संमुख होता है, सभी नहीं। अनुशासक कैसा हो, सो कहते हैं-'वसु' का अर्थ है धन, मुनि का धन संयम ही है। अतएव 'वसुमान्' का अर्थ संयमवान् समझना चाहिए। जो संयमवान् है, आदर सत्कार का अस्वादन या अनुमोदन नहीं करता आदर सत्कार आदि की इच्छा से रहित होता है, संयम में यतनावान् होता है, इन्द्रियों का और मन का दमन करने वाला है, देव आदि भी जिसे चलायमान नहीं कर सकते,

---

અન્વયાર્થ--મોક્ષની સન્મુખ ઉપસ્થિત થયેલ મહાપુરૂષોના અનુશાસન સંબંધમાં કહે છે. એ મોક્ષાભિમુખ પુરૂષોનું અનુશાસન જગતના જીવોમાં જુદા જુદા પ્રકારથી પરિણત થાય છે. સરખી રીતે નહીં. કેમકે-જુદા જુદા પ્રાણિયોના અંતઃકરણો જુદા જુદા સ્વભાવવાળા હોય છે. એ અનુશાસનથી કોઈ કોઇ પુરૂષો જ મોક્ષની તરફ જનાર હોય છે બધા નહીં. અનુશાસક કેવા હોય? તે સંબંધમાં કહે છે કે-'વસુ' અર્થાત્ ધન, મુનિનું ધન સંયમ જ હોય છે. તેથી જ 'વસુમાન્' નો અર્થ સયમવાન્ એ પ્રમાણે સમજવો જોઈએ. જેઓ સંયમવાન્ છે, આદર સત્કારનું આસ્વાદન અથવા અનુમોદન કરતા નથી. આદર સત્કાર વિગેરેની ઇચ્છા રહિત હોય છે. સંયમમાં યતનાવાન્ હોય છે. ઇન્દ્રિયોનું અને મનનું દમન કરવાવાળા છે, દેવ વિગેરે પણ

आरतमैथुनः—आगतभोगेच्छः उपलक्षणात् त्यक्तसर्वेच्छावान् य एतादृशविशेषणविशिष्टो भवति स एव मोक्षाभिमुखो भवितुमर्हतीति भावः ॥११॥

टीका—मोक्षाभिमुखानामनुशासनं प्रदर्शयति-'अनुसासणं' अनुशासनम् मोक्षाभिमुखानामुपदेशः, अनुशास्यन्ते सन्मार्गाय अभिमुखी क्रियन्ते जीवाः सदसद्विवेकेन येन, तत्-अनुशासनम् धर्मदेशना तदनुशासनं पुनः 'पाणी' प्राणीषु-जीवेषु 'पुढो' पृथक् पृथक् भवति। यद्यपि सर्वज्ञमुखात्-एकविधमेवाऽनुशासनं निस्सरति, तथापि-श्रोतृणां भेदात्-बहुशः परस्परं भिद्यत एव तदनुशासनम्। यथा-वारिदविमुक्तमुदकं-एकरसमपि तत्तद्देशविभागविभक्तपृथिवीविकारा-

---

क्योंकि वह मैथुन से रहित होता है अर्थात् समस्त भोगेच्छाओं का त्यागी होता है, जो इन विशेषणों से विशिष्ट होता है, वही मोक्ष की ओर अभिमुख (संमुख) होने योग्य होता है ॥११॥

टीकार्थ--मोक्षाभिमुख पुरुषों के अनुशासन के विषय में कहते हैं-जिस सत् असत् विवेक के द्वारा जीव मोक्ष के सन्मुख होते हैं, वह अनुशासन कहलाता है। उसे धर्मदेशना भी कहते हैं। वह अनुशासन जीवों में भिन्न भिन्न रूप से परिणत होता है। यद्यपि भगवान् के मुख से एक ही प्रकार की धर्मदेशना निकलती है, तथापि श्रोताओं की विभिन्नता के कारण धर्मदेशना में भी अन्तर पड़जाता है। जैसे मेघों से गिरा हुआ जल स्वभावतः एक से रस वाला होता है, फिर भी अमुक देशों में विभक्त पृथ्वी के विकारों के कारण वह अनेक

જેને ચલાયમાન કરી શકતા નથી. કેમકે-તે મૈથુનથી રહિત હોય છે. અર્થાત્ સઘળી ભોગેચ્છાનો ત્યાગ કરવાવાળા હોય છે. જેઓ આ વિશેષણોથી વિશિષ્ટ હોય છે, એજ મોક્ષની તરફ અભિમુખ (સંમુખ) થવાને યોગ્ય હોય છે ॥૧૧॥

ટીકાર્થ—મોક્ષાભિમુખ પુરૂષોના અનુશાસનના સંબંધમાં કહે છે-જે સત્ અસત્ વિવેક દ્વારા જીવ મોક્ષની સન્મુખ હોય છે, તે અનુશાસન જીવોમાં ભિન્ન ભિન્ન રૂપથી પરિણત થાય છે. જો કે-ભગવાનના મુખેથી એક જ પ્રકારની ધર્મદેશના નિકળે છે, તો પણ શ્રોતાઓના ભિન્ન પણાને કારણે ધર્મદેશનામાં પણ અંતર પડિ જાય છે. જેમ મેઘોમાંથી પડેલ જળ સ્વભાવથી એક સરખા રસ વાળું હોય છે, તો પણ અમુક અમુક દેશોમાં જુદા પ્રકારની જમીનના વિકારોના કારણે તે અનેક પ્રકારના થઇ જાય છે.

नाश्रित्याऽनेकधा भिद्यते। नारिकेलनिम्बजंबीरादौ यथोक्तवर्णितभेदस्य सर्वोऽनुभवसिद्धत्वात्। तथाचोक्तम्—

'देशना लोकनाथानां सत्त्वाशयवशांवदाः।
भिद्यन्ते बहुधा लोके उपायैर्बहुभिः पुनः ॥१॥इति॥

यद्यपि भव्ये एव तदनुशासनं फलति न तु तदभव्ये, तथापि तत्र सर्वोपायज्ञस्य भगवतो नो दोषः, किन्तु तत्र तत्र तादृशजीवानामेव स दोषो यत्तदन्तःकरणेन सह तथा परिणमति। उक्तंच—

'सद्धर्मबीजवपनानघकौशलस्य,
यल्लोकबान्धव! तवापि खिलान्यभूवन।
तन्नाद्भुतं खगकुलेष्विह तामसेषु
सूर्यांशवो मधुकरी चरणावदाताः ॥१॥इति॥

प्रकार का हो जाता है। नारियल नीम और नींबू आदि में उक्त विभिन्नता सभी को अनुभव में आती है। कहा है 'देशना लोक नाथानाम्' इत्यादि।

'लोक के नाथों–तीर्थंकरों की देशना श्रोता जीवों के अभिप्राय के अनुसार इस लोक में अनेक प्रकार की हो जाती है और वह अनेक कारणों से नाना रूपों में परिणत होती है।'

यद्यपि भगवान् की धर्मदेशना भव्य जीव में ही फलवान् होती है, अभव्य में नहीं, तथापि सभी उपायों के ज्ञाता भगवान् का इसमें कोई दोष नहीं है। यह तो उन श्रोताओं का ही दोष है कि उनके अन्तःकरण के संसर्ग से वह उस प्रकार परिणत हो जाती है। कहा भी है–'सद्धर्मबीजवपनानघ कौशलस्य' इत्यादि।

નારીયેલ, લીમડો અને લીંબૂ વિગેરેમાં તે ભિન્નપણુ બધાને અનુભવમાં આવે છે, કહ્યું પણ છે કે–'देशना लोकनाथानाम्' ઈત્યાદિ

લોકનાનાથો—તીર્થંકરોની દેશના શ્રોતાજનોના અભિપ્રાય પ્રમાણે આ લોકમાં અનેક પ્રકારની થઇ જાય છે અને તે અનેક કારણોથી અનેક રૂપોમાં પરિણમી જાય છે

જો કે ભગવાનની ધર્મદેશના ભવ્ય જીવમાંજ ફલવાન્ હોય છે, અભવ્યમાં નહીં, તો પણ સઘળા ઉપાયોના જાણનારા ભગવાનનો આમાં કાંઈજ દોષ નથી. આ તો તે શ્રોતાઓનો જ દોષ છે કે–તેમના અંતઃકરણના સંસર્ગથી તે એ રીતે પરિણત થઈ જાય છે. કહ્યું પણ છે કે–'सद्धर्मबीजवपना नघकौशलस्य' ઈત્યાદિ

हे लोकमित्र! अत्युत्तमधर्मरूपबीजवपने यद्यपि भवान् अतीव कुशलः तथापि यत्र क्वचन भवतः सदुपदेशो निरर्थको जायते तत्र नाश्चर्यम्, यत उलूकादि तामसपक्षिणां सूर्यप्रकाशोऽपि मधुकरचरणवत् कृष्णो दृश्यते इति।

योऽनुशासकः स कीदृशः स्यादित्याह–'वसुमं' वसुमान् वसु–धनम्, तच्च मोक्षार्थं प्रवृत्तस्य संयम एव, तादृशं संयमाख्यं वसु विद्यते यस्यासौ वसुमान् संयमवान् तथा 'पूयणासए' पूजानास्वादकः पूजा–सत्कारः तस्या अनास्वादकः त्रिकरणत्रियोगैरपि अननुमोदकः। यद्वा–पूजा देवादिकृतमपि न स्वादयति यः

'हे लोक के बन्धु भगवान्! सद्धर्म रूपी बीज को बोने में आपका कौशल निपुणता सर्वथा निर्दोष है उसमें कोई त्रुटि नहीं होती फिरभी आप के लिए भी कोई–कोई भूमि ऊपर सिद्ध होती है। अर्थात् कई जीवों पर उसका कोई प्रभाव नहीं पड़ता। इसमें आश्चर्य की बात नहीं, क्योंकि अंधकार में विचरण करने वाले कुछ पक्षी ऐसे भी होते हैं। जिन्हें सूर्य की किरणें भी भ्रमर के पैर के समान काली ही नजर आती हैं।

अनुशासक अर्थात् धर्मोपदेशक कैसा होना चाहिए सो कहते हैं–वह संयम रूपी धन से युक्त हो क्योंकि मोक्ष के लिए प्रवृत्ति करने वाले का धन संयम ही है वह आदर सत्कार का अनास्वादक हो अर्थात् तीन करण और तीन योग से अपने सत्कार सन्मान की अनुमोदना न करे अथवा देवादिकों द्वारा की जाने वाली सेवा का आस्वा·

હે લોકના બન્ધુ ભગવન્! સદ્ધર્મ રૂપી બીજને વાવવામાં આપની કુશળતા–નિપુણપણુ સર્વથા નિર્દોષ છે. તેમાં કાંઈ જ ત્રુટિ નથી હોતી, તો પણુ આપને માટે પણુ કોઈ કોઈ ભૂમિ ઉપર સિદ્ધ થાય છે. અર્થાત્ કોઈ જીવો પર તેનો કોઈ પ્રભાવ પડતો નથી. એમાં આશ્ચર્ય જેવું કાંઈ નથી, કેમકે–અંધારામાં વિચરવા વાળા કેટલાક પક્ષી એવા પણુ હોય છે કે–જેઓને સૂર્યના કિરણો પણુ ભમરાના પગની જેમ કાળા કાળા જોવામાં આવે છે.

અનુશાસક અર્થાત્ ધર્મોપદેશક કેવા હોવા જોઈએ? તે બતાવવામાં આવે છે, તે સંયમ રૂપી ધનથી યુક્ત હોય, કેમકે–મોક્ષને માટે પ્રવૃત્તિ કરવાવાળાનું ધન સંયમ જ છે. તે આદર સત્કારના અનાસ્વાદક હોય અર્થાત્ ત્રણુ કરણુ અને ત્રણુ યોગથી પોતાના સત્કાર સન્માનનું અનુમોદન ન કરે. અથવા દેવાદિકો દ્વારા કરવામાં આવનારી સેવાનો સ્વાદ ન કરે. કેમ તે ગ્રહણુ

सः पूजानास्वादकः। कुतो न स्वादयति-अत आह-'अणासए' अनाशयः, आशयः अभिलाषद्योतकोऽभिप्रायः, इच्छा वा, स न विद्यते यस्य सोऽनाशयः। तथा 'जए' यतः प्रयतः संयमे यत्नवान् सदा निरतिचारः संयमवानित्यर्थः। कुतो यतः अयम् यतः प्रयतः संयमे यत्नवान् सदा निरतिचारः संयमवानित्यर्थः। कुतो यतः अयम् 'दते' दान्तः इन्द्रिय नो इन्द्रिय दमनशीलः, कथमीदृशस्तत्राह-'दढे' दृढः-देवादिकृतविषयादिप्रलोभनैरपि अविचलितस्वभावः। कुत एवम् 'आरयमेहुणे' आरतमैथुनः आरतमुपरतं निवारितं मैथुनमब्रह्मचर्यं यस्य स आरतमैथुनः निरस्तशब्दादिविषयाभिलाषः, प्राणातिपातादिविरतिमत्त्वात्। मोक्षमार्गसाधकायतचारित्रवत्त्वाच्च। अथानुशासकस्य विशेषणसार्थकतामाह-स वसुमान् संयमधनत्वात्, पूजानास्वादकः सत्काराद्यननुमोदकत्वात्, अनाशयः-

दन न करे। क्यों आस्वादन न करे? इसका उत्तर यह है कि वह अभिलाषा, प्रयोजन या इच्छा से रहित हो। संयम में यतनावान् हो अर्थात् निरतिचार संयम का पालन करे। इन्द्रिय और मन को दमन करने वाला हो। ऐसा भी क्यों हो? इस कारण कि देवता आदि के वैषयिक प्रलोभनों के होने पर भी धर्म से विचलित नहीं होता और विचलित न होने का कारण यह है कि वह मैथुन आदि इन्द्रिय संबंधी भोगों से विरत होता है। वह प्राणातिपात आदि पापों से निवृत्त होता है, मोक्षमार्ग का साधक होता है और आयत (दीर्घ) चारित्रवान् होता है। इस कारण उसमें शब्दादि विषयों की अभिलाषा नहीं होती।

तात्पर्य यह है कि सच्चा अनुशासक अर्थात् उपदेष्टा (उपदेशक) वही होता है जो संयम रूपी धन से युक्त हो, सत्कार आदि का अनु-

ન કરવી? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એવો છે કે-આ અભિલાષા, પ્રયોજન અથવા ઈચ્છાથી રહિત હોય છે. સંયમમાં યતનાવાળા હોવું અર્થાત્ નિરતિચાર સંયમનું પાલન કરે ઈન્દ્રિય અને મનનું દમન કરવા વાળા હોય એવું પણ કેમ હોય? એ કારણે કે દેવતા વિગેરેના વિષય સંબંધી પ્રલોભનો હોવા છતાં પણ ધર્મથી ચલાયમાન થતા નથી, અને ચલાયમાન ન થવાનું કારણ તે મૈથુન વિગેરે ઈન્દ્રિય સંબંધી ભોગોથી વિરત હોય છે, તે પ્રાણાતિપાત વિગેરે પાપોથી નિવૃત્ત હોય છે. મોક્ષમાર્ગના સાધક હોય છે. અને આયત (દીર્ઘ) ચારિત્રવાન્ હોય છે. તે કારણથી તેમા શબ્દ વિગેરે વિષયોની અભિલાષા-ઈચ્છા હોતી નથી.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે--સાચો અનુશાસક અર્થાત્ ઉપદેશક એજ હોય છે કે જે સયમ રૂપી ધનવાળો સત્કાર વિગેરેનું અનુમોદન ન કરતાં

इच्छारहितत्वात्, यतः संयमयत्नत्वात्, दान्तः इन्द्रिय नोइन्द्रियदमनशीलत्वात्, दृढः अनुकूलप्रतिकूलोपसर्गैरविचलनीयत्वात्, आरतमैथुनः भोगेच्छारहितत्वात्। य एतादृशोऽनुशासको भवेत् स एव मोक्षाभिमुखो भवितुमर्हतीति भावः ॥११॥

मूलम्—णीवारे व ण लीएज्जा छिन्नसोए अणाविले।
अणाउले सया दंते संधिं पत्ते अणेलिसं ॥१२॥

छाया—नीवार इव न लीयेत छिन्नस्रोता अनाविलः।
अनाकुलः सदा दान्तः संधिं प्राप्तोऽनीदृशम् ॥१२॥

मोदन न करके अपनी सेवा का आस्वादन न करे, इच्छा रहित होने के कारण निस्पृह हो, संयम में यतनावान् हो, इन्द्रियों का और मन का दमन करने वाला हो, अनुकूल और प्रतिकूल परीषह और उपसर्गों से चलायमान न होने के कारण दृढ हो तथा भोग की इच्छा से रहित होने के कारण मैथुन त्यागी हो। जो ऐसा अनुशासक होता है, वही मोक्षाभिमुख हो सकता है ॥११॥

'णीवारेव ण लीएज्जा' इत्यादि।

शब्दार्थ—मैथुन को त्याग करने वाला मुनि 'णीवारेव–नीवार इव' जालमें बांधने के लिए उसमें डाले हुए धान्य में कपोत आदि प्राणियों के जैसे 'ण लीएज्जा–न लीयेत' स्त्रीसंग में लीन न हो अर्थात् साधु स्त्री सेवन न करे 'छिन्नसोए–छिन्नस्रोताः' जिसने विषयभोग रूप आश्रवद्वार को काट डाला है, अत एव 'अणाविले–अनाविलः' राग-

પોતાની સેવાનુ આસ્વાદન ન કરે. ઇચ્છા રહિત હોવાના કારણે નિસ્પૃહ હોય, સંયમમા યતનાવાન્ હોય, ઇન્દ્રિયો અને મનનું દમન કરવા વાળા હોય, અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ પરીષહ અને ઉપસર્ગોથી ચલાયમાન્ ન હોવાને કારણે દૃઢ હોય, તથા ભોગની ઇચ્છા થી રહિત હોવાથી મૈથુનનો ત્યાગ કરવાવાળા હોય, આવા જે ઉપદેશક હોય છે, એજ મોક્ષમાં જવાની ઇચ્છાવાળા–મોક્ષાભિમુખ હોઈ શકે છે. ॥૧૧॥

णीवारेव ण लीएज्जा' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—મૈથુનનો ત્યાગ કરવાવાળો મુનિ 'णीवारेव–नीवार इव' જાળમાં ફસાવવા માટે તેમા નાખવામા આવેલ ધાન્યમાં કબૂતર વિગેરે પક્ષિઓની જેમ 'ण लीएज्जा–न लीयेत' સ્ત્રીસંગમા લીન ન થવું અર્થાત્ સાધુએ 'સ્ત્રીનું સેવન ન કરવુ 'छिन्नसोए–छिन्नस्रोता.' જેણે વિષય ભોગ રૂપ આસ્રવ દ્વારને છેદી નાખ્યું છે અતએવ 'अणाविले–अनाविल.' રાગદ્વેષ આદિ મળથી જે રહિત છે એવં 'अणाउले–अनाकुल.' સ્વસ્થ ચિત્ત બનીને 'सया

अन्वयार्थः—अथ (आरतमैथुनः) इत्यनेन किम्? इत्यत्रोपदेशमाह–आरतमैथुनो मुनिः (णीवारेव) नीवारे इव–नीवारे जाले बन्धनार्थं प्रक्षिप्ते धान्यकणे कपोतशूकरादि प्राणी इव (ण लीएज्जा) न लीयेत–स्त्रीसङ्गे लीनो न भवेत्। यथा सूकरो धान्यकणासक्त्या जाले बद्धः कुमरणेन म्रियते, तथैव मनुष्योऽपि नीवारसदृशे स्त्रीसङ्गे लीनो भूत्वा तन्मोहजालबद्धो बालमरणेन म्रियतेऽतो मुनि र्न तत्रासक्तिं भजेदिति भावः। कीदृशः सन्नित्याह–(छिन्नसोए) छिन्नस्रोताः अवरुद्धप्राणातिपातादिपापागमनमार्गः, अतएव (अणाविले) अनाविलः रागद्वेषादि

द्वेष आदि मलसे जो रहित है एवं 'अणाउले–अनाकुलः' स्वस्थचित्त होता हुआ 'सया दंते–सदा दान्तः' सदैव वशीकृतेन्द्रिय होनेवाला मुनि 'अणेलिसं–अनीदृशम्' अनुपम ऐसी 'संधिं–सन्धिम्' भावसमाधि को 'पत्ते–प्राप्तः' प्राप्त करता है ॥१२॥

अन्वयार्थ—मैथुन से विरत होने का फल क्या होता है, यह यहां कहा जाता है–जैसे बन्धन में फांसने के लिए धान्य के दाने बिखेर दिये जाते हैं और कपोत शूकर आदि जीव उनके लोभ में न आकर फंस जाते हैं, इस प्रकार साधु स्त्री के जाल में फंसे। तात्पर्य यह है कि जैसे शूकर धान्य कणों में आसक्त होकर जाल में फंस जाता है और बुरी मौत से मरता है, उसी प्रकार मनुष्य धान्य कणों के समान स्त्री के बन्धन में पड़कर बालमरण से मरता है, अत एव मुनि उसमें आसक्ति न धारण करे।

दंते–सदा दान्तः' સદા ઈન્દ્રિયોને વશ રાખવાવાળો મુનિ 'अणेलिसं–अनीदृशम्' અનુપમ એવી 'संधिं–सन्धिम्' ભાવ સમાધિને 'पत्ते–प्राप्तः' પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૧૨॥

અન્વયાર્થ—મૈથુનથી વિરત થવાથી શું ફળ થાય છે? એ અહિં કહેવામાં આવે છે. જેમ બંધનમાં ફસાવવા માટે અનાજના કણો વેરવામાં આવે છે. અને કબૂતર વિગેરે જીવો તે કણોને પ્રાપ્ત કરવાના લોભથી આવીને ફસાઈ જાય છે. એજ પ્રમાણે સાધુએ સ્ત્રિયોની જાળમાં ફસાવુ નહી.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે–જેમ કબૂતર વિગેરે ધાન્યના કણોમાં આસક્ત થઈને જાળમાં ફસાઈ જાય છે, અને ખરાબ મોતથી મરે છે. એજ પ્રમાણે મનુષ્ય ધાન્ય કણોસરખી સ્ત્રિઓના બંધનમાં પડીને બાલમરણથી મરે છે. તેથી જ મુનિએ તેમાં આસક્ત થવું નહીં.

कालुष्यरहितः निर्मल इत्यर्थः, यतो रागद्वेषादिरहितस्ततः (अणाउले) अनाकुल आकुलताकारणराहित्येन स्वस्थचित्तः, कुतः? (सया दंते) सदा दान्तः निरन्तरं वशीकृतेन्द्रियः स्यात्। एतेन किमित्याह-एतादृशो मुनिः (अणेलिसं) अनीदृशं अनन्यसदृशं (संधिं) सन्धि-भावसन्धि कर्मविवरलक्षणम् (पत्ते) प्राप्तो भवतीति॥१२॥

टीका—अथ मैथुनत्यागविषये समुपदिशति-'णीवारे इव ण लीएज्जा' नीवारे इव न लीयेत स्त्रीषु, यथा कपोतशूकरादिप्राणी धान्यकणलोभेन जाले पतितो व्याधैः परिगृहीतो मार्यते। एवं पुरुषोऽपि अल्पकालिकवस्तुतविषय-लोभेन स्त्रीषु संसक्तः संसज्यमान एव संसारमोहजाले पतितः स्वकृतकर्मभिर्मार्यते। अतो मुनि र्नीवारसदृशस्त्रीषु न संसक्तो भवेत्। विवेकवान् मुनिः स्त्रियम्, संसार-

---

जिसने स्रोतों को अवरुद्ध कर दिया है अर्थात् पाप के आगमन के मार्ग को रोक दिया है जो अनाविल अर्थात् रागादि की कलुषता से रहित होने से निराकुल है तथा इन्द्रियों को वशीभूत करने वाला है, ऐसा मुनि अनुपम भावसमाधि को प्राप्त करता है ॥१२॥

टीकार्थ—यहां मैथुन त्याग के विषय में उपदेश देते हैं धान्य कणों के समान स्त्री में गृद्ध न हो, अर्थात् कबूतर एवं शूकर आदि प्राणी जैसे धान्यकणों के लोभ में आकर जाल में पड़ जाते हैं और व्याध के द्वारा पकडे जाकर मारे जाते हैं, इसी प्रकार पुरुष भी अल्पकालिक विषय लोभ में पड़ कर स्त्रियों में आसक्त होकर मोहजाल में फंसता है और अपने किये कार्यों से मारा जाता है। अतएव मुनि धान्य कणों

જેણે સ્રોતોને રોકી દીધેલ છે. અર્થાત્ પાપના આવવાના માર્ગને રોકી દીધો છે, તથા જે અનાવિલ અર્થાત્ રાગાદિની કલુષતા વિનાના છે, જે આકુલતાને કારણે રાગ દ્વેષથી, રહિત હોવાથી નિરાકુલ છે, તથા ઈન્દ્રિયોને વશ કરવાવાળા છે એવા મુનિ અનુપમ ભાવસમાધિને પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૧૨॥

ટીકાર્થ—અહિયાં મૈથુન ત્યાગના સંબંધમાં ઉપદેશ આપવામાં આવે છે-ધાન્ય-અનાજના દાણા સમાન સ્ત્રિયોમાં આસક્ત ન થવું. અર્થાત્ કબૂતર અને સૂકર વિગેરે પ્રાણિયો જેમ અનાજના દાણાના લોભમાં આવીને જાળમાં ફસાઈ જાય છે. અને શિકારી દ્વારા પકડાઈને મારી નાખવામાં આવે છે, એજ પ્રમાણે પુરૂષ, પણ અલ્પકાળના વિષયના લોભમાં પડીને સ્ત્રિયોમાં આસક્ત થઈને મોહ જાળમાં ફસાઈ જાય છે, અને પોતાના કરેલ કર્મોથી

बन्धकारणं जानीयात्। उक्तंच—

'संसार तव दुस्तार, पदवी न दवीयसी।
अन्तरा दुस्तरा न स्यु र्यदि रे'मदिरेक्षणाः ॥१॥

अतो नीवारतुल्यं स्त्रीप्रसङ्गं ज्ञात्वा, ज्ञाततत्त्वस्तत्रासक्तिं न कुर्यात्। किं भूतः सन्नित्याह–'छिन्नसोए' छिन्नस्रोताः छिन्नानि अपनीतानि स्रोतांसि संसाराऽवतरणद्वाराणि, विषयोन्मुखेन्द्रियप्रवर्त्तनानि। यद्वा–छिन्नानि अवरुद्धानि स्रोतांसि आस्रवद्वाराणि प्राणातिपातादीनि, येन–स छिन्नस्रोताः निरुद्धपापागममार्गः

के समान स्त्रियों में आसक्त न हो। विवेकवान् मुनि स्त्री को कर्मबन्धन का कारण जाने। कहा भी है—'संसार तव दुस्तार' इत्यादि।

'अरे संसार! अगर बीच में यह दुस्तर स्त्रियां आड़ी न आ जाती तो तेरी यह दुस्तर पदवी कोई महत्त्व न रखती। अर्थात् स्त्रियों के मोह को जीतना ही वास्तव में दुस्तर है। इसी मोह के कारण संसार दुस्तर कहा गया है। जिसने स्त्री संबंधी मोह को जीत लिया, उसके लिए संसार दुस्तर नहीं रह जाता–सुतर हो जाता है।'

अतएव स्त्रीप्रसंग को नीवार धान्यकणों के समान जान कर तत्त्ववेत्ता स्त्रियों में आसक्ति धारण न करे। वह स्रोतों को बन्द कर दे अर्थात् संसार में गिराने के द्वारों को इन्द्रियों के विषयों की ओर प्रवृत्ति को त्याग दे। अथवा पाप के आगमन के मार्ग को हिंसा आदि

મરાઈ જાય છે, તેથી મુની અનાજના દાણા સરખી સ્ત્રિયોમાં આસક્ત ન થાય, વિવેકવાન્ મુનિ સ્ત્રિને કર્મબંધનુ કારણ સમજે. કહ્યું પણ છે કે–

'સસાર તવ દુસ્તાર' ઈત્યાદિ

'અરે સંસાર! અગર વચમાં આ દુસ્તર–ન પાર પામી શકાય તેવી સ્ત્રિયો વચમાં ન આવત તો તારી આ 'દુસ્તર' પદવી કોઈ પ્રકારનું મહત્વ રાખી ન શકત, અર્થાત્ સ્ત્રિયોના મોહને જીતવો એજ વાસ્તવિક દુસ્તરતા છે, આ મોહના કારણે જ સંસારને દુસ્તર કહેલ છે, જેણે સ્ત્રી સંબંધી મોહને જીતી લીધો છે, તેને માટે સંસાર દુસ્તર થઇ શકતો નથી; અર્થાત્ સુતર સરળ પણાથી પાર પમાય તેવો બની જાય છે.

એથી જ સ્ત્રી પ્રસંગને નીવાર–ધાન્ય કણોની જેમ સમજીને તત્વવેત્તા –તત્વને જાણનારા સ્ત્રિયોમાં આસક્તિ ધારણ ન કરે તે સ્રોતોને બન્ધ કરી દે અર્થાત્ સંસારમાં પાડવાના દ્વારો–માર્ગોને ઈન્દ્રિયોના વિષયો તરફની પ્રવૃત્તિથી રોકી દે અથવા પાપના આવવાનાં માર્ગને એટલે કે પ્રાણાતિપાત

तथा 'अणाविले' अनाविलः रागद्वेषादिकालुष्यरहितः अतएव 'अणाउले' अनाकुलः-विषयेषु-अप्रवर्त्तनात् स्वस्थचित्तः। तथा-'सया' सदा सर्वकालम् 'दंते' दान्तः इन्द्रिय नोइन्द्रियनिग्रहवान् ईदृशः पुरुषः 'अणेलिसं' अनीदृशम्-अनन्य सदृशम् 'संधि' सन्धि-कर्मविवरलक्षणं भावसन्धिम् 'पत्ते' प्राप्तो भवतीति ॥१२॥

मूलम्-अणेलिसस्स खेयन्ने ण विरुज्झिज्ज केणइ।
मणसा वयसा चेव कायसा चेव चक्खुमं ॥१३॥

छाया—अनीदृशस्य खेदज्ञो न विरुध्येत केनचित्।
मनसा वचसा एव कायेन एव चक्षुष्मान् ॥१३॥

पापों को नष्ट कर दे। रागद्वेष के कालुष्य से रहित हो अनाकुल हो, अर्थात् विषयों में प्रवृत्ति न करने के कारण स्वस्थचित्त हो, सदा इन्द्रियों और मन को दमन करे। इस प्रकार का महापुरुष अनुपम भावसमाधि को अर्थात् कर्म विवर रूप स्थिति को प्राप्त करता है ॥१२॥

'अणेलिसस्स खेयन्ने' इत्यादि।

शब्दार्थ—'अणेलिसस्स-अनीदृशस्य' अनन्य के समान संयम में 'खेयन्ने-खेदज्ञः' जो निपुण पुरुष 'मणसा-मनसा' अंतःकरण से 'वयसा चेव-वचसा एव' वचन से 'कायसा चेव-कायेनापि' काय से भी 'केणइ-केनचित्' कोई भी प्राणी के साथ 'ण विरुज्झिज्ज-न विरुध्येत' संयम में निपुण मुनि किसी के साथ विरोध न करे ऐसा पुरुष 'चक्खुमं-चक्षुष्मान्' परमार्थ को जानने वाला है ॥१३॥

વિગેરે પાપોનું નિવારણ કરે. રાગદ્વેષના કલુષિતપણાથી રહિત થાય, આકુળ ન થાય, અર્થાત્ વિષયોમાં પ્રવૃત્તિ ન કરવાને કારણે સ્વસ્થચિત્ત થાય સદા ઈન્દ્રિયો અને મનનુ દમન કરે. આવા પ્રકારના મહાપુરૂષ અનુપમ ભાવ સમાધિને અર્થાત્ કર્મ વિવર રૂપ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૧૨॥

શબ્દાર્થ—'अणेलिसस्स-अनीदृशस्य' અનન્યની સરખો સંયમમાં 'खेयन्ने-खेदज्ञ.' નિપુણ એવો જે પુરૂષ 'मणसा-मनसा' અંતઃકરણથી 'वयसा चेव-वचसा एव' વચનથી 'कायसा चेव-कायेनापि' કાયાથી પણ 'केणइ-केनचित्' કોઈ પણ પ્રાણીની સાથે 'ण विरुज्झिज्ज-न विरुध्येत' વિરોધ ન કરે એવો પુરૂષ 'चक्खुमं-चक्षुष्मान्' પરમાર્થને જાણવાવાળો છે. ॥૧૩॥

अन्वयार्थः—यः (अणेलिसस्स) अनीदृशस्य अनन्यसदृशस्य संयमस्य (खेयन्ने) खेदज्ञः-मर्मज्ञः (मणसा) मनसा तथा (वयसा चेव) वचसाऽपि, तथा (कायसा चेव) कायेनाऽपि (केणइ) केनचित् सह (न विरुज्झिज्ज) न विरुध्येत न विरोधं कुर्यात् स एव (चक्खुमं) चक्षुष्मान् चक्षुरिव चक्षुः तद्वान् परमार्थदर्शको भवतीति ॥१३॥

टीका—यः 'अणेलिसस्स' अनीदृशस्य, अनन्यसदृशस्य अनन्यतुल्यो यः संयमस्तस्य अनुपमसंयमस्य 'खेयन्ने' खेदज्ञः-मर्मज्ञः संयमज्ञाननिपुणः एतादृशः सन् मुनिः 'मणसा' मनसाऽन्तःकरणेन 'वयसा चेव' वचसापि-वचनेनापि अत्र 'एव' शब्दोऽप्यर्थे एवमग्रेऽपि 'कायसा चेव' कायेनापि उपलक्षणात् करण-कारणानुमोदनेन च त्रिकरणत्रियोगेनेत्यर्थः, 'केणइ' केनचित् केनापि प्राणिना सह 'ण विरुज्झिज्ज' न विरुद्ध्येत, संयमनिपुणो विद्वान् मनोवाक्कायैः कथमपि केनचित्सह विरोधं न कुर्यात्। अपि तु-सर्वप्राणिषु मैत्रीभावमेव भजेत्। स एतादृशः पुरुष एव 'चक्खुमं' चक्षुष्मान् नेत्रवान् परमार्थतस्तत्त्वदर्शित्वादिति। यः संयमपालने निपुणः स मनोवाक्कायैः केनापि सह विरोधं नैव कुर्यात्। य इत्थमाचरन् विहरति स परमार्थदर्शी भवतीति भावः ॥१३॥

अन्वयार्थ—अनन्य सदृश अर्थात् अनुपम संयम का मर्मज्ञ पुरुष मन वचन और काय से किसी के साथ विरोध न करे। ऐसा महापुरुष ही चक्षुष्मान् अर्थात् परमार्थ द्रष्टा और परमार्थ दर्शक है ॥१३॥

टीकार्थ—जो अनन्य सदृश (अनुपम) संयम के मर्म का ज्ञाता होकर मन से, वचन से और काय से, तथा उपलक्षण से करण, कारण और अनुमोदन से अर्थात् तीन करण और तीन योग से, किसी भी प्राणी के साथ विरोध न करे, किन्तु समस्त प्राणियों पर मैत्री भाव ही धारण करे। ऐसा पुरुष ही परमार्थ का दर्शी होने के कारण नेत्रवान है।

અન્વયાર્થ—અનન્ય સદૃશ અર્થાત્ અનુપમ સંયમના મર્મને જાણુવાવાળો પુરૂષ મન, વચન, અને કાયાથી કોઈની સાથે વિરોધ કરે નહીં એવો મહાપુરૂષ જ ચક્ષુષ્માન્ અર્થાત્ પરમાર્થ દ્રષ્ટા અને પરમાર્થ દર્શક છે. ॥૧૩॥

ટીકાર્થ—જે અનન્ય સદૃશ અર્થાત્ અનુપમ સંયમના મર્મને જાણુવાવાળા થઈને મનથી વચનથી અને કાયાથી તથા ઉપલક્ષણુથી કરણુ, કારણુ અને અનુમોદનથી, અર્થાત્ ત્રણુ કરણુ અને ત્રણુ યોગથી કોઈ પણુ પ્રાણીની સાથે વિરોધ ન કરે. પરંતુ સઘળા પ્રાણિયો સાથે મૈત્રી ભાવ જ ધારણુ કરે. એવો પુરૂષ જ પરમાર્થને જાણુનાર હોવાના કારણે નેત્રવાન્ છે,

स लोके कीदृशो भवति तत्राह—

मूलम्-से हु चक्खू मणुस्साणं जे कंखाए य अंतए।
अंतेण खुरो वहई चक्कं अंतेण लोट्टई ॥१४॥

छाया—स हि चक्षु मनुष्याणां यः कांक्षायाश्च अन्तकः।
अन्तेन क्षुरो वहति चक्रमन्तेन लुठति ॥१४॥

अन्वयार्थः--(जे) यः मुनिः (कंखाए) काङ्क्षायाः शब्दादिविषयाभिलाषायाः (अंतए) अन्तकः पर्यन्तवर्ती भवति (से) सः (हु) निश्चयेन (मणुस्साणं) मनु-

---

तात्पर्य यह है कि जो संयम के स्वरूप का वेत्ता है वह मन वचन काय से किसी के साथ विरोध न करे। जो ऐसा करता है वही तत्वदर्शी है ॥१३॥

'से हु चक्खू मणुस्साणं' इत्यादि।

शब्दार्थ—'जे-यः' जो मुनि 'कंखाए-काङ्क्षायाः' शब्दादि विषय की अभिलाषा का 'अंतए-अन्तकः' पर्यन्तवर्ती है 'से-सः' वही 'हु' निश्चय से 'मणुस्साणं-मनुष्याणाम्' मनुष्यों के अर्थात् प्राणियों के 'चक्खू-चक्षुः' नेत्ररूप है 'खुरो-क्षुरः' अस्तुरा 'अंतेण-अन्तेन' अंतिम भाग से 'वहई-वहति' कार्य करता है और जैसा 'चक्कं-चक्रम्' रथका चक्र 'अंतेण-अन्तेन' अंतभाग से 'लोट्टई-लुठति' चलता है ॥१४।

अन्वयार्थ-जो मुनि कांक्षा अर्थात् शब्द आदि विषयों की अभिलाषा से पर्यन्तवर्त्ती होता है उनसे दूर हो जाता है, वह निश्चयपूर्वक मनुष्यों के

તાત્પર્ય એ છે કે--જે સંયમના સ્વરૂપને જાણવાવાળો છે, તે મન, વચન, અને કાયાથી કોઈની પણ સાથે વિરોધ ન કરે આ પ્રમાણે જેઓ કરે છે, એજ તત્વદર્શી તત્વને જાણનાર છે ॥૧૩॥

'से हु चक्खू मणुस्साण' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'जे-यः' જે મુનિ 'कंखाए-काङ्क्षायाः' શબ્દાદિ વિષયની અભિલાષાનો 'अंतए-अन्तकः' પર્યન્તવર્ત્તી છે 'से-स.' તેજ 'हु' નિશ્ચયથી 'मणुस्साणं-मनुष्यानाम्' મનુષ્યોના અર્થાત્ પ્રાણિયોના 'चक्खू-चक्षु.' નેત્રરૂપ છે. 'खुरो-क्षुरः' અસ્તરો 'अतेण-अन्तेन' અંતિમ ભાગથી 'वहइ-वहति' કાર્ય કરે છે. અને જેમ 'चक्कं-चक्रम्' રથનું ચક્ર 'अंतेण-अन्तेन' અંત ભાગથી 'लोट्टइ-लुठति' ચાલે છે ॥૧૪॥

અન્વયાર્થ--જે મુનિ કાંક્ષા અર્થાત્ શબ્દ વિગેરે વિષયોની અભિલાષાની પર્યન્તવર્ત્તી હોય છે, તેનાથી દૂર થઈ જાય છે. તે નિશ્ચય પૂર્વક

ष्याणाम् उपलक्षणात् सर्वप्राणिनां (चक्खू) चक्षु –चक्षुरिव चक्षुः नेत्ररूपो भवति परमार्थप्रदर्शकत्वात्। तदेव दृष्टान्तेन विशदयति–यथा (खुरो) क्षुरः केशापनयन-शस्त्रम् (अंतेण) अन्तेन–अन्तभागेन (वहई) वहति कार्यं करोति, यथा च (चक्कं) चक्रं रथचक्रम् (अंतेण) अन्तेन अन्तभागेन नेमिरूपेण (लोट्टई) लुठति–चलति ॥१४॥

टीका—'जे' यः 'कंखाए' कांक्षायाः–शब्दादिविषयाभिलाषायाः 'अंतए' अंतकः–पर्यन्तवर्त्ती भवति 'से' सः 'हु' निश्चयेन 'मणुस्साणं' मनुष्याणाम्–भव्यजीवानां प्राणिमात्राणां वा 'चक्खू' चक्षुः चक्षुरिव चक्षुः नेत्ररूपो भवति यथा चक्षुरिन्द्रियं घटपटादि प्रकाशनात् प्राणिनमुपकरोति तथा–अयमपि महामुनिः सदसत्पदार्थप्रकाशनादुपकरोति। अमुमर्थं दृष्टान्तेन दर्शयति–यथा 'खुरो' क्षुरः-

---

लिए (उपलक्षण से समस्त प्राणियों के लिए) नेत्र के समान हो जाता है, क्योंकि वही परमार्थ का प्रदर्शक होता है। इसी बात को दृष्टान्त से दृढ करते हैं–जैसे छुरा अन्त भाग से अर्थात् धार की ओर से अपना कार्य करता है और जैसे चक्र (पहिया) अन्तिम भाग (नेमि) की तरफ से चलता है ॥१४॥

टीकार्थ–जो महापुरुष शब्दादि विषयों की अभिलाषा से दूर रहता है वही निश्चय से भव्य जीवों के लिये या प्राणीमात्र के लिये नेत्र के समान होता है। अर्थात् जैसे नेत्र घट पट आदि पदार्थों को प्रकाशित कर के प्राणियों का उपकार करता है, उसी प्रकार ऐसा महामुनि भी हेय और उपादेय पदार्थों को प्रकाशित करके प्राणियों का उपकार करता है। इसी बात को दृष्टान्त से स्पष्ट करते हैं–जैसे नाई का औजार छुरा

મનુષ્યો માટે ઉપલક્ષણથી સઘળા પ્રાણિયો માટે નેત્ર સરખા હોય છે કેમ કે એજ પરમાર્થને બતાવનાર હોય છે એજ વાતને દૃષ્ટાન્તથી દૃઢ કરવામાં આવે છે. જેમ છરો અંતભાગથી અર્થાત્ ધાર તરફથી પોતાનું કાર્ય કરે છે. અને જેમ ચક્ર (પૈડું) અન્તિમ ભાગ (નેમિ) તરફથી ચાલે છે. ॥૧૪॥

ટીકાર્થ--જે મહાપુરૂષ શબ્દાદિ વિષયોની અભિલાષાથી દૂર રહે છે, એજ નિશ્ચયથી ભવ્ય જીવોને માટે અથવા પ્રાણી માત્રને માટે નેત્ર સરખા હોય છે. અર્થાત્ જેમ નેત્ર ઘટ પટ વિગેરે પદાર્થોને પ્રકાશિત કરીને પ્રાણિયોનો ઉપકાર કરે છે, એજ પ્રમાણે એવા મહામુનિ પણ હેય-ત્યાગ કરવા યોગ્ય અને ઉપાદેય-ગ્રહણ કરવા યોગ્ય પદાર્થોને પ્રકાશિત કરીને પ્રાણિયોનો ઉપકાર કરે છે. એજ વાતને દૃષ્ટાન્ત દ્વારા સ્પષ્ટ કરે છે.–જેમ વાળંદનું ઓઝાર

नापितोपकरणविशेषः 'अंतेण' अन्तेन-प्रान्तभागेन 'वहई' वहति केशानपनयति। यथा 'चक्कं' चक्रं रथचक्रम् 'अंतेण' अन्तेन-प्रान्तभागेन नेमिरूपेण 'लोट्टई' लुठति-चलति। यथा क्षुरस्य रथचक्रस्य च प्रान्तभागेनैव क्रियाकारित्वं भवति तथैव विषयकषायपर्यन्तवर्त्तित्वेनैव महामुनेरपि ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधकर्मक्षपणेऽर्थक्रियाकारित्वं भवतीति ॥१४॥

मूलम्—अंताणि धीरा सेवंति तेण अंतकरा इह।
इह माणुस्सए ठाणे धम्ममाराहिउं णरा ॥१५॥

छाया—अन्तान् धीरा सेवन्ते तेनान्तकरा इह।
इह मानुष्यके स्थाने धर्ममाराधयितुं नराः ॥१५॥

प्रान्त-भाग से केशोंको हटाता है अथवा जैसे चाक (पहिया) प्रान्तभाग से चलता है, उसी प्रकार महामुनि विषय कषाय से दूर रह कर ही ज्ञानावरणीय आदि आठ प्रकार के कर्म के क्षपण की अर्थक्रिया कर सकता है ॥१४॥

'अंताणि धीरा सेवंति' इत्यादि।

शब्दार्थ—'धीरा-धीराः' परीषह और उपसर्ग को सहन करने वाले 'अंताणि-अन्तान्' अंत-प्रांत आहारका 'सेवंति-सेवन्ते' सेवन करते हैं 'तेण-तेन' उस अन्तप्रान्त आहार के सेवन से 'इह-इह' इस संसार में 'अंतकरा-अन्तकराः' सर्व दुःखों के अन्त करनेवाले होते हैं अतः उस अन्तप्रान्त के आहार करने वाले 'णरा-नराः' पुरुष 'इह-इह' इस 'माणुस्सए ठाणे-मानुष्यके स्थाने' मनुष्य लोक में 'धम्मं

—અસ્રો અંતભાગથી કેશોને હટાવે છે, અથવા જેમ પૈડુ અન્ત ભાગથી ચાલે છે, એજ પ્રમાણે મહામુનિ વિષય, કષાયથી દૂર રહીને જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે આઠ પ્રકારના કર્મના ક્ષપણુની અર્થક્રિયા કરી શકે છે. ॥૧૪॥

અંતાણિ ધીરા સેવંતિ' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—ધીરા-ધીરાઃ' પરીષહ અને ઉપસર્ગને સહન કરવાવાળા 'અંતાણિ-અન્તાન્' અંતપ્રાંત આહારને 'સેવતિ-સેવન્તે' સેવે છે. 'તેણ-તેન' એ અન્ત પ્રાંત આહારના સેવનથી 'इह-इह' આ સંસારમાં 'અંતકરા-અન્તકરાઃ' સર્વ દુઃખોનો અંત કરવાવાળા થાય છે. અતઃ એ અંતપ્રાંતનો આહાર કરવાવાળા 'णरा-नराः' પુરૂષ 'इह-इह' આ 'माणुस्सए ठाणे-मानुष्यके स्थाने'

अन्वयार्थः--(धीरा) धीराः-परीषहोपसर्गसहनशीलाः (अंताणि) अन्तान्-अन्तप्रान्तान् आहारान् (सेवंति) सेवन्ते (तेण) तेनान्तप्रान्ताहारसेवनेन (इह) इह संसारे (अंतकरा) अंतकराः-सर्वदुःखानामन्तकारिणो भवन्ति अतस्त एवान्त-प्रान्ताहारिणः (णरा) नरा (इह) इह (माणुसए ठाणे) मानुष्यके स्थाने मनुष्य-लोके (धम्मं) धर्म-सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्ररूपम् (आराहिउं) आराधितुं-सम्यगा-चरितुं योग्या भवन्ति नान्ये इति ॥१५॥

टीका--पूर्वगाथोक्तमेवार्थं विशदयति-'धीरा' धीराः-देवतिर्यग्मनुष्यकृत-परीषहोपसर्गसहनशीलाः सदसद्विवेकवन्तः 'अंताणि' अन्तान्-वल्लचणकादि-निष्पादिताम्लतक्रमिश्रितपर्युषितरसवर्जिताहारान् अथवा शब्दादिविषयान्तान् शब्दादिविषयत्यागान् सेवंति' सेवन्ते 'तेण' तेन हेतुना 'इह' इह संसारे 'अंत-

धर्मम्' सम्यक् दर्शन ज्ञान चारित्र रूप धर्म को 'आराहिउं-आराधितु' आराधन करने में योग्य होता है ॥१५॥

अन्वयार्थ—धीर पुरुष अन्त प्रान्त आहार का सेवन करते हैं। अन्त प्रान्त आहार का सेवन करने से वे समस्त दुःखों का अन्त करने वाले होते हैं। ऐसे ही पुरुष इस मनुष्यलोक में धर्म की आराधना करने के योग्य होते हैं ॥१५॥

टीकार्थ—पूर्वगाथा में कथित अर्थ का स्पष्टीकरण किया जाता है धीर अर्थात् देव, तिर्यञ्च और मनुष्य कृत उपसर्गों को सहन करने-वाले, सत् असत् के विवेक से युक्त साधु वल्लचना आदि के बने हुए अन्न, खट्टे, छाछ से मिले हुए एवं नीरस आहार का सेवन करते हैं अथवा शब्दादि विषयों के परित्याग का सेवन करते हैं, अतएव वे

મનુષ્ય લોકમા 'ધમ્મ-ધર્મમ્' સમ્યક્દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર રૂપ ધર્મને 'આરાહિઉ-આરાધિતુમ્' આરાધના કરવાને યોગ્ય થાય છે. ॥૧૫॥

અન્વયાર્થ—ધીર પુરૂષ અંત પ્રાન્ત આહારનું સેવન કરે છે. અન્ત પ્રાન્ત આહારનું સેવન કરવાથી તેઓ સઘળા દુઃખોના અન્ત કરવાવાળા હોય છે. એવાજ પુરૂષ આ મનુષ્ય લોકમાં ધર્મની આરાધના કરવાને યોગ્ય હોય છે. ॥૧૫॥

ટીકાર્થ—પહેલાની ગાથામાં કહેલ અર્થનું સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવે છે.–ધીર અર્થાત્ દેવ, તિર્યંચ અને મનુષ્ય કૃત ઉપસર્ગોને સહન કરનારા, સત્ અસત્‌ના વિવેકથી યુક્ત સાધુ વલ્લ-વાલ-ચણા વિગેરેથી બનેલા પદાર્થ ખાટી છાશથી મળેલા અને નીરસ આહારનું સેવન કરે છે. અથવા શબ્દાદિ વિષયોના પરિત્યાગનું સેવન કરે છે, તેથી જ તેઓ સંસાર સાગરને અથવા

करा' अन्तकराः-संसारसागरस्य तत्कारणकर्मणां वा क्षयकारकाः भवन्ति एतेन देहममत्वराहित्यं सूचितम् । त एव अन्तप्रान्ताहारिणः 'नरा' नराः-कर्मभूमिज-गर्भव्युत्क्रान्तिकाः संख्यातवर्षायुष्काः मनुष्याः 'इह इह-अस्मिन्नेव 'माणुस्सए ठाणे' मानुष्यके स्थाने-मनुष्यलोके आर्यक्षेत्रे 'धम्मं' धर्मम्-सम्यग्ज्ञानदर्शन-चारित्रलक्षणम् 'आराहिउं' आराधयितुं योग्या भवन्ति। मनुजाः सदनुष्ठान-सामग्रीं समवाप्य, संसारस्याऽन्तकराः संजाताः यद्यपि नाधुना पंचमारके कर्मभि-र्मुच्यन्ते भरतक्षेत्रे, तथापि विदेहादौ मुच्यन्त एव बहवः, इति भावः ॥१५॥

मूलम्-णिट्ठियट्ठा व देवा वा उत्तरीए इयं सुयं।
सुयं च मेयं मेगेसिं अमणुस्सेसु णो तहा ॥१६॥

छाया—निष्ठितार्थाश्च देवा वा उत्तरीये इदं श्रुतम् ।
श्रुतं च मया एतद् एकेषाम्, अमनुष्येषु नो तथा ॥१६॥

संसार सागर को या संसार के कारण भूत कर्मों को क्षय करने वाले होते हैं। इस कथन के द्वारा देहसंबंधी निर्ममत्व को सूचित किया गया है। वही अन्त प्रान्त आहार करने वाले कर्म भूमिज, गर्भज, संख्यात वर्षों की आयु वाले मनुष्य इस मनुष्यलोक में, आर्य क्षेत्र में सम्यग्ज्ञान दर्शन चारित्र और तप रूप धर्म की आराधना करने के योग्य होते हैं।

तात्पर्य यह है कि सदनुष्ठान की सामग्री प्राप्त करके मनुष्य संसार का अन्त करने वाले हुए हैं। यद्यपि इस पंचम आरे में भरत क्षेत्र मे, सिद्ध नहीं होते, विदेह क्षेत्र में तो बहुत से जीव सदा सिद्ध होते ही हैं ॥१५॥

સંસારના કારણભૂત કર્મોને ક્ષય કરવાવાળા હોય છે. આ કથનથી શરીર સંબંધી નિર્મમત્વને સૂચિત કરેલ છે. એજ અંતપ્રાન્ત આહાર કરવાવાળા કર્મભૂમિ જ, ગર્ભજ સંખ્યાત વર્ષોની આયુષ્યવાળા મનુષ્ય આ મનુષ્ય લોકમાં આર્ય ક્ષેત્રમાં સમ્યક્જ્ઞાન, સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્ચારિત્ર અને તપ રૂપ ધર્મની આરાધના કરવાને યોગ્ય હોય છે.

તાત્પર્ય એ છે કે—સદ્ અનુષ્ઠાનની સામગ્રી પ્રાપ્ત કરીને મનુષ્ય સંસારનો અંત કરવાવાળા થયા છે. જો કે—આ પાંચમાં આરામાં ભરત ક્ષેત્રમાં સિદ્ધ થતા નથી. તો પણ વિદેહ ક્ષેત્રમાં તો ઘણા જીવો સિદ્ધ થાયજ છે. ॥૧૫॥

अन्वयार्थः—(उत्तरीए) उत्तरीये-लोकोत्तरीये जिनशासने (इयं) इदं-वक्ष्यमाणं (सुयं) श्रुत, किं श्रुतं तत्राह-यत् धर्माराधनयोग्या एव मनुष्याः 'णिट्ठियट्ठा) निष्ठितार्थाः-सम्यग्दर्शनज्ञानाद्याराधनेन कृतकृत्याः मोक्षगामिनो भवन्ति, (वा) वा-अथवा कर्मावशेषेण (देवा) देवा सौधर्मादिका भवन्ति। (एयं) एतत् पूर्वोक्तं कृतकृत्यत्वम् (एगेसिं) एकेषां-केषाञ्चित् मनुष्याणामेव भवन्ति किन्तु

'णिट्ठियट्ठा व देवा वा' इत्यादि।

शब्दार्थ—'उत्तरीए-उत्तरीये' लोकोत्तरीय जिन शासन में 'इयं-इदं' यह वक्ष्यमाण 'सुयं-श्रुतम्' सुना है की-णिट्ठियट्ठा-निष्ठितार्थाः' सम्यक् दर्शन ज्ञानादि आराधन से कृतकृत्य हुए पुरुष मोक्षगामी होते हैं 'वा-वा' अथवा कर्मशेष रहने पर 'देवा-देवाः' सौधर्मादिक देव होते हैं 'एयं-एतत्' यह पूर्वोक्त 'एगेसिं-एकेषां' किसी मनुष्यों को ही होता है परंतु 'अमणुस्सेसु-अमनुष्येषु' मनुष्यसे भिन्न प्राणियों में 'णो तहा-नो तथा' मनुष्य के जैसा अन्य योनिकों में कृतकृत्यपना नहीं है 'मे-मया' मैंने 'सुयं-श्रुतम्' भगवान् के मुखसे साक्षात् सुना है १६॥

अन्वयार्थ—लोकोत्तर जिनशासन में यह सुना गया है कि धर्माराधन के योग्य मनुष्य सम्यग्दर्शन ज्ञान आदि की आराधना करके, कृत कृत्य होकर मोक्षगामी होते हैं। अथवा कर्मशेष रह जाएं तो सौ-

---

णिट्ठियट्ठा वा देवा वा' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'उत्तरीए-उत्तरीये' લોકોત્તરીય જીન શાસનમાં 'इयं-इदम्' આ કહેવામાં આવનાર 'सुयं-श्रुतम्' સાંભળ્યું છે કે 'णिट्ठियट्ठा-निष्ठितार्था' સમ્યક્ દર્શન જ્ઞાનાદિની આરાધનાથી કૃતકૃત્ય થયેલ પુરૂષ મોક્ષમાં ગમન કરવાવાળો થાય છે. 'वा-वा' અથવા કર્મશેષ રહેતો 'देवा-देवाः' સૌધર્માદિ દેવ થાય છે 'एयं-एतत्' આ પૂર્વોક્ત 'एगेसिं एकेषां' કોઈ કોઈ મનુષ્યોને જ થાય છે. પરંતુ 'अमणुस्सेसु-अमनुष्येषु' મનુષ્ય સિવાયનાં પ્રાણિયોમા 'णो तहा-नो तथा' મનુષ્યોની જેમ અન્ય યોનિવાળાઓમા કૃતકૃત્યપણું હોતું નથી 'मे मया' મેં 'सुयं-श्रुतम्' ભગવાનના મુખથી સાક્ષાત્ સાંભળ્યુ છે ॥૧૬॥

અન્વયાર્થ—લોકોત્તર જીનશાસનમાં એવું સાંભળવામાં આવ્યું છે કે-ધર્મારાધનને યોગ્ય મનુષ્ય સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન વિગેરેની આરાધના કરીને કૃતકૃત્ય થઈને મોક્ષગામી થાય છે. અથવા કર્મ બાકી રહી જાય તો સૌધર્મ વિગેરે વિમાનોમાં દેવપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે. આવા પ્રકારની કૃતકૃત્યતા કોઈ કોઈ મનુષ્યોને જ પ્રાપ્ત થાય છે. મનુષ્યથી અન્ય યોનિના પ્રાણિયોને પ્રાપ્ત થતી નથી. કેમકે-તેઓ એવી ધર્મારાધના કરી શકતા નથી, તેથી જ મનુષ્ય

(अमणुस्सेसु) अमनुष्येषु-मनुष्यभिन्नेषु प्राणिषु (णो तहा) नो तथा-मनुष्य वदन्ययोनौ कृतकृत्यत्वं न भवति तत्र धर्माराधनाभावादतो मनुष्य एव सिद्धिगतिभाग् भवतीति (मे) मया (सुयं) श्रुतं भगवत्समीपे साक्षात् श्रवणगोचरीकृतमिति ॥१६॥

टीका—अथ सुधर्मस्वामी जम्बूस्वामिन कथयति-हे जम्बूः! 'उत्तरीए' लोकोत्तरीये जिनशासने 'इयं' इदं-वक्ष्यमाणं 'सुय' श्रुतं मया, किं श्रुतम्? इत्याह-धर्माराधनयोग्या एव मनुष्याः 'णिट्ठियट्ठा' निष्ठितार्थाः कृतकृत्याः मोक्षगामिनो भवन्ति। वा-अथवा अवशिष्टकर्माणः केचन कर्मसद्भावात् सम्यक्त्वादि सामग्री सद्भावेऽपि तद्भवे मुक्ता न भवन्ति किन्तु 'देवा' देवाः-सौधर्मादौ देवाः 'एयं' एतत् पूर्वोक्तं मोक्षगामित्वम् 'एगेसिं' एकेषाम्-केषाञ्चित्

धर्म आदि विमानों में देव रूप से उत्पन्न होते हैं। इस प्रकार की कृतकृत्यता किन्हीं किन्हीं मनुष्यों को ही प्राप्त होती है, मनुष्य से भिन्न योनिक प्राणियों को प्राप्त नहीं होती। क्योंकि वे वैसा धर्माराधन नहीं कर सकते। अतएव मनुष्य ही सिद्धि का भागी होता है। यह मैंने भगवान् के समीप साक्षात् सुना है ॥१६॥

टीकार्थ—सुधर्मास्वामी जम्बू स्वामी से कहते हैं-हे जम्बू! लोकोत्तर जिनशासन में मैंने यह सुना है कि धर्माराधन के योग्य ही मनुष्य मोक्षगामी होते हैं अथवा जिनके कर्म शेष रह जाते हैं, वे सम्यग्दर्शन आदि सामग्री का सद्भाव होने पर भी कर्मों के सद्भाव के कारण उसकी परिपूर्णता न होने से उसी भवमें मोक्ष नहीं जाते किन्तु सौधर्मादि देव लोक में देव होते हैं। किन्हीं किन्हीं मनुष्यों को ही मोक्ष प्राप्ति होती है मनुष्य से भिन्न अन्य प्राणी उसी भव में कृतकृत्य नहीं

જ સિદ્ધિને પામનાર બને છે એ મે ભગવાનના મુખેથી સાક્ષાત્ સાંભળ્યું છે. ॥૧૬॥

ટીકાર્થ--સુધર્માસ્વામી જમ્બૂસ્વામીને કહે છે કે—હે જમ્બૂ લોકોત્તર જીન શાસનમાં મેં એવું સાંભળ્યું છે કે-ધર્મારાધનને યોગ્ય મનુષ્ય જ મોક્ષગામી હોય છે અથવા જેમના કર્મ શેષ રહી જાય તેઓ સમ્યક્દર્શન વિગેરે સામગ્રીનો સદ્ભાવ હોય તો પણ કર્મોના સદ્ભાવને કારણે તેની પરિપૂર્ણતા ન હોવાથી એજ ભવમાં મોક્ષ પામતા નથી. પરંતુ સૌધર્મ વિગેરે દેવલોકમાં દેવ થાય છે. કોઇ કોઈ મનુષ્યોને જ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. મનુષ્યથી ભિન્ન અન્ય પ્રાણી એજ ભવમાં કૃતકૃત્ય થઈ શકતા નથી. કેમકે-

मनुष्याणामेव भवति। किन्तु 'अमणुस्सेसु' अमनुष्येषु मनुष्यभिन्नेषु प्राणिषु 'णो तहा' नो तथा-मनुष्यवदन्ययोनौ कृतकृत्यत्वं न भवति तत्र धर्माराधनावसरस्यैवासद्भावात्, अतो मनुष्य एव सिद्धिगतिभाग् भवतीति 'मे' मया 'सुयं' श्रुतम्-भगवन्मुखात् श्रवणगोचरीकृतमतो नान्यथा भवत्यतः संयमपालने त्वया न प्रमदितव्यमिति भावः ॥१६॥

मूलम्-अंतं करंति दुक्खाणं इहमेगेसिं आहियं।
आघायं पुण एगेसिं दुल्लभेयं समुस्सए ॥१७॥

छाया-अन्तं कुर्वन्ति दुःखानां इहैकेषामाख्यातम्।
आख्यातं पुनरेकेषां दुर्लभोऽयं समुच्छ्रयः ॥१७॥

हो सकते, क्योंकि उनको धर्माराधना का अवसर ही नहीं मिलता। इस कारण मनुष्य ही सिद्धि प्राप्त कर सकता है। ऐसा मैंने भगवान् के मुखसे सुना है अतः यह कथन अन्यथा नहीं हो सकता। आशय यह है कि इस कारण तुम्हें संयम का पालन करने में प्रमाद नहीं करना चाहिए ॥१६॥

अंतं करंति दुक्खाणं' इत्यादि।

शब्दार्थ-'एगेसिं-एकेषां' किसी अन्य तीर्थिकों का 'आहियं-आख्यातम्' कथन है की देव ही अशेष दुःखों का अन्त करते हैं परंतु ऐसा संभवित नही है कारणकी 'इह-इह' इस जिन प्रवचन में तीर्थंकर आदिकों का कथन है की मनुष्य ही 'दुक्खाणं-दुःखानाम्' शारी

તેમને ધર્મારાધનાનો અવસર જ મલતો નથી. તે કારણે મનુષ્ય જ સિદ્ધિ મેળવી શકે છે. આ પ્રમાણે મેં ભગવાનના મુખથી સાંભળ્યું છે, તેથી આ કથન અન્યથા-અસત્ય થઈ શકતું નથી.

કહેવાનો આશય એ છે કે-આ કારણથી તમારે સંયમનું પાલન કરવામાં પ્રમાદ કરવો ન જોઈએ. ॥૧૬॥

'अंतं करंति दुक्खाणं' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ-'एगेसिं-एकेषाम्' કોઈ અન્ય મતવાળાનું 'आहियं-आख्यातम्' કહેવું છે કે-દેવ જ અશેષ દુઃખોનો અંત કરે છે. પરંતુ એવું સંભવતું નથી. કારણ કે 'इह-इह' આ જીન પ્રવચનમાં તીર્થંકર વિગેરેનું કહેવું છે. કે-મનુષ્ય જ 'दुक्खाणं-दुखानाम्' શારીરિક અને માનસિક દુઃખોના 'अंतं-

अन्वयार्थः--(एगेसिं) एकेषां केषाञ्चिद् वादिनाम् (आहियं) आख्यातं-कथनमस्ति यत् देवा एव अशेषदुःखानामन्तं कुर्वन्तीति किन्तु न तथा संभवत्यतः (इह) जिनप्रवचने तीर्थकरादीनां कथनं यत् मनुष्या एव (दुक्खाणं) दुःखानां शारीरमानसानाम् (अंतं) अन्तं-नाशं (करंति) कुर्वन्ति नान्ये अन्यत्र देवादिभवे धर्माराधनस्यासंभवात् । अत्र विषये (एगेसिं पुण) एकेषां केषाञ्चिद् गणधरादीनां

रिक एवं मानसिक दुःखों का 'अंत-अन्तम्' नाश 'करंति-कुर्वन्ति' करते हैं अन्य देवादि भवमें धर्माराधन का अभाव है, अतः वे मोक्ष गति प्राप्त नहीं कर सकते हैं इस विषय में 'एगेसिं पुण-एकेषां पुनः' किसी गणधर आदि का 'आहियं-आख्यातम्' कथन है कि मनुष्यके विना 'अयं-अयम्' आगे कहे जाने वाला 'समुस्सए-समुच्छ्रयः' जिन धर्म श्रवणादि रूप अभ्युदय भी 'दुल्लहे-दुर्लभः' दुर्लभ है फिर मोक्ष गमन की तो बात ही क्या है ॥१७॥

अन्वयार्थ—किसी किसी का ऐसा कहना है कि देव ही समस्त दुःखों का अन्त करते हैं किन्तु ऐसा हो नहीं सकता। जिनप्रवचन में तीर्थंकर आदि का कथन है कि मनुष्य ही शारीरिक एवं मानसिक दुःखों का अन्त कर सकते हैं। उनसे भिन्न कोई अन्य प्राणी नहीं कर सकता, क्योंकि देव आदिके भव में धर्म की आराधना असंभव है। किन्हीं गणधर आदि का कथन है कि समस्त दुःखों का अन्त

अन्तम्' नाश 'करंति-कुर्वन्ति' કરે છે અન્ય દેવ વિગેરેના ભવમાં ધર્મારાધનનો અભાવ છે તેથી તેઓ મોક્ષ ગતિ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. આ સંબંધમાં 'एगेसिं पुण-एकेषां पुन' કોઈ ગણધર વિગેરેનું 'आहियं-आख्या-तम्' કહેવું છે કે મનુષ્ય શિવાય 'अयं-अयम्' હવે કહેવામાં આવનારા 'समु स्सए-समुच्छ्रयः' જીન ધર્મ શ્રવણાદિ રૂપ અભ્યુદય પણ 'दुल्लभे-दुर्लभः' દુર્લભ છે તો પછી મોક્ષગમનની તો વાત જ શી કરવી? ॥૧૭॥

અન્વયાર્થ—કોઈ કોઈનું એવું કહેવું છે કે--દેવજ સઘળા દુઃખોનો અંત કરે છે. પરંતુ એવું બની શકતું નથી પ્રવચનમાં તીર્થંકર વિગેરેનું કથન છે કે-મનુષ્ય જ શારીરિક અને માનસિક દુખોનો નશ કરી શકે છે તેનાથી ભિન્ન કોઈ અન્ય પ્રાણિ તેમ કરી શકતા નથી. કેમકે દેવ વિગેરેના ભવમાં ધર્મની આરાધના અસંભવિત છે કોઈ કોઈ ગણધર વિગેરેનું કથન

तु (आघायं) आख्यातं-कथनमस्ति यत् सर्वदुःखान्तकरणं तु दूरेऽपास्ताम् किन्तु मनुष्यमन्तरेण (अयं) अयम् अग्रे निर्दिश्यमानः (समुस्सए) समुच्छ्रयः जिनधर्म-श्रवणादिरूपः समुन्नयोऽपि (दुल्लहे) दुर्लभः किं पुनर्मोक्षगमनमिति ॥१७॥

टीका—'एगेसिं' एकेषां-केषाञ्चित् वादिनाम् 'आहियं' आख्यातं-कथनं यत् देवा एव उत्तरोत्तरस्थानं प्राप्नुवन्तः सर्वदुःखानामन्तं कुर्वन्तीति तन्न, तत्र धर्माराधनासंभवात् किन्तु मनुष्या एव (दुक्खाणं) दुःखानाम् (अंतं) अन्तं नाशं 'करंति' कुर्वन्ति तत्रैव धर्माराधनसामग्रीसद्भावात्। अत्र विषये 'एगेसिं पुण' एकेषां केषाञ्चिद् गणधरादीनां तु 'आघायं'-आख्यातं कथनं भवति यत् सर्व-दुःखानामन्तकरणं दूरेऽपास्ताम् किन्तु मनुष्यमन्तरेण प्रथमम् 'अयं' अयम्-अग्रे निर्दिश्यमानः 'समुस्सए' समुच्छ्रयः मनुष्यभवार्यक्षेत्रजिनधर्मश्रवणादिरूपोऽभ्यु-दयोऽपि युगसंमिलिकान्यायेन 'दुल्लहे' दुर्लभोवर्त्तते। उक्तञ्च—

करना तो दूर रहा, मनुष्य के विना आगे कहा जाने वाला जिनधर्म श्रवण आदि रूप संयोग भी दुर्लभ है। मोक्ष को प्राप्त करने की तो बात ही क्या है ॥१७॥

टीकार्थ—कोई कोई कहते हैं कि देव ही उच्च से उच्चतर स्थान प्राप्त करते हुए समस्त दुःखों का अन्त करते हैं। यह कथन समीचीन नहीं है, क्योंकि देव वैसी धर्माराधना नहीं कर सकते। दुःखों का अन्त तो मनुष्य ही कर सकते हैं। मनुष्यभव में ही धर्माराधना की परिपूर्ण सामग्री का सद्भाव होता है। इस विषय में गणधर आदि का कथन है कि मनुष्यभव, आर्यक्षेत्र, जिनधर्म श्रवण आदि अभ्युदय प्राप्त होना दुर्लभ है। कहा भी है—'ननु पुनरिदमति दुर्लभम्' इत्यादि

છે કે—સઘળા દુઃખોનો નાશ કરવો તો દૂર રહ્યો, મનુષ્યની વિના આગળ કહેવામાં આવનાર જીન ધર્મ શ્રવણ વિગેરે રૂપ સંયોગ પણ દુર્લભ છે. તો પછી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાની તો વાત જ કેમ કહી શકાય? ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—કોઈ કોઈ કહે છે કે—દેવ જ ઉંચામાં ઉંચું સ્થાન પ્રાપ્ત કરીને સઘળા દુઃખોનો અંત કરે છે. આ કથન યોગ્ય નથી. કેમકે દેવ એ પ્રમાણેની ધર્મારાધના કરી શકતા નથી. દુઃખોનો અંત તો મનુષ્ય જ કરી શકે છે. મનુષ્ય ભવમાં જ ધર્મારાધનની પૂર્ણ સામગ્રી રહેલી છે. આ વિષ-યમાં ગણધર વિગેરેનું કહેવું છે કે-મનુષ્યભવ, આર્યક્ષેત્ર, જીનધર્મ શ્રવણ, વિગેરે અભ્યુદય ભાગ્યોદય પ્રાપ્ત થવા દુર્લભ છે કહ્યું પણ છે કે—'નનુ પુનરિદમતિદુર્લભમ્' ઇત્યાદિ

'ननु पुनरिदमतिदुर्लभ मगाध संसारजलधिविभ्रष्टम् ।
मानुष्यं खद्योतक,-तडिल्लता विलसितप्रतिभम् ॥१॥इति।

तथा च-अयं हि साधनाधारो मनुष्यभवो महताऽऽयासेन दीर्घतरकालेन, प्राप्तो भवति। एतावता मनुष्यभवस्य दुर्लभत्वं वदता अन्यशरीराऽपेक्षया मनुष्यशरीरस्य वैलक्षण्यं कथितम् । तच्च वैलक्षण्यं मोक्षप्रापकत्वमेव। ततश्च सिद्धमेतद् यत् अर्हद्वचने यत्प्रतिपादितं मनुष्यस्यैव मोक्षो नाऽन्यस्य तत्समीचीन मेवेति ॥१७॥

मूलम्-इओ विद्धंसमाणस्स पुणो संबोहि दुल्लहा ।
दुल्लहाओ तहच्चाओ जे धम्मट्ठं वियागरे ॥१८॥

छाया—इतो विध्वंसमानस्य पुनः संबोधि दुर्लभा।
दुर्लभाश्च तथार्चाः या धर्मार्थं व्यागृणंति ॥१८॥

'मनुष्य भव जुगनू के प्रकाश के समान तथा बिजली चमक के समान अत्यन्त चपल है। आगाध संसार सागर में यह गिर जाय तो पुनः इसकी प्राप्ति होनी अतीव दुर्लभ है।'

मोक्षसाधना का आधार मनुष्य भव अत्यन्त कठिनाई से दीर्घकाल में प्राप्त होता है। इस प्रकार मनुष्य भव की दुर्लभता कहते हुए अन्य शरीरों की अपेक्षा मनुष्य शरीर की विलक्षणता प्रकट की गई है। वह विलक्षणता यही है कि इसीसे मोक्ष प्राप्त हो सकता है। अतएव वह सिद्ध हुआ कि अर्हत्प्रवचन में जो प्रतिपादन किया गया है कि मनुष्य ही मोक्ष प्राप्त कर सकता है, अन्य नहीं, सो समीचीन ही है ॥१७॥

મનુષ્યભવ પ્રકાશની જેમ તથા વિજળીના ચમકારાની જેમ અત્યંત ચપળ છે. આગાધ સંસાર સાગરમાં તે પડી જાય તો ફરીથી તેની પ્રાપ્તિ થવી અત્યંત દુર્લભ છે.

મોક્ષ સાધનનો આધાર રૂપ મનુષ્ય ભવ ઘણી જ કઠણાઈ પછી લાંબે કાળે પ્રાપ્ત થાય છે આ પ્રમાણે મનુષ્ય ભવનું દુર્લભ પણું બતાવતા થકા અન્ય શરીરોની અપેક્ષાએ મનુષ્ય શરીરનુ વિલક્ષણુ પણું પ્રગટ કરેલ છે. આ વિલક્ષણુ પણું એજ છે કે-આનાથી જ મોક્ષ પ્રાપ્ત થઇ શકે છે, એથી એ સિદ્ધ થાય છે કે-અર્હત્પ્રવચનમાં જે પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલ છે, કે મનુષ્ય જ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, અન્ય નહીં તે કથન સત્યજ છે. ॥૧૭॥

अन्वयार्थः--(इओ) इतः-मनुष्यभवतः (विद्धंसमाणस्स) विध्वंसमानस्य परिभ्रश्यतः प्राणिनः (पुणो) पुनः जन्मान्तरे (संबोहि) संबोधिः जिनधर्मप्राप्तिरूपः (दुल्लहा) दुर्लभाः दुष्प्राप्यो भवति। कथमित्याह-यतः मनुष्यभवभ्रष्टस्य जन्मजन्मान्तरेऽपि (तहच्चाओ) तथार्चाः-तथाविधदेहाः बोधिप्राप्तियोग्य शरीराणि, अथवा तथार्चा इति बोधिग्रहणयोग्या आत्मपरिणतिरूपाः शुभलेश्याः (दुल्लहाओ)

'इओ विद्धंसमाणस्स' इत्यादि।

शब्दार्थ—'इओ-इतः' जो इस मनुष्य भवसे 'विद्धंसमाणस्स-विध्वंसमानस्य' भ्रष्ट होते हुवे प्राणी को 'पुणो पुनः' जन्मान्तरमें 'संबोहि-संबोधिः' जिन धर्म प्राप्ति रूप बोधी 'दुल्लहा-दुर्लभाः' दुर्लभ होता है कारण की मनुष्य भवमें भ्रष्ट होने वालों को जन्मजन्मान्तरमें भी 'तहच्चाओ-तथार्चा' बोधि प्राप्ति योग्य शरीर अथवा बोधिग्रहण योग्य आत्मपरिणति रूप शुभ लेश्या 'दुल्लहाओ-दुर्लभाः' दुर्लभ होना है 'जे-यः' जो अर्चा जो देह को 'धम्मट्ठे-धर्मार्थे' जिनोक्त धर्म के अनुष्ठान को 'वियागरे-व्यागृणीयात्' व्याख्यान द्वारा कहते हैं ऐसा देह दुर्लभ होता है ॥१८॥

अन्वयार्थ—मनुष्य भव से भ्रष्ट हुए प्राणी को पुनः जन्मान्तर में बोधि जिनधर्म की प्राप्ति होना कठिन है। क्योंकि मनुष्य भव से चूके प्राणी को जन्म जन्मान्तर में भी बोधि प्राप्त होने योग्य शरीर अथवा बोधी ग्रहण के योग्य शुभ लेश्या का प्राप्त होना कठिन है। जिस प्रकार

'इओ विद्धंसमाणस्स' ईत्यादि

શબ્દાર્થ—'इओ-इत' જે આ મનુષ્ય ભવથી 'विद्धंसमाणस्स-विध्वंसमानस्य' ભ્રષ્ટ થનારા પ્રાણીને 'पुणो-पुन' જન્માન્તરમાં 'संबोहि-संबोधिः' જીનધર્મ પ્રાપ્તિરૂપ બોધિ 'दुल्लहा-दुर्लभा' દુર્લભ હોય છે. કારણ કે મનુષ્યભવથી ભ્રષ્ટ થવાવાળાને જન્મ જન્માન્તરમા પણ 'तहच्चाओं-तथार्चा.' બોધીની પ્રાપ્તી યોગ્ય શરીર અથવા બોધિ ગ્રહણ યોગ્ય આત્મપરિણુતિ રૂપ શુભ લેશ્યા 'दुल्लाहाओ-दुर्लभा' દુર્લભ હોય છે 'जे-यः' જે અર્ચા જે દેહને 'धम्मट्ठे-धर्मार्थे' જીનોક્ત ધર્મના અનુષ્ઠાનને 'वियागरे-व्यागृणीयात्' વ્યાખ્યાન દ્વારા કહે એવું શરીર દુર્લભ હોય છે ॥૧૮॥

અન્વયાર્થ—મનુષ્ય ભવથી ભ્રષ્ટ થયેલ પ્રાણીને જન્માન્તરમાં ફરીથી બોધિ-જીન ધર્મની પ્રાપ્તિ થવી મુશ્કેલ છે. કેમકે મનુષ્ય ભવથી ચૂકેલા પ્રાણીને જન્મ જન્માન્તરમાં પણ બોધિ પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય શરીર અથવા બોધિગ્રહણુ યોગ્ય શુભ લેશ્યાનુ પ્રાપ્ત થવુ કઠણુ છે. જે રીતે શરીરને

दुर्लभाः लब्धुमशक्या भवन्ति यत् (जे) याः अर्चा यान् देहान् (धम्मट्ठे) धर्मार्थे जिनोक्तधर्मानुष्ठाने (वियागरे) व्यागृणीयात्–व्यापारयेत्। एतादृशा देहा दुर्लभा भवन्ति ये धर्मकार्ये योजयितुं शक्यन्तेऽतएव 'संबोधिर्दुर्लभा इति भगवता कथितमिति भावः ॥१८॥

टीका––पूर्वोक्तमनुष्यस्य दुर्लभत्वेनाप्राप्तात्मोत्कर्षतया 'इओ' इतोऽस्मात् मनुष्यभवात् धर्माचरणसामग्रीसंकुलात् 'विद्धंसमाणस्स' विध्वंसमानस्य विभ्रश्यतोऽकृतपुण्यस्य अस्यामपारसंसाराटव्यां परिभ्रमतः 'पुणो' पुनः द्वितीयवारम् 'संबोहि' संबोधिः जिनधर्मप्राप्तिः 'दुल्लहा' दुर्लभा भवति यतो हि सम्यक्त्वात् परिभ्रष्टस्य पुनः सम्यक्त्वप्राप्तेरुत्कृष्टतोऽपार्धपुद्गलपरावर्त्तनकालत्वात्। अतएव संबोधिदुर्लभ इत्युक्तम्, केन कारणेन बोधिर्दुर्लभा भवतीत्यत आह– 'तहच्चाओ' तथार्चाः तथा–तथाप्रकारा बोधिप्राप्ति योग्या अर्चाः देहाः मनुष्यभवाद् भ्रष्टस्याकृतपुण्यस्य प्राणिनः 'दुल्लहाओ' दुर्लभाः अन्यस्य द्वारप्राप्ति-

---

के देह को धर्म के अनुष्ठान में लगाया जाता है, वह देह दुर्लभ है, इस कारण बोधि की प्राप्ति भी दुर्लभ है ॥१८॥

टीकार्थ—पूर्वोक्त मनुष्य देह दुर्लभ है। इसे पाकर भी जिसने आत्मोत्कर्ष प्राप्त नहीं किया, वह धर्माचरण की सामग्री से युक्त इस मनुष्य भव से जब गिर जाता है तो अपार संसार सागर में भ्रमण करते हुए जीवको दूसरी बार जिनधर्म की प्राप्ति दुर्लभ हो जाती है। क्योंकि सम्यक्त्व से भ्रष्ट हुए जीव को पुनः सम्यक्त्व की प्राप्ति करने में उत्कृष्ट अपार्ध पुद्गल परावर्त्तन काल लग जाता है। इसी कारण बोधि की प्राप्ति दुर्लभ कही गई है। बोधि दुर्लभ क्यों है? इसका उत्तर यह है कि बोधि प्राप्त करने योग्य मनुष्यशरीर, मनुष्य भव से भ्रष्ट एवं पुण्य

ધર્મના અનુષ્ઠાનમાં લગાડવામાં આવે છે એવા દેહની પ્રાપ્તિ થવી દુર્લભ છે, તે કારણે બોધિની પ્રાપ્તિ પણ દુર્લભ છે. ॥૧૮॥

ટીકાર્થ—પૂર્વોક્ત-પહેલાં કહ્યા પ્રમાણે મનુષ્ય દેહ ફરી મળવો દુર્લભ છે, તેને મેળવીને પણ જેણે આત્મોત્કર્ષ પ્રાપ્ત કરેલ નથી તે ધર્માચરણની સામગ્રીથી યુક્ત આ મનુષ્ય ભવથી જ્યારે પડી જાય છે, તો અપાર સંસાર સાગરમાં ભમતા થકા બીજી વાર જીન ધર્મની પ્રાપ્તિ દુર્લભ થઈ જાય છે. કેમકે–સમ્યક્ત્વથી ભ્રષ્ટ થયેલા જીવને ફરીથી સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ કરવામાં ઉત્કૃષ્ટ અપાર્ધ પુદ્ગલ પરવર્ત કાળ લાગી જાય છે. એજ કારણે બોધિની પ્રાપ્તિ દુર્લભ કહેલ છે બોધિ દુર્લભ કેમ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તર એ છે કે–બોધિ પ્રાપ્ત કરવાને યોગ્ય મનુષ્ય શરીર મનુષ્ય ભવથી ભ્રષ્ટ અને પુણ્ય રહિત પ્રાણિને

त्पाप्तुमशक्या भवन्ति। अथवा यदि बोधिप्राप्ति योग्यदेहप्राप्तिः कदाचिद् भवेदपि किन्तु तत्र 'तहच्चाओ' तथार्चाः-तथा तथा प्रकाराः सम्यग् बोधग्रहणरूपाः अर्चाः-लेश्याः शुक्ललेश्याः तथाविधात्मपरिणतयः 'दुल्लहाओ' दुर्लभाः लब्धुमशक्याः भवन्ति यत् 'जे' याः अर्चाः देहान् प्राणी 'धम्मट्ठे' धर्मार्थे-जिनोक्तश्रुतचारित्रलक्षणधर्मानुष्ठाने 'वियागरे' व्यागृणीयात्-व्यापारयेत् मनुष्यभवभ्रष्टस्य प्राणिनः यदाश्रित्य पुनर्बोधिलाभं कृत्वाऽऽत्मानं शुभपरिणामेन धर्मकार्ये संयोजयेत् तादृशमनुष्यशरीरप्राप्ति दुर्लभा भवतीति भावः ॥१८॥

मूलम्- जे धम्मं सुद्धमक्खंति पडिपुन्नमणेलिसं।
अणेलिसस्स जं ठाणं तस्स जम्मकहा कओ ॥१९॥

छाया- ये धर्मं शुद्धमाख्यान्ति प्रतिपूर्णमनीदृशम्।
अनीदृशस्य यत्स्थानं तस्य जन्मकथा कुतः ॥१९॥

हीन प्राणी को पुनः मिलना कठिन होता है। जैसे अंधे मनुष्य को द्वार प्राप्त करना आसान नहीं होता उसी प्रकार पुण्य हीन को मनुष्यभव मिलना आसान नहीं होता। कदाचित् बोधि प्राप्ति के योग्य देह प्राप्त भी हो जाय तो भी शुभ लेश्या अर्थात् आत्मा की प्रशस्त अध्यवसाय रूप परिणति दुर्लभ होती है, जिसे मनुष्य जिनोक्त श्रुत-चारित्र धर्म में लगा सके।

तात्पर्य यह है कि मनुष्य भव से भ्रष्ट प्राणी को, जिसके आश्रय से पुनः बोधिलाभ करके, शुभ परिमाण से धर्मकार्य में लगाया जा सके, ऐसे मनुष्य शरीर की प्राप्ति होना दुर्लभ होता है ॥१८॥

ફરીથી મળવું મુશ્કેલ છે. જેમ આંધળા માણુસને દ્વાર મેળવવુ સહેલું નથી. એજ પ્રમાણે પુણ્ય વિનાનાને મનુષ્ય ભવ મળવો સહેલો નથી. કદાચ બોધિ પ્રાપ્ત કરવાને યોગ્ય શરીર મળી પણ જાય તો પણ શુભ લેશ્યા અર્થાત્ આત્માના પ્રશસ્ત અધ્યવસાય રૂપ પરિણુતિ દુર્લભ હોય છે કે જેને માણુસ જીનોક્ત શ્રુત ચારિત્રમાં લગાવી શકે.

કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે—મનુષ્ય ભવથી ભ્રષ્ટ થયેલ પ્રાણીને જેના આશ્રયથી ફરીથી બોધિની પ્રાપ્તિ કરીને શુભ પરિણામથી ધર્મ કાર્યમાં લગાવી શકાય, એવા મનુષ્ય શરીરની પ્રાપ્તિ થવી દુર્લભ હોય છે ॥૧૮॥

अन्वयार्थः—(जे) ये महापुरुषाः (सुद्धं) शुद्धं जिनेन्द्रप्रतिपादितत्वान्निर्मलम् अतएव (अणेलिसं) अनीदृशम् अनन्यसदृशम् अनुपमम् पुनश्च (पडिपुन्नं) प्रतिपूर्णं मोक्षमार्गसाधकभावपरिपूर्णत्वात् एतादृशं (धम्मं) धर्मं श्रुतचारित्रलक्षणम् (अक्खंति) आख्यान्ति—भव्येभ्य उपदिशन्ति स्वयमाचरन्ति च, तस्य तादृशस्य

'जे धम्मं सुद्धमक्खंति' इत्यादि।

शब्दार्थ—'जे-यः' जो महापुरुष 'सुद्धं-शुद्धम्' जिनेन्द्र प्रतिपादित होनेसे निर्मल अत एव 'अणेलिस-अनीदृशम्' अनुपम 'पडिपुन्नं-प्रतिपूर्णम्' प्रतिपूर्ण मोक्षमार्ग के साधक भाव परिपूर्ण होनेसे इस प्रकारका 'धम्म-धर्मम्' श्रुतचारित्र रूप धर्म को 'अक्खंति-आख्यान्ति' व्याख्यान द्वारा कथन करते हैं अर्थात् भव्यों को उपदेश करते हैं और स्वयं आचरणभी करते हैं 'अणेलिसस्स-अनीदृशस्य' पूर्वोक्त धर्म का 'जं ठाणं-यत्स्थानम्' जो स्थान अर्थात् आधार भूत जो मुनि 'तस्स-तस्य' उनका 'जम्मकहा-जन्मकथा' जन्म की बात भी 'कओ-कुतः' कहांसे हो सकती है? अर्थात् जन्म धारण करने की बात तो दूर रही परंतु 'जन्म' ऐसा वचन भी नहीं कह सकते हैं ॥१९॥

अन्वयार्थ—जो महापुरुष जिनेन्द्र प्रतिपादित होने के कारण निर्मल, अतएव अनुपम, प्रतिपूर्ण अर्थात् मोक्षमार्ग साधकता से परिपूर्ण, धर्म का भव्य जीवों को उपदेश देते हैं और स्वयं धर्मका आचरण करते

'जे धम्मं सुद्धमक्खति' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'जे-यः' જે મહાપુરૂષ 'सुद्ध-शुद्धम' જીનેન્દ્ર પ્રતિપાદિત હોવાથી નિર્મલ અતએવ 'अणेलस-अनीदृशम्' અનુપમ 'पडिपुण्णं-प्रतिपूर्णम्' સંપૂર્ણ મોક્ષમાર્ગનો સાધક ભાવ પરિપૂર્ણ હોવાથી આ પ્રકારના 'धम्मं-धर्मम्' શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મને 'अक्खंति-आख्यान्ति' વ્યાખ્યાન દ્વારા કથન કરે છે અર્થાત્ ભવ્યોને ઉપદેશ કરે છે અને પોતે આચરણ પણ કરે છે. 'अणेलिसस्स-अनीदृशस्य' પૂર્વોક્ત ધર્મનુ 'जं ठाण-यत्स्थानम्' જે સ્થાન અર્થાત્ આધાર ભૂત જે મુનિ 'तस्स-तस्य' તેની 'जम्मकहा-जन्मकथा' જન્મની વાત પણ 'कओ-कुतः' ક્યાંથી થઈ શકે? અર્થાત્ જન્મ ધારણ કરવાની વાત તો દૂર રહી પરંતુ 'જન્મ' એવું વચન પણ કહી શકાતુ નથી ॥૧૯॥

અન્વયાર્થ—જે મહાપુરૂષ જીનેન્દ્ર પ્રતિપાદિત હોવાના કારણે નિર્મલ, અતએવ અનુપમ, પ્રતિપૂર્ણ અર્થાત્ મોક્ષમાર્ગના સાધક પણાથી પરિપૂર્ણ ધર્મનો ભવ્ય જીવોને ઉપદેશ આપે છે, અને સ્વયં આચરણ કરે છે, જે

(अणेलिसस्स) अनीदृशस्य पूर्वोक्तस्य धर्मस्य (जं ठाणं) यत्स्थानं य आधारः तत्परिपालकत्वात्तदाधारभूतो यो मुनिः (तस्स) तस्य तद्धर्मपरिपालकस्य (जम्मकहा) जन्मकथा-जन्मवार्त्ताऽपि (कओ) कुतः भवति जन्मग्रहणं दूरेऽपास्ताम् (जन्ये) ति वचनपद्धतिरपि तस्मै नोच्चार्यत इति स अजरामरो भूत्वा सिद्धो भवतीति भावः ॥१९॥

टीका—अपिचाऽन्यत्-'जे' ये महापुरुषाः विशुद्धान्तःकरणाः समुत्पन्नकेवलज्ञानाः करतलामलकवत् समस्तजीवाजीवादिसकलपदार्थद्रष्टारस्ते 'सुद्धं' शुद्धम् निर्मलं सकलदोषवर्जितम् 'धम्मं' धर्मम् श्रुतचारित्रलक्षणम् 'अक्खंति' आख्यान्ति लोकेभ्यः प्रतिपादयन्ति स्वयं च तादृशं शुद्धं धर्ममाचरन्ति च। कथंभूतं धर्ममिति धर्ममेव विशिनष्टि-'पडिपुन्नं' प्रतिपूर्णम् मोक्षमार्गसाधकायतचारित्रसद्भावात् संपूर्णम् 'अणेलिसं' अनीदृशम्-अनन्यसदृशम् जिनेन्द्रप्रतिपादितत्वात् षट्कायरक्षण-

---

हैं, जो उस अनुपम धर्मका भाजन हैं अर्थात् उस धर्मको पालने वाले जो मुनि हैं, उनके जन्म की कथा ही क्या? अर्थात् उनका जन्मग्रहण सर्वथा बंद हो जाता है वह अजर-अमर-अजन्मा होकर सिद्ध हो जाते हैं ॥१९॥

टीकार्थ--और भी कहते हैं-जो महापुरुष विशुद्ध अन्तःकरणवाले हैं, जिन्हें केवलज्ञान उत्पन्न हो चुका है, जो हथेली पर रक्खे आंवले के समान समस्त जीव अजीव आदि पदार्थों के ज्ञाता हैं, वे सब दोषों से रहित धर्म का प्रतिपादन करते हैं और स्वयं भी उस धर्मका आचरण करते हैं। वह धर्म कैसा होता है? सो कहते हैं-मोक्षमार्ग के साधक चारित्र के सद्भाव के कारण सम्पूर्ण तथा जिनेन्द्र द्वारा प्रति-

---

આ અનુપમ ધર્મના પાત્રરૂપ છે, અર્થાત્ એ ધર્મનું પાલન કરવાવાળા જે મુનિ છે, તેના જન્મની વાર્તા જ શું કહેવી? અર્થાત્ તેમને જન્મ ગ્રહણ કરવાનું સર્વથા બંધ જ થઈ જાય છે. તે અજર, અમર, અજન્મા થઈને સિદ્ધ બની જાય છે. ॥૧૯॥

ટીકાર્થ—હવે વિશેષ રીતે કહેવામાં આવે છે—જે મહાપુરૂષ વિશુદ્ધ અંતઃકરણ વાળા હોય છે, જેઓને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થઈ ચૂકેલ છે, જે હાથમાં-હથેલીમાં રાખેલ આંમળાની માફક સઘળા જીવ અજીવ વિગેરે પદાર્થોને જાણનારા છે, તેઓ સઘળા દોષોથી રહિત એવા ધર્મનું પ્રતિપાદન કરે છે. અને પોતે પણ એ ધર્મનું આચરણ કરે છે. તે ધર્મ કેવો હોય છે? તે બતાવે છે.-મોક્ષમાર્ગનો સાધક, ચારિત્રના સદ્ભાવથી સમ્પૂર્ણ, તથા જીનેન્દ્ર દ્વારા પ્રતિપાદન કરાયેલ હોવાથી તથા ષટ્કાય જીવોની રક્ષા

लक्षणत्वाच्च निरुपमं धर्ममाख्यान्तीति पूर्वेणान्वयः। तस्य तादृशस्य पूर्वोक्तस्य 'अणेलिसस्स' अनीदृशस्य अनन्यसदृशस्य धर्मस्य ज्ञानदर्शनचारित्रयुक्तस्य 'जं' यत् 'ठाणं' स्थानम् आधारः तत्परिपालकत्वात्तदाधारभूतो यो मुनि र्भवेत् 'तस्स' तस्य-अनीदृशधर्मपरिपालकस्य 'जम्मकहा' जन्मकथा-जन्मवार्त्ता 'कओ' कुतः भवति, अनीदृशधर्मपरिपालकस्य पुनर्जन्म न भवतीति भावः। यद्वा 'अणेलिसस्स' अनीदृशस्य अनीदृशधर्मपरिपालकस्येत्यर्थः, 'जं ठाणं' यत्स्थानं मोक्षाख्यमस्ति 'तस्स' तस्य तत्स्थानं प्राप्तस्य 'जम्मकहा' जन्मकथा 'कओ' कुतः, तस्य पुनर्जन्मदूरेऽपास्ताम् किन्तु जन्मेति वाक्यपद्धतिरपि तस्मै वक्तुं नोचिता भवति शाश्वतः सिद्धो भवतीति भावः ॥१९॥

सूलम्—कओ कयाइ मेहावी उप्पज्जंति तहा गया।
तहागया अप्पडिन्ना चक्खू लोगस्सणुत्तरा ॥२०॥

छाया—कुतः कदाचिन्मेधावी उत्पद्यन्ते तथागताः।
तथागता अप्रतिज्ञाः चक्षुर्लोकस्याऽनुत्तराः ॥२०॥

पादित होनेके कारण तथा षट्काय रक्षा रूप होने से अनुपम होता है। इस अनुपम धर्म का जो आधार है अर्थात् जो मुनि इस धर्म का पालन करता है, उसके जन्म की कथा ही कैसे हो सकती है? अर्थात् पुनर्जन्म नहीं होता। अथवा ऐसे धर्म का पालन करने वाले का जो स्थान है, उस स्थान को अर्थात् मोक्ष को प्राप्त पुरुष का पुनर्जन्म सर्वथा नहीं होता है। उसके लिए 'जन्म' ऐसा कहना भी उचित नहीं है। वह सदा काल के लिए सिद्ध हो जाता है ॥१९॥

'कओ कयाइ मेहावी' इत्यादि।

शब्दार्थ—'तहागया-तथागताः' अपुनरावृत्ति से हुए अर्थात् मोक्ष

રૂપ હોવાથી અનુપમ હોય છે, આ અનુપમ ધર્મનો જે આધાર છે, અર્થાત્ જે મુનિ આ ધર્મનું પાલન કરે છે, તેના જન્મની કથાજ કેવી રીતે થઈ શકે? અર્થાત્ તેમનો પુનર્જન્મ થતો નથી. અથવા એ રીતના ધર્મનું પાલન કરવાવાળાનો પુનર્જન્મ થતો નથી. અથવા એવા ધર્મનું પાલન કરવાવાળાનું જે સ્થાન છે, તે સ્થાનને અર્થાત્ મોક્ષને પ્રાપ્ત પુરૂષનો પુનર્જન્મ સર્વથા થતો નથી. તે માટે 'જન્મ' એમ કહેવું તે પણ ઉચિત ન તેથી સદા-કાળ માટે સિદ્ધ થઈ જાય છે ॥૧૯॥

'कओ कयाइ मेहावी' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'तहागया-तथागता.' અપુનરાવૃત્તિથી થયેલ અર્થાત્ મોક્ષને

अन्वयार्थः—(तहागया) तथागता'-अपुनरावृत्त्या गताः मोक्षं प्राप्ताः (मेहावी) मेधाविनः केवलज्ञानिनः तीर्थंकरगणधरादयः (कयाइ) कदाचित्-कस्मिश्चिदपि-काले (कओ) कुतः कथं केन प्रकारेण (उप्पज्जंति) उत्पद्यन्ते इति भावः (अप्पडिन्ना) अप्रतिज्ञाः अनिदानाः आशंसारहिता' (तहागया) तथागता 'तीर्थंकरगणधरादयः (अणुत्तरा) अनुत्तरा लोकोत्तरं केवलदर्शनवन्तः (लोगस्स) लोकस्य-जीवसमूहस्य (चक्खू) चक्षुः-चक्षुरिव चक्षुः सदसदर्थप्रदर्शकत्वान्नेत्रभूताः सन्तीति ॥२०॥

प्राप्त 'मेहावी-मेधाविनः' केवलज्ञान वाले तीर्थंकर गणधर आदि 'कयाइ-कदाचित्' किसी भी कालमें 'कओ-कुतः' किस प्रकारसे 'उप्पज्जंति-उत्पद्यन्ते' उत्पन्न होता है? अर्थात् उत्पन्न नहीं होता है 'अपडिन्ना-अप्रतिज्ञाः' निदान रहित 'तहागया-तथागताः' तीर्थंकर गणधर आदि 'अणुत्तरा-अनुत्तराः' लोकोत्तर केवलज्ञान और केवल दर्शन वाले 'लोगस्स-लोकस्य' जीवसमूह के 'चक्खू-चक्षुः' नेत्रभूत कहे जाते हैं ॥२०॥

अन्वयार्थ--जो पुनरागमन से रहित होकर मोक्ष को प्राप्त हुए हैं और मेधावी अर्थात् केवलज्ञानी हैं, वे क्या किसी समय किसी प्रकार जन्म लेते हैं? अर्थात् उनका कभी पुनर्जन्म नहीं हो सकता। वे सब प्रकार की कामना से रहित, लोकोत्तर केवल-ज्ञान-दर्शन से सम्पन्न तीर्थंकर गणधर आदि जीवों के लिए चक्षुरूप होते हैं अर्थात् सत् असत् पदार्थो के प्रदर्शक होने के समान होते हैं ॥२०॥

પ્રાપ્ત એવો 'मेहावी-मेधावीनः' કેવળજ્ઞાનવાળા તીર્થંકર ગણુધર વિગેરે 'कयाइ-कदाचित्' કોઈ પણુ કાળે 'कओ-कुतः' કયા પ્રકારથી 'उप्पज्जंति-उत्पद्यन्ते' ઉત્પન્ન થાય છે? અર્થાત્ ઉત્પન્ન થતા નથી. 'अपडिन्ना-अप्रतिज्ञाः' નિદાન રહિત 'तहागया-तथागताः' તીર્થંકર ગણુધર વિગેરે 'अणुत्तरा-अनुत्तराः' લોકોત્તર કેવળ જ્ઞાન અને કેવલ દર્શનવાળા 'लोगस्स-लोकस्य' જીવ સમૂહના 'चक्खू-चक्षुः' નેત્રરૂપ કહેવાય છે. ॥૨૦॥

અન્વયાર્થ—જે પુનરાગમનથી રહિત થઈને મોક્ષને પ્રાપ્ત થયા છે, અને મેધાવી અર્થાત્ કેવળજ્ઞાની છે, તેઓ શું કોઇ સમયે કોઈ પણુ પ્રકારે જન્મ ગ્રહણુ કરે છે? અર્થાત્ તેઓનો પુનર્જન્મ કોઈ પણુ વખતે થતો નથી. તેઓ બધા પ્રકારની કામનાઓથી રહિત લોકોત્તર કેવળ જ્ઞાન દર્શનથી યુક્ત તીર્થંકર ગણુધર વિગેરે જીવો માટે નેત્ર રૂપ હોય છે. અર્થાત્ સત અસત્ પદાર્થોને બતાવવાળા હોવાથી નેત્રરૂપ હોય છે. ॥૨૦॥

टीका—'तहागया' तथागताः तथारूपेण अपुनरागमनरूपेण गतास्तथागताः सिद्धिं गताः 'मेहावी' मेधावीनः—केवलज्ञानवन्तः 'कयाइ' कदाचिदपि कस्मिंश्चिदपि काले 'कओ' कुतः—कथम् 'उप्पज्जंति' उत्पद्यन्ते ? कर्मकारणबीजाभावाद् जन्माङ्कुरोत्पत्तिः कथं भवेत् जन्मजरामरणाकुले संसारे कथमपि न समुत्पद्यन्ते इति भावः, तथा 'अप्पडिण्णा' अप्रतिज्ञाः न विद्यते प्रतिज्ञा निदानबंधनरूपा येषां ते अप्रतिज्ञा अनिदानाः देवादिऋद्ध्याशंसावर्जिताः आत्मकल्याणभावनावत्त्वात् 'तहागया' तथागताः तीर्थंकरगणधरादयः 'अणुत्तरा' अनुत्तरा—लोकोत्तरकेवलज्ञानकेवलदर्शनवन्तस्ते 'लोगस्स' लोकस्य—षड्जीवनिकायरूपस्य 'चक्खू' चक्षुः—चक्षुरिव—चक्षुः सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्ररूपमोक्षमार्गप्रदर्शकत्वात्—चक्षुर्भूताः सन्तीति ॥२०॥

टीकार्थ—अपुनरावृत्ति रूप से सिद्धि को प्राप्त केवल ज्ञान दर्शन से सम्पन्न महापुरुष क्या कभी पुनः जन्म लेते हैं ? तात्पर्य यह है कि कर्म रूपी बीज का अभाव हो जाने से जन्म रूपी अंकुर की उत्पत्ति नहीं होती, अतएव जन्म जरा मरण से आकुल इस संसार में उनका पुनरागमन नहीं होता। वे अप्रतिज्ञ होते हैं अर्थात् सब प्रकार की प्रतिज्ञाओं से रहित होते हैं-उन्हें देव ऋषि आदि की कोई भी अभिलाषा नहीं होती। आत्मकल्याण की भावना वाले होने से निदान (नियाणा) बन्धन से मुक्त होते हैं। ऐसे तथागत अर्थात् सर्वज्ञ सर्वदर्शी तीर्थंकर गणधर आदि षट्काय रूप लोक के लिए, सम्यग्दर्शन ज्ञान चारित्र और तप रूप मोक्षमार्ग के प्रदर्शक होने के कारण चक्षु के समान हैं ॥२०॥

ટીકાર્થ—અપુનરાવૃત્તપણાથી સિદ્ધિને પ્રાપ્ત થયેલ કેવળજ્ઞાન, કેવલ દર્શનથી યુક્ત મહાપુરૂષ શું ક્યારેય પુનર્જન્મ લે છે? કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-કર્મરૂપી બીનો અભાવ થવાથી જન્મરૂપી અંકુરની ઉત્પત્તિ થતી નથી. તેથી જ જન્મ, જરા-વૃદ્ધાવસ્થા અને મરણથી વ્યાપ્ત આ સંસારમાં તેમનું પુનરાગમન થતું નથી. તેઓ અપ્રતિજ્ઞ હોય છે. અર્થાત્ સઘળા પ્રકારની પ્રતિજ્ઞાઓથી રહિત હોય છે તેમને દેવઋદ્ધિ વિગેરે કોઇ પ્રકારની અભિલાષા-ઇચ્છા હોતી નથી. આત્મ કલ્યાણની ભાવના વાળા હોવાથી નિદાન (નિયાણા) બન્ધનથી મુક્ત હોય છે, એવા તથાગત અર્થાત્ સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી તીર્થંકર ગણધર વિગેરે ષટ્કાય રૂપ લોક માટે સમ્યક્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર અને તપરૂપ મોક્ષમાર્ગના પ્રદર્શક-બતાવનારા હોવાથી નેત્રની સમાન છે. ॥૨૦॥

मूलम्—अणुत्तरे य ठाणे से कासवेण पवेइए।
जं किच्चा णिव्वुडा एगे निट्ठं पावंति पंडिया॥२१॥

छाया—अनुत्तरं च स्थानं तत् काश्यपेन प्रवेदितम्।
यत्कृत्वा निर्वृता एके निष्ठां प्राप्नुवन्ति पण्डिताः॥२१॥

अन्वयार्थः—(से य) तच्च शास्त्रप्रसिद्धम् (अणुत्तरे) अनुत्तरम्, न उत्तरं यस्मात् तत् तपः संयमादिरूपम् (ठाणं) स्थानं संयमानुष्ठानरूपं (कासवेण) काश्यपेन—कश्यपगोत्रीयश्रीवर्धमानस्वामिना (पवेइए) प्रवेदितम्—प्ररूपितम् (जं) यद्—अनुत्तरं स्थानं (किच्चा) कृत्वा समाराध्य (एगे) एके केचन महापुरुषाः (निव्वुडा) निर्वृताः कषायानलनाशेन शीतलीभूताः अतएव (पंडिया) पण्डिताः—पापभीरवो मुनयः (निट्ठं) निष्ठां संसारपर्यवसानरूपां सिद्धिम् (पावंति) प्राप्नुवन्ति मोक्षं गच्छन्तीति भावः॥२१॥

'अणुत्तरे य ठाणे से' इत्यादि।

शब्दार्थ—'से य—तच्च' शास्त्रप्रसिद्ध 'ठाणे—स्थानम्' संयमानुष्ठानरूप स्थान 'कासवेण—काश्यपेन' काश्यपगोत्रवाले श्री वर्धमान स्वामीने 'पवेइए—प्रवेदितम्' प्ररूपित किया है 'जं—ठाणं—यत्स्थानम् जो स्थान अनुत्तर तप संयम आदि 'किच्चा—कृत्वा' करके 'एगे—एके' कोई महापुरुष 'निव्वुडा—निर्वृताः' निर्वृत्त होते हैं अतः 'पंडिया—पण्डिताः' पाप भीरु बुद्धिमान् मुनि 'निट्ठं—निष्ठाम्' संसार के अन्तको 'पावंति—प्राप्नुवन्ति' प्राप्त करते हैं॥२१॥

अन्वयार्थ—काश्यगोत्रीय श्री वर्धमान स्वामी के द्वारा प्ररूपित संयम रूप स्थान सर्वोत्तम स्थान है, जिसकी आराधना करके अनेक

'अणुत्तरे य ठाणे से' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'से य—तच्च' શાસ્ત્ર પ્રસિદ્ધ 'ठाणे—स्थानम्' સંયમાનુષ્ઠાન રૂપ સ્થાન 'कासवेण—काश्यपेन' કાશ્યપ ગોત્રવાળા શ્રી વર્ધમાન સ્વામીએ 'पवेइए प्रवेदितम्' પ્રરૂપિત કર્યું છે. 'जं ठाणं—यत् स्थानम्' જે સ્થાન અનુત્તર તપ સંયમ વિગેરે 'किच्चा—कृत्वा' કરીને 'एगे—एके' કોઈ મહાપુરૂષ 'निव्वुडा—निर्वृत्ताः' નિવૃત્ત થાય છે 'अतः 'पडिया—पण्डिता' પાપ ભિરૂ બુદ્ધિમાન્ મુનિ 'निट्ठं—निष्ठाम्' સંસારના અંતને 'पावति—प्राप्नुवन्ति' પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૨૧॥

અન્વયાર્થ—કાશ્યપ ગોત્રીય શ્રીવર્ધમાન સ્વામી દ્વારા પ્રરૂપિત સંયમ રૂપ સ્થાન સર્વોત્તમ સ્થાન છે. જેની આરાધના કરીને અનેક મહાપુરૂષ

टीका—'से य' तच्च-शास्त्रप्रसिद्धम् 'अणुत्तरं' अणुत्तरं न विद्यते उत्तरं प्रधानं यस्मात् तत्-अनुत्तरम् सर्वश्रेष्ठं 'ठाणे' स्थानम्-संयमानुष्ठानरूपं 'कासवेण' काश्यपगोत्रोत्पन्नेन भगवता श्री वर्धमानस्वामिना 'पवेइए' प्रवेदितं-प्रतिपादितम्, अनेन किम्? इत्याह-'जं ठाणं' यत् स्थानम्, अनुत्तरं संयमाख्यम् 'किच्चा' कृत्वा-समाराध्य तत्समाराधनेनेत्यर्थः 'एगे' एके-केचन महापुरुषाः संसाराऽसारत्वादर्शनेन समुपलब्धवैराग्याः 'निव्वुडा' निर्वृता' कषायानलप्रशमनेन शीतलीभूताः अतएव 'पंडिया' पंडिताः-पापाद्भीताः पण्डिताः पापभीरवः सन्तः 'निट्ठं' निष्ठां-संसारपर्यवसानरूपां सिद्धिं 'पावंति' प्राप्नुवन्ति मोक्षमधिगच्छन्तीति भावः ॥२१॥

महापुरुष अपनी कषाय रूपी अग्नि को बुझा करके शीतल बने हैं। इसी से पाप भीरु मुनि सिद्धि प्राप्त करते हैं ॥२१॥

टीकार्थ—वह शास्त्र प्रसिद्ध सर्वश्रेष्ठ संयम पालन रूप स्थान काश्यप गोत्र में उत्पन्न भगवान् श्री वर्धमान स्वामीने प्रतिपादन किया है, किसी अन्य ने नहीं, क्योंकि उनसे अतिरिक्त किसी दूसरे धर्मोपदेशक में ऐसी प्ररूपणा करने की शक्ति ही नहीं है। उस संयमस्थान की आराधना करके कोई कोई पुरुष संसार की असारता देख कर और वैराग्य को प्राप्त करके, कषाय रूपी अग्नि को प्रशान्त करके शीतल हुए हैं। यहां 'कोई कोई' कहने का आशय यह है कि सभी में इस प्रकार की शक्ति नहीं होती है। इसी संयम स्थान की आराधना कर के पण्डित पुरुष जन्ममरण अवसान रूप सिद्धि को प्राप्त करते-मोक्ष पाते हैं ॥२१॥

પોતાની કષાય રૂપ અગ્નિને ઓલવીને શીતળ બન્યા છે. તેનાથી પાપભીરૂ-મુનિ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—તે શાસ્ત્ર પ્રસિદ્ધ સર્વશ્રેષ્ઠ સંયમ પાલન રૂપ સ્થાન કાશ્યપ-ગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલા ભગવાન્ વર્ધમાન સ્વામીએ પ્રતિપાદન કરેલ છે. અન્ય કોઈએ નહીં. કેમકે—તેમના શિવાય કોઇ બીજા ધર્મોપદેશકમાં એવી પ્રરૂપણા કરવાની શક્તિ જ નથી. તે સંયમ સ્થાનની આરાધના કરીને કોઇ કોઇ પુરૂષ સંસારનુ અસાર પણું જોઇને અને વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત કરીને કષાય રૂપી અગ્નિને શાંત કરીને શીતળ બન્યા છે. અહિયાં કોઈ કોઈ એમ કહેવાનો આશય એ છે કે—સઘળાઓમાં એ પ્રમાણેની શક્તિ હોતી નથી. આજ સંયમ સ્થાનની આરાધના કરીને પંડિત પુરૂષ જન્મ મરણના અવસાન રૂપ સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરે છે. અર્થાત્ મોક્ષ મેળવે છે. ॥૨૧॥

मूलम्—पंडिए वीरियं लद्धुं निग्घायाय पवत्तगं।
धुणे पुव्वकडं कम्मं णवं वाऽवि ण कुव्वइ ॥२२॥

छाया—पण्डितो वीर्यं लब्ध्वा निर्घाताय प्रवर्त्तकम्।
धुनीयात् पूर्वकृतं कर्म नवं वाऽपि न कुर्यात् ॥२२॥

अन्वयार्थः—(पंडीए) पण्डितः सदसद्विवेकी (निग्घायाय) निर्घाताय निःशेषकर्मणां निर्जरणाय (पवत्तगं) प्रवर्त्तकं (वीरियं) वीर्यं—पण्डितवीर्यम् (लद्धुं) लब्ध्वा—अवाप्य (पुव्वकडं) पूर्वकृतं पूर्वभवेषु यत्कृतं (कम्मं) कर्म—ज्ञानावरणीयादिकमष्टप्रकारकम् (धुणे) धुनीयात् अपनयेत् तथा (णवं) नवं—नवीनं (वावि) वापि (ण कुव्वई) न कुर्यादिति ॥२२॥

'पंडिए वीरियं' इत्यादि।

शब्दार्थ—'पंडिए—पण्डितः' सदसत् विवेक को जानने वाला पुरुष 'निग्घायाय—निर्घाताय' अशेष कर्म की निर्जरा के लिये 'पवत्तगं—प्रवर्त्तकम्' कर्मक्षपण योग्य 'वीरियं—वीर्यम्' पंडित वीर्य को 'लद्धुं—लब्ध्वा' प्राप्त करके 'पुव्वकडं—पूर्वकृतम्' पूर्वभवमें किये 'कम्मं—कर्म' ज्ञानावरणीयादि आठ प्रकार के कर्मको 'धुणे—धुनीयात्' दूर करे तथा 'णवं—नवं' नवीन 'वावि—वापि' अथवा 'ण कुव्वइ—न कुर्यात्' न करे ॥२२॥

अन्वयार्थ—हेय और उपादेय का विवेक रखने वाला पण्डित (मेधावी) पुरुष समस्त कर्मों की निर्जरा के प्रवर्त्तक पण्डितवीर्य को प्राप्त करके पूर्वोपार्जित ज्ञानावरणीय आदि आठ प्रकार के कर्मों का क्षय करे और नवीन कर्म उपार्जन न करे ॥२२॥

'पंडिए वीरियं लद्धुं' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'पंडिए-पण्डितः' સત્ અસત્ વિવેકને જાણવાવાળો પુરૂષ 'निग्घायाय—निर्घाताय' અશેષ કર્મની નિર્જરા માટે 'पवत्तगं—प्रवर्त्तकम्' કર્મક્ષપણ યોગ્ય 'वीरियं—वीर्यम्' પંડિત વીર્યને 'लद्धुं—लब्ध्वा' પ્રાપ્ત કરીને 'पुव्वकडं—पूर्वकृतम्' પૂર્વભવમાં કરેલા 'कम्मं—कर्मम्' જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે આઠ પ્રકારના કર્મને 'धुणे—धुनीयात्' દૂર કરે તથા 'णव—नवम्' નવીન 'वावि—वापि' અથવા 'ण कुव्वइ—न कुर्यात्' ન કરે ॥૨૨॥

અન્વયાર્થ—હેય અને ઉપાદેયનો વિવેક રાખવા વાળા પંડિત (મેધાવી) પુરૂષ સઘળા કર્મોની નિર્જરાના પ્રવર્તક પંડિત વીર્યને પ્રાપ્ત કરીને પૂર્વોપાર્જિત જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે કર્મોનો ક્ષય અને નવા કર્મોનું ઉપાર્જન ન કરે ॥૨૨॥

टीका—किं चाऽन्यत्—'पंडिए' पण्डितो हेयोपादेयविवेकज्ञो मेधावी 'निग्घायाय' निर्घाताय—कर्मनिर्जरणाय 'पवत्तगं' प्रवर्त्तकं—प्रवृत्तिकारकं कर्मक्षपणसमर्थं 'वीरियं' वीर्यम्—अनेकभवदुर्लभं निरतिचारसंयमतपोरूपं पण्डितवीर्यं 'लद्धुं' लब्ध्वा—क्षयोपशमात् प्राप्य 'पुव्वकडं' पूर्वकृतम्—पूर्वपूर्वतरपूर्वतमाद्यनेकभवसंचितम् 'कम्मं' कर्म सामान्यं विशेषं वा चिक्कणं ज्ञानावरणीयादिकमष्टविधं कर्म 'धुणे' धुनीयात् अपनयेत् पूर्वलब्धपण्डितवीर्येण क्षपयेदित्यर्थः, तथा 'नवं चावि' नवमपि नूतनमपि कर्म आस्रवनिरोधात् 'न कुव्वई' न कुर्यात्। आत्मार्थी मुनिः पण्डित वीर्यं समवाप्याऽनेकभवपरंपरोपार्जितं कर्मजालं भिन्द्यात्, 'न कुर्यान्नूतनं कर्म' इति ज्ञानमवीनमकुर्वन् ज्ञानावरणीयादि समस्ताऽऽवरणाद्विमुक्तो भवति, इति भावः ॥२२॥

टीकार्थ—सत् असत् में भेद समझने वाला मेधावी पुरुष कर्मों की निर्जरा करने के लिए, कर्मक्षय में समर्थ, अनेक भवों में दुर्लभ निरतिचार संयम एवं तप रूप पण्डित वीर्य को पूर्वकृत कर्म के विशिष्ट क्षयोपशम से प्राप्त करके, अनेकानेक पूर्वजन्मों में संचित ज्ञानावरणादि आठ प्रकार के चिकने कर्मों का उस पण्डितवीर्य से क्षय करे और आस्रव के कारणों का निरोध करके नवीन कर्मों का बन्ध न करे।

तात्पर्य यह है कि आत्मार्थी मुनि पण्डितवीर्य को प्राप्त करके अनेक भवों की परम्परा में उपार्जित कर्मजाल को भेद डाले और नवीन कर्मों को उपार्जन न करे। ऐसा करने से वह समस्त कर्मों से मुक्त हो जाता है ॥२२॥

ટીકાર્થ—સત્ અસતમાં ભેદ સમજવાવાળા મેધાવી પુરૂષ કર્મોની નિર્જરા કરવા માટે કર્મક્ષયમાં સમર્થ, અનેક ભવોમાં દુર્લભ નિરતિચાર સંયમ અને તપ રૂપ પંડિત વીર્યને પહેલા કરેલા કર્મના વિશેષ પ્રકારના ક્ષયોપશમથી પ્રાપ્ત કરીને અનેકાનેક પૂર્વજન્મોમાં સંચિત જ્ઞાનાવરણાદિ આઠ પ્રકારના ચિકણા કર્મોનો તે પંડિતવીર્યથી ક્ષય કરે. અને આસવના કારણોનો નિરોધ કરીને નવીન કર્મોનો બંધ ન કરે.

તાત્પર્ય એ છે કે—આત્માર્થી મુનિ પંડિત વીર્યને પ્રાપ્ત કરીને અનેક ભવોની પરમ્પરામાં ઉપાર્જન કરેલા કર્મની જાળને ભેદી નાખે અને નવા કર્મોનું ઉપાર્જન ન કરે એમ કરવાથી તે સઘળા કર્મોથી મુક્ત થઇ જાય છે ॥૨૨॥

मूलम्—ण कुव्वई महावीरे अणुपुव्वकडं रयं ।
रयसा संमुंही भूया कम्मं हेच्चाण जं मयं ॥२३॥

छाया—न करोति महावीर आनुपूर्व्या कृतं रजः ।
रजसा संमुखी भूताः कर्म हित्वा यन्मतम् ॥२३॥

अन्वयार्थः—(महावीरे) महावीरः—कर्मविदारणसमर्थो मुनिः (अणुपुव्वकडं) आनुपूर्वीकृतं—आनुपूर्व्या मिथ्यात्वाविरतिकषायप्रमादाद्यशुभयोगैः अनन्तभवसमा-

'ण कुव्वई महावीरे' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'महावीरे—महावीर.' कर्मके विदारणमें शक्तिवाला मुनि 'अणुपुव्वकडं- आनुपूर्व्या कृतम्' दूसरे प्राणी जो क्रमसे मिथ्यात्व, अविरति, कषाय, प्रमाद आदि अशुभ योगोंसे अनन्त भव से प्राप्त संस्कार के क्रमसे लब्ध किया हुआ 'रयं—रजः' ज्ञानावरणीयादि कर्मरज अथवा पापकर्म 'ण कुव्वई—न करोति' नहीं करता है कारण की 'रयसा—रजसा' पूर्वभवसे उपार्जित कर्मसे ही पाप होता है अतः 'कम्मं—कर्म' पापकर्म अथवा उसके कारणको 'हेच्चाण—त्यक्त्वा' त्याग करके 'जं—यत्' जो 'मयं—मतं' तीर्थंकर आदि महापुरुषों के सम्मत और मोक्षके उपाय रूप तपः संयमादिरूप के 'संमुहीभूया—संमुखी भूताः' सन्मुख होते हैं अर्थात् मोक्षप्राप्ति के योग्य आचरण में ही तत्पर रहते हैं ॥२३॥

अन्वयार्थ—महावीर अर्थात् कर्म विदारण करने में समर्थ मुनि मिथ्यात्व, अविरति प्रमाद, कषाय एवं अशुभ योग के द्वारा अनन्त

'ण कुव्वई महावीरे' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'महावीरे—महावीरः' કર્મના વિદારણમાં શક્તિવાળો મુનિ 'अणुपुव्वकडं—आनुपूर्व्या कृतम्' બીજા પ્રાણી જે ક્રમથી મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય, પ્રમાદ, વિગેરે અશુભ યોગથી અનન્ત ભવથી પ્રાપ્ત કરેલા સંસ્કારના ક્રમથી પ્રાપ્ત કરેલા 'रयं—रजः' જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે કર્મ રજ અથવા પાપકર્મ 'ण कुव्वइ—न करोति' કરતા નથી. કારણ કે 'रयसा—रजसा' પૂર્વભવમાં કરેલા કર્મથી જ પાપ થાય છે. તેથી 'कम्मं—कर्म' પાપકર્મ અથવા તેના કારણને 'हेच्चाण—त्यक्त्वा' ત્યાગ કરીને 'जं—यत्' જે 'मयं—मतम्' તીર્થંકર વિગેરે મહાપુરૂષોને સમ્મત અને મોક્ષના ઉપાય રૂપ તપઃ સંયમાદિના 'संमुहीभूया संमुखी भूताः' સન્મુખ થાય છે. અર્થાત્ મોક્ષ પ્રાપ્તિ યોગ્ય આચરણમાંજ તત્પર રહે છે. ॥૨૩॥

અન્વયાર્થ—મહાવીર અર્થાત્ કર્મનું વિદારણ કરવામાં સમર્થ મુનિ મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ કષાય, અને અશુભ યોગ દ્વારા અનંત ભવોના

गतसंस्कारक्रमेण वा कृतं-समागतं यत् (रयं) रजः-ज्ञानावरणीयादिकर्मधूलिं पापं वा (ण कुव्वई) न करोति यतः (रयसा) रजसा-पूर्वभवोपार्जितकर्मणैव पापमुपादीयते, अतः (कम्मं) कर्म पापं कर्म तत्कारणं वा (हेच्चाण) हित्वा-त्यक्त्वा (जं) यत् (मयं) मतं-तीर्थङ्करादि महापुरुषैः सम्मतं मोक्षोपायभूतं तपःसंयमादिकं तस्य (संमुहीभूया) संमुखीभूताः तदभिमुखाः साधवो भवन्तीति ॥२३॥

टीका—'महावीरे' महावीरः कर्मविदारणसमर्थः 'अणुपुव्वकडं' आनुपूर्व्या-अनन्तभवागतसंस्कारक्रमेण वा कृतं समागतम्-अनन्तभवसमागताशुभसंस्कारजन्यं 'रयं' रजः-रज इव रजः मालिन्यकारकत्वात्, तच्च कर्म ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधं यदज्ञानिभिः क्रियमाणं तत् 'ण कुव्वई' न करोति कुत इत्याह-यतः 'रयसा' रजसा-कर्मणा पूर्वकृतकर्मणैव कर्मबध्यते पूर्वभवोपार्जितकर्मतन्तुभिरेव-आगामिभवकर्म-

भवों के संस्कार क्रम से आगत ज्ञानावरण आदि कर्म-रज को अथवा पापको, जिसे दूसरे प्राणी बांधते हैं, उसका बन्ध न करे। पूर्व भवमें उपार्जित कर्म से ही पापों का ग्रहण होता है, अतः कर्म, पाप अथवा उसके कारणों को त्याग कर मुनि तीर्थंकर आदि महापुरुषों द्वारा सम्मत मोक्ष के कारण तप और संयम आदि के सन्मुख होते हैं ॥२३॥

टीकार्थ--समस्त कर्मों को विनष्ट करने में समर्थ वीर पुरुष अनन्त भवों में उपार्जित मिथ्यात्व, अविरति, प्रमाद, कषाय और योग की परम्परा से या अनन्त भवों से चले आए संस्कारों से अशुभ संस्कार जन्य रज को अर्थात् अज्ञानी पुरुषों द्वारा उपार्जित की जाने वाली रज के समान मलीनता को उत्पन्न करने वाली ज्ञानावरणीय आदि आठ प्रकार के कर्म रूपी रज को उपार्जित नहीं करता है। क्योंकि पूर्वकृत

સંસ્કારના ક્રમથી આવેલ જ્ઞાનાવરણ વિગેરે કર્મ-રજને અથવા પાપને કે જેને બીજા પ્રાણિયો બાંધે છે. તેનો બંધ ન કરે પૂર્વભવમાં પ્રાપ્ત કરેલ કર્મથી જ પાપોનું ગ્રહણ કરાય છે. તેથી કર્મ,-પાપ અથવા તેના કારણોનો ત્યાગ કરીને મુનિ તીર્થંકર વિગેરે મહાપુરૂષો દ્વારા સમ્મત મોક્ષને માટે તપ અને સંયમ વિગેરેની સંમુખ થાય છે ॥૨૩॥

ટીકાર્થ—સઘળા કર્મોનો નાશ કરવામાં સમર્થ વીરપુરૂષ અનન્ત ભવોમાં પ્રાપ્ત કરેલા મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કષાય, અને યોગની પરંપરાથી અથવા અનંત ભવોથી ચાલતા આવેલા સંસ્કારોથી અશુભ સંસ્કારથી થવાવાળી રજની સરખા મલીન પણાને ઉત્પન્ન થવાવાળી જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે આઠ પ્રકારની કર્મરૂપી રજને પ્રાપ્ત કરતા નથી. કેમકે-પહેલાં કરેલ કર્મથી જ નવીન કર્મ બાંધે છે. કર્મ રૂપી તાંતણાથી આવનારી કર્મરૂપી સાડી અને

शाटी संतन्यते इति भावः अतः 'कम्मं' कर्म वर्त्तमानभवे क्रियमाणं पापं कर्म 'हेच्चाण' हित्वा परित्यज्य 'जं मयं' यन्मतम् यत् तीर्थकरादिमहापुरुषैः संमतं मोक्षोपायभूतं तपःसंयमादिकं तस्य 'संमुहीभूया' संमुखीभूताः-तदभिमुखाः तदाराधनपरायणाः साधवो भवन्तीति। येऽधुना संसारोन्मुखास्ते मन्ये पूर्वजन्मोपार्जितकर्मवशवर्त्तिन एव यथायथं कर्मान्तरं संपादयन्तः भवपरंपरामेव प्राप्नुवन्ति। महापुरुषस्तु पण्डितवीर्येण संयुक्तः पूर्वजन्मकृतमष्टप्रकारकं कर्माऽपगमय्य मोक्षं प्राप्नुवन्तीति भावः ॥२३॥

मूलम्—जं मयं सव्वसाहूणं तं मयं सल्लगत्तणं।
साहइत्ताण तं तिन्ना देवा वा अभविंसु ते ॥२४॥

छाया—यन्मतं सर्वसाधूनां तन्मतं शल्यकर्त्तनम्।
साधयित्वा तत्तीर्णाः देवा वा अभूवन् ते ॥२४॥

कर्म से ही नवीन कर्म बंधता है, कर्म रूपी तन्तुओं से ही आगामी कर्म रूपी साड़ी बनती है। अतएव साधु वर्त्तमान भव में किये जाने वाले कर्म को त्याग कर तीर्थंकर आदि महापुरुषों द्वारा सम्मत, मोक्ष के उपायभूत तप संयम आदि के अभिमुख होते हैं।

आशय यह है कि इस समय जो संसार की ओर उन्मुख हैं, वे पूर्वजन्म में उपार्जित कर्मों के वशीभूत होकर नये नये कर्मोंका बन्ध करते हुए भवपरम्परा को ही प्राप्त होते हैं। किन्तु महावीर पुरुष पण्डितवीर्य से युक्त होकर पूर्वजन्म में उपार्जित आठ प्रकार के कर्मों को दूर करके मोक्ष प्राप्त करते हैं ॥२३॥

'जं मयं सव्वसाहूणं' इत्यादि।

शब्दार्थ—'जं-सव्वसाहूणं मयं-यत्सर्वसाधूनां मतम्' जो सब

છે. તેથી જ સાધુ વર્તમાન ભવમાં કરવામાં આવવાવાળા કર્મનો ત્યાગ કરીને તીર્થંકર વિગેરે મહાપુરૂષો દ્વારા સંમત મોક્ષના ઉપાય રૂપ તપ અને સંયમ તરફ મન લગાવે છે.

કહેવાનો આશય એ છે કે—આ વખતે જે સંસાર તરફ વળેલા છે. તે પૂર્વ જન્મમાં પ્રાપ્ત કરેલ કર્મોને વશ થઈને નવા નવા કર્મોનો બંધ કરતા થકા ભવ પરંપરાને પ્રાપ્ત થાય છે. પરંતુ મહાવીર પુરૂષ પંડિત વીર્યથી યુક્ત થઈને પૂર્વ જન્મમાં પ્રાપ્ત કરેલ આઠ પ્રકારના કર્મોને દૂર કરીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૨૩॥

'જં મયં સવ્વસાહૂણં' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'जं सव्वसाहूणं मयं-यत् सर्वसाधूनां मतम्' જે સમસ્ત સાધુ-

अन्वयार्थः—(जं सव्वसाहूणं मयं) यत्सर्वसाधूनां मतं संयमस्थानरूपं (तं मयं) तन्मतं (सल्लगत्तणं) शल्यकर्त्तनं-शल्यस्य ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधकर्मणः कर्त्तनं नाशकं भवति, अतः (तं) तन्मतं संयमानुष्ठानरूपं (साहइत्ताण) साधयित्वा सम्यक्समाराध्य बहवः संसारसागरं (तिन्ना) तीर्णाः-पारं प्राप्ताः। वा-अथवा ये अवशिष्टकर्माणः यदि भवेयुस्ते (देवा) देवाः-सौधर्मादयः अनुत्तरोपपातिका वा देवाः (अभविंसु) अभूवन् ते ततश्च्युत्वा मनुष्यभवे सेत्स्यन्तीति भावः ॥२४॥

साधुओं को मान्य है 'तं मयं-तन्मतं' वही मत 'सल्लगत्तणं-शल्यकर्तनम्' शल्यज्ञानावरणीयादि आठ प्रकार के कर्म को काटने वाला होता है अतः 'तं मयं-तन्मतम्' संयमानुष्ठान रूप उस मतको 'साहइत्ताण-साधयित्वा' आराधित करके बहुत से लोक संसारसागर को 'तिन्ना-तीर्णाः' तैर गये हैं अथवा 'देवा-देवाः' सौधर्मादि अथवा अनुत्तरोपपातिक देव 'अभविंसु-अभूवन' हुए हैं वे वहांसे चवकर मनुष्यभवमें उत्पन्न होते हैं ॥२४॥

अन्वायर्थ—समस्त साधुओंका जो मत है, वही मत ज्ञानावरणीय आदि आठ प्रकार के कर्म का विनाशक है। अतएव उस संयमानुष्ठान रूप मत की सम्यक् आराधना करके बहुत से जीव संसार सागर से पार हुए हैं। जिनके कर्म शेष रह गए वे सौधर्म आदि या अनुत्तरोपपातिक देव हुए हैं। वहांसे च्यव कर और मनुष्य भव प्राप्त करके वे सिद्धि प्राप्त करेंगे ॥२४॥

જનોને માન્ય હોય 'तं मयं-तन्मतम्' એજ મત 'सल्लगत्तणं-शल्यकर्त्तनम्' શલ્ય-અર્થાત્ જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠ પ્રકારના કર્મને કાપવાવાળા બને છે. તેથી 'तं मयं-तन्मतम्' સંયમના અનુષ્ઠાન રૂપ એ મતને 'साहइत्ताण-साधयित्वा' આરાધિત કરીને ઘણા લોકો સંસાર સાગરને 'तिन्ना-तीर्णाः' તરી ગયા છે. અથવા 'देवा-देवाः' સૌધર્માદિ અથવા અનુત્તરોપપાતિક દેવ 'अभविंसु-अभूवन्' થયા છે. તેઓ ત્યાંથી ચવીને મનુષ્ય ભવમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ॥૨૪॥

અન્વયાર્થ—સઘળા સાધુઓનો જે મત છે. એજ મત જ્ઞાનાવરણીય વિગેરેઆઠ પ્રકારના કર્મનો વિનાશક છે. તેથી જ એ સંયમાનુષ્ઠાન રૂપ મતની સમ્યક્ આરાધના કરીને ઘણા જીવો સંસાર સાગરથી પાર ઉતર્યા છે. જેમના કર્મ બાકી રહ્યા તેઓ સૌધર્મ વિગેરે અથવા અનુત્તરોપપાતિક દેવ બન્યા છે. ત્યાંથી ચ્યવીને અને મનુષ્ય ભવ પ્રાપ્ત કરીને તેઓ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરશે ॥૨૪॥

टीका--अपि च-'जं' यत् 'सव्व साहुणं' सर्वसाधूनाम् तीर्थकरगणधरादीनां 'मयं' मतं-संयमस्थानरूपं वर्त्तते 'तं मय' तन्मतं-तदेरमतं 'सल्लगत्तणं' शल्य-कर्त्तनम्-शल्यं पापं कर्म-ज्ञानावरणीयादिकमष्टविधं तत्कर्त्तयति विनाशयति यत् तत्-शल्यकर्त्तनम् पापनाशकं भवति अतः तत् संयमस्थानरूपं मतं 'साहइत्ताण' साधयित्वा-सम्यगाराध्य अनेके महापुरुषाः 'तिन्ना' तीर्णाः-संसारसागरपारं प्राप्ताः वा-अथवा येऽवशिष्टशुभकर्माणः सन्ति 'ते' ते-संयमस्थानाराधनप्रभा-वात् 'देवा' देवा-सौधर्मादयः एकभवावतारिणः अनुत्तरोपपातिका देवा वा 'अभविंसु' अभूवन्, सर्वकर्मक्षयात् अनेके संसारसागरसमुत्तीर्य मोक्षं प्राप्ताः। येषां पुनः कदाचित् शुभकर्माणि अवशिष्टानि भवेयुस्ते देवत्वं प्राप्य पुनर्मनुष्य-भवे समागत्य सेत्स्यन्तीति भावः ॥२४॥

टीकार्थ--और भी कहते हैं। तीर्थंकरों गणधरों आदि का जो संयमानुष्ठान रूप मत है, वही शल्यों को काटने वाला है अर्थात् ज्ञाना-वरण आदि पापकर्मों का क्षय करने वाला है। उसके अतिरिक्त अन्य कोई मत शल्य काटने वाला नहीं है। अतः उस मत की सम्यक् आरा-धना करके अनेक महापुरुष संसारसागर से पार हुए हैं और जिनके कर्म क्षीण होने से रह गए वे उस संयमाराधना के प्रभाव से एक भवावतारी अनुत्तरोपपातिक देव के रूप में उत्पन्न हुए।

तात्पर्य यह है कि संयम का आराधना करने से जिनके कर्म सर्वथा क्षीण हो जाते हैं, वे संसार सागर से तिर कर सिद्धि प्राप्त कर लेते हैं। जिनके कुछ शुभ कर्म शेष रह जाते हैं, वे देवगति प्राप्त करके पुनः मनुष्य भव में आकर सिद्धि प्राप्त करेंगे ॥२४॥

ટીકાર્થ--વિશેષમાં કહે છે--તીર્થંકરો અને ગણુધરો વિગેરેનો જે સંયમાનુષ્ઠાન રૂપ મત છે, એજ કર્મરૂપી શલ્યોને કાપવાવાળો છે. અર્થાત્ જ્ઞાનાવરણુ વિગેરે પાપ કર્મોનો ક્ષય કરવાવાળો છે. તે શિવાય બીજો કોઈ મત શલ્યને દૂર કરનાર નથી. તેથી એ મતની આરાધના કરીને અનેક મહા પુરૂષો સંસારથી પાર થયા છે, અને જેમના કર્મ ક્ષય થવાથી બાકી રહેલા છે તેઓ તે સંયમારાધનના પ્રતાપથી એક ભવાવતારી અનુત્તરોપપાતિક દેવના રૂપમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે--સંયમનુ આરાધન કરવાથી જેઓના કર્મો સર્વથા નાશ પામે છે, તેઓ સંસાર સાગરથી તરીને સિદ્ધિ પામે છે, અને જેમના કંઈક શુભ કર્મો બાકી રહીં જાય છે, તેઓ દેવગતિ પ્રાપ્ત કરીને ફરીથી મનુષ્ય ભવમાં આવીને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરશે. ॥૨૪॥

मूलम्–अभविंसु पुरा वीरा आगमिस्सा वि सुव्वया।
दुन्निबोहस्स मग्गस्स अंतं पाउकरा तिन्ने त्तिबेमि ॥२५॥

छाया–अभूवन् हि पुरा वीरा आगामिन्यपि सुव्रताः।
दुर्निबोधस्य मार्गस्य अन्तं प्रादुष्करास्तीर्णाः ॥इति ब्रवीमि॥२५॥

अन्वयार्थः–(पुरा) पुरा–अतीतकाले बहवः (वीरा) वीराः कर्मविदारण-समर्था वीरमुनयः (अभविंसु) अभूवन् तथा (आगमिस्साविं) आगमिष्यत्यपि

'अभविंसु पुरा वीरा' इत्यादि।

शब्दार्थ–'पुरा-पुरा' भूतकाल में अनेक 'वीरा-वीराः' कर्मके विदारणमें समर्थ मुनि 'अभविंसु-अभूवन्' हो चुके हैं तथा 'आगमिस्सावि-आगमिष्यत्यपि' भविष्यकालमें भी 'सुव्वया-सुव्रताः' पांचमहाव्रतको धारण करने वाले सुव्रत मुनि होंगे उपलक्षण से वर्त्तमानकाल में भी अनेक मुनि विद्यमान हैं वे सब वीर 'दुन्निबोहस्स-दुर्निबोधस्य' पामर प्राणिके द्वारा जानने में अशक्य ऐसे 'मग्गस्स-मार्गस्य' सम्यक् दर्शनज्ञान चारित्ररूप मोक्षमार्गके 'अंतं-अन्तम्' अत करके 'पाउकरा-प्रादुष्कराः' अन्यभव्यों के प्रति प्रगट करने वाले होते हैं और उपदेशक हो करके 'तिन्ना-तीर्णाः' भवके पारको प्राप्त हो गये हैं 'त्ति-इति' इस प्रकारसे जैसा भगवान् के समीपसे मैंने सुना हैं उस प्रकार से 'बेमि-ब्रवीमि' कहता हूं ॥२५॥

अन्वयार्थ–अतीत काल में बहुत से वीर मुनि हुए हैं और भविष्यत् काल में भी पंचमहाव्रतधारी मुनि होंगे, उपलक्षण से वर्त्तमान

'अभविंसु पुरा वीरा' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'पुरा-पुरा' ભૂતકાળમાં અનેક 'वीरा-वीराः' કર્મનું વિદારણ કરવામાં સમર્થ મુનિ 'अभविंसु-अभूवन्' થઇ ગયા છે. તથા 'आगमिस्सावि-आगमिष्यत्यपि' ભવિષ્યકાળમાં પણ 'सुव्वया-सुव्रताः' પાંચ મહાવ્રતોને ધારણ કરવાવાળા સુવ્રત મુનિ થશે. ઉપલક્ષણથી વર્તમાનકાળમાં પણ અનેક મુનિયો વિદ્યમાન છે તેઓ બધા 'दुन्निबोहस्स-दुर्निबोधस्य' પામર પ્રાણિયો દ્વારા જાણવામાં અશક્ય એવા 'मग्गस्स-मार्गस्य' સમ્યક્‌દર્શન જ્ઞાન, ચારિત્ર રૂપ મોક્ષ માર્ગના 'अंतं-अन्तम्' અંત કરીને 'पाउकरा-प्रादुष्कराः' અન્ય ભવ્યો પ્રત્યે પ્રગટ કરવાવાળા હોય છે અને ઉપદેશક બનીને 'तिन्ना-तीर्णाः' ભવ રૂપી સમુદ્રની પાર થઈ ગયા છે. 'त्ति-इति' આ પ્રમાણે જે રીતે ભગવાન્ પાંસેથી મે સાંભળ્યું છે તેજ પ્રમાણે 'बेमि-ब्रवीमि' કહુ છું ॥૨૫॥

અન્વયાર્થ—ભૂતકાળમાં ઘણા વીર મુનિયો થયા છે. અને ભવિષ્યકાળમાં પણ પાંચ મહાવ્રત ધારી મુનિયો થશે. ઉપલક્ષણથી વર્તમાનકાળમાં

अनागतकालेऽपि (सुव्वया) सुव्रताः पञ्चमहाव्रतधारिणः भविष्यन्ति उपलक्षणात् वर्त्तमानकालेऽपि बहवो वीरमुनयो भवन्ति ये महाविदेहक्षेत्रे सेत्स्यन्ति। ते सर्वेऽपि भूतभविष्यद्वर्त्तमानकालिका वीराः (दुन्निबोहस्स) दुर्निबोधस्य पामरप्राणिभिर्बोद्धुमशक्यस्य (मग्गस्स) मार्गस्य सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्ररूपमोक्षमार्गस्य (अंतं) अन्तम्-परिपूर्णतारूपमवाप्य तस्यैव मार्गस्यान्यभव्येभ्यः (पाउकरा) प्रादुष्कराः प्रकटकारकाः उपदेशकाः सन्तः (तिन्ना) तीर्णाः भवपारं प्राप्ता आसन्। (त्ति) इति-एवं यथा भगवत्सकाशात् मया श्रुतं तथा (बेमि) ब्रवीमि कथयामि। इति जम्बूस्वामिनं प्रति सुधर्मस्वामिनः कथनमिति ॥२५॥

टीका—'पुरा' पूर्वस्मिन् काले अतीते कालेऽनेके 'वीरा' वीराः-कर्मणां विनाशने समर्था मुनयः 'अभविंसु' अभूवन्, वर्त्तमानकालेऽपि बहवो भवन्ति ये महाविदेहक्षेत्रे सेत्स्यन्ति, अथवा वर्त्तमानकालश्च गणधरकालो ग्राह्यः। तथा-

---

काल में भी बहुत से मुनि हैं, जो महाविदेह क्षेत्र में सिद्ध होंगे। वे सब भूत भविष्यत् और वर्त्तमानकालिक वीर पामर प्राणियों द्वारा दुर्ज्ञेय मोक्षमार्ग की पूर्णता प्राप्त करके अन्य प्राणियों के लिए उसी मार्ग को प्रकट करने वाले और भवसागर को प्राप्त हुए हैं।

'त्ति' सुधर्मा स्वामी जम्बूस्वामी से कहते हैं-भगवान् से जैसा मैंने सुना है, वैसा ही तुम्हें कहता हूं ॥२५॥

टीकार्थ—पूर्वकाल में अनेक कर्मविदारण करने में समर्थ मुनि हो चुके हैं। वर्त्तमान काल में भी बहुत से मुनि हैं जो महाविदेह क्षेत्र में सिद्ध होंगे। अथवा यहां वर्त्तमान काल का अभिप्राय गणधरों का काल समझना चाहिए। भविष्यत् काल में भी बहुत से निरतिचार संयम को पालने वाले मुनि होंगे। उन्होंने क्या किया है? वे क्या करते हैं

પણ ઘણા મુનિયો છે, કે જેઓ મહા વિદેહ ક્ષેત્રમાં સિદ્ધ થશે. તેઓ બધા ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન કાળના વીર પામર પ્રાણિયો દ્વારા દુર્જ્ઞેય મોક્ષ માર્ગની પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરીને અન્ય પ્રાણિયો માટે એજ માર્ગને પ્રગટ કરવા વાળા અને ભવસાગરની પાર પામ્યા છે.

'ત્તિ' સુધર્માસ્વામી જમ્બૂ સ્વામીને કહે છે કે-ભગવન્ પાસેથી જે રીતે મેં સાંભળ્યું છે એજ પ્રમાણે તમને કહું છુ. ॥૨૫॥

ટીકાર્થ—પૂર્વકાળમાં કર્મવિદારણ કરવામાં અનેક મુનિ સમર્થ થયેલા હતા. વર્તમાનકાળમાં પણ ઘણા ખરા મુનિ એવા છે, કે જેઓ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં સિદ્ધ થશે. અથવા અહિયાં વર્તમાન કાળનો અભિપ્રાય ગણધરોનો કાળ સમજવો જોઈએ ભવિષ્ય કાળમાં પણ ઘણા નિરતિચાર સંયમને પાળવાવાળા મુનિયો થશે. તેઓએ શું ભૂતકાત કહેલ છે? તેઓ શું કરે છે?

'आगमिस्साचि' आगमिष्यन्त्यपि भविष्यत्कालेऽपि च बहवः 'सुव्वया' सुव्रताः-निरतिचारसंयमाऽनुष्ठायिनो भविष्यन्ति। ते किं कृतवन्तः किं कुर्वन्ति किं करिष्यन्ति च तत्राह-'दुन्निबोहस्स' दुर्निबोधस्य कातरजनैर्बोद्धुमशक्यस्य ज्ञातुमशक्यस्य वा असिधारागमनवत् दुराराध्यत्वात् 'मग्गस्स' मार्गस्य-सम्यग्ज्ञान-दर्शनचारित्ररूपस्य मोक्षमार्गस्य परमोत्कृष्टदशामवाप्य 'अंतं' अन्तम्-तस्यैव-मार्गस्य 'पाउकरा' प्रादुष्कराः स्वतः सन्मार्गाचरणशीलाः भवन्तोऽन्येषामपि कृते प्रादुष्कुर्वन्तः उपदिशन्तः सन्तः 'तिन्ना' तीर्णाः अपारदुस्तरं संसारसागरं तरितवन्तः तरन्ति तरिष्यन्ति चेति। 'त्ति' इति-एवम्-पूर्वोक्तप्रकारेण यथा मया भगवन्मुखात् श्रुतं तथैव 'बेमि' ब्रवीमि-कथयामि न तु स्वबुद्धया इति सुधर्मस्वामी जम्बू स्वामिनं प्रति कथयतीति ॥२५॥

इति श्री-विश्वविख्यातजगद्वल्लभादिपदभूषितबालब्रह्मचारि - 'जैनाचार्य' पूज्यश्री-घासीलालव्रतिविरचितायां श्री सूत्रकृताङ्गसूत्रस्य "समयार्थबोधिन्या ख्यया" व्याख्यया समलङ्कृतम् आदानीयाख्यं पञ्चदशमध्ययनं समाप्तम्॥१५॥

और करेगे? इसका उत्तर देते हैं-कायर जन जिसे जान नहीं सकते अथवा जान कर भी असिधारा के समान आराधन नहीं कर सकते, ऐसे सम्यग्दर्शन ज्ञान चारित्र और तप रूप मोक्ष मार्ग की परिपूर्णता प्राप्त करके तथा दूसरों को प्रकाशित करके अपार एवं दुस्तर संसार सागर को पार कर चुके हैं, पार करते हैं और पार करेगे।

ऐसा मैंने भगवान् के मुख से सुना है, वही मैं कहता हूं। अपनी बुद्धि से नहीं। यह सुधर्मा स्वामी जम्बूस्वामी से कहते हैं ॥२५॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत "सूत्रकृताङ्गसूत्र" की समयार्थबोधिनी व्याख्या का आदानीय नामक पंद्रहवां अध्ययन समाप्त ॥१५॥

અને શુ કરશે? તેનો ઉત્તર આપતાં કહે છે-કાયર જન જેને જાણી શકતા નથી અથવા જાણીને પણ કરી શકતા નથી. એવા સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન, સમ્યક્ચારિત્ર અને સમ્યક્ તપ રૂપ મોક્ષમાર્ગની પરિપૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરીને તથા બીજાઓને પ્રકાશવાળા કરીને અપાર અને ન તરી શકાય એવા સંસાર સાગરને પાર કરી ચૂકયા છે, પાર કરે છે, અને પાર કરશે.

આ પ્રમાણે મેં ભગવાનના મુખથી સાંભળેલ છે એજ હું કહું છું. પોતાની બુદ્ધિથી કહેતો નથી. આ પ્રમાણે સુધર્મા સ્વામીએ જમ્બૂ સ્વામીને કહેલ છે. ॥૨૫॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર'ની સમયાર્થબોધિની વ્યાખ્યાનું આદાનીયનામનું પંદરમું અધ્યયન સમાપ્ત ॥૧૫॥

अथ षोडशं गाथाऽध्ययनं प्रारभ्यते–

गतं पंचदशमध्ययनम्। अथ षोडशमध्ययनं प्रारभ्यते। अस्य च पूर्वाध्ययनेनाऽयमभिसंबन्धः–पूर्वोक्त पंचदशाध्ययनेषु यावन्तोऽर्थाः प्रतिपादिताः तान् विधिनिषेधमार्गेण तत्तद्रूपेण समाचरन् साधुर्भवतीत्यनेनाऽध्ययनेन प्रतिपाद्यते। ते खलु अर्थाः–एवम्, तथाहि–प्रथमे स्वपरसमयज्ञानेन सम्यक्त्वगुणसमन्वितो भवतीत्युक्तम् १। द्वितीये कर्मविनाशनसमर्थज्ञानादिनाऽष्टप्रकारककर्माणि विनाश्य जीवः साधु र्भवतीति २। तृतीयेऽनुकूलप्रतिकूलोपसर्गानधिसहन् पुरुषः साधु-

सोलहवें अध्ययन का प्रारंभ

पन्द्रहवां अध्ययन समाप्त हुआ, अब सोलहवां प्रारंभ करते हैं। पूर्व अध्ययन के साथ इसका यह संबंध है इससे पहले के पन्द्रह अध्ययनों में जिन जिन अर्थों का प्रतिपादन किया गया है, उनमें से जिनका विधान है उनका विधि रूप से और जिन का निषेध किया है उनका निषेध रूप से पालन करने वाला ही साधु हो सकता है। यह अर्थ इस अध्ययन में कहा जा रहा है। वे पूर्वोक्त अर्थ इस प्रकार हैं–

(१) प्रथम अध्ययन में प्रतिपादन किया है कि स्वसमय और परसमय का ज्ञान प्राप्त करने से साधु सम्यक्त्व गुण से सम्पन्न होता है।

(२) दूसरे अध्ययन में कहा गया है कि कर्मों का विनाश करने में समर्थ ज्ञानादि के द्वारा आठ प्रकार का विनाश करके जीव साधु होता है।

સોળમા અધ્યયનનો પ્રારંભ—

પંદરમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું હવે સોળમાં અધ્યયનનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. પહેલાના અધ્યયન સાથે આનો એવો સંબંધ છે, કે–આનાથી પહેલાના પંદર અધ્યયનોમાં જે જે વિષયોનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલ છે, તેમાંથી જેનું વિધાન છે તેનું વિધિ રૂપથી અને જેનો નિષેધ કરવામાં આવેલ છે, તેનો નિષેધ રૂપથી પાલન કરવાવાળાં જ સાધુ થઈ શકે છે. એ સંબંધમાં આ અધ્યયનમાં કહેવામાં આવશે. તે પૂર્વોક્ત અર્થ આ પ્રમાણે છે —

(૧) પહેલા અધ્યયનમાં પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે કે–સ્વ સમય (શાસ્ત્ર) અને પરસમયનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાથી સાધુ સમ્યક્ત્વ ગુણથી યુક્ત થાય છે.

(૨) બીજા અધ્યયનમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે-કર્મોનો વિનાશ કરવામાં સમર્થ જ્ઞાન વિગેરે દ્વારા આઠ પ્રકારના કર્મનો વિનાશ કરીને જીવ સાધુ થાય છે.

भवतीत्युक्तम् ३। चतुर्थे स्त्रीपरीषहं विजित्य साधु र्भवतीत्युक्तम् ४। पंचमे नरक-दुःखं श्रुत्वा नरकप्रापकं कर्म परित्यज्य साधुतामाप्नोतीत्युक्तम् ५। षष्ठे तु-यथा चतुर्ज्ञानिनाऽपि महावीरेण कर्मक्षपणायोद्यतेन संयमं प्रति प्रयत्नः कृतः, तथाऽन्येन छद्मस्थेनापि कर्त्तव्यमित्युक्तम् ६। सप्तमे तु कुशीलदोषान् ज्ञात्वा, तान् परित्यज्य सुशीलावस्थितो भवेदिति ७। अष्टमे तु मोक्षकामैर्हि बालवीर्यं परित्यज्य पण्डितवीर्योद्यतैर्भाव्यमित्युक्तम् ८। नवमे तु शास्त्रप्रतिपादितक्षान्त्यादि

---

(३) तीसरे में प्रदर्शित किया गया है कि अनुकूल और प्रतिकूल उपसर्गों को सहन करता हुआ पुरुष साधु होता है।

(४) चोथे में कहा गया है कि स्त्रीपरीषह को जीतने वाला ही साधु हो सकता है।

(५) पांचवें में यह प्ररूपणा की गई है कि नरक के दुःखोंको सुन-कर नरक में ले जाने वाले कर्मों का जो त्याग कर देता है, वही साधु है।

(६) छठे में उपदेश दिया गया है कि चार ज्ञान के धारक महावीर स्वामी ने कर्मक्षय के लिए उद्यत होकर संयम के लिए प्रयत्न किया, ऐसा ही अन्य छद्मस्थों को भी करना चाहिए।

(७) सातवें में यह प्ररूपणा है कि कुशील के दोषों को जान कर और उन्हें त्याग कर सुशील में स्थित होना चाहिए।

---

(૩) ત્રીજા અધ્યયનમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે-અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોને સહન કરતો એવો પુરૂષ સાધુ થાય છે.

(૪) ચોથા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે-સ્ત્રી પરીષહને જીતવાવાળા જ સાધુ થઈ શકે છે.

(૫) પાંચમા અધ્યયનમાં એવી પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે કે-નરકનાં દુઃખોને સાંભળીને નરકમાં લઈ જવાવાળા કર્મોનો જે ત્યાગ કરી દે છે, એજ સાધુ છે.

(૬) છઠ્ઠા અધ્યયનમાં એવો ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે ચાર જ્ઞાનને ધારણ કરવાવાળા મહાવીર સ્વામીએ કર્મ ક્ષયને માટે ઉદ્યુક્ત થઈને સંયમ માટે પ્રયત્ન કર્યો, એજ પ્રમાણે બીજા છદ્મસ્થોએ પણ કરવો જોઈએ.

(૭) સાતમા અધ્યયનમાં એવી પ્રરૂપણા કરી છે કે-કુશીલના દોષોને જાણીને અને તેનો ત્યાગ કરીને સુશીલમાં શુદ્ધ આચારમાં સ્થિત રહેવું જોઈએ.

(૮) આઠમા અધ્યયનમાં એવી પ્રરૂપણા કરી છે કે-મોક્ષની ઇચ્છા

गुणान् यथावत् परिपालयन् जीवः संसारात् समुत्तीर्णो भवतीत्युक्तम् ९। दशमे तु-सर्वांगीणसमाधियुक्तो जीवो मोक्षमासादयतीत्युक्तम् १०। एकादशे तु-सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्रतपस्वरूपं सन्मार्गं संप्राप्य क्लेशान् विनाशयति जीव इति ११। द्वादशे तु परतीर्थिकस्वरूपं सम्यग् विभाव्य तत्र श्रद्धां न विदधीत इति १२। त्रयोदशे तु शिष्यस्य गुणदोषयोर्विज्ञानवान सद्गुणे वर्त्तमानः आत्म·

(८) आठवें में कहा है-मोक्ष के अभिलाषी जनों को बालवीर्य का त्याग करके पण्डितवीर्य के लिए उद्यत होना चाहिए।

(९) नौवें में दिखाया है कि शास्त्रोक्त क्षमा आदि गुणों का यथावत् परिपालन करता हुआ जीव संसार तिर जाता है।

(१०) दसवें में कहा है-सर्वांगीण समाधि से युक्त जीव मोक्ष प्राप्त करता है।

(११) ग्यारहवें में कहा है कि सम्यग्ज्ञान, दर्शनचारित्र और तप मय सन्मार्ग को प्राप्त कर के जीव क्लेशों का नाश करता है।

(१२) बारहवें में बतलाया गया है कि परतीर्थिकों के स्वरूप को भलीभांति जान कर उन पर श्रद्धा न करे।

(१३) तेरहवें में यह प्रतिपादन है कि शिष्य के गुणों एवं दोषोंको जानने वाला तथा सद्गुणों में वर्त्तमान साधु ही आत्मकल्याण· कर्त्ता होता है।

રાખવાવાળાઓએ બાલ વીર્યને ત્યાગ કરીને પંડિત વીર્ય મેળવવા ઉદ્યમ કરવો જોઈએ.

(૯) નવમા અધ્યયનમાં એવું કહેલ છે કે-શાસ્ત્રોક્ત-શાસ્ત્રમાં કહેલ ક્ષમા વિગેરે ગુણોનું યથાવત્ પાલન કરતો થકો જીવ સંસાર સાગર તરી જાય છે.

(૧૦) દસમા અધ્યયનમાં એવો ઉપદેશ આપેલ છે કે-સર્વાંગી કરણ સમાધિથી યુક્ત જીવ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે.

(૧૧) અગીયારમાં અધ્યયનમાં એવું કહ્યું છે કે-સમ્યક્જ્ઞાન, સમ્યક્-દર્શન, સમ્યક્ચારિત્ર અને સમ્યક્ તપ મય સન્ માર્ગને પ્રાપ્ત કરીને જીવ કલેશોનો નાશ કરે છે.

(૧૨) બારમા અધ્યયનમાં એવું કહ્યુ છે કે-પરતીર્થિકોના સ્વરૂપને સારી રીતે જાણીને તેના પર શ્રદ્ધા ન કરે

(૧૩) તેરમા અધ્યયનમાં એવું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે કે-શિષ્યના ગુણો અને દોષોને જાણવાવાળા તથા સદ્ગુણોમાં રહેનારા સાધુ જ આત્મકલ્યાણ કરનારા હોય છે.

कल्याणकारी भवति १३। चतुर्दशे तु-प्रशस्तभावभावितान्तःकरणश्चित्तविप्लुति-रहितो भवतीति प्रोक्तम् १४। पञ्चदशे तु मुनिर्यथा मोक्षसाधकायतचारित्रो भवेत्तथा प्रतिपादितमिति १५।

तदेवं पूर्वोक्तेषु पञ्चदशाऽध्ययनेषु ये ये पदार्थाः विस्तरेण प्रतिपादितास्त एवाऽत्र गाथानामकषोडशेऽध्ययने संक्षेपेण प्रतिपादयिष्यन्ते। तदनेन संबन्धेना ऽऽयातस्यास्याऽध्ययनस्येदमादिसूत्रम्-'अहाह भगवं' इत्यादि।

मूलम्-अहाह भगवं एवं से दंते दविए वोसट्ठकाए त्ति वुच्चे माहणेत्ति वा १ समणेत्ति वा २ भिक्खूत्ति वा ३ णिग्गंथेत्ति वा ४ ॥सू० १॥

छाया—अथाह भगवान्-एवं स दान्तो द्रविको व्युत्सृष्टकाय इति वाच्यः माहन इति वा १, श्रमण इति २, भिक्षुरिति वा ३, निर्ग्रन्थ इति वा ४ ॥सू० १॥

टीका—'अह' अथ, अत्राऽथशब्दोऽन्त मंगलवाचकः। आदिमंगलं तु 'बुज्झेज्ज' इत्यादि कृतम्। अतएव-आद्यन्तयो मंगलरूपत्वात् संपूर्णोऽपि श्रुतस्कन्धो मंगल

(१४) चौदहवें का विषय है कि जिसका चित्त प्रशस्त भावों से भावित होता है, वही निश्शंक होता है।

(१५) पन्द्रहवें में ऐसा प्रतिपादन किया गया है जिससे मुनि मोक्ष साधक आयत चारित्र वाला हो।

इस प्रकार पूर्वोक्त पन्द्रह अध्ययनों में जिन जिन अर्थों का विस्तार से प्रतिपादन किया गया है, वही यहां गाथा नामक सोलहवें अध्ययन में संक्षेप से कहेंगे। इस संबंध से प्राप्त प्रस्तुत अध्ययन का आदि सूत्र है—'अहाह भगवं' इत्यादि।

टीकार्थ—यहां 'अथ' शब्द अन्तिम मंगल का वाचक है। आदि-

(१४) ચૌદમા અધ્યયનમાં એવું કહ્યું છે કે-જેમનું ચિત્ત પ્રશસ્ત ભાવોથી ભાવિત-યુક્ત હોય છે, તેજ નિઃશંક હોય છે.

(૧૫) પંદરમાં અધ્યયનમાં એવું પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલ છે કે-જેનાથી મુનિ મોક્ષ સાધક અને લાંબા ચારિત્ર વાળા થાય.

આ રીતે પૂર્વોક્ત પંદર અધ્યયનોમાં જે જે વિષયનું વિસ્તાર પૂર્વક પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે, એજ અહિયાં આ ગાથા નામના સોળમાં અધ્યયનમાં સંક્ષેપથી કહેશે. આ સંબંધથી પ્રાપ્ત આ સોળમા અધ્યયનનું આ પહેલું સૂત્ર છે.—'अहाह भगवं' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—અહિયાં 'અથ' શબ્દ અન્તિમ મંગળનો સૂચક છે. આદિમંગળ

मेवेति-आवेदितं भवति। अथवा-अथ शब्द आनन्तर्यार्थकः, तथा च-पंचदशाध्ययनानन्तरमित्यर्थः संपद्यते। अथ=अनन्तरं पञ्चदशाध्ययनानन्तरं 'भगवं' भगवान्=समुत्पन्नकेवलज्ञानकेवलदर्शनः 'आह' उक्तवान्-द्वादशविधपरिषदि। किमाह? तदेव दर्शयति-यः कोऽपि मुनिः 'एवं' एवम्-पूर्वोक्तपञ्चदशाध्ययनार्थसंपन्नः सन् 'दंते' दान्तः-इन्द्रिय नोइन्द्रियदमनात् 'दविए' द्रविकः, द्रवः=संयमः, स अस्यास्तीति द्रवी, द्रवी एव द्रविकः संयमवान् 'दविए' त्ति द्रव्यः द्रव्यभूतः मोक्षगमनयोग्यतावत्त्वात्, अथवा-रागद्वेषादि सकलमलरहितत्वात् शुद्ध द्रव्यस्वरूपः अपनीतमलपरिशुद्धस्वर्णवत्। तथा-'वोसट्टकाए' व्युत्सृष्टकायः व्यु

मंगल 'बुज्झेज्ज' इत्यादि के द्वारा किया जा चुका है। इस प्रकार आदि और अन्त मंगल रूप होने से सम्पूर्ण श्रुतस्कंध भी मंगल रूप ही है, ऐसा सूचित किया गया है।

अथवा 'अथ' शब्द अनन्तर' के अर्थ में है। इसका आशय है पन्द्रहवें अध्ययन के अनन्तर।

पन्द्रहवें अध्यय के अनन्तर सर्वज्ञ सर्वदर्शी भगवान् ने बारह प्रकार की परिषदा में इस प्रकार कहा-पूर्वोक्त पन्द्रह अध्ययनों में प्रतिपादित विधि निषेध रूप अर्थों से सम्पन्न मुनि इन्द्रियों और मन को दमन करने के कारण 'दविए' द्रविक कहलाता है। द्रव का अर्थ है संयम। संयमवान् को द्रवी या द्रविक कहते हैं। अथवा 'दविए'का अर्थ 'द्रव्य' है जिसका तात्पर्य है मोक्षगमन के योग्य होने के कारण द्रव्य,

'बुज्झेज्ज' ઈત્યાદિ દ્વારા કરવામાં આવેલ છે. આ રીતે આદિ અને અન્ત મંગલરૂપ હોવાથી સમ્પૂર્ણ શ્રુતસ્કંધ પણ મંગલ રૂપ જ છે એવું સૂચિત કરવામાં આવ્યું છે.

અથવા 'અથ' શબ્દ અનન્તર-પછી એ અર્થમાં છે. તેનો આશય એવો છે કે-પંદરમાં અધ્યયન પછી.

પંદરમાં અધ્યયન પછી સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી એવા ભગવાને બાર પ્રકારની પરિષદામાં આ પ્રમાણે કહ્યુ છે, પૂર્વોક્ત પંદર અધ્યયનોમાં પ્રતિપાદન કરેલ વિધી નિષેધ રૂપ અર્થોથી યુક્ત મુનિ ઇન્દ્રિયો અને મનનું દમન કરવાથી 'दविए' દ્રવિક કહેવાય છે. દ્રવનો અર્થ સંયમ, સંયમવાનને દ્રવી અથવા દ્રવિક કહે છે. અથવા 'दविए' નો અર્થ દ્રવ્ય એ પ્રમાણે છે. તેનું તાત્પર્ય એ છે કે-મોક્ષ ગમનને યોગ્ય હોવાથી દ્રવ્ય, અથવા રાગ દ્વેષ વિગેરે સઘળા મળોથી રહિત હોવાથી નિર્મળ સોનાની જેમ શુદ્ધ દ્રવ્ય સ્વરૂપ

त्सृष्टः=त्यक्तः स्नानादिसंस्कारराहित्येन कायः कायममत्वं येन स व्युत्सृष्टकायः त्यक्तशरीरममत्वः 'त्ति' इति एतादृशः पूर्वोक्ताऽध्ययनार्थेषु दत्तचित्तो भवेत् 'से'=सः 'माहणे त्ति वा' माहन इति वा त्रसस्थावरजीवान् 'माहण' इत्येवं कथनप्रवृत्ति र्यस्याऽसौ माहन इति वा। अथवा-नवविध गुप्तियुक्तब्रह्मचर्यधारणात् ब्राह्मणः, अनन्तरोक्त गुणयुक्तत्वात् ब्राह्मणः इतिवाच्यः १। 'समणेत्ति वा' श्रमण इति वा, श्राम्यति द्वादशविधतपसि श्रमकरणादिति श्रमणः अथवा-'समणे' इत्यस्य, समनाः इतिच्छाया, तत्र मनसा दयार्द्रमनसा सहितः समनाः दयार्द्रमनोयुक्तत्वात्, यद्वा-समणेति सममना इतिच्छाया प्राकृतत्वात्मकारलोपः, समः शत्रुमित्रेषु तुल्यं मनो-

अथवा राग द्वेष आदि समस्त मलों से रहित होने के कारण निर्मल स्वर्ण के समान शुद्ध द्रव्य स्वरूप।

स्नान आदि शारीरिक संस्कारों का त्याग जिसने कर दिया हो और जो शरीर की ममता त्याग चुका हो, वह व्युत्सृष्टकाय' कहलाता है।

जो द्रविक और व्युत्सृष्ट काय है तथा पूर्वोक्त अध्ययनों के अर्थके अनुसार मनोयोग पूर्वक प्रवृत्ति करता है, वह माहन अर्थात् 'मा हन' (त्रस स्थावर जीवों को मत मारो) ऐसी कथनी और करणी वाला होता है अथवा नौ वाडरूप गुप्तियों से युक्त ब्रह्मचर्य का धारक होने से ब्राह्मण कहलाता है १

वह 'श्रमण' भी कहा जाता है। 'समणे' अर्थात् श्रमण का अर्थ है-बारह प्रकार की तपश्चर्या में श्रम करने वाला। 'समणे' की संस्कृत छाया 'समनाः' भी होती है, इसका अर्थ है-दयायुक्त मन वाला अर्थात् प्राणी मात्र पर अनुकम्पा की भावना से युक्त। अथवा 'समणे'

સ્નાન વિગેરે શારીરિક-શરીર સંબંધી સંસ્કારોનો જેઓએ ત્યાગ કરી દીધો છે. અને જેઓ શરીરની મમતાનો ત્યાગ કરી ચૂક્યા હોય તેઓ 'વ્યુત્સૃષ્ટ કાય' કહેવાય છે. જેઓ દ્રવિક અને 'વ્યુત્સૃષ્ટકાય' હોય છે, તથા પૂર્વોક્ત અધ્યયનોના અર્થની અનુસાર મનોયોગ પૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરે છે. તે માહન, અર્થાત્ 'मा हन' ત્રસ અને સ્થાવર જીવોને ન મારો એવા કથન અને કરણી વાળો હોય છે. અથવા નવ પ્રકારની 'નવવાડ રૂપ' ગુપ્તિયોથી યુક્ત બ્રહ્મચર્યને ધારણ કરવાનો હોવાથી બ્રાહ્મણ કહેવાય છે (૧)

તે શ્રમણ પણ કહેવાય છે. 'समणे' અર્થાત્ શ્રમણનો અર્થ-બાર પ્રકારની તપશ્ચર્યામાં શ્રમ કરનાર એ પ્રમાણે છે. 'समणे'ની સંસ્કૃત છાયા 'समनाः' એ પ્રમાણે પણ થાય છે. તેનો અર્થ દયા યુક્ત મનવાળો એ પ્રમાણે થાય છે. અર્થાત્ પ્રાણીમાત્ર પર અનુકમ્પાની ભાવનાથી યુક્ત અથવા 'समणे' ની

यस्य स सममनाः सर्वत्र वासीचन्दनकल्प इत्यर्थः यथा चन्दनं छेदकस्य सुरक्षकस्य च समानं सुगन्धं वितरति तथाऽयं मुनिरपि सर्वत्र समानभावो भवतीति भावः२। 'भिक्खुत्ति वा' भिक्षुरिति वा, निरवद्यभिक्षणशीलो भिक्षुः। अथवा-भिनत्ति विनाशयति, अष्टप्रकारकं कर्म यः स भिक्षुः। एवं भासुरगुणगणविशिष्टः साधु-र्भिक्षुरिति वा वाच्यः३। 'णिग्गंथेत्ति वा' निर्ग्रथ इति वा, बाह्याऽभ्यन्तरग्रंथाऽभावात्-निर्ग्रन्थः ४। तदेवमनन्तरपञ्चदशाध्ययनोक्तार्थाऽनुष्ठायी, दान्तो, द्रविको

की छाया 'सममनाः' भी होती है। प्राकृतभाषा होने के कारण यहां एक मकार का लोप हो गया है। तात्पर्य यह है कि वह शत्रुओं और मित्रों पर समान भाव रखता है। जैसे चन्दन अपने को छीलने वाले बसूला पर द्वेष नहीं करता, उसी प्रकार वह भी उपसर्गकर्त्ता पर रुष्ट या द्विष्ट नहीं होता। जैसे चन्दन सब को समान भाव से सुगंध प्रदान करता है, उसी प्रकार यह मुनि भी सर्वत्र समभावी होता है। २

वह मुनि 'भिक्षु' भी कहलाता है। जो निरवद्य भिक्षा ग्रहण करता है, वह भिक्षु कहलाता है। अथवा आठ प्रकार के कर्मों को भेदनेवाला भिक्षु कहा जाता है। एवं भासुर (देदीप्यमान) गुण गणों से युक्त साधु भिक्षु पद का वाच्य होता है। ३

वह मुनि 'निर्ग्रन्थ' भी कहा जाता है। जो बाह्य और आभ्यन्तर परिग्रह से रहित हो वह निर्ग्रन्थ है। ४

છાયા 'सममनाः' એ પ્રમાણે પણ થાય છે. પ્રાકૃત ભાષા હોવાથી અહિયાં એકમકારનો લોપ થયેલ છે. તાત્પર્ય એ છે કે-તે શત્રુઓ અને મિત્ર પર સરખો ભાવ રાખે છે. જેમ ચંદન વૃક્ષ પોતાને છોલવાવાળા વાંસલા પર દ્વેષ કરતું નથી એજ પ્રમાણે તે ઉપસર્ગ-વિઘ્ન કરનારા પર રોષવાળા અથવા દ્વેષ વાળા થતા નથી. જેમ ચંદન બધાને સમાન ભાવથી સુગંધ આપે છે, એજ પ્રમાણે આ મુનિ પણ સર્વત્ર સમાન ભાવવાળા હોય છે (૨)

તે મુનિ 'ભિક્ષુ' પણ કહેવાય છે, જે નિરવદ્ય ભિક્ષા ગ્રહણ કરે છે, તે ભિક્ષુ કહેવાય છે. અથવા આઠ પ્રકારના કર્મોને ભેદવાવાળા ભિક્ષુ કહેવાય છે. એજ રીતે 'भासुर' દેદીપ્યમાન ગુણ સમૂહોથી યુક્ત સાધુ 'ભિક્ષુ' પદ વાચ્ય હોય છે. (૩)

તે મુનિ 'નિર્ગ્રન્થ' પણ કહેવાય છે, જે બાહ્ય-બહારના અને આભ્યન્તર-અંદરના પરિગ્રહથી રહિત હોય તે નિર્ગ્રન્થ છે. (૪)

व्युत्सृष्टकायो भवेत् स एव माहन इति वा १, श्रमण इति वा २, भिक्षुरिति वा ३, निर्ग्रन्थ इति वा ४, माहनादि विशेषणचतुष्टययुक्तः इति 'वच्चे' वाच्यः वक्तव्यो भवतीति भावः ॥सू० १॥

यो दान्तो द्रविको व्युत्सृष्टकायः स एव माहनश्रमणभिक्षुनिर्ग्रन्थशब्देन वाच्यो भवतीति भगवता वर्णितं, तदुपश्रुत्य गणधरः पृच्छति-'पडिआह' इत्यादि।

मूलम्–पडिआह–भंते! कहं नु दंते दविए वोसट्टकाएत्ति वच्चे माहणेत्ति वा। समणेत्ति वा भिक्खूत्ति वा णिग्गंथेत्ति वा तं णो बूहि महामुणी ॥सू० २॥

छाया—प्रत्याह–भदन्त! कथं नु दान्तो द्रविकः व्युत्सृष्टकाय इति वाच्यः-माहन इति वा, श्रमण इति वा, भिक्षुरिति वा निर्ग्रन्थ इति वा? तन्नो ब्रूहि महामुने ॥सू० २॥

टीका—भगवत्प्रतिपादित दान्तद्रविकादिमुनीनां लक्षणानि श्रोतुकामो गौतमः 'पडिआह' प्रत्याह-कथितवान् 'भंते' हे भदन्त! अथवा-भयान्त! सर्वभयानाम्

इस प्रकार पूर्वोक्त पन्द्रह अध्ययनों में प्ररूपित अर्थ का आचरण करने वाला, इन्द्रियों का दमन करने वाला, संयमवान् कायममत्व का त्यागी मुनि (१) माहन (२) श्रमण (३) भिक्षु और (४) निर्ग्रन्थ कहलाता है। उसे इन चारों विशेषणों से युक्त कहना चाहिए ॥१॥

जो दान्त, द्रविक एवं व्युत्सृष्टकाय होता है, वह माहन, श्रमण, भिक्षु और निर्ग्रन्थ शब्दों का वाच्य होता है, ऐसा भगवान् ने वर्णन किया है। उसे श्रवण करके गणधर प्रश्न करते हैं-'पडिआह' इत्यादि।

टीकार्थ-भगवान् के द्वारा प्रतिपादित मुनि के दान्त द्रविक आदि लक्षणों को श्रवण करने के अभिलाषी गौतम ने कहा-'भंते!' हे भदन्त!

આ રીતે પૂર્વોક્ત પંદર અધ્યયનોમાં પ્રરૂપણા કરેલ અર્થ-વિષયનું આચરણ કરનાર, ઇન્દ્રિયોનું દમન કરવાવાળા સંયમવાન, શરીરના મમત્વથી રહિત, મુનિ (૧) માહન (૨) શ્રમણ (૩) ભિક્ષુ અને (૪) નિર્ગ્રન્થ કહેવાય છે. તેને આ ચારે વિશેષણોથી યુક્ત કહેવા જોઈએ. ॥૧॥

જે દાન્ત, દ્રવિક, અને વ્યુત્સૃષ્ટકાય હોય છે, તે માહન, શ્રમણ, ભિક્ષુ અને નિર્ગ્રન્થ શબ્દોથી કહેવાને યોગ્ય હોય છે, એ પ્રમાણે ભગવાને વર્ણન કરેલ છે. તેને સાંભળીને ગણધર પ્રશ્ન પૂછે છે. 'પડિઆહ' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ભગવાન્ દ્વારા પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલ મુનિના દાન્ત, દ્રવિક વિગેરે લક્ષણોને સાંભળવાની ઇચ્છાવાળા ગૌતમસ્વામીએ કહ્યું કે 'ભંતે!'

अन्तकारिन् ! अथवा–हे भवान्त ? भवस्य संसारस्य विनाशकारिन् ! योऽयम् 'दंते दविए वोसट्ठकाएत्ति' दान्तो द्रविको व्युत्सृष्टकाय इति, तथा 'माहणेत्ति वा समणेत्ति वा भिक्खूत्ति वा णिग्गंथेत्ति वा' माहनः इति वा श्रमण इति वा भिक्षुरिति वा निर्ग्रन्थ इति वा सः 'कहं नु वच्चे' कथं नु एतादृशो वाच्यः वक्तव्यः स्यात् 'तं' तत् अस्माकम् 'महामुणी' हे महामुने ! हे भगवन् ब्रूहि–कथय ॥सू० २॥

मूलम्–इति विरए सव्वपावकम्मेहिं पिज्जदोसकलहअब्भक्खाणपेसुन्नपरपरिवायअरतिरतिमायामोसमिच्छादंसणसल्लाविरए सहिए समिए सया जए णो कुज्झे णो माणी माहणेत्ति वच्चे ॥सू० ३॥

छाया–इति विरतः सर्वपापकर्मभ्यः प्रेम–द्वेष–कलहा–भ्याख्यान–पैशुन्यपरपरीवादारतिरति–माया–मृषा–मिथ्यादर्शनशल्यविरतः सहितः समितः सदा यतः नो क्रुध्येन्नोमानी माहन इति वाच्यः ॥सू० ३॥

टीका—तत्र माहनादीनां लक्षणविषयकशिष्यजिज्ञासां निवर्त्तयितुं प्रथमं माहनलक्षणमाह–'इति विरए' इत्यादि । 'इति' पूर्वोक्ताध्ययनानुसारेण योऽनुष्ठान-

---

जो मुनि दान्त, द्रविक और व्युत्सृष्ट काय है, वह माहन, श्रमण, भिक्षु और निर्ग्रन्थ कहा जाता है सो कैसे ? हे महामुने ! हमे कहिए।

यहां 'भंते !' शब्द के अनेक अर्थ है। जैसे 'भदन्त' अर्थात् कल्याणकारी। दूसरा अर्थ है–'भयान्त' अर्थात् समस्त भयों का अन्त करने वाले। अथवा 'भवान्त' अर्थात् जन्म मरण रूप संसार का अन्त करने वाले ॥२॥

माहन आदि के लक्षणों के विषय में शिष्य की जिज्ञासा को निवृत्त करने के लिए सर्वप्रथम माहन के लक्षण कहते हैं–'इति विरए' इत्यादि।

હે ભગવન્ જે મુનિ દાન્ત, દ્રવિક અને વ્યુત્સૃષ્ટકાય હોય છે, તે માહન, શ્રમણ, ભિક્ષુ અને નિર્ગ્રન્થ કહેવાય છે, તે કેવી રીતે કહેવાય છે ? હે મહા મુનિ તે અમોને કહો.

અહિયાં 'भंते' શબ્દના અનેક અર્થો થાય છે, જેમકે–ભદન્ત, અર્થાત્ કલ્યાણ કરનાર બીજો અર્થ 'भयान्त' અર્થાત્ સઘળા ભયોના અન્ત કરવાવાળા, અથવા 'भवान्त' અર્થાત્ જન્મ, મરણરૂપ સંસારનો અન્ત કરવાવાળા ॥૨॥

માહન વિગેરેના લક્ષણોના વિષયમાં શિષ્યની જીજ્ઞાસાને નિવૃત્ત કરવા માટે સૌથી પહેલાં 'માહન' ના લક્ષણ કહે છે. 'इति विरए' ઇત્યાદિ

माचरति तदाचरन् स 'विरए सव्वपावकम्मेहिं' विरतः सर्वपापकर्मभ्यः, विरतो निवृत्तः सर्वपापकर्मभ्यः सर्वसावद्यानुष्ठानेभ्यः यैः कर्मभिः प्राणिनां—अतिपातो भवेत्—तादृशेभ्यो निवृत्तः। तथा 'पिज्जदोस' इत्यादि। यः प्रेमद्वेषकलहादिविरतः, तत्र 'पिज्ज' प्रेम=रागः—प्रियपदार्थेषु आसक्तिः, 'दोस' द्वेषः—अप्रीतिः, 'कलह' कलहो—वाग्युद्धम् 'अब्भक्खाण' अभ्याख्यानम्—गुणेषु दोषारोपणम् 'पेसुन्न' पैशुन्यम्—कर्णे जपत्वम् 'परपरिवाय' परपरीवादः—परेषां निन्दा। 'अरइरइ' अरतिरतिः—अरतिः=संयमे चित्तोद्वेगः, रतिः—विषयाभिरुचिः। तयोः समाहारे अरतिरति, 'मायामोस' मायामृषा=कपटेन सह मिथ्याभाषणम्। 'मिच्छादंसणसल्ल' मिथ्यादर्शनशल्यम्—मिथ्यादर्शनम्=कुगुरुकुदेवकुधर्मेष्वभिरुचिः तद्रूपं शल्यं मिथ्यादर्शनशल्यम्। एभिर्विरतः=निवृत्तः तथा 'सहिए' सहितः=सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रैर्युक्तः, अथवा सहितः—हितेन=आत्महितेन सह विद्यते यः स सहितः, तथा 'समिए' समितः=ईर्यादि पञ्चसमितिभिर्युक्तः उपलक्षणात् त्रिगुप्तिगुप्तः

टीकार्थ—पूर्वोक्त अध्ययनों के अनुसार आचरण करता हुआ जो मुनि समस्त पापकर्मों से अर्थात् सावद्य अनुष्ठानों से प्राणातिपात जनक कृत्यों से निवृत्त हो जाता है, तथा राग अर्थात् प्रिय पदार्थों की आसक्ति से, द्वेष से, कलह (वाग्युद्ध) से अभ्याख्यान से अर्थात् परकीय गुणों में दोषों का आरोप करने से (आल चढाने से) चुगली से परनिन्दा से संयम के प्रति अरति और विषयों के प्रति रति से माया मृषा (कपट के साथ असत्य भाषण) से तथा मिथ्यादर्शन शल्य से जो सर्वथा विरत है, जो सम्यग्दर्शन ज्ञानचारित्र और तप से सहित है। अथवा आत्महित से युक्त है, ईर्या आदि पांच समितियों और उपल-

ટીકાર્થ—પૂર્વોક્ત અધ્યયનો અનુસાર આચરણ કરતા થકા મુનિ સઘળા પાપકર્મોથી અર્થાત્ સાવદ્ય અનુષ્ઠાનોથી પ્રાણાતિપાત જનક કૃત્યોથી નિવૃત્ત થઈ જાય છે. તથા રાગ અર્થાત્ પ્રિય પદાર્થોની આસક્તિથી દ્વેષથી કલહ (વાગ્યુદ્ધ) થી અભ્યાખ્યાન અર્થાત્ પારકાના ગુણોમાં દોષોનો આક્ષેપ કરવાથી, (આળચઢાવવાથી) ચાડીથી, પારકાની નિંદાથી, સંયમને પ્રત્યે અરતિ અને વિષયોને પ્રત્યે રતિ-પ્રીતીથી, માયામૃષા (કપટયુક્ત અસત્ય ભાષણ) થી તથા મિથ્યાદર્શન શલ્યથી, જે સર્વથા વિરત છે, જે સમ્યગ્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન, સમ્યક્ચારિત્ર અને સમ્યક્તપથી યુક્ત છે. અથવા આત્મહિતથી યુક્ત છે, ઈર્યા સમિતિ વિગેરે પાંચ સમિતિયો અને ઉપલક્ષણથી ત્રણ ગુપ્તિયોથી યુક્ત

तथा 'सया जए' सदा यतः सर्वकालं षड्जीवनिकाययतनातत्परः, एतादृशः सन् 'णो कुज्झे' नो क्रुध्येत् प्राणिमात्रे अपराधिष्वपि च कोपं न कुर्यात् सर्वप्राणिषु मैत्रीभावमाचरेदित्यर्थः 'मित्ती मे सव्वभूएसु वेरं मज्झ न केणई' इति वचनात्, तथा 'णो माणी' नो मानी=स्वस्योत्कृष्टतपःसंयमादिकमाश्रित्यान्यस्य लाघवप्रदर्शनबुद्ध्या अभिमानरहितः, सः 'माहणेत्ति' माहन इति—माहनपदोपलक्षितः 'वच्चे' वाच्यः=वक्तव्यो भवेत् एतादृशगुणगणालङ्कृतो मुनिः 'माहन' इति पदेन वक्तव्यो भवेदिति भावः ॥३॥

अथ श्रमण शब्दस्यार्थमाह—'एत्थ वि समणे' इत्यादि ।

मूलम्—एत्थ वि समणे अणिस्सिए अणियाणे आदाणं च अइवायं च मुसावायं च बहिद्धं च कोहं च माणं च मायं च लोहं च पिज्जं च दोसं च इच्चेव जओ जओ आदाणं अप्पणापदोसहेऊ तओ तओ आदाणओ पुव्वं पडिविरए पाणाइवाया सिया दंते दविए वोसट्ठकाए समणेत्ति वच्चे ॥सू० ४॥

छाया—अत्रापि श्रमणोऽनिश्रितोऽनिदानः आदानं चाऽतिपातं च मृषावादं च बहिर्द्धं च क्रोधं च मानं च मायां च लोभं च प्रेम च द्वेषं चेत्येवं यतो यत

क्षण से तीन गुप्तियों से सम्पन्न है, सदैव छह काय के जीवों की यतना में तत्पर है और ऐसा होकर जो अपराधी प्राणी पर भी क्रोध नहीं करता, 'मेरा समस्त प्राणियों पर मैत्री भाव है, किसी के साथ वैर नहीं है' इस वचन के अनुसार जो सब के प्रति मैत्री भाव का आचरण करता है अपने तप संयम आदि की उत्कृष्टता को लेकर और दूसरों की लघुता प्रकट करने की बुद्धि से अभिमान नहीं करता, उसे 'माहन' कहना चाहिए। अर्थात् इन गुणों से सम्पन्न अनगार 'माहन' पद का वाच्य होता है ॥३॥

છે, સદા છ કાયના જીવોની યતનામાં તત્પર છે, અને એવા થઈને જે અપરાધી પ્રાણી પર પણ ક્રોધ કરતા નથી, મારે બધા જ પ્રાણિયો સાથે મૈત્રી ભાવ છે, કોઈની સાથે વેર નથી' આ વચન પ્રમાણે જે સઘળાની સાથે મૈત્રી ભાવનું આચરણ કરે છે. પોતાના તપ અને સંયમના ઉત્કૃષ્ટ પણાની અને બીજાનુ લઘુપણું પ્રગટ કરવાની બુદ્ધિથી અભિમાન કરતા નથી. તેને 'માહન' કહેવા જોઈએ. અર્થાત્ આ ગુણોથી યુક્ત અનગાર 'માહન' પદ યુક્ત હોય છે. ॥૩॥

आदानमात्मनः प्रद्वेषहेतुः ततस्तत आदानात् पूर्वं प्रतिविरतः प्राणातिपातात् स्याद् दान्तः द्रविको व्युत्सृष्टकायः श्रमण इति वाच्यः ॥सू० ४॥

टीका—'एत्थ वि समणे' अत्रापि श्रमणे पूर्वोक्तविरत्यादिगुणविशिष्टे श्रमणविषयेऽपि वक्तव्यम् । किं वक्तव्यमित्याह—यः पूर्वोक्तगुणविशिष्टः श्रमणः, तेन वक्ष्यमाणगुणवता भाव्यम्, तथाहि—'अणिस्सिए' अनिश्रितः, नि=निश्चयेन, आधिक्येन वा, श्रितः शरीरादावासक्तो निश्रितः, न निश्रितोऽनिश्रितः शरीरादावासक्तिरहितः। ऐहलौकिकफलाशंसारहितो वा, तथा—'अणियाणे' अनिदानः—निदानवर्जितः स्वर्गादिपरलोकाशंसारहितः 'आदाणं च' आदीयते कर्म येन तत् आदानम्, वक्ष्यमाणं कर्मबन्धकारणभूतं, तथाहि—'अइवायं च' अतिपातं च प्राणातिपातम्, 'मुसावायं च' मृषावादं च—असत्यवचनम्, अथवा—येन वचनेन प्राणातिपातः संभवेत् तादृशं वचनम् उपलक्षणाद् अदत्तादानं च । तथा—'बहिद्धं च' मैथुनम् परिग्रहकरणात् परिग्रहं च, हिंसादीनि पञ्चापि पापस्थानानि परित्यजति,

---

अब 'श्रमण' शब्द का अर्थ कहते हैं—'एत्थ वि समणे' इत्यादि ।

टीकार्थ—पूर्वोक्त विरति आदि गुणों से युक्त श्रमण के विषय में भी कहना चाहिए। अर्थात् जो श्रमण पूर्वोक्त गुणों से विशिष्ट है उसे आगे कहे जाने वाले गुणों से भी सम्पन्न होना चाहिए। वे गुण इस प्रकार हैं—अनिश्रित हो अर्थात् शरीर आदि संबंधी आसक्ति से रहित हो या इहलोक संबंधी कामनाओं से रहित हो, निदान अर्थात् स्वर्गादि परलोक संबंधी आकांक्षा से रहित हो, कर्मबन्ध के कारणभूत प्राणातिपात, मृषावाद अथवा हिंसाकारी वचन और उपलक्षण से अदत्तादान, मैथुन और परिग्रह से रहित हो अर्थात् जिसने हिंसा आदि पांचों पापस्थानों का अर्थात् पांच आस्रवों का परित्याग कर दिया हो, तथा क्रोध, मान, माया, लोभ, प्रेम (विषय संबंधी अनुराग)

હવે 'શ્રમણ' શબ્દનો અર્થ કહે છે. 'एत्थ वि समणे' ઈત્યાદિ.

ટીકાર્થ—પૂર્વોક્ત વિરતિ વિગેરે ગુણોથી યુક્ત શ્રમણના સંબંધમાં પણ કહેવું જોઈએ. અર્થાત્ જે શ્રમણ પૂર્વોક્ત ગુણોથી યુક્ત છે, તેને હવે પછી આગળ કહેવામાં આવનાર ગુણોથી યુક્ત થવું જોઈએ તે ગુણ આ પ્રમાણે છે.—અનિશ્રિત હોય અપ્રતિબંધ વિહારી અર્થાત્ શરીર વિગેરે સંબંધી આસક્તિથી રહિત હોય, અથવા આલોક સંબંધી કામનાઓથી રહિત હોય, નિદાન અર્થાત્ સ્વર્ગાદિ પરલોક સંબંધી આકાંક્ષાથી રહિત હોય, કર્મબંધના કારણભૂત પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અથવા હિંસાકારી વચન અને ઉપલક્ષણથી અદત્તાદાન, મૈથુન અને પરિગ્રહથી રહિત હોય, અર્થાત્ જેણે હિંસા

तथा 'कोहं' क्रोधम्-अप्रीति स्वरूपम् 'माणं' मानम्-आत्मोत्कर्षरूपम्। 'मायं' मायां=परवञ्चनादि स्वरूपाम्। 'लोहं' लोभं=मूर्च्छास्वभावकम्। 'पिज्जं' प्रेम-विषयादिरागलक्षणम्। 'दोसं च' द्वेषम्-अप्रीतिलक्षणम् स्वस्य परस्य बाधकं वा। एतत्सर्वं जीवस्य संसाराय भवति, न तु मोक्षप्राप्तये अपि तु मोक्षविघाताय भवति, अत एतेषां स्वरूपं ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा, प्रत्याख्यानपरिज्ञया यः परित्यजति, स श्रमण इति पदेन वाच्यो भवतीत्यग्रेण सम्बन्धः 'इच्चेव' इत्येवम् 'जओ जओ' यतो यतः-यस्माद् यस्मात् कर्मबन्धकारणात् 'अप्पणो आदाणं' आत्मनः आदा-नम्-इहलोकपरलोकहानिकारकं सावद्यकर्मोपार्जनं भवेत्। तथा-यद् यत् कर्म 'पदेसहेऊ' प्रद्वेषहेतुश्च भवेत्। 'तओ तओ' ततस्ततः तस्मात्तस्मात् आत्मनः प्रध्वंसकारणात् 'आयाणाओ' आदानात्-कर्मबन्धकारणभूतात् 'पाणाइवाया' प्राणा-तिपातात् प्राणातिपातादि सर्वस्मात् 'पुव्वं' पूर्वमेव आदानागमनात् पूर्वमेव 'पडि-विरए सिया' प्रतिविरतः स्यात् सर्वेभ्योऽनर्थहेतुभ्यो विरतो भवेत्। स एव 'दंते' दान्तः प्रतिरुद्धेन्द्रियविषयविकारः जितेन्द्रिय इत्यर्थः, तथा 'दविए' द्रविकः-

द्वेष (अप्रीति) यह सब दोष जीव के जन्म मरण के कारण होते हैं और मोक्ष के लिए नहीं प्रत्युत मोक्ष के बाधक हैं। अतएव ज्ञपरिज्ञा से इनके स्वरूप को जान कर प्रत्याख्यान परिज्ञा से जो त्याग देता है, वह 'श्रमण' पद का वाच्य होता है।

इस प्रकार जिस जिस कारण से आत्मा को इहलोक परलोक में हानि कारक सावद्य कर्मों का उपार्जन हो और जो जो कर्म प्रद्वेष का कारण हो, उस उस कर्मबन्ध के कारणभूत प्राणातिपात आदि से पहले ही कर्मबन्ध का कारण उपस्थित होने से पूर्व ही विरत हो जाय। सभी अनर्थ के कारणों से दूर हट जाय। ऐसा दान्त, द्रविक और व्युत्सृष्ट

વિગેરે પાંચે પાપસ્થાનોનો અર્થાત્ પાંચ આસ્રવોનો પરિત્યાગ કરી દીધો હોય, તથા ક્રોધ, માન, માયા, લોભ પ્રેમ (વિષય સંબંધી અનુરાગ) દ્વેષ (અપ્રીતિ) આ બધા દોષો જીવને જન્મ મરણના કારણુ હોય છે અને મોક્ષ માટે હોતા નથી. ઉલ્ટા મોક્ષના બાધક છે. તેથી જ જ્ઞપરિજ્ઞાથી તેના સ્વરૂ-પને જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરે છે, તે શ્રમણુ પદથી કહેવાને યોગ્ય ગણાય છે.

આ રીતે જે જે કારણુથી આત્માને આ લોક અને પરલોકમાં હાનિ-કારક સાવદ્ય કર્મોનુ ઉપાર્જન ન હોય, અને જે જે કર્મ દ્વેષના કારણુ રૂપ હોય, તે તે કર્મબંધના કારણુ ભૂત પ્રાણુાતિપાત વિગેરેથી પહેલેથી જ કર્મ-બંધનું કારણુ ઉપસ્થિત થયા પહેલા જ વિરત થઈ જાય. સઘળા અનર્થના

सत्संयमयुक्तः, 'वोसट्ठकाए' व्युत्सृष्टकायः निष्प्रतिकर्मतया परित्यक्तकायममत्वः 'समणे त्ति वच्चे' श्रमण इति वाच्यः-पूर्वोक्तसर्वगुणविशिष्टः यः सः-श्रमणतया वाच्यो भवतीति भावः ॥सू० ४॥

माहन शब्दस्य यत् प्रवृत्तिनिमित्तं कथितं तस्यानुवृत्तिः श्रमणेऽपि समधिगतम् तद्वदिहापि, माहनशब्दस्य यत् पापाद्विरत्यादिकं प्रतिपादितं तत्सर्वमेव भिक्षुशब्देपि संयोजनीयम्-इत्याशयेन प्रतिपाद्यते 'एत्थ वि' इत्यादि ।

मूलम्—एत्थ वि भिक्खू अणुन्नए विणीए नामए दंते दविए वोसट्ठकाए संविधुणीय विरूवरूवे परिसहोवसग्गे अज्झप्पजोग सुद्धादाणे उवट्ठिए ठियप्पा संखाए परदत्तभोई भिक्खू त्ति वच्चे ।सू.५।

छाया—अत्रापि भिक्षुरनुन्नतो विनीतो नामको दान्तो द्रविको व्युत्सृष्टकायः संविधूय विरूपरूपान् परीषहोपसर्गान् अध्यात्मयोगशुद्धादानः उपस्थितः स्थितात्मा संख्याय परदत्तभोजी भिक्षुरिति वाच्यः ॥५॥

काय मुनि 'श्रमण' शब्द से कहा जाता है। तात्पर्य यह है कि इन गुणों और पूर्वोक्त गुणों से युक्त मुनि 'श्रमण' कहलाता है ॥४॥

'माहन' शब्द का जो प्रवृत्ति निमित्त पहले कहा चुका है, अर्थात् जिन गुणों के कारण 'माहन' पद की वाच्यता निरूपित की गई है, उनका 'श्रमण' में भी होना बतलाया गया है। आशय यह है कि जैसे माहन के गुण श्रमण में होना आवश्यक है, उसी प्रकार श्रमण के समस्त गुण 'भिक्षु' में भी होने चाहिए। इस आशय से आगे कहते हैं 'एत्थ वि' इत्यादि।

કારણોથી દૂર થઈ જાય, એવા દાન્ત, દ્રવિક, અને વ્યુત્સૃષ્ટકાય મુનિ 'શ્રમણ'-શબ્દથી કહેવાય છે.

તાત્પર્ય એ છે કે—આ ગુણો અને પૂર્વોક્ત ગુણોથી યુક્ત મુનિ-શ્રમણ કહેવાય છે. ॥૪॥

'માહન' શબ્દનો જે પ્રવૃત્તિ નિમિત્ત પહેલાં કહેલ છે. અર્થાત્ જે ગુણોને કારણે 'માહન' પદનું વાચ્યપણું નિરૂપિત કરવામાં આવેલ છે, તે ગુણો શ્રમણમાં પણ હોવાનું કહેલ છે. કહેવાનો આશય એ છે કે-જેમ 'માહન'ના ગુણો 'શ્રમણમાં હોવાનું જરૂરી છે, એજ પ્રમાણે શ્રમણના સઘળા ગુણો 'ભિક્ષુ' માં પણ હોવા જોઈએ. એ આશયથી આગળ કહે છે, 'एत्थ वि' ઇત્યાદિ

टीका--'एत्थ वि' अत्रापि-माहनशब्दस्य यत्प्रवृत्तिनिमित्तं, तत्सर्वं भिक्षुशब्दे संयोजनीयम्। ननु अर्थभेदादेव शब्दभेदो भवति। तथा च-यदि माहनभिक्षुकयोरुभयोरेक एवार्थः, तदा-कुत तयो र्भेद इत्यतआह-यः 'भिक्खू' भिक्षुः पूर्वोक्तमाहन गुणविशिष्टःसन् निरवद्यभिक्षणशीलो मुनिः। अयं भावः-न केवलं त एव गुणा इह भिक्षौ, यै रुभयो र्भेदो न स्यात् किन्तु-ते सन्त एव एभ्योऽधिकाः अन्येऽपि बहवो गुणा भवन्ति, अतस्तयोर्माहनभिक्षुकयोरुभयोस्तद्विषये साम्यत्वेऽपि कथञ्चिद् अस्त्येव द्वयोर्भेद इति। अथ त एव भेदसूचका गुणाः प्रदर्श्यन्ते-'अणुन्नए' अनुन्नतः, न उन्नतः अनुन्नतः, उन्नतो द्विविधः-द्रव्यतो भावतश्च, तत्र द्रव्यतः शरीरोच्छ्रा-

टीकार्थ—माहन शब्द का जो प्रवृत्ति निवृत्ति है, वह सब भिक्षु में भी समझ लेना चाहिए। यहां आशंका होती है कि अर्थ के भेद से ही शब्द में भेद होता है। अगर माहन और भिक्षु का एक ही अर्थ है तो उनमें क्या भेद है? इसका समाधान करते हैं यह मुनि भिक्षु कहलाता है जो माहन के पूर्वोक्त गुणों से सम्पन्न होता हुआ निरवद्य भिक्षा ग्रहण करता है। तात्पर्य यह है जो गुण माहन के बतलाये गये हैं, सिर्फ वही गुण भिक्षु में नहीं होते जिससे की दोनों में भेद न रह जाय, किन्तु भिक्षु में माहन के गुणों के साथ साथ अन्य भी बहुत से गुण पाये जाते हैं। अतएव उन समान गुणो की अपेक्षा से दोनों में समानता होने पर भी अन्य विशेष गुणों के कारण दोनों में भेद है ही। दोनों में भेद करने वाले गुण ही यहां दिखलाए जाते हैं।

भिक्षु उन्नत न हो। उन्नत दो प्रकार के होते हैं-द्रव्य से और भाव

ટીકાર્થ—'માહન' શબ્દની જે પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિ છે, તે સઘળી પ્રવૃત્તિ, નિવૃત્તિ ભિક્ષુમાં સમજવી જોઈએ. અહિયાં એવી શંકા થાય છે કે—અર્થના ભેદથી જ શબ્દમાં ભેદ હોય છે જો માહન અને ભિક્ષુ શબ્દનો એક જ અર્થ હોય તો તેમાં શું ભેદ છે? તેનું સમાધાન એવું છે કે—જે 'માહન' શબ્દના પૂર્વોક્ત ગુણોથી યુક્ત હોતા થકા નિરવદ્ય ભિક્ષા ગ્રહણ કરે છે, તે મુનિ ભિક્ષુ કહેવાય છે કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે—જે ગુણ 'માહન' ના બતાવેલા છે. કેવળ એજ ગુણો માહનના હોતા નથી, કે જેથી બન્નેમાં ભેદ ન રહે, પરંતુ ભિક્ષુમાં માહનના ગુણો ઉપરાંત બીજા પણ અનેક ગુણો હોય છે. એથી જ એ સમાન ગુણોની અપેક્ષાથી બન્નેમાં સરખા પણું હોવા છતાં પણ બીજા વિશેષ ગુણો હોવાનું સંભવિત હોવાથી બન્નેમાં ભેદ હોય જ છે. બન્નેમા ભેદ બતાવવા વાળા ગુણો જ અહિયાં બતાવવામાં આવે છે.

ભિક્ષુ ઉન્નત-ઉંચા ન હોય ઉન્નતપણું બે પ્રકારનું હોય છે, દ્રવ્યથી

यद्वान् भावतः जात्याद्यभिमानवान् , अत्र भावोन्नतस्याधिकारस्तेन भिक्षुः भावतो न उन्नतः अनुन्नतः जातिकुलविद्यातपः संयमाद्यभिमानवर्जितः, अतएव 'विणीए' विनीत'=गुर्वादिरत्नाधिकानां विनयप्रतिपत्तिकारकः, यतो विनीतस्ततः 'नामए' नामकः-नामयति नम्रीकरोति अपनयतीत्यर्थः ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधं कर्म यः स नामकः, यद्वा नामयति-नम्रीकरोति वैयावृत्त्यादिकरणेन गुर्वादिनिदेशकरणेन च स्वात्मानं यः स नामकः-कर्मक्षपणशीलो नमनशीलो, वा, तथा 'दंते' दान्त= इन्द्रिय नो इन्द्रिय दमनकारकः, 'दविए' द्रविकः, द्रवः-संयमः, सोऽस्यास्तीति द्रवी, द्रवी एव द्रविकः=सत्संयमवान्, तथा 'वोसट्ठकाए' व्युत्सृष्टकायः स्नानादि संस्काराकरणेन त्यक्तकायममत्वः, यतो व्युत्सृष्टकायः अतएव परीषहोपसर्गविजय-

से । शरीर की ऊंचाई वाला द्रव्य उन्नत और जाति आदि का अभिमान करने वाला भाव से उन्नत कहलाता है। यहां भाव से उन्नत ग्रहण करना चाहिए। जो भाव से उन्नत न हो अर्थात् जाति, कुल, विद्या, तप एवं संयम आदि के अभिमान से रहित हो। भिक्षु को विनीत अर्थात् गुरु तथा दीक्षापर्याय आदि में बड़े मुनियों की विनय प्रतिपत्ति करनी चाहिए। विनीत होने के कारण उसे नामक होना चाहिए अर्थात् ज्ञानावरणीय आदि आठ प्रकार के कर्मों को नमाने वाला दूर करने वाला होना चाहिए। अथवा नामक वह है जो वैयावृत्त्य आदि करके तथा गुरु के आदेशों का पालन करके अपने आपको नम्र बनाता-नमाता है। वह इन्द्रियों और मन का दमन करने वाला हो, द्रविक अर्थात् संयमवान् हो, स्नानादि शरीर संस्कार से रहित होकर देह की ममता से रहित हो। जब वह देहममता से रहित होता है तो

અને ભાવથી. શરીરની ઉંચાઈ વાળા દ્રવ્યથી ઉન્નત કહેવાય છે. અને જાતિ વિગેરેનું અભિમાન કરવાવાળા ભાવથી ઉન્નત કહેવાય છે, અહિંયાં ભાવથી ઉન્નત પણું ગ્રહણ કરવું જોઈએ. જે ભાવથી ઉન્નત ન હોય અર્થાત્ જાતિ, કુળ, વિદ્યા, તપ, અને સંયમ વિગેરેના અભિમાનથી રહિત હોય. ભિક્ષુએ વિનયશીલ અર્થાત ગુરૂ તથા દીક્ષા પર્યાય વિગેરેથી મોટા મુનિયોની વિનય પ્રતિપત્તિ કરવી જોઈએ. વિનીત હોવાને કારણે તેણે 'નામક' હોવું જોઇએ. અર્થાત્ જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે આઠ પ્રકારના કર્મોને નમાવવા વાળા-દૂર કરવા-વાળા હોવું જોઈએ.

અથવા જે વૈયાવૃત્ય કરીને તથા ગુરૂની આજ્ઞાનું પાલન કરીને પોતાને નમ્ર બનાવે છે, નમાવે છે, તે નામક કહેવાય છે તેણે ઇન્દ્રિયો અને મનનું દમન કરવાવાળા થવું. દ્રવિક અર્થાત્ સંયમવાન્ હોવું, સ્નાન વિગેરે શરી-રના સંસ્કારોથી રહિત થઇને દેહની મમતાથી રહિત થવું. જ્યારે તે દેહ

सामर्थ्यवान् भवेदत आह-'विरूवरूवे' विरूपरूपान्-नानाविधान् अनुकूलप्रति- कूलान् नरामरतिर्यक्कृतान् वा 'परीसहोवसग्गे' परीषहोपसर्गान् परीषहान्- क्षुधादिद्वाविंशतिविधान्, उपसर्गान् देवादिकृतोपद्रवान् 'संविधुणीय' संविधूय- अपनीय धर्मध्यानैकदत्तचित्तत्वेन तदननुभवनतया दूरीकृत्य सम्यक् अधिसह्य 'अज्झप्पजोगसुद्धादाणे' अध्यात्मयोगशुद्धादानः, तत्र अध्यात्मयोगेन सुप्रणिहि- तान्तःकरणकारणभूतेन धर्मध्यानरूपेण शुद्धं=निर्मलम् आदान=चारित्रं यस्य स तथा, शुद्धान्तः करणपरिपालितत्वेन निरतिचारचारित्रवानित्यर्थः, कथमेवम्? इत्याह-'उवट्ठिए' उपस्थितः संयमे प्रवृत्तः, प्रकृष्टोत्साहपूर्वकं सिंहवत् शौर्यभावेन संयमे समुपस्थितः संयमं गृहीतवान् न तु श्रृगालभावेनेति भावः, अतएव

उसमें परीषहों और उपसर्गों को जीतने का सामर्थ्य प्रकट होता है, अतएव सूत्रकार कहते हैं-वह नाना प्रकार के क्षुधा आदि बाईस परी- षहों को तथा देवों मनुष्यों एवं तिर्यंचों द्वारा उत्पन्न किये जाने वाले अनुकूल और प्रतिकूल उपसर्गों को धर्मध्यान में एकाग्रचित्त होकर अनु- भव ही न करे अर्थात् समभाव से उन्हे सह ले। अपने वचन और काय के योग को आत्मा में लगा कर शुद्ध चारित्र का पालन करे। निरतिचार सम्यक्त्व का पालन करने के कारण संयम में प्रवृत्त हो अर्थात् उत्कृष्ट उत्साह के साथ सिंह के समान शूरतापूर्वक संयम में उपस्थित हो, श्रृगाल के समान नहीं। संयम के पालन में भी स्थिर हो अर्थात् सिंह के समान ही उत्साह के साथ संयम का पालन करता हो। ऐसा होकर संसार की असारता को तथा संसार से तारने वाली

મમતાથી રહિત હોય છે, તો તેમા પરીષહો અને ઉપસર્ગોને જીતવાની શક્તિ પ્રગટ થાય છે તેથી જ સૂત્રકાર કહે છે કે-તે અનેક પ્રકારના ક્ષુધા વિગેરે બાવીસ પ્રકારના પરીષહોને તથા દેવો, મનુષ્યો, અને તિર્યંચો દ્વારા ઉત્પન્ન કરવામાં આવનારા અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોને ધર્મધ્યાનમાં એકાગ્રચિત્તવાળા થઈને તેનો અનુભવ જ ન કરે અર્થાત્ સમભાવથી તેને સહન કરે પોતાના મન વચન અને કાયના યોગને આત્મામાં લગાવીને શુદ્ધ ચારિત્રનું પાલન કરે, નિરતિચાર સમ્યક્ત્વનું પાલન કરવાના કારણે સયમમાં પ્રવૃત્ત રહેવું અર્થાત ઉત્કૃષ્ટ ઉત્સાહની સાથે સિંહની જેમ શૂરતા પૂર્વક સંય યમમાં તત્પર રહે. શિયાળની જેમ નહીં. સંયમના પાલનમાં પણ સ્થિર રહેવું. અર્થાત્ સિંહની સમાન ઉત્સાહ પૂર્વક સંયમનું પાલન કરતા રહેવું. એ પ્રમાણે થઈને સંસારના અસારપણાને તથા સંસારથી તારવાવાળી કર્મ

'ठियप्पा' स्थितात्मा स्थितः–स्थिरीभूतः संयमे आत्मा यस्य स तथा संयमपालनेऽपि सिंहसदृशसोत्साहभाववानित्यर्थः, एतादृशः सन् 'संखाए' संख्याय ज्ञात्वा संसारासारतां, बोधे दुर्लभतां संसारोत्तरणसामग्रीभूत-कर्मभूम्यादिप्राप्तिदौर्लभ्यम्, उद्गमोत्पादनाद्याहारदोषान् वा विज्ञाय 'परदत्तभोई' परदत्तभोजी परैः–गृहस्थैः आत्मार्थं निर्वर्तितं, तैरेव तस्मादुद्धृत्य दत्तं तद् भोक्तुं शीलं यस्य स तथा, परदत्तभोजी न तु स्वयं पक्त्वा भुङ्क्ते इति भावः, एतादृश-गुणगणविशिष्टो भवेत्, पूर्वोक्तगुणसंपन्न एव भिक्षुशब्देन कथयितुं योग्यो भवेदिति भावः ॥५॥

भिक्षुं निरूप्य निर्ग्रन्थपदव्याख्यामाह–

मूलम्–एत्थ वि णिग्गंथे एगे एगविऊ बुद्धे संछिन्नसोए सुसंजए सुसमिए सुसामाइए आयवायपत्ते विऊ दुहओ वि सोय पलिच्छिन्ने णो पूयासक्कारलाभट्ठी धम्मट्ठी धम्मविऊ णियागपडिवन्ने समियं चरे दंते दविए वोसट्ठकाए निग्गंथे त्ति वच्चे, से एवमेव जाणह जमहं भयंतारो, त्तिबेमि ॥सू० ६॥

सोलसमं गाहज्झयणं समत्तं ॥ समत्तो पढमो सुयक्खंधो ॥

छाया––अत्रापि निर्ग्रन्थः एकः एकवित् बुद्धः संछिन्नस्रोताः सुसंयतः सुसमितः सुसामायिकः आत्मवादप्राप्तो विद्वान् द्विधापि स्रोतः परिच्छिन्नो नो

कर्मभूमि आदि की प्राप्ति रूप सामग्री की दुर्लभता को जान कर अथवा आहार के उद्गम उत्पादना आदि दोषों को जान कर परदत्त भोजी हो अर्थात् गृहस्थों ने अपने स्वयं के लिए भोजन बनाया हो और उसमें से निकाल कर दिया हो, उसी को खाने वाला हो–स्वयं पका कर न खावे। इस प्रकार जो पूर्वोक्त गुणों के साथ इन सब गुणों से युक्त हो वही मुनि 'भिक्षु' शब्द से कहा जाता है ॥५॥

ભૂમિ વિગેરેની પ્રાપ્તિરૂપ સામગ્રીના દુર્લભ પણાને જાણીને અથવા આહારના ઉદ્ગમ ઉત્પાદના વિગેરે દોષોને જાણીને પરદત્ત–બીજાએ આપેલ આહારને લેનારા હોય. અર્થાત્ ગૃહસ્થોએ પોતાના માટે જે આહાર બનાવેલ હોય અને તેમાંથી કહાડીને આપેલ હોય તેનો જ આહાર કરવાવાળા હોય, અર્થાત્ સ્વયં રાંધીને ન ખાય, આ પ્રકારના જે પૂર્વોક્ત ગુણોથી યુક્ત હોય એજ મુનિ 'ભિક્ષુ' શબ્દથી યુક્ત કહેવાય છે. ॥૫॥

पूजासत्कारलाभार्थी धर्मार्थी धर्मविन्नियागप्रतिपन्नः समतां चरेद्दान्तो द्रविको व्युत्सृष्टकायो निर्ग्रन्थ इति वाच्यः, तदेवमेव जानीत यदहं भयत्रातारः इति ब्रवीमि ॥६॥

॥ इति षोडशं गाथाऽध्ययनं समाप्तम् ॥ समाप्तः प्रथमः श्रुतस्कन्धः ॥

टीका--'एत्थ वि' अत्रापि 'णिग्गंथे' निर्ग्रन्थे-निर्ग्रन्थविषयेऽपि भिक्षुके ये गुणाः ते निर्ग्रन्थेऽपि आवश्यका एव। पूर्वोक्ता ये गुणास्तैर्गुणगणैर्युक्तो मुनि निर्ग्रन्थो भवति। परन्तु ततोऽतिरिक्ता अपि गुणास्तत्र भवितु मर्हन्तीति तानेव दर्शयति-यो मुनिः 'एगे' एकः द्रव्यतो भावतश्च, तत्र द्रव्यत एकः एकाकी सहायकरहितः, भावतः-रागद्वेषादिरहितः, 'एगविऊ' एकवित् 'एक एव जीवः परलोकादौ गच्छति, नाऽन्यः तस्य कश्चित्सहकारी' इत्येवं यो जानाति सः, यद्वा द्रव्यार्थिकनयेन एक आत्मा 'एगे आया' इति वचनात्, तं वेत्ति=जानातीति

भिक्षु शब्द की व्याख्या करने के पश्चात् अब 'निर्ग्रन्थ' पद की व्याख्या करते हैं—'एत्थ वि णिग्गंथे' इत्यादि।

टीकार्थ—जो गुण 'भिक्षु' के कहे गए हैं, वे सब 'निर्ग्रन्थ' में भी आवश्यक हैं। उन गुणों के अतिरिक्त निर्ग्रन्थ में कुछ अन्य विशिष्ट गुण भी होना चाहिए। उन्हें यहां कहते हैं।

निर्ग्रन्थ मुनि एकाकी हो। एकाकी दो प्रकार से होता है द्रव्य से और भाव से। जो सहायक से रहित हो वह द्रव्य से एकाकी और राग द्वेष रहित भाव से एकाकी कहलाता है। वह एकवेत्ता हो अर्थात् यह जानता हो कि जीव अकेला ही परलोक में जाता है, उसका कोई सहायक नहीं है अथवा 'एगे आया' इस शास्त्र वाक्य के अनुसार द्रव्यार्थिक नय से आत्मा एक ही है ऐसा जानता हो। बुद्ध हो पदार्थों

ભિક્ષુ શબ્દની વ્યાખ્યા કર્યા પછી હવે 'નિર્ગ્રન્થ' પદની વ્યાખ્યા કરે છે. 'एत्थ वि निग्गंथे' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—જે ગુણ 'ભિક્ષુના કહેલા છે, તે સઘળા ગુણો નિર્ગ્રન્થમાં પણ જરૂરી છે, તે ગુણો શિવાય, નિર્ગ્રંથમાં બીજા કંઈક વધારે ગુણો પણ હોવા જોઈએ. તે અહિયાં બતાવવામાં આવે છે.

નિર્ગ્રંથ મુનિ એકલા રહે. એકાકી બે પ્રકારના હોય છે, દ્રવ્યથી અને ભાવથી, જે સહાય વિનાના હોય તે દ્રવ્યથી એકાકી-એકલા ગણાય છે, અને જે રાગ દ્વેષથી રહિત હોય તે ભાવથી એકાકી કહેવાય છે. તે એક વેત્તા હોય, અર્થાત્ એ જાણતા હોય કે જીવ એકલો જ પરલોકમાં જાય છે, તેને સહાય કરનાર કોઈ નથી. અથવા 'एगे आया' આ શાસ્ત્ર વચન પ્રમાણે દ્રવ્યાર્થિક

एकवित्। 'बुद्धे' बुद्धः यथावस्थितपदार्थविषयकज्ञानवान् संसारस्वरूपस्य ज्ञाता वा। 'संछिन्नसोए' संछिन्नस्रोताः, स्रोतो द्विविधम्-द्रव्यभावभेदात्-तत्र द्रव्यस्रोतः गर्तादिकम्, इन्द्रियरूपं वा, भावस्रोतः-मनोज्ञामनोज्ञशब्दादिषु मनः प्रवृत्तिः, अत्र भावस्रोतसोऽधिकारस्तेन सं=सम्यग्रूपेण छिन्नानि विनाशितानि स्रोतांसीव स्रोतांसि भावस्रोतांसि कर्मागमनद्वाराणि येन सः संछिन्नस्रोताः, निरुद्धकर्मागमद्वारः। 'सु संजए' सुसंयतः=सु सम्यक्तया संयतानि=वशीभूतानि स्वायत्तीकृतानि वा इन्द्रिय नो इन्द्रियाणि येन सः सुसंयतः वशीकृतेन्द्रियः। 'सुसमिए' सुसमितः, सु=सुष्ठु समितः पञ्चप्रकारकसमितिभिर्युक्तः सः सुसमितः, उपलक्षणात् त्रिगुप्ति गुप्तश्च 'सुसामाइए' सुसामायिकः-समस्य समभावस्य आयः लाभो यत्र स समायः, समाय एव सामायिकः सु=सुष्ठु सामायिकः समभावो यस्य स सुसामायिकः शत्रुमित्रादिषु समभावयुक्तः, 'आयवायपत्ते' आत्मवादप्राप्तः-आत्मवादः-

के यथार्थ ज्ञान से युक्त या संसार के स्वरूप का ज्ञाता हो। स्रोतों को रोक देने वाला हो। स्रोत दो प्रकार के होते हैं-द्रव्यस्रोत और भावस्रोत। खड्डा आदि या इन्द्रिय द्रव्यस्रोत हैं तथा मनोज्ञ एवं अमनोज्ञ शब्द आदि में मन की प्रवृत्ति होना भावस्रोत है। यहां भावस्रोत ग्रहण करना चाहिए। तात्पर्य यह हैं कि निर्ग्रन्थ मुनि कर्मके आगमन के द्वारों को निरुद्ध कर दे। इन्द्रियों को और मन का सम्यक् प्रकार से वशीभूत करे। पांच प्रकार की समितियों से युक्त हो और उपलक्षण से तीनों गुप्तियों से गुप्त हो। सुसामायिक से युक्त हो। समभाव की प्राप्ति को सामायिक कहते हैं। तात्पर्य यह है कि शत्रु-मित्र आदि पर

નયથી આત્મા એક જ છે. એ પ્રમાણે જાણનાર હોય, બુદ્ધ હોય, એટલે કે પદાર્થોના યથાર્થ જ્ઞાનથી યુક્ત અથવા સંસારના સ્વરૂપને જાણનાર હોય, સ્રોતોને રોકવા વાળા હોય, દ્રવ્ય સ્રોત અને ભાવસ્રોત્ર એમ સ્રોત બે પ્રકારના હોય છે. ખાડા વિગેરે અથવા ઇન્દ્રિય એ દ્રવ્ય સ્રોત છે. તથા મનોજ્ઞ અને અમનોજ્ઞ શબ્દ વિગેરેમાં મનની પ્રવૃત્તિ હોવી તે ભાવસ્રોત છે. અહિયાં ભાવસ્રોત ગ્રહણ કરવો જોઈએ. તાત્પર્ય એ છે કે-નિર્ગ્રન્થ મુનિ કર્મના આગમનના કારણોને રોકીદે ઈન્દ્રિયોને અને મનને સારી રીતે વશ કરે. પાંચ પ્રકારની સમિતિયોથી યુક્ત હોય અને ઉપલક્ષણથી ત્રણે ગુપ્તિયોથી ગુપ્ત હોય, સુ સામાયિકથી યુક્ત હોય, સમભાવની પ્રાપ્તિને સામાયિક કહે છે. તાત્પર્ય એ છે કે-શત્રુમિત્ર વિગેરે પર સમાન ભાવ ધારણ કરવાવાળા હોય,

आत्मास्तित्ववादः स प्राप्तो येन स आत्मवादप्राप्तः आत्मास्तित्ववादीत्यर्थः, यद्वा–तथा आत्मन उपयोगलक्षणस्याऽसंख्येयप्रदेशात्मकस्य संकोचविकाशवतः स्वकृतकर्मफलभोक्तुः प्रत्येकसाधारणशरीरतया व्यवस्थितस्य द्रव्यपर्यायतयानित्यानित्याद्यनंतधर्मात्मकस्य च वादः आत्मवादस्तं प्राप्त आत्मवादप्राप्तः, 'विऊ' विद्वान् जीवाजीवादिसमस्तपदार्थस्य स्वरूपवित्। 'दुहओ वि' द्विधातोऽपि द्वि प्रकारतोऽपि द्रव्यतो भावतश्चापि 'सोयपलिच्छिन्ने' स्रोतः परिच्छिन्नः–स्रोतांसि द्विविधान्यपि, तत्र द्रव्यस्रोतांसि विषयेषु–इन्द्रियाणां प्रवृत्तयः, भावस्रोतांसि मनोज्ञामनोज्ञशब्दादिविषयेषु रागद्वेषोत्पत्तिरूपाणि तानि परिच्छिन्नानि अपनीतानि येन स परिच्छिन्नस्रोताः। तथा 'णो पूयासक्कारलाभट्ठी' नो पूजासत्कारलाभार्थी, नो=नैव स्वस्य पूजायाः श्लाघादिरूपाया सत्कारस्य वस्त्रादिरूपस्य लाभः प्राप्तिः, तस्य अर्थी=प्रार्थकः पूजासत्कारलाभार्थी पूजासत्कारादिकं नेच्छतीति भावः, किन्तु–

समानभाव धारण करने वाला हो। आत्मा के अस्तित्व को स्वीकार करता हो। अथवा उपयोग लक्षण वाले, असंख्यात प्रदेशी, प्राप्त शरीर के अनुसार संकोच विस्तार स्वभाव वाले, अपने किये कर्मके फल को भोगने वाले प्रत्येक शरीर और साधारण शरीर आदि रूप से रहे हुए, द्रव्य और पर्याय की अपेक्षा से नित्यता, अनित्यता आदि अनन्तधर्मों से युक्त आत्मा के वाद अर्थात् सिद्धान्त को प्राप्त हो। जीव अजीव आदि समस्त पदार्थों के स्वरूप का ज्ञाता हो। उपर्युक्त द्रव्य और भाव रूप दोनों प्रकार के स्रोतों को बंध कर देने वाला हो। आदर सत्कार वस्त्रादि के लाभ का अर्थी न हो, किन्तु श्रुत चारित्र धर्म का अभिलाषी

આત્માના અસ્તિત્વનો સ્વીકાર કરવાવાળા હોય, અથવા ઉપયોગ લક્ષણવાળા, અસંખ્યાત પ્રદેશી, પ્રાપ્ત શરીર પ્રમાણે સંકોચ વિસ્તાર સ્વભાવવાળા, પોતે કરેલા કર્મના ફળને ભોગવવા વાળા પ્રત્યેક શરીર અને સાધારણ શરીર વિગેરે રૂપથી રહેલા, દ્રવ્ય અને પર્યાયની અપેક્ષાથી નિત્યતા, અનિત્યતા વિગેરે અનંત ધર્મોથી યુક્ત આત્માના વાદ–સિદ્ધાંતને પ્રાપ્ત થયેલ હોય જીવ અજીવ વિગેરે સઘળા પદાર્થોના સ્વરૂપને જાણનાર હોય, ઉપર કહેલ દ્રવ્ય અને ભાવરૂપ બન્ને પ્રકારના સ્રોતોને બંધ કરવાવાળા હોય આદર સત્કાર અને વસ્ત્ર વિગેરેના લાભની ઈચ્છાવાળા ન હોય, પરંતુ શ્રુતચારિત્ર ધર્મની અભિલાષા–ઈચ્છાવાળા હોય, અર્થાત્ જે આદર અને સત્કાર માટે ક્રિયા-

'धम्मट्ठी' धर्मार्थी धर्मः श्रुतचारित्रतपोलक्षणः तस्यैवाऽर्थः प्रयोजनं विद्यते यस्य स धर्मार्थी। यः पूजासत्कारार्थं क्रियासु न प्रवर्त्तते, अपितु धर्मोद्देशेनैव प्रवर्त्तते। सः कथमेवम्? यतः सः 'धम्मविऊ' धर्मवित्, धर्मं तत्फलं तत्कारणं च-यथावत् यो जानाति स धर्मवित्। 'नियागपडिवन्ने' नियागप्रतिपन्नः, नियागः-सम्यग्दर्शन-ज्ञानचारित्ररूपो मोक्षमार्गः, तं प्रतिपन्नः स्वीकृतमोक्षमार्ग इत्यर्थः। य एतादृशो मुनिर्भवेत् स किं कुर्यादित्याह-'समयं चरे' 'समतां चरेत्, सर्वत्र समानतया व्यवहरेत् शत्रौ मित्रे सुखे दुःखे लाभेऽलाभे वा एकरूपतयैवाऽऽचरणं कुर्यात्। यथाहि चन्दनं च्छेदकस्य सेचकस्य वा द्वयोरपि समानतया सुगन्धि समर्पयति तद्वत् समतां चरेदिति भावः। कीदृशः सन् समभावं कुर्यात् तत्राह-'दंते' दान्तः-जितेन्द्रियः 'दविए' द्रविकः सत्संयमवान्, द्रव्यः द्रव्यभूतो वा मोक्षगमनयोग्य

हो। अर्थात् जो आदर एवं सत्कार के लिए क्रियाओं में प्रवृत्ति न करके धर्म के उद्देश्य से ही प्रवृत्त होता हों। इसका कारण यह कि है वह धर्म का वेत्ता हो-धर्म को, धर्म के फल को उसके कारण को यथार्थ रूप से जानने वाला हो। तथा सम्यक्दर्शन ज्ञान चारित्र और तप रूप मोक्षमार्ग को प्राप्त हो। इन सब गुणों से सम्पन्न मुनि क्या करे? सर्वत्र समभाव से व्यवहार करे शत्रु-मित्र, सुखदुःख या लाभ अलाभ में एक ही रूप से आचरण करे। जैसे चन्दन काटने वाले और सींचने वाले, दोनों को समान रूप से सुगंध प्रदान करता हैं, उसी प्रकार समता का आचरण करे। कैसा हो कर समभाव का आचरण करे? जितेन्द्रिय संयमवान् या मोक्षगमन की योग्यतावाला तथा कायिक ममता से रहित होकर समभावी हो।

આમાં પ્રવૃત્તિ ન કરતાં ધર્મના ઉદ્દેશથી જ પ્રવૃત્ત થતા હોય. તેનું કારણ એ છે કે-તે ધર્મવેત્તા હોય-ધર્મને, ધર્મના ફળને અને તેના કારણને યથાર્થ રૂપથી જાણવાવાળા હોય, તથા સમ્યક્જ્ઞાન, સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્-ચારિત્ર અને સમ્યક્તપ રૂપ મોક્ષ માર્ગને પ્રાપ્ત થયેલા હોય, આ બધા ગુણોથી યુક્ત મુનિ મોક્ષ માર્ગને પ્રાપ્ત થાય છે. આ બધા ગુણોથી યુક્ત મુનિ શું કરે? બધે જ સમભાવથી વ્યવહાર કરે શત્રુ, મિત્ર, સુખદુઃખ, અથવા લાભ અલાભમાં એક જ રૂપથી આચરણ કરે જેમ ચન્દન, કાપવા-વાળા અને સીંચવાવાળા બન્નેને સરખા પણાથી સુગંધ આપે છે, એજ પ્રમાણે સમતાનું આચરણ કરે. કેવા થઈને સમભાવનું આચરણ કરવું? તે બતાવે છે-જીતેન્દ્રિય, સંયમવાન્ અથવા મોક્ષ ગમનની યોગ્યતાવાળા તથા કાયિક મમતાથી રહિત થઈને સમભાવી થવું.

तावान्। 'वोसट्टकाए' व्युत्सृष्टकायः-त्यक्तकायममत्वः शरीरसंस्काररहित इत्यर्थः, य एतादृशगुणविशिष्टः तथा-माहनश्रमणभिक्षुशब्दानां च यत् प्रवृत्तिनिमित्तं, तेनापि च युक्तः सः 'णिग्गंथेत्ति वच्चे' निर्ग्रन्थ शब्देन बोद्धव्यः। माहनश्रमणादयः शब्दा न निर्ग्रन्थात् अतिशयेन भिन्नाः, किन्तु कथंचिद्भिन्ना अभिन्नाश्चेति।

संप्रति शास्त्रमुपसंहरन्नाह-सुधर्मस्वामी जंबूस्वामिप्रभृति शिष्यवर्गं प्राह- 'से' इति यन्मया प्रतिपादितम् तत् 'एवमेव' एवमेव 'जाणह' जानीत यूयम्। अत्र मनागपि संशयविपर्यासादयो न करणीयाः। यदहं किमपि ब्रवीमि, तत् सर्वं भगवतो मुखात् श्रुतमेव ब्रवीमि। न तु स्वमतिकल्पनया कथयामि-न च सर्वज्ञ वचनं विकल्पयितुं न्याय्यम्, यतो हि तीर्थकराः 'भयंतारो' भयत्रातारः, रागद्वेष-

---

जो इन सब गुणो से युक्त होता है तथा माहन, श्रमण और भिक्षु कहलाने योग्य गुणों से भी सम्पन्न होता है, वह मुनि 'निर्ग्रन्थ' शब्द द्वारा कहने योग्य है। माहन श्रमण आदि शब्द निर्ग्रन्थ से अतिशय भिन्न नहीं है। किन्तु कथंचित् भिन्न और कथंचित् अभिन्न हैं।

अब शास्त्र का उपसंहार करते हुए-सुधर्मा स्वामी प्रभृति शिष्यवर्ग से कहते है-हे जम्बू! मैंने जो प्रतिपादन किया है, उसे तुम ऐसा ही समझो। इस विषय में तनिक भी संशय या विपर्यास मत करना। मैं जो कुछ भी कहता हूं वह सब भगवान् के मुख से सुना हुआ ही कहता हूं, अपनी ओर से कल्पना करके नहीं। सर्वज्ञ के वचन में विकल्प करना न्यायसंगत नहीं है, क्योंकि तीर्थंकर भय से त्राता होते हैं, रागद्वेष से रहित होने के कारण सभी प्राणियों की

જે આ ગુણોથી યુક્ત હોય, તથા માહન, શ્રમણ અને ભિક્ષુ કહેવડાવવાને યોગ્ય ગુણોથી પણ યુક્ત હોય, તે મુનિ 'निर्ग्रन्थ' શબ્દને યોગ્ય કહેવાય છે. 'માહન' 'શ્રમણ' વિગેરે શબ્દ નિર્ગ્રન્થથી અત્યંત ભિન્ન નથી. પરંતુ કથંચિત્ ભિન્ન અને કથંચિત્ અભિન્ન હોય છે.

હવે શાસ્ત્રનો ઉપસંહાર કરતા થકા સુધર્માસ્વામી જમ્બૂસ્વામી વિગેરે શિષ્ય વર્ગને કહે છે-હે જમ્બૂ મેં જે પ્રતિપાદન કર્યું છે, તેને તમો એજ પ્રમાણે સમજો આ સંબંધમાં જરા પણ સંશય અથવા વિપર્યાસ કરવો નહીં હું જે કાંઈ કહું છું તે સઘળું ભગવાનના મુખથી સાંભળેલ જ કહું છું. પોતાની તરફથી કલ્પના કરીને કહેતો નથી. સર્વજ્ઞના વચનમાં વિકલ્પ સંદેહ કરવો ન્યાય સંગત નથી. કેમકે-તીર્થંકર ભયથી ત્રાતા -રક્ષક હોય છે. રાગ દ્વેષથી રહિત હોવાને કારણે સઘળા પ્રાણિયોની સંસાર

राहित्येन सर्वेषां प्राणिनां संसारसमुद्राद् रक्षणकर्त्तारो भवन्तीत्यतो नान्यथा वदन्तीति भावः। 'त्ति' इति पूर्वोक्तप्रकारेण 'बेमि' ब्रवीमि कथयामि। इति सुधर्मस्वामि कथनम् ॥६॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूपित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य – जैनधर्मदिवाकर
-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री
"सूत्रकृताङ्गसूत्रस्य" समयार्थबोधिन्या-
ख्यायां व्याख्यायां याथातथ्यनामकम्
षोडशं गाथाऽध्ययनं समाप्तम् ॥१६॥
॥ समाप्तः प्रथमश्रुतस्कन्धः ॥

संसार समुद्र से रक्षा करने वाले होते हैं। अतः वे अन्यथावादी नहीं हो सकते। ऐसा मैं कहता हूं। यह सुधर्मा स्वामी का वचन है ॥६॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत
"सूत्रकृताङ्गसूत्र" की समयार्थबोधिनी व्याख्या का विधिनिषेध
नामक सोलहवां अध्ययन समाप्त ॥१६॥
॥ प्रथम श्रुतस्कंध समाप्त ॥

સમુદ્રથી રક્ષા કરવાવાળા હોય છે. તેથી તેઓ અન્યથા કહેવાવાળા હોતા નથી. એ પ્રમાણે હું કહું છું આ સુધર્માસ્વામીનું વચન છે. ॥૬॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર'ની
સમયાર્થબોધિની વ્યાખ્યાનું વિધિનિષેધનાનનું સોળમું અધ્યયન સમાપ્ત ॥૧૩॥

પહેલુ શ્રુતસ્કંધ સમાપ્ત ॥ ૧-૧૬ ॥

